๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

วินยปิฏเก

ปาราชิกกณฺฑ-อฏฺฐกถา (ปฐโม ภาโค)

คนฺถารมฺภกถา

โย กปฺปโกฏีหิปิ อปฺปเมยฺยํ;
กาลํ กโรนฺต อติทุกฺกรานิ;
เขทํ คโต โลกหิตาย นาโถ;
นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺส๚

อสมฺพุธํ พุทฺธนิเสวิตํ ยํ;
ภวาภวํ คจฺฉติ ชีวโลโก;
นโม อวิชฺชาทิกิเลสชาล-
วิทฺธํสิโน ธมฺมวรสฺส ตสฺส๚

คุเณหิ โย สีลสมาธิปญฺญา-
วิมุตฺติญาณปฺปภุตีหิ ยุโตฺต;
เขตฺตํ ชนานํ กุสลตฺถิกานํ;
ตมริยสงฺฆํ สิรสา นมามิ๚

อิเจฺจวมเจฺจนฺตนมสฺสเนยฺยํ;
นมสฺสมาโน รตนตฺตยํ ยํ;
ปุญฺญาภิสนฺทํ วิปุลํ อลตฺถํ;
ตสฺสานุภาเวน หตนฺตราโย๚

ยสฺมึ ฐิเต สาสนมฏฺฐิตสฺส;
ปติฏฺฐิตํ โหติ สุสณฺฐิตสฺส;
ตํ วณฺณยิสฺสํ วินยํ อมิสฺสํ;
นิสฺสาย ปุพฺพาจริยานุภาวํ๚

กามญฺจ ปุพฺพาจริยาสเภหิ;
ญาณมฺพุนิโทฺธตมลาสเวหิ;
วิสุทฺธวิชฺชาปฏิสมฺภิเทหิ ;
สทฺธมฺมสํวณฺณนโกวิเทหิ๚

สเลฺลขิเย โนสุลภูปเมหิ;
มหาวิหารสฺส ธชูปเมหิ;
สํวณฺณิโตยํ วินโย นเยหิ;
จิเตฺตหิ สมฺพุทฺธวรนฺวเยหิ๚

สํวณฺณนา สีหฬทีปเกน;
วาเกฺยน เอสา ปน สงฺขตตฺตา;
น กิญฺจิ อตฺถํ อภิสมฺภุณาติ;
ทีปนฺตเร ภิกฺขุชนสฺส ยสฺมาฯ

ตสฺมา อิมํ ปาฬินยานุรูปํ;
สํวณฺณนํ ทานิ สมารภิสฺสํ;
อเชฺฌสนํ พุทฺธสิริวฺหยสฺส;
เถรสฺส สมฺมา สมนุสฺสรนฺโตฯ

สํวณฺณนํ ตญฺจ สมารภนฺโต;
ตสฺสา มหาอฏฺฐกถํ สรีรํ;
กตฺวา มหาปจฺจริยํ ตเถว;
กุรุนฺทินามาทิสุ วิสฺสุตาสุฯ

วินิจฺฉโย อฏฺฐกถาสุ วุตฺโต;
โย ยุตฺตมตฺถํ อปริจฺจชนฺโต;
ตโตปิ อนฺโตคธเถรวาทํ;
สํวณฺณนํ สมฺม สมารภิสฺสํฯ

ตํ เม นิสาเมนฺตุ ปสนฺนจิตฺตา;
เถรา จ ภิกฺขู นวมชฺฌิมา จ;
ธมฺมปฺปทีปสฺส ตถาคตสฺส;
สกฺกจฺจ ธมฺมํ ปติมานยนฺตาฯ

พุทฺเธน ธมฺโม วินโย จ วุตฺโต;
โย ตสฺส ปุตฺเตหิ ตเถว ญาโต;
โส เยหิ เตสํ มติมจฺจชนฺตา;
ยสฺมา ปุเร อฏฺฐกถา อกํสุฯ

ตสฺมา หิ ยํ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํ;
ตํ วชฺชยิตฺวาน ปมาทเลขํ;
สพฺพมฺปิ สิกฺขาสุ สคารวานํ;
ยสฺมา ปมาณํ อิธ ปณฺฑิตานํฯ

ตโต จ ภาสนฺตรเมว หิตฺวา;
วิตฺถารมคฺคญฺจ สมาสยิตฺวา;
วินิจฺฉยํ สพฺพมเสสยิตฺวา;
ตนฺติกฺกมํ กิญฺจิ อโวกฺกมิตฺวาฯ

สุตฺตนฺติกานํ วจนานมตฺถํ;
สุตฺตานุรูปํ ปริทีปยนฺตี;
ยสฺมา อยํ เหสฺสติ วณฺณนาปิ;

สกฺกจฺจ ตสฺมา อนุสิกฺขิตพฺพาติฯ

พาหิรนิทานกถา

ตตฺถ **ตํ วณฺณยิสฺสํ วินย**นฺติ วุตฺตตฺตา วินโย ตาว ววตฺถเปตโพฺพฯ เตเนตํ วุจฺจติ – ‘‘วินโย นาม อิธ สกลํ วินยปิฏกํ อธิเปฺปต’’นฺติฯ สํวณฺณนตฺถํ ปนสฺส อยํ **มาติกา** –

วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมา, ธาริตํ เยน จาภตํ;
ยตฺถปฺปติฏฺฐิตเจตเมตํ วตฺวา วิธึ ตโตฯ

เตนาติอาทิปาฐสฺส, อตฺถํ นานปฺปการโต;
ทสฺสยโนฺต กริสฺสามิ, วินยสฺสตฺถวณฺณนนฺติฯ

ตตฺถ **วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมา**ติ อิทํ ตาว วจนํ ‘‘เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรตี’’ติ เอวมาทิวจนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อิทญฺหิ พุทฺธสฺส ภควโต อตฺตปจฺจกฺขวจนํ น โหติ, ตสฺมา วตฺตพฺพเมตํ ‘‘อิทํ วจนํ เกน วุตฺตํ, กทา วุตฺตํ, กสฺมา จ วุตฺต’’นฺติ? อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน วุตฺตํ, ตญฺจ ปน ปฐมมหาสงฺคีติกาเลฯ

ปฐมมหาสงฺคีติกถา

ปฐมมหาสงฺคีติ นาม เจสา กิญฺจาปิ ปญฺจสติก**สงฺคีติกฺขนฺธเก** วุตฺตา, นิทานโกสลฺลตฺถํ ปน อิธาปิ อิมินา นเยน เวทิตพฺพาฯ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนญฺหิ อาทึ กตฺวา ยาว สุภทฺทปริพฺพาชกวินยนา กตพุทฺธกิจฺจ กุสินารายํ อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน ยมกสาลานมนฺตเร วิสาขปุณฺณมทิวเส ปจฺจูสสมเย อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุเต ภควติ โลกนาเถ, ภควโต ปรินิพฺพาเน สนฺนิปติตานํ สตฺตนฺนํ ภิกฺขุสตสหสฺสานํ สงฺฆเตฺถโร อายสฺมา มหากสฺสโป สตฺตาหปรินิพฺพุเต ภควติ, สุภเทฺทน วุฑฺฒปพฺพชิเตน ‘‘อลํ, อาวุโส, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ, สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสมเณน; อุปทฺทุตา จ โหม – ‘อิทํ โว กปฺปติ, อิทํ โว น กปฺปตี’ติ! อิทานิ ปน มยํ ยํ อิจฺฉิสฺสาม ตํ กริสฺสาม, ยํ น อิจฺฉิสฺสาม น ตํ กริสฺสามา’’ติ (จูฬว. ๔๓๗; ที. นิ. ๒.๒๓๒) วุตฺตวจนมนุสฺสรโนฺต ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ ปาปภิกฺขู อตีตสตฺถุกํ ปาวจนนฺติ มญฺญมานา ปกฺขํ ลภิตฺวา นจิรเสฺสว สทฺธมฺมํ อนฺตรธาเปยฺยุํ, ยาว จ ธมฺมวินโย ติฎฺฐติ ตาว อนตีตสตฺถุกเมว ปาวจนํ โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

‘โย โว, อานนฺท, มยา ธโมฺม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญโตฺต , โส โว มมจฺจเยน สตฺถา’ติ (ที. นิ. ๒.๒๑๖)ฯ

‘‘ยํนูนาหํ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยํ, ยถยิทํ สาสนํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํฯ

ยํ จาหํ ภควตา –

‘ธาเรสฺสสิ ปน เม ตฺวํ, กสฺสป, สาณานิ ปํสุกูลานิ นิพฺพสนานี’ติ วตฺวา จีวเร สาธารณปริโภเคน เจว,

‘อหํ, ภิกฺขเว, ยาวเท อากงฺขามิ วิวิเจฺจว กาเมหิ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิ; กสฺสโปปิ, ภิกฺขเว, ยาวเท อากงฺขติ วิวิเจฺจว กาเมหิ…เป.… ปฐมํ

ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรตี’ติ –

เอวมาทินา นเยน นวานุปุพฺพวิหารฉฬภิญฺญาปฺปเภเท อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม อตฺตนา สมสมฏฺฐปเนน จ อนุคฺคหิโต, ตสฺส กิมญฺญํ อาณณฺยํ ภวิสฺสติ; นนุ มํ ภควา ราชา วิย สกกวจอิสฺสริยานุปฺปทาเนน อตฺตโน กุลวํสปฺปติฏฺฐาปกํ ปุตฺตํ ‘สทฺธมฺมวํสปฺปติฏฺฐาปโก เม อยํ ภวิสฺสตี’ติ มนฺตฺวา อิมินา อสาธารเณน อนุคฺคเหน อนุคฺคเหสี’’ติ จินฺตยนฺโต ธมฺมวินยสงฺคายนตฺถํ ภิกฺขูนํ อุสฺสาหํ ชเนสิฯ ยถาห –

> ‘‘อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘เอกมิทาหํ, อาวุโส, สมยํ ปาวาย กุสินารํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหี’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๓๑) สพฺพํ **สุภทฺทกณฺฑํ** วิตฺถารโต เวทิตพฺพํฯ

ตโต ปรํ อาห –

> ‘‘หนฺท มยํ, อาวุโส, ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยามฯ ปุเร อธมฺโม ทิปฺปติ, ธมฺโม ปฏิพาหิยฺยติ; อวินโย ทิปฺปติ, วินโย ปฏิพาหิยฺยติฯ ปุเร อธมฺมวาทิโน พลวนฺโต โหนฺติ, ธมฺมวาทิโน ทุพฺพลา โหนฺติ; อวินยวาทิโน พลวนฺโต โหนฺติ, วินยวาทิโน ทุพฺพลา โหนฺตี’’ติ (จูฬว. ๔๓๗)ฯ

ภิกฺขู อาหํสุ – ‘‘เตน หิ, ภนฺเต, เถโร ภิกฺขู อุจฺจินตู’’ติฯ เถโร สกลนวงฺคสตฺถุสาสนปริยตฺติธเร ปุถุชฺชน-โสตาปนฺน-สกทาคามิ-อนาคามิ-สุกฺขวิปสฺสกขีณาสวภิกฺขู อเนกสเต อเนกสหเสฺส จ วชฺเชตฺวา ติปิฏกสพฺพปริยตฺติปฺปเภทธเร ปฏิสมฺภิทาปฺปตฺเต มหานุภาเว เยภุยฺเยน ภควตา เอตทคฺคํ อาโรปิเต เตวิชฺชาทิเภเท ขีณาสวภิกฺขูเยว เอกูนปญฺจสเต ปริคฺคเหสิฯ เย สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ – ‘‘อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป เอเกนูนาปญฺจอรหนฺตสตานิ อุจฺจินี’’ติ (จูฬว. ๔๓๗)ฯ

กิสฺส ปน เถโร เอเกนูนมกาสีติ? อายสฺมโต อานนฺทเตฺถรสฺส โอกาสกรณตฺถํฯ เตน หายสฺมตา สหาปิ วินาปิ น สกฺกา ธมฺมสงฺคีติ กาตุํ, โส หายสฺมา เสโกฺข สกรณีโย, ตสฺมา สหาปิ น สกฺกา; ยสฺมา ปนสฺส กิญฺจิ ทสพลเทสิตํ สุตฺตเคยฺยาทิกํ ภควโต อสมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา วินาปิ น สกฺกาฯ ยทิ เอวํ เสโกฺขปิ สมาโน ธมฺมสงฺคีติยา พหุการตฺตา เถเรน อุจฺจินิตโพฺพ อสฺสฯ อถ กสฺมา น อุจฺจินิโตติ ? ปรูปวาทวิวชฺชนโตฯ เถโร หิ อายสฺมนฺเต อานเนฺท อติวิย วิสฺสโตฺถ อโหสิ, ตถา หิ นํ สิรสฺมึ ปลิเตสุ ชาเตสฺุปิ ‘‘น วายํ กุมารโก มตฺตมญฺญาสี’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๕๔) กุมารกวาเทน โอวทติฯ สกฺยกุลปฺปสุโต จายํ อายสฺมา ตถาคตสฺส ภาตา จูฬปิตุปุโตฺตฯ ตตฺร หิ ภิกฺขู ฉนฺทาคมนํ วิย มญฺญมานา ‘‘พหู อเสกฺขปฏิสมฺภิทาปฺปเตฺต ภิกฺขู ฐเปตฺวา อานนฺทํ เสกฺขปฏิสมฺภิทาปฺปตฺตํ เถโร อุจฺจินี’’ติ อุปวเทยฺยุํ, ตํ ปรูปวาทํ ปริวเชฺชโนฺต ‘‘อานนฺทํ วินา สงฺคีติ น สกฺกา กาตุํ, ภิกฺขูนํเยว อนุมติยา คเหสฺสามี’’ติ น อุจฺจินิฯ

อถ สยเมว ภิกฺขู อานนฺทสฺสตฺถาย เถรํ ยาจึสุฯ ยถาห –

> ‘‘ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ มหากสฺสปํ เอตทโวจุํ – ‘อยํ, ภนฺเต, อายสฺมา อานโนฺท กิญฺจาปิ เสโกฺข อภโพฺพ ฉนฺทา โทสา โมหา ภยา อคตึ คนฺตุํ, พหุ จาเนน ภควโต สนฺติเก ธโมฺม จ วินโย จ ปริยโตฺต; เตน หิ, ภนฺเต, เถโร อายสฺมนฺตมฺปิ อานนฺทํ อุจฺ

จินตู’ติฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป อายสฺมนฺตมฺปิ อานนฺทํ อุจฺจินี’’ติ (จูฬว. ๔๓๗)ฯ

เอวํ ภิกฺขูนํ อนุมติยา อุจฺจินิเตน เตนายสฺมตา สทฺธึ ปญฺจ เถรสตานิ อเหสุํฯ

อถ โข เถรานํ ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ – ‘‘กตฺถ นุ โข มยํ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยามา’’ติฯ อถ โข เถรานํ ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ – ‘‘ราชคหํ โข มหาโคจรํ ปหูตเสนาสนํ, ยํนูน มยํ ราชคเห วสฺสํ วสนฺตา ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยาม, น อเญฺญ ภิกฺขู ราชคเห วสฺสํ อุปคจฺเฉยฺยุ’’นฺติฯ กสฺมา ปน เนสํ เอตทโหสิ? อิทํ อมฺหากํ ถาวรกมฺมํ, โกจิ วิสภาคปุคฺคโล สงฺฆมชฺฌํ ปวิสิตฺวา อุกฺโกเฏยฺยาติฯ อถายสฺมา มหากสฺสโป ญตฺติทุติเยน กมฺเมน สาเวสิ, ตํ **สงฺคีติกฺขนฺธเก** วุตฺตนเยเนว ญาตพฺพํฯ

อถ ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานโต สตฺตสุ สาธุกีฬนทิวเสสุ สตฺตสุ จ ธาตุปูชาทิวเสสุ วีติวตฺเตสุ ‘‘อฑฺฒมาโส อติกฺกนฺโต, อิทานิ คิมฺหานํ ทิยฑฺโฒ มาโส เสโส, อุปกฏฺฐา วสฺสูปนายิกา’’ติ มนฺตฺวา มหากสฺสปตฺเถโร ‘‘ราชคหํ, อาวุโส, คจฺฉามา’’ติ อุปฑฺฒํ ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา เอกํ มคฺคํ คโตฯ อนุรุทฺธตฺเถโรปิ อุปฑฺฒํ คเหตฺวา เอกํ มคฺคํ คโตฯ อานนฺทตฺเถโร ปน ภควโต ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต สาวตฺถึ คนฺตฺวา ราชคหํ คนฺตุกาโม เยน สาวตฺถิ เตน จาริกํ ปกฺกามิฯ อานนฺทตฺเถเรน คตคตฏฺฐาเน มหาปริเทโว อโหสิ – ‘‘ภนฺเต อานนฺท, กุหึ สตฺถารํ ฐเปตฺวา อาคโตสี’’ติ ฯ อนุปุพฺเพน ปน สาวตฺถึ อนุปฺปตฺเต เถเร ภควโต ปรินิพฺพานทิวเส วิย มหาปริเทโว อโหสิฯ

ตตฺร สุทํ อายสฺมา อานโนฺท อนิจฺจตาทิปฏิสํยุตฺตาย ธมฺมิยา กถาย ตํ มหาชนํ สญฺญาเปตฺวา เชตวนํ ปวิสิตฺวา ทสพเลน วสิตคนฺธกุฏิยา ทฺวารํ วิวริตฺวา มญฺจปีฐํ นีหริตฺวา ปโปฺผเฏตฺวา คนฺธกุฏึ สมฺมชฺชิตฺวา มิลาตมาลากจวรํ ฉฑฺฑตฺวา มญฺจปีฐํ อติหริตฺวา ปุน ยถาฐาเน ฐเปตฺวา ภควโต ฐิตกาเล กรณียํ วตฺตํ สพฺพมกาสิฯ อถ เถโร ภควโต ปรินิพฺพานโต ปภุติ ฐานนิสชฺชพหุลตฺตา อุสฺสนฺนธาตุกํ กายํ สมสฺสาเสตุํ ทุติยทิวเส ขีรวิเรจนํ ปิวิตฺวา วิหาเรเยว นิสีทิฯ ยํ สนฺธาย สุเภน มาณเวน ปหิตํ มาณวกํ เอตทโวจ –

‘‘อกาโล โข, มาณวก, อตฺถิ เม อชฺช เภสชฺชมตฺตา ปีตา, อเปฺปว นาม เสฺวปิ อุปสงฺกเมยฺยามา’’ติ (ที. นิ. ๑.๔๔๗)ฯ

ทุติยทิวเส เจตกตฺเถเรน ปจฺฉาสมเณน คนฺตฺวา สุเภน มาณเวน ปุโฏฺฐ ทีฆนิกาเย **สุภสุตฺตํ**นาม ทสมํ สุตฺตมภาสิฯ

อถ เถโร เชตวนวิหาเร ขณฺฑผุลฺลปฺปฏิสงฺขรณํ การาเปตฺวา อุปกฏฺฐาย วสฺสูปนายิกาย ราชคหํ คโตฯ ตถา มหากสฺสปตฺเถโร อนุรุทฺธตฺเถโร จ สพฺพํ ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา ราชคหเมว คโตฯ

เตน โข ปน สมเยน ราชคเห อฏฺฐารส มหาวิหารา โหนฺติฯ เต สเพฺพปิ ฉฑฺฑิตปติตอุกฺลาปา อเหสุํฯ ภควโต หิ ปรินิพฺพาเน สเพฺพ ภิกฺขู อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา วิหาเร จ ปริเวเณ จ ฉฑฺฑตฺวา อคมํสุฯ ตตฺถ เถรา ภควโต วจนปูชนตฺถํ ติตฺถิยวาทปริโมจนตฺถญฺจ ‘‘ปฐมํ มาสํ ขณฺฑผุลฺลปฺปฏิสงฺขรณํ กโรมา’’ติ จิเนฺตสุํฯ ติตฺถิยา หิ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘‘สมณสฺส

โคตมสฺส สาวกา สตฺถริ ฐิเตเยว วิหาเร ปฏิชคฺคึสุ, ปรินิพฺพุเต ฉเฑฺฑสุ’’นฺติฯ เตสํ วาทปริโม จนตฺถญฺจ จิเนฺตสุนฺติ วุตฺตํ โหติฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ –

> ‘‘อถ โข เถรานํ ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ – ‘ภควตา โข, อาวุโส, ขณฺฑผุลฺลปฺปฏิสงฺขรณํ วณฺณิตํฯ หนฺท มยํ, อาวุโส, ปฐมํ มาสํ ขณฺฑผุลฺลปฺปฏิสงฺขรณํ กโรม, มชฺฌิมํ มาสํ สนฺนิปติตฺวา ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคายิสฺสามา’’ติ (จูฬว. ๔๓๘)ฯ

เต ทุติยทิวเส คนฺตฺวา ราชทฺวาเร อฏฺฐํสุฯ อชาตสตฺตุ ราชา อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘กึ, ภเนฺต, อาคตตฺถา’’ติ อตฺตนา กตฺตพฺพกิจฺจํ ปฏิปุจฺฉิฯ เถรา อฏฺฐารส มหาวิหารปฏิสงฺขรณตฺถาย หตฺถกมฺมํ ปฏิเวเทสุํฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ราชา หตฺถกมฺมการเก มนุเสฺส อทาสิฯ เถรา ปฐมํ มาสํ สพฺพวิหาเร ปฏิสงฺขราเปตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํ – ‘‘นิฎฺฐิตํ, มหาราช, วิหารปฏิสงฺขรณํฯ อิทานิ ธมฺมวินยสงฺคหํ กโรมา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต, วิสฺสตฺถา กโรถฯ มยฺหํ อาณาจกฺกํ, ตุมฺหากํ ธมฺมจกฺกํ โหตุฯ อาณาเปถ, ภเนฺต, กึ กโรมี’’ติ? ‘‘สงฺคหํ กโรนฺตานํ ภิกฺขูนํ สนฺนิสชฺชฏฺฐานํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กตฺถ กโรมิ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘เวภารปพฺพตปเสฺส สตฺตปณฺณิคุหาทฺวาเร กาตุํ ยุตฺตํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ โข ราชา อชาตสตฺตุ วิสฺสกมฺมุนา นิมฺมิตสทิสํ สุวิภตฺตภิตฺติตฺถมฺภโสปานํ นานาวิธมาลากมฺมลตากมฺมวิจิตฺตํ อภิภวนฺตมิว ราชภวนวิภูตึ อวหสนฺตมิว เทววิมานสิรึ สิริยา นิเกตมิว เอกนิปาตติตฺถมิว จ เทวมนุสฺสนยนวิหงฺคานํ โลกรามเณยฺยกมิว สมฺปิณฺฑิตํ ทฏฺฐพฺพสารมณฺฑํ มณฺฑปํ การาเปตฺวา วิวิธกุสุมทาม-โอลมฺพก-วินิคฺคลนฺตจารุวิตานํ รตนวิจิตฺตมณิโกฏฺฏิมตลมิว จ นํ นานาปุปฺผูปหารวิจิตฺตสุปรินิฏฺฐิตภูมิกมฺมํ พฺรหฺมวิมานสทิสํ อลงฺกริตฺวา ตสฺมึ มหามณฺฑเป ปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ อนคฺฆานิ ปญฺจ กปฺปิยปจฺจตฺถรณสตานิ ปญฺญาเปตฺวา ทกฺขิณภาคํ นิสฺสาย อุตฺตราภิมุขํ เถราสนํ มณฺฑปมเชฺฌ ปุรตฺถาภิมุขํ พุทฺธสฺส ภควโต อาสนารหํ ธมฺมาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ทนฺตขจิตํ พีชนิเญฺจตฺถ ฐเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาโรจาเปสิ – ‘‘นิฎฺฐิตํ, ภเนฺต, มม กิจฺจ’’นฺติฯ

ตสฺมึ โข ปน สมเย เอกเจฺจ ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ สนฺธาย เอวมาหํสุ – ‘‘อิมสฺมึ ภิกฺขุสเงฺฆ เอโก ภิกฺขุ วิสฺสคนฺธํ วายโนฺต วิจรตี’’ติฯ เถโร ตํ สุตฺวา ‘‘อิมสฺมึ ภิกฺขุสเงฺฆ อโญฺญ วิสฺสคนฺธํ วายโนฺต วิจรณกภิกฺขุ นาม นตฺถิ, อทฺธา เอเต มํ สนฺธาย วทนฺตี’’ติ สํเวคํ อาปชฺชิฯ เอกเจฺจ ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อาหํสุ – ‘‘เสฺว, อาวุโส, สนฺนิปาโต ตฺวญฺจ เสโกฺข สกรณีโย, เตน เต น ยุตฺตํ สนฺนิปาตํ คนฺตุํ, อปฺปมโตฺต โหหี’’ติฯ

อถ โข อายสฺมา อานโนฺท – ‘‘เสฺว สนฺนิปาโต, น โข ปน เมตํ ปติรูปํ ยฺวาหํ เสโกฺข สมาโน สนฺนิปาตํ คเจฺฉยฺย’’นฺติ พหุเทว รตฺตึ กายคตายสติยา วีตินาเมตฺวา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ จงฺกมา โอโรหิตฺวา วิหารํ ปวิสิตฺวา ‘‘นิปชฺชิสฺสามี’’ติ กายํ อาวเชฺชสิฯ เทฺว ปาทา ภูมิโต มุตฺตา, อปฺปตฺตญฺจ สีสํ พิโมฺพหนํ, เอตสฺมึ อนฺตเร อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิฯ อยญฺหิ อายสฺมา จงฺกเมน พหิ วีตินาเมตฺวา วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘นนุ มํ ภควา เอตทโวจ – ‘กตปุโญฺญสิ ตฺวํ, อานนฺท, ปธานมนุยุญฺช; ขิปฺปํ โหหิสิ อนาสโว’ติ (ที. นิ. ๒.๒๐๗)ฯ พุทฺธานญฺจ กถาโทโส นาม นตฺถิฯ มม อจฺจารทฺธํ วีริยํ เตน เม จิตฺตํ อุทฺธจฺจาย สํวตฺตติฯ หนฺทาหํ วีริยสมถํ โยเชมี’’ติ จงฺกมา โอโรหิตฺวา ปาทโธวนฏฺฐาเน ฐตฺวา ปาเท โธวิตฺวา วิหารํ ปวิสิตฺวา มญฺจเก นิสีทิตฺวา ‘‘โถกํ วิสฺสมิสฺสามี’’ติ กายํ มญฺจเก อุปนาเมสิฯ เทฺว ปาทา ภูมิโต มุตฺตา, สีสญฺจ พิโมฺพหนํ อสมฺปตฺตํฯ เอตสฺมึ อนฺตเร อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ, จตุอิริยาปถวิรหิตํ เถรสฺส อรหตฺตํ อโหสิฯ เตน อิมสฺมึ สาสเน อนิปโนฺน อนิสิโนฺน อฏฺฐิโต อจงฺกมโนฺต ‘‘โก ภิกฺขุ อรหตฺตํ ปโตฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘อานนฺทเตฺถโร’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ

อถ โข เถรา ภิกฺขู ทุติยทิวเส กตภตฺตกิจฺจา ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตาฯ อานนฺทเตฺถโร ปน อตฺตโน อรหตฺตปฺปตฺตึ ญาเปตุกาโม ภิกฺขูหิ สทฺธึ น คโตฯ ภิกฺขู ยถาวุฑฺฒํ อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสีทนฺตา อานนฺทเตฺถรสฺส อาสนํ ฐเปตฺวา นิสินฺนาฯ ตตฺถ เกหิจิ ''เอตมาสนํ กสฺสา''ติ วุเตฺต ''อานนฺทเตฺถรสฺสา''ติฯ ''อานโนฺท ปน กุหิํ คโต''ติ? ตสฺมิํ สมเย เถโร จิเนฺตสิ – ''อิทานิ มยฺหํ คมนกาโล''ติฯ ตโต อตฺตโน อานุภาวํ ทเสฺสโนฺต ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา อตฺตโน อาสเนเยว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ อากาเสนาคนฺตฺวา นิสีทีติปิ เอเกฯ

เอวํ นิสิเนฺน ตสฺมิํ อายสฺมเนฺต มหากสฺสปเตฺถโร ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ''อาวุโส, กิํ ปฐมํ สงฺคายาม, ธมฺมํ วา วินยํ วา''ติ? ภิกฺขู อาหํสุ – ''ภเนฺต มหากสฺสป, **วินโย นาม พุทฺธสาสนสฺส อายุ, วินเย ฐิเต สาสนํ ฐิตํ โหติ;** ตสฺมา ปฐมํ วินยํ สงฺคายามา''ติ,ฯ ''กํ ธุรํ กตฺวา''ติ? ''อายสฺมนฺตํ อุปาลิ''นฺติฯ ''กิํ อานโนฺท นปฺปโหตี''ติ? ''โน นปฺปโหติ; อปิ จ โข ปน สมฺมาสมฺพุโทฺธ ธรมาโนเยว วินยปริยตฺติํ นิสฺสาย อายสฺมนฺตํ อุปาลิํ เอตทเคฺค ฐเปสิ – 'เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ วินยธรานํ ยทิทํ อุปาลี'ติ (อ. นิ. ๑.๒๑๙, ๒๒๘)ฯ ตสฺมา อุปาลิเตฺถรํ ปุจฺฉิตฺวา วินยํ สงฺคายามา''ติฯ ตโต เถโร วินยํ ปุจฺฉนตฺถาย อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนิฯ อุปาลิเตฺถโรปิ วิสฺสชฺชนตฺถาย สมฺมนฺนิฯ ตตฺรายํ ปาฬิ –

''อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป สงฺฆํ ญาเปสิ –

''สุณาตุ เม, อาวุโส, สโงฺฆฯ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ อุปาลิํ วินยํ ปุเจฺฉยฺย'นฺติฯ

''อายสฺมาปิ อุปาลิ สงฺฆํ ญาเปสิ –

''สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆฯ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ อายสฺมตา มหากสฺสเปน วินยํ ปุโฎฺฐ วิสฺสเชฺชยฺย''นฺติฯ

เอวํ อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนิตฺวา อายสฺมา อุปาลิ อุฎฺฐายาสนา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา เถเร ภิกฺขู วนฺทิตฺวา ธมฺมาสเน นิสีทิ, ทนฺตขจิตํ พีชนิํ คเหตฺวาฯ ตโต อายสฺมา มหากสฺสโป เถราสเน นิสีทิตฺวา อายสฺมนฺตํ อุปาลิํ วินยํ ปุจฺฉิ – ''ปฐมํ, อาวุโส อุปาลิ, ปาราชิกํ กตฺถ ปญฺญตฺต''นฺติ ? ''เวสาลิยํ, ภเนฺต''ติฯ ''กํ อารพฺภา''ติ? ''สุทินฺนํ กลนฺทปุตฺตํ อารพฺภา''ติฯ ''กิสฺมิํ วตฺถุสฺมิ''นฺติ? ''เมถุนธเมฺม''ติฯ

อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป อายสฺมนฺตํ อุปาลิํ ปฐมสฺส ปาราชิกสฺส วตฺถุมฺปิ ปุจฺฉิ, นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ, ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉิ, ปญฺญตฺติมฺปิ ปุจฺฉิ, อนุปญฺญตฺติมฺปิ ปุจฺฉิ, อาปตฺติมฺปิ ปุจฺฉิ, อนาปตฺติมฺปิ ปุจฺฉิ; ยถา จ ปฐมสฺส ตถา ทุติยสฺส ตถา ตติยสฺส ตถา จตุตฺถสฺส ปาราชิกสฺส วตฺถุมฺปิ ปุจฺฉิ…เป.… อนาปตฺติมฺปิ ปุจฺฉิฯ ปุโฎฺฐ ปุโฎฺฐ อุปาลิเตฺถโร วิสฺสเชฺชสิฯ ตโต อิมานิ จตฺตาริ ปาราชิกานิ ''ปาราชิกกณฺฑํ นาม อิท''นฺติ สงฺคหํ อาโรเปตฺวา ฐเปสุํฯ เตรส สงฺฆาทิเสสานิ ''เตรสก''นฺติ ฐเปสุํฯ เทฺว สิกฺขาปทานิ ''อนิยตานี''ติ ฐเปสุํฯ ติํส สิกฺขาปทานิ ''นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยานี''ติ ฐเปสุํฯ เทฺวนวุติ สิกฺขาปทานิ ''ปาจิตฺติยานี''ติ ฐเปสุํฯ จตฺตาริ สิกฺขาปทานิ ''ปาฏิเทสนียานี''ติ ฐเปสุํฯ ปญฺจสตฺตติ สิกฺขาปทานิ ''เสขิยานี''ติ ฐเปสุํฯ สตฺต ธเมฺม ''อธิกรณสมถา''ติ ฐเปสุํฯ

เอวํ มหาวิภงฺคํ สงฺคหํ อาโรเปตฺวา ภิกฺขุนีวิภงฺเค อฏฺฐ สิกฺขาปทานิ ‘‘ปาราชิกกณฺฑํ นาม อิท’’นฺติ ฐเปสุํฯ สตฺตรส สิกฺขาปทานิ ‘‘สตฺตรสก’’นฺติ ฐเปสุํฯ ตึส สิกฺขาปทานิ ‘‘นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยานี’’ติ ฐเปสุํฯ ฉสฏฺฐิสตสิกฺขาปทานิ ‘‘ปาจิตฺติยานี’’ติ ฐเปสุํฯ อฏฺฐ สิกฺขาปทานิ ‘‘ปาฏิเทสนียานี’’ติ ฐเปสุํฯ ปญฺจสตฺตติ สิกฺขาปทานิ ‘‘เสขิยานี’’ติ ฐเปสุํฯ สตฺต ธมฺเม ‘‘อธิกรณสมถา’’ติ ฐเปสุํฯ เอวํ ภิกฺขุนีวิภงฺคํ สงฺคหํ อาโรเปตฺวา เอเตเนว อุปาเยน ขนฺธกปริวาเรปิ อาโรเปสุํฯ เอวเมตํ สอุภโตวิภงฺคขนฺธกปริวารํ วินยปิฏกํ สงฺคหมารูฬฺหํ สพฺพํ มหากสฺสปตฺเถโร ปุจฺฉิ, อุปาลิตฺเถโร วิสฺสชฺเชสิฯ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนปริโยสาเน ปญฺจ อรหนฺตสตานิ สงฺคหํ อาโรปิตนเยเนว คณสชฺฌายมกํสุฯ วินยสงฺคหาวสาเน อุปาลิตฺเถโร ทนฺตขจิตํ พีชนึ นิกฺขิปิตฺวา ธมฺมาสนา โอโรหิตฺวา วุฑฺฒ ภิกฺขู วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสีทิฯ

วินยํ สงฺคายิตฺวา ธมฺมํ สงฺคายิตุกาโม อายสฺมา มหากสฺสโป ภิกฺขู ปุจฺฉิ – ‘‘ธมฺมํ สงฺคายเนฺตหิ กํ ปุคฺคลํ ธุรํ กตฺวา ธโมฺม สงฺคายิตโพฺพ’’ติ? ภิกฺขู ‘‘อานนฺทเตฺถรํ ธุรํ กตฺวา’’ติ อาหํสุฯ

อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป สงฺฆํ ญาเปสิ –

‘‘สุณาตุ เม, อาวุโส, สโงฺฆฯ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ อานนฺทํ ธมฺมํ ปุเจฺฉยฺย’’นฺติฯ

อถ โข อายสฺมา อานโนฺท สงฺฆํ ญาเปสิ –

‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ อายสฺมตา มหากสฺสเปน ธมฺมํ ปุโฏฺฐ วิสฺสเชฺชยฺย’’นฺติฯ

อถ โข อายสฺมา อานโนฺท อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา เถเร ภิกฺขู วนฺทิตฺวา ธมฺมาสเน นิสีทิ ทนฺตขจิตํ พีชนึ คเหตฺวาฯ อถ มหากสฺสปตฺเถโร อานนฺทเตฺถรํ ธมฺมํ ปุจฺฉิ – ‘‘พฺรหฺมชาลํ, อาวุโส อานนฺท, กตฺถ ภาสิต’’นฺติ? ‘‘อนฺตรา จ, ภเนฺต, ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนฺทํ ราชาคารเก อมฺพลฏฺฐิกาย’’นฺติฯ ‘‘กํ อารพฺภา’’ติ? ‘‘สุปฺปิยญฺจ ปริพฺพาชกํ, พฺรหฺมทตฺตญฺจ มาณว’’นฺติฯ ‘‘กิสฺมึ วตฺถุสฺมิ’’นฺติ? ‘‘วณฺณาวเณฺณ’’ติฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ พฺรหฺมชาลสฺส นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ, ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉิ, วตฺถุมฺปิ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามญฺญผลํ ปนาวุโส อานนฺท, กตฺถ ภาสิต’’นฺติ? ‘ราชคเห, ภเนฺต, ชีวกมฺพวเน’’ติฯ ‘‘เกน สทฺธิ’’นฺติ? ‘‘อชาตสตฺตุนา เวเทหิปุเตฺตน สทฺธิ’’นฺติฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ สามญฺญผลสฺส นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ, ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉิฯ เอเตเนว อุปาเยน ปญฺจ นิกาเย ปุจฺฉิฯ

ปญฺจนิกายา นาม – ทีฆนิกาโย, มชฺฌิมนิกาโย, สํยุตฺตนิกาโย, องฺคุตฺตรนิกาโย, ขุทฺทกนิกาโยติฯ ตตฺถ ขุทฺทกนิกาโย นาม – จตฺตาโร นิกาเย ฐเปตฺวา, อวเสสํ พุทฺธวจนํฯ ตตฺถ วินโย อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน วิสฺสชฺชิโต, เสสขุทฺทกนิกาโย จตฺตาโร จ นิกายา อานนฺทเตฺถเรนฯ ตเทตํ สพฺพมฺปิ พุทฺธวจนํ รสวเสน เอกวิธํ, ธมฺมวินยวเสน ทุวิธํ, ปฐมมชฺฌิมปจฺฉิมวเสน ติวิธํ; ตถา ปิฏกวเสน, นิกายวเสน ปญฺจวิธํ, องฺควเสน นววิธํ, ธมฺมกฺขนฺธวเสน จตุราสีติสหสฺสวิธนฺติ เวทิตพฺพํฯ

กถํ **รสวเสน เอกวิธํ**? ยญฺหิ ภควตา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา ยาว อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ, เอตฺถนฺตเร ปญฺจจตฺตาลีสวสฺสานิ เทวมนุสฺสนาค

ยกฺขาทโย อนุสาสเนฺตน ปจฺจเวกฺขเนฺตน วา วุตฺตํ, สพฺพํ ตํ เอกรสํ วิมุตฺติรสเมว โหติฯ เอวํ รสวเสน เอกวิธํฯ

กถํ **ธมฺมวินยวเสน ทุวิธํ**? สพฺพเมว เจตํ ธโมฺม เจว วินโย จาติ สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ตตฺถ วินยปิฏกํ **วินโย,** อวเสสํ พุทฺธวจนํ **ธโมฺม;** เตเนวาห – ‘‘ยํนูน มยํ, อาวุโส, ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยามา’’ติฯ ‘‘อหํ อุปาลึ วินยํ ปุเจฺฉยฺยํ, อานนฺทํ ธมฺมํ ปุเจฺฉยฺย’’นฺติ จ เอวํ ธมฺมวินยวเสน ทุวิธํฯ

กถํ **ปฐมมชฺฌิมปจฺฉิมวเสน ติวิธํ**? สพฺพเมว หิทํ ปฐมพุทฺธวจนํ, มชฺฌิมพุทฺธวจนํ, ปจฺฉิมพุทฺธวจนนฺติ ติปฺปเภทํ โหติฯ ตตฺถ –

‘‘อเนกชาติสํสารํ, สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ;
คหการํ คเวสโนฺต, ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํฯ

‘‘คหการก ทิโฎฺฐสิ, ปุน เคหํ น กาหสิ;
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา, คหกูฎํ วิสงฺขตํ;
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ, ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา’’ติฯ (ธ. ป. ๑๕๓-๑๕๔);

อิทํ **ปฐมพุทฺธวจนํ**ฯ

เกจิ ‘‘ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา’’ติ **ขนฺธเก** อุทานคาถํ อาหุฯ เอสา ปน ปาฎิปททิวเส สพฺพญฺญุภาวปฺปตฺตสฺส โสมนสฺสมยญาเณน ปจฺจยาการํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อุปฺปนฺนา อุทานคาถาติ เวทิตพฺพาฯ

ยํ ปน ปรินิพฺพานกาเล อภาสิ – ‘‘หนฺท ทานิ, ภิกฺขเว, อามนฺตยามิ โว, วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถา’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๑๘) อิทํ **ปจฺฉิมพุทฺธวจนํ**ฯ

อุภินฺนมนฺตเร ยํ วุตฺตํ เอตํ **มชฺฌิมพุทฺธวจน**นฺติฯ เอวํ ปฐมมชฺฌิมปจฺฉิมวเสน ติวิธํฯ

กถํ **ปิฎกวเสน ติวิธํ?** สพฺพมฺปิ เหตํ วินยปิฎกํ สุตฺตนฺตปิฎกํ อภิธมฺมปิฎกนฺติ ติปฺปเภทเมว โหติฯ ตตฺถ ปฐมสงฺคีติยํ สงฺคีตญฺจ อสงฺคีตญฺจ สพฺพมฺปิ สโมธาเนตฺวา อุภยานิ ปาติโมกฺขานิ, เทฺว วิภงฺคานิ, ทฺวาวีสติ ขนฺธกานิ, โสฬสปริวาราติ อิทํ **วินยปิฎกํ** นามฯ

พฺรหฺมชาลาทิ จตุตฺตึสสุตฺตสงฺคโห ทีฆนิกาโย, มูลปริยายสุตฺตาทิ ทิยฑฺฒสตเทฺวสุตฺตสงฺคโห มชฺฌิมนิกาโย, โอฆตรณสุตฺตาทิ สตฺตสุตฺตสหสฺส สตฺตสต ทฺวาสฎฺฐิสุตฺตสงฺคโห สํยุตฺตนิกาโย, จิตฺตปริยาทานสุตฺตาทิ นวสุตฺตสหสฺส ปญฺจสต สตฺตปญฺญาสสุตฺตสงฺคโห องฺคุตฺตรนิกาโย, ขุทฺทกปาฐ-ธมฺมปท-อุทาน-อิติวุตฺตก-สุตฺตนิปาต-วิมานวตฺถุ-เปตวตฺถุ-เถรคาถา-เถรีคาถา-ชาตกนิเทฺทส-ปฎิสมฺภิทา-อปทาน-พุทฺธวํส-จริยาปิฎกวเสน ปนฺนรสปฺปเภโท ขุทฺทกนิกาโยติ อิทํ **สุตฺตนฺตปิฎกํ** นามฯ

ธมฺมสงฺคโห, วิภโงฺค, ธาตุกถา, ปุคฺคลปญฺญตฺติ, กถาวตฺถุ, ยมกํ, ปฎฺฐานนฺติ อิทํ **อภิธมฺมปิฎกํ** นามฯ ตตฺถ –

วิวิธวิเสสนยตฺตา , วินยนโต เจว กายวาจานํ;

วินยตฺถวิทูหิ อยํ, วินโย วินโยติ อกฺขาโตฯ

วิวิธา หิ เอตฺถ ปญฺจวิธ ปาติโมกฺขุเทฺทส ปาราชิกาทิ สตฺตอาปตฺติกฺขนฺธมาติกา วิภงฺคาทิปฺปเภทา นยา, วิเสสภูตา จ ทฬฺหีกมฺมสิถิลกรณปฺปโยชนา อนุปญฺญตฺตินยา , กายิกวาจสิกอชฺฌาจารนิเสธนโต เจส กายํ วาจญฺจ วิเนติ, ตสฺมา วิวิธนยตฺตา วิเสสนยตฺตา กายวาจานญฺจ วินยนโต ''วินโย''ติ อกฺขาโตฯ เตเนตเมตสฺส วจนตฺถโกสลฺลตฺถํ วุตฺตํ –

''วิวิธวิเสสนยตฺตา, วินยนโต เจว กายวาจานํ;
วินยตฺถวิทูหิ อยํ, วินโย วินโยติ อกฺขาโต''ติฯ

อิตรํ ปน –

อตฺถานํ สูจนโต, สุวุตฺตโต สวนโตถ สูทนโต;
สุตฺตาณา สุตฺตสภาคโต จ, สุตฺตนฺติ อกฺขาตํฯ

ตญฺหิ อตฺตตฺถปรตฺถาทิเภเท อเตฺถ สูเจติ, สุวุตฺตา เจตฺถ อตฺถา เวเนยฺยชฺฌาสยานุโลเมน วุตฺตตฺตาฯ สวติ เจตํ อเตฺถ สสฺสมิว ผลํ ปสวตีติ วุตฺตํ โหติฯ สูทติ เจตํ เธนุวิย ขีรํ, ปคฺฆรตีติ วุตฺตํ โหติฯ สุฏฺฐุ จ เน ตายติ รกฺขตีติ วุตฺตํ โหติฯ สุตฺตสภาคญฺจตํ, ยถา หิ ตจฺฉกานํ สุตฺตํ ปมาณํ โหติ; เอวเมตมฺปิ วิญฺญูนํฯ ยถา จ สุเตฺตน สงฺคหิตานิ ปุปฺผานิ น วิกิริยนฺติ น วิทฺธํสิยนฺติ; เอวเมเตน สงฺคหิตา อตฺถาฯ เตเนตเมตสฺส วจนตฺถโกสลฺลตฺถํ วุตฺตํ –

''อตฺถานํ สูจนโต, สุวุตฺตโต สวนโตถ สูทนโต;
สุตฺตาณา สุตฺตสภาคโต จ, สุตฺตนฺติ อกฺขาต''นฺติฯ

อิตโร ปน –

ยํ เอตฺถ วุฑฺฒิมโนฺต, สลกฺขณา ปูชิตา ปริจฺฉินฺนา;
วุตฺตาธิกา จ ธมฺมา, อภิธโมฺม เตน อกฺขาโตฯ

อยญฺหิ อภิสโทฺท วุฑฺฒิลกฺขณปูชิตปริจฺฉินฺนาธิเกสุ ทิสฺสติฯ ตถาเหส – ''พาฬฺหา เม อาวุโส ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ โน ปฏิกฺกมนฺตี''ติอาทีสุ (ม. นิ. ๓.๓๘๙; สํ. นิ. ๕.๑๙๕) วุฑฺฒิยํ อาคโตฯ ''ยา ตา รตฺติโย อภิญฺญาตา อภิลกฺขิตา''ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๔๙) ลกฺขเณฯ ''ราชาภิราชา มนุชิโนฺท''ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๓๙๙; สุ. นิ. ๕๕๘) ปูชิเตฯ ''ปฏิพโล วิเนตุํ อภิธเมฺม อภิวินเย''ติอาทีสุ (มหาว. ๘๕) ปริจฺฉิเนฺนฯ อญฺญมญฺญสงฺกรวิรหิเต ธเมฺม จ วินเย จาติ วุตฺตํ โหติฯ ''อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนา''ติอาทีสุ (วิ. ว. ๗๕) อธิเกฯ

เอตฺถ จ ''รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ, เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรตี''ติอาทินา (ธ. ส. ๑๖๐ อาทโย) นเยน วุฑฺฒิมโนฺตปิ ธมฺมา วุตฺตาฯ ''รูปารมฺมณํ วา สทฺทารมฺมณํ วา''ติอาทินา นเยน อารมฺมณาทีหิ ลกฺขณียตฺตา สลกฺขณาปิฯ ''เสกฺขา ธมฺมา, อเสกฺขา ธมฺมา, โลกุตฺตรา ธมฺมา''ติอาทินา นเยน ปูชิตาปิ ปูชารหาติ อธิปฺปาโยฯ ''ผโสฺส โหติ เวทนา โหตี''ติอาทินา นเยน สภาวปริจฺฉินฺนตฺตา ปริจฺฉินฺนาปิฯ ''มหคฺคตา ธมฺมา, อปฺปมาณา ธมฺมา, อนุตฺตรา ธมฺมา''ติอาทินา นเยน อธิกาปิ ธมฺมา วุตฺตาฯ เตเนตเมตสฺส วจนตฺถโกสลฺลตฺถํ วุตฺตํ –

‘‘ยํ เอตฺถ วุฑฺฒิมโนฺต, สลกฺขณา ปูชิตา ปริจฺฉินฺนา;
วุตฺตาธิกา จ ธมฺมา, อภิธมฺโม เตน อกฺขาโต’’ติฯ

ยํ ปเนตฺถ อวิสิฏฺฐํ, ตํ –

ปิฏกํ ปิฏกตฺถวิทู, ปริยตฺติพฺภาชนตฺถโต อาหุ;
เตน สโมธาเนตฺวา, ตโยปิ วินยาทโย เญยฺยาฯ

ปริยตฺติปิ หิ ‘‘มา ปิฏกสมฺปทาเนนา’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๓.๖๖) ปิฏกนฺติ วุจฺจติฯ ‘‘อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย กุทาลปิฏกํ อาทายา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๒๘; อ. นิ. ๓.๗๐) ยํ กิญฺจิ ภาชนมฺปิฯ ตสฺมา ปิฏกํ ปิฏกตฺถวิทู, ปริยตฺติพฺภาชนตฺถโต อาหุฯ

อิทานิ **เตน สโมธาเนตฺวา ตโยปิ วินยาทโย เญยฺยา**ติฯ เตน เอวํ ทุวิธตฺเถน ปิฏกสทฺเทน สห สมาสํ กตฺวา วินโย จ โส ปิฏกญฺจ ปริยตฺติภาวโต ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส ภาชนโต จาติ วินยปิฏกํ, ยถาวุตฺเตเนว นเยน สุตฺตนฺตญฺจ ตํ ปิฏกญฺจาติ สุตฺตนฺตปิฏกํ, อภิธมฺโม จ โส ปิฏกญฺจาติ อภิธมฺมปิฏกนฺติ เอวเมเต ตโยปิ วินยาทโย เญยฺยาฯ

เอวํ ญตฺวา จ ปุนปิ เตเสฺวว ปิฏเกสุ นานปฺปการโกสลฺลตฺถํ –

เทสนาสาสนกถา, เภทํ เตสุ ยถารหํ;
สิกฺขาปหานคมฺภีร, ภาวญฺจ ปริทีปเยฯ

ปริยตฺติเภทํ สมฺปตฺตึ, วิปตฺตึ จาปิ ยํ ยหึ;
ปาปุณาติ ยถา ภิกฺขุ, ตมฺปิ สพฺพํ วิภาวเยฯ

ตตฺรายํ ปริทีปนา วิภาวนา จ, เอตานิ หิ ตีณิ ปิฏกานิ ยถากฺกมํ อาณา โวหาร ปรมตฺถเทสนา ยถาปราธ-ยถานุโลม-ยถาธมฺมสาสนานิ, สํวราสํวรทิฏฺฐิวินิเวฐนามรูปปริเจฺฉทกถาติ จ วุจฺจนฺติฯ

เอตฺถ หิ วินยปิฏกํ อาณารเหน ภควตา อาณาพาหุลฺลโต เทสิตตฺตา **อาณาเทสนา,** สุตฺตนฺตปิฏกํ โวหารกุสเลน ภควตา โวหารพาหุลฺลโต เทสิตตฺตา **โวหารเทสนา,** อภิธมฺมปิฏกํ ปรมตฺถกุสเลน ภควตา ปรมตฺถพาหุลฺลโต เทสิตตฺตา **ปรมตฺถเทสนา**ติ วุจฺจติฯ

ตถา ปฐมํ เย เต ปจฺุราปราธา สตฺตา เต ยถาปราธํ เอตฺถ สาสิตาติ **ยถาปราธสาสนํ,** ทุติยํ อเนกชฺฌาสยานุสยจริยาธิมุตฺติกา สตฺตา ยถานุโลมํ เอตฺถ สาสิตาติ **ยถานุโลมสาสนํ,** ตติยํ ธมฺมปุญฺชมเตฺต ‘‘อหํ มมา’’ติ สญฺญิโน สตฺตา ยถาธมฺมํ เอตฺถ สาสิตาติ **ยถาธมฺมสาสน**นฺติ วุจฺจติฯ

ตถา ปฐมํ อชฺฌาจารปฏิปกฺขภูโต สํวราสํวโร เอตฺถ กถิโตติ **สํวราสํวรกถา,** ทุติยํ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิปฏิปกฺขภูตา ทิฏฺฐิวินิเวฐนา เอตฺถ กถิตาติ **ทิฏฺฐิวินิเวฐนกถา,** ตติยํ ราคาทิปฏิปกฺขภูโต นามรูปปริเจฺฉโท เอตฺถ กถิโตติ **นามรูปปริเจฺฉทกถา**ติ วุจฺจติฯ

ตีสุปิ จ เจเตสุ ติโสฺส สิกฺขา, ตีณิ ปหานานิ, จตุพฺพิโธ จ คมฺภีรภาโว เวทิตโพฺพ ฯ ตถา หิ – วินยปิฏเก วิเสเสน **อธิสีลสิกฺขา** วุตฺตา, สุตฺตนฺตปิฏเก **อธิจิตฺตสิกฺขา,** อภิธมฺมปิฏเก

อธิปญฺญาสิกฺขาฯ

วินยปิฏเก จ **วีติกฺกมปฺปหานํ** กิเลสานํ, วีติกฺกมปฏิปกฺขตฺตา สีลสฺสฯ สุตฺตนฺตปิฏเก **ปริยุฏฺฐานปฺปหานํ,** ปริยุฏฺฐานปฏิปกฺขตฺตา สมาธิสฺสฯ อภิธมฺมปิฏเก **อนุสยปฺปหานํ** อนุสยปฏิปกฺขตฺตา ปญฺญายฯ

ปฐเม จ **ตทงฺคปฺปหานํ** กิเลสานํ, อิตเรสุ **วิกฺขมฺภนสมุจฺเฉทปฺปหานานิ**ฯ ปฐเม จ **ทุจฺจริตสํกิเลสสฺส** ปหานํ, อิตเรสุ **ตณฺหาทิฏฺฐิสํกิเลสานํ**ฯ

เอกเมกสฺมิเญฺจตฺถ จตุพฺพิโธปิ ธมฺมตฺถเทสนาปฏิเวธคมฺภีรภาโว เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ **ธโมฺม**ติ ปาฬิฯ **อโตฺถ**ติ ตสฺสาเยวโตฺถฯ **เทสนา**ติ ตสฺสา มนสาววตฺถาปิตาย ปาฬิยา เทสนาฯ **ปฏิเวโธ**ติ ปาฬิยา ปาฬิอตฺถสฺส จ ยถาภูตาวโพโธฯ ตีสุปิ เจเตสุ เอเต ธมฺมตฺถเทสนาปฏิเวธา ยสฺมา สสาทีหิ วิย มหาสมุโทฺท มนฺทพุทฺธีหิ ทุโกฺขคาหา อลพฺภเนยฺยปติฏฺฐา จ, ตสฺมา คมฺภีราฯ เอวํ เอกเมกสฺมิํ เอตฺถ จตุพฺพิโธปิ คมฺภีรภาโว เวทิตโพฺพฯ

อปโร นโย – **ธโมฺม**ติ เหตุฯ วุตฺตํ เหตํ – ‘‘เหตุมฺหิ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา’’ติฯ **อโตฺถ**ติ เหตุผลํฯ วุตฺตํ เหตํ – ‘‘เหตุผเล ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา’’ติฯ **เทสนา**ติ ปญฺญตฺติ, ยถาธมฺมํ ธมฺมาภิลาโปติ อธิปฺปาโยฯ **ปฏิเวโธ**ติ อภิสมโย, โส จ โลกิยโลกุตฺตโร วิสยโต อสโมฺมหโต จ อตฺถานุรูปํ ธเมฺมสุ, ธมฺมานุรูปํ อเตฺถสุ, ปญฺญตฺติปถานุรูปํ ปญฺญตฺตีสุ อวโพโธฯ

อิทานิ ยสฺมา เอเตสุ ปิฏเกสุ ยํ ยํ ธมฺมชาตํ วา อตฺถชาตํ วา, ยา จายํ ยถา ยถา ญาเปตโพฺพ อโตฺถ โสตูนํ ญาณสฺส อภิมุโข โหติ, ตถา ตถา ตทตฺถโชติกา เทสนา, โย เจตฺถ อวิปรีตาวโพธสงฺขาโต ปฏิเวโธ สพฺพเมตํ อนุปจิตกุสลสมฺภาเรหิ ทุปฺปเญฺญหิ สสาทีหิ วิย มหาสมุโทฺท ทุโกฺขคาหํ อลพฺภเนยฺยปติฏฺฐญฺจ, ตสฺมา คมฺภีรํฯ เอวมฺปิ เอกเมกสฺมิํ เอตฺถ จตุพฺพิโธปิ คมฺภีรภาโว เวทิตโพฺพฯ

เอตฺตาวตา จ –

> ‘‘เทสนา-สาสนกถา , เภทํ เตสุ ยถารหํ;
> สิกฺขาปหานคมฺภีรภาวญฺจ ปริทีปเย’’ติฯ

อยํ คาถา วุตฺตตฺถา โหติฯ

> ‘‘ปริยตฺติเภทํ สมฺปตฺติํ, วิปตฺติญฺจาปิ ยํ ยหิํ;
> ปาปุณาติ ยถา ภิกฺขุ, ตมฺปิ สพฺพํ วิภาวเย’’ติฯ

เอตฺถ ปน ตีสุ ปิฏเกสุ ติวิโธ **ปริยตฺติเภโท** ทฏฺฐโพฺพฯ ติโสฺส หิ ปริยตฺติโย – อลคทฺทูปมา, นิสฺสรณตฺถา, ภณฺฑาคาริกปริยตฺตีติฯ

ตตฺถ ยา ทุคฺคหิตา อุปารมฺภาทิเหตุ ปริยาปุฏา, อยํ **อลคทฺทูปมา**ฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ – ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส อลคทฺทตฺถิโก อลคทฺทคเวสี อลคทฺทปริเยสนํ จรมาโน, โส ปเสฺสยฺย มหนฺตํ อลคทฺทํฯ ตเมนํ โภเค วา นงฺคุเฏฺฐ วา คเณฺหยฺยฯ ตสฺส โส อลคโทฺท ปฏิปริวตฺติตฺวา หเตฺถ วา พาหาย วา อญฺญตรสฺมิํ วา องฺคปจฺจเงฺค ฑํเสยฺยฯ โส ตโตนิทานํ มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย, มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทุคฺคหิตตฺตา, ภิกฺขเว, อลคทฺทสฺสฯ เอว

เมว โข, ภิกฺขเว, อิเธกเจฺจ โมฆปุริสา ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ สุตฺตํ…เป.… เวทลฺลํฯ เต ตํ ธมฺมํ ปริยาปุณิตฺวา เตสํ ธมฺมานํ ปญฺญาย อตฺถํ น อุปปริกฺขนฺติฯ เตสํ เต ธมฺมา ปญฺญาย อตฺถํ อนุปปริกฺขตํ น นิชฺฌานํ ขมนฺติฯ เต อุปารมฺภานิสํสา เจว ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ อิติวาทปฺปโมกฺขานิสํสา จฯ ยสฺส จตฺถาย ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ, ตญฺจสฺส อตฺถํ นานุโภนฺติฯ เตสํ เต ธมฺมา ทุคฺคหิตา ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทุคฺคหิตตฺตา, ภิกฺขเว, ธมฺมาน''นฺติ (ม. นิ. ๑.๒๓๘)ฯ

ยา ปน สุคฺคหิตา สีลกฺขนฺธาทิปาริปูรึเยว อากงฺขมาเนน ปริยาปุฏา น อุปารมฺภาทิ เหตุ, อยํ **นิสฺสรณตฺถา**ฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ – ''เตสํ เต ธมฺมา สุคฺคหิตา ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย สํวตฺตนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? สุคฺคหิตตฺตา, ภิกฺขเว, ธมฺมาน''นฺติ (ม. นิ. ๑.๒๓๙)ฯ

ยํ ปน ปริญฺญาตกฺขนฺโธ ปหีนกิเลโส ภาวิตมคฺโค ปฏิวิทฺธากุปฺโป สจฺฉิกตนิโรโธ ขีณาสโว เกวลํ ปเวณีปาลนตฺถาย วํสานุรกฺขณตฺถาย ปริยาปุณาติ, อยํ **ภณฺฑาคาริกปริยตฺตี**ติฯ

วินเย ปน สุปฺปฏิปนฺโน ภิกฺขุ สีลสมฺปตฺตึ นิสฺสาย ติสฺโส วิชฺชา ปาปุณาติ, ตาสํเยว จ ตตฺถ ปเภทวจนโตฯ สุตฺเต สุปฺปฏิปนฺโน สมาธิสมฺปทํ นิสฺสาย ฉ อภิญฺญา ปาปุณาติ, ตาสํเยว จ ตตฺถ ปเภทวจนโตฯ อภิธมฺเม สุปฺปฏิปนฺโน ปญฺญาสมฺปทํ นิสฺสาย จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา ปาปุณาติ, ตาสญฺจ ตตฺเถว ปเภทวจนโตฯ เอวเมเตสุ สุปฺปฏิปนฺโน ยถากฺกเมน อิมํ วิชฺชาตฺตยฉฬภิญฺญาจตุปฏิสมฺภิทาเภทํ สมฺปตฺตึ ปาปุณาติฯ

วินเย ปน ทุปฺปฏิปนฺโน อนุญฺญาตสุขสมฺผสฺสอตฺถรณปาวุรณาทิผสฺสสามญฺญโต ปฏิกฺขิตฺเตสุ อุปาทินฺนผสฺสาทีสุ อนวชฺชสญฺญี โหติฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ – ''ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา เยเม อนฺตรายิกา ธมฺมา วุตฺตา ภควตา, เต ปฏิเสวโต นาลํ อนฺตรายายา''ติ (ปาจิ. ๔๑๗; ม. นิ. ๑.๒๓๔) ตโต ทุสฺสีลภาวํ ปาปุณาติฯ สุตฺเต ทุปฺปฏิปนฺโน ''จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา''ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๕) อธิปฺปายํ อชานนฺโต ทุคฺคหิตํ คณฺหาติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ – ''อตฺตนา ทุคฺคหิเตน อเมฺห เจว อพฺภาจิกฺขติ, อตฺตานญฺจ ขนติ, พหุญฺจ อปุญฺญํ ปสวตี''ติ (ปาจิ. ๔๑๗; ม. นิ. ๑.๒๓๖) ตโต มิจฺฉาทิฏฺฐึ ปาปุณาติฯ อภิธมฺเม ทุปฺปฏิปนฺโน ธมฺมจินฺตํ อติธาวนฺโต อจินฺเตยฺยานิปิ จินฺเตติ, ตโต จิตฺตกฺเขปํ ปาปุณาติฯ วุตฺตํ เหตํ – ''จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, อจินฺเตยฺยานิ น จินฺเตตพฺพานิ, ยานิ จินฺเตนฺโต อุมฺมาทสฺส วิฆาตสฺส ภาคี อสฺสา''ติ (อ. นิ. ๔.๗๗)ฯ เอวเมเตสุ ทุปฺปฏิปนฺโน ยถากฺกเมน อิมํ ทุสฺสีลภาวมิจฺฉาทิฏฺฐิตา จิตฺตกฺเขปเภทํ วิปตฺตึ ปาปุณาตีติฯ

เอตฺตาวตา จ –

''ปริยตฺติเภทํ สมฺปตฺตึ, วิปตฺตึ จาปิ ยํ ยหึ;
ปาปุณาติ ยถา ภิกฺขุ, ตมฺปิ สพฺพํ วิภาวเย''ติฯ

อยมฺปิ คาถา วุตฺตตฺถา โหติฯ เอวํ นานปฺปการโต ปิฏกานิ ญตฺวา เตสํ วเสเนตํ พุทฺธวจนํ ติวิธนฺติ ญาตพฺพํฯ

กถํ นิกายวเสน ปญฺจวิธํ? สพฺพเมว เจตํ ทีฆนิกาโย, มชฺฌิมนิกาโย, สํยุตฺตนิกาโย, องฺคุตฺตรนิกาโย, ขุทฺทกนิกาโยติ ปญฺจปฺปเภทํ โหติฯ ตตฺถ กตโม **ทีฆนิกาโย**? ติวคฺคสงฺคหา

นิ พฺรหฺมชาลาทีนิ จตุตฺตึส สุตฺตานิฯ

จตุตฺตึเสว สุตฺตนฺตา, ติวคฺค ยสฺส สงฺคโห;
เอส ทีฆนิกาโยติ, ปฐโม อนุโลมิโกฯ

กสฺมา ปเนส ทีฆนิกาโยติ วุจฺจติ? ทีฆปฺปมาณานํ สุตฺตานํ สมูหโต นิวาสโต จ, สมูหนิวาสา หิ นิกาโยติ วุจฺจนฺติฯ ''นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกนิกายมฺปิ สมนุปสฺสามิ เอวํ จิตฺตํ; ยถยิทํ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา; โปณิกนิกาโย, จิกฺขลฺลิกนิกาโย''ติ (สํ. นิ. ๓.๑๐๐) เอวมาทีนิ เจตฺถ สาธกานิ สาสนโต จ โลกโต จฯ เอวํ เสสานมฺปิ นิกายภาเว วจนโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

กตโม **มชฺฌิมนิกาโย**? มชฺฌิมปฺปมาณานิ ปญฺจทสวคฺคสงฺคหานิ มูลปริยายสุตฺตาทีนิ ทิยฑฺฒสตํ เทฺว จ สุตฺตานิฯ

ทิยฑฺฒสตํ สุตฺตนฺตา, เทฺว จ สุตฺตานิ ยตฺถ โส;
นิกาโย มชฺฌิโม ปญฺจ-ทสวคฺคปริคฺคโหฯ

กตโม **สํยุตฺตนิกาโย**? เทวตาสํยุตฺตาทิวเสน ฐิตานิ โอฆตรณาทีนิ สตฺต สุตฺตสหสฺสานิ สตฺต จ สุตฺตสตานิ ทฺวาสฏฺฐิ จ สุตฺตานิฯ

สตฺต สุตฺตสหสฺสานิ, สตฺต สุตฺตสตานิ จ;
ทฺวาสฏฺฐิ เจว สุตฺตนฺตา, เอโส สํยุตฺตสงฺคโหฯ

กตโม **องฺคุตฺตรนิกาโย**? เอเกกองฺคาติเรกวเสน ฐิตานิ จิตฺตปริยาทานาทีนิ นว สุตฺตสหสฺสานิ ปญฺจ สุตฺตสตานิ สตฺตปญฺญาสญฺจ สุตฺตานิฯ

นว สุตฺตสหสฺสานิ, ปญฺจ สุตฺตสตานิ จ;
สตฺตปญฺญาส สุตฺตานิ, สงฺขฺยา องฺคุตฺตเร อยํฯ

กตโม **ขุทฺทกนิกาโย**? สกลํ วินยปิฏกํ อภิธมฺมปิฏกํ ขุทฺทกปาฐาทโย จ ปุเพฺพ นิทสฺสิตา ปนฺนรสเภทา ฐเปตฺวา จตฺตาโร นิกาเย อวเสสํ พุทฺธวจนนฺติฯ

ฐเปตฺวา จตุโรเปเต, นิกาเย ทีฆอาทิเก;
ตทญฺญํ พุทฺธวจนํ, นิกาโย ขุทฺทโก มโตติฯ

เอวํ นิกายวเสน ปญฺจวิธํฯ

กถํ องฺควเสน นววิธํ? สพฺพเมว หิทํ สุตฺตํ, เคยฺยํ, เวยฺยากรณํ, คาถา, อุทานํ, อิติวุตฺตกํ, ชาตกํ, อพฺภุตธมฺมํ, เวทลฺลนฺติ นวปฺปเภทํ โหติฯ ตตฺถ อุภโตวิภงฺคนิเทฺทสขนฺธกปริวารา สุตฺตนิปาเต มงฺคลสุตฺต-รตนสุตฺต-นาลกสุตฺต-ตุวฏฺฏกสุตฺตานิ อญฺญมฺปิ จ สุตฺตนามกํ ตถาคตวจนํ **สุตฺต**นฺติ เวทิตพฺพํฯ สพฺพมฺปิ สคาถกํ สุตฺตํ **เคยฺย**นฺติ เวทิตพฺพํฯ วิเสเสน สํยุตฺตเก สกโลปิ สคาถาวโคฺค, สกลํ อภิธมฺมปิฏกํ, นิคฺคาถกํ สุตฺตํ, ยญฺจ อญฺญมฺปิ อฏฺฐหิ อเงฺคหิ อสงฺคหิตํ พุทฺธวจนํ ตํ **เวยฺยากรณ**นฺติ เวทิตพฺพํฯ ธมฺมปทํ, เถรคาถา, เถรีคาถา, สุตฺตนิปาเต โนสุตฺตนามิกา สุทฺธิกคาถา จ **คาถา**ติ เวทิตพฺพาฯ โสมนสฺสญาณมยิกคาถาปฏิสํยุตฺตา ทฺ

วาสีติ สุตฺตนฺตา **อุทาน**นฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘วุตฺตเญฺหตํ ภควตา’’ติอาทินยปฺปวตฺตา ทสุตฺตรสต สุตฺตนฺตา **อิติวุตฺตก**นฺติ เวทิตพฺพํฯ อปณฺณกชาตกาทีนิ ปณฺณาสาธิกานิ ปญฺจ ชาตกสตานิ **ชาตก**นฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา อานนฺเท’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๐๙) -อาทินยปฺปวตฺตา สเพฺพปิ อจฺฉริยอพฺภุตธมฺมปฏิสํยุตฺตา สุตฺตนฺตา **อพฺภุตธมฺม**นฺติ เวทิตพฺพํฯ จูฬเวทลฺล-มหาเวทลฺล-สมฺมาทิฏฺฐิ-สกฺกปญฺห-สงฺขารภาชนิย-มหาปุณฺณมสุตฺตาทโย สเพฺพปิ เวทญฺจ ตุฏฺฐิญฺจ ลทฺธา ลทฺธา ปุจฺฉิตสุตฺตนฺตา **เวทลฺล**นฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ องฺควเสน นววิธํฯ

กถํ ธมฺมกฺขนฺธวเสน จตุราสีติสหสฺสวิธํ? สพฺพเมว เจตํ พุทฺธวจนํ –

> ‘‘ทฺวาสีติ พุทฺธโต คณฺหิํ, เทฺว สหสฺสานิ ภิกฺขุโต;
> จตุราสีติ สหสฺสานิ, เย เม ธมฺมา ปวตฺติโน’’ติฯ (เถรคา. ๑๐๒๗);

เอวํ ปริทีปิตธมฺมกฺขนฺธวเสน จตุราสีติสหสฺสปฺปเภทํ โหติฯ ตตฺถ เอกานุสนฺธิกํ สุตฺตํ เอโก ธมฺมกฺขโนฺธฯ ยํ อเนกานุสนฺธิกํ ตตฺถ อนุสนฺธิวเสน ธมฺมกฺขนฺธคณนาฯ คาถาพเนฺธสุ ปญฺหาปุจฺฉนํ เอโก ธมฺมกฺขโนฺธ, วิสฺสชฺชนํ เอโกฯ อภิธเมฺม เอกเมกํ ติก-ทุก-ภาชนํ, เอกเมกญฺจ จิตฺตวารภาชนํ, เอโก ธมฺมกฺขโนฺธฯ วินเย อตฺถิ วตฺถุ, อตฺถิ มาติกา, อตฺถิ ปทภาชนียํ, อตฺถิ อนฺตราปตฺติ, อตฺถิ อาปตฺติ, อตฺถิ อนาปตฺติ, อตฺถิ ปริเจฺฉโท; ตตฺถ เอกเมโก โกฏฺฐาโส, เอกเมโก ธมฺมกฺขโนฺธติ เวทิตโพฺพฯ เอวํ ธมฺมกฺขนฺธวเสน จตุราสีติสหสฺสวิธํฯ

เอวเมตํ อเภทโต รสวเสน เอกวิธํ, เภทโต ธมฺมวินยาทิวเสน ทุวิธาทิเภทํ พุทฺธวจนํ สงฺคายเนฺตน มหากสฺสปปฺปมุเขน วสีคเณน ‘‘อยํ ธโมฺม, อยํ วินโย; อิทํ ปฐมพุทฺธวจนํ, อิทํ มชฺฌิมพุทฺธวจนํ, อิทํ ปจฺฉิมพุทฺธวจนํ; อิทํ วินยปิฏกํ, อิทํ สุตฺตนฺตปิฏกํ, อิทํ อภิธมฺมปิฏกํ; อยํ ทีฆนิกาโย…เป…. อยํ ขุทฺทกนิกาโย; อิมานิ สุตฺตาทีนิ นวงฺคานิ, อิมานิ จตุราสีติธมฺมกฺขนฺธสหสฺสานี’’ติ อิมํ ปเภทํ ววตฺถเปตฺวาว สงฺคีตํฯ น เกวลญฺจ เอตฺตกเมว, อญฺญมฺปิ อุทฺทานสงฺคห-วคฺคสงฺคหเปยฺยาลสงฺคห-เอกกนิปาต-ทุกนิปาตาทินิปาตสงฺคห-สํยุตฺตสงฺคห-ปณฺณาสสงฺคหาทิอเนกวิธํ ตีสุ ปิฏเกสุ สนฺทิสฺสมานํ สงฺคหปฺปเภทํ ววตฺถเปตฺวาเอว สตฺตหิ มาเสหิ สงฺคีตํฯ สงฺคีติปริโยสาเน จสฺส – ‘‘อิทํ มหากสฺสปเตฺถเรน ทสพลสฺส สาสนํ ปญฺจวสฺสสหสฺสปริมาณํ กาลํ ปวตฺตนสมตฺถํ กต’’นฺติ สญฺชาตปฺปโมทา สาธุการํ วิย ททมานา อยํ มหาปถวี อุทกปริยนฺตํ กตฺวา อเนกปฺปการํ กมฺปิ สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ, อเนกานิ จ อจฺฉริยานิ ปาตุรเหสุนฺติ อยํ **ปฐมมหาสงฺคีติ**นามฯ ยา โลเก –

> สเตหิ ปญฺจหิ กตา, เตน ปญฺจสตาติ จ;
> เถเรเหว กตตฺตา จ, เถริกาติ ปวุจฺจตีติฯ

อิมิสฺสา ปน ปฐมมหาสงฺคีติยา ปวตฺตมานาย วินยํ ปุจฺฉเนฺตน อายสฺมตา มหากสฺสเปน ‘‘ปฐมํ, อาวุโส อุปาลิ, ปาราชิกํ กตฺถ ปญฺญตฺต’’นฺติ เอวมาทิวจนปริโยสาเน ‘‘วตฺถุมฺปิ ปุจฺฉิ, นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ, ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉี’’ติ เอตฺถ นิทาเน ปุจฺฉิเต ตํ นิทานํ อาทิโต ปภุติ วิตฺถาเรตฺวา เยน จ ปญฺญตฺตํ, ยสฺมา จ ปญฺญตฺตํ, สพฺพเมตํ กเถตุกาเมน อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน วุตฺตํ ‘‘เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรตี’’ติ สพฺพํ วตฺตพฺพํฯ เอวมิทํ อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน วุตฺตํ, ตญฺจ ปน ‘‘ปฐมมหาสงฺคีติกาเล วุตฺต’’นฺติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺตาวตา จ ‘‘อิทํ วจนํ เกน วุตฺตํ, กทา วุตฺต’’นฺติ เอเตสํ ปทานํ อโตฺถ ปกาสิโต โหติฯ

อิทานิ กสฺมา วุตฺตนฺติ เอตฺถ วุจฺจเต, ยสฺมา อยมายสฺมตา มหากสฺสปตฺเถเรน นิทานํ ปุโฏฺฐ ตสฺมาเนน ตํ นิทานํ อาทิโต ปภุติ วิตฺถาเรตุํ วุตฺตนฺติฯ เอวมิทํ อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน ปฐมมหาสงฺคีติกาเล วทเนฺตนาปิ อิมินา การเณน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺตาวตา จ **วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมา**ติ อิเมสํ มาติกาปทานํ อโตฺถ ปกาสิโต โหติฯ

อิทานิ **ธาริตํ เยน จาภตํ, ยตฺถปฺปติฎฺฐิตํ เจตเมตํ วตฺวา วิธิํ ตโต**ติ เอเตสํ อตฺถปฺปกาสนตฺถํ อิทํ วุจฺจติฯ ตํ ปเนตํ ‘‘เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรตี’’ติ เอวมาทิวจนปฏิมณฺฑิตนิทานํ วินยปิฏกํ เกน ธาริตํ, เกนาภตํ, กตฺถ ปติฎฺฐิตนฺติ? วุจฺจเต – อาทิโต ตาว อิทํ ภควโต สมฺมุขา อายสฺมตา อุปาลิเตฺถเรน ธาริตํ, ตสฺส สมฺมุขโต อปรินิพฺพุเต ตถาคเต ฉฬภิญฺญาทิเภเทหิ อเนเกหิ ภิกฺขุสหเสฺสหิ ปรินิพฺพุเต ตถาคเต มหากสฺสปปฺปมุเขหิ ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิฯ เกนาภตนฺติ? ชมฺพุทีเป ตาว อุปาลิเตฺถรมาทิํ กตฺวา อาจริยปรมฺปราย ยาว ตติยสงฺคีติ ตาว อาภตํฯ ตตฺรายํ **อาจริยปรมฺปรา** –

> อุปาลิ ทาสโก เจว, โสณโก สิคฺคโว ตถา;
> ติโสฺส โมคฺคลิปุโตฺต จ, ปเญฺจเต วิชิตาวิโนฯ
>
> ปรมฺปราย วินยํ, ทีเป ชมฺพุสิริวฺหเย;
> อจฺฉิชฺชมานมาเนสุํ, ตติโย ยาว สงฺคโหฯ

อายสฺมา หิ อุปาลิ อิมํ วินยวํสํ วินยตนฺติํ วินยปเวณิํ ภควโต

สมฺมุขา อุคฺคเหตฺวา พหูนํ ภิกฺขูนํ หทเย ปติฎฺฐาเปสิฯ ตสฺส หายสฺมโต สนฺติเก วินยวํสํ อุคฺคเหตฺวา วินเย ปกตญฺญุตํ ปเตฺตสุ ปุคฺคเลสุ ปุถุชฺชน-โสตาปนฺน-สกทาคามิ-อนาคามิโน คณนปถํ วีติวตฺตา, ขีณาสวานํ สหสฺสเมกํ อโหสิฯ ทาสกเตฺถโรปิ ตเสฺสว สทฺธิวิหาริโก อโหสิ, โส อุปาลิเตฺถรสฺส สมฺมุขา อุคฺคเหตฺวา ตเถว วินยํ วาเจสิฯ ตสฺสาปิ อายสฺมโต สนฺติเก อุคฺคเหตฺวา วินเย ปกตญฺญุตํ ปตฺตา ปุถุชฺชนาทโย คณนปถํ วีติวตฺตา, ขีณาสวานํ สหสฺสเมว อโหสิฯ โสณกเตฺถโรปิ ทาสกเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริโก อโหสิ, โสปิ อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส ทาสกเตฺถรสฺส สมฺมุขา อุคฺคเหตฺวา ตเถว วินยํ วาเจสิฯ ตสฺสาปิ อายสฺมโต สนฺติเก อุคฺคเหตฺวา วินเย ปกตญฺญุตํ ปตฺตา ปุถุชฺชนาทโย คณนปถํ วีติวตฺตา, ขีณาสวานํ สหสฺสเมว อโหสิฯ สิคฺควเตฺถโรปิ โสณกเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริโก อโหสิ, โสปิ อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส โสณกเตฺถรสฺส สนฺติเก วินยํ อุคฺคเหตฺวา อรหนฺตสหสฺสสฺส ธุรคฺคาโห อโหสิฯ ตสฺส ปนายสฺมโต สนฺติเก อุคฺคเหตฺวา วินเย ปกตญฺญุตํ ปตฺตา ปุถุชฺชน-โสตาปนฺนสกทาคามิ-อนาคามิโนปิ ขีณาสวาปิ เอตฺตกานิ สตานีติ วา เอตฺตกานิ สหสฺสานีติ วา อปริจฺฉินฺนา อเหสุํฯ ตทา กิร ชมฺพุทีเป อติมหาภิกฺขุสมุทาโย อโหสิฯ โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถรสฺส ปน อานุภาโว ตติยสงฺคีติยํ ปากโฎ ภวิสฺสติฯ เอวมิทํ วินยปิฎกํ ชมฺพุทีเป ตาว อิมาย อาจริยปรมฺปราย ยาว ตติยสงฺคีติ ตาว อาภตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ปฐมมหาสงฺคีติกถา นิฎฺฐิตาฯ

ทุติยสงฺคีติกถา

ทุติยสงฺคีติวิชานนตฺถํ ปน อยมนุกฺกโม เวทิตโพฺพฯ ยทา หิ –

> สงฺคายิตฺวาน สทฺธมฺมํ, โชตยิตฺวา จ สพฺพธิ;

ยาว ชีวิตปริยนฺตํ, ฐตฺวา ปญฺจสตาปิ เตฯ

ขีณาสวา ชุตีมโนฺต, เถรา กสฺสปอาทโย;
ขีณเสฺนหปทีปาว, นิพฺพายึสุ อนาลยาฯ

อถานุกฺกเมน คจฺฉเนฺตสุ รตฺตินฺทิเวสุ วสฺสสตปรินิพฺพุเต ภควติ เวสาลิกา วชฺชิปุตฺตกา ภิกฺขู เวสาลิยํ ''กปฺปติ สิงฺคีโลณกโปฺป, กปฺปติ ทฺวงฺคุลกโปฺป, กปฺปติ คามนฺตรกโปฺป, กปฺปติ อาวาสกโปฺป, กปฺปติ อนุมติกโปฺป, กปฺปติ อาจิณฺณกโปฺป, กปฺปติ อมถิตกโปฺป, กปฺปติ ชโฬคิํ ปาตุํ, กปฺปติ อทสกํ นิสีทนํ, กปฺปติ ชาตรูปรชต''นฺติ อิมานิ ทส วตฺถูนิ ทีเปสุํฯ เตสํ สุสุนาคปุโตฺต กาฬาโสโก นาม ราชา ปโกฺข อโหสิฯ

เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา ยโส กากณฺฑกปุโตฺต วชฺชีสุ จาริกํ จรมาโน ''เวสาลิกา กิร วชฺชิปุตฺตกา ภิกฺขู เวสาลิยํ ทส วตฺถูนิ ทีเปนฺตี''ติ สุตฺวา ''น โข ปเนตํ ปติรูปํ ยฺวาหํ ทสพลสฺส สาสนวิปตฺติํ สุตฺวา อโปฺปสฺสุโกฺก ภเวยฺยํฯ หนฺทาหํ อธมฺมวาทิโน นิคฺคเหตฺวา ธมฺมํ ทีเปมี''ติ จิเนฺตโนฺต เยน เวสาลี ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ อายสฺมา ยโส กากณฺฑกปุโตฺต เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ

เตน โข ปน สมเยน เวสาลิกา วชฺชิปุตฺตกา ภิกฺขู ตทหุโปสเถ กํสปาติํ อุทเกน ปูเรตฺวา มเชฺฌ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ฐเปตฺวา อาคตาคเต เวสาลิเก อุปาสเก เอวํ วทนฺติ – ''เทถาวุโส, สงฺฆสฺส กหาปณมฺปิ อฑฺฒมฺปิ ปาทมฺปิ มาสกรูปมฺปิ, ภวิสฺสติ สงฺฆสฺส ปริกฺขาเรน กรณีย''นฺติ สพฺพํ ตาว วตฺตพฺพํ, ยาว ''อิมาย ปน วินยสงฺคีติยา สตฺต ภิกฺขุสตานิ อนูนานิ อนธิกานิ อเหสุํ, ตสฺมา อยํ ทุติยสงฺคีติ **สตฺตสติกา**ติ วุจฺจตี''ติฯ

เอวํ ตสฺมิญฺจ สนฺนิปาเต ทฺวาทส ภิกฺขุสตสหสฺสานิ สนฺนิปติํสุ อายสฺมตา ยเสน สมุสฺสาหิตาฯ เตสํ มเชฺฌ อายสฺมตา เรวเตน ปุเฎฺฐน สพฺพกามิเตฺถเรน วินยํ วิสฺสเชฺชเนฺตน ตานิ ทส วตฺถูนิ วินิจฺฉิตานิ, อธิกรณํ วูปสมิตํฯ อถ เถรา ''ปุน ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคายิสฺสามา''ติ ติปิฎกธเร ปตฺตปฎิสมฺภิเท สตฺตสเต ภิกฺขู อุจฺจินิตฺวา เวสาลิยํ วาลิการาเม สนฺนิปติตฺวา มหากสฺสปเตฺถเรน สงฺคายิตสทิสเมว สพฺพํ สาสนมลํ โสเธตฺวา ปุน ปิฎกวเสน นิกายวเสน องฺควเสน ธมฺมกฺขนฺธวเสน จ สพฺพํ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคายิํสุฯ อยํ สงฺคีติ อเฎฺฐหิ มาเสหิ นิเฎฺฐิตาฯ ยา โลเก –

สเตหิ สตฺตหิ กตา, เตน สตฺตสตาติ จ;
ปุเพฺพ กตํ อุปาทาย, ทุติยาติ จ วุจฺจตีติฯ

สา ปนายํ –

เยหิ เถเรหิ สงฺคีตา, สงฺคีติ เตสุ วิสฺสุตา;
สพฺพกามี จ สาโฬฺห จ, เรวโต ขุชฺชโสภิโตฯ

ยโส จ สาณสมฺภูโต, เอเต สทฺธิวิหาริกา;
เถรา อานนฺทเถรสฺส, ทิฎฺฐปุพฺพา ตถาคตํฯ

สุมโน วาสภคามี จ, เญยฺยา สทฺธิวิหาริกา;
เทฺว อิเม อนุรุทฺธสฺส, ทิฎฺฐปุพฺพา ตถาคตํฯ

ทุติโย ปน สงฺคีโต, เยหิ เถเรหิ สงฺคโห;
สเพฺพปิ ปนฺนภารา เต, กตกิจฺจา อนาสวาติฯ

อยํ ทุติยสงฺคีติฯ

เอวมิมํ ทุติยสงฺคีตึ สงฺคายิตฺวา เถรา ‘‘อุปฺปชฺชิสฺสติ นุ โข อนาคเตปิ สาสนสฺส เอวรูปํ อพฺพุท’’นฺติ โอโลกยมานา อิมํ อทฺทสํสุ – ‘‘อิโต วสฺสสตสฺส อุปริ อฏฺฐารสเม วเสฺส ปาฏลิปุตฺเต **ธมฺมาโสโก** นาม ราชา อุปฺปชฺชิตฺวา สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ กาเรสฺสติฯ โส พุทฺธสาสเน ปสีทิตฺวา มหนฺตํ ลาภสกฺการํ ปวตฺตยิสฺสติฯ ตโต ติตฺถิยา ลาภสกฺการํ ปตฺถยมานา สาสเน ปพฺพชิตฺวา สกํ สกํ ทิฏฺฐึ ปริทีเปสฺสนฺติฯ เอวํ สาสเน มหนฺตํ อพฺพุทํ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘กินฺนุ โข มยํ เอตสฺมึ อพฺพุเท อุปฺปเนฺน สมฺมุขา ภวิสฺสาม, น ภวิสฺสามา’’ติฯ อถ เต สเพฺพว ตทา อตฺตโน อสมฺมุขภาวํ ญตฺวา ‘‘โก นุ โข ตํ อธิกรณํ วูปสเมตุํ สมโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติ สกลํ มนุสฺสโลกํ ฉกามาวจรเทวโลกญฺจ โอโลเกนฺตา น กญฺจิ ทิสฺวา พฺรหฺมโลเก **ติสฺสํ** นาม มหาพฺรหฺมานํ อทฺทสํสุ ปริตฺตายุกํ อุปริพฺรหฺมโลกูปปตฺติยา ภาวิตมคฺคํฯ ทิสฺวาน เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘สเจ มยํ เอตสฺส พฺรหฺมุโน มนุสฺสโลเก นิพฺพตฺตนตฺถาย อุสฺสาหํ กเรยฺยาม, อทฺธา เอส โมคฺคลิพฺราหฺมณสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คเหสฺสติฯ ตโต จ มเนฺตหิ ปโลภิโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสติฯ โส เอวํ ปพฺพชิตฺวา สกลํ พุทฺธวจนํ อุคฺคเหตฺวา อธิคตปฏิสมฺภิโท หุตฺวา ติตฺถิเย มทฺทิตฺวา ตํ อธิกรณํ วินิจฺฉิตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิสฺสตี’’ติฯ

เต พฺรหฺมโลกํ คนฺตฺวา ติสฺสํ มหาพฺรหฺมานํ เอตทโวจุํ – ‘‘อิโต วสฺสสตสฺส อุปริ อฏฺฐารสเม วเสฺส สาสเน มหนฺตํ อพฺพุทํ อุปฺปชฺชิสฺสติฯ มยญฺจ สกลํ มนุสฺสโลกํ ฉกามาวจรเทวโลกญฺจ โอโลกยมานา กญฺจิ สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมตฺถํ อทิสฺวา พฺรหฺมโลกํ วิจินนฺตา ภวนฺตเมว อทฺทสามฯ สาธุ, สปฺปุริส, มนุสฺสโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ทสพลสฺส สาสนํ ปคฺคณฺหิตุํ ปฏิญฺญํ เทหี’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต มหาพฺรหฺมา, ‘‘อหํ กิร สาสเน อุปฺปนฺนํ อพฺพุทํ โสเธตฺวา สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมโตฺถ ภวิสฺสามี’’ติ หฏฺฐปหโฏฺฐ อุทคฺคุทโคฺค หุตฺวา, ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ปฏิญฺญํ อทาสิฯ เถรา พฺรหฺมโลเก ตํ กรณียํ ตีเรตฺวา ปุน ปจฺจาคมิํสุฯ

เตน โข ปน สมเยน สิคฺควเตฺถโร จ จณฺฑวชฺชิเตฺถโร จ เทฺวปิ นวกา โหนฺติ ทหรภิกฺขู ติปิฏกธรา ปตฺตปฏิสมฺภิทา ขีณาสวา, เต ตํ อธิกรณํ น สมฺปาปุณิํสุฯ เถรา ‘‘ตุเมฺห, อาวุโส, อมฺหากํ อิมสฺมึ อธิกรเณ โน สหายกา อหุวตฺถ, เตน โว อิทํ ทณฺฑกมฺมํ โหตุ – ‘ติโสฺส นาม พฺรหฺมา โมคฺคลิพฺราหฺมณสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิสฺสติ, ตํ ตุมฺหากํ เอโก นีหริตฺวา ปพฺพาเชตุ, เอโก พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหาเปตู’’’ติ วตฺวา สเพฺพปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา –

สพฺพกามิปฺปภุตโย, เตปิ เถรา มหิทฺธิกา;
อคฺคิกฺขนฺธาว โลกมฺหิ, ชลิตฺวา ปรินิพฺพุตาฯ

ทุติยํ สงฺคหํ กตฺวา, วิโสเธตฺวาน สาสนํ;
อนาคเตปิ กตฺวาน, เหตุํ สทฺธมฺมสุทฺธิยาฯ

ขีณาสวา วสิปฺปตฺตา, ปภินฺนปฏิสมฺภิทา;
อนิจฺจตาวสํ เถรา, เตปิ นาม อุปาคตาฯ

เอวํ อนิจฺจตํ ชมฺมิํ, ญตฺวา ทุรภิสมฺภวํ;
ตํ ปตฺตุํ วายเม ธีโร, ยํ นิจฺจํ อมตํ ปทนฺติฯ

เอตฺตาวตา สพฺพากาเรน **ทุติยสงฺคีติวณฺณนา** นิฏฺฐิตา โหติฯ

ทุติยสงฺคีติกถา นิฏฺฐิตา

ตติยสงฺคีติกถา

ติโสฺสปิ โข **มหาพฺรหฺมา** พฺรหฺมโลกโต จวิตฺวา โมคฺคลิพฺราหฺมณสฺส เคเห ปฏิสนฺธิํ อคฺคเหสิฯ สิคฺควเตฺถโรปิ ตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณโต ปภุติ สตฺต วสฺสานิ พฺราหฺมณสฺส เคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ เอกทิวสมฺปิ อุฬุงฺกมตฺตํ วา ยาคุํ กฏจฺฉุมตฺตํ วา ภตฺตํ นาลตฺถฯ สตฺตนฺนํ ปน วสฺสานํ อจฺจเยน เอกทิวสํ ''อติจฺฉถ, ภเนฺต''ติ วจนมตฺตํ อลตฺถฯ ตํทิวสเมว พฺราหฺมโณปิ พหิทฺธา กิญฺจิ กรณียํ กตฺวา อาคจฺฉโนฺต ปฏิปเถ เถรํ ทิสฺวา, ''โภ ปพฺพชิต, อมฺหากํ เคหํ อคมิตฺถา''ติ อาหฯ ''อาม, พฺราหฺมณ, อคมิมฺหา''ติฯ ''อปิ กิญฺจิ ลภิตฺถา''ติ? ''อาม, พฺราหฺมณ, ลภิมฺหา''ติฯ โส เคหํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิ – ''ตสฺส ปพฺพชิตสฺส กิญฺจิ อทตฺถา''ติ? ''น กิญฺจิ อทมฺหา''ติฯ พฺราหฺมโณ ทุติยทิวเส ฆรทฺวาเรเยว นิสีทิ ''อชฺช ปพฺพชิตํ มุสาวาเทน นิคฺคเหสฺสามี''ติฯ เถโร ทุติยทิวเส พฺราหฺมณสฺส ฆรทฺวารํ สมฺปโตฺตฯ พฺราหฺมโณ เถรํ ทิสฺวาว เอวมาห – ''ตุเมฺห หิโยฺย อมฺหากํ เคเห กิญฺจิ อลทฺธาเยว 'ลภิมฺหา'ติ อโวจุตฺถฯ วฏฺฏติ นุ โข ตุมฺหากํ มุสาวาโท''ติ! เถโร อาห – ''มยํ, พฺราหฺมณ, ตุมฺหากํ เคเห สตฺต วสฺสานิ 'อติจฺฉถา'ติ วจนมตฺตมฺปิ อลภิตฺวา หิโยฺย 'อติจฺฉถา'ติ วจนมตฺตํ ลภิมฺห; อเถตํ ปฏิสนฺถารํ อุปาทาย เอวมโวจุมฺหา''ติฯ

พฺราหฺมโณ จิเนฺตสิ – ''อิเม ปฏิสนฺถารมตฺตมฺปิ ลภิตฺวา 'ลภิมฺหา'ติ ปสํสนฺติ, อญฺญํ กิญฺจิ ขาทนียํ โภชนียํ ลภิตฺวา กสฺมา น ปสํสนฺตี''ติ ปสีทิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย ปฏิยาทิตภตฺตโต กฏจฺฉุมตฺตํ ภิกฺขํ ตทุปิยญฺจ พฺยญฺชนํ ทาเปตฺวา ''อิมํ ภิกฺขํ สพฺพกาลํ ตุเมฺห ลภิสฺสถา''ติ อาห ฯ โส ปุนทิวสโต ปภุติ อุปสงฺกมนฺตสฺส เถรสฺส อุปสมํ ทิสฺวา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสีทิตฺวา เถรํ นิจฺจกาลํ อตฺตโน ฆเร ภตฺตวิสฺสคฺคกรณตฺถาย ยาจิฯ เถโร อธิวาเสตฺวา ทิวเส ทิวเส ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา คจฺฉโนฺต โถกํ โถกํ พุทฺธวจนํ กเถตฺวา คจฺฉติฯ โสปิ โข มาณวโก โสฬสวสฺสุเทฺทสิโกเยว ติณฺณํ เวทานํ ปารคู อโหสิฯ พฺรหฺมโลกโต อาคตสุทฺธสตฺตสฺส อาสเน วา สยเน วา อโญฺญ โกจิ นิสชฺชิตา วา นิปชฺชิตา วา นตฺถิฯ โส ยทา อาจริยฆรํ คจฺฉติ, ตทาสฺส มญฺจปีฐํ เสเตน วเตฺถน ปฏิจฺฉาเทตฺวา ลเคฺคตฺวา ฐเปนฺติฯ เถโร จิเนฺตสิ – ''สมโย ทานิ มาณวกํ ปพฺพาเชตุํ, จิรญฺจ เม อิธาคจฺฉนฺตสฺส, น จ กาจิ มาณวเกน สทฺธิํ กถา อุปฺปชฺชติฯ หนฺท ทานิ อิมินา อุปาเยน ปลฺลงฺกํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชิสฺสตี''ติ เคหํ คนฺตฺวา ยถา ตสฺมิํ เคเห ฐเปตฺวา มาณวกสฺส ปลฺลงฺกํ อญฺญํ น กิญฺจิ อาสนํ ทิสฺสติ ตถา อธิฏฺฐาสิฯ พฺราหฺมณสฺส เคหชโน เถรํ ทิสฺวา อญฺญํ กิญฺจิ อาสนํ อปสฺสโนฺต มาณวกสฺส ปลฺลงฺกํ อตฺถริตฺวา เถรสฺส อทาสิฯ นิสีทิ เถโร ปลฺลเงฺกฯ มาณวโกปิ โข ตงฺขณเญฺญว อาจริยฆรา อาคมฺม เถรํ อตฺตโน ปลฺลเงฺก นิสินฺนํ ทิสฺวา กุปิโต อนตฺตมโน ''โก มม ปลฺลงฺกํ สมณสฺส ปญฺญเปสี''ติ อาหฯ

เถโร ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วูปสเนฺต มาณวกสฺส จณฺฑิกฺกภาเว เอวมาห – ''กิํ ปน ตฺวํ, มาณวก, กิญฺจิ มนฺตํ ชานาสี''ติ? มาณวโก ''โภ ปพฺพชิต, มยิ ทานิ มเนฺต อชานเนฺต อเญฺญ เก ชานิสฺสนฺตี''ติ วตฺวา, เถรํ ปุจฺฉิ – ''ตุเมฺห ปน มนฺตํ ชานาถา''ติ? ''ปุจฺฉ, มาณวก, ปุจฺฉิตฺวา สกฺกา ชานิตุ''นฺติฯ อถ โข มาณวโก ตีสุ เวเทสุ สนิฆณฺฑุเกฏุเภสุ สากฺขรปฺปเภเทสุ อิติหาส

ปญฺจเมสุ ยานิ ยานิ คณฺฐิฏฺฐานานิ, เยสํ เยสํ นยํ เนว อตฺตนา ปสฺสติ นาปิสฺส อาจริโย อทฺทส, เตสุ เตสุ เถรํ ปุจฺฉิฯ เถโร ''ปกติยาปิ ติณฺณํ เวทานํ ปารคู, อิทานิ ปน ปฏิสมฺภิทาปฺปโตฺต, เตนสฺส นตฺถิ เตสํ ปญฺหานํ วิสฺสชฺชเน ภาโร''ติ ตาวเทว เต ปเญฺห วิสฺสเชฺชตฺวา มาณวกํ อาห – ''มาณวก, อหํ ตยา พหุํ ปุจฺฉิโต; อหมฺปิ ทานิ ตํ เอกํ ปญฺหํ ปุจฺฉามิ, พฺยากริสฺสสิ เม''ติ? ''อาม, โภ ปพฺพชิต, ปุจฺฉ พฺยากริสฺสามี''ติฯ เถโร **จิตฺตยมเก** อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ –

> ''ยสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ น นิรุชฺฌติ ตสฺส จิตฺตํ นิรุชฺฌิสฺสติ นุปฺปชฺชิสฺสติ; ยสฺส วา ปน จิตฺตํ นิรุชฺฌิสฺสติ นุปฺปชฺชิสฺสติ ตสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ น นิรุชฺฌตี''ติ?

มาณโว อุทฺธํ วา อโธ วา หริตุํ อสโกฺกโนฺต ''กึ นาม, โภ ปพฺพชิต, อิท''นฺติ อาหฯ ''พุทฺธมโนฺต นามายํ, มาณวา''ติฯ ''สกฺกา ปนายํ, โภ, มยฺหมฺปิ ทาตุ''นฺติฯ ''สกฺกา มาณว, อเมฺหหิ คหิตปพฺพชฺชํ คณฺหนฺตสฺส ทาตุ''นฺติฯ ตโต มาณโว มาตาปิตโร อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ''อยํ ปพฺพชิโต พุทฺธมนฺตํ นาม ชานาติ, น จ อตฺตโน สนฺติเก อปพฺพชิตสฺส เทติ, อหํ เอตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา มนฺตํ อุคฺคณฺหิสฺสามี''ติฯ

อถสฺส มาตาปิตโร ''ปพฺพชิตฺวาปิ โน ปุโตฺต มเนฺต คณฺหตุ, คเหตฺวา ปุนาคมิสฺสตี''ติ มญฺญมานา ''อุคฺคณฺห, ปุตฺตา''ติ อนุชานึสุฯ เถโร ทารกํ ปพฺพาเชตฺวา ทฺวตฺตึสาการกมฺมฏฺฐานํ ตาว อาจิกฺขิฯ โส ตตฺถ ปริกมฺมํ กโรโนฺต นจิรเสฺสว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตโต เถโร จิเนฺตสิ – ''สามเณโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต, อภโพฺพ ทานิ สาสนโต นิวตฺติตุํฯ สเจ ปนสฺสาหํ กมฺมฏฺฐานํ วเฑฺฒตฺวา กเถยฺยํ, อรหตฺตํ ปาปุเณยฺย, อโปฺปสฺสุโกฺก ภเวยฺย พุทฺธวจนํ คเหตุํ, สมโย ทานิ นํ จณฺฑวชฺชิเตฺถรสฺส สนฺติกํ เปเสตุ''นฺติฯ ตโต อาห – ''เอหิ ตฺวํ, สามเณร, เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหฯ มม วจเนน ตญฺจ อาโรคฺยํ ปุจฺฉ; เอวญฺจ วเทหิ – 'อุปชฺฌาโย มํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ สนฺติกํ ปหิณี'ติฯ 'โก นาม เต อุปชฺฌาโย'ติ จ วุเตฺต 'สิคฺควเตฺถโร นาม, ภเนฺต'ติ วเทยฺยาสิฯ 'อหํ โก นามา'ติ วุเตฺต เอวํ วเทยฺยาสิ – 'มม อุปชฺฌาโย, ภเนฺต, ตุมฺหากํ นามํ ชานาตี'''ติฯ

''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข ติโสฺส สามเณโร เถรํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา อนุปุเพฺพน จณฺฑวชฺชิเตฺถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เถโร สามเณรํ ปุจฺฉิ – ''กุโต อาคโตสี''ติ? ''อุปชฺฌาโย มํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ สนฺติกํ ปหิณี''ติฯ ''โก นาม เต อุปชฺฌาโย''ติ? ''สิคฺควเตฺถโร นาม, ภเนฺต''ติฯ ''อหํ โก นามา''ติ? ''มม อุปชฺฌาโย, ภเนฺต, ตุมฺหากํ นามํ ชานาตี''ติฯ ''ปตฺตจีวรํ ทานิ ปฏิสาเมหี''ติฯ ''สาธุ, ภเนฺต''ติ สามเณโร ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา ปุนทิวเส ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา อุทกทนฺตโปนํ อุปฏฺฐาเปสิฯ เถโร ตสฺส สมฺมชฺชิตฏฺฐานํ ปุน สมฺมชฺชิ ฯ ตํ อุทกํ ฉเฑฺฑตฺวา อญฺญํ อุทกํ อาหริฯ ตญฺจ ทนฺตกฏฺฐํ อปเนตฺวา อญฺญํ ทนฺตกฏฺฐํ คณฺหิฯ เอวํ สตฺต ทิวสานิ กตฺวา สตฺตเม ทิวเส ปุน ปุจฺฉิฯ สามเณโร ปุนปิ ปุเพฺพ กถิตสทิสเมว กเถสิฯ เถโร ''โส วตายํ พฺราหฺมโณ''ติ สญฺชานิตฺวา ''กิมตฺถํ อาคโตสี''ติ อาหฯ ''พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหตฺถาย, ภเนฺต''ติฯ เถโร ''อุคฺคณฺห ทานิ, สามเณรา''ติ วตฺวา ปุนทิวสโต ปฎฺฐาย พุทฺธวจนํ ปฏฺฐเปสิฯ ติโสฺส สามเณโรว หุตฺวา, ฐเปตฺวา วินยปิฏกํ สพฺพํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิ สทฺธึ อฏฺฐกถายฯ อุปสมฺปนฺนกาเล ปน อวสฺสิโกว สมาโน ติปิฏกธโร อโหสิฯ อาจริยุปชฺฌายา โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถรสฺส หเตฺถ สกลํ พุทฺธวจนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ปรินิพฺพายึสุฯ โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถโรปิ อปเรน สมเยน กมฺมฏฺฐานํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตปฺปโตฺต พหูนํ ธมฺมวินยํ วาเจสิฯ

เตน โข ปน สมเยน พินฺทุสารสฺส รโญฺญ เอกสตปุตฺตา อเหสุํฯ เต สพฺเพ อโสโก อตฺตนา สทฺธึ เอกมาติกํ ติสฺสกุมารํ ฐเปตฺวา ฆาเตสิฯ ฆาเตนฺโต จ จตฺตาริ วสฺสานิ อนภิสิตฺโตว รชฺชํ กาเรตฺวา จตุนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน ตถาคตสฺส ปรินิพฺพานโต ทฺวินฺนํ วสฺสสตานํ อุปริ อฏฺฐารสเม วสฺเส สกลชมฺพุทีเป เอกรชฺชาภิเสกํ ปาปุณิ ฯ อภิเสกานุภาเวน จสฺส อิมา ราชิทฺธิโย อาคตา – มหาปถวิยา เหฏฺฐา โยชนปฺปมาเณ อาณา ปวตฺตติ; ตถา อุปริ อากาเส อโนตตฺตทหโต อฏฺฐหิ กาเชหิ โสฬส ปานียฆเฏ ทิวเส ทิวเส เทวตา อาหรนฺติ, ยโต สาสเน อุปฺปนฺนสทฺโธ หุตฺวา อฏฺฐ ฆเฏ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อทาสิ, เทฺว ฆเฏ สฏฺฐิมตฺตานํ ติปิฏกธรภิกฺขูนํ, เทฺว ฆเฏ อคฺคมเหสิยา อสนฺธิมิตฺตาย, จตฺตาโร ฆเฏ อตฺตนา ปริภุญฺชิ; เทวตาเอว หิมวนฺเต นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ นาม อตฺถิ สินิทฺธํ มุทุกํ รสวนฺตํ ตํ ทิวเส ทิวเส อาหรนฺติ, เยน รโญฺญ จ มเหสิยา จ โสฬสนฺนญฺจ นาฏกิตฺถิสหสฺสานํ สฏฺฐิมตฺตานญฺจ ภิกฺขุสหสฺสานํ เทวสิกํ ทนฺตโปนกิจฺจํ นิปฺปชฺชติฯ เทวสิกเมว จสฺส เทวตา อคทามลกํ อคทหรีตกํ สุวณฺณวณฺณญฺจ คนฺธรสสมฺปนฺนํ อมฺพปกฺกํ อาหรนฺติฯ ตถา ฉทฺทนฺตทหโต ปญฺจวณฺณนิวาสนปาวุรณํ ปีตกวณฺณหตฺถปุญฺฉนปฏกํ ทิพฺพญฺจ ปานกํ อาหรนฺติฯ เทวสิกเมว ปนสฺส นฺหานคนฺธํ อนุวิเลปนคนฺธํ ปารุปนตฺถาย อสุตฺตมยิกํ สุมนปุปฺผปฏํ มหารหญฺจ อญฺชนํ นาคภวนโต นาคราชาโน อาหรนฺติฯ ฉทฺทนฺตทเหว อุฏฺฐิตสฺส สาลิโน นว วาหสหสฺสานิ ทิวเส ทิวเส สุกา อาหรนฺติฯ มูสิกา นิตฺถุสกเณ กโรนฺติ, เอโกปิ ขณฺฑตณฺฑุโล น โหติ, รโญฺญ สพฺพฏฺฐาเนสุ อยเมว ตณฺฑุโล ปริโภคํ คจฺฉติฯ มธุมกฺขิกา มธุํ กโรนฺติฯ กมฺมารสาลาสุ อจฺฉา กูฏํ ปหรนฺติฯ กรวีกสกุณา อาคนฺตฺวา มธุรสฺสรํ วิกูชนฺตา รโญฺญ พลิกมฺมํ กโรนฺติฯ

อิมาหิ อิทฺธีหิ สมนฺนาคโต ราชา เอกทิวสํ สุวณฺณสงฺขลิกพนฺธนํ เปเสตฺวา จตุนฺนํ พุทฺธานํ อธิคตรูปทสฺสนํ กปฺปายุกํ กาฬํ นาม นาคราชานํ อานยิตฺวา เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา มหารเห ปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา อเนกสตวณฺเณหิ ชลช ถลชปุปฺเผหิ สุวณฺณปุปฺเผหิ จ ปูชํ กตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเตหิ โสฬสหิ นาฏกิตฺถิสหสฺเสหิ สมนฺตโต ปริกฺขิปิตฺวา ‘‘อนนฺตญาณสฺส ตาว เม สทฺธมฺมวรจกฺกวตฺติโน สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส รูปํ อิเมสํ อกฺขีนํ อาปาถํ กโรหี’’ติ วตฺวา เตน นิมฺมิตํ สกลสรีรวิปฺปกิณฺณปุญฺญปฺปภาวนิพฺพตฺตาสีตานุพฺยญฺชนปฏิมณฺฑิตทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณสสฺสิรีกตาย วิกสิตกมลุปฺปลปุณฺฑรีกปฏิมณฺฑิตมิว สลิลตลํ ตาราคณรสฺมิชาลวิสทวิปฺผุริตโสภาสมุชฺชลิตมิว คคนตลํ นีลปีตโลหิตาทิเภทวิจิตฺรวณฺณรํสิวินทฺธพฺยามปฺปภาปริกฺเขปวิลาสิตาย สญฺจาปฺปภานุราคอินฺทธนุวิชฺชุลตาปริกฺขิตมิว กนกคิริสิขรํ นานาวิราควิมลเกตุมาลาสมุชฺชลิตจารุมตฺถกโสภํ นยนรสายตนมิว พฺรหฺมเทวมนุชนาคยกฺขคณานํ พุทฺธรูปํ ปสฺสนฺโต สตฺต ทิวสานิ อกฺขิปูชํ นาม อกาสิฯ

ราชา กิร อภิเสกํ ปาปุณิตฺวา ตีณิเยว สํวจฺฉรานิ พาหิรกปาสณฺฑํ ปริคฺคณฺหิฯ จตุตฺเถ สํวจฺฉเร พุทฺธสาสเน ปสีทิฯ ตสฺส กิร ปิตา พินฺทุสาโร พฺราหฺมณภตฺโต อโหสิ, โส พฺราหฺมณานญฺจ พฺราหฺมณชาติยปาสณฺฑานญฺจ ปณฺฑรงฺคปริพฺพาชกาทีนํ สฏฺฐิสหสฺสมตฺตานํ นิจฺจภตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ อโสโกปิ ปิตรา ปวตฺติตํ ทานํ อตฺตโน อนฺเตปุเร ตเถว ททมาโน เอกทิวสํ สีหปญฺชเร ฐิโต เต อุปสมปริพาหิเรน อาจาเรน ภุญฺชมาเน อสํยตินฺทฺริเย อวินีตอิริยาปเถ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อีทิสํ ทานํ อุปปริกฺขิตฺวา ยุตฺตฏฺฐาเน ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เอวํ จินฺเตตฺวา อมเจฺจ อาห – ‘‘คจฺฉถ, ภเณ, อตฺตโน อตฺตโน สาธุสมฺมเต สมณพฺราหฺมเณ อนฺเตปุรํ อติหรถ, ทานํ ทสฺสามา’’ติฯ อมจฺจา ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ รโญฺญ ปฏิสฺสุณิตฺวา เต เต ปณฺฑรงฺคปริพฺพาชกาชีวกนิคณฺฐาทโย อาเนตฺวา ‘‘อิเม, มหาราช, อมฺหากํ อรหนฺโต’’ติ อาหํสุฯ

อถ ราชา อเนฺตปุเร อุจฺจาวจานิ อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา ‘‘อาคจฺฉนฺตู’’ติ วตฺวา อาคตาคเต อาห – ‘‘อตฺตโน อตฺตโน ปติรูเป อาสเน นิสีทถา’’ติ ฯ เตสุ เอกเจฺจ ภทฺทปีฐเกสุ, เอกเจฺจ ผลกปีฐเกสุ นิสีทึสุฯ เต ทิสฺวา ราชา ‘‘นตฺถิ เนสํ อโนฺต สาโร’’ติ ญตฺวา เตสํ อนุรูปํ ขาทนียํ โภชนียํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ

เอวํ คจฺฉเนฺต กาเล เอกทิวสํ ราชา สีหปญฺชเร ฐิโต อทฺทส นิโคฺรธสามเณรํ ราชงฺคเณน คจฺฉนฺตํ ทนฺตํ คุตฺตํ สนฺตินฺทฺริยํ อิริยาปถสมฺปนฺนํฯ โก ปนายํ **นิโคฺรโธ** นาม? พินฺทุสารรโญฺญ เชฏฺฐปุตฺตสฺส สุมนราชกุมารสฺส ปุโตฺตฯ

ตตฺรายํ **อนุปุพฺพิกถา** –

พินฺทุสารรโญฺญ กิร ทุพฺพลกาเลเยว อโสกกุมาโร อตฺตนา ลทฺธํ อุเชฺชนีรชฺชํ ปหาย อาคนฺตฺวา สพฺพนครํ อตฺตโน หตฺถคตํ กตฺวา สุมนราชกุมารํ อคฺคเหสิฯ ตํทิวสเมว สุมนสฺส ราชกุมารสฺส สุมนา นาม เทวี ปริปุณฺณคพฺภา อโหสิฯ สา อญฺญาตกเวเสน นิกฺขมิตฺวา อวิทูเร อญฺญตรํ จณฺฑาลคามํ สนฺธาย คจฺฉนฺตี เชฏฺฐกจณฺฑาลสฺส เคหโต อวิทูเร อญฺญตรสฺมิํ นิโคฺรธรุกฺเข อธิวตฺถาย เทวตาย ‘‘อิโต เอหิ, สุมเน’’ติ วทนฺติยา สทฺทํ สุตฺวา ตสฺสา สมีปํ คตาฯ เทวตา อตฺตโน อานุภาเวน เอกํ สาลํ นิมฺมินิตฺวา ‘‘เอตฺถ วสาหี’’ติ อทาสิฯ สา ตํ สาลํ ปาวิสิฯ คตทิวเสเยว จ ปุตฺตํ วิชายิฯ สา ตสฺส นิโคฺรธเทวตาย ปริคฺคหิตตฺตา ‘‘นิโคฺรโธ’’เตฺวว นามํ อกาสิฯ เชฏฺฐกจณฺฑาโล ทิฏฺฐทิวสโต ปภุติ ตํ อตฺตโน สามิธีตรํ วิย มญฺญมาโน นิพทฺธวตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ ราชธีตา ตตฺถ สตฺต วสฺสานิ วสิฯ นิโคฺรธกุมาโรปิ สตฺตวสฺสิโก ชาโตฯ ตทา มหาวรุณเตฺถโร นาม เอโก อรหา ทารกสฺส เหตุสมฺปทํ ทิสฺวา รกฺขิตฺวา ตตฺถ วิหรมาโน ‘‘สตฺตวสฺสิโก ทานิ ทารโก, กาโล นํ ปพฺพาเชตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ราชธีตาย อาโรจาเปตฺวา นิโคฺรธกุมารํ ปพฺพาเชสิฯ กุมาโร ขุรเคฺคเยว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ โส เอกทิวสํ ปาโตว สรีรํ ชคฺคิตฺวา อาจริยุปชฺฌายวตฺตํ กตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ‘‘มาตุอุปาสิกาย เคหทฺวารํ คจฺฉามี’’ติ นิกฺขมิฯ มาตุนิวาสนฏฺฐานญฺจสฺส ทกฺขิณทฺวาเรน นครํ ปวิสิตฺวา นครมเชฺฌน คนฺตฺวา ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา คนฺตพฺพํ โหติฯ

เตน จ สมเยน อโสโก ธมฺมราชา ปาจีนทิสาภิมุโข สีหปญฺชเร จงฺกมติฯ ตงฺขณเญฺญว นิโคฺรโธ ราชงฺคณํ สมฺปาปุณิ สนฺตินฺทฺริโย สนฺตมานโส ยุคมตฺตํ เปกฺขมาโนฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เอกทิวสํ ราชา สีหปญฺชเร ฐิโต อทฺทส นิโคฺรธสามเณรํ ราชงฺคเณน คจฺฉนฺตํ ทนฺตํ คุตฺตํ สนฺตินฺทฺริยํ อิริยาปถสมฺปนฺน’’นฺติฯ ทิสฺวา ปนสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อยํ ชโน สโพฺพปิ วิกฺขิตฺตจิโตฺต ภนฺตมิคปฺปฏิภาโคฯ อยํ ปน ทารโก อวิกฺขิตฺตจิโตฺต อติวิย จสฺส อาโลกิตวิโลกิตํ สมิญฺชนปสารณญฺจ โสภติฯ อทฺธา เอตสฺส อพฺภนฺตเร โลกุตฺตรธโมฺม ภวิสฺสตี’’ติ รโญฺญ สห ทสฺสเนเนว สามเณเร จิตฺตํ ปสีทิ, เปมํ สณฺฐหิฯ กสฺมา? ปุเพฺพ หิ กิร ปุญฺญกรณกาเล เอส รโญฺญ เชฏฺฐภาตา วาณิชโก อโหสิฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ –

> ‘‘ปุเพฺพ ว สนฺนิวาเสน, ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา;
> เอวํ ตํ ชายเต เปมํ, อุปฺปลํ ว ยโถทเก’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๗๔);

อถ ราชา สญฺชาตเปโม สพหุมาโน ‘‘เอตํ สามเณรํ ปโกฺกสถา’’ติ อมเจฺจ เปเสสิฯ ‘‘เต อติจิรายนฺตี’’ติ ปุน เทฺว ตโย เปเสสิ – ‘‘ตุริตํ อาคจฺฉตู’’ติฯ สามเณโร อตฺตโน ปกติยา เอว อคมาสิฯ ราชา ปติรูปมาสนํ ญตฺวา ‘‘นิสีทถา’’ติ อาหฯ โส อิโต จิโต จ วิโลเกตฺวา ‘‘นตฺถิ ทานิ อเญฺญ ภิกฺขู’’ติ สมุสฺสิตเสตจฺฉตฺตํ ราชปลฺลงฺกํ อุปสงฺกมิตฺวา ปตฺตคฺคหณตฺถาย

รโญฺญ อาการํ ทเสฺสสิฯ ราชา ตํ ปลฺลงฺกสมีปํ อุปคจฺฉนฺตํเยว ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อเชฺชว ทานิ อยํ สามเณโร อิมสฺส เคหสฺส สามิโก ภวิสฺสตี’’ติ สามเณโร รโญฺญ หตฺถ ปตฺตํ ทตฺวา ปลฺลงฺกํ อภิรุหิตฺวา นิสีทิฯ ราชา อตฺตโน อตฺถาย สมฺปาทิตํ สพฺพํ ยาคุขชฺชกภตฺตวิกตึ อุปนาเมสิฯ สามเณโร อตฺตโน ยาปนียมตฺตกเมว สมฺปฏิจฺฉิฯ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ราชา อาห – ‘‘สตฺถารา ตุมฺหากํ ทิโนฺนวาทํ ชานาถา’’ติ? ‘‘ชานามิ, มหาราช, เอกเทเสนา’’ติฯ ‘‘ตาต, มยฺหมฺปิ นํ กเถหี’’ติฯ ‘‘สาธุ, มหาราชา’’ติ รโญฺญ อนุรูปํ ธมฺมปเท อปฺปมาทวคฺคํ อนุโมทนตฺถาย อภาสิฯ

ราชา ปน ‘‘อปฺปมาโท อมตปทํ, ปมาโท มจฺจุโน ปท’’นฺติ สุตฺวาว ‘‘อญฺญาตํ, ตาต, ปริโยสาเปหี’’ติ อาหฯ อนุโมทนาวสาเน จ ‘‘อฏฺฐ เต, ตาต, ธุวภตฺตานิ ทมฺมี’’ติ อาหฯ สามเณโร อาห – ‘‘เอตานิ อหํ อุปชฺฌายสฺส ทมฺมิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘โก อยํ, ตาต, อุปชฺฌาโย นามา’’ติ? ‘‘วชฺชาวชฺชํ ทิสฺวา โจเทตา สาเรตา จ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘อญฺญานิปิ เต, ตาต, อฏฺฐ ทมฺมี’’ติฯ ‘‘เอตานิ อาจริยสฺส ทมฺมิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘โก อยํ, ตาต, อาจริโย นามา’’ติ? ‘‘อิมสฺมึ สาสเน สิกฺขิตพฺพกธมฺเมสุ ปติฏฺฐาเปตา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาต, อญฺญานิปิ เต อฏฺฐ ทมฺมี’’ติฯ ‘‘เอตานิปิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘โก อยํ, ตาต, ภิกฺขุสโงฺฆ นามา’’ติ? ‘‘ยํ นิสฺสาย , มหาราช, อมฺหากํ อาจริยุปชฺฌายานญฺจ มม จ ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จา’’ติฯ ราชา ภิโยฺยโส มตฺตาย ตุฏฺฐจิโตฺต อาห – ‘‘อญฺญานิปิ เต, ตาต, อฏฺฐ ทมฺมี’’ติฯ สามเณโร ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุนทิวเส ทฺวตฺตึส ภิกฺขู คเหตฺวา ราชเนฺตปุรํ ปวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจมกาสิฯ ราชา ‘‘อเญฺญปิ ทฺวตฺตึส ภิกฺขู ตุเมฺหหิ สทฺธึ เสฺว ภิกฺขํ คณฺหนฺตู’’ติ เอเตเนว อุปาเยน ทิวเส ทิวเส วฑฺฒาเปโนฺต สฏฺฐิสหสฺสานํ พฺราหฺมณปริพฺพาชกาทีนํ ภตฺตํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อเนฺตนิเวสเน สฏฺฐิสหสฺสานํ ภิกฺขูนํ นิจฺจภตฺตํ ปฏฺฐเปสิ นิโคฺรธเตฺถเร คเตเนว ปสาเทนฯ นิโคฺรธเตฺถโรปิ ราชานํ สปริสํ ตีสุ สรเณสุ ปญฺจสุ จ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา พุทฺธสาสเน โปถุชฺชนิเกน ปสาเทน อจลปฺปสาทํ กตฺวา ปติฏฺฐาเปสิฯ ปุน ราชา **อโสการามํ** นาม มหาวิหารํ กาเรตฺวา สฏฺฐิสหสฺสานํ ภิกฺขูนํ นิจฺจภตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ สกลชมฺพุทีเป จตุราสีติยา นครสหเสฺสสุ จตุราสีติวิหารสหสฺสานิ การาเปสิ จตุราสีติสหสฺสเจติยปฏิมณฺฑิตานิ ธเมฺมเนว, โน อธเมฺมนฯ

เอกทิวสํ กิร ราชา อโสการาเม มหาทานํ ทตฺวา สฏฺฐิสหสฺสภิกฺขุสงฺฆสฺส มเชฺฌ นิสชฺช สงฺฆํ จตูหิ ปจฺจเยหิ ปวาเรตฺวา อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, ภควตา เทสิตธโมฺม นาม กิตฺตโก โหตี’’ติ? ‘‘องฺคโต, มหาราช, นวงฺคานิ, ขนฺธโต จตุราสีติธมฺมกฺขนฺธสหสฺสานี’’ติฯ ราชา ธเมฺม ปสีทิตฺวา ‘‘เอเกกํ ธมฺมกฺขนฺธํ เอเกกวิหาเรน ปูเชสฺสามี’’ติ เอกทิวสเมว ฉนฺนวุติโกฏิธนํ วิสเชฺชตฺวา อมเจฺจ อาณาเปสิ – ‘‘เอถ, ภเณ, เอกเมกสฺมึ นคเร เอกเมกํ วิหารํ การาเปนฺตา จตุราสีติยา นครสหเสฺสสุ จตุราสีติวิหารสหสฺสานิ การาเปถา’’ติฯ สยญฺจ อโสการาเม อโสกมหาวิหารตฺถาย กมฺมํ ปฏฺฐเปสิฯ สโงฺฆ อินฺทคุตฺตเตฺถรํ นาม มหิทฺธิกํ มหานุภาวํ ขีณาสวํ นวกมฺมาธิฏฺฐายกํ อทาสิฯ เถโร ยํ ยํ น นิฏฺฐาติ ตํ ตํ อตฺตโน อานุภาเวน นิฏฺฐาเปสิฯ เอวมฺปิ ตีหิ สํวจฺฉเรหิ วิหารกมฺมํ นิฏฺฐาเปสิฯ เอกทิวสเมว สพฺพนคเรหิ ปณฺณานิ อาคมึสุฯ

อมจฺจา รโญฺญ อาโรเจสุํ – ‘‘นิฏฺฐิตานิ, เทว, จตุราสีติวิหารสหสฺสานี’’ติฯ ราชา นคเร เภรึ จราเปสิ – ‘‘อิโต สตฺตนฺนํ ทิวสานํ อจฺจเยน วิหารมโห ภวิสฺสติฯ สเพฺพ อฏฺฐ สีลงฺคานิ สมาทิยิตฺวา อเนฺตนคเร จ พหินคเร จ วิหารมหํ ปฏิยาเทนฺตู’’ติฯ ตโต สตฺตนฺนํ ทิวสานํ อจฺจเยน สพฺพาลงฺการวิภูสิตาย อเนกสตสหสฺสสงฺขยาย จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวุโต เทวโลเก

อมรวติยา ราชธานิยา สิริโต อธิกตรสสฺสิรีกํ วิย นครํ กาตุกาเมน อุสฺสาหชาเตน มหาชเนน อลงฺกตปฏิยตฺตํ นครํ อนุวิจรโนฺต วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส มชฺเฌ อฏฺฐาสิฯ

ตสฺมิญฺจ ขเณ สนฺนิปติตา อสีติ ภิกฺขุโกฏิโย อเหสุํ, ภิกฺขุนีนญฺจ ฉนฺนวุติสตสหสฺสานิฯ ตตฺถ ขีณาสวภิกฺขูเยว สตสหสฺสสงฺขฺยา อเหสุํฯ เตสํ เอตทโหสิ – ''สเจ ราชา อตฺตโน อธิการํ อนวเสสํ ปเสฺสยฺย อติวิย พุทฺธสาสเน ปสีเทยฺยา''ติฯ ตโต โลกวิวรณํ นาม ปาฏิหาริยํ อกํสุฯ ราชา อโสการาเม ฐิโตว จตุทฺทิสา อนุวิโลเกโนฺต สมนฺตโต สมุทฺทปริยนฺตํ ชมฺพุทีปํ ปสฺสติ จตุราสีติญฺจ วิหารสหสฺสานิ อุฬาราย วิหารมหปูชาย วิโรจมานานิฯ โส ตํ วิภูติํ ปสฺสมาโน อุฬาเรน ปีติปาโมเชฺชน สมนฺนาคโต ''อตฺถิ ปน อญฺญสฺสปิ กสฺสจิ เอวรูปํ ปีติปาโมชฺชํ อุปฺปนฺนปุพฺพ''นฺติ จิเนฺตโนฺต ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉิ – ''ภเนฺต, อมฺหากํ โลกนาถสฺส ทสพลสฺส สาสเน โก มหาปริจฺจาคํ ปริจฺจชิฯ กสฺส ปริจฺจาโค มหโนฺตติ? ภิกฺขุสโงฺฆ โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถรสฺส ภารํ อกาสิฯ เถโร อาห – ''มหาราช, ทสพลสฺส สาสเน ปจฺจยทายโก นาม ตยา สทิโส ธรมาเนปิ ตถาคเต น โกจิ อโหสิ, ตเวว ปริจฺจาโค มหา''ติฯ ราชา เถรสฺส วจนํ สุตฺวา อุฬาเรน ปีติปาโมเชฺชน นิรนฺตรํ ผุฏฺฐสรีโร หุตฺวา จิเนฺตสิ – ''นตฺถิ กิร มยา สทิโส ปจฺจยทายโก, มยฺหํ กิร ปริจฺจาโค มหา, อหํ กิร เทยฺยธเมฺมน สาสนํ ปคฺคณฺหามิฯ กิํ ปนาหํ เอวํ สติ สาสนสฺส ทายาโท โหมิ, น โหมี''ติฯ ตโต ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉิ – ''ภวามิ นุ โข อหํ, ภเนฺต, สาสนสฺส ทายาโท''ติ?

ตโต โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถโร รโญฺญ อิทํ วจนํ สุตฺวา ราชปุตฺตสฺส มหินฺทสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺติํ สมฺปสฺสมาโน ''สเจ อยํ กุมาโร ปพฺพชิสฺสติ สาสนสฺส อติวิย วุฑฺฒิ ภวิสฺสตี''ติ จิเนฺตตฺวา ราชานํ เอตทโวจ – ''น โข, มหาราช, เอตฺตาวตา สาสนสฺส ทายาโท โหติ; อปิจ โข ปจฺจยทายโกติ วา อุปฏฺฐาโกติ วา สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ โยปิ หิ, มหาราช, ปถวิโต ยาว พฺรหฺมโลกปริมาณํ ปจฺจยราสิํ ทเทยฺย โสปิ 'สาสเน ทายาโท'ติ สงฺขฺยํ น คจฺฉตี''ติฯ ''อถ กถํ จรหิ, ภเนฺต, สาสนสฺส ทายาโท โหตี''ติ? ''โย หิ โกจิ, มหาราช, อฑฺฒํ วา ทลิทฺทํ วา อตฺตโน โอรสํ ปุตฺตํ ปพฺพาเชติ – อยํ วุจฺจติ, มหาราช, ทายาโท สาสนสฺสา''ติฯ

เอวํ วุเตฺต อโสโก ราชา ''อหํ กิร เอวรูปํ ปริจฺจาคํ กตฺวาปิ เนว สาสนสฺส ทายาทภาวํ ปโตฺต''ติ สาสเน ทายาทภาวํ ปตฺถยมาโน อิโต จิโต จ วิโลเกตฺวา อทฺทส มหินฺทกุมารํ อวิทูเร ฐิตํฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ – ''กิญฺจาปิ อหํ อิมํ กุมารํ ติสฺสกุมารสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปภุติ โอปรเชฺช ฐเปตุกาโม, อถ โข โอปรชฺชโตปิ ปพฺพชฺชาว อุตฺตมา''ติฯ ตโต กุมารํ อาห – ''สกฺขสิ ตฺวํ, ตาต, ปพฺพชิตุ''นฺติ? กุมาโร ปกติยาปิ ติสฺสกุมารสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปภุติ ปพฺพชิตุกาโมว รโญฺญ วจนํ สุตฺวา อติวิย ปาโมชฺชชาโต หุตฺวา อาห – ''ปพฺพชามิ, เทว, มํ ปพฺพาเชตฺวา ตุเมฺห สาสนทายาทา โหถา''ติฯ

เตน จ สมเยน ราชธีตา สงฺฆมิตฺตาปิ ตสฺมิํเยว ฐาเน ฐิตา โหติฯ ตสฺสา จ สามิโก อคฺคิพฺรหฺมา นาม กุมาโร ยุวราเชน ติสฺสกุมาเรน สทฺธิํ ปพฺพชิโต โหติฯ ราชา ตํ ทิสฺวา อาห – ''ตฺวมฺปิ, อมฺม, ปพฺพชิตุํ สกฺขสี''ติ? ''สาธุ, ตาต, สโกฺกมี''ติฯ ราชา ปุตฺตานํ มนํ ลภิตฺวา ปหฏฺฐจิโตฺต ภิกฺขุสงฺฆํ เอตทโวจ – ''ภเนฺต, อิเม ทารเก ปพฺพาเชตฺวา มํ สาสเน ทายาทํ กโรถา''ติฯ สโงฺฆ รโญฺญ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กุมารํ โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถเรน อุปชฺฌาเยน มหาเทวเตฺถเรน จ อาจริเยน ปพฺพาเชสิฯ มชฺฌนฺติกเตฺถเรน อาจริเยน อุปสมฺปาเทสิฯ ตทา กิร กุมาโร ปริปุณฺณวีสติวโสฺสว โหติฯ โส ตสฺมิํเยว อุปสมฺปทสีมมณฺฑเล สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สงฺฆมิตฺตายปิ ราชธีตาย อาจริยา อายุปาลิเตฺถรี นาม, อุปชฺฌายา ปน ธมฺม

ปาลิเตฺถรี นาม อโหสิ ฯ ตทา สงฺฆมิตฺตา อฏฺฐารสวสฺสา โหติ ฯ ตํ ปพฺพชิตมตฺตํ ตสฺมึเยว สีมมณฺฑเล สิกฺขาย ปติฏฺฐาเปสุํ ฯ อุภินฺนํ ปพฺพชิตกาเล ราชา ฉพฺพสฺสาภิเสโก โหติ ฯ

อถ มหินฺทเตฺถโร อุปสมฺปนฺนกาลโต ปภุติ อตฺตโน อุปชฺฌายเสฺสว สนฺติเก ธมฺมญฺจ วินยญฺจ ปริยาปุณนฺโต เทฺวปิ สงฺคีติโย อารูฬฺหํ ติปิฏกสงฺคหิตํ สาฏฺฐกถํ สพฺพํ เถรวาทํ ติณฺณํ วสฺสานํ อพฺภนฺตเร อุคฺคเหตฺวา อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส อเนฺตวาสิกานํ สหสฺสมตฺตานํ ภิกฺขูนํ ปาโมกฺโข อโหสิ ฯ ตทา อโสโก ธมฺมราชา นววสฺสาภิเสโก โหติ ฯ รโญฺญ ปน อฏฺฐวสฺสาภิเสกกาเลเยว โกนฺตปุตฺตติสฺสเตฺถโร พฺยาธิปฏิกมฺมตฺถํ ภิกฺขาจารวเตฺตน อาหิณฺฑโนฺต ปสตมตฺตํ สปฺปึ อลภิตฺวา พฺยาธิพเลน ปริกฺขีณายุสงฺขาโร ภิกฺขุสงฺฆํ อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา อากาเส ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา ปรินิพฺพายิ ฯ ราชา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา เถรสฺส สกฺการํ กตฺวา ‘‘มยิ นาม รชฺชํ กาเรเนฺต เอวํ ภิกฺขูนํ ปจฺจยา ทุลฺลภา’’ติ นครสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ โปกฺขรณิโย การาเปตฺวา เภสชฺชสฺส ปูราเปตฺวา ทาเปสิ ฯ

เตน กิร สมเยน ปาฏลิปุตฺตสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ จตฺตาริ สตสหสฺสานิ, สภายํ สตสหสฺสนฺติ ทิวเส ทิวเส ปญฺจสตสหสฺสานิ รโญฺญ อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ตโต ราชา นิโคฺรธเตฺถรสฺส เทวสิกํ สตสหสฺสํ วิสเชฺชสิ ฯ พุทฺธสฺส เจติเย คนฺธมาลาทีหิ ปูชนตฺถาย สตสหสฺสํ ฯ ธมฺมสฺส สตสหสฺสํ, ตํ ธมฺมธรานํ พหุสฺสุตานํ จตุปจฺจยตฺถาย อุปนียติ ฯ สงฺฆสฺส สตสหสฺสํ, จตูสุ ทฺวาเรสุ เภสชฺชตฺถาย สตสหสฺสํ ฯ เอวํ สาสเน อุฬาโร ลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺติ ฯ

ติตฺถิยา ปริหีนลาภสกฺการา อนฺตมโส ฆาสจฺฉาทนมฺปิ อลภนฺตา ลาภสกฺการํ ปตฺถยมานา สาสเน ปพฺพชิตฺวา สกานิ สกานิ ทิฏฺฐิคตานิ ‘‘อยํ ธโมฺม, อยํ วินโย’’ติ ทีเปนฺติ ฯ ปพฺพชฺชํ อลภมานาปิ สยเมว มุณฺฑิตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา วิหาเรสุ วิจรนฺตา อุโปสถมฺปิ ปวารณมฺปิ สงฺฆกมฺมมฺปิ คณกมฺมมฺปิ ปวิสนฺติ ฯ ภิกฺขู เตหิ สทฺธึ อุโปสถํ น กโรนฺติ ฯ ตทา โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถโร ‘‘อุปฺปนฺนํ ทานิ อิทํ อธิกรณํ, ตํ นจิรเสฺสว กกฺขฬํ ภวิสฺสติ ฯ น โข ปเนตํ สกฺกา อิเมสํ มเชฺฌ วสเนฺตน วูปสเมตุ’’นฺติ มหินฺทเตฺถรสฺส คณํ นิยฺยาเตตฺวา อตฺตนา ผาสุวิหาเรน วิหริตุกาโม อโหคงฺคปพฺพตํ อคมาสิ ฯ เตปิ โข ติตฺถิยา ภิกฺขุสเงฺฆน ธเมฺมน วินเยน สตฺถุสาสเนน นิคฺคยฺหมานาปิ ธมฺมวินยานุโลมาย ปฏิปตฺติยา อสณฺฐหนฺตา อเนกรูปํ สาสนสฺส อพฺพุทญฺจ มลญฺจ กณฺฏกญฺจ สมุฏฺฐาเปสุํ ฯ เกจิ อคฺคึ ปริจรนฺติ, เกจิ ปญฺจาตเปน ตาเปนฺติ, เกจิ อาทิจฺจํ อนุปริวตฺตนฺติ, เกจิ ‘‘ธมฺมญฺจ วินยญฺจ โวภินฺทิสฺสามา’’ติ ปคฺคณฺหึสุ ฯ ตทา ภิกฺขุสโงฺฆ น เตหิ สทฺธึ อุโปสถํ วา ปวารณํ วา อกาสิ ฯ อโสการาเม สตฺตวสฺสานิ อุโปสโถ อุปจฺฉิชฺชิ ฯ รโญฺญปิ เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ ฯ ราชา เอกํ อมจฺจํ อาณาเปสิ – ‘‘วิหารํ คนฺตฺวา อธิกรณํ วูปสเมตฺวา อุโปสถํ การาเปหี’’ติ ฯ อมโจฺจ ราชานํ ปฏิปุจฺฉิตุํ อวิสหโนฺต อเญฺญ อมเจฺจ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘ราชา มํ ‘วิหารํ คนฺตฺวา อธิกรณํ วูปสเมตฺวา อุโปสถํ การาเปหี’ติ ปหิณิ ฯ กถํ นุ โข อธิกรณํ วูปสมฺมตี’’ติ? เต อาหํสุ – ‘‘มยํ เอวํ สลฺลเกฺขม – ‘ยถา นาม ปจฺจนฺตํ วูปสเมนฺตา โจเร ฆาเตนฺติ, เอวเมว เย อุโปสถํ น กโรนฺติ, เต มาเรตุกาโม ราชา ภวิสฺสตี’’’ติ ฯ อถ โส อมโจฺจ วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา อาห – ‘‘อหํ รญฺญา ‘อุโปสถํ การาเปหี’ติ เปสิโต ฯ กโรถ ทานิ, ภเนฺต, อุโปสถ’’นฺติ ฯ ภิกฺขู ‘‘น มยํ ติตฺถิเยหิ สทฺธึ อุโปสถํ กโรมา’’ติ อาหํสุ ฯ อถ อมโจฺจ เถราสนโต ปฏฺฐาย อสินา สีสานิ ปาเตตุํ อารโทฺธ ฯ

อทฺทสา โข ติสฺสเตฺถโร ตํ อมจฺจํ ตถา วิปฺปฏิปนฺนํ ฯ ติสฺสเตฺถโร นาม น โย วา โส วา, รโญฺญ เอกมาติโก ภาตา ติสฺสกุมาโร นาม, ตํ กิร ราชา ปตฺตาภิเสโก โอปรเชฺช ฐเปสิ ฯ โส

เอกทิวสํ วนจารํ คโต อทฺทส มหนฺตํ มิคสงฺฆํ จิตฺตกีฬาย กีฬนฺตํฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อิเม ตาว ติณภกฺขา มิคา เอวํ กีฬนฺติ, อิเม ปน สมณา ราชกุเล ปณีตานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา มุทุกาสุ เสยฺยาสุ สยมานา กึ นาม กีฬิตํ น กีฬิสฺสนฺตี’’ติ! โส ตโต อาคนฺตฺวา อิมํ อตฺตโน วิตกฺกํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘อฎฺฐาเน กุกฺกุจฺจายิตํ กุมาเรน! หนฺท, นํ เอวํ สญฺญาเปสฺสามี’’ติ เอกทิวสํ เกนจิ การเณน กุโทฺธ วิย หุตฺวา ‘‘เอหิ สตฺตทิวเสน รชฺชํ สมฺปฎิจฺฉ, ตโต ตํ ฆาเตสฺสามี’’ติ มรณภเยน ตเชฺชตฺวา ตมตฺถํ สญฺญาเปสิฯ โส กิร กุมาโร ‘‘สตฺตเม มํ ทิวเส มาเรสฺสตี’’ติ น จิตฺตรูปํ นฺหายิ, น ภุญฺชิ, น สุปิ, อติวิย ลูขสรีโร อโหสิฯ ตโต นํ ราชา ปุจฺฉิ – ‘‘กิสฺส ตฺวํ เอวรูโป ชาโต’’ติ? ‘‘มรณภเยน, เทวา’’ติฯ ‘‘อเร, ตฺวํ นาม ปริจฺฉินฺนมรณํ สมฺปสฺสมาโน วิสฺสโตฺถ น กีฬสิ? ภิกฺขู อสฺสาสปสฺสาสนิพทฺธํ มรณํ เปกฺขมานา กถํ กีฬิสฺสนฺตี’’ติ! ตโต ปภุติ กุมาโร สาสเน ปสีทิฯ

โส ปุน เอกทิวสํ มิควํ นิกฺขมิตฺวา อรเญฺญ อนุวิจรมาโน อทฺทส โยนกมหาธมฺมรกฺขิตเตฺถรํ อญฺญตเรน หตฺถินาเคน สาลสาขํ คเหตฺวา พีชิยมานํ นิสินฺนํฯ ทิสฺวา ปาโมชฺชชาโต จิเนฺตสิ – ‘‘กทา นุ โข อหมฺปิ อยํ มหาเถโร วิย ปพฺพเชยฺยํ! สิยา นุ โข โส ทิวโส’’ติฯ เถโร ตสฺสาสยํ วิทิตฺวา ตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว อากาเส อุปฺปติตฺวา อโสการาเม โปกฺขรณิยา อุทกตเล ฐตฺวา จีวรญฺจ อุตฺตราสงฺคญฺจ อากาเส ลเคฺคตฺวา นฺหายิตุํ อารโทฺธฯ

กุมาโร เถรสฺสานุภาวํ ทิสฺวา อติวิย ปสโนฺน ‘‘อเชฺชว ปพฺพชิสฺสามี’’ติ นิวตฺติตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘ปพฺพชิสฺสามหํ, เทวา’’ติฯ ราชา อเนกปฺปการํ ยาจิตฺวาปิ ตํ นิวเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺต อโสการามคมนียมคฺคํ อลงฺการาเปตฺวา กุมารํ ฉณเวสํ คาหาเปตฺวา อลงฺกตาย เสนาย ปริวาราเปตฺวา วิหารํ เนสิฯ ‘‘ยุวราชา กิร ปพฺพชิสฺสตี’’ติ สุตฺวา พหู ภิกฺขู ปตฺตจีวรานิ ปฎิยาเทสุํฯ กุมาโร ปธานฆรํ คนฺตฺวา มหาธมฺมรกฺขิตเตฺถรเสฺสว สนฺติเก ปพฺพชิ สทฺธึ ปุริสสตสหเสฺสนฯ กุมารสฺส ปน อนุปพฺพชิตานํ คณนปริเจฺฉโท นตฺถิฯ กุมาโร รโญฺญ จตุวสฺสาภิเสกกาเล ปพฺพชิโตฯ อถโญฺญปิ รโญฺญ ภาคิเนโยฺย สงฺฆมิตฺตาย สามิโก อคฺคิพฺรหฺมา นาม กุมาโร อตฺถิฯ สงฺฆมิตฺตา ตํ ปฎิจฺจ เอกเมว ปุตฺตํ วิชายิฯ โสปิ ‘‘ยุวราชา ปพฺพชิโต’’ติ สุตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา – ‘‘อหมฺปิ, เทว, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ ยาจิฯ ‘‘ปพฺพช, ตาตา’’ติ จ รญฺญา อนุญฺญาโต ตํทิวสเมว ปพฺพชิฯ

> เอวํ อนุปพฺพชิโต, อุฬารวิภเวน ขตฺติยชเนน;
> รโญฺญ กนิฎฺฐภาตา, ติสฺสเตฺถโรติ วิเญฺญยฺโยฯ

โส ตํ อมจฺจํ ตถา วิปฺปฎิปนฺนํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘น ราชา เถเร มาราเปตุํ ปหิเณยฺย; อทฺธา อิมเสฺสเวตํ อมจฺจสฺส ทุคฺคหิตํ ภวิสฺสตี’’ติ คนฺตฺวา สยํ ตสฺส อาสเนฺน อาสเน นิสีทิฯ โส เถรํ สญฺชานิตฺวา สตฺถํ นิปาเตตุํ อวิสหโนฺต คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘อหํ, เทว, อุโปสถํ กาตุํ อนิจฺฉนฺตานํ เอตฺตกานํ นาม ภิกฺขูนํ สีสานิ ปาเตสึ; อถ อยฺยสฺส ติสฺสเตฺถรสฺส ปฎิปาฎิ สมฺปตฺตา, กินฺติ กโรมี’’ติ? ราชา สุตฺวาว – ‘‘อเร! กึ ปน, ตฺวํ, มยา ภิกฺขู ฆาเตตุํ เปสิโต’’ติ ตาวเทว สรีเร อุปฺปนฺนทาโห หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา เถเร ภิกฺขู ปุจฺฉิ – ‘‘อยํ, ภเนฺต, อมโจฺจ มยา อนาณโตฺตว เอวํ อกาสิ, กสฺส นุ โข อิมินา ปาเปน ภวิตพฺพ’’นฺติ? เอกเจฺจ เถรา, ‘‘อยํ ตว วจเนน อกาสิ, ตุเยฺหตํ ปาป’’นฺติ อาหํสุฯ เอกเจฺจ ‘‘อุภินฺนมฺปิ โว เอตํ ปาป’’นฺติ อาหํสุฯ เอกเจฺจ เอวมาหํสุ – ‘‘กึ ปน เต, มหาราช, อตฺถิ จิตฺตํ ‘อยํ คนฺตฺวา ภิกฺขู ฆาเตตู’’’ติ? ‘‘นตฺถิ, ภเนฺต, กุสลาธิปฺปาโย อหํ เปเสสึ – ‘สมคฺคํ ภิกฺขุสงฺฆํ อุโปสถํ กโรตู’’’ติฯ ‘‘สเจ ตฺวํ กุสลาธิปฺปาโย, นตฺถิ ตุยฺหํ ปาปํ, อมจฺจเสฺสเวตํ ปาป’’นฺติฯ ราชา เทฺวฬฺหกชาโต อาห –

‘‘อตฺถิ นุ โข, ภนฺเต, โกจิ ภิกฺขุ มเมตํ เทวพฺหกํ ฉินฺทิตฺวา สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมตฺโถ’’ติ? ‘‘อตฺถิ, มหาราช, โมคฺคลิปุตฺตติสฺสตฺเถโร นาม, โส เต อิมํ เทวพฺหกํ ฉินฺทิตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิตุํ สมตฺโถ’’ติฯ ราชา ตทเหว จตฺตาโร ธมฺมกถิเก เอเกกภิกฺขุสหสฺสปริวาเร, จตฺตาโร จ อมจฺเจ เอเกกปุริสสหสฺสปริวาเร ‘‘เถรํ คณฺหิตฺวา อาคจฺฉถา’’ติ เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา ‘‘ราชา ปโกฺกสตี’’ติ อาหํสุฯ เถโร นาคจฺฉิ ฯ ทุติยมฺปิ โข ราชา อฏฺฐ ธมฺมกถิเก, อฏฺฐ จ อมเจฺจ สหสฺสสหสฺสปริวาเรเยว เปเสสิ – ‘‘‘ราชา, ภนฺเต, ปโกฺกสตี’ติ วตฺวา คณฺหิตฺวาว อาคจฺฉถา’’ติฯ เต ตเถว อาหํสุฯ ทุติยมฺปิ เถโร นาคจฺฉิฯ ราชา เถเร ปุจฺฉิ – ‘‘อหํ, ภนฺเต, ทฺวิกฺขตฺตุํ ปหิณึ; กสฺมา เถโร นาคจฺฉตี’’ติ? ‘‘‘ราชา ปโกฺกสตี’ติ วุตฺตตฺตา, มหาราช, นาคจฺฉติฯ เอวํ ปน วุเตฺต อาคเจฺฉยฺย ‘สาสนํ, ภนฺเต, โอสีทติ, อมฺหากํ สาสนํ ปคฺคหตฺถาย สหายกา โหถา’’’ติฯ อถ ราชา ตถา วตฺวา โสฬส ธมฺมกถิเก, โสฬส จ อมเจฺจ สหสฺสสหสฺสปริวาเร เปเสสิฯ ภิกฺขู จ ปฏิปุจฺฉิ – ‘‘มหลฺลโก นุ โข, ภนฺเต, เถโร ทหโร นุ โข’’ติ? ‘‘มหลฺลโก, มหาราชา’’ติฯ ‘‘วยฺหํ วา สิวิกํ วา อภิรุหิสฺสติ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘นาภิรุหิสฺสติ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กุหึ, ภนฺเต, เถโร วสตี’’ติ? ‘‘อุปริ คงฺคาย, มหาราชา’’ติฯ ราชา อาห – ‘‘เตน หิ, ภเณ, นาวาสงฺฆาฏํ พนฺธิตฺวา ตเตฺถว เถรํ นิสีทาเปตฺวา ทฺวีสุปิ ตีเรสุ อารกฺขํ สํวิธาย เถรํ อาเนถา’’ติฯ ภิกฺขู จ อมจฺจา จ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา รโญฺญ สาสนํ อาโรเจสุํฯ

เถโร สุตฺวา ‘‘ยํ โข อหํ มูลโต ปฏฺฐาย สาสนํ ปคฺคณฺหิสฺสามีติ ปพฺพชิโตมฺหิฯ อยํ ทานิ เม โส กาโล อนุปฺปโตฺต’’ติ จมฺมขณฺฑํ คณฺหิตฺวาว อุฏฺฐหิฯ อถ ‘‘เถโร เสฺว ปาฏลิปุตฺตํ สมฺปาปุณิสฺสตี’’ติ รตฺติภาเค ราชา สุปินํ อทฺทสฯ เอวรูโป สุปิโน อโหสิ – ‘‘สพฺพเสโต หตฺถินาโค อาคนฺตฺวา ราชานํ สีสโต ปฏฺฐาย ปรามสิตฺวา ทกฺขิณหเตฺถ อคฺคเหสี’’ติฯ ปุนทิวเส ราชา สุปินชฺฌายเก ปุจฺฉิ – ‘‘มยา เอวรูโป สุปิโน ทิโฏฺฐ, กึ เม ภวิสฺสตี’’ติ? เอโก ตํ, ‘‘มหาราช, สมณนาโค ทกฺขิณหตฺถํ คณฺหิสฺสตี’’ติฯ อถ ราชา ตาวเทว ‘‘เถโร อาคโต’’ติ สุตฺวา คงฺคาตีรํ คนฺตฺวา นทึ โอตริตฺวา อพฺภุคฺคจฺฉนฺโต ชาณุมเตฺต อุทเก เถรํ สมฺปาปุณิตฺวา เถรสฺส นาวาโต โอตรนฺตสฺส หตฺถํ อทาสิฯ เถโร ราชานํ ทกฺขิณหเตฺถ อคฺคเหสิฯ ตํ ทิสฺวา อสิคฺคาหา ‘‘เถรสฺส สีสํ ปาเตสฺสามา’’ติ โกสโต อสึ อพฺพาหึสุฯ กสฺมา? เอตํ กิร จาริตฺตํ ราชกุเลสุ – ‘‘โย ราชานํ หเตฺถ คณฺหติ ตสฺส อสินา สีสํ ปาเตตพฺพ’’นฺติฯ ราชา ฉายํเยว ทิสฺวา อาห – ‘‘ปุเพฺพปิ อหํ ภิกฺขูสุ วิรทฺธการณา อสฺสาทํ น วินฺทามิ, มา โข เถเร วิรชฺฌิตฺถา’’ติฯ เถโร ปน กสฺมา ราชานํ หเตฺถ อคฺคเหสีติ? ยสฺมา รญฺญา ปญฺหํ ปุจฺฉนตฺถาย ปโกฺกสาปิโต ตสฺมา ‘‘อเนฺตวาสิโก เม อย’’นฺติ อคฺคเหสิฯ

ราชา เถรํ อตฺตโน อุยฺยานํ เนตฺวา พาหิรโต ติกฺขตฺตุํ ปริวาราเปตฺวา อารกฺขํ ฐเปตฺวา สยเมว เถรสฺส ปาเท โธวิตฺวา เตเลน มเกฺขตฺวา เถรสฺส สนฺติเก นิสีทิตฺวา ‘‘ปฏิพโล นุ โข เถโร มม กงฺขํ ฉินฺทิตฺวา อุปฺปนฺนํ อธิกรณํ วูปสเมตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิตุ’’นฺติ วีมํสนตฺถาย ‘‘อหํ, ภนฺเต, เอกํ ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุกาโม’’ติ อาหฯ ‘‘กตรํ ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุกาโมสิ, มหาราชา’’ติ? ‘‘ปถวีกมฺปนํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘สกลปถวีกมฺปนํ ทฏฺฐุกาโมสิ, มหาราช, ปเทสปถวีกมฺปน’’นฺติ? ‘‘กตรํ ปเนตฺถ, ภนฺเต, ทุกฺกร’’นฺติ? ‘‘กึ นุ โข, มหาราช, กํสปาติยา อุทกปุณฺณาย สพฺพํ อุทกํ กเมฺปตุํ ทุกฺกรํ; อุทาหุ อุปฑฺฒ’’นฺติ? ‘‘อุปฑฺฒํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘เอวเมว โข, มหาราช, ปเทสปถวีกมฺปนํ ทุกฺกร’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, ภนฺเต, ปเทสปถวีกมฺปนํ ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, มหาราช, สมนฺตโต โยชเน ปุรตฺถิมาย ทิสาย เอเกน จเกฺกน สีมํ อกฺกมิตฺวา รโถ ติฏฺฐตุ; ทกฺขิณาย ทิสาย ทฺวีหิ ปาเทหิ สีมํ อกฺกมิตฺวา อโสฺส ติฏฺฐตุ; ปจฺฉิมาย ทิสาย เอเกน ปาเทน สีมํ อกฺกมิตฺวา ปุริโส ติฏฺฐตุ; อุตฺตราย ทิสาย อุปฑฺฒภาเคน สีมํ อกฺกมิตฺวา เอกา อุทกปาติ ติฏฺฐตู’’ติฯ ราชา ตถา การาเปสิฯ เถโร อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺ

วา ตโต วุฏฺฐาย ‘‘ราชา ปสฺสตู’’ติ โยชนปฺปมาณปฐวีจลนํ อธิฏฺฐหิฯ ปุรตฺถิมาย ทิสาย รถสฺส อโนฺตสีมาย ฐิโต ปาโทว จลิ, อิตโร น จลิฯ เอวํ ทกฺขิณปจฺฉิมทิสาสุ อสฺสปุริสานํ อโนฺตสีมาย ฐิตปาทาเยว จลึสุ, อุปฑฺฒุปฑฺฒํ สรีรญฺจฯ อุตฺตรทิสาย อุทกปาติยาปิ อโนฺตสีมาย ฐิตํ อุปฑฺฒภาคคตเมว อุทกํ จลิ, อวเสสํ นิจฺจลมโหสีติฯ ราชา ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ‘‘สกฺขติ ทานิ เถโร สาสนํ ปคฺคณฺหิตุ’’นฺติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา อตฺตโน กุกฺกุจฺจํ ปุจฺฉิ – ‘‘อหํ, ภเนฺต, เอกํ อมจฺจํ ‘วิหารํ คนฺตฺวา อธิกรณํ วูปสเมตฺวา อุโปสถํ การาเปหี’ติ ปหิณึ, โส วิหารํ คนฺตฺวา เอตฺตเก ภิกฺขู ชีวิตา โวโรเปสิ, เอตํ ปาปํ กสฺส โหตี’’ติ?

‘‘กึ ปน เต, มหาราช, อตฺถิ จิตฺตํ ‘อยํ วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขู ฆาเตตู’’’ติ? ‘‘นตฺถิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สเจ เต, มหาราช, นตฺถิ เอวรูปํ จิตฺตํ, นตฺถิ ตุยฺหํ ปาป’’นฺติฯ อถ เถโร ราชานํ เอตมตฺถํ อิมินา สุเตฺตน สญฺญาเปสิ – ‘‘เจตนาหํ, ภิกฺขเว, กมฺมํ วทามิฯ เจตยิตฺวา กมฺมํ กโรติ – กาเยน วาจาย มนสา’’ติ (อ. นิ. ๖.๖๓)ฯ

ตเมวตฺถํ ปริทีเปตุํ **ติตฺติรชาตกํ** (ชา. ๑.๔.๗๕) อาหริ – ‘‘อตีเต, มหาราช, ทีปกติตฺติโร ตาปสํ ปุจฺฉิ –

‘ญาตโก โน นิสิโนฺนติ, พหุ อาคจฺฉตี ชโน;
ปฏิจฺจ กมฺมํ ผุสติ, ตสฺมึ เม สงฺกเต มโน’ติฯ

ตาปโส อาห – ‘อตฺถิ ปน เต จิตฺตํ มม สเทฺทน จ รูปทสฺสเนน จ อาคนฺตฺวา เอเต ปกฺขิโน พชฺฌนฺตุ วา หญฺญนฺตุ วา’ติ? ‘นตฺถิ, ภเนฺต’ติ ติตฺติโร อาหฯ ตโต นํ ตาปโส สญฺญาเปสิ – ‘สเจ เต นตฺถิ จิตฺตํ, นตฺถิ ปาปํ; เจตยนฺตเมว หิ ปาปํ ผุสติ, นาเจตยนฺตํฯ

‘น ปฏิจฺจ กมฺมํ ผุสติ, มโน เจ นปฺปทุสฺสติ;
อปฺโปสฺสุกฺกสฺส ภทฺรสฺส, น ปาปมุปลิมฺปตี’’’ติฯ

เอวํ เถโร ราชานํ สญฺญาเปตฺวา ตเตฺถว ราชุยฺยาเน สตฺต ทิวสานิ วสโนฺต ราชานํ สมยํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ ราชา สตฺตเม ทิวเส อโสการาเม ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา สาณิปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา สาณิปาการนฺตเร นิสิโนฺน เอกลทฺธิเก เอกลทฺธิเก ภิกฺขู เอกโต เอกโต การาเปตฺวา เอกเมกํ ภิกฺขุสมูหํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กึวาที สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติ? ตโต สสฺสตวาทิโน ‘‘สสฺสตวาที’’ติ อาหํสุฯ เอกจฺจสสฺสติกา…เป.… อนฺตานนฺติกา… อมราวิเกฺขปิกา… อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา… สญฺญีวาทา… อสญฺญีวาทา… เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา … อุเจฺฉทวาทา… ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา ‘‘ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาที’’ติ อาหํสุฯ ราชา ปฐมเมว สมยสฺส อุคฺคหิตตฺตา ‘‘นยิเม ภิกฺขู, อญฺญติตฺถิยา อิเม’’ติ ญตฺวา เตสํ เสตกานิ วตฺถานิ ทตฺวา อุปฺปพฺพาเชสิฯ เต สเพฺพปิ สฏฺฐิสหสฺสา อเหสุํฯ

อถเญฺญ ภิกฺขู ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กึวาที, ภเนฺต, สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติ? ‘‘วิภชฺชวาที, มหาราชา’’ติฯ เอวํ วุเตฺต ราชา เถรํ ปุจฺฉิ – ‘‘วิภชฺชวาที, ภเนฺต, สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ตโต ราชา ‘‘สุทฺธํ ทานิ, ภเนฺต, สาสนํ; กโรตุ ภิกฺขุสโงฺฆ อุโปสถ’’นฺติ อารกฺขํ ทตฺวา นครํ ปาวิสิฯ

สมโคฺค สโงฺฆ สนฺนิปติตฺวา อุโปสถํ อกาสิฯ ตสฺมึ สนฺนิปาเต สฏฺฐิ ภิกฺขุสตสหสฺสานิ อเหสุํฯ ตสฺมึ สมาคเม โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถโร ปรปฺปวาทํ มทฺทมาโน **กถาวตฺถุปฺปกรณํ** อ

ภาสิฯ ตโต สฏฺฐิสตสหสฺสสงฺขฺยสุ ภิกฺขูสุ อุจฺจินิตฺวา ติปิฏกปริยตฺติธรานํ ปภินฺนปฏิสมฺภิทานํ เตวิชฺชาทิเภทานํ ภิกฺขูนํ สหสฺสเมกํ คเหตฺวา ยถา มหากสฺสปเตฺถโร จ กากณฺฑกปุตฺโต ยสเตฺถโร จ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคายึสุ; เอวเมว ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคายนฺโต สพฺพํ สาสนมลํ วิโสเธตฺวา ตติยสงฺคีตึ อกาสิฯ สงฺคีติปริโยสาเน อเนกปฺปการํ ปถวี อกมฺปิตฺถฯ อยํ สงฺคีติ นวหิ มาเสหิ นิฏฺฐิตาฯ ยา โลเก –

> กตา ภิกฺขุสหเสฺสน, ตสฺมา สหสฺสิกาติ จ;
> ปุริมา เทฺว อุปาทาย, ตติยาติ จ วุจฺจตีติฯ

อยํ ตติยสงฺคีติฯ

เอตฺตาวตา จ ‘‘เกนาภต’’นฺติ เอตสฺส ปญฺหสฺส วิสฺสชฺชนตฺถํ ยํ อโวจุมฺห – ‘‘ชมฺพุทีเป ตาว อุปาลิเตฺถรมาทึ กตฺวา อาจริยปรมฺปราย ยาว ตติยสงฺคีติ ตาว อาภตํฯ ตตฺรายํ **อาจริยปรมฺปรา** –

> ‘‘อุปาลิ ทาสโก เจว, โสณโก สิคฺคโว ตถา;
> ติโสฺส โมคฺคลิปุตฺโต จ, ปเญฺจเต วิชิตาวิโนฯ

> ‘‘ปรมฺปราย วินยํ, ทีเป ชมฺพุสิริวฺหเย;
> อจฺฉิชฺชมานมาเนสุํ, ตติโย ยาว สงฺคโห’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ ปกาสิโตว โหติฯ

ตติยสงฺคหโต ปน อุทฺธํ อิมํ ทีปํ มหินฺทาทีหิ อาภตํฯ มหินฺทโต อุคฺคเหตฺวา กญฺจิ กาลํ อริฏฺฐเตฺถราทีหิ อาภตํฯ ตโต ยาวชฺชตนา เตสํเยว อเนฺตวาสิกปรมฺปรภูตาย อาจริยปรมฺปราย อาภตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยถาหุ โปราณา –

> ‘‘ตโต มหิโนฺท อิฏฺฏิโย, อุตฺติโย สมฺพโล ตถา;
> ภทฺทนาโม จ ปณฺฑิโตฯ

> ‘‘เอเต นาคา มหาปญฺญา, ชมฺพุทีปา อิธาคตา;
> วินยํ เต วาจยึสุ, ปิฏกํ ตมฺพปณฺณิยาฯ

> ‘‘นิกาเย ปญฺจ วาเจสุํ, สตฺต เจว ปกรเณ;
> ตโต อริโฏฺฐ เมธาวี, ติสฺสทโตฺต จ ปณฺฑิโตฯ

> ‘‘วิสารโท กาฬสุมโน, เถโร จ ทีฆนามโก;
> ทีฆสุมโน จ ปณฺฑิโตฯ

> ‘‘ปุนเทว กาฬสุมโน, นาคเตฺถโร จ พุทฺธรกฺขิโต;
> ติสฺสเตฺถโร จ เมธาวี, เทวเตฺถโร จ ปณฺฑิโตฯ

> ‘‘ปุนเทว สุมโน เมธาวี, วินเย จ วิสารโท;
> พหุสฺสุโต จูฬนาโค, คโชว ทุปฺปธํสิโยฯ

‘‘ธมฺมปาลิตนาโม จ, โรหเณ สาธุปูชิโต;
ตสฺส สิโสฺส มหาปโญฺญ, เขมนาโม ติเปฏโกฯ

‘‘ทีเป ตารกราชาว, ปญฺญาย อติโรจถ;
อุปติโสฺส จ เมธาวี, ผุสฺสเทโว มหากถีฯ

‘‘ปุนเทว สุมโน เมธาวี, ปุปฺผนาโม พหุสฺสุโต;
มหากถี มหาสิโว, ปิฏเก สพฺพตฺถ โกวิโทฯ

‘‘ปุนเทว อุปาลิ เมธาวี, วินเย จ วิสารโท;
มหานาโค มหาปโญฺญ, สทฺธมฺมวํสโกวิโทฯ

‘‘ปุนเทว อภโย เมธาวี, ปิฏเก สพฺพตฺถ โกวิโท;
ติสฺสเตฺถโร จ เมธาวี, วินเย จ วิสารโทฯ

‘‘ตสฺส สิโสฺส มหาปโญฺญ, ปุปฺผนาโม พหุสฺสุโต;
สาสนํ อนุรกฺขโนฺต, ชมฺพุทีเป ปติฏฺฐิโตฯ

‘‘จูฬาภโย จ เมธาวี, วินเย จ วิสารโท;
ติสฺสเตฺถโร จ เมธาวี, สทฺธมฺมวํสโกวิโทฯ

‘‘จูฬเทโว จ เมธาวี, วินเย จ วิสารโท;
สิวเตฺถโร จ เมธาวี, วินเย สพฺพตฺถ โกวิโทฯ

‘‘เอเต นาคา มหาปญฺญา, วินยญฺญู มคฺคโกวิทา;
วินยํ ทีเป ปกาเสสุํ, ปิฏกํ ตมฺพปณฺณิยา’’ติฯ

ตตฺรายํ **อนุปุพฺพิกถา** – โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถโร กิร อิมํ ตติยธมฺมสงฺคีติํ กตฺวา เอวํ จิเนฺตสิ – ‘‘กตฺถ นุ โข อนาคเต สาสนํ สุปฺปติฏฺฐิตํ ภเวยฺยา’’ติ? อถสฺส อุปปริกฺขโต เอตทโหสิ – ‘‘ปจฺจนฺติเมสุ โข ชนปเทสุ สุปฺปติฏฺฐิตํ ภวิสฺสตี’’ติฯ โส เตสํ เตสํ ภิกฺขูนํ ภารํ กตฺวา เต เต ภิกฺขู ตตฺถ ตตฺถ เปเสสิฯ มชฺฌนฺติกเตฺถรํ **กสฺมีรคนฺธารรฏฺฐํ** เปเสสิ – ‘‘ตฺวํ เอตํ รฏฺฐํ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปหี’’ติฯ มหาเทวเตฺถรํ ตเถว วตฺวา **มหิํสกมณฺฑลํ** เปเสสิฯ รกฺขิตเตฺถรํ **วนวาสิํ**ฯ โยนกธมฺมรกฺขิตเตฺถรํ **อปรนฺตกํ**ฯ มหาธมฺมรกฺขิตเตฺถรํ **มหารฏฺฐํ**ฯ มหารกฺขิตเตฺถรํ **โยนกโลกํ**ฯ มชฺฌิมเตฺถรํ **หิมวนฺตเทสภาคํ**ฯ โสณเตฺถรญฺจ อุตฺตรเตฺถรญฺจ **สุวณฺณภูมิํ**ฯ อตฺตโน สทฺธิวิหาริกํ มหินฺทเตฺถรํ อิฏฺฏิยเตฺถเรน อุตฺติยเตฺถเรน สมฺพลเตฺถเรน ภทฺทสาลเตฺถเรน จ สทฺธิํ **ตมฺพปณฺณิทีปํ** เปเสสิ – ‘‘ตุเมฺห ตมฺพปณฺณิทีปํ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปถา’’ติฯ สเพฺพปิ ตํ ตํ ทิสาภาคํ คจฺฉนฺตา อตฺตปญฺจมา อคมํสุ ‘‘ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปญฺจวโคฺค คโณ อลํ อุปสมฺปทกมฺมายา’’ติ มญฺญมานาฯ

เตน โข ปน สมเยน กสฺมีรคนฺธารรเฏฺฐ สสฺสปากสมเย อรวาโฬ นาม นาคราชา กรกวสฺสํ นาม วสฺสาเปตฺวา สสฺสํ หราเปตฺวา มหาสมุทฺทํ ปาเปติฯ **มชฺฌนฺติก**เตฺถโร ปน ปาฏลิปุตฺตโต เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา หิมวติ อรวาฬทหสฺส อุปริ โอตริตฺวา อรวาฬทหปิฏฺฐิยํ จงฺกมติปิ ติฏฺฐติปิ นิสีทติปิ เสยฺยมฺปิ กเปฺปติฯ นาคมาณวกา ตํ ทิสฺวา อรวาฬสฺส นาคราชสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘มหาราช, เอโก ฉินฺนภินฺนปฏธโร ภณฺฑุ กาสาววสโน อมฺหากํ อุทกํ ทูเสตี’’ติฯ

นาคราชา ตาวเทว โกธาภิภูโต นิกฺขมิตฺวา เถรํ ทิสฺวา มกฺขํ อสหมาโน อนฺตลิเกฺข อเนกานิ ภึสนกานิ นิมฺมินิฯ ตโต ตโต ภุสา วาตา วายนฺติ, รุกฺขา ฉิชฺชนฺติ, ปพฺพตกูฏานิ ปตนฺติ, เมฆา คชฺชนฺติ, วิชฺชุลตา นิจฺฉรนฺติ, อสนิโย ผลนฺติ, ภินฺนํ วิย คคนตลํ อุทกํ ปคฺฆรติฯ ภยานกรูปา นาคกุมารา สนฺนิปตนฺติฯ สยมฺปิ ธูมายติ, ปชฺชลติ, ปหรณวุฏฺฐิโย วิสฺสเชฺชติฯ ''โก อยํ มุณฺฑโก ฉินฺนภินฺนปฏธโร''ติอาทีหิ ผรุสวจเนหิ เถรํ สนฺตเชฺชสิฯ ''เอถ คณฺหถ หนถ นิทฺธมถ อิมํ สมณ''นฺติ นาคพลํ อาณาเปสิฯ เถโร สพฺพํ ตํ ภึสนกํ อตฺตโน อิทฺธิพเลน ปฏิพาหิตฺวา นาคราชานํ อาห –

''สเทวโกปิ เจ โลโก, อาคนฺตฺวา ตาสเยยฺย มํ;
น เม ปฏิพโล อสฺส, ชเนตุํ ภยเภรวํฯ

''สเจปิ ตฺวํ มหึ สพฺพํ, สสมุทฺทํ สปพฺพตํ;
อุกฺขิปิตฺวา มหานาค, ขิเปยฺยาสิ มมูปริฯ

''เนว เม สกฺกุเณยฺยาสิ, ชเนตุํ ภยเภรวํ;
อญฺญทตฺถุ ตเววสฺส, วิฆาโต อุรคาธิปา''ติฯ

เอวํ วุเตฺต นาคราชา วิหตานุภาโว นิปฺผลวายาโม ทุกฺขี ทุมฺมโน อโหสิฯ ตํ เถโร ตงฺขณานุรูปาย ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา ตีสุ สรเณสุ ปญฺจสุ จ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ สทฺธึ จตุราสีติยา นาคสหเสฺสหิฯ อเญฺญปิ พหู หิมวนฺตวาสิโน ยกฺขา จ คนฺธพฺพา จ กุมฺภณฺฑา จ เถรสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐหิํสุฯ ปญฺจโกปิ ยโกฺข สทฺธึ ภริยาย ยกฺขินิยา ปญฺจหิ จ ปุตฺตสเตหิ ปฐเม ผเล ปติฏฺฐิโตฯ อถายสฺมา มชฺฌนฺติกเตฺถโร สเพฺพปิ นาคยกฺขรกฺขเส อามเนฺตตฺวา เอวมาห –

''มา ทานิ โกธํ ชนยิตฺถ, อิโต อุทฺธํ ยถา ปุเร;
สสฺสฆาตญฺจ มา กตฺถ, สุขกามา หิ ปาณิโน;
กโรถ เมตฺตํ สเตฺตสุ, วสนฺตุ มนุชา สุข''นฺติฯ

เต สเพฺพปิ ''สาธุ ภเนฺต''ติ เถรสฺส ปฏิสฺสุณิตฺวา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชิํสุฯ ตํทิวสเมว จ นาคราชสฺส ปูชาสมโย โหติฯ อถ นาคราชา อตฺตโน รตนมยํ ปลฺลงฺกํ อาหราเปตฺวา เถรสฺส ปญฺญเปสิฯ นิสีทิ เถโร ปลฺลเงฺกฯ นาคราชาปิ เถรํ พีชยมาโน สมีเป อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ กสฺมีรคนฺธารรฏฺฐวาสิโน อาคนฺตฺวา เถรํ ทิสฺวา ''อมฺหากํ นาคราชโตปิ เถโร มหิทฺธิกตโร''ติ เถรเมว วนฺทิตฺวา นิสินฺนาฯ เถโร เตสํ อาสีวิโสปมสุตฺตํ กเถสิ ฯ สุตฺตปริโยสาเน อสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, กุลสตสหสฺสํ ปพฺพชิฯ ตโต ปภุติ จ กสฺมีรคนฺธารา ยาวชฺชตนา กาสาวปโชฺชตา อิสิวาตปฏิวาตา เอวฯ

คนฺตฺวา กสฺมีรคนฺธารํ, อิสิ มชฺฌนฺติโก ตทา;
ทุฏฺฐํ นาคํ ปสาเทตฺวา, โมเจสิ พนฺธนา พหูติฯ

มหาเทวเตฺถโรปิ มหิํสกมณฺฑลํ คนฺตฺวา **เทวทูตสุตฺตํ** กเถสิฯ สุตฺตปริโยสาเน จตฺตาลีส ปาณสหสฺสานิ ธมฺมจกฺขุํ ปฏิลภิํสุ, จตฺตาลีสํเยว ปาณสหสฺสานิ ปพฺพชิํสุฯ

คนฺตฺวาน รฏฺฐํ มหิํสํ, มหาเทโว มหิทฺธิโก;
โจเทตฺวา เทวทูเตหิ, โมเจสิ พนฺธนา พหูติฯ

รกฺขิตเตฺถโร ปน วนวาสึ คนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา **อนมตคฺคปริยายกถาย** วนวาสิเก ปสาเทสิฯ กถาปริโยสาเน ปนสฺส สฏฺฐิสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ สตฺตติสหสฺสมตฺตา ปพฺพชึสุ, ปญฺจวิหารสตานิ ปติฏฺฐหึสุฯ เอวํ โส ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิฯ

คนฺตฺวาน รกฺขิตเตฺถโร, วนวาสึ มหิทฺธิโก;
อนฺตลิเกฺข ฐิโต ตตฺถ, เทเสสิ อนมตคฺคิยนฺติฯ

โยนกธมฺมรกฺขิตเตฺถโรปิ อปรนฺตกํ คนฺตฺวา **อคฺคิกฺขโนฺธปมสุตฺตนฺตกถาย** อปรนฺตเก ปสาเทตฺวา สตฺตตฺติ ปาณสหสฺสานิ ธมฺมามตํ ปาเยสิฯ ขตฺติยกุลโต เอว ปุริสสหสฺสานิ ปพฺพชึสุ, สมธิกานิ จ ฉ อิตฺถิสหสฺสานิฯ เอวํ โส ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิฯ

อปรนฺตํ วิคาหิตฺวา, โยนโก ธมฺมรกฺขิโต;
อคฺคิกฺขโนฺธปเมเนตฺถ, ปสาเทสิ ชเน พหูติฯ

มหาธมฺมรกฺขิตเตฺถโร ปน มหารฏฺฐํ คนฺตฺวา **มหานารทกสฺสปชาตกกถาย** มหารฏฺฐเก ปสาเทตฺวา จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ มคฺคผเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ เตรสสหสฺสานิ ปพฺพชึสุฯ เอวํ โส ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิฯ

มหารฏฺฐํ อิสิ คนฺตฺวา, โส มหาธมฺมรกฺขิโต;
ชาตกํ กถยิตฺวาน, ปสาเทสิ มหาชนนฺติฯ

มหารกฺขิตเตฺถโรปิ โยนกรฏฺฐํ คนฺตฺวา **กาฬการามสุตฺตนฺตกถาย** โยนกโลกํ ปสาเทตฺวา สตฺตติสหสฺสาธิกสฺส ปาณสตสหสฺสสฺส มคฺคผลาลงฺการํ อทาสิฯ สนฺติเก จสฺส ทสสหสฺสานิ ปพฺพชึสุฯ เอวํ โสปิ ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิฯ

โยนรฏฺฐํ ตทา คนฺตฺวา, โส มหารกฺขิโต อิสิ;
กาฬการามสุเตฺตน เต ปสาเทสิ โยนเกติฯ

มชฺฌิมเตฺถโร ปน **กสฺสปโคตฺต**เตฺถเรน **อฬกเทว**เตฺถเรน **ทุนฺทุภิสฺสร**เตฺถเรน **มหาเทว**เตฺถเรน จ สทฺธึ หิมวนฺตเทสภาคํ คนฺตฺวา ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตนฺตกถาย ตํ เทสํ ปสาเทตฺวา อสีติปาณโกฏิโย มคฺคผลรตนานิ ปฏิลาเภสิฯ ปญฺจปิ จ เถรา ปญฺจ รฏฺฐานิ ปสาเทสุํฯ เอกเมกสฺส สนฺติเก สตสหสฺสมตฺตา ปพฺพชึสุฯ เอวํ เต ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสุํฯ

คนฺตฺวาน มชฺฌิมเตฺถโร, หิมวนฺตํ ปสาทยิ;
ยกฺขเสนํ ปกาเสโนฺต, ธมฺมจกฺกปวตฺตนนฺติฯ

โสณเตฺถโรปิ สทฺธึ **อุตฺตร**เตฺถเรน สุวณฺณภูมึ อคมาสิฯ เตน จ สมเยน ตตฺถ เอกา รกฺขสี สมุทฺทโต นิกฺขมิตฺวา ราชกุเล ชาเต ชาเต ทารเก ขาทติฯ ตํทิวสเมว จ ราชกุเล เอโก ทารโก ชาโต โหติฯ มนุสฺสา เถรํ ทิสฺวา ‘‘รกฺขสานํ สหายโก เอโส’’ติ มญฺญมานา อาวุธานิ คเหตฺวา เถรํ ปหริตุกามา อาคจฺฉนฺติฯ เถโร ‘‘กึ ตุเมฺห อาวุธหตฺถา อาคจฺฉถา’’ติ อาหฯ เต อาหํสุ – ‘‘ราชกุเล ชาเต ชาเต ทารเก รกฺขสา ขาทนฺติ, เตสํ ตุเมฺห สหายกา’’ติฯ เถโร ‘‘น มยํ รกฺขสานํ สหายกา, สมณา นาม มยํ วิรตา ปาณาติปาตา…เป.… วิรตา มชฺชปานา เอกภตฺติกา สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา’’ติ อาหฯ ตสฺมึเยว จ ขเณ สา รกฺขสี สปริวารา สมุทฺทโต นิกฺขมิ ‘‘ราชกุเล ทารโก ชาโต ตํ ขาทิสฺสามี’’ติฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ‘‘เอสา, ภเนฺต, รกฺขสี

อาคจฺฉตี’’ติ ภีตา วิรวึสุฯ เถโร รกฺขเสหิ ทิคุเณ อตฺตภาเว นิมฺมินิตฺวา เตหิ อตฺตภาเวหิ ตํ รกฺขสึ สปริสํ มเชฺฌ กตฺวา อุโภสุ ปเสฺสสุ ปริกฺขิปิ ฯ ตสฺสา สปริสาย เอตทโหสิ – ‘‘อทฺธา อิเมหิ อิทํ ฐานํ ลทฺธํ ภวิสฺสติฯ มยํ ปน อิเมสํ ภกฺขา ภวิสฺสามา’’ติฯ สเพฺพ รกฺขสา ภีตา เวคสา ปลายึสุฯ เถโรปิ เต ยาว อทสฺสนํ ตาว ปลาเปตฺวา ทีปสฺส สมนฺตโต รกฺขํ ฐเปสิฯ ตสฺมิญฺจ สมเย สนฺนิปติตํ มหาชนกายํ **พฺรหฺมชาลสุตฺตนฺตกถาย** ปสาเทตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฎฺฐาเปสิฯ สฎฺฐิสหสฺสานํ ปเนตฺถ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ กุลทารกานํ อฑฺฒุฑฺฒานิ สหสฺสานิ ปพฺพชึสุ, กุลธีตานํ ทิยฑฺฒสหสฺสํฯ เอวํ โส ตตฺถ สาสนํ ปติฎฺฐาเปสิฯ ตโต ปภุติ ราชกุเล ชาตทารกานํ โสณุตฺตรนามเมว กโรนฺติฯ

สุวณฺณภูมึ คนฺตฺวาน, โสณุตฺตรา มหิทฺธิกา;
ปิสาเจ นิทฺธเมตฺวาน, พฺรหฺมชาลํ อเทสิสุนฺติฯ

มหินฺทเตฺถโร ปน ‘‘ตมฺพปณฺณิทีปํ คนฺตฺวา สาสนํ ปติฎฺฐาเปหี’’ติ อุปชฺฌาเยน จ ภิกฺขุสเงฺฆน จ อชฺฌิโฎฺฐ จิเนฺตสิ – ‘‘กาโล นุ โข เม ตมฺพปณฺณิทีปํ คนฺตุํ โน’’ติฯ อถสฺส วีมํสโต ‘‘น ตาว กาโล’’ติ อโหสิฯ กิํ ปนสฺส ทิสฺวา เอตทโหสิ? มุฎสิวรโญฺญ มหลฺลกภาวํฯ ตโต จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ราชา มหลฺลโก, น สกฺกา อิมํ คณฺหิตฺวา สาสนํ ปคฺคเหตุํฯ อิทานิ ปนสฺส ปุโตฺต เทวานํปิยติโสฺส รชฺชํ กาเรสฺสติฯ ตํ คณฺหิตฺวา สกฺกา ภวิสฺสติ สาสนํ ปคฺคเหตุํฯ หนฺท ยาว โส สมโย อาคจฺฉติ, ตาว ญาตเก โอโลเกมฯ ปุน ทานิ มยํ อิมํ ชนปทํ อาคเจฺฉยฺยาม วา น วา’’ติฯ โส เอวํ จิเนฺตตฺวา อุปชฺฌายญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ วนฺทิตฺวา อโสการามโต นิกฺขมฺม เตหิ **อิฎฺฎิยา**ทีหิ จตูหิ เถเรหิ สงฺฆมิตฺตาย ปุเตฺตน **สุมน**สามเณเรน **ภณฺฑุเกน** จ อุปาสเกน สทฺธิํ ราชคหนครปริวตฺตเกน ทกฺขิณาคิริชนปเท จาริกํ จรมาโน ญาตเก โอโลเกโนฺต ฉ มาเส อติกฺกาเมสิฯ อถานุปุเพฺพน มาตุ นิเวสนฎฺฐานํ เวทิสนครํ นาม สมฺปโตฺตฯ อโสโก กิร กุมารกาเล ชนปทํ ลภิตฺวา อุเชฺชนิํ คจฺฉโนฺต เวทิสนครํ ปตฺวา เวทิสเสฎฺฐิสฺส ธีตรํ อคฺคเหสิฯ สา ตํทิวสเมว คพฺภํ คณฺหิตฺวา อุเชฺชนิยํ มหินฺทกุมารํ วิชายิฯ กุมารสฺส จุทฺทสวสฺสกาเล ราชา อภิเสกํ ปาปุณิฯ สา ตสฺส มาตา เตน สมเยน ญาติฆเร วสติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อถานุปุเพฺพน มาตุ นิเวสนฎฺฐานํ เวฎิสนครํ นาม สมฺปโตฺต’’ติฯ

สมฺปตฺตญฺจ ปน เถรํ ทิสฺวา เถรมาตา เทวี ปาเทสุ สิรสา วนฺทิตฺวา ภิกฺขํ ทตฺวา เถรํ อตฺตนา กตํ เวทิสคิริมหาวิหารํ นาม อาโรเปสิฯ เถโร ตสฺมิํ วิหาเร นิสิโนฺน จิเนฺตสิ – ‘‘อมฺหากํ อิธ กตฺตพฺพกิจฺจํ นิฎฺฐิตํ, สมโย นุ โข อิทานิ ลงฺกาทีปํ คนฺตุ’’นฺติฯ ตโต จิเนฺตสิ – ‘‘อนุภวตุ ตาว เม ปิตรา เปสิตํ อภิเสกํ เทวานํปิยติโสฺส, รตนตฺตยคุณญฺจ สุณาตุ, ฉณตฺถญฺจ นครโต นิกฺขมิตฺวา มิสฺสกปพฺพตํ อภิรุหตุ, ตทา ตํ ตตฺถ ทกฺขิสฺสามา’’ติฯ อถาปรํ เอกมาสํ ตเตฺถว วาสํ กเปฺปสิฯ มาสาติกฺกเมน จ เชฎฺฐมูลมาสปุณฺณมายํ อุโปสถทิวเส สนฺนิปติตา สเพฺพปิ – ‘‘กาโล นุ โข อมฺหากํ ตมฺพปณฺณิทีปํ คมนาย, อุทาหุ โน’’ติ มนฺตยิํสุฯ เตนาหุ โปราณา –

‘‘มหิโนฺท นาม นาเมน, สงฺฆเตฺถโร ตทา อหุ;
อิฎฺฎิโย อุตฺติโย เถโร, ภทฺทสาโล จ สมฺพโลฯ

‘‘สามเณโร จ สุมโน, ฉฬภิโญฺญ มหิทฺธิโก;
ภณฺฑุโก สตฺตโม เตสํ, ทิฎฺฐสโจฺจ อุปาสโก;
อิติ เหเต มหานาคา, มนฺตยิํสุ รโหคตา’’ติฯ

ตทา สโกฺก เทวานมินฺท มหินฺทเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ – ‘‘กาลงฺกโต, ภนฺเต, มุฏสิวราชา; อิทานิ เทวานํปิยติสฺสมหาราชา รชฺชํ กาเรติฯ สมฺมาสมฺพุเทฺธน จ ตุเมฺห พฺยากตา – ‘อนาคเต มหินฺโท นาม ภิกฺขุ ตมฺพปณฺณิทีปํ ปสาเทสฺสตี’ติฯ ตสฺมาติห โว, ภนฺเต, กาโล ทีปวรํ คมนาย; อหมฺปิ โว สหาโย ภวิสฺสามี’’ติฯ กสฺมา ปน สโกฺก เอวมาห? ภควา กิรสฺส โพธิมูเลเยว พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกตฺวา อนาคเต อิมสฺส ทีปสฺส สมฺปตฺตึ ทิสฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสิ – ‘‘ตทา ตฺวมฺปิ สหาโย ภเวยฺยาสี’’ติ จ อาณาเปสิฯ ตสฺมา เอวมาหฯ เถโร ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อตฺตสตฺตโม เวฏิสกปพฺพตา เวหาสํ อุปฺปติตฺวา อนุราธปุรสฺส ปุรตฺถิมทิสาย มิสฺสกปพฺพเต ปติฏฺฐหิฯ ยํ ปเนตรหิ ‘‘เจติยปพฺพโต’’ติปิ สญฺชานนฺติฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘เวฏิสคิริมฺหิ ราชคเห, วสิตฺวา ตึสรตฺติโย;
> กาโลว คมนสฺสาติ, คจฺฉาม ทีปมุตฺตมํฯ
>
> ‘‘ปฬีนา ชมฺพุทีปา เต, หํสราชาว อมฺพเร;
> เอวมุปฺปติตา เถรา, นิปตึสุ นคุตฺตเมฯ
>
> ‘‘ปุรโต ปุรเสฏฺฐสฺส, ปพฺพเต เมฆสนฺนิเภ;
> ปตึสุ สีลกูฏมฺหิ, หํสาว นคมุทฺธนี’’ติฯ

เอวํ อิฏฺฏิยาทีหิ สทฺธึ อาคนฺตฺวา ปติฏฺฐหโนฺต จ อายสฺมา มหินฺทเตฺถโร สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพานโต ทฺวินฺนํ วสฺสสตานํ อุปริ ฉตฺตึสติเม วเสฺส อิมสฺมึ ทีเป ปติฏฺฐหีติ เวทิตโพฺพฯ อชาตสตฺตุสฺส หิ อฏฺฐเม วเสฺส สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปรินิพฺพายิฯ ตสฺมึเยว วเสฺส สีหกุมารสฺส ปุโตฺต ตมฺพปณฺณิทีปสฺส อาทิราชา วิชยกุมาโร อิมํ ทีปมาคนฺตฺวา มนุสฺสาวาสํ อกาสิฯ ชมฺพุทีเป อุทยภทฺทสฺส จุทฺทสเม วเสฺส อิธ วิชโย กาลมกาสิฯ อุทยภทฺทสฺส ปญฺจทสเม วเสฺส ปณฺฑุวาสุเทโว นาม อิมสฺมึ ทีเป รชฺชํ ปาปุณิฯ ตตฺถ นาคทาสกรโญฺญ วีสติเม วเสฺส อิธ ปณฺฑุวาสุเทโว กาลมกาสิฯ ตสฺมึเยว จ วเสฺส อภโย นาม ราชกุมาโร อิมสฺมึ ทีเป รชฺชํ ปาปุณิฯ ตตฺถ สุสุนาครโญฺญ สตฺตรสเม วเสฺส อิธ อภยรโญฺญ วีสติวสฺสานิ ปริปูรึสุฯ อถ อภยสฺส วีสติเม วเสฺส ปณฺฑุกาภโย นาม ทามริโก รชฺชํ อคฺคเหสิฯ ตตฺถ กาฬาโสกสฺส โสฬสเม วเสฺส อิธ ปณฺฑุกสฺส สตฺตรสวสฺสานิ ปริปูรึสุฯ ตานิ เหฏฺฐา เอเกน วเสฺสน สห อฏฺฐารส โหนฺติฯ ตตฺถ จนฺทคุตฺตสฺส จุทฺทสเม วเสฺส อิธ ปณฺฑุกาภโย กาลมกาสิฯ มุฏสิวราชา รชฺชํ ปาปุณิฯ ตตฺถ อโสกธมฺมราชสฺส สตฺตรสเม วเสฺส อิธ มุฏสิวราชา กาลมกาสิฯ เทวานมฺปิยติโสฺส รชฺชํ ปาปุณิฯ ปรินิพฺพุเต จ สมฺมาสมฺพุเทฺธ อชาตสตฺตุ จตุวีสติ วสฺสานิ รชฺชํ กาเรสิฯ อุทยภโทฺท โสฬส, อนุรุโทฺธ จ มุโณฺฑ จ อฏฺฐ, นาคทาสโก จตุวีสติ, สุสุนาโค อฏฺฐารส, ตเสฺสว ปุโตฺต กาฬาโสโก อฏฺฐวีสติ, ตโต ตสฺส ปุตฺตกา ทส ภาตุกราชาโน เทฺววีสติ วสฺสานิ รชฺชํ กาเรสุํฯ เตสํ ปจฺฉโต นว นนฺทา เทฺววีสติเมว, จนฺทคุโตฺต จตุวีสติ, พินฺทุสาโร อฏฺฐวีสติ ฯ ตสฺสาวสาเน อโสโก รชฺชํ ปาปุณิฯ ตสฺส ปุเร อภิเสกา จตฺตาริ อภิเสกโต อฏฺฐารสเม วเสฺส อิมสฺมึ ทีเป มหินฺทเตฺถโร ปติฏฺฐิโตฯ เอวเมเตน ราชวํสานุสาเรน เวทิตพฺพเมตํ – ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพานโต ทฺวินฺนํ วสฺสสตานํ อุปริ ฉตฺตึสติเม วเสฺส อิมสฺมึ ทีเป ปติฏฺฐหี’’ติฯ

ตสฺมิญฺจ ทิวเส ตมฺพปณฺณิทีเป **เชฏฺฐมูลนกฺขตฺตํ** นาม โหติฯ ราชา นกฺขตฺตํ โฆสาเปตฺวา ‘‘ฉณํ กโรถา’’ติ อมเจฺจ จ อาณาเปตฺวา จตฺตาลีสปุริสสหสฺสปริวาโร นครมฺหา นิกฺขมิตฺวา เยน มิสฺสกปพฺพโต เตน ปายาสิ มิควํ กีฬิตุกาโมฯ อถ ตสฺมึ ปพฺพเต อธิวตฺถา เอกา

เทวตา ‘‘รญฺโญ เถเร ทเสฺสสฺสามี’’ติ โรหิตมิครูปํ คเหตฺวา อวิทูเร ติณปณฺณานิ ขาทมานา วิย จรติฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยุตฺตํ ทานิ ปมตฺตํ วิชฺฌิตุ’’นฺติ ชิยํ โผเฏสิฯ มิโค อมฺพตฺถลมคฺคํ คเหตฺวา ปลายิตุํ อารภิฯ ราชา ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธนฺโต อมฺพตฺถลเมว อภิรุหิฯ มิโคปิ เถรานํ อวิทูเร อนฺตรธายิฯ มหินฺทตฺเถโร ราชานํ อวิทูเร อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มมํเยว ราชา ปสฺสตุ, มา อิตเร’’ติ อธิฏฺฐหิตฺวา ‘‘ติสฺส, ติสฺส, อิโต เอหี’’ติ อาหฯ ราชา สุตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อิมสฺมิํ ทีเป ชาโต มํ ‘ติสฺสา’ติ นามํ คเหตฺวา อาลปิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิฯ อยํ ปน ฉินฺนภินฺนปฏธโร ภณฺฑุ กาสาววสโน มํ นาเมน อาลปติ, โก นุ โข อยํ ภวิสฺสติ มนุสฺโส วา อมนุสฺโส วา’’ติ? เถโร อาห –

‘‘สมณา มยํ มหาราช, ธมฺมราชสฺส สาวกา;
ตเวว อนุกมฺปาย, ชมฺพุทีปา อิธาคตา’’ติฯ

เตน จ สมเยน เทวานมฺปิยติสฺสมหาราชา จ อโสกธมฺมราชา จ อทิฏฺฐสหายกา โหนฺติฯ เทวานมฺปิยติสฺสมหาราชสฺส จ ปุญฺญานุภาเวน ฉาตปพฺพตปาเท เอกมฺหิ เวฬุคุมฺเพ ติสฺโส เวฬุยฏฺฐิโย รถยฏฺฐิปฺปมาณา อุปฺปชฺชิํสุ – เอกา ลตายฏฺฐิ นาม, เอกา ปุปฺผยฏฺฐิ นาม, เอกา สกุณยฏฺฐิ นามฯ ตาสุ ลตายฏฺฐิ รชตวณฺณา โหติ, ตํ อลงฺกริตฺวา อุปฺปนฺนลตา กญฺจนวณฺณา ขายติฯ ปุปฺผยฏฺฐิยํ ปน นีลปีตโลหิโตทาตกาฬวณฺณานิ ปุปฺผานิ สุวิภตฺตวณฺฏปตฺตกิญฺชกฺขานิ หุตฺวา ขายนฺติฯ สกุณยฏฺฐิยํ หํสกุกฺกุฏชีวชีวกาทโย สกุณา นานปฺปการานิ จ จตุปฺปทานิ สชีวานิ วิย ขายนฺติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ **ทีปวํเส** –

‘‘ฉาตปพฺพตปาทมฺหิ , เวฬุยฏฺฐี ตโย อหุ;
เสตา รชตยฏฺฐีว, ลตา กญฺจนสนฺนิภาฯ

‘‘นีลาทิ ยาทิสํ ปุปฺผํ, ปุปฺผยฏฺฐิมฺหิ ตาทิสํ;
สกุณา สกุณยฏฺฐิมฺหิ, สรูเปเนว สณฺฐิตา’’ติฯ

สมุทฺทโตปิสฺส มุตฺตามณิเวฬุริยาทิ อเนกวิหิตํ รตนํ อุปฺปชฺชิฯ ตมฺพปณฺณิยํ ปน อฏฺฐ มุตฺตา อุปฺปชฺชิํสุ – หยมุตฺตา, คชมุตฺตา, รถมุตฺตา, อามลกมุตฺตา, วลยมุตฺตา, องฺคุลิเวฐกมุตฺตา, กกุธผลมุตฺตา, ปากติกมุตฺตาติฯ โส ตา จ ยฏฺฐิโย ตา จ มุตฺตา อญฺญญฺจ พหุํ รตนํ อโสกสฺส ธมฺมรญฺโญ ปณฺณาการตฺถาย เปเสสิฯ อโสโก ปสีทิตฺวา ตสฺส ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ ปหิณิ – ฉตฺตํ, จามรํ, ขคฺคํ, โมฬิํ, รตนปาทุกํ, อญฺญญฺจ อภิเสกตฺถาย พหุวิธํ ปณฺณาการํ; เสยฺยถิทํ – สงฺขํ, คงฺโคทกํ, วฑฺฒมานํ, วฏํสกํ, ภิงฺการํ, นนฺทิยาวฏฺฏํ, สิวิกํ, กญฺญํ, กฏจฺฉุํ, อโธวิมํ ทุสฺสยุคํ, หตฺถปุญฺฉนํ, หริจนฺทนํ, อรุณวณฺณมตฺติกํ, อญฺชนํ, หรีตกํ, อามลกนฺติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ **ทีปวํเส** –

‘‘วาลพีชนิมุณฺหีสํ, ฉตฺตํ ขคฺคญฺจ ปาทุกํ;
เวฐนํ สารปามงฺคํ, ภิงฺการํ นนฺทิวฏฺฏกํฯ

‘‘สิวิกํ สงฺขํ วฏํสญฺจ, อโธวิมํ วตฺถโกฏิกํ;
โสวณฺณปาติํ กฏจฺฉุํ, มหคฺฆํ หตฺถปุญฺฉนํฯ

‘‘อโนตตฺโตทกํ กญฺญํ, อุตฺตมํ หริจนฺทนํ;
อรุณวณฺณมตฺติกํ , อญฺชนํ นาคมาหฏํฯ

‘‘หรีตกํ อามลกํ, มหคฺฆํ อมโตสธํ;
สฏฺฐิวาหสตํ สาลึ, สุคนฺธํ สุวกาหฏํ;
ปุญฺญกมฺมาภินิพฺพตฺตํ, ปาเหสิ อโสกวฺหโย’’ติฯ

น เกวลเญฺจตํ อามิสปณฺณาการํ, อิมํ กิร ธมฺมปณฺณาการมฺปิ เปเสสิ –

‘‘อหํ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ, สงฺฆญฺจ สรณํ คโต;
อุปาสกตฺตํ เทเสสึ, สกฺยปุตฺตสฺส สาสเนฯ

‘‘อิเมสุ ตีสุ วตฺถูสุ, อุตฺตเม ชินสาสเน;
ตฺวมฺปิ จิตฺตํ ปสาเทหิ, สทฺธา สรณมุเปหี’’ติฯ

สฺวายํ ราชา ตํ ทิวสํ อโสกรญฺญา เปสิเตน อภิเสเกน เอกมาสาภิสิโตฺต โหติฯ

วิสาขปุณฺณมายํ หิสฺส อภิเสกมกํสุฯ โส อจิรสฺสุตํ – ตํ สาสนปฺปวตฺตึ อนุสฺสรมาโน ตํ เถรสฺส ‘‘สมณา มยํ มหาราช ธมฺมราชสฺส สาวกา’’ติ วจนํ สุตฺวา ‘‘อยฺยา นุ โข อาคตา’’ติ ตาวเทว อาวุธํ นิกฺขิปิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ สโมฺมทนียํ กถํ กถยมาโนฯ ยถาห –

‘‘อาวุธํ นิกฺขิปิตฺวาน, เอกมนฺตํ อุปาวิสิ;
นิสชฺช ราชา สโมฺมทิ, พหุํ อตฺถูปสญฺหิต’’นฺติฯ

สโมฺมทนียกถญฺจ กุรุมาเนเยว ตสฺมึ ตานิปิ จตฺตาลีสปุริสสหสฺสานิ อาคนฺตฺวา สมฺปริวาเรสุํฯ ตทา เถโร อิตเรปิ ฉ ชเน ทเสฺสสิฯ ราชา ทิสฺวา ‘‘อิเม กทา อาคตา’’ติ อาห ฯ ‘‘มยา สทฺธึเยว, มหาราชา’’ติฯ ‘‘อิทานิ ปน ชมฺพุทีเป อเญฺญปิ เอวรูปา สมณา สนฺตี’’ติ? ‘‘สนฺติ, มหาราช; เอตรหิ ชมฺพุทีโป กาสาวปโชฺชโต อิสิวาตปฏิวาโตฯ ตสฺมึ –

‘‘เตวิชฺชา อิทฺธิปตฺตา จ, เจโตปริยายโกวิทา;
ขีณาสวา อรหโนฺต, พหู พุทฺธสฺส สาวกาติฯ

‘‘ภเนฺต, เกน อาคตตฺถา’’ติ? ‘‘เนว, มหาราช, อุทเกน น ถเลนา’’ติฯ ‘‘ราชา อากาเสน อาคตา’’ติ อญฺญาสิฯ เถโร ‘‘อตฺถิ นุ โข รโญฺญ ปญฺญาเวยตฺติย’’นฺติ วีมํสนตฺถาย อาสนฺนํ อมฺพรุกฺขํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺฉิ – ‘‘กึ นาโม อยํ, มหาราช, รุโกฺข’’ติ? ‘‘อมฺพรุโกฺข นาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อิมํ ปน, มหาราช, อมฺพํ มุญฺจิตฺวา อโญฺญ อโมฺพ อตฺถิ, นตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต, อเญฺญปิ พหู อมฺพรุกฺขา’’ติฯ ‘‘อิมญฺจ อมฺพํ เต จ อเมฺพ มุญฺจิตฺวา อตฺถิ นุ โข, มหาราช, อเญฺญ รุกฺขา’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต, เต ปน น อมฺพรุกฺขา’’ติฯ ‘‘อเญฺญ อเมฺพ จ อนเมฺพ จ มุญฺจิตฺวา อตฺถิ ปน อโญฺญ รุโกฺข’’ติ? ‘‘อยเมว, ภเนฺต, อมฺพรุโกฺข’’ติฯ ‘‘สาธุ, มหาราช, ปณฺฑิโตสิฯ อตฺถิ ปน เต, มหาราช, ญาตกา’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต, พหู ชนา’’ติฯ ‘‘เต มุญฺจิตฺวา อเญฺญ เกจิ อญฺญาตกาปิ อตฺถิ, มหาราชา’’ติ? ‘‘อญฺญาตกา, ภเนฺต, ญาตเกหิ พหุตรา’’ติฯ ‘‘ตว ญาตเก จ อญฺญาตเก จ มุญฺจิตฺวา อตฺถโญฺญ โกจิ, มหาราชา’’ติ ? ‘‘อหเมว, อญฺญาตโก’’ติฯ อถ เถโร ‘‘ปณฺฑิโต ราชา สกฺขิสฺสติ ธมฺมํ อญฺญาตุ’’นฺติ **จูฬหตฺถิปโทปมสุตฺตํ** กเถสิฯ กถาปริโยสาเน ราชา ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐหิ สทฺธึ จตฺตาลีสาย ปาณสหเสฺสหิฯ

ตํ ขณเญฺญว จ รโญฺญ ภตฺตํ อาหริยิตฺถ ฯ ราชา จ สุตฺตนฺตํ สุณโนฺต เอว อญฺญาสิ – ‘‘น อิเมสํ อิมสฺมึ กาเล โภชนํ กปฺปตี’’ติฯ ‘‘อปุจฺฉิตฺวา ปน ภุญฺชิตุํ อยุตฺต’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ภุญฺ

ชิสฺสถ, ภนฺเต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น, มหาราช, อมฺหากํ อิมสฺมึ กาเล โภชนํ กปฺปตี’’ติฯ ‘‘กสฺมึ กาเล, ภนฺเต, กปฺปตี’’ติ? ‘‘อรุณุคฺคมนโต ปฏฺฐาย ยาว มชฺฌนฺหิกสมยา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘คจฺฉาม, ภนฺเต, นคร’’นฺติ? ‘‘อลํ, มหาราช, อิเธว วสิสฺสามา’’ติฯ ‘‘สเจ, ภนฺเต, ตุเมฺห วสถ, อยํ ทารโก อาคจฺฉตู’’ติฯ ‘‘มหาราช, อยํ ทารโก อาคตผโล วิญฺญาตสาสโน ปพฺพชฺชาเปกฺโข อิทานิ ปพฺพชิสฺสตี’’ติฯ ราชา ‘‘เตน หิ, ภนฺเต, เสฺว รถํ เปเสสฺสามิ; ตํ อภิรุหิตฺวา อาคจฺเฉยฺยาถา’’ติ วตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ

เถโร อจิรปกฺกนฺตสฺส รโญฺญ สุมนสามเณรํ อามนฺเตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, สุมน, ธมฺมสวนสฺส กาลํ โฆเสหี’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, กิตฺตกํ ฐานํ สาเวนฺโต โฆเสมี’’ติ? ‘‘สกลํ ตมฺพปณฺณิทีป’’นฺติฯ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ สามเณโร อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย อธิฏฺฐหิตฺวา สมาหิเตน จิเตฺตน สกลํ ตมฺพปณฺณิทีปํ สาเวนฺโต ติกฺขตฺตุํ ธมฺมสวนสฺส กาลํ โฆเสสิฯ ราชา ตํ สทฺทํ สุตฺวา เถรานํ สนฺติกํ เปเสสิ – ‘‘กึ, ภนฺเต, อตฺถิ โกจิ อุปทฺทโว’’ติฯ ‘‘นตฺถมฺหากํ โกจิ อุปทฺทโว, ธมฺมสวนสฺส กาลํ โฆสาปยิมฺห พุทฺธวจนํ กเถตุกามมฺหา’’ติ ฯ ตญฺจ ปน สามเณรสฺส สทฺทํ สุตฺวา ภุมฺมา เทวตา สทฺทมนุสฺสาเวสุํฯ เอเตนุปาเยน ยาว พฺรหฺมโลกา สโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉิฯ เตน สเทฺทน มหา เทวตาสนฺนิปาโต อโหสิฯ เถโร มหนฺตํ เทวตาสนฺนิปาตํ ทิสฺวา **สมจิตฺตสุตฺตนฺตํ** กเถสิฯ กถาปริโยสาเน อสเงฺขยฺยานํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ พหู นาคา จ สุปณฺณา จ สรเณสุ ปติฏฺฐหิํสุฯ ยาทิโสว สาริปุตฺตเตฺถรสฺส อิมํ สุตฺตนฺตํ กถยโต เทวตาสนฺนิปาโต อโหสิ, ตาทิโส มหินฺทเตฺถรสฺสาปิ ชาโตฯ อถ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ราชา เถรานํ รถํ เปเสสิฯ สารถี รถํ เอกมนฺเต ฐเปตฺวา เถรานํ อาโรเจสิ – ‘‘อาคโต, ภนฺเต, รโถ; อภิรุหถ คจฺฉิสฺสามา’’ติฯ เถรา ‘‘น มยํ รถํ อภิรุหาม; คจฺฉ ตฺวํ, ปจฺฉา มยํ อาคจฺฉิสฺสามา’’ติ วตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อนุราธปุรสฺส ปุรตฺถิมทิสายํ ปฐมกเจติยฏฺฐาเน โอตริํสุฯ ตญฺหิ เจติยํ เถเรหิ ปฐมํ โอติณฺณฏฺฐาเน กตตฺตาเยว ‘‘ปฐมกเจติย’’นฺติ วุจฺจติฯ

ราชาปิ สารถึ เปเสตฺวา ‘‘อโนฺตนิเวสเน มณฺฑปํ ปฏิยาเทถา’’ติ อมเจฺจ อาณาเปสิฯ ตาวเทว สเพฺพ หฏฺฐตุฏฺฐา อติวิย ปาสาทิกํ มณฺฑปํ ปฏิยาเทสุํฯ ปุน ราชา จิเนฺตสิ – ‘‘หิโยฺย เถโร สีลกฺขนฺธํ กถยมาโน ‘อุจฺจาสยนมหาสยนํ น กปฺปตี’ติ อาห; ‘นิสีทิสฺสนฺติ นุ โข อยฺยา อาสเนสุ, น นิสีทิสฺสนฺตี’’’ติ? ตเสฺสวํ จินฺตยนฺตเสฺสว โส สารถิ นครทฺวารํ สมฺปโตฺตฯ ตโต อทฺทส เถเร ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา จีวรํ ปารุปเนฺตฯ ทิสฺวา อติวิย ปสนฺนจิโตฺต หุตฺวา อาคนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘อาคตา, เทว, เถรา’’ติฯ ราชา ‘‘รถํ อารูฬฺหา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น อารูฬฺหา, เทว, อปิ จ มม ปจฺฉโต นิกฺขมิตฺวา ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา ปาจีนทฺวาเร ฐิตา’’ติฯ ราชา ‘‘รถมฺปิ นาภิรูหิํสู’’ติ สุตฺวา ‘‘น ทานิ อยฺยา อุจฺจาสยนมหาสยนํ สาทิยิสฺสนฺตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘เตน หิ, ภเณ, เถรานํ ภูมตฺถรณสเงฺขเปน อาสนานิ ปญฺญเปถา’’ติ วตฺวา ปฏิปถํ อคมาสิฯ อมจฺจา ปถวิยํ ตฏฺฏิกํ ปญฺญเปตฺวา อุปริ โกชวกาทีนิ จิตฺตตฺถรณานิ ปญฺญเปสุํฯ อุปฺปาตปาฐกา ทิสฺวา ‘‘คหิตา ทานิ อิเมหิ ปถวี, อิเม ตมฺพปณฺณิทีปสฺส สามิกา ภวิสฺสนฺตี’’ติ พฺยากริํสุฯ ราชาปิ คนฺตฺวา เถเร วนฺทิตฺวา มหินฺทเตฺถรสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา มหติยา ปูชาย จ สกฺกาเรน จ เถเร นครํ ปเวเสตฺวา อโนฺตนิเวสนํ ปเวเสสิฯ เถโร อาสนปญฺญตฺติํ ทิสฺวา ‘‘อมฺหากํ สาสนํ สกลลงฺกาทีเป ปถวี วิย ปตฺถฏํ นิจฺจลญฺจ หุตฺวา ปติฏฺฐหิสฺสตี’’ติ จินฺเตโนฺต นิสีทิฯ ราชา เถเร ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปตฺวา สมฺปวาเรตฺวา ‘‘อนุฬาเทวิปมุขานิ ปญฺจ อิตฺถิสตานิ เถรานํ อภิวาทนํ ปูชาสกฺการญฺจ กโรนฺตู’’ติ ปโกฺกสาเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เถโร ภตฺตกิจฺจาวสาเน รโญฺญ สปริชนสฺส ธมฺมรตนวสฺสํ วเสฺสโนฺต **เปตวตฺถุํ วิมานวตฺถุํ สจฺจสํยุตฺตญฺจ** กเถสิฯ ตํ เถรสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตานิ ปญฺจปิ อิตฺถิสตานิ โสตาปตฺติผลํ สจฺฉากํสุฯ

เยปิ เต มนุสฺสา ปุริมทิวเส มิสฺสกปพฺพเต เถเร อทฺทสํสุ, เต เตสุ เตสุ ฐาเนสุ เถรานํ คุเณ กเถนฺติฯ เตสํ สุตฺวา มหาชนกาโย ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา มหาสทฺทํ อกาสิฯ ราชา ''กึ เอโส สโทฺท''ติ ปุจฺฉิฯ ''นาครา, เทว, 'เถเร ทฏฺฐุํ น ลภามา'ติ วิรวนฺตี''ติฯ ราชา ''สเจ อิธ ปวิสิสฺสนฺติ, โอกาโส น ภวิสฺสตี''ติ จินฺเตตฺวา ''คจฺฉถ, ภเณ, หตฺถิสาลํ ปฏิชคฺคิตฺวา วาลุกํ อากิริตฺวา ปญฺจวณฺณานิ ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา เจลวิตานํ พนฺธิตฺวา มงฺคลหตฺถิฏฺฐาเน เถรานํ อาสนานิ ปญฺญเปถา''ติ อาหฯ อมจฺจา ตถา อกํสุฯ เถโร ตตฺถ คนฺตฺวา นิสีทิตฺวา **เทวทูตสุตฺตนฺตํ** กเถสิฯ กถาปริโยสาเน ปาณสหสฺสํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตโต ''หตฺถิสาลา อติสมฺพาธา''ติ ทกฺขิณทฺวาเร นนฺทนวนุยฺยาเน อาสนํ ปญฺญเปสุํฯ เถโร ตตฺถ นิสีทิตฺวา **อาสีวิโสปมสุตฺตํ** กเถสิฯ ตมฺปิ สุตฺวา ปาณสหสฺสํ โสตาปตฺติผลํ ปฏิลภิฯ

เอวํ อาคตทิวสโต ทุติยทิวเส อฑฺฒเตยฺยสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ เถรสฺส นนฺทนวเน อาคตาคตาหิ กุลิตฺถีหิ กุลสุณฺหาหิ กุลกุมารีหิ สทฺธึ สโมฺมทมานเสฺสว สายนฺหสมโย ชาโตฯ เถโร กาลํ สลฺลกฺเขตฺวา ''คจฺฉาม ทานิ มิสฺสกปพฺพต''นฺติ อุฏฺฐหิฯ อมจฺจา – ''กตฺถ, ภเนฺต, คจฺฉถา''ติ? ''อมฺหากํ นิวาสนฏฺฐาน''นฺติฯ เต รโญฺญ สํวิทิตํ กตฺวา ราชานุมเตน อาหํสุ – ''อกาโล, ภเนฺต, อิทานิ ตตฺถ คนฺตุํ; อิทเมว นนฺทนวนุยฺยานํ อยฺยานํ อาวาสฏฺฐานํ โหตู''ติฯ ''อลํ, คจฺฉามา''ติฯ ปุน รโญฺญ วจเนนาหํสุ – ''ราชา, ภเนฺต, อาห – 'เอตํ เมฆวนํ นาม อุยฺยานํ มม ปิตุ สนฺตกํ นครโต นาติทูรํ นาจฺจาสนฺนํ คมนาคมนสมฺปนฺนํ, เอตฺถ เถรา วาสํ กเปฺปนฺตู'''ติฯ วสึสุ เถรา เมฆวเน อุยฺยาเนฯ

ราชาปิ โข ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน เถรสฺส สมีปํ คนฺตฺวา สุขสยิตภาวํ ปุจฺฉิตฺวา ''กปฺปติ, ภเนฺต, ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาราโม''ติ ปุจฺฉิฯ เถโร ''กปฺปติ, มหาราชา''ติ วตฺวา อิมํ สุตฺตํ อาหริ – **''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อาราม''**นฺติฯ ราชา ตุฏฺโฐ สุวณฺณภิงฺคารํ คเหตฺวา เถรสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตตฺวา มหาเมฆวนุยฺยานํ อทาสิฯ สห อุทกปาเตน ปถวี กมฺปิฯ อยํ มหาวิหาเร ปฐโม ปถวีกโมฺป อโหสิฯ ราชา ภีโต เถรํ ปุจฺฉิ – ''กสฺมา, ภเนฺต, ปถวี กมฺปตี''ติ? ''มา ภายิ, มหาราช, อิมสฺมึ ทีเป ทสพลสฺส สาสนํ ปติฏฺฐหิสฺสติ; อิทญฺจ ปฐมํ วิหารฏฺฐานํ ภวิสฺสติ, ตเสฺสตํ ปุพฺพนิมิตฺต''นฺติฯ ราชา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสีทิฯ เถโร ปุนทิวเสปิ ราชเคเหเยว ภุญฺชิตฺวา นนฺทนวเน **อนมตคฺคิยานิ** กเถสิฯ ปุนทิวเส **อคฺคิกฺขโนฺธปมสุตฺตํ** กเถสิฯ เอเตเนวุปาเยน สตฺต ทิวสานิ กเถสิฯ เทสนาปริโยสาเน อฑฺฒนวมานํ ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จ นนฺทนวนํ สาสนสฺส โชติปาตุภาวฏฺฐานนฺติ กตฺวา ''โชติวน''นฺติ นามํ ลภิฯ สตฺตเม ปน ทิวเส เถรา อเนฺตปุเร รโญฺญ **อปฺปมาทสุตฺตํ** กถยิตฺวา เจติยคิริเมว อคมํสุฯ

อถ โข ราชา อมเจฺจ ปุจฺฉิ – ''เถโร, อเมฺห คาเฬฺหน โอวาเทน โอวทติ; คเจฺฉยฺย นุ โข''ติ? อมจฺจา ''ตุเมฺหหิ, เทว, เถโร อยาจิโต สยเมว อาคโต; ตสฺมา ตสฺส อนาปุจฺฉาว คมนมฺปิ ภเวยฺยา''ติ อาหํสุฯ ตโต ราชา รถํ อภิรุหิตฺวา เทฺว จ เทวิโย อาโรเปตฺวา เจติยคิรึ อคมาสิ มหญฺจราชานุภาเวนฯ คนฺตฺวา เทวิโย เอกมนฺตํ อปกฺกมาเปตฺวา สยเมว เถรานํ สมีปํ อุปสงฺกมโนฺต อติวิย กิลนฺตรูโป หุตฺวา อุปสงฺกมิฯ ตโต นํ เถโร อาห – ''กสฺมา ตฺวํ, มหาราช, เอวํ กิลมมาโน อาคโต''ติ? '''ตุเมฺห มม คาฬฺหํ โอวาทํ ทตฺวา อิทานิ คนฺตุกามา นุ โข'ติ ชานนตฺถํ, ภเนฺต''ติฯ ''น มยํ, มหาราช, คนฺตุกามา; อปิจ วสฺสูปนายิกกาโล นามายํ มหาราช, ตตฺร สมเณน วสฺสูปนายิกฏฺฐานํ ญาตุํ วฏฺฏตี''ติฯ ตํทิวสเมว อริโฏฺฐ นาม อมโจฺจ ปญฺจปณฺณาสาย เชฏฺฐกนิฏฺฐภาตุเกหิ สทฺธึ รโญฺญ สมีเป ฐิโต อาห – ''อิจฺฉามหํ, เทว, เถร

านํ สนฺติเก ปพฺพชิตุ’’นฺติฯ ‘‘สาธุ, ภเณ, ปพฺพชสฺสู’’ติ ราชา อนุชานิตฺวา เถรํ สมฺปฏิจฺฉาเปสิฯ เถโร ตทเหว ปพฺพาเชสิฯ สเพฺพ ขุรเคฺคเยว อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ

ราชาปิ โข ตงฺขเณเยว กณฺฏเกน เจติยงฺคณํ ปริกฺขิปิตฺวา ทฺวาสฎฺฐิยา เลเณสุ กมฺมํ ปฎฺฐเปตฺวา นครเมว อคมาสิฯ เตปิ เถรา ทสภาติกสมากุลํ ราชกุลํ ปสาเทตฺวา มหาชนํ โอวทมานา เจติยคิริมฺหิ วสฺสํ วสิํสุฯ ตทาปิ เจติยคิริมฺหิ ปฐมํ วสฺสํ อุปคตา ทฺวาสฎฺฐิ อรหโนฺต อเหสุํฯ อถายสฺมา มหามหิโนฺท วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา กตฺติกปุณฺณมายํ อุโปสถทิวเส ราชานํ เอตทโวจ – ‘‘มหาราช, อเมฺหหิ จิรทิโฎฺฐ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, อนาถวาสํ วสิมฺห, อิจฺฉาม มยํ ชมฺพุทีปํ คนฺตุ’’นฺติฯ ราชา อาห – ‘‘อหํ, ภเนฺต, ตุเมฺห จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฎฺฐหามิ, อยญฺจ มหาชโน ตุเมฺห นิสฺสาย ตีสุ สรเณสุ ปติฎฺฐิโต, กสฺมา ตุเมฺห อุกฺกณฺฐิตตฺถา’’ติ? ‘‘จิรทิโฎฺฐ โน, มหาราช, สมฺมาสมฺพุโทฺธ, อภิวาทนปจฺจุฎฺฐานอญฺชลิกมฺมสามีจิกมฺมกรณฎฺฐานํ นตฺถิ, เตนมฺห อุกฺกณฺฐิตา’’ติฯ ‘‘นนุ, ภเนฺต, ตุเมฺห อโวจุตฺถ – ‘ปรินิพฺพุโต สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’’ติฯ ‘‘กิญฺจาปิ, มหาราช, ปรินิพฺพุโต; อถ ขฺวสฺส สรีรธาตุโย ติฎฺฐนฺตี’’ติฯ ‘‘อญฺญาตํ, ภเนฺต, ถูปปติฎฺฐานํ ตุเมฺห อากงฺขถาติฯ กโรมิ , ภเนฺต, ถูปํ, ภูมิภาคํ ทานิ วิจินาถ; อปิจ, ภเนฺต, ธาตุโย กุโต ลจฺฉามา’’ติ? ‘‘สุมเนน สทฺธิํ มเนฺตหิ, มหาราชา’’ติฯ

‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ราชา สุมนํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กุโต ทานิ, ภเนฺต, ธาตุโย ลจฺฉามา’’ติ? สุมโน อาห – ‘‘อโปฺปสฺสุโกฺก ตฺวํ, มหาราช, วีถิโย โสธาเปตฺวา ธชปฎากปุณฺณฆฎาทีหิ อลงฺการาเปตฺวา สปริชโน อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา สพฺพตาฬาวจเร อุปฎฺฐาเปตฺวา มงฺคลหตฺถิํ สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิตํ การาเปตฺวา อุปริ จสฺส เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา สายนฺหสมเย มหานาควนุยฺยานาภิมุโข ยาหิฯ อทฺธา ตสฺมิํ ฐาเน ธาตุโย ลจฺฉสี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ เถรา เจติยคิริเมว อคมํสุฯ ตตฺรายสฺมา มหิโนฺทเตฺถโร สุมนสามเณรํ อาห – ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, สามเณร, ชมฺพุทีเป ตว อยฺยกํ อโสกํ ธมฺมราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน เอวํ วเทหิ – ‘สหาโย โว, มหาราช, เทวานมฺปิยติโสฺส พุทฺธสาสเน ปสโนฺน ถูปํ ปติฎฺฐาเปตุกาโม, ตุมฺหากํ กิร หเตฺถ ธาตุ อตฺถิ ตํ เม เทถา’ติฯ ตํ คเหตฺวา สกฺกํ เทวราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทหิ – ‘ตุมฺหากํ กิร, มหาราช, หเตฺถ เทฺว ธาตุโย อตฺถิ – ทกฺขิณทาฐา จ ทกฺขิณกฺขกญฺจ; ตโต ตุเมฺห ทกฺขิณทาฐํ ปูเชถ, ทกฺขิณกฺขกํ ปน มยฺหํ เทถา’ติฯ เอวญฺจ นํ วเทหิ – ‘กสฺมา ตฺวํ, มหาราช, อเมฺห ตมฺพปณฺณิทีปํ ปหิณิตฺวา ปมชฺชสี’’’ติ?

‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ โข สุมโน เถรสฺส วจนํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตาวเทว ปตฺตจีวรมาทาย เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปาฎลิปุตฺตทฺวาเร โอรุยฺห รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ราชา ตุโฎฺฐ สามเณรสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา คเนฺธหิ อุพฺพเฎฺฎตฺวา วรมุตฺตสทิสานํ ธาตูนํ ปูเรตฺวา อทาสิฯ โส ตํ คเหตฺวา สกฺกํ เทวราชานํ อุปสงฺกมิฯ สโกฺก เทวราชา สามเณรํ ทิสฺวาว ‘‘กิํ, ภเนฺต สุมน, อาหิณฺฑสี’’ติ อาหฯ ‘‘ตฺวํ, มหาราช, อเมฺห ตมฺพปณฺณิทีปํ เปเสตฺวา กสฺมา ปมชฺชสี’’ติ? ‘‘นปฺปมชฺชามิ, ภเนฺต, วเทหิ – ‘กิํ กโรมี’’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ กิร หเตฺถ เทฺว ธาตุโย อตฺถิ – ทกฺขิณทาฐา จ ทกฺขิณกฺขกญฺจ; ตโต ตุเมฺห ทกฺขิณทาฐํ ปูเชถ, ทกฺขิณกฺขกํ ปน มยฺหํ เทถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ โข สโกฺก เทวานมิโนฺท โยชนปฺปมาณํ มณิถูปํ อุคฺฆาเฎตฺวา ทกฺขิณกฺขกธาตุํ นีหริตฺวา สุมนสฺส อทาสิฯ โส ตํ คเหตฺวา เจติยคิริมฺหิเยว ปติฎฺฐาสิฯ

อถ โข มหิโนฺทปมุขา สเพฺพปิ เต มหานาคา อโสกธมฺมราเชน ทินฺนธาตุโย เจติยคิริมฺหิเยว ปติฎฺฐาเปตฺวา ทกฺขิณกฺขกํ อาทาย วฑฺฒมานกจฺฉายาย มหานาควนุยฺยานมคมํสุ ฯ ราชาปิ โข สุมเนน วุตฺตปฺปการํ ปูชาสกฺการํ กตฺวา หตฺถิกฺขนฺธวรคโต สยํ มงฺคลหตฺถิมตฺถเก

เสตจฺฉตฺตํ ธารยมาโน มหานาควนํ สมฺปาปุณิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สเจ อยํ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธาตุ, ฉตฺตํ อปนมตุ, มงฺคลหตฺถี ชณฺณุเกหิ ภูมิยํ ปติฏฺฐหตุ, ธาตุจงฺโกฏกํ มยฺหํ มตฺถเก ปติฏฺฐาตู’’ติฯ สห รโญฺญ จิตฺตุปฺปาเทน ฉตฺตํ อปนมิ, หตฺถี ชณฺณุเกหิ ปติฏฺฐหิ, ธาตุจงฺโกฏกํ รโญฺญ มตฺถเก ปติฏฺฐหิฯ ราชา อมเตเนว อภิสิตฺตคตฺโต วิย ปรเมน ปีติปาโมเชฺชน สมนฺนาคโต หุตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ธาตุํ, ภเนฺต, กึ กโรมา’’ติ? ‘‘หตฺถิกุมฺภมฺหิเยว ตาว, มหาราช, ฐเปหี’’ติฯ ราชา ธาตุจงฺโกฏกํ คเหตฺวา หตฺถิกุเมฺภ ฐเปสิฯ ปมุทิโต นาโค โกญฺจนาทํ นทิฯ มหาเมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิฯ อุทกปริยนฺตํ กตฺวา มหาภูมิจาโล อโหสิฯ ‘‘ปจฺจเนฺตปิ นาม สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธาตุ ปติฏฺฐหิสฺสตี’’ติ เทวมนุสฺสา ปโมทึสุฯ เอวํ อิทฺธานุภาวสิริยา เทวมนุสฺสานํ ปีตึ ชนยโนฺต –

> ปุณฺณมายํ มหาวีโร, จาตุมาสินิยา อิธ;
> อาคนฺตฺวา เทวโลกมฺหา, หตฺถิกุเมฺภ ปติฏฺฐิโตติฯ

อถสฺส โส หตฺถินาโค อเนกตาฬาวจรปริวาริโต อติวิย อุฬาเรน ปูชาสกฺกาเรน สกฺกริยมาโน ปจฺฉิมทิสาภิมุโขว หุตฺวา, อปสกฺกโนฺต ยาว นครสฺส ปุรตฺถิมทฺวารํ ตาว คนฺตฺวา ปุรตฺถิเมน ทฺวาเรน นครํ ปวิสิตฺวา สกลนาคเรน อุฬาราย ปูชาย กรียมานาย ทกฺขิณทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ถูปารามสฺส ปจฺฉิมทิสาภาเค มเหชวตฺถุ นาม กิร อตฺถิ, ตตฺถ คนฺตฺวา ปุน ถูปารามาภิมุโขเยว ปฏินิวตฺติฯ เตน จ สมเยน ถูปาราเม ปุริมกานํ ติณฺณํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ ปริโภคเจติยฏฺฐานํ โหติฯ

อตีเต กิร อยํ ทีโป โอชทีโป นาม อโหสิ, ราชา อภโย นาม, นครํ อภยปุรํ นาม, เจติยปพฺพโต เทวกูฏปพฺพโต นาม, ถูปาราโม ปฏิยาราโม นามฯ เตน โข ปน สมเยน กกุสโนฺธ ภควา โลเก อุปฺปโนฺน โหติฯ ตสฺส สาวโก มหาเทโว นาม เถโร ภิกฺขุสหเสฺสน สทฺธึ เทวกูเฏ ปติฏฺฐาสิ, มหินฺทเตฺถโร วิย เจติยปพฺพเตฯ เตน โข ปน สมเยน โอชทีเป สตฺตา ปชฺชรเกน อนยพฺยสนํ อาปชฺชนฺติฯ อทฺทสา โข กกุสโนฺธ ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โอโลเกโนฺต เต สเตฺต อนยพฺยสนมาปชฺชเนฺตฯ ทิสฺวา จตฺตาลีสาย ภิกฺขุสหเสฺสหิ ปริวุโต อคมาสิฯ ตสฺสานุภาเวน ตาวเทว ปชฺชรโก วูปสโนฺตฯ โรเค วูปสเนฺต ภควา ธมฺมํ เทเสสิฯ จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ ภควา ธมกรณํ ทตฺวา ปกฺกามิฯ ตํ อโนฺต ปกฺขิปิตฺวา ปฏิยาราเม เจติยํ อกํสุฯ มหาเทโว ทีปํ อนุสาสโนฺต วิหาสิฯ

โกณาคมนสฺส ปน ภควโต กาเล อยํ ทีโป วรทีโป นาม อโหสิ, ราชา สเมณฺฑี นาม, นครํ วฑฺฒมานํ นาม , ปพฺพโต สุวณฺณกูโฏ นามฯ เตน โข ปน สมเยน วรทีเป ทุพฺพุฏฺฐิกา โหติ ทุพฺภิกฺขํ ทุสฺสสฺสํฯ สตฺตา ฉาตกโรเคน อนยพฺยสนํ อาปชฺชนฺติฯ อทฺทสา โข โกณาคมโน ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โอโลเกโนฺต เต สเตฺต อนยพฺยสนํ อาปชฺชเนฺตฯ ทิสฺวา ตึสภิกฺขุสหสฺสปริวุโต อคมาสิฯ พุทฺธานุภาเวน เทโว สมฺมาธารํ อนุปฺปเวจฺฉิฯ สุภิกฺขํ อโหสิฯ ภควา ธมฺมํ เทเสสิฯ จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ ภควา ภิกฺขุสหสฺสปริวารํ มหาสุมนํ นาม เถรํ ทีเป ฐเปตฺวา กายพนฺธนํ ทตฺวา ปกฺกามิฯ ตํ อโนฺต ปกฺขิปิตฺวา เจติยํ อกํสุฯ

กสฺสปสฺส ปน ภควโต กาเล อยํ ทีโป มณฺฑทีโป นาม อโหสิ, ราชา ชยโนฺต นาม, นครํ วิสาลํ นาม, ปพฺพโต สุภกูโฏ นาม ฯ เตน โข ปน สมเยน มณฺฑทีเป มหาวิวาโท โหติฯ พหู สตฺตา กลหวิคฺคหชาตา อนยพฺยสนํ อาปชฺชนฺติฯ อทฺทสา โข กสฺสโป ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โอโลเกโนฺต เต สเตฺต อนยพฺยสนํ อาปชฺชเนฺตฯ ทิสฺวา วีสติภิกฺขุสหสฺสปริวุโต อาคนฺตฺ

วา วิวาทํ วูปสเมตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ ภควา ภิกฺขุสหสฺสปริวารํ สพฺพนนฺทํ นาม เถรํ ทีเป ปติฏฺฐาเปตฺวา อุทกสาฏกํ ทตฺวา ปกฺกามิฯ ตํ อ โนฺต ปกฺขิปิตฺวา เจติยํ อกํสุฯ เอวํ ถูปาราเม ปุริมกานํ ติณฺณํ พุทฺธานํ เจติยานิ ปติฏฺฐหิํสุฯ ตานิ สาสนนฺตรธาเนน นสฺสนฺติ, ฐานมตฺตํ อวสิสฺสติฯ ตสฺมา วุตฺตํ – ‘‘เตน จ สมเยน ถูปาราเม ปุริมกานํ ติณฺณํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ ปริโภคเจติยฏฺฐานํ โหตี’’ติฯ ตเทตํ วินเฏฺฐสุ เจติเยสุ เทวตานุภาเวน กณฺฏกสมากิณฺณสาเขหิ นานาคจฺฉเหิ ปริวุตํ ติฏฺฐติ – ‘‘มา นํ โกจิ อุจฺฉิฏฺฐาสุจิมลกจวเรหิ ปทูเสสี’’ติฯ

อถ ขฺวสฺส หตฺถิโน ปุรโต ปุรโต คนฺตฺวา ราชปุริสา สพฺพคจฺฉ ฉินฺทิตฺวา ภูมิํ โสเธตฺวา ตํ หตฺถตลสทิสํ อกํสุฯ หตฺถินาโค คนฺตฺวา ตํ ฐานํ ปุรโต กตฺวา ตสฺส ปจฺฉิมทิสาภาเค โพธิรุกฺขฏฺฐาเน อฏฺฐาสิฯ อถสฺส มตฺถกโต ธาตุํ โอโรเปตุํ อารภิํสุฯ นาโค โอโรเปตุํ น เทติฯ ราชา เถรํ ปุจฺฉิ – ‘‘กสฺมา, ภเนฺต, นาโค ธาตุํ โอโรเปตุํ น เทตี’’ติ? ‘‘อารูฬฺหํ, มหาราช, โอโรเปตุํ น วฏฺฏตี’’ติฯ ตสฺมิญฺจ กาเล อภยวาปิยา อุทกํ ฉินฺนํ โหติฯ สมนฺตา ภูมิ ผลิตา โหติ, สุอุทฺธรา มตฺติกาปิณฺฑาฯ ตโต มหาชโน สีฆํ สีฆํ มตฺติกํ อาหริตฺวา หตฺถิกุมฺภปฺปมาณํ วตฺถุมกาสิฯ ตาวเทว จ ถูปกรณตฺถํ อิฏฺฐกา กาตุํ อารภิํสุฯ น ยาว อิฏฺฐกา ปรินิฏฺฐนฺติ ตาว หตฺถินาโค กติปาหํ ทิวา โพธิรุกฺขฏฺฐาเน หตฺถิสาลายํ ติฏฺฐติ, รตฺติํ ถูปปติฏฺฐานภูมิํ ปริยายติฯ อถ วตฺถุํ จินาเปตฺวา ราชา เถรํ ปุจฺฉิ – ‘‘กีทิโส, ภเนฺต, ถูโป กาตโพฺพ’’ติ? ‘‘วีหิราสิสทิโส, มหาราชา’’ติฯ

‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ราชา ชงฺฆปฺปมาณํ ถูปํ จินาเปตฺวา ธาตุโอโรปนตฺถาย มหาสกฺการํ กาเรสิฯ สกลนครญฺจ ชนปโท จ ธาตุมหทสฺสนตฺถํ สนฺนิปติฯ สนฺนิปติเต จ ปน ตสฺมิํ มหาชนกาเย ทสพลสฺส ธาตุ หตฺถิกุมฺภโต สตฺตตาลปฺปมาณํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ยมกปาฏิหาริยํ ทเสฺสสิฯ เตหิ เตหิ ธาตุปฺปเทเสหิ ฉนฺนํ วณฺณานํ อุทกธารา จ อคฺคิกฺขนฺธา จ ปวตฺตนฺติ, สาวตฺถิยํ กณฺฑมฺพมูเล ภควตา ทสฺสิตปาฏิหาริยสทิสเมว ปาฏิหาริยํ อโหสิฯ ตญฺจ โข เนว เถรานุภาเวน, น เทวตานุภาเวน; อปิจ โข พุทฺธานุภาเวเนวฯ ภควา กิร ธรมาโนว อธิฏฺฐาสิ – ‘‘มยิ ปรินิพฺพุเต ตมฺพปณฺณิทีเป อนุราธปุรสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค ปุริมกานํ ติณฺณํ พุทฺธานํ ปริโภคเจติยฏฺฐาเน มม ทกฺขิณกฺขกธาตุ ปติฏฺฐานทิวเส ยมกปาฏิหาริยํ โหตู’’ติฯ

‘‘เอวํ อจินฺติยา พุทฺธา, พุทฺธธมฺมา อจินฺติยา;
อจินฺติเย ปสนฺนานํ, วิปาโก โหติ อจินฺติโย’’ติฯ (อป. เถร ๑.๑.๘๒);

สมฺมาสมฺพุโทฺธ กิร อิมํ ทีปํ ธรมานกาเลปิ ติกฺขตฺตุํ อาคมาสิฯ ปฐมํ – ยกฺขทมนตฺถํ เอกโกว อาคนฺตฺวา ยเกฺข ทเมตฺวา ‘‘มยิ ปรินิพฺพุเต อิมสฺมิํ ทีเป สาสนํ ปติฏฺฐหิสฺสตี’’ติ ตมฺพปณฺณิทีเป รกฺขํ กโรเนฺต ติกฺขตฺตุํ ทีปํ อาวิชฺชิฯ ทุติยํ – มาตุลภาคิเนยฺยานํ นาคราชูนํ ทมนตฺถาย เอกโกว อาคนฺตฺวา เต ทเมตฺวา อคมาสิฯ ตติยํ – ปญฺจภิกฺขุสตปริวาโร อาคนฺตฺวา มหาเจติยฏฺฐาเน จ ถูปารามเจติยฏฺฐาเน จ มหาโพธิปติฏฺฐิตฏฺฐาเน จ มหิยงฺคณเจติยฏฺฐาเน จ มุติยงฺคณเจติยฏฺฐาเน จ ทีฆวาปิเจติยฏฺฐาเน จ กลฺยาณิยเจติยฏฺฐาเน จ นิโรธสมาปตฺติํ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิฯ อิทมสฺส จตุตฺถํ ธาตุสรีเรน อาคมนํฯ

ธาตุสรีรโต จ ปนสฺส นิกฺขนฺตอุทกผุสิเตหิ สกลตมฺพปณฺณิตเล น โกจิ อผุโฏฺฐกาโส นาม อโหสิฯ เอวมสฺส ตํ ธาตุสรีรํ อุทกผุสิเตหิ ตมฺพปณฺณิตลสฺส ปริฬาหํ วูปสเมตฺวา มหาชนสฺส ปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวา โอตริตฺวา รโญฺญ มตฺถเก ปติฏฺฐาสิ ฯ ราชา สผลํ มนุสฺสปฏิลาภํ มญฺญมาโน มหนฺตํ สกฺการํ กริตฺวา ธาตุํ ปติฏฺฐาเปสิฯ สห ธาตุปติฏฺฐาปเนน มหาภูมิ

จาโล อโหสิฯ ตสฺมิญฺจ ปน ธาตุปาฏิหาริเย จิตฺตํ ปสาเทตฺวา รโญฺญ ภาตา อภโย นาม ราชกุมาโร ปุริสสหเสฺสน สทฺธึ ปพฺพชิฯ เจตรฏฺฐคามโต ปญฺจ ทารกสตานิ ปพฺพชึสุ, ตถา ทฺวารมณฺฑลาทีหิ คามเกหิ นิกฺขมิตฺวา ปญฺจปญฺจ ทารกสตานิ สพฺพานิปิ อโนฺตนครโต จ พหินครโต จ ปพฺพชิตานิ ตึสภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุํฯ นิฏฺฐิเต ปน ถูปสฺมึ ราชา จ ราชภาติกา จ เทวิโย จ เทวนาคยกฺขานมฺปิ วิมฺหยกรํ ปเจฺจกํ ปเจฺจกํ ปูชํ อกํสุฯ นิฏฺฐิตาย ปน ธาตุปูชาย ปติฏฺฐิเต ธาตุวเร มหินฺทเตฺถโร เมฆวนุยฺยานเมว คนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ

ตสฺมึ โข ปน สมเย อนุฬา เทวี ปพฺพชิตุกามา หุตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา เถรํ เอตทโวจ – ‘‘อนุฬา, ภเนฺต, เทวี ปพฺพชิตุกามา, ปพฺพาเชถ น’’นฺติฯ ‘‘น, มหาราช, อมฺหากํ มาตุคามํ ปพฺพาเชตุํ กปฺปติฯ ปาฏลิปุเตฺต ปน มยฺหํ ภคินี สงฺฆมิตฺตเตฺถรี นาม อตฺถิ, ตํ ปโกฺกสาเปหิฯ อิมสฺมิญฺจ ปน, มหาราช, ทีเป ปุริมกานํ ติณฺณํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ โพธิ ปติฏฺฐาสิฯ อมฺหากมฺปิ ภควโต สรสรํสิชาลวิสฺสชฺชนเกน โพธินา อิธ ปติฏฺฐาตพฺพํ, ตสฺมา ตถา สาสนํ ปหิเณยฺยาสิ ยถา สงฺฆมิตฺตา โพธึ คเหตฺวา อาคเจฺฉยฺยา’’ติฯ

‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ราชา เถรสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อมเจฺจหิ สทฺธึ มเนฺตโนฺต อริฏฺฐํ นาม อตฺตโน ภาคิเนยฺยํ อาห – ‘‘สกฺขิสฺสสิ ตฺวํ, ตาต, ปาฏลิปุตฺตํ คนฺตฺวา มหาโพธินา สทฺธึ อยฺยํ สงฺฆมิตฺตเตฺถรึ อาเนตุ’’นฺติ? ‘‘สกฺขิสฺสามิ, เทว, สเจ เม ปพฺพชฺชํ อนุชานิสฺสสี’’ติฯ ‘‘คจฺฉ, ตาต , เถรึ อาเนตฺวา ปพฺพชาหี’’ติฯ โส รโญฺญ จ เถรสฺส จ สาสนํ คเหตฺวา เถรสฺส อธิฏฺฐานวเสน เอกทิวเสเนว ชมฺพุโกลปฏฺฏนํ คนฺตฺวา นาวํ อภิรุหิตฺวา สมุทฺทํ อติกฺกมิตฺวา ปาฏลิปุตฺตเมว อคมาสิฯ อนุฬาปิ โข เทวี ปญฺจหิ กญฺญาสเตหิ ปญฺจหิ จ อเนฺตปุริกาสเตหิ สทฺธึ ทส สีลานิ สมาทิยิตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา นครสฺส เอกเทเส อุปสฺสยํ การาเปตฺวา นิวาสํ กเปฺปสิฯ อริโฏฺฐปิ ตํทิวสเมว รโญฺญ สาสนํ อเปฺปสิ, เอวญฺจ อโวจ – ‘‘ปุโตฺต เต, เทว, มหินฺทเตฺถโร เอวมาห – ‘สหายกสฺส กิร เต เทวานมฺปิยติสฺสสฺส รโญฺญ ภาตุ ชายา อนุฬา นาม เทวี ปพฺพชิตุกามา , ตํ ปพฺพาเชตุํ อยฺยํ สงฺฆมิตฺตเตฺถรึ ปหิณถ, อยฺยาเยว จ สทฺธึ มหาโพธิ’’’นฺติฯ เถรสฺส สาสนํ อาโรเจตฺวา สงฺฆมิตฺตเตฺถรึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – ‘‘อเยฺย, ตุมฺหากํ ภาตา มหินฺทเตฺถโร มํ ตุมฺหากํ สนฺติกํ เปเสสิ, เทวานมฺปิยติสฺสสฺส รโญฺญ ภาตุ ชายา อนุฬา นาม เทวี ปญฺจหิ กญฺญาสเตหิ, ปญฺจหิ จ อเนฺตปุริกาสเตหิ สทฺธึ ปพฺพชิตุกามา, ตํ กิร อาคนฺตฺวา ปพฺพาเชถา’’ติฯ สา ตาวเทว ตุริตตุริตา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอวมาห – ‘‘มหาราช, มยฺหํ ภาตา มหินฺทเตฺถโร เอวํ ปหิณิ, ‘รโญฺญ กิร ภาตุ ชายา อนุฬา นาม เทวี ปญฺจหิ กญฺญาสเตหิ ปญฺจหิ จ อเนฺตปุริกาสเตหิ สทฺธึ ปพฺพชิตุกามา มยฺหํ อาคมนํ อุทิกฺขติ’ฯ คจฺฉามหํ, มหาราช, ตมฺพปณฺณิทีป’’นฺติฯ

ราชา อาห – ‘‘อมฺม, ปุโตฺตปิ เม มหินฺทเตฺถโร นตฺตา จ เม สุมนสามเณโร มํ ฉินฺนหตฺถํ วิย กโรนฺตา ตมฺพปณฺณิทีปํ คตาฯ ตสฺส มยฺหํ เตปิ อปสฺสนฺตสฺส อุปฺปโนฺน โสโก ตว มุขํ ปสฺสนฺตสฺส วูปสมฺมติ! อลํ, อมฺม, มา ตฺวํ อคมาสี’’ติฯ ‘‘ภาริยํ เม, มหาราช, ภาตุ วจนํ; อนุฬาปิ ขตฺติยา อิตฺถิสหสฺสปริวุตา ปพฺพชฺชาปุเรกฺขารา มํ ปฏิมาเนติ; คจฺฉามหํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, อมฺม, มหาโพธึ คเหตฺวา คจฺฉาหี’’ติฯ กุโต รโญฺญ มหาโพธิ? ราชา กิร ตโต ปุเพฺพ เอว ธาตุคฺคหณตฺถาย อนาคเต สุมเน ลงฺกาทีปํ มหาโพธึ เปเสตุกาโม, ‘‘กถํ นุ โข อสตฺถฆาตารหํ มหาโพธึ เปเสสฺสามี’’ติ อุปายํ อปสฺสโนฺต มหาเทวํ นาม อมจฺจํ ปุจฺฉิฯ โส อาห – ‘‘สนฺติ, เทว, พหู ปณฺฑิตา ภิกฺขู’’ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภตฺตํ ปฏิยาเทตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน สงฺฆํ ปุจฺฉิ – ‘‘คนฺตพฺพํ นุ โข, ภเนฺต, ภควโต มหาโพธินา ลงฺกาทีปํ โน’’ติ? สโงฺฆ โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถรสฺส ภารํ อกาสิฯ

เถโร ‘‘คนฺตพฺพํ, มหาราช, มหาโพธินา ลงฺกาทีป’’นฺติ วตฺวา ภควโต **ปญฺจ มหาอธิฏฺฐานานิ** กเถสิฯ กตมานิ ปญฺจ? ภควา กิร มหาปรินิพฺพานมญฺเจ นิปนฺโนฺน ลงฺกาทีเป มหาโพธิปติฏฺฐาปนตฺถาย ‘‘อโสกมหาราชา มหาโพธิคฺคหณตฺถํ คมิสฺสติ, ตทา มหาโพธิสฺส ทกฺขิณสาขา สยเมว ฉิชฺชิตฺวา สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐาตู’’ติ อธิฏฺฐาสิ – อิทเมกมธิฏฺฐานํฯ

ตตฺถ ปติฏฺฐานกาเล จ ‘‘มหาโพธิ หิมวลาหกคพฺภํ ปวิสิตฺวา ปติฏฺฐาตู’’ติ อธิฏฺฐาสิ – อิทํ ทุติยมธิฏฺฐานํฯ

‘‘สตฺตเม ทิวเส หิมวลาหกคพฺภโต โอรุยฺห สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐหนฺโต ปเตฺตหิ จ ผเลหิ จ ฉพฺพณฺณรํสิโย มุญฺจตู’’ติ อธิฏฺฐาสิ – อิทํ ตติยมธิฏฺฐานํฯ

‘‘ถูปาราเม ทกฺขิณกฺขกธาตุ เจติยมฺหิ ปติฏฺฐานทิวเส ยมกปาฏิหาริยํ กโรตู’’ติ อธิฏฺฐาสิ – อิทํ จตุตฺถํ อธิฏฺฐานํฯ

ลงฺกาทีปมฺหิเยว เม โทณมตฺตา ธาตุโย มหาเจติยมฺหิ ปติฏฺฐานกาเล พุทฺธเวสํ คเหตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ยมกปาฏิหาริยํ กโรนฺตู’’ติ อธิฏฺฐาสิ – อิทํ ปญฺจมํ อธิฏฺฐานนฺติฯ

ราชา อิมานิ ปญฺจ มหาอธิฏฺฐานานิ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ปาฏลิปุตฺตโต ยาว มหาโพธิ ตาว มคฺคํ ปฏิชคฺคาเปตฺวา สุวณฺณกฏาหตฺถาย พหุํ สุวณฺณํ นีหราเปสิฯ ตาวเทว จ รโญฺญ จิตฺตํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปุโตฺต กมฺมารวณฺณํ นิมฺมินิตฺวา ปุรโต อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, อิมํ สุวณฺณํ คเหตฺวา กฏาหํ กโรหี’’ติ อาหฯ ‘‘ปมาณํ, เทว, ชานาถา’’ติ? ‘‘ตฺวเมว, ตาต, ญตฺวา กโรหี’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทว, กริสฺสามี’’ติ สุวณฺณํ คเหตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน หเตฺถน ปริมชฺชิตฺวา สุวณฺณกฏาหํ นิมฺมินิ นวหตฺถปริเกฺขปํ ปญฺจหตฺถุเพฺพธํ ติหตฺถวิกฺขมฺภํ อฏฺฐงฺคุลพหลํ หตฺถิโสณฺฑปฺปมาณมุขวฏฺฏิํฯ อถ ราชา สตฺตโยชนายามาย ติโยชนวิตฺถาราย มหติยา เสนาย ปาฏลิปุตฺตโต นิกฺขมิตฺวา อริยสงฺฆมาทาย มหาโพธิสมีปํ อคมาสิฯ เสนา สมุสฺสิตธชปฏากํ นานารตนวิจิตฺตํ อเนกาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ นานาวิธกุสุมสมากิณฺณํ อเนกตูริยสงฺฆุฏฺฐํ มหาโพธิํ ปริกฺขิปิฯ ราชา สหสฺสมเตฺต คณปาโมเกฺข มหาเถเร คเหตฺวา สกลชมฺพุทีเป ปตฺตาภิเสกานํ ราชูนํ สหเสฺสน อตฺตานญฺจ มหาโพธิญฺจ ปริวาราเปตฺวา มหาโพธิมูเล ฐตฺวา มหาโพธิํ อุโลฺลเกสิฯ มหาโพธิสฺส ขนฺธญฺจ ทกฺขิณมหาสาขาย จตุหตฺถปฺปมาณปฺปเทสญฺจ ฐเปตฺวา อวเสสํ อทสฺสนํ อคมาสิฯ

ราชา ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนปีติปาโมโชฺช ‘‘อหํ, ภเนฺต, อิมํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ตุโฏฺฐ มหาโพธิํ สกลชมฺพุทีปรเชฺชน ปูเชมี’’ติ ภิกฺขุสงฺฆสฺส วตฺวา อภิเสกํ อทาสิฯ ตโต ปุปฺผคนฺธาทีหิ ปูเชตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อฏฺฐสุ ฐาเนสุ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐาย อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ฐตฺวา สจฺจวจนกิริยาย โพธิํ คณฺหิตุกาโม ภูมิโต ยาว มหาโพธิสฺส ทกฺขิณสาขา ตาว อุจฺจํ กตฺวา ฐปิตสฺส สพฺพรตนมยปีฐสฺส อุปริ สุวณฺณกฏาหํ ฐปาเปตฺวา รตนปีฐํ อารุยฺห สุวณฺณตุลิกํ คเหตฺวา มโนสิลาย เลขํ กตฺวา ‘‘ยทิ มหาโพธินา ลงฺกาทีเป ปติฏฺฐาตพฺพํ, ยทิ จาหํ พุทฺธสาสเน นิเพฺพมติโก ภเวยฺยํ, มหาโพธิ สยเมว อิมสฺมิํ สุวณฺณกฏาเห โอรุยฺห ปติฏฺฐาตู’’ติ สจฺจวจนกิริยมกาสิฯ สห สจฺจกิริยาย โพธิสาขา มโนสิลาย ปริจฺฉินฺนฏฺฐาเนน ฉิชฺชิตฺวา คนฺธกลลปูรสฺส สุวณฺณกฏาหสฺส อุปริ อฏฺฐาสิฯ ตสฺส อุเพฺพเธน ทสหโตฺถ ขโนฺธ โหติ จตุหตฺถา ปญฺจ มหาสาขา ปญฺจหิเยว ผเลหิ ปฏิมณฺฑิตา, ขุทฺทกสาขานํ ปน สหสฺสํฯ อถ ราชา มูลเลขาย อุปริ ติวงฺคุลปฺปเทเส อญฺญํ เลขํ ปริจฺฉินฺทิฯ ตโต ตาวเทว ปุปฺผุฬิกา หุตฺวา ทส มหามูลานิ นิกฺขมิํสุฯ ปุน อุปรูปริ ติวงฺคุเล ติวงฺคุเล อญฺญา นว เลขา ปริจฺฉินฺทิฯ

ตาหิปิ ทส ทส ปุปฺผฺผกา หุตฺวา นวุติ มูลานิ นิกฺขมึสุฯ ปฐมกา ทส มหามูลา จตุรงฺคุลมตฺตํ นิกฺขนฺตาฯ อิตเรปิ ควกฺขชาลสทิสํ อนุสิพฺพนฺตา นิกฺขนฺตาฯ เอตฺตกํ ปาฏิหาริยํ ราชา รตนปีฐมตฺถเก ฐิโตเยว ทิสฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห มหานาทํ นทิฯ อเนกานิ ภิกฺขุสหสฺสานิ สาธุการมกํสุฯ สกลราชเสนา อุนฺนาทินี อโหสิฯ เจลุกฺเขปสตสหสฺสานิ ปวตฺตยึสุฯ ภูมฏฺฐกเทเว อาทึ กตฺวา ยาว พฺรหฺมกายิกา เทวา ตาว สาธุการํ ปวตฺตยึสุฯ รโญฺญ อิมํ ปาฏิหาริยํ ปสฺสนฺตสฺส ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฏฺฐสรีรสฺส อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ฐิตเสฺสว มหาโพธิ มูลสเตน สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐาสิฯ ทส มหามูลานิ สุวณฺณกฏาหตลํ อาหจฺจ อฏฺฐํสุฯ อวเสสานิ นวุติ ขุทฺทกมูลานิ อนุปุพฺพน วฑฺฒนกานิ หุตฺวา คนฺธกลเล โอรุยฺห ฐิตานิฯ

เอวํ สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐิตมเตฺต มหาโพธิมฺหิ มหาปถวี จลิฯ อากาเส เทวทุนฺทุภิโย ผลึสุฯ ปพฺพตานํ นเจฺจหิ เทวานํ สาธุกาเรหิ ยกฺขานํ หิงฺกาเรหิ อสุรานํ ถุติชเปฺปหิ พฺรหฺมานํ อโปฺผฏเนหิ เมฆานํ คชฺชิเตหิ จตุปฺปทานํ รเวหิ ปกฺขีนํ รุเตหิ สพฺพตาฬาวจรานํ สกสกปฏิภาเนหิ ปถวีตลโต ยาว พฺรหฺมโลกา ตาว เอกโกลาหลํ เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ ปญฺจสุ สาขาสุ ผลโต ผลโต ฉพฺพณฺณรํสิโย นิกฺขมิตฺวา สกลจกฺกวาฬํ รตนโคปานสีวินทฺธํ วิย กุรุมานา ยาว พฺรหฺมโลกา อพฺภุคฺคจฺฉึสุฯ ตํ ขณโต จ ปน ปภุติ สตฺต ทิวสานิ มหาโพธิ หิมวลาหกคพฺภํ ปวิสิตฺวา อฏฺฐาสิฯ น โกจิ มหาโพธึ ปสฺสติฯ ราชา รตนปีฐโต โอรุยฺห สตฺต ทิวสานิ มหาโพธิปูชํ กาเรสิฯ สตฺตเม ทิวเส สพฺพทิสาหิ หิมา จ ฉพฺพณฺณรํสิโย จ อาวตฺติตฺวา มหาโพธิเมว ปวิสึสุฯ วิคตหิมวลาหเก วิปฺปสเนฺน จกฺกวาฬคเพฺภ มหาโพธิ ปริปุณฺณขนฺธสาขาปสาโข ปญฺจผลปฏิมณฺฑิโต สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐิโตว ปญฺญายิตฺถฯ ราชา มหาโพธึ ทิสฺวา เตหิ ปาฏิหาริเยหิ สญฺชาตปีติปาโมโชฺช ''สกลชมฺพุทีปรเชฺชน ตรุณมหาโพธึ ปูเชสฺสามี''ติ อภิเสกํ ทตฺวา สตฺต ทิวสานิ มหาโพธิฏฺฐาเนเยว อฏฺฐาสิฯ

มหาโพธิ ปุพฺพกตฺติกปวารณาทิวเส สายนฺหสมเย ปฐมํ สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐหิฯ ตโต หิมคพฺภสตฺตาหํ อภิเสกสตฺตาหญฺจ วีตินาเมตฺวา กาฬปกฺขสฺส อุโปสถทิวเส ราชา เอกทิวเสเนว ปาฏลิปุตฺตํ ปวิสิตฺวา กตฺติกชุณฺหปกฺขสฺส ปาฏิปททิวเส มหาโพธึ ปาจีนมหาสาลมูเล ฐเปสิฯ สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐิตทิวสโต สตฺตรสเม ทิวเส มหาโพธิสฺส อภินวงฺกุรา ปาตุรเหสุํฯ เต ทิสฺวาปิ ปสโนฺน ราชา ปุน มหาโพธึ รเชฺชน ปูเชโนฺต สกลชมฺพุทีปาภิเสกมทาสิฯ ตทา สุมนสามเณโร กตฺติกปุณฺณมทิวเส ธาตุคฺคหณตฺถํ คโต มหาโพธิสฺส กตฺติกฉณปูชํ อทฺทสฯ เอวํ มหาโพธิมณฺฑทโต อาเนตฺวา ปาฏลิปุเตฺต ฐปิตํ มหาโพธึ สนฺธาย อาห – ''เตน หิ, อมฺม, มหาโพธึ คเหตฺวา คจฺฉาหี''ติฯ สา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

ราชา มหาโพธิรกฺขณตฺถาย อฏฺฐารส เทวตากุลานิ, อฏฺฐ อมจฺจกุลานิ, อฏฺฐ พฺราหฺมณกุลานิ, อฏฺฐ กุฏุมฺพิยกุลานิ, อฏฺฐ โคปกกุลานิ, อฏฺฐ ตรจฺฉกุลานิ, อฏฺฐ จ กาลิงฺคกุลานิ ทตฺวา อุทกสิญฺจนตฺถาย จ อฏฺฐ สุวณฺณฆเฏ, อฏฺฐ จ รชตฆเฏ ทตฺวา อิมินา ปริวาเรน มหาโพธึ คงฺคาย นาวํ อาโรเปตฺวา สยมฺปิ นครโต นิกฺขมิตฺวา วิชฺฌาฏวึ สมติกฺกมฺม อนุปุพฺพน สตฺตหิ ทิวเสหิ ตามลิตฺตึ อนุปฺปโตฺตฯ อนฺตรามเคฺค เทวนาคมนุสฺสา อุฬารํ มหาโพธิปูชํ อกํสุฯ ราชาปิ สมุทฺทตีเร สตฺต ทิวสานิ มหาโพธึ ฐเปตฺวา สกลชมฺพุทีปมหารชฺชํ อทาสิฯ อิทมสฺส ตติยํ ชมฺพุทีปรชฺชสมฺปทานํ โหติฯ

เอวํ มหารเชฺชน ปูเชตฺวา มาคสิรมาสสฺส ปฐมปาฏิปททิวเส อโสโก ธมฺมราชา มหาโพธึ อุกฺขิปิตฺวา คลปฺปมาณํ อุทกํ โอรุยฺห นาวายํ ปติฏฺฐาเปตฺวา สงฺฆมิตฺตเตฺถริมฺปิ สปริวารํ นาวํ อาโรเปตฺวา อริฏฺฐํ อมจฺจํ เอตทโวจ – ''อหํ, ตาต, มหาโพธึ ติกฺขตฺตุํ สกลชมฺพุทีปรเชฺ

ชน ปูเชตฺวา คลปฺปมาณํ อุทกํ โอรุยฺห มม สหายกสฺส เปเสสิ, โสปิ เอวเมว มหาโพธึ ปูเชตู’’ติฯ เอวํ สหายกสฺส สาสนํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉติ วตเร, ทสพลสฺส สรสรํสิชาลํ วิมุญฺจนฺโต มหาโพธิรุกฺโข’’ติ วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา อสฺสูนิ ปวตฺตยมาโน อฏฺฐาสิฯ สาปิ โข มหาโพธิสมารูฬฺหา นาวา ปสฺสโต ปสฺสโต มหาราชสฺส มหาสมุทฺทตลํ ปกฺขนฺตาฯ มหาสมุเทฺทปิ สมนฺตา โยชนํ วีจิโย วูปสนฺตา; ปญฺจ วณฺณานิ ปทุมานิ ปุปฺผิตานิ; อนฺตลิเกฺข ทิพฺพานิ ตูริยานิ ปวชฺชึสุ; อากาเส ชลชถลชรุกฺขาทิสนฺนิสฺสิตาหิ เทวตาหิ ปวตฺติตา อติวิย อุฬารา ปูชา อโหสิฯ สงฺฆมิตฺตตฺเถรีปิ สุปณฺณรูเปน มหาสมุเทฺท นาคกุลานิ สนฺตาเสสิฯ เต จ อุตฺรสฺตรูปา นาคา อาคนฺตฺวา ตํ วิภูตึ ปสฺสิตฺวา เถรึ ยาจิตฺวา มหาโพธึ นาคภวนํ อติหริตฺวา สตฺต ทิวสานิ นาครเชฺชน ปูเชตฺวา ปุน นาวายํ ปติฏฺฐาเปสุํฯ ตํทิวสเมว นาวา ชมฺพุโกลปฏฺฏนํ อคมาสิฯ อโสกมหาราชาปิ มหาโพธิวิโยคทุกฺขิโต กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา ยาว ทสฺสนวิสยํ โอโลเกตฺวา ปฏินิวตฺติฯ

เทวานมฺปิยติโสฺส มหาราชาปิ โข สุมนสามเณรสฺส วจเนน มาคสิรมาสสฺส ปฐมปาฏิปททิวสโต ปภุติ อุตฺตรทฺวารโต ปฏฺฐาย ยาว ชมฺพุโกลปฏฺฏนํ ตาว มคฺคํ โสธาเปตฺวา อลงฺการาเปตฺวา นครโต นิกฺขมนทิวเส อุตฺตรทฺวารสมีเป สมุทฺทสาลวตฺถุสฺมึ ฐิโตเยว ตาย วิภูติยา มหาสมุเทฺท อาคจฺฉนฺตํเยว มหาโพธึ เถรสฺส อานุภาเวน ทิสฺวา ตุฏฺฐมานโส นิกฺขมิตฺวา สพฺพํ มคฺคํ ปญฺจวเณฺณหิ ปุเปฺผหิ โอกิราเปนฺโต อนฺตรนฺตเร ปุปฺผอคฺฆิยานิ ฐเปนฺโต เอกาเหเนว ชมฺพุโกลปฏฺฏนํ คนฺตฺวา สพฺพตาฬาวจรปริวุโต ปุปฺผธูมคนฺธวาสาทีหิ ปูชยมาโน คลปฺปมาณํ อุทกํ โอรุยฺห ‘‘อาคโต วตเร, ทสพลสฺส สรสรํสิชาลวิสฺสชฺชนโก มหาโพธิรุกฺโข’’ติ ปสนฺนจิโตฺต มหาโพธึ อุกฺขิปิตฺวา อุตฺตมเงฺค สิรสฺมึ ปติฏฺฐาเปตฺวา มหาโพธึ ปริวาเรตฺวา อาคเตหิ โสฬสหิ ชาติสมฺปนฺนกุเลหิ สทฺธึ สมุทฺทโต ปจฺจุตฺตริตฺวา สมุทฺทตีเร มหาโพธึ ฐเปตฺวา ตีณิ ทิวสานิ สกลตมฺพปณฺณิทีปรเชฺชน ปูเชสิ, โสฬสนฺนํ ชาติสมฺปนฺนกุลานํ รชฺชํ วิจาเรสิฯ อถ จตุตฺเถ ทิวเส มหาโพธึ อาทาย อุฬารํ ปูชํ กุรุมาโน อนุปุเพฺพน อนุราธปุรํ สมฺปโตฺตฯ อนุราธปุเรปิ มหาสกฺการํ กตฺวา จาตุทฺทสีทิวเส วฑฺฒมานกจฺฉายาย มหาโพธึ อุตฺตรทฺวาเรน ปเวเสตฺวา นครมเชฺฌน อติหรนฺโต ทกฺขิณทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณทฺวารโต ปญฺจธนุสติเก ฐาเน ยตฺถ อมฺหากํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิ, ปุริมกา จ ตโย สมฺมาสมฺพุทฺธา สมาปตฺตึ อเปฺปตฺวา นิสีทึสุ, ยตฺถ กกุสนฺธสฺส ภควโต มหาสิรีสโพธิ, โกนาคมนสฺส ภควโต อุทุมฺพรโพธิ, กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส จ นิโคฺรธโพธิ ปติฏฺฐาสิ, ตสฺมึ มหาเมฆวนุยฺยานสฺส ติลกภูเต สุมนสามเณรสฺส วจเนน ปฐมเมว กตภูมิปริกเมฺม ราชวตฺถุทฺวารโกฏฺฐกฏฺฐาเน มหาโพธึ ปติฏฺฐาเปสิฯ

กถํ? ตานิ กิร โพธึ ปริวาเรตฺวา อาคตานิ โสฬส ชาติสมฺปนฺนกุลานิ ราชเวสํ คณฺหึสุฯ ราชา โทวาริกเวสํ คณฺหิฯ โสฬส กุลานิ มหาโพธึ คเหตฺวา โอโรปยึสุฯ มหาโพธิ เตสํ หตฺถโต มุตฺตสมนนฺตรเมว อสีติหตฺถปฺปมาณํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ฉพฺพณฺณรํสิโย มุญฺจิฯ รํสิโย สกลทีปํ ปตฺถริตฺวา อุปริ พฺรหฺมโลกํ อาหจฺจ อฏฺฐํสุฯ มหาโพธิปาฏิหาริยํ ทิสฺวา สญฺชาตปฺปสาทานิ ทสปุริสสหสฺสานิ อนุปุพฺพวิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา ปพฺพชึสุฯ ยาว สูริยตฺถงฺคมา มหาโพธิ อนฺตลิเกฺข อฏฺฐาสิฯ อตฺถงฺคมิเต ปน สูริเย โรหิณินกฺขเตฺตน ปถวิยํ ปติฏฺฐาสิฯ สห โพธิปติฏฺฐานา อุทกปริยนฺตํ กตฺวา มหาปถวี อกมฺปิฯ ปติฏฺฐหิตฺวา จ ปน มหาโพธิ สตฺต ทิวสานิ หิมคเพฺภ สนฺนิสีทิฯ โลกสฺส อทสฺสนํ อคมาสิฯ สตฺตเม ทิวเส วิคตวลาหกํ นภํ อโหสิฯ ฉพฺพณฺณรํสิโย ชลนฺตา วิปฺผุรนฺตา นิจฺฉรึสุฯ มหาโพธิสฺส ขโนฺธ จ สาขาโย จ ปตฺตานิ จ ปญฺจ ผลานิ จ ทสฺสึสุฯ มหินฺทเตฺถโร จ สงฺฆมิตฺตเตฺถรี จ ราชา จ สปริวารา มหาโพธิฏฺฐานเมว อคมํสุฯ เยภุเยฺยน จ สเพฺพ ทีปวาสิโน สนฺนิปตึสุฯ เตสํ ปสฺสนฺตานํ

เยว อุตฺตรสาขโต เอกํ ผลํ ปจฺจิตฺวา สาขโต มุจฺจิฯ เถโร หตฺถํ อุปนาเมสิฯ ผลํ เถรสฺส หตฺถ ปติฏฺฐาสิฯ ตํ เถโร ''โรปย, มหาราชา''ติ รญฺโญ อทาสิฯ ราชา คเหตฺวา สุวณฺณกฏาเห มธุร ปํสุํ อากิริตฺวา คนฺธกลลํ ปูเรตฺวา โรเปตฺวา มหาโพธิอาสนฺนฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สเพฺพสํ ปสฺสนฺ ตานํเยว จตุหตฺถปฺปมาณา อฏฺฐ ตรุณโพธิรุกฺขา อุฏฺฐหิํสุฯ ราชา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อฏฺฐ ตรุณ โพธิรุเกฺข เสตจฺฉเตฺตน ปูเชตฺวา อภิเสกํ อทาสิฯ ตโต เอกํ โพธิรุกฺขํ อาคมนกาเล มหาโพธิ นา ปฐมปติฏฺฐิโตกาเส ชมฺพุโกลปฏฺฏเน โรปยิํสุ, เอกํ ตวกฺกพฺราหฺมณสฺส คามทฺวาเร, เอกํ ถูปาราเม, เอกํ อิสฺสรนิมฺมานวิหาเร, เอกํ ปฐมเจติยฏฺฐาเน, เอกํ เจติยปพฺพเต, เอกํ โรหณ ชนปทมฺหิ กาชรคาเม, เอกํ โรหณชนปทมฺหิเยว จนฺทนคาเมฯ อิตเรสํ จตุนฺนํ ผลานํ พีเชหิ ชาเต ทฺวตฺติํส โพธิตรุเณ โยชนิยอาราเมสุ ปติฏฺฐาเปสุํฯ

เอวํ ปุตฺตนตฺตุปรมฺปราย สมนฺตา ทีปวาสีนํ หิตาย สุขาย ปติฏฺฐิเต ทสพลสฺส ธมฺมธชภู เต มหาโพธิมฺหิ อนุฬา เทวี ปญฺจหิ กญฺญาสเตหิ ปญฺจหิ จ อเนฺตปุริกาสเตหีติ มาตุคามสห เสฺสน สทฺธิํ สงฺฆมิตฺตเตฺถริยา สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา นจิรเสฺสว สปริวารา อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ อริโฏฺฐปิ โข รญฺโญ ภาคิเนโยฺย ปญฺจหิ ปุริสสเตหิ สทฺธิํ เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา นจิร เสฺสว สปริวาโร อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ

อเถกทิวสํ ราชา มหาโพธิํ วนฺทิตฺวา เถเรน สทฺธิํ ถูปารามํ คจฺฉติฯ ตสฺส โลหปาสาทฏฺ ฐานํ สมฺปตฺตสฺส ปุริสา ปุปฺผานิ อภิหริํสุฯ ราชา เถรสฺส ปุปฺผานิ อทาสิฯ เถโร ปุเปฺผหิ โลห ปาสาทฏฺฐานํ ปูเชสิฯ ปุเปฺผสุ ภูมิยํ ปติตมเตฺตสุ มหาภูมิจาโล อโหสิฯ ราชา ''กสฺมา, ภเนฺต, ภูมิ จลิตา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อิสฺมิํ, มหาราช, โอกาเส สงฺฆสฺส อนาคเต อุโปสถาคารํ ภวิสฺสติ, ต เสฺสตํ ปุพฺพนิมิตฺต''นฺติฯ

ราชา ปุน เถเรน สทฺธิํ คจฺฉโนฺต อมฺพงฺคณฏฺฐานํ ปโตฺตฯ ตตฺถสฺส วณฺณคนฺธสมฺปนฺนํ อติมธุรรสํ เอกํ อมฺพปกฺกํ อาหริยิตฺถฯ ราชา ตํ เถรสฺส ปริโภคตฺถาย อทาสิฯ เถโร ตเตฺถว ปริ ภุญฺชิตฺวา ''อิทํ เอเตฺถว โรเปถา''ติ อาหฯ ราชา ตํ อมฺพฏฺฐิํ คเหตฺวา ตเตฺถว โรเปตฺวา อุทกํ อาสิญฺจิฯ สห อมฺพพีชโรปเนน ปถวี อกมฺปิฯ ราชา ''กสฺมา, ภเนฺต, ปถวี กมฺปิตฺถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อิมสฺมิํ, มหาราช, โอกาเส สงฺฆสฺส อนาคเต 'อมฺพงฺคณํ' นาม สนฺนิปาตฏฺฐานํ ภวิสฺสติ, ต เสฺสตํ ปุพฺพนิมิตฺต''นฺติฯ

ราชา ตตฺถ อฏฺฐ ปุปฺผมุฏฺฐิโย โอกิริตฺวา วนฺทิตฺวา ปุน เถเรน สทฺธิํ คจฺฉโนฺต มหาเจ ติยฏฺฐานํ ปโตฺตฯ ตตฺถสฺส ปุริสา จมฺปกปุปฺผานิ อภิหริํสุฯ ตานิ ราชา เถรสฺส อทาสิฯ เถโร มหาเจติยฏฺฐานํ ปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา วนฺทิฯ ตาวเทว มหาปถวี สงฺกมฺปิฯ ราชา ''กสฺมา, ภเนฺต, ปถวี กมฺปิตฺถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อิมสฺมิํ, มหาราช, โอกาเส อนาคเต พุทฺธสฺส ภควโต อสทิโส มหาถูโป ภวิสฺสติ, ตเสฺสตํ ปุพฺพนิมิตฺต''นฺติฯ ''อหเมว กโรมิ, ภเนฺต''ติฯ ''อลํ, มหาราช, ตุมฺ หากํ อญฺญํ พหุกมฺมํ อตฺถิ, ตุมฺหากํ ปน นตฺตา ทุฏฺฐคามณี อภโย นาม กาเรสฺสตี''ติฯ อถ ราชา ''สเจ, ภเนฺต, มยฺหํ นตฺตา กริสฺสติ, กตํเยว มยา''ติ ทฺวาทสหตฺถํ ปาสาณตฺถมฺภํ อา หราเปตฺวา ''เทวานมฺปิยติสฺสสฺส รญฺโญ นตฺตา ทุฏฺฐคามณี อภโย นาม อิมสฺมิํ ปเทเส ถูปํ ก โรตู''ติ อกฺขรานิ ลิขาเปตฺวา ปติฏฺฐาเปตฺวา วนฺทิตฺวา เถรํ ปุจฺฉิ – ''ปติฏฺฐิตํ นุ โข, ภเนฺต, ตมฺพปณฺณิทีเป สาสน''นฺติ? ''ปติฏฺฐิตํ, มหาราช, สาสนํ; มูลานิ ปนสฺส น ตาว โอตรนฺตี''ติฯ ''กทา ปน, ภเนฺต มูลานิ โอติณฺณานิ นาม ภวิสฺสนฺตี''ติ? ''ยทา, มหาราช, ตมฺพปณฺณิที ปกานํ มาตาปิตูนํ ตมฺพปณฺณิทีเป ชาโต ทารโก ตมฺพปณฺณิทีเป ปพฺพชิตฺวา ตมฺพปณฺณิที ปมฺหิเยว วินยํ อุคฺคเหตฺวา ตมฺพปณฺณิทีเป วาเจสฺสติ, ตทา สาสนสฺส มูลานิ โอติณฺณานิ

นาม ภวิสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน, ภนฺเต, เอทิโส ภิกฺขู’’ติ? ‘‘อตฺถิ, มหาราช, มหาอริฏฺโฐ ภิกฺขุ ปฏิพโล เอตสฺมึ กมฺเม’’ติฯ ‘‘มยา เอตฺถ, ภนฺเต, กึ กตฺตพฺพ’’นฺติ? ‘‘มณฺฑปํ, มหาราช, กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ ราชา เมฆวณฺณาภยสฺส อมจฺจสฺส ปริเวณฏฺฐาเน มหาสงฺคีติกาเล อชาตสตฺตุมหาราเชน กตมณฺฑปปฺปการํ ราชานุภาเวน มณฺฑปํ กาเรตฺวา สพฺพตาฬาวจเร สกสกสิปฺเปสุ ปโยเชตฺวา ‘‘สาสนสฺส มูลานิ โอตรนฺตานิ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อเนกปุริสสหสฺสปริวุโต ถูปารามํ อนุปฺปตฺโตฯ

เตน โข ปน สมเยน ถูปาราเม อฏฺฐสฏฺฐิ ภิกฺขุสหสฺสานิ สนฺนิปตึสุฯ มหามหินฺทตฺเถรสฺส อาสนํ ทกฺขิณาภิมุขํ ปญฺญตฺตํ โหติฯ มหาอริฏฺฐตฺเถรสฺส ธมฺมาสนํ อุตฺตราภิมุขํ ปญฺญตฺตํ โหติฯ อถ โข มหาอริฏฺฐตฺเถโร มหินฺทตฺเถเรน อชฺฌิฏฺโฐ อตฺตโน อนุรูเปน ปตฺตานุกฺกเมน ธมฺมาสเน นิสีทิฯ มหินฺทตฺเถรปมุขา อฏฺฐสฏฺฐิ มหาเถรา ธมฺมาสนํ ปริวาเรตฺวา นิสีทึสุฯ รญฺโญปิ กนิฏฺฐภาตา มตฺตาภยตฺเถโร นาม ‘‘ธุรคฺคาโห หุตฺวา วินยํ อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ มหาอริฏฺฐตฺเถรสฺส ธมฺมาสนเมว ปริวาเรตฺวา นิสีทิฯ อวเสสาปิ ภิกฺขู สราชิกา จ ปริสา อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสีทึสุฯ

อถายสฺมา มหาอริฏฺฐตฺเถโร เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรติ นเฬรุปุจิมนฺทมูเลติ วินยนิทานํ อภาสิฯ ภาสิเต จ ปนายสฺมตา อริฏฺฐตฺเถเรน วินยนิทาเน อากาสํ มหาวิรวํ รวิฯ อกาลวิชฺชุลตา นิจฺฉรึสุฯ เทวตา สาธุการํ อทํสุฯ มหาปถวี อุทกปริยนฺตํ กตฺวา สงฺกมฺปิฯ เอวํ อเนเกสุ ปาฏิหาริเยสุ วตฺตมาเนสุ อายสฺมา อริฏฺฐตฺเถโร มหามหินฺทปมุเขหิ อฏฺฐสฏฺฐิยา ปจฺเจกคณีหิ ขีณาสวมหาเถเรหิ ตทญฺเญหิ จ อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสหสฺเสหิ ปริวุโต ปฐมกตฺติกปวารณาทิวเส ถูปารามวิหารมชฺเฌ สตฺถุ กรุณาคุณทีปกํ ภควโต อนุสิฏฺฐิกรานํ กายกมฺมวจีกมฺมวิปฺผนฺทิตวินยนํ วินยปิฏกํ ปกาเสสิฯ ปกาเสตฺวา จ ยาวตายุกํ ติฏฺฐมาโน พหูนํ วาเจตฺวา พหูนํ หทเย ปติฏฺฐาเปตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ เตปิ โข มหามหินฺทปฺปมุขา ตสฺมึ สมาคเม –

> ‘‘อฏฺฐสฏฺฐิ มหาเถรา, ธุรคฺคาหา สมาคตา;
> ปจฺเจกคณิโน สพฺเพ, ธมฺมราชสฺส สาวกาฯ
>
> ‘‘ขีณาสวา วสิปฺปตฺตา, เตวิชฺชา อิทฺธิโกวิทา;
> อุตฺตมตฺถมภิญฺญาย, อนุสาสึสุ ราชิโนฯ
>
> ‘‘อาโลกํ ทสฺสยิตฺวาน, โอภาเสตฺวา มหึ อิมํ;
> ชลิตฺวา อคฺคิกฺขนฺธาว, นิพฺพายึสุ มเหสโย’’ฯ

เตสํ ปรินิพฺพานโต อปรภาเค อเญฺญปิ เตสํ เถรานํ อนฺเตวาสิกา ติสฺสทตฺตกาฬสุมนทีฆสุมนาทโย จ มหาอริฏฺฐตฺเถรสฺส อนฺเตวาสิกา, อนฺเตวาสิกานํ อนฺเตวาสิกา จาติ เอวํ ปุพฺเพ วุตฺตปฺปการา อาจริยปรมฺปรา อิมํ วินยปิฏกํ ยาวชฺชตนา อาเนสุํฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ตติยสงฺคหโต ปน อุทฺธํ อิมํ ทีปํ มหินฺทาทีหิ อาภตํ, มหินฺทโต อุคฺคเหตฺวา กญฺจิ กาลํ อริฏฺฐตฺเถราทีหิ อาภตํ, ตโต ยาวชฺชตนา เตสํเยว อนฺเตวาสิกปรมฺปรภูตาย อาจริยปรมฺปราย อาภต’’นฺติฯ

กตฺถ ปติฏฺฐิตนฺติ? เยสํ ปาฬิโต จ อตฺถโต จ อนูนํ วตฺตติ, มณิฆเฏ ปกฺขิตฺตเตลมิว อีสกมฺปิ น ปคฺฆรติ, เอวรูเปสุ อธิมตฺตสติ-คติ-ธิติ-มเนฺตสุ ลชฺชีสุ กุกฺกุจฺจเกสุ สิกฺขากาเมสุ ปุคฺคเลสุ ปติฏฺฐิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมา วินยปติฏฺฐาปนตฺถํ วินยปริยตฺติยา อานิสํสํ สลฺลเกฺขตฺวา สิกฺขากาเมน ภิกฺขุนา วินโย ปริยาปุณิตโพฺพฯ

ตตฺรายํ **วินยปริยตฺติยา อานิสํโส** – วินยปริยตฺติกุสโล หิ ปุคฺคโล สาสเน ปฏิลทฺธสทฺธานํ กุลปุตฺตานํ มาตาปิตุฏฺฐานิโย โหติ, ตทายตฺตา หิ เนสํ ปพฺพชฺชา อุปสมฺปทา วตฺตานุวตฺตปฏิปตฺติ อาจารโคจรกุสลตาฯ อปิ จสฺส วินยปริยตฺตึ นิสฺสาย อตฺตโน สีลกฺขโนฺธ สุคุโตฺต โหติ สุรกฺขิโต; กุกฺกุจฺจปกตานํ ภิกฺขูนํ ปฏิสรณํ โหติ; วิสารโท สงฺฆมเชฺฌ โวหรติ; ปจฺจตฺถิเก สหธเมฺมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคณฺหาติ; สทฺธมฺมฏฺฐิติยา ปฏิปโนฺน โหติฯ เตนาห ภควา – ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, อานิสํสา วินยธเร ปุคฺคเล; อตฺตโน สีลกฺขโนฺธ สุคุโตฺต โหติ สุรกฺขิโต…เป.… สทฺธมฺมฏฺฐิติยา ปฏิปโนฺน โหตี’’ติ (ปริ. ๓๒๕)ฯ

เย จาปิ สํวรมูลกา กุสลา ธมฺมา วุตฺตา ภควตา, วินยธโร ปุคฺคโล เตสํ ทายาโท; วินยมูลกตฺตา เตสํ ธมฺมานํฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ ภควตา – ‘‘วินโย สํวรตฺถาย, สํวโร อวิปฺปฏิสารตฺถาย, อวิปฺปฏิสาโร ปาโมชฺชตฺถาย, ปาโมชฺชํ ปีตตฺถาย, ปีติ ปสฺสทฺธตฺถาย, ปสฺสทฺธิ สุขตฺถาย, สุขํ สมาธตฺถาย, สมาธิ ยถาภูตญาณทสฺสนตฺถาย, ยถาภูตญาณทสฺสนํ นิพฺพิทตฺถาย, นิพฺพิทา วิราคตฺถาย, วิราโค วิมุตฺตตฺถาย , วิมุตฺติ วิมุตฺติญาณทสฺสนตฺถาย, วิมุตฺติญาณทสฺสนํ อนุปาทาปรินิพฺพานตฺถายฯ เอตทตฺถา กถา, เอตทตฺถา มนฺตนา, เอตทตฺถา อุปนิสา, เอตทตฺถํ โสตาวธานํ – ยทิทํ อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข’’ติ (ปริ. ๓๖๖)ฯ ตสฺมา วินยปริยตฺติยา อาโยโค กรณีโยติฯ

เอตฺตาวตา จ ยา สา วินยสํวณฺณนตฺถํ มาติกา ฐปิตา ตตฺถ –

‘‘วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมา, ธาริตํ เยน จาภตํ;
ยตฺถปฺปติฏฺฐิตํ เจตเมตํ, วตฺวา วิธึ ตโต’’ติฯ

อิมิสฺสา ตาว คาถาย อโตฺถ ปกาสิโต วินยสฺส จ พาหิรนิทานวณฺณนา ยถาธิปฺปายํ สํวณฺณิตา โหตีติฯ

ตติยสงฺคีติกถา นิฏฺฐิตาฯ

พาหิรนิทานกถา นิฏฺฐิตาฯ

เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา

๑. อิทานิ

> ‘‘เตนาติอาทิปาฐสฺส, อตฺถํ นานปฺปการโต;
> ทสฺสยนฺโต กริสฺสามิ, วินยสฺสตฺถวณฺณน’’นฺติฯ

วุตฺตตฺตา **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา**ติอาทีนํ อตฺถวณฺณนํ กริสฺสามิฯ เสยฺยถิทํ – **เตนา**ติ อนิยมนิทฺเทสวจนํฯ ตสฺส สรูเปน อวุตฺเตนปิ อปรภาเค อตฺถโต สิทฺเธน เยนาติ อิมินา วจเนน ปฏินิทฺเทโส กาตพฺโพฯ อปรภาเค หิ วินยปญฺญตฺติยาจนเหตุภูโต อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปริวิตกฺโก สิทฺโธฯ ตสฺมา เยน สมเยน โส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ, เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรตีติ เอวเมตฺถ สมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพฯ อยญฺหิ สพฺพสฺมิมฺปิ วินเย ยุตฺติ, ยทิทํ ยตฺถ ยตฺถ ‘‘เตนา’’ติ วุจฺจติ ตตฺถ ตตฺถ ปุพฺเพ วา ปจฺฉา วา อตฺถโต สิทฺเธน ‘‘เยนา’’ติ อิมินา วจเนน ปฏินิทฺเทโส กาตพฺโพติฯ

ตตฺริทํ มุขมตฺตนิทสฺสนํ – ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามิ, เยน สุทินฺโนน เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิ; ยสฺมา ปฏิเสวิ, ตสฺมา ปญฺญเปสฺสามี’’ติ วุตฺตํ โหติฯ เอวํ ตาว ปุพฺเพ อตฺถโต สิทฺเธน เยนาติ อิมินา วจเนน ปฏินิทฺเทโส ยุชฺชติฯ เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา ราชคเห วิหรติ, เยน สมเยน ธนิโย กุมฺภการปุตฺโต รโญฺญ ทารูนิ อทินฺนํ อาทิยีติ เอวํ ปจฺฉา อตฺถโต สิทฺเธน เยนาติ อิมินา วจเนน ปฏินิทฺเทโส ยุชฺชตีติ วุตฺโต เตนาติ วจนสฺส อตฺโถฯ **สมเยนา**ติ เอตฺถ ปน สมยสทฺโท ตาว –

> สมวาเย ขเณ กาเล, สมูเห เหตุ-ทิฏฺฐิสุ;
> ปฏิลาเภ ปหาเน จ, ปฏิเวเธ จ ทิสฺสติฯ

ตถา หิสฺส – ‘‘อเปฺปว นาม เสฺวปิ อุปสงฺกเมยฺยาม กาลญฺจ สมยญฺจ อุปาทายา’’ติ (ที. นิ. ๑.๔๔๗) เอวมาทีสุ สมวาโย อตฺโถฯ ‘‘เอโกว โข, ภิกฺขเว, ขโณ จ สมโย จ พฺรหฺมจริยวาสายา’’ติ (อ. นิ. ๘.๒๙) เอวมาทีสุ ขโณฯ ‘‘อุณฺหสมโย ปริฬาหสมโย’’ติ (ปาจิ. ๓๕๘) เอวมาทีสุ กาโลฯ ‘‘มหาสมโย ปวนสฺมิ’’นฺติ เอวมาทีสุ สมูโหฯ ‘‘สมโยปิ โข เต, ภทฺทาลิ, อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ – ‘ภควา โข สาวตฺถิยํ วิหรติ, ภควาปิ มํ ชานิสฺสติ – ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี’ติ อยมฺปิ โข เต, ภทฺทาลิ, สมโย อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสี’’ติ (ม. นิ. ๒.๑๓๕) เอวมาทีสุ เหตุฯ ‘‘เตน โข ปน สมเยน อุคฺคหมาโน ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต สมยปฺปวาทเก ตินฺทุกาจีเร เอกสาลเก มลฺลิกาย อาราเม ปฏิวสตี’’ติ (ม. นิ. ๒.๒๖๐) เอวมาทีสุ ทิฏฺฐิฯ

> ‘‘ทิเฏฺฐ ธเมฺม จ โย อตฺโถ, โย จตฺโถ สมฺปรายิโก;
> อตฺถาภิสมยา ธีโร, ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจตี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๒๙);

เอวมาทีสุ ปฏิลาโภฯ ‘‘สมฺมา มานาภิสมยา อนฺตมกาสิ ทุกฺขสฺสา’’ติ (ม. นิ. ๑.๒๘) เอวมาทีสุ ปหานํฯ ‘‘ทุกฺขสฺส ปีฬนโฏฺฐ สงฺขตโฏฺฐ สนฺตาปโฏฺฐ วิปริณามโฏฺฐ อภิสมยโฏฺฐ’’ติ (ปฏิ. ม. ๒.๘) เอวมาทีสุ ปฏิเวโธ อตฺโถฯ อิธ ปนสฺส กาโล อตฺโถฯ ตสฺมา เยน กาเลน อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส วินยปญฺญตฺติยาจนเหตุภูโต ปริวิตกฺโก อุทปาทิ, เตน กาเลนาติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐโพฺพฯ

เอตฺถาห – ‘‘อถ กสฺมา ยถา สุตฺตเนฺต ‘เอกํ สมย’นฺติ อุปโยควจเนน นิเทฺทโส กโต, อภิธเมฺม จ ‘ยสฺมิํ สมเย กามาวจร’นฺติ ภุมฺมวจเนน, ตถา อกตฺวา อิธ ‘เตน สมเยนา’ติ กรณวจเนน นิเทฺทโส กโต’’ติ? ตตฺถ ตถา, อิธ จ อญฺญถา อตฺถสมฺภวโตฯ กถํ? สุตฺตเนฺต ตาว อจฺจนฺตสํโยคโตฺถ สมฺภวติฯ ยญฺหิ สมยํ ภควา พฺรหฺมชาลาทีนิ สุตฺตนฺตานิ เทเสสิ, อจฺจนฺตเมว ตํ สมยํ กรุณาวิหาเรน วิหาสิ; ตสฺมา ตทตฺถโชตนตฺถํ ตตฺถ อุปโยคนิเทฺทโส กโตฯ อภิธเมฺม จ อธิกรณโตฺถ ภาเวนภาวลกฺขณโตฺถ จ สมฺภวติฯ อธิกรณญฺหิ กาลโตฺถ สมูหโตฺถ จ สมโย, ตตฺถ วุตฺตานํ ผสฺสาทิธมฺมานํ ขณสมวายเหตุสงฺขาตสฺส จ สมยสฺส ภาเวน เตสํ ภาโว ลกฺขิยติฯ ตสฺมา ตทตฺถโชตนตฺถํ ตตฺถ ภุมฺมวจเนน นิเทฺทโส กโตฯ อิธ ปน เหตุอโตฺถ กรณโตฺถ จ สมฺภวติฯ โย หิ โส สิกฺขาปทปญฺญตฺติสมโย สาริปุตฺตาทีหิปิ ทุพฺพิเญฺญยฺโย, เตน สมเยน เหตุภูเตน กรณภูเตน จ สิกฺขาปทานิ ปญฺญาปยโนฺต สิกฺขาปทปญฺญตฺติเหตุญฺจ อเปกฺขมาโน ภควา ตตฺถ ตตฺถ วิหาสิ; ตสฺมา ตทตฺถโชตนตฺถํ อิธ กรณวจเนน นิเทฺทโส กโตติ เวทิตโพฺพฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘อุปโยเคน ภุเมฺมน, ตํ ตํ อตฺถมเปกฺขิย;
> อญฺญตฺร สมโย วุโตฺต, กรเณเนว โส อิธา’’ติฯ

โปราณา ปน วณฺณยนฺติ – ‘เอกํ สมย’นฺติ วา ‘ยสฺมิํ สมเย’ติ วา ‘เตน สมเยนา’ติ วา อภิลาปมตฺตเภโท เอส, สพฺพตฺถ ภุมฺมเมว อโตฺถ’’ติฯ ตสฺมา เตสํ ลทฺธิยา ‘‘เตน สมเยนา’’ติ วุเตฺตปิ ‘‘ตสฺมิํ สมเย’’ติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

พุโทฺธ ภควาติ อิเมสํ ปทานํ ปรโต อตฺถํ วณฺณยิสฺสามฯ **เวรญฺชายํ วิหรตี**ติ เอตฺถ ปน **เวรญฺชา**ติ อญฺญตรสฺส นครเสฺสตํ อธิวจนํ, ตสฺสํ เวรญฺชายํ; สมีปเตฺถ ภุมฺมวจนํฯ **วิหรตี**ติ อวิเสเสน อิริยาปถทิพฺพพฺรหฺมอริยวิหาเรสุ อญฺญตรวิหารสมงฺคีปริทีปนเมตํ, อิธ ปน ฐานคมนนิสชฺชาสยนปฺปเภเทสุอิริยาปเถสุ อญฺญตรอิริยาปถสมาโยคปริทีปนํ, เตน ฐิโตปิ คจฺฉโนฺตปิ นิสิโนฺนปิ สยาโนปิ ภควา วิหรติเจฺจว เวทิตโพฺพฯ โส หิ เอกํ อิริยาปถพาธนํ อเญฺญน อิริยาปเถน วิจฺฉินฺทิตฺวา อปริปตนฺตํ อตฺตภาวํ หรติ ปวเตฺตติ, ตสฺมา ‘‘วิหรตี’’ติ วุจฺจติฯ

นเฬรุปุจิมนฺทมูเลติ เอตฺถ **นเฬรุ** นาม ยโกฺข, **ปุจิมโนฺท**ติ นิมฺพรุโกฺข, **มูล**นฺติ สมีปํฯ อยญฺหิ มูลสโทฺท ‘‘มูลานิ อุทฺธเรยฺย อนฺตมโส อุสีรนาฬิมตฺตานิปี’’ติ (อ. นิ. ๔.๑๙๕) -อาทีสุ มูลมูเล ทิสฺสติฯ ‘‘โลโภ อกุสลมูล’’นฺติ (ที. นิ. ๓.๓๐๕) -อาทีสุ อสาธารณเหตุมฺหิฯ ‘‘ยาว มชฺฌนฺหิเก กาเล ฉายา ผรติ, นิวาเต ปณฺณานิ ปตนฺติ, เอตฺตาวตา รุกฺขมูล’’นฺติอาทีสุ สมีเปฯ อิธ ปน สมีเป อธิเปฺปโต, ตสฺมา นเฬรุยเกฺขน อธิคฺคหิตสฺส ปุจิมนฺทสฺส สมีเปติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ โส กิร ปุจิมโนฺท รมณีโย ปาสาทิโก อเนเกสํ รุกฺขานํ อาธิปจฺจํ วิย กุรุมาโน ตสฺส นครสฺส อวิทูเร คมนาคมนสมฺปเนฺน ฐาเน อโหสิฯ อถ ภควา เวรญฺชํ คนฺตฺวา ปติรูเป ฐาเน วิหรโนฺต ตสฺส รุกฺขสฺส สมีเป เหฎฺฐาภาเค วิหาสิฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘เวรญฺชายํ วิหรติ นเฬรุปุจิมนฺทมูเล**’’ติฯ

ตตฺถ สิยา ยทิ ตาว ภควา เวรญฺชายํ วิหรติ, ‘‘นเฬรุปุจิมนฺทมูเล’’ติ น วตฺตพฺพํ, อถ ตตฺถ วิหรติ, ‘‘เวรญฺชาย’’นฺติ น วตฺตพฺพํ, น หิ สกฺกา อุภยตฺถ เตเนว สมเยน อปุพฺพํ อจริมํ วิหริตุนฺติ? น โข ปเนตํ เอวํ ทฎฺฐพฺพํ, นนุ อโวจุมฺห ‘‘สมีปเตฺถ ภุมฺมวจน’’นฺติฯ ตสฺมา ยถา คงฺคายมุนาทีนํ สมีเป โคยูถานิ จรนฺตานิ ‘‘คงฺคาย จรนฺติ, ยมุนาย จรนฺตี’’ติ วุจฺจนฺติ; เอวมิธาปิ ยทิทํ เวรญฺชาย สมีเป นเฬรุปุจิมนฺทมูลํ ตตฺถ วิหรโนฺต วุจฺจติ ‘‘เวรญฺชายํ วิหรติ นเฬรุปุจิมนฺ

ทมูเล’’ติฯ โคจรคามนิทสฺสนตฺถํ หิสฺส เวรญฺชาวจนํฯ ปพฺพชิตานุรูปนิวาสนฏฺฐานนิทสฺสนตฺถํ นเฬรุปุจิมนฺทมูลวจนํฯ

ตตฺถ เวรญฺชากิตฺตเนน อายสฺมา อุปาลิเตฺถโร ภควโต คหฏฺฐานุคฺคหกรณํ ทเสฺสติ, นเฬรุปุจิมนฺทมูลกิตฺตเนน ปพฺพชิตานุคฺคหกรณํ, ตถา ปุริเมน ปจฺจยคฺคหณโต อตฺตกิลมถานุโยควิวชฺชนํ, ปจฺฉิเมน วตฺถุกามปฺปหานโต กามสุขลฺลิกานุโยควิวชฺชนุปายทสฺสนํ; ปุริเมน จ ธมฺมเทสนาภิโยคํ, ปจฺฉิเมน วิเวกาธิมุตฺตึ; ปุริเมน กรุณาย อุปคมนํ , ปจฺฉิเมน ปญฺญาย อปคมนํ; ปุริเมน สตฺตานํ หิตสุขนิปฺผาทนาธิมุตฺตตํ, ปจฺฉิเมน ปรหิตสุขกรเณ นิรุปเลปนํ; ปุริเมน ธมฺมิกสุขาปริจฺจาคนิมิตฺตํ ผาสุวิหารํ, ปจฺฉิเมน อุตฺตริมนุสฺสธมฺมานุโยคนิมิตฺตํ; ปุริเมน มนุสฺสานํ อุปการพหุลตํ, ปจฺฉิเมน เทวตานํ; ปุริเมน โลเก ชาตสฺส โลเก สํวฑฺฒภาวํ, ปจฺฉิเมน โลเกน อนุปลิตฺตตํ; ปุริเมน ‘‘เอกปุคฺคโล, ภิกฺขเว, โลเก อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตโม เอกปุคฺคโล? ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ’’ติ (อ. นิ. ๑.๑๗๐) วจนโต ยทตฺถํ ภควา อุปฺปนฺโน ตทตฺถปรินิปฺผาทนํ, ปจฺฉิเมน ยตฺถ อุปฺปนฺโน ตทนุรูปวิหารํฯ ภควา หิ ปฐมํ ลุมฺพินีวเน, ทุติยํ โพธิมณฺฑเติ โลกิยโลกุตฺตราย อุปฺปตฺติยา วเนเยว อุปฺปนฺโน, เตนสฺส วเนเยว วิหารํ ทเสฺสตีติ เอวมาทินา นเยนเตฺถ อตฺถโยชนา เวทิตพฺพาฯ

มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธินฺติ เอตฺถ **มหตา**ติ คุณมหเตฺตนปิ มหตา; สงฺขฺยามหเตฺตนปิ, โส หิ ภิกฺขุสโงฺฆ คุเณหิปิ มหา อโหสิ, ยสฺมา โย ตตฺถ ปจฺฉิมโก โส โสตาปนฺโน; สงฺขฺยายปิ มหา ปญฺจสตสงฺขฺยตฺตาฯ ภิกฺขูนํ สเงฺฆน **ภิกฺขุสเงฺฆน;** ทิฏฺฐิสีลสามญฺญสงฺขาตสงฺฆาเตน สมณคเณนาติ อโตฺถฯ **สทฺธิ**นฺติ เอกโตฯ **ปญฺจมเตฺตหิ ภิกฺขุสเตหี**ติ ปญฺจ มตฺตา เอเตสนฺติ **ปญฺจมตฺตานิ**ฯ มตฺตาติ ปมาณํ วุจฺจติฯ ตสฺมา ยถา ‘‘โภชเน มตฺตญฺญู’’ติ วุเตฺต โภชเน มตฺตํ ชานาติ, ปมาณํ ชานาตีติ อโตฺถ โหติ; เอวมิธาปิ เตสํ ภิกฺขุสตานํ ปญฺจ มตฺตา ปญฺจปฺปมาณนฺติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ภิกฺขูนํ สตานิ **ภิกฺขุสตานิ,** เตหิ ปญฺจมเตฺตหิ ภิกฺขุสเตหิฯ เอเตน ยํ วุตฺตํ – ‘‘มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิ’’นฺติ, เอตฺถ ตสฺส มหโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส สงฺขฺยามหตฺตํ ทสฺสิตํ โหติฯ ปรโต ปนสฺส ‘‘นิรพฺพุโท หิ, สาริปุตฺต ภิกฺขุสโงฺฆ นิราทีนโว อปคตกาฬโก สุโทฺธ สาเร ปติฏฺฐิโตฯ อิเมสญฺหิ, สาริปุตฺต, ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ โย ปจฺฉิมโก โส โสตาปนฺโน’’ติ วจเนน คุณมหตฺตํ อาวิภวิสฺสติฯ

อโสฺสสิ โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณติ **อโสฺสสี**ติ สุณิ อุปลภิ, โสตทฺวารสมฺปตฺตวจนนิโคฺฆสานุสาเรน อญฺญาสิฯ **โข**ติ ปทปูรณมเตฺต อวธารณเตฺถ วา นิปาโตฯ ตตฺถ อวธารณเตฺถน อโสฺสสิ เอว, นาสฺส โกจิ สวนนฺตราโย อโหสีติ อยมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ปทปูรเณน ปน พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตามตฺตเมวฯ เวรญฺชายํ ชาโต, เวรญฺชายํ ภโว, เวรญฺชา วา อสฺส นิวาโสติ **เวรโญฺช**ฯ มาตาปิตูหิ กตนามวเสน ปนายํ ‘‘อุทโย’’ติ วุจฺจติฯ พฺรหฺมํ อณตีติ **พฺราหฺมโณ,** มเนฺต สชฺฌายตีติ อโตฺถฯ อิทเมว หิ ชาติพฺราหฺมณานํ นิรุตฺติวจนํฯ อริยา ปน พาหิตปาปตฺตา ‘‘พฺราหฺมณา’’ติ วุจฺจนฺติฯ

อิทานิ ยมตฺถํ เวรโญฺช พฺราหฺมโณ อโสฺสสิ, ตํ ปกาเสโนฺต **สมโณ ขลุ โภ โคตโม**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ สมิตปาปตฺตา **สมโณ**ติ เวทิตโพฺพฯ วุตฺตํ เหตํ – ‘‘พาหิตปาโปติ พฺราหฺมโณ (ธ. ป. ๓๘๘), สมิตปาปตฺตา สมโณติ วุจฺจตี’’ติ (ธ. ป. ๒๖๕)ฯ ภควา จ อนุตฺตเรน อริยมเคฺคน สมิตปาโป, เตนสฺส ยถาภุจฺจคุณาธิคตเมตํ นามํ ยทิทํ สมโณติฯ **ขลู**ติ อนุสฺสวนเตฺถ นิปาโตฯ **โภ**ติ พฺราหฺมณชาติกานํ ชาติสมุทาคตํ อาลปนมตฺตํฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ –

‘‘โภวาที นามโส โหติ, สเจ โหติ สกิญฺจโน’’ติฯ (ธ. ป. ๓๙๖; สุ. นิ. ๖๒๕)ฯ **โคตโม**ติ ภควนฺตํ โคตฺตวเสน ปริกิเตฺตติ, ตสฺมา ‘‘สมโณ ขลุ โภ โคตโม’’ติ เอตฺถ สมโณ กิร โภ โคตมโคโตฺตติ เอวมโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ **สกฺยปุโตฺต**ติ อิทํ ปน ภควโต อุจฺจากุลปริทีปนํฯ **สกฺยกุลา ปพฺพชิโต**ติ สทฺธาปพฺพชิตภาวปริทีปนํ, เกนจิ ปาริชุเญฺญน อนภิภูโต อปริกฺขีณํเยว, ตํ กุลํ ปหาย สทฺธาย ปพฺพชิโตติ วุตฺตํ โหติฯ ตโต ปรํ วุตฺตตฺถเมวฯ **ตํ โข ปนา**ติ อิตฺถมฺภูตาขฺยานเตฺถ อุปโยควจนํ, ตสฺส โข ปน โภโต โคตมสฺสาติ อโตฺถฯ **กลฺยาโณ**ติ กลฺยาณคุณสมนฺนาคโต; เสโฎฺฐติ วุตฺตํ โหติฯ **กิตฺติสโทฺท**ติ กิตฺติ เอว, ถุติโฆโส วาฯ

อิติปิ โส ภควาติอาทีสุ ปน อยํ ตาว โยชนา – โส ภควา อิติปิ อรหํ, อิติปิ สมฺมาสมฺพุโทฺธ…เป.… อิติปิ ภควาติ อิมินา จ อิมินา จ การเณนาติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ วินยธรานํ สุตฺตนฺตนยโกสลฺลตฺถํ วินยสํวณฺณนารเมฺภ พุทฺธคุณปฎิสํยุตฺตาย ธมฺมิยา กถาย จิตฺตสมฺปหํสนตฺถญฺจ เอเตสํ ปทานํ วิตฺถารนเยน วณฺณนํ กริสฺสามิฯ ตสฺมา ยํ วุตฺตํ – ‘‘โส ภควา อิติปิ อรห’’นฺติอาทิ; ตตฺถ อารกตฺตา, อรีนํ อรานญฺจ หตตฺตา, ปจฺจยาทีนํ อรหตฺตา, ปาปกรเณ รหาภาวาติ อิเมหิ ตาว การเณหิ โส ภควา อรหนฺติ เวทิตโพฺพฯ อารกา หิ โส สพฺพกิเลเสหิ สุวิทูรวิทูเร ฐิโต, มเคฺคน สวาสนานํ กิเลสานํ วิทฺธํสิตตฺตาติ อารกตฺตา **อรหํ;** เต จาเนน กิเลสารโย มเคฺคน หตาติ อรีนํ หตตฺตาปิ **อรหํ**ฯ ยเญฺจตํ อวิชฺชาภวตณฺหามยนาภิปุญฺญาทิอภิสงฺขารารํ ชรามรณเนมิ อาสวสมุทยมเยน อเกฺขน วิชฺฌิตฺวา ติภวรเถ สมาโยชิตํ อนาทิกาลปฺปวตฺตํ สํสารจกฺกํ, ตสฺสาเนน โพธิมเณฺฑ วีริยปาเทหิ สีลปถวิยํ ปติฎฺฐาย สทฺธาหเตฺถน กมฺมกฺขยกรํ ญาณผรสุํ คเหตฺวา สเพฺพ อรา หตาติ อรานํ หตตฺตาปิ **อรหํ**ฯ

อถ วา สํสารจกฺกนฺติ อนมตคฺคสํสารวฎฺฎํ วุจฺจติ, ตสฺส จ อวิชฺชา นาภิ, มูลตฺตา; ชรามรณํ เนมิ, ปริโยสานตฺตา; เสสา ทส ธมฺมา อรา, อวิชฺชามูลกตฺตา ชรามรณปริยนฺตตฺตา จฯ ตตฺถ ทุกฺขาทีสุ อญฺญาณํ อวิชฺชา, กามภเว จ อวิชฺชา กามภเว สงฺขารานํ ปจฺจโย โหติฯ รูปภเว อวิชฺชา รูปภเว สงฺขารานํ ปจฺจโย โหติฯ อรูปภเว อวิชฺชา อรูปภเว สงฺขารานํ ปจฺจโย โหติฯ กามภเว สงฺขารา กามภเว ปฎิสนฺธิวิญฺญาณสฺส ปจฺจยา โหนฺติฯ เอส นโย อิตเรสุฯ กามภเว ปฎิสนฺธิวิญฺญาณํ กามภเว นามรูปสฺส ปจฺจโย โหติ, ตถา รูปภเวฯ อรูปภเว นามเสฺสว ปจฺจโย โหติฯ กามภเว นามรูปํ กามภเว สฬายตนสฺส ปจฺจโย โหติฯ รูปภเว นามรูปํ รูปภเว ติณฺณํ อายตนานํ ปจฺจโย โหติฯ อรูปภเว นามํ อรูปภเว เอกสฺสายตนสฺส ปจฺจโย โหติฯ กามภเว สฬายตนํ กามภเว ฉพฺพิธสฺส ผสฺสสฺส ปจฺจโย โหติฯ รูปภเว ตีณิ อายตนานิ รูปภเว ติณฺณํ ผสฺสานํ; อรูปภเว เอกมายตนํ อรูปภเว เอกสฺส ผสฺสสฺส ปจฺจโย โหติฯ กามภเว ฉ ผสฺสา กามภเว ฉนฺนํ เวทนานํ ปจฺจยา โหนฺติฯ รูปภเว ตโย ตเตฺถว ติสฺสนฺนํ; อรูปภเว เอโก ตเตฺถว เอกิสฺสา เวทนาย ปจฺจโย โหติฯ กามภเว ฉ เวทนา กามภเว ฉนฺนํ ตณฺหากายานํ ปจฺจยา โหนฺติฯ รูปภเว ติโสฺส ตเตฺถว ติณฺณํ; อรูปภเว เอกา เวทนา อรูปภเว เอกสฺส ตณฺหากายสฺส ปจฺจโย โหติฯ ตตฺถ ตตฺถ สา สา ตณฺหา ตสฺส ตสฺส อุปาทานสฺส ปจฺจโย; อุปาทานาทโย ภวาทีนํฯ

กถํ? อิเธกโจฺจ ‘‘กาเม ปริภุญฺชิสฺสามี’’ติ กามุปาทานปจฺจยา กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย มนสา ทุจฺจริตํ จรติ; ทุจฺจริตปาริปูริยา อปาเย อุปปชฺชติฯ ตตฺถสฺส อุปปตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมภโว, กมฺมนิพฺพตฺตา ขนฺธา อุปปตฺติภโว, ขนฺธานํ นิพฺพตฺติ ชาติ, ปริปาโก ชรา, เภโท มรณํฯ

อปโร ‘‘สคฺคสมฺปตฺตึ อนุภวิสฺสามี’’ติ ตเถว สุจริตํ จรติ; สุจริตปาริปูริยา สเคฺค อุปปชฺชติฯ ตตฺถสฺส อุปปตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมภโวติ โส เอว นโยฯ

อปโร ปน ‘‘พฺรหฺมโลกสมฺปตฺตึ อนุภวิสฺสามี’’ติ กามุปาทานปจฺจยา เอว เมตฺตํ ภาเวติ, กรุณํ… มุทิตํ… อุเปกฺขํ ภาเวติ, ภาวนาปาริปูริยา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติฯ ตตฺถสฺส นิพฺพตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมภโวติ โสเยว นโยฯ

อปโร ‘‘อรูปวภสมฺปตฺตึ อนุภวิสฺสามี’’ติ ตเถว อากาสานญฺจายตนาทิสมาปตฺติโย ภาเวติ, ภาวนาปาริปูริยา ตตฺถ นิพฺพตฺตติฯ ตตฺถสฺส นิพฺพตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมภโว, กมฺมนิพฺพตฺตา ขนฺธา อุปปตฺติภโว, ขนฺธานํ นิพฺพตฺติ ชาติ, ปริปาโก ชรา, เภโท มรณนฺติฯ เอส นโย เสสุปาทานมูลิกาสุปิ โยชนาสุฯ

เอวํ ‘‘อยํ อวิชฺชา เหตุ, สงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนา, อุโภเปเต เหตุสมุปฺปนฺนาติ ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํ; อตีตมฺปิ อทฺธานํ, อนาคตมฺปิ อทฺธานํ; อวิชฺชา เหตุ, สงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนา, อุโภเปเต เหตุสมุปฺปนฺนาติ ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณ’’นฺติ เอเตน นเยน สพฺพปทานิ วิตฺถาเรตพฺพานิฯ ตตฺถ อวิชฺชา สงฺขารา เอโก สเงฺขโป, วิญฺญาณ-นามรูป-สฬายตน-ผสฺส-เวทนา เอโก, ตณฺหุปาทานภวา เอโก, ชาติ-ชรา-มรณํ เอโกฯ ปุริมสเงฺขโป เจตฺถ อตีโต อทฺธา, เทฺว มชฺฌิมา ปจฺจุปฺปโนฺน, ชาติชรามรณํ อนาคโตฯ อวิชฺชาสงฺขารคฺคหเณน เจตฺถ ตณฺหุปาทานภวา คหิตาว โหนฺตีติ อิเม ปญฺจ ธมฺมา อตีเต กมฺมวฏฺฏํ; วิญฺญาณาทโย ปญฺจ ธมฺมา เอตรหิ วิปากวฏฺฏํฯ ตณฺหุปาทานภวคฺคหเณน อวิชฺชาสงฺขารา คหิตาว โหนฺตีติ อิเม ปญฺจ ธมฺมา เอตรหิ กมฺมวฏฺฏํ; ชาติชรามรณาปเทเสน วิญฺญาณาทีนํ นิทฺทิฏฺฐตฺตา อิเม ปญฺจ ธมฺมา อายตึ วิปากวฏฺฏํฯ เต อาการโต วีสติวิธา โหนฺติฯ สงฺขารวิญฺญาณานเญฺจตฺถ อนฺตรา เอโก สนฺธิ, เวทนาตณฺหานมนฺตรา เอโก, ภวชาตีนมนฺตรา เอโกฯ อิติ ภควา เอวํ จตุสเงฺขปํ, ติยทฺธํ, วีสตาการํ, ติสนฺธึ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ สพฺพาการโต ชานาติ ปสฺสติ อญฺญาติ ปฏิวิชฺฌติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณ’’นฺติฯ อิมินา ธมฺมฏฺฐิติญาเณน ภควา เต ธเมฺม ยถาภูตํ ญตฺวา เตสุ นิพฺพินฺทโนฺต วิรชฺชโนฺต วิมุจฺจโนฺต วุตฺตปฺปการสฺส อิมสฺส สํสารจกฺกสฺส อเร หนิ วิหนิ วิทฺธํเสสิฯ เอวมฺปิ **อรานํ หตตฺตา อรหํ**ฯ

อคฺคทกฺขิเณยฺยตฺตา จ จีวราทิปจฺจเย อรหติ ปูชาวิเสสญฺจ; เตเนว จ อุปฺปเนฺน ตถาคเต เย เกจิ มเหสกฺขา เทวมนุสฺสา น เต อญฺญตฺถ ปูชํ กโรนฺติฯ ตถา หิ พฺรหฺมา สหมฺปติ สิเนรุมตฺเตน รตนทาเมน ตถาคตํ ปูเชสิ, ยถาพลญฺจ อเญฺญปิ เทวา มนุสฺสา จ พิมฺพิสารโกสลราชาทโยฯ ปรินิพฺพุตมฺปิ จ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส ฉนฺนวุติโกฏิธนํ วิสเชฺชตฺวา อโสกมหาราชา สกลชมฺพุทีเป จตุราสีติวิหารสหสฺสานิ ปติฏฺฐาเปสิฯ โก ปน วาโท อเญฺญสํ ปูชาวิเสสานนฺติ! เอวํ **ปจฺจยาทีนํ อรหตฺตาปิ อรหํ**ฯ ยถา จ โลเก เกจิ ปณฺฑิตมานิโน พาลา อสิโลกภเยน รโห ปาปํ กโรนฺติ; เอวเมส น กทาจิ กโรตีติ **ปาปกรเณ รหาภาวโตปิ อรหํ**ฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘อารกตฺตา หตตฺตา จ, กิเลสารีน โส มุนิ;
> หตสํสารจกฺกาโร, ปจฺจยาทีน จารโห;
> น รโห กโรติ ปาปานิ, อรหํ เตน วุจฺจตี’’ติฯ

สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตา ปน **สมฺมาสมฺพุทฺโธ**ฯ ตถา เหส สพฺพธมฺเม สมฺมา สามญฺจ พุทฺโธ, อภิญฺเญยฺเย ธมฺเม อภิญฺเญยฺยโต พุทฺโธ, ปริญฺเญยฺเย ธมฺเม ปริญฺเญยฺยโต, ปหาตพฺเพ ธมฺเม ปหาตพฺพโต, สจฺฉิกาตพฺเพ ธมฺเม สจฺฉิกาตพฺพโต, ภาเวตพฺเพ ธมฺเม ภาเวตพฺพโตฯ เตเนว จาห –

> ‘‘อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ, ภาเวตพฺพญฺจ ภาวิตํ;
> ปหาตพฺพํ ปหีนํ เม, ตสฺมา พุทฺโธสฺมิ พฺราหฺมณา’’ติฯ (ม. นิ. ๒.๓๙๙; สุ. นิ. ๕๖๓);

อปิจ จกฺขุ ทุกฺขสจฺจํ, ตสฺส มูลการณภาเวน ตํสมุฏฺฐาปิกา ปุริมตณฺหา สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมปฺปวตฺติ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา ปฏิปทา มคฺคสจฺจนฺติ เอวํ เอเกกปทุทฺธาเรนาปิ สพฺพธมฺเม สมฺมา สามญฺจ พุทฺโธฯ เอส นโย โสต-ฆาน-ชิวฺหา-กายมเนสุปิฯ เอเตเนว นเยน รูปาทีนิ ฉ อายตนานิ, จกฺขุวิญฺญาณาทโย ฉ วิญฺญาณกายา, จกฺขุสมฺผสฺสาทโย ฉ ผสฺสา, จกฺขุสมฺผสฺสชาทโย ฉ เวทนา, รูปสญฺญาทโย ฉ สญฺญา, รูปสญฺเจตนาทโย ฉ เจตนา, รูปตณฺหาทโย ฉ ตณฺหากายา, รูปวิตกฺกาทโย ฉ วิตกฺกา, รูปวิจาราทโย ฉ วิจารา , รูปกฺขนฺธาทโย ปญฺจกฺขนฺธา, ทส กสิณานิ, ทส อนุสฺสติโย, อุทฺธุมาตกสญฺญาทิวเสน ทส สญฺญา, เกสาทโย ทฺวตฺตึสาการา, ทฺวาทสายตนานิ, อฏฺฐารส ธาตุโย, กามภวาทโย นว ภวา, ปฐมาทีนิ จตฺตาริ ฌานานิ, เมตฺตาภาวนาทโย จตโสฺส อปฺปมญฺญา, จตโสฺส อรูปสมาปตฺติโย, ปฏิโลมโต ชรามรณาทีนิ, อนุโลมโต อวิชฺชาทีนิ ปฏิจฺจสมุปฺปาทงฺคานิ จ โยเชตพฺพานิฯ

ตตฺรายํ เอกปทโยชนา – ‘‘ชรามรณํ ทุกฺขสจฺจํ, ชาติ สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา ปฏิปทา มคฺคสจฺจ’’นฺติฯ เอวํ เอเกกปทุทฺธาเรน สพฺพธมฺเม สมฺมา สามญฺจ พุทฺโธ อนุพุทฺโธ ปฏิวิทฺโธฯ เตน วุตฺตํ – **สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตา ปน สมฺมาสมฺพุทฺโธ**ติฯ

วิชฺชาหิ ปน จรเณน จ สมฺปนฺนตฺตา **วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน**; ตตฺถ **วิชฺชา**ติ ติโสฺสปิ วิชฺชา, อฏฺฐปิ วิชฺชาฯ ติโสฺส วิชฺชา ภยเภรวสุตฺเต (ม. นิ. ๑.๓๔ อาทโย) วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพา, อฏฺฐ วิชฺชา อมฺพฏฺฐสุตฺเต (ที. นิ. ๑.๒๗๘ อาทโย)ฯ ตตฺร หิ วิปสฺสนาญาเณน มโนมยิทฺธิยา จ สห ฉ อภิญฺญา ปริคฺคเหตฺวา อฏฺฐ วิชฺชา วุตฺตาฯ **จรณ**นฺติ สีลสํวโร, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา, โภชเน มตฺตญฺญุตา, ชาคริยานุโยโค, สตฺต สทฺธมฺมา, จตฺตาริ รูปาวจรชฺฌานานีติ อิเม ปนฺนรส ธมฺมา เวทิตพฺพาฯ อิเมเยว หิ ปนฺนรส ธมฺมา, ยสฺมา เอเตหิ จรติ อริยสาวโก คจฺฉติ อมตํ ทิสํ ตสฺมา, จรณนฺติ วุตฺตาฯ ยถาห – ‘‘อิธ, มหานาม, อริยสาวโก สีลวา โหตี’’ติ (ม. นิ. ๒.๒๔) วิตฺถาโรฯ ภควา อิมาหิ วิชฺชาหิ อิมินา จ จรเณน สมนฺนาคโต, เตน วุจฺจติ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโนติ ฯ ตตฺถ วิชฺชาสมฺปทา ภควโต สพฺพญฺญุตํ ปูเรตฺวา ฐิตา, จรณสมฺปทา มหาการุณิกตํฯ โส สพฺพญฺญุตาย สพฺพสตฺตานํ อตฺถานตฺถํ ญตฺวา มหาการุณิกตาย อนตฺถํ ปริวชฺเชตฺวา อตฺเถ นิโยเชติ, ยถา ตํ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโนฯ เตนสฺส สาวกา สุปฺปฏิปนฺนา โหนฺติ โน ทุปฺปฏิปนฺนา, วิชฺชาจรณวิปนฺนานญฺหิ สาวกา อตฺตนฺตปาทโย วิยฯ

โสภนคมนตฺตา, สุนฺทรํ ฐานํ คตตฺตา, สมฺมาคตตฺตา, สมฺมา จ คทตฺตา **สุคโต**ฯ คมนมฺปิ หิ คตนฺติ วุจฺจติ, ตญฺจ ภควโต โสภนํ ปริสุทฺธมนวชฺชํ ฯ กึ ปน ตนฺติ? อริยมคฺโคฯ เตน เหส คมเนน เขมํ ทิสํ อสชฺชมาโน คโตติ **โสภนคมนตฺตา สุคโต**ฯ สุนฺทรํ เจส ฐานํ คโต อมตํ นิพฺพานนฺติ **สุนฺทรํ ฐานํ คตตฺตาปิ สุคโต**ฯ สมฺมา จ คโต เตน เตน มคฺเคน ปหีเน กิเลเส ปุน อปจฺจาคจฺฉนฺโตฯ วุตฺตเญฺจตํ – ‘‘โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุ

เนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ สุคโต…เป…. อรหตฺตมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ สุคโต''ติ (มหานิ. ๓๘)ฯ สมฺมา วา อาคโต ทีปงฺกรปาทมูลโต ปภุติ ยาว โพธิมโณฺฑ ตาว สมตึสปารมิปูริตาย สมฺมาปฏิปตฺติยา สพฺพโลกสฺส หิตสุขเมว กโรนฺโต สสฺสตํ อุเจฺฉทํ กามสุขํ อตฺตกิลมถนฺติ อิเม จ อเนฺต อนุปคจฺฉนฺโต อาคโตติ **สมฺมาคตตฺตาปิ สุคโต**ฯ สมฺมา เจส คทติ, ยุตฺตฏฺฐาเน ยุตฺตเมว วาจํ ภาสตีติ **สมฺมา คทตฺตาปิ สุคโต**ฯ

ตตฺริทํ สาธกสุตฺตํ – ''ยํ ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา, น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสติฯ ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา, ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสติฯ ยญฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสํหิตํ, สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจาย เวยฺยากรณายฯ ยํ ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสติฯ ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสติฯ ยญฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสํหิตํ, สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจาย เวยฺยากรณายา''ติ (ม. นิ. ๒.๘๖)ฯ เอวํ **สมฺมา คทตฺตาปิ สุคโต**ติ เวทิตโพฺพฯ

สพฺพถา วิทิตโลกตฺตา ปน **โลกวิทู**ฯ โส หิ ภควา สภาวโต สมุทยโต นิโรธโต นิโรธูปายโตติ สพฺพถา โลกํ อเวทิ อญฺญาสิ ปฏิวิชฺฌิฯ ยถาห – ''ยตฺถ โข, อาวุโส, น ชายติ น ชียติ น มียติ น จวติ น อุปปชฺชติ, นาหํ ตํ คมเนน โลกสฺส อนฺตํ ญาเตยฺยํ ทเฏฺฐยฺยํ ปเตฺตยฺยนฺติ วทามิ; น จาหํ, อาวุโส, อปฺปตฺวาว โลกสฺส อนฺตํ ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยํ วทามิฯ อปิ จาหํ, อาวุโส, อิมสฺมิํเยว พฺยามมเตฺต กเฬวเร สสญฺญิมฺหิ สมนเก โลกญฺจ ปญฺญเปมิ โลกสมุทยญฺจ โลกนิโรธญฺจ โลกนิโรธคามินิญฺจ ปฏิปทํฯ

''คมเนน น ปตฺตโพฺพ, โลกสฺสโนฺต กุทาจนํ;
น จ อปฺปตฺวา โลกนฺตํ, ทุกฺขา อตฺถิ ปโมจนํฯ

''ตสฺมา หเว โลกวิทู สุเมโธ;
โลกนฺตคู วุสิตพฺรหฺมจริโย;
โลกสฺส อนฺตํ สมิตาวิ ญตฺวา;
นาสีสตี โลกมิมํ ปรญฺจา''ติฯ (อ. นิ. ๔.๔๕; สํ. นิ. ๑.๑๐๗);

อปิจ ตโย โลกา – สงฺขารโลโก, สตฺตโลโก, โอกาสโลโกติ; ตตฺถ ''เอโก โลโก – สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา''ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๑๒) อาคตฏฺฐาเน สงฺขารโลโก เวทิตโพฺพฯ ''สสฺสโต โลโกติ วา อสสฺสโต โลโกติ วา''ติ (ที. นิ. ๑.๔๒๑) อาคตฏฺฐาเน สตฺตโลโกฯ

''ยาวตา จนฺทิมสูริยา, ปริหรนฺติ ทิสา ภนฺติ วิโรจนา;
ตาว สหสฺสธา โลโก, เอตฺถ เต วตฺตตี วโส''ติฯ (ม. นิ. ๑.๕๐๓) –

อาคตฏฺฐาเน โอกาสโลโก, ตมฺปิ ภควา สพฺพถา อเวทิฯ ตถา หิสฺส – ''เอโก โลโก – สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกาฯ เทฺว โลกา – นามญฺจ รูปญฺจฯ ตโย โลกา – ติโสฺส เวทนาฯ จตฺตาโร โลกา – จตฺตาโร อาหาราฯ ปญฺจ โลกา – ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาฯ ฉ โลกา – ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิฯ สตฺต โลกา สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโยฯ อฏฺฐ โลกา – อฏฺฐ โลกธมฺมาฯ นว

โลกา – นว สตฺตาวาสาฯ ทส โลกา – ทสายตนานิฯ ทฺวาทส โลกา – ทฺวาทสายตนานิ ฯ อฏฺฐารส โลกา – อฏฺฐารส ธาตุโย’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๑๒)ฯ อยํ สงฺขารโลโกปิ สพฺพถา วิทิโตฯ

ยสฺมา ปเนส สเพฺพสมฺปิ สตฺตานํ อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺติํ ชานาติ, อปฺปรชเกฺข มหารชเกฺข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภเพฺพ อภเพฺพ สเตฺต ชานาติ, ตสฺมาสฺส สตฺตโลโกปิ สพฺพถา วิทิโตฯ ยถา จ สตฺตโลโก เอวํ โอกาสโลโกปิฯ ตถา เหส เอกํ จกฺกวาฬํ อายามโต จ วิตฺถารโต จ โยชนานํ ทฺวาทส สตสหสฺสานิ ตีณิ สหสฺสานิ จตฺตาริ สตานิ ปญฺญาสญฺจ โยชนานิฯ ปริเกฺขปโต –

สพฺพํ สตสหสฺสานิ, ฉตฺติํส ปริมณฺฑลํ;
ทสเญฺจว สหสฺสานิ, อฑฺฒุฑฺฒานิ สตานิ จฯ

ตตฺถ –

ทุเว สตสหสฺสานิ, จตฺตาริ นหุตานิ จ;
เอตฺตกํ พหลเตฺตน, สงฺขาตายํ วสุนฺธราฯ

ตสฺสา เอว สนฺธารกํ –

จตฺตาริ สตสหสฺสานิ, อเฎฺฐว นหุตานิ จ;
เอตฺตกํ พหลเตฺตน, ชลํ วาเต ปติฎฺฐิตํฯ

ตสฺสาปิ สนฺธารโก –

นวสตสหสฺสานิ, มาลุโต นภมุคฺคโต;
สฎฺฐิ เจว สหสฺสานิ, เอสา โลกสฺส สณฺฐิติฯ

เอวํ สณฺฐิเต เจตฺถ โยชนานํ –

จตุราสีติ สหสฺสานิ, อโชฺฌคาโฬฺห มหณฺณเว;
อจฺจุคฺคโต ตาวเทว, สิเนรุปพฺพตุตฺตโมฯ

ตโต อุปฑฺฒุปเฑฺฒน, ปมาเณน ยถากฺกมํ;
อโชฺฌคาฬฺหุคฺคตา ทิพฺพา, นานารตนจิตฺติตาฯ

ยุคนฺธโร อีสธโร, กรวีโก สุทสฺสโน;
เนมินฺธโร วินตโก, อสฺสกโณฺณ คิรี พฺรหาฯ

เอเต สตฺต มหาเสลา, สิเนรุสฺส สมนฺตโต;
มหาราชานมาวาสา, เทวยกฺขนิเสวิตาฯ

โยชนานํ สตานุโจฺจ, หิมวา ปญฺจ ปพฺพโต;
โยชนานํ สหสฺสานิ, ตีณิ อายตวิตฺถโต;
จตุราสีติสหเสฺสหิ, กูเฎหิ ปฏิมณฺฑิโตฯ

ติปญฺจโยชนกฺขนฺธ, ปริเกฺขปา นควฺหยา;
ปญฺญาส โยชนกฺขนฺธ, สาขายามา สมนฺตโตฯ

สตโยชนวิตฺถิณฺณา, ตาวเทว จ อุคฺคตา;
ชมฺพู ยสฺสานุภาเวน, ชมฺพุทีโป ปกาสิโตฯ

เทฺว อสีติ สหสฺสานิ, อโชฺฌคาโฬฺห มหณฺณเว;
อจฺจุคฺคโต ตาวเทว, จกฺกวาฬสิลุจฺจโย;
ปริกฺขิปิตฺวา ตํ สพฺพํ, โลกธาตุมยํ ฐิโตฯ

ตตฺถ จนฺทมณฺฑลํ เอกูนปญฺญาสโยชนํ, สูริยมณฺฑลํ ปญฺญาสโยชนํ, ตาวตึสภวนํ ทส สหสฺสโยชนํ; ตถา อสุรภวนํ, อวีจิมหานิรโย, ชมฺพุทีโป จฯ อปรโคยานํ สตฺตสหสฺสโยชนํ; ตถา ปุพฺพวิเทโหฯ อุตฺตรกุรุ อฏฺฐสหสฺสโยชโน, เอกเมโก เจตฺถ มหาทีโป ปญฺจสตปญฺจสต ปริตฺตทีปปริวาโร; ตํ สพฺพมฺปิ เอกํ จกฺกวาฬํ , เอกา โลกธาตุ, ตทนฺตเรสุ โลกนฺตริกนิรยาฯ เอวํ อนนฺตานิ จกฺกวาฬานิ อนนฺตา โลกธาตุโย ภควา อนนฺเตน พุทฺธญาเณน อเวทิ, อญฺญาสิ, ปฏิวิชฺฌิฯ เอวมสฺส โอกาสโลโกปิ สพฺพถา วิทิโตฯ เอวมฺปิ **สพฺพถา วิทิตโลกตฺตา โลกวิทูฯ**

อตฺตโน ปน คุเณหิ วิสิฏฺฐตรสฺส กสฺสจิ อภาวา นตฺถิ เอตสฺส อุตฺตโรติ **อนุตฺตโร**ฯ ตถา เหส สีลคุเณนาปิ สพฺพํ โลกมภิภวติ, สมาธิ…เป…. ปญฺญา… วิมุตฺติ… วิมุตฺติญาณทสฺสนคุเณนาปิ, สีลคุเณนาปิ อสโม อสมสโม อปฺปฏิโม อปฺปฏิภาโค อปฺปฏิปุคฺคโล…เป…. วิมุตฺติญาณทสฺสนคุเณนาปิฯ ยถาห – ‘‘น โข ปนาหํ, ภิกฺขเว, สมนุปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก…เป…. สเทวมนุสฺสาย อตฺตนา สีลสมฺปนฺนตร’’นฺติ วิตฺถาโรฯ

เอวํ อคฺคปฺปสาทสุตฺตาทีนิ (อ. นิ. ๔.๓๔; อิติวุ. ๙๐) ‘‘น เม อาจริโย อตฺถี’’ติอาทิกา คาถาโย (ม. นิ. ๑.๒๘๕; มหาว. ๑๑) จ วิตฺถาเรตพฺพาฯ

ปุริสทเมฺม สาเรตีติ **ปุริสทมฺมสารถิ**, ทเมติ วิเนตีติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ **ปุริสทมฺมา**ติ อทนฺตา ทเมตุํ ยุตฺตา ติรจฺฉานปุริสาปิ มนุสฺสปุริสาปิ อมนุสฺสปุริสาปิฯ ตถา หิ ภควตา ติรจฺฉานปุริสาปิ อปลาโฬ นาคราชา, จูโฬทโร, มโหทโร, อคฺคิสิโข, ธูมสิโข, ธนปาลโก หตฺถีติ เอวมาทโย ทมิตา, นิพฺพิสา กตา, สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาปิตาฯ มนุสฺสปุริสาปิ สจฺจกนิคณฺฐปุตฺต-อมฺพฏฺฐมาณว-โปกฺขรสาติ-โสณทณฺฑกูฏทนฺตาทโยฯ อมนุสฺสปุริสาปิ อาฬวก-สูจิโลม-ขรโลม-ยกฺข-สกฺกเทวราชาทโย ทมิตา วินีตา วิจิเตฺรหิ วินยนูปาเยหิฯ ‘‘อหํ โข, เกสิ, ปุริสทมฺมํ สเณฺหนปิ วิเนมิ, ผรุเสนปิ วิเนมิ, สณฺหผรุเสนปิ วิเนมี’’ติ (อ. นิ. ๔.๑๑๑) อิทเญฺจตฺถ สุตฺตํ วิตฺถาเรตพฺพํฯ อถ วา วิสุทฺธสีลาทีนํ ปฐมชฺฌานาทีนิ โสตาปนฺนาทีนญฺจ อุตฺตริมคฺคปฏิปทํ อาจิกฺขโนฺต ทเนฺตปิ ทเมติเยวฯ

อถ วา อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถีติ เอกเมวิทํ อตฺถปทํ ฯ ภควา หิ ตถา ปุริสทเมฺม สาเรติ, ยถา เอกปลฺลเงฺกเนว นิสิโนฺน อฏฺฐ ทิสา อสชฺชมานา ธาวนฺติฯ ตสฺมา ‘‘อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถี’’ติ วุจฺจติฯ ‘‘หตฺถิทมเกน, ภิกฺขเว, หตฺถิทโมฺม สาริโต เอกํเยว ทิสํ ธาวตี’’ติ อิทเญฺจตฺถ สุตฺตํ (ม. นิ. ๓.๓๑๒) วิตฺถาเรตพฺพํฯ

ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺถหิ ยถารหํ อนุสาสตีติ **สตฺถา**ฯ อปิจ สตฺถา วิยาติ สตฺถา, ภควา สตฺถวาโหฯ ‘‘ยถา สตฺถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ, โจรกนฺตารํ ตาเรติ, วาฬกนฺตารํ ตาเรติ, ทุพฺภิกฺขกนฺตารํ ตาเรติ, นิรุทกกนฺตารํ ตาเรติ, อุตฺตาเรติ นิตฺตาเรติ ปตาเรติ เขมนฺต ภูมึ สมฺปาเปติ; เอวเมว ภควา สตฺถา สตฺถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ ชาติกนฺตารํ ตาเรตี’’ติ อาทินา (มหานิ. ๑๙๐) นิเทฺทสนเยนเปตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

เทวมนุสฺสานนฺติ **ท**เอวานญฺจ มนุสฺสานญฺจ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทวเสเนตํ วุตฺตํ, ภพฺพ ปุคฺคลปริเจฺฉทวเสน จฯ ภควา ปน ติรจฺฉานคตานมฺปิ อนุสาสนิปฺปทาเนน สตฺถาเยวฯ เตปิ หิ ภควโต ธมฺมสวเนน อุปนิสฺสยสมฺปตฺติํ ปตฺวา ตาย เอว อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา ทุติเย ตติเย วา อตฺตภาเว มคฺคผลภาคิโน โหนฺติฯ มณฺฑูกเทวปุตฺตาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํฯ ภควติ กิร คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเร จมฺปานครวาสีนํ ธมฺมํ เทสยมาเน เอโก มณฺฑูโก ภควโต สเร นิมิตฺตํ อคฺคเหสิฯ ตํ เอโก วจฺฉปาลโก ทณฺฑโมลุพฺภ ติฏฺฐโนฺต ตสฺส สีเส สนฺนิรุมฺภิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ตาวเทว กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ สุตฺตปฺปพุโทฺธ วิย จ ตตฺถ อจฺฉราสงฺฆปริวุตํ อตฺตานํ ทิสฺวา ‘‘อเร, อหมฺปิ นาม อิธ นิพฺพโตฺตสฺมิ! กิํ นุ โข กมฺมํ อกาสิ’’นฺติ อาวเชฺชโนฺต นาญฺญํ กิญฺจิ อทฺทส, อญฺญตฺร ภควโต สเร นิมิตฺตคฺคาหาฯ โส **ต**อาวเทว สห วิมาเนน อาคนฺตฺวา ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทิฯ ภควา ชานโนฺตว ปุจฺฉิ –

> ‘‘โก เม วนฺทติ ปาทานิ, อิทฺธิยา ยสสา ชลํ;
> อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, สพฺพา โอภาสยํ ทิสา’’ติฯ

> ‘‘มณฺฑูโกหํ ปุเร อาสิํ, อุทเก วาริโคจโร;
> ตว ธมฺมํ สุณนฺตสฺส, อวธิ วจฺฉปาลโก’’ติฯ (วิ. ว. ๘๕๗-๘๕๘);

ภควา ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ เทวปุโตฺตปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สิตํ กตฺวา ปกฺกามีติฯ

ยํ ปน กิญฺจิ อตฺถิ เญยฺยํ นาม, ตสฺส สพฺพสฺส พุทฺธตฺตา วิโมกฺขนฺติกญาณวเสน **พุโทฺธ**ฯ ยสฺมา วา จตฺตาริ สจฺจานิ อตฺตนาปิ พุชฺฌิ, อเญฺญปิ สเตฺต โพเธสิ; ตสฺมา เอวมาทีหิปิ การเณหิ พุโทฺธฯ อิมสฺส จตฺถสฺส วิญฺญาปนตฺถํ ‘‘พุชฺฌิตา สจฺจานีติ พุโทฺธ, โพเธตา ปชายาติ พุโทฺธ’’ติ เอวํ ปวโตฺต สโพฺพปิ นิเทฺทสนโย (มหานิ. ๑๙๒) ปฏิสมฺภิทานโย (ปฏิ. ม. ๑.๑๖๒) วา วิตฺถาเรตโพฺพฯ

ภควาติ อิทํ ปนสฺส คุณวิสิฏฺฐสตฺตุตฺตมครุคารวาธิวจนํฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘ภควาติ วจนํ เสฏฺฐํ, ภควาติ วจนมุตฺตมํ;
> ครุ คารวยุโตฺต โส, ภควา เตน วุจฺจตี’’ติฯ

จตุพฺพิธญฺหิ นามํ – อาวตฺถิกํ, ลิงฺคิกํ, เนมิตฺติกํ, อธิจฺจสมุปฺปนฺนนฺติฯ อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ นาม โลกิยโวหาเรน ‘‘ยทิจฺฉก’’นฺติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ ‘‘วโจฺฉ ทโมฺม พลิพโทฺท’’ติ เอวมาทิ อาวตฺถิกํฯ ‘‘ทณฺฑี ฉตฺตี สิขี กรี’’ติ เอวมาทิ ลิงฺคิกํฯ ‘‘เตวิโชฺช ฉฬภิโญฺญ’’ติ เอวมาทิ เนมิตฺติกํฯ ‘‘สิริวฑฺฒโก ธนวฑฺฒโก’’ติ เอวมาทิ วจนตฺถมนเปกฺขิตฺวา ปวตฺตํ อธิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ อิทํ ปน **ภควา**ติ นามํ เนมิตฺติกํ, น มหามายาย น สุโทฺธทนมหาราเชน น อสีติยา ญาติสหเสฺสหิ กตํ, น สกฺกสนฺตุสิตาทีหิ เทวตาวิเสเสหิฯ วุตฺตเญฺหตํ ธมฺมเสนาปตินา – ‘‘ภควาติ เนตํ

นามํ มาตรา กตํ…เป…. วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกาปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควา’’ติ (มหานิ. ๘๔)ฯ

ยํคุณเนมิตฺติกเญฺจตํ นามํ, เตสํ คุณานํ ปกาสนตฺถํ อิมํ คาถํ วทนฺติ –

‘‘ภคี ภชี ภาคี วิภตฺตวา อิติ;
อกาสิ ภคฺคนฺติ ครูติ ภาคฺยวา;
พหูหิ ญาเยหิ สุภาวิตตฺตโน;
ภวนฺตโค โส ภควาติ วุจฺจตี’’ติฯ

นิเทฺทเส วุตฺตนเยเนว เจตฺถ เตสํ เตสํ ปทานมตฺโถ ทฎฺฐโพฺพฯ

อยํ ปน อปโร นโย –

‘‘ภาคฺยวา ภคฺควา ยุโตฺต, ภเคหิ จ วิภตฺตวา;
ภตฺตวา วนฺตคมโน, ภเวสุ ภควา ตโต’’ติฯ

ตตฺถ วณฺณาคโม วณฺณวิปริยโยติ เอตํ นิรุตฺติลกฺขณํ คเหตฺวา สทฺทนเยน วา ปิโสทราทิปเกฺขปลกฺขณํ คเหตฺวา ยสฺมา โลกิยโลกุตฺตรสุขาภินิพฺพตฺตกํ ทานสีลาทิปารปฺปตฺตํ ภาคฺยมสฺส อตฺถิ, ตสฺมา ‘‘ภาคฺยวา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘ภควา’’ติ วุจฺจตีติ ญาตพฺพํฯ ยสฺมา ปน โลภ-โทส-โมห-วิปรีตมนสิการ-อหิริกาโนตฺตปฺป-โกธูปนาห-มกฺข-ปฬาสอิสฺสา-มจฺฉริย-มายาสาเฐยฺย-ถมฺภ-สารมฺภ-มานาติมาน-มท-ปมาท-ตณฺหาวิชฺชา ติวิธากุสลมูล-ทุจฺจริต-สํกิเลส-มล-วิสมสญฺญา-วิตกฺก-ปปญฺจ-จตุพฺพิธวิปริเยสอาสว-คนฺถ-โอฆ-โยคาคติ-ตณฺหุปฺปาทุปาทาน-ปญฺจเจโตขีล-วินิพนฺธ-นีวรณาภินนฺทนฉวิวาทมูล-ตณฺหากาย-สตฺตานุสย-อฎฺฐมิจฺฉตฺต-นวตณฺหามูลก-ทสากุสลกม ทิฎฺฐิคต-อฎฺฐสตตณฺหาวิจริตปฺปเภท-สพฺพทรถ-ปริฬาห-กิเลสสตสหสฺสานิ, สเงฺขปโต วา ปญฺจ กิเลส-อภิสงฺขารขนฺธมจฺจุ-เทวปุตฺต-มาเร อภญฺชิ, ตสฺมา **ภคฺคตฺตา เอเตสํ ปริสฺสยานํ ภคฺควา**ติ วตฺตเพฺพ **ภควา**ติ วุจฺจติฯ อาห เจตฺถ –

‘‘ภคฺคราโค ภคฺคโทโส, ภคฺคโมโห อนาสโว;
ภคฺคาสฺส ปาปกา ธมฺมา, ภควา เตน วุจฺจตี’’ติฯ

ภาคฺยวนฺตตาย จสฺส สตปุญฺญชลกฺขณธรสฺส รูปกายสมฺปตฺติทีปิตา โหติ, ภคฺคโทสตาย ธมฺมกายสมฺปตฺติฯ ตถา โลกิยปริกฺขกานํ พหุมตภาโว, คหฎฺฐปพฺพชิเตหิ อภิคมนียตา, อภิคตานญฺจ เนสํ กายจิตฺตทุกฺขาปนยเน ปฏิพลภาโว, อามิสทานธมฺมทาเนหิ อุปการิตา, โลกิยโลกุตฺตรสุเขหิ จ สมฺปโยชนสมตฺถตา ทีปิตา โหติฯ

ยสฺมา จ โลเก อิสฺสริย-ธมฺม-ยส-สิรี-กาม-ปยเตฺตสุ ฉสุ ธเมฺมสุ ภคสโทฺท วตฺตติ, ปรมญฺจสฺส สกจิเตฺต อิสฺสริยํ, อณิมา ลฆิมาทิกํ วา โลกิยสมฺมตํ สพฺพาการปริปูรํ อตฺถิ ตถา โลกุตฺตโร ธโมฺม โลกตฺตยพฺยาปโก ยถาภุจฺจคุณาธิคโต อติวิย ปริสุโทฺธ ยโส, รูปกายทสฺสนพฺยาวฎชนนยนปฺปสาทชนนสมตฺถา สพฺพาการปริปูรา สพฺพงฺคปจฺจงฺคสิรี, ยํ ยํ เอเตน อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ อตฺตหิตํ ปรหิตํ วา, ตสฺส ตสฺส ตเถว อภินิปฺผนฺนตฺตา อิจฺฉิติจฺฉิ, ตตฺถ นิปฺผตฺติสญฺญิโต กาโม, สพฺพโลกครุภาวปฺปตฺติเหตุภูโต สมฺมาวายามสงฺขาโต ปยโตฺต จ อตฺถิ; ตสฺมา อิเมหิ ภเคหิ ยุตฺตตฺตาปิ **ภคา อสฺส สนฺตี**ติ อิมินา อเตฺถน ภควาติ วุจฺจติฯ

ยสฺมา ปน กุสลาทีหิ เภเทหิ สพฺพธมฺเม, ขนฺธายตน-ธาตุสจฺจ-อินฺทฺริยปฏิจฺจสมุปฺปาทาทีหิ วา กุสลาทิธมฺเม, ปีฬน-สงฺขต-สนฺตาปวิปริณามเฏฺฐน วา ทุกฺขมริยสจฺจํ, อายูหน-นิทาน-สํโยค-ปลิโพธเฏฺฐน สมุทยํ, นิสฺสรณวิเวกาสงฺขต-อมตเฏฺฐน นิโรธํ, นิยฺยาน-เหตุ-ทสฺสนาธิปเตยฺยเฏฺฐน มคฺคํ วิภตฺตวา, วิภชิตฺวา วิวริตฺวา เทสิตวาติ วุตฺตํ โหติฯ ตสฺมา **วิภตฺตวา**ติ วตฺตเพฺพ ภควาติ วุจฺจติ ฯ

ยสฺมา จ เอส ทิพฺพพฺรหฺมอริยวิหาเร กายจิตฺตอุปธิวิเวเก สุญฺญตปฺปณิหิตานิมิตฺตวิโมเกฺข อเญฺญ จ โลกิยโลกุตฺตเร อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม ภชิ เสวิ พหุลมกาสิ, ตสฺมา **ภตฺตวา**ติ วตฺตเพฺพ ภควาติ วุจฺจติฯ

ยสฺมา ปน ตีสุ ภเวสุ ตณฺหาสงฺขาตํ คมนมเนน วนฺตํ, ตสฺมา **ภเวสุ วนฺตคมโน**ติ วตฺตเพฺพ ภวสทฺทโต ภการํ, คมนสทฺทโต คการํ, วนฺตสทฺทโต วการญฺจ ทีฆํ กตฺวา อาทาย ภควาติ วุจฺจติฯ ยถา โลเก ‘‘เมหนสฺส ขสฺส มาลา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘เมขลา’’ติ วุจฺจติฯ

โส อิมํ โลกนฺติ โส ภควา อิมํ โลกํฯ อิทานิ วตฺตพฺพํ นิทเสฺสติฯ **สเทวก**นฺติ สห เทเวหิ สเทวกํ; เอวํ สห มาเรน **สมารกํ;** สห พฺรหฺมุนา **สพฺรหฺมกํ;** สห สมณพฺราหฺมเณหิ **สสฺสมณพฺราหฺมณิํ;** ปชาตตฺตา **ปชา,** ตํ ปชํ; สห เทวมนุเสฺสหิ **สเทวมนุสฺสํ**ฯ ตตฺถ สเทวกวจเนน ปญฺจกามาวจรเทวคฺคหณํ เวทิตพฺพํ, สมารกวจเนน ฉฏฺฐกามาวจรเทวคฺคหณํ, สพฺรหฺมกวจเนน พฺรหฺมกายิกาทิพฺรหฺมคฺคหณํ, สสฺสมณพฺราหฺมณีวจเนน สาสนสฺส ปจฺจตฺถิกปจฺจามิตฺตสมณพฺราหฺมณคฺคหณํ, สมิตปาป-พาหิตปาป-สมณพฺราหฺมณคฺคหณญฺจ, ปชาวจเนน สตฺตโลกคฺคหณํ, สเทวมนุสฺสวจเนน สมฺมุติเทวอวเสสมนุสฺสคฺคหณํฯ เอวเมตฺถ ตีหิ ปเทหิ โอกาสโลโก, ทฺวีหิ ปชาวเสน สตฺตโลโก คหิโตติ เวทิตโพฺพฯ

อปโร นโย – สเทวกคฺคหเณน อรูปาวจรเทวโลโก คหิโต, สมารกคฺคหเณน ฉกามาวจรเทวโลกา, สพฺรหฺมกคฺคหเณน รูปีพฺรหฺมโลโก, สสฺสมณพฺราหฺมณาทิคฺคหเณน จตุปริสวเสน สมฺมุติเทเวหิ วา สห มนุสฺสโลโก, อวเสสสพฺพสตฺตโลโก วาฯ

อปิเจตฺถ สเทวกวจเนน อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทโต สพฺพสฺสาปิ โลกสฺส สจฺฉิกตภาวํ สาเธนฺตสฺส ภควโต กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโตฯ ตโต เยสํ สิยา – ‘‘มาโร มหานุภาโว ฉกามาวจริสฺสโร วสวตฺตี; กิํ โสปิ เอเตน สจฺฉิกโต’’ติ? เตสํ วิมติํ วิธมโนฺต **สมารก**นฺติ อพฺภุคฺคโตฯ เยสํ ปน สิยา – ‘‘พฺรหฺมา มหานุภาโว เอกงฺคุลิยา เอกสฺมิํ จกฺกวาฬสหเสฺส อาโลกํ ผรติ, ทฺวีหิ…เป…. ทสหิ องฺคุลีหิ ทสสุ จกฺกวาฬสหเสฺสสุ อาโลกํ ผรติ, อนุตฺตรญฺจ ฌานสมาปตฺติสุขํ ปฏิสํเวเทติ, กิํ โสปิ สจฺฉิกโต’’ติ? เตสํ วิมติํ วิธมโนฺต **สพฺรหฺมก**นฺติ อพฺภุคฺคโตฯ ตโต เยสํ สิยา – ‘‘ปุถูสมณพฺราหฺมณา สาสนปจฺจตฺถิกา, กิํ เตปิ สจฺฉิกตา’’ติ? เตสํ วิมติํ วิธมโนฺต **สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปช**นฺติ อพฺภุคฺคโตฯ เอวํ อุกฺกฏฺฐุกฺกฏฺฐานํ สจฺฉิกตภาวํ ปกาเสตฺวา อถ สมฺมุติเทเว อวเสสมนุเสฺส จ อุปาทาย อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทวเสน เสสสตฺตโลกสฺส สจฺฉิกตภาวํ ปกาเสโนฺต **สเทวมนุสฺส**นฺติ อพฺภุคฺคโตฯ อยเมตฺถานุสนฺธิกฺกโมฯ

สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทตีติ เอตฺถ ปน **สย**นฺติ สามํ, อปรเนยฺโย หุตฺวา; **อภิญฺญา**ติ อภิญฺญาย, อธิเกน ญาเณน ญตฺวาติ อโตฺถฯ **สจฺฉิกตฺวา**ติ ปจฺจกฺขํ กตฺวา, เอเตน อนุมานาทิปฏิเกฺขโป กโต โหติฯ **ปเวเทตี**ติ โพเธติ ญาเปติ ปกาเสติฯ **โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ…เป…. ปริโยสานกลฺยาณ**นฺติ โส ภควา สเตฺตสุ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ หิตฺวาปิ

อนุตฺตรํ วิเวกสุขํ ธมฺมํ เทเสติฯ ตญฺจ โข อปฺปํ วา พหุํ วา เทเสนฺโต อาทิกลฺยาณาทิปฺปการเมว เทเสติฯ

กถํ? เอกคาถาปิ หิ สมนฺตภทฺรกตฺตา ธมฺมสฺส ปฐมปาเทน อาทิกลฺยาณา, ทุติยตติยปาเทหิ มชฺฌกลฺยาณา, ปจฺฉิมปาเทน ปริโยสานกลฺยาณาฯ เอกานุสนฺธิกํ สุตฺตํ นิทาเนน อาทิกลฺยาณํ, นิคมเนน ปริโยสานกลฺยาณํ, เสเสน มชฺฌกลฺยาณํฯ นานานุสนฺธิกํ สุตฺตํ ปฐมานุสนฺธินา อาทิกลฺยาณํ, ปจฺฉิเมน ปริโยสานกลฺยาณํ, เสเสหิ มชฺฌกลฺยาณํฯ สกโลปิ สาสนธมฺโม อตฺตโน อตฺถภูเตน สีเลน อาทิกลฺยาโณ, สมถวิปสฺสนามคฺคผเลหิ มชฺฌกลฺยาโณ, นิพฺพาเนน ปริโยสานกลฺยาโณฯ สีลสมาธีหิ วา อาทิกลฺยาโณ, วิปสฺสนามคฺเคหิ มชฺฌกลฺยาโณ, ผลนิพฺพาเนหิ ปริโยสานกลฺยาโณ ฯ พุทฺธสุโพธิตาย วา อาทิกลฺยาโณ, ธมฺมสุธมฺมตาย มชฺฌกลฺยาโณ, สงฺฆสุปฺปฏิปตฺติยา ปริโยสานกลฺยาโณฯ ตํ สุตฺวา ตถตฺตาย ปฏิปนฺเนน อธิคนฺตพฺพาย อภิสมฺโพธิยา วา อาทิกลฺยาโณ, ปเจฺจกโพธิยา มชฺฌกลฺยาโณ, สาวกโพธิยา ปริโยสานกลฺยาโณฯ สุยฺยมาโน เจส นีวรณวิกฺขมฺภนโต สวเนนปิ กลฺยาณเมว อาวหตีติ อาทิกลฺยาโณ, ปฏิปชฺชิยมาโน สมถวิปสฺสนาสุขาวหนโต ปฏิปตฺติยาปิ กลฺยาณเมว อาวหตีติ มชฺฌกลฺยาโณ, ตถา ปฏิปโนฺน จ ปฏิปตฺติผเล นิฏฺฐิเต ตาทิภาวาวหนโต ปฏิปตฺติผเลนปิ กลฺยาณเมว อาวหตีติ ปริโยสานกลฺยาโณฯ นาถปฺปภวตฺตา จ ปภวสุทฺธิยา อาทิกลฺยาโณ, อตฺถสุทฺธิยา มชฺฌกลฺยาโณ , กิจฺจสุทฺธิยา ปริโยสานกลฺยาโณฯ ตสฺมา เอโส ภควา อปฺปํ วา พหุํ วา เทเสนฺโต อาทิกลฺยาณาทิปฺปการเมว เทเสตีติ เวทิตพฺพํฯ

สาตฺถํ สพฺยญฺชนนฺติ เอวมาทีสุ ปน ยสฺมา อิมํ ธมฺมํ เทเสนฺโต สาสนพฺรหฺมจริยํ มคฺคพฺรหฺมจริยญฺจ ปกาเสติ, นานานเยหิ ทีเปติ; ตญฺจ ยถานุรูปํ อตฺถสมฺปตฺติยา **สาตฺถํ,** พฺยญฺชนสมฺปตฺติยา **สพฺยญฺชนํ**ฯ สงฺกาสนปกาสน-วิวรณ-วิภชน-อุตฺตานีกรณ-ปญฺญตฺติ-อตฺถปทสมาโยคโต สาตฺถํ, อกฺขรปท-พฺยญฺชนาการนิรุตฺตินิเทฺทสสมฺปตฺติยา สพฺยญฺชนํฯ อตฺถคมฺภีรตา-ปฏิเวธคมฺภีรตาหิ สาตฺถํ, ธมฺมคมฺภีรตาเทสนาคมฺภีรตาหิ สพฺยญฺชนํฯ อตฺถปฏิภานปฏิสมฺภิทาวิสยโต สาตฺถํ, ธมฺมนิรุตฺติปฏิสมฺภิทาวิสยโต สพฺยญฺชนํฯ ปณฺฑิตเวทนียโต ปริกฺขกชนปฺปสาทกนฺติ สาตฺถํ, สเทฺธยฺยโต โลกิยชนปฺปสาทกนฺติ สพฺยญฺชนํฯ คมฺภีราธิปฺปายโต สาตฺถํ, อุตฺตานปทโต สพฺยญฺชนํฯ อุปเนตพฺพสฺส อภาวโต สกลปริปุณฺณภาเวน **เกวลปริปุณฺณํ;** อปเนตพฺพสฺส อภาวโต นิโทฺทสภาเวน **ปริสุทฺธํ;** สิกฺขตฺตยปริคฺคหิตตฺตา พฺรหฺมภูเตหิ เสฏฺฐหิ จริตพฺพโต เตสญฺจ จริยภาวโต **พฺรหฺมจริยํ**ฯ ตสฺมา ‘‘สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ…เป…. พฺรหฺมจริยํ ปกาเสตี’’ติ วุจฺจติฯ

อปิจ ยสฺมา สนิทานํ สอุปฺปตฺติกญฺจ เทเสนฺโต อาทิกลฺยาณํ เทเสติ, เวเนยฺยานํ อนุรูปโต อตฺถสฺส อวิปรีตตาย จ เหตุทาหรณยุตฺตโต จ มชฺฌกลฺยาณํ, โสตูนํ สทฺธาปฏิลาเภน นิคมเนน จ ปริโยสานกลฺยาณํ เทเสติฯ เอวํ เทเสนฺโต จ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ ตญฺจ ปฏิปตฺติยา อธิคมพฺยตฺติโต สาตฺถํ, ปริยตฺติยา อาคมพฺยตฺติโต สพฺยญฺชนํ, สีลาทิปญฺจธมฺมกฺขนฺธยุตฺตโต เกวลปริปุณฺณํ, นิรุปกฺกิเลสโต นิตฺถรณตฺถาย ปวตฺติโต โลกามิสนิรเปกฺขโต จ ปริสุทฺธํ, เสฏฺฐเฏฺฐน พฺรหฺมภูตานํ พุทฺธ-ปเจฺจกพุทฺธ-พุทฺธสาวกานํ จริยโต ‘‘พฺรหฺมจริย’’นฺติ วุจฺจติฯ ตสฺมาปิ ‘‘โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ…เป…. พฺรหฺมจริยํ ปกาเสตี’’ติ วุจฺจติฯ

สาธุ โข ปนาติ สุนฺทรํ โข ปน อตฺถาวหํ สุขาวหนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ตถารูปานํ อรหต**นฺติ ยถารูโป โส ภว โคตโม, เอวรูปานํ ยถาภุจฺจคุณาธิคเมน โลเก อรหนฺตฺตติ ลทฺธสทฺทานํ อร

หตํฯ **ทสฺสนํ โหตี**ติ ปสาทโสมฺมานิ อกฺขีนิ อุมฺมีลิตฺวา ‘‘ทสฺสนมตฺตมฺปิ สาธุ โหตี’’ติ เอวํ อชฺฌาสยํ กตฺวา **อถ โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณ เยน ภควา เตนุปสงฺกมี**ติฯ

๒. เยนาติ ภุมฺมตฺเถ กรณวจนํฯ ตสฺมา ยตฺถ ภควา ตตฺถ อุปสงฺกมีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ เยน วา การเณน ภควา เทวมนุสฺเสหิ อุปสงฺกมิตพฺโพ, เตน การเณน อุปสงฺกมีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพฯ เกน จ การเณน ภควา อุปสงฺกมิตพฺโพ? นานปฺปการคุณวิเสสาธิคมาธิปฺปาเยน, สาทุผลูปโภคาธิปฺปาเยน ทิชคเณหิ นิจฺจผลิตมหารุกฺโข วิยฯ อุปสงฺกมีติ จ คโตติ วุตฺตํ โหติฯ **อุปสงฺกมิตฺวา**ติ อุปสงฺกมนปริโยสานทีปนํฯ อถ วา เอวํ คโต ตโต อาสนฺนตรํ ฐานํ ภควโต สมีปสงฺขาตํ คนฺตฺวาติปิ วุตฺตํ โหติฯ

ภควตา สทฺธึ สโมฺมทีติ ยถา ขมนียาทีนิ ปุจฺฉนฺโต ภควา เตน, เอวํ โสปิ ภควตา สทฺธึ สมฺปวตฺตโมโท อโหสิ, สีโตทกํ วิย อุโณฺหทเกน สโมฺมทิตํ เอกีภาวํ อคมาสิฯ ยาย จ ‘‘กจฺจิ, โภ, โคตม, ขมนียํ; กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ โภโต โคตมสฺส, จ สาวกานญฺจ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหาโร’’ติอาทิกาย กถาย สโมฺมทิ, ตํ ปีติปาโมชฺชสงฺขาตํ สโมฺมทํ ชนนโต สโมฺมทิตุํ ยุตฺตภาวโต จ **สโมฺมทนียํ**ฯ อตฺถพฺยญฺชนมธุรตาย สุจิรมฺปิ กาลํ สาเรตุํ นิรนฺตรํ ปวเตฺตตุํ อรหรูปโต สริตพฺพภาวโต จ **สารณียํ,** สุยฺยมานสุขโต วา สโมฺมทนียํ, อนุสฺสริยมานสุขโต สารณียํฯ ตถา พฺยญฺชนปริสุทฺธตาย สโมฺมทนียํ, อตฺถปริสุทฺธตาย สารณียนฺติฯ เอวํ อเนเกหิ ปริยาเยหิ สโมฺมทนียํ สารณียํ กถํ วีติสาเรตฺวา ปริโยสาเปตฺวา นิฏฺฐาเปตฺวา เยนเตฺถน อาคโต ตํ ปุจฺฉิตุกาโม เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

เอกมนฺตนฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส ‘‘วิสมํ จนฺทิมสูริยา ปริวตฺตนฺตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๗๐) วิยฯ ตสฺมา ยถา นิสิโนฺน เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โหติ ตถา นิสีทีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพฯ ภุมฺมตฺเถ วา เอตํ อุปโยควจนํฯ **นิสีที**ติ อุปาวิสิฯ ปณฺฑิตา หิ ปุริสา ครุฏฺฐานิยํ อุปสงฺกมิตฺวา อาสนกุสลตาย เอกมนฺตํ นิสีทนฺติฯ อยญฺจ เตสํ อญฺญตโร, ตสฺมา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

กถํ นิสิโนฺน ปน เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โหตีติ? ฉ นิสชฺชโทเส วเชฺชตฺวาฯ เสยฺยถิทํ – อติทูรํ, อจฺจาสนฺนํ, อุปริวาตํ, อุนฺนตปฺปเทสํ, อติสมฺมุขํ, อติปจฺฉาติฯ อติทูเร นิสิโนฺน หิ สเจ กเถตุกาโม โหติ อุจฺจาสเทฺทน กเถตพฺพํ โหติฯ อจฺจาสเนฺน นิสิโนฺน สงฺฆฏฺฏนํ กโรติฯ อุปริวาเต นิสิโนฺน สรีรคเนฺธน พาธติฯ อุนฺนตปฺปเทเส นิสิโนฺน อคารวํ ปกาเสติฯ อติสมฺมุขา นิสิโนฺน สเจ ทฏฺฐุกาโม โหติ, จกฺขุนา จกฺขุํ อาหจฺจ ทฏฺฐพฺพํ โหติฯ อติปจฺฉา นิสิโนฺน สเจ ทฏฺฐุกาโม โหติ คีวํ ปสาเรตฺวา ทฏฺฐพฺพํ โหติฯ ตสฺมา อยมฺปิ เอเต ฉ นิสชฺชโทเส วเชฺชตฺวา นิสีทิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เอกมนฺตํ นิสีที’’ติฯ

เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจาติ **เอต**นฺติ อิทานิ วตฺตพฺพมตฺถํ ทเสฺสติฯ **ทกาโร** ปทสนฺธิกโรฯ **อโวจา**ติ อภาสิฯ **สุตํ เมต**นฺติ สุตํ เม เอตํ, เอตํ มยา สุตนฺติ อิทานิ วตฺตพฺพมตฺถํ ทเสฺสติฯ **โภ โคตมา**ติ ภควนฺตํ โคเตฺตน อาลปติฯ

อิทานิ ยํ เตน สุตํ – ตํ ทเสฺสโนฺต **น สมโณ โคตโม**ติ เอวมาทิมาหฯ ตตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนา – **พฺราหฺมเณ**ติ ชาติพฺราหฺมเณฯ **ชิเณฺณ**ติ ชชฺชรีภูเต ชราย ขณฺฑิจฺจาทิภาวํ อาปาทิเตฯ **วุเฑฺฒ**ติ องฺคปจฺจงฺคานํ วุฑฺฒิมริยาทปฺปเตฺตฯ **มหลฺลเก**ติ ชาติมหลฺลกตาย สมนฺนาคเต, จิรกาลปฺปสุเตติ วุตฺตํ โหติฯ **อทฺธคเต**ติ อทฺธานํ คเต , เทฺว ตโย ราชปริวเฏฺฏ อตีเตติ อธิปฺปาโยฯ **วโย อนุปฺปเตฺต**ติ ปจฺฉิมวยํ สมฺปเตฺต, ปจฺฉิมวโย นาม วสฺสสตสฺส ปจฺฉิโม ตติยภาโคฯ

อปิจ – **ชิเณฺณ**ติ โปราเณ, จิรกาลปฺปวตฺตกุลนฺวเยติ วุตฺตํ โหติฯ **วุฑฺฒ**ติ สีลาจาราทิคุณวุฑฺฒิยุเตฺตฯ **มหลฺลเก**ติ วิภวมหตฺตตาย สมนฺนาคเต มหทฺธเน มหาโภเคฯ **อทฺธคเต**ติมคฺคปฺปฏิปนฺเน, พฺราหฺมณานํ วตจริยาทิมริยาทํ อวีติกฺกมฺม จรมาเนฯ **วโยอนุปฺปเตฺต**ติ ชาติวุฑฺฒภาวํ อนฺติมวยํ อนุปฺปเตฺตติ เอวเมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

อิทานิ **อภิวาเทตี**ติ เอวมาทีนิ **''น สมโณ โคตโม''**ติ เอตฺถ วุตฺตนกาเรน โยเชตฺวา เอวมตฺถโต เวทิตพฺพานิ – ''น วนฺทติ วา, นาสนา วุฏฺฐหติ วา, นาปิ 'อิธ โภโนฺต นิสีทนฺตู'ติ เอวํ อาสเนน วา อุปนิมเนฺตตี''ติฯ เอตฺถ หิ วา สโทฺท วิภาวเน นาม อเตฺถ, ''รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา''ติอาทีสุ วิยฯ เอวํ วตฺวา อถ อตฺตโน อภิวาทนาทีนิ อกโรนฺตํ ภควนฺตํ ทิสฺวา อาห – **''ตยิทํ โภ โคตม ตเถว''**ติฯ ยํ ตํ มยา สุตํ – ตํ ตเถว, ตํ สวนญฺจ เม ทสฺสนญฺจ สํสนฺทติ สเมติ, อตฺถโต เอกีภาวํ คจฺฉติฯ ''น หิ ภวํ โคตโม…เป…. อาสเนน วา นิมเนฺตตี''ติ เอวํ อตฺตนา สุตํ ทิเฏฺฐน นิคเมตฺวา นินฺทโนฺต อาห – **''ตยิทํ โภ โคตม น สมฺปนฺนเมวา''**ติ ตํ อภิวาทนาทีนํ อกรณํ น ยุตฺตเมวฯ

อถสฺส ภควา อตฺตุกฺกํสนปรวมฺภนโทสํ อนุปคมฺม กรุณาสีตลหทเยน ตํ อญฺญาณํ วิธมิตฺวา ยุตฺตภาวํ ทเสฺสตุกาโม อาห – **''นาหํ ตํ พฺราหฺมณ …เป…. มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา''**ติฯ ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – ''อหํ, พฺราหฺมณ, อปฺปฏิหเตน สพฺพญฺญุตญฺญาณจกฺขุนา โอโลเกโนฺตปิ ตํ ปุคฺคลํ เอตสฺมิํ สเทวกาทิเภเท โลเก น ปสฺสามิ, ยมหํ อภิวาเทยฺยํ วา ปจฺจุเฎฺฐยฺยํ วา อาสเนน วา นิมเนฺตยฺยํฯ อนจฺฉริยํ วา เอตํ, ยฺวาหํ อชฺช สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต เอวรูปํ นิปจฺจการารหํ ปุคฺคลํ น ปสฺสามิฯ อปิจ โข ยทาปาหํ สมฺปติชาโตว อุตฺตราภิมุโข สตฺตปทวีติหาเรน คนฺตฺวา สกลํ ทสสหสฺสิโลกธาตุํ โอโลเกสิํ; ตทาปิ เอตสฺมิํ สเทวกาทิเภเท โลเก ตํ ปุคฺคลํ น ปสฺสามิ, ยมหํ อภิวาเทยฺยํ วา ปจฺจุเฎฺฐยฺยํ วา อาสเนน วา นิมเนฺตยฺยํฯ อถ โข มํ โสฬสกปฺปสหสฺสายุโก ขีณาสวมหาพฺรหฺมาปิ อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา ''ตฺวํ โลเก มหาปุริโส, ตฺวํ สเทวกสฺส โลกสฺส อโคฺค จ เชโฎฺฐ จ เสโฎฺฐ จ, นตฺถิ ตยา อุตฺตริตโร''ติ สญฺชาตโสมนโสฺส ปตินาเมสิ; ตทาปิ จาหํ อตฺตนา อุตฺตริตรํ อปสฺสโนฺต อาสภิํ วาจํ นิจฺฉาเรสิํ – ''อโคฺคหมสฺมิ โลกสฺส, เชโฎฺฐหมสฺมิ โลกสฺส, เสโฎฺฐหมสฺมิ โลกสฺสา''ติฯ เอวํ สมฺปติชาตสฺสปิ มยฺหํ อภิวาทนาทิรโห ปุคฺคโล นตฺถิ, สฺวาหํ อิทานิ สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต กํ อภิวาเทยฺยํ วา…เป…. อาสเนน วา นิมเนฺตยฺยํฯ ตสฺมา ตฺวํ, พฺราหฺมณ, มา ตถาคเต เอวรูปํ นิปจฺจการํ ปตฺถยิตฺถฯ ยญฺหิ, พฺราหฺมณ, ตถาคโต อภิวาเทยฺย วา…เป…. อาสเนน วา นิมเนฺตยฺย, มุทฺธาปิ ตสฺส ปุคฺคลสฺส รตฺติปริโยสาเน ปริปากสิถิลพนฺธนํ วณฺฏา ปวุตฺตตาลผลมิว คีวโต ปจฺฉิชฺชิตฺวา สหสาว ภูมิยํ วิปเตยฺยาติฯ

๓. เอวํ วุเตฺตปิ พฺราหฺมโณ ทุปฺปญฺญตาย ตถาคตสฺส โลเก เชฏฺฐภาวํ อสลฺลเกฺขโนฺต เกวลํ ตํ วจนํ อสหมาโน อาห – **''อรสรูโป ภวํ โคตโม''**ติฯ อยํ กิรสฺส อธิปฺปาโย – ยํ โลเก อภิวาทนปจฺจุฎฺฐานอญฺชลิกมฺมสามีจิกมฺมํ ''สามคฺคิรโส''ติ วุจฺจติ, ตํ โภโต โคตมสฺส นตฺถิ , ตสฺมา อรสรูโป ภวํ โคตโม, อรสชาติโก อรสสภาโวติฯ อถสฺส ภควา จิตฺตมุทุภาวชนนตฺถํ อุชุวิปจฺจนีกภาวํ ปริหรโนฺต อญฺญถา ตสฺส วจนสฺสตฺถํ อตฺตนิ สนฺทเสฺสโนฺต **''อตฺถิ เขฺวส พฺราหฺมณ ปริยาโย''**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **ปริยาโย**ติ การณํ; อยญฺหิ ปริยายสโทฺท เทสนา-วาร-การเณสุ วตฺตติฯ ''มธุปิณฺฑิกปริยาโยเตฺวว นํ ธาเรหี''ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๐๕) หิ เอส เทสนายํ วตฺตติฯ ''กสฺส นุ โข, อานนฺท, อชฺช ปริยาโย ภิกฺขุนิโย โอวทิตุ''นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๓.๓๙๘) วาเรฯ ''สาธุ,

ภเณฺต, ภควา อญฺญํ ปริยายํ อาจิกฺขตุ, ยถายํ ภิกฺขุสงฺโฆ อญฺญาย สณฺฐเหยฺยา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๑๖๔) การเณฯ สฺวายมิธ การเณ วตฺตติ ฯ ตสฺมา เอตฺถ เอวมตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ – อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอตํ การณํ; เยน การเณน มํ ‘‘อรสรูโป ภวํ โคตโม’’ติ วทมาโน ปุคฺคโล สมฺมา วเทยฺย, อวิตถวาทีติ สงฺขฺยํ คเจฺฉยฺยฯ กตโม ปน โสติ? เย เต พฺราหฺมณ รูปรสา…เป.… โผฏฺฐพฺพรสา เต ตถาคตสฺส ปหีนาติฯ กึ วุตฺตํ โหติ? เย เต ชาติวเสน วา อุปฺปตฺติวเสน วา เสฏฺฐสมฺมตานมฺปิ ปุถุชฺชนานํ รูปารมฺมณาทีนิ อสฺสาเทนฺตานํ อภินนฺทนฺตานํ รชฺชนฺตานํ อุปฺปชฺชนฺติ กามสุขสฺสาทสงฺขาตา รูปรสสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพรสา, เย อิมํ โลกํ คีวาย พนฺธิตฺวา วิย อาวิญฺฉนฺติ, วตฺถารมฺมณาทิสามคฺคิยญฺจ อุปฺปนฺนตฺตา สามคฺคิรสาติ วุจฺจนฺติ, เต สเพฺพปิ ตถาคตสฺส ปหีนาติฯ มยฺหํ ปหีนาติ วตฺตเพฺพปิ มมาการเรน อตฺตานํ อนุกฺขิปโนฺต ธมฺมํ เทเสติฯ เทสนาวิลาโส วา เอส ภควโตฯ

ตตฺถ **ปหีนา**ติ จิตฺตสนฺตานโต วิคตา ชหิตา วาฯ เอตสฺมึ ปนเตฺถ กรเณ สามิวจนํ ทฏฺฐพฺพํฯ อริยมคฺคสเตฺถน อุจฺฉินฺนํ ตณฺหาวิชฺชามยํ มูลเมเตสนฺติ **อุจฺฉินฺนมูลา**ฯ ตาลวตฺถุ วิย เนสํ วตฺถุ กตนฺติ **ตาลาวตฺถุกตา**ฯ ยถา หิ ตาลรุกฺขํ สมูลํ อุทฺธริตฺวา ตสฺส วตฺถุมเตฺต ตสฺมึ ปเทเส กเต น ปุน ตสฺส ตาลสฺส อุปฺปตฺติ ปญฺญายติ; เอวํ อริยมคฺคสเตฺถน สมูเล รูปาทิรเส อุทฺธริตฺวา เตสํ ปุเพฺพ อุปฺปนฺนปุพฺพภาเวน วตฺถุมเตฺต จิตฺตสนฺตาเน กเต สเพฺพปิ เต ‘‘ตาลาวตฺถุกตา’’ติ วุจฺจนฺติฯ อวิรูฬฺหิธมฺมตฺตา วา มตฺถกจฺฉินฺนตาโล วิย กตาติ ตาลาวตฺถุกตาฯ ยสฺมา ปน เอวํ ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา โหนฺติ, ยถา เนสํ ปจฺฉาภาโว น โหติ, ตถา กตา โหนฺติ; ตสฺมา อาห – **‘‘อนภาวํกตา’’**ติฯ อยเญฺหตฺถ ปทเจฺฉโท – อนุอภาวํ กตา **อนภาวํกตา**ติฯ ‘‘อนภาวํ คตา’’ติปิ ปาโฐ, ตสฺส อนุอภาวํ คตาติ อโตฺถฯ ตตฺถ ปทเจฺฉโท อนุอภาวํ คตา อนภาวํ คตาติ, ยถา อนุอจฺฉริยา อนจฺฉริยาติฯ **อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา**ติ อนาคเต อนุปฺปชฺชนกสภาวาฯ เย หิ อภาวํ คตา, เต ปุน กถํ อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ? เตนาห – ‘‘อนภาวํ คตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา’’ติฯ

อยํ โข พฺราหฺมณ ปริยาโยติ อิทํ โข, พฺราหฺมณ, การณํ เยน มํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย ‘‘อรสรูโป สมโณ โคตโม’’ติฯ **โน จ โข ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทสี**ติ ยญฺจ โข ตฺวํ สนฺธาย วเทสิ, โส ปริยาโย น โหติฯ กสฺมา ปน ภควา เอวมาห? นนุ เอวํ วุเตฺต โย พฺราหฺมเณน วุโตฺต สามคฺคิรโส ตสฺส อตฺตนิ วิชฺชมานตา อนุญฺญาตา โหตีติฯ วุจฺจเต, น โหติฯ โย หิ ตํ สามคฺคิรสํ กาตุํ ภโพฺพ หุตฺวา น กโรติ, โส ตทภาเวน อรสรูโปติ วตฺตโพฺพ ภเวยฺยฯ ภควา ปน อภโพฺพว เอตํ กาตุํ, เตนสฺส กรเณ อภพฺพตํ ปกาเสโนฺต อาห – ‘‘โน จ โข ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทสี’’ติฯ ยํ ปริยายํ สนฺธาย ตฺวํ มํ ‘‘อรสรูโป’’ติ วเทสิ, โส อเมฺหสุ เนว วตฺตโพฺพติฯ

๔. เอวํ พฺราหฺมโณ อตฺตนา อธิเปฺปตํ อรสรูปตํ อาโรเปตุํ อสโกฺกโนฺต อถาปรํ **นิโพฺภโค ภวํ โคตโม**ติอาทิมาหฯ สพฺพปริยาเยสุ เจตฺถ วุตฺตนเยเนว โยชนกฺกมํ วิทิตฺวา สนฺธายภาสิตมตฺตํ เอวํ เวทิตพฺพํฯ พฺราหฺมโณ ตเมว วโยวุฑฺฒานํ อภิวาทนกมฺมาทึ โลเก สามคฺคิปริโภโคติ มญฺญมาโน ตทภาเวน ภควนฺตํ **นิโพฺภโค**ติ อาหฯ ภควา ปน ยฺวายํ รูปาทีสุ สตฺตานํ ฉนฺทราคปริโภโค ตทภาวํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรมฺปิ ปริยายํ อนุชานาติฯ

๕. ปุน พฺราหฺมโณ ยํ โลเก วโยวุฑฺฒานํ อภิวาทนาทิกุลสมุทาจารกมฺมํ โลกิยา กโรนฺติ ตสฺส อกิริยํ สมฺปสฺสมาโน ภควนฺตํ **อกิริยวาโท**ติ อาหฯ ภควา ปน, ยสฺมา กายทุจฺจริตาทีนํ อกิริยํ วทติ ตสฺมา, ตํ อกิริยวาทํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรมฺปิ ปริยายํ อนุชานาติฯ ตตฺถ จ **กายทุจฺจริต**นฺติ ปาณาติปาต-อทินฺนาทาน-มิจฺฉาจารเจตนา เวทิตพฺพาฯ **วจีทุจฺจริต**นฺติ

มุสาวาท-ปิสุณวาจา-ผรุสวาจา-สมฺผปฺปลาปเจตนา เวทิตพฺพาฯ **มโนทุจฺจริต**นฺติ อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทิฏฺฐิโย เวทิตพฺพาฯ ฐเปตฺวา เต ธเมฺม, อวเสสา อกุสลา ธมฺมา “**อเนกวิหิตา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา**”ติ เวทิตพฺพาฯ

๖. ปุน พฺราหฺมโณ ตเมว อภิวาทนาทิกมฺมํ ภควติ อปสฺสโนฺต อิมํ ‘‘อาคมฺม อยํ โลกตนฺติ โลกปเวณี อุจฺฉิชฺชตี’’ติ มญฺญมาโน ภควนฺตํ **อุเจฺฉทวาโท**ติ อาหฯ ภควา ปน ยสฺมา อฏฺฐสุ โลภสหคตจิเตฺตสุ ปญฺจกามคุณิกราคสฺส ทฺวีสุ อกุสลจิเตฺตสุ อุปฺปชฺชมานกโทสสฺส จ อนาคามิมเคฺคน อุเจฺฉทํ วทติฯ สพฺพากุสลสมฺภวสฺส ปน นิรวเสสสฺส โมหสฺส อรหตฺตมเคฺคน อุเจฺฉทํ วทติฯ ฐเปตฺวา เต ตโย, อวเสสานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ยถานุรูปํ จตูหิ มเคฺคหิ อุเจฺฉทํ วทติ; ตสฺมา ตํ อุเจฺฉทวาทํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรมฺปิ ปริยายํ อนุชานาติฯ

๗. ปุน พฺราหฺมโณ ‘‘ชิคุจฺฉติ มเญฺญ สมโณ โคตโม อิทํ วโยวุฑฺฒานํ อภิวาทนาทิกุลสมุทาจารกมฺมํ, เตน ตํ น กโรตี’’ติ มญฺญมาโน ภควนฺตํ **เชคุจฺฉี**ติ อาหฯ ภควา ปน ยสฺมา ชิคุจฺฉติ กายทุจฺจริตาทีหิ; กิํ วุตฺตํ โหติ ? ยญฺจ ติวิธํ กายทุจฺจริตํ, ยญฺจ จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ, ยญฺจ ติวิธํ มโนทุจฺจริตํ, ยา จ ฐเปตฺวา ตานิ ทุจฺจริตานิ อวเสสานํ ลามกเฏฺฐน ปาปกานํ อโกสลฺลสมฺภูตเฏฺฐน อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติ สมาปชฺชนา สมงฺคิภาโว, ตํ สพฺพมฺปิ คูถํ วิย มณฺฑนกชาติโย ปุริโส ชิคุจฺฉติ หิรียติ, ตสฺมา ตํ เชคุจฺฉิตํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรมฺปิ ปริยายํ อนุชานาติฯ ตตฺถ “**กายทุจฺจริเตนา**”ติ อุปโยคเตฺถ กรณวจนํ ทฏฺฐพฺพํฯ

๘. ปุน พฺราหฺมโณ ตเมว อภิวาทนาทิกมฺมํ ภควติ อปสฺสโนฺต ‘‘อยํ อิมํ โลกเชฏฺฐกกมฺมํ วิเนติ วินาเสติ, อถ วา ยสฺมา เอตํ สามีจิกมฺมํ น กโรติ ตสฺมา อยํ วิเนตโพฺพ นิคฺคณฺหิตโพฺพ’’ติ มญฺญมาโน ภควนฺตํ **เวนยิโก**ติ อาหฯ ตตฺรายํ ปทโตฺถ – วินยตีติ วินโย, วินาเสตีติ วุตฺตํ โหติฯ วินโย เอว **เวนยิโก,** วินยํ วา อรหตีติ **เวนยิโก,** นิคฺคหํ อรหตีติ วุตฺตํ โหติฯ ภควา ปน, ยสฺมา ราคาทีนํ วินยาย วูปสมาย ธมฺมํ เทเสติ, ตสฺมา เวนยิโก โหติฯ อยเมว เจตฺถ ปทโตฺถ – วินยาย ธมฺมํ เทเสตีติ เวนยิโกฯ วิจิตฺรา หิ ตทฺธิตวุตฺติ! สฺวายํ ตํ เวนยิกภาวํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรมฺปิ ปริยายํ อนุชานาติฯ

๙. ปุน พฺราหฺมโณ ยสฺมา อภิวาทนาทีนิ สามีจิกมฺมานิ กโรนฺตา วโยวุเฑฺฒ โตเสนฺติ หาเสนฺติ, อกโรนฺตา ปน ตาเปนฺติ วิเหเสนฺติ โทมนสฺสํ เนสํ อุปฺปาเทนฺติ, ภควา จ ตานิ น กโรติ; ตสฺมา ‘‘อยํ วโยวุเฑฺฒ ตปตี’’ติ มญฺญมาโน สปฺปุริสาจารวิรหิตตฺตา วา ‘‘กปณปุริโส อย’’นฺติ มญฺญมาโน ภควนฺตํ **ตปสฺสี**ติ อาหฯ ตตฺรายํ ปทโตฺถ – ตปตีติ ตโป, โรเสติ วิเหเสตีติ วุตฺตํ โหติ, สามีจิกมฺมากรณเสฺสตํ นามํฯ ตโป อสฺส อตฺถีติ **ตปสฺสี**ฯ ทุติเย อตฺถวิกเปฺป พฺยญฺชนานิ อวิจาเรตฺวา โลเก กปณปุริโส ‘‘ตปสฺสี’’ติ วุจฺจติฯ ภควา ปน เย อกุสลา ธมฺมา โลกํ ตปนโต ตปนียาติ วุจฺจนฺติ, เตสํ ปหีนตฺตา ยสฺมา ตปสฺสีติ สงฺขฺยํ คโต, ตสฺมา ตํ ตปสฺสิตํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรมฺปิ ปริยายํ อนุชานาติฯ ตตฺรายํ ปทโตฺถ – ตปนฺตีติ ตปา, อกุสลธมฺมานเมตํ อธิวจนํฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ – ‘‘อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปตี’’ติฯ ตถา เต ตเป อสฺสิ นิรสฺสิ ปหาสิ วิทฺธํเสสีติ ตปสฺสีฯ

๑๐. ปุน พฺราหฺมโณ ตํ อภิวาทนาทิกมฺมํ เทวโลกคพฺภสมฺปตฺติยา เทวโลกปฏิสนฺธิปฏิลาภาย สํวตฺตตีติ มญฺญมาโน ภควติ จสฺส อภาวํ ทิสฺวา ภควนฺตํ **อปคโพฺภ**ติ อาหฯ โกธวเสน วา ภควโต มาตุกุจฺฉิสฺมิํ ปฏิสนฺธิคฺคหเณ โทสํ ทเสฺสโนฺตปิ เอวมาหฯ ตตฺรายํ ปทโตฺถ – คพฺภโต อปคโตติ **อปคโพฺภ,** อภโพฺพ เทวโลกูปปตฺติํ ปาปุณิตุนฺติ อธิปฺปาโยฯ หีโน วา คโพฺภ อสฺสาติ อปคโพฺภ, เทวโลกคพฺภปริพาหิรตฺตา อายติํ หีนคพฺภปฏิลาภภาคีติ, หีโน

วาสุส มาตุกุจฺฉิมฺหิ คพฺภวาโส อโหสีติ อธิปฺปาโยฯ ภควโต ปน ยสฺมา อายตึ คพฺภเสยฺยา อปคตา, ตสฺมา โส ตํ อปคพฺภตํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรมฺปิ ปริยายํ อนุชานาติฯ ตตฺร จ **ยสฺส โข พฺราหฺมณ อายตึ คพฺภเสยฺยา ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ ปหีนา**ติ เอเตสํ ปทานํ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ – พฺราหฺมณ, ยสฺส ปุคฺคลสฺส อนาคเต คพฺภเสยฺยา, ปุนพฺภเว จ อภินิพฺพตฺติ อนุตฺตเรน มเคฺคน วิหตการณตฺตา ปหีนาติฯ คพฺภเสยฺยคฺคหเณน เจตฺถ ชลาพุชโยนิ คหิตาฯ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติคฺคหเณน อิตรา ติโสฺสปิฯ

อปิจ คพฺภสฺส เสยฺยา **คพฺภเสยฺยา,** ปุนพฺภโว เอว อภินิพฺพตฺติ **ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺตี**ติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ยถา จ วิญฺญาณฏฺฐิตีติ วุเตฺตปิ น วิญฺญาณโต อญฺญา ฐิติ อตฺถิ, เอวมิธาปิ น คพฺภโต อญฺญา เสยฺยาติ เวทิตพฺพาฯ อภินิพฺพตฺติ จ นาม ยสฺมา ปุนพฺภวภูตาปิ อปุนพฺภวภูตาปิ อตฺถิ, อิธ จ ปุนพฺภวภูตา อธิเปฺปตาฯ ตสฺมา วุตฺตํ – ‘‘ปุนพฺภโว เอว อภินิพฺพตฺติ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺตี’’ติฯ

๑๑. เอวํ อาคตกาลโต ปฏฺฐาย อรสรูปตาทีหิ อฏฺฐหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อโกฺกสนฺตมฺปิ พฺราหฺมณํ ภควา ธมฺมิสฺสโร ธมฺมราชา ธมฺมสฺสามี ตถาคโต อนุกมฺปาย สีตเลเนว จกฺขุนา โอโลเกโนฺต ยํ ธมฺมธาตุํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา เทสนาวิลาสปฺปโตฺต โหติ, ตสฺสา ธมฺมธาตุยา สุปฺปฏิวิทฺธตฺตา วิคตวลาหเก อนฺตลิเกฺข สมพฺภุคฺคโต ปุณฺณจโนฺท วิย สรทกาเล สูริโย วิย จ พฺราหฺมณสฺส หทยนฺธการํ วิธมโนฺต ตานิเยว อโกฺกสวตฺถูนิ เตน เตน ปริยาเยน อญฺญถา ทเสฺสตฺวา, ปุนปิ อตฺตโน กรุณาวิปฺผารํ อฏฺฐหิ โลกธเมฺมหิ อกมฺปิยภาเวน ปฏิลทฺธํ, ตาทิคุณลกฺขณํ ปถวีสมจิตฺตตํ อกุปฺปธมฺมตญฺจ ปกาเสโนฺต ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ เกวลํ ปลิตสิรขณฺฑทนฺตวลิตฺตจตาทีหิ อตฺตโน วุฑฺฒภาวํ สญฺชานาติ, โน จ โข ชานาติ อตฺตานํ ชาติยา อนุคตํ ชราย อนุสฏํ พฺยาธินา อภิภูตํ มรเณน อพฺภาหตํ วฏฺฏขาณุภูตํ อชฺช มริตฺวา ปุน เสฺวว อุตฺตานสยนทารกภาวคมนียํฯ มหเนฺตน โข ปน อุสฺสาเหน มม สนฺติกํ อาคโต, ตทสฺส อาคมนํ สาตฺถกํ โหตู’’ติ จิเนฺตตฺวา อิมสฺมึ โลเก อตฺตโน อปฺปฏิสมํ ปุเรชาตภาวํ ทเสฺสโนฺต **เสยฺยถาปิ พฺราหฺมณา**ติอาทินา นเยน พฺราหฺมณสฺส ธมฺมเทสนํ วเฑฺฒสิฯ

ตตฺถ **เสยฺยถา**ติ โอปมฺมเตฺถ นิปาโต; **ปี**ติ สมฺภาวนเตฺถ; อุภเยนาปิ ยถา นาม พฺราหฺมณาติ ทเสฺสติฯ **กุกฺกุฏิยา อณฺฑานิ อฏฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วา**ติ เอตฺถ ปน กิญฺจาปิ กุกฺกุฏิยา วุตฺตปฺปการโต อูนาธิกานิปิ อณฺฑานิ โหนฺติ, อถ โข วจนสิลิฏฺฐตาย เอวํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวญฺหิ โลเก สิลิฏฺฐวจนํ โหติฯ **ตานสฺสู**ติ ตานิ อสฺสุ, ภเวยฺยุนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **กุกฺกุฏิยา สมฺมา อธิสยิตานี**ติ ตาย ชเนตฺติยา กุกฺกุฏิยา ปเกฺข ปสาเรตฺวา เตสํ อุปริ สยนฺติยา สมฺมา อธิสยิตานิฯ **สมฺมา ปริเสทิตานี**ติ กาเลน กาลํ อุตุํ คณฺหาเปนฺติยา สุฏฺฐุ สมนฺตโต เสทิตานิ, อุสฺมีกตานีติ วุตฺตํ โหติฯ **สมฺมา ปริภาวิตานี**ติ กาเลน กาลํ สุฏฺฐุ สมนฺตโต ภาวิตานิ, กุกฺกุฏคนฺธํ คาหาปิตานีติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ ยสฺมา ตาย กุกฺกุฏิยา เอวํ ตีหิ ปกาเรหิ ตานิ อณฺฑานิ ปริปาลิยมานานิ น ปูตีนิ โหนฺติฯ โยปิ เนสํ อลฺลสิเนโห โส ปริยาทานํ คจฺฉติฯ กปาลํ ตนุกํ โหติ, ปาทนขสิขา จ มุขตุณฺฑกญฺจ ขรํ โหติ, กุกฺกุฏโปตกา ปริปากํ คจฺฉนฺติ, กปาลสฺส ตนุกตฺตา พหิทฺธา อาโลโก อโนฺต ปญฺญายติฯ อถ เต กุกฺกุฏโปตกา ‘‘จิรํ วต มยํ สงฺกุฏิตหตฺถปาทา สมฺพาเธ สยิมฺห, อยญฺจ พหิ อาโลโก ทิสฺสติ, เอตฺถ ทานิ โน สุขวิหาโร ภวิสฺสตี’’ติ นิกฺขมิตุกามา หุตฺวา กปาลํ ปาเทน ปหรนฺติ, คีวํ ปสาเรนฺติฯ ตโต ตํ กปาลํ เทฺวธา ภิชฺชติ, กุกฺกุฏโปตกา ปเกฺข วิธุนนฺตา ตงฺขณานุรูปํ วิรวนฺตา นิกฺขมนฺติฯ เอวํ นิกฺขมนฺตานญฺจ เนสํ โย ปฐมตรํ นิกฺขมติ โส

‘เชโฏฺฐ’ติ วุจฺจติฯ ตสฺมา ภควา ตาย อุปมาย อตฺตโน เชฏฺฐกภาวํ สาเธตุกาโม พฺราหฺมณํ ปุจฺฉิ – **“โย นุ โข เตสํ กุกฺกุฏจฺฉาปกานํ...เป.... กินฺติ สฺวสฺส วจนีโย”**ติฯ ตตฺถ **กุกฺกุฏจฺฉาปกาน**นฺติ กุกฺกุฏโปตกานํฯ **กินฺติ สฺวสฺส วจนีโย**ติ โส กินฺติ วจนีโย อสฺส, กินฺติ วตฺตพฺพ ภเวยฺย เชโฏฺฐ วา กนิโฏฺฐ วาติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ตโต พฺราหฺมโณ อาห – ‘‘**เชโฏฺฐติสฺส โภ โคตม วจนีโย**’’ติฯ โภ, โคตม, โส **เชโฏฺฐ** อิติ อสฺส วจนีโยฯ กสฺมาติ เจ? โส หิ เนสํ เชโฏฺฐ, ตสฺมา โส เนสํ วุฑฺฒตโรติ อโตฺถฯ อถสฺส ภควา โอปมฺมํ สมฺปฏิปาเทโนฺต อาห – **“เอวเมว โข อหํ พฺราหฺมณา”**ติอาทิฯ ยถา โส กุกฺกุฏจฺฉาปโก เชโฏฺฐติ สงฺขฺยํ คจฺฉติ; เอวํ อหมฺปิ อวิชฺชาคตาย ปชายฯ อวิชฺชาคตายาติ **อวิชฺชา** วุจฺจติ อญฺญาณํ, ตตฺถ คตายฯ **ปชายา**ติ สตฺตาธิวจนเมตํฯ ตสฺมา เอตฺถ อวิชฺชณฺฑโกสสฺส อโนฺต ปวิเฏฺฐสุ สเตฺตสูติ เอวํ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ **อณฺฑภูตายา**ติ อเณฺฑ ภูตาย ชาตาย สญฺชาตายฯ ยถา หิ อเณฺฑ นิพฺพตฺตา เอกเจฺจ สตฺตา อณฺฑภูตาติ วุจฺจนฺติ; เอวมยํ สพฺพาปิ ปชา อวิชฺชณฺฑโกเส นิพฺพตฺตตฺตา อณฺฑภูตาติ วุจฺจติฯ **ปริโยนทฺธายา**ติ เตน อวิชฺชณฺฑโกเสน สมนฺตโต โอนทฺธาย พทฺธาย เวฐิตาย ฯ **อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา**ติ ตํ อวิชฺชามยํ อณฺฑโกสํ ภินฺทิตฺวา ฯ **เอโกว โลเก**ติ สกเลปิ โลกสนฺนิวาเส อหเมว เอโก อทุติโยฯ **อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธ**ติ อนุตฺตรนฺติ อุตฺตรวิรหิตํ สพฺพเสฎฺฐํฯ **สมฺมาสโมฺพธิ**นฺติ สมฺมา สามญฺจ โพธิํ; อถ วา ปสตฺถํ สุนฺทรญฺจ โพธิํ; โพธีติ รุโกฺขปิ มโคฺคปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณมฺปิ นิพฺพานมฺปิ วุจฺจติฯ ‘‘โพธิรุกฺขมูเล ปฐมาภิสมฺพุโทฺธ’’ติ (มหาว. ๑; อุทา. ๑) จ ‘‘อนฺตรา จ คยํ อนฺตรา จ โพธิ’’นฺติ (มหาว. ๑๑; ม. นิ. ๑.๒๘๕) จ อาคตฎฺฐาเนสุ หิ รุโกฺข โพธีติ วุจฺจติฯ ‘‘โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณ’’นฺติ (จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๒๑) อาคตฎฺฐาเน มโคฺคฯ ‘‘ปโปฺปติ โพธิํ วรภูริเมธโส’’ติ (ที. นิ. ๓.๒๑๗) อาคตฎฺฐาเน สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ‘‘ปตฺวาน โพธิํ อมตํ อสงฺขต’’นฺติ อาคตฎฺฐาเน นิพฺพานํฯ อิธ ปน ภควโต อรหตฺตมคฺคญาณํ อธิเปฺปตํฯ สพฺพญฺญุตญฺญาณนฺติปิ วทนฺติฯ อเญฺญสํ อรหตฺตมโคฺค อนุตฺตรา โพธิ โหติ, น โหตีติ? น โหติฯ กสฺมา? อสพฺพคุณทายกตฺตาฯ เตสญฺหิ กสฺสจิ อรหตฺตมโคฺค อรหตฺตผลเมว เทติ, กสฺสจิ ติโสฺส วิชฺชา, กสฺสจิ ฉ อภิญฺญา, กสฺสจิ จตโสฺส ปฎิสมฺภิทา, กสฺสจิ สาวกปารมิญาณํฯ ปเจฺจกพุทฺธานมฺปิ ปเจฺจกโพธิญาณเมว เทติฯ พุทฺธานํ ปน สพฺพคุณสมฺปตฺติํ เทติ, อภิเสโก วิย รโญฺญ สพฺพโลกิสฺสริยภาวํฯ ตสฺมา อญฺญสฺส กสฺสจิปิ อนุตฺตรา โพธิ น โหตีติฯ **อภิสมฺพุโทฺธ**ติ อพฺภญฺญาสิํ ปฎิวิชฺฌิํ; ปโตฺตมฺหิ อธิคโตมฺหีติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ ยเทตํ ภควตา **“เอวเมว โข อหํ พฺราหฺมณา”**ติ อาทินา นเยน วุตฺตํ โอปมฺมสมฺปฎิปาทนํ, ตํ เอวมเตฺถน สทฺธิํ สํสนฺทิตฺวา เวทิตพฺพํฯ ยถา หิ ตสฺสา กุกฺกุฎิยา อตฺตโน อเณฺฑสุ อธิสยนาทิติวิธกิริยากรณํ; เอวํ โพธิปลฺลเงฺก นิสินฺนสฺส โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต อตฺตโน จิตฺตสนฺตาเน อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตาติ ติวิธานุปสฺสนากรณํฯ กุกฺกุฎิยา ติวิธกิริยาสมฺปาทเนน อณฺฑานํ อปูติภาโว วิย โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต ติวิธานุปสฺสนาสมฺปาทเนน วิปสฺสนาญาณสฺส อปริหานิฯ กุกฺกุฎิยา ติวิธกิริยากรเณน อณฺฑานํ อลฺลสิเนหปริยาทานํ วิย โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต ติวิธานุปสฺสนาสมฺปาทเนน ภวตฺตยานุคตนิกนฺติสิเนหปริยาทานํฯ กุกฺกุฎิยา ติวิธกิริยากรเณน อณฺฑกปาลานํ ตนุภาโว วิย โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต ติวิธานุปสฺสนาสมฺปาทเนน อวิชฺชณฺฑโกสสฺส ตนุภาโวฯ กุกฺกุฎิยา ติวิธกิริยากรเณน กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺส ปาทนขสิขาตุณฺฑกานํ ถทฺธขรภาโว วิย โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต ติวิธานุปสฺสนาสมฺปาทเนน วิปสฺสนาญาณสฺส ติกฺขขรวิปฺปสนฺนสูรภาโวฯ กุกฺกุฎิยา ติวิธกิริยากรเณน กุกฺกุฏจฺฉาป

กสฺส ปริปากกาโล วิย โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต ติวิธานุปสฺสนาสมฺปาทเนน วิปสฺสนาญาณสฺส ปริปากกาโล วฑฺฒิตกาโล คพฺภคฺคหณกาโล เวทิตโพฺพฯ

ตโต กุกฺกุฏิยา ติวิธกิริยากรเณน กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺส ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ปเกฺข ปโปฺผเฏตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺภิทากาโล วิย โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต ติวิธานุปสฺสนาสมฺปาทเนน วิปสฺสนาญาณํ คพฺภํ คณฺหาเปตฺวา อนุปุพฺพาธิคเตน อรหตฺตมเคฺคน อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา อภิญฺญาปเกฺข ปโปฺผเฏตฺวา โสตฺถินา สกลพุทฺธคุณสจฺฉิกตกาโล เวทิตโพฺพติฯ

สฺวาหํ พฺราหฺมณ เชโฏฺฐ เสโฏฺฐ โลกสฺสาติ โส อหํ พฺราหฺมณ ยถา เตสํ กุกฺกุฏโปตกานํ ปฐมตรํ อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา อภินิพฺภิโท กุกฺกุฏโปตโก เชโฏฺฐ โหติ; เอวํ อวิชฺชาคตาย ปชาย ตํ อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ปฐมตรํ อริยาย ชาติยา ชาตตฺตา เชโฏฺฐ วุฑฺฒตโรติ สงฺขฺยํ คโตฯ สพฺพคุเณหิ ปน อปฺปฏิสมตฺตา เสโฏฺฐติฯ

เอวํ ภควา อตฺตโน อนุตฺตรํ เชฏฺฐเสฏฺฐภาวํ พฺราหฺมณสฺส ปกาเสตฺวา อิทานิ ยาย ปฏิปทาย ตํ อธิคโต ตํ ปฏิปทํ ปุพฺพภาคโต ปภุติ ทเสฺสตุํ **“อารทฺธํ โข ปน เม พฺราหฺมณา”**ติ อาทิมาหฯ อิมํ วา ภควโต อนุตฺตรํ เชฏฺฐเสฏฺฐภาวํ สุตฺวา พฺราหฺมณสฺส จิตฺตเมวมุปฺปนฺนํ – ‘‘กาย นุ โข ปฏิปทาย อิมํ ปโตฺต’’ติฯ ตสฺส จิตฺตมญฺญาย ‘‘อิมายาหํ ปฏิปทาย อิมํ อนุตฺตรํ เชฏฺฐเสฏฺฐภาวํ ปโตฺต’’ติ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ ตตฺถ **อารทฺธํ โข ปน เม พฺราหฺมณ วีริยํ อโหสี**ติ พฺราหฺมณ, น มยา อยํ อนุตฺตโร เชฏฺฐเสฏฺฐภาโว กุสีเตน มุฏฺฐสฺสตินา สารทฺธกาเยน วิกฺขิตฺตจิเตฺตน อธิคโต, อปิจ โข ตทธิคมาย อารทฺธํ โข ปน เม วีริยํ อโหสิ, โพธิมเณฺฑ นิสิเนฺนน มยา จตุรงฺคสมนฺนาคตํ วีริยํ อารทฺธํ อโหสิ, ปคฺคหิตํ อสิถิลปฺปวตฺติตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อารทฺธตฺตาเยว จ เม ตํ **อสลฺลีนํ** อโหสิฯ น เกวลญฺจ วีริยเมว, สติปิ เม อารมฺมณาภิมุขีภาเวน **อุปฏฺฐิตา** อโหสิฯ อุปฏฺฐิตตฺตาเยว จ **อสมฺมุฏฺฐาฯ ปสฺสโทฺธ กาโย อสารโทฺธ**ติ กายจิตฺตปสฺสทฺธิวเสน กาโยปิ เม ปสฺสโทฺธ อโหสิ ฯ ตตฺถ ยสฺมา นามกาเย ปสฺสเทฺธ รูปกาโยปิ ปสฺสโทฺธเยว โหติ, ตสฺมา นามกาโย รูปกาโยติ อวิเสเสตฺวาว ปสฺสโทฺธ กาโยติ วุตฺตํฯ **อสารโทฺธ**ติ โส จ โข ปสฺสทฺธตฺตาเยว อสารโทฺธ, วิคตทรโถติ วุตฺตํ โหติฯ **สมาหิตํ จิตฺตํ เอกคฺค**นฺติ จิตฺตมฺปิ เม สมฺมา อาหิตํ สุฏฺฐุ ฐปิตํ อปฺปิตํ วิย อโหสิ; สมาหิตตฺตา เอว จ เอกคฺคํ อจลํ นิปฺผนฺทนนฺติฯ เอตฺตาวตา ฌานสฺส ปุพฺพภาคปฏิปทา กถิตา โหติฯ

ปฐมชฺฌานกถา

อิทานิ อิมาย ปฏิปทาย อธิคตํ ปฐมชฺฌานํ อาทิํ กตฺวา วิชฺชตฺตยปริโยสานํ วิเสสํ ทเสฺสโนฺต **“โส โข อห”**นฺติ อาทิมาหฯ ตตฺถ **วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหี**ติอาทีนํ กิญฺจาปิ ‘‘ตตฺถ กตเม กามา? ฉโนฺท กาโม, ราโค กาโม, ฉนฺทราโค กาโม; สงฺกโปฺป กาโม, ราโค กาโม, สงฺกปฺปราโค กาโม – อิเม วุจฺจนฺติ กามาฯ ตตฺถ กตเม อกุสลา ธมฺมา? กามจฺฉโนฺท…เป…. วิจิกิจฺฉา – อิเม วุจฺจนฺติ อกุสลา ธมฺมาฯ อิติ อิเมหิ จ กาเมหิ อิเมหิ จ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ วิวิโตฺต โหติ ปวิวิโตฺต, เตน วุจฺจติ – ‘วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหี’’’ติ อาทินา (วิภ. ๕๖๔) นเยน วิภเงฺคเยว อโตฺถ วุโตฺตฯ ตถาปิ อฏฺฐกถานยํ วินา น สุฏฺฐุ ปากโฏติ อฏฺฐกถานเยเนว นํ ปกาสยิสฺสามฯ

เสยฺยถิทํ – **วิวิเจฺจว กาเมหี**ติ กาเมหิ วิวิจฺจิตฺวา วินา หุตฺวา อปสเกฺกตฺวาฯ โย ปนายเมตฺถ เอวกาโร, โส นิยมโตฺถติ เวทิตโพฺพฯ ยสฺมา จ นิยมโตฺถ, ตสฺมา ตสฺมิํ ปฐมชฺฌานํ อุป

สมฺปชฺช วิหรณสมเย อวิชฺชมานานมฺปิ กามานํ ตสฺส ปฐมชฺฌานสฺส ปฏิปกฺขภาวํ กามปริจฺจาเคเนว จสฺส อธิคมํ ทีเปติฯ กถํ? ‘‘วิวิเจฺจว กาเมหี’’ติ เอวญฺหิ นิยเม กริยมาเน อิทํ ปญฺญายติฯ นูนิมสฺส ฌานสฺส กามา ปฏิปกฺขภูตา, เยสุ สติ อิทํ น ปวตฺตติ, อนฺธกาเร สติ ปทีโป วิย, เตสํ ปริจฺจาเคเนว จสฺส อธิคโม โหติ, โอริมตีรปริจฺจาเคน ปาริมตีรเสฺสว, ตสฺมา นิยมํ กโรตีติฯ

ตตฺถ สิยา – ‘‘กสฺมา ปเนส ปุพฺพปเทเยว วุตฺโต น อุตฺตรปเท, กึ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อวิวิจฺจาปิ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยา’’ติ? น โข ปเนตํ เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ ตนฺนิสฺสรณโต หิ ปุพฺพปเทเอว เอส วุตฺโตฯ กามธาตุสมติกฺกมนโต หิ กามราคปฏิปกฺขโต จ อิทํ ฌานํ กามานเมว นิสฺสรณํฯ ยถาห – ‘‘กามานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ เนกฺขมฺม’’นฺติ (อิติวุ. ๗๒)ฯ อุตฺตรปเทปิ ปน ยถา ‘‘อิเธว, ภิกฺขเว, ปฐโม สมโณ, อิธ ทุติโย สมโณ’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๓๙) เอตฺถ เอวกาโร อาเนตฺวา วุจฺจติ, เอวํ วตฺตโพฺพฯ น หิ สกฺกา อิโต อเญฺญหิปิ นีวรณสงฺขาเตหิ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ อวิวิจฺจ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุํ ฯ ตสฺมา ‘‘วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิเจฺจว อกุสเลหิ ธเมฺมหี’’ติ เอวํ ปททฺวเยปิ เอส ทฏฺฐโพฺพฯ ปททฺวเยปิ จ กิญฺจาปิ ‘‘วิวิจฺจา’’ติ อิมินา สาธารณวจเนน ตทงฺควิเวกาทโย กายวิเวกาทโย จ สเพฺพปิ วิเวกา สงฺคหํ คจฺฉนฺติฯ ตถาปิ กายวิเวโก, จิตฺตวิเวโก, วิกฺขมฺภนวิเวโกติ ตโย เอว อิธ ทฏฺฐพฺพาฯ ‘‘กาเมหี’’ติ อิมินา ปน ปเทน เย จ นิเทฺทเส ‘‘กตเม วตฺถุกามา มนาปิยา รูปา’’ติอาทินา (มหานิ. ๑; วิภ. ๙๖๔) นเยน วตฺถุกามา วุตฺตา, เย จ ตเตฺถว วิภเงฺค จ ‘‘ฉโนฺท กาโม’’ติอาทินา (มหานิ. ๑) นเยน กิเลสกามา วุตฺตา, เต สเพฺพปิ สงฺคหิตา อิเจฺจว ทฏฺฐพฺพาฯ เอวญฺหิ สติ ‘‘วิวิเจฺจว กาเมหี’’ติ วตฺถุกาเมหิปิ วิวิเจฺจวาติ อโตฺถ ยุชฺชติฯ เตน กายวิเวโก วุโตฺต โหติฯ

วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหีติ กิเลสกาเมหิ สพฺพากุสเลหิ ธเมฺมหิ วา วิวิจฺจาติ อโตฺถ ยุชฺชติฯ เตน จิตฺตวิเวโก วุโตฺต โหติฯ ปุริเมน เจตฺถ วตฺถุกาเมหิ วิเวกวจนโตเยว กามสุขปริจฺจาโค, ทุติเยน กิเลสกาเมหิ วิเวกวจนโต เนกฺขมฺมสุขปริคฺคโห วิภาวิโต โหติฯ เอวํ วตฺถุกามกิเลสกามวิเวกวจนโตเยว จ เอเตสํ ปฐเมน สํกิเลสวตฺถุปฺปหานํ, ทุติเยน สํกิเลสปฺปหานํ; ปฐเมน โลลภาวสฺส เหตุปริจฺจาโค, ทุติเยน พาลภาวสฺส; ปฐเมน จ ปโยคสุทฺธิ, ทุติเยน อาสยโปสนํ วิภาวิตํ โหตีติ วิญฺญาตพฺพํฯ เอส ตาว นโย ‘‘กาเมหี’’ติ เอตฺถ วุตฺตกาเมสุ วตฺถุกามปเกฺขฯ

กิเลสกามปเกฺข ปน ฉโนฺทติ จ ราโคติ จ เอวมาทีหิ อเนกเภโท กามจฺฉโนฺทเยว กาโมติ อธิเปฺปโตฯ โส จ อกุสลปริยาปโนฺนปิ สมาโน, ‘‘ตตฺถ กตโม กามฉโนฺท กาโม’’ติอาทินา นเยน วิภเงฺค ฌานปฏิปกฺขโต วิสุํ วุโตฺตฯ กิเลสกามตฺตา วา ปุริมปเท วุโตฺต, อกุสลปริยาปนฺนตฺตา ทุติยปเทฯ อเนกเภทโต จสฺส กามโตติ อวตฺวา กาเมหีติ วุตฺตํฯ อเญฺญสมฺปิ จ ธมฺมานํ อกุสลภาเว วิชฺชมาเน ‘‘ตตฺถ กตเม อกุสลา ธมฺมา กามจฺฉโนฺท’’ติอาทินา นเยน วิภเงฺค (วิภ. ๕๖๔) อุปริฌานงฺคปจฺจนีกปฏิปกฺขภาวทสฺสนโต นีวรณาเนว วุตฺตานิฯ นีวรณานิ หิ ฌานงฺคปจฺจนีกานิ, เตสํ ฌานงฺคาเนว ปฏิปกฺขานิ, วิทฺธํสกานีติ วุตฺตํ โหติฯ ตถา หิ ‘‘สมาธิ กามจฺฉนฺทสฺส ปฏิปโกฺข, ปีติ พฺยาปาทสฺส, วิตโกฺก ถินมิทฺธสฺส, สุขํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส, วิจาโร วิจิกิจฺฉายา’’ติ **เปฏเก** วุตฺตํฯ

เอวเมตฺถ ‘‘วิวิเจฺจว กาเมหี’’ติ อิมินา กามจฺฉนฺทสฺส วิกฺขมฺภนวิเวโก วุโตฺต โหติฯ ‘‘วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหี’’ติ อิมินา ปญฺจนฺนมฺปิ นีวรณานํฯ อคฺคหิตคฺคหเณน ปน ปฐเมน กามจฺฉนฺทสฺส, ทุติเยน เสสนีวรณานํฯ ตถา ปฐเมน ตีสุ อกุสลมูเลสุ ปญฺจกามคุณเภทวิสยสฺส

โลภสฺส, ทุติเยน อาฆาตวตฺถุเภทาทิวิสยานํ โทสโมหานํฯ โอฆาทีสุ วา ธเมฺมสุ ปฐเมน กาโมฆ-กามโยค-กามาสว-กามุปาทาน-อภิชฺฌากายคนฺถ-กามราค-สํโยชนานํ, ทุติเยน อวเสสโอฆ-โยคาสว-อุปาทาน-คนฺถ-สํโยชนานํฯ ปฐเมน จ ตณฺหาย ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจ, ทุติเยน อวิชฺชาย ตํสมฺปยุตฺตกานญฺจฯ อปิจ ปฐเมน โลภสมฺปยุตฺตอฏฺฐจิตฺตุปฺปาทานํ, ทุติเยน เสสานํ จตุนฺนํ อกุสลจิตฺตุปฺปาทานํ วิกฺขมฺภนวิเวโก วุตฺโต โหตีติ เวทิตพฺพํฯ อยํ ตาว ‘‘วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหี’’ติ เอตฺถ อตฺถปฺปกาสนาฯ

เอตฺตาวตา จ ปฐมสฺส ฌานสฺส ปหานงฺคํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ สมฺปโยคงฺคํ ทเสฺสโนฺต **สวิตกฺกํ สวิจาร**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ วิตกฺกนํ วิตโกฺก, อูหนนฺติ วุตฺตํ โหติฯ สฺวายํ อารมฺมเณ จิตฺตสฺส อภินิโรปนลกฺขโณ, อาหนนปริยาหนนรโสฯ ตถา หิ ‘‘เตน โยคาวจโร อารมฺมณํ วิตกฺกาหตํ วิตกฺกปริยาหตํ กโรตี’’ติ วุจฺจติฯ อารมฺมเณ จิตฺตสฺส อานยนปจฺจุปฏฺฐาโนฯ วิจรณํ วิจาโร, อนุสญฺจรณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ สฺวายํ อารมฺมณานุมชฺชนลกฺขโณ, ตตฺถ สหชาตานุโยชนรโส, จิตฺตสฺส อนุปฺปพนฺธนปจฺจุปฏฺฐาโนฯ สเนฺตปิ จ เนสํ กตฺถจิ อวิปฺปโยเค โอฬาริกเฏฺฐน ฆณฺฎาภิฆาตสโทฺท วิย เจตโส ปฐมาภินิปาโต วิตโกฺก, สุขุมเฏฺฐน อนุรโว วิย อนุปฺปพโนฺธ วิจาโรฯ วิปฺผารวา เจตฺถ วิตโกฺก ปริปฺผนฺทนภาโว จิตฺตสฺส, อากาเส อุปฺปติตุกามสฺส ปกฺขิโน ปกฺขวิเกฺขโป วิย ปทุมาภิมุขปาโต วิย จ คนฺธานุพนฺธเจตโส ภมรสฺสฯ สนฺตวุตฺติ วิจาโร นาติปริปฺผนฺทนภาโว จิตฺตสฺส, อากาเส อุปฺปติตสฺส ปกฺขิโน ปกฺขปฺปสารณํ วิย ปริพฺภมนํ วิย จ ปทุมาภิมุขปติตสฺส ภมรสฺส ปทุมสฺส อุปริภาเคฯ โส ปน เนสํ วิเสโส ปฐม-ทุติยชฺฌาเนสุ ปากโฏ โหติฯ อิติ อิมินา จ วิตเกฺกน อิมินา จ วิจาเรน สห วตฺตติ รุโกฺข วิย ปุเปฺผน จ ผเลน จาติ อิทํ ฌานํ ‘‘สวิตกฺกํ สวิจาร’’นฺติ วุจฺจติฯ วิภเงฺค ปน ‘‘อิมินา จ วิตเกฺกน อิมินา จ วิจาเรน อุเปโต โหติ สมุเปโต’’ติอาทินา (วิภ. ๕๖๕) นเยน ปุคฺคลาธิฏฺฐานา เทสนา กตาฯ อโตฺถ ปน ตตฺราปิ เอวเมว ทฏฺฐโพฺพฯ

วิเวกชนฺติ เอตฺถ วิวิตฺติ วิเวโก, นีวรณวิคโมติ อโตฺถฯ วิวิโตฺตติ วา วิเวโก, นีวรณวิวิโตฺต ฌานสมฺปยุตฺตธมฺมราสีติ อโตฺถฯ ตสฺมา วิเวกา, ตสฺมึ วา วิเวเก ชาตนฺติ วิเวกชํฯ **ปีติสุข**นฺติ เอตฺถ ปินยตีติ ปีติ, สา สมฺปิยายนลกฺขณา กายจิตฺตปีนนรสา , ผรณรสา วา, โอทคฺยปจฺจุปฏฺฐานาฯ สุขนํ สุขํ, สุฏฺฐุ วา ขาทติ ขนติ จ กายจิตฺตาพาธนฺติ สุขํ, ตํ สาตลกฺขณํ, สมฺปยุตฺตกานํ อุปพฺรูหนรสํ, อนุคฺคหปจฺจุปฏฺฐานํฯ สติปิ จ เนสํ กตฺถจิ อวิปฺปโยเค อิฏฺฐารมฺมณปฏิลาภตุฏฺฐิ ปีติ, ปฏิลทฺธรสานุภวนํ สุขํฯ ยตฺถ ปีติ ตตฺถ สุขํ, ยตฺถ สุขํ ตตฺถ น นิยมโต ปีติฯ สงฺขารกฺขนฺธสงฺคหิตา ปีติ, เวทนากฺขนฺธสงฺคหิตํ สุขํฯ กนฺตารขินฺนสฺส วนโนฺตทกทสฺสนสวเนสุ วิย ปีติ, วนจฺฉายปฺปเวสนอุทกปริโภเคสุ วิย สุขํฯ ตสฺมึ ตสฺมึ สมเย ปากฏภาวโต เจตํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อยญฺจ ปีติ, อิทญฺจ สุขํ, อสฺส ฌานสฺส, อสฺมึ วา ฌาเน อตฺถีติ อิทํ ฌานํ ‘‘ปีติสุข’’นฺติ วุจฺจติฯ

อถ วา ปีติ จ สุขญฺจ ปีติสุขํ, ธมฺมวินยาทโย วิยฯ วิเวกชํ ปีติสุขมสฺส ฌานสฺส, อสฺมึ วา ฌาเน อตฺถีติ เอวมฺปิ วิเวกชํปีติสุขํฯ ยเถว หิ ฌานํ, เอวํ ปีติสุขํ เปตฺถ วิเวกชเมว โหติ, ตญฺจสฺส อตฺถีติ ตสฺมา เอกปเทเนว ‘‘วิเวกชํ ปีติสุข’’นฺติปิ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ วิภเงฺค ปน ‘‘อิทํ สุขํ อิมาย ปีติยา สหคต’’นฺติอาทินา (วิภ. ๕๖๗) นเยเนตํ วุตฺตํฯ อโตฺถ ปน ตตฺราปิ เอวเมว ทฏฺฐโพฺพฯ

ปฐมนฺติ คณนานุปุพฺพตา ปฐมํ, อิทํ ปฐมํ สมาปชฺชตีติปิ ปฐมํฯ ปจฺจนีกธเมฺม ฌาเปตีติ **ฌานํ,** อิมินา โยคิโน ฌายนฺตีติปิ ฌานํ, ปจฺจนีกธเมฺม ฑหนฺติ โคจรํ วา จิเนฺตนฺตีติ อโตฺถฯ

สยํ วา ตํ ฌายติ อุปนิชฺฌายตีติ ฌานํ, เตเนว อุปนิชฺฌายนลกฺขณนฺติ วุจฺจติฯ ตเทตํ อารมฺมณูปนิชฺฌานํ , ลกฺขณูปนิชฺฌานนฺติ ทุวิธํ โหติฯ ตตฺถ **อารมฺมณูปนิชฺฌาน**นฺติ สห อุปจาเรน อฏฺฐ สมาปตฺติโย วุจฺจนฺติฯ กสฺมา? กสิณาทิอารมฺมณูปนิชฺฌายนโตฯ **ลกฺขณูปนิชฺฌาน**นฺติ วิปสฺสนามคฺคผลานิ วุจฺจนฺติฯ กสฺมา? ลกฺขณูปนิชฺฌายนโตฯ เอตฺถ หิ วิปสฺสนา อนิจฺจลกฺขณาทีนิ อุปนิชฺฌายติ, วิปสฺสนาย อุปนิชฺฌายนกิจฺจํ ปน มเคฺคน สิชฺฌตีติ มโคฺค ลกฺขณูปนิชฺฌานนฺติ วุจฺจติฯ ผลํ ปน นิโรธสฺส ตถลกฺขณํ อุปนิชฺฌายตีติ ลกฺขณูปนิชฺฌานนฺติ วุจฺจติฯ อิมสฺมิํ ปนเตฺถ อารมฺมณูปนิชฺฌานเมว ฌานนฺติ อธิเปฺปตํฯ

เอตฺถาห – ‘‘กตมํ ปน ตํ ฌานํ นาม, ยํ สวิตกฺกํ สวิจารํ…เป…. ปีติสุขนฺติ เอวํ อปเทสํ อรหตี’’ติ? วุจฺจเต – ยถา สธโน สปริชโนติอาทีสุ ฐเปตฺวา ธนญฺจ ปริชนญฺจ อโญฺญ อปเทสารโห โหติ, เอวํ ฐเปตฺวา วิตกฺกาทิธเมฺม อญฺญํ อปเทสารหํ นตฺถิฯ ยถา ปน สรถา สปตฺติ เสนาติ วุเตฺต เสนเงฺคสฺเยว เสนาสมฺมุติ, เอวมิธ ปญฺจสฺ อเงฺคสฺเยว ฌานสมฺมุติ เวทิตพฺพาฯ กตเมสฺ ปญฺจสุ? วิตโกฺก, วิจาโร, ปีติ, สุขํ, จิเตฺตกคฺคตาติ เอเตสุฯ เอตาเนว หิสฺส ‘‘สวิตกฺกํ สวิจาร’’นฺติอาทินา นเยน องฺคภาเวน วุตฺตานิฯ อวุตฺตตฺตา เอกคฺคตา องฺคํ น โหตีติ เจ ตญฺจ นฯ กสฺมา? วุตฺตตฺตา เอวฯ สาปิ หิ วิภเงฺค ‘‘ฌานนฺติ วิตโกฺก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตเสฺสกคฺคตา’’ติ เอวํ วุตฺตาเยวฯ ตสฺมา ยถา สวิตกฺกํ สวิจารนฺติ, เอวํ สจิเตฺตกคฺคตนฺติ อิธ อวุเตฺตปิ อิมินา วิภงฺควจเนน จิเตฺตกคฺคตาปิ องฺคเมวาติ เวทิตพฺพาฯ เยน หิ อธิปฺปาเยน ภควตา อุเทฺทโส กโต, โส เอว เตน วิภเงฺคปิ ปกาสิโตติฯ

อุปสมฺปชฺชาติ อุปคนฺตฺวา, ปาปุณิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ อุปสมฺปาทยิตฺวา วา, นิปฺผาเทตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ วิภเงฺค ปน ‘‘อุปสมฺปชฺชาติ ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สมฺผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา’’ติ วุตฺตํฯ ตสฺสาปิ เอวเมวโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **วิหาสิ**นฺติ โพธิมเณฺฑ นิสชฺชสงฺขาเตน อิริยาปถวิหาเรน อิติวุตฺตปฺปการฌานสมงฺคี หุตฺวา อตฺตภาวสฺส อิริยํ วุตฺติํ ปาลนํ ยปนํ ยาปนํ จารํ วิหารํ อภินิปฺผาเทสินฺติ อโตฺถฯ วุตฺตเญฺหตํ วิภเงฺค – ‘‘วิหรตีติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ, เตน วุจฺจติ วิหรตี’’ติ (วิภ. ๕๑๒)ฯ

กิํ ปน กตฺวา ภควา อิมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสีติ? กมฺมฏฺฐานํ ภาเวตฺวาฯ กตรํ? อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐานํฯ อเญฺญน ตทตฺถิเกน กิํ กาตพฺพนฺติ? อเญฺญนปิ เอตํ วา กมฺมฏฺฐานํ ปถวีกสิณาทีนํ วา อญฺญตรํ ภาเวตพฺพํฯ เตสํ ภาวนานโย วิสุทฺธิมเคฺค (วิสุทฺธิ. ๑.๕๕) วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ อิธ ปน วุจฺจมาเน อติภาริยํ วินยนิทานํ โหติ, ตสฺมา ปาฬิยา อตฺถปฺปกาสนมตฺตเมว กโรมาติฯ

ปฐมชฺฌานกถา นิฏฺฐิตาฯ

ทุติยชฺฌานกถา

วิตกฺกวิจารานํ วูปสมาติ วิตกฺกสฺส จ วิจารสฺส จาติ อิเมสํ ทฺวินฺนํ วูปสมา สมติกฺกมา; ทุติยชฺฌานกฺขเณ อปาตุภาวาติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ ทุติยชฺฌาเน สเพฺพปิ ปฐมชฺฌานธมฺมา น สนฺติ, อเญฺญเยว หิ ปฐมชฺฌาเน ผสฺสาทโย, อเญฺญ อิธ; โอฬาริกสฺส ปน โอฬาริกสฺส องฺคสฺส สมติกฺกมา ปฐมชฺฌานโต ปเรสํ ทุติยชฺฌานาทีนํ อธิคโม โหตีติ ทีปนตฺถํ ‘‘วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา’’ติ เอวํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อชฺฌตฺต**นฺติ อิธ นิยกชฺฌตฺตมธิเปฺปตํฯ วิภเงฺค ปน ‘‘อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺต’’นฺติ (วิภ. ๕๗๓) เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน นิยกชฺฌตฺตํ อธิเปฺปตํ, ตสฺมา อตฺตนิ ชาตํ อตฺตโน สนฺตาเน นิพฺพตฺตนฺติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ

สมฺปสาทนนฺติ สมฺปสาทนํ วุจฺจติ สทฺธาฯ สมฺปสาทนโยคโต ฌานมฺปิ สมฺปสาทนํ, นีลวณฺณโยคโต นีลวตฺถํ วิยฯ ยสฺมา วา ตํ ฌานํ สมฺปสาทนสมนฺนาคตตฺตา วิตกฺกวิจารโกฺขภวูปสมเนน เจโต สมฺปสาทยติ, ตสฺมาปิ สมฺปสาทนนฺติ วุตฺตํฯ อิมสฺมิญฺจ อตฺถวิกปฺเป สมฺปสาทนํ เจตโสติ เอวํ ปทสมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพฯ ปุริมสฺมึ ปน อตฺถวิกปฺเป เจตโสติ เอตํ เอโกทิภาเวน สทฺธึ โยเชตพฺพํฯ ตตฺรายํ อตฺถโยชนา – เอโก อุเทตีติ **เอโกทิ,** วิตกฺกวิจาเรหิ อนชฺฌารูฬฺหตฺตา อโคฺค เสฏฺโฐ หุตฺวา อุเทตีติ อโตฺถฯ เสฏฺโฐปิ หิ โลเก เอโกติ วุจฺจติฯ วิตกฺกวิจารวิรหโต วา เอโก อสหาโย หุตฺวาติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ อถ วา สมฺปยุตฺตธเมฺม อุทายตีติ อุทิ, อุฏฺฐาเปตีติ อโตฺถฯ เสฏฺฐเฏฺฐน เอโก จ โส อุทิ จาติ เอโกทิ, สมาธิเสฺสตํ อธิวจนํฯ อิติ อิมํ เอโกทึ ภาเวติ วฑฺฒยตีติ อิทํ ทุติยชฺฌานํ **เอโกทิภาวํ**ฯ โส ปนายํ เอโกทิ ยสฺมา เจตโส, น สตฺตสฺส น ชีวสฺส, ตสฺมา เอตํ **เจตโส เอโกทิภาว**นฺติ วุตฺตํฯ

นนุ จายํ สทฺธา ปฐมชฺฌาเนปิ อตฺถิ, อยญฺจ เอโกทินามโก สมาธิ; อถ กสฺมา อิทเมว สมฺปสาทนํ ‘‘เจตโส เอโกทิภาวญฺจา’’ติ วุตฺตนฺติ? วุจฺจเต – อทุญฺหิ ปฐมชฺฌานํ วิตกฺกวิจารโกฺขเภน วีจิตรงฺคสมากุลมิว ชลํ น สุปฺปสนฺนํ โหติ, ตสฺมา สติยาปิ สทฺธาย สมฺปสาทนนฺติ น วุตฺตํฯ น สุปฺปสนฺนตฺตาเยว เจตฺถ สมาธิปิ น สุฏฺฐุ ปากโฏ, ตสฺมา เอโกทิภาวนฺติปิ น วุตฺตํฯ อิมสฺมึ ปน ฌาเน วิตกฺกวิจารปลิโพธาภาเวน ลทฺโธกาสา พลวตี สทฺธา, พลวสทฺธาสหายปฺปฏิลาเภเนว จ สมาธิปิ ปากโฏ; ตสฺมา อิทเมว เอวํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ วิภเงฺค ปน ‘‘สมฺปสาทนนฺติ ยา สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท, เจตโส เอโกทิภาวนฺติ ยา จิตฺตสฺส ฐิติ…เป.… สมฺมาสมาธี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ เอวํ วุเตฺตน ปเนเตน สทฺธึ อยํ อตฺถวณฺณนา ยถา น วิรุชฺฌติ อญฺญทตฺถุ สํสนฺทติ เจว สเมติ จ เอวํ เวทิตพฺพาฯ

อวิตกฺกํ อวิจารนฺติ ภาวนาย ปหีนตฺตา เอตสฺมึ เอตสฺส วา วิตโกฺก นตฺถีติ อวิตกฺกํฯ อิมินาว นเยน อวิจารํฯ วิภเงฺคปิ (วิภ. ๕๗๖) วุตฺตํ ‘‘อิติ อยญฺจ วิตโกฺก อยญฺจ วิจาโร สนฺตา โหนฺติ สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา, เตน วุจฺจติ อวิตกฺกํ อวิจาร’’นฺติฯ

เอตฺถาห – นนุ จ ‘‘วิตกฺกวิจารานํ วูปสมาติ อิมินาปิ อยมโตฺถ สิโทฺธ, อถ กสฺมา ปุน วุตฺตํ อวิตกฺกํ อวิจาร’’นฺติ? วุจฺจเต – เอวเมตํ สิโทฺธ วายมโตฺถ, น ปเนตํ ตทตฺถทีปกํ; นนุ อโวจุมฺห – ‘‘โอฬาริกสฺส ปน โอฬาริกสฺส องฺคสฺส สมติกฺกมา ปฐมชฺฌานโต ปเรสํ ทุติยชฺฌานาทีนํ อธิคโม โหตีติ ทีปนตฺถํ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมาติ เอวํ วุตฺต’’นฺติฯ

อปิจ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อิทํ สมฺปสาทนํ, น กิเลสกาลุสิยสฺสฯ วิตกฺกวิจารานญฺจ วูปสมา เอโกทิภาวํ น อุปจารชฺฌานมิว นีวรณปฺปหานา, น ปฐมชฺฌานมิว จ องฺคปาตุภาวาติ เอวํ สมฺปสาทนเอโกทิภาวานํ เหตุปริทีปกมิทํ วจนํฯ ตถา วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อิทํ อวิตกฺกอวิจารํ, น ตติยจตุตฺถชฺฌานานิ วิย จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ วิย จ อภาวาติ เอวํ อวิตกฺกอวิจารภาวสฺส เหตุปริทีปกญฺจ, น วิตกฺกวิจาราภาวมตฺตปริทีปกํฯ วิตกฺกวิจาราภาวมตฺตปริทีปกเมว ปน ‘‘อวิตกฺกํ อวิจาร’’นฺติ อิทํ วจนํ, ตสฺมา ปุริมํ วตฺวาปิ ปุน วตฺตพฺพเมวาติฯ

สมาธิชนฺติ ปฐมชฺฌานสมาธิโต สมฺปยุตฺตสมาธิโต วา ชาตนฺติ อโตฺถฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ ปฐมมฺปิ สมฺปยุตฺตสมาธิโต ชาตํ, อถ โข อยเมว ‘‘สมาธี’’ติ วตฺตพฺพตํ อรหติ วิตกฺกวิจารโกฺขภวิรเหน อติวิย อจลตฺตา สุปฺปสนฺนตฺตา จฯ ตสฺมา อิมสฺส วณฺณภณนตฺถํ อิทเมว ‘‘สมาธิช’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปีติสุข**นฺติ อิทํ วุตฺตนยเมวฯ

ทุติยนฺติ คณนานุปุพฺพโต ทุติยํ, อิทํ ทุติยํ สมาปชฺชตีติปิ ทุติยํฯ **ฌาน**นฺติ เอตฺถ ปน ยถา ปฐมชฺฌานํ วิตกฺกาทีหิ ปญฺจงฺคิกํ โหติ, เอวมิทํ สมฺปสาทาทีหิ ‘‘จตุรงฺคิก’’นฺติ เวทิตพฺพํฯ ยถาห – ‘‘ฌานนฺติ สมฺปสาโท, ปีติ, สุขํ, จิตฺตเสฺสกคฺคตา’’ติ (วิภ. ๕๘๐)ฯ ปริยาโยเยว เจโสฯ สมฺปสาทนํ ปน ฐเปตฺวา นิปฺปริยาเยน ติวงฺคิกเมเวตํ โหติฯ ยถาห – ‘‘กตมํ ตสฺมิํ สมเย ติวงฺคิกํ ฌานํ โหติ? ปีติ, สุขํ, จิตฺตเสฺสกคฺคตา’’ติ (ธ. ส. ๑๖๑)ฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

ทุติยชฺฌานกถา นิฏฺฐิตาฯ

ตติยชฺฌานกถา

ปีติยา จ วิราคาติ เอตฺถ วุตฺตตฺถาเยว ปีติฯ **วิราโค**ติ ตสฺสา ชิคุจฺฉนํ วา สมติกฺกโม วาฯ อุภินฺนมนฺตรา ‘‘จ’’ สโทฺท สมฺปิณฺฑนโตฺถ, โส หิ วูปสมํ วา สมฺปิเณฺฑติ วิตกฺกวิจารวูปสมํ วาฯ ตตฺถ ยทา วูปสมเมว สมฺปิเณฺฑติ, ตทา ปีติยา วิราคา จ, กิญฺจ ภิโยฺย วูปสมา จาติ เอวํ โยชนา เวทิตพฺพาฯ อิมิสฺสา จ โยชนาย วิราโค ชิคุจฺฉนโตฺถ โหติฯ ตสฺมา ปีติยา ชิคุจฺฉนา จ วูปสมา จาติ อยมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ยทา ปน วิตกฺกวิจารวูปสมํ สมฺปิเณฺฑติ, ตทา ปีติยา จ วิราคา, กิญฺจ ภิโยฺย วิตกฺกวิจารานญฺจ วูปสมาติ เอวํ โยชนา เวทิตพฺพาฯ อิมิสฺสา จ โยชนาย วิราโค สมติกฺกมนโตฺถ โหติฯ ตสฺมา ปีติยา จ สมติกฺกมา, วิตกฺกวิจารานญฺจ วูปสมาติ อยมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

กามเญฺจเต วิตกฺกวิจารา ทุติยชฺฌาเนเยว วูปสนฺตา อิมสฺส ปน ฌานสฺส มคฺคปริทีปนตฺถํ วณฺณภณนตฺถเญฺจตํ วุตฺตํฯ ‘‘วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา’’ติ หิ วุเตฺต อิทํ ปญฺญายติ – ‘‘นูน วิตกฺกวิจารวูปสโม มโคฺค อิมสฺส ฌานสฺสา’’ติฯ ยถา จ ตติเย อริยมเคฺค อปฺปหีนานมฺปิ สกฺกายทิฏฺฐาทีนํ ‘‘ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปหานา’’ติ (ม. นิ. ๒.๑๓๒) เอวํ ปหานํ วุจฺจมานํ วณฺณภณนํ โหติ ตทธิคมาย อุสฺสุกานํ อุสฺสาหชนกํ; เอวเมวํ อิธ อวูปสนฺตานมฺปิ วิตกฺกวิจารานํ วูปสโม วุจฺจมาโน วณฺณภณนํ โหติฯ เตนายมโตฺถ วุโตฺต – ‘‘ปีติยา จ สมติกฺกมา, วิตกฺกวิจารานญฺจ วูปสมา’’ติฯ

อุเปกฺขโก จ วิหาสินฺติ เอตฺถ อุปปตฺติโต อิกฺขตีติ อุเปกฺขา, สมํ ปสฺสติ, อปกฺขปติตาว หุตฺวา ปสฺสตีติ อโตฺถฯ ตาย วิสทาย วิปุลาย ถามคตาย สมนฺนาคตตฺตา ตติยชฺฌานสมงฺคี ‘‘อุเปกฺขโก’’ติ วุจฺจติฯ อุเปกฺขา ปน ทสวิธา โหติ – ฉฬงฺคุเปกฺขา, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา, โพชฺฌงฺคุเปกฺขา, วีริยุเปกฺขา, สงฺขารุเปกฺขา, เวทนุเปกฺขา, วิปสฺสนุเปกฺขา, ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขา, ฌานุเปกฺขา, ปาริสุทฺธุเปกฺขาติฯ เอวมยํ ทสวิธาปิ ตตฺถ ตตฺถ อาคตนยโต ภูมิปุคฺคลจิตฺตารมฺมณโต, ขนฺธสงฺคห-เอกกฺขณกุสลตฺติกสเงฺขปวเสน จ **อฏฺฐสาลินิยา** ธมฺมสงฺคหฏฺฐกถาย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ อิธ ปน วุจฺจมานา วินยนิทานํ อติภาริยํ กโรตีติ น วุตฺตาฯ ลกฺขณาทิโต ปน อิธ อธิเปฺปตุเปกฺขา มชฺฌตฺตลกฺขณา, อนาโภครสา, อพฺยาปารปจฺจุปฏฺฐานา, ปีติวิราคปทฏฺฐานาติฯ

เอตฺถาห – นนุ จายํ อตฺถโต ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาว โหติ, สา จ ปฐมทุติยชฺฌาเนสุปิ อตฺถิ, ตสฺมา ตตฺราปิ ‘‘อุเปกฺขโก จ วิหาสิ’’นฺติ เอวมยํ วตฺตพฺพา สิยา, สา กสฺมา น วุตฺตาติ? อปริพฺยตฺตกิจฺจโตฯ อปริพฺยตฺตญฺหิ ตสฺสา ตตฺถ กิจฺจํ, วิตกฺกาทีหิ อภิภูตตฺตาฯ อิธ ปนายํ วิตกฺกวิจารปีตีหิ อนภิภูตตฺตา อุกฺขิตฺตสิรา วิย หุตฺวา ปริพฺยตฺตกิจฺจา ชาตา, ตสฺมา วุตฺตาติฯ

นิฏฺฐิตา ‘‘อุเปกฺขโก จ วิหาสิ’’นฺติ เอตสฺส สพฺพโส อตฺถวณฺณนาฯ

อิทานิ สโต จ สมฺปชาโนติ เอตฺถ สรตีติ **สโต,** สมฺปชานาตีติ **สมฺปชาโน**ฯ ปุคฺคเลน สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ วุตฺตํฯ ตตฺถ สรณลกฺขณา สติ, อสมฺมุสฺสนรสา, อารกฺขปจฺจุปฏฺฐานา; อสโมฺมหลกฺขณํ สมฺปชญฺญํ, ตีรณรสํ, ปวิจยปจฺจุปฏฺฐานํฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ อิทํ สติสมฺปชญฺญํ ปุริมชฺฌาเนสุปิ อตฺถิ, มุฏฺฐสฺสติสฺส หิ อสมฺปชานสฺส อุปจารชฺฌานมตฺตมฺปิ น สมฺปชฺชติ, ปเคว อปฺปนา; โอฬาริกตฺตา ปน เตสํ ฌานานํ ภูมิยํ วิย ปุริสสฺส จิตฺตสฺส คติ สุขา โหติ, อพฺยตฺตํ ตตฺถ สติสมฺปชญฺญกิจฺจํฯ โอฬาริกงฺคปฺปหาเนน ปน สุขุมตฺตา อิมสฺส ฌานสฺส ปุริสสฺส ขุรธารายํ วิย สติสมฺปชญฺญกิจฺจปริคฺคหิตาเยว จิตฺตสฺส คติ อิจฺฉิตพฺพาติ อิเธว วุตฺตํฯ กิญฺจ ภิโยฺย? ยถาปิ เธนุปโค วจฺฉ เธนุโต อปนีโต อรกฺขิยมาโน ปุนเทว เธนุํ อุปคจฺฉติ; เอวมิทํ ตติยชฺฌานสุขํ ปีติโต อปนีตมฺปิ สติสมฺปชญฺญารกฺเขน อรกฺขิยมานํ ปุนเทว ปีตึ อุปคจฺเฉยฺย ปีติสมฺปยุตฺตเมว สิยาฯ สุเข วาปิ สตฺตา รชฺชนฺติ, อิทญฺจ อติมธุรํ สุขํ, ตโต ปรํ สุขาภาวา ฯ สติสมฺปชญฺญานุภาเวน ปเนตฺถ สุเข อสารชฺชนา โหติ, โน อญฺญถาติ อิมมฺปิ อตฺถวิเสสํ ทเสฺสตุํ อิทํ อิเธว วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ **สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทสิ**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ตติยชฺฌานสมงฺคิโน สุขปฺปฏิสํเวทนาโภโค นตฺถิ, เอวํ สเนฺตปิ ยสฺมา ตสฺส นามกาเยน สมฺปยุตฺตํ สุขํ, ยํ วา ตํ นามกายสมฺปยุตฺตํ สุขํ, ตํสมุฏฺฐาเนนสฺส ยสฺมา อติปณีเตน รูเปน รูปกาโย ผุโฏ, ยสฺส ผุฏตฺตา ฌานา วุฏฺฐิโตปิ สุขํ ปฏิสํเวเทยฺย, ตสฺมา เอตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต ‘‘สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทสิ’’นฺติ อาหฯ

อิทานิ **ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี**ติ เอตฺถ ยํฌานเหตุ ยํฌานการณา ตํ ตติยชฺฌานสมงฺคีปุคฺคลํ พุทฺธาทโย อริยา อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ ปกาเสนฺติ, ปสํสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ กินฺติ? ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’’ติฯ ตํ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสินฺติ เอวเมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

กสฺมา ปน ตํ เต เอวํ ปสํสนฺตีติ? ปสํสารหโตฯ อยญฺหิ ยสฺมา อติมธุรสุเข สุขปารมิปฺปตฺเตปิ ตติยชฺฌาเน อุเปกฺขโก, น ตตฺถ สุขาภิสเงฺคน อากฑฺฒียติ, ยถา จ ปีติ น อุปฺปชฺชติ; เอวํ อุปฏฺฐิตสฺสติตาย สติมาฯ ยสฺมา จ อริยกนฺตํ อริยชนเสวิตเมว จ อสํกิลิฏฺฐํ สุขํ นามกาเยน ปฏิสํเวเทติ, ตสฺมา ปสํสารโหฯ อิติ ปสํสารหโต นํ อริยา เต เอวํ ปสํสาเหตุภูเต คุเณ ปกาเสนฺตา ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’’ติ เอวํ ปสํสนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ

ตติยนฺติ คณนานุปุพฺพโต ตติยํฯ อิทํ ตติยํ สมาปชฺชตีติปิ ตติยํฯ **ฌาน**นฺติ เอตฺถ จ ยถา ทุติยํ สมฺปสาทาทีหิ จตุรงฺคิกํ; เอวมิทํ อุเปกฺขาทีหิ ปญฺจงฺคิกํฯ ยถาห – ‘‘ฌานนฺติ อุเปกฺขา สติ สมฺปชญฺญํ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา’’ติ (วิภ. ๕๙๑)ฯ ปริยาโยเยว เจโสฯ อุเปกฺขาสติสมฺปชญฺญานิ ปน ฐเปตฺวา นิปฺปริยาเยน ทุวงฺคิกเมเวตํ โหติฯ ยถาห – ‘‘กตมํ ตสฺมึ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ ? สุขํ, จิตฺตเสฺสกคฺคตา’’ติ (ธ. ส. ๑๖๓)ฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

ตติยชฺฌานกถา นิฏฺฐิตาฯ

จตุตฺถชฺฌานกถา

สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานาติ กายิกสุขสฺส จ กายิกทุกฺขสฺส จ ปหานาฯ **ปุเพฺพวา**ติ ตญฺจ โข ปุเพฺพว, น จตุตฺถชฺฌานกฺขเณ ฯ **โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา**ติ

เจตสิกสุขสฺส จ เจตสิกทุกฺขสฺส จาติ อิเมสมฺปิ ทฺวินฺนํ ปุพฺเพว อตฺถงฺคมา ปหานา อิจฺจฺจว วุตฺตํ โหติฯ กทา ปน เนสํ ปหานํ โหติ? จตุนฺนํ ฌานานํ อุปจารกฺขเณฯ โสมนสฺสญฺหิ จตุตฺถชฺฌานสฺส อุปจารกฺขเณเยว ปหียติ, ทุกฺขโทมนสฺสสุขานิ ปฐมทุติยตติยานํ อุปจารกฺขเณสุฯ เอวเมเตสํ ปหานกฺกเมน อวุตฺตานํ, อินฺทฺริยวิภงฺเค ปน อินฺทฺริยานํ อุทฺเทสกฺกเมเนว อิธาปิ วุตฺตานํ สุขทุกฺขโสมนสฺส โทมนสฺสานํ ปหานํ เวทิตพฺพํฯ

ยทิ ปเนตานิ ตสฺส ตสฺส ฌานสฺสุปจารกฺขเณเยว ปหียนฺติ, อถ กสฺมา ‘‘กตฺถ จุปฺปนฺนํ ทุกฺขินฺทฺริยํ อปริเสสํ นิรุชฺฌติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ…เป.… ปฐมชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, เอตฺถุปฺปนฺนํ ทุกฺขินฺทฺริยํ อปริเสสํ นิรุชฺฌติฯ กตฺถ จุปฺปนฺนํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ… สุขินฺทฺริยํ… โสมนสฺสินฺทฺริยํ อปริเสสํ นิรุชฺฌติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา… เป.… จตุตฺถชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, เอตฺถุปฺปนฺนํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ อปริเสสํ นิรุชฺฌตี’’ติ (สํ. นิ. ๕.๕๑๐) เอวํ ฌาเนสฺเวว นิโรโธ วุตฺโตติ? อติสยนิโรธตฺตาฯ อติสยนิโรโธ หิ เนสํ ปฐมชฺฌานาทีสุ, น นิโรโธเยว; นิโรโธเยว ปน อุปจารกฺขเณ, นาติสยนิโรโธฯ ตถา หิ นานาวชฺชเน ปฐมชฺฌานูปจาเร นิรุทฺธสฺสาปิ ทุกฺขินฺทฺริยสฺส ฑํสมกสาทิสมฺผสฺเสน วา วิสมาสนุปตาเปน วา สิยา อุปฺปตฺติ, น เตฺวว อนฺโตอปฺปนายํฯ อุปจาเร วา นิรุทฺธเมฺปตํ น สุฏฺฐุ นิรุทฺธํ โหติ; ปฏิปกฺเขน อวิหตตฺตาฯ อนฺโตอปฺปนายํ ปน ปีติผรเณน สพฺโพ กาโย สุโขกฺกนฺโต โหติฯ สุโขกฺกนฺตกายสฺส จ สุฏฺฐุ นิรุทฺธํ โหติ ทุกฺขินฺทฺริยํ; ปฏิปกฺเขน วิหตตฺตาฯ นานาวชฺชเน เอว จ ทุติยชฺฌานูปจาเร ปหีนสฺส โทมนสฺสินฺทฺริยสฺส ยสฺมา เอตํ วิตกฺกวิจารปฺปจฺจเยปิ กายกิลมเถ จิตฺตุปฆาเต จ สติ อุปฺปชฺชติ, วิตกฺกวิจาราภาเว เนว อุปฺปชฺชติฯ ยตฺถ ปน อุปฺปชฺชติ ตตฺถ วิตกฺกวิจารภาเวฯ อปฺปหีนา เอว จ ทุติยชฺฌานูปจาเร วิตกฺกวิจาราติ ตตฺถสฺส สิยา อุปฺปตฺติ; อปฺปหีนปจฺจยตฺตาฯ น เตฺวว ทุติยชฺฌาเน; ปหีนปจฺจยตฺตาฯ ตถา ตติยชฺฌานูปจาเร ปหีนสฺสาปิ สุขินฺทฺริยสฺส ปีติสมุฏฺฐานปณีตรูปผุฏฺฐกายสฺส สิยา อุปฺปตฺติ, น เตฺวว ตติยชฺฌาเนฯ ตติยชฺฌาเน หิ สุขสฺส ปจฺจยภูตา ปีติ สพฺพโส นิรุทฺธาติฯ ตถา จตุตฺถชฺฌานูปจาเร ปหีนสฺสาปิ โสมนสฺสินฺทฺริยสฺส อาสนฺนตฺตา, อปฺปนาปฺปตฺตาย อุเปกฺขาย อภาเวน สมฺมา อนติกฺกนฺตตฺตา จ สิยา อุปฺปตฺติ, น เตฺวว จตุตฺถชฺฌาเนฯ ตสฺมา เอว จ ‘‘เอตฺถุปฺปนฺนํ ทุกฺขินฺทฺริยํ อปริเสสํ นิรุชฺฌตี’’ติ ตตฺถ ตตฺถ อปริเสสคฺคหณํ กตนฺติฯ

เอตฺถาห – ‘‘อเถวํ ตสฺส ตสฺส ฌานสฺสูปจาเร ปหีนาปิ เอตา เวทนา อิธ กสฺมา สมาหรี’’ติ? สุขคฺคหณตฺถํฯ ยา หิ อยํ ‘‘อทุกฺขมสุข’’นฺติ เอตฺถ อทุกฺขมสุขา เวทนา วุตฺตา, สา สุขุมา อติทุพฺพิญฺญยฺยา น สกฺกา สุเขน คเหตุํฯ ตสฺมา ยถา นาม ทุฏฺฐสฺส ยถา วา ตถา วา อุปสงฺกมิตฺวา คเหตุํ อสกฺกุเณยฺยสฺส โคณสฺส คหณตฺถํ โคโป เอกสฺมึ วเช สพฺเพ คาโว สมาหรติ, อเถเกกํ นีหรนฺโต ปฏิปาฏิยา อาคตํ ‘‘อยํ โส, คณฺหถ น’’นฺติ ตมฺปิ คาหาปยติ; เอวเมว ภควา สุขคฺคหณตฺถํ สพฺพา เอตา สมาหริฯ เอวญฺหิ สมาหฏา เอตา ทเสฺสตฺวา ‘‘ยํ เนว สุขํ น ทุกฺขํ น โสมนสฺสํ น โทมนสฺสํ, อยํ อทุกฺขมสุขา เวทนา’’ติ สกฺกา โหติ เอสา คาหยิตุํฯ

อปิจ อทุกฺขมสุขาย เจโตวิมุตฺติยา ปจฺจยทสฺสนตฺถญฺจาปิ เอตา วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ สุขปฺปหานาทโย หิ ตสฺสา ปจฺจยาฯ ยถาห – ‘‘จตฺตาโร โข, อาวุโส, ปจฺจยา อทุกฺขมสุขาย เจโตวิมุตฺติยา สมาปตฺติยาฯ อิธาวุโส, ภิกฺขุ, สุขสฺส จ ปหานา…เป.… จตุตฺถชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิเม โข, อาวุโส, จตฺตาโร ปจฺจยา อทุกฺขมสุขาย เจโตวิมุตฺติยา สมาปตฺติยา’’ติ (ม. นิ. ๑.๔๕๘)ฯ ยถา วา อญฺญตฺถ ปหีนาปิ สกฺกายทิฏฺฐิอาทโย ตติยมคฺคสฺส วณฺณภณนตฺถํ ตตฺถ ปหีนาติ วุตฺตา; เอวํ วณฺณภณนตฺถเมฺปตสฺส ฌานเสฺสตา อิธ วุตฺตาติปิ เวทิตพฺพาฯ ปจฺจยฆาเตน วา เอตฺถ ราคโทสานํ อติทูรภาวํ ทเสฺสตุเมฺปตา วุตฺตาติ เวทิตพฺ

พาฯ เอตาสุ หิ สุขํ โสมนสฺสสฺส ปจฺจโย, โสมนสฺสํ ราคสฺส, ทุกฺขํ โทมนสฺสสฺส, โทมนสฺสํ โทสสฺสฯ สุขาทิฆาเตน จ เต สปฺปจฺจยา ราคโทสา หตาติ อติทูเร โหนฺตีติฯ

อทุกฺขมสุขนฺติ ทุกฺขาภาเวน อทุกฺขํ, สุขาภาเวน อสุขํฯ เอเตเนตฺถ ทุกฺขสุขปฏิปกฺขภูตํ ตติยเวทนํ ทีเปติ, น ทุกฺขสุขาภาวมตฺตํฯ ตติยเวทนา นาม – อทุกฺขมสุขา, อุเปกฺขาติปิ วุจฺจติฯ สา อิฏฺฐานิฏฺฐวิปรีตานุภวนลกฺขณา, มชฺฌตฺตรสา, อวิภูตปจฺจุปฏฺฐานา, สุขนิโรธปทฏฺฐานาติ เวทิตพฺพาฯ **อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ**นฺติ อุเปกฺขาย ชนิตสติปาริสุทฺธิํฯ อิมสฺมิญฺหิ ฌาเน สุปริสุทฺธา สติฯ ยา จ ตสฺสา สติยา ปาริสุทฺธิ, สา อุเปกฺขาย กตา น อญฺเญน; ตสฺมา เอตํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธินฺติ วุจฺจติฯ **วิภงฺค**ปิ วุตฺตํ – ‘‘อยํ สติ อิมาย อุเปกฺขาย วิสทา โหติ ปริสุทฺธา ปริโยทาตา, เตน วุจฺจติ – ‘อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ’’’นฺติ (วิภ. ๕๙๗)ฯ ยาย จ อุเปกฺขาย เอตฺถ สติยา ปาริสุทฺธิ โหติ, สา อตฺถโต ตตฺรมชฺฌตฺตตา เวทิตพฺพาฯ น เกวลเญฺจตฺถ ตาย สติเยว ปริสุทฺธา, อปิจ โข สเพฺพปิ สมฺปยุตฺตธมฺมา; สติสีเสน ปน เทสนา วุตฺตาฯ

ตตฺถ กิญฺจาปิ อยํ อุเปกฺขา เหฏฺฐาปิ ตีสุ ฌาเนสุ วิชฺชติ, ยถา ปน ทิวา สูริยปฺปภาภิภวา โสมฺมภาเวน จ อตฺตโน อุปการกเตฺตน วา สภาคาย รตฺติยา อลาภา ทิวา วิชฺชมานาปิ จนฺทเลขา อปริสุทฺธา โหติ อปริโยทาตา; เอวมยมฺปิ ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาจนฺทเลขา วิตกฺกวิจาราทิปจฺจนีกธมฺมเตชาภิภวา สภาคาย จ อุเปกฺขาเวทนารตฺติยา อลาภา วิชฺชมานาปิ ปฐมาทิชฺฌานเภเทสุ อปริสุทฺธา โหติฯ ตสฺสา จ อปริสุทฺธาย ทิวา อปริสุทฺธจนฺทเลขาย ปภา วิย สหชาตาปิ สติอาทโย อปริสุทฺธาว โหนฺติ; ตสฺมา เตสุ เอกมฺปิ ‘‘อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ’’นฺติ น วุตฺตํฯ อิธ ปน วิตกฺกาทิปจฺจนีกธมฺมเตชาภิภวาภาวา สภาคาย จ อุเปกฺขาเวทนารตฺติยา ปฏิลาภา อยํ ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาจนฺทเลขา อติวิย ปริสุทฺธา, ตสฺสา ปริสุทฺธตฺตา ปริสุทฺธจนฺทเลขาย ปภา วิย สหชาตาปิ สติอาทโย ปริสุทฺธา โหนฺติ ปริโยทาตา, ตสฺมา อิทเมว อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธินฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

จตุตฺถนฺติ คณนานุปุพฺพโต จตุตฺถํฯ อิทํ จตุตฺถํ สมาปชฺชตีติปิ จตุตฺถํฯ **ฌาน**นฺติ เอตฺถ ยถา ตติยํ อุเปกฺขาทีหิ ปญฺจงฺคิกํ; เอวมิทํ อุเปกฺขาทีหิ ติวงฺคิกํฯ ยถาห – ‘‘ฌานนฺติ อุเปกฺขา, สติ จิตฺตเสฺสกคฺคตา’’ติฯ ปริยาโย เอว เจโสฯ ฐเปตฺวา ปน สติํ อุเปเกฺขกคฺคตเมว คเหตฺวา นิปฺปริยาเยน ทุวงฺคิกเมเวตํ โหติฯ ยถาห – ‘‘กตมํ ตสฺมิํ สมเย ทุวงฺคิกํ ฌานํ โหติ? อุเปกฺขา, จิตฺตเสฺสกคฺคตา’’ติ (ธ. ส. ๑๖๕)ฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

จตุตฺถชฺฌานกถา นิฏฺฐิตาฯ

ปุเพฺพนิวาสกถา

๑๒. อิติ อิมานิ จตฺตาริ ฌานานิ เกสญฺจิ จิเตฺตกคฺคตตฺถานิ โหนฺติ, เกสญฺจิ วิปสฺสนาปาทกานิ, เกสญฺจิ อภิญฺญาปาทกานิ, เกสญฺจิ นิโรธปาทกานิ, เกสญฺจิ ภโวกฺกมนตฺถานิฯ ตตฺถ ขีณาสวานํ จิเตฺตกคฺคตตฺถานิ โหนฺติ, เต หิ สมาปชฺชิตฺวา ‘‘เอกคฺคจิตฺตา สุขํ ทิวสํ วิหริสฺสามา’’ติ อิเจฺจวํ กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตนฺติฯ เสกฺขปุถุชฺชนานํ ‘‘สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย สมาหิเตน จิเตฺตน วิปสฺสิสฺสามา’’ติ นิพฺพเตฺตนฺตานํ วิปสฺสนาปาทกานิ โหนฺติฯ เย ปน อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา อภิญฺญาปาทกํ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ‘‘เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหตี’’ติ วุตฺตนยา อภิญฺญาโย ปเตฺถนฺตา นิพฺพเตฺตนฺติ, เตสํ อภิญฺญาปาทกานิ โหนฺติฯ เย ปน อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา ‘‘นิโรธสมาปตฺติํ

สมาปชฺชิตฺวา สตฺตาหํ อจิตฺตกา หุตฺวา ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิโรธํ นิพฺพานํ ปตฺวา สุขํ วิหริสฺสามา''ติ นิพฺพเตฺตนฺติ, เตสํ นิโรธปาทกานิ โหนฺติฯ เย ปน อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา ''อปริหีนชฺฌานา หุตฺวา พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชิสฺสามา''ติ นิพฺพเตฺตนฺติ, เตสํ ภโวกฺกมนตฺถานิ โหนฺติฯ

ภควตา ปนิทํ จตุตฺถชฺฌานํ โพธิรุกฺขมูเล นิพฺพตฺติตํ, ตํ ตสฺส วิปสฺสนาปาทกเญฺจว อโหสิ อภิญฺญาปาทกญฺจ นิโรธปาทกญฺจ สพฺพกิจฺจสาธกญฺจ สพฺพโลกิยโลกุตฺตรคุณทายกนฺติ เวทิตพฺพํฯ เยสญฺจ คุณานํ ทายกํ อโหสิ, เตสํ เอกเทสํ ทเสฺสโนฺต **''โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต''**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **โส**ติ โส อหํฯ **เอวนฺ**ติ จตุตฺถชฺฌานกฺกมนิทสฺสนเมตํฯ อิมินา กเมน จตุตฺถชฺฌานํ ปฏิลภิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **สมาหิเต**ติ อิมินา จตุตฺถชฺฌานสมาธินา สมาหิเตฯ **ปริสุเทฺธ**ติอาทีสุ ปน อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิภาเวน **ปริสุเทฺธ**ฯ ปริสุทฺธตฺตาเยว **ปริโยทาเต,** ปภสฺสเรติ วุตฺตํ โหติฯ สุขาทีนํ ปจฺจยานํ ฆาเตน วิหตราคาทิองฺคณตฺตา **อนงฺคเณ**ฯ อนงฺคณตฺตาเยว จ **วิคตูปกฺกิเลเส;** องฺคเณน หิ จิตฺตํ อุปกฺกิลิสฺสติฯ สุภาวิตตฺตา **มุทุภูเต,** วสีภาวปฺปเตฺตติ วุตฺตํ โหติฯ วเส วตฺตมานญฺหิ จิตฺตํ มุทูติ วุจฺจติฯ มุทุตฺตาเยว จ **กมฺมนิเย,** กมฺมกฺขเม กมฺมโยคฺคติ วุตฺตํ โหติฯ มุทุ หิ จิตฺตํ กมฺมนิยํ โหติ สุธนฺตมิว สุวณฺณํ, ตทุภยมฺปิ จ สุภาวิตตฺตา เอวฯ ยถาห – ''นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ, ยํ เอวํ ภาวิตํ พหุลีกตํ มุทุ จ โหติ กมฺมนิยญฺจ, ยถยิทํ, ภิกฺขเว, จิตฺต''นฺติ (อ. นิ. ๑.๒๒)ฯ

เอเตสุ ปริสุทฺธภาวาทีสุ ฐิตตฺตา **ฐิเต**ฯ ฐิตตฺตาเยว **อาเนญฺชปฺปเตฺต**, อจเล นิริญฺชเนติ วุตฺตํ โหติฯ มุทุกมฺมญฺญภาเวน วา อตฺตโน วเส ฐิตตฺตา ฐิเต, สทฺธาทีหิ ปริคฺคหิตตฺตา อาเนญฺชปฺปเตฺตฯ สทฺธาปริคฺคหิตญฺหิ จิตฺตํ อสฺสทฺธิเยน น อิญฺชติ, วีริยปริคฺคหิตํ โกสเชฺชน น อิญฺชติ, สติปริคฺคหิตํ ปมาเทน น อิญฺชติ, สมาธิปริคฺคหิตํ อุทฺธเจฺจน น อิญฺชติ, ปญฺญาปริคฺคหิตํ อวิชฺชาย น อิญฺชติ, โอภาสคตํ กิเลสนฺธกาเรน น อิญฺชติฯ อิเมหิ ฉหิ ธเมฺมหิ ปริคฺคหิตํ อาเนญฺชปฺปตฺตํ จิตฺตํ โหติฯ เอวํ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ จิตฺตํ อภินีหารกฺขมํ โหติ อภิญฺญาสจฺฉิกรณียานํ ธมฺมานํ อภิญฺญาสจฺฉิกิริยายฯ

อปโร นโย – จตุตฺถชฺฌานสมาธินา สมาหิเตฯ นีวรณทูรีภาเวน ปริสุเทฺธฯ วิตกฺกาทิสมติกฺกเมน ปริโยทาเตฯ ฌานปฺปฏิลาภปจฺจยานํ ปาปกานํ อิจฺฉาวจรานํ อภาเวน อนงฺคเณฯ อภิชฺฌาทีนํ จิตฺตูปกฺกิเลสานํ วิคเมน วิคตูปกฺกิเลเสฯ อุภยมฺปิ เจตํ **อนงฺคณวตฺถ**สุตฺตานุสาเรน (ม. นิ. ๑.๕๗ อาทโย) เวทิตพฺพํฯ วสิปฺปตฺติยา มุทุภูเตฯ อิทฺธิปาทภาวูปคเมน กมฺมนิเยฯ ภาวนาปาริปูริยา ปณีตภาวูปคเมน **ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต** ฯ ยถา อาเนญฺชปฺปตฺตํ โหติ; เอวํ ฐิเตติ อโตฺถฯ เอวมฺปิ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ จิตฺตํ อภินีหารกฺขมํ โหติ อภิญฺญาสจฺฉิกรณียานํ ธมฺมานํ อภิญฺญาสจฺฉิกิริยาย, ปาทกํ ปทฏฺฐานภูตนฺติ อโตฺถฯ

ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณายาติ เอวํ อภิญฺญาปาทเก ชาเต เอตสฺมิํ จิเตฺต ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติมฺหิ ยํ ญาณํ ตทตฺถายฯ ตตฺถ **ปุเพฺพนิวาโส**ติ ปุเพฺพ อตีตชาตีสุ นิวุตฺถกฺขนฺธาฯ นิวุตฺถาติ อชฺฌาวุตฺถา อนุภูตา อตฺตโน สนฺตาเน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธา นิวุตฺถธมฺมา วา นิวุตฺถา, โคจรนิวาเสน นิวุตฺถา, อตฺตโน วิญฺญาเณน วิญฺญาตา ปริจฺฉินฺนา, ปรวิญฺญาณวิญฺญาตาปิ วา ฉินฺนวฏุมกานุสฺสรณาทีสุฯ **ปุเพฺพนิวาสานุสฺสตี**ติ ยาย สติยา ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, สา ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติฯ **ญาณนฺ**ติ ตาย สติยา สมฺปยุตฺตญาณํฯ เอวมิมสฺส ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติ

ญาณสฺส อตฺถาย ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย เอตสฺส ญาณสฺส อธิคมาย ปตฺติยาติ วุตฺตํ โหติฯ **อภินินฺนาเมสิ**นฺติ อภินีหรึฯ

โสติ โส อหํฯ **อเนกวิหิต**นฺติ อเนกวิธํ, อเนเกหิ วา ปกาเรหิ ปวตฺติตํ สํวณฺณิตนฺติ อโตฺถฯ **ปุเพฺพนิวาส**นฺติ สมนนฺตราตีตํ ภวํ อาทึ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิวุตฺถสนฺตานํฯ **อนุสฺสรามี**ติ ‘‘เอกมฺปิ ชาติํ เทฺวปิ ชาติโย’’ติ เอวํ ชาติปฏิปาฏิยา อนุคนฺตฺวา อนุคนฺตฺวา สรามิ, อนุเทว วา สรามิ, จิเตฺต อภินินฺนามิตมเตฺต เอว สรามีติ ทเสฺสติฯ ปูริตปารมีนญฺหิ มหาปุริสานํ ปริกมฺมกรณํ นตฺถิ, เตน เต จิตฺตํ อภินินฺนาเมตฺวาว สรนฺติฯ อาทิกมฺมิกกุลปุตฺตา ปน ปริกมฺมํ กตฺวาว สรนฺติ, ตสฺมา เตสํ วเสน ปริกมฺมํ วตฺตพฺพํ สิยาฯ ตํ ปน วุจฺจมานํ อติภาริยํ วินยนิทานํ กโรติ, ตสฺมา ตํ น วทามฯ อตฺถิเกหิ ปน **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๒.๔๐๒ อาทโย) วุตฺตนเยเนว คเหตพฺพํฯ อิธ ปน ปาฬิเมว วณฺณยิสฺสามฯ

เสยฺยถิทนฺติ อารทฺธปฺปการทสฺสนเตฺถ นิปาโตฯ เตเนว ยฺวายํ ปุเพฺพนิวาโส อารโทฺธ, ตสฺส ปการปฺปเภทํ ทเสฺสโนฺต **เอกมฺปิ ชาติ**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **เอกมฺปิ ชาติ**นฺติ เอกมฺปิ ปฏิสนฺธิมูลํ จุติปริโยสานํ เอกภวปริยาปนฺนํ ขนฺธสนฺตานํฯ เอส นโย **เทฺวปิ ชาติโย**ติอาทีสุฯ **อเนเกปิ สํวฏฺฏกเปฺป**ติอาทีสุ ปน ปริหายมาโน กโปฺป สํวฏฺฏกโปฺป, วฑฺฒมาโน วิวฏฺฏกโปฺปติ เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ จ สํวเฏฺฏน สํวฏฺฏฏฺฐายี คหิโต โหติ ตมฺมูลกตฺตาฯ วิวเฏฺฏน จ วิวฏฺฏฏฺฐายีฯ เอวญฺหิ สติ ยานิ ตานิ ‘‘จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, กปฺปสฺส อสเงฺขฺยยฺยานิ ฯ กตมานิ จตฺตาริ? สํวโฏฺฏ สํวฏฺฏฏฺฐายี, วิวโฏฺฏ วิวฏฺฏฏฺฐายี’’ติ วุตฺตานิ ตานิ สพฺพานิ ปริคฺคหิตานิ โหนฺติฯ

ตตฺถ ตโย สํวฏฺฏา – เตโชสํวโฏฺฏ, อาโปสํวโฏฺฏ, วาโยสํวโฏฺฏติฯ ติโสฺส สํวฏฺฏสีมา – อาภสฺสรา, สุภกิณฺหา, เวหปฺผลาติฯ ยทา กโปฺป เตเชน สํวฏฺฏติ, อาภสฺสรโต เหฏฺฐา อคฺคินา ฑยฺหติฯ ยทา อุทเกน สํวฏฺฏติ, สุภกิณฺหโต เหฏฺฐา อุทเกน วิลียติฯ ยทา วาเตน สํวฏฺฏติ, เวหปฺผลโต เหฏฺฐา วาเตน วิทฺธํสิยติฯ วิตฺถารโต ปน สทาปิ เอกํ พุทฺธเกฺขตฺตํ วินสฺสติฯ

พุทฺธเกฺขตฺตํ นาม ติวิธํ โหติ – ชาติเกฺขตฺตํ, อาณาเกฺขตฺตํ, วิสยเกฺขตฺตญฺจฯ ตตฺถ ชาติเกฺขตฺตํ ทสสหสฺสจกฺกวาฬปริยนฺตํ โหติ, ยํ ตถาคตสฺส ปฏิสนฺธิอาทีสุ กมฺปติฯ อาณาเกฺขตฺตํ โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬปริยนฺตํ โหติฯ ยตฺถ รตนปริตฺตํ, ขนฺธปริตฺตํ, ธชคฺคปริตฺตํ, อาฏานาฏิยปริตฺตํ, โมรปริตฺตนฺติ อิเมสํ ปริตฺตานํ อานุภาโว ปวตฺตติฯ วิสยเกฺขตฺตํ ปน อนนฺตํ อปริมาณํ, ‘‘ยํ ยาวตา วา ปน อากเงฺขยฺยา’’ติ (อ. นิ. ๓.๘๑) วุตฺตํ ยตฺถ ยํ ยํ อากงฺขติ ตํ ตํ อนุสฺสรติฯ เอวเมเตสุ ตีสุ พุทฺธเกฺขเตฺตสุ เอกํ อาณาเกฺขตฺตํ วินสฺสติฯ ตสฺมิํ ปน วินสฺสเนฺต ชาติเกฺขตฺตมฺปิ วินฏฺฐเมว โหติ; วินสฺสนฺตญฺจ เอกโตว วินสฺสติ, สณฺฐหนฺตมฺปิ เอกโตว สณฺฐหติฯ ตสฺส วินาโส จ สณฺฐหนญฺจ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๒.๔๐๔) วุตฺตํฯ อตฺถิเกหิ ตโต คเหตพฺพํฯ

เย ปเนเต สํวฏฺฏวิวฏฺฏา วุตฺตา, เอเตสุ ภควา โพธิมเณฺฑ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุชฺฌนตฺถาย นิสิโนฺน อเนเกปิ สํวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ วิวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป สริฯ กถํ? ‘‘**อมุตฺราสิ**’’นฺติอาทินา นเยนฯ ตตฺถ **อมุตฺราสิ**นฺติ อมุมฺหิ สํวฏฺฏกเปฺป อหํ อมุมฺหิ ภเว วา โยนิยา วา คติยา วา วิญฺญาณฏฺฐิติยา วา สตฺตาวาเส วา สตฺตนิกาเย วา อโหสิํฯ **เอวํนาโม**ติ เวสฺสนฺตโร วา โชติปาโล วาฯ **เอวํโคโตฺต**ติ ภคฺคโว วา โคตโม วาฯ **เอวํวโณฺณ**ติ โอทาโต วา สาโม วาฯ **เอวมาหาโร**ติ สาลิมํโสทนาหาโร วา ปวตฺตผลโภชโน วาฯ **เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที**ติ อเนกปฺปการเรน กายิกเจตสิกานํ สามิสนิรามิสาทิปฺปเภทานํ วา สุขทุกฺขานํ

ปฏิสํเวทีฯ **เอวมายุปริยนฺโต**ติ เอวํ วสฺสสตปรมายุปริยนฺโต วา จตุราสีติกปฺปสหสฺสปรมายุปริยนฺโต วาฯ

โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทินฺติ โส อหํ ตโต ภวโต โยนิโต คติโต วิญฺญาณฏฺฐิติโต สตฺตาวาสโต สตฺตนิกายโต วา จุโต, ปุน อมุกสฺมึ นาม ภเว โยนิยา คติยา วิญฺญาณฏฺฐิติยา สตฺตาวาเส สตฺตนิกาเย วา อุทปาทึฯ **ตตฺราปาสิ**นฺติ อถ ตตฺราปิ ภเว โยนิยา คติยา วิญฺญาณฏฺฐิติยา สตฺตาวาเส สตฺตนิกาเย วา ปุน อโหสึฯ เอวํนาโมติอาทิ วุตฺตนยเมวฯ

อถ วา ยสฺมา **อมุตฺราสิ**นฺติ อิทํ อนุปุพฺเพน อาโรหนฺตสฺส ยาวทิจฺฉกํ สรณํฯ **โส ตโต จุโต**ติ ปฏินิวตฺตนฺตสฺส ปจฺจเวกฺขณํฯ ตสฺมา **อิธูปปนฺโน**นฺติ อิมิสฺสา อิธูปปตฺติยา อนนฺตรํ อมุตฺร อุทปาทินฺติ ตุสิตภวนํ สนฺธายาหาติ เวทิตพฺพํฯ **ตตฺราปาสึ เอวํนาโม**ติ ตตฺราปิ ตุสิตภวเน เสตเกตุ นาม เทวปุตฺโต อโหสึฯ **เอวํโคตฺโต**ติ ตาหิ เทวตาหิ สทฺธึ เอกโคตฺโตฯ **เอวํวณฺโณ**ติ สุวณฺณวณฺโณฯ **เอวมาหาโร**ติ ทิพฺพสุธาหาโรฯ **เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที**ติ เอวํ ทิพฺพสุขปฺปฏิสํเวทีฯ ทุกฺขํ ปน สงฺขารทุกฺขมตฺตเมวฯ **เอวมายุปริยนฺโต**ติ เอวํ สตฺตปญฺญาสวสฺสโกฏิสฏฺฐิวสฺสสตสหสฺสายุปริยนฺโตฯ **โส ตโต จุโต**ติ โส อหํ ตโต ตุสิตภวนโต จุโตฯ **อิธูปปนฺโน**ติ อิธ มหามายาย เทวิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺโตฯ

อิตีติ เอวํฯ **สาการํ สอุทฺเทส**นฺติ นามโคตฺตวเสน สอุทฺเทสํ, วณฺณาทิวเสน สาการํฯ นามโคตฺตวเสน หิ สตฺโต ''ทตฺโต, ติสฺโส, โคตโม''ติ อุทฺทิสียติ; วณฺณาทีหิ โอทาโต, สาโมติ นานตฺตโต ปญฺญายติ; ตสฺมา นามโคตฺตํ อุเทฺทโส, อิตเร อาการาฯ กึ ปน พุทฺธาเยว ปุเพฺพนิวาสํ สรนฺตีติ? วุจฺจเต – น พุทฺธาเยว, ปเจฺจกพุทฺธ-พุทฺธสาวก-ติตฺถิยาปิ, โน จ โข อวิเสเสนฯ ติตฺถิยา หิ จตฺตาลีสํเยว กเปฺป สรนฺติ, น ตโต ปรํฯ กสฺมา? ทุพฺพลปญฺญตฺตาฯ เตสญฺหิ นามรูปปริเจฺฉทวิรหโต ทุพฺพลา ปญฺญา โหติฯ สาวเกสุ ปน อสีติมหาสาวกา กปฺปสตสหสฺสํ สรนฺติ; เทฺว อคฺคสาวกา เอกมสเงฺขยฺยํ สตสหสฺสญฺจฯ ปเจฺจกพุทฺธา เทฺว อสเงฺขยฺยานิ สตสหสฺสญฺจฯ เอตฺตโก หิ เตสํ อภินีหาโรฯ พุทฺธานํ ปน ปริเจฺฉโท นตฺถิ, ยาว อิจฺฉนฺติ ตาว สรนฺติฯ ติตฺถิยา จ ขนฺธปฏิปาฏิเมว สรนฺติฯ ปฏิปาฏึ มุญฺจิตฺวา จุติปฏิสนฺธิวเสน สริตุํ น สโกฺกนฺติฯ เตสญฺหิ อนฺธานํ วิย อิจฺฉิตปฺปเทโสกฺกมนํ นตฺถิฯ สาวกา อุภยถาปิ สรนฺติ; ตถา ปเจฺจกพุทฺธาฯ พุทฺธา ปน ขนฺธปฏิปาฏิยาปิ จุติปฏิสนฺธิวเสนปิ สีโหกฺกนฺตวเสนปิ อเนกาสุ กปฺปโกฏีสุ เหฏฺฐา วา อุปริ วา ยํ ยํ ฐานํ อากงฺขนฺติ, ตํ สพฺพํ สรนฺติเยวฯ

อยํ โข เม พฺราหฺมณาติอาทีสุ **เม**ติ มยาฯ **วิชฺชา**ติ วิทิตกรณเฏฺฐน วิชฺชาฯ กึ วิทิตํ กโรติ? ปุเพฺพนิวาสํฯ **อวิชฺชา**ติ ตเสฺสว ปุเพฺพนิวาสสฺส อวิทิตกรณเฏฺฐน ตปฺปฏิจฺฉาทกโมโห วุจฺจติฯ **ตโม**ติ เสฺวว โมโห ตปฺปฏิจฺฉาทกเฏฺฐน ''ตโม''ติ วุจฺจติฯ **อาโลโก**ติ สาเยววิชฺชา โอภาสกรณเฏฺฐน ''อาโลโก''ติ วุจฺจติฯ เอตฺถ จ วิชฺชา อธิคตาติ อยํ อโตฺถ, เสสํ ปสํสาวจนํฯ โยชนา ปเนตฺถ – อยํ โข เม วิชฺชา อธิคตา, ตสฺส เม อธิคตวิชฺชสฺส อวิชฺชา วิหตา, วินฏฺฐาติ อโตฺถฯ กสฺมา? ยสฺมา วิชฺชา อุปฺปนฺนาฯ เอส นโย อิตรสฺมิมฺปิ ปททฺวเยฯ

ยถา ตนฺติ เอตฺถ **ยถา**ติ โอปมฺมเตฺถฯ **ต**นฺติ นิปาโตฯ สติยา อวิปฺปวาเสน **อปฺปมตฺตสฺส**ฯ วีริยาตาเปน **อาตาปิโน**ฯ กาเย จ ชีวิเต จ อนเปกฺขตาย **ปหิตตฺตสฺส,** เปสิตจิตฺตสฺสาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิชฺชา วิหเญฺญยฺย วิชฺชา อุปฺปเชฺชยฺย, ตโม วิหเญฺญยฺย อาโลโก อุปฺปเชฺชยฺย; เอวเมว มม อวิชฺชา วิหตา วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต อาโลโก อุปฺปโนฺนฯ เอตสฺส เม ปธานานุโยคสฺส อนุรูปเมว ผลํ ลทฺธนฺติฯ

อยํ โข เม พฺราหฺมณ ปฐมา อภินิพฺภิทา อโหสิ กุกฺกุฏจฺฉาปกเสฺสว อณฺฑโกสมฺหาติ อยํ โข มม พฺราหฺมณ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณมุขตุณฺฑเกน ปุเพฺพ นิวุตฺถกฺขนฺธปฏิจฺฉาทกํ อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ปฐมา อภินิพฺภิทา ปฐมา นิกฺขนฺติ ปฐมา อริยาชาติ อโหสิ, กุกฺกุฏจฺฉาปกเสฺสว มุขตุณฺฑเกน วา ปาทนขสิขาย วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ตมฺหา อณฺฑโกสมฺหา อภินิพฺภิทา นิกฺขนฺติ กุกฺกุฏนิกาเย ปจฺจาชาตีติฯ

ปุเพฺพนิวาสกถา นิฏฺฐิตาฯ

ทิพฺพจกฺขุญาณกถา

๑๓. **โส เอวํ…เป.… จุตูปปาตญาณายา**ติ จุติยา จ อุปปาเต จ ญาณาย; เยน ญาเณน สตฺตานํ จุติ จ อุปปาโต จ ญายติ, ตทตฺถนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **จิตฺตํ อภินินฺนาเมสิ**นฺติ ปริกมฺมจิตฺตํ นีหริํฯ **โส ทิเพฺพน…เป.… ปสฺสามี**ติ เอตฺถ ปน ปูริตปารมีนํ มหาสตฺตานํ ปริกมฺมกรณํ นตฺถิฯ เต หิ จิเตฺต อภินินฺนามิตมเตฺต เอว ทิเพฺพน จกฺขุนา สเตฺต ปสฺสนฺติ, อาทิกมฺมิกกุลปุตฺตา ปน ปริกมฺมํ กตฺวาฯ ตสฺมา เตสํ วเสน ปริกมฺมํ วตฺตพฺพํ สิยาฯ ตํ ปน วุจฺจมานํ อติภาริยํ วินยนิทานํ กโรติ; ตสฺมา ตํ น วทามฯ อตฺถิเกหิ ปน **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๒.๔๑๑) วุตฺตนเยน คเหตพฺพํฯ อิธ ปน ปาฬิเมว วณฺณยิสฺสามฯ

โสติ โส อหํฯ **ทิเพฺพนา**ติอาทีสุ ทิพฺพสทิสตฺตา **ทิพฺพํ** ฯ เทวตานญฺหิ สุจริตกมฺมนิพฺพตฺตํ ปิตฺตเสมฺหรุหิราทีหิ อปลิพุทฺธํ อุปกฺกิเลสวินิมุตฺตตาย ทูเรปิ อารมฺมณสมฺปฏิจฺฉนสมตฺถํ ทิพฺพํ ปสาทจกฺขุ โหติฯ อิทญฺจาปิ วีริยภาวนาพลนิพฺพตฺตํ ญาณจกฺขุ ตาทิสเมวาติ ทิพฺพสทิสตฺตา ทิพฺพํ, ทิพฺพวิหารวเสน ปฏิลทฺธตฺตา อตฺตนา จ ทิพฺพวิหารสนฺนิสฺสิตตฺตาปิ ทิพฺพํ, อาโลกปริคฺคเหน มหาชุติกตฺตาปิ ทิพฺพํ, ติโรกุฏฺฏาทิคตรูปทสฺสเนน มหาคติกตฺตาปิ ทิพฺพํฯ ตํ สพฺพํ สทฺทสตฺถานุสาเรน เวทิตพฺพํฯ ทสฺสนเฏฺฐน **จกฺขุ**ฯ จกฺขุกิจฺจกรเณน จกฺขุมิวาติปิ จกฺขุฯ จุตูปปาตทสฺสเนน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิเหตุตฺตา **วิสุทฺธํ**ฯ โย หิ จุติมตฺตเมว ปสฺสติ น อุปปาตํ, โส อุเจฺฉททิฏฺฐิํ คณฺหาติฯ โย อุปปาตมตฺตเมว ปสฺสติ น จุติํ, โส นวสตฺตปาตุภาวทิฏฺฐิํ คณฺหาติฯ โย ปน ตทุภยํ ปสฺสติ, โส ยสฺมา ทุวิธมฺปิ ตํ ทิฏฺฐิคตํ อติวตฺตติ, ตสฺมาสฺส ตํ ทสฺสนํ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิเหตุ โหติฯ ตทุภยญฺจ ภควา อทฺทสฯ เตเนตํ วุตฺตํ – ‘‘จุตูปปาตทสฺสเนน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิเหตุตฺตา วิสุทฺธ’’นฺติฯ

เอกาทสอุปกฺกิเลสวิรหโต วา วิสุทฺธํฯ ภควโต หิ เอกาทสปกฺกิเลสวิรหิตํ ทิพฺพจกฺขุฯ ยถาห – ‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธ, ‘วิจิกิจฺฉา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ อิติ วิทิตฺวา วิจิกิจฺฉํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํฯ อมนสิกาโร…เป.… ถินมิทฺธํ… ฉมฺภิตตฺตํ… อุปฺปิลํ… ทุฏฺฐุลฺลํ… อจฺจารทฺธวีริยํ… อติลีนวีริยํ… อภิชปฺปา… นานตฺตสญฺญา… ‘อตินิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ อิติ วิทิตฺวา อตินิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํฯ โส โข อหํ, อนุรุทฺธ, อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต โอภาสญฺหิ โข สญฺชานามิ, น จ รูปานิ ปสฺสามิฯ รูปานิ หิ โข ปสฺสามิ, น จ โอภาสํ สญฺชานามี’’ติ (ม. นิ. ๓.๒๔๒-๒๔๓) เอวมาทิฯ ตเทวํ เอกาทสุปกฺกิเลสวิรหโต วิสุทฺธํฯ

มนุสฺสูปจารํ อติกฺกมิตฺวา รูปทสฺสเนน **อติกฺกนฺตมานุสกํ;** มานุสกํ วา มํสจกฺขุํ อติกฺกนฺตตฺตา อติกฺกนฺตมานุสกนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตน ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกนฯ

สเตฺต ปสฺสามีติ มนุสฺสมํสจกฺขุนา วิย สเตฺต ปสฺสามิ ทกฺขามิ โอโลเกมิฯ **จวมาเน อุปปชฺชมาเน**ติ เอตฺถ จุติกฺขเณ วา อุปปตฺติกฺขเณ วา ทิพฺพจกฺขุนา ทฎฺฐุํ น สกฺกา, เย ปน อาสนฺนจุติกา อิทานิ จวิสฺสนฺติ เต **จวมานา**ฯ เย จ คหิตปฏิสนฺธิกา สมฺปตินิพฺพตฺตา วา, เต **อุปปชฺชมานา**ติ อธิเปฺปตาฯ เต เอวรูเป จวมาเน อุปปชฺชมาเน จ ปสฺสามีติ ทเสฺสติฯ **หีเน**ติ โมหนิสฺสนฺทยุตฺตตฺตา หีนานํ ชาติกุลโภคาทีนํ วเสน หีฬิเต โอหีฬิเต อุญฺญาเต อวญฺญาเตฯ **ปณีเต**ติ อโมหนิสฺสนฺทยุตฺตตฺตา ตพฺพิปรีเตฯ **สุวเณฺณ**ติ อโทสนิสฺสนฺทยุตฺตตฺตา อิฎฺฐกนฺตมนาปวณฺณยุเตฺตฯ **ทุพฺพเณฺณ**ติ โทสนิสฺสนฺทยุตฺตตฺตา อนิฎฺฐากนฺตอมนาปวณฺณยุเตฺต; อภิรูเป วิรูเปติปิ อโตฺถฯ **สุคเต**ติ สุคติคเต, อโลภนิสฺสนฺทยุตฺตตฺตา วา อเฑฺฒ มหทฺธเนฯ **ทุคฺคเต**ติ ทุคฺคติคเต, โลภนิสฺสนฺทยุตฺตตฺตา วา ทลิเทฺท อปฺปนฺนปาเนฯ **ยถากมฺมูปเค**ติ ยํ ยํ กมฺมํ อุปจิตํ เตน เตน อุปคเตฯ ตตฺถ ปุริเมหิ ‘‘จวมาเน’’ติอาทีหิ ทิพฺพจกฺขุกิจฺจํ วุตฺตํ; อิมินา ปน ปเทน ยถากมฺมูปคญาณกิจฺจํฯ

ตสฺส จ ญาณสฺส อยมุปฺปตฺติกฺกโม – โส เหฎฺฐา นิรยาภิมุขํ อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา เนรยิกสเตฺต ปสฺสติ มหนฺตํ ทุกฺขมนุภวมาเน, ตํ ทสฺสนํ ทิพฺพจกฺขุกิจฺจเมวฯ โส เอวํ มนสิ กโรติ – ‘‘กินฺนุ โข กมฺมํ กตฺวา อิเม สตฺตา เอตํ ทุกฺขมนุภวนฺตี’’ติ? อถสฺส ‘‘อิทํ นาม กตฺวา’’ติ ตํ กมฺมารมฺมณํ ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ ตถา อุปริ เทวโลกาภิมุขํ อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา นนฺทนวน-มิสฺสกวน-ผารุสกวนาทีสุ สเตฺต ปสฺสติ มหาสมฺปตฺตึ อนุภวมาเนฯ ตมฺปิ ทสฺสนํ ทิพฺพจกฺขุกิจฺจเมวฯ โส เอวํ มนสิ กโรติ – ‘‘กินฺนุ โข กมฺมํ กตฺวา อิเม สตฺตา เอตํ สมฺปตฺตึ อนุภวนฺตี’’ติ? อถสฺส ‘‘อิทํ นาม กตฺวา’’ติ ตํกมฺมารมฺมณํ ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ อิทํ ยถากมฺมูปคญาณํ นามฯ อิมสฺส วิสุํ ปริกมฺมํ นาม นตฺถิฯ ยถา จิมสฺส, เอวํ อนาคตํสญาณสฺสปิฯ ทิพฺพจกฺขุปาทกาเนว หิ อิมานิ ทิพฺพจกฺขุนา สเหว อิชฺฌนฺติฯ

กายทุจฺจริเตนาติอาทีสุ ทุฎฺฐุ จริตํ ทุฎฺฐํ วา จริตํ กิเลสปูติกตฺตาติ ทุจฺจริตํ; กาเยน ทุจฺจริตํ, กายโต วา อุปฺปนฺนํ ทุจฺจริตนฺติ **กายทุจฺจริตํ**ฯ เอวํ วจีมโนทุจฺจริตานิปิ ทฎฺฐพฺพานิฯ **สมนฺนาคตา**ติ สมงฺคีภูตาฯ **อริยานํ อุปวาทกา**ติ พุทฺธ-ปเจฺจกพุทฺธ-พุทฺธสาวกานํ อริยานํ อนฺตมโส คิหิโสตาปนฺนานมฺปิ อนตฺถกามา หุตฺวา อนฺติมวตฺถุนา วา คุณปริธํสเนน วา อุปวาทกา; อโกฺกสกา, ครหกาติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ ‘‘นตฺถิ อิเมสํ สมณธโมฺม, อสฺสมณา เอเต’’ติ วทโนฺต อนฺติมวตฺถุนา อุปวทติฯ ‘‘นตฺถิ อิเมสํ ฌานํ วา วิโมโกฺข วา มโคฺค วา ผลํ วา’’ติ วทโนฺต คุณปริธํสเนน อุปวทตีติ เวทิตโพฺพฯ โส จ ชานํ วา อุปวเทยฺย อชานํ วา, อุภยถาปิ อริยูปวาโทว โหติฯ ภาริยํ กมฺมํ สคฺคาวรณํ มคฺคาวรณญฺจ, สเตกิจฺฉํ ปน โหติฯ ตสฺส จ อาวิภาวตฺถํ อิทํ วตฺถุมุทาหรนฺติ –

‘‘อญฺญตรสฺมึ กิร คาเม เอโก เถโร จ ทหรภิกฺขุ จ ปิณฺฑาย จรนฺติฯ เต ปฐมฆเรเยว อุฬุงฺกมตฺตํ อุณฺหยาคุํ ลภึสุฯ เถรสฺส จ กุจฺฉิวาโต อตฺถิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘อยํ ยาคุ มยฺหํ สปฺปายา, ยาว น สีตลา โหติ ตาว นํ ปิวามี’ติฯ โส มนุเสฺสหิ อุมฺมารตฺถาย อาหเฎ ทารุกฺขเนฺธ นิสีทิตฺวา ตํ ปิวิฯ อิตโร ตํ ชิคุจฺฉิ – ‘อติจฺฉาโต วตายํ มหลฺลโก อมฺหากํ ลชฺชิตพฺพกํ อกาสี’ติฯ เถโร คาเม จริตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ทหรภิกฺขุํ อาห – ‘อตฺถิ เต, อาวุโส, อิมสฺมึ สาสเน ปติฎฺฐา’ติ? ‘อาม, ภเนฺต, โสตาปโนฺน อห’นฺติฯ ‘เตน หาวุโส, อุปริมคฺคตฺถาย วายามํ มา อกาสิ, ขีณาสโว ตยา อุปวทิโต’ติฯ โส ตํ ขมาเปสิฯ เตนสฺส ตํ ปากติกํ อโหสิ’’ฯ ตสฺมา โย อโญฺญปิ อริยํ อุปวทติ, เตน คนฺตฺวา สเจ อตฺตนา วุฑฺฒตโร โหติ, ‘‘อหํ อายสฺมนฺตํ อิทญฺจิทญฺจ อวจํ, ตํ เม ขมาหี’’ติ ขมาเปตโพฺพฯ สเจ นวกตโร โหติ , วนฺทิตฺวา อุกฺกุฎิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ‘‘อหํ ภเนฺต ตุเมฺห อิทญฺจิทญฺจ อวจํ, ตํ เม ขมถา’’ติ ขมาเปตโพฺพฯ สเจ

โส นกฺขมติ ทิสาปกฺกนฺโต วา โหติ, เย ตสฺมึ วิหาเร ภิกฺขู วสนฺติ เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สเจ อตฺตนา วุฑฺฒตโร โหติ ฐิตเกเนว, สเจ นวกตโร อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ‘‘อหํ, ภนฺเต, อสุกํ นาม อายสฺมนฺตํ อิทญฺจิทญฺจ อวจํ, ขมตุ เม โส อายสฺมา’’ติ เอวํ วทเนฺตน ขมาเปตโพฺพฯ สเจ โส ปรินิพฺพุโต โหติ, ปรินิพฺพุตมญฺจฏฺฐานํ คนฺตฺวา ยาว สิวถิกํ คนฺตฺวาปิ ขมาเปตโพฺพฯ เอวํ กเต สคฺคาวรณญฺจ มคฺคาวรณญฺจ น โหติ, ปากติกเมว โหติฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิกาติ วิปรีตทสฺสนาฯ **มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา**ติ มิจฺฉาทิฏฺฐิวเสน สมาทินฺนนานาวิธกมฺมา, เย จ มิจฺฉาทิฏฺฐิมูลเกสุ กายกมฺมาทีสุ อเญฺญปิ สมาทเปนฺติฯ ตตฺถ วจีทุจฺจริตคฺคหเณเนว อริยูปวาเท, มโนทุจฺจริตคฺคหเณน จ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สงฺคหิตายปิ อิเมสํ ทฺวินฺนํ ปุน วจนํ มหาสาวชฺชภาวทสฺสนตฺถนฺติ เวทิตพฺพํฯ มหาสาวโชฺช หิ อริยูปวาโท อานนฺตริยสทิโสฯ ยถาห – ‘‘เสยฺยถาปิ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ สีลสมฺปโนฺน สมาธิสมฺปโนฺน ปญฺญาสมฺปโนฺน ทิเฎฺฐว ธเมฺม อญฺญํ อาราเธยฺย; เอวํสมฺปทมิทํ, สาริปุตฺต, วทามิ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ยถาภตํ นิกฺขิโตฺต, เอวํ นิรเย’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๔๙)ฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิโต จ มหาสาวชฺชตรํ นาม อญฺญํ นตฺถิฯ ยถาห – ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ, เอวํ มหาสาวชฺชตรํ, ยถยิทํ, มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมานิ, ภิกฺขเว, วชฺชานี’’ติ (อ. นิ. ๑.๓๑๐)ฯ

กายสฺส เภทาติ อุปาทินฺนกฺขนฺธปริจฺจาคาฯ **ปรํ มรณา**ติ ตทนนฺตรํ อภินิพฺพตฺตกฺขนฺธคฺคหเณฯ อถวา กายสฺส เภทาติ ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปเจฺฉทาฯ ปรํ มรณาติ จุติจิตฺตโต อุทฺธํฯ **อปาย**นฺติ เอวมาทิ สพฺพํ นิรยเววจนํฯ นิรโย หิ สคฺคโมกฺขเหตุภูตา ปุญฺญสมฺมตา อยา อเปตตฺตา, สุขานํ วา อายสฺส อภาวา อปาโยฯ ทุกฺขสฺส คติ ปฏิสรณนฺติ **ทุคฺคติ;** โทสพหุลตาย วา ทุเฎฺฐน กมฺมุนา นิพฺพตฺตา คตีติ ทุคฺคติฯ วิวสา นิปตนฺติ เอตฺถ ทุกฺกฏการิโนติ **วินิปาโต;** วินสฺสนฺตา วา เอตฺถ นิปตนฺติ สมฺภิชฺชมานงฺคปจฺจงฺคาติ วินิปาโตฯ นตฺถิ เอตฺถ อสฺสาทสญฺญิโต อโยติ **นิรโย**ฯ

อถ วา อปายคฺคหเณน ติรจฺฉานโยนึ ทีเปติฯ ติรจฺฉานโยนิ หิ อปาโย, สุคติยา อเปตตฺตา; น ทุคฺคติ, มเหสกฺขานํ นาคราชาทีนํ สมฺภวโตฯ ทุคฺคติคฺคหเณน เปตฺติวิสยํ ทีเปติฯ โส หิ อปาโย เจว ทุคฺคติ จ สุคติโต อเปตตฺตา, ทุกฺขสฺส จ คติภูตตฺตา; น ตุ วินิปาโต อสุรสทิสํ อวินิปติตตฺตาฯ เปตมหิทฺธิกานญฺหิ วิมานานิปิ นิพฺพตฺตนฺติฯ วินิปาตคฺคหเณน อสุรกายํ ทีเปติฯ โส หิ ยถาวุเตฺตนเตฺถน อปาโย เจว ทุคฺคติ จ สพฺพสมุสฺสเยหิ จ วินิปติตตฺตา วินิปาโตติ วุจฺจติฯ นิรยคฺคหเณน อวีจิ-อาทิอเนกปฺปการํ นิรยเมว ทีเปติฯ **อุปปนฺนา**ติ อุปคตา, ตตฺถ อภินิพฺพตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ วุตฺตวิปริยาเยน สุกฺกปโกฺข เวทิตโพฺพฯ

อยํ ปน วิเสโส – เอตฺถ สุคติคฺคหเณน มนุสฺสคติปิ สงฺคยฺหติฯ สคฺคคฺคหเณน เทวคติเยวฯ ตตฺถ สุนฺทรา คตีติ **สุคติ**ฯ รูปาทิวิสเยหิ สุฎฺฐุ อโคฺคติ **สโคฺค**ฯ โส สโพฺพปิ ลุชฺชนปลุชฺชนเฎฺฐน **โลโก**ติ อยํ วจนโตฺถฯ **วิชฺชา**ติ ทิพฺพจกฺขุญาณวิชฺชาฯ **อวิชฺชา**ติ สตฺตานํ จุติปฏิสนฺธิปฏิจฺฉาทิกา อวิชฺชาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ อยเมว เหตฺถ วิเสโส – ยถา ปุเพฺพนิวาสกถายํ ‘‘ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณมุขตฺถิยเกน ปุเพฺพนิวุตฺถกฺขนฺธปฏิจฺฉาทกํ อวิชฺชนฺธกาโกสํ ปทาเลตฺวา’’ติ วุตฺตํ; เอวมิธ ‘‘จุตูปปาตญาณมุขตฺถิยเกน จุตูปปาตปฏิจฺฉาทกํ อวิชฺชนฺธกาโกสํ ปทาเลตฺวา’’ติ วตฺตพฺพนฺติฯ

ทิพฺพจกฺขุญาณกถา นิฎฺฐิตาฯ

อาสวกฺขยญาณกถา

๑๔. โส เอวํ สมาหิเต จิตฺตติ อิธ วิปสฺสนาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานจิตฺตํ เวทิตพฺพํฯ **อาสวานํ ขยญาณายา**ติ อรหตฺตมคฺคญาณตฺถายฯ อรหตฺตมคฺโค หิ อาสววินาสนโต อาสวานํ ขโยติ วุจฺจติฯ ตตฺร เจตํ ญาณํ ตปฺปริยาปนฺนตฺตาติ ฯ **จิตฺตํ อภินินฺนาเมสิ**นฺติ วิปสฺสนาจิตฺตํ อภินีหริํฯ **โส อิทํ ทุกฺข**นฺติ เอวมาทีสุ ''เอตฺตกํ ทุกฺขํ, น อิโต ภิยฺย''ติ สพฺพมฺปิ ทุกฺขสจฺจํ สรสลกฺขณปฏิเวเธน ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิํ ชานิํ ปฏิวิชฺฌิํฯ ตสฺส จ ทุกฺขสฺส นิพฺพตฺติกํ ตณฺหํ ''อยํ ทุกฺขสมุทโย''ติ, ตทุภยมฺปิ ยํ ฐานํ ปตฺวา นิรุชฺฌติ ตํ เตสํ อปฺปวตฺติํ นิพฺพานํ ''อยํ ทุกฺขนิโรโธ''ติ, ตสฺส จ สมฺปาปกํ อริยมคฺคํ ''อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ สรสลกฺขณปฏิเวเธน ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิํ ชานิํ ปฏิวิชฺฌินฺติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

เอวํ สรูปโต สจฺจานิ ทเสฺสตฺวา อิทานิ กิเลสวเสน ปริยายโต ทเสฺสโนฺต **''อิเม อาสวา''**ติอาทิมาหฯ **ตสฺส เม เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต**ติ ตสฺส มยฺหํ เอวํ ชานนฺตสฺส เอวํ ปสฺสนฺตสฺส สห วิปสฺสนาย โกฏิปฺปตฺตํ มคฺคํ กเถติฯ **กามาสวา**ติ กามาสวโตฯ **วิมุจฺจิตฺถา**ติ อิมินา ผลกฺขณํ ทเสฺสติฯ มคฺคกฺขเณ หิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ผลกฺขเณ วิมุตฺตํ โหติฯ **วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณ**นฺติ อิมินา ปจฺจเวกฺขณญาณํ ทเสฺสติฯ **ขีณา ชาตี**ติอาทีหิ ตสฺส ภูมิํฯ เตน หิ ญาเณน ภควา ปจฺจเวกฺขโนฺต ''ขีณา ชาตี''ติอาทีนิ อพฺภญฺญาสิํฯ กตมา ปน ภควโต ชาติ ขีณา, กถญฺจ นํ อพฺภญฺญาสีติ? วุจฺจเต – น ตาวสฺส อตีตา ชาติ ขีณา, ปุเพฺพว ขีณตฺตา; น อนาคตา, อนาคเต วายามาภาวโต; น ปจฺจุปฺปนฺนา, วิชฺชมานตฺตาฯ ยา ปน มคฺคสฺส อภาวิตตฺตา อุปฺปเชฺชยฺย เอกจตุปญฺจโวการภเวสุ เอกจตุปญฺจกฺขนฺธปฺปเภทา ชาติ, สา มคฺคสฺส ภาวิตตฺตา อนุปฺปาทธมฺมตํ อาปชฺชเนน ขีณา; ตํ โส มคฺคภาวนาย ปหีนกิเลเส ปจฺจเวกฺขิตฺวา ''กิเลสาภาเว วิชฺชมานมฺปิ กมฺมํ อายติํ อปฺปฏิสนฺธิกํ โหตี''ติ ชานโนฺต อพฺภญฺญาสิํฯ

วุสิตนฺติ วุตฺถํ ปริวุตฺถํ, กตํ จริตํ นิฏฺฐิตนฺติ อโตฺถฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ มคฺคพฺรหฺมจริยํ, ปุถุชฺชนกลฺยาณเกน หิ สทฺธิํ สตฺต เสกฺขา พฺรหฺมจริยวาสํ วสนฺติ นาม, ขีณาสโว วุตฺถวาโสฯ ตสฺมา ภควา อตฺตโน พฺรหฺมจริยวาสํ ปจฺจเวกฺขโนฺต ''วุสิตํ พฺรหฺมจริย''นฺติ อพฺภญฺญาสิํฯ **กตํ กรณีย**นฺติ จตูสุ สเจฺจสุ จตูหิ มเคฺคหิ ปริญฺญาปหานสจฺฉิกิริยาภาวนาภิสมยวเสน โสฬสวิธมฺปิ กิจฺจํ นิฏฺฐาปิตนฺติ อโตฺถ ฯ ปุถุชฺชนกลฺยาณกาทโย หิ เอตํ กิจฺจํ กโรนฺติ, ขีณาสโว กตกรณีโยฯ ตสฺมา ภควา อตฺตโน กรณียํ ปจฺจเวกฺขโนฺต ''กตํ กรณีย''นฺติ อพฺภญฺญาสิํฯ **นาปรํ อิตฺถตฺตายา**ติ อิทานิ ปุน อิตฺถภาวาย เอวํ โสฬสกิจฺจภาวาย กิเลสกฺขยาย วา มคฺคภาวนากิจฺจํ เม นตฺถีติ อพฺภญฺญาสิํฯ

อิทานิ เอวํ ปจฺจเวกฺขณญาณปริคฺคหิตํ ตํ อาสวานํ ขยญาณาธิคมํ พฺราหฺมณสฺส ทเสฺสโนฺต **อยํ โข เม พฺราหฺมณา**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วิชฺชา**ติ อรหตฺตมคฺคญาณวิชฺชาฯ **อวิชฺชา**ติ จตุสจฺจปฏิจฺฉาทิกา อวิชฺชาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ อยํ ปน วิเสโส – **อยํ โข เม พฺราหฺมณ ตติยา อภินิพฺภิทา อโหสี**ติ เอตฺถ อยํ โข มม พฺราหฺมณ อาสวานํ ขยญาณมุขตุณฺฑเกน จตุสจฺจปฏิจฺฉาทกํ อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ตติยา อภินิพฺภิทา ตติยา นิกฺขนฺติ ตติยา อริยชาติ อโหสิ, กุกฺกุฏจฺฉาปกเสฺสว มุขตุณฺฑเกน วา ปาทนขสิขาย วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ตมฺหา อณฺฑโกสมฺหา อภินิพฺภิทา นิกฺขนฺติ กุกฺกุฏนิกาเย ปจฺจาชาตีติฯ

เอตฺตาวตา กิํ ทเสฺสตีติ? โส หิ พฺราหฺมณ กุกฺกุฏจฺฉาปโก อณฺฑโกสํ

ปทาเลตฺวา ตโต นิกฺขมโนฺต สกิเมว ชายติ, อหํ ปน ปุเพฺพ-นิวุตฺถกฺขนฺธปฏิจฺฉาทกํ อวิชฺชณฺฑโกสํ ภินฺทิตฺวา ปฐมํ ตาว ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณวิชฺชาย ชาโต, ตโต สตฺตานํ จุติปฏิสนฺธิปฏิจฺฉาทกํ อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ทุติยํ ทิพฺพจกฺขุญาณวิชฺชาย ชาโต, ปุน จตุสจฺจปฏิจฺฉาทกํ อวิชฺชณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา ตติยํ อาสวานํ ขยญาณวิชฺชาย ชาโต; เอวํ ตีหิ วิชฺชาหิ ติกฺขตฺตุํ ชาโตฯ สา จ เม ชาติ อริยา สุปริสุทฺธาติ อิทํ ทเสฺสสิฯ เอวํ ทเสฺสโนฺต จ ปุเพฺพนิวาสญาเณน อตีตํสญาณํ, ทิพฺพจกฺขุนา ปจฺจุปฺปนฺนานาคตํสญาณํ, อาสวกฺขเยน สกลโลกิยโลกุตฺตรคุณนฺติ เอวํ ตีหิ วิชฺชาหิ สเพฺพปิ สพฺพญฺญุคุเณ ปกาเสตฺวา อตฺตโน อริยาย ชาติยา เชฎฺฐเสฎฺฐภาวํ พฺราหฺมณสฺส ทเสฺสสีติฯ

อาสวกฺขยญาณกถา นิฎฺฐิตาฯ

เทสนานุโมทนกถา

๑๕. เอวํ วุเตฺต เวรโญฺช พฺราหฺมโณติ เอวํ ภควตา โลกานุกมฺปเกน พฺราหฺมณํ อนุกมฺปมาเนน วินิคูหิตเพฺพปิ อตฺตโน อริยาย ชาติยา เชฎฺฐเสฎฺฐภาเว วิชฺชตฺตยปกาสิกาย ธมฺมเทสนาย วุเตฺต ปีติวิปฺผารปริปุณฺณคตฺตจิโตฺต เวรโญฺช พฺราหฺมโณ ตํ ภควโต อริยาย ชาติยา เชฎฺฐเสฎฺฐภาวํ วิทิตฺวา ‘‘อีทิสํ นามาหํ สพฺพโลกเชฎฺฐเสฎฺฐํ สพฺพคุณสมนฺนาคตํ สพฺพญฺญุํ ‘อเญฺญสํ อภิวาทนาทิกมฺมํ น กโรตี’ติ อวจํ – ‘ธีรตฺถุ วตเร อญฺญาณ’’’นฺติ อตฺตานํ ครหิตฺวา ‘‘อยํ ทานิ โลเก อริยาย ชาติยา ปุเรชาตเฎฺฐน เชโฎฺฐ, สพฺพคุเณหิ อปฺปฏิสมเฎฺฐน เสโฎฺฐ’’ติ นิฎฺฐํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘**เชโฎฺฐ ภวํ โคตโม เสโฎฺฐ ภวํ โคตโม**’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน ตํ ภควโต ธมฺมเทสนํ อพฺภนุโมทมาโน **‘‘อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตมา**’’ติอาทิมาหฯ

ตตฺถายํ อภิกฺกนฺตสโทฺท ขยสุนฺทราภิรูปอพฺภนุโมทเนสุ ทิสฺสติฯ ‘‘อภิกฺกนฺตา, ภเนฺต, รตฺติ; นิกฺขโนฺต ปฐโม ยาโม, จิรนิสิโนฺน ภิกฺขุสโงฺฆ’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๘.๒๐) หิ ขเย ทิสฺสติฯ ‘‘อยํ เม ปุคฺคโล ขมติ, อิเมสํ จตุนฺนํ ปุคฺคลานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จา’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๑๐๐) สุนฺทเรฯ

‘‘โก เม วนฺทติ ปาทานิ, อิทฺธิยา ยสสา ชลํ;
อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, สพฺพา โอภาสยํ ทิสา’’ติฯ –

อาทีสุ (วิ. ว. ๘๕๗) อภิรูเปฯ ‘‘อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๒๕๐) อพฺภนุโมทเนฯ อิธาปิ อพฺภนุโมทเนเยวฯ ยสฺมา จ อพฺภนุโมทเน, ตสฺมา ‘‘สาธุ สาธุ, โภ โคตมา’’ติ วุตฺตํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ

‘‘ภเย โกเธ ปสํสายํ, ตุริเต โกตูหลจฺฉเร;
หาเส โสเก ปสาเท จ, กเร อาเมฑิตํ พุโธ’’ติฯ

อิมินา จ ลกฺขเณน อิธ ปสาทวเสน ปสํสาวเสน จายํ ทฺวิกฺขตฺตุํ วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ

อถ วา **อภิกฺกนฺต**นฺติ อติอิฎฺฐํ อติมนาปํ อติสุนฺทรนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ เอเกน อภิกฺกนฺตสเทฺทน เทสนํ โถเมติ, เอเกน อตฺตโน ปสาทํฯ อยญฺหิ เอตฺถ อธิปฺปาโย – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, ยทิทํ โภโต โคตมสฺส ธมฺมเทสนา, อภิกฺกนฺตํ ยทิทํ โภโต โคตมสฺส ธมฺมเทสนํ อาคมฺม มม ปสาโท’’ติฯ ภควโตเยว วา วจนํ เทฺว เทฺว อเตฺถ สนฺธาย โถเมติ – โภโต โค

ตมสฺส วจนํ อภิกฺกนฺตํ โทสนาสนโต อภิกฺกนฺตํ คุณาธิคมนโต, ตถา สทฺธาชนนโต ปญฺญาชนนโต, สาตฺถโต สพฺยญฺชนโต, อุตฺตานปทโต คมฺภีรตฺถโต, กณฺณสุขโต หทยงฺคมโต, อนตฺตุกฺกํสนโต อปรวมฺภนโต, กรุณาสีตลโต ปญฺญาวทาตโต, อปาถรมณียโต วิมทฺทกฺขมโต, สุยฺยมานสุขโต วีมํสิยมานหิตโตติ เอวมาทีหิ โยเชตพฺพํฯ

ตโต ปรมฺปิ จตูหิ อุปมาหิ เทสนํเยว โถเมติฯ ตตฺถ **นิกฺกุชฺชิต**นฺติ อโธมุขฐปิตํ, เหฏฺฐามุขชาตํ วาฯ **อุกฺกุเชฺชยฺยา**ติ อุปริมุขํ กเรยฺยฯ **ปฏิจฺฉนฺน**นฺติ ติณปณฺณาทิปฏิจฺฉาทิตํฯ **วิวเรยฺยา**ติ อุคฺฆาเฏยฺยฯ **มูฬฺหสฺสา**ติ ทิสามูฬฺหสฺสฯ **มคฺคํ อาจิเกฺขยฺยา**ติ หเตฺถ คเหตฺวา เอส มโคฺคติ วเทยฺยฯ **อนฺธกาเร**ติ กาฬปกฺขจาตุทฺทสี อฑฺฒรตฺต-ฆนวนสณฺฑ-เมฆปฏลเหิ จตุรเงฺค ตมสิฯ อยํ ตาว อนุตฺตานปทโตฺถฯ อยํ ปน อธิปฺปายโยชนา – ยถา โกจิ นิกฺกุชฺชิตํ อุกฺกุเชฺชยฺย, เอวํ สทฺธมฺมวิมุขํ อสทฺธเมฺม ปติฏฺฐิตํ มํ อสทฺธมฺมา วุฏฺฐาเปเนฺตน; ยถา ปฏิจฺฉนฺนํ วิวเรยฺย, เอวํ กสฺสปสฺส ภควโต สาสนนฺตรธานา ปภุติ มิจฺฉาทิฏฺฐิคหนปฏิจฺฉนฺนํ สาสนํ วิวรเนฺตน; ยถา มูฬฺหสฺส มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, เอวํ กุมฺมคฺคมิจฺฉามคฺคปฺปฏิปนฺนสฺส เม สคฺคโมกฺขมคฺคํ อาจิกฺขเนฺตน; ยถา อนฺธกาเร เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย, เอวํ โมหนฺธกาเร นิมุคฺคสฺส เม พุทฺธาทิรตนตฺตยรูปานิ อปสฺสโต ตปฺปฏิจฺฉาทกโมหนฺธการวิทฺธํสกเทสนาปโชฺชตํ ธาเรเนฺตน, มยฺหํ โภตา โคตเมน เอเตหิ ปริยาเยหิ ปกาสิตตฺตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตติฯ

เทสนานุโมทนกถา นิฏฺฐิตาฯ

ปสนฺนาการกถา

เอวํ เทสนํ โถเมตฺวา อิมาย เทสนาย รตนตฺตเย ปสนฺนจิโตฺต ปสนฺนาการํ กโรโนฺต **“เอสาหํ”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **เอสาห**นฺติ เอโส อหํฯ ***ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามี***ติ ภวนฺตํ โคตมํ สรณนฺติ คจฺฉามิ; ภวํ เม โคตโม สรณํ, ปรายณํ, อฆสฺส ตาตา, หิตสฺส จ วิธาตาติ อิมินา อธิปฺปาเยน ภวนฺตํ โคตมํ คจฺฉามิ ภชามิ เสวามิ ปยิรุปาสามิ , เอวํ วา ชานามิ พุชฺฌามีติฯ เยสญฺหิ ธาตูนํ คติอโตฺถ, พุทฺธิปิ เตสํ อโตฺถ; ตสฺมา ‘‘คจฺฉามี’’ติ อิมสฺส ชานามิ พุชฺฌามีติ อยมฺปิ อโตฺถ วุโตฺตฯ **ธมฺมญฺจ *ภิกฺขุสงฺฆญฺจา***ติ เอตฺถ ปน อธิคตมเคฺค สจฺฉิกตนิโรเธ ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน จ จตูสุ อปาเยสุ อปตมาเน ธาเรตีติ **ธโมฺม;** โส อตฺถโต อริยมโคฺค เจว นิพฺพานญฺจฯ วุตฺตํ เหตํ – ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, ธมฺมา สงฺขตา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติ (อ. นิ. ๔.๓๔) วิตฺถาโรฯ น เกวลญฺจ อริยมโคฺค เจว นิพฺพานญฺจ, อปิ จ โข อริยผเลหิ สทฺธึ ปริยตฺติธโมฺมปิฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ **ฉตฺตมาณวกวิมาเน** –

‘‘ราควิราคมเนชมโสกํ, ธมฺมมสงฺขตมปฺปฏิกูลํ;
มธุรมิมํ ปคุณํ สุวิภตฺตํ, ธมฺมมิมํ สรณตฺถมุเปหี’’ติฯ (วิ. ว. ๘๘๗);

เอตฺถ หิ **ราควิราโค**ติ มโคฺค กถิโตฯ **อเนชมโสก**นฺติ ผลํฯ **ธมฺมมสงฺขต**นฺติ นิพฺพานํฯ **อปฺปฏิกูลํ มธุรมิมํ ปคุณํ สุวิภตฺต**นฺติ ปิฏกตฺตเยน วิภตฺตา สพฺพธมฺมกฺขนฺธาติฯ ทิฏฺฐิสีลสงฺฆาเตน สํหโตติ **สโงฺฆ,** โส อตฺถโต อฏฺฐอริยปุคฺคลสมูโหฯ วุตฺตเญฺหตํ ตสฺมึเยว **วิมาเน** –

‘‘ยตฺถ จ ทินฺนมหปฺผลมาหุ, จตูสุ สุจีสุ ปุริสยุเคสุ;
อฏฺฐ จ ปุคฺคลธมฺมทสา เต, สงฺฆมิมํ สรณตฺถมุเปหี’’ติฯ (วิ. ว. ๘๘๘);

ภิกฺขูนํ สโงฺฆ **ภิกฺขุสโงฺฆ**ฯ เอตฺตาวตา จ พฺราหฺมโณ ตีณิ สรณคมนานิ ปฏิเวเทสิฯ

ปสนฺนาการกถา นิฏฺฐิตาฯ

สรณคมนกถา

อิทานิ เตเสฺวว ตีสุ สรณคมเนสุ โกสลฺลตฺถํ สรณํ, สรณคมนํ, โย สรณํ คจฺฉติ,

สรณคมนปฺปเภโท, สรณคมนผลํ, สํกิเลโส, เภโทติ อยํ วิธิ เวทิ ตโพฺพฯ โส ปน อิธ วุจฺจมาโน อติภาริยํ วินยนิทานํ กโรตีติ น วุโตฺตฯ อตฺถิเกหิ ปน ปปญฺจสูทนิยํ วา มชฺฌิมฏฺฐกถายํ **ภยเภรวสุตฺตวณฺณนโต** (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๕๖) สุมงฺคลวิลาสินิยํ วา ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๕๐) **สรณวณฺณนโต** คเหตโพฺพติฯ

สรณคมนกถา นิฏฺฐิตาฯ

อุปาสกตฺตปฏิเวทนากถา

อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตูติ มํ ภวํ โคตโม ‘‘อุปาสโก อยํ’’นฺติ เอวํ ธาเรตูติ อโตฺถฯ อุปาสกวิธิโกสลฺลตฺถํ ปเนตฺถ โก อุปาสโก, กสฺมา อุปาสโกติ วุจฺจติ, กิมสฺส สีลํ, โก อาชีโว, กา วิปตฺติ, กา สมฺปตฺตีติ อิทํ ปกิณฺณกํ เวทิตพฺพํฯ ตํ อติภาริยกรณโต อิธ น วิภตฺตํ, อตฺถิเกหิ ปน **ปปญฺจสูทนิยํ มชฺฌิมฏฺฐกถายํ** (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๕๖) วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ **อชฺชตเคฺค**ติ เอตฺถ อยํ อคฺคสโทฺท อาทิโกฏิโกฏฺฐาสเสฏฺฐสุ ทิสฺสติฯ ‘‘อชฺชตเคฺค, สมฺม โทวาริก, อาวรามิ ทฺวารํ นิคณฺฐานํ นิคณฺฐีน’’นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๗๐) หิ อาทิมฺหิ ทิสฺสติฯ ‘‘เตเนว องฺคุลเคฺคน ตํ องฺคุลคฺคํ ปรามเสยฺย (กถา. ๔๔๑), อุจฺฉคฺคํ เวฬคฺค’’นฺติอาทีสุ โกฏิยํฯ ‘‘อมฺพิลคฺคํ วา มธุรคฺคํ วา ติตฺตกคฺคํ วา (สํ. นิ. ๕.๓๗๔) อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วิหารเคฺคน วา ปริเวณเคฺคน วา ภาเชตุ’’นฺติอาทีสุ (จูฬว. ๓๑๘) โกฏฺฐาเสฯ ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, สตฺตา อปทา วา ทฺวิปทา วา…เป.… ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๓๔) เสเฏฺฐฯ อิธ ปนายํ อาทิมฺหิ ทฏฺฐโพฺพฯ ตสฺมา **อชฺชตเคฺค**ติ อชฺชตํ อาทิํ กตฺวาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **อชฺชต**นฺติ อชฺชภาวนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อชฺชทเคฺค** อิเจฺจว วา ปาโฐ, ทการ ปทสนฺธิกโร, อชฺช อคฺคํ กตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **ปาณุเปต**นฺติ ปาเณหิ อุเปตํ, ยาว เม ชีวิตํ ปวตฺตติ, ตาว อุเปตํ อนญฺญสตฺถุกํ ตีหิ สรณคมเนหิ สรณคตํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ ชานาตุ, อหญฺหิ สเจปิ เม ติขิเณน อสินา สีสํ ฉิเนฺทยฺยุํ, เนว พุทฺธํ ‘‘น พุโทฺธ’’ติ วา, ธมฺมํ ‘‘น ธโมฺม’’ติ วา, สงฺฆํ ‘‘น สโงฺฆ’’ติ วา วเทยฺยนฺติฯ เอตฺถ จ พฺราหฺมโณ ปาณุเปตํ สรณคตนฺติ ปุน สรณคมนํ วทโนฺต อตฺตสนฺนิยฺยาตนํ ปกาเสตีติ เวทิตโพฺพฯ

เอวํ อตฺตานํ นิยฺยาเตตฺวา ภควนฺตํ สปริสํ อุปฏฺฐาตุกาโม อาห – ‘‘**อธิวาเสตุ จ เม ภวํ โคตโม เวรญฺชายํ วสฺสาวาสํ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนา**’’ติฯ กิํ วุตฺตํ โหติ – อุปาสกญฺจ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ, อธิวาเสตุ จ เม เวรญฺชายํ วสฺสาวาสํ, ตโย มาเส เวรญฺชํ อุปนิสฺสาย มม อนุคฺคหตฺถํ วาสํ สมฺปฏิจฺฉตูติฯ **อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนา**ติ อถสฺส วจนํ สุตฺวา ภควา กายงฺคํ วา วาจงฺคํ วา อโจเปตฺวา อพฺภนฺตเรเยว ขนฺติํ จาเรตฺวา ตุณฺหีภาเวน อธิวาเสสิ; พฺราหฺมณสฺส อนุคฺคหตฺถํ มนสาว สมฺปฏิจฺฉีติ วุตฺตํ โหติฯ

อถ โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวาติ อถ เวรโญฺช พฺราหฺมโณ สเจ เม สมโณ โคตโม นาธิวาเสยฺย, กาเยน วา วาจาย วา ปฏิกฺขิเปยฺยฯ ยสฺมา ปน

อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา อพฺภนฺตเร ขนฺตึ ธาเรสิ, ตสฺมา เม มนสาว อธิวาเสสีติ เอวํ อาการสลฺลกฺขณ กุสลตาย ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา, อตฺตโน นิสินฺนาสนโต วุฏฺฐาย จตูสุ ทิสาสุ ภควนฺตํ สกฺกจฺจํ วนฺทิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อาคตกาลโต ปภุติ ชาติมหลฺลกพฺราหฺมณานํ อภิวาทนาทีนิ น กโรตีติ วิครหิตฺวาปิ อิทานิ วิญฺญาตพุทฺธคุโณ กาเยน วาจาย มนสา จ อเนกกฺขตฺตุํ วนฺทโนฺตปิ อติโตฺตเยว หุตฺวา ทสนขสโมธานสมุชฺชลํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห สิรสฺมึ ปติฏฺฐาเปตฺวา ยาว ทสฺสนวิสโย ตาว ปฏิมุโขเยว อปกฺกมิตฺวา ทสฺสนวิสยํ วิชหนฏฺฐาเน วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ

อุปาสกตฺตปฏิเวทนากถา นิฏฺฐิตาฯ

ทุพฺภิกฺขกถา

๑๖. เตน โข ปน สมเยน เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา โหตีติ ยสฺมึ สมเย เวรเญฺชน พฺราหฺมเณน ภควา เวรญฺชํ อุปนิสฺสาย วสฺสาวาสํ ยาจิโต , เตน สมเยน เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา โหติฯ **ทุพฺภิกฺขา**ติ ทุลฺลภภิกฺขา; สา ปน ทุลฺลภภิกฺขตา ยตฺถ มนุสฺสา อสฺสทฺธา โหนฺติ อปฺปสนฺนา, ตตฺถ สุสสฺสกาเลปิ อติสมเคฺฆปิ ปุพฺพณฺณาปรเณฺณ โหติฯ เวรญฺชายํ ปน ยสฺมา น ตถา อโหสิ, อปิจ โข ทุสฺสสฺสตาย ฉาตกโทเสน อโหสิ ตสฺมา ตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **ทฺวีหิติกา**ติ อาทิมาหฯ ตตฺถ **ทฺวีหิติกา**ติ ทฺวิธา ปวตฺตอีหิติกาฯ อีหิตํ นาม อิริยา ทฺวิธา ปวตฺตา – จิตฺตอิริยา, จิตฺตอีหาฯ ‘‘เอตฺถ ลจฺฉาม นุ โข กิญฺจิ ภิกฺขมานา น ลจฺฉามา’’ติ, ‘‘ชีวิตุํ วา สกฺขิสฺสาม นุ โข โน’’ติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ

อถ วา **ทฺวีหิติกา**ติ ทุชฺชีวิกา, อีหิตํ อีหา อิริยนํ ปวตฺตนํ ชีวิตนฺติอาทีนิ ปทานิ เอกตฺถานิฯ ตสฺมา ทุเกฺขน อีหิตํ เอตฺถ ปวตฺตตีติ ทฺวีหิติกาติ อยเมตฺถ ปทโตฺถฯ **เสตฏฺฐิกา**ติ เสตกานิ อฏฺฐีนิ เอตฺถาติ เสตฏฺฐิกาฯ ทิวสมฺปิ ยาจิตฺวา กิญฺจิ อลทฺธา มตานํ กปณมนุสฺสานํ อหิจฺฉตฺตกวเณฺณหิ อฏฺฐีหิ ตตฺร ตตฺร ปริกิณฺณาติ วุตฺตํ โหติฯ **เสตฏฺฏิกา**ติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – เสตา อฏฺฏิ เอตฺถาติ เสตฏฺฏิกาฯ อฏฺฏีติ อาตุรตา พฺยาธิ โรโคฯ ตตฺถ จ สสฺสานํ คพฺภคฺคหณกาเล เสตกโรเคน อุปหตเมว ปจฺฉินฺนขีรํ อคฺคหิตตณฺฑุลํ ปณฺฑรปณฺฑรํ สาลิสีสํ วา ยวโคธูมสีสํ วา นิกฺขมติ, ตสฺมา ‘‘เสตฏฺฏิกา’’ติ วุจฺจติฯ

วปฺปกาเล สุฏฺฐุ อภิสงฺขริตฺวาปิ วุตฺตสสฺสํ ตตฺถ สลากา เอว สมฺปชฺชตีติ **สลากาวุตฺตา;** สลากาย วา ตตฺถ ชีวิตํ ปวเตฺตนฺตีติ **สลากาวุตฺตา**ฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ตตฺถ กิร ธญฺญวิกฺกยกานํ สนฺติกํ กยเกสุ คเตสุ ทุพฺพลมนุเสฺส อภิภวิตฺวา พลวมนุสฺสาว ธญฺญํ กิณิตฺวา คจฺฉนฺติฯ ทุพฺพลมนุสฺสา อลภมานา มหาสทฺทํ กโรนฺติฯ ธญฺญวิกฺกยกา ‘‘สเพฺพสํ สงฺคหํ กริสฺสามา’’ติ ธญฺญกรณฏฺฐาเน ธญฺญมาปกํ นิสีทาเปตฺวา เอกปเสฺส วณฺณชฺฌกฺขํ นิสีทาเปสุํฯ ธญฺญตฺถิกา วณฺณชฺฌกฺขสฺส สนฺติกํ คจฺฉนฺติฯ โส อาคตปฏิปาฏิยา มูลํ คเหตฺวา ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส เอตฺตกํ ทาตพฺพ’’นฺติ สลากํ ลิขิตฺวา เทติ, เต ตํ คเหตฺวา ธญฺญมาปกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ทินฺนปฏิปาฏิยา ธญฺญํ คณฺหนฺติฯ เอวํ สลากาย ตตฺถ ชีวิตํ ปวเตฺตนฺตีติ สลากาวุตฺตาฯ

น สุกรา อุเญฺฉน ปคฺคเหน ยาเปตุนฺติ ปคฺคเหน โย อุโญฺฉ, เตน ยาเปตุํ น สุกราฯ ปตฺตํ คเหตฺวา ยํ อริยา อุญฺฉํ กโรนฺติ, ภิกฺขาจริยํ จรนฺติ, เตน อุเญฺฉน ยาเปตุํ น สุกราติ วุตฺตํ โหติฯ ตทา กิร ตตฺถ สตฺตฏฺฐคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา เอกทิวสมฺปิ ยาปนมตฺตํ น ลภนฺติฯ

เตน โข ปน สมเยน อุตฺตราปถกา อสฺสวาณิชา...เป.... อโสฺสสิ โข ภควา อุทุกฺขลสทฺทนฺติ – เตนาติ ยสฺมึ สมเย ภควา เวรญฺชํ อุปนิสฺสาย วสฺสาวาสํ อุปคโต เตน สมเยนฯ อุตฺตราปถวาสิกา อุตฺตราปถโต วา อาคตตฺตา เอวํ ลทฺธโวหารา อสฺสวาณิชา อุตฺตราปเถ อสฺสานํ อุฏฺฐานฏฺฐาเน ปญฺจ อสฺสสตานิ คเหตฺวา ทิคุณํ ติคุณํ ลาภํ ปตฺถยมานา เทสนฺตรํ คจฺฉนฺตา เตหิ อตฺตโน วิกฺกายิกภณฺฑภูเตหิ ปญฺจมตฺตหิ อสฺสสเตหิ เวรญฺชํ วสฺสาวาสํ อุปคตา โหนฺติฯ กสฺมา? น หิ สกฺกา ตสฺมึ เทเส วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส อทฺธานํ ปฏิปชฺชิตุํฯ อุปคจฺฉนฺตา จ พหินคเร อุทเกน อนโชฺฌตฺถรณีเย ฐาเน อตฺตโน จ วาสาคารานิ อสฺสานญฺจ มนฺทิรํ การาเปตฺวา วติยา ปริกฺขิปึสุฯ ตานิ เตสํ วสนฏฺฐานานิ ‘‘อสฺสมณฺฑลิกาโย’’ติ ปญฺญายึสุฯ เตนาห – ‘‘**เตหิ อสฺสมณฺฑลิกาสุ ภิกฺขูนํ ปตฺถปตฺถปุลกํ ปญฺญตฺตํ โหตี**’’ติฯ **ปตฺถปตฺถปุลก**นฺติ เอกเมกสฺส ภิกฺขุโน ปตฺถปตฺถปมาณํ ปุลกํฯ ปโตฺถ นาม นาฬิมตฺตํ โหติ, เอกสฺส ปุริสสฺส อลํ ยาปนายฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ – ‘‘ปโตฺถทโน นาลมยํ ทุวินฺน’’นฺติ (ชา. ๒.๒๑.๑๙๒)ฯ ปุลกํ นาม นิตฺถุสํ กตฺวา อุเสฺสเทตฺวา คหิตยวตณฺฑุลา วุจฺจนฺติฯ ยทิ หิ สถุสา โหนฺติ, ปาณกา วิชฺฌนฺติ, อทฺธานกฺขมา น โหนฺติฯ ตสฺมา เต วาณิชา อทฺธานกฺขมํ กตฺวา ยวตณฺฑุลมาทาย อทฺธานํ ปฏิปชฺชนฺติ ‘‘ยตฺถ อสฺสานํ ขาทนียํ ติณํ ทุลฺลภํ ภวิสฺสติ, ตเตฺถตํ อสฺสภตฺตํ ภวิสฺสตี’’ติฯ

กสฺมา ปน เตหิ ตํ ภิกฺขูนํ ปญฺญตฺตนฺติ? วุจฺจเต – ‘‘น หิ เต ทกฺขิณาปถมนุสฺสา วิย อสฺสทฺธา อปฺปสนฺนา, เต ปน สทฺธา ปสนฺนา พุทฺธมามกา, ธมฺมมามกา, สงฺฆมามกา; เต ปุพฺพณฺหสมยํ เกนจิเทว กรณีเยน นครํ ปวิสนฺตา เทฺว ตโย ทิวเส อทฺทสํสุ สตฺตฏฺฐ ภิกฺขู สุนิวเตฺถ สุปารุเต อิริยาปถสมฺปเนฺน สกลมฺปิ นครํ ปิณฺฑาย จริตฺวา กิญฺจิ อลภมาเนฯ ทิสฺวาน เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘อยฺยา อิมํ นครํ อุปนิสฺสาย วสฺสํ อุปคตา; ฉาตกญฺจ วตฺตติ, น จ กิญฺจิ ลภนฺติ, อติวิย กิลมนฺติฯ มยญฺจมฺห อาคนฺตุกา, น สโกฺกม เนสํ เทวสิกํ ยาคุญฺจ ภตฺตญฺจ ปฏิยาเทตุํฯ อมฺหากํ ปน อสฺสา สายญฺจ ปาโต จ ทฺวิกฺขตฺตุํ ภตฺตํ ลภนฺติฯ ยํนูน มยํ เอกเมกสฺส อสฺสสฺส ปาตราสภตฺตโต เอกเมกสฺส ภิกฺขุโน ปตฺถปตฺถปุลกํ ทเทยฺยามฯ เอวํ อยฺยา จ น กิลมิสฺสนฺติ , อสฺสา จ ยาเปสฺสนฺตี’’ติฯ เต ภิกฺขูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห ปตฺถปตฺถปุลกํ ปฏิคฺคเหตฺวา ยํ วา ตํ วา กตฺวา ปริภุญฺชถา’’ติ ยาจิตฺวา เทวสิกํ ปตฺถปตฺถปุลกํ ปญฺญเปสุํฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เตหิ อสฺสมณฺฑลิกาสุ ภิกฺขูนํ ปตฺถปตฺถปุลกํ ปญฺญตฺตํ โหตี’’ติฯ

ปญฺญตฺตนฺติ นิจฺจภตฺตสเงฺขเปน ฐปิตํฯ อิทานิ ***ภิกฺขู ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา***ติอาทีสุ **ปุพฺพณฺหสมย**นฺติ ทิวสสฺส ปุพฺพภาคสมยํ, ปุพฺพณฺหสมเยติ อโตฺถฯ ปุพฺพเณฺห วา สมยํ ปุพฺพณฺหสมยํ, ปุพฺพเณฺห เอกํ ขณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ เอวํ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํ ลพฺภติฯ **นิวาเสตฺวา**ติ ปริทหิตฺวา, วิหารนิวาสนปริวตฺตนวเสเนตํ เวทิตพฺพํฯ น หิ เต ตโต ปุเพฺพ อนิวตฺถา อเหสุํฯ **ปตฺตจีวรมาทายา**ติ ปตฺตํ หเตฺถหิ จีวรํ กาเยน อาทิยิตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเทตฺวา, ธาเรตฺวาติ อโตฺถฯ เยน วา เตน วา หิ ปกาเรน คณฺหนฺตา อาทายอิเจฺจว วุจฺจนฺติ, ยถา ‘‘สมาทาเยว ปกฺกมตี’’ติ (ที. นิ. ๑.๒๑)ฯ **ปิณฺฑาย อลภมานา**ติ สกลมฺปิ เวรญฺชํ จริตฺวา ติฏฺฐตุ ปิโณฺฑ, อนฺตมโส ‘‘อติจฺฉถา’’ติ วาจมฺปิ อลภมานาฯ

ปตฺถปตฺถปุลกํ อารามํ อาหริตฺวาติ คตคตฏฺฐาเน ลทฺธํ เอกเมกํ ปตฺถปตฺถปุลกํ คเหตฺวา อารามํ เนตฺวาฯ **อุทุกฺขเล โกเฏฺฏตฺวา โกเฏฺฏตฺวา ปริภุญฺชนฺตี**ติ เถรานํ โกจิ กปฺปิยการโก นตฺถิ, โย เนสํ ตํ คเหตฺวา ยาคุํ วา ภตฺตํ วา ปเจยฺยฯ สามมฺปิ ปจนํ สมณสารุปฺปํ น โหติ น จ วฏฺฏติฯ เต เอวํ โน สลฺลหุกวุตฺติตา จ ภวิสฺสติ, สามปากปริโมจนญฺจาติ อฏฺฐ อฏฺฐ

ชนา วา ทส ทส ชนา วา เอกโต หุตฺวา อุทุกฺขเล โกเฏฺฏตฺวา โกเฏฺฏตฺวา สกํ สกํ ปฏิวีสํ อุท เกน เตเมตฺวา ปริภุญฺชนฺติฯ เอวํ ปริภุญฺชิตฺวา อโปฺปสฺสุกฺกา สมณธมฺมํ กโรนฺติ ฯ ภควโต ปน เต อสฺสวาณิชา ปตฺถปุลกญฺจ เทนฺติ, ตทุปิยญฺจ สปฺปิมธุสกฺกรํฯ ตํ อายสฺมา อานโนฺท อา หริตฺวา สิลายํ ปิสติฯ ปุญฺญวตา ปณฺฑิตปุริเสน กตํ มนาปเมว โหติฯ อถ นํ ปิสิตฺวา สปฺปิอา ทีหิ สมฺมา โยเชตฺวา ภควโต อุปนาเมสิฯ อเถตฺถ เทวตา ทิโพฺพชํ ปกฺขิปนฺติฯ ตํ ภควา ปริ ภุญฺชติฯ ปริภุญฺชิตฺวา ผลสมาปตฺติยา กาลํ อตินาเมติฯ น ตโต ปฏฺฐาย ปิณฺฑาย จรติฯ

กิํ ปนานนฺทเตฺถโร ตทา ภควโต อุปฏฺฐาโก โหตีติ? โหติ, โน จ โข อุปฏฺฐากฏฺฐานํ ลทฺธาฯ ภควโต หิ ปฐมโพธิยํ วีสติวสฺสนฺตเร นิพทฺธุปฏฺฐาโก นาม นตฺถิฯ กทาจิ นาคสมาล เตฺถโร ภควนฺตํ อุปฏฺฐาสิ, กทาจิ นาคิตเตฺถโร, กทาจิ เมฆิยเตฺถโร, กทาจิ อุปวาณเตฺถโร, ก ทาจิ สาคตเตฺถโร, กทาจิ สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺตฯ เต อตฺตโน รุจิยา อุปฏฺฐหิตฺวา ยทา อิจฺฉนฺติ ตทา ปกฺกมนฺติฯ อานนฺทเตฺถโร เตสุ เตสุ อุปฏฺฐหเนฺตสุ อโปฺปสฺสุโกฺก โหติ, ปกฺกเนฺตสุ สยเมว วตฺตปฏิปตฺติํ กโรติฯ ภควาปิ กิญฺจาปิ เม ญาติเสโฏฺฐ อุปฏฺฐากฏฺฐานํ น ตาว ลภติ, อถ โข เอวรูเปสุ ฐาเนสุ อยเมว ปติรูโปติ อธิวาเสสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อายสฺมา ปนานโนฺท ปตฺถปุลกํ สิลายํ ปิสิตฺวา ภควโต อุปนาเมสิ, ตํ ภควา ปริภุญฺชตี’’ติฯ

นนุ จ มนุสฺสา ทุพฺภิกฺขกาเล อติวิย อุสฺสาหชาตา ปุญฺญานิ กโรนฺติ, อตฺตนา อภุญฺชิตฺ วาปิ ภิกฺขูนํ ทาตพฺพํ มญฺญนฺติฯ เต ตทา กสฺมา กฎจฺฉุภิกฺขมฺปิ น อทํสุ? อยญฺจ เวรโญฺช พฺ ราหฺมโณ มหตา อุสฺสาเหน ภควนฺตํ วสฺสาวาสํ ยาจิ, โส กสฺมา ภควโต อตฺถิภาวมฺปิ น ชานา ตีติ? วุจฺจเต – มาราวฏฺฏนายฯ เวรญฺชญฺหิ พฺราหฺมณํ ภควโต สนฺติกา ปกฺกนฺตมตฺตเมว สกล ญฺจ นครํ สมนฺตา จ โยชนมตฺตํ ยตฺถ สกฺกา ปุเรภตฺตํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺจาคนฺตุํ, ตํ สพฺพํ มาโร อาวเฏฺฏตฺวา โมเหตฺวา สเพฺพสํ อสลฺลกฺขณภาวํ กตฺวา ปกฺกามิฯ ตสฺมา น โกจิ อนฺ ตมโส สามีจิกมฺมมฺปิ กตฺตพฺพํ มญฺญิตฺถฯ

กิํ ปน ภควาปิ มาราวฏฺฏนํ อชานิตฺวาว ตตฺถ วสฺสํ อุปคโตติ? โน อชานิตฺวาฯ อถ กสฺมา จมฺปา-สาวตฺถิ-ราชคหาทีนํ อญฺญตรสฺมิํ น อุปคโตติ? ติฏฺฐนฺตุ จมฺปา-สาวตฺถิ-ราชคหาทีนิ, สเจปิ ภควา ตสฺมิํ สํวจฺฉเร อุตฺตรกุรุํ วา ติทสปุรํ วา คนฺตฺวา วสฺสํ อุปคเจฺฉยฺย, ตมฺปิ มาโร อาวเฏฺฏยฺยฯ โส กิร ตํ สํวจฺฉรํ อติวิย อาฆาเตน ปริยุฏฺฐิตจิโตฺต อโหสิฯ อิธ ปน ภควา อิมํ อติเรกการณํ อทฺทส – ‘‘อสฺสวาณิชา ภิกฺขูนํ สงฺคหํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ตสฺมา เวรญฺชายเมว วสฺสํ อุปคจฺฉิฯ

กิํ ปน มาโร วาณิชเก อาวเฏฺฏตุํ น สโกฺกตีติ? โน น สโกฺกติ, เต ปน อาวฏฺฏิตปริโย สาเน อาคมิํสุฯ ปฏินิวตฺติตฺวา กสฺมา น อาวเฏฺฏตีติ? อวิสหตายฯ น หิ โส ตถาคตสฺส อภิ หฎภิกฺขาย นิพทฺธทานสฺส อปฺปิตวตฺตสฺส อนฺตรายํ กาตุํ วิสหติฯ จตุนฺนญฺหิ น สกฺกา อนฺตรา โย กาตุํฯ กตเมสํ จตุนฺนํ? ตถาคตสฺส อภิหฎภิกฺขาสเงฺขเปน วา นิพทฺธทานสฺส อปฺปิตวตฺตสเงฺขเปน วา ปริจฺจตฺตานํ จตุนฺนํ ปจฺจยานํ น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุํฯ พุทฺธานํ ชีวิตสฺส น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุํฯ อสีติยา อนุพฺยญฺชนานํ พฺยามปฺปภาย วา น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุํฯ จนฺทิมสูริยเทวพฺรหฺมานมฺปิ หิ ปภา ตถาคตสฺส อนุพฺยญฺ ชนพฺยามปฺปภาปฺปเทสํ ปตฺวา วิหตานุภาวา โหนฺติฯ พุทฺธานํ สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส น สกฺ กา เกนจิ อนฺตราโย กาตุนฺติ อิเมสํ จตุนฺนํ น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุํฯ ตสฺมา มาเรน อก ตนฺตรายํ ภิกฺขํ ภควา สสาวกสโงฺฆ ตทา ปริภุญฺชตีติ เวทิตโพฺพฯ

เอวํ ปริภุญฺชโนฺต จ เอกทิวสํ **อโสฺสสิ โข ภควา อุทุกฺขลสทฺท**นฺติ ภควา ปตฺถปตฺถปุลกํ โกเฏฺฏนฺตานํ ภิกฺขูนํ มุสลสงฺฆฏฺฏชนิตํ อุทุกฺขลสทฺทํ สุณิฯ ตโต ปรํ **ชานนฺตาปิ ตถาคตา**ติ เอวมาทิ ยํ ปรโต ‘‘กินฺนุ โข โส, อานนฺท, อุทุกฺขลสโทฺท’’ติ ปุจฺฉิ, ตสฺส ปริหารทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตตฺรายํ สเงฺขปวณฺณนา – ตถาคตา นาม ชานนฺตาปิ สเจ ตาทิสํ ปุจฺฉาการณํ โหติ, ปุจฺฉนฺติฯ สเจ ปน ตาทิสํ ปุจฺฉาการณํ นตฺถิ, ชานนฺตาปิ น ปุจฺฉนฺติฯ ยสฺมา ปน พุทฺธานํ อชานนํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา อชานนฺตาปีติ น วุตฺตํฯ **กาลํ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺตี**ติ สเจ ตสฺสา ปุจฺฉาย โส กาโล โหติ, เอวํ ตํ กาลํ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺติ; สเจ น โหติ , เอวมฺปิ กาลํ วิทิตฺวาว น ปุจฺฉนฺติฯ เอวํ ปุจฺฉนฺตาปิ จ อตฺถสํหิตํ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, ยํ อตฺถนิสฺสิตํ การณนิสฺสิตํ, ตเทว ปุจฺฉนฺติ, โน อนตฺถสํหิตํฯ กสฺมา? ยสฺมา อนตฺถสํหิเต เสตุฆาโต ตถาคตานํฯ **เสตุ** วุจฺจติ มโคฺค, มเคฺคเนว ตาทิสสฺส วจนสฺส **ฆาโต,** สมุเจฺฉโทติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ **อตฺถสํหิต**นฺติ เอตฺถ ยํ อตฺถสนฺนิสฺสิตํ วจนํ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, ตํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ทฺวีหากาเรหี**’’ติ อาทิมาหฯ ตตฺถ **อากาเรหี**ติ การเณหิฯ **ธมฺมํ วา เทเสสฺสามา**ติ อฏฺฐุปฺปตฺติยุตฺตํ สุตฺตํ วา ปุพฺพจริตการณยุตฺตํ ชาตกํ วา กถยิสฺสามฯ **สาวกานํ วา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามา**ติ สาวกานํ วา ตาย ปุจฺฉาย วีติกฺกมํ ปากฏํ กตฺวา ครุกํ วา ลหุกํ วา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสาม อาณํ ฐเปสฺสามาติฯ

อถ โข ภควา…เป…. เอตมตฺถํ อาโรเจสีติ เอตฺถ นตฺถิ กิญฺจิ วตฺตพฺพํฯ ปุเพฺพ วุตฺตเมว หิ ภิกฺขูนํ ปตฺถปตฺถปุลกปฏิลาภํ สลฺลหุกวุตฺติตํ สามปากปริโมจนญฺจ อาโรเจโนฺต เอตมตฺถํ อาโรเจสีติ วุจฺจติฯ **‘‘สาธุ สาธุ, อานนฺทา’’**ติ อิทํ ปน ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ สมฺปหํเสโนฺต อาหฯ สาธุการํ ปน ทตฺวา ทฺวีสุ อากาเรสุ เอกํ คเหตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อาห – **‘‘ตุเมฺหหิ, อานนฺท, สปฺปุริเสหิ วิชิตํ, ปจฺฉิมา ชนตา สาลิมํโสทนํ อติมญฺญิสฺสตี’’**ติฯ ตตฺรายมธิปฺปาโย – ตุเมฺหหิ, อานนฺท, สปฺปุริเสหิ เอวํ ทุพฺภิเกฺข ทุลฺลภปิเณฺฑ อิมาย สลฺลหุกวุตฺติตาย อิมินา จ สเลฺลเขน วิชิตํฯ กึ วิชิตนฺติ? ทุพฺภิกฺขํ วิชิตํ, โลโภ วิชิโต, อิจฺฉาจาโร วิชิโตฯ กถํ? ‘‘อยํ เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา, สมนฺตโต ปน อนนฺตรา คามนิคมา ผลภารนมิตสสฺสา สุภิกฺขา สุลภปิณฺฑาฯ เอวํ สเนฺตปิ ภควา อิเธว อเมฺห นิคฺคณฺหิตฺวา วสตี’’ติ เอกภิกฺขุสฺสปิ จินฺตา วา วิฆาโต วา นตฺถิฯ เอวํ ตาว ทุพฺภิกฺขํ วิชิตํ อภิภูตํ อตฺตโน วเส วตฺติตํฯ

กถํ โลโภ วิชิโต? ‘‘อยํ เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา, สมนฺตโต ปน อนนฺตรา คามนิคมา ผลภารนมิตสสฺสา สุภิกฺขา สุลภปิณฺฑา ฯ หนฺท มยํ ตตฺถ คนฺตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามา’’ติ โลภวเสน เอกภิกฺขุนาปิ รตฺติเจฺฉโท วา ‘‘ปจฺฉิมิกาย ตตฺถ วสฺสํ อุปคจฺฉามา’’ติ วสฺสเจฺฉโท วา น กโตฯ เอวํ โลโภ วิชิโตฯ

กถํ อิจฺฉาจาโร วิชิโต? อยํ เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา, อิเม จ มนุสฺสา อเมฺห เตฺว ตโย มาเส วสเนฺตปิ น กิสฺมิญฺจิ มญฺญนฺติฯ ยํนูน มยํ คุณวาณิชฺชํ กตฺวา ‘‘อสุโก ภิกฺขุ ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี…เป…. อสุโก ฉฬภิโญฺญติ เอวํ มนุสฺสานํ อญฺญมญฺญํ ปกาเสตฺวา กุจฺฉึ ปฏิชคฺคิตฺวา ปจฺฉา สีลํ อธิฏฺฐเหยฺยามา’’ติ เอกภิกฺขุนาปิ เอวรูปา อิจฺฉา น อุปฺปาทิตาฯ เอวํ อิจฺฉาจาโร วิชิโต อภิภูโต อตฺตโน วเส วตฺติโตติฯ

อนาคเต ปน ปจฺฉิมา ชนตา วิหาเร นิสินฺนา อปฺปกสิเรเนว ลภิตฺวาปิ ‘‘กึ อิทํ อุตฺตณฺฑุลํ อติกิลินฺนํ อโลณํ อติโลณํ อนมฺพิลํ อจฺจมฺพิลํ, โก อิมินา อโตฺถ’’ติ อาทินา นเยน สาลิมํโสทนํ อติมญฺญิสฺสติ, โอญฺญาตํ อวญฺญาตํ กริสฺสติฯ อถ วา ชนปโท นาม น สพฺพกาลํ ทุพฺภิโกฺข โหติฯ เอกทา ทุพฺภิโกฺข โหติ, เอกทา สุภิโกฺข โหติฯ สฺวายํ ยทา สุภิโกฺข ภวิสฺสติ,

ตทา ตุมฺหากํ สปฺปุริสานํ อิมาย ปฏิปตฺติยา ปสนฺนา มนุสฺสา ภิกฺขูนํ ยาคุขชฺชกาทิปฺปเภทน อเนกปฺปการํ สาลิวิกตึ มํโสทนญฺจ ทาตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติฯ ตํ ตุเมฺห นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ สกฺการํ ตุมฺหากํ สพฺรหฺมจารีสงฺขาตา ปจฺฉิมา ชนตา ตุมฺหากํ อนฺตเร นิสีทิตฺวา อนุภวมานาว อติมญฺญิสฺสติ, ตปฺปจฺจยํ มานญฺจ โอมานญฺจ กริสฺสติฯ กถํ? กสฺมา เอตฺตกํ ปกฺกํ, กึ ตุมฺหากํ ภาชนานิ นตฺถิ, ยตฺถ อตฺตโน สนฺตกํ ปกฺขิปิตฺวา ฐเปยฺยาถาติฯ

ทุพฺภิกฺขกถา นิฏฺฐิตาฯ

มหาโมคฺคลฺลานสฺสสีหนาทกถา

๑๗. **อถ โข อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน**ติอาทีสุ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนเมตํ, ครุคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํฯ **มหาโมคฺคลฺลาโน**ติ มหา จ โส คุณมหนฺตตาย โมคฺคลฺลาโน จ โคเตฺตนาติ มหาโมคฺคลฺลาโนฯ **เอตทโวจา**ติ เอตํ อโวจฯ อิทานิ วตฺตพฺพํ ''เอตรหิ ภเนฺต''ติอาทิวจนํ ทเสฺสติฯ กสฺมา อโวจ? เถโร กิร ปพฺพชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส สาวกปารมิญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺต, สตฺถาราปิ มหิทฺธิกตาย เอตทเคฺค ฐปิโตฯ โส ตํ อตฺตโน มหิทฺธิกตํ นิสฺสาย จิเนฺตสิ – ''อยํ เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา, ภิกฺขู จ กิลมนฺติ, ยํนูนาหํ ปถวึ ปริวเตฺตตฺวา ภิกฺขู ปปฺปฏโกชํ โภเชยฺย''นฺติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ''สเจ ปนาหํ ภควโต สนฺติเก วิหรโนฺต ภควนฺตํ อยาจิตฺวา เอวํ กเรยฺยํ, น เมตํ อสฺส ปติรูปํ; ยุคคฺคาโห วิย ภควตา สทฺธึ กโต ภเวยฺยา''ติฯ ตสฺมา ยาจิตุกาโม อาคนฺตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจฯ

เหฏฺฐิมตลํ สมฺปนฺนนฺติ ปถวิยา กิร เหฏฺฐิมตเล ปถวิมโณฺฑ ปถโวโช ปถวิ-ปปฺปฏโก อตฺถิ, ตํ สนฺธาย วทติฯ ตตฺถ **สมฺปนฺน**นฺติ มธุรํ, สาทุรสนฺติ อโตฺถฯ ยเถว หิ ''ตตฺรสฺส รุโกฺข สมฺปนฺนผโล จ อุปปนฺนผโล จา''ติ (ม. นิ. ๒.๔๘) เอตฺถ มธุรผโลติ อโตฺถ; เอวมิธาปิ สมฺปนฺนนฺติ มธุรํ สาทุรสนฺติ เวทิตพฺพํฯ เสยฺยถาปิ **ขุทฺทมธุํ อนีฬก**นฺติ อิทํ ปนสฺส มธุรตาย โอปมฺมนิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ขุทฺทมธุ**นฺติ ขุทฺทกมกฺขิกาหิ กตมธุฯ **อนีฬก**นฺติ นิมฺมกฺขิกํ นิมฺมกฺขิกณฺฑกํ ปริสุทฺธํฯ เอตํ กิร มธุ สพฺพมธูหิ อคฺคญฺจ เสฏฺฐญฺจ สุรสญฺจ โอชวนฺตญฺจฯ เตนาห – ''เสยฺยถาปิ ขุทฺทมธุํ อนีฬกํ เอวมสฺสาท''นฺติฯ

สาธาหํ , **ภเนฺต**ติ สาธุ อหํ, ภเนฺตฯ เอตฺถ **สาธู**ติ อายาจนวจนเมตํฯ ปถวิปริวตฺตนํ อายาจโนฺต หิ เถโร ภควนฺตํ เอวมาหฯ **ปริวเตฺตยฺย**นฺติ อุกฺกุเชฺชยฺยํ, เหฏฺฐิมตลํ อุปริมํ กเรยฺยํฯ กสฺมา? เอวญฺหิ กเต สุเขน ภิกฺขู ปปฺปฏโกชํ ปถวิมณฺฑํ ปริภุญฺชิสฺสนฺตีติฯ อถ ภควา อนนุญฺญาตุกาโมปิ เถรํ สีหนาทํ นทาเปตุํ ปุจฺฉิ – **''เย ปน เต, โมคฺคลฺลาน, ปถวินิสฺสิตา ปาณา เต กถํ กริสฺสสี''**ติฯ เย ปถวินิสฺสิตา คามนิคมาทีสุ ปาณา, เต ปถวิยา ปริวตฺติยมานาย อากาเส สณฺฐาตุํ อสโกฺกเนฺต กถํ กริสฺสสิ, กตฺถ ฐเปสฺสสีติ? อถ เถโร ภควตา เอตทเคฺค ฐปิตภาวานุรูปํ อตฺตโน อิทฺธานุภาวํ ปกาเสโนฺต **''เอกาหํ, ภเนฺต''**ติอาทิมาหฯ ตสฺสโตฺถ – เอกํ อหํ ภเนฺต หตฺถํ ยถา อยํ มหาปถวี เอวํ อภินิมฺมินิสฺสามิ, ปถวิสทิสํ กริสฺสามิฯ เอวํ กตฺวา เย ปถวินิสฺสิตา ปาณา เต เอกสฺมึ หตฺถตเล ฐิเต ปาเณ ตโต ทุติยหตฺถตเล สงฺกาเมโนฺต วิย ตตฺถ สงฺกาเมสฺสามีติฯ

อถสฺส ภควา อายาจนํ ปฏิกฺขิปโนฺต **''อลํ โมคฺคลฺลานา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อล**นฺติ ปฏิเกฺขปวจนํฯ **วิปลฺลาสมฺปิ สตฺตา ปฏิลเภยฺยุ**นฺติ วิปรีตคฺคาหมฺปิ สตฺตา สมฺปาปุเณยฺยุํฯ กถํ? อยํ นุ โข ปถวี , อุทาหุ น อยนฺติฯ อถ วา อมฺหากํ นุ โข อยํ คาโม, อุทาหุ อเญฺญส''นฺติฯ เอวํ นิคมชนปทเขตฺตารามาทีสุฯ น วา เอส วิปลฺลาโส, อจิเนฺตโยฺย หิ อิทฺธิมโต อิทฺธิวิสโยฯ เอวํ

ปน วิปลฺลาสํ ปฏิลเภยฺยุํ – อิทํ ทุพฺภิกฺขํ นาม น อิทานิเยว โหติ, อนาคเตปิ ภวิสฺสติฯ ตทา ภิกฺขู ตาทิสํ อิทฺธิมนฺตํ สพฺรหฺมจาริํ กุโต ลภิสฺสนฺติ? เต โสตาปนฺน-สกทาคามิ-อนาคามิ-สุกฺขวิปสฺสก-ฌานลาภิ-ปฏิสมฺภิทาปฺปตฺตขีณาสวาปิ สมานา อิทฺธิพลาภาวา ปรกุลานิ ปิณฺฑาย อุปสงฺกมิสฺสนฺติฯ ตตฺร มนุสฺสานํ เอวํ ภวิสฺสติ – ‘‘พุทฺธกาเล ภิกฺขู สิกฺขาสุ ปริปูรการิโน อเหสุํฯ เต คุเณ นิพฺพเตฺตตฺวา ทุพฺภิกฺขกาเล ปถวิํ ปริวเตฺตตฺวา ปปฺปฏโกชํ ปริภุญฺชิํสุฯ อิทานิ ปน สิกฺขาย ปริปูรการิโน นตฺถิฯ ยทิ สิยุํ, ตเถว กเรยฺยุํฯ น อมฺหากํ ยํ กิญฺจิ ปกฺกํ วา อามํ วา ขาทิตุํ ทเทยฺยุ’’นฺติฯ เอวํ เตสุเยว อริยปุคฺคเลสุ ‘‘นตฺถิ อริยปุคฺคลา’’ติ อิมํ วิปลฺลาสํ ปฏิลเภยฺยุํฯ วิปลฺลาสวเสน จ อริเย ครหนฺตา อุปวทนฺตา อปายุปคา ภเวยฺยุํฯ ตสฺมา **มา เต รุจฺจิ ปถวิํ ปริวเตฺตตุ**นฺติฯ

อถ เถโร อิมํ ยาจนํ อลภมาโน อญฺญํ ยาจโนฺต **‘‘สาธุ, ภเนฺต’’**ติอาทิมาหฯ ตมฺปิสฺส ภควา ปฏิกฺขิปโนฺต **‘‘อลํ โมคฺคลฺลานา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ น วุตฺตํ ‘‘วิปลฺลาสมฺปิ สตฺตา ปฏิลเภยฺยุ’’นฺติ, อถ โข ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว คเหตพฺพํ; อโตฺถปิ จสฺส วุตฺตสทิสเมว เวทิตโพฺพฯ ยทิ ปน ภควา อนุชาเนยฺย, เถโร กิํ กเรยฺยาติ? มหาสมุทฺทํ เอเกน ปทวีติหาเรน อติกฺกมิตพฺพํ มาติกามตฺตํ อธิฎฺฐหิตฺวา นเฬรุปุจิมนฺทโต อุตฺตรกุรุอภิมุขํ มคฺคํ นีหริตฺวา อุตฺตรกุรุํ คมนาคมนสมฺปเนฺน ฐาเน กตฺวา ทเสฺสยฺย, ยถา ภิกฺขู โคจรคามํ วิย ยถาสุขํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา นิกฺขเมยฺยุนฺติฯ

นิฎฺฐิตา มหาโมคฺคลฺลานสฺส สีหนาทกถาฯ

วินยปญฺญตฺติยาจนกถาวณฺณนา

๑๘. อิทานิ อายสฺมา อุปาลิ วินยปญฺญตฺติยา มูลโต ปภุติ นิทานํ ทเสฺสตุํ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สิกฺขาปทปฏิสํยุตฺตํ วิตกฺกุปฺปาทํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อถ โข อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **รโหคตสฺสา**ติ รหสิ คตสฺสฯ **ปฏิสลฺลีนสฺสา**ติ สลฺลีนสฺส เอกีภาวํ คตสฺสฯ **กตเมสาน**นฺติ อตีเตสุ วิปสฺสีอาทีสุ พุเทฺธสุ กตเมสํฯ จิรํ อสฺส ฐิติ, จิรา วา อสฺส ฐิตีติ **จิรฎฺฐิติกํ**ฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานปทตฺถเมวฯ

กิํ ปน เถโร อิมํ อตฺตโน ปริวิตกฺกํ สยํ วินิจฺฉินิตุํ น สโกฺกตีติ? วุจฺจเต – สโกฺกติ จ น สโกฺกติ จฯ อยญฺหิ อิเมสํ นาม พุทฺธานํ สาสนํ น จิรฎฺฐิติกํ อโหสิ, อิเมสํ จิรฎฺฐิติกนฺติ เอตฺตกํ สโกฺกติ วินิจฺฉินิตุํฯ อิมินา ปน การเณน น จิรฎฺฐิติกํ อโหสิ, อิมินา จิรฎฺฐิติกนฺติ เอตํ น สโกฺกติฯ มหาปทุมเตฺถโร ปนาห – ‘‘เอตมฺปิ โสฬสวิธาย ปญฺญาย มตฺถกํ ปตฺตสฺส อคฺคสาวกสฺส น ภาริยํ, สมฺมาสมฺพุเทฺธน ปน สทฺธิํ เอกฎฺฐาเน วสนฺตสฺส สยํ วินิจฺฉยกรณํ ตุลํ ฉเฑฺฑตฺวา หเตฺถน ตุลนสทิสํ โหตีติ ภควนฺตํเยว อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉี’’ติฯ อถสฺส ภควา ตํ วิสฺสเชฺชโนฺต **‘‘ภควโต จ สาริปุตฺต วิปสฺสิสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ตํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๑๙. ปุน เถโร การณํ ปุจฺฉโนฺต **โก นุ โข, ภเนฺต, เหตู**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **โก นุ โข ภเนฺต**ติ การณปุจฺฉา , ตสฺส กตโม นุ โข ภเนฺตติ อโตฺถฯ **เหตุ ปจฺจโย**ติ อุภยเมตํ การณาธิวจนํ; การณญฺหิ ยสฺมา เตน ตสฺส ผลํ หิโนติ ปวตฺตติ, ตสฺมา เหตูติ วุจฺจติฯ ยสฺมา ตํ ปฏิจฺจ เอติ ปวตฺตติ, ตสฺมา ปจฺจโยติ วุจฺจติฯ เอวํ อตฺถโต เอกมฺปิ โวหารวเสน จ วจนสิลิฎฺฐตาย จ ตตฺร ตตฺร เอตํ อุภยมฺปิ วุจฺจติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

อิทานิ ตํ เหตุญฺจ ปจฺจยญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘ภควา จ สาริปุตฺต วิปสฺสี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **กิลาสุโน อเหสุ**นฺติ น อาลสิยกิลาสุโน, น หิ พุทฺธานํ อาลสิยํ วา โอสนฺนวีริยตา วา อตฺถิฯ พุทฺธา หิ เอกสฺส วา ทฺวินฺนํ วา สกลจกฺกวาฬสฺส วา ธมฺมํ เทเสนฺตา สมเกเนว อุสฺสาเหน ธมฺมํ เทเสนฺติ, น ปริสาย อปฺปภาวํ ทิสฺวา โอสนฺนวีริยา โหนฺติ, นาปิ มหนฺตภาวํ ทิสฺวา อุสฺสนฺนวีริยาฯ ยถา หิ สีโห มิคราชา สตฺตนฺนํ ทิวสานํ อจฺจเยน โคจราย ปกฺกโนฺต ขุทฺทเก วา มหเนฺต วา ปาเณ เอกสทิเสเนว เวเคน ธาวติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ‘‘มา เม ชโว ปริหายี’’ติฯ เอวํ พุทฺธา อปฺปกาย วา มหติยา วา ปริสาย สมเกเนว อุสฺสาเหน ธมฺมํ เทเสนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ‘‘มา โน ธมฺมครุตา ปริหายี’’ติฯ ธมฺมครุโน หิ พุทฺธา ธมฺมคารวาติฯ

ยถา ปน อมฺหากํ ภควา มหาสมุทฺทํ ปูรยมาโน วิย วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิ, เอวํ เต น เทเสสุํฯ กสฺมา? สตฺตานํ อปฺปรชกฺขตายฯ เตสํ กิร กาเล ทีฆายุกา สตฺตา อปฺปรชกฺขา อเหสุํฯ เต จตุสจฺจปฏิสํยุตฺตํ เอกคาถมฺปิ สุตฺวา ธมฺมํ อภิสเมนฺติ, ตสฺมา น วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสุํฯ เตเนว การเณน **อปฺปกญฺจ เนสํ อโหสิ สุตฺตํ...เป.... เวทลฺล**นฺติฯ ตตฺถ สุตฺตาทีนํ นานตฺตํ **ปฐมสงฺคีติวณฺณนายํ** วุตฺตเมวฯ

อปญฺญตฺตํ สาวกานํ สิกฺขาปทนฺติ สาวกานํ นิโทฺทสตาย โทสานุรูปโต ปญฺญเปตพฺพํ สตฺตาปตฺติกฺขนฺธวเสน อาณาสิกฺขาปทํ อปญฺญตฺตํฯ **อนุทฺทิฏฺฐํ ปาติโมกฺข**นฺติ อนฺวทฺธมาสํ อาณาปาติโมกฺขํ อนุทฺทิฏฺฐํ อโหสิฯ โอวาทปาติโมกฺขเมว เต อุทฺทิสึสุ; ตมฺปิ จ โน อนฺวทฺธมาสํฯ ตถา หิ วิปสฺสี ภควา ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ สกึ สกึ โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิ; ตญฺจ โข สามํเยวฯ สาวกา ปนสฺส อตฺตโน อตฺตโน วสนฏฺฐาเนสุ น อุทฺทิสึสุฯ สกลชมฺพุทีเป เอกสฺมึเยว ฐาเน พนฺธุมติยา ราชธานิยา เขเม มิคทาเย วิปสฺสิสฺส ภควโต วสนฏฺฐาเน สพฺพปิ ภิกฺขุสโงฺฆ อุโปสถํ อกาสิฯ ตญฺจ โข สงฺฆุโปสถเมว; น คณุโปสถํ, น ปุคฺคลุโปสถํ, น ปาริสุทฺธิอุโปสถํ, น อธิฏฺฐานุโปสถํฯ

ตทา กิร ชมฺพุทีเป จตุราสีติวิหารสหสฺสานิ โหนฺติฯ เอกเมกสฺมึ วิหาเร อโพฺพกิณฺณานิ ทสปิ วีสติปิ ภิกฺขุสหสฺสานิ วสนฺติ, ภิโยฺยปิ วสนฺติฯ อุโปสถาโรจิกา เทวตา ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา อาโรเจนฺติ – ‘‘มาริสา, เอกํ วสฺสํ อติกฺกนฺตํ, เทฺว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ วสฺสานิ อติกฺกนฺตานิ, อิทํ ฉฏฺฐํ วสฺสํ, อาคามินิยา ปุณฺณมาสิยา พุทฺธทสฺสนตฺถํ อุโปสถกรณตฺถญฺจ คนฺตพฺพํ! สมฺปโตฺต โว สนฺนิปาตกาโล’’ติฯ ตโต สานุภาวา ภิกฺขู อตฺตโน อตฺตโน อานุภาเวน คจฺฉนฺติ, อิตเร เทวตานุภาเวนฯ กถํ? เต กิร ภิกฺขู ปาจีนสมุทฺทเนฺต วา ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณสมุทฺทเนฺต วา ฐิตา คมิยวตฺตํ ปูเรตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ‘‘คจฺฉามา’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทนฺติ; สห จิตฺตุปฺปาทา อุโปสถคฺคํ คตาว โหนฺติฯ เต วิปสฺสึ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา นิสีทนฺติฯ ภควาปิ สนฺนิสินฺนาย ปริสาย อิมํ **โอวาทปาติโมกฺขํ** อุทฺทิสติฯ

‘‘ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา;
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา;
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี;
น สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยโนฺตฯ

‘‘สพฺพปาปสฺส อกรณํ, กุสลสฺส อุปสมฺปทา;
สจิตฺตปริโยทปนํ, เอตํ พุทฺธาน สาสนํฯ

‘‘อนูปวาโท อนูปฆาโต, ปาติโมเกฺข จ สํวโร;

มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ, ปนฺตญฺจ สยนาสนํ;
อธิจิตฺเต จ อาโยโค, เอตํ พุทฺธาน สาสน''นฺติฯ (ที. นิ. ๒.๙๐; ธ. ป. ๑๘๓-๑๘๕);

เอเตเนว อุปาเยน อิตเรสมฺปิ พุทฺธานํ ปาติโมกฺขุทฺเทโส เวทิตพฺโพฯ สพฺพพุทฺธานญฺหิ อิมา ติโสฺสว โอวาทปาติโมกฺขคาถาโย โหนฺติฯ ตา ทีฆายุกพุทฺธานํ ยาว สาสนปริยนฺตา อุทฺเทสมาคจฺฉนฺติ; อปฺปายุกพุทฺธานํ ปฐมโพธิยํเยวฯ สิกฺขาปทปญฺญตฺติกาลโต ปน ปภุติ อาณาปาติโมกฺขเมว อุทฺทิสียติฯ ตญฺจ โข ภิกฺขู เอว อุทฺทิสนฺติ, น พุทฺธาฯ ตสฺมา อมฺหากมฺปิ ภควา ปฐมโพธิยํ วีสติวสฺสมตฺตเมว อิทํ โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิฯ อเถกทิวสํ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเท นิสิโนฺน ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ''น ทานาหํ, ภิกฺขเว, อิโต ปรํ อุโปสถํ กริสฺสามิ ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามิ, ตุเมฺหว ทานิ ภิกฺขเว อิโต ปรํ อุโปสถํ กเรยฺยาถ, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยาถฯ อฎฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส ยํ ตถาคโต อปริสุทฺธาย ปริสาย อุโปสถํ กเรยฺย, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยา''ติ (จูฬว. ๓๘๖)ฯ ตโต ปฎฺฐาย ภิกฺขู อาณาปาติโมกฺขํ อุทฺทิสนฺติฯ อิทํ อาณาปาติโมกฺขํ เตสํ อนุทฺทิฎฺฐํ อโหสิฯ เตน วุตฺตํ – ''อนุทฺทิฎฺฐํ ปาติโมกฺข''นฺติฯ

เตสํ พุทฺธานนฺติ เตสํ วิปสฺสีอาทีนํ ติณฺณํ พุทฺธานํฯ **อนฺตรธาเนนา**ติ ขนฺธนฺตรธาเนน; ปรินิพฺพาเนนาติ วุตฺตํ โหติฯ **พุทฺธานุพุทฺธาน**นฺติ เย เตสํ พุทฺธานํ อนุพุทฺธา สมฺมุขสาวกา เตสญฺจ ขนฺธนฺตรธาเนนฯ **เย เต ปจฺฉิมา สาวกา**ติ เย เตสํ สมฺมุขสาวกานํ สนฺติเก ปพฺพชิตา ปจฺฉิมา สาวกาฯ **นานานามา**ติ ''พุทฺธรกฺขิโต, ธมฺมรกฺขิโต''ติอาทิ นามวเสน วิวิธนามาฯ **นานาโคตฺตา**ติ ''โคตโม, โมคฺคลฺลาโน''ติอาทิ โคตฺตวเสน วิวิธโคตฺตาฯ **นานาชจฺจา**ติ ''ขตฺติโย, พฺราหฺมโณ''ติอาทิชาติวเสน นานาชจฺจาฯ **นานากุลา ปพฺพชิตา**ติ ขตฺติยกุลาทิวเส เนว อุจฺจนีจอุฬารุฬารโภคาทิกุลวเสน วา วิวิธกุลา นิกฺขมฺม ปพฺพชิตาฯ

เต ตํ พฺรหฺมจริยนฺติ เต ปจฺฉิมา สาวกา ยสฺมา เอกนามา เอกโคตฺตา เอกชาติกา เอกกุลา ปพฺพชิตา ''อมฺหากํ สาสนํ ตนฺติ ปเวณี''ติ อตฺตโน ภารํ กตฺวา พฺรหฺมจริยํ รกฺขนฺติ, จิรํ ปริยตฺติธมฺมํ ปริหรนฺติฯ อิเม จ ตาทิสา น โหนฺติฯ ตสฺมา อญฺญมญฺญํ วิเหเฐนฺตา วิโลมํ คณฺหนฺตา ''อสุโก เถโร ชานิสฺสติ, อสุโก เถโร ชานิสฺสตี''ติ สิถิลํ กโรนฺตา ตํ พฺรหฺมจริยํ ขิปฺปเญฺญว อนฺตรธาเปสุํ, สงฺคหํ อาโรเปตฺวา น รกฺขึสุฯ **เสยฺยถาปี**ติ ตสฺสตฺถสฺส โอปมฺมนิทสฺสนํฯ **วิกิรตี**ติ วิกฺขิปติฯ **วิธมตี**ติ ฐานนฺตรํ เนติฯ **วิทฺธํเสตี**ติ ฐิตฎฺฐานโต อปเนติฯ **ยถา ตํ สุเตฺตน อสงฺคหิตตฺตา**ติ ยถา สุเตฺตน อสงฺคหิตตฺตา อคนฺถิตตฺตา อพทฺธตฺตา เอวํ วิกิรติ ยถา สุเตฺตน อสงฺคหิตานิ วิกิริยนฺติ, เอวํ วิกิรตีติ วุตฺตํ โหติฯ **เอวเมว โข**ติ โอปมฺมสมฺปฎิปาทนํฯ **อนฺตรธาเปสุ**นฺติ วคฺคสงฺคห-ปณฺณาสสงฺคหาทีหิ อสงฺคณฺหนฺตา ยํ ยํ อตฺตโน รุจฺจติ, ตํ ตเทว คเหตฺวา เสสํ วินาเสสุํ อทสฺสนํ นยึสุฯ

อกิลาสุโน จ เต ภควโนฺต อเหสุํ สาวเก เจตสา เจโต ปริจฺจ โอวทิตุนฺติ อปิจ สาริปุตฺต เต พุทฺธา อตฺตโน เจตสา สาวกานํ เจโต ปริจฺจ ปริจฺฉินฺทิตฺวา โอวทิตุํ อกิลาสุโน อเหสุํ, ปรจิตฺตํ ญตฺวา อนุสาสนึ น ภาริยโต น ปปญฺจโต อทฺทสํสุฯ **ภูตปุพฺพํ สาริปุตฺตา**ติอาทิ เตสํ อกิลาสุภาวปฺปกาสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ภึสนเก**ติ ภยานเก ภยชนนเกฯ **เอวํ วิตเกฺกถา**ติ เนกฺขมฺมวิตกฺกาทโย ตโย วิตเกฺก วิตเกฺกถฯ **มา เอวํ วิตกฺกยิตฺถา**ติ กามวิตกฺกาทโย ตโย อกุสลวิตเกฺก มา วิตกฺกยิตฺถฯ **เอวํ มนสิ กโรถา**ติ ''อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา อสุภ''นฺติ มนสิ กโรถฯ **มา เอวํ มนสา** กตฺถาติ ''นิจฺจํ สุขํ อตฺตา สุภ''นฺติ มา มนสิ อกริตฺถฯ **อิทํ ปชหถา**ติ อกุสลํ ปชหถฯ **อิทํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา**ติ กุสลํ อุปสมฺปชฺช ปฎิลภิตฺวา นิปฺผาเทตฺวา วิหรถฯ

อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสูติ อคฺคเหตฺวา วิมุจฺจึสุฯ เตสญฺหิ จิตฺตานิ เยหิ อาสเวหิ วิมุจฺจึสุ, น เต ตานิ คเหตฺวา วิมุจฺจึสุฯ อนุปฺปาทนิโรเธน ปน นิรุชฺฌมานา อคฺคเหตฺวา วิมุจฺจึสุฯ เตน วุตฺตํ – ''อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสู''ติฯ สเพฺพปิ เต อรหตฺตํ ปตฺวา สูริยรสฺมิสมฺผุฏฺฐมิว ปทุมวนํ วิกสิตจิตฺตา อเหสุํฯ **ตตฺร สุทํ สาริปุตฺต ภึสนกสฺส วนสณฺฑสฺส ภึสนกตสฺมึ โหตีติ ตตฺราติ** ปุริมวจนาเปกฺขํ; **สุทนฺติ** ปทปูรณมตฺเต นิปาโต; **สาริปุตฺตาติ** อาลปนํฯ อยํ ปเนตฺถ อตฺถโยชนา – **ตตฺราติ** ยํ วุตฺตํ ''อญฺญตรสฺมึ ภึสนเก วนสเณฺฑ''ติ, ตตฺร โย โส ภึสนโกติ วนสโณฺฑ วุโตฺต, ตสฺส ภึสนกสฺส วนสณฺฑสฺส ภึสนกตสฺมึ โหติ, ภึสนกิริยาย โหตีติ อโตฺถฯ กึ โหติ? อิทํ โหติ – โย โกจิ อวีตราโค…เป.… โลมานิ หํสนฺตีติฯ

อถ วา **ตตฺราติ** สามิอเตฺถ ภุมฺมํฯ **สุอิติ** นิปาโต; ''กึ สุ นาม เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา''ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๔๖๙) วิยฯ อิทนฺติ อธิเปฺปตมตฺถํ ปจฺจกฺขํ วิย กตฺวา ทสฺสนวจนํฯ สุอิทนฺติ **สุทํ,** สนฺธิวเสน อิการโลโป เวทิตโพฺพฯ ''จกฺขุนฺทฺริยํ, อิตฺถินฺทฺริยํ, อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ (วิภ. ๒๑๙), ''กึ สูธ วิตฺต''นฺติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๗๓, ๒๔๖; สุ. นิ. ๑๘๓) วิยฯ อยํ ปเนตฺถ อตฺถโยชนา – ตสฺส สาริปุตฺต ภึสนกสฺส วนสณฺฑสฺส ภึสนกตสฺมึ อิทํ สุ โหติฯ **ภึสนกตสฺมินฺติ** ภึสนกภาเวติ อโตฺถฯ เอกสฺส ตการสฺส โลโป ทฏฺฐโพฺพฯ ภึสนกตฺตสฺมินฺติเยว วา ปาโฐฯ ''ภึสนกตาย'' อิติ วา วตฺตเพฺพ ลิงฺควิปลฺลาโส กโตฯ นิมิตฺตเตฺถ เจตํ ภุมฺมวจนํ, ตสฺมา เอวํ สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพ – ภึสนกภาเว อิทํสุ โหติ, ภึสนกภาวนิมิตฺตํ ภึสนกภาวเหตุ ภึสนกภาวปจฺจยา อิทํสุ โหติฯ **โย โกจิ อวีตราโค ตํ วนสณฺฑํ ปวิสติ, เยภุเยฺยน โลมานิ หํสนฺตีติ** พหุตรานิ โลมานิ หํสนฺติ อุทฺธํ มุขานิ สูจิสทิสานิ กณฺฏกสทิสานิ จ หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ, อปฺปานิ น หํสนฺติฯ พหุตรานํ วา สตฺตานํ หํสนฺติฯ อปฺปกานํ อติสูรปุริสานํ น หํสนฺติฯ

อิทานิ **อยํ โข, สาริปุตฺต, เหตูติ**อาทิ นิคมนํฯ ยเญฺจตฺถ อนฺตรนฺตรา น วุตฺตํ, ตํ อุตฺตานตฺถเมวฯ ตสฺมา ปาฬิกฺกเมเนว เวทิตพฺพํฯ ยํ ปน วุตฺตํ **น จิรฏฺฐิติกํ อโหสีติ**, ตํ ปุริสยุควเสน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ วสฺสคณนาย หิ วิปสฺสิสฺส ภควโต อสีติวสฺสสหสฺสานิ อายุ, สมฺมุขสาวกานมฺปิสฺส ตตฺตกเมวฯ เอวมสฺส ยวายํ สพฺพปจฺฉิมโก สาวโก, เตน สห ฆเฏตฺวา สตสหสฺสํ สฏฺฐิมตฺตานิ จ วสฺสสหสฺสานิ พฺรหฺมจริยํ อฏฺฐาสิฯ ปุริสยุควเสน ปน ยุคปรมฺปราย อาคนฺตฺวา เทฺวเยว ปุริสยุคานิ อฏฺฐาสิฯ ตสฺมา น จิรฏฺฐิติกนฺติ วุตฺตํฯ สิขิสฺส ปน ภควโต สตฺตติวสฺสสหสฺสานิ อายุฯ สมฺมุขสาวกานมฺปิสฺส ตตฺตกเมวฯ เวสฺสภุสฺส ภควโต สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ อายุฯ สมฺมุขสาวกานมฺปิสฺส ตตฺตกเมวฯ เอวํ เตสมฺปิ เย สพฺพปจฺฉิมกา สาวกา เตหิ สห ฆเฏตฺวา สตสหสฺสโต อุทฺธํ จตฺตาลีสมตฺตานิ วีสติมตฺตานิ จ วสฺสสหสฺสานิ พฺรหฺมจริยํ อฏฺฐาสิฯ ปุริสยุควเสน ปน ยุคปรมฺปราย อาคนฺตฺวา เทฺว เทฺวเยว ปุริสยุคานิ อฏฺฐาสิฯ ตสฺมา น จิรฏฺฐิติกนฺติ วุตฺตํฯ

๒๐. เอวํ อายสฺมา สาริปุโตฺต ติณฺณํ พุทฺธานํ พฺรหฺมจริยสฺส น จิรฏฺฐิติการณํ สุตฺวา อิตเรสํ ติณฺณํ พฺรหฺมจริยสฺส จิรฏฺฐิติการณํ โสตุกาโม ปุน ภควนฺตํ **''โก ปน ภเนฺต เหตู''**ติ อาทินา นเยน ปุจฺฉิฯ ภควาปิสฺส พฺยากาสิฯ ตํ สพฺพํ วุตฺตปฏิปกฺขวเสน เวทิตพฺพํฯ จิรฏฺฐิติกภาเวปิ เจตฺถ เตสํ พุทฺธานํ อายุปริมาณโตปิ ปุริสยุคโตปิ อุภยถา จิรฏฺฐิติกตา เวทิตพฺพาฯ กกุสนฺธสฺส หิ ภควโต จตฺตาลีสวสฺสสหสฺสานิ อายุ, โกณาคมนสฺส ภควโต ตึสวสฺสสหสฺสานิ, กสฺสปสฺส ภควโต วีสติวสฺสสหสฺสานิ; สมฺมุขสาวกานมฺปิ เนสํ ตตฺตกเมวฯ พหูนิ จ เนสํ

สาวกยุคานิ ปรมฺปราย พฺรหฺมจริยํ ปวเตฺตสุํฯ เอวํ เตสํ อายุปริมาณโตปิ สาวกยุคโตปิ อุภยถา พฺรหฺมจริยํ จิรฏฺฐิติกํ อโหสิฯ

อมฺหากํ ปน ภควโต กสฺสปสฺส ภควโต อุปฺปฏฺฐมายุกปฺปมาเณ ทสวสฺสสหสฺสายุกกาเล อุปฺปชฺชิตพฺพํ สิยาฯ ตํ อสมฺภุณเนฺตน ปญฺจวสฺสสหสฺสายุกกาเล, เอกวสฺสสหสฺสายุกกาเล, ปญฺจวสฺสสตายุกกาเลปิ วา อุปฺปชฺชิตพฺพํ สิยาฯ ยสฺมา ปนสฺส พุทฺธตฺตการเก ธมฺเม เอสนฺตสฺส ปริเยสนฺตสฺส ญาณํ ปริปาเจนฺตสฺส คพฺภํ คณฺหาเปนฺตสฺส วสฺสสตายุกกาเล ญาณํ ปริปากมคมาสิฯ ตสฺมา อติปริตฺตายุกกาเล อุปฺปโนฺนฯ เตนสฺส สาวกปรมฺปราวเสน จิรฏฺฐิติกมฺปิ พฺรหฺมจริยํ อายุปริมาณวเสน วสฺสคณนาย นจิรฏฺฐิติกเมวาติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ

๒๑. อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺตติ โก อนุสนฺธิ? เอวํ ติณฺณํ พุทฺธานํ พฺรหฺมจริยสฺส จิรฏฺฐิติการณํ สุตฺวา สิกฺขาปทปญฺญตฺติเยว จิรฏฺฐิติกภาวเหตูติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ภควโตปิ พฺรหฺมจริยสฺส จิรฏฺฐิติกภาวํ อิจฺฉโนฺต อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควนฺตํ สิกฺขาปทปญฺญตฺตึ ยาจิฯ ตสฺสา ยาจนวิธิทสฺสนตฺถเมตํ วุตฺตํ – **อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต อุฏฺฐายาสนา ...เป.... จิรฏฺฐิติก**นฺติฯ ตตฺถ **อทฺธนิย**นฺติ อทฺธานกฺขมํ; ทีฆกาลิกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

อถสฺส ภควา ‘‘น ตาวายํ สิกฺขาปทปญฺญตฺติกาโล’’ติ ปกาเสโนฺต **‘‘อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺตา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อาคเมหิ ตฺวนฺ**ติ ติฏฺฐ ตาว ตฺวํ; อธิวาเสหิ ตาว ตฺวนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อาทรตฺถวเสเนวตฺถ ทฺวิกฺขตฺตุํ วุตฺตํฯ เอเตน ภควา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา สาวกานํ วิสยภาวํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘พุทฺธวิสโยว สิกฺขาปทปญฺญตฺตี’’ติ อาวิกโรโนฺต **‘‘ตถาคโต วา’’**ติอาทิมาหฯ เอตฺถ จ **ตตฺถา**ติ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยาจนาเปกฺขํ ภุมฺมวจนํฯ ตตฺรายํ โยชนา – ยํ วุตฺตํ ‘‘สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺยา’’ติ, ตตฺถ ตสฺสา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา ตถาคโตเยว กาลํ ชานิสฺสตีติฯ เอวํ วตฺวา อกาลํ ตาว ทเสฺสตุํ **‘‘น ตาว สาริปุตฺตา’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ อาสวา ติฏฺฐนฺติ เอเตสูติ **อาสวฏฺฐานียา**ฯ เยสุ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกา ทุกฺขาสวา กิเลสาสวา จ ปรูปวาทวิปฺปฏิสารวธพนฺธนาทโย เจว อปายทุกฺขวิเสสภูตา จ อาสวา ติฏฺฐนฺติเยว, ยสฺมา เนสํ เต การณํ โหนฺตีติ อโตฺถฯ เต อาสวฏฺฐานียา วีติกฺกมธมฺมา ยาว น สเงฺฆ ปาตุภวนฺติ, น ตาว สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตีติ อยเมตฺถ โยชนาฯ ยทิ หิ ปญฺญเปยฺย, ปรูปวาทา ปรูปารมฺภา ครหโทสา น ปริมุเจฺจยฺยฯ

กถํ? ปญฺญเปเนฺตน หิ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยา’’ติอาทิ สพฺพํ ปญฺญเปตพฺพํ ภเวยฺยฯ อทิสฺวาว วีติกฺกมโทสํ อิมํ ปญฺญตฺตึ ญตฺวา ปเร เอวํ อุปวาทญฺจ อุปารมฺภญฺจ ครหญฺจ ปวเตฺตยฺยุํ – ‘‘กถญฺหิ นาม สมโณ โคตโม ภิกฺขุสเงฺฆ เม อนุวายิโก วจนกโรติ เอตฺตาวตา สิกฺขาปเทหิ ปลิเวเฐสฺสติ, ปาราชิกํ ปญฺญเปสฺสติ? นนุ อิเม กุลปุตฺตา มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ มหนฺตญฺจ ญาติปริวฏฺฏํ หตฺถคตานิ จ รชฺชานิปิ ปหาย ปพฺพชิตา, ฆาสจฺฉาทนปรมตาย สนฺตุฏฺฐา, สิกฺขาย ติพฺพคารวา, กาเย จ ชีวิเต จ นิรเปกฺขา วิหรนฺติฯ เตสุ นาม โก โลกามิสภูตํ เมถุนํ วา ปฏิเสวิสฺสติ, ปรภณฺฑํ วา หริสฺสติ, ปรสฺส วา อิฏฺฐํ กนฺตํ อติมธุรํ ชีวิตํ อุปจฺฉินฺทิสฺสติ, อภูตคุณกถาย วา ชีวิตํ กเปฺปสฺสติ! นนุ ปาราชิเก อปญฺญเตฺตปิ ปพฺพชฺชาสเงฺขเปเนวตํ ปากฏํ กต’’นฺติฯ ตถาคตสฺส จ ถามญฺจ พลญฺจ สตฺตา น ชาเนยฺยุํฯ ปญฺญตฺตมฺปิ สิกฺขาปทํ กุเปฺปยฺย, น ยถาฐาเน ติเฏฺฐยฺยฯ เสยฺยถาปิ นาม อกุสโล เวโชฺช กญฺจิ อนุปฺปนฺนคณฺฑํ ปุริสํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เอหิ โภ ปุริส, อิมสฺมึ เต สรีรปฺปเทเส มหาคโณฺฑ อุปฺปชฺชิตฺวา อนยพฺยสนํ ปาเปสฺสติ, ปฏิกเจฺจว นํ ติกิจฺฉาเปหี’’ติ วตฺวา ‘‘สาธาจริย, ตฺวํเยว นํ ติกิจฺฉสฺสู’’ติ วุโตฺต ตสฺส อโรคํ สรีรปฺปเทสํ ผาเลตฺวา โลหิตํ นีหริตฺวา อาเลปนพนฺธนโธวนาทีหิ

ตํ ปเทสํ สญฺฉวิํ กตฺวา ตํ ปุริสํ วเทยฺย – ‘‘มหาโรโค เต มยา ติกิจฺฉิโต, เทหิ เม เทยฺย ธมฺม’’นฺติฯ โส ตํ ‘‘กิมยํ พาลเวโชฺช วทติ? กตโร กิร เม อิมินา โรโค ติกิจฺฉิโต? นนุ เม อยํ ทุกฺขญฺจ ชเนติ, โลหิตกฺขยญฺจ มํ ปาเปตี’’ติ เอวํ อุปวเทยฺย เจว อุปารเมฺภยฺย จ ครเหยฺย จ, น จสฺส คุณํ ชาเนยฺยฯ เอวเมว ยทิ อนุปฺปเนฺน วีติกฺกมโทเส สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺย, ปรูปวาทาทีหิ จ น ปริมุเจฺจยฺย, น จสฺส ถามํ วา พลํ วา สตฺตา ชาเนยฺยุํ, ปญฺญตฺตมฺปิ สิกฺขาปทํ กุเปฺปยฺย, น ยถาฐาเน ติเฎฺฐยฺยฯ ตสฺมา วุตฺตํ – **‘‘น ตาว สาริปุตฺต สตฺถา สาวกานํ…เป.… ปาตุภวนฺตี’’**ติฯ

เอวํ อกาลํ ทเสฺสตฺวา ปุน กาลํ ทเสฺสตุํ **‘‘ยโต จ โข สาริปุตฺตา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ยโต**ติ ยทา; ยสฺมิํ กาเลติ วุตฺตํ โหติฯ เสสํ วุตฺตานุสาเรเนว เวทิตพฺพํฯ อยํ วา เหตฺถ สเงฺขปโตฺถ – ยสฺมิํ สมเย ‘‘อาสวฎฺฐานียา ธมฺมา’’ติ สงฺขฺยํ คตา วีติกฺกมโทสา สเงฺฆ ปาตุภวนฺติ, ตทา สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ, อุทฺทิสติ ปาติโมกฺขํฯ กสฺมา? เตสํเยว ‘‘อาสวฎฺฐานียา ธมฺมา’’ติ สงฺขฺยํ คตานํ วีติกฺกมโทสานํ ปฎิฆาตายฯ เอวํ ปญฺญเปโนฺต ยถา นาม กุสโล เวโชฺช อุปฺปนฺนํ คณฺฑํ ผาลนเลปนพนฺธนโธวนาทีหิ ติกิจฺฉโนฺต โรคํ วูปสเมตฺวา สญฺฉวิํ กตฺวา น เตฺวว อุปวาทาทิรโห โหติ, สเก จ อาจริยเก วิทิตานุภาโว หุตฺวา สกฺการํ ปาปุณาติ; เอวํ น จ อุปวาทาทิรโห โหติ, สเก จ สพฺพญฺญุวิสเย วิทิตานุภาโว หุตฺวา สกฺการํ ปาปุณาติฯ ตญฺจสฺส สิกฺขาปทํ อกุปฺปํ โหติ, ยถาฐาเน ติฎฺฐตีติฯ

เอวํ อาสวฎฺฐานียานํ ธมฺมานํ อนุปฺปตฺติํ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา อกาลํ อุปฺปตฺติญฺจ กาลนฺติ วตฺวา อิทานิ เตสํ ธมฺมานํ อนุปฺปตฺติกาลญฺจ อุปฺปตฺติกาลญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘น ตาว สาริปุตฺต อิเธกเจฺจ’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ อุตฺตานตฺถานิ ปทานิ ปาฬิวเสเนว เวทิตพฺพานิฯ อยํ ปน อนุตฺตานปทวณฺณนา – รตฺติโย ชานนฺตีติ **รตฺตญฺญู,** อตฺตโน ปพฺพชิตทิวสโต ปฎฺฐาย พหุกา รตฺติโย ชานนฺติ, จิรปพฺพชิตาติ วุตฺตํ โหติฯ รตฺตญฺญูหิ มหตฺตํ **รตฺตญฺญุมหตฺตํ;** จิรปพฺพชิเตหิ มหนฺตภาวนฺติ อโตฺถฯ ตตฺร รตฺตญฺญุมหตฺตํ ปเตฺต สเงฺฆ อุปเสนํ วงฺคนฺตปุตฺตํ อารพฺภ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ โส หายสฺมา อูนทสวเสฺส ภิกฺขู อุปสมฺปาเทเนฺต ทิสฺวา เอกวโสฺส สทฺธิวิหาริกํ อุปสมฺปาเทสิฯ อถ ภควา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสิ – ‘‘น, ภิกฺขเว , อูนทสวเสฺสน อุปสมฺปาเทตโพฺพฯ โย อุปสมฺปาเทยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ (มหาว. ๗๕)ฯ เอวํ ปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท ปุน ภิกฺขู ‘‘ทสวสฺสามฺห ทสวสฺสามฺหา’’ติ พาลา อพฺยตฺตา อุปสมฺปาเทนฺติฯ อถ ภควา อปรมฺปิ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิ – ‘‘น, ภิกฺขเว, พาเลน อพฺยเตฺตน อุปสมฺปาเทตโพฺพฯ โย อุปสมฺปาเทยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, พฺยเตฺตน ภิกฺขุนา ปฎิพเลน ทสวเสฺสน วา อติเรกทสวเสฺสน วา อุปสมฺปาเทตุ’’นฺติ (มหาว. ๗๖) รตฺตญฺญุมหตฺตํ ปตฺตกาเล เทฺว สิกฺขาปทานิ ปญฺญตฺตานิฯ

เวปุลฺลมหตฺตนฺติ วิปุลภาเวน มหตฺตํฯ สโงฺฆ หิ ยาว น เถรนวมชฺฌิมานํ วเสน เวปุลฺลมหตฺตํ ปโตฺต โหติ, ตาว เสนาสนานิ ปโหนฺติฯ สาสเน เอกเจฺจ อาสวฎฺฐานียา ธมฺมา น อุปฺปชฺชนฺติฯ เวปุลฺลมหตฺตํ ปน ปเตฺต เต อุปฺปชฺชนฺติฯ อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติฯ ตตฺถ เวปุลฺลมหตฺตํ ปเตฺต สเงฺฆ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานิ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ อนุปสมฺปเนฺนน อุตฺตริทิรตฺตติรตฺตํ สหเสยฺยํ กเปฺปยฺย, ปาจิตฺติยํ’’ (ปาจิ. ๕๑); ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี อนุวสฺสํ วุฎฺฐาเปยฺย, ปาจิตฺติยํ’’ (ปาจิ. ๑๑๗๑); ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี เอกํ วสฺสํ เทฺว วุฎฺฐาเปยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๑๑๗๕) อิมินา นเยน เวทิตพฺพานิฯ

ลาภคฺคมหตฺตนฺติ ลาภสฺส อคฺคมหตฺตํ; โย ลาภสฺส อโคฺค อุตฺตโม มหนฺตภาโว, ตํ ปโตฺต โหตีติ อโตฺถฯ ลาเภน วา อคฺคมหตฺตมฺปิ, ลาเภน เสฏฺฐตฺตญฺจ มหนฺตตฺตญฺจ ปโตฺตติ อโตฺถฯ สโงฺฆ หิ ยาว น ลาภคฺคมหตฺตํ ปโตฺต โหติ, ตาว น ลาภํ ปฏิจฺจ อาสวฏฺฐานิยา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติฯ ปเตฺต ปน อุปฺปชฺชนฺติ, อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปติ – ‘‘โย ปน ภิกฺขุ อเจลกสฺส วา ปริพฺพาชกสฺส วา ปริพฺพาชิกาย วา สหตฺถา ขาทนียํ วา โภชนียํ วา ทเทยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๒๗๐)ฯ อิทญฺหิ ลาภคฺคมหตฺตํ ปเตฺต สเงฺฆ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํฯ

พาหุสจฺจมหตฺตนฺติ พาหุสจฺจสฺส มหนฺตภาวํฯ สโงฺฆ หิ ยาว น พาหุสจฺจมหตฺตํ ปโตฺต โหติ, ตาว น อาสวฏฺฐานิยา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติฯ พาหุสจฺจมหตฺตํ ปเตฺต ปน ยสฺมา เอกมฺปิ นิกายํ, เทฺวปิ…เป.… ปญฺจปิ นิกาเย อุคฺคเหตฺวา อโยนิโส อุมฺมุชฺชมานา ปุคฺคลา รเสน รสํ สํสนฺทิตฺวา อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ สตฺถุสาสนํ ทีเปนฺติฯ อถ สตฺถา ‘‘โย ปน ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ…เป.… สมณุเทฺทโสปิ เจ เอวํ วเทยฺยา’’ติอาทินา (ปาจิ. ๔๑๘) นเยน สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตีติฯ

เอวํ ภควา อาสวฏฺฐานิยานํ ธมฺมานํ อนุปฺปตฺติกาลญฺจ อุปฺปตฺติกาลญฺจ ทเสฺสตฺวา ตสฺมิํ สมเย สพฺพโสปิ เตสํ อภาวํ ทเสฺสโนฺต **‘‘นิรพฺพุโท หิ สาริปุตฺตา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **นิรพฺพุโท**ติ อพฺพุทวิรหิโต; อพฺพุทา วุจฺจนฺติ โจรา, นิโจฺจโรติ อโตฺถฯ โจราติ จ อิมสฺมิํ อเตฺถ ทุสฺสีลาว อธิเปฺปตาฯ เต หิ อสฺสมณาว หุตฺวา สมณปฏิญฺญตาย ปเรสํ ปจฺจเย โจเรนฺติฯ ตสฺมา นิรพฺพุโทติ นิโจฺจโร, นิทฺทุสฺสีโลติ วุตฺตํ โหติฯ **นิราทีนโว**ติ นิรุปทฺทโว นิรุปสโคฺค; ทุสฺสีลาทีนวรหิโตเยวาติ วุตฺตํ โหติฯ **อปคตกาฬโก**ติ กาฬกา วุจฺจนฺติ ทุสฺสีลาเยว; เต หิ สุวณฺณวณฺณาปิ สมานา กาฬกธมฺมโยคา กาฬกาเตฺวว เวทิตพฺพาฯ เตสํ อภาวา อปคตกาฬโกฯ อปหตกาฬโกติปิ ปาโฐฯ **สุเทฺธ**ติ อปคตกาฬกตฺตาเยว สุเทฺธ ปริโยทาโต ปภสฺสโรฯ **สาเร ปติฏฺฐิโต**ติ สาโร วุจฺจนฺติ สีล-สมาธิ-ปญฺญาวิมุตฺติ-วิมุตฺติญาณทสฺสนคุณา, ตสฺมิํ สาเร ปติฏฺฐิตตฺตา สาเร ปติฏฺฐิโตฯ

เอวํ สาเร ปติฏฺฐิตภาวํ วตฺวา ปุน โส จสฺส สาเร ปติฏฺฐิตภาโว เอวํ เวทิตโพฺพติ ทเสฺสโนฺต **อิเมสญฺหิ สาริปุตฺตา**ติ อาทิมาหฯ ตตฺรายํ สเงฺขปวณฺณนา – ยานิมานิ เวรญฺชายํ วสฺสาวาสํ อุปคตานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ, อิเมสํ โย คุณวเสน ปจฺฉิมโก สพฺพปริตฺตคุโณ ภิกฺขุ, โส โสตาปโนฺนฯ **โสตาปโนฺน**ติ โสตํ อาปโนฺน; โสโตติ จ มคฺคเสฺสตํ อธิวจนํฯ โสตาปโนฺนติ เตน สมนฺนาคตสฺส ปุคฺคลสฺสฯ ยถาห –

‘‘โสโต โสโตติ หิทํ, สาริปุตฺต, วุจฺจติ; กตโม นุ โข, สาริปุตฺต, โสโตติ? อยเมว หิ, ภเนฺต, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธี’’ติฯ ‘‘โสตาปโนฺน โสตาปโนฺนติ หิทํ, สาริปุตฺต, วุจฺจติ; กตโม นุ โข, สาริปุตฺต, โสตาปโนฺน’’ติ? ‘‘โย หิ, ภเนฺต, อิมินา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มเคฺคน สมนฺนาคโต, อยํ วุจฺจติ – โสตาปโนฺนฯ โสยมายสฺมา เอวํนาโม เอวํโคโตฺต’’ติ (สํ. นิ. ๕.๑๐๐๑)ฯ อิธ ปน มเคฺคน ผลสฺส นามํ ทินฺนํฯ ตสฺมา ผลโฏฺฐ ‘‘โสตาปโนฺน’’ติ เวทิตโพฺพฯ

อวินิปาตธโมฺมติ วินิปาเตตีติ วินิปาโต; นาสฺส วินิปาโต ธโมฺมติ อวินิปาตธโมฺม, น อตฺตานํ อปาเยสุ วินิปาตนสภาโวติ วุตฺตํ โหติฯ กสฺมา? เย ธมฺมา อปายคมนียา, เตสํ ปริกฺขยาฯ วินิปตนํ วา วินิปาโต, นาสฺส วินิปาโต ธโมฺมติ อวินิปาตธโมฺม, อปาเยสุ วินิปาตนสภาโว อสฺส นตฺถีติ วุตฺตํ โหติฯ สมฺมตฺตนิยาเมน มเคฺคน นิยตตฺตา **นิยโต**ฯ สโมฺพธิ ปรํ อยนํ ปรา

คติ อสฺสาติ **สโมฺพธิปรายโณ**ฯ อุปริ มคฺคตฺตยํ อวสฺสํ สมฺปาปโกติ อโตฺถฯ กสฺมา? ปฏิลทฺธ ปฐมมคฺคตฺตาติฯ

วินยปญฺญตฺติยาจนกถา นิฏฺฐิตาฯ

พุทฺธาจิณฺณกถา

๒๒. เอวํ ธมฺมเสนาปตึ สญฺญาเปตฺวา เวรญฺชายํ ตํ วสฺสาวาสํ วีตินาเมตฺวา วุตฺถวโสฺส มหาปวารณาย ปวาเรตฺวา **อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิฯ อามเนฺตสี**ติ อาลปิ อภาสิ สโมฺพเธสิฯ กินฺติ? **อาจิณฺณํ โข ปเนต**นฺติ เอวมาทิฯ **อาจิณฺณ**นฺติ จริตํ วตฺตํ อนุธมฺมตาฯ ตํ โข ปเนตํ อาจิณฺณํ ทุวิธํ โหติ – พุทฺธาจิณฺณํ, สาวกาจิณฺณนฺติฯ กตมํ พุทฺธาจิณฺณํ? อิทํ ตาว เอกํ – เยหิ นิมนฺติตา วสฺสํ วสนฺติ, น เต อนปโลเกตฺวา อนาปุจฺฉิตฺวา ชนปท จาริกํ ปกฺกมนฺติฯ สาวกา ปน อปโลเกตฺวา วา อนปโลเกตฺวา วา ยถาสุขํ ปกฺกมนฺติฯ

อปรมฺปิ พุทฺธาจิณฺณํ – วุตฺถวสฺสา ปวาเรตฺวา ชนสงฺคหตฺถาย ชนปทจาริกํ ปกฺกมนฺติ เยวฯ ชนปทจาริกํ จรนฺตา จ มหามณฺฑลํ มชฺฌิมมณฺฑลํ อนฺติมมณฺฑลนฺติ อิเมสํ ติณฺณํ มณฺฑลานํ อญฺญตรสฺมึ มณฺฑเล จรนฺติฯ ตตฺถ มหามณฺฑลํ นวโยชนสติกํ, มชฺฌิมมณฺฑลํ ฉ โยชนสติกํ, อนฺติมมณฺฑลํ ติโยชนสติกํฯ ยทา มหามณฺฑเล จาริกํ จริตุกามา โหนฺติ, ตทา มหาปวารณาย ปวาเรตฺวา ปาฏิปททิวเส มหาภิกฺขุสงฺฆปริวารา นิกฺขมิตฺวา คามนิคมาทีสุ มหาชนํ อามิสปฏิคฺคเหน อนุคฺคณฺหนฺตา ธมฺมทาเนน จสฺส วิวฏฺฏูปนิสฺสิตํ กุสลํ วเฑฺฒนฺตา นวหิ มาเสหิ ชนปทจาริกํ ปริโยสาเปนฺติฯ สเจ ปน อโนฺตวเสฺส ภิกฺขูนํ สมถวิปสฺสนา ตรุณา โหนฺติ, มหาปวารณาย อปฺปวาเรตฺวา ปวารณาสงฺคหํ ทตฺวา กตฺติกปุณฺณมายํ ปวาเรตฺวา มาคสิรสฺส ปฐมทิวเส มหาภิกฺขุสงฺฆปริวารา นิกฺขมิตฺวา วุตฺตนเยเนว มชฺฌิมมณฺฑเล อฏฺฐหิ มาเสหิ จาริกํ ปริโยสาเปนฺติฯ สเจ ปน เนสํ วุตฺถวสฺสานํ อปริปากินฺทฺริยา เวเนยฺยสตฺตา โหนฺติ, เตสํ อินฺทฺริยปริปากํ อาคเมนฺตา มาคสิรมาสมฺปิ ตเตฺถว วสิตฺวา ผุสฺสมาสสฺส ปฐมทิวเส มหาภิกฺขุสงฺฆปริวารา นิกฺขมิตฺวา วุตฺตนเยเนว อนฺติมมณฺฑเล สตฺตหิ มาเสหิ จาริกํ ปริโยสาเปนฺติฯ เตสุ จ มณฺฑเลสุ ยตฺถ กตฺถจิ วิจรนฺตาปิ เต เต สเตฺต กิเลเสหิ วิโยเชนฺตา โสตาปตฺติผลาทีหิ ปโยเชนฺตา เวเนยฺยวเสเนว นานาวณฺณานิ ปุปฺผานิ โอจินนฺตา วิย จรนฺติฯ

อปรมฺปิ พุทฺธานํ อาจิณฺณํ – เทวสิกํ ปจฺจูสสมเย สนฺตํ สุขํ นิพฺพานารมฺมณํ กตฺวา ผลสมาปตฺติสมาปชฺชนํ, ผลสมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา เทวสิกํ มหากรุณาสมาปตฺติยา สมาปชฺชนํ, ตโต วุฏฺฐหิตฺวา ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ โพธเนยฺยสตฺตสมวโลกนํฯ

อปรมฺปิ พุทฺธานํ อาจิณฺณํ – อาคนฺตุเกหิ สทฺธึ ปฐมตรํ ปฏิสนฺถารกรณํ, อฏฺฐุปฺปตฺติวเสน ธมฺมเทสนา, โอติเณฺณ โทเส สิกฺขาปทปญฺญาปนนฺติ อิทํ พุทฺธาจิณฺณํฯ

กตมํ สาวกาจิณฺณํ? พุทฺธสฺส ภควโต กาเล ทฺวิกฺขตฺตุํ สนฺนิปาโต ปุเร วสฺสูปนายิกาย จ กมฺมฏฺฐานคฺคหณตฺถํ, วุตฺถวสฺสานญฺจ อธิคตคุณาโรจนตฺถํ อุปริ กมฺมฏฺฐานคฺคหณตฺถญฺจ ฯ อิทํ สาวกาจิณฺณํฯ อิธ ปน พุทฺธาจิณฺณํ ทเสฺสโนฺต อาห – “**อาจิณฺณํ โข ปเนตํ, อานนฺท, ตถาคตาน**”นฺติฯ

อายามาติ อาคจฺฉ ยามฯ **อปโลเกสฺสามา**ติ จาริกํ จรณตฺถาย อาปุจฺฉิสฺสามฯ **เอว**นฺติ สมฺปฏิจฺฉนเตฺถ นิปาโตฯ **ภเนฺต**ติ คารวาธิวจนเมตํ; สตฺถุโน ปฏิวจนทานนฺติปิ วฏฺฏติฯ **ภคว**

โต ปจฺจโสฺสสีติ ภควโต วจนํ ปฏิอโสฺสสิ, อภิมุโข หุตฺวา สุณิ สมฺปฏิจฺฉิฯ เอวนฺติ อิมินา วจเนน ปฏิคฺคเหสีติ วุตฺตํ โหติฯ

อถ โข ภควา นิวาเสตฺวาติ อิธ ปุพฺพณฺหสมยนฺติ วา สายนฺหสมยนฺติ วา น วุตฺตํฯ เอวํ สเนฺตปิ ภควา กตภตฺตกิโจฺจ มชฺฌนฺหิกํ วีตินาเมตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ปจฺฉาสมณํ กตฺวา นครทฺวารโต ปฏฺฐาย นครวีถิโย สุวณฺณรสปิญฺชราหิ รํสีหิ สมุโชฺชตยมาโน เยน เวรญฺชสฺส พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิฯ ฆรทฺวาเร ฐิตมตฺตเมว จสฺส ภควนฺตํ ทิสฺวา ปริชโน อาโรเจสิฯ พฺราหฺมโณ สตึ ปฏิลภิตฺวา สํเวคชาโต สหสา วุฏฺฐาย มหารหํ อาสนํ ปญฺญเปตฺวา ภควนฺตํ ปจฺจุคฺคมฺม ''อิโต, ภควา, อุปสงฺกมตู''ติ อาหฯ ภควา อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ อุปนิสีทิตุกาโม อตฺตนา ฐิตปเทสโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิฯ อิโต ปรํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ยํ ปน พฺราหฺมโณ อาห – **''อปิจ โย เทยฺยธโมฺม, โส น ทิโนฺน''**ติฯ ตตฺรายมธิปฺปาโย – มยา นิมนฺติตานํ วสฺสํวุตฺถานํ ตุมฺหากํ เตมาสํ ทิวเส ทิวเส ปาโต ยาคุขชฺชกํ, มชฺฌนฺหิเก ขาทนียโภชนียํ, สายเนฺห อเนกวิธ ปานวิกติ คนฺธปุปฺผาทีหิ ปูชาสกฺกาโรติ เอวมาทิโก โย เทยฺยธโมฺม ทาตโพฺพ อสฺส, โส น ทิโนฺนติฯ **ตญฺจ โข โน อสนฺต**นฺติ เอตฺถ ปน ลิงฺควิปลฺลาโส เวทิตโพฺพฯ โส จ โข เทยฺยธโมฺม อมฺหากํ โน อสโนฺตติ อยเญฺหตฺถ อโตฺถฯ อถ วา ยํ ทานวตฺถุํ มยํ ตุมฺหากํ ทเทยฺยาม, ตญฺจ โข โน อสนฺตนฺติ เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

โนปิ อทาตุกมฺยตาติ อทาตุกามตาปิ โน นตฺถิ, ยถา ปหูตวิตฺตูปกรณานํ มจฺฉรีนํฯ **ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา พหุกิจฺจา ฆราวาสา**ติ ตตฺรายํ โยชนา – ยสฺมา พหุกิจฺจา ฆราวาสา, ตสฺมา เอตฺถ สเนฺตปิ เทยฺยธเมฺม ทาตุกมฺยตาย จ ตํ กุโต ลพฺภา กุโต ตํ สกฺกา ลทฺธุํ, ยํ มยํ ตุมฺหากํ เทยฺยธมฺมํ ทเทยฺยามาติ ฆราวาสํ ครหโนฺต อาหฯ โส กิร มาเรน อาวฏฺฏิตภาวํ น ชานาติ, ''ฆราวาสปลิโพเธน เม สติสโมฺมโส ชาโต''ติ มญฺญิ, ตสฺมา เอวมาหฯ อปิจ – **ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา**ติ อิมสฺมึ เตมาสพฺภนฺตเร ยมหํ ตุมฺหากํ ทเทยฺยํ, ตํ กุโต ลพฺภา? พหุกิจฺจา หิ ฆราวาสาติ เอวเมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

อถ พฺราหฺมโณ ''ยํนูนาหํ ยํ เม ตีหิ มาเสหิ ทาตพฺพํ สิยา, ตํ สพฺพํ เอกทิวเสเนว ทเทยฺย''นฺติ จิเนฺตตฺวา **อธิวาเสตุ เม ภวํ โคตโม**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สฺวาตนายา**ติ ยํ เม ตุเมฺหสุ สกฺการํ กโรโต เสฺว ภวิสฺสติ ปุญฺญเญฺจว ปีติปาโมชฺชญฺจ, ตทตฺถายฯ อถ ตถาคโต ''สเจ อหํ นาธิวาเสยฺยํ, 'อยํ เตมาสํ กิญฺจิ อลทฺธา กุปิโต มเญฺญ, เตน เม ยาจิยมาโน เอกภตฺตมฺปิ น ปฏิคฺคณฺหาติ, นตฺถิ อิมสฺมึ อธิวาสนขนฺติ, อสพฺพญฺญู อย'นฺติ เอวํ พฺราหฺมโณ จ เวรญฺชาวาสิโน จ ครหิตฺวา พหุํ อปุญฺญํ ปสเวยฺยุํ, ตํ เตสํ มา อโหสี''ติ เตสํ อนุกมฺปาย **อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน**ฯ

อธิวาเสตฺวา จ อถ โข ภควา เวรญฺชํ พฺราหฺมณํ ''อลํ ฆราวาสปลิโพธจินฺตายา''ติ สญฺญาเปตฺวา ตงฺขณานุรูปาย ธมฺมิยา กถาย ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกํ อตฺถํ สนฺทเสฺสตฺวา กุสเล ธเมฺม สมาทเปตฺวา คณฺหาเปตฺวา ตตฺถ จ นํ สมุเตฺตเชตฺวา สอุสฺสาหํ กตฺวา ตาย สอุสฺสาหตาย อเญฺญหิ จ วิชฺชมานคุเณหิ สมฺปหํเสตฺวา ธมฺมรตนวสฺสํ วเสฺสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ ปกฺกเนฺต จ ปน ภควติ เวรโญฺช พฺราหฺมโณ ปุตฺตทารํ อามเนฺตสิ – ''มยํ, ภเณ, ภควนฺตํ เตมาสํ นิมเนฺตตฺวา เอกทิวสํ เอกภตฺตมฺปิ นาทมฺหฯ หนฺท, ทานิ ตถา ทานํ ปฏิยาเทถ ยถา เตมาสิโกปิ เทยฺยธโมฺม เสฺว เอกทิวเสเนว ทาตุํ สกฺกา โหตี''ติฯ ตโต ปณีตํ ทานํ ปฏิยาทาเปตฺวา ยํ ทิวสํ ภควา นิมนฺติโต, ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน อาสนฏฺฐานํ อลงฺการาเปตฺวา

มหารหานิ อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา คนฺธธูมวาสกุสุมวิจิตฺรํ มหาปูชํ สเชฺชตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิฯ เตน วุตฺตํ – **“อถ โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน…เป…. นิฏฺฐิตํ ภตฺต**”นฺติฯ

๒๓. ภควา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตตฺถ อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ – **“อถ โข ภควา…เป…. นิสีทิ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนา**”ติฯ **อถ โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆนฺติ พุทฺธปฺปมุข**นฺติ พุทฺธปริณายกํ; พุทฺธํ สงฺฆเตฺถรํ กตฺวา นิสินฺนนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ปณีเตนา**ติ อุตฺตเมนฯ **สหตฺถา**ติ สหเตฺถนฯ **สนฺตเปฺปตฺวา**ติ สุฏฺฐุ ตเปฺปตฺวา, ปริปุณฺณํ สุหิตํ ยาวทตฺถํ กตฺวาฯ **สมฺปวาเรตฺวา**ติ สุฏฺฐุ ปวาเรตฺวา ‘อล’นฺติ หตฺถสญฺญาย มุขสญฺญาย วจีเภเทน จ ปฏิกฺขิปาเปตฺวาฯ **ภุตฺตาวิ**นฺติ ภุตฺตวนฺตํฯ **โอนีตปตฺตปาณิ**นฺติ ปตฺตโต โอนีตปาณิํ; อปนีตหตฺถนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ติจีวเรน อจฺฉาเทสี**ติ ติจีวรํ ภควโต อทาสิฯ อิทํ ปน โวหารวจนมตฺตํ โหติ ‘‘ติจีวเรน อจฺฉาเทสี’’ติ, ตสฺมิญฺจ ติจีวเร เอกเมโก สาฏโก สหสฺสํ อคฺฆติฯ อิติ พฺราหฺมโณ ภควโต ติสหสฺสคฺฆนกํ ติจีวรมทาสิ อุตฺตมํ กาสิกวตฺถสทิสํฯ **เอกเมกญฺจ ภิกฺขุํ เอกเมเกน ทุสฺสยุเคนา**ติ เอกเมเกน ทุสฺสยุคเฬนฯ ตตฺร เอกสาฏโก ปญฺจสตานิ อคฺฆติฯ เอวํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ปญฺจสตสหสฺสคฺฆนกานิ ทุสฺสานิ อทาสิฯ พฺราหฺมโณ เอตฺตกมฺปิ ทตฺวา อตุโฎฺฐ ปุน สตฺตฎฺฐสหสฺสคฺฆนเก อเนกรตฺตกมฺพเล จ ปฏฺฏุณฺณปตฺตปเฎ จ ผาเลตฺวา ผาเลตฺวา อาโยคอํสพทฺธกกายพนฺธนปริสฺสาวนาทีนํ อตฺถาย อทาสิฯ สตปากสหสฺสปากานญฺจ เภสชฺชเตลานํ ตุมฺพานิ ปูเรตฺวา เอกเมกสฺส ภิกฺขุโน อพฺภญฺชนตฺถาย สหสฺสคฺฆนกํ เตลมทาสิฯ กิํ พหุนา, จตูสุ ปจฺจเยสุ น โกจิ ปริกฺขาโร สมณปริโภโค อทิโนฺน นาม อโหสิฯ ปาฬิยํ ปน จีวรมตฺตเมว วุตฺตํฯ

เอวํ มหายาคํ ยชิตฺวา สปุตฺตทารํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ อถ โข ภควา เวรญฺชํ พฺราหฺมณํ เตมาสํ มาราวฏฺฏเนน ธมฺมสวนามตรสปริโภคปริหีนํ เอกทิวเสเนว ธมฺมามตวสฺสํ วเสฺสตฺวา ปุริปุณฺณสงฺกปฺปํ กุรุมาโน **ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา…เป…. อุฎฺฐายาสนา ปกฺกามิ**ฯ พฺราหฺมโณปิ สปุตฺตทาโร ภควนฺตญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ วนฺทิตฺวา ‘‘ปุนปิ, ภเนฺต, อมฺหากํ อนุคฺคหํ กเรยฺยาถา’’ติ เอวมาทีนิ วทโนฺต อนุพนฺธิตฺวา อสฺสูนิ ปวตฺตยมาโน นิวตฺติฯ

อถ โข ภควา เวรญฺชายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวาติ ยถาชฺฌาสยํ ยถารุจิตํ วาสํ วสิตฺวา เวรญฺชาย นิกฺขมิตฺวา มหามณฺฑเล จาริกาย จรณกาเล คนฺตพฺพํ พุทฺธวีถิํ ปหาย ทุพฺภิกฺขโทเสน กิลนฺตํ ภิกฺขุสงฺฆํ อุชุนาว มเคฺคน คเหตฺวา คนฺตุกาโม โสเรยฺยาทีนิ อนุปคมฺม ปยาคปติฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตตฺถ คงฺคํ นทิํ อุตฺตริตฺวา เยน พาราณสี ตทวสริฯ เตน อวสริ ตทวสริฯ ตตฺราปิ ยถาชฺฌาสยํ วิหริตฺวา เวสาลิํ อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ – **“อนุปคมฺม โสเรยฺยํ…เป…. เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลาย**”นฺติฯ

พุทฺธาจิณฺณกถา นิฏฺฐิตาฯ

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย

เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ตตฺริทํ สมนฺตปาสาทิกาย สมนฺตปาสาทิกตฺตสฺมิํ –

อาจริยปรมฺปรโต, นิทานวตฺถุปฺปเภททีปนโต;

ปรสมยวิวชฺชนโต, สกสมยวิสุทฺธิโต เจวฯ

พฺยญฺชนปริโสธนโต, ปทตฺถโต ปาฬิโยชนกฺกมโต;
สิกฺขาปทนิจฺฉยโต, วิภงฺคนยเภททสฺสนโตฯ

สมฺปสฺสตํ น ทิสฺสติ, กิญฺจิ อปาสาทิกํ ยโต เอตฺถ;
วิญฺญูนมยํ ตสฺมา, สมนฺตปาสาทิกาเตฺววฯ

สํวณฺณนา ปวตฺตา, วินยสฺส วิเนยฺยทมนกุสเลน;
วุตฺตสฺส โลกนาเถน, โลกมนุกมฺปมาเนนาติฯ

เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑. ปาราชิกกณฺฑํ

๑. ปฐมปาราชิกํ

สุทินฺนภาณวารวณฺณนา

๒๔. อิโต ปรํ **เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยา อวิทูเร**ติอาทิ เยภุยฺเยน อุตฺตานตฺถํฯ ตสฺมา อนุปทวณฺณนํ ปหาย ยตฺถ ยตฺถ วตฺตพฺพํ อตฺถิ, ตํ ตเทว วณฺณยิสฺสามฯ **กลนฺทคาโม**ติ กลนฺทกา วุจฺจนฺติ กาฬกา, เตสํ วเสน ลทฺธนาโม คาโมฯ **กลนฺทปุตฺโต**ติ คามวเสน ลทฺธนามสฺส ราชสมฺมตสฺส จตฺตาลีสโกฏิวิภวสฺส กลนฺทเสฏฺฐิโน ปุตฺโตฯ ยสฺมา ปน ตสฺมึ คาเม อเญฺญปิ กลนฺทนามกา มนุสฺสา อตฺถิ, ตสฺมา กลนฺทปุตฺโตติ วตฺวา ปุน เสฏฺฐิปุตฺโตติ วุตฺตํฯ **สมฺพหุเลหี**ติ พหุเกหิฯ **สหายเกหี**ติ สุขทุกฺขานิ สห อายนฺติ อุปคจฺฉนฺตีติ สหายา, สหายา เอว สหายกา, เตหิ สหายเกหิฯ **สทฺธิ**นฺติ เอกโตฯ **เกนจิเทว กรณีเยนา**ติ เกนจิเทว ภณฺฑปฺปโยชนอุทฺธารสารณาทินา กิเจฺจน; กตฺติกนกฺขตฺตกีฬากิเจฺจนาติปิ วทนฺติฯ ภควา หิ กตฺติกชุณฺหปเกฺข เวสาลึ สมฺปาปุณิฯ กตฺติกนกฺขตฺตกีฬา เจตฺถ อุฬารา โหติฯ ตทตฺถํ คโตติ เวทิตโพฺพฯ

อทฺทส โขติ กถํ อทฺทส? โส กิร นครโต ภุตฺตปาตราสํ สุทฺธุตฺตราสงฺคํ มาลาคนฺธวิเลปนหตฺถํ พุทฺธทสฺสนตฺถํ ธมฺมสวนตฺถญฺจ นิกฺขมนฺตํ มหาชนํ ทิสฺวา ‘‘กฺว คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พุทฺธทสฺสนตฺถํ ธมฺมสวนตฺถญฺจา’’ติฯ เตน หิ ‘‘อหมฺปิ คจฺฉามี’’ติ คนฺตฺวา จตุพฺพิธาย ปริสาย ปริวุตํ พฺรหฺมสฺสเรน ธมฺมํ เทเสนฺตํ ภควนฺตํ อทฺทสฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘อทฺทส โข…เป.… เทเสนฺต’’**นฺติฯ **ทิสฺวานสฺสา**ติ ทิสฺวาน อสฺสฯ **เอตทโหสี**ติ ปุเพฺพ กตปุญฺญตาย โจทิยมานสฺส ภพฺพกุลปุตฺตสฺส เอตํ อโหสิฯ กึ อโหสิ? ยํนูนาหมฺปิ ธมฺมํ **สุเณยฺย**นฺติ ฯ ตตฺถ **ยนฺนูนา**ติ ปริวิตกฺกทสฺสนเมตํฯ เอวํ กิรสฺส ปริวิตโกฺก อุปฺปโนฺน ‘‘ยมยํ ปริสา เอกคฺคจิตฺตา ธมฺมํ สุณาติ, อโห วตาหมฺปิ ตํ สุเณยฺย’’นฺติฯ

อถ โข สุทิโนฺน กลนฺทปุโตฺต เยน สา ปริสาติ อิธ กสฺมา ‘‘เยน ภควา’’ติ อวตฺวา ‘‘เยน สา ปริสา’’ติ วุตฺตนฺติ เจฯ ภควนฺตญฺหิ ปริวาเรตฺวา อุฬารุฬารชนา มหตี ปริสา นิสินฺนา, ตตฺร น สกฺกา อิมินา ปจฺฉา อาคเตน ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา นิสีทิตุํฯ ปริสาย ปน เอกสฺมึ ปเทเส สกฺกาติ โส ตํ ปริสํเยว อุปสงฺกมโนฺตฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อถ โข สุทิโนฺน กลนฺทปุโตฺต เยน สา ปริสา’’ติฯ **เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส โข สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส เอตทโหสี**ติ น นิสินฺนมตฺตเสฺสว อโหสิ, อถ โข ภควโต สิตฺตยูปสํหิตํ โถกํ ธมฺมกถํ สุตฺวา; ตํ ปนสฺส ยสฺมา เอกมนฺตํ นิสินฺนเสฺสว อโหสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส โข สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส เอตทโหสี’’ติฯ กึ อโหสีติ? **ยถา ยถา โข**ติอาทิฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปกถา – อหํ โข เยน เยน อากาเรน ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, เตน เตน เม อุปปริกฺขโต เอวํ โหติ ยเทตํ สิตฺตยพฺรหฺมจริยํ เอกมฺปิ ทิวสํ อขณฺฑํ กตฺวา จริมกจิตฺตํ ปาเปตพฺพตาย เอกนฺตปริปุณฺณํ จริตพฺพํ, เอกทิวสมฺปิ จ กิเลสมเลน อมลีนํ กตฺวา จริมกจิตฺตํ ปาเปตพฺพตาย เอกนฺตปริสุทฺธํฯ สงฺขลิขิตํ ลิขิตสงฺขสทิสํ โธตสงฺขสปฺปฏิภาคํ จริตพฺพํฯ อิทํ น สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา อคารมชฺเฌ วสเนฺตน เอกนฺตปริปุณฺณํ…เป.… จริตุํฯ ยํนูนาหํ เกเส จ มสฺสุญฺจ โอหาเรตฺวา กสายรสปีตตาย กาสายานิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตานํ อนุจฺฉวิกานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา ปริทหิตฺวา อคารสฺมา นิกฺขมิตฺวา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺติฯ

เอตฺถ จ ยสฺมา อคารสฺส หิตํ กสิวาณิชฺชาทิกมฺมํ อคาริยนฺติ วุจฺจติ, ตญฺจ ปพฺพชฺชาย นตฺถิ; ตสฺมา ปพฺพชฺชา ‘‘อนคาริยา’’ติ ญาตพฺพาฯ ตํ อนคาริยํ ปพฺพชฺชํฯ **ปพฺพเชยฺย**นฺติ ปริพฺพเชยฺยํฯ

๒๕. **อจิรวุฏฺฐิตาย ปริสาย เยน ภควา เตนุปสงฺกมี**ติ สุทินฺโน อวุฏฺฐิตาย ปริสาย น ภควนฺตํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ กสฺมา? ตตฺรสฺส พหู ญาติสาโลหิตา มิตฺตามจฺจา สนฺติ, เต ‘‘‘ตฺวํ มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโก, น ลพฺภา ตยา ปพฺพชิตุ’นฺติ พาหายมฺปิ คเหตฺวา อากฑฺฒิสฺสนฺติ, ตโต ปพฺพชฺชาย อนฺตราโย ภวิสฺสตี’’ติ สเหว ปริสาย อุฏฺฐหิตฺวา โถกํ คนฺตฺวา ปุน เกนจิ สรีรกิจฺจเลเสน นิวตฺติตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมฺม ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘อถ โข สุทินฺโน กลนฺทปุตฺโต อจิรวุฏฺฐิตาย ปริสาย…เป.… ปพฺพาเชตุ มํ ภควา’’**ติฯ

ภควา ปน ยสฺมา ราหุลกุมารสฺส ปพฺพชิตโต ปภุติ มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ น ปพฺพาเชติ, ตสฺมา นํ ปุจฺฉิ – **‘‘อนุญฺญาโตสิ ปน ตฺวํ สุทินฺน มาตาปิตูหิ…เป.… ปพฺพชฺชายา’’**ติฯ

๒๖. อิโต ปรํ ปาฐานุสาเรเนว คนฺตฺวา **ตํ กรณียํ ตีเรตฺวา**ติ เอตฺถ เอวมตฺโถ เวทิตพฺโพ – ธุรนิกฺเขปเนว ตํ กรณียํ นิฏฺฐาเปตฺวาติ; น หิ ปพฺพชฺชาย ติพฺพจฺฉนฺทสฺส ภณฺฑปฺปโยชนอุทฺธารสารณาทีสุ วา นกฺขตฺตกีฬายํ วา จิตฺตํ นมติฯ **อมฺม ตาตา**ติ เอตฺถ ปน **อมฺมา**ติ มาตรํ อาลปติ; **ตาตา**ติ ปิตรํฯ **ตฺวํ โขสี**ติ ตฺวํ โข อสิฯ **เอกปุตฺตโก**ติ เอโกว ปุตฺตโก; อโญฺญ เต เชโฏฺฐ วา กนิโฏฺฐ วา นตฺถิฯ เอตฺถ จ ‘‘เอกปุโตฺต’’ติ วตฺตพฺเพ อนุกมฺปาวเสน ‘‘เอกปุตฺตโก’’ติ วุตฺตํฯ **ปิโย**ติ ปีติชนนโกฯ **มนาโป**ติ มนวฑฺฒนโกฯ **สุเขธิโต**ติ สุเขน เอธิโต; สุขสํวฑฺฒิโตติ อโตฺถฯ **สุขปริหโต**ติ สุเขน ปริหโต; ชาตกาลโต ปภุติ ธาตีหิ องฺกโต องฺกํ หริตฺวา ธาริยมาโน อสฺสกรถกาทีหิ พาลกีฬนเกหิ กีฬมาโน สาทุรสโภชนํ โภชิยมาโน สุเขน ปริหโตฯ

น ตฺวํ, ตาต สุทินฺน, กิญฺจิ ทุกฺขสฺส ชานาสีติ ตฺวํ ตาต สุทินฺน กิญฺจิ อปฺปมตฺตกมฺปิ กลภาคํ ทุกฺขสฺส น ชานาสิ; อถ วา กิญฺจิ ทุเกฺขน นานุโภสีติ อโตฺถฯ กรณเตฺถ สามิวจนํ, อนุภวนเตฺถ จ ชานนา; อถ วา กิญฺจิ ทุกฺขํ นสฺสรสีติ อโตฺถฯ อุปโยคเตฺถ สามิวจนํ, สรณเตฺถ จ ชานนาฯ วิกปฺปทฺวเยปิ ปุริมปทสฺส อุตฺตรปเทน สมานวิภตฺติโลโป ทฏฺฐโพฺพฯ ตํ สพฺพํ สทฺทสตฺถานุสาเรน ญาตพฺพํฯ **มรเณนปิ มยํ เต อกามกา วินา ภวิสฺสามา**ติ สเจปิ ตว อเมฺหสุ ชีวมาเนสุ มรณํ ภเวยฺย, เตน เต มรเณนปิ มยํ อกามกา อนิจฺฉกา น อตฺตโน รุจิยา, วินา ภวิสฺสาม; ตยา วิโยคํ วา ปาปุณิสฺสามาติ อโตฺถฯ **กึ ปน มยํ ตนฺ**ติ เอวํ สเนฺต กึ ปน กึ นาม ตํ การณํ เยน มยํ ตํ ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสาม; อถ วา กึ ปน มยํ ตนฺติ เกน ปน การเณน มยํ ตํ ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสามาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

๒๗. **ตเตฺถวา**ติ ยตฺถ นํ ฐิตํ มาตาปิตโร นานุชานิํสุ, ตเตฺถว ฐาเนฯ **อนนฺตรหิตายา**ติ เกนจิ อตฺถรเณน อนตฺถตายฯ

๒๘. **ปริจาเรหี**ติ คนฺธพฺพนฏนาฏกาทีนิ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ตตฺถ สหายเกหิ สทฺธิํ ยถาสุขํ อินฺทฺริยานิ จาเรหิ สญฺจาเรหิ; อิโต จิโต จ อุปเนหีติ วุตฺตํ โหติฯ อถ วา ปริจาเรหีติ คนฺธพฺพนฏนาฏกาทีนิ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ตตฺถ สหายเกหิ สทฺธิํ ลฬ, อุปลฬ, รม, กีฬสฺสูติปิ วุตฺตํ โหติฯ **กาเม ปริภุญฺชนฺโต**ติ อตฺตโน ปุตฺตทาเรหิ สทฺธิํ โภเค ภุญฺชโนฺตฯ **ปุญฺญานิ กโรนฺโต**ติ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ อารพฺภ ทานปฺปทานาทีนิ สุคติมคฺคโสธกานิ กุสลกมฺ

มานิ กโรนฺตฯ **ตุณฺหี อโหสี**ติ กถานุปฺปพนฺธวิเจฺฉทนตฺถํ นิราลาปสลฺลาโป อโหสิฯ อถสฺส มาตาปิตโร ติกฺขตฺตุํ วตฺวา ปฏิวจนมฺปิ อลภมานา สหายเก ปโกฺกสาเปตฺวา ''เอส โว สหายโก ปพฺพชิตุกาโม, นิวาเรถ น''นฺติ อาหํสุฯ เตปิ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ติกฺขตฺตุํ อโวจุํ, เตสมฺปิ ตุณฺหี อโหสิฯ เตน วุตฺตํ – **''อถ โข สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส สหายกา...เป.... ตุณฺหี อโหสี''**ติฯ

๒๙. อถสฺส สหายกานํ เอตทโหสิ – ''สเจ อยํ ปพฺพชฺชํ อลภมาโน มริสฺสติ น โกจิ คุโณ ภวิสฺสติฯ ปพฺพชิตํ ปน นํ มาตาปิตโรปิ กาเลน กาลํ ปสฺสิสฺสนฺติฯ มยมฺปิ ปสฺสิสฺสามฯ ปพฺพชฺชาปิ จ นาเมสา ภาริยา, ทิวเส ทิวเส มตฺติกาปตฺตํ คเหตฺวา ปิณฺฑาย จริตพฺพํฯ เอกเสยฺยํ เอกภตฺตํ พฺรหฺมจริยํ อติทุกฺกรํฯ อยญฺจ สุขุมาโล นาคริกชาติโย, โส ตํ จริตุํ อสโกฺกนฺโต ปุน อิเธว อาคมิสฺสติฯ หนฺทสฺส มาตาปิตโร อนุชานาเปสฺสามา''ติฯ เต ตถา อกํสุฯ มาตาปิตโรปิ นํ อนุชานิํสุฯ เตน วุตฺตํ – **''อถ โข สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส สหายกา เยน สุทินฺนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส มาตาปิตโร...เป.... อนุญฺญาโตสิ มาตาปิตูหิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชายา''**ติฯ

๓๐. **หโฏฺฐ**ติ ตุโฏฺฐฯ **อุทโคฺค**ติ ปีติวเสน อพฺภุนฺนตกายจิโตฺตฯ **กติปาห**นฺติ กติปยานิ ทิวสานิฯ **พลํ คาเหตฺวา**ติ สปฺปายโภชนานิ ภุญฺชโนฺต, อุจฺฉาทนนฺหาปนาทีหิ จ กายํ ปริหรโนฺต, กายพลํ ชเนตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา อสฺสุมุขํ ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย **เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ...เป.... ปพฺพาเชตุ มํ ภเนฺต ภควา**ติฯ ภควา สมีเป ฐิตํ อญฺญตรํ ปิณฺฑจาริกํ ภิกฺขุํ อามเนฺตสิ – **''เตน หิ ภิกฺขุ สุทินฺนํ ปพฺพาเชหิ เจว อุปสมฺปาเทหิ จา''**ติฯ ''สาธุ, ภเนฺต''ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏิสฺสุณิตฺวา สุทินฺนํ กลนฺทปุตฺตํ ชินทตฺติยํ สทฺธิวิหาริกํ ลทฺธา ปพฺพาเชสิ เจว อุปสมฺปาเทสิ จฯ เตน วุตฺตํ – **''อลตฺถ โข สุทิโนฺน กลนฺทปุโตฺต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อลตฺถ อุปสมฺปท''**นฺติฯ

เอตฺถ ปน ฐตฺวา สพฺพอฏฺฐกถาสุ ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ กถิตาฯ มยํ ปน ยถาฐิต ปาฬิวเสเนว **ขนฺธเก** กถยิสฺสามฯ น เกวลเญฺจตํ, อญฺญมฺปิ ยํ ขนฺธเก วา ปริวาเร วา กเถตพฺพํ อฏฺฐกถาจริเยหิ **วิภเงฺค**กถิตํ, ตํ สพฺพํ ตตฺถ ตเตฺถว กถยิสฺสามฯ เอวญฺหิ กถิยมาเน ปาฬิกฺกเมเนว วณฺณนา กตา โหติฯ ตโต เตน เตน วินิจฺฉเยน อตฺถิกานํ ปาฬิกฺกเมเนว อิมํ วินยสํวณฺณนํ โอโลเกตฺวา โส โส วินิจฺฉโย สุวิเญฺญยฺโย ภวิสฺสตีติฯ

อจิรูปสมฺปโนฺนติ อจิรํ อุปสมฺปโนฺน หุตฺวา; อุปสมฺปทโต นจิรกาเลเยวาติ วุตฺตํ โหติฯ **เอวรูเป**ติ เอวํวิเธ เอวํชาติเกฯ **ธุตคุเณ**ติ กิเลสนิทฺธุนนเก คุเณฯ **สมาทาย วตฺตตี**ติ สมาทิยิตฺวา คณฺหิตฺวา วตฺตติ จรติ วิหรติฯ **อารญฺญิโก โหตี**ติ คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อารญฺญิกธุตงฺควเสน อรญฺญวาสิโก โหติฯ **ปิณฺฑปาติโก**ติ อติเรกลาภปฏิเกฺขเปน จุทฺทส ภตฺตานิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปิณฺฑปาติกธุตงฺควเสน ปิณฺฑปาติโก โหติฯ **ปํสุกูลิโก**ติ คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปํสุกูลิกธุตงฺควเสน ปํสุกูลิโก โหติฯ **สปทานจาริโก**ติ โลลุปฺปจารํ ปฏิกฺขิปิตฺวา สปทานจาริกธุตงฺควเสน สปทานจาริโก โหติ; ฆรปฏิปาฏิยา ภิกฺขาย ปวิสติฯ **วชฺชิคาม**นฺติ วชฺชีนํ คามํ วชฺชีสุ วา คามํฯ

อฑฺฒา มหทฺธนาติอาทีสุ อุปโภคปริโภคูปกรณมหนฺตตาย **อฑฺฒา;** เย หิ เตสํ อุปโภคา ยานิ จ อุปโภคูปกรณานิ, ตานิ มหนฺตานิ พหุลานิ สารกานีติ วุตฺตํ โหติฯ นิเธตฺวา ฐปิตธนมหนฺตตาย **มหทฺธนาฯ มหาโภคา**ติ ทิวสปริพฺพยสงฺขาตโภคมหนฺตตาย มหาโภคาฯ อเญฺญหิ อุปโภเคหิ ชาตรูปรชตเสฺสว ปหูตตาย **ปหูตชาตรูปรชตา**ฯ อลงฺการภูตสฺส

วิตฺตูปกรณสฺส ปีติปาโมชฺชกรณสฺส ปหูตตาย **ปหูตวิตฺตูปกรณา**ฯ โวหารวเสน ปริวเตฺตนฺตสฺส ธนธญฺญสฺส ปหูตตาย **ปหูตธนธญฺญา**ติ เวทิตพฺพาฯ

เสนาสนํ สํสาเมตฺวาติ เสนาสนํ ปฏิสาเมตฺวา; ยถา น วินสฺสติ ตถา นํ สุฏฺฐุ ฐเปตฺวาติ อโตฺถฯ **สฏฺฐิมเตฺต ถาลิปาเก**ติ คณนปริเจฺฉทโต สฏฺฐิถาลิปาเกฯ เอกเมโก เจตฺถ ถาลิปาโก ทสนฺนํ ภิกฺขูนํ ภตฺตํ คณฺหาติฯ ตํ สพฺพมฺปิ ฉนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ภตฺตํ โหติฯ **ภตฺตาภิหารํ อภิหริํสู**ติ เอตฺถ อภิหรียตีติ **อภิหาโร**ฯ กิํ อภิหรียติ? **ภตฺตํ**ฯ ภตฺตเมว อภิหาโร **ภตฺตาภิหาโร,** ตํ ภตฺตาภิหารํฯ **อภิหริํสู**ติ อภิมุขา หริํสุฯ ตสฺส สนฺติกํ คเหตฺวา อาคมํสูติ อโตฺถฯ เอตสฺส กิํ ปมาณนฺติ? สฏฺฐิ ถาลิปากาฯ เตน วุตฺตํ – **"สฏฺฐิมเตฺต ถาลิปาเก ภตฺตาภิหารํ อภิหริํสู"**ติฯ **ภิกฺขูนํ วิสฺสเชฺชตฺวา**ติ สยํ อุกฺกฏฺฐปิณฺฑปาติกตฺตา สปทานจารํ จริตุกาโม ภิกฺขูนํ ปริโภคตฺถาย ปริจฺจชิตฺวา ทตฺวาฯ อยํ หิ อายสฺมา ''ภิกฺขู จ ลาภํ ลจฺฉนฺติ อหญฺจ ปิณฺฑเกน น กิลมิสฺสามี''ติ เอตทตฺถเมว อาคโตฯ ตสฺมา อตฺตโน อาคมนานุรูปํ กโรนฺโต ภิกฺขูนํ วิสฺสเชฺชตฺวา สยํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ

๓๑. **ญาติทาสี**ติ ญาตกานํ ทาสีฯ **อาภิโทสิกน**ฺติ ปาริวาสิกํ เอกรตฺตาติกฺกนฺตํ ปูติภูตํฯ ตตฺรายํ ปทโตฺถ – ปูติภาวโทเสน อภิภูโตติ อภิโทโส, อภิโทโสว อาภิโทสิโก, เอกรตฺตาติกฺกนฺตสฺส วา นามสญฺญา เอสา, ยทิทํ อาภิโทสิโกติ, ตํ อาภิโทสิกํฯ **กุมฺมาสน**ฺติ ยวกุมฺมาสํฯ **ฉเฑฺฑตุกามา โหตี**ติ ยสฺมา อนฺตมโส ทาสกมฺมกรานมฺปิ โครูปานมฺปิ อปริโภคารโห, ตสฺมา ตํ กจวรํ วิย พหิ ฉเฑฺฑตุกามา โหติฯ **สเจตน**ฺติ สเจ เอตํฯ **ภคินี**ติ อริยโวหาเรน ญาติทาสิํ อาลปติฯ **ฉฑฺฑนียธมฺมน**ฺติ ฉเฑฺฑตพฺพสภาวํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ''ภคินิ, เอตํ สเจ พหิ ฉฑฺฑนียธมฺมํ นิสฺสฏฺฐปริคฺคหํ, ตํ อิธ เม ปเตฺต อากิรา''ติฯ

กิํ ปน เอวํ วตฺตุํ ลพฺภติ, วิญฺญตฺติ วา ปยุตฺตวาจา วา น โหตีติ? น โหติฯ กสฺมา? นิสฺสฏฺฐปริคฺคหตฺตาฯ ยญฺหิ ฉฑฺฑนียธมฺมํ นิสฺสฏฺฐปริคฺคหํ, ยตฺถ สามิกา อนาลยา โหนฺติ, ตํ สพฺพํ ''เทถ อาหรถ อิธ อากิรถา''ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ตถา หิ อคฺคอริยวํสิโก อายสฺมา รฏฺฐปาโลปิ ''ฉฑฺฑนียธมฺมํ กุมฺมาสํ อิธ เม ปเตฺต อากิรา''ติ (ม. นิ. ๒.๒๙๙) อวจฯ ตสฺมา ยํ เอวรูปํ ฉฑฺฑนียธมฺมํ อญฺญํ วา อปริคฺคหิตํ วนมูลผลเภสชฺชาทิกํ ตํ สพฺพํ ยถาสุขํ อาหราเปตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํ, น กุกฺกุจฺจายิตพฺพํฯ **หตฺถานน**ฺติ ภิกฺขาคฺคหณตฺถํ ปตฺตํ อุปนามยโต มณิพนฺธโต ปภุติ ทฺวินฺนมฺปิ หตฺถานํฯ **ปาทานน**ฺติ นิวาสนนฺตโต ปฏฺฐาย ทฺวินฺนมฺปิ ปาทานํฯ **สรสฺสา**ติ ''สเจตํ ภคินี''ติ วาจํ นิจฺฉารยโต สรสฺส จฯ **นิมิตฺตํ อคฺคเหสี**ติ คิหิกาเล สลฺลกฺขิตปุพฺพํ อาการํ อคฺคเหสิ สญฺชานิ สลฺลเกฺขสิฯ สุทิโนฺน หิ ภควโต ทฺวาทสเม วเสฺส ปพฺพชิโต วีสติเม วเสฺส ญาติกุลํ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ สยํ ปพฺพชฺชาย อฏฺฐวสฺสิโก หุตฺวา; เตน นํ สา ญาติทาสี ทิสฺวาว น สญฺชานิ, นิมิตฺตํ ปน อคฺคเหสีติฯ

สุทินฺนสฺส มาตรํ เอตทโวจาติ อติครุนา ปพฺพชฺชูปคเตน สามิปุเตฺตน สทฺธิํ ''ตฺวํ นุ โข เม, ภเนฺต, อโยฺย สุทิโนฺน''ติอาทิวจนํ วตฺตุํ อวิสหนฺตี เวเคน ฆรํ ปวิสิตฺวา สุทินฺนสฺส มาตรํ เอตํ อโวจฯ **ยเคฺฆ**ติ อาโรจนเตฺถ นิปาโตฯ **สเจ เช สจฺจน**ฺติ เอตฺถ เชติ อาลปเน นิปาโตฯ เอวญฺหิ ตสฺมิํ เทเส ทาสิชนํ อาลปนฺติ, ตสฺมา ''ตฺวํ, โภติ ทาสิ, สเจ สจฺจํ ภณสี''ติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

๓๒. **อญฺญตรํ กุฏฺฏมูลน**ฺติ ตสฺมิํ กิร เทเส ทานปตีนํ ฆเรสุ สาลา โหนฺติ, อาสนานิ เจตฺถ ปญฺญตฺตานิ โหนฺติ, อุปฏฺฐาปิตํ อุทกกญฺชิยํ; ตตฺถ ปพฺพชิตา ปิณฺฑาย จริตฺวา นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺติฯ สเจ อิจฺฉนฺติ, ทานปตีนมฺปิ สนฺตกํ คณฺหนฺติฯ ตสฺมา ตมฺปิ อญฺญตรสฺส กุลสฺส

อีทิสาย สาลาย อญฺญตรํ กุฏฺฏมูลนฺติ เวทิตพฺพํฯ น หิ ปพฺพชิตา กปณมนุสฺสา วิย อสารุปฺป ฐาเน นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺตีติฯ

อตฺถิ นาม ตาตาติ เอตฺถ **อตฺถี**ติ วิชฺชมานตฺถ; **นามา**ติ ปุจฺฉนตฺถ มญฺญนตฺถ จ นิปาโตฯ อิทญฺหิ วุตฺตํ โหติ – ''อตฺถิ นุ โข, ตาต สุทินฺน, อมฺหากํ ธนํ, น มยํ นิทฺธนาติ วตฺตพฺพา, เยสํ โน ตฺวํ อีทิเส ฐาเน นิสีทิตฺวา อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชิสฺสสิ''; ตถา ''อตฺถิ นุ โข, ตาต สุทินฺน, อมฺหากํ ชีวิตํ, น มยํ มตาติ วตฺตพฺพา, เยสํ โน ตฺวํ อีทิเส ฐาเน นิสีทิตฺวา อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชิสฺสสิ''; ตถา ''อตฺถิ มเญฺญ, ตาต สุทินฺน, ตว อพฺภนฺตเร สาสนํ นิสฺสาย ปฏิลทฺธ สมณคุโณ, ยํ ตฺวํ สุโภชนรสสํวฑฺฒิโตปิ อิมํ ชิคุจฺฉเนยฺยํ อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ อมตมิว นิพฺพิการ ปริภุญฺชิสฺสสี''ติฯ

โส ปน คหปติ ทุกฺขาภิตุนฺนตาย เอตมตฺถํ ปริปุณฺณํ กตฺวา วตฺตุมสกฺโกนฺโต ''อตฺถิ นาม, ตาต สุทินฺน, อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชิสฺสสี''ติ เอตฺตกเมว อโวจฯ อกฺขรจินฺตกา ปเนตฺถ อิมํ ลกฺขณํ วทนฺติ – อโนกปฺปนามริสนตฺถวเสน เอตํ อตฺถินามสทฺเท อุปปเท ''ปริภุญฺชิสฺสสี''ติ อนาคตวจนํ กตํฯ ตสฺสายมตฺโถ – อตฺถิ นาม…เป…. ปริภุญฺชิสฺสสิ, อิทํ ปจฺจกฺขมฺปิ อหํ น สทฺทหามิ น มริสยามีติฯ **ตตายํ อาภิโทสิโก**ติ ตโต ตว เคหโต อยํ อาภิโทสิโก กุมฺมาโส ลทฺธติ อตฺโถฯ ตโตยนฺติปิ ปาโฐฯ ตทายนฺติปิ ปฐนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ **เยน สกปิตุ นิเวสน**นฺติ เยน สกสฺส ปิตุ อตฺตโน ปิตุ นิเวสนนฺติ อตฺโถ; เถโร ปิตริ เปเมเนว สุพฺพโจ หุตฺวา อคมาสิฯ **อธิวาเสสี**ติ เถโร อุกฺกฏฺฐปิณฺฑปาติโกปิ สมาโน ''สเจ เอกภตฺตมฺปิ น คเหสฺสามิ, อติวิย เนสํ โทมนสฺสํ ภวิสฺสตี''ติ ญาตีนํ อนุกมฺปาย อธิวาเสสิฯ

๓๓. **โอปุญฺชาเปตฺวา**ติ อุปลิมฺปาเปตฺวาฯ **เอกํ หิรญฺญสฺสา**ติ เอตฺถ **หิรญฺญ**นฺติ กหาปโณ เวทิตโพฺพฯ **ปุริโส**ติ นาติทีโฆ นาติรสฺโส มชฺฌิมปฺปมาโณ เวทิตโพฺพฯ **ติโรกรณีย**นฺติ กรณตฺถ ภุมฺมํ; สาณิปากาเรน ปริกฺขิปิตฺวาติ อตฺโถฯ อถ วา ติโร กโรนฺติ เอเตนาติ ติโรกรณียํ, ตํ ปริกฺขิปิตฺวา; สมนฺตโต กตฺวาติ อตฺโถฯ **เตน หี**ติ ยสฺมา อชฺช สุทิโนฺน อาคมิสฺสติ เตน การเณนฯ **หิ** อิติ ปทปูรณมตฺต นิปาโตฯ **เตนา**ติ อยมฺปิ วา อุโยฺยชนตฺถ นิปาโตเยวฯ

๓๔. **ปุพฺพณฺหสมย**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ปาฬิยํ กาลาโรจนํ น วุตฺตํ, อถ โข อาโรจิเตเยว กาเล อคมาสีติ เวทิตโพฺพฯ **อิทํ เต ตาตา**ติ เทฺว ปุเญฺช ทเสฺสโนฺต อาหฯ **มาตู**ติ ชเนตฺติยาฯ **มตฺติก**นฺติ มาติโต อาคตํ; อิทํ เต มาตามหิยา มาตุ อิมํ เคหํ อาคจฺฉนฺติยา ทินฺนธนนฺติ อตฺโถฯ **อิตฺถิกาย อิตฺถิธน**นฺติ หีเฬโนฺต อาห ฯ **อิตฺถิกาย** นาม อิตฺถิปริโภคานํเยว นฺหานจุณฺณาทีนํ อตฺถาย ลทฺธํ ธนํ กิตฺตกํ ภเวยฺยฯ ตสฺสาปิ ตาว ปริมาณํ ปสฺสฯ อถ วา อิทํ เต ตาต สุทินฺน มาตุ ธนํ, ตญฺจ โข มตฺติกํ, น มยา ทินฺนํ, ตว มาตุเยว สนฺตกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ตํ ปเนตํ น กสิยา น วณิชฺชาย สมฺภูตํ, อปิจ โข อิตฺถิกาย อิตฺถิธนํฯ ยํ อิตฺถิกาย ญาติกุลโต สามิกกุลํ คจฺฉนฺติยา ลทฺธพฺพํ นฺหานจุณฺณาทีนํ อตฺถาย อิตฺถิธนํ, ตํ ตาว เอตฺตกนฺติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

อญฺญํ เปตฺติกํ อญฺญํ ปิตามหนฺติ ยํ ปน เต ปิตุ จ ปิตามหานญฺจ สนฺตกํ, ตํ อญฺญํเยวฯ นิหิตญฺจ ปยุตฺตญฺจ อติวิย พหุ; เอตฺถ จ **ปิตามห**นฺติ ตทฺธิตโลปํ กตฺวา เวทิตพฺพํฯ เปตามหนฺติ วา ปาโฐฯ **ลพฺภา ตาต สุทินฺน หีนายาวตฺติตฺวา**ติ ตาต, สุทินฺน, อุตฺตมํ อริยทฺธชํ ปพฺพชิตลิงฺคํ ปหาย หีนาย คิหิภาวาย อาวตฺติตฺวา ลพฺภา โภคา ภุญฺชิตุํ, นาลพฺภา ภุญฺชิตุํ, น ตฺวํ ราชภีโต ปพฺพชิโต, น อิณายิเกหิ ปลิพุทฺธ หุตฺวาติฯ **ตาต น อุสฺสหา**

มีติ เอตฺถ ปน **ตาตา**ติ วจนํ เคหสิตเปเมน อาห, น สมณเตเชนฯ **น อุสฺสหามี**ติ น สโกฺกมิฯ **น วิสหามี**ติ นปฺปโหมิ, น สมโตฺถมฺหิฯ

"วเทยฺยาม โข ตํ คหปตี"ติ อิทํ ปน วจนํ สมณเตเชนาหฯ **นาติกเฑฺฒยฺยาสี**ติ ยํ เต มยิ เปมํ ปติฎฺฐิตํ, ตํ โกธวเสน น อติกเฑฺฒยฺยาสิ; สเจ น กุเชฺฌยฺยาสีติ วุตฺตํ โหติฯ ตโต เสฎฺฐิ ''ปุโตฺต เม สงฺคหํ มเญฺญ กตฺตุกาโม''ติ อุทคฺคจิโตฺต อาห – ''วเทหิ ตาต สุทินฺนา''ติฯ **เตนหี**ติ อุโยฺยชนเตฺถ วิภตฺติปติรูปโก นิปาโตฯ **ตโตนิทาน**นฺติ ตํนิทานํ ตํเหตุกนฺติ ปจฺจตฺตวจนสฺส โต-อาเทโส เวทิตโพฺพ; สมาเส จสฺส โลปาภาโวฯ **ภยํ วา**ติ ''กินฺติ เม โภเคเนว ราชาโน หเรยฺยุ''นฺติอาทินา นเยน วุตฺตํ ราชาทิภยํ; จิตฺตุตฺราโสติ อโตฺถฯ **ฉมฺภิตตฺต**นฺติ ราชูหิ วา โจเรหิ วา ''ธนํ เทหี''ติ กมฺมการณํ การิยมานสฺส กายิญฺชนํ กายกโมฺป หทยมํสจลนํฯ **โลมหํโส**ติ อุปฺปเนฺนน ภเย โลมานํ หํสนํ อุทฺธคฺคภาโวฯ **อารโกฺข**ติ อโนฺต จ พหิ จ รตฺติญฺจ ทิวา จ อารกฺขณํฯ

๓๕. เตน หิ วธูติ เสฎฺฐิ คหปติ ธนํ ทเสฺสตฺวา ปุตฺตํ อตฺตนา คิหิภาวตฺถาย ปโลเภตุํ อสโกฺกโนฺต ''มาตุคามสทิสํ ทานิ ปุริสานํ พนฺธนํ นตฺถี''ติ มญฺญิตฺวา ตสฺส ปุราณทุติยิกํ อามเนฺตสิ – ''เตน หิ วธู''ติฯ **ปุราณทุติยิก**นฺติ ปุราณํ ทุติยิกํ ปุเพฺพ คิหิกาเล ทุติยิกํ, เคหสิตสุขุปโภคสหายิกํ ภูตปุพฺพภริยนฺติ อโตฺถฯ **เตน หี**ติ เยน การเณน มาตุคามสทิสํ พนฺธนํ นตฺถิฯ **ปาเทสุ คเหตฺวา**ติ ปาเท คเหตฺวา; อุปโยคเตฺถ ภุมฺมวจนํ, ปาเทสุ วา ตํ คเหตฺวาฯ **"กีทิสา นาม ตา อยฺยปุตฺต อจฺฉราโย"**ติ กสฺมา เอวมาห? ตทา กิร สมฺพหุเล ขตฺติยกุมาเรปิ พฺราหฺมณกุมาเรปิ เสฎฺฐิปุเตฺตปิ มหาสมฺปตฺติโย ปหาย ปพฺพชเนฺต ทิสฺวา ปพฺพชฺชาคุณํ อชานนฺตา กถํ สมุฎฺฐาเปนฺติ – ''กสฺมา เอเต ปพฺพชนฺตี''ติฯ อถเญฺญ วทนฺติ – ''เทวจฺฉรานํ เทวนาฎกานํ การณา''ติฯ สา กถา วิตฺถาริกา อโหสิฯ ตํ คเหตฺวา อยํ เอวมาหาติฯ เถโร ตํ ปฎิกฺขิปโนฺต น โข อหํ ภคินีติ อาหฯ **สมุทาจรตี**ติ โวหรติ วเทติฯ **ตเตฺถว มุจฺฉิตา ปปตา**ติ นํ ภคินิวาเทน สมุทาจรนฺตํ ทิสฺวา ''อนตฺถิโก ทานิ มยา อยํ โย มํ ปชาปตึ สมานํ อตฺตนา สทฺธึ เอกมาตุกุจฺฉิยา สยิตทาริกํ วิย มญฺญตี''ติ สมุปฺปเนฺนพลวโสกา หุตฺวา ตสฺมิํเยว ปเทเส มุจฺฉิตา ปปตา; ปติตาติ อโตฺถฯ

มา โน วิเหฐยิตฺถาติ มา อเมฺห ธนํ ทเสฺสตฺวา มาตุคามญฺจ อุโยฺยเชตฺวา วิเหฐยิตฺถ; วิเหสา เหสา ปพฺพชิตานนฺติฯ **เตน หิ ตาต สุทินฺน พีชกมฺปิ เทหี**ติ เอตฺถ **เตน หี**ติ อภิรติยํ อุโยฺยเชติฯ สเจ ตฺวํ อภิรโต พฺรหฺมจริยํ จรสิ, จริตฺวา อากาเส นิสีทิตฺวา ปรินิพฺพายิตา โหหิ, อมฺหากํ ปน กุลวํสพีชกํ เอกํ ปุตฺตํ เทหิฯ **มา โน อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ ลิจฺฉวโย อติหราเปสุ**นฺติ มยญฺหิ ลิจฺฉวีนํ คณราชูนํ รเชฺช วสาม, เต เต ปิตุโน อจฺจเยน อิมํ สาปเตยฺยํ เอวํ มหนฺตํ อมฺหากํ วิภวํ อปุตฺตกํ กุลธนรกฺขเกน ปุเตฺตน วิรหิตํ อตฺตโน ราชเนฺตปุรํ อติหราเปยฺยุนฺติ, ตํ เต มา อติหราเปสุํ, มา อติหราเปนฺตูติฯ

เอตํ โข เม, อมฺม, สกฺกา กาตุนฺติ กสฺมา เอวมาห? โส กิร จิเนฺตสิ – ''เอเตสํ สาปเตยฺยสฺส อหเมว สามี, อโญฺญ นตฺถิฯ เต มํ สาปเตยฺยรกฺขณตฺถาย นิจฺจํ อนุพนฺธิสฺสนฺติ; เตนาหํ น ลจฺฉามิ อโปฺปสฺสุโกฺก สมณธมฺมํ กาตุํ, ปุตฺตกํ ปน ลภิตฺวา โอรมิสฺสนฺติ, ตโต อหํ ยถาสุขํ สมณธมฺมํ กริสฺสามี''ติ อิมํ นยํ ปสฺสโนฺต เอวมาหาติฯ

๓๖. ปุปฺผนฺติ อุตุกาเล อุปฺปนฺนโลหิตสฺส นามํฯ มาตุคามสฺส หิ อุตุกาเล คพฺภปติฎฺฐานฎฺฐาเน โลหิตวณฺณา ปีฬกา สณฺฐหิตฺวา สตฺต ทิวสานิ วฑฺฒิตฺวา ภิชฺชนฺติ, ตโต โลหิตํ ปคฺฆรติ, ตเสฺสตํ นามํ ''ปุปฺผ''นฺติฯ ตํ ปน ยาว พลวํ โหติ พหุ ปคฺฆรติ, ตาว ทินฺนาปิ ปฎิสนฺธิ

น ติฎฺฐติ, โทเสเนว สทฺธึ ปคฺฆรติ; โทเส ปน ปคฺฆริเต สุเทฺธ วตฺถุมฺหิ ทินฺนา ปฏิสนฺธิ ขิปฺปํ ปติฎฺฐาติฯ **ปุปฺผํสา อุปฺปชฺชี**ติ ปุปฺผํ อสฺสา อุปฺปชฺชิ; อการโลเปน สนฺธิ **ปุราณทุติยิกาย พาหายํ คเหตฺวา**ติ ปุราณทุติยิกาย ยา พาหา, ตตฺร นํ คเหตฺวาติ อโตฺถฯ

อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเทติ ปฐมปาราชิกสิกฺขาปเท อฎฺฐปิเตฯ ภควโต กิร ปฐมโพธิยํ วีสติ วสฺสานิ ภิกฺขู จิตฺตํ อาราธยึสุ, น เอวรูปํ อชฺฌาจารมกํสุฯ ตํ สนฺธาเยว อิทํ สุตฺตมาห – ‘‘อาราธยึสุ วต เม, ภิกฺขเว, ภิกฺขู เอกํ สมยํ จิตฺต’’นฺติ (ม. นิ. ๑.๒๒๕)ฯ อถ ภควา อชฺฌาจารํ อปสฺสโนฺต ปาราชิกํ วา สงฺฆาทิเสสํ วา น ปญฺญเปสิฯ ตสฺมึ ตสฺมึ ปน วตฺถุสฺมึ อวเสเส ปญฺจ ขุทฺทกาปตฺติกฺขเนฺธ เอว ปญฺญเปสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท’’ติฯ

อนาทีนวทโสฺสติ ยํ ภควา อิทานิ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปโนฺต อาทีนวํ ทเสฺสสฺสติ, ตํ อปสฺสโนฺต อนวชฺชสญฺญี หุตฺวาฯ สเจ หิ ‘‘อยํ อิทํ น กรณียนฺติ วา มูลเจฺฉชฺชาย วา สํวตฺตตี’’ติ ชาเนยฺย, สทฺธาปพฺพชิโต กุลปุโตฺต ตโตนิทานํ ชีวิตกฺขยํ ปาปุณโนฺตปิ น กเรยฺยฯ เอตฺถ ปน อาทีนวํ อปสฺสโนฺต นิโทฺทสสญฺญี อโหสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อนาทีนวทโสฺส’’ติฯ **ปุราณทุติยิกายา**ติ ภุมฺมวจนํฯ **อภิวิญฺญาเปสี**ติ ปวเตฺตสิ; ปวตฺตนาปิ หิ กายวิญฺญตฺติโจปนโต ‘‘วิญฺญาปนา’’ติ วุจฺจติฯ ติกฺขตฺตุํ อภิวิญฺญาปนเญฺจส คพฺภสณฺฐานสนฺนิฎฺฐานตฺถมกาสีติ เวทิตโพฺพฯ

สา เตน คพฺภํ คณฺหีติ สา จ เตเนว อชฺฌาจาเรน คพฺภํ คณฺหิ, น อญฺญถาฯ กึ ปน อญฺญถาปิ คพฺภคฺคหณํ โหตีติ ? โหติฯ กถํ? กายสํสเคฺคน , โจฬคฺคหเณน, อสุจิปาเนน, นาภิปรามสเนน, รูปทสฺสเนน, สเทฺทน, คเนฺธนฯ อิตฺถิโย หิ เอกจฺจา อุตุสมเย ฉนฺทราครตฺตา ปุริสานํ หตฺถคฺคาห-เวณิคฺคาห-องฺคปจฺจงฺคปรามสนํ สาทิยนฺติโยปิ คพฺภํ คณฺหนฺติฯ เอวํ กายสํสเคฺคน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ

อุทายิเตฺถรสฺส ปน ปุราณทุติยิกา ภิกฺขุนี ตํ อสุจึ เอกเทสํ มุเขน อคฺคเหสิ, เอกเทสํ โจฬเกเนว สทฺธึ องฺคชาเต ปกฺขิปิฯ สา เตน คพฺภํ คณฺหิฯ เอวํ โจฬคฺคหเณน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ

มิคสิงฺคตาปสสฺส มาตา มิคี อุตุสมเย ตาปสสฺส ปสฺสาวฎฺฐานํ อาคนฺตฺวา สสมฺภวํ ปสฺสาวํ ปิวิฯ สา เตน คพฺภํ คณฺหิตฺวา มิคสิงฺคํ วิชายิฯ เอวํ อสุจิปาเนน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ

สามสฺส ปน โพธิสตฺตสฺส มาตาปิตูนํ จกฺขุปริหานึ ญตฺวา สโกฺก ปุตฺตํ ทาตุกาโม ทุกูลปณฺฑิตํ อาห – ‘‘วฎฺฎติ ตุมฺหากํ เมถุนธโมฺม’’ติ? ‘‘อนตฺถิกา มยํ เอเตน, อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตามฺหา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อิมิสฺสา อุตุสมเย องฺคุเฎฺฐน นาภึ ปรามเสยฺยาถา’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ สา เตน คพฺภํ คณฺหิตฺวา สามํ ตาปสทารกํ วิชายิฯ เอวํ นาภิปรามสเนน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ เอเตเนว นเยน มณฺฑพฺยสฺส จ จณฺฑปโชฺชตสฺส จ วตฺถุ เวทิตพฺพํฯ

กถํ รูปทสฺสเนน โหติ? อิเธกจฺจา อิตฺถี อุตุสมเย ปุริสสํสคฺคํ อลภมานา ฉนฺทราควเสน อโนฺตเคหคตาว ปุริสํ อุปนิชฺฌายติ ราโชโรธา วิย, สา เตน คพฺภํ คณฺหาติฯ เอวํ รูปทสฺสเนน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ

พลากาสุ ปน ปุริโส นาม นตฺถิ, ตา อุตุสมเย เมฆสทฺทํ สุตฺวา คพฺภํ คณฺหนฺติฯ กุกฺกุฎิโยปิ กทาจิ เอกสฺส กุกฺกุฎสฺส สทฺทํ สุตฺวา พหุกาปิ คพฺภํ คณฺหนฺติฯ ตถา คาวี อุสภสฺสฯ เอวํ

สเทฺทน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ

คาวี เอว จ กทาจิ อุสภคเนฺธน คพฺภํ คณฺหนฺติฯ เอวํ คเนฺธน คพฺภคฺคหณํ โหติฯ

อิธ ปนายํ อชฺฌาจาเรน คพฺภํ คณฺหิฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ – ‘‘มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺติ, มาตา จ อุตุนี โหติ, คนฺธโพฺพ จ ปจฺจุปฏฺฐิโต โหติ, เอวํ ติณฺณํ สนฺนิปาตา คพฺภสฺสา วกฺกนฺติ โหตี’’ติ (ม. นิ. ๑.๔๐๘)ฯ

ภุมฺมา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุนฺติ ยสฺมา นตฺถิ โลเก รโห นาม ปาปกมฺมํ ปกุพฺพโตฯ สพฺพปฐมํ หิสฺส ตํ ปาปํ อตฺตนา ชานาติ, ตโต อารกฺขเทวตา, อถญฺญาปิ ปรจิตฺตวิทุนิโย เทวตาฯ ตสฺมาสฺส ปรจิตฺตวิทู สกลวนสณฺฑนิสฺสิตา ภุมฺมา เทวา ตํ อชฺฌาจารํ ทิสฺวา สทฺทํ อนุสฺสาเวสุํฯ ยถา อเญฺญปิ เทวา สุณนฺติ, ตถา นิจฺฉาเรสุํฯ กินฺติ ? **นิรพฺพุโท วต, โภ…เป. … อาทีนโว อุปฺปาทิโต**ติฯ ตสฺสโตฺถ เวรญฺชกเณฺฑ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

ภุมฺมานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา จาตุมหาราชิกาติ เอตฺถ ปน ภุมฺมานํ เทวานํ สทฺทํ อากาสฏฺฐเทวตา อโสฺสสุํ; อากาสฏฺฐานํ จาตุมหาราชิกาติ อยมนุกฺกโม เวทิตโพฺพฯ **พฺรหฺมกายิกา**ติ อสญฺญสเตฺต จ อรูปาวจเร จ ฐเปตฺวา สเพฺพปิ พฺรหฺมาโน อโสฺสสุํ; สุตฺวา จ สทฺทมนุสฺสาเวสุนฺติ เวทิตโพฺพฯ **อิติห เตน ขเณนา**ติ เอวํ เตน สุทินฺนสฺส อชฺฌาจารกฺขเณนฯ **เตน มุหุเตฺตนา**ติ อชฺฌาจารมุหุเตฺตเนวฯ **ยาว พฺรหฺมโลกา**ติ ยาว อกนิฏฺฐพฺรหฺมโลกาฯ **อพฺภุคฺคจฺฉี**ติ อภิอุคฺคจฺฉิ อพฺภุฏฺฐาสิ เอกโกลาหลมโหสีติฯ

ปุตฺตํ วิชายีติ สุวณฺณพิมฺพสทิสํ ปจฺฉิมภวิกสตฺตํ ชเนสิฯ **พีชโกติ นามมกํสู**ติ น อญฺญํ นามํ กาตุมทํสุ, ‘‘พีชกมฺปิ เทหี’’ติ มาตามหิยา วุตฺตภาวสฺส ปากฏตฺตา ‘‘พีชโก เตฺววสฺส นามํ โหตู’’ติ ‘‘พีชโก’’ติ นามมกํสุฯ ปุตฺตสฺส ปน นามวเสเนว จ มาตาปิตูนมฺปิสฺส นามมกํสุฯ **เต อปเรน สมเยนา**ติ พีชกญฺจ พีชกมาตรญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ พีชกสฺส กิร สตฺตฏฺฐวสฺสกาเล ตสฺส มาตา ภิกฺขุนีสุ โส จ ภิกฺขูสุ ปพฺพชิตฺวา กลฺยาณมิเตฺต อุปนิสฺสาย อรหเตฺต ปติฏฺฐหิํสุฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘อุโภ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ สจฺฉากํสู’’**ติฯ

๓๗. เอวํ มาตาปุตฺตานํ ปพฺพชฺชา สผลา อโหสิฯ ปิตา ปน วิปฺปฏิสาราภิภูโต วิหาสิฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘อถ โข อายสฺมโต สุทินฺนสฺสอหุเทว กุกฺกุจฺจ’’**นฺติอาทิฯ ตตฺถ **อหุเทวา**ติ อหุ เอว, ทกาโร ปทสนฺธิกโรฯ อโหสิเยวาติ อโตฺถฯ **กุกฺกุจฺจ**นฺติ อชฺฌาจารเหตุโก ปจฺฉานุตาโปฯ วิปฺปฏิสาโรติปิ ตเสฺสว นามํฯ โส หิ วิญฺญูหิ อกตฺตพฺพตาย กุจฺฉิตกิริยภาวโต กุกฺกุจฺจํฯ กตํ อชฺฌาจารํ นิวเตฺตตุํ อสมตฺถตาย ตํ ปฏิจฺจ วิรูปํ สรณภาวโต วิปฺปฏิสาโรติ วุจฺจติฯ **อลาภา วต เม**ติ มยฺหํ วต อลาภา; เย ฌานาทีนํ คุณานํ อลาภา นาม, เต มยฺหํ, น อญฺญสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ **น วต เม ลาภา**ติ เยปิ เม ปฏิลทฺธา ปพฺพชฺชสรณคมนสิกฺขาสมาทานคุณา, เตปิ เนว มยฺหํ ลาภา อชฺฌาจารมลีนตฺตาฯ **ทุลฺลทฺธํ วต เม**ติ อิทํ สาสนํ ลทฺธมฺปิ เม ทุลฺลทฺธํฯ **น วต เม สุลทฺธ**นฺติ ยถา อเญฺญสํ กุลปุตฺตานํ, เอวํ น วต เม สุลทฺธํฯ กสฺมา? ยมหํ เอวํ สฺวากฺขาเตธมฺมวินเย…เป.… พฺรหฺมจริยํ จริตุนฺติฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ สิกฺขตฺตยสงฺคหิตํ มคฺคพฺรหฺมจริยํฯ **กิโส อโหสี**ติ ขาทิตุํ วา ภุญฺชิตุํ วา อสโกฺกโนฺต ตนุโก อโหสิ อปฺปมํสโลหิโต ฯ **อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต**ติ สญฺชาตุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกภาโว ปณฺฑุปลาสปฺปฏิภาโคฯ **ธมนิสนฺถตคโตฺต**ติ ปริยาทินฺนมํสโลหิตตฺตา สิราชาเลเนว สนฺถริตคโตฺตฯ **อโนฺตมโน**ติ อนุโสจนวเสน อพฺภนฺตเรเยว ฐิตจิโตฺตฯ หทยวตฺถุํ นิสฺสาย ปวตฺตนวเสน ปน สเพฺพปิ อโนฺ

ตมนาเยวฯ **ลีนมโน**ติ อุเทฺทเส ปริปุจฺฉาย กมฺมฏฺฐาเน อธิสีเล อธิจิเตฺต อธิปญฺญาย วตฺตปฏิปตฺติปูรเณ จ นิกฺขิตฺตธุโร อวิปฺผาริโก อญฺญทตฺถุ โกสชฺชวเสเนว ลีโน สงฺกุจิโต มโน อสฺสาติ ลีนมโนฯ **ทุกฺขี**ติ เจโตทุเกฺขน ทุกฺขีฯ **ทุมฺมโน**ติ โทเสน ทุฏฺฐมโน, วิรูปมโน วา โทมนสฺสาภิภูตตายฯ **ปชฺฌายี**ติ วิปฺปฏิสารวเสน วหจฺฉิโนฺน วิย คทฺรโภ ตํ ตํ จินฺตยิฯ

๓๘. **สหายกา ภิกฺขู**ติ ตํ เอวํภูตํ คณสงฺคณิกาปปเญฺจน วีตินาเมนฺตํ ทิสฺวา ยสฺส วิสฺสาสิกา กถาผาสุกา ภิกฺขู เต นํ เอตทโวจุํฯ **ปีณินฺทฺริโย**ติ ปสาทปติฏฺฐาโนกาสสฺส สมฺปุณฺณตฺตา ปริปุณฺณจกฺขุอาทิอินฺทฺริโยฯ **โส ทานิ ตฺวํ**นฺติ เอตฺถ **ทานี**ติ นิปาโต, โส ปน ตฺวนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **กจฺจิโน ตฺวํ**นฺติ กจฺจิ นุ ตฺวํ ฯ **อนภิรโต**ติ อุกฺกณฺฐิโต; คิหิภาวํ ปตฺถยมาโนติ อโตฺถฯ ตสฺมา ตเมว อนภิรตึ ปฏิกฺขิปโนฺต อาห – ‘‘น โข อหํ, อาวุโส, อนภิรโต’’ติฯ อธิกุสลานํ ปน ธมฺมานํ ภาวนาย อภิรโตว อหนฺติ ฯ **อตฺถิ เม ปาปกมฺมํ กต**นฺติ มยา กตํ เอกํ ปาปกมฺมํ อตฺถิ อุปลพฺภติ สํวิชฺชติ, นิจฺจกาลํ อภิมุขํ วิย เม ติฏฺฐติฯ อถ นํ ปกาเสโนฺต **‘‘ปุราณทุติยิกาย’’**ติอาทิมาหฯ

อลญฺหิ เต, อาวุโส สุทิน, กุกฺกุจฺจายาติ อาวุโส สุทิน, ตุเยฺหตํ ปาปกมฺมํ อลํ สมตฺถํ กุกฺกุจฺจาย; ปฏิพลํ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปาเทตุนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ยํ ตฺวํ**นฺติ อาทิมฺหิ เยน ปาเปน ตฺวํ น สกฺขิสฺสสิ พฺรหฺมจริยํ จริตุํ, ตํ เต ปาปํ อลํ กุกฺกุจฺจายาติ เอวํ สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ อถ นํ อนุสาสนฺตา **‘‘นนุ อาวุโส ภควตา’’**ติอาทิมาหํสุฯ ตตฺถ **นนู**ติ อนุมติคฺคหณเตฺถ นิปาโตฯ **อเนกปริยาเยนา**ติ อเนกการเณนฯ **วิราคายา**ติ วิราคตฺถายฯ **โน สราคายา**ติ โน ราเคน รชฺชนตฺถายฯ ภควตา หิ ‘‘อิมํ เม ธมฺมํ สุตฺวา สตฺตา สพฺพภวโภเคสุ วิรชฺชิสฺสนฺติ, โน รชฺชิสฺสนฺตี’’ เอตทตฺถาย ธโมฺม เทสิโตติ อธิปฺปาโยฯ เอส นโย สพฺพปเทสุฯ อิทํ ปเนตฺถ ปริยายวจนมตฺตํฯ **วิสํโยคายา**ติ กิเลเสหิ วิสํยุชฺชนตฺถายฯ **โน สํโยคายา**ติ น สํยุชฺชนตฺถายฯ **อนุปาทานายา**ติ อคฺคหณตฺถายฯ **โน สอุปาทานายา**ติ น สงฺคหณตฺถายฯ

ตตฺถ นาม ตฺวํนฺติ ตสฺมึ นาม ตฺวํฯ **สราคาย เจเตสฺสสี**ติ สห ราเคน วตฺตมานาย เมถุนธมฺมาย เจเตสฺสสิ กเปฺปสฺสสิ ปกเปฺปสฺสสิ; เอตทตฺถํ วายมิสฺสสีติ อโตฺถฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ ปุน ราควิราคาทีนิ นว ปทานิ นิพฺพตฺติตโลกุตฺตรนิพฺพานเมว สนฺธาย วุตฺตานิฯ ตสฺมา ราควิราคายาติ วา มทนิมฺมทนายาติ วา วุเตฺตปิ ‘‘นิพฺพานตฺถายา’’ติ เอวเมว อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ นิพฺพานญฺหิ ยสฺมา ตํ อาคมฺม อารพฺภ ปฏิจฺจ ราโค วิรชฺชติ น โหติ, ตสฺมา **ราควิราโค**ติ วุจฺจติฯ ยสฺมา ปน ตํ อาคมฺม มานมท-ปุริสมทาทโย มทา นิมฺมทา อมทา โหนฺติ วินสฺสนฺติ, ตสฺมา **มทนิมฺมทน**นฺติ วุจฺจติฯ ยสฺมา จ ตํ อาคมฺม สพฺพาปิ กามปิปาสา วินยํ อพฺภตฺถํ ยาติ, ตสฺมา **ปิปาสวินโย**ติ วุจฺจติฯ ยสฺมา ปน ตํ อาคมฺม ปญฺจ กามคุณาลยา สมุคฺฆาตํ คจฺฉนฺติ, ตสฺมา **อาลยสมุคฺฆาโต**ติ วุจฺจติฯ ยสฺมา จ ตํ อาคมฺม เตภูมกวฏฺฏํ อุปจฺฉิชฺชติ, ตสฺมา **วฏฺฏุปเจฺฉโท**ติ วุจฺจติฯ ยสฺมา ปน ตํ อาคมฺม สพฺพโส ตณฺหา ขยํ คจฺฉติ วิรชฺชติ นิรุชฺฌติ จ, ตสฺมา **ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ**ติ วุจฺจติฯ ยสฺมา ปเนตํ จตโสฺส โยนิโย, ปญฺจ คติโย, สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย, นว จ สตฺตาวาเส, อปราปรภาวาย วินนโต อาพนฺธนโต สํสิพฺพนโต วานนฺติ ลทฺธโวหาราย ตณฺหาย นิกฺขนฺตํ นิสฺสฏํ วิสํยุตฺตํ, ตสฺมา นิพฺพานนฺติ วุจฺจตีติฯ

กามานํ ปหานํ อกฺขาตนฺติ วตฺถุกามานํ, กิเลสกามานญฺจ ปหานํ วุตฺตํฯ **กามสญฺญานํ ปริญฺญา**ติ สพฺพาสมฺปิ กามสญฺญานํ ญาตตีรณปหานวเสน ติวิธา ปริญฺญา อกฺขาตาฯ **กามปิปาสาน**นฺติ กาเมสุ ปาตพฺพตานํ กาเม วา ปาตุมิจฺฉานํฯ **กามวิตกฺกาน**นฺติ กามุปสญฺหิตานํวิตกฺกานํฯ **กามปริฬาหาน**นฺติ ปญฺจกามคุณิกราควเสน อุปฺปนฺนปริฬาหานํ อ

โนฺตทาหานํฯ อิเมสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ กิเลสกฺขยกโร โลกุตฺตรมคฺโค กถิโตฯ สพฺพปฐเมสุ ปน ตีสุ ฐาเนสุ โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสโก มคฺโค กถิโตติ เวทิตพฺพฯ

เนตํ อาวุโสติ น เอตํ อาวุโส, ตว ปาปกมฺมํ อปฺปสนฺนานญฺจ ปสาทาย เอวรูปานํ ปสาทตฺถาย น โหติฯ **อถ เขฺวต**นฺติ อถ โข เอตํฯ อถ โข ตนฺติปิ ปาโฐฯ **อญฺญถตฺตายา**ติ ปสาทญฺญถาภาวาย วิปฺปฏิสาราย โหติฯ เย มคฺเคน อนาคตสทฺธา, เตสํ วิปฺปฏิสารํ กโรติ – ‘‘อีทิเสปิ นาม ธมฺมวินเย มยํ ปสนฺนา, ยเตฺถวํ ทุปฺปฏิปนฺนา ภิกฺขู’’ติฯ เย ปน มคฺคนาคตสทฺธา, เตสํ สิเนรุ วิย วาเตหิ อจโล ปสาโท อีทิเสหิ วตฺถูหิ อิโต วา ทารุณตเรหิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เอกจฺจานํ อญฺญถตฺตายา’’ติฯ

๓๙. **ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุ**นฺติ ภควโต เอตํ อตฺถํ อาจิกฺขึสุ ปฏิเวทยึสุฯ อาโรจยมานา จ เนว ปิยกมฺยตาย น เภทปุเรกฺขารตาย , น ตสฺสายสฺมโต อวณฺณปกาสนตฺถาย, น กลิสาสนาโรปนตฺถาย, นาปิ ‘‘อิทํ สุตฺวา ภควา อิมสฺส สาสเน ปติฏฺฐํ น ทสฺสติ, นิกฺกฑฺฒาเปสฺสติ น’’นฺติ มญฺญมานา อาโรเจสุํฯ อถ โข ‘‘อิมํ สาสเน อุปฺปนฺนํ อพฺพุทํ ญตฺวา ภควา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสติ, เวลํ มริยาทํ อาณํ ฐเปสฺสตี’’ติ อาโรเจสุํฯ

เอตสฺมิํ นิทาเน เอตสฺมิํ ปกรเณติ เอตฺถ สุทินฺนสฺส อชฺฌาจารวีติกฺกโม สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา การณตฺตา นิทานเญฺจว ปกรณญฺจาติ วุโตฺตติ เวทิตพฺพฯ การณญฺหิ ยสฺมา นิเทติ อตฺตโน ผลํ ‘‘คณฺหาถ น’’นฺติ ทเสฺสนฺตํ วิย อเปฺปติ, ปกโรติ จ นํ กตฺตุํ อารภติ, กโรติเยว วา; ตสฺมา นิทานเญฺจว ปกรณญฺจาติ วุจฺจติฯ **วิครหิ พุโทฺธ ภควา**ติ พุโทฺธ ภควา วิครหินินฺทิ; ยถา ตํ วณฺณาวณฺณารหานํ วณฺณญฺจ อวณฺณญฺจ ภณเนฺตสุ อคฺคปุคฺคโลฯ น หิ ภควโต สีลวีติกฺกมกรํ ปุคฺคลํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ชาติยา วา โคเตฺตน วา โกลปุตฺติเยน วา คเนฺถน วา ธุตงฺเคน วา ญาโต ยสสฺสี อีทิสํ ปุคฺคลํ รกฺขิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, นาปิ เปสลํ คุณวนฺตํ ทิสฺวา ตสฺส คุณํ ปฏิจฺฉาเทตุํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติฯ อถ โข ครหิตพฺพํ ครหติ เอว, ปสํสิตพฺพญฺจ ปสํสติ เอว, อยญฺจ ครหิตโพฺพ; ตสฺมา ตํ ตาทิลกฺขเณ ฐิโต อวิกมฺปมาเนน จิเตฺตน วิครหิ พุโทฺธ ภควา ‘‘อนนุจฺฉวิก’’นฺติอาทีหิ วจเนหิฯ

ตตฺถายํ อตฺถวณฺณนา – ยทิทํ ตยา, โมฆปุริส, ตุจฺฉมนุสฺส กมฺมํ กตํ, ตํ สมณกรณานํ ธมฺมานํ มคฺคผลนิพฺพานสาสนานํ วา **น อนุจฺฉวิกํ**, เตสํ ฉวิํ ฉายํ สุนฺทรภาวํ น อเนฺวติ นานุคจฺฉติ, อถ โข อารกาว เตหิ ธเมฺมหิฯ อนนุจฺฉวิกตฺตา เอว จ **อนนุโลมิกํ,** เตสํ น อนุโลเมติ; อถ โข วิโลมํ ปจฺจนีกภาเว ฐิตํฯ อนนุโลมิกตฺตา เอว จ **อปฺปติรูปํ,** ปติรูปํ สทิสํ ปฏิภาคํ น โหติ, อถ โข อสทิสํ อปฺปฏิภาคเมวฯ อปฺปติรูปตฺตา เอว จ **อสฺสามณกํ,** สมณานํ กมฺมํ น โหติฯ อสฺสามณกตฺตา **อกปฺปิยํ**ฯ ยญฺหิ สมณกมฺมํ น โหติ, ตํ เตสํ น กปฺปติฯ อกปฺปิยตฺตา **อกรณียํ**ฯ น หิ สมณา ยํ น กปฺปติ, ตํ กโรนฺติฯ ตเญฺจตํ ตยา กตํ, ตสฺมา อนนุจฺฉวิกํ เต, โมฆปุริส, กตํ…เป.… อกรณียนฺติฯ **กถญฺหิ นามา**ติ เกน นาม การเณน, กิํ นาม การณํ ปสฺสโนฺตติ วุตฺตํ โหติฯ ตโต การณาภาวํ ทเสฺสโนฺต ปรโต **‘‘นนุ มยา โมฆปุริสา’’**ติอาทิมาหฯ ตํ สพฺพํ วุตฺตตฺถเมวฯ

อิทานิ ยสฺมา ยํ เตน ปาปกมฺมํ กตํ, ตํ วิปจฺจมานํ อติวิย ทุกฺขวิปากํ โหติ, ตสฺมาสฺส ตํ วิปากํ ทเสฺสตุํ กตาปราธํ วิย ปุตฺตํ อนุกมฺปกา มาตาปิตโร ทยาลุเกน จิเตฺตน สุทินฺนํ ปริภาสโนฺต **‘‘วรํ เต โมฆปุริสา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ อาสุ สีฆํ เอตสฺส วิสํ อาคจฺฉตีติ อาสีวิโสฯ โฆรํ จณฺฑมสฺส วิสนฺติ โฆรวิโส, ตสฺส **อาสีวิสสฺส โฆรวิสสฺส**ฯ ‘‘ปกฺขิตฺต’’นฺติ เอตสฺส ‘‘วร’’นฺติ อิมินา สมฺพโนฺธ ฯ อีทิสสฺส อาสีวิสสฺส โฆรวิสสฺส มุเข องฺคชาตํ วรํ ปกฺขิตฺตํ; สเจ ปกฺขิตฺตํ

ภเวยฺย, วรํ สิยา; สุนฺทรํ สาธุ สุฏฺฐุ สิยาติ อโตฺถฯ **น เตฺววา**ติ น ตุ เอว วรํ น สุนฺทรเมว น สาธุเมว น สุฏฺฐุเมวฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **กณฺหสปฺปสฺสา**ติ กาฬสปฺปสฺสฯ **องฺคารกาสุยา**ติ องฺคารปุณฺณกูเป, องฺคารราสิมฺหิ วาฯ **อาทิตฺตายา**ติ ปทิตฺตาย คหิตอคฺคิวณฺณายฯ **สมฺปชฺชลิตายา**ติ สมนฺตโต ปชฺชลิตาย อจฺจิโย มุจฺจนฺติยาฯ **สโชติภูตายา**ติ สปฺปภายฯ สมนฺตโต อุฏฺฐิตาหิ ชาลาหิ เอกปฺปภาสมุทยภูตายาติ วุตฺตํ โหติฯ

ตํ กิสฺส เหตูติ ยํ มยา วุตฺตํ ''วร''นฺติ ตํ กิสฺส เหตุ, กตเรน การเณนาติ เจ? **มรณํ วา นิคเจฺฉยฺยา**ติ โย ตตฺถ องฺคชาตํ ปกฺขิเปยฺย, โส มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ **อิโตนิทานญฺจ โข…เป…. อุปปเชฺชยฺยา**ติ ยํ อิทํ มาตุคามสฺส องฺคชาเต องฺคชาตปกฺขิปนํ, อิโตนิทานํ ตสฺส การโก ปุคฺคโล นิรยํ อุปปเชฺชยฺย; เอวํ กมฺมสฺส มหาสาวชฺชตํ ปสฺสโนฺต ตํ ครหิ, น ตสฺส ทุกฺขาคมํ อิจฺฉมาโนฯ **ตตฺถ นาม ตฺวํ**นฺติ ตสฺมิํ นาม เอวรูเป กเมฺม เอวํ มหาสาวเชฺช สมาเนปิ ตฺวํฯ **ยํ ตฺวํ**นฺติ เอตฺถ **ยํ**นฺติ หีฬนเตฺถ นิปาโตฯ **ตฺวํ**นฺติ ตํ-สทฺทสฺส เววจนํ; ทฺวีหิปิ ยํ วา ตํ วา หีฬิตมวญฺญาตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อสทฺธมฺม**นฺติ อสตํ นีจชนานํ ธมฺมํ; เตหิ เสวิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ **คามธมฺม**นฺติ คามานํ ธมฺมํ; คามวาสิกมนุสฺสานํ ธมฺมนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **วสลธมฺม**นฺติ ปาปธเมฺม วสนฺติ ปคฺฆรนฺตีติ วสลา, เตสํ วสลานํ หีนปุริสานํ ธมฺมํ, วสลํ วา กิเลสปคฺฆรณกํ ธมฺมํฯ **ทุฎฺฐุลฺล**นฺติ ทุฏฺฐุ จ กิเลสทูสิตํ ถูลญฺจ อสุขุมํ, อนิปุณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **โอทกนฺติก**นฺติ อุทกกิจฺจํ อนฺติกํ อวสานํ อสฺสาติ โอทกนฺติโก, ตํ โอทกนฺติกํฯ **รหสฺส**นฺติ รโหภวํ, ปฏิจฺฉเนฺน โอกาเส อุปฺปชฺชนกํฯ อยญฺหิ ธโมฺม ชิคุจฺฉนียตฺตา น สกฺกา อาวิ อเญฺญสํ ทสฺสนวิสเย กาตุํ, เตน วุตฺตํ – ''รหสฺส''นฺติฯ **ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติ**นฺติ ทฺวีหิ ทฺวีหิ สมาปชฺชิตพฺพํ, ทฺวยํ ทฺวยํ สมาปตฺตินฺติปิ ปาโฐฯ ทยํ ทยํ สมาปตฺตินฺติปิ ปฐนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ **สมาปชฺชิสฺสสี**ติ เอตํ ''ตตฺถ นาม ตฺว''นฺติ เอตฺถ วุตฺตนามสเทฺทน โยเชตพฺพํ ''สมาปชฺชิสฺสสิ นามา''ติฯ

พหูนํ โข…เป…. อาทิกตฺตา ปุพฺพงฺคโมติ สาสนํ สนฺธาย วทติฯ อิมสฺมิํ สาสเน ตฺวํ พหูนํ ปุคฺคลานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อาทิกตฺตา, สพฺพปฐมํ กรณโต; ปุพฺพงฺคโม สพฺพปฐมํ เอตํ มคฺคํ ปฏิปนฺนตฺตา; ทฺวารํทโท, อุปายทสฺสโกติ วุตฺตํ โหติฯ อิมญฺหิ เลสํ ลทฺธา ตว อนุสิกฺขมานา พหู ปุคฺคลา นานปฺปการเก มกฺกฏิยา เมถุนปฏิเสวนาทิเก อกุสลธเมฺม กริสฺสนฺตีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ

อเนกปริยาเยนาติ อิเมหิ ''อนนุจฺฉวิก''นฺติอาทินา นเยน วุเตฺตหิ, พหูหิ การเณหิฯ **ทุพฺภรตาย…เป…. โกสชฺชสฺส อวณฺณํ ภาสิตฺวา**ติ ทุพฺภรตาทีนํ วตฺถุภูตสฺส อสํวรสฺส อวณฺณํ นินฺทํ ครหํ ภาสิตฺวาติ อโตฺถฯ ยสฺมา หิ อสํวเร ฐิตสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺตา ทุพฺภรตเญฺจว ทุโปฺปสตญฺจ อาปชฺชติ, ตสฺมา อสํวโร **''ทุพฺภรตา, ทุโปฺปสตา''**ติ จ วุจฺจติฯ ยสฺมา ปน อสํวเร ฐิตสฺส อตฺตา จตูสุ ปจฺจเยสุ มหิจฺฉตํ สิเนรุปฺปมาเณปิ จ ปจฺจเย ลทฺธา อสนฺตุฏฺฐิตํ อาปชฺชติ, ตสฺมา อสํวโร **''มหิจฺฉตา, อสนฺตุฏฺฐิตา''**ติ จ วุจฺจติฯ ยสฺมา จ อสํวเร ฐิตสฺส อตฺตา คณสงฺคณิกาย เจว กิเลสสงฺคณิกาย จ สํวตฺตติ, โกสชฺชานุคโต จ โหติ อฏฺฐกุสีตวตฺถุปาริปูริยา สํวตฺตติ, ตสฺมา อสํวโร **''สงฺคณิกา, เจว โกสชฺชญฺจา''**ติ วุจฺจติฯ

สุภรตาย…เป…. วีริยารมฺภสฺส วณฺณํ ภาสิตฺวาติ สุภรตาทีนํ วตฺถุภูตสฺส สํวรสฺส วณฺณํ ภาสิตฺวาติ อโตฺถฯ ยสฺมา หิ อสํวรํ ปหาย สํวเร ฐิตสฺส อตฺตา สุภโร โหติ สุโปโส, จตูสุ จ ปจฺจเยสุ อปฺปิจฺฉตํ นิตฺตณฺหภาวํ อาปชฺชติ, เอกเมกสฺมิญฺจ ปจฺจเย ยถาลาภ-ยถาพล-ยถา

สารุปฺปวเสน ติปฺปเภทาย สนฺตุฏฺฐิยา สํวตฺตติ, ตสฺมา สํวโร “**สุภรตา เจว สุโปสตา จ อปฺปิโจฺฉ จ สนฺตุโฏฺฐ จา**”ติ วุจฺจติฯ

ยสฺมา ปน อสํวรํ ปหาย สํวเร ฐิตสฺส อตฺตา กิเลสสเลฺลขนตาย เจว นิทฺธุนนตาย จ สํวตฺตติ, ตสฺมา สํวโร “**สเลฺลโข จ ธุโต จา**”ติ วุจฺจติฯ

ยสฺมา จ อสํวรํ ปหาย สํวเร ฐิตสฺส อตฺตา กายวาจานํ อปฺปาสาทิกํ อปฺปสาทนียํ อสนฺตํ อสารุปฺปํ กายวจีทุจฺจริตํ จิตฺตสฺส อปฺปาสาทิกํ อปฺปสาทนียํ อสนฺตํ อสารุปฺปํ อกุสลวิตกฺกตฺตยญฺจ อนุปคมฺม ตพฺพิปรีตสฺส กายวจีสุจริตสฺส เจว กุสลวิตกฺกตฺตยสฺส จ ปาสาทิกสฺส ปสาทนียสฺส สนฺตสฺส สารุปฺปสฺส ปาริปูริยา สํวตฺตติ, ตสฺมา สํวโร ‘‘ปาสาทิโก’’ติ วุจฺจติฯ

ยสฺมา ปน อสํวรํ ปหาย สํวเร ฐิตสฺส อตฺตา สพฺพกิเลสาปจยภูตาย, วิวฏฺฏาย, อฏฺฐวีริยารมฺภวตฺถุปาริปูริยา จ สํวตฺตติ, ตสฺมา สํวโร “**อปจโย เจว วีริยารโมฺภ จา**”ติ วุจฺจตีติฯ

***ภิกฺขูนํ ตทนุจฺฉวิกํ ตทนุโลมิก**นฺติ* ตตฺถ สนฺนิปติตานํ ภิกฺขูนํ ยํ อิทานิ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสติ, ตสฺส อนุจฺฉวิกเญฺจว อนุโลมิกญฺจฯ โย วา อยํ สุภรตาทีหิ สํวโร วุโตฺต, ตสฺส อนุจฺฉวิกเญฺจว อนุโลมิกญฺจ สํวรปฺปหานปฏิสํยุตฺตํ อสุตฺตนฺตวินิพทฺธํ ปาฬิวินิมุตฺตํ โอกฺกนฺติกธมฺมเทสนํ กตฺวาติ อโตฺถฯ ภควา กิร อีทิเสสุ ฐาเนสุ ปญฺจวณฺณกุสุมมาลํ กโรโนฺต วิย, รตนทามํ สเชฺชโนฺต วิย, จ เย ปฏิกฺขิปนาธิปฺปายา อสํวราภิรตา เต สมฺปรายิเกน วฏฺฏภเยน ตเชฺชโนฺต อเนกปฺปการํ อาทีนวํ ทเสฺสโนฺต, เย สิกฺขากามา สํวเร ฐิตา เต อเปฺปกเจฺจ อรหเตฺต ปติฏฺฐเปโนฺต อเปฺปกเจฺจ อนาคามิ-สกทาคามิ-โสตาปตฺติผเลสุ อุปนิสฺสยวิรหิเตปิ สคฺคมเคฺค ปติฏฺฐเปโนฺต ทีฆนิกายปฺปมาณมฺปิ มชฺฌิมนิกายปฺปมาณมฺปิ ธมฺมเทสนํ กโรติฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ – ‘‘ภิกฺขูนํ ตทนุจฺฉวิกํ ตทนุโลมิกํ ธมฺมิํ กถํ กตฺวา’’ติฯ

เตน **หี**ติ เตน สุทินฺนสฺส อชฺฌาจาเรน การณภูเตนฯ **สิกฺขาปท**นฺติ เอตฺถ สิกฺขิตพฺพาติ สิกฺขา, ปชฺชเต อิมินาติ ปทํ, สิกฺขาย ปทํ สิกฺขาปทํ; สิกฺขาย อธิคมุปาโยติ อโตฺถฯ อถ วา มูลํ นิสฺสโย ปติฏฺฐาติ วุตฺตํ โหติฯ เมถุนวิรติยา เมถุนสํวรเสฺสตํ อธิวจนํฯ เมถุนสํวโร หิ ตทเญฺญสํ สิกฺขาสงฺขาตานํ สีลวิปสฺสนาฌานมคฺคธมฺมานํ วุตฺตตฺถวเสน ปทตฺตา อิธ ‘‘สิกฺขาปท’’นฺติ อธิเปฺปโตฯ อยญฺจ อโตฺถ สิกฺขาปทวิภเงฺค วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ อปิจ ตสฺสตฺถสฺส ทีปกํ วจนมฺปิ ‘‘สิกฺขาปท’’นฺติ เวทิตพฺพํฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ – ‘‘สิกฺขาปทนฺติ โย ตตฺถ นามกาโย ปทกาโย นิรุตฺติกาโย พฺยญฺชนกาโย’’ติฯ อถ วา ยถา ‘‘อนภิชฺฌา ธมฺมปท’’นฺติ วุเตฺต อนภิชฺฌา เอโก ธมฺมโกฏฺฐาโสติ อโตฺถ โหติ, เอวมิธาปิ ‘‘สิกฺขาปท’’นฺติ สิกฺขาโกฏฺฐาโส สิกฺขาย เอโก ปเทโสติปิ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ทส อตฺถวเส ปฏิจฺจาติ ทส การณวเส สิกฺขาปทปญฺญตฺติเหตุ อธิคมนีเย หิตวิเสเส ปฏิจฺจ อาคมฺม อารพฺภ, ทสนฺนํ หิตวิเสสานํ นิปฺผตฺติํ สมฺปสฺสมาโนติ วุตฺตํ โหติฯ อิทานิ เต ทส อตฺถวเส ทเสฺสโนฺต **“สงฺฆสุฏฺฐุตายา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สงฺฆสุฏฺฐุตา** นาม สงฺฆสฺส สุฏฺฐุภาโว, ‘‘สุฏฺฐุ เทวา’’ติ อาคตฏฺฐาเน วิย ‘‘สุฏฺฐุ, ภเนฺต’’ติ วจนสมฺปฏิจฺฉนภาโว ฯ โย จ ตถาคตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉติ , ตสฺส ตํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย โหติ, ตสฺมา สงฺฆสฺส ‘‘สุฏฺฐุ, ภเนฺต’’ติ มม วจนสมฺปฏิจฺฉนตฺถํ ปญฺญเปสฺสามิ, อสมฺปฏิจฺฉเน อาทีนวํ สมฺปฏิจฺฉเน จ อานิสํสํ ทเสฺสตฺวา, น พลกฺกาเรน อภิภวิตฺวาติ เอตมตฺถํ อาวิกโรโนฺต อาห – ‘‘สงฺฆสุฏฺฐุตายา’’ติฯ **สงฺฆผาสุตายา**ติ สงฺฆสฺส ผาสุภาวาย; สหชีวิตาย สุขวิหารตฺถายาติ อโตฺถฯ

ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายาติ ทุมฺมงฺกู นาม ทุสฺสีลปุคฺคลา; เย มงฺกุตํ อาปาทิยมานาปิ ทุเกฺขน อาปชฺชนฺติ, วีติกฺกมํ กโรนฺตา วา กตฺวา วา น ลชฺชนฺติ, เตสํ นิคฺคหตฺถาย; เต หิ สิกฺขาปเท อสติ "กึ ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐํ, กึ สุตํ – กึ อเมฺหหิ กตํ; กตรสฺมึ วตฺถุสฺมึ กตมํ อาปตฺตึ อาโรเปตฺวา อเมฺห นิคฺคณฺหถา"ติ สงฺฆํ วิเหเฐสฺสนฺติ, สิกฺขาปเท ปน สติ เต สโงฺฆ สิกฺขาปทํ ทเสฺสตฺวา ธเมฺมน วินเยน สตฺถุสาสเนน นิคฺคเหสฺสติฯ เตน วุตฺตํ – "ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายา"ติฯ

เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหารายาติ เปสลานํ ปิยสีลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหารตฺถายฯ ปิยสีลา หิ ภิกฺขู กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ สาวชฺชานวชฺชํ เวลํ มริยาทํ อชานนฺตา สิกฺขตฺตยปาริปูริยา ฆฏมานา กิลมนฺติ, สนฺทิฏฺฐมานา อุพฺพาฬฺหา โหนฺติฯ กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ ปน สาวชฺชานวชฺชํ เวลํ มริยาทํ ญตฺวา สิกฺขตฺตยปาริปูริยา ฆฏมานา น กิลมนฺติ, สนฺทิฏฺฐมานา น อุพฺพาฬฺหา โหนฺติฯ เตน เนสํ สิกฺขาปทปญฺญาปนา ผาสุวิหาราย สํวตฺตติฯ โย วา ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคโห, เสฺวว เอเตสํ ผาสุวิหาโรฯ ทุสฺสีลปุคฺคเล นิสฺสาย หิ อุโปสโถ น ติฏฺฐติ , ปวารณา น ติฏฺฐติ, สงฺฆกมฺมานิ นปฺปวตฺตนฺติ, สามคฺคี น โหติ, ภิกฺขู อเนกคฺคา อุเทฺทสปริปุจฺฉากมฺมฏฺฐานาทีนิ อนุยุญฺชิตุํ น สโกฺกนฺติฯ ทุสฺสีเลสุ ปน นิคฺคหิเตสุ สโพฺพปิ อยํ อุปทฺทโว น โหติฯ ตโต เปสลา ภิกฺขู ผาสุ วิหรนฺติฯ เอวํ "เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุ วิหารายา"ติ เอตฺถ ทฺวิธา อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวรายาติ ทิฏฺฐธมฺมิกา อาสวา นาม อสํวเร ฐิเตน ตสฺมิเญฺญว อตฺตภาเว ปตฺตพฺพา ปาณิปฺปหาร-ทณฺฑปฺปหาร-หตฺถเจฺฉท-ปาทเจฺฉท-อกิตฺติ-อยสวิปฺปฏิสาราทโย ทุกฺขวิเสสาฯ อิติ อิเมสํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย ปิธานาย อาคมนมคฺคถกนายาติ อโตฺถฯ

สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตายาติ สมฺปรายิกา อาสวา นาม อสํวเร ฐิเตน กตปาปกมฺมมูลกา สมฺปราเย นรกาทีสุ ปตฺตพฺพา ทุกฺขวิเสสา, เตสํ ปฏิฆาตตฺถาย ปฏิปฺปสฺสมฺภนตฺถาย วูปสมตฺถายาติ วุตฺตํ โหติฯ

อปฺปสนฺนานํ ปสาทายาติ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา หิ สติ สิกฺขาปทปญฺญตฺตึ ญตฺวา วา ยถาปญฺญตฺตํ ปฏิปชฺชมาเน ภิกฺขู ทิสฺวา วา เยปิ อปฺปสนฺนา ปณฺฑิตมนุสฺสา, เต "ยานิ วต โลเก มหาชนสฺส รชฺชน-ทุสฺสน-มุยฺหนฏฺฐานานิ, เตหิ อิเม สมณา สกฺยปุตฺติยา อารกา วิรตา วิหรนฺติ, ทุกฺกรํ วต กโรนฺติ, ภาริยํ วต กโรนฺตี"ติ ปสาทํ อาปชฺชนฺติ, วินยปิฏเก โปตฺถกํ ทิสฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิก-ติเวที พฺราหฺมโณ วิยฯ เตน วุตฺตํ – "อปฺปสนฺนานํ ปสาทายา"ติฯ

ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวายาติ เยปิ สาสเน ปสนฺนา กุลปุตฺตา เตปิ สิกฺขาปทปญฺญตฺตึ ญตฺวา ยถาปญฺญตฺตํ ปฏิปชฺชมาเน ภิกฺขู วา ทิสฺวา "อโห อยฺยา ทุกฺกรการิโน, เย ยาวชีวํ เอกภตฺตํ พฺรหฺมจริยํ วินยสํวรํ อนุปาเลนฺตี"ติ ภิโยฺย ภิโยฺย ปสีทนฺติฯ เตน วุตฺตํ – "ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวายา"ติฯ

สทฺธมฺมฏฺฐิติยาติ ติวิโธ สทฺธโมฺม – ปริยตฺติสทฺธโมฺม, ปฏิปตฺติสทฺธโมฺม, อธิคมสทฺธโมฺมติฯ ตตฺถ ปิฏกตฺตยสงฺคหิตํ สพฺพมฺปิ พุทฺธวจนํ "ปริยตฺติสทฺธโมฺม" นามฯ เตรส ธุตคุณา, จุทฺทส ขนฺธกวตฺตานิ, เทฺวอสีติ มหาวตฺตานิ, สีลสมาธิวิปสฺสนาติ อยํ "ปฏิปตฺติสทฺธโมฺม" นามฯ จตฺตาโร อริยมคฺคา จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ นิพฺพานญฺจาติ อยํ "อธิคมสทฺธโมฺม" นามฯ โส สโพฺพปิ ยสฺมา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา สติ ภิกฺขู สิกฺขาปทญฺจ ตสฺส

วิภงฺคญฺจ ตทตฺถโชตนตฺถํ อญฺญญฺจ พุทฺธวจนํ ปริยาปุณนฺติ, ยถาปญฺญตฺตญฺจ ปฏิปชฺชมานา ปฏิปตฺตึ ปูเรตฺวา ปฏิปตฺติยา อธิคนฺตพฺพํ โลกุตฺตรธมฺมํ อธิคจฺฉนฺติ, ตสฺมา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา จิรฏฺฐิติโก โหติฯ เตน วุตฺตํ – ''สทฺธมฺมฏฺฐิติยา''ติฯ

วินยานุคฺคหายาติ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา หิ สติ สํวรวินโย จ ปหานวินโย จ สมถวินโย จ ปญฺญตฺติวินโย จาติ จตุพฺพิโธปิ วินโย อนุคฺคหิโต โหติ อุปตฺถมฺภิโต สูปตฺถมฺภิโตฯ เตน วุตฺตํ – ''วินยานุคฺคหายา''ติฯ

สพฺพาเนว เจตานิ ปทานิ ''สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามี''ติ อิมินา วจเนน สทฺธึ โยเชตพฺพานิ ฯ ตตฺรายํ ปฐมปจฺฉิมปทโยชนา – ''สงฺฆสุฏฺฐุตาย สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามิ, วินยานุคฺคหาย สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามี''ติฯ

อปิ เจตฺถ ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ ตํ สงฺฆผาสุ, ยํ สงฺฆผาสุ ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายาติ เอวํ สงฺขลิกนยํ; ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ ตํ สงฺฆผาสุ, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายาติ เอวญฺจ เอเกกปทมูลิกํ ทสกฺขตฺตุํ โยชนํ กตฺวา ยํ วุตฺตํ **ปริวาเร** (ปริ. ๓๓๔) –

> ''อตฺถสตํ ธมฺมสตํ, เทฺว จ นิรุตฺติสตานิ;
> จตฺตาริ ญาณสตานิ, อตฺถวเส ปกรเณ''ติฯ

ตํ สพฺพํ เวทิตพฺพํฯ ตํ ปเนตํ ยสฺมา ปริวาเรเยว อาวิ ภวิสฺสติ, ตสฺมา อิธ น วณฺณิตนฺติฯ

เอวํ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา อานิสํสํ ทเสฺสตฺวา ตสฺมึ สิกฺขาปเท ภิกฺขูหิ กตฺตพฺพกิจฺจํ ทีเปนฺโต **''เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถา''**ติ อาหฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ภิกฺขเว, อิมํ ปน มยา อิติ สนฺทสฺสิตานิสํสํ สิกฺขาปทํ เอวํ ปาติโมกฺขุเทฺทเส อุทฺทิเสยฺยาถ จ ปริยาปุเณยฺยาถ จ ธาเรยฺยาถ จ อเญฺญสญฺจ วาเจยฺยาถาติฯ อติเรกานยนโตฺถ หิ เอตฺถ จ สทฺโท, เตนายมโตฺถ อานีโต โหตีติฯ

อิทานิ ยํ วุตฺตํ ''อิมํ สิกฺขาปท''นฺติ ตํ ทเสฺสโนฺต **''โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย, ปาราชิโก โหติ อสํวาโส''**ติ อาหฯ เอวํ มูลเจฺฉชฺชวเสน ทฬฺหํ กตฺวา ปฐมปาราชิเก ปญฺญเตฺต อปรมฺปิ อนุปญฺญตฺตตฺถาย มกฺกฏีวตฺถุ อุทปาทิฯ ตสฺสุปฺปตฺติทีปนตฺถเมตํ วุตฺตํ – **เอวญฺจิทํ ภควตา ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ โหตี**ติฯ ตสฺสโตฺถ – ภควตา ภิกฺขูนํ อิทํ สิกฺขาปทํ เอวํ ปญฺญตฺตํ โหติ จ, อิทญฺจ อญฺญํ วตฺถุ อุทปาทีติฯ

ปฐมปญฺญตฺติกถา นิฏฺฐิตาฯ

สุทินฺนภาณวารํ นิฏฺฐิตํฯ

มกฺกฏีวตฺถุกถา

๔๐. อิทานิ ยํ ตํ อญฺญํ วตฺถุ อุปฺปนฺนํ, ตํ ทเสฺสตุํ **''เตน โข ปน สมเยนา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนา – **มกฺกฏึ อามิเสนา**ติ มหาวเน ภิกฺขูนํ ขนฺติเมตฺตาทิคุณานุภาเวน นิราสงฺกจิตฺตา พหู มิคโมรกุกฺกุฏมกฺกฏาทโย ติรจฺฉานา ปธานาคารฏฺฐาเนสุ วิจรนฺติฯ ตตฺร เอกํ มกฺกฏึ อามิเสน ยาคุภตฺตขชฺชกาทินา อุปลาเปตฺวา, สงฺคณฺหิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **ตสฺสา**ติ ภุมฺมวจนํฯ **ปฏิเสวตี**ติ ปจุรปฏิเสวโน โหติ; ปจุรเตฺถ หิ วตฺตมานวจนํฯ **โส ภิกฺขู**ติ

โส เมถุนธมฺมปฏิเสวนโก ภิกฺขุฯ **เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา**ติ เต ภิกฺขู อาคนฺตุกา พุทฺธทสฺสนาย อาคตา ปาโตว อาคนฺตุกภตฺตานิ ลภิตฺวา กตภตฺตกิจฺจา ภิกฺขูนํ นิวาสนฏฺฐานานิ ปสฺสิสฺสามาติ วิจรึสุฯ เตน วุตฺตํ – **“เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา”**ติฯ **เยน เต ภิกฺขู เตนุปสงฺกมี**ติ ติรจฺฉานคตา นาม เอกภิกฺขุนา สทฺธึ วิสฺสาสํ กตฺวา อเญฺญสุปิ ตาทิสเญฺญว จิตฺตํ อุปฺปาเทนฺติฯ ตสฺมา สา มกฺกฏี เยน เต ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จ อตฺตโน วิสฺสาสิกภิกฺขุเสฺสว เตสมฺปิ ตํ วิการํ ทเสฺสสิฯ

เฉปฺปนฺติ นงฺคุฏฺฐํฯ **โอฑฺฑี**ติ อภิมุขํ ฐเปสิฯ **นิมิตฺตมฺปิ อกาสี**ติ เยน นิยาเมน ยาย กิริยาย เมถุนาธิปฺปายํ เต ชานนฺติ ตํ อกาสีติ อโตฺถ ฯ **โส ภิกฺขู**ติ ยสฺสายํ วิหาโรฯ **เอกมนฺตํ นิลียึสู**ติ เอกสฺมึ โอกาเส ปฏิจฺฉนฺนา อจฺฉึสุฯ

๔๑. **สจฺจํ, อาวุโส**ติ สโหฑฺฒคฺคหิโต โจโร วิย ปจฺจกฺขํ ทิสฺวา โจทิตตฺตา ‘‘กึ วา มยา กต’’นฺติอาทีนิ วตฺตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘สจฺจํ, อาวุโส’’ติ อาหฯ **นนุ, อาวุโส, ตเถว ตํ โหตี**ติ อาวุโส ยถา มนุสฺสิตฺถิยา, นนุ ติรจฺฉานคติตฺถิยาปิ ตํ สิกฺขาปทํ ตเถว โหติฯ มนุสฺสิตฺถิยาปิ หิ ทสฺสนมฺปิ คหณมฺปิ อามสนมฺปิ ผุสนมฺปิ ฆฏฺฏนมฺปิ ทุฏฺฐุลฺลเมวฯ ติรจฺฉานคติตฺถิยาปิ ตํ สพฺพํ ทุฏฺฐุลฺลเมวฯ โก เอตฺถ วิเสโส? อเลสฏฺฐาเน ตฺวํ เลสํ โอเฑฺฑสีติฯ

๔๒. **อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปิ ปาราชิโก โหติ อสํวาโส**ติ ติรจฺฉานคตายปิ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา ปาราชิโก เยว โหตีติ ทฬฺหตรํ สิกฺขาปทมกาสิฯ ทุวิธญฺหิ สิกฺขาปทํ – โลกวชฺชํ, ปณฺณตฺติวชฺชญฺจฯ ตตฺถ ยสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺชํ นามฯ เสสํ ปณฺณตฺติวชฺชํฯ ตตฺถ โลกวเชฺช อนุปญฺญตฺติ อุปฺปชฺชมานา รุนฺธนฺตี ทฺวารํ ปิทหนฺตี โสตํ ปจฺฉินฺทมานา คาฬฺหตรํ กโรนฺตี อุปฺปชฺชติ, **อญฺญตฺร อธิมานา, อญฺญตฺร สุปินนฺตา**ติ อยํ ปน วีติกฺกมาภาวา อพฺโพหาริกตฺตา จ วุตฺตาฯ ปณฺณตฺติวเชฺช อกเต วีติกฺกเม อุปฺปชฺชมานา สิถิลํ กโรนฺตี โมเจนฺตี ทฺวารํ ททมานา อปราปรมฺปิ อนาปตฺตึ กุรุมานา อุปฺปชฺชติ, คณโภชนปรมฺปรโภชนาทีสุ อนุปญฺญตฺติโย วิยฯ **“อนฺตมโส ตงฺขณิกายปี”**ติ เอวรูปา ปน กเต วีติกฺกเม อุปฺปนฺนตฺตา ปญฺญตฺติคติกาว โหติฯ อิทํ ปน ปฐมสิกฺขาปทํ ยสฺมา โลกวชฺชํ, น ปณฺณตฺติวชฺชํ; ตสฺมา อยมนุปญฺญตฺติ รุนฺธนฺตี ทฺวารํ ปิทหนฺตี โสตํ ปจฺฉินฺทมานา คาฬฺหตรํ กโรนฺตี อุปฺปชฺชิฯ

เอวํ เทฺวปิ วตฺถูนิ สมฺปิเณฺฑตฺวา มูลเจฺฉชฺชวเสน ทฬฺหตรํ กตฺวา ปฐมปาราชิเก ปญฺญเตฺต อปรมฺปิ อนุปญฺญตฺตตฺถาย วชฺชิปุตฺตกวตฺถุ อุทปาทิฯ ตสฺสุปฺปตฺติทสฺสนตฺถเมตํ วุตฺตํ – ‘‘เอวญฺจิทํ ภควตา ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ โหตี’’ติ ฯ ตสฺสโตฺถ – ภควตา ภิกฺขูนํ อิทํ สิกฺขาปทํ เอวํ ปญฺญตฺตํ โหติ จ อิทญฺจ อญฺญมฺปิ วตฺถุ อุทปาทีติฯ

มกฺกฏีวตฺถุกถา นิฏฺฐิตาฯ

สนฺถตภาณวาโร

วชฺชิปุตฺตกวตฺถุวณฺณนา

๔๓-๔๔. อิทานิ ยํ ตํ อญฺญมฺปิ วตฺถุ อุปฺปนฺนํ, ตํ ทเสฺสตุํ **“เตน โข ปน สมเยนา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺราปิ อยมนุตฺตานปทวณฺณนา – **เวสาลิกา**ติ เวสาลิวาสิโนฯ **วชฺชิปุตฺตกา**ติ วชฺชิรฏฺฐ เวสาลิยํ กุลานํ ปุตฺตาฯ สาสเน กิร โย โย อุปทฺทโว อาทีนโว อพฺพุทมุปฺปชฺชิ, สพฺพํ

ตํ วชฺชิปุตฺตเก นิสฺสายฯ ตถา หิ เทวทตฺโตปิ วชฺชิปุตฺตเก ปเกฺข ลภิตฺวา สงฺฆํ ภินฺทิฯ วชฺชิปุตฺตกา เอว จ วสฺสสตปรินิพฺพุเต ภควติ อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ สตฺถุสาสนํ ทีเปสุํฯ อิเมปิ เตสํ เยว เอกเจฺจ เอวํ ปญฺญตฺเตปิ สิกฺขาปเท ยาวทตฺถํ ภุญฺชิํสุ…เป.… เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิํสูติฯ

ญาติพฺยสเนนปีติ เอตฺถ อสนํ พฺยสนํ วิเกฺขโป วิทฺธํสนํ วินาโสติ สพฺพเมตํ เอกตฺถํฯ ญาตีนํ พฺยสนํ **ญาติพฺยสนํ,** เตน ญาติพฺยสเนน, ราชทณฺฑพฺยาธิมรณวิปฺปวาสนิมิตฺเตน ญาติวินาเสนาติ อโตฺถฯ เอส นโย ทุติยปเทปิฯ ตติยปเท ปน อาโรคฺยวินาสโก โรโค เอว **โรคพฺยสนํ**ฯ โส หิ อาโรคฺยํ พฺยสติ วิกฺขิปติ วินาเสตีติ พฺยสนํฯ โรโคว พฺยสนํ โรคพฺยสนํ, เตน โรคพฺยสเนนฯ **ผุฏฺฐา**ติ อธิปนฺนา อภิภูตา สมนฺนาคตาติ อโตฺถฯ

น มยํ, ภเนฺต อานนฺท, พุทฺธครหิโนติ ภเนฺต อานนฺท, มยํ น พุทฺธํ ครหาม, น พุทฺธสฺส โทสํ เทมฯ น ธมฺมครหิโน, น สงฺฆครหิโนฯ **อตฺตครหิโน มยน**ฺติ อตฺตานเมว มยํ ครหาม, อตฺตโน โทสํ เทมฯ **อลกฺขิกา**ติ นิสฺสิริกาฯ **อปฺปปุญฺญา**ติ ปริตฺตปุญฺญาฯ **วิปสฺสกา กุสลานํ ธมฺมาน**นฺติ เย อฏฺฐติํสารมฺมเณสุ วิภตฺตา กุสลา ธมฺมา, เตสํ วิปสฺสกา; ตโต ตโต อารมฺมณโต วุฏฺฐาย เตว ธเมฺม วิปสฺสมานาติ อโตฺถฯ **ปุพฺพรตฺตาปรรตฺต**นฺติ รตฺติยา ปุพฺพํ ปุพฺพรตฺตํ, รตฺติยา อปรํ อปรรตฺตํ, ปฐมยามญฺจ ปจฺฉิมยามญฺจาติ วุตฺตํ โหติฯ **โพธิปกฺขิกาน**นฺติ โพธิสฺส ปเกฺข ภวานํ, อรหตฺตมคฺคญาณสฺส อุปการกานนฺติ อโตฺถฯ **ภาวนานุโยค**นฺติ วฑฺฒนานุโยคํฯ **อนุยุตฺตา วิหเรยฺยามา**ติ คิหิปลิโพธํ อาวาสปลิโพธญฺจ ปหาย วิวิเตฺตสุ เสนาสเนสุ ยุตฺตปยุตฺตา อนญฺญกิจฺจา วิหเรยฺยามฯ

เอวมาวุโสติ เถโร เอเตสํ อาสยํ อชานโนฺต อิทํ เนสํ มหาคชฺชิตํ สุตฺวา ‘‘สเจ อิเม อีทิสา ภวิสฺสนฺติ, สาธู’’ติ มญฺญมาโน ‘‘เอวมาวุโส’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ **อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส**ติ อุภยเมฺปตํ การณปฏิเกฺขปวจนํฯ การณญฺหิ ยสฺมา ตตฺถ ตทายตฺตวุตฺติภาเวน ผลํ ติฏฺฐติฯ ยสฺมา จสฺส ตํ โอกาโส โหติ ตทายตฺตวุตฺติภาเวน, ตสฺมา ‘‘ฐานญฺจ อวกาโส จา’’ติ วุจฺจติ, ตํ ปฏิกฺขิปโนฺต อาห – ‘‘อฏฺฐานเมตํ, อานนฺท , อนวกาโส’’ติฯ เอตํ ฐานํ วา โอกาโส วา นตฺถิฯ **ยํ ตถาคโต**ติ เยน ตถาคโต วชฺชีนํ วา…เป.… สมูหเนยฺย, ตํ การณํ นตฺถีติ อโตฺถฯ ยทิ หิ ภควา เอเตสํ ‘‘ลเภยฺยาม อุปสมฺปท’’นฺติ ยาจนฺตานํ อุปสมฺปทํ ทเทยฺย, เอวํ สเนฺต ‘‘ปาราชิโก โหติ อสํวาโส’’ติ ปญฺญตฺตํ สมูหเนยฺยฯ ยสฺมา ปเนตํ น สมูหนติ, ตสฺมา ‘‘อฏฺฐานเมต’’นฺติอาทิมาหฯ

โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตโพฺพติ ‘‘ยทิ หิ เอวํ อาคโต อุปสมฺปทํ ลเภยฺย, สาสเน อคารโว ภเวยฺยฯ สามเณรภูมิยํ ปน ฐิโต สคารโว จ ภวิสฺสติ, อตฺตตฺถญฺจ กริสฺสตี’’ติ ญตฺวา อนุกมฺปมาโน ภควา อาห – ‘‘โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติฯ **โส อาคโต อุปสมฺปาเทตโพฺพ**ติ เอวํ อาคโต ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา อวิปนฺนสีลตาย สาสเน สคารโว ภวิสฺสติ, โส สติ อุปนิสฺสเย นจิรเสฺสว อุตฺตมตฺถํ ปาปุณิสฺสตีติ ญตฺวา อุปสมฺปาเทตโพฺพติ อาหฯ

เอวํ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา อาคเตสุ อนุปสมฺปาเทตพฺพญฺจ อุปสมฺปาเทตพฺพญฺจ ทเสฺสตฺวา ตีณิปิ วตฺถูนิ สโมธาเนตฺวา ปริปุณฺณํ กตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตุกาโม ‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถา’’ติ วตฺวา ‘‘โย ปน ภิกฺขุ…เป.… อสํวาโส’’ติ ปริปุณฺณํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสิฯ

วชฺชิปุตฺตกวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุพฺพิธวินยกถา

๔๕. อิทานิสฺส อตฺถํ วิภชนฺโต **‘‘โย ปนาติ, โย ยาทิโส’’**ติอาทิมาหฯ ตสฺมึ ปน สิกฺขาปเท จ สิกฺขาปทวิภงฺเค จ สกเล จ วินยวินิจฺฉเย โกสลฺลํ ปตฺถยนฺเตน **จตุพฺพิโธ วินโย** ชานิตโพฺพ –

> จตุพฺพิธญฺหิ วินยํ, มหาเถรา มหิทฺธิกา;
> นีหริตฺวา ปกาเสสุํ, ธมฺมสงฺคาหกา ปุราฯ

กตมํ จตุพฺพิธํ? สุตฺตํ, สุตฺตานุโลมํ, อาจริยวาทํ, อตฺตโนมตินฺติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ – ‘‘อาหจฺจปเทน รเสน อาจริยวํเสน อธิปฺปายา’’ติ, เอตฺถ หิ **อาหจฺจปท**นฺติ สุตฺตํ อธิเปฺปตํ, **รโส**ติ สุตฺตานุโลมํ, **อาจริยวํโส**ติ อาจริยวาโท, **อธิปฺปาโย**ติ อตฺตโนมติฯ

ตตฺถ **สุตฺตํ**นาม สกเล วินยปิฎเก ปาฬิฯ

สุตฺตานุโลมํ นาม จตฺตาโร มหาปเทสา; เย ภควตา เอวํ วุตฺตา – ‘‘ยํ, ภิกฺขเว , มยา ‘อิทํ น กปฺปตี’ติ อปฺปฎิกฺขิตฺตํ, ตํ เจ อกปฺปิยํ อนุโลเมติ; กปฺปิยํ ปฎิพาหติ, ตํ โว น กปฺปติฯ ยํ, ภิกฺขเว, มยา ‘อิทํ น กปฺปตี’ติ อปฺปฎิกฺขิตฺตํ, ตํ เจ กปฺปิยํ อนุโลเมติ; อกปฺปิยํ ปฎิพาหติ, ตํ โว กปฺปติฯ ยํ, ภิกฺขเว , มยา ‘อิทํ กปฺปตี’ติ อนนุญฺญาตํ, ตํ เจ อกปฺปิยํ อนุโลเมติ, กปฺปิยํ ปฎิพาหติ; ตํ โว น กปฺปติฯ ยํ, ภิกฺขเว, มยา ‘อิทํ กปฺปตี’ติ อนนุญฺญาตํ, ตํ เจ กปฺปิยํ อนุโลเมติ, อกปฺปิยํ ปฎิพาหติ; ตํ โว กปฺปตี’’ติ (มหาว. ๓๐๕)ฯ

อาจริยวาโท นาม ธมฺมสงฺคาหเกหิ ปญฺจหิ อรหนฺตสเตหิ ฐปิตา ปาฬิวินิมุตฺตา โอกฺกนฺตวินิจฺฉยปฺปวตฺตา อฎฺฐกถาตนฺติฯ

อตฺตโนมติ นาม สุตฺต-สุตฺตานุโลม-อาจริยวาเท มุญฺจิตฺวา อนุมาเนน อตฺตโน อนุพุทฺธิยา นยคฺคาเหน อุปฎฺฐิตาการกถนํฯ

อปิจ สุตฺตนฺตาภิธมฺมวินยฎฺฐกถาสุ อาคโต สโพฺพปิ เถรวาโท ‘‘อตฺตโนมติ’’ นามฯ ตํ ปน อตฺตโนมตึ คเหตฺวา กเถเนฺตน น ทฬฺหคฺคาหํ คเหตฺวา โวหริตพฺพํฯ การณํ สลฺลเกฺขตฺวา อเตฺถน ปาฬึ, ปาฬิยา จ อตฺถํ สํสนฺทิตฺวา กเถตพฺพํฯ อตฺตโนมติ อาจริยวาเท โอตาเรตพฺพาฯ สเจ ตตฺถ โอตรติ เจว สเมติ จ, คเหตพฺพาฯ สเจ เนว โอตรติ น สเมติ, น คเหตพฺพาฯ อยญฺหิ อตฺตโนมติ นาม สพฺพทุพฺพลาฯ อตฺตโนมติโต อาจริยวาโท พลวตโรฯ

อาจริยวาโทปิ สุตฺตานุโลเม โอตาเรตโพฺพฯ ตตฺถ โอตรโนฺต สเมโนฺตเยว คเหตโพฺพ, อิตโร น คเหตโพฺพฯ อาจริยวาทโต หิ สุตฺตานุโลมํ พลวตรํฯ

สุตฺตานุโลมมฺปิ สุเตฺต โอตาเรตพฺพํฯ ตตฺถ โอตรนฺตํ สเมนฺตเมว คเหตพฺพํ, อิตรํ น คเหตพฺพํฯ สุตฺตานุโลมโต หิ สุตฺตเมว พลวตรํฯ สุตฺตญฺหิ อปฺปฎิวตฺติยํ การกสงฺฆสทิสํ พุทฺธานํ ฐิตกาลสทิสํฯ ตสฺมา ยทา เทฺว ภิกฺขู สากจฺฉนฺติ, สกวาที สุตฺตํ คเหตฺวา กเถติ, ปรวาที สุตฺตานุโลมํฯ เตหิ อญฺญมญฺญํ เขปํ วา ครหํ วา อกตฺวา สุตฺตานุโลมํ สุเตฺต โอตาเรตพฺพํฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตพฺพํฯ โน เจ, น คเหตพฺพํ; สุตฺตสฺมึเยว ฐาตพฺพํฯ อถายํ สุตฺตํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร อาจริยวาทํฯ เตหิปิ อญฺญมญฺญํ เขปํ วา ครหํ วา อกตฺวา อาจริย

วาโท สุเตฺต โอตาเรตโพฺพฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตโพฺพฯ อโนตรนฺต อสเมนฺต จ คารยฺหาจริยวาโท น คเหตโพฺพ; สุตฺตสฺมิํเยว ฐาตพฺพํฯ

อถายํ สุตฺตํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร อตฺตโนมติํฯ เตหิปิ อญฺญมญฺญํ เขปํ วา ครหํ วา อกตฺวา อตฺตโนมติ สุเตฺต โอตาเรตพฺพาฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตพฺพาฯ โน เจ, น คเหตพฺพาฯ สุตฺตสฺมิํ เยว ฐาตพฺพํฯ

อถ ปนายํ สุตฺตานุโลมํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร สุตฺตํฯ สุตฺตํ สุตฺตานุโลเม โอตาเรตพฺพํฯ สเจ โอตรติ สเมติ, ติโสฺส สงฺคีติโย อารูฬฺหํ ปาฬิอาคตํ ปญฺญายติ, คเหตพฺพํฯ โน เจ ตถา ปญฺญายติ น โอตรติ น สเมติ, พาหิรกสุตฺตํ วา โหติ สิโลโก วา อญฺญํ วา คารยฺหสุตฺตํ คุฬฺหเวสฺสนฺตรคุฬฺหวินยเวทลฺลาทีนํ อญฺญตรโต อาคตํ, น คเหตพฺพํฯ สุตฺตานุโลมสฺมิํเยว ฐาตพฺพํฯ

อถายํ สุตฺตานุโลมํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร อาจริยวาทํฯ อาจริยวาโท สุตฺตานุโลเม โอตาเรตโพฺพฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตโพฺพฯ โน เจ, น คเหตโพฺพฯ สุตฺตานุโลเมเยว ฐาตพฺพํฯ

อถายํ สุตฺตานุโลมํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร อตฺตโนมติํฯ อตฺตโนมติ สุตฺตานุโลเม โอตาเรตพฺพาฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตพฺพาฯ โน เจ, น คเหตพฺพาฯ สุตฺตานุโลเมเยว ฐาตพฺพํฯ

อถ ปนายํ อาจริยวาทํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร สุตฺตํฯ สุตฺตํ อาจริยวาเท โอตาเรตพฺพํฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตพฺพํฯ อิตรํ คารยฺหสุตฺตํ น คเหตพฺพํฯ อาจริยวาเทเยว ฐาตพฺพํฯ

อถายํ อาจริยวาทํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร สุตฺตานุโลมํฯ สุตฺตานุโลมํ อาจริยวาเท โอตาเรตพฺพํฯ โอตรนฺตํ สเมนฺตเมว คเหตพฺพํ, อิตรํ น คเหตพฺพํฯ อาจริยวาเทเยว ฐาตพฺพํฯ

อถายํ อาจริยวาทํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร อตฺตโนมติํฯ อตฺตโนมติ อาจริยวาเท โอตาเรตพฺพาฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตพฺพาฯ โน เจ, น คเหตพฺพาฯ อาจริยวาเทเยว ฐาตพฺพํฯ

อถ ปนายํ อตฺตโนมติํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร สุตฺตํฯ สุตฺตํ อตฺตโนมติยํ โอตาเรตพฺพํฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตพฺพํฯ อิตรํ คารยฺหสุตฺตํ น คเหตพฺพํฯ อตฺตโนมติยเมว ฐาตพฺพํฯ

อถายํ อตฺตโนมติํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร สุตฺตานุโลมํฯ สุตฺตานุโลมํ อตฺตโนมติยํ โอตาเรตพฺพํฯ โอตรนฺตํ สเมนฺตเมว คเหตพฺพํ, อิตรํ น คเหตพฺพํฯ อตฺตโนมติยเมว ฐาตพฺพํฯ

อถายํ อตฺตโนมติํ คเหตฺวา กเถติ, ปโร อาจริยวาทํฯ อาจริยวาโท อตฺตโนมติยํ โอตาเรตโพฺพฯ สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตโพฺพ; อิตโร คารยฺหาจริยวาโท น คเหตโพฺพฯ อตฺตโนมติยเมว ฐาตพฺพํฯ อตฺตโน คหณเมว พลิยํ กาตพฺพํฯ สพฺพฎฺฐาเนสุ จ เขโป วา ครหา วา น กาตพฺพาติฯ

อถ ปนายํ ''กปฺปิย''นฺติ คเหตฺวา กเถติ, ปโร ''อกปฺปิย''นฺติฯ สุเตฺต จ สุตฺตานุโลเม จ โอตาเรตพฺพํฯ สเจ กปฺปิยํ โหติ, กปฺปิเย ฐาตพฺพํฯ สเจ อกปฺปิยํ, อกปฺปิเย ฐาตพฺพํฯ

อถายํ ตสฺส กปฺปิยภาวสาธกํ สุตฺตโต พหุํ การณญฺจ วินิจฺฉยญฺจ ทเสฺสติ, ปโร การณํ น วินฺทติฯ กปฺปิเยว ฐาตพฺพํฯ อถ ปโร ตสฺส อกปฺปิยภาวสาธกํ สุตฺตโต พหุํ การณญฺจ วินิจฺฉยญฺจ ทเสฺสติ, อเนน อตฺตโน คหณนฺติ กตฺวา ทฬฺหํ อาทาย น ฐาตพฺพํฯ ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อกปฺปิเยว ฐาตพฺพํฯ อถ ทฺวินฺนมฺปิ การณจฺฉายา ทิสฺสติ, ปฏิกฺขิตฺตภาโวเยว สาธุ, อกปฺปิเย ฐาตพฺพํฯ วินยญฺหิ ปตฺวา กปฺปิยากปฺปิยวิจารณมาคมฺม รุนฺธิตพฺพํ, คาฬฺหํ กตฺตพฺพํ, โสตํ ปจฺฉินฺทิตพฺพํ, ครุกภาเวเยว ฐาตพฺพํฯ

อถ ปนายํ ''อกปฺปิย''นฺติ คเหตฺวา กเถติ, ปโร ''กปฺปิย''นฺติฯ สุเตฺต จ สุตฺตานุโลเม จ โอตาเรตพฺพํฯ สเจ กปฺปิยํ โหติ, กปฺปิเย ฐาตพฺพํฯ สเจ อกปฺปิยํ, อกปฺปิเย ฐาตพฺพํฯ

อถายํ พหูหิ สุตฺตวินิจฺฉยการเณหิ อกปฺปิยภาวํ ทเสฺสติ, ปโร การณํ น วินฺทติ, อกปฺปิเย ฐาตพฺพํฯ อถ ปโร พหูหิ สุตฺตวินิจฺฉยการเณหิ กปฺปิยภาวํ ทเสฺสติ, อยํ การณํ น วินฺทติ, กปฺปิเย ฐาตพฺพํฯ อถ ทฺวินฺนมฺปิ การณจฺฉายา ทิสฺสติ, อตฺตโน คหณํ น วิสฺสเชฺชตพฺพํฯ ยถา จายํ กปฺปิยากปฺปิเย อกปฺปิยกปฺปิเย จ วินิจฺฉโย วุโตฺต; เอวํ อนาปตฺติอาปตฺติวาเท อาปตฺตานาปตฺติวาเท จ, ลหุกครุกาปตฺติวาเท ครุกลหุกาปตฺติวาเท จาปิ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ นามมตฺตํเยว หิ เอตฺถ นานํ, โยชนานเย นานํ นตฺถิ, ตสฺมา น วิตฺถาริตํฯ

เอวํ กปฺปิยากปฺปิยาทิวินิจฺฉเย อุปฺปเนฺน โย สุตฺต-สุตฺตานุโลมอาจริยวาทอตฺตโนมตีสุ อติเรกการณํ ลภติ, ตสฺส วาเท ฐาตพฺพํฯ สพฺพโส ปน การณํ วินิจฺฉยํ อลภเนฺตน สุตฺตํ น ชหิตพฺพํ, สุตฺตสฺมิํเยว ฐาตพฺพนฺติฯ เอวํ ตสฺมิํ สิกฺขาปเท จ สิกฺขาปทวิภเงฺค จ สกเล จ วินยวินิจฺฉเย โกสลฺลํ ปตฺถยเนฺตน อยํ จตุพฺพิโธ วินโย ชานิตโพฺพฯ

อิมญฺจ ปน จตุพฺพิธํ วินยํ ญตฺวาปิ วินยธเรน ปุคฺคเลน ติลกฺขณสมนฺนาคเตน ภวิตพฺพํฯ **ตีณิ** หิ **วินยธรสฺส ลกฺขณานิ** อิจฺฉิตพฺพานิฯ กตมานิ ตีณิ? ''สุตฺตญฺจสฺส สฺวาคตํ โหติ สุปฺปวตฺติ สุวินิจฺฉิตํ สุตฺตโต อนุพฺยญฺชนโต''ติ อิทเมกํ ลกฺขณํฯ ''วินเย โข ปน ฐิโต โหติ อสํหีโร''ติ อิทํ ทุติยํฯ ''อาจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส สุคฺคหิตา โหติ สุมนสิกตา สูปธาริตา''ติ อิทํ ตติยํฯ

ตตฺถ **สุตฺตํ** นาม สกลํ วินยปิฏกํฯ ตญฺจสฺส **สฺวาคตํ โหตี**ติ สุฏฺฐุ อาคตํฯ **สุปฺปวตฺตี**ติ สุฏฺฐุ ปวตฺตํ ปคุณํ วาจุคฺคตํ สุวินิจฺฉิตํฯ **สุตฺตโต อนุพฺยญฺชนโต**ติ ปาฬิโต จ ปริปุจฺฉโต จ อฏฺฐกถาโต จ สุวินิจฺฉิตํ โหติ, กงฺขเจฺฉทํ กตฺวา อุคฺคหิตํฯ

วินเย โข ปน ฐิโต โหตีติ วินเย ลชฺชีภาเวน ปติฏฺฐิโต โหติฯ อลชฺชี หิ พหุสฺสุโตปิ สมาโน ลาภครุตาย ตนฺติํ วิสํวาเทตฺวา อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ สตฺถุสาสนํ ทีเปตฺวา สาสเน มหนฺตํ อุปทฺทวํ กโรติฯ สงฺฆเภทมฺปิ สงฺฆราชิมฺปิ อุปฺปาเทติฯ ลชฺชี ปน กุกฺกุจฺจโก สิกฺขากาโม ชีวิตเหตุปิ ตนฺติํ อวิสํวาเทตฺวา ธมฺมเมว วินยเมว จ ทีเปติ, สตฺถุสาสนํ ครุํ กตฺวา ฐเปติฯ ตถา หิ ปุเพฺพ มหาเถรา ติกฺขตฺตุํ วาจํ นิจฺฉาเรสุํ – **''อนาคเต ลชฺชี รกฺขิสฺสติ, ลชฺชี รกฺขิสฺสติ, ลชฺชี รกฺขิสฺสตี''**ติฯ เอวํ โย ลชฺชี, โส วินยํ อวิชหโนฺต อโวกฺกมโนฺต ลชฺชีภาเวน วินเย ฐิโต โหติ สุปฺปติฏฺฐิโตติฯ **อสํหีโร**ติ สํหีโร นาม โย ปาฬิยํ วา อฏฺฐกถายํ วา เหฏฺฐโต วา อุปริโต วา ปทปฏิปาฏิยา วา ปุจฺฉิยมาโน วิตฺถุนติ วิปฺผนฺทติ สนฺติฏฺฐิตุํ น สโกฺกติ; ยํ ยํ ปเรน วุจฺจติ ตํ ตํ อนุชานาติ; สกวาทํ ฉเฑฺฑตฺวา ปรวาทํ คณฺหาติฯ โย ปน ปาฬิยํ วา อฏฺฐกถาย วา เหฏฺฐุปริเยน วา ปทปฏิปาฏิยา วา ปุจฺฉิยมาโน น วิตฺถุนติ น วิปฺผนฺทติ, เอเกกโลมํ สณฺฑาเสน คณฺหโนฺต วิย ''เอวํ มยํ วทาม; เอวํ โน อาจริยา วทนฺตี''ติ วิสฺสเชฺชติ; ยมฺหิ ปาฬิ จ

ปาฬิวินิจฺฉโย จ สุวณฺณภาชเน ปกฺขิตฺตสีหวสา วิย ปริกฺขยํ ปริยาทานํ อคจฺฉนฺโต ติฏฺฐติ, อยํ วุจฺจติ ‘‘อสํหีโร’’ติฯ

อาจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส สุคฺคหิตา โหตีติ เถรปรมฺปรา วํสปรมฺปรา จสฺส สุฏฺ คหิตา โหติฯ **สุมนสิกตา**ติ สุฏฺฐุ มนสิกตา; อาวชฺชิตมตฺเต อุชฺชลิตปทีโป วิย โหติฯ **สูปธาริตา**ติ สุฏฺฐุ อุปธาริตา ปุพฺพาปรานุสนฺธิโต อตฺถโต การณโต จ อุปธาริตา; อตฺตโน มตึ ปหาย อาจริยสุทฺธิยา วตฺตา โหติ ‘‘มยฺหํ อาจริโย อสุกาจริยสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิ, โส อสุกสฺสา’’ติ เอวํ สพฺพํ อาจริยปรมฺปรํ เถรวาทงฺคํ อาหริตฺวา ยาว อุปาลิตฺเถโร สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหีติ ปาเปตฺวา ฐเปติฯ ตโตปิ อาหริตฺวา อุปาลิตฺเถโร สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิ, ทาสกตฺเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส อุปาลิตฺเถรสฺส, โสณกตฺเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส ทาสกตฺเถรสฺส, สิคฺควตฺเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส โสณกตฺเถรสฺส, โมคฺคลิปุตฺตติสฺสตฺเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส สิคฺควตฺเถรสฺส จณฺฑวชฺชิตฺเถรสฺส จาติฯ เอวํ สพฺพํ อาจริยปรมฺปรํ เถรวาทงฺคํ อาหริตฺวา อตฺตโน อาจริยํ ปาเปตฺวา ฐเปติฯ เอวํ อุคฺคหิตา หิ อาจริยปรมฺปรา สุคฺคหิตา โหติฯ เอวํ อสโกฺกนฺเตน ปน อวสฺสํ เทฺว ตโย ปริวฏฺฏา อุคฺคเหตพฺพาฯ สพฺพปจฺฉิเมน หิ นเยน ยถา อาจริโย จ อาจริยาจริโย จ ปาฬิญฺจ ปริปุจฺฉญฺจ วทนฺติ, ตถา ญาตุํ วฏฺฏติฯ

อิเมหิ จ ปน ตีหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคเตน วินยธเรน วตฺถุวินิจฺฉยตฺถํ สนฺนิปติเต สเงฺฆ โอติเณฺณ วตฺถุสฺมึ โจทเกน จ จุทิตเกน จ วุตฺเต วตฺตพฺพํ สหสา อวินิจฺฉินิตฺวาว **ฉ ฐานานิ** โอโลเกตพฺพานิฯ กตมานิ ฉ? วตฺถุ โอโลเกตพฺพํ, มาติกา โอโลเกตพฺพา, ปทภาชนียํ โอโลเกตพฺพํ, ติกปริเจฺฉโท โอโลเกตโพฺพ, อนฺตราปตฺติ โอโลเกตพฺพา, อนาปตฺติ โอโลเกตพฺพาติฯ

วตฺถุํ โอโลเกโนฺตปิ หิ ‘‘ติเณน วา ปเณฺณน วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา อาคนฺตพฺพํ, น เตฺวว นเคฺคน อาคนฺตพฺพํ; โย อาคเจฺฉยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (ปารา. ๕๑๗) เอวํ เอกจฺจํ อาปตฺตึ ปสฺสติฯ โส ตํ สุตฺตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วูปสเมสฺสติฯ

มาติกํ โอโลเกโนฺตปิ ‘‘สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติย’’นฺติอาทินา (ปาจิ. ๒) นเยน ปญฺจนฺนํ อาปตฺตีนํ อญฺญตรํ อาปตฺตึ ปสฺสติ, โส ตํ สุตฺตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วูปสเมสฺสติฯ

ปทภาชนียํ โอโลเกโนฺตปิ ‘‘อกฺขยิเต สรีเร เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ เยภุเยฺยน ขยิเต สรีเร เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติอาทินา (ปารา. ๕๙ อาทโย, อตฺถโต สมานํ) นเยน สตฺตนฺนํ อาปตฺตีนํ อญฺญตรํ อาปตฺตึ ปสฺสติ, โส ปทภาชนียโต สุตฺตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วูปสเมสฺสติฯ

ติกปริเจฺฉทํ โอโลเกโนฺตปิ ติกสงฺฆาทิเสสํ วา ติกปาจิตฺติยํ วา ติกทุกฺกฏํ วา อญฺญตรํ วา อาปตฺตึ ติกปริเจฺฉเท ปสฺสติ, โส ตโต สุตฺตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วูปสเมสฺสติฯ

อนฺตราปตฺตึ โอโลเกโนฺตปิ ‘‘ปฏิลาตํ อุกฺขิปติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (ปาจิ. ๓๕๕) เอวํ ยา สิกฺขาปทนฺตเรสุ อนฺตราปตฺติ โหติ ตํ ปสฺสติ, โส ตํ สุตฺตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วูปสเมสฺสติฯ

อนาปตฺตึ โอโลเกนฺโตปิ ‘‘อนาปตฺติ ภิกฺขุ อสาทิยนฺตสฺส, อเถยฺยจิตฺตสฺส, น มรณาธิปฺปายสฺส, อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺส, น โมจนาธิปฺปายสฺส, อสญฺจิจฺจ, อสฺสติยา, อชานนฺตสฺสา’’ติ (ปารา. ๗๒ อาทโย) เอวํ ตสฺมึ ตสฺมึ สิกฺขาปเท นิทฺทิฏฺฐํ อนาปตฺตึ ปสฺสติ, โส ตํ สุตฺตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วูปสเมสฺสติฯ

โย หิ ภิกฺขุ จตุพฺพิธวินยโกวิโท ติลกฺขณสมฺปนฺโน อิมานิ ฉ ฐานานิ โอโลเกตฺวา อธิกรณํ วูปสเมสฺสติ, ตสฺส วินิจฺฉโย อปฺปฏิวตฺติโย, พุเทฺธน สยํ นิสีทิตฺวา วินิจฺฉิตสทิโส โหติฯ ตํ เจวํ วินิจฺฉยกุสลํ ภิกฺขุํ โกจิ กตสิกฺขาปทวีติกฺกโม ภิกฺขุ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน กุกฺกุจฺจํ ปุจฺเฉยฺย; เตน สาธุกํ สลฺลกฺเขตฺวา สเจ อนาปตฺติ โหติ, ‘‘อนาปตฺตี’’ติ วตฺตพฺพํฯ สเจ ปน อาปตฺติ โหติ, ‘‘อาปตฺตี’’ติ วตฺตพฺพํฯ สา เทสนาคามินี เจ, ‘‘เทสนาคามินี’’ติ วตฺตพฺพํฯ วุฏฺฐานคามินี เจ, ‘‘วุฏฺฐานคามินี’’ติ วตฺตพฺพํฯ อถสฺส ปาราชิกจฺฉายา ทิสฺสติ, ‘‘ปาราชิกาปตฺตี’’ติ น ตาว วตฺตพฺพํฯ กสฺมา? เมถุนธมฺมวีติกฺกโม หิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมวีติกฺกโม จ โอฬาริโกฯ อทินฺนาทานมนุสฺสวิคฺคหวีติกฺกมา ปน สุขุมา จิตฺตลหุกาฯ เต สุขุเมเนว อาปชฺชติ , สุขุเมน รกฺขติ, ตสฺมา วิเสเสน ตํวตฺถุกํ กุกฺกุจฺจํ ปุจฺฉิยมาโน ‘‘อาปตฺตี’’ติ อวตฺวา สจสฺส อาจริโย ธรติ, ตโต เตน โส ภิกฺขุ ‘‘อมฺหากํ อาจริยํ ปุจฺฉา’’ติ เปเสตโพฺพฯ สเจ โส ปุน อาคนฺตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ อาจริโย สุตฺตโต นยโต โอโลเกตฺวา ‘สเตกิโจฺฉ’ติ มํ อาหา’’ติ วทติ, ตโต อเนน โส ‘‘สาธุ สุฏฺฐุ ยํ อาจริโย ภณติ ตํ กโรหี’’ติ วตฺตโพฺพฯ อถ ปนสฺส อาจริโย นตฺถิ, สทฺธิํ อุคฺคหิตเตฺถโร ปน อตฺถิ, ตสฺส สนฺติกํ เปเสตโพฺพ – ‘‘อเมฺหหิ สห อุคฺคหิตเตฺถโร คณปาโมโกฺข, ตํ คนฺตฺวา ปุจฺฉา’’ติฯ เตนาปิ ‘‘สเตกิโจฺฉ’’ติ วินิจฺฉิเต ‘‘สาธุ สุฏฺฐุ ตสฺส วจนํ กโรหี’’ติ วตฺตโพฺพฯ อถ สทฺธิํ อุคฺคหิตเตฺถโรปิ นตฺถิ, อเนฺตวาสิโก ปณฺฑิโต อตฺถิ, ตสฺส สนฺติกํ เปเสตโพฺพ – ‘‘อสุกทหรํ คนฺตฺวา ปุจฺฉา’’ติฯ เตนาปิ ‘‘สเตกิโจฺฉ’’ติ วินิจฺฉิเต ‘‘สาธุ สุฏฺฐุ ตสฺส วจนํ กโรหี’’ติ วตฺตโพฺพฯ อถ ทหรสฺสาปิ ปาราชิกจฺฉายาว อุปฏฺฐาติ, เตนาปิ ‘‘ปาราชิโกสี’’ติ น วตฺตโพฺพฯ ทุลฺลโภ หิ พุทฺธุปฺปาโท, ตโต ทุลฺลภตรา ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จฯ เอวํ ปน วตฺตโพฺพ – ‘‘วิวิตฺตํ โอกาสํ สมฺมชฺชิตฺวา ทิวาวิหารํ นิสีทิตฺวา สีลานิ โสเธตฺวา ทฺวตฺติํสาการํ ตาว มนสิ กโรหี’’ติฯ สเจ ตสฺส อโรคํ สีลํ กมฺมฏฺฐานํ ฆฏยติ, สงฺขารา ปากฏา หุตฺวา อุปฏฺฐหนฺติ, อุปจารปฺปนาปฺปตฺตํ วิย จิตฺตมฺปิ เอกคฺคํ โหติ, ทิวสํ อติกฺกนฺตมฺปิ น ชานาติฯ โส ทิวสาติกฺกเม อุปฏฺฐานํ อาคโต เอวํ วตฺตโพฺพ – ‘‘กีทิสา เต จิตฺตปฺปวตฺตี’’ติฯ อาโรจิตาย จิตฺตปฺปวตฺติยา วตฺตโพฺพ – ‘‘ปพฺพชฺชา นาม จิตฺตวิสุทฺธตฺถาย, อปฺปมโตฺต สมณธมฺมํ กโรหี’’ติฯ

ยสฺส ปน สีลํ ภินฺนํ โหติ, ตสฺส กมฺมฏฺฐานํ น ฆฏยติ, ปโตทาภิตุนฺนํ วิย จิตฺตํ วิกมฺปติ, วิปฺปฏิสารคฺคินา ฑยฺหติ, ตตฺตปาสาเณ นิสิโนฺน วิย ตงฺขณเญฺญว วุฏฺฐาติฯ โส อาคโต ‘‘กา เต จิตฺตปฺปวตฺตี’’ติ ปุจฺฉิตโพฺพฯ อาโรจิตาย จิตฺตปฺปวตฺติยา ‘‘นตฺถิ โลเก รโห นาม ปาปกมฺมํ ปกุพฺพโตฯ สพฺพปฐมญฺหิ ปาปํ กโรโนฺต อตฺตนา ชานาติ, อถสฺส อารกฺขเทวตา ปรจิตฺตวิทู สมณพฺราหฺมณา อญฺญา จ เทวตา ชานนฺติ, ตฺวํเยว ทานิ ตว โสตฺถิํ ปริเยสาหี’’ติ วตฺตโพฺพฯ

นิฏฺฐิตา จตุพฺพิธวินยกถา

วินยธรสฺส จ ลกฺขณาทิกถาฯ

ภิกฺขุปทภาชนียวณฺณนา

อิทานิ สิกฺขาปทวิภงฺคสฺส อตฺถํ วณฺณยิสฺสามฯ ยํ วุตฺตํ **โย ปนาติ โย ยาทิโส**ติอาทิฯ เอตฺถ **โย ปนา**ติ วิภชิตพฺพปทํ; **โย ยาทิโส**ติอาทีนิ ตสฺส วิภชนปทานิฯ เอตฺถ จ ยสฺมา **ปนา**ติ นิปาตมตฺตํ; **โย**ติ อตฺถปทํ; ตญฺจ อนิยเมน ปุคฺคลํ ทีเปติ, ตสฺมา ตสฺส อตฺถํ ทเสฺส โนฺต อนิยเมน ปุคฺคลทีปกํ โย สทฺทเมว อาหฯ ตสฺมา เอตฺถ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพ – **โย ปนา**ติ โย โยโกจีติ วุตฺตํ โหติฯ ยสฺมา ปน โย โยโกจิ นาม, โส อวสฺสํ ลิงฺค-ยุตฺต-ชาติ-นาม-โคตฺต-สีล-วิหาร-โคจรวเยสุ เอเกนาการเรน ปญฺญายติ, ตสฺมา ตํ ตถา ญาเปตุํ ตํ ปเภทํ ปกาเสโนฺต **"ยาทิโส"**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ยาทิโส**ติ ลิงฺควเสน ยาทิโส วา ตาทิโส วา โหตุ; ทีโฆ วา รโสฺส วา กาโฬ วา โอทาโต วา มงฺคุรจฺฉวิ วา กิโส วา ถูโล วาติ อโตฺถฯ **ยถายุโตฺต**ติ โยควเสน เยน วา เตน วา ยุโตฺต โหตุ; นวกมฺมยุโตฺต วา อุเทฺทสยุโตฺต วา วาสธุรยุโตฺต วาติ อโตฺถฯ **ยถาชโจฺจ**ติ ชาติวเสน ยํชโจฺจ วา ตํชโจฺจ วา โหตุ; ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวโสฺส วา สุโทฺท วาติ อโตฺถฯ **ยถานาโม**ติ นามวเสน ยถานาโม วา ตถานาโม วา โหตุ; พุทฺธรกฺขิโต วา ธมฺมรกฺขิโต วา สงฺฆรกฺขิโต วาติ อโตฺถฯ **ยถาโคโตฺต**ติ โคตฺตวเสน ยถาโคโตฺต วา ตถาโคโตฺต วา เยน วา เตน วา โคเตฺตน โหตุ; กจฺจายโน วา วาสิโฏฺฐ วา โกสิโย วาติ อโตฺถฯ **ยถาสีโล**ติ สีเลสุ ยถาสีโล วา ตถาสีโล วา โหตุ; นวกมฺมสีโล วา อุเทฺทสสีโล วา วาสธุรสีโล วาติ อโตฺถฯ **ยถาวิหารี**ติ วิหาเรสุปิ ยถาวิหารี วา ตถาวิหารี วา โหตุ; นวกมฺมวิหารี วา อุเทฺทสวิหารี วา วาสธุรวิหารี วาติ อโตฺถฯ **ยถาโคจโร**ติ โคจเรสุปิ ยถาโคจโร วา ตถาโคจโร วา โหตุ; นวกมฺมโคจโร วา อุเทฺทสโคจโร วา วาสธุรโคจโร วาติ อโตฺถฯ **เถโร วา**ติ อาทีสุ วโยวุฑฺฒาทีสุ โย วา โส วา โหตุ; ปริปุณฺณทสวสฺสตาย เถโร วา อูนปญฺจวสฺสตาย นโว วา อติเรกปญฺจวสฺสตาย มชฺฌิโม วาติ อโตฺถฯ อถ โข สโพฺพว อิมสฺมิํ อเตฺถ เอโส วุจฺจติ ''โย ปนา''ติฯ

ภิกฺขุนิเทฺทเส ภิกฺขตีติ ***ภิกฺขโก;*** ลภโนฺต วา อลภโนฺต วา อริยาย ยาจนาย ยาจตีติ อโตฺถฯ พุทฺธาทีหิ อชฺฌุปคตํ ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคตตฺตา ***ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคโต*** นามฯ โย หิ โกจิ อปฺปํ วา มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต, โส กสิโครกฺขาทีหิ ชีวิกกปฺปนํ หิตฺวา ลิงฺคสมฺปฏิจฺฉเนเนว ***ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคโตติ ภิกฺขุ***ฯ ปรปฏิพทฺธชีวิกตฺตา วา วิหารมเชฺฌ กาชภตฺตํ ภุญฺชมาโนปิ ***ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคโตติ ภิกฺขุ;*** ปิณฺฑิยาโลปโภชนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชาย อุสฺสาหชาตตฺตา วา ***ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคโตติ ภิกฺขุ***ฯ อคฺฆผสฺสวณฺณเภเทน ภินฺนํ ปฏํ ธาเรตีติ ***ภินฺนปฏธโร***ฯ ตตฺถ สตฺถกเจฺฉทเนน อคฺฆเภโท เวทิตโพฺพฯ สหสฺสคฺฆนโกปิ หิ ปโฏ สตฺถเกน ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉิโนฺน ภินฺนโคฺฆ โหติฯ ปุริมคฺฆโต อุปฑฺฒมฺปิ น อคฺฆติฯ สุตฺตสํสิพฺพเนน ผสฺสเภโท เวทิตโพฺพฯ สุขสมฺผโสฺสปิ หิ ปโฏ สุเตฺตหิ สํสิพฺพิโต ภินฺนผโสฺส โหติฯ ขรสมฺผสฺสตํ ปาปุณาติฯ สูจิมลาทีหิ วณฺณเภโท เวทิตโพฺพฯ สุปริสุโทฺธปิ หิ ปโฏ สูจิกมฺมโต ปฏฺฐาย สูจิมเลน, หตฺถเสทมลชลฺลิกาหิ, อวสาเน รชนกปฺปกรเณหิ จ ภินฺนวโณฺณ โหติ; ปกติวณฺณํ วิชหติฯ เอวํ ตีหากาเรหิ ภินฺนปฏธารณโต ***ภินฺนปฏธโรติ ภิกฺขุ***ฯ คิหิวตฺถวิสภาคานํ วา กาสาวานํ ธารณมเตฺตเนว ***ภินฺนปฏธโรติ ภิกฺขุ***ฯ

สมญฺญายาติ ปญฺญตฺติยา โวหาเรนาติ อโตฺถฯ สมญฺญาย เอว หิ เอกโจฺจ ''*ภิกฺขู*''ติ ปญฺญายติฯ ตถา หิ นิมนฺตนาทิมฺหิ *ภิกฺขูสุ* คณิยมาเนสุ สามเณเรปิ คเหตฺวา ''สตํ *ภิกฺขู* สหสฺสํ *ภิกฺขู*''ติ วทนฺติฯ **ปฏิญฺญายา**ติ อตฺตโน ปฏิชานเนน ปฏิญฺญายปิ หิ เอกโจฺจ ''*ภิกฺขู*''ติ ปญฺญายติฯ ตสฺส ''โก เอตฺถาติ? อหํ, อาวุโส, *ภิกฺขู*''ติ (อ. นิ. ๑๐.๙๖) เอวมาทีสุ สมฺภโว ทฏฺฐโพฺพ ฯ อยํ ปน อานนฺทเตฺถเรน วุตฺตา ธมฺมิกา ปฏิญฺญาฯ รตฺติภาเค ปน ทุสฺสีลาปิ

ปฎิปถํ อาคจฺฉนฺตา ‘‘โก เอตฺถา’’ติ วุตฺเต อธมฺมิกาย ปฏิญฺญาย อภูตาย ‘‘มยํ ภิกฺขู’’ติ วทนฺติฯ

เอหิ ภิกฺขูติ เอหิ ภิกฺขุ นาม ภควโต ‘‘เอหิ ภิกฺขู’’ติ วจนมตฺเตน ภิกฺขุภาวํ เอหิภิกฺขูปสมฺปทํ ปตฺโตฯ ภควา หิ เอหิภิกฺขุภาวาย อุปนิสฺสยสมฺปนฺนํ ปุคฺคลํ ทิสฺวา รตฺตปํสุกูลนฺตรโต สุวณฺณวณฺณํ ทกฺขิณหตฺถํ นีหริตฺวา พฺรหฺมโฆสํ นิจฺฉาเรนฺโต ‘‘เอหิ, ภิกฺขุ, จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา’’ติ วทติฯ ตสฺส สเหว ภควโต วจเนน คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายติ, ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ รุหติฯ ภณฺฑุ กาสายวสโน โหติฯ เอกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา เอกํ อํเส ฐเปตฺวา วามํสกูเฏ อาสตฺตนีลุปฺปลวณฺณมตฺติกาปตฺโต –

‘‘ติจีวรญฺจ ปตฺโต จ, วาสิ สูจิ จ พนฺธนํ;
ปริสฺสาวเนน อฏฺเฐเต, ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน’’ติฯ

เอวํ วุตฺเตหิ อฏฺฐหิ ปริกฺขาเรหิ สรีเร ปฏิมุเกฺกหิเยว สฏฺฐิวสฺสิกเตฺถโร วิย อิริยาปถสมฺปโนฺน พุทฺธาจริยโก พุทฺธุปชฺฌายโก สมฺมาสมฺพุทฺธํ วนฺทมาโนเยว ติฏฺฐติฯ ภควา หิ ปฐมโพธิยํ เอกสฺมึ กาเล เอหิภิกฺขูปสมฺปทาย เอว อุปสมฺปาเทติฯ เอวํ อุปสมฺปนฺนานิ จ สหสฺสุปริ เอกจตฺตาลีสุตฺตรานิ ตีณิ ภิกฺขุสตานิ อเหสุํ; เสยฺยถิทํ – ปญฺจ ปญฺจวคฺคิยเตฺถรา, ยโส กุลปุโตฺต, ตสฺส ปริวารา จตุปณฺณาส สหายกา, ตึส ภทฺทวคฺคิยา, สหสฺสปุราณชฏิลา, สทฺธึ ทฺวีหิ อคฺคสาวเกหิ อฑฺฒเตยฺยสตา ปริพฺพาชกา, เอโก องฺคุลิมาลเตฺถโรติฯ วุตฺตเญฺหตํ **อฏฺฐกถายํ** –

‘‘ตีณิ สตํ สหสฺสญฺจ, จตฺตาลีสํ ปุนาปเร;
เอโก จ เถโร สปฺปโญฺญ, สเพฺพ เต เอหิภิกฺขุกา’’ติฯ

น เกวลญฺจ เอเต เอว, อเญฺญปิ พหู สนฺติฯ เสยฺยถิทํ – ติสตปริวาโร เสโล พฺราหฺมโณ, สหสฺสปริวาโร มหากปฺปิโน, ทสสหสฺสา กปิลวตฺถุวาสิโน กุลปุตฺตา, โสฬสสหสฺสา ปารายนิกพฺราหฺมณาติ เอวมาทโยฯ เต ปน วินยปิฏเก ปาฬิยํ น นิทฺทิฏฺฐตฺตา น วุตฺตาฯ อิเม ตตฺถ นิทฺทิฏฺฐตฺตา วุตฺตาติฯ

‘‘สตฺตวีส สหสฺสานิ, ตีณิเยว สตานิ จ;
เอเตปิ สเพฺพ สงฺขาตา, สเพฺพ เต เอหิภิกฺขุกา’’ติฯ

ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปโนฺนติ ‘‘พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามี’’ติอาทินา นเยน ติกฺขตฺตุํ วาจํ ภินฺทิตฺวา วุตฺเตหิ ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปโนฺนฯ อยญฺหิ อุปสมฺปทา นาม อฏฺฐวิธา – เอหิภิกฺขูปสมฺปทา, สรณคมนูปสมฺปทา, โอวาทปฏิคฺคหณูปสมฺปทา, ปญฺหพฺยากรณูปสมฺปทา, ครุธมฺมปฏิคฺคหณูปสมฺปทา, ทูเตนูปสมฺปทา, อฏฺฐวาจิกูปสมฺปทา, ญตฺติจตุตฺถกมฺมูปสมฺปทาติฯ ตตฺถ เอหิภิกฺขูปสมฺปทา, สรณคมนูปสมฺปทา จ วุตฺตา เอวฯ

โอวาทปฏิคฺคหณูปสมฺปทา นาม ‘‘ตสฺมาติห เต, กสฺสป, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘ติพฺพํ เม หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ ภวิสฺสติ เถเรสุ นเวสุ มชฺฌิเมสุ จา’ติฯ เอวญฺหิ เต, กสฺสป, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, กสฺสป, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘ยํ กิญฺจิ ธมฺมํ โสสฺสามิ กุสลูปสํหิตํ, สพฺพํ ตํ อฏฺฐึ กตฺวา มนสิ กตฺวา สพฺพเจตสา สมนฺนาหริตฺวา โอหิตโสโต ธมฺมํ โสสฺสามี’ติฯ เอวํ หิ เต, กสฺสป, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, กสฺสป, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘สาตสหคตา จ เม กายคตาสติ น

วิชหิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, กสฺสป, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติ (สํ. นิ. ๒.๑๕๔) อิมินา โอวาทปฏิคฺคห เณน มหากสฺสปเตฺถรสฺส อนุญฺญาตอุปสมฺปทาฯ

ปญฺหพฺยากรณูปสมฺปทา นาม โสปากสฺส อนุญฺญาตอุปสมฺปทาฯ ภควา กิร ปุพฺพาราเม อนุจงฺกมนฺตํ โสปากสามเณรํ ‘‘‘อุทฺธุมาตกสญฺญา’ติ วา, โสปาก, ‘รูปสญฺญา’ติ วา อิเม ธมฺมา นานตฺถา นานาพฺยญฺชนา , อุทาหุ เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นาน’’นฺติ ทส อสุภนิสฺสิเต ปเญฺห ปุจฺฉิฯ โส เต พฺยากาสิฯ ภควา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา ‘‘กติวสฺโสสิ ตฺวํ, โสปากา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สตฺตวสฺโสหํ, ภควา’’ติฯ ‘‘โสปาก, ตฺวํ มม สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สทฺธึ สํสนฺทิตฺวา ปเญฺห พฺยากาสี’’ติ อารทฺธจิโตฺต อุปสมฺปทํ อนุชานิฯ อยํ ปญฺหพฺยากรณูปสมฺปทาฯ

ครุธมฺมปฏิคฺคหณูปสมฺปทา นาม มหาปชาปติยา อฎฺฐครุธมฺมสฺส ปฏิคฺคหเณน อนุญฺญาตอุปสมฺปทาฯ

ทูเตนูปสมฺปทา นาม อฑฺฒกาสิยา คณิกาย อนุญฺญาตอุปสมฺปทาฯ

อฎฺฐวาจิกูปสมฺปทา นาม ภิกฺขุนิยา ภิกฺขุนิสงฺฆโต ญตฺติจตุเตฺถน ภิกฺขุสงฺฆโต ญตฺติจตุเตฺถนาติ อิเมหิ ทฺวีหิ กเมฺมหิ อุปสมฺปทาฯ

ญตฺติจตุตฺถกมฺมูปสมฺปทา นาม ภิกฺขูนํ เอตรหิ อุปสมฺปทาฯ อิมาสุ อฎฺฐสุ อุปสมฺปทาสุ ‘‘ยา สา, ภิกฺขเว, มยา ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปทา อนุญฺญาตา, ตํ อชฺชตเคฺค ปฏิกฺขิปามิฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อุปสมฺปาเทตุ’’นฺติ (มหาว. ๖๙) เอวํ อนุญฺญาตาย อิมาย อุปสมฺปทาย อุปสมฺปโนฺนติ วุตฺตํ โหติฯ

ภโทฺรติ อปาปโกฯ กลฺยาณปุถุชฺชนาทโย หิ ยาว อรหา, ตาว ภเทฺรน สีเลน สมาธินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเนน จ สมนฺนาคตตฺตา ‘‘ภโทฺร ภิกฺขู’’ติ สงฺขฺยํ คจฺฉนฺติฯ **สาโร**ติ เตหิเยว สีลสาราทีหิ สมนฺนาคตตฺตา นีลสมนฺนาคเมน นีโล ปโฎ วิย ‘‘สาโร ภิกฺขู’’ติ เวทิตโพฺพฯ วิคตกิเลสเผคฺคุภาวโต วา ขีณาสโวว ‘‘สาโร’’ติ เวทิตโพฺพฯ **เสโข**ติ ปุถุชฺชนกลฺยาณเกน สทฺธึ สตฺต อริยา ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขนฺตีติ เสขาฯ เตสุ โย โกจิ ‘‘เสโข ภิกฺขู’’ติ เวทิตโพฺพฯ น สิกฺขตีติ **อเสโข**ฯ เสกฺขธเมฺม อติกฺกมฺม อคฺคผเล ฐิโต, ตโต อุตฺตริ สิกฺขิตพฺพาภาวโต ขีณาสโว ‘‘อเสโข’’ติ วุจฺจติฯ **สมเคฺคน สเงฺฆนา**ติ สพฺพนฺติเมน ปริยาเยน ปญฺจวคฺคกรณีเย กเมฺม ยาวติกา ภิกฺขู กมฺมปฺปตฺตา, เตสํ อาคตตฺตา ฉนฺทารหานํ ฉนฺทสฺส อาหฎตฺตา, สมฺมุขีภูตานญฺจ อปฺปฏิโกฺกสนโต เอกสฺมึ กเมฺม สมคฺคภาวํ อุปคเตนฯ **ญตฺติจตุเตฺถนา**ติ ตีหิ อนุสฺสาวนาหิ เอกาย จ ญตฺติยา กาตเพฺพนฯ **กเมฺมนา**ติ ธมฺมิเกน วินยกเมฺมนฯ **อกุเปฺปนา**ติ วตฺถุ-ญตฺติ-อนุสฺสาวน-สีมา-ปริสสมฺปตฺติสมฺปนฺนตฺตา อโกเปตพฺพตํ อปฺปฏิโกฺกสิตพฺพตญฺจ อุปคเตนฯ **ฐานารเหนา**ติ การณารเหน สตฺถุสาสนารเหนฯ **อุปสมฺปโนฺน** นาม อุปริภาวํ สมาปโนฺน, ปโตฺตติ อโตฺถฯ ภิกฺขุภาโว หิ อุปริภาโว, ตเญฺจส ยถาวุเตฺตน กเมฺมน สมาปนฺนตฺตา ‘‘อุปสมฺปโนฺน’’ติ วุจฺจติฯ เอตฺถ จ ญตฺติจตุตฺถกมฺมํ เอกเมว อาคตํฯ อิมสฺมึ ปน ฐาเน ฐตฺวา จตฺตาริ สงฺฆกมฺมานิ นีหริตฺวา วิตฺถารโต กเถตพฺพานีติ สพฺพอฎฺฐกถาสุ วุตฺตํฯ ตานิ จ ‘‘อปโลกนกมฺมํ ญตฺติกมฺมํ ญตฺติทุติยกมฺมํ ญตฺติจตุตฺถกมฺม’’นฺติ ปฏิปาฎิยา ฐเปตฺวา วิตฺถาเรน ขนฺธกโต ปริวาราวสาเน กมฺมวิภงฺคโต จ ปาฬึ อาหริตฺวา กถิตานิฯ ตานิ มยํ **ปริวาราวสาเน กมฺมวิภเงฺค**เยว วณฺณยิสฺสามฯ เอวญฺหิ สติ ปฐมปาราชิกวณฺณนา จ น ภาริยา ภวิสฺสติ; ยถาฐิตาย จ ปาฬิยา วณฺณนา สุวิเญฺญยฺยา ภวิสฺสติฯ ตานิ จ ฐานานิ อสุญฺญานิ ภวิสฺสนฺติ; ตสฺมา อนุปทวณฺณนเมว กโรมฯ

ตตฺราติ เตสุ ‘‘ภิกฺขโก’’ติอาทินา นเยน วุตฺเตสุ ภิกฺขูสุฯ **ยฺวายํ ภิกฺขู**ติ โย อยํ ภิกฺขุฯ **สมเคฺคน สเงฺฆน...เป....อุปสมฺปโนฺน**ติ อฏฺฐสุ อุปสมฺปทาสุ ญตฺติจตุเตฺถเนว กเมฺมน อุปสมฺปโนฺนฯ **อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขู**ติ อยํ อิมสฺมิํ ‘‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา ปาราชิโก โหตี’’ติ อเตฺถ ‘‘ภิกฺขู’’ติ อธิเปฺปโตฯ อิตเร ปน ‘‘ภิกฺขโก’’ติ อาทโย อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตาฯ เตสุ จ ‘‘ภิกฺขโก’’ติ อาทโย นิรุตฺติวเสน วุตฺตา, ‘‘สมญฺญาย ภิกฺขุ, ปฏิญฺญาย ภิกฺขู’’ติ อิเม เทฺว อภิลาปวเสน วุตฺตา, ‘‘เอหิ ภิกฺขู’’ติ พุเทฺธน อุปชฺฌาเยน ปฏิลทฺธอุปสมฺปทาวเสน วุโตฺตฯ สรณคมนภิกฺขุ อนุปฺปนฺนาย กมฺมวาจาย อุปสมฺปทาวเสน วุโตฺต, ‘‘ภโทฺร’’ติอาทโย คุณวเสน วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ

ภิกฺขุปทภาชนียํ นิฏฺฐิตํฯ

สิกฺขาสาชีวปทภาชนียวณฺณนา

อิทานิ **‘‘ภิกฺขูน’’**นฺติ อิทํ ปทํ วิเสสตฺถาภาวโต อวิภชิตฺวาว ยํ สิกฺขญฺจ สาชีวญฺจ สมาปนฺนตฺตา ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน โหติ, ตํ ทเสฺสโนฺต **สิกฺขา**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ สิกฺขิตพฺพาติ **สิกฺขาฯ ติโสฺส**ติ คณนปริเจฺฉโท ฯ **อธิสีลสิกฺขา**ติ อธิกํ อุตฺตมํ สีลนฺติ อธิสีลํ; อธิสีลญฺจ ตํ สิกฺขิตพฺพโต สิกฺขา จาติ อธิสีลสิกฺขาฯ เอส นโย อธิจิตฺต-อธิปญฺญาสิกฺขาสุฯ

กตมํ ปเนตฺถ สีลํ, กตมํ อธิสีลํ, กตมํ จิตฺตํ, กตมํ อธิจิตฺตํ, กตมา ปญฺญา, กตมา อธิปญฺญาติ? วุจฺจเต – ปญฺจงฺคทสงฺคสีลํ ตาว สีลเมวฯ ตญฺหิ พุเทฺธ อุปฺปเนฺนปิ อนุปฺปเนฺนปิ โลเก ปวตฺตติฯ อุปฺปเนฺน พุเทฺธ ตสฺมิํ สีเล พุทฺธาปิ สาวกาปิ มหาชนํ สมาทเปนฺติฯ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ ปเจฺจกพุทฺธา จ กมฺมวาทิโน จ ธมฺมิกา สมณพฺราหฺมณา จกฺกวตฺตี จ มหาราชาโน มหาโพธิสตฺตา จ สมาทเปนฺติฯ สามมฺปิ ปณฺฑิตา สมณพฺราหฺมณา สมาทิยนฺติฯ เต ตํ กุสลํ ธมฺมํ ปริปูเรตฺวา เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สมฺปตฺติํ อนุโภนฺติฯ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ ปน ‘‘อธิสีล’’นฺติ วุจฺจติ, ตญฺหิ สูริโย วิย ปโชฺชตานํ สิเนรุ วิย ปพฺพตานํ สพฺพโลกิยสีลานํ อธิกเญฺจว อุตฺตมญฺจ, พุทฺธุปฺปาเทเยว จ ปวตฺตติ, น วินา พุทฺธุปฺปาทาฯ น หิ ตํ ปญฺญตฺติํ อุทฺธริตฺวา อโญฺญ สโตฺต ฐเปตุํ สโกฺกติ, พุทฺธาเยว ปน สพฺพโส กายวจีทฺวารอชฺฌาจารโสตํ ฉินฺทิตฺวา ตสฺส ตสฺส วีติกฺกมสฺส อนุจฺฉวิกํ ตํ สีลสํวรํ ปญฺญเปนฺติฯ ปาติโมกฺขสํวรโตปิ จ มคฺคผลสมฺปยุตฺตเมว สีลํ อธิสีลํ, ตํ ปน อิธ อนธิเปฺปตํฯ น หิ ตํ สมาปโนฺน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวติฯ

กามาวจรานิ ปน อฏฺฐ กุสลจิตฺตานิ, โลกิยอฏฺฐสมาปตฺติจิตฺตานิ จ เอกชฺฌํ กตฺวา จิตฺตเมวาติ เวทิตพฺพานิฯ พุทฺธุปฺปาทานุปฺปาเท จเสฺส ปวตฺติ, สมาทปนํ สมาทานญฺจ สีเล วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ วิปสฺสนาปาทกํ อฏฺฐสมาปตฺติจิตฺตํ ปน ‘‘อธิจิตฺต’’นฺติ วุจฺจติฯ ตญฺหิ อธิสีลํ วิย สีลานํ สพฺพโลกิยจิตฺตานํ อธิกเญฺจว อุตฺตมญฺจ, พุทฺธุปฺปาเทเยว จ โหติ, น วินา พุทฺธุปฺปาทาฯ ตโตปิ จ มคฺคผลจิตฺตเมว อธิจิตฺตํ, ตํ ปน อิธ อนธิเปฺปตํฯ น หิ ตํ สมาปโนฺน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวติฯ

‘‘อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐ’’นฺติ (ธ. ส. ๑๓๗๑; วิภ. ๗๙๓; ม. นิ. ๓.๙๒) -อาทินยปฺปวตฺตํ ปน กมฺมสฺสกตญาณํ ปญฺญา, สา หิ พุเทฺธ อุปฺปเนฺนปิ อนุปฺปเนฺนปิ โลเก ปวตฺตติฯ อุปฺปเนฺน พุเทฺธ ตสฺสา ปญฺญาย พุทฺธาปิ พุทฺธสาวกาปิ มหาชนํ สมาทเปนฺติฯ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ ปเจฺจกพุทฺธา จ กมฺมวาทิโน จ ธมฺมิกา สมณพฺราหฺมณา จกฺกวตฺตี จ มหาราชาโน มหาโพธิสตฺตา จ สมาทเปนฺติฯ สามมฺปิ ปณฺฑิตา สตฺตา สมาทิยนฺติฯ ตถา หิ องฺกุโร ทสวสฺสสหสฺสานิ มหาทานํ อทาสิฯ เวลาโม, เวสฺสนฺตโร, อเญฺญ จ พหู ปณฺฑิตมนุสฺสา มหาทานานิ อทํสุฯ

เต ตํ กุสลํ ธมฺมํ ปริปูเรตฺวา เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สมฺปตฺตึ อนุภวิํสุฯ ติลกฺขณาการปริเจฺฉทกํ ปน วิปสฺสนาญาณํ ‘‘อธิปญฺญา’’ติ วุจฺจติฯ สา หิ อธิสีล-อธิจิตฺตานิ วิย สีลจิตฺตานํ สพฺพโลกิยปญฺญานํ อธิกา เจว อุตฺตมา จ, น จ วินา พุทฺธุปฺปาทา โลเก ปวตฺตติฯ ตโตปิ จ มคฺคผลปญฺญาว อธิปญฺญา, สา ปน อิธ อนธิเปฺปตาฯ น หิ ตํ สมาปนฺโน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวตีติฯ

ตตฺราติ ตาสุ ตีสุ สิกฺขาสุฯ **ยายํ อธิสีลสิกฺขา**ติ ยา อยํ ปาติโมกฺขสีลสงฺขาตา อธิสีลสิกฺขาฯ **เอตํ สาชีวํ นามา**ติ เอตํ สพฺพมฺปิ ภควตา วินเย ฐปิตํ สิกฺขาปทํ, ยสฺมา เอตฺถ นานาเทสชาติโคตฺตาทิเภทภินฺนา ภิกฺขู สห ชีวนฺติ เอกชีวิกา สภาคชีวิกา สภาควุตฺติโน โหนฺติ, ตสฺมา ‘‘สาชีว’’นฺติ วุจฺจติฯ **ตสฺมิํ สิกฺขตี**ติ ตํ สิกฺขาปทํ จิตฺตสฺส อธิกรณํ กตฺวา ‘‘ยถาสิกฺขาปทํ นุ โข สิกฺขามิ น สิกฺขามี’’ติ จิเตฺตน โอโลเกนฺโต สิกฺขติฯ น เกวลญฺจายเมตสฺมิํ สาชีวสงฺขาเต สิกฺขาปเทเยว สิกฺขติ, สิกฺขายปิ สิกฺขติ, ‘‘เอตํ สาชีวํ นามา’’ติ อิมสฺส ปน อนนฺตรสฺส ปทสฺส วเสน ‘‘ตสฺมิํ สิกฺขตี’’ติ วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ ตํ เอวํ วุตฺตํ, อถ โข อยเมตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ – ตสฺสา จ สิกฺขาย สิกฺขํ ปริปูเรโนฺต สิกฺขติ, ตสฺมิญฺจ สิกฺขาปเท อวีติกฺกมโนฺต สิกฺขตีติฯ **เตน วุจฺจติ สาชีวสมาปโนฺน**ติ อิทมฺปิ อนนฺตรสฺส สาชีวปทเสฺสว วเสน วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน โส สิกฺขมฺปิ สมาปโนฺน, ตสฺมา สิกฺขาสมาปโนฺนติปิ อตฺถโต เวทิตโพฺพฯ เอวญฺหิ สติ ‘‘สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน’’ติ เอตสฺส ปทสฺส ปทภาชนมฺปิ ปริปุณฺณํ โหติฯ

สิกฺขาสาชีวปทภาชนียํ นิฎฺฐิตํฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานวิภงฺควณฺณนา

สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวาติ สิกฺขญฺจ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา ทุพฺพลภาวญฺจ อปฺปกาเสตฺวาฯ ยสฺมา จ ทุพฺพเลฺย อาวิกเตปิ สิกฺขา อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติ, สิกฺขาย ปน ปจฺจกฺขาตาย ทุพฺพลฺยํ อาวิกตเมว โหติฯ ตสฺมา ‘‘ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา’’ติ อิมินา ปเทน น โกจิ วิเสสโตฺถ ลพฺภติฯ ยถา ปน ‘‘ทิรตฺตติรตฺตํ สหเสยฺยํ กเปฺปยฺยา’’ติ วุเตฺต ทิรตฺตวจเนน น โกจิ วิเสสโตฺถ ลพฺภติ, เกวลํ โลกโวหารวเสน พฺยญฺชนสิลิฎฺฐตาย มุขารูฬฺหตาย เอตํ วุตฺตํฯ เอวมิทมฺปิ โวหารวเสน พฺยญฺชนสิลิฎฺฐตาย มุขารูฬฺหตาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ยสฺมา วา ภควา สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ ธมฺมํ เทเสติ, ตสฺมา ‘‘สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขายา’’ติ อิมินา อตฺถํ สมฺปาเทตฺวา ‘‘ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา’’ติ อิมินา พฺยญฺชนํ สมฺปาเทติฯ ปริวารกปทวิรหิตญฺหิ เอกเมว อตฺถปทํ วุจฺจมานํ ปริวารวิรหิโต ราชา วิย, วตฺถาลงฺการวิรหิโต วิย จ ปุริโส น โสภติ; ปริวารเกน ปน อตฺถานุโลเมน สหายปเทน สทฺธิํ ตํ โสภตีติฯ

ยสฺมา วา สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส เอกจฺจํ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมํ อโตฺถ โหติ, ตสฺมา ตํ สนฺธาย ‘‘สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขายา’’ติปทสฺส อตฺถํ วิวรโนฺต ‘‘ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา’’ติ อาหฯ

ตตฺถ สิยา ยสฺมา น สพฺพํ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมํ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ, ตสฺมา ‘‘ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา’’ติ ปฐมํ วตฺวา ตสฺส อตฺถนิยมนตฺถํ ‘‘สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขายา’’ติ วตฺตพฺพนฺติ, ตญฺจ น; กสฺมา? อตฺถานุกฺกมาภาวโตฯ ‘‘สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน’’ติ หิ วุตฺตตฺตา ยํ สิกฺขํ สมาปโนฺน, ตํ อปฺปจฺจกฺขายาติ วุจฺจมาโน อนุกฺกเมเนว อโตฺถ วุโตฺต โหติ, น อญฺญถาฯ ตสฺมา อิทเมว ปฐมํ วุตฺตนฺติฯ

อปิจ อนุปฏิปาฏิยาปิ เอตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ กถํ? ‘‘สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน’’ติ เอตฺถ ยํ สิกฺขํ สมาปโนฺน ตํ อปฺปจฺจกฺขาย ยญฺจ สาชีวํ สมาปโนฺน ตตฺถ ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวาติฯ

อิทานิ สิกฺขาปจฺจกฺขานทุพฺพลฺยาวิกมฺมานํ วิเสสาวิเสสํ สิกฺขาปจฺจกฺขานลกฺขณญฺจ ทเสฺสโนฺต **‘‘อตฺถิ ภิกฺขเว’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อตฺถิ ภิกฺขเว**ติอาทีนิ เทฺว มาติกาปทานิ; ตานิ วิภชโนฺต **‘‘กถญฺจ ภิกฺขเว’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺราย อนุตฺตานปทวณฺณนา – **กถ**นฺติ เกน อากาเรนฯ **ทุพฺพลฺยาวิกมฺมญฺจา**ติ ทุพฺพลฺยสฺส อาวิกมฺมญฺจฯ **อิธา**ติ อิมสฺมิํ สาสเนฯ **อุกฺกณฺฐิโต**ติ อนภิรติยา อิมสฺมิํ สาสเน กิจฺฉชีวิกปฺปโตฺตฯ อถ วา อชฺช ยามิ, เสฺว ยามิ, อิโต ยามิ, เอตฺถ ยามีติ อุทฺธํ กณฺฐํ กตฺวา วิหรมาโน, วิกฺขิโตฺต อเนกโคฺคติ วุตฺตํ โหติฯ **อนภิรโต**ติ สาสเน อภิรติวิรหิโตฯ

สามญฺญา จวิตุกาโมติ สมณภาวโต อปคนฺตุกาโมฯ **ภิกฺขุภาว**นฺติ ภิกฺขุภาเวนฯ กรณเตฺถ อุปโยควจนํฯ ‘‘กเณฺฐ อาสเตฺตน อฏฺฏีเยยฺยา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๑๖๒) ปน ยถาลกฺขณํ กรณวจเนเนว วุตฺตํฯ **อฏฺฏียมาโน**ติ อฏฺฏํ ปีฬิตํ ทุกฺขิตํ วิย อตฺตานํ อาจรมาโน; เตน วา ภิกฺขุภาเวน อโฏฺฏ กริยมาโน ปีฬิยมาโนติ อโตฺถฯ **หรายมาโน**ติ ลชฺชมาโนฯ **ชิคุจฺฉมาโน**ติ อสุจิํ วิย ตํ ชิคุจฺฉโนฺตฯ **คิหิภาวํ ปตฺถยมาโน**ติอาทีนิ อุตฺตานตฺถานิเยวฯ **ยํนูนาหํ พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺย**นฺติ เอตฺถ **ยํนูนา**ติ ปริวิตกฺกทสฺสเน นิปาโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘สจาหํ พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺยํ, สาธุ วต เม สิยา’’ติฯ **วทติ วิญฺญาเปตี**ติ อิมมตฺถํ เอเตหิ วา อเญฺญหิ วา พฺยญฺชเนหิ วจีเภทํ กตฺวา วทติ เจว, ยสฺส จ วทติ, ตํ วิญฺญาเปติ ชานาเปติฯ **เอวมฺปี**ติ อุปริมตฺถสมฺปิณฺฑนโตฺถ ปิกาโรฯ เอวมฺปิ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมเญฺจว โหติ สิกฺขา จ อปฺปจฺจกฺขาตา, อญฺญถาปิฯ

อิทานิ ตํ อญฺญถาปิ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมํ สิกฺขาย จ อปฺปจฺจกฺขานํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อถ วา ปนา’’**ติอาทิมาหฯ ตํ สพฺพํ อตฺถโต อุตฺตานเมวฯ ปทโต ปเนตฺถ อาทิโต ปฏฺฐาย ‘‘พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺยํ, ธมฺมํ, สงฺฆํ, สิกฺขํ, วินยํ, ปาติโมกฺขํ, อุเทฺทสํ, อุปชฺฌายํ, อาจริยํ, สทฺธิวิหาริกํ, อเนฺตวาสิกํ, สมานุปชฺฌายกํ, สมานาจริยกํ, สพฺรหฺมจาริํ ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติ อิมานิ จุทฺทส ปทานิ ปจฺจกฺขานากาเรน วุตฺตานิฯ

คิหี อสฺสนฺติอาทีนิ ‘‘คิหี, อุปาสโก, อารามิโก, สามเณโร, ติตฺถิโย, ติตฺถิยสาวโก, อสฺสมโณ, อสกฺยปุตฺติโย อสฺส’’นฺติ อิมานิ อฎฺฐ ปทานิ ‘‘อสฺส’’นฺติ อิมินา ภาววิกปฺปากาเรน วุตฺตานิฯ เอวํ ‘‘ยํนูนาห’’นฺติ อิมินา ปฏิสํยุตฺตานิ ทฺวาวีสติ ปทานิฯ

๔๖. ยถา จ เอตานิ, เอวํ ‘‘ยทิ ปนาหํ, อปาหํ, หนฺทาหํ, โหติ เม’’ติ อิเมสุ เอกเมเกน ปฏิสํยุตฺตานิ ทฺวาวีสตีติ สพฺพาเนว สตญฺจ ทส จ ปทานิ โหนฺติฯ

๔๗. ตโต ปรํ สริตพฺพวตฺถุทสฺสนนเยน ปวตฺตานิ ‘‘มาตรํ สรามี’’ติอาทีนิ สตฺตรส ปทานิฯ ตตฺถ **เขตฺต**นฺติ สาลิเขตฺตาทิํฯ **วตฺถุ**นฺติ ติณปณฺณสากผลาผลสมุฏฺฐานฏฺฐานํฯ **สิปฺป**นฺติ กุมฺภการเปสการสิปฺปาทิกํฯ

๔๘. ตโต ปรํ สกิญฺจนสปลิโพธภาวทสฺสนวเสน ปวตฺตานิ ‘‘มาตา เม อตฺถิ, สา มยา โปเสตพฺพา’’ติอาทีนิ นว ปทานิฯ

๔๙. ตโต ปรํ สนิสฺสยสปฺปติฏฺฐภาวทสฺสนวเสน ปวตฺตานิ ‘‘มาตา เม อตฺถิ, สา มํ โปเสสฺสตี’’ติอาทีนิ โสฬส ปทานิฯ

๕๐. ตโต ปรํ เอกภตฺตเอกเสยฺยพฺรหฺมจริยานํ ทุกฺกรภาวทสฺสนวเสน ปวตฺตานิ ‘‘ทุกฺกร’’นฺติอาทีนิ อฏฺฐ ปทานิฯ

ตตฺถ **ทุกฺกร**นฺติ เอกภตฺตาทีนํ กรเณ ทุกฺกรตํ ทเสฺสติฯ **น สุกร**นฺติ สุกรภาวํ ปฏิกฺขิปติฯ เอวํ **ทุจฺจรํ น สุจร**นฺติ เอตฺถฯ **น อุสฺสหามี**ติ ตตฺถ อุสฺสาหาภาวํ อสกฺกุเณยฺยตํ ทเสฺสติฯ **น วิสหามี**ติ อสยฺหตํ ทเสฺสติฯ **น รมามี**ติ รติยา อภาวํ ทเสฺสติฯ **นาภิรมามี**ติ อภิรติยา อภาวํ ทเสฺสติฯ เอวํ อิมานิ จ ปญฺญาส, ปุริมานิ จ ทสุตฺตรสตนฺติ สฏฺฐิสตํ ปทานิ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมวาเร วุตฺตานีติ เวทิตพฺพานิฯ

๕๑. สิกฺขาปจฺจกฺขานวาเรปิ ‘‘กถญฺจ ภิกฺขเว’’ติ อาทิ สพฺพํ อตฺถโต อุตฺตานเมวฯ ปทโต ปเนตฺถาปิ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ, ธมฺมํ, สงฺฆํ, สิกฺขํ, วินยํ, ปาติโมกฺขํ, อุเทฺทสํ, อุปชฺฌายํ, อาจริยํ, สทฺธิวิหาริกํ, อเนฺตวาสิกํ, สมานุปชฺฌายกํ, สมานาจริยกํ, สพฺรหฺมจาริํ ปจฺจกฺขามี’’ติ อิมานิ จุทฺทส ปทานิ สิกฺขาปจฺจกฺขานวจนสมฺพเนฺธน ปวตฺตานิฯ สพฺพปเทสุ จ ‘‘วทติ วิญฺญาเปตี’’ติ วจนสฺส อยมโตฺถ – วจีเภทํ กตฺวา วทติ, ยสฺส จ วทติ ตํ เตเนว วจีเภเทน ‘‘อยํ สาสนํ ชหิตุกาโม สาสนโต มุจฺจิตุกาโม ภิกฺขุภาวํ จชิตุกาโม อิมํ วากฺยเภทํ กโรตี’’ติ วิญฺญาเปติ สาเวติ ชานาเปติฯ

สเจ ปนายํ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วตฺตุกาโม ปทปจฺจาภฏฺฐํ กตฺวา ‘‘ปจฺจกฺขามิ พุทฺธ’’นฺติ วา วเทยฺยฯ มิลกฺขภาสาสุ วา อญฺญตรภาสาย ตมตฺถํ วเทยฺยฯ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วตฺตุกาโม อุปฺปฏิปาฏิยา ‘‘ธมฺมํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วา ‘‘สพฺรหฺมจาริํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วา วเทยฺย, เสยฺยถาปิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมวิภเงฺค ‘‘ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชามี’’ติ วตฺตุกาโม ‘‘ทุติยํ ฌาน’’นฺติ วทติ, สเจ ยสฺส วทติ โส ‘‘อยํ ภิกฺขุภาวํ จชิตุกาโม เอตมตฺถํ วทตี’’ติ เอตฺตกมตฺตมฺปิ ชานาติ, วิรทฺธํ นาม นตฺถิ; เขตฺตเมว โอติณฺณํ, ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ สกฺกตฺตา วา พฺรหฺมตฺตา วา จุตสโตฺต วิย จุโตว โหติ สาสนาฯ

สเจ ปน ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขิ’’นฺติ วา, ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขิสฺสามี’’ติ วา, ‘‘พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติ วาติ อตีตานาคตปริกปฺปวจเนหิ วทติ, ทูตํ วา ปหิณาติ, สาสนํ วา เปเสติ, อกฺขรํ วา ฉินฺทติ, หตฺถมุทฺทาย วา ตมตฺถํ อาโรเจติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนํ ปน หตฺถมุทฺทายปิ สีสํ เอติฯ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ มนุสฺสชาติกสตฺตสฺส สนฺติเก จิตฺตสมฺปยุตฺตํ วจีเภทํ กโรนฺตเสฺสว สีสํ เอติฯ วจีเภทํ กตฺวา วิญฺญาเปโนฺตปิ จ ยทิ ‘‘อยเมว ชานาตู’’ติ เอกํ นิยเมตฺวา อาโรเจติ, ตญฺจ โสเยว ชานาติ, ปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ อถ โส น ชานาติ, อโญฺญ สมีเป ฐิโต ชานาติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ อถ ทฺวินฺนํ ฐิตฏฺฐาเน ทฺวินฺนมฺปิ นิยเมตฺวา ‘‘เอเตสํ อาโรเจมี’’ติ วทติ, เตสุ เอกสฺมิํ ชานเนฺตปิ ทฺวีสุ ชานเนฺตสุปิ ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ เอวํ สมฺพหุเลสุปิ เวทิตพฺพํฯ

สเจ ปน อนภิรติยา ปีฬิโต สภาเค ภิกฺขู ปริสงฺกมาโน ‘‘โย โกจิ ชานาตู’’ติ อุจฺจสทฺทํ กโรโนฺต ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วทติ, ตญฺจ อวิทูเร ฐิโต นวกมฺมิโก วา อโญฺญ วา สมยญฺญู ปุริโส สุตฺวา ‘‘อุกฺกณฺฐิโต อยํ สมโณ คิหิภาวํ ปเตฺถติ, สาสนโต จุโต’’ติ ชานาติ, ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ ตงฺขณเญฺญว ปน อปุพฺพํ อจริมํ ทุชฺชานํ, สเจ อาวชฺชนสมเย ชานาติ; ยถา ปกติยา โลเก มนุสฺสา วจนํ สุตฺวา ชานนฺติ, ปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ อถ อปรภาเค ‘‘กิํ

อิมินา วุตฺต’’นฺติ กงฺขโนฺต จิเรน ชานาติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ อิทญฺหิ สิกฺขาปจฺจกฺขานญฺจ อุปริ อภูตาโรจนทุฏฺฐุลฺลวาจา-อตฺตกามทุฏฺฐโทสภูตา-โรจนสิกฺขาปทานิ จ เอกปริเจฺฉทานิฯ อาวชฺชนสมเย ญาเต เอว สีสํ เอนฺติ, ‘‘กึ อยํ ภณตี’’ติ กงฺขตา จิเรน ญาเต สีสํ น เอนฺติฯ ยถา จายํ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ ปเท วินิจฺฉเย วุโตฺต; เอวํ สพฺพปเทสุ เวทิตโพฺพฯ

ยสฺมา จ ยทา สิกฺขา ปจฺจกฺขาตา โหติ, ตทา ‘‘ยํนูนาหํ พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติอาทีนิ อวทตาปิ ทุพฺพลฺยํ อาวิกตเมว โหติ; ตสฺมา สเพฺพสํ ปทานํ อวสาเน วุตฺตํ – **‘‘เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ทุพฺพลฺยาวิกมฺมเญฺจว โหติ สิกฺขา จ ปจฺจกฺขาตา’’**ติฯ

ตโต ปรํ **คิหีติ มํ ธาเรหี**ติ เอตฺถ สเจปิ ‘‘คิหี ภวิสฺสามี’’ติ วา ‘‘คิหี โหมี’’ติ วา ‘‘คิหี ชาโตมฺหี’’ติ วา ‘‘คิหิมฺหี’’ติ วา วทติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ สเจ ปน ‘‘อชฺช ปฏฺฐาย คิหีติ มํ ธาเรหี’’ติ วา ‘‘ชานาหี’’ติ วา ‘‘สญฺชานาหี’’ติ วา ‘‘มนสิ กโรหี’’ติ วา วทติ, อริยเกน วา วทติ มิลกฺขเกน วา; เอวเมตสฺมึ อเตฺถ วุเตฺต ยสฺส วทติ, สเจ โส ชานาติ, ปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ เอส นโย เสเสสุปิ ‘‘อุปาสโก’’ติอาทีสุ สตฺตสุ ปเทสุฯ เอวํ อิมานิ จ อฏฺฐ, ปุริมานิ จ จุทฺทสาติ ทฺวาวีสติ ปทานิ โหนฺติฯ

๕๒. อิโต ปรํ ปุริมาเนว จุทฺทส ปทานิ ‘‘อลํ เม, กินฺนุ เม, น มมโตฺถ, สุมุตฺตาห’’นฺติ อิเมหิ จตูหิ โยเชตฺวา วุตฺตานิ ฉปฺปญฺญาส โหนฺติฯ ตตฺถ **อล**นฺติ โหตุ, ปริยตฺตนฺติ อโตฺถฯ **กินฺนุ เม**ติ กึ มยฺหํ กิจฺจํ, กึ กรณียํ, กึ สาเธตพฺพนฺติ อโตฺถฯ **น มมโตฺถ**ติ นตฺถิ มม อโตฺถฯ **สุมุตฺตาห**นฺติ สุมุโตฺต อหํฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ เอวํ อิมานิ จ ฉปฺปญฺญาส ปุริมานิ จ ทฺวาวีสตีติ อฏฺฐสตฺตติ ปทานิ สรูเปเนว วุตฺตานิฯ

๕๓. ยสฺมา ปน เตสํ เววจเนหิปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, ตสฺมา **‘‘ยานิ วา ปนญฺญานิปี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ยานิ วา ปนญฺญานิปี**ติ ปาฬิยํ ‘‘พุทฺธ’’นฺติอาทีนิ อาคตปทานิ ฐเปตฺวา ยานิ อญฺญานิ อตฺถิฯ **พุทฺธเววจนานิ วา**ติ พุทฺธสฺส วา ปริยายนามานิ…เป.… อสกฺยปุตฺติยสฺส วาฯ ตตฺถ วณฺณปฏฺฐาเน อาคตํ นามสหสฺสํ อุปาลิคาถาสุ (ม. นิ. ๒.๗๖) นามสตํ อญฺญานิ จ คุณโต ลพฺภมานานิ นามานิ ‘‘พุทฺธเววจนานี’’ติ เวทิตพฺพานิฯ สพฺพานิปิ ธมฺมสฺส นามานิ ธมฺมเววจนานีติ เวทิตพฺพานิฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ

อยํ ปเนตฺถ โยชนา – **พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี**ติ น เวววจเนน ปจฺจกฺขานํ ยถารุตเมวฯ ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ, อนนฺตพุทฺธึ, อโนมพุทฺธึ, โพธิปญฺญาณํ, ธีรํ, วิคตโมหํ, ปภินฺนขีลํ, วิชิตวิชยํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวมาทิพุทฺธเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํฯ

ธมฺมํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํ, ยถารุตเมวฯ ‘‘สฺวากฺขาตํ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ, สนฺทิฏฺฐิกํ, อกาลิกํ, เอหิปสฺสิกํ, โอปเนยฺยิกํ, ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญฺญูหิ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิฯ อสงฺขตํ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ; วิราคํ, นิโรธํ, อมตํ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ, ทีฆนิกายํ ปจฺจกฺขามิ, พฺรหฺมชาลํ มชฺฌิมนิกายํ, มูลปริยายํ, สํยุตฺตนิกายํ, โอฆตรณํ, องฺคุตฺตรนิกายํ, จิตฺตปริยาทานํ, ขุทฺทกนิกายํ, ชาตกํ, อภิธมฺมํ, กุสลํ ธมฺมํ, อกุสลํ ธมฺมํ, อพฺยากตํ ธมฺมํ, สติปฏฺฐานํ, สมฺมปฺปธานํ, อิทฺธิปาทํ, อินฺทฺริยํ, พลํ, โพชฺฌงฺคํ, มคฺคํ, ผลํ, นิพฺพานํ ปจฺจกฺขามี’’ติ จตุราสีติธมฺมกฺขนฺธสหเสฺสสุ เอกธมฺมกฺขนฺธสฺสปิ นามํ ธมฺมเววจนเมวฯ เอวํ ธมฺมเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

สงฺฆํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘สุปฺปฏิปนฺนํ สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ, อุชุปฺปฏิปนฺนํ, ญายปฺปฏิปนฺนํ, สามีจิปฺปฏิปนฺนํ สงฺฆํ, จตุปุริสยุคํ สงฺฆํ, อฏฺฐปุริสปุคฺคลํ สงฺฆํ, อาหุเนยฺยํ สงฺฆํ, ปาหุเนยฺยํ, ทกฺขิเณยฺยํ, อญฺชลิกรณียํ, อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ สงฺฆํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ สงฺฆเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

สิกฺขํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘ภิกฺขุสิกฺขํ ปจฺจกฺขามิ, ภิกฺขุนีสิกฺขํ, อธิสีลสิกฺขํ, อธิจิตฺตสิกฺขํ, อธิปญฺญาสิกฺขํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ สิกฺขาเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

วินยํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘ภิกฺขุวินยํ ปจฺจกฺขามิ, ภิกฺขุนีวินยํ, ปฐมํ ปาราชิกํ, ทุติยํ ตติยํ จตุตฺถํ ปาราชิกํ, สงฺฆาทิเสสํ, ถุลฺลจฺจยํ, ปาจิตฺติยํ, ปาฏิเทสนียํ, ทุกฺกฏํ, ทุพฺภาสิตํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวมาทิวินยเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

ปาติโมกฺขํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘ภิกฺขุปาติโมกฺขํ ภิกฺขุนีปาติโมกฺขํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ ปาติโมกฺขเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อุเทฺทสํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘ภิกฺขุปาติโมกฺขุเทฺทสํ, ภิกฺขุนีปาติโมกฺขุเทฺทสํ , ปฐมํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ, ทุติยํ ตติยํ จตุตฺถํ ปญฺจมํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ, สมฺมาสมฺพุทฺธุเทฺทสํ, อนนฺตพุทฺธิอุเทฺทสํ, อโนมพุทฺธิอุเทฺทสํ, โพธิปญฺญาณุเทฺทสํ, ธีรุเทฺทสํ, วิคตโมหุเทฺทสํ, ปภินฺนขีลุเทฺทสํ, วิชิตวิชยุเทฺทสํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวมาทิอุเทฺทสเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อุปชฺฌายํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘โย มํ ปพฺพาเชสิ, โย มํ อุปสมฺปาเทสิ, ยสฺส มูเลนาหํ ปพฺพชิโต, ยสฺส มูเลนาหํ อุปสมฺปโนฺน, ยสฺสมูลิกา มยฺหํ ปพฺพชฺชา, ยสฺสมูลิกา มยฺหํ อุปสมฺปทา ตาหํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ อุปชฺฌายเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อาจริยํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘โย มํ ปพฺพาเชสิ, โย มํ อนุสฺสาเวสิ, ยาหํ นิสฺสาย วสามิ, ยาหํ อุทฺทิสาเปมิ, ยาหํ ปริปุจฺฉามิ, โย มํ อุทฺทิสติ, โย มํ ปริปุจฺฉาเปติ ตาหํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ อาจริยเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

สทฺธิวิหาริกํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘ยาหํ ปพฺพาเชสึ, ยาหํ อุปสมฺปาเทสึ, มยฺหํ มูเลน โย ปพฺพชิโต, มยฺหํ มูเลน โย อุปสมฺปโนฺน, มยฺหํมูลิกา ยสฺส ปพฺพชฺชา, มยฺหํ มูลิกา ยสฺส อุปสมฺปทา ตาหํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ สทฺธิวิหาริกเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อเนฺตวาสิกํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘ยาหํ ปพฺพาเชสึ, ยาหํ อนุสฺสาเวสึ, โย มํ นิสฺสาย วสติ, โย มํ อุทฺทิสาเปติ, โย มํ ปริปุจฺฉติ, ยสฺสาหํ อุทฺทิสามิ, ยาหํ ปริปุจฺฉาเปมิ ตํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ อเนฺตวาสิกเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

สมานุปชฺฌายกํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘มยฺหํ อุปชฺฌาโย ยํ ปพฺพาเชสิ, ยํ อุปสมฺปาเทสิ, โย ตสฺส มูเลน ปพฺพชิโต, โย ตสฺส มูเลน อุปสมฺปโนฺน, ยสฺส ตมฺมูลิกา ปพฺพชฺชา, ยสฺส ตมฺมูลิกา อุปสมฺปทา ตํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ สมานุปชฺฌายกเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

สมานาจริยกํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘มยฺหํ อาจริโย ยํ ปพฺพาเชสิ, ยํ อนุสฺสาเวสิ, โย ตํ นิสฺสาย วสติ, โย ตํ อุทฺทิสาเปติ ปริปุจฺฉติ, ยสฺส เม อาจริโย อุทฺทิสติ, ยํ ปริปุจฺฉาเปติ ตํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ สมานาจริยกเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

สพฺรหฺมจาริํ ปจฺจกฺขามีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘เยนาหํ สทฺธิํ อธิสีลํ สิกฺขามิ, อธิจิตฺตํ อธิปญฺญํ สิกฺขามิ ตํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ สพฺรหฺมจาริเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

คิหีติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘อาคาริโกติ มํ ธาเรหิ, กสฺสโก, วาณิโช, โครกฺโข, โอกลฺลโก, โมฬิพทฺโธ, กามคุณิโกติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวํ คิหิเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อุปาสโกติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘เทฺววาจิโก อุปาสโกติ มํ ธาเรหิ, เตวาจิโก อุปาสโก, พุทฺธํ สรณคมนิโก, ธมฺมํ สงฺฆํ สรณคมนิโก, ปญฺจสิกฺขาปทิโก ทสสิกฺขาปทิโก อุปาสโกติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวํ อุปาสกเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อารามิโกติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘กปฺปิยการโกติ มํ ธาเรหิ, เวยฺยาวจฺจกโร, อปฺปหริตการโก, ยาคุภาชโก, ผลภาชโก, ขชฺชกภาชโกติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวํ อารามิกเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

สามเณโรติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘กุมารโกติ มํ ธาเรหิ, เจลฺลโก, เจฏโก, โมฬิคโลฺล, สมณุเทฺทโส’ติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวํ สามเณรเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

ติตฺถิโยติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘นิคโณฺฐติ มํ ธาเรหิ, อาชีวโก, ตาปโส, ปริพฺพาชโก, ปณฺฑรโงฺคติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวํ ติตฺถิยเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

ติตฺถิยสาวโกติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘นิคณฺฐสาวโกติ มํ ธาเรหิ’’ อาชีวก ตาปส ปริพฺพาชก ปณฺฑรงฺคสาวโกติ มํ ธาเรหีติ เอวํ ติตฺถิยสาวกเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อสฺสมโณติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘ทุสฺสีโลติ มํ ธาเรหิ, ปาปธโมฺม, อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร, ปฏิจฺฉนฺนกมฺมโนฺต, อสฺสมโณ สมณปฏิโญฺญ, อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิโญฺญ, อโนฺตปูติ, อวสฺสุโต, กสมฺพุชาโต, โกโณฺฐ’ติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวํ อสฺสมณเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

อสกฺยปุตฺติโยติ มํ ธาเรหีติ น เววจเนน ปจฺจกฺขานํฯ ‘‘น สมฺมาสมฺพุทฺธปุโตฺตติ มํ ธาเรหิ, น อนนฺตพุทฺธิปุโตฺต, น อโนมพุทฺธิปุโตฺต, น โพธิปญฺญาณปุโตฺต, น ธีรปุโตฺต, น วิคตโมหปุโตฺต, น ปภินฺนขีลปุโตฺต , น วิชิตวิชยปุโตฺตติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวมาทิอสกฺยปุตฺติยเววจเนน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ

เตหิ อากาเรหิ เตหิ ลิเงฺคหิ เตหิ นิมิเตฺตหีติ เตหิ ‘‘พุทฺธเววจนานิ วา’’ติอาทินานเยน วุเตฺตหิ พุทฺธาทีนํ เววจเนหิฯ เววจนานิ หิ สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส การณตฺตา **อาการานิ,** พุทฺธาทีนํ สณฺฐานทีปนตฺตา สิกฺขาปจฺจกฺขานสณฺฐานตฺตา เอว วา **ลิงฺคานิ,** สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส สญฺชานนเหตุโต มนุสฺสานํ ติลกาทีนิ วิย **นิมิตฺตานี**ติ วุจฺจนฺติฯ **เอวํ โข ภิกฺขเว**ติ

อิโต ปรํ อญฺญสฺส สิกฺขาปจฺจกฺขานการณสฺส อภาวโต นิยเมโนฺต อาหฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ, เอวเมว ทุพฺพลฺยาวิกมฺมเญฺจว โหติ สิกฺขาปจฺจกฺขานญฺจ, น อิโต ปรํ การณมตฺถีติฯ

๕๔. เอวํ สิกฺขาปจฺจกฺขานลกฺขณํ ทเสฺสตฺวา อปฺปจฺจกฺขาเน อสโมฺมหตฺถํ ตเสฺสว จ สิกฺขาปจฺจกฺขานลกฺขณสฺส ปุคฺคลาทิวเสน วิปตฺติทสฺสนตฺถํ **''กถญฺจ, ภิกฺขเว, อปฺปจฺจกฺขาตา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **เยหิ อากาเรหี**ติอาทิ วุตฺตนยเมวฯ **อุมฺมตฺตโก**ติ ยกฺขุมฺมตฺตโก วา ปิตฺตุมฺมตฺตโก วา โย โกจิ วิปรีตสโญฺญ, โส สเจ ปจฺจกฺขาติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ **อุมฺมตฺตกสฺสา**ติ ตาทิสเสฺสว อุมฺมตฺตกสฺส; ตาทิสสฺส หิ สนฺติเก สเจ ปกตโตฺต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ, อุมฺมตฺตโก น ชานาติ, อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ **ขิตฺตจิโตฺต**ติ ยกฺขุมฺมตฺตโก วุจฺจติฯ ปุริมปเท ปน อุมฺมตฺตกสามเญฺญน วุตฺตํ ''ยกฺขุมฺมตฺตโก วา ปิตฺตุมฺมตฺตโก วา''ติฯ อุภินฺนมฺปิ วิเสโส อนาปตฺติวาเร อาวิ ภวิสฺสติ ฯ เอวํ ขิตฺตจิโตฺต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ, อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติฯ ตสฺส สนฺติเก ปจฺจกฺขาตาปิ ตมฺหิ อชานเนฺต อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติฯ

เวทนาโฎฺฏติ พลวติยา ทุกฺขเวทนาย ผุโฎฺฐ มุจฺฉาปเรโต; เตน วิลปเนฺตน ปจฺจกฺขาตาปิ อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติฯ ตสฺส สนฺติเก ปจฺจกฺขาตาปิ ตมฺหิ อชานเนฺต อปฺปจฺจกฺขาตา โหติฯ

เทวตาย สนฺติเกติ ภุมฺมเทวตํ อาทิํ กตฺวา ยาว อกนิฎฺฐเทวตาย สนฺติเก ปจฺจกฺขาตาปิ อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติฯ **ติรจฺฉานคตสฺสา**ติ นาคมาณวกสฺส วา สุปณฺณมาณวกสฺส วา กินฺนร-หตฺถิ-มกฺกฎาทีนํ วา ยสฺส กสฺสจิ สนฺติเก ปจฺจกฺขาตาปิ อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติ ฯ ตตฺร อุมฺมตฺตกาทีนํ สนฺติเก อชานนภาเวน อปฺปจฺจกฺขาตาติ อาหฯ เทวตาย สนฺติเก อติขิปฺปํ ชานนภาเวนฯ เทวตา นาม มหาปญฺญา ติเหตุกปฎิสนฺธิกา อติขิปฺปํ ชานนฺติ, จิตฺตญฺจ นาเมตํ ลหุปริวตฺตํฯ ตสฺมา จิตฺตลหุกสฺส ปุคฺคลสฺส จิตฺตวเสเนว ''มา อติขิปฺปํ วินาโส อโหสี''ติ เทวตาย สนฺติเก สิกฺขาปจฺจกฺขานํ ปฎิกฺขิปิฯ

มนุเสฺสสุ ปน นิยโม นตฺถิฯ ยสฺส กสฺสจิ สภาคสฺส วา วิสภาคสฺส วา คหฎฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา วิญฺญุสฺส สนฺติเก ปจฺจกฺขาตา ปจฺจกฺขาตาว โหติฯ สเจ ปน โส น ชานาติ, อปฺปจฺจกฺขาตาว โหตีติ เอตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **''อริยเกนา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อริยกํ** นาม อริยโวหาโร, มาคธภาสาฯ **มิลกฺขกํ** นาม โย โกจิ อนริยโก อนฺธทมิฬาทิฯ **โส จ น ปฎิวิชานาตี**ติ ภาสนฺตเร วา อนภิญฺญตาย, พุทฺธสมเย วา อโกวิทตาย ''อิทํ นาม อตฺถํ เอส ภณตี''ติ นปฺปฎิวิชานาติฯ **ทวายา**ติ สหสา อญฺญํ ภณิตุกาโม สหสา ''พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี''ติ ภณติฯ **รวายา**ติ รวาภเญฺญน, ''อญฺญํ ภณิสฺสามี''ติ อญฺญํ ภณโนฺตฯ ปุริเมน โก วิเสโสติ เจ? ปุริมํ ปณฺฑิตสฺสาปิ สหสาวเสน อญฺญภณนํฯ อิทํ ปน มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา อปกตญฺญุตฺตา ปกฺขลนฺตสฺส ''อญฺญํ ภณิสฺสามี''ติ อญฺญภณนํฯ

อสาเวตุกาโม สาเวตีติ อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส ปาฬิํ วาเจติ ปริปุจฺฉติ อุคฺคณฺหาติ สชฺฌายํ กโรติ วเณฺณติ, อยํ วุจฺจติ ''อสาเวตุกาโม สาเวตี''ติฯ **สาเวตุกาโม น สาเวตี**ติ ทุพฺพลภาวํ อาวิกตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขโนฺต วจีเภทํ น กโรติ, อยํ วุจฺจติ ''สาเวตุกาโม น สาเวตี''ติฯ **อวิญฺญุสฺส สาเวตี**ติ มหลฺลกสฺส วา โปตฺถกรูปสทิสสฺส, ครุเมธสฺส วา สมเย อโกวิทสฺส, คามทารกานํ วา อวิญฺญุตํ ปตฺตานํ สาเวติฯ **วิญฺญุสฺส น สาเวตี**ติ ปณฺฑิตสฺส ญาตุํ สมตฺถสฺส น สาเวติฯ **สพฺพโส วา ปนา**ติ ''พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี''ติอาทีสุ เยน เยน ปริยาเยน สิกฺขา ปจฺจกฺขาตา โหติ, ตโต เอกมฺปิ วจีเภทํ กตฺวา น สาเวติฯ **เอวํ โข**ติ อปฺปจฺจกฺขาน

ลกฺขณํ นิยเมติฯ อยํ เหตฺถ อโตฺถ – ‘‘เอวเมว สิกฺขา อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ, น อเญฺญน การเณนา’’ติฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานวิภงฺคํ นิฎฺฐิตํฯ

มูลปญฺญตฺติวณฺณนา

๕๕. อิทานิ **‘‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสเวยฺยา**’’ติอาทีนํ อตฺถทสฺสนตฺถํ **‘‘เมถุนธโมฺม นามา**’’ติอาทิมาหฯ **ตตฺถ เมถุนธโมฺม นามา**ติ อิทํ นิทฺทิสิตพฺพสฺส เมถุนธมฺมสฺส อุเทฺทสปทํฯ **อสทฺธโมฺม**ติ อสตํ นีจชนานํ ธโมฺมฯ **คามธโมฺม**ติ คามวาสีนํ เสวนธโมฺมฯ **วสลธโมฺม**ติ วสลานํ ธโมฺม; กิเลสวสฺสนโต วา สยเมว วสโล ธโมฺมติ วสลธโมฺมฯ **ทุฎฺฐุลฺล**นฺติ ทุฎฺฐุญฺจ กิเลเสหิ ทุฎฺฐตฺตา, ถูลญฺจ อนิปุณภาวโตติ ทุฎฺฐุลฺลํฯ อิโต ปฎฺฐาย จ ตีสุ ปเทสุ ‘‘โย โส’’ติ อิทํ ปริวเตฺตตฺวา ‘‘ยํ ต’’นฺติ กตฺวา โยเชตพฺพํ – ‘‘ยํ ตํ ทุฎฺฐุลฺลํ, ยํ ตํ โอทกนฺติกํ, ยํ ตํ รหสฺส’’นฺติฯ เอตฺถ จ ยสฺมา ตสฺส กมฺมสฺส ปริวารภูตํ ทสฺสนมฺปิ คหณมฺปิ อามสนมฺปิ ผุสนมฺปิ ฆฎฺฎนมฺปิ ทุฎฺฐุลฺลํ, ตสฺมาปิ ตํ กมฺมํ ทุฎฺฐุลฺลํฯ ยํ ตํ ทุฎฺฐุลฺลํ โส เมถุนธโมฺมฯ อุทกํ อสฺส อเนฺต สุทฺธตฺถํ อาทียตีติ อุทกนฺตํ, อุทกนฺตเมว โอทกนฺติกํ; ยํ ตํ โอทกนฺติกํ , โส เมถุนธโมฺมฯ รโห ปฎิจฺฉเนฺน โอกาเส กตฺตพฺพตาย รหสฺสํฯ ยํ ตํ รหสฺสํ, โส เมถุนธโมฺมติ เอวํ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

ทฺวเยน ทฺวเยน สมาปชฺชิตพฺพโต **ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติ**ฯ ตตฺถ โยชนา – ‘‘ยา สา ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติ โส เมถุนธโมฺม นามา’’ติฯ อิธ ปน ตํ สพฺพํ เอกชฺฌํ นิคเมโนฺต อาห **‘‘เอโส เมถุนธโมฺม นามา’’**ติฯ กิํ การณา วุจฺจติ เมถุนธโมฺมติ? อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฎฺฐิตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธโมฺมติ, ตํ การณา วุจฺจติ เมถุนธโมฺมติฯ

ปฎิเสวติ นามาติ อิทํ ‘‘ปฎิเสเวยฺยา’’ติ เอตฺถ เยนากาเรน ปฎิเสเวยฺยาติ วุจฺจติ, ตสฺสา การสฺส ทสฺสนตฺถํ มาติกาปทํฯ **โย นิเมฺตน นิมิตฺต**นฺติอาทีสุ โย ภิกฺขุ อิตฺถิยา นิมิเตฺตน อตฺตโน นิมิตฺตํ, อิตฺถิยา องฺคชาเตน อตฺตโน องฺคชาตํ สพฺพนฺติเมน ปมาเณน เอกติลพีชมตฺตมฺปิ วาเตน อสมฺผุเฎฺฐ อโลฺลกาเส ปเวเสติ, เอโส ปฎิเสวติ นาม; เอตฺตเกน สีลเภทํ ปาปุณาติ, ปาราชิโก โหติฯ

เอตฺถ จ อิตฺถินิมิเตฺต จตฺตาริ ปสฺสานิ, เวมชฺฌญฺจาติ ปญฺจ ฐานานิ ลพฺภนฺติฯ ปุริสนิมิเตฺต จตฺตาริ ปสฺสานิ, มชฺฌํ, อุปริจาติ ฉฯ ตสฺมา อิตฺถินิมิเตฺต เหฎฺฐา ปเวเสโนฺตปิ ปาราชิโก โหติฯ อุปริโต ปเวเสโนฺตปิ, อุโภหิ ปเสฺสหิ ปเวเสโนฺตปิ จตฺตาริ ฐานานิ มุญฺจิตฺวา มเชฺฌน ปเวเสโนฺตปิ ปาราชิโก โหติฯ ปุริสนิมิตฺตํ ปน เหฎฺฐาภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตปิ ปาราชิโก โหติฯ อุปริภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตปิ, อุโภหิ ปเสฺสหิ ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตปิ, มเชฺฌเนว ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตปิ สมฺฌิตงฺคุลิํ วิย มชฺฌิมปพฺพปิฎฺฐิยา สโงฺกเจตฺวา อุปริภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตปิ ปาราชิโก โหติฯ ตตฺถ ตุลาทณฺฑสทิสํ ปเวเสนฺตสฺสาปิ จตฺตาริ ปสฺสานิ, มชฺฌญฺจาติ ปญฺจ ฐานานิ; สโงฺกเจตฺวา ปเวเสนฺตสฺสาปิ จตฺตาริ ปสฺสานิ, อุปริภาคมชฺฌญฺจาติ ปญฺจ ฐานานิ – เอวํ สพฺพานิปิ ปุริสนิมิเตฺต ทส ฐานานิ โหนฺติฯ

นิมิเตฺต ชาตํ อนฎฺฐกายปฺปสาทํ จมฺมขีลํ วา ปิฬกํ วา ปเวเสติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ นฎฺฐกายปฺปสาทํ มตจมฺมํ วา สุกฺขปิฬกํ วา ปเวเสติ, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสฯ เมถุนสฺสาเทน โลมํ วา องฺคุลิ-องฺคุฎฺฐพีชาทีนิ วา ปเวเสนฺตสฺสาปิ ทุกฺกฎเมวฯ อยญฺจ เมถุนกถา นาม ยสฺ

มา ทุฏฺฐุลฺลา กถา อสพฺภิกถา, ตสฺมา เอตํ วา อญฺญํ วา วินเย อีทิสํ ฐานํ กเถนฺเตน ปฏิกฺกูล มนสิการญฺจ สมณสญฺญญฺจ หิโรตฺตปฺปญฺจ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺเธ คารวํ อุปฺปาเทตฺวา อสมการุญิกสฺส โลกนาถสฺส กรุณาคุณํ อาวเชฺชตฺวา กเถตพฺพํฯ โส หิ นาม ภควา สพฺพโส กาเมหิ วินิวตฺตมานโสปิ สตฺตานุทฺทยาย โลกานุกมฺปาย สเตฺตสุ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ สิกฺขาปทปญฺญาปนตฺถาย อีทิสํ กถํ กเถสิฯ ‘‘อโห สตฺถุ กรุณาคุโณ’’ติ เอวํ โลกนาถสฺส กรุณาคุณํ อาวเชฺชตฺวา กเถตพฺพํฯ

อปิจ ยทิ ภควา สพฺพากาเรน อีทิสํ กถํ น กเถยฺย, โก ชาเนยฺย ‘‘เอตฺตเกสุ

ฐาเนสุ ปาราชิกํ, เอตฺตเกสุ ถุลฺลจฺจยํ, เอตฺตเกสุ ทุกฺกฏ’’นฺติฯ ตสฺมา สุณเนฺตนปิ กเถเนฺตนปิ พีชเกน มุขํ อปิธาย ทนฺตวิทํสกํ หสมาเนน น นิสีทิตพฺพํฯ ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺเธนาปิ อีทิสํ กถิต’’นฺติ ปจฺจเวกฺขิตฺวา คพฺภิเตน หิโรตฺตปฺปสมฺปเนฺนน สตฺถุปฏิภาเคน หุตฺวา กเถตพฺพนฺติฯ

มูลปญฺญตฺตํ นิฏฺฐิตํฯ

อนุปญฺญตฺติวาเร – **อนฺตมโส**ติ สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทนฯ **ติรจฺฉานคตายปี**ติ ปฏิสนฺธิวเสน ติรจฺฉาเนสุ คตายปิฯ **ปเคว มนุสฺสิตฺถิยา**ติ ปฐมตรํ มนุสฺสชาติกาย อิตฺถิยาฯ ปาราชิกวตฺถุภูตา เอว เจตฺถ ติรจฺฉานคติตฺถี ติรจฺฉานคตาติ คเหตพฺพา, น สพฺพาฯ ตตฺรายํ ปริเจฺฉโท –

> อปทานํ อหิ มจฺฉา, ทฺวิปทานญฺจ กุกฺกุฏี;
> จตุปฺปทานํ มชฺชารี, วตฺถุ ปาราชิกสฺสิมาติฯ

ตตฺถ อหิคฺคหเณน สพฺพาปิ อชครโคนสาทิเภทา ทีฆชาติ สงฺคหิตาฯ ตสฺมา ทีฆชาตีสุ ยตฺถ ติณฺณํ มคฺคานํ อญฺญตรสฺมิํ สกฺกา ติลผลมตฺตมฺปิ ปเวเสตุํ, สา ปาราชิกวตฺถุฯ อวเสสา ทุกฺกฏวตฺถูติ เวทิตพฺพาฯ มจฺฉคฺคหเณน สพฺพาปิ มจฺฉกจฺฉปมณฺฑูกาทิเภทา โอทกชาติ สงฺคหิตาฯ ตตฺราปิ ทีฆชาติยํ วุตฺตนเยเนว ปาราชิกวตฺถุ จ ทุกฺกฏวตฺถุ จ เวทิตพฺพํฯ อยํ ปน วิเสโส – ปตงฺคมุขมณฺฑูกา นาม โหนฺติ เตสํ มุขสณฺฐานํ มหนฺตํ, ฉิทฺทํ อปฺปกํ, ตตฺถ ปเวสนํ นปฺปโหติ; มุขสณฺฐานํ ปน วณสเงฺขปํ คจฺฉติ, ตสฺมา ตํ ถุลฺลจฺจยวตฺถูติ เวทิตพฺพํฯ กุกฺกุฏิคฺคหเณน สพฺพาปิ กากกโปตาทิเภทา ปกฺขิชาติ สงฺคหิตาฯ ตตฺราปิ วุตฺตนเยเนว ปาราชิกวตฺถุ จ ทุกฺกฏวตฺถุ จ เวทิตพฺพํฯ มชฺชาริคฺคหเณน สพฺพาปิ รุกฺขสุนข-มุงฺคุส-โคธาทิเภทา จตุปฺปทชาติ สงฺคหิตาฯ ตตฺราปิ วุตฺตนเยเนว ปาราชิกวตฺถุ จ ทุกฺกฏวตฺถุ จ เวทิตพฺพํฯ

ปาราชิโกติ ปราชิโต, ปราชยํ อาปโนฺนฯ อยญฺหิ ปาราชิกสโทฺท สิกฺขาปทาปตฺติปุคฺคเลสุ วตฺตติฯ ตตฺถ ‘‘อฏฺฐานเมตํ, อานนฺท, อนวกาโส ยํ ตถาคโต วชฺชีนํ วา วชฺชิปุตฺตกานํ วา การณา สาวกานํ ปาราชิกํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ สมูหเนยฺยา’’ติ (ปารา. ๔๓) เอวํ สิกฺขาปเท วตฺตมาโน เวทิตโพฺพฯ ‘‘อาปตฺติํ ตฺวํ, ภิกฺขุ, อาปโนฺน ปาราชิก’’นฺติ (ปารา. ๖๗) เอวํ อาปตฺติยํฯ ‘‘น มยํ ปาราชิกา, โย อวหโฏ โส ปาราชิโก’’ติ (ปารา. ๑๕๕) เอวํ ปุคฺคเล วตฺตมาโน เวทิตโพฺพฯ ‘‘ปาราชิเกน ธเมฺมน อนุทฺธํเสยฺยา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๓๘๔) ปน ธเมฺม วตฺตตีติ วทนฺติฯ ยสฺมา ปน ตตฺถ ธโมฺมติ กตฺถจิ อาปตฺติ , กตฺถจิ สิกฺขาปทเมว อธิเปฺปตํ, ตสฺมา โส วิสุํ น วตฺตโพฺพฯ ตตฺถ สิกฺขาปทํ โย ตํ อติกฺกมติ, ตํ ปราเชติ, ตสฺมา ‘‘ปาราชิก’’นฺติ วุจฺจติฯ อาปตฺติ ปน โย นํ อชฺฌาปชฺชติ, ตํ ปราเชติ, ตสฺมา ‘‘ปาราชิกา’’ติ

วุจฺจติฯ ปุคฺคโล ยสฺมา ปราชิโต ปราชยมาปนฺโน, ตสฺมา ‘‘ปาราชิโก’’ติ วุจฺจติฯ เอตเมว หิ อตฺถํ สนฺธาย **ปริวาเรปิ** –

> ‘‘ปาราชิกนฺติ ยํ วุตฺตํ, ตํ สุโณหิ ยถาตถํ;
> จุโต ปรทฺโธ ภฏฺโฐ จ, สทฺธมฺมา หิ นิรงฺกโต;
> สํวาโสปิ ตหึ นตฺถิ, เตเนตํ อิติ วุจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ (ปริ. ๓๓๙);

อยเมฺหตฺถ อโตฺถ – ‘‘ตํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมนฺโต อาปตฺติญฺจ อาปนฺโน ปุคฺคโล จุโต โหตีติ สพฺพํ โยเชตพฺพํฯ **เตน วุจฺจตี**ติ เยน การเณน อสฺสมโณ โหติ อสกฺยปุตฺติโย ปริภฏฺโฐ ฉินฺโน ปราชิโต สาสนโต, เตน วุจฺจติฯ กินฺติ? ‘‘ปาราชิโก โหตี’’ติฯ

สห วสนฺติ เอตฺถาติ **สํวาโส,** ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘สํวาโส นามา’’**ติ วตฺวา **‘‘เอกกมฺม’’**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺรายํ สทฺธึ โยชนาย วณฺณนา – จตุพฺพิธมฺปิ สงฺฆกมฺมํ สีมาปริจฺฉิเนฺนหิ ปกตเตฺตหิ ภิกฺขูหิ เอกโต กตฺตพฺพตฺตา **เอกกมฺมํ นาม**ฯ ตถา ปญฺจวิโธปิ ปาติโมกฺขุเทฺทโส เอกโต อุทฺทิสิตพฺพตฺตา **เอกุเทฺทโส นาม**ฯ ปญฺญตฺตํ ปน สิกฺขาปทํ สเพฺพหิปิ ลชฺชีปุคฺคเลหิ สมํ สิกฺขิตพฺพภาวโต **สมสิกฺขตา นาม**ฯ เอตฺถ ยสฺมา สเพฺพปิ ลชฺชิโน เอเตสุ กมฺมาทีสุ สห วสนฺติ, น เอโกปิ ตโต พหิทฺธา สนฺทิสฺสติ, ตสฺมา ตานิ สพฺพานิปิ คเหตฺวา **‘‘เอโส สํวาโส นามา’’**ติ อาหฯ โส จ วุตฺตปฺปกาโร สํวาโส เตน ปุคฺคเลน สทฺธึ นตฺถิ, เตน การเณน โส ปาราชิโก ปุคฺคโล อสํวาโสติ วุจฺจตีติฯ

๕๖. เอวํ อุทฺทิฏฺฐสิกฺขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภชิตฺวา อิทานิ ยํ ตํ ‘‘ปฏิเสเวยฺยา’’ติ เอตฺถ เยนาการเรน ปฏิเสเวยฺยาติ วุจฺจติ, ตสฺสาการสฺส ทสฺสนตฺถํ ‘‘ปฏิเสวติ นามา’’ติ อิทํ มาติกาปทํ ฐเปตฺวา **‘‘นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ องฺคชาเตน องฺคชาต’’**นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ยสฺมา น เกวลํ อิตฺถิยา เอว นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุ, น จ มนุสฺสิตฺถิยา เอว, สุวณฺณรชตาทิมยานญฺจ อิตฺถีนมฺปิ นิมิตฺตํ วตฺถุเมว น โหติ; ตสฺมา ยํ ยํ วตฺถุ โหติ, ตํ ตํ ทเสฺสตุํ ‘‘ติโสฺส อิตฺถิโย’’ติอาทินา นเยน เยสํ นิมิตฺตานิ วตฺถูนิ โหนฺติ, เต สเตฺต วตฺวา ‘‘มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มเคฺค’’ติอาทินา นเยน ตานิ วตฺถูนิ อาหฯ

ตตฺถ ติโสฺส อิตฺถิโย, ตโย อุภโตพฺยญฺชนกา, ตโย ปณฺฑกา, ตโย ปุริสาติ ปาราชิกวตฺถูนํ นิมิตฺตานํ นิสฺสยา ทฺวาทส สตฺตา โหนฺติฯ เตสุ อิตฺถิปุริสา ปากฏา เอว ฯ ปณฺฑกอุภโตพฺยญฺชนกเภโท **ปพฺพชฺชาขนฺธกวณฺณนายํ** ปากโฏ ภวิสฺสติฯ

มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มเคฺค เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺตสฺสาติ เอตฺถ จ มนุสฺสิตฺถิยา ตีสุ มเคฺคสูติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เอวํ สพฺพตฺถฯ สเพฺพ เอว เจเต มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มคฺคา, อมนุสฺสิตฺถิยา ตโย, ติรจฺฉานคติตฺถิยา ตโยติ นว; มนุสฺสอุภโตพฺยญฺชนกาทีนํ นว; มนุสฺสปณฺฑกาทีนํ เทฺว เทฺว กตฺวา ฉ; ตถา มนุสฺสปุริสาทีนนฺติ สมตึส มคฺคา โหนฺติฯ เอเตสุ นิมิตฺตสงฺขาเตสุ ยตฺถ กตฺถจิ อตฺตโน องฺคชาตํ ติลผลมตฺตมฺปิ ปเวเสตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวโนฺต ปาราชิกํ อาปชฺชติฯ

ปฐมจตุกฺกกถาวณฺณนา

๕๗. อาปชฺชโนฺต ปน ยสฺมา เสวนจิเตฺตเนว อาปชฺชติ, น วินา เตน; ตสฺมา ตํ ลกฺขณํ ทเสฺสโนฺต ภควา **‘‘*ภิกฺขุสฺส เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐิเต*’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ***ภิกฺขุสฺสา***ติ เมถุนเสวน

กสฺส ภิกฺขุสฺสฯ **เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐิเต**ติ ภุมฺมตฺเถ ปจฺจตฺตวจนํ, เสวนจิเตฺต ปจฺจุปฏฺฐิเตติ อตฺโถฯ **วจฺจมคฺคํ องฺคชาตํ ปเวเสนฺตสฺสา**ติ เยน มคฺเคน วจฺจํ นิกฺขมติ ตํ มคฺคํ อตฺตโน องฺคชาตํ ปุริสนิมิตฺตํ ติลผลมตฺตมฺปิ ปเวเสนฺตสฺสฯ **อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา**ติ อาปตฺติ ปาราชิกา อสฺส โหตีติ อโตฺถฯ อถ วา **อาปตฺตี**ติ อาปชฺชนํ โหติฯ **ปาราชิกสฺสา**ติ ปาราชิกธมฺมสฺสฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ

๕๘. เอวํ เสวนจิเตฺตเนว ปเวเสนฺตสฺส อาปตฺตึ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ยสฺมา ตํ ปเวสนํ นาม น เกวลํ อตฺตูปกฺกเมเนว, ปรูปกฺกเมนาปิ โหติ ฯ ตตฺราปิ จ สาทิยนฺตเสฺสว อาปตฺติ ปฏิเสวนจิตฺตสมงฺคิสฺส, น อิตรสฺสฯ ตสฺมา เย สทฺธาปพฺพชิตา กุลปุตฺตา สมฺมาปฏิปนฺนกา ปรูปกฺกเมน ปเวสเนปิ สติ น สาทิยนฺติ, เตสํ รกฺขณตฺถํ **“*ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา มนุสฺสิตฺถิ*”**นฺติอาทิมาหฯ

ตตฺถ ปฏิปกฺขํ อตฺถยนฺติ อิจฺฉนฺตีติ **ปจฺจตฺถิกา,** ภิกฺขู เอว ปจฺจตฺถิกา ***ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา;*** วิสภาคานํ เวริภิกฺขูนเมตํ อธิวจนํฯ ***มนุสฺสิตฺถึ ภิกฺขุสฺส สนฺติเก อาเนตฺวา***ติ อิสฺสาปกตา ตํ ภิกฺขุํ นาเสตุกามา อามิเสน วา อุปลาเปตฺวา มิตฺตสนฺถววเสน วา ‘‘อิทํ อมฺหากํ กิจฺจํ กโรหี’’ติ วตฺวา กญฺจิ มนุสฺสิตฺถึ รตฺติภาเค ตสฺส ภิกฺขุสฺส วสโนกาสํ อาเนตฺวาฯ **วจฺจมเคฺคน องฺคชาตํ อภินิสีเทนฺตี**ติ ตํ ภิกฺขุํ หตฺถปาทสีสาทีสุ สุคฺคหิตํ นิปฺปริปฺผนฺทํ คเหตฺวา อิตฺถิยา วจฺจมเคฺคน ตสฺส ภิกฺขุโน องฺคชาตํ อภินิสีเทนฺติ; สมฺปโยเชนฺตีติ อโตฺถฯ

โส เจติอาทีสุ โส เจ ภิกฺขุ วจฺจมคฺคพฺภนฺตรํ อตฺตโน องฺคชาตสฺส ปเวสนํ สาทิยติ อธิวาเสติ ตสฺมิํ ขเณ เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติฯ ปวิฏฺฐํ สาทิยติ อธิวาเสติ, ปวิฏฺฐกาเล เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติฯ ฐิตํ สาทิยติ อธิวาเสติ, ฐานปฺปตฺตกาเล สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสมเย เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติฯ อุทฺธรณํ สาทิยติ อธิวาเสติ, นีหรณกาเล ปฏิเสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติฯ เอวํ จตูสุ ฐาเนสุ สาทิยโนฺต ‘‘มม เวริสมเณหิ อิทํ กต’’นฺติ วตฺตุํ น ลภติ, ปาราชิกาปตฺติเมว อาปชฺชติฯ ยถา จ อิมานิ จตฺตาริ สาทิยโนฺต อาปชฺชติ; เอวํ ปุริมํ เอกํ อสาทิยิตฺวา ตีณิ สาทิยโนฺตปิ, เทฺว อสาทิยิตฺวา เทฺว สาทิยโนฺตปิ, ตีณิ อสาทิยิตฺวา เอกํ สาทิยโนฺตปิ อาปชฺชติเยวฯ สพฺพโส ปน อสาทิยโนฺต อาสีวิสมุขํ วิย องฺคารกาสุํ วิย จ ปวิฏฺฐํ องฺคชาตํ มญฺญมาโน นาปชฺชติฯ เตน วุตฺตํ – **“ปเวสนํ น สาทิยติ...เป.... อุทฺธรณํ น สาทิยติ, อนาปตฺตี”**ติฯ อิมญฺหิ เอวรูปํ อารทฺธวิปสฺสกํ กาเย จ ชีวิเต จ อนเปกฺขํ เอกาทสหิ อคฺคีหิ สมฺปชฺชลิตานิ จ สพฺพายตนานิ อุกฺขิตฺตาสิเก วิย จ วธเก ปญฺจ กามคุเณ ปสฺสนฺตํ ปุคฺคลํ รกฺขโนฺต ภควา ปจฺจตฺถิกานญฺจสฺส มโนรถวิฆาตํ กโรโนฺต อิมํ ‘‘ปเวสนํ น สาทิยตี’’ติอาทิกํ จตุกฺกํ นีหริตฺวา ฐเปสีติฯ

ปฐมจตุกฺกกถา นิฏฺฐิตาฯ

เอกูนสตฺตติทฺวิสตจตุกฺกกถา

๕๙-๖๐. เอวํ ปฐมจตุกฺกํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ยสฺมา ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา อิตฺถึ อาเนตฺวา น เกวลํ วจฺจมเคฺคเนว อภินิสีเทนฺติ, อถ โข ปสฺสาวมเคฺคนปิ มุเขนปิฯ อิตฺถึ อาเนตฺวาปิ จ เกจิ ชาครนฺตึ อาเนนฺติ, เกจิ สุตฺตํ, เกจิ มตฺตํ, เกจิ อุมฺมตฺตํ, เกจิ ปมตฺตํ อญฺญวิหิตํ วิกฺขิตฺตจิตฺตนฺติ อโตฺถฯ เกจิ มตํ อกฺขายิตํ, โสณสิงฺคาลาทีหิ อกฺขายิตนิมิตฺตนฺติ อโตฺถฯ เกจิ มตํ เยภุเยฺยน อกฺขายิตํ, เยภุเยฺยน อกฺขายิตา นาม ยสฺสา นิมิเตฺต วจฺจมคฺค ปสฺสาวมคฺค มุเขวา พหุตโร โอกาโส อกฺขายิโต โหติฯ เกจิ มตํ เยภุเยฺยน ขายิตํ, เยภุเยฺยน ขายิตา นาม ยสฺสา วจฺจมคฺคาทิเก นิมิเตฺต พหุํ ขายิตํ โหติ, อปฺปํ อกฺขายิตํฯ น เกวลญฺจ มนุสฺสิตฺถิเมว อา

เนนฺติ, อถ โข อมนุสฺสิตฺถิมฺปิ ติรจฺฉานคติตฺถิมฺปิฯ น เกวลญฺจ วุตฺตปฺปการํ อิตฺถิเมว, อุภ โตพฺยญฺชนกมฺปิ ปณฺฑกมฺปิ ปุริสมฺปิ อาเนนฺติฯ ตสฺมา เตสํ วเสน อญฺญานิปิ จตุกฺกานิ ทเสส โนฺต **“ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา มนุสฺสิตฺถึ ชาครนฺติ”**นฺติอาทิมาหฯ

ตตฺถ ปาฬิยา อสมฺโมหตฺถํ วุตฺตจตุกฺกานิ เอวํ สงฺขฺยาโต เวทิตพฺพานิ – มนุสฺสิตฺถิยา ติณฺณํ มคฺคานํ วเสน ตีณิ สุทฺธิกจตุกฺกานิ, ตีณิ ชาครนฺตีจตุกฺกานิ, ตีณิ สุตฺตจตุกฺกานิ, ตีณิ มตฺตจตุกฺกานิ, ตีณิ อุมฺมตฺตจตุกฺกานิ, ตีณิ ปมตฺตจตุกฺกานิ, ตีณิ มตอกฺขายิตจตุกฺกานิ, ตีณิ เยภุเยฺยน อกฺขายิตจตุกฺกานิ, ตีณิ เยภุเยฺยน ขายิตจตุกฺกานีติ สตฺตวีสติ จตุกฺกานิฯ ตถา อม นุสฺสิตฺถิยา; ตถา ติรจฺฉานคติตฺถิยาติ อิตฺถิวาเร เอกาสีติ จตุกฺกานิฯ ยถา จ อิตฺถิวาเร เอวํ อุภโตพฺยญฺชนกวาเรฯ ปณฺฑกปุริสวาเรสุ ปน ทฺวินฺนํ มคฺคานํ วเสน จตุปณฺณาส จตุปณฺณาส โหนฺติฯ เอวํ สพฺพานิปิ เทฺวสตานิ, สตฺตติ จ จตุกฺกานิ โหนฺติ, ตานิ อุตฺตานตฺถานิเยวฯ

สพฺพวาเรสุ ปเนตฺถ **“มตํ เยภุเยฺยน อกฺขายิตํ ขายิต”**นฺติ เอตสฺมึ ฐาเน อยํ วินิจฺฉโย – ตมฺพปณฺณิทีเป กิร เทฺว วินยธรา สมานาจริยกา เถรา อเหสุํ – อุปติสฺสเตฺถโร จ, ผุสฺสเทว เตฺถโร จฯ เต มหาภเย อุปฺปเนฺน วินยปิฏกํ ปริหรนฺตา รกฺขึสุฯ เตสุ อุปติสฺสเตฺถโร พฺยตฺตต โรฯ ตสฺสาปิ เทฺว อเนฺตวาสิกา อเหสุํ – มหาปทุมเตฺถโร จ มหาสุมเตฺถโร จฯ เตสุ มหาสุม เตฺถโร นกฺขตฺตุํ วินยปิฏกํ อโสฺสสิ, มหาปทุมเตฺถโร เตน สทฺธึ นวกฺขตฺตุํ, วิสุญฺจ เอกโกว นวกฺขตฺตุนฺติ อฏฺฐารสกฺขตฺตุํ อโสฺสสิ; อยเมว เตสุ พฺยตฺตตโร ฯ เตสุ มหาสุมเตฺถโร นวกฺขตฺ ตุํ วินยปิฏกํ สุตฺวา อาจริยํ มุญฺจิตฺวา อปรคงฺคํ อคมาสิฯ ตโต มหาปทุมเตฺถโร อาห – ‘‘สูโร วต, เร, เอส วินยธโร โย ธรมานกํเยว อาจริยํ มุญฺจิตฺวา อญฺญตฺถ วสิตพฺพํ มญฺญติฯ นนุ อา จริเย ธรมาเน วินยปิฏกญฺจ อฏฺฐกถา จ อเนกกฺขตฺตุํ คเหตฺวาปิ น วิสฺสเชฺชตพฺพํ, นิจฺจกาลํ โสตพฺพํ, อนุสํวจฺฉรํ สชฺฌายิตพฺพ’’นฺติฯ

เอวํ วินยครุกานํ ภิกฺขูนํ กาเล เอกทิวสํ อุปติสฺสเตฺถโร มหาปทุมเตฺถรปฺปมุขานํ ปญฺ จนฺนํ อเนฺตวาสิกสตานํ ปฐมปาราชิกสิกฺขาปเท อิมํ ปเทสํ วเณฺณโนฺต นิสิโนฺน โหติฯ ตํ อเนฺตวาสิกา ปุจฺฉึสุ – ‘‘ภเนฺต, เยภุเยฺยน อกฺขายิเต ปาราชิกํ, เยภุเยฺยน ขายิเต ถุลฺลจฺจยํ, อุปฑฺฒกฺขายิเต เกน ภวิตพฺพ’’นฺติ? เถโร อาห – ‘‘อาวุโส, พุทฺธา นาม ปาราชิกํ ปญฺญเปนฺ ตา น สาวเสสํ กตฺวา ปญฺญเปนฺติ, อนวเสสํเยว กตฺวา สพฺพํ ปริยาทิยิตฺวา โสตํ ฉินฺทิตฺวา ปา ราชิกวตฺถุสฺมึ ปาราชิกเมว ปญฺญเปนฺติฯ อิทญฺหิ สิกฺขาปทํ โลกวชฺชํ, น ปณฺณตฺติวชฺชํฯ ตสฺ มา ยทิ อุปฑฺฒกฺขายิเต ปาราชิกํ ภเวยฺย, ปญฺญเปยฺย สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ ปาราชิกจฺฉายา ป เนตฺถ น ทิสฺสติ, ถุลฺลจฺจยเมว ทิสฺสตี’’ติฯ

อปิจ มตสรีเร ปาราชิกํ ปญฺญเปโนฺต ภควา เยภุเยฺยน อกฺขายิเต ฐเปสิ ‘‘ตโต ปรํ ปารา ชิกํ นตฺถี’’ติ ทเสฺสตุํฯ ถุลฺลจฺจยํ ปญฺญเปโนฺต เยภุเยฺยน ขายิเต ฐเปสิ ‘‘ตโต ปรํ ถุลฺลจฺจยํ นตฺถี’’ติ ทเสฺสตุนฺติปิ เวทิตพฺพํฯ ขายิตาขายิตญฺจ นาเมตํ มตสรีรสฺมึเยว เวทิตพฺพํ, น ชีวมา เนฯ ชีวมาเน หิ นขปิฏฺฐิปฺปมาเณปิ ฉวิมํเส วา นฺหารุมฺหิ วา สติ ปาราชิกเมว โหติฯ ยทิปิ นิ มิตฺตํ สพฺพโส ขายิตํ ฉวิจมฺมํ นตฺถิ, นิมิตฺตสณฺฐานํ ปญฺญายติ, ปเวสนํ ชายติ, ปาราชิกเมวฯ นิมิตฺตสณฺฐานํ ปน อนวเสเสตฺวา สพฺพสฺมึ นิมิเตฺต ฉินฺทิตฺวา สมเนฺตโต ตเจฉตฺวา อุปฺปาฏิเต วณสเงฺขปวเสน ถุลฺลจฺจยํฯ นิมิตฺตโต ปติตาย มํสเปสิยา อุปกฺกมเนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ มตสรีเร ปน ยทิปิ สพฺพํ สรีรํ ขายิตํ โหติ, ยทิปิ อกฺขายิตํ, ตโย ปน มคฺคา อกฺขายิตา, เตสุ อุปกฺ กมเนฺตสฺส ปาราชิกํฯ เยภุเยฺยน อกฺขายิเต ปาราชิกเมวฯ อุปฑฺฒกฺขายิเต จ เยภุเยฺยน ขายิเต จ ถุลฺลจฺจยํฯ

มนุสฺสานํ ชีวมานกสรีเร อกฺขินาสกณฺณจฺฉิทฺทวตฺถิโกเสสุ สตฺถกาทีหิ กตวเณ วา เมถุนราเคน ติลผลมตฺตมฺปิ องฺคชาตํ ปเวเสนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยเมวฯ อวเสสสรีเร อุปกจฺฉกาทีสุ ทุกฺกฏํฯ มเต อลฺลสรีเร ปาราชิกเกฺขเตฺต ปาราชิกํ, ถุลฺลจฺจยเกฺขเตฺต ถุลฺลจฺจยํ, ทุกฺกฏเกฺขเตฺต ทุกฺกฏํฯ ยทา ปน สรีรํ อุทฺธุมาตกํ โหติ กุถิตํ นีลมกฺขิกสมากิณฺณํ กิมิกุลสมากุลํ นวหิ วณมุเขหิ ปคฺฆริตปุพฺพกุณปภาเวน อุปคนฺตุมฺปิ อสกฺกุเณยฺยํ, ตทา ปาราชิกวตฺถุญฺจ ถุลฺลจฺจยวตฺถุญฺจ วิชหติ; ตาทิเส สรีเร ยตฺถ กตฺถจิ อุปกฺกมโต ทุกฺกฏเมวฯ ติรจฺฉานคตานํ หตฺถิ-อสฺส-โคณ-คทฺรภ-โอฏฺฐมหิํสาทีนํ นาสาย ถุลฺลจฺจยํฯ วตฺถิโกเส ถุลฺลจฺจยเมวฯ สเพฺพสมฺปิ ติรจฺฉานคตานํ อกฺขิกณฺณวเณสุ ทุกฺกฏํ, อวเสสสรีเรปิ ทุกฺกฏเมวฯ มตานํ อลฺลสรีเร ปาราชิกเกฺขเตฺต ปาราชิกํ, ถุลฺลจฺจยเกฺขเตฺต ถุลฺลจฺจยํ, ทุกฺกฏเกฺขเตฺต ทุกฺกฏํฯ

กุถิตกุณเป ปน ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว สพฺพตฺถ ทุกฺกฏํฯ กายสํสคฺคราเคน วา เมถุนราเคน วา ชีวมานกปุริสสฺส วตฺถิโกสํ อปฺปเวเสโนฺต นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ ฉุปติ, ทุกฺกฏํฯ เมถุนราเคน อิตฺถิยา อปฺปเวเสโนฺต นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ ฉุปติ, ถุลฺลจฺจยํฯ มหาอฏฺฐกถายํ ปน ‘‘อิตฺถินิมิตฺตํ เมถุนราเคน มุเขน ฉุปติ ถุลฺลจฺจย’’นฺติ วุตฺตํฯ จมฺมกฺขนฺธเก ‘‘ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู อจิรวติยา นทิยา คาวีนํ ตรนฺตีนํ วิสาเณสุปิ คณฺหนฺติ, กเณฺณสุปิ คณฺหนฺติ, คีวายปิ คณฺหนฺติ, เฉปฺปายปิ คณฺหนฺติ, ปิฏฺฐิมฺปิ อภิรุหนฺติ, รตฺตจิตฺตาปิ องฺคชาตํ ฉุปนฺตี’’ติ (มหาว. ๒๕๒) อิมิสฺสา อฏฺฐุปฺปตฺติยา อวิเสเสน วุตฺตํ – ‘‘น จ, ภิกฺขเว, รตฺตจิเตฺตน องฺคชาตํ ฉุปิตพฺพํ, โย ฉุเปยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๕๒)ฯ ตํ สพฺพมฺปิ สํสนฺทิตฺวา ยถา น วิรุชฺฌติ ตถา คเหตพฺพํฯ กถญฺจ น วิรุชฺฌติ? ยํ ตาว มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ‘‘เมถุนราเคน มุเขน ฉุปตี’’ติฯ ตตฺร กิร นิมิตฺตมุขํ มุขนฺติ อธิเปฺปตํฯ ‘‘เมถุนราเคนา’’ติ จ วุตฺตตฺตาปิ อยเมว ตตฺถ อธิปฺปาโยติ เวทิตโพฺพฯ น หิ อิตฺถินิมิเตฺต ปกติมุเขน เมถุนุปกฺกโม โหติฯ ขนฺธเกปิ เย ปิฏฺฐิํ อภิรุหนฺตา เมถุนราเคน องฺคชาเตน องฺคชาตํ ฉุปิํสุ, เต สนฺธาย ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิตรถา หิ ทุกฺกฏํ สิยาฯ เกจิ ปนาหุ ‘‘ขนฺธเกปิ มุเขเนว ฉุปนํ สนฺธาย โอฬาริกตฺตา กมฺมสฺส ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ อฏฺฐกถายมฺปิ ตํ สนฺธายภาสิตํ คเหตฺวาว เมถุนราเคน มุเขน ฉุปติ ถุลฺลจฺจยนฺติ วุตฺต’’นฺติฯ ตสฺมา สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวา อุโภสุ วินิจฺฉเยสุ โย ยุตฺตตโร โส คเหตโพฺพฯ วินยญฺญู ปน ปุริมํ ปสํสนฺติฯ กายสํสคฺคราเคน ปน ปกติมุเขน วา นิมิตฺตมุเขน วา อิตฺถินิมิตฺตํ ฉุปนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโสฯ ติรจฺฉานคติตฺถิยา ปสฺสาวมคฺคํ นิมิตฺตมุเขน ฉุปนฺตสฺส วุตฺตนเยเนว ถุลฺลจฺจยํฯ กายสํสคฺคราเคน ทุกฺกฏนฺติฯ

เอกูนสตฺตติทฺวิสตจตุกฺกกถา นิฏฺฐิตาฯ

สนฺถตจตุกฺกเภทกถา

๖๑-๖๒. เอวํ ภควา ปฏิปนฺนกสฺส ภิกฺขุโน รกฺขณตฺถํ สตฺตติทฺวิสตจตุกฺกานิ นีหริตฺวา ‘‘อิทานิ เย อนาคเต ปาปภิกฺขู ‘สนฺถตํ อิมํ น กิญฺจิ อุปาทินฺนกํ อุปาทินฺนเกน ผุสติ, โก เอตฺถ โทโส’ติ สญฺจิจฺจ เลสํ โอเฑฺฑสฺสนฺติ, เตสํ สาสเน ปติฏฺฐา เอว น ภวิสฺสตี’’ติ ทิสฺวา เตสุ สตฺตติทฺวิสตจตุเกฺกสุ เอกเมกํ จตุกฺกํ จตูหิ สนฺถตาทิเภเทหิ ภินฺทิตฺวา ทเสฺสโนฺต **ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา มนุสฺสิตฺถิํ ภิกฺขุสฺส สนฺติเก อาเนตฺวา วจฺจมเคฺคน ปสฺสาวมเคฺคน มุเขน องฺคชาตํ อภินิสีเทนฺติ สนฺถตาย อสนฺถตสฺสา**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **สนฺถตาย อสนฺถตสฺสา**ติอาทีสุ สนฺถตาย อิตฺถิยา วจฺจมเคฺคน ปสฺสาวมเคฺคน มุเขน อสนฺถตสฺส ภิกฺขุสฺส องฺคชาตํ อภินิสีเทนฺตีติ อิมินา นเยน โยชนา เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ **สนฺถตา** นาม ยสฺสา ตีสุ มเคฺคสุ โย โกจิ มโคฺค ปลิเวเฐตฺวา วา อโนฺต วา ปเวเสตฺวา เยน

เกนจิ วเตฺถน วา ปเณฺณน วา วากปเฏฺฏน วา จเมฺมน วา ติปุสีสาทีนํ ปเฏฺฏน วา ปฏิจฺฉนฺนฯ **สนฺถโต** นาม ยสฺส องฺคชาตํ เตสํเยว วตฺถาทีนํ เยน เกนจิ ปฏิจฺฉนฺนํฯ ตตฺถ อุปาทินฺนเกน วา อนุปาทินฺนกํ ฆฏฺฏิยตุ, อนุปาทินฺนเกน วา อุปาทินฺนกํ, อนุปาทินฺนเกน วา อนุปาทินฺนกํ, อุปาทินฺนเกน วา อุปาทินฺนกํ, สเจ ยตฺตเก ปวิเฏฺฐ ปาราชิกํ โหตีติ วุตฺตํ, ตตฺตกํ ปวิสติ, สพฺพตฺถ สาทิยนฺตสฺส ปาราชิกเกฺขเตฺต ปาราชิกํ; ถุลฺลจฺจยเกฺขเตฺต ถุลฺลจฺจยํ, ทุกฺกฏเกฺข เตฺต ทุกฺกฏเมว โหติฯ สเจ อิตฺถินิมิตฺตํ ขาณุํ กตฺวา สนฺถตํ, ขาณุํ ฆเฏฺฏนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ สเจ ปุริสนิมิตฺตํ ขาณุํ กตฺวา สนฺถตํ, ขาณุํ ปเวเสนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ สเจ อุภยํ ขาณุํ กตฺวา สนฺถตํ, ขาณุนา ขาณุํ ฆเฏฺฏนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ สเจ อิตฺถินิมิเตฺต เวฬุนฬปพฺพาทีนํ กิญฺจิ ปกฺขิตฺตํ, ตสฺส เหฏฺฐาภาคํ เจปิ ผุสโนฺต ติลผลมตฺตํ ปเวเสติ, ปาราชิกํฯ อุปริภาคํ เจปิ อุโภสุ ปเสฺสสุ เอก ปสฺสํ เจปิ ผุสโนฺต ปเวเสติ, ปาราชิกํฯ จตฺตาริปิ ปสฺสานิ อผุสโนฺต ปเวเสตฺวา ตสฺส ตลํ เจปิ ผุสติ, ปาราชิกํฯ ยทิ ปน ปเสฺสสุ วา ตเล วา อผุสโนฺต อากาสคตเมว กตฺวา ปเวเสตฺวา นีห รติ, ทุกฺกฏํฯ พหิทฺธา ขาณุเก ผุสติ ทุกฺกฏเมวฯ ยถา จ อิตฺถินิมิเตฺต วุตฺตํ, เอวํ สพฺพตฺถ ลกฺขณํ เวทิตพฺพนฺติฯ

สนฺถตจตุกฺกเภทกถา นิฏฺฐิตาฯ

ภิกฺขุปจฺจตฺถิกจตุกฺกเภทวณฺณนา

๖๓-๖๔. เอวํ สนฺถตจตุกฺกเภทํ วตฺวา อิทานิ ยสฺมา น เกวลํ มนุสฺสิตฺถิอาทิเก ภิกฺขุสฺส เอว สนฺติเก อาเนนฺติฯ อถ โข ภิกฺขุมฺปิ ตาสํ สนฺติเก อาเนนฺติ, ตสฺมา ตปฺปเภทํ ทเสฺสโนฺต **''*ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา ภิกฺขุํ มนุสฺสิตฺถิยา สนฺติเก*''**ติ อาทินา นเยน สพฺพานิ ตานิ จตุกฺกานิ ปุนปิ นีหริตฺวา ทเสฺสสิฯ เตสุ วินิจฺฉโย วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพติฯ

ภิกฺขุปจฺจตฺถิกวเสน จตุกฺกเภทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราชปจฺจตฺถิกาทิจตุกฺกเภทกถา

๖๕. ยสฺมา ปน น ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา เอว เอวํ กโรนฺติ, ราชปจฺจตฺถิกาทโยปิ กโรนฺติฯ ตสฺ มา ตมฺปิ ปเภทํ ทเสฺสโนฺต **''ราชปจฺจตฺถิกา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ราชาโน เอว ปจฺจตฺถิกา **ราชปจฺจตฺถิกา**ฯ เต จ สยํ อาเนนฺตาปิ อเญฺญหิ อาณาเปนฺตาปิ อาเนนฺติเยวาติ เวทิตพฺ พาฯ โจรา เอว ปจฺจตฺถิกา **โจรปจฺจตฺถิกาฯ ธุตฺตา**ติ เมถุนุปสํหิตขิฑฺฑาปสุตา นาคริกเก ราฏิยปุริสา, อิตฺถิธุตฺตสุราธุตฺตาทโย วา; ธุตฺตา เอว ปจฺจตฺถิกา **ธุตฺตปจฺจตฺถิกา**ฯ คนฺธนฺติ หทยํ วุจฺจติ, ตํ อุปฺปาเฏนฺตีติ อุปฺปลคนฺธา, อุปฺปลคนฺธา เอว ปจฺจตฺถิกา **อุปฺปล คนฺธปจฺจตฺถิกา**ฯ เอเต กิร น กสิวณิชฺชาทีหิ ชีวนฺติ, ปนฺถฆาตคามฆาตาทีนิ กตฺวา ปุตฺต ทารํ โปเสนฺติฯ เต กมฺมสิทฺธึ ปตฺถยมานา เทวตานํ อายาเจตฺวา ตาสํ พลิกมฺมตฺถํ มนุสฺสานํ หทยํ อุปฺปาเฏนฺติฯ สพฺพกาเล จ มนุสฺสา ทุลฺลภาฯ ภิกฺขู ปน อรเญฺญ วิหรนฺตา สุลภา โหนฺ ติฯ เต สีลวนฺตํ ภิกฺขุํ คเหตฺวา ''สีลวโต วโธ นาม ภาริโย โหตี''ติ มญฺญมานา ตสฺส สีลวินา สนตฺถํ มนุสฺสิตฺถิอาทิเก วา อาเนนฺติ; ตํ วา ตตฺถ เนนฺติฯ อยเมตฺถ วิเสโสฯ เสสํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ภิกฺขุปจฺจตฺถิกวาเร วุตฺตนเยเนว จ อิเมสุ จตูสุปิ วาเรสุ จตุกฺกานิ เวทิตพฺพานิฯ ปาฬิยํ ปน สํขิเตฺตน วุตฺตานิฯ

สพฺพากาเรน จตุกฺกเภทกถา นิฏฺฐิตาฯ

อาปตฺตานาปตฺติวารวณฺณนา

๖๖. อิทานิ ยํ วุตฺตํ ‘‘มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มเคฺค เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺตสฺสา’’ติอาทิ, เอตฺถ อสโมฺมหตฺถํ **‘‘มเคฺคน มคฺค’’**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **มเคฺคน มคฺค**นฺติ อิตฺถิยา ตีสุ มเคฺคสุ อญฺญตเรน มเคฺคน อตฺตโน องฺคชาตํ ปเวเสติ อถ วา สมฺภิเนฺนสุ ทฺวีสุ มเคฺคสุ ปสฺสาวมเคฺคน วจฺจมคฺคํ วจฺจมเคฺคน วา ปสฺสาวมคฺคํ ปเวเสติฯ **มเคฺคน อมคฺค**นฺติ ปสฺสาวาทิมเคฺคน ปเวเสตฺวา ตสฺส สามนฺตา วเณน นีหรติฯ **อมเคฺคน มคฺค**นฺติ มคฺคสามเนฺตน วเณน ปเวเสตฺวา มเคฺคน นีหรติฯ **อมเคฺคน อมคฺค**นฺติ ทฺวีสุ สมฺภินฺนวเณสุ เอเกน วเณน ปเวเสตฺวา ทุติเยน นีหรติฯ อิมสฺส สุตฺตสฺส อนุโลมวเสน สพฺพตฺถ วณสเงฺขเป ถุลฺลจฺจยํ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ ยํ ปรโต วกฺขติ ‘‘อนาปตฺติ อชานนฺตสฺส อสาทิยนฺตสฺสา’’ติ, ตตฺถ อสโมฺมหตฺถํ **‘‘*ภิกฺขุ สุตฺตภิกฺขุมฺหี*’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺรายํ อธิปฺปาโย – โย ปฏิพุโทฺธ สาทิยติ โส ‘‘สุตฺตมฺหิ มยิ เอโส วิปฺปฏิปชฺชิ, นาหํ ชานามี’’ติ น มุจฺจติฯ **อุโภ นาเสตพฺพา**ติ เจตฺถ เทฺวปิ ลิงฺคนาสเนน นาเสตพฺพาฯ ตตฺร ทูสกสฺส ปฏิญฺญากรณํ นตฺถิ, ทูสิโต ปุจฺฉิตฺวา ปฏิญฺญาย นาเสตโพฺพฯ สเจ น สาทิยติ, น นาเสตโพฺพฯ เอส นโย สามเณรวาเรปิฯ

เอวํ ตตฺถ ตตฺถ ตํ ตํ อาปตฺติญฺจ อนาปตฺติญฺจ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อนาปตฺติเมว ทเสฺสโนฺต **‘‘อนาปตฺติ อชานนฺตสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อชานโนฺต** นาม โย มหานิทฺทํ โอกฺกโนฺต ปเรน กตํ อุปกฺกมมฺปิ น ชานาติ เวสาลิยํ มหาวเน ทิวาวิหารคโต ภิกฺขุ วิยฯ เอวรูปสฺส อนาปตฺติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ – ‘‘‘นาหํ ภควา ชานามี’ติ; ‘อนาปตฺติ, ภิกฺขุ, อชานนฺตสฺสา’’’ติ (ปารา. ๗๕)ฯ **อสาทิยโนฺต** นาม โย ชานิตฺวาปิ น สาทิยติ, ตเตฺถว สหสา วุฏฺฐิตภิกฺขุ วิยฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ – ‘‘‘นาหํ ภควา สาทิยิ’นฺติฯ ‘อนาปตฺติ, ภิกฺขุ, อสาทิยนฺตสฺสา’’ติฯ

อุมฺมตฺตโก นาม ปิตฺตุมฺมตฺตโกฯ ทุวิธญฺหิ ปิตฺตํ – พทฺธปิตฺตํ, อพทฺธปิตฺตญฺจาติฯ ตตฺถ อพทฺธปิตฺตํ โลหิตํ วิย สพฺพงฺคคตํ, ตมฺหิ กุปิเต สตฺตานํ กณฺฑุกจฺฉุสรีรกมฺปาทีนิ โหนฺติฯ ตานิ เภสชฺชกิริยาย วูปสมนฺติฯ พทฺธปิตฺตํ ปน ปิตฺตโกสเก ฐิตํฯ ตมฺหิ กุปิเต สตฺตา อุมฺมตฺตกา โหนฺติ วิปลฺลตฺถสญฺญา หิโรตฺตปฺปํ ฉเฑฺฑตฺวา อสารุปฺปาจารํ จรนฺติฯ ลหุกครุกานิ สิกฺขาปทานิ มทฺทนฺตาปิ น ชานนฺติฯ เภสชฺชกิริยายปิ อเตกิจฺฉา โหนฺติฯ เอวรูปสฺส อุมฺมตฺตกสฺส อนาปตฺติฯ

ขิตฺตจิโตฺต นาม วิสฺสฏฺฐจิโตฺต ยกฺขุมฺมตฺตโก วุจฺจติฯ ยกฺขา กิร เภรวานิ วา อารมฺมณานิ ทเสฺสตฺวา มุเขน หตฺถํ ปเวเสตฺวา หทยรูปํ วา มทฺทนฺตา สเตฺต วิกฺขิตฺตจิเตฺต วิปลฺลตฺถสเญฺญ กโรนฺติฯ เอวรูปสฺส ขิตฺตจิตฺตสฺส อนาปตฺติฯ เตสํ ปน อุภินฺนํ อยํ วิเสโส – ปิตฺตุมฺมตฺตโก นิจฺจเมว อุมฺมตฺตโก โหติ, ปกติสญฺญํ น ลภติฯ ยกฺขุมฺมตฺตโก อนฺตรนฺตรา ปกติสญฺญํ ปฏิลภตีติฯ อิธ ปน ปิตฺตุมฺมตฺตโก วา โหตุ ยกฺขุมฺมตฺตโก วา, โย สพฺพโส มุฏฺฐสฺสติ กิญฺจิ น ชานาติ, อคฺคิมฺปิ สุวณฺณมฺปิ คูถมฺปิ จนฺทนมฺปิ เอกสทิสํ มทฺทโนฺตว วิจรติ, เอวรูปสฺส อนาปตฺติฯ อนฺตรนฺตรา สญฺญํ ปฏิลภิตฺวา ญตฺวา กโรนฺตสฺส ปน อาปตฺติเยวฯ

เวทนาโฏฺฏ นาม โย อธิมตฺตาย ทุกฺขเวทนาย อาตุโร กิญฺจิ น ชานาติ, เอวรูปสฺส อนาปตฺติฯ

อาทิกมฺมิโก นาม โย ตสฺมิํ ตสฺมิํ กเมฺม อาทิภูโตฯ อิธ ปน สุทินฺนเตฺถโร อาทิกมฺมิโก, ตสฺส อนาปตฺติฯ อวเสสานํ มกฺกฏีสมณวชฺชิปุตฺตกาทีนํ อาปตฺติเยวาติฯ

ปกิณฺณกกถา

อิมสฺมึ ปน สิกฺขาปเท โกสลฺลตฺถํ อิทํ **ปกิณฺณกํ**เวทิตพฺพํ –

‘‘สมุฏฺฐานญฺจ กิริยา, อโถ สญฺญา สจิตฺตกํ;
โลกวชฺชญฺจ กมฺมญฺจ, กุสลํ เวทนาย จา’’ติฯ

ตตฺถ **‘‘สมุฏฺฐาน**’’นฺติ สพฺพสงฺคาหกวเสน ฉ สิกฺขาปทสมุฏฺฐานานิฯ ตานิ **ปริวาเร** อาวิ ภวิสฺสนฺติฯ สมาสโต ปน สิกฺขาปทํ นาม – อตฺถิ ฉสมุฏฺฐานํ, อตฺถิ จตุสมุฏฺฐานํ, อตฺถิ ติสมุฏฺฐานํ, อตฺถิ กถินสมุฏฺฐานํ, อตฺถิ เอฬกโลมสมุฏฺฐานํ, อตฺถิ ธุรนิเกฺขปาทิสมุฏฺฐานนฺติฯ

ตตฺราปิ กิญฺจิ กิริยโต สมุฏฺฐาติ, กิญฺจิ อกิริยโต สมุฏฺฐาติ, กิญฺจิ กิริยากิริยโต สมุฏฺฐาติ, กิญฺจิ สิยา กิริยโต, สิยา อกิริยโต สมุฏฺฐาติ, กิญฺจิ สิยา กิริยโต สิยา กิริยากิริยโต สมุฏฺฐาติฯ

ตตฺราปิ อตฺถิ สญฺญาวิโมกฺขํ, อตฺถิ โนสญฺญาวิโมกฺขํฯ ตตฺถ ยํ จิตฺตงฺคํ ลภติเยว, ตํ สญฺญาวิโมกฺขํ; อิตรํ โนสญฺญาวิโมกฺขํฯ

ปุน อตฺถิ สจิตฺตกํ, อตฺถิ อจิตฺตกํฯ ยํ สเหว จิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ สจิตฺตกํ; ยํ วินาปิ จิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ อจิตฺตกํ ฯ ตํ สพฺพมฺปิ โลกวชฺชํ ปณฺณตฺติวชฺชนฺติ ทุวิธํฯ เตสํ ลกฺขณํ วุตฺตเมวฯ

กมฺมกุสลเวทนาวเสนาปิ เจตฺถ อตฺถิ สิกฺขาปทํ กายกมฺมํ, อตฺถิ วจีกมฺมํฯ ตตฺถ ยํ กายทฺวาริกํ, ตํ กายกมฺมํ; ยํ วจีทฺวาริกํ, ตํ วจีกมฺมนฺติ เวทิตพฺพํฯ อตฺถิ ปน สิกฺขาปทํ กุสลํ, อตฺถิ อกุสลํ, อตฺถิ อพฺยากตํฯ ทฺวตฺติํเสว หิ อาปตฺติสมอุฏฺฐาปกจิตฺตานิ – อฏฺฐ กามาวจรกุสลานิ, ทฺวาทส อกุสลานิ, ทส กามาวจรกิริยจิตฺตานิ, กุสลโต จ กิริยโต จ เทฺว อภิญฺญาจิตฺตานีติฯ เตสุ ยํ กุสลจิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ กุสลํ; อิตเรหิ อิตรํฯ อตฺถิ จ สิกฺขาปทํ ติเวทนํ, อตฺถิ ทฺวิเวทนํ, อตฺถิ เอกเวทนํฯ ตตฺถ ยํ อาปชฺชโนฺต ตีสุ เวทนาสุ อญฺญตรเวทนาสมงฺคี หุตฺวา อาปชฺชติ, ตํ ติเวทนํ; ยํ อาปชฺชโนฺต สุขสมงฺคี วา อุเปกฺขาสมงฺคี วา อาปชฺชติ, ตํ ทฺวิเวทนํ; ยํ อาปชฺชโนฺต ทุกฺขเวทนาสมงฺคีเยว อาปชฺชติ, ตํ เอกเวทนนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ –

‘‘สมุฏฺฐานญฺจ กิริยา, อโถ สญฺญา สจิตฺตกํ;
โลกวชฺชญฺจ กมฺมญฺจ, กุสลํ เวทนาย จา’’ติฯ

อิมํ ปกิณฺณกํ วิทิตฺวา เตสุ สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ สิกฺขาปทํ สมุฏฺฐานโต เอกสมุฏฺฐานํฯ องฺควเสน ทุกสมุฏฺฐานํ, กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาติฯ กิริยสมุฏฺฐานญฺจ กโรโนฺตเยว หิ เอตํ อาปชฺชติฯ เมถุนปฏิสํยุตฺตาย กามสญฺญาย อภาเวน มุจฺจนโต สญฺญาวิโมกฺขํฯ ‘‘อนาปตฺติ อชานนฺตสฺส อสาทิยนฺตสฺสา’’ติ หิ วุตฺตํฯ เมถุนจิเตฺตเนว นํ อาปชฺชติ, น วินา จิเตฺตนาติ สจิตฺตกํฯ ราควเสเนว อาปชฺชิตพฺพโต โลกวชฺชํฯ กายทฺวาเรเนว สมุฏฺฐานโต กายกมฺมํฯ จิตฺตํ ปเนตฺถ องฺคมตฺตํ โหติ, น ตสฺส วเสน กมฺมภาโว ลพฺภติฯ โลภจิเตฺตน อาปชฺชิตพฺพโต อกุสลจิตฺตํฯ สุขสมงฺคี วา อุเปกฺขาสมงฺคี วา ตํ อาปชฺชตีติ ทฺวิเวทนนฺติ เวทิตพฺพํฯ สพฺพเญฺจตํ อาปตฺติยํ ยุชฺชติฯ สิกฺขาปทสีเสน ปน **สพฺพอฏฺฐกถาสุ**เทสนา อารูฬฺหา, ตสฺมา เอวํ วุตฺตํฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

มกฺกฏี วชฺชิปุตฺตา จ...เป.... วุฑฺฒปพฺพชิโต มิโคติ อิทํ กึ? อิมา วินีตวตฺถูนํ ภควตา สยํ วินิจฺฉิตานํ เตสํ เตสํ วตฺถูนํ อุทฺทานคาถา นามฯ ตานิ วตฺถูนิ ‘‘สุขํ วินยธรา อุคฺคณฺหิสฺสนฺตี’’ติ ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิ ฐปิตานิฯ วตฺถุคาถา ปน ธรมาเนเยว ภควติ อุปาลิเตฺถเรน ฐปิตา ‘‘อิมินา ลกฺขเณน อายตึ วินยธรา วินยํ วินิจฺฉินิสฺสนฺตี’’ติฯ ตสฺมา เอตฺถ วุตฺตลกฺขณํ สาธุกํ สลฺลเกฺขตฺวา ปฐมสิกฺขาปทํ วินิจฺฉินิตพฺพํฯ ทุติยาทีนญฺจ วินีตวตฺถูสุ วุตฺตลกฺขเณน ทุติยาทีนิฯ วินีตวตฺถูนิ หิ สิปฺปิกานํ ปฏิจฺฉนฺนกรูปานิ วิย วินยธรานํ ปฏิจฺฉนฺนกวตฺถูนิ โหนฺตีติฯ

๖๗. ตตฺถ ปุริมานิ เทฺว วตฺถูนิ อนุปญฺญตฺติยํเยว วุตฺตตฺถานิฯ ตติเย วตฺถุมฺหิ **คิหิลิงฺคนา**ติ คิหิเวเสน โอทาตวโตฺถ หุตฺวาฯ จตุเตฺถ นตฺถิ กิญฺจิ วตฺตพฺพํฯ ตโต ปเรสุ สตฺตสุ วตฺถูสุ **กุสจีร**นฺติ กุเส คเนฺถตฺวา กตจีรํฯ **วากจีรํ** นาม ตาปสานํ วกฺกลํฯ **ผลกจีรํ** นาม ผลกสณฺฐานานิ ผลกานิ สิพฺพิตฺวา กตจีรํฯ **เกสกมฺพโล**ติ เกเสหิ ตเนฺต วายิตฺวา กตกมฺพโลฯ **วาลกมฺพโล**ติ จมรวาเลหิ วายิตฺวา กตกมฺพโลฯ **อุลูกปกฺขิก**นฺติ อุลูกสกุณสฺส ปเกฺขหิ กตนิวาสนํฯ **อชินกฺขิป**นฺติ สโลมํ สขุรํ อชินมิคจมฺมํฯ ทฺวาทสเม วตฺถุมฺหิ **สารโตฺต**ติ กายสํสคฺคราเคน สารโตฺต; ตํ ราคํ ญตฺวา ภควา **‘‘อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’**ติ อาหฯ

๖๘. เตรสเม วตฺถุมฺหิ **อุปฺปลวณฺณา**ติ สา เถรี สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิธีตา สตสหสฺสกเปฺป อภินีหารสมฺปนฺนาฯ ตสฺสา ปกติยาปิ อติทสฺสนียา นีลุปฺปลวณฺณา กายจฺฉวิ, อพฺภนฺตเร ปน กิเลสสนฺตาปสฺส อภาเวน อติวิย วิโรจติฯ สา ตาเยว วณฺณโปกฺขรตาย ‘‘อุปฺปลวณฺณา’’ติ นามํ ลภิฯ **ปฏิพทฺธจิโตฺต**ติ คิหิกาลโต ปฏฺฐาย รตฺตจิโตฺต; โส กิร ตสฺสา ญาติทารโก โหติฯ **อถ โข**ติ อนนฺตรเตฺถ นิปาโต; มญฺจเก นิสินฺนานนฺตรเมวาติ วุตฺตํ โหติฯ ทิวา พาหิรโต อาคนฺตฺวา ทฺวารํ ปิธาย นิสินฺนานญฺหิ ปฐมํ อนฺธการํ โหติฯ โส ยาวสฺสา ตํ อนฺธการํ น นสฺสติ, ตาวเทว เอวมกาสีติ อโตฺถฯ **ทูเสสี**ติ ปธํเสสิฯ เถรี ปน อนวชฺชา อตฺตโน สมณสญฺญํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา อสาทิยนฺตี นิสีทิ อสทฺธมฺมาธิปฺปาเยน ปรามฏฺฐา อคฺคิกฺขนฺธ-สิลาถมฺภ-ขทิรสารขาณุกา วิยฯ โสปิ อตฺตโน มโนรถํ ปูเรตฺวา คโตฯ ตสฺสา เถริยา ทสฺสนปถํ วิชหนฺตเสฺสว อยํ มหาปถวี สิเนรุปพฺพตํ ธาเรตุํ สมตฺถาปิ ตํ ปาปปุริสํ พฺยามมตฺตกเฬวรํ ธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี วิย ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิฯ โส ตงฺขณเญฺญว อวีจิชาลานํ อินฺธนภาวํ อคมาสิฯ ภควา ตํ สุตฺวา ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, อสาทิยนฺติยา’’ติ วตฺวา เถรึ สนฺธาย **ธมฺมปเท** อิมํ คาถํ อภาสิ –

> ‘‘วาริ โปกฺขรปเตฺตว, อารเคฺคริว สาสโป;
> โย น ลิมฺปติ กาเมสุ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๔๐๑);

๖๙. จุทฺทสเม วตฺถุมฺหิ **อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุภูต**นฺติ รตฺติภาเค นิทฺทํ โอกฺกนฺตสฺส ปุริสสณฺฐานํ มสฺสุทาฐิกาทิ สพฺพํ อนฺตรหิตํ อิตฺถิสณฺฐานํ อุปฺปนฺนํฯ **ตเมว อุปชฺฌํ ตเมว อุปสมฺปท**นฺติ ปุเพฺพ คหิตอุปชฺฌายเมว ปุเพฺพ กตอุปสมฺปทเมว อนุชานามิฯ ปุน อุปชฺฌา น คเหตพฺพา; อุปสมฺปทา น กาตพฺพาติ อโตฺถฯ **ตานิเยว วสฺสานี**ติ ภิกฺขุอุปสมฺปทโต ปภุติ ยาว วสฺสคณนา, ตํเยว วสฺสคณนํ อนุชานามิฯ น อิโต ปฏฺฐาย วสฺสคณนา กาตพฺพาติ อโตฺถฯ **ภิกฺขุนีหิ สงฺคมิตุ**นฺติ ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ สงฺคมิตุํ สงฺคนฺตุํ สมงฺคี ภวิตุํ อนุชานามีติ อโตฺถฯ

อิทํ วุตฺตํ โหติ – อปฺปติรูปํ ทานิสฺสา ภิกฺขูนํ มชฺเฌ วสิตุํ, ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ วสตูติฯ **ยา อาปตฺติโย ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีหิ สาธารณา**ติ ยา เทสนาคามินิโย วา วุฏฺฐานคามินิโย วา อาปตฺติโย ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ สาธารณาฯ **ตา อาปตฺติโย ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก วุฏฺฐาตุ**นฺติ ตา สพฺพาปิ ภิกฺขุนีหิ กาตพฺพํ วินยกมฺมํ กตฺวา ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก วุฏฺฐาตุํ อนุชานามีติ อตฺโถฯ **ตาหิ อาปตฺตีหิ อนาปตฺตี**ติ ยา ปน ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีหิ อสาธารณา สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ-อาทิกา อาปตฺติโย, ตาหิ อนาปตฺติฯ ลิงฺคปริวตฺตเนน ตา อาปตฺติโย วุฏฺฐิตาว โหนฺติฯ ปุน ปกติลิงฺเค อุปฺปเนฺนปิ ตาหิ อาปตฺตีหิ ตสฺส อนาปตฺติเยวาติ อยํ ตาเวตฺถ ปาฬิวินิจฺฉโยฯ

อยํ ปน **ปาฬิมุตฺตโอกฺกนฺติกวินิจฺฉโย** – อิเมสุ ตาว ทฺวีสุ ลิงฺเคสุ ปุริสลิงฺคํ อุตฺตมํ, อิตฺถิลิงฺคํ หีนํ; ตสฺมา ปุริสลิงฺคํ พลวอกุสเลน อนฺตรธายติฯ อิตฺถิลิงฺคํ ทุพฺพลกุสเลน ปติฏฺฐาติฯ อิตฺถิลิงฺคํ ปน อนฺตรธายนฺตํ ทุพฺพลอกุสเลน อนฺตรธายติฯ ปุริสลิงฺคํ พลวกุสเลน ปติฏฺฐาติฯ เอวํ อุภยมฺปิ อกุสเลน อนฺตรธายติ, กุสเลน ปฏิลพฺภติฯ

ตตฺถ สเจ ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ เอกโต สชฺฌายํ วา ธมฺมสากจฺฉํ วา กตฺวา เอกาคาเร นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกนฺตานํ เอกสฺส อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุภวติ, อุภินฺนมฺปิ สหเสยฺยาปตฺติ โหติฯ โส เจ ปฏิพุชฺฌิตฺวา อตฺตโน ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ทุกฺขี ทุมฺมโน รตฺติภาเคเยว อิตรสฺส อาโรเจยฺย, เตน สมสฺสาเสตโพฺพ – ''โหตุ, มา จินฺตยิตฺถฯ วฏฺฏสฺเสเวโส โทโสฯ สมฺมาสมฺพุเทฺธน ทฺวารํ ทินฺนํ, ภิกฺขุ วา โหตุ ภิกฺขุนี วา, อนาวโฏ ธโมฺม อวาริโต สคฺคมโคฺค''ติฯ สมสฺสาเสตฺวา จ เอวํ วตฺตพฺพํ – ''ตุเมฺหหิ ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตุํ วฏฺฏติฯ อตฺถิ โว กาจิ สนฺทิฏฺฐา ภิกฺขุนิโย''ติฯ สจสฺสา โหนฺติ ตาทิสา ภิกฺขุนิโย อตฺถีติ, โน เจ โหนฺติ นตฺถีติ วตฺวา โส ภิกฺขุ วตฺตโพฺพ – ''มม สงฺคหํ กโรถ; อิทานิ มํ ปฐมํ ภิกฺขุนุปสฺสยํ เนถา''ติฯ เตน ภิกฺขุนา ตํ คเหตฺวา ตสฺสา วา สนฺทิฏฺฐานํ อตฺตโน วา สนฺทิฏฺฐานํ ภิกฺขุนีนํ สนฺติกํ คนฺตพฺพํฯ คจฺฉเนฺตน จ น เอกเกน คนฺตพฺพํฯ จตูหิ ปญฺจหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ โชติกญฺจ กตฺตรทณฺฑญฺจ คเหตฺวา สํวิทหนํ ปริโมเจตฺวา ''มยํ อสุกํ นาม ฐานํ คจฺฉามา''ติ คนฺตพฺพํฯ สเจ พหิคาเม ทูเร วิหาโร โหติ, อนฺตรามเคฺค คามนฺตร-นทีปาร-รตฺติวิปฺปวาส-คณโอหียนาปตฺตีหิ อนาปตฺติฯ ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา ตา ภิกฺขุนิโย วตฺตพฺพา – ''อสุกํ นาม ภิกฺขุํ ชานาถา''ติ? ''อาม, อยฺยา''ติฯ ''ตสฺส อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุภูตํ, สงฺคหํ ทานิสฺส กโรถา''ติฯ ตา เจ ''สาธุ, อยฺยา, อิทานิ มยมฺปิ สชฺฌายิสฺสาม, ธมฺมํ โสสฺสาม, คจฺฉถ ตุเมฺห''ติ วตฺวา สงฺคหํ กโรนฺติ, อาราธิกา จ โหนฺติ สงฺคาหิกา ลชฺชินิโย, ตา โกเปตฺวา อญฺญตฺถ น คนฺตพฺพํฯ คจฺฉติ เจ, คามนฺตร-นทีปาร-รตฺติวิปฺปวาส-คณโอหียนาปตฺตีหิ น มุจฺจติฯ สเจ ปน ลชฺชินิโย โหนฺติ, น สงฺคาหิกาโย; อญฺญตฺถ คนฺตุํ ลพฺภติฯ สเจปิ อลชฺชินิโย โหนฺติ, สงฺคหํ ปน กโรนฺติ; ตาปิ ปริจฺจชิตฺวา อญฺญตฺถ คนฺตุํ ลพฺภติฯ สเจ ลชฺชินิโย จ สงฺคาหิกา จ, ญาติกา น โหนฺติ, อาสนฺนคาเม ปน อญฺญา ญาติกาโย โหนฺติ ปฏิชคฺคนิกา, ตาสมฺปิ สนฺติกํ คนฺตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ คนฺตฺวา สเจ ภิกฺขุภาเวปิ นิสฺสยปฏิปโนฺน, ปติรูปาย ภิกฺขุนิยา สนฺติเก นิสฺสโย คเหตโพฺพฯ มาติกา วา วินโย วา อุคฺคหิโต สุคฺคหิโต, ปุน อุคฺคณฺหนการณํ นตฺถิฯ สเจ ภิกฺขุภาเว ปริสาวจโร, ตสฺส สนฺติเกเยว อุปสมฺปนฺนา สูปสมฺปนฺนาฯ อญฺญสฺส สนฺติเก นิสฺสโย คเหตโพฺพฯ ปุเพฺพ ตํ นิสฺสาย วสเนฺตหิปิ อญฺญสฺส สนฺติเกเยว นิสฺสโย คเหตโพฺพฯ ปริปุณฺณวสฺสสามเณเรนาปิ อญฺญสฺส สนฺติเกเยว อุปชฺฌา คเหตพฺพาฯ

ยํ ปนสฺส ภิกฺขุภาเว อธิฏฺฐิตํ ติจีวรญฺจ ปตฺโต จ, ตํ อธิฏฺฐานํ วิชหติ, ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํฯ สงฺกจฺจิกา จ อุทกสาฏิกา จ คเหตพฺพาฯ ยํ อติเรกจีวรํ วา อติเรกปตฺโต วา วินยกมฺมํ กตฺวา ฐปิโต โหติ, ตํ สพฺพมฺปิ วินยกมฺมํ วิชหติ, ปุน กาตพฺพํฯ ปฏิคฺคหิตเตลมธุผาณิตาทีนิปิ ปฏิคฺ

คหณํ วิชหนฺติฯ สเจ ปฏิคฺคหณโต สตฺตเม ทิวเส ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา สตฺตาหํ วฎฺฎติฯ ยํ ปน ภิกฺขุกาเล อญฺญสฺส ภิกฺขุโน สนฺตกํ ปฏิคฺคหิตํ, ตํ ปฏิคฺคหณํ น วิชหติฯ ยํ อุภินฺนํ สาธารณํ อวิภชิตฺวา ฐปิตํ, ตํ ปกตโตฺต รกฺขติฯ ยํ ปน วิภตฺตํ เอตเสฺสว สนฺตกํ, ตํ ปฏิคฺคหณํ วิชหติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ **ปริวาเร** –

> ‘‘เตลํ มธุํ ผาณิตญฺจาปิ สปฺปึ;
> สามํ คเหตฺวาน นิกฺขิเปยฺย;
> อวีติวเตฺต สตฺตาเห;
> สติ ปจฺจเย ปริภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺติ;
> ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา’’ติฯ (ปริ. ๔๘๐);

อิทญฺหิ ลิงฺคปริวตฺตนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปฏิคฺคหณํ นาม ลิงฺคปริวตฺตเนน, กาลํกิริยาย, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน, หีนายาวตฺตเนน, อนุปสมฺปนฺนสฺส ทาเนน, อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน จ วิชหติฯ ตสฺมา สเจปิ หรีตกขณฺฑมฺปิ ปฏิคฺคเหตฺวา ฐปิตมตฺถิ, สพฺพมสฺส ปฏิคฺคหณํ วิชหติฯ ภิกฺขุวิหาเร ปน ยํกิญฺจิสฺสา สนฺตกํ ปฏิคฺคเหตฺวา วา อปฺปฏิคฺคเหตฺวา วา ฐปิตํ, สพฺพสฺส สาว อิสฺสรา, อาหราเปตฺวา คเหตพฺพํฯ ยํ ปเนตฺถ ถาวรํ ตสฺสา สนฺตกํ เสนาสนํ วา อุปโรปกา วา, เต ยสฺสิจฺฉติ ตสฺส ทาตพฺพาฯ เตรสสุ สมฺมุตีสุ ยา ภิกฺขุกาเล ลทฺธา สมฺมุติ, สพฺพา สา ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ ปุริมิกาย เสนาสนคฺคาโห ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สเจ ปจฺฉิมิกาย เสนาสเน คหิเต ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, ภิกฺขุนิสโงฺฆ จสฺสา อุปฺปนฺนํ ลาภํ ทาตุกาโม โหติ, อปโลเกตฺวา ทาตโพฺพฯ สเจ ภิกฺขุนีหิ สาธารณาย ปฏิจฺฉนฺนาย อาปตฺติยา ปริวสนฺตสฺส ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, ปกฺขมานตฺตเมว ทาตพฺพํฯ สเจ มานตฺตํ จรนฺตสฺส ปริวตฺตติ, ปุน ปกฺขมานตฺตเมว ทาตพฺพํฯ สเจ จิณฺณมานตฺตสฺส ปริวตฺตติ, ภิกฺขุนีหิ อพฺภานกมฺมํ กาตพฺพํฯ สเจ อกุสลวิปาเก ปริกฺขีเณ ปกฺขมานตฺตกาเล ปุนเทว ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, ฉารตฺตํ มานตฺตเมว ทาตพฺพํฯ สเจ จิเณฺณ ปกฺขมานเตฺต ปริวตฺตติ, ภิกฺขูหิ อพฺภานกมฺมํ กาตพฺพนฺติฯ

อนนฺตเร ภิกฺขุนิยา ลิงฺคปริวตฺตนวตฺถุมฺหิ อิธ วุตฺตนเยเนว สโพฺพ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ อยํ ปน วิเสโส – สเจปิ ภิกฺขุนิกาเล อาปนฺนา สญฺจริตฺตาปตฺติ ปฏิจฺฉนฺนา โหติ, ปริวาสทานํ นตฺถิ, ฉารตฺตํ มานตฺตเมว ทาตพฺพํฯ สเจ ปกฺขมานตฺตํ จรนฺติยา ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, น เตนโตฺถ, ฉารตฺตํ มานตฺตเมว ทาตพฺพํฯ สเจ จิณฺณมานตฺตาย ปริวตฺตติ, ปุน มานตฺตํ อทตฺวา ภิกฺขูหิ อเพฺภตโพฺพฯ อถ ภิกฺขูหิ มานเตฺต อทิเนฺน ปุน ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, ภิกฺขุนีหิ ปกฺขมานตฺตเมว ทาตพฺพํฯ อถ ฉารตฺตํ มานตฺตํ จรนฺตสฺส ปุน ปริวตฺตติ, ปกฺขมานตฺตเมว ทาตพฺพํฯ จิณฺณมานตฺตสฺส ปน ลิงฺคปริวเตฺต ชาเต ภิกฺขุนีหิ อพฺภานกมฺมํ กาตพฺพํ ฯ ปุน ปริวเตฺต จ ลิเงฺค ภิกฺขุนิภาเว ฐิตายปิ ยา อาปตฺติโย ปุเพฺพ ปฏิปฺปสฺสทฺธา, ตา สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธา เอวาติฯ

๗๐. อิโต ปรานิ **‘‘มาตุยา เมถุนํ ธมฺม’’**นฺติอาทีนิ จตฺตาริ วตฺถูนิ อุตฺตานตฺถานิเยวฯ

๗๑. มุทุปิฏฺฐิกวตฺถุมฺหิ โส กิร ภิกฺขุ นฏปุพฺพโกฯ ตสฺส สิปฺปโกสลฺลตฺถํ ปริกมฺมกตา ปิฏฺฐิ มุทุกา อโหสิฯ ตสฺมา เอวํ กาตุํ อสกฺขิฯ

ลมฺพีวตฺถุมฺหิ ตสฺส ภิกฺขุสฺส องฺคชาตํ ทีฆํ โหติ ลมฺพติ, ตสฺมา ลมฺพีติ วุโตฺตฯ

อิโต ปรานิ เทฺว วณวตฺถูนิ อุตฺตานาเนวฯ เลปจิตฺตวตฺถุมฺหิ **เลปจิตฺตํ** นาม จิตฺตกมฺมรูปํฯ

ทารุธีตลิกวตฺถุมฺหิ **ทารุธีตลิกา** นาม กฏฺฐรูปํฯ ยถา จ อิเมสุ ทฺวีสุ เอวํ อเญฺญสุปิ ทนฺตรูป-โปตฺถกรูป-โลหรูปาทีสุ อนุปาทินฺนเกสุ อิตฺถิรูเปสุ นิมิเตฺต เมถุนราเคน อุปกฺกมนฺตสฺส อสุจิ มุจฺจตุ วา มา วา, ทุกฺกฏเมวฯ กายสํสคฺคราเคน อุปกฺกมนฺตสฺสาปิ ตเถว ทุกฺกฏํฯ โมจนราเคน ปน อุปกฺกมนฺตสฺส มุเตฺต สงฺฆาทิเสโส, อมุเตฺต ถุลฺลจฺจยนฺติฯ

๗๒. สุนฺทรวตฺถุมฺหิ อยํ **สุนฺทโร** นาม ราชคเห กุลทารโก สทฺธาย ปพฺพชิโต; อตฺตภาวสฺส อภิรูปตาย ‘‘สุนฺทโร’’ติ นามํ ลภิฯ ตํ รถิกาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สมุปฺปนฺนฉนฺทราคา สา อิตฺถี อิมํ วิปฺปการํ อกาสิฯ เถโร ปน อนาคามีฯ ตสฺมา โส น สาทิยิฯ อเญฺญสํ ปน อวิสโย เอโสฯ

อิโต ปเรสุ จตูสุ วตฺถูสุ เต ภิกฺขู ชฬา ทุเมฺมธา มาตุคามสฺส วจนํ คเหตฺวา ตถา กตฺวา ปจฺฉา กุกฺกุจฺจายึสุฯ

๗๓. อกฺขายิตาทีนิ ตีณิ วตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ ทฺวีสุ ฉินฺนสีสวตฺถูสุ อยํ วินิจฺฉโย – วฏฺฏกเต มุเข วิวเฏ องฺคชาตํ ปเวเสโนฺต สเจ เหฏฺฐา วา อุปริ วา อุภยปเสฺสหิ วา ฉุปนฺตํ ปเวเสติ, ปาราชิกํฯ จตูหิปิ ปเสฺสหิ อฉุปนฺตํ ปเวเสตฺวา อพฺภนฺตเร ตาลุกํ ฉุปติ, ปาราชิกเมวฯ จตฺตาริ ปสฺสานิ ตาลุกญฺจ อฉุปโนฺต อากาสคตเมว กตฺวา ปเวเสติ จ นีหรติ จ, ทุกฺกฏํฯ ยทิ ปน ทนฺตา สุผุสิตา, อโนฺตมุเข โอกาโส นตฺถิ, ทนฺตา จ พหิ โอฏฺฐมํเสน ปฏิจฺฉนฺนา, ตตฺถ วาเตน อสมฺผุฏฺฐํ อโลฺลกาสํ ติลผลมตฺตมฺปิ ปเวเสนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ อุปฺปาฏิเต ปน โอฏฺฐมํเส ทเนฺตสุเยว อุปกฺกมนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ โยปิ ทโนฺต พหิ นิกฺขมิตฺวา ติฏฺฐติ , น สกฺกา โอเฏฺฐหิ ปิทหิตุํฯ ตตฺถ อุปกฺกมเนฺตปิ พหิ นิกฺขนฺตชิวฺหาย อุปกฺกมเนฺตปิ ถุลฺลจฺจยเมวฯ ชีวมานกสรีเรปิ พหิ นิกฺขนฺตชิวฺหาย ถุลฺลจฺจยเมวฯ ยทิ ปน พหิชิวฺหาย ปลิเวเฐตฺวา อโนฺตมุขํ ปเวเสติ, ปาราชิกเมวฯ อุปริคีวาย ฉินฺนสีสสฺสปิ อโธภาเคน องฺคชาตํ ปเวเสตฺวา ตาลุกํ ฉุปนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ

อฏฺฐิกวตฺถุมฺหิ สุสานํ คจฺฉนฺตสฺสาปิ ทุกฺกฏํฯ อฏฺฐิกานิ สงฺกฑฺฒนฺตสฺสาปิ, นิมิเตฺต เมถุนราเคน อุปกฺกมนฺตสฺสาปิ, กายสํสคฺคราเคน อุปกฺกมนฺตสฺสาปิ, มุจฺจตุ วา มา วา, ทุกฺกฏเมวฯ โมจนราเคน ปน อุปกฺกมนฺตสฺส มุจฺจเนฺต สงฺฆาทิเสโส, อมุจฺจเนฺต ถุลฺลจฺจยเมวฯ

นาคีวตฺถุมฺหิ นาคมาณวิกา วา โหตุ กินฺนรีอาทีนํ วา อญฺญตรา, สพฺพตฺถ ปาราชิกํฯ

ยกฺขีวตฺถุมฺหิ สพฺพาปิ เทวตา ยกฺขีเยวฯ

เปตีวตฺถุมฺหิ นิชฺฌามตณฺหิกาทิเปติโย อลฺลียิตุมฺปิ น สกฺกาฯ วิมานเปติโย ปน อตฺถิ; ยาสํ กาฬปเกฺข อกุสลํ วิปจฺจติ, ชุณฺหปเกฺข เทวตา วิย สมฺปตฺตึ อนุโภนฺติฯ เอวรูปาย เปติยา วา ยกฺขิยา วา สเจ ทสฺสน-คหณ-อามสน-ผุสน-ฆฏฺฏนานิ ปญฺญายนฺติ, ปาราชิกํฯ อถาปิ ทสฺสนํ นตฺถิ, อิตรานิ ปญฺญายนฺติ, ปาราชิกเมวฯ อถ ทสฺสนคหณานิ น ปญฺญายนฺติ, อามสนผุสนฆฏฺฏเนหิ ปญฺญายมาเนหิ ตํ ปุคฺคลํ วิสญฺญํ กตฺวา อตฺตโน มโนรถํ ปูเรตฺวา คจฺฉติ, อยํ อวิสโย นามฯ ตสฺมา เอตฺถ อวิสยตฺตา อนาปตฺติฯ ปณฺฑกวตฺถุ ปากฏเมวฯ

อุปหตินฺทฺริยวตฺถุมฺหิ **อุปหตินฺทฺริโย**ติ อุปหตกายปฺปสาโท ขาณุกณฺฏกมิว สุขํ วา ทุกฺขํ วา น เวทยติฯ อเวทยนฺตสฺสาปิ เสวนจิตฺตวเสน อาปตฺติฯ

ฉุปิตมตฺตวตฺถุสฺมึ โย ‘‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิสฺสามี’’ติ มาตุคามํ คณฺหิตฺวา เมถุเน วิรชฺชิตฺวา วิปฺปฏิสารี โหติ, ทุกฺกฏเมวสฺส โหติฯ เมถุนธมฺมสฺส หิ ปุพฺพปโยคา หตฺถคฺคาหาทโย ยาว สีสํ น ปาปุณาติ, ตาว ทุกฺกเฏ ติฏฺฐนฺติฯ สีเส ปตฺเต ปาราชิกํ โหติฯ ปฐมปาราชิกสฺส หิ ทุกฺกฏเมว สามนฺตํฯ อิตเรสํ ติณฺณํ ถุลฺลจฺจยํฯ อยํ ปน ภิกฺขุ เมถุนธมฺมา วิรชฺชิตฺวา กายสํสคฺคํ สาทิยีติ เวทิตพฺโพฯ เตนาห ภควา – ‘‘อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติฯ

๗๔. ภทฺทิยวตฺถุสฺมึ ***ภทฺทิยํ*** นาม ตํ นครํฯ ชาติยาวนํ นาม ชาติปุปฺผคุมฺพานํ อุสฺสนฺนตาย เอวํ ลทฺธนามํ; ตํ ตสฺส นครสฺส อุปจาเร วนํ โหติฯ โส ตตฺถ นิปนฺโน เตน วาตุปตฺถมฺภน มหานิทฺทํ โอกฺกมิฯ เอกรสํ ภวงฺคเมว วตฺตติฯ **กิลินฺนํ ปสฺสิตฺวา**ติ อสุจิกิลิฏฺฐํ ปสฺสิตฺวาฯ

๗๕. อิโต ปรานิ สาทิยนปฏิสํยุตฺตานิ จตฺตาริ วตฺถูนิ, อชานนวตฺถุ จาติ ปญฺจ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๗๖. ทฺวีสุ อสาทิยนวตฺถูสุ **สหสา วุฏฺฐาสี**ติ อาสีวิเสน ทโฏฺฐ วิย อคฺคินา ทโฑฺฒ วิย จ ตุริตํ วุฏฺฐาสิฯ **อกฺกมิตฺวา ปวเตฺตสี**ติ อปฺปมโตฺต ภิกฺขุ อารทฺธวิปสฺสโก อุปฏฺฐิตสฺสติ ขิปฺปํ วุฏฺฐหโนฺต อกฺกมิตฺวา ภูมิยํ วเฏฺฏโนฺต ปริวเฏฺฏโนฺต วิเหเฐโนฺต ปาเตสิฯ ปุถุชฺชนกลฺยาณเกน หิ เอวรูเปสุ ฐาเนสุ จิตฺตํ รกฺขิตพฺพํฯ อยญฺจ เตสํ อญฺญตโร สงฺคามสีสโยโธ ภิกฺขุฯ

๗๗. ทฺวารํ วิวริตฺวา นิปนฺนวตฺถุมฺหิ **ทิวา ปฏิสลฺลียเนฺตนา**ติ ทิวา นิปชฺชเนฺตนฯ **ทฺวารํ สํวริตฺวา ปฏิสลฺลียิตุ**นฺติ ทฺวารํ ปิทหิตฺวา นิปชฺชิตุํฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ ปาฬิยํ ‘‘อยํ นาม อาปตฺตี’’ติ น วุตฺตาฯ วิวริตฺวา นิปนฺนโทเสน ปน อุปฺปเนฺน วตฺถุสฺมึ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทิวา ปฏิสลฺลียเนฺตน ทฺวารํ สํวริตฺวา ปฏิสลฺลียิตุ’’นฺติ วุตฺตตฺตา อสํวริตฺวา ปฏิสลฺลียนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ ภควโต หิ อธิปฺปายํ ญตฺวา อุปาลิเตฺถราทีหิ อฏฺฐกถา ฐปิตาฯ ‘‘อตฺถาปตฺติ ทิวา อาปชฺชติ โน รตฺติ’’นฺติ (ปริ. ๓๒๓) อิมินาปิ เจตํ สิทฺธํฯ

กีทิสํ ปน ทฺวารํ สํวริตพฺพํ, กีทิสํ น สํวริตพฺพํ? รุกฺขปทรเวฬุปทรกิลญฺชปณฺณาทีนํ เยน เกนจิ กวาฏํ กตฺวา เหฏฺฐา อุทุกฺขเล อุปริ อุตฺตรปาสเก จ ปเวเสตฺวา กตํ ปริวตฺตกทฺวารเมว สํวริตพฺพํฯ อญฺญํ โครูปานํ วเชสุ วิย รุกฺขสูจิกณฺฏกทฺวารํ, คามถกนกํ จกฺกลกยุตฺตทฺวารํ, ผลเกสุ วา กิฏิกาสุ วา เทฺว ตีณิ จกฺกลกานิ โยเชตฺวา กตํ สํสรณกิฏิกทฺวารํ, อาปเณสุ วิย กตํ อุคฺฆาฏนกิฏิกทฺวารํ, ทฺวีสุ ตีสุ ฐาเนสุ เวณุสลากา โคเปฺผตฺวา ปณฺณกุฏีสุ กตํ สลากหตฺถกทฺวารํ, ทุสฺสสาณิทฺวารนฺติ เอวรูปํ ทฺวารํ น สํวริตพฺพํฯ ปตฺตหตฺถสฺส กวาฏปฺปณามเน ปน เอกํ ทุสฺสสาณิทฺวารเมว อนาปตฺติกรํ, อวเสสานิ ปณาเมนฺตสฺส อาปตฺติฯ ทิวา ปฏิสลฺลียนฺตสฺส ปน ปริวตฺตกทฺวารเมว อาปตฺติกรํ, เสสานิ สํวริตฺวา วา อสํวริตฺวา วา นิปนฺนสฺส อาปตฺติ นตฺถิฯ สํวริตฺวา ปน นิปชฺชิตพฺพํ, เอตํ วตฺตํฯ

ปริวตฺตกทฺวารํ ปน กิตฺตเกน สํวุตํ โหติ? สูจิฆฏิกาทีสุ ทินฺนาสุ สํวุตเมว โหติฯ อปิจ โข สูจิมเตฺตปิ ทิเนฺน วฏฺฏติฯ ฆฏิกมเตฺตปิ ทิเนฺน วฏฺฏติฯ ทฺวารพาหํ ผุสิตฺวา ปิหิตมเตฺตปิ วฏฺฏติฯ อีสกํ อผุสิเตปิ วฏฺฏติฯ สพฺพนฺติเมน วิธินา ยาวตา สีสํ นปฺปวิสติ ตาวตา อผุสิเตปิ วฏฺฏตีติฯ สเจ พหูนํ วฬญฺชนฏฺฐานํ โหติ, ภิกฺขุํ วา สามเณรํ วา ‘‘ทฺวารํ, อาวุโส, ชคฺคาหี’’ติ วตฺวาปิ นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติฯ อถ ภิกฺขู จีวรกมฺมํ วา อญฺญํ วา กิญฺจิ กโรนฺตา นิสินฺนา โหนฺติ, ‘‘เอเต ทฺวารํ ชคฺคิสฺสนฺตี’’ติ อาโภคํ กตฺวาปิ นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติฯ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘อุปาสกมฺปิ อาปุจฺฉิตฺวา วา, ‘เอส ชคฺคิสฺสตี’ติ อาโภคํ กตฺวา วา นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติฯ เกวลํ ภิกฺขุนึ วา มาตุคามํ วา อาปุจฺฉิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ อถ ทฺวารสฺส อุทุกฺขลํ วา อุตฺตรปาสโก วา ภิโนฺน วา โหติ

อฏฺฐปิโต วา, สํวริตุํ น สโกฺกติ, นวกมฺมตฺถํ วา ปน อิฏฺฐกปุโญฺช วา มตฺติกาทีนํ วา ราสิ อ โนฺตทฺวาเร กโต โหติ, อฏฺฏํ วา พนฺธนฺติ, ยถา สํวริตุํ น สโกฺกติ; เอวรูเป อนฺตราเย สติ อสํว ริตฺวาปิ นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติฯ ยทิ ปน กวาฏํ นตฺถิ, ลทฺธกปฺปเมวฯ อุปริ สยเนฺตน นิเสฺสณิํ อาโร เปตฺวา นิปชฺชิตพฺพํฯ สเจ นิเสฺสณิมตฺถเก ถกนกํ โหติ, ถเกตฺวาปิ นิปชฺชิตพฺพํฯ คเพฺภ นิปชฺชเนฺตน คพฺภทฺวารํ วา ปมุขทฺวารํ วา ยํกิญฺจิ สํวริตฺวา นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติฯ สเจ เอกกุฏฺฏเก เคเห ทฺวีสุ ปเสฺสสุ ทฺวารานิ กตฺวา วฬญฺชนฺติ, เทฺวปิ ทฺวารานิ ชคฺคิตพฺพานิฯ

ติภูมเกปิ ปาสาเท ทฺวารํ ชคฺคิตพฺพเมวฯ สเจ ภิกฺขาจารา ปฏิกฺกมฺม โลหปาสาทสทิสํ ปาสาทํ พหู ภิกฺขู ทิวาวิหารตฺถํ ปวิสนฺติ, สงฺฆเตฺถเรน ทฺวารปาลสฺส ‘‘ทฺวารํ ชคฺคาหี’’ติ วตฺวา วา ‘‘ทฺวารชคฺคนํ เอตสฺส ภาโร’’ติ อาโภคํ กตฺวา วา ปวิสิตฺวา นิปชฺชิตพฺพํ ฯ ยาว สงฺฆนว เกน เอวเมว กตฺตพฺพํฯ ปุเร ปวิสนฺตานํ ‘‘ทฺวารชคฺคนํ นาม ปจฺฉิมานํ ภาโร’’ติ เอวํ อาโภคํ กาตุมฺปิ วฏฺฏติฯ อนาปุจฺฉา วา อาโภคํ วา อกตฺวา อโนฺตคเพฺภ วา อสํวุตทฺวาเร พหิ วา นิปช ฺชนฺตานํ อาปตฺติฯ คเพฺภ วา พหิ วา นิปชฺชนกาเลปิ ‘‘ทฺวารชคฺคนํ นาม มหาทฺวาเร ทฺวาร ปาลสฺส ภาโร’’ติ อาโภคํ กตฺวา นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติเยวฯ โลหปาสาทาทีสุ อากาสตเล นิปชฺชเน ฺตนาปิ ทฺวารํ สํวริตพฺพเมวฯ

อยเมฺหตฺถ สเงฺขโป – อิทํ ทิวาปฏิสลฺลียนํ เยน เกนจิ ปริกฺขิเตฺต สทฺวารพเนฺธ ฐาเน กถิตํฯ ตสฺมา อโพฺภกาเส วา รุกฺขมูเล วา มณฺฑเป วา ยตฺถ กตฺถจิ สทฺวารพเนฺธ นิปชฺชเนฺตน ทฺวารํ สํวริตฺวาว นิปชฺชิตพฺพํฯ สเจ มหาปริเวณํ โหติ, มหาโพธิยงฺคณโลหปาสาทงฺคณสทิสํ พหูนํ โอสรณฏฺฐานํ, ยตฺถ ทฺวารํ สํวุตมฺปิ สํวุตฏฺฐาเน น ติฏฺฐติ, ทฺวารํ อลภนฺตา ปาการํ อารุ หิตฺวาปิ วิจรนฺติ, ตตฺถ สํวรณกิจฺจํ นตฺถิฯ รตฺติํ ทฺวารํ วิวริตฺวา นิปโนฺน อรุเณ อุคฺคเต อุฏฺฐหติ, อนาปตฺติฯ สเจ ปพุชฺฌิตฺวา ปุน สุปติ, อาปตฺติฯ โย ปน ‘‘อรุเณ อุคฺคเต วุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ ปริจฺ ฉินฺทิตฺวาว ทฺวารํ อสํวริตฺวา รตฺติํ นิปชฺชติ, ยถาปริเจฺฉทเมว จ น วุฏฺฐาติ, ตสฺส อาปตฺติเยวฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ‘‘เอวํ นิปชฺชโนฺต อนาทริยทุกฺกฏาปิ น มุจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ

โย ปน พหุเทว รตฺติํ ชคฺคิตฺวา อทฺธานํ วา คนฺตฺวา ทิวา กิลนฺตรูโป มเญฺจ นิสิโนฺน ปาเท ภูมิโต อโมเจตฺวาว นิทฺทาวเสน นิปชฺชติ, ตสฺส อนาปตฺติฯ สเจ โอกฺกนฺตนิโทฺท อชา นโนฺตปิ ปาเท มญฺจกํ อาโรเปติ, อาปตฺติเยวฯ นิสีทิตฺวา อปสฺสาย สุปนฺตสฺส อนาปตฺติฯ โยปิ จ ‘‘นิทฺทํ วิโนเทสฺสามี’’ติ จงฺกมโนฺต ปติตฺวา สหสาว วุฏฺฐาติ, ตสฺสาปิ อนาปตฺติฯ โย ปน ปติตฺวา ตเตฺถว สยติ, น วุฏฺฐาติ, ตสฺส อาปตฺติฯ

โก มุจฺจติ, โก น มุจฺจตีติ? **มหาปจฺจริยํ** ตาว ‘‘เอกภเงฺคน นิปนฺนโกเยว มุจฺจติฯ ปาเท ปน ภูมิโต โมเจตฺวา นิปโนฺน ยกฺขคหิตโกปิ วิสญฺญีภูโตปิ น มุจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ **กุรุนฺทฏฺฐ กถายํ** ปน ‘‘พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโตว มุจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘โย จงฺกมโนฺต มุจฺฉิตฺวา ปติโต ตเตฺถว สุปติ, ตสฺสาปิ อวิสยตฺตา อาปตฺติ น ทิสฺสติฯ อาจริยา ปน เอวํ น กถยนฺติฯ ตสฺมา อาปตฺติเยวาติ **มหาปทุมเตฺถเรน** วุตฺตํฯ เทฺว ปน ชนา อาปตฺติโต มุจฺจนฺติ เยว, โย จ ยกฺขคหิตโก, โย จ พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโต’’ติฯ

๗๘. ภารุกจฺฉกวตฺถุมฺหิ **อนาปตฺติ สุปินเนฺตนา**ติ ยสฺมา สุปินเนฺต อวิสยตฺตา เอวํ โหติ, ตสฺมา อุปาลิเตฺถโร ภควตา อวินิจฺฉิตปุพฺพมฺปิ อิมํ วตฺถุํ นยคฺคาเหน วินิจฺฉินิฯ ภควาปิ จ สุตฺวา ‘‘สุกถิตํ, ภิกฺขเว, อุปาลินา; อปเท ปทํ กโรโนฺต วิย, อากาเส ปทํ ทเสฺสโนฺต วิย อุ ปาลิ อิมํ ปญฺหํ กเถสี’’ติ วตฺวา เถรํ เอตทเคฺค ฐเปสิ – ‘‘เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺ

ขูนํ วินยธรานํ ยทิทํ อุปาลี’’ติ (อ. นิ. ๑.๒๑๙, ๒๒๘)ฯ อิโต ปรานิ สุปฺพฺพาทีนิ วตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๘๐. ภิกฺขุนีสมฺปโยชนาทีสุ เต ลิจฺฉวิกุมารกา ขิฑฺฑาปสุตา อตฺตโน อนาจาเรน เอวํ อกํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย จ ลิจฺฉวีนํ วินาโส เอว อุทปาทิฯ

๘๒. วุฑฺฒปพฺพชิตวตฺถุมฺหิ **ทสฺสนํ อคมาสี**ติ อนุกมฺปาย ‘‘ตํ ทกฺขิสฺสามี’’ติ เคหํ อคมาสิฯ อถสฺส สา อตฺตโน จ ทารกานญฺจ นานปฺปกาเรหิ อนาถภาวํ สํวเณฺณสิฯ อนเปกฺขญฺจ นํ ญตฺวา กุปิตา ‘‘เอหิ วิพฺภมาหี’’ติ พลกฺกาเรน อคฺคเหสิฯ โส อตฺตานํ โมเจตุํ ปฏิกฺกมโนฺต ชราทุพฺพลตาย อุตฺตาโน ปริปติฯ ตโต สา อตฺตโน มนํ อกาสิฯ โส ปน ภิกฺขุ อนาคามี สมุจฺฉินฺนกามราโค ตสฺมา น สาทิยีติฯ

๘๓. มิคโปตกวตฺถุ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

วินีตวตฺถุ นิฏฺฐิตํฯ

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย

ปฐมปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ตตฺริทํ สมนฺตปาสาทิกาย สมนฺตปาสาทิกตฺตสฺมิํ –

อาจริยปรมฺปรโต, นิทานวตฺถุปฺปเภททีปนโต;
ปรสมยวิวชฺชนโต, สกสมยวิสุทฺธิโต เจวฯ

พฺยญฺชนปริโสธนโต, ปทตฺถโต ปาฬิโยชนกฺกมโต;
สิกฺขาปทนิจฺฉยโต, วิภงฺคนยเภททสฺสนโตฯ

สมฺปสฺสตํ น ทิสฺสติ, กิญฺจิ อปาสาทิกํ ยโต เอตฺถ;
วิญฺญูนมยํ ตสฺมา, สมนฺตปาสาทิกาเตฺววฯ

สํวณฺณนา ปวตฺตา, วินยสฺส วิเนยฺยทมนกุสเลน;
วุตฺตสฺส โลกนาเถน, โลกมนุกมฺปมาเนนาติฯ

ปฐมปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยปาราชิกํ

ทุติยํ อทุติเยน, ยํ ชิเนน ปกาสิตํ;
ปาราชิกํ ตสฺส ทานิ, ปโตฺต สํวณฺณนากฺกโมฯ

ยสฺมา ตสฺมา สุวิเญฺญยฺยํ, ยํ ปุเพฺพ จ ปกาสิตํ;
ตํ สพฺพํ วชฺชยิตฺวาน, โหติ สํวณฺณนา อยํฯ

ธนิยวตฺถุวณฺณนา

๘๔. เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเตติ ตตฺถ **ราชคเห**ติ เอวํนามเก นคเร, ตญฺหิ มนฺธาตุ-มหาโควินฺทาทีหิ ปริคฺคหิตตฺตา ‘‘ราชคห’’นฺติ วุจฺจติฯ อเญฺญเปตฺถ ปกาเร วณฺณยนฺติฯ กึ เตหิ! นามเมตํ ตสฺส นครสฺสฯ ตํ ปเนตํ พุทฺธกาเล จ จกฺกวตฺติกาเล จ นครํ โหติฯ เสสกาเล สุญฺญํ โหติ ยกฺขปริคฺคหิตํ, เตสํ วสนฺตวนํ หุตฺวา ติฏฺฐติฯ เอวํ โคจรคามํ ทเสฺสตฺวา นิวาสนฏฺฐานมาห – **คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต**ติฯ โส จ คิชฺฌา ตสฺส กูเฏสุ วสึสุ, คิชฺฌสทิสานิ วา ตสฺส กูฏานิ; ตสฺมา **คิชฺฌกูโฏ**ติ วุจฺจตีติ เวทิตโพฺพฯ

สมฺพหุลาติ วินยปริยาเยน ตโย ชนา สมฺพหุลาติ วุจฺจนฺติ, ตโต ปรํ สโงฺฆฯ สุตฺตนฺตปริยาเยน ตโย ตโย เอว, ตโต ปฏฺฐาย สมฺพหุลาฯ อิธ ปน เต สุตฺตนฺตปริยาเยน สมฺพหุลาติ เวทิตพฺพาฯ **สนฺทิฏฺฐา**ติ นาติวิสฺสาสิกา น ทฬฺหมิตฺตา; ตตฺถ ตตฺถ สงฺคมฺม ทิฏฺฐตฺตา หิ เต สนฺทิฏฺฐาติ วุจฺจนฺติฯ **สมฺภตฺตา**ติ อติวิสฺสาสิกา ทฬฺหมิตฺตา; เต หิ สุฏฺฐุ ภตฺตา ภชมานา เอกสโมฺภคปริโภคาติ กตฺวา ‘‘สมฺภตฺตา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **อิสิคิลิปเสฺส**ติ อิสิคิลิ นาม ปพฺพโต, ตสฺส ปเสฺสฯ ปุเพฺพ กิร ปญฺจสตมตฺตา ปเจฺจกพุทฺธา กาสิโกสลาทีสุ ชนปเทสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ตสฺมึ ปพฺพเต สนฺนิปติตฺวา สมาปตฺติยา วีตินาเมนฺติฯ มนุสฺสา เต ปวิสเนฺตว ปสฺสนฺติ น นิกฺขมเนฺตฯ ตโต อาหํสุ – ‘‘อยํ ปพฺพโต อิเม อิสโย คิลตี’’ติฯ ตทุปาทาย ตสฺส ‘‘อิสิคิลิ’’เตฺวว สมญฺญา อุทปาทิ, ตสฺส ปเสฺส ปพฺพตปาเทฯ

ติณกุฏิโย กริตฺวาติ ติณจฺฉทนา สทฺวารพนฺธา กุฏิโย กตฺวาฯ วสฺสํ อุปคจฺฉเนฺตน หิ นาลกปฏิปทํ ปฏิปเนฺนนาปิ ปญฺจนฺนํ ฉทนานํ อญฺญตเรน ฉเนฺนเยว สทฺวารพเนฺธ เสนาสเน อุปคนฺตพฺพํฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพํฯ โย อุปคเจฺฉยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๐๔)ฯ ตสฺมา วสฺสกาเล สเจ เสนาสนํ ลภติ, อิเจฺจตํ กุสลํ; โน เจ ลภติ, หตฺถกมฺมํ ปริเยสิตฺวาปิ กาตพฺพํฯ หตฺถกมฺมํ อลภเนฺตน สามมฺปิ กาตพฺพํฯ น เตฺวว อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพํฯ อยมนุธมฺมตาฯ ตสฺมา เต ภิกฺขู ติณกุฏิโย กริตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานาทีนิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา กติกวตฺตานิ จ ขนฺธกวตฺตานิ จ อธิฏฺฐาย ตีสุ สิกฺขาสุ สิกฺขมานา วสฺสํ อุปคจฺฉึสุฯ

อายสฺมาปิ ธนิโยติ น เกวลํ เต เถราว อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส อาทิกมฺมิโก อายสฺมา ธนิโยปิฯ **กุมฺภการปุโตฺต**ติ กุมฺภการสฺส ปุโตฺต; ตสฺส หิ นามํ ธนิโย, ปิตา กุมฺภกาโร, เตน วุตฺตํ – ‘‘ธนิโย กุมฺภการปุโตฺต’’ติฯ **วสฺสํ อุปคจฺฉี**ติ เตหิ เถเรหิ สทฺธึ เอกฏฺฐาเนเยว ติณกุฏิกํ กริตฺวา วสฺสํ อุปคจฺฉิฯ **วสฺสํวุตฺถา**ติ ปุริมิกาย อุปคตา มหาปวารณาย ปวาริตา ปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย ‘‘วุตฺถวสฺสา’’ติ วุจฺจนฺติฯ เอวํ วสฺสํวุตฺถา หุตฺวาฯ

ติณกุฏิโย ภินฺทิตฺวาติ น ทณฺฑมุคฺคราทีหิ จุณฺณวิจุณฺณํ กตฺวา, วตฺตสีเสน ปน ติณญฺจ ทารุวลฺลิ-อาทีนิ จ โอโรเปตฺวาติ อโตฺถฯ เยน หิ วิหารปจฺจเนฺต กุฏิ กตา โหติ, เตน สเจ อาวาสิกา ภิกฺขู โหนฺติ, เต อาปุจฺฉิตพฺพาฯ ‘‘สเจ อิมํ กุฏึ ปฏิชคฺคิตฺวา โกจิ วสิตุํ อุสฺสหติ, ตสฺส เทถา’’ติ วตฺวา ปกฺกมิตพฺพํฯ เยน อรเญฺญ วา กตา โหติ , ปฏิชคฺคนกํ วา น ลภติ, เตน ‘‘อเญฺญสมฺปิ ปริโภคํ ภวิสฺสตี’’ติ ปฏิสาเมตฺวา คนฺตพฺพํฯ เต ปน ภิกฺขู อรเญฺญ กุฏิโย กตฺวา ปฏิชคฺคนกํ อลภนฺตา ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ ปฏิสาเมตฺวา สโงฺคเปตฺวาติ อโตฺถฯ ยถา จ ฐปิตํ ตํ อุปจิกาหิ น ขชฺชติ , อโนวสฺสกญฺจ โหติ, ตถา ฐเปตฺวา ‘‘อิทํ ฐานํ อาคนฺตฺวา วสิตุกามานํ สพฺรหฺมจารีนํ อุปการาย ภวิสฺสตี’’ติ คมิยวตฺตํ ปูเรตฺวาฯ

ชนปทจาริกํ ปกฺกมึสูติ อตฺตโน อตฺตโน จิตฺตานุกูลํ ชนปทํ อคมํสุฯ **อายสฺมา ปน ธนิโย กุมฺภการปุโตฺต ตเตฺถว วสฺสํ วสี**ติอาทิ อุตฺตานตฺถเมวฯ **ยาวตติยก**นฺติ ยาวตติย

วารํฯ **อนวโย**ติ อนุอวโย, สนฺธิวเสน อุการโลโปฯ อนุ อนุ อวโย, ยํ ยํ กุมฺภกาเรหิ กตฺตพฺพํ นาม อตฺถิ, สพฺพตฺถ อนูโน ปริปุณฺณสิโปฺปติ อโตฺถฯ **สเก**ติ อตฺตโน สนฺตเกฯ **อาจริยเก**ติ อาจริยกเมฺมฯ **กุมฺภการกเมฺม**ติ กุมฺภการานํ กเมฺม; กุมฺภกาเรหิ กตฺตพฺพกเมฺมติ อโตฺถฯ เอเตน สกํ อาจริยกํ สรูปโต ทสฺสิตํ โหติฯ **ปริโยทาตสิโปฺป**ติ ปริสุทฺธสิโปฺปฯ อนวยเตฺตปิ สติ อเญฺญหิ อสทิสสิโปฺปติ วุตฺตํ โหติฯ

สพฺพมตฺติกามยนฺติ ปิฏฺฐสงฺฆาฎกกวาฎสูจิฆฎิกวาตปานกวาฎมตฺตํ ฐเปตฺวา อวเสสํ ภิตฺติฉทนิฎฺฐกถมฺภาทิเภทํ สพฺพํ เคหสมฺภารํ มตฺติกามยเมว กตฺวาติ อโตฺถฯ **ติณญฺจ กฎฺฐญฺจ โคมยญฺจ สงฺกฑฺฒิตฺวา ตํ กุฎิกํ ปจี**ติ ตํ สพฺพมตฺติกามยํ กตฺวา ปาณิกาย ฆํสิตฺวา สุกฺขาเปตฺวา เตลตมฺพมตฺติกาย ปริมชฺชิตฺวา อโนฺต จ พหิ จ ติณาทีหิ ปูเรตฺวา ยถา ปกฺกา สุปกฺกา โหติ, เอวํ ปจิฯ เอวํ ปกฺกา จ ปน สา อโหสิ กุฎิกา ฯ **อภิรูปา**ติ สุรูปาฯ **ปาสาทิกา**ติ ปสาทชนิกาฯ **โลหิติกา**ติ โลหิตวณฺณาฯ **กิงฺกณิกสโทฺท**ติ กิงฺกณิกชาลสฺส สโทฺทฯ ยถา กิร นานารตเนหิ กตสฺส กิงฺกณิกชาลสฺส สโทฺท โหติ, เอวํ ตสฺสา กุฎิกาย วาตปานนฺตริกาทีหิ ปวิเฎฺฐน วาเตน สมาหตาย สโทฺท อโหสิฯ เอเตนสฺสา อโนฺต จ พหิ จ สุปกฺกภาโว ทสฺสิโต โหติฯ **มหาอฎฺฐกถายํ** ปน ‘‘กิงฺกณิกา’’ติ กํสภาชนํ, ตสฺมา ยถา อภิหตสฺส กํสภาชนสฺส สโทฺท, เอวมสฺสา วาตปฺปหตาย สโทฺท อโหสี’’ติ วุตฺตํฯ

๘๕. **กิํ เอตํ, ภิกฺขเว**ติ เอตฺถ ชานโนฺตว ภควา กถาสมุฎฺฐาปนตฺถํ ปุจฺฉิฯ **ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุ**ํติ สพฺพมตฺติกามยาย กุฎิกาย กรณภาวํ อาทิโต ปฎฺฐาย ภควโต อาโรเจสุํฯ **กถญฺหิ นาม โส, ภิกฺขเว…เป…. กุฎิกํ กริสฺสตี**ติ อิทํ อตีตเตฺถ อนาคตวจนํ; อกาสีติ วุตฺตํ โหติฯ ตสฺส ลกฺขณํ สทฺทสตฺถโต ปริเยสิตพฺพํฯ **น หิ นาม, ภิกฺขเว, ตสฺส โมฆปุริสสฺส ปาเณสุ อนุทฺทยา อนุกมฺปา อวิเหสา ภวิสฺสตี**ติ เอตฺถ **อนุทฺทยา**ติ อนุรกฺขณา; เอเตน เมตฺตาปุพฺพภาคํ ทเสฺสติฯ **อนุกมฺปา**ติ ปรทุเกฺขน จิตฺตกมฺปนาฯ **อวิเหสา**ติ อวิหิํสนา; เอเตหิ กรุณาปุพฺพภาคํ ทเสฺสติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘ภิกฺขเว , ตสฺส โมฆปุริสสฺส ปถวีขณนจิกฺขลฺลมทฺทนอคฺคิทาเนสุ พหู ขุทฺทานุขุทฺทเก ปาเณ พฺยาพาเธนฺตสฺส วินาเสนฺตสฺส เตสุ ปาเณสุ เมตฺตากรุณานํ ปุพฺพภาคมตฺตาปิ อนุทฺทยา อนุกมฺปา อวิเหสา น หิ นาม ภวิสฺสติ อปฺปมตฺตกาปิ นาม น ภวิสฺสตี’’ติฯ **มา ปจฺฉิมา ชนตา ปาเณสุ ปาตพฺยตํ อาปชฺชี**ติ ปจฺฉิโม ชนสมูโห ปาเณสุ ปาตพฺยภาวํ มา อาปชฺชิฯ ‘‘พุทฺธกาเลปิ ภิกฺขูหิ เอวํ กตํ, อีทิเสสุ ฐาเนสุ ปาณาติปาตํ กโรนฺตานํ นตฺถิ โทโส’’ติ มญฺญิตฺวา อิมสฺส ทิฎฺฐานุคติํ อาปชฺชมานา ปจฺฉิมา ชนตา มา ปาเณสุ ปาตเพฺย ฆํสิตเพฺพ เอวํ มญฺญีติ วุตฺตํ โหติฯ

เอวํ ธนิยํ ครหิตฺวา **น จ, ภิกฺขเว, สพฺพมตฺติกามยา กุฎิกา กาตพฺพา**ติ อายติํ ตาทิสาย กุฎิกาย กรณํ ปฎิกฺขิปิ; ปฎิกฺขิปิตฺวา จ ‘‘โย กเรยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ สพฺพมตฺติกามยกุฎิกากรเณ อาปตฺติํ ฐเปสิฯ ตสฺมา โยปิ ปถวีขณนาทินา ปาเณสุ ปาตพฺยตํ อนาปชฺชโนฺต ตาทิสํ กุฎิกํ กโรติ, โสปิ ทุกฺกฎํ อาปชฺชติฯ ปถวีขณนาทีหิ ปน ปาเณสุ ปาตพฺยตํ อาปชฺชโนฺต ยํ ยํ วตฺถุํ วีติกฺกมติ, ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตเมว อาปตฺติํ อาปชฺชติฯ ธนิยเตฺถรสฺส อาทิกมฺมิกตฺตา อนาปตฺติฯ เสสานํ สิกฺขาปทํ อติกฺกมิตฺวา กโรนฺตานมฺปิ กตํ ลภิตฺวา ตตฺถ วสนฺตานมฺปิ ทุกฺกฎเมวฯ ทพฺพสมฺภารมิสฺสกา ปน ยถา วา ตถา วา มิสฺสา โหตุ, วฎฺฎติฯ สุทฺธมตฺติกามยาว น วฎฺฎติฯ สาปิ อิฎฺฐกาหิ คิญฺชกาวสถสเงฺขเปน กตา วฎฺฎติฯ **เอวํ ภเณฺตติ โข… เป…. ตํ กุฎิํ ภินฺทิํสู**ติ ภควโต วจนํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา กเฎฺฐหิ จ ปาสาเณหิ จ ตํ กุฎิกํ วิกิรนฺตา ภินฺทิํสุฯ

อถ โข อายสฺมา ธนิโยติอาทิมฺหิ อยํ สเงฺขปโตฺถ – ธนิโย เอกปเสฺส ทิวาวิหารํ นิสิ โนฺน เตน สเทฺทน อาคนฺตฺวา เต ภิกฺขู ‘‘กิสฺส เม ตุเมฺห, อาวุโส, กุฏึ ภินฺทถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ภควา เภทาเปตี’’ติ สุตฺวา สฺุพจตาย สมฺปฏิจฺฉิฯ

กสฺมา ปน ภควา อิมินา อติมหเนฺตน อุสฺสาเหน อตฺตโน วสนตฺถํ กตํ กุฏิกํ เภทาเปสิ, นนุ เอตเสฺสตฺถ วยกมฺมมฺปิ อตฺถีติ? กิญฺจาปิ อตฺถิ, อถ โข นํ ภควา อกปฺปิยาติ ภินฺทาเปสิ, ติตฺถิยธโชติ ภินฺทาเปสิฯ อยเมตฺถ วินิจฺฉโยฯ อฏฺฐกถายํ ปน อญฺญานิปิ การณานิ วุตฺตานิ – สตฺตานุทฺทยาย, ปตฺตจีวรคุตฺตตฺถาย, เสนาสนพาหุลฺลปอเสธนายาติอาทีนิฯ ตสฺมา อิทา นิปิ โย ภิกฺขุ พหุสฺสุโต วินยญฺญู อญฺญํ ภิกฺขุํ อกปฺปิยํ ปริกฺขารํ คเหตฺวา วิจรนฺตํ ทิสฺวา ตํ ฉินฺ ทาเปยฺย วา ภินฺทาเปยฺย วา อนุปวโชฺช , โส เนว โจเทตโพฺพ น สาเรตโพฺพ; น ตํ ลพฺภา วตฺ ตุํ ‘‘มม ปริกฺขาโร ตยา นาสิโต, ตํ เม เทหี’’ติฯ

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโย

ตตฺรายํ ปาฬิมุตฺตโก **กปฺปิยากปฺปิยปริกฺขารวินิจฺฉโย** – เกจิ ตาลปณฺณจฺฉตฺตํ อโนฺต วา พหิ วา ปญฺจวเณฺณน สุเตฺตน สิพฺพนฺตา วณฺณมฏฺฐํ กโรนฺติ, ตํ น วฏฺฏติฯ เอกวเณฺณน ปน นีเลน วา ปีตเกน วา เยน เกนจิ สุเตฺตน อโนฺต วา พหิ วา สิพฺพิตุํ ฉตฺตทณฺฑคฺคาหกํ สลาก ปญฺชรํ วา วินนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ ตญฺจ โข ถิรกรณตฺถํ, น วณฺณมฏฺฐตฺถายฯ ฉตฺตปณฺณเกสุ มกร ทนฺตกํ วา อฑฺฒจนฺทกํ วา ฉินฺทิตุํ น วฏฺฏติฯ ฉตฺตทเณฺฑ เคหถเมฺภสุ วิย ฆฏโก วา วาฬรูปกํ วา น วฏฺฏติฯ สเจปิ สพฺพตฺถ อารเคฺคน เลขา ทินฺนา โหติ, สาปิ น วฏฺฏติฯ ฆฏกมฺปิ วาฬรู ปมฺปิ ภินฺทิตฺวา ธาเรตพฺพํฯ เลขาปิ ฆํสิตฺวา วา อปเนตพฺพา, สุตฺตเกน วา ทโณฺฑ เวเฐต โพฺพฯ ทณฺฑพุเนฺท ปน อหิจฺฉตฺตกสณฺฐานํ วฏฺฏติฯ วาตปฺปหาเรน อจลนตฺถํ ฉตฺตมณฺฑลิกํ รชฺชุเกหิ คาเหตฺวา ทเณฺฑ พนฺธนฺติ, ตสฺมึ พนฺธนฏฺฐาเน วลยมิว อุกฺกิริตฺวา เลขํ ฐเปนฺติ, สา วฏฺฏติฯ

จีวรมณฺฑนตฺถาย นานาสุตฺตเกหิ สตปทีสทิสํ สิพฺพนฺตา อาคนฺตุกปฏฺฏํ ฐเปนฺติ, อญฺญมฺปิ ยํกิญฺจิ สูจิกมฺมวิการํ กโรนฺติ, ปฏฺฏมุเข วา ปริยเนฺต วา เวณึ วา สงฺขลิกํ วา, เอว มาทิ สพฺพํ น วฏฺฏติ, ปกติสูจิกมฺมเมว วฏฺฏติฯ คณฺฐิกปฏฺฏกญฺจ ปาสกปฏฺฏญฺจ อฏฺฐโกณ มฺปิ โสฬสโกณมฺปิ กโรนฺติ, ตตฺถ อคฺฆิยคยมุคฺคราทีนิ ทเสฺสนฺติ, กกฺกฏกฺขีนิ อุกฺกิรนฺติ, สพฺพํ น วฏฺฏติ, จตุโกณเมว วฏฺฏติฯ โกณสุตฺตปิฬกา จ จีวเร รเตฺต ทุวิเญฺญยฺยรูปา วฏฺฏนฺติฯ กญฺ ชิกปิฏฺฐขลิอาทีสุ จีวรํ ปกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติฯ จีวรกมฺมกาเล ปน หตฺถมลสูจิมลาทีนํ โธวนตฺถํ กิ ลิฏฺฐกาเล จ โธวนตฺถํ วฏฺฏติฯ คนฺธํ วา ลาขํ วา เตลํ วา รชเน ปกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติฯ

จีวรํ รชิตฺวา สเงฺขน วา มณินา วา เยน เกนจิ น ฆเฏฺฏตพฺพํฯ ภูมิยํ ชาณุกานิ นิหนฺตฺวา หเตฺถหิ คเหตฺวา โทณิยมฺปิ น ฆํสิตพฺพํฯ โทณิยํ วา ผลเก วา ฐเปตฺวา อเนฺต คาหาเปตฺวา ห เตฺถหิ ปหริตุํ ปน วฏฺฏติ; ตมฺปิ มุฏฺฐินา น กาตพฺพํฯ โปราณกเตฺถรา ปน โทณิยมฺปิ น ฐเปสุํฯ เอโก คเหตฺวา ติฏฺฐติ; อปโร หเตฺถ กตฺวา หเตฺถน ปหรติฯ จีวรสฺส กณฺณสุตฺตกํ น วฏฺฏติ, รชิ ตกาเล ฉินฺทิตพฺพํฯ ยํ ปน ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, กณฺณสุตฺตก’’นฺติ (มหาว. ๓๔๔) เอวํ อนุ ญฺญาตํ, ตํ อนุวาเต ปาสกํ กตฺวา พนฺธิตพฺพํ รชนกาเล ลคฺคนตฺถายฯ คณฺฐิเกปิ โสภา กรณตฺถํ เลขา วา ปิฬกา วา น วฏฺฏติ, นาเสตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ

ปเตฺต วา ถาลเก วา อารเคฺคน เลขํ กโรนฺติ, อโนฺต วา พหิ วา น วฏฺฏติฯ ปตฺตํ ภมํ อาโร เปตฺวา มชฺชิตฺวา ปจนฺติ – ‘‘มณิวณฺณํ กริสฺสามา’’ติ, น วฏฺฏติ; เตลวโณฺณ ปน วฏฺฏติฯ ปตฺ

ตมณฺฑเล ภิตฺติกมฺมํ น วฏฺฏติ, มกรทนฺตกํ ปน วฏฺฏติฯ

ธมกรณฉตฺตกสฺส อุปริ วา เหฏฺฐา วา ธมกรณกุจฺฉิยํ วา เลขา น วฏฺฏติ, ฉตฺตมุขวฏฺฏิยํ ปนสฺส เลขา วฏฺฏติฯ

กายพนฺธนสฺส โสภนตฺถํ ตหึ ตหึ ทิคุณํ สุตฺตํ โกเฏฺฏนฺติ, กกฺกฏจฺฉินิ อุฏฺฐเปนฺติ, น วฏฺฏติฯ อุโภสุ ปน อเนฺตสุ ทสามุขสฺส ถิรภาวาย ทิคุณํ โกเฏฺฏตุํ วฏฺฏติฯ ทสามุเข ปน ฆฏกํ วา มกรมุขํ วา เทฑฺฑุภสีสํ วา ยํกิญฺจิ วิการรูปํ กาตุํ น วฏฺฏติฯ ตตฺถ ตตฺถ อจฺฉีนิ ทเสฺสตฺวา มาลากมฺมลตากมฺมาทีนิ วา กตฺวา โกฏฺฏิตกายพนฺธนมฺปิ น วฏฺฏติฯ อุชุกเมว ปน มจฺฉกณฺฏกํ วา ขชฺชุริปตฺตกํ วา มฏฺฐปฏฺฏิกํ วา กตฺวา โกฏฺฏิตุํ วฏฺฏติฯ กายพนฺธนสฺส ทสา เอกา วฏฺฏติ, เทฺว ตีณิ จตฺตาริปิ วฏฺฏนฺติ; ตโต ปรํ น วฏฺฏนฺติฯ รชฺชุกกายพนฺธนํ เอกเมว วฏฺฏติฯ ปามงฺคสณฺฐานํ ปน เอกมฺปิ น วฏฺฏติฯ ทสา ปน ปามงฺคสณฺฐานาปิ วฏฺฏติฯ พหุรชฺชุเก เอกโต กตฺวา เอเกน นิรนฺตรํ เวเฐตฺวา กตํ พหุรชฺชุกนฺติ น วตฺตพฺพํ, ตํ วฏฺฏติฯ

กายพนฺธนวิเธ อฏฺฐมงฺคลาทิกํ ยํกิญฺจิ วิการรูปํ น วฏฺฏติ, ปริเจฺฉทเลขามตฺตํ วฏฺฏติฯ วิธกสฺส อุโภสุ อเนฺตสุ ถิรกรณตฺถาย ฆฏกํ กโรนฺติ, อยมฺปิ วฏฺฏติฯ

อญฺชนิยํ อิตฺถิปุริสจตุปฺปทสกุณรูปํ วา มาลากมฺม-ลตากมฺมมกรทนฺตก-โคมุตฺตกอฑฺฒจนฺทกาทิเภทํ วา วิการรูปํ น วฏฺฏติฯ ฆํสิตฺวา วา ฉินฺทิตฺวา วา ยถา วา น ปญฺญายติ, ตถา สุเตฺตน เวเฐตฺวา วฬญฺชตพฺพาฯ อุชุกเมว ปน จตุรํสา วา อฏฺฐํสา วา โสฬสํสา วา อญฺชนี วฏฺฏติฯ เหฏฺฐโต ปิสฺสา เทฺว วา ติโสฺส วา วฏฺฏเลขาโย วฏฺฏนฺติฯ คีวายมฺปิสฺสา ปิธานกพนฺธนตฺถํ เอกา วฏฺฏเลขา วฏฺฏติฯ

อญฺชนิสลากายปิ วณฺณมฏฺฐกมฺมํ น วฏฺฏติฯ อญฺชนิตฺถวิกายมฺปิ ยํกิญฺจิ นานาวเณฺณน สุเตฺตน วณฺณมฏฺฐกมฺมํ น วฏฺฏติฯ เอเสว นโย กุญฺจิกาโกสเกปิฯ กุญฺจิกาย วณฺณมฏฺฐกมฺมํ น วฏฺฏติ, ตถา สิปาฏิกายํฯ เอกวณฺณสุเตฺตน ปเนตฺถ เยน เกนจิ สิพฺพิตุํ วฏฺฏติฯ

อารกณฺฏเกปิ วฏฺฏมณิกํ วา อญฺญํ วา วณฺณมฏฺฐํ น วฏฺฏติฯ คีวายํ ปน ปริเจฺฉทเลขา วฏฺฏติฯ ปิปฺผลิเกปิ มณิกํ วา ปีฬกํ วา ยํกิญฺจิ อุฏฺฐเปตุํ น วฏฺฏติฯ ทณฺฑเก ปน ปริเจฺฉทเลขา วฏฺฏติฯ นขเจฺฉทนํ วลิตกํเยว กโรนฺติ, ตสฺมา ตํ วฏฺฏติฯ อุตฺตรารณิยํ วา อธรารณิยํ วา อรณิธนุเก วา อุปริเปลฺลนทณฺฑเก วา มาลากมฺมาทิกํ ยํกิญฺจิ วณฺณมฏฺฐํ น วฏฺฏติ, เปลฺลนทณฺฑกสฺส ปน เวมเชฺฌ มณฺฑลํ โหติ, ตตฺถ ปริเจฺฉทเลขามตฺตํ วฏฺฏติฯ สูจิสณฺฑาสํ กโรนฺติ, เยน สูจึ ฑํสาเปตฺวา ฆํสนฺติ, ตตฺถ มกรมุขาทิกํ ยํกิญฺจิ วณฺณมฏฺฐํ น วฏฺฏติ, สูจิฑํสนตฺถํ ปน มุขมตฺตํ โหติ, ตํ วฏฺฏติฯ

ทนฺตกฏฺฐเจฺฉทนวาสิยมฺปิ ยํกิญฺจิ วณฺณมฏฺฐํ น วฏฺฏติ, อุชุกเมว กปฺปิยโลเหน อุโภสุ วา ปเสฺสสุ จตุรํสํ วา อฏฺฐํสํ วา พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ กตฺตรทเณฺฑปิ ยํกิญฺจิ วณฺณมฏฺฐํ น วฏฺฏติ, เหฏฺฐา เอกา วา เทฺว วา วฏฺฏเลขา อุปริ อหิจฺฉตฺตกมกุฬมตฺตญฺจ วฏฺฏติฯ

เตลภาชเนสุ วิสาเณ วา นาฬิยํ วา อลาพุเก วา อามณฺฑสารเก วา ฐเปตฺวา อิตฺถิรูปํ ปุริสรูปญฺจ อวเสสํ สพฺพมฺปิ วณฺณมฏฺฐกมฺมํ วฏฺฏติฯ

มญฺจปีเฐ ภิสิพิโมฺพหเน ภูมตฺถรเณ ปาทปุญฺฉเน จงฺกมนภิสิยา สมฺมุญฺชนิยํ กจวรฉฑฺฑนเก รชนโทณิกาย ปานียอุฬุเงฺก ปานียฆเฏ ปาทกถลิกาย ผลกปีฐเก วลยาธาร

เก ทณฺฑาธารเกปตฺตปิธาเน ตาลวณฺฏ วีชเนติ – เอเตสุ สพฺพํ มาลากมฺมาทิวณฺณมฏฺฐกมฺมํ วฏฺฏติฯ เสนาสเน ปน ทฺวารกวาฏวาตปานกวาฏาทีสุ สพฺพรตนมยมฺปิ วณฺณมฏฺฐกมฺมํ วฏฺฏติฯ

เสนาสเน กิญฺจิ ปฏิเสเธตพฺพํ นตฺถิ, อญฺญตฺร วิรุทฺธเสนาสนาฯ วิรุทฺธเสนาสนํ นาม อเญฺญสํ สีมาย ราชวลฺลเภหิ กตเสนาสนํ วุจฺจติ, ตสฺมา เย ตาทิสํ เสนาสนํ กโรนฺติ, เต วตฺตพฺพา – ‘‘มา อมฺหากํ สีมาย เสนาสนํ กโรถา’’ติฯ อนาทิยิตฺวา กโรนฺติเยว, ปุนปิ วตฺตพฺพา – ‘‘มา เอวํ อกตฺถ, มา อมฺหากํ อุโปสถปวารณานํ อนฺตรายมกตฺถ, มา สามคฺคึ ภินฺทิตฺถ, ตุมฺหากํ เสนาสนํ กตมฺปิ กตฏฺฐาเน น ฐสฺสตี’’ติฯ สเจ พลกฺกาเรน กโรนฺติเยว, ยทา เตสํ ลชฺชิปริสา อุสฺสนฺนา โหติ, สกฺกา จ โหติ ลทฺธุํ ธมฺมิโก วินิจฺฉโย, ตทา เตสํ เปเสตพฺพํ – ‘‘ตุมฺหากํ อาวาสํ หรถา’’ติฯ สเจ ยาว ตติยํ เปสิเต หรนฺติ, สาธุ; โน เจ หรนฺติ, ฐเปตฺวา โพธิญฺจ เจติยญฺจ อวเสสเสนาสนานิ ภินฺทิตพฺพานิ, โน จ โข อปริโภคํ กโรเนฺตหิ, ปฏิปาฏิยา ปน ฉทน-โคปานสี-อิฏฺฐกาทีนิ อปเนตฺวา เตสํ เปเสตพฺพํ – ‘‘ตุมฺหากํ ทพฺพสมฺภาเร หรถา’’ติฯ สเจ หรนฺติ, สาธุ; โน เจ หรนฺติ, อถ เตสุ ทพฺพสมฺภาเรสุ หิมวสฺสวาตาตปาทีหิ ปูติภูเตสุ วา โจเรหิ วา หเฏสุ อคฺคินา วา ทเฑฺฒสุ สีมสามิกา ภิกฺขู อนุปวชฺชา, น ลพฺภา โจเทตุํ ‘‘ตุเมฺหหิ อมฺหากํ ทพฺพสมฺภารา นาสิตา’’ติ วา ‘‘ตุมฺหากํ คีวา’’ติ วาฯ ยํ ปน สีมสามิเกหิ ภิกฺขูหิ กตํ, ตํ สุกตเมว โหตีติฯ

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโย นิฏฺฐิโตฯ

๘๖. เอวํ ภินฺนาย ปน กุฏิกาย ธนิยสฺส ปริวิตกฺกญฺจ ปุน กุฏิกรณตฺถาย อุสฺสาหญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘อถ โข อายสฺมโต’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ทารุคเห คณโก**ติ รเญฺญ ทารุภณฺฑาคาเร ทารุโคปโกฯ **เทวคหทารูนี**ติ เทเวน คหิตทารูนิฯ ราชปฏิคฺคหิตภูตานิ ทารูนีติ อโตฺถฯ **นครปฏิสงฺขาริกานี**ติ นครสฺส ปฏิสงฺขารูปกรณานิฯ **อาปทตฺถาย นิกฺขิตฺตานี**ติ อคฺคิทาเหน วา ปุราณภาเวน วา ปฏิราชูปรุนฺธนาทินา วา โคปุรฏฺฏาลกราชเนฺตปุรหตฺถิสาลาทีนํ วิปตฺติ อาปทาติ วุจฺจติฯ ตทตฺถํ นิกฺขิตฺตานีติ วุตฺตํ โหติฯ **ขณฺฑาขณฺฑิกํ เฉทาเปตฺวา**ติ อตฺตโน กุฏิยา ปมาณํ สลฺลเกฺขตฺวา กิญฺจิ อเคฺค กิญฺจิ มเชฺฌ กิญฺจิ มูเล ขณฺฑาขณฺฑํ กโรโนฺต เฉทาเปสิฯ

๘๗. **วสฺสกาโร**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํฯ **มคธมหามโตฺต**ติ มคธรเฎฺฐ มหามโตฺต, มหติยา อิสฺสริยมตฺตาย สมนฺนาคโต, มคธรโญฺญ วา มหามโตฺต; มหาอมโจฺจติ วุตฺตํ โหติฯ **อนุสญฺญายมาโน**ติ ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา ปจฺจเวกฺขมาโนฯ **ภเณ**ติ อิสฺสรานํ นีจฏฺฐานิกปุริสาลปนํฯ **พนฺธํ อาณาเปสี**ติ พฺราหฺมโณ ปกติยาปิ ตสฺมึ อิสฺสาปกโตวฯ โส รโญฺญ ‘‘อาณาเปหี’’ติ วจนํ สุตฺวา ยสฺมา ‘‘ปโกฺกสาเปหี’’ติ รโญฺญ น วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘นํ หเตฺถสุ จ ปาเทสุ จ พนฺธํ กตฺวา อาณาเปสฺสามี’’ติ พนฺธํ อาณาเปสิฯ **อทฺทส โข อายสฺมา ธนิโย**ติ กถํ อทฺทส? โส กิร อตฺตนา เลเสน ทารูนํ หฏภาวํ ญตฺวา ‘‘นิสฺสํสยํ เอส ทารูนํ การณา ราชกุลโต วธํ วา พนฺธํ วา ปาปุณิสฺสติ, ตทา นํ อหเมว โมเจสฺสามี’’ติ นิจฺจกาลํ ตสฺส ปวตฺตึ สุณโนฺตเยว วิจรติฯ ตสฺมา ตขณเญฺญว คนฺตฺวา อทฺทสฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อทฺทส โข อายสฺมา ธนิโย’’ติฯ **ทารูนํ กิจฺจา**ติ ทารูนํ การณาฯ **ปุราหํ หญฺญามี**ติ อหํ ปุรา หญฺญามิ; ยาว อหํ น หญฺญามิ, ตาว ตฺวํ เอยฺยาสีติ อโตฺถฯ

๘๘. **อิงฺฆ, ภเนฺต, สราเปหี**ติ เอตฺถ **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโตฯ **ปฐมาภิสิโตฺต**ติ อภิสิโตฺต หุตฺวา ปฐมํฯ **เอวรูปึ วาจํ ภาสิตา**ติ ‘‘ทินฺนเญฺญว สมณพฺราหฺมณานํ ติณกฏฺฐทกํ

ปริภุญฺชนฺตู’’ติ อิมํ เอวรูปิ วาจํ อภิสิโตฺต หุตฺวา ปฐมเมว ยํ ตฺวํ อภาสิ, ตํ สยเมว ภาสิตฺวา อิทานิ สรสิ, น สรสีติ วุตฺตํ โหติฯ ราชาโน กิร อภิสิตฺตมตฺตาเยว ธมฺมเภริํ จราเปนฺติ – ‘‘ทินฺนเญฺญว สมณพฺราหฺมณานํ ติณกโฎฺฐทกํ ปริภุญฺชนฺตู’’ติ ตํ สนฺธาย เอส วทติฯ **เตสํ มยา สนฺธาย ภาสิตนฺ**ติ เตสํ อปฺปมตฺตเกปิ กุกฺกุจฺจายนฺตานํ สมิตพาหิตปาปานํ สมณพฺราหฺมณานํ ติณกโฎฺฐทกหรณํ สนฺธาย มยา เอตํ ภาสิตํ; น ตุมฺหาทิสานนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ตญฺจ โข อรเญฺญ อปริคฺคหิตนฺ**ติ ตญฺจ ติณกโฎฺฐทกํ ยํ อรเญฺญ อปริคฺคหิตํ โหติ; เอตํ สนฺธาย มยา ภาสิตนฺติ ทีเปติฯ

โลเมน ตฺวํ มุโตฺตสีติ เอตฺถ โลมมิว โลมํ, กิํ ปน ตํ? ปพฺพชฺชาลิงฺคํฯ กิํ วุตฺตํ โหติ? ยถา นาม ธุตฺตา ‘‘มํสํ ขาทิสฺสามา’’ติ มหคฺฆโลมํ เอฬกํ คเณฺหยฺยุํฯ ตเมนํ อโญฺญ วิญฺญุปุริโส ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส เอฬกสฺส มํสํ กหาปณมตฺตํ อคฺฆติฯ โลมานิ ปน โลมวาเร โลมวาเร อเนเก กหาปเณ อคฺฆนฺตี’’ติ เทฺว อโลมเก เอฬเก ทตฺวา คเณฺหยฺยฯ เอวํ โส เอฬโก วิญฺญุปุริสมาคมฺม โลเมน มุเจฺจยฺยฯ เอวเมว ตฺวํ อิมสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา วธพนฺธนารโหฯ ยสฺมา ปน อรหทฺธโช สพฺภิ อวชฺฌรูโป, ตฺวญฺจ สาสเน ปพฺพชิตตฺตา ยํ ปพฺพชฺชาลิงฺคภูตํ อรหทฺธชํ ธาเรสิฯ ตสฺมา ตฺวํ อิมินา ปพฺพชฺชาลิงฺคโลเมน เอฬโก วิย วิญฺญุปุริสมาคมฺม มุโตฺตสีติฯ

มนุสฺสา อุชฺฌายนฺตีติ รโญฺญ ปริสติ ภาสมานสฺส สมฺมุขา จ ปรมฺมุขา จ สุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ มนุสฺสา อุชฺฌายนฺติ, อวชฺฌายนฺติ, อวชานนฺตา ตํ ฌายนฺติ โอโลเกนฺติ ลามกโต วา จิเนฺตนฺตีติ อโตฺถฯ **ขิยฺยนฺตี**ติ ตสฺส อวณฺณํ กเถนฺติ ปกาเสนฺติฯ **วิปาเจนฺตี**ติ วิตฺถาริกํ กโรนฺติ, สพฺพตฺถ ปตฺถรนฺติ; อยญฺจ อโตฺถ สทฺทสตฺถานุสาเรน เวทิตโพฺพฯ อยํ ปเนตฺถ โยชนา – ‘‘อลชฺชิโน อิเม สมณา สกฺยปุตฺติยา’’ติอาทีนิ จิเนฺตนฺตา อุชฺฌายนฺติฯ ‘‘นตฺถิ อิเมสํ สามญฺญ’’นฺติอาทีนิ ภณนฺตา ขิยฺยนฺติฯ ‘‘อปคตา อิเม สามญฺญา’’ติอาทีนิ ตตฺถ ตตฺถ วิตฺถาเรนฺตา วิปาเจนฺตีติฯ เอเตน นเยน อิเมสํ ปทานํ อิโต ปรมฺปิ ตตฺถ ตตฺถ อาคตปทานุรูเปน โยชนา เวทิตพฺพาฯ **พฺรหฺมจาริโน**ติ เสฎฺฐจาริโนฯ **สามญฺญ**นฺติ สมณภาโวฯ **พฺรหฺมญฺญ**นฺติ เสฎฺฐภาโวฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

รโญฺญ ทารูนีติอาทิมฺหิ ‘‘อทินฺนํ อาทิยิสฺสตี’’ติ อยํ อุชฺฌายนโตฺถฯ ยํ ปเนตํ อทินฺนํ อาทิยิ, ตํ ทเสฺสตุํ ‘‘รโญฺญ ทารูนี’’ติ วุตฺตํฯ อิติ วจนเภเท อสมฺมุยฺหเนฺตหิ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ปุราณโวหาริโก มหามโตฺต**ติ ภิกฺขุภาวโต ปุราเณ คิหิกาเล วินิจฺฉยโวหาเร นิยุตฺตตฺตา ‘‘โวหาริโก’’ติ สงฺขํ คโต มหาอมโจฺจฯ

อถ โข ภควา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจาติ ภควา สามํเยว โลกโวหารมฺปิ ชานาติ, อตีตพุทฺธานํ ปญฺญตฺติมฺปิ ชานาติ – ‘‘ปุเพฺพปิ พุทฺธา เอตฺตเกน ปาราชิกํ ปญฺญเปนฺติ, เอตฺตเกน ถุลฺลจฺจยํ, เอตฺตเกน ทุกฺกฎ’’นฺติฯ เอวํ สเนฺตปิ สเจ อเญฺญหิ โลกโวหารวิญฺญูหิ สทฺธิํ อสํสนฺทิตฺวา ปาทมเตฺตน ปาราชิกํ ปญฺญเปยฺย, เตนสฺส สิยุํ วตฺตาโร ‘‘สีลสํวโร นาม เอกภิกฺขุสฺสปิ อปฺปเมโยฺย อสเงฺขฺยโยฺย มหาปถวี-สมุทฺท-อากาสานิ วิย อติวิตฺถิโณฺณ, กถญฺหิ นาม ภควา ปาทมตฺตเกน นาเสสี’’ติ! ตโต ตถาคตสฺส ญาณพลํ อชานนฺตา สิกฺขาปทํ โกเปยฺยุํ, ปญฺญตฺตมฺปิ สิกฺขาปทํ ยถาฐาเน น ติเฎฺฐยฺยฯ โลกโวหารวิญฺญูหิ ปน สทฺธิํ สํสนฺทิตฺวา ปญฺญเตฺต โส อุปวาโท น โหติฯ อญฺญทตฺถุ เอวํ วตฺตาโร โหนฺติ – ‘‘อิเมหิ นาม อคาริกาปิ ปาทมเตฺตน โจรํ หนนฺติปิ พนฺธนฺติปิ ปพฺพาเชนฺติปิฯ กสฺมา ภควา ปพฺพชิตํ น นาเสสฺสติ; เยน ปรสนฺตกํ ติณสลากมตฺตมฺปิ น คเหตพฺพ’’นฺติ! ตถาคตสฺส จ ญาณพลํ ชานิสฺสนฺติฯ ปญฺญตฺตมฺปิ จ สิกฺขาปทํ อกุปฺปํ ภวิสฺสติ, ยถาฐาเน ฐสฺสติฯ ตสฺมา โลกโวหารวิญฺญูหิ สทฺธิํ สํสนฺทิตฺวา ปญฺญ

เปตฺกาโม สพฺพาวนฺตํ ปริสํ อนุวิโลเกนฺต **อถ โข ภควา อวิทูเร นิสินฺนํ ทิสฺวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ "กิตฺตเกน โข ภิกฺขุ ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร โจรํ คเหตฺวา หนติ วา พนฺธติ วา ปพฺพาเชติ วา"**ติฯ

ตตฺถ **มาคโธ**ติ มคธานํ อิสฺสโรฯ **เสนิโย**ติ เสนาย สมฺปนฺโนฯ **พิมฺพิสาโร**ติ ตสฺส นามํฯ **ปพฺพาเชติ วา**ติ รฏฺฐโต นิกฺขาเมติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ **ปญฺจมาสโก ปาโท**ติ ตทา ราชคเห วีสติมาสโก กหาปโณ โหติ, ตสฺมา ปญฺจมาสโก ปาโทฯ เอเตน ลกฺขเณน สพฺพชนปเทสุ กหาปณสฺส จตุตฺโถ ภาโค ''ปาโท''ติ เวทิตพฺโพฯ โส จ โข โปราณสฺส นีลกหาปณสฺส วเสน, น อิตเรสํ รุทฺรทามกาทีนํฯ เตน หิ ปาเทน อตีตพุทฺธาปิ ปาราชิกํ ปญฺญเปสุํ, อนาคตาปิ ปญฺญเปสฺสนฺติฯ สพฺพพุทฺธานญฺหิ ปาราชิกวตฺถุมฺหิ วา ปาราชิเก วา นานตฺตํ นตฺถิฯ อิมาเนว จตฺตาริ ปาราชิกวตฺถูนิ ฯ อิมาเนว จตฺตาริ ปาราชิกานิฯ อิโต อูนํ วา อติเรกํ วา นตฺถิฯ ตสฺมา ภควาปิ ธนิยํ วิครหิตฺวา ปาเทเนว ทุติยปาราชิกํ ปญฺญเปนฺโต **"โย ปน ภิกฺขุ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาต"**นฺติอาทิมาหฯ

เอวํ มูลเจฺฉชฺชวเสน ทฬฺหํ กตฺวา ทุติยปาราชิเก ปญฺญตฺเต อปรมฺปิ อนุปญฺญตฺตตฺถาย รชกภณฺฑิกวตฺถุ อุทปาทิ, ตสฺสุปฺปตฺติทีปนตฺถเมตํ วุตฺตํ – **"เอวญฺจิทํ ภควตา ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ โหตี"**ติฯ ตสฺสโตฺถ จ อนุปญฺญตฺติสมฺพนฺโธ จ **ปฐมปาราชิกวณฺณนายํ** วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺโพฯ ยถา จ อิธ, เอวํ อิโต ปเรสุ สพฺพสิกฺขาปเทสุฯ ยํ ยํ ปุเพฺพ วุตฺตํ, ตํ ตํ สพฺพํ วเชฺชตฺวา อุปรูปริ อปุพฺพเมว วณฺณยิสฺสามฯ ยทิ หิ ยํ ยํ วุตฺตนยํ, ตํ ตํ ปุนปิ วณฺณยิสฺสาม, กทา วณฺณนาย อนฺตํ คมิสฺสาม! ตสฺมา ยํ ยํ ปุเพฺพ วุตฺตํ, ตํ ตํ สพฺพํ สาธุกํ อุปสลฺลเกฺขตฺวา ตตฺถ ตตฺถ อโตฺถ จ โยชนา จ เวทิตพฺพาฯ อปุพฺพํ ปน ยํกิญฺจิ อนุตฺตานตฺถํ, ตํ สพฺพํ มยเมว วณฺณยิสฺสามฯ

ธนิยวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙๐. **รชกตฺถรณํ คนฺตฺวา**ติ รชกติตฺถํ คนฺตฺวา; ตญฺหิ ยสฺมา ตตฺถ รชกา วตฺถานิ อตฺถรนฺติ, ตสฺมา รชกตฺถรณนฺติ วุจฺจติฯ **รชกภณฺฑิก**นฺติ รชกานํ ภณฺฑิกํ; รชกา สายนฺหสมเย นครํ ปวิสนฺตา พหูนิ วตฺถานิ เอเกกํ ภณฺฑิกํ พนฺธนฺติฯ ตโต เอกํ ภณฺฑิกํ เตสํ ปมาเทน อปสฺสนฺตานํ อวหริตฺวา เถเนตฺวาติ อโตฺถฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๙๒. **คาโม นามา**ติ เอวมาทิ ''คามา วา อรญฺญา วา''ติ เอตฺถ วุตฺตสฺส คามสฺส จ อรญฺญสฺส จ ปเภททสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตตฺถ ยสฺมิํ คาเม เอกา เอว กุฏิ, เอกํ เคหํ เสยฺยถาปิ มลยชนปเท; อยํ เอกกุฏิโก คาโม นามฯ เอเตน นเยน อปเรปิ เวทิตพฺพาฯ **อมนุสฺสํ นาม** โย สพฺพโส วา มนุสฺสานํ อภาเวน ยกฺขปริคฺคหภูโต; ยโต วา มนุสฺสา เกนจิ การเณน ปุนปิ อาคนฺตุกามา เอว อปกฺกนฺตาฯ **ปริกฺขิโตฺต นาม** อิฏฺฐกปาการํ อาทิํ กตฺวา อนฺตมโส กณฺฏกสาขาหิปิ ปริกฺขิโตฺตฯ **โคนิสาทินิวิโฏฺฐ นาม** วีถิสนฺนิเวสาทิวเสน อนิวิสิตฺวา ยถา คาโว ตตฺถ ตตฺถ เทฺว ตโย นิสีทนฺติ, เอวํ ตตฺถ ตตฺถ เทฺว ตีณิ ฆรานิ กตฺวา นิวิโฏฺฐฯ **สโตฺถ**ติ ชงฺฆสตฺถสกฏสตฺถาทีสุ โย โกจิฯ อิมสฺมิญฺจ สิกฺขาปเท นิคโมปิ นครมฺปิ คามคฺคหเณเนว คหิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

คามูปจาโรติอาทิ อรญฺญปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **อินฺทขีเล ฐิตสฺสา**ติ ยสฺส คามสฺส อนุราธปุรเสฺสว เทฺว อินฺทขีลา, ตสฺส อพฺภนฺตริเม อินฺทขีเล ฐิตสฺส; ตสฺส หิ พาหิโร อินฺทขีโล อาภิธมฺมิกนเยน อรญฺญสเงฺขปํ คจฺฉติฯ ยสฺส ปน เอโก, ตสฺส คามทฺวารพาหานํ เวมเชฺฌ ฐิตสฺสฯ ยตฺราปิ หิ อินฺทขีโล นตฺถิ, ตตฺร คามทฺวารพาหานํ เวมชฺฌเมว ''อินฺทขีโล''ติ วุจฺจติฯ เตน วุตฺตํ – ''คามทฺวารพาหานํ เวมเชฺฌ ฐิตสฺสา''ติฯ **มชฺฌิมสฺสา**ติ ถามมชฺฌิมสฺส, โน ปมาณมชฺฌิมสฺส, เนว อปฺปถามสฺส, น มหาถามสฺส; มชฺฌิมถามสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ **เลฑฺฑุปาโต**ติ ยถา มาตุคาโม กาเก อุฑฺฑาเปนฺโต อุชุกเมว หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา เลฑฺฑุํ ขิปติ, ยถา จ อุทกุเกฺขเป อุทกํ ขิปนฺติ, เอวํ อขิปิตฺวา ยถา ตรุณมนุสฺสา อตฺตโน พลํ ทเสฺสนฺตา พาหํ ปสาเรตฺวา เลฑฺฑุํ ขิปนฺติ, เอวํ ขิตฺตสฺส เลฑฺฑุสฺส ปตนฎฺฐานํฯ ปติโต ปน ลุฐิตฺวา ยตฺถ คจฺฉติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ

อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโตติ เอตฺถ ปน นิพฺพโกสสฺส อุทกปาตฎฺฐาเน ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สุปฺปปาโต วา มุสลปาโต วา **ฆรูปจาโร** นามฯ ตสฺมึ ฆรูปจาเร ฐิตสฺส เลฑฺฑุปาโต **คามูปจาโร**ติ **กุรุนฺทฎฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ **มหาปจฺจริยมฺปิ** ตาทิสเมวฯ **มหาอฎฺฐกถายํ** ปน ''ฆรํ นาม, ฆรูปจาโร นาม, คาโม นาม, คามูปจาโร นามา''ติ มาติกํ ฐเปตฺวา นิพฺพโกสสฺส อุทกปาตฎฺฐานพฺภนฺตรํ **ฆรํ** นามฯ ยํ ปน ทฺวาเร ฐิโต มาตุคาโม ภาชนโธวนอุทกํ ฉเฑฺฑติ, ตสฺส ปตนฎฺฐานญฺจ มาตุคาเมเนว อโนฺตเคเห ฐิเตน ปกติยา พหิ ขิตฺตสฺส สุปฺปสฺส วา สมฺมุญฺชนิยา วา ปตนฎฺฐานญฺจ, ฆรสฺส ปุรโต ทฺวีสุ โกเณสุ สมฺพนฺธิตฺวา มเชฺฌ รุกฺขสูจิทฺวารํ ฐเปตฺวา โครูปานํ ปเวสนนิวารณตฺถํ กตปริเกฺขโป จ อยํ สโพฺพปิ **ฆรูปจาโร** นามฯ ตสฺมึ ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาตพฺภนฺตรํ คาโม นามฯ ตโต อญฺญสฺส เลฑฺฑุปาตสฺส อพฺภนฺตรํ คามูปจาโร นามาติ วุตฺตํฯ อิทเมตฺถ ปมาณํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ สพฺพตฺถ โย โย อฎฺฐกถาวาโท วา เถรวาโท วา ปจฺฉา วุจฺจติ โส ปมาณโต ทฎฺฐโพฺพฯ

ยเญฺจตํ **มหาอฎฺฐกถายํ** วุตฺตํ, ตํ ปาฬิยา วิรุทฺธมิว ทิสฺสติฯ ปาฬิยญฺหิ – ''ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต''ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ อฎฺฐกถายํ ปน ตํ เลฑฺฑุปาตํ คามสเงฺขปํ กตฺวา ตโต ปรํ คามูปจาโร วุโตฺตติ? วุจฺจเต – สจฺจเมว ปาฬิยํ วุตฺตํ , อธิปฺปาโย ปเนตฺถ เวทิตโพฺพฯ โส จ อฎฺฐกถาจริยานเมว วิทิโตฯ ตสฺมา ยถา ''ฆรูปจาเร ฐิตสฺสา''ติ เอตฺถ ฆรูปจารลกฺขณํ ปาฬิยํ อวุตฺตมฺปิ อฎฺฐกถายํ วุตฺตวเสน คหิตํฯ เอวํ เสสมฺปิ คเหตพฺพํฯ

ตตฺรายํ นโย – อิธ คาโม นาม ทุวิโธ โหติ – ปริกฺขิโตฺต จ อปริกฺขิโตฺต จฯ ตตฺร ปริกฺขิตฺตสฺส ปริเกฺขโปเยว ปริเจฺฉโทฯ ตสฺมา ตสฺส วิสุํ ปริเจฺฉทํ อวตฺวา ''คามูปจาโร นาม ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อินฺทขีเล ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต''ติ ปาฬิยํ วุตฺตํฯ อปริกฺขิตฺตสฺส ปน คามสฺส คามปริเจฺฉโท วตฺตโพฺพฯ ตสฺมา ตสฺส คามปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ ''อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต''ติ วุตฺตํฯ คามปริเจฺฉเท จ ทสฺสิเต คามูปจารลกฺขณํ ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว สกฺกา ญาตุนฺติ ปุน ''ตตฺถ ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต''ติ น วุตฺตํฯ โย ปน ฆรูปจาเร ฐิตสฺส เลฑฺฑุปาตํเยว ''คามูปจาโร''ติ วทติ, ตสฺส ฆรูปจาโร คาโมติ อาปชฺชติฯ ตโต ฆรํ, ฆรูปจาโร, คาโม , คามูปจาโรติ เอส วิภาโค สงฺกรียติฯ อสงฺกรโต เจตฺถ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพ วิกาเล คามปฺปเวสนาทีสุฯ ตสฺมา ปาฬิญฺจ อฎฺฐกถญฺจ สํสนฺทิตฺวา วุตฺตนเยเนเวตฺถ คาโม จ คามูปจาโร จ เวทิตโพฺพฯ โยปิ จ คาโม ปุเพฺพ มหา หุตฺวา ปจฺฉา กุเลสุ นเฎฺฐสุ อปฺปโก โหติ, โส ฆรูปจารโต เลฑฺฑุปาเตเนว ปริจฺฉินฺทิตโพฺพฯ ปุริมปริเจฺฉโท ปนสฺส ปริกฺขิตฺตสฺสาปิ อปริกฺขิตฺตสฺสาปิ อปฺปมาณเมวาติฯ

อรญฺญํ นาม ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจาติ อิมํ ยถาวุตฺตลกฺขณํ คามญฺจ คามูปจารญฺจ ฐเปตฺวา อิมสฺมึ อทินฺนาทานสิกฺขาปเท อวเสสํ ‘‘อรญฺญํ’’ นามาติ เวทิตพฺพํฯ อภิธมฺเม ปน ‘‘อรญฺญนฺติ นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทขีลา สพฺพเมตํ อรญฺญ’’นฺติ (วิภ. ๕๒๙) วุตฺตํฯ อารญฺญกสิกฺขาปเท ‘‘อารญฺญกํ นาม เสนาสนํ ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิม’’นฺติ (ปารา. ๖๕๔) วุตฺตํฯ ตํ อินฺทขีลโต ปฏฺฐาย อาโรปิเตน อาจริยธนุนา ปญฺจธนุสตปฺปมาณนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ ภควตา ‘‘คามา วา อรญฺญา วา’’ติ เอตสฺส อตฺถํ วิภชเนฺตน ‘‘ฆรํ, ฆรูปจาโร, คาโม, คามูปจาโร อรญฺญ’’นฺติ ปาปภิกฺขูนํ เลโสกาสนิเสธนตฺถํ ปญฺจ โกฏฺฐาสา ทสฺสิตาฯ ตสฺมา ฆเร วา ฆรูปจาเร วา คาเม วา คามูปจาเร วา อรเญฺญ วา ปาทคฺฆนกโต ปฏฺฐาย สสฺสามิกํ ภณฺฑํ อวหรนฺตสฺส ปาราชิกเมวาติ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ ‘‘อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิเยยฺยา’’ติอาทีนํ อตฺถทสฺสนตฺถํ **‘‘อทินฺนํ นามา’’**ติ อาทิมาหฯ ตตฺถ **อทินฺนนฺ**ติ ทนฺตโปนสิกฺขาปเท อตฺตโน สนฺตกมฺปิ อปฺปฏิคฺคหิตกํ กปฺปิยํ อโชฺฌหรณียํ วุจฺจติฯ อิธ ปน ยํกิญฺจิ ปรปริคฺคหิตํ สสฺสามิกํ ภณฺฑํ, ตเทตํ เตหิ สามิเกหิ กาเยน วา วาจาย วา น ทินฺนนฺติ อทินฺนํฯ อตฺตโน หตฺถโต วา ยถาฐิตฏฺฐานโต วา น นิสฺสฏฺฐนฺติ **อนิสฺสฏฺฐํ**ฯ ยถาฐาเน ฐิตมฺปิ อนเปกฺขตาย น ปริจฺจตฺตนฺติ **อปริจฺจตฺตํ**ฯ อารกฺขสํวิธาเนน รกฺขิตตฺตา **รกฺขิตํ**ฯ มญฺชูสาทีสุ ปกฺขิปิตฺวา โคปิตตฺตา **โคปิตํ**ฯ ‘‘มม อิท’’นฺติ ตณฺหามมเตฺตน มมายิตตฺตา **มมายิตํ**ฯ ตาหิ อปริจฺจาครกฺขณโคปนาหิ เตหิ ภณฺฑสามิเกหิ ปเรหิ ปริคฺคหิตนฺติ **ปรปริคฺคหิตํ**ฯ เอตํ อทินฺนํ นามฯ

เถยฺยสงฺขาตนฺติ เอตฺถ **เถโน**ติ โจโร, เถนสฺส ภาโว **เถยฺยํ**; อวหรณจิตฺตเสฺสตํ อธิวจนํฯ ‘‘สงฺขา, สงฺขาต’’นฺติ อตฺถโต เอกํ; โกฏฺฐาสเสฺสตํ อธิวจนํ, ‘‘สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขา’’ติอาทีสุ (สุ. นิ. ๘๘๐) วิยฯ เถยฺยญฺจ ตํ สงฺขาตญฺจาติ **เถยฺยสงฺขาตํ,** เถยฺยจิตฺตสงฺขาโต เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโสติ อโตฺถฯ กรณเตฺถ เจตํ ปจฺจตฺตวจนํ, ตสฺมา เถยฺยสงฺขาเตนาติ อตฺถโต ทฏฺฐพฺพํฯ โย จ เถยฺยสงฺขาเตน อาทิยติ, โส ยสฺมา เถยฺยจิโตฺต โหติ, ตสฺมา พฺยญฺชนํ อนาทิยิตฺวา อตฺถเมว ทเสฺสตุํ **เถยฺยจิโตฺต อวหรณจิโตฺต**ติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อาทิเยยฺย , หเรยฺย, อวหเรยฺย, อิริยาปถํ วิโกเปยฺย, ฐานา จาเวยฺย, สเงฺกตํ วีตินาเมยฺยาติ เอตฺถ ปน ปฐมปทํ อภิโยควเสน วุตฺตํ, ทุติยปทํ อเญฺญสํ ภณฺฑํ หรนฺตสฺส คจฺฉโต วเสน, ตติยปทํ อุปนิกฺขิตฺตภณฺฑวเสน, จตุตฺถํ สวิญฺญาณกวเสน, ปญฺจมํ ถเล นิกฺขิตฺตาทิวเสน, ฉฏฺฐํ ปริกปฺปวเสน วา สุงฺกฆาตวเสน วา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ โยชนา ปเนตฺถ เอกภณฺฑวเสนปิ นานาภณฺฑวเสนปิ โหติฯ เอกภณฺฑวเสน จ สวิญฺญาณเกเนว ลพฺภติ, นานาภณฺฑวเสน สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกมิสฺสเกนฯ

ตตฺถ นานาภณฺฑวเสน ตาว เอวํ เวทิตพฺพํ – **อาทิเยยฺยา**ติ อารามํ อภิยุญฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ สามิกสฺส วิมตึ อุปฺปาเทติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ สามิโก ‘‘น มยฺหํ ภวิสฺสตี’’ติ ธุรํ นิกฺขิปติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ

หเรยฺยาติ อญฺญสฺส ภณฺฑํ หรโนฺต สีเส ภารํ เถยฺยจิโตฺต อามสติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ผนฺทาเปติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ขนฺธํ โอโรเปติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ

อวหเรยฺยาติ อุปนิกฺขิตฺตํ ภณฺฑํ ‘‘เทหิ เม ภณฺฑ’’นฺติ วุจฺจมาโน ‘‘นาหํ คณฺหามี’’ติ ภณติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ สามิกสฺส วิมตึ อุปฺปาเทติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ สามิโก ‘‘น

มยฺหํ ทสฺสตี’’ติ ธุรํ นิกฺขิปติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺส ฯ

อิริยาปถํ วิโกเปยฺยาติ ‘‘สหภณฺฑหารกํ เนสฺสามี’’ติ ปฐมํ ปาทํ สงฺกาเมติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ทุติยํ ปาทํ สงฺกาเมติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ

ฐานา จาเวยฺยาติ ถลฏฺฐํ ภณฺฑํ เถยฺยจิตฺโต อามสติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ผนฺทาเปติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ฐานา จาเวติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ

สเงฺกตํ วีตินาเมยฺยาติ ปริกปฺปิตฏฺฐานํ ปฐมํ ปาทํ อติกฺกาเมติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ทุติยํ ปาทํ อติกฺกาเมติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ อถ วา ปฐมํ ปาทํ สุงฺกฆาตํ อติกฺกาเมติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ทุติยํ ปาทํ อติกฺกาเมติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ – อยเมตฺถ นานาภณฺฑวเสน โยชนาฯ

เอกภณฺฑวเสน ปน สสฺสามิกํ ทาสํ วา ติรจฺฉานํ วา ยถาวุตฺเตน อภิโยคาทินา นเยน อาทิยติ วา หรติ วา อวหรติ วา อิริยาปถํ วา วิโกเปติ, ฐานา วา จาเวติ, ปริเจฺฉทํ วา อติกฺกาเมติ – อยเมตฺถ เอกภณฺฑวเสน โยชนาฯ

ปญฺจวีสติอวหารกถา

อปิจ อิมานิ ฉ ปทานิ วเณฺณเนฺตน ปญฺจ ปญฺจเก สโมธาเนตฺวา ปญฺจวีสติ อวหารา ทเสฺสตพฺพาฯ เอวํ วณฺณยตา หิ อิทํ อทินฺนาทานปาราชิกํ สุวณฺณิตํ โหติฯ อิมสฺมิญฺจ ฐาเน สพฺพอฏฺฐกถา อากุลา ลุฬิตา ทุวิเญฺญยฺยวินิจฺฉยาฯ ตถา หิ สพฺพอฏฺฐกถาสุ ยานิ ตานิ ปาฬิยํ ‘‘ปญฺจหากาเรหิ อทินฺนํ อาทิยนฺตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺส, ปรปริคฺคหิตญฺจ โหตี’’ติ อาทินา นเยน อวหารงฺคานิ วุตฺตานิ, ตานิปิ คเหตฺวา กตฺถจิ เอกํ ปญฺจกํ ทสฺสิตํ, กตฺถจิ ‘‘ฉหากาเรหี’’ติ อาคตตฺตา สทฺธิํ เทฺว ปญฺจกานิ ทสฺสิตานิฯ เอตานิ จ ปญฺจกานิ น โหนฺติฯ ยตฺถ หิ เอเกเกน ปเทน อวหาโร สิชฺฌติ, ตํ ปญฺจกํ นาม วุจฺจติฯ เอตฺถ ปน สเพฺพหิปิ ปเทหิ เอโกเยว อวหาโรฯ ยานิ จ ตตฺถ ลพฺภมานานิเยว ปญฺจกานิ ทสฺสิตานิ, เตสมฺปิ น สเพฺพสํ อโตฺถ ปกาสิโตฯ เอวมิมสฺมิํ ฐาเน สพฺพอฏฺฐกถา อากุลา ลุฬิตา ทุวิเญฺญยฺยวินิจฺฉยาฯ ตสฺมา **ปญฺจ ปญฺจเก**สโมธาเนตฺวา ทสฺสิยมานา อิเม **ปญฺจวีสติ อวหารา** สาธุกํ สลฺลเกฺขตพฺพาฯ

ปญฺจ ปญฺจกานิ นาม – นานาภณฺฑปญฺจกํ, เอกภณฺฑปญฺจกํ, สาหตฺถิกปญฺจกํ, ปุพฺพปโยคปญฺจกํ , เถยฺยาวหารปญฺจกนฺติฯ ตตฺถ นานาภณฺฑปญฺจกญฺจ เอกภณฺฑปญฺจกญฺจ ‘‘อาทิเยยฺย, หเรยฺย, อวหเรยฺย, อิริยาปถํ วิโกเปยฺย, ฐานา จาเวยฺยา’’ติ อิเมสํ ปทานํ วเสน ลพฺภนฺติฯ ตานิ ปุเพฺพ โยเชตฺวา ทสฺสิตนเยเนว เวทิตพฺพานิฯ ยํ ปเนตํ ‘‘สเงฺกตํ วีตินาเมยฺยา’’ติ ฉฏฺฐํ ปทํ, ตํ ปริกปฺปาวหารสฺส จ นิสฺสคฺคิยาวหารสฺส จ สาธารณํฯ ตสฺมา ตํ ตติยปญฺจเมสุ ปญฺจเกสุ ลพฺภมานปทวเสน โยเชตพฺพํฯ วุตฺตํ นานาภณฺฑปญฺจกญฺจ เอกภณฺฑปญฺจกญฺจฯ

กตมํ สาหตฺถิกปญฺจกํ? ปญฺจ อวหารา – สาหตฺถิโก, อาณตฺติโก, นิสฺสคฺคิโย, อตฺถสาธโก, ธุรนิเกฺขโปติฯ ตตฺถ **สาหตฺถิโก** นาม ปรสฺส ภณฺฑํ สหตฺถา อวหรติฯ **อาณตฺติโก** นาม ‘‘อสุกสฺส ภณฺฑํ **อวหรา’’ติ อญฺญํ อาณาเปติฯ นิสฺสคฺคิโย** นาม อโนฺตสุงฺกฆาเต ฐิโต พหิสุงฺกฆาตํ ปาเตติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ, อิมินา จ สทฺธิํ ‘‘สเงฺกตํ วีตินาเมยฺยา’’ติ อิทํ ปทโยชนํ ลภติฯ **อตฺถสาธโก** นาม ‘‘อสุกํ นาม ภณฺฑํ ยทา สโกฺกสิ, ตทา อวหรา’’ติ อาณา

เปติฯ ตตฺถ สเจ ปโร อนนฺตรายิโก หุตฺวา ตํ อวหรติ, อาณาปโก อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิโก โหติ, อวหารโก ปน อวหฏกาเลฯ อยํ อตฺถสาธโกฯ **ธุรนิกฺเขโป** ปน อุปนิกฺขิตฺตภณฺฑวเสน เวทิตพฺโพฯ อิทํ สาหตฺถิกปญฺจกํฯ

กตมํ ปุพฺพปโยคปญฺจกํ? อปเรปิ ปญฺจ อวหารา – ปุพฺพปโยโค, สหปโยโค, สํวิทาวหาโร, สเงฺกตกมฺมํ, นิมิตฺตกมฺมนฺติฯ ตตฺถ อาณตฺติวเสน **ปุพฺพปโยโค** เวทิตพฺโพฯ ฐานา จาวนวเสน **สหปโยโค**ฯ อิตเร ปน ตโย ปาฬิยํ (ปารา. ๑๑๘-๑๒๐) อาคตนเยเนว เวทิตพฺพาติฯ อิทํ ปุพฺพปโยคปญฺจกํฯ

กตมํ เถยฺยาวหารปญฺจกํ? อปเรปิ ปญฺจ อวหารา – เถยฺยาวหาโร, ปสยฺหาวหาโร, ปริกปฺปาวหาโร , ปฏิจฺฉนฺนาวหาโร, กุสาวหาโรติฯ เต ปญฺจปิ ‘‘อญฺญตโร ภิกฺขุ สงฺฆสฺส จีวเร ภาชิยมาเน เถยฺยจิตฺโต กุสํ สงฺกาเมตฺวา จีวรํ อคฺคเหสี’’ติ (ปารา. ๑๓๘) เอตสฺมิํ กุสสงฺกามนวตฺถุสฺมิํ วณฺณยิสฺสามฯ อิทํ เถยฺยาวหารปญฺจกํฯ เอวมิมานิ ปญฺจ ปญฺจกานิ สโมธาเนตฺวา อิเม ปญฺจวีสติ อวหารา เวทิตพฺพาฯ

อิเมสุ จ ปน ปญฺจสุ ปญฺจเกสุ กุสเลน วินยธเรน โอติณฺณํ วตฺถุํ สหสา อวินิจฺฉินิตฺวาว **ปญฺจ ฐานานิ** โอโลเกตพฺพานิฯ ยานิ สนฺธาย โปราณา อาหุ –

> ‘‘วตฺถุํ กาลญฺจ เทสญฺจ, อคฺฆํ ปริโภคปญฺจมํ;
> ตุลยิตฺวา ปญฺจ ฐานานิ, ธาเรยฺยตฺถํ วิจกฺขโณ’’ติฯ

ตตฺถ **วตฺถุ**นฺติ ภณฺฑํ; อวหารเกน หิ ‘‘มยา อิทํ นาม อวหฏ’’นฺติ วุเตฺตปิ อาปตฺติํ อนาโรเปตฺวาว ตํ ภณฺฑํ สสฺสามิกํ วา อสฺสามิกํ วาติ อุปปริกฺขิตพฺพํฯ สสฺสามิเกปิ สามิกานํ สาลยภาโว วา นิราลยภาโว วา อุปปริกฺขิตโพฺพฯ สเจ เตสํ สาลยกาเล อวหฏํ, ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา อาปตฺติ กาตพฺพาฯ สเจ นิราลยกาเล , น ปาราชิเกน กาเรตโพฺพฯ ภณฺฑสามิเกสุ ปน ภณฺฑํ อาหราเปเนฺตสุ ภณฺฑํ ทาตพฺพํฯ อยเมตฺถ สามีจิฯ

อิมสฺส ปนตฺถสฺส ทีปนตฺถมิทํ วตฺถุ – ภาติยราชกาเล กิร มหาเจติยปูชาย ทกฺขิณทิสโต เอโก ภิกฺขุ สตฺตหตฺถํ ปณฺฑุกาสาวํ อํเส กริตฺวา เจติยงฺคณํ ปาวิสิ; ตงฺขณเมว จ ราชาปิ เจติยวนฺทนตฺถํ อาคโตฯ ตตฺถ อุสฺสารณาย วตฺตมานาย มหาชนสมฺมโทฺท อโหสิฯ อถ โส ภิกฺขุ ชนสมฺมทฺทปีฬิโต อํสโต ปตนฺตํ กาสาวํ อทิสฺวาว นิกฺขโนฺต; นิกฺขมิตฺวา จ กาสาวํ อปสฺสโนฺต ‘‘โก อีทิเส ชนสมฺมเทฺท กาสาวํ ลจฺฉติ, น ทานิ ตํ มยฺห’’นฺติ ธุรนิกฺเขปํ กตฺวา คโตฯ อถโญฺญ ภิกฺขุ ปจฺฉา อาคจฺฉโนฺต ตํ กาสาวํ ทิสฺวา เถยฺยจิเตฺตน คเหตฺวา ปุน วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ‘‘อสฺสมโณ ทานิมฺหิ, วิพฺภมิสฺสามี’’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺนปิ ‘‘วินยธเร ปุจฺฉิตฺวา ญสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ

เตน จ สมเยน จูฬสุมนเตฺถโร นาม สพฺพปริยตฺติธโร วินยาจริยปาโมโกฺข มหาวิหาเร ปฏิวสติฯ โส ภิกฺขุ เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา โอกาสํ กาเรตฺวา อตฺตโน กุกฺกุจฺจํ ปุจฺฉิฯ เถโร เตน ภเฏฺฐ ชนกาเย ปจฺฉา อาคนฺตฺวา คหิตภาวํ ญตฺวา ‘‘อตฺถิ ทานิ เอตฺถ โอกาโส’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห – ‘‘สเจ กาสาวสามิกํ ภิกฺขุํ อาเนยฺยาสิ, สกฺกา ภเวยฺย ตว ปติฏฺฐา กาตุ’’นฺติฯ ‘‘กถาหํ, ภเนฺต, ตํ ทกฺขิสฺสามี’’ติ? ‘‘ตหิํ ตหิํ คนฺตฺวา โอโลเกหี’’ติฯ โส ปญฺจปิ มหาวิหาเร โอโลเกตฺวา เนว อทฺทกฺขิฯ ตโต นํ เถโร ปุจฺฉิ – ‘‘กตราย ทิสาย พหู ภิกฺขู อาคจฺฉนฺตี’’ติ? ‘‘ทกฺขิณทิสาย, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เตน หิ กาสาวํ ทีฆโต จ ติริยญฺจ มินิตฺวา ฐเปหิฯ ฐเปตฺวา ทกฺ

ขิณทิสาย วิหารปฏิปาฏิยา วิจินิตฺวา ตํ ภิกฺขุํ อาเนหี’’ติฯ โส ตถา กตฺวา ตํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา เถรสฺส สนฺติกํ อาเนสิฯ เถโร ปุจฺฉิ – ‘‘ตเวทํ กาสาว’’นฺติ? ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘กุหึ เต ปาติต’’นฺติ? โส สพฺพํ อาจิกฺขิฯ เถโร ปน เตน กตํ ธุรนิกฺเขปํ สุตฺวา อิตรํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตยา อิทํ กุหึ ทิสฺวา คหิต’’นฺติ? โสปิ สพฺพํ อาโรเจสิฯ ตโต นํ เถโร อาห – ‘‘สเจ เต สุทฺธจิตฺเตน คหิตํ อภวิสฺส, อนาปตฺติเยว เต อสฺสฯ เถยฺยจิตฺเตน ปน คหิตตฺตา ทุกฺกฏํ อาปนฺโนสิฯ ตํ เทเสตฺวา อนาปตฺติโก โหหิฯ อิทญฺจ กาสาวํ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา เอตเสฺสว ภิกฺขุโน เทหี’’ติฯ โส ภิกฺขุ อมเตเนว อภิสิตฺโต ปรมสฺสาสปฺปตฺโต อโหสีติฯ เอวํ วตฺถุ โอโลเกตพฺพํฯ

กาโลติ อวหารกาโลฯ ตเทว หิ ภณฺฑํ กทาจิ สมคฺฆํ โหติ, กทาจิ มหคฺฆํฯ ตสฺมา ตํ ภณฺฑํ ยสฺมิํ กาเล อวหฏํ, ตสฺมิํเยว กาเล โย ตสฺส อคฺโฆ โหติ, เตน อเคฺฆน อาปตฺติ กาเรตพฺพาฯ เอวํ กาโล โอโลเกตโพฺพฯ

เทโสติ อวหารเทโสฯ ตญฺหิ ภณฺฑํ ยสฺมิํ เทเส อวหฏํ, ตสฺมิํเยว เทเส โย ตสฺส อคฺโฆ โหติ, เตน อเคฺฆน อาปตฺติ กาเรตพฺพาฯ ภณฺฑุฏฺฐานเทเส หิ ภณฺฑํ สมคฺฆํ โหติ, อญฺญตฺถ มหคฺฆํฯ

อิมสฺสาปิ จ อตฺถสฺส ทีปนตฺถมิทํ วตฺถุ – อนฺตรสมุทฺเท กิร เอโก ภิกฺขุ สุสณฺฐานํ นาฬิเกรํ ลภิตฺวา ภมํ อาโรเปตฺวา สงฺขถาลกสทิสํ มโนรมํ ปานียถาลกํ กตฺวา ตเตฺถว ฐเปตฺวา เจติยคิริํ อคมาสิฯ อโถญฺญ ภิกฺขุ อนฺตรสมุทฺทํ คนฺตฺวา ตสฺมิํ วิหาเร ปฏิวสโนฺต ตํ ถาลกํ ทิสฺวา เถยฺยจิตฺเตน คเหตฺวา เจติยคิริเมว อาคโตฯ ตสฺส ตตฺถ ยาคุํ ปิวนฺตสฺส ตํ ถาลกํ ทิสฺวา ถาลกสามิโก ภิกฺขุ อาห – ‘‘กุโต เต อิทํ ลทฺธ’’นฺติ? ‘‘อนฺตรสมุทฺทโต เม อานีต’’นฺติฯ โส ตํ ‘‘เนตํ ตว สนฺตกํ, เถยฺยาย เต คหิต’’นฺติ สงฺฆมชฺฌํ อากฑฺฒิฯ ตตฺถ จ วินิจฺฉยํ อลภิตฺวา มหาวิหารํ อคมิํสุฯ ตตฺถ เภริํ ปหราเปตฺวา มหาเจติยสมีเป สนฺนิปาตํ กตฺวา วินิจฺฉยํ อารภิํสุฯ วินยธรเตฺถรา อวหารํ สญฺญาเปสุํฯ

ตสฺมิญฺจ สนฺนิปาเต อาภิธมฺมิกโคทตฺตเตฺถโร นาม วินยกุสโล โหติฯ โส เอวมาห – ‘‘อิมินา อิทํ ถาลกํ กุหิํ อวหฏ’’นฺติ? ‘‘อนฺตรสมุทฺเท อวหฏ’’นฺติฯ ‘‘ตตฺริทํ กิํ อคฺฆตี’’ติ? ‘‘น กิญฺจิ อคฺฆติฯ ตตฺร หิ นาฬิเกรํ ภินฺทิตฺวา มิญฺชํ ขาทิตฺวา กปาลํ ฉเฑฺฑนฺติ, ทารุอตฺถํ ปน ผรตี’’ติฯ ‘‘อิมสฺส ภิกฺขุโน เอตฺถ หตฺถกมฺมํ กิํ อคฺฆตี’’ติ? ‘‘มาสกํ วา อูนมาสกํ วา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน กตฺถจิ สมฺมาสมฺพุเทฺธน มาสเกน วา อูนมาสเกน วา ปาราชิกํ ปญฺญตฺต’’นฺติฯ เอวํ วุเตฺต ‘‘สาธุ! สาธุ! สุกถิตํ สุวินิจฺฉิต’’นฺติ เอกสาธุการโร อโหสิฯ เตน จ สมเยน ภาติยราชาปิ เจติยวนฺทนตฺถํ นครโต นิกฺขมโนฺต ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิํ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา สพฺพํ ปฏิปาฏิยา สุตฺวา นคเร เภริํ จราเปสิ – ‘‘มยิ สเนฺต ภิกฺขูนมฺปิ ภิกฺขุนีนมฺปิ คิหีนมฺปิ อธิกรณํ อาภิธมฺมิกโคทตฺตเตฺถเรน วินิจฺฉิตํ สุวินิจฺฉิตํ, ตสฺส วินิจฺฉเย อติฏฺฐมานํ ราชาณาย ฐเปมี’’ติฯ เอวํ เทโส โอโลเกตโพฺพฯ

อโคฺฆติ ภณฺฑคฺโฆฯ นวภณฺฑสฺส หิ โย อโคฺฆ โหติ, โส ปจฺฉา ปริหายติ; ยถา นวโธโต ปตฺโต อฏฺฐ วา ทส วา อคฺฆติ, โส ปจฺฉา ภิโนฺน วา ฉิทฺโท วา อาณิคณฺฐิกาหโต วา อปฺปโคฺฆ โหติ ตสฺมา น สพฺพทา ภณฺฑํ ปกติอเคฺฆเนว กาตพฺพนฺติฯ เอวํ อโคฺฆ โอโลเกตโพฺพฯ

ปริโภโคติ ภณฺฑปริโภโคฯ ปริโภเคนาปิ หิ วาสิอาทิภณฺฑสฺส อโคฺฆ ปริหายติฯ ตสฺมา เอวํ อุปปริกฺขิตพฺพํ, สเจ โกจิ กสฺสจิ ปาทคฺฆนกํ วาสิํ หรติ, ตตฺร วาสิสามิโก ปุจฺฉิตโพฺพ – ‘‘ตยา อยํ วาสิ กิตฺตเกน กีตา’’ติ? ‘‘ปาเทน, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ ปน เต กิณิตฺวาว ฐปิตา, อุทาหุ ตํ

วฑฺเณฺชสี’’ติ? สเจ วทติ ‘‘เอกทิวสํ เม ทนฺตกฏฺฐํ วา รชนฉลฺลึ วา ปตฺตปจนกทารุํ วา ฉินฺนํ, ฆํสิตฺวา วา นิสิตา’’ติฯ อถสฺสา โปราโณ อโคฺฆ ภโฏฺฐติ เวทิตโพฺพฯ ยถา จ วาสิยา เอวํ อญฺชนิยา วา อญฺชนิสลากาย วา กุญฺจิกาย วา ปลาเลน วา ถุเสหิ วา อิฏฺฐกจุเณฺณน วา เอกวารํ ฆํสิตฺวา โธวนมเตฺตนาปิ อโคฺฆ ภสฺสติฯ ติปุมณฺฑลสฺส มกรทนฺตเจฺฉทเนนาปิ ปริมชฺชิตมเตฺตนาปิ, อุทกสาฏิกาย สกึ นิวาสนปารุปเนนาปิ ปริโภคสีเสน อํเส วา สีเส วา ฐปนมเตฺตนาปิ, ตณฺฑุลาทีนํ ปโปฺผฏเนนาปิ ตโต เอกํ วา เทฺว วา อปนยเนนาปิ, อนฺตมโส เอกํ ปาสาณสกฺขรํ อุทฺธริตฺวา ฉฑฺฑิตมเตฺตนาปิ, สปฺปิเตลาทีนํ ภาชนนฺตรปอวตฺตเนนาปิ, อนฺตมโส ตโต มกฺขิกํ วา กิปิลฺลิกํ วา อุทฺธริตฺวา ฉฑฺฑิตมเตฺตนาปิ, คุฬปิณฺฑกสฺส มธุรภาวชานนตฺถํ นเขน วิชฺฌิตฺวา อณุมตฺตํ คหิตมเตฺตนาปิ อโคฺฆ ภสฺสติฯ ตสฺมา ยํกิญฺจิ ปาทคฺฆนกํ วุตฺตนเยเนว สามิเกหิ ปริโภเคน อูนํ กตํ โหติ, น ตํ อวหโฏ ภิกฺขุ ปาราชิเกน กาตโพฺพฯ เอวํ ปริโภโค โอโลเกตโพฺพฯ เอวํ อิมานิ ตุลยิตฺวา ปญฺจ ฐานานิ ธาเรยฺยตฺถํ วิจกฺขโณ, อาปตฺตึ วา อนาปตฺตึ วา ครุกํ วา ลหุกํ วา อาปตฺตึ ยถาฐาเน ฐเปยฺยาติฯ

นิฏฺฐิโต ‘‘อาทิเยยฺย…เป…. สงฺเขตํ วีตินาเมยฺยา’’ติฯ

อิเมสํ ปทานํ วินิจฺฉโยฯ

อิทานิ ยทิทํ ‘‘ยถารูเป อทินฺนาทาเน’’ติอาทีนิ วิภชเนฺตน **‘‘ยถารูปํ นามา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ยถารูปนฺ**ติ ยถาชาติกํฯ ตํ ปน ยสฺมา ปาทโต ปฏฺฐาย โหติ, ตสฺมา **‘‘ปาทํ วา ปาทารหํ วา อติเรกปาทํ วา’’**ติ อาหฯ ตตฺถ ปาเทน กหาปณสฺส จตุตฺถภาคํ อกปฺปิยภณฺฑเมว ทเสฺสติฯ ปาทารเหน ปาทคฺฆนกํ กปฺปิยภณฺฑํฯ อติเรกปาเทน อุภยมฺปิฯ เอตฺตาวตา สพฺพากาเรน ทุติยปาราชิกปฺปโหนกวตฺถุ ทสฺสิตํ โหติฯ

ปถพฺยา ราชาติ สกลปถวิยา ราชา ทีปจกฺกวตฺตี อโสกสทิโส, โย วา ปนโญฺญปิ เอกทีเป ราชา, สีหฬราชสทิโสฯ **ปเทสราชา**ติ เอกทีปสฺส ปเทสิสฺสโร, พิมฺพิสาร-ปเสนทิ-อาทโย วิยฯ **มณฺฑลิกา** นาม เย ทีปปเทเสปิ เอกเมกํ มณฺฑลํ ภุญฺชนฺติฯ **อนฺตรโภคิกา** นาม ทฺวินฺนํ ราชูนํ อนฺตรา กติปยคามสามิกาฯ **อกฺขทสฺสา**ติ ธมฺมวินิจฺฉนกา, เต ธมฺมสภายํ นิสีทิตฺวา อปราธานุรูปํ โจรานํ หตฺถปาทเจฺฉชฺชาทึ อนุสาสนฺติฯ เย ปน ฐานนฺตรปฺปตฺตา อมจฺจา วา ราชกุมารา วา กตาปราธา โหนฺติ, เต รโญฺญ อาโรเจนฺติ, ครุกํ ฐานํ สยํ น วินิจฺฉินนฺติฯ **มหามตฺตา**ติ ฐานนฺตรปฺปตฺตา มหาอมจฺจา; เตปิ ตตฺถ ตตฺถ คาเม วา นิคเม วา นิสีทิตฺวา ราชกิจฺจํ กโรนฺติฯ **เย วา ปนา**ติ อเญฺญปิ เย ราชกุลนิสฺสิตา วา สกิสฺสริยนิสฺสิตา วา หุตฺวา เฉชฺชเภชฺชํ อนุสาสนฺติ, สเพฺพปิ เต อิมสฺมึ อเตฺถ ‘‘ราชาโน’’ติ ทเสฺสติฯ

หเนยฺยุนฺติ โปเถยฺยุเญฺจว ฉินฺเทยฺยุญฺจฯ **ปพฺพาเชยฺยุนฺ**ติ นีหเรยฺยุํฯ **โจโรสี**ติ เอวมาทีนิ จ วตฺวา ปริภาเสยฺยุํ; เตเนวาห – ‘‘ปริภาโส เอโส’’ติฯ **ปุริมํ อุปาทายา**ติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา ปาราชิกํ อาปตฺตึ อาปนฺนํ ปุคฺคลํ อุปาทายฯ เสสํ ปุเพฺพ วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานปทตฺถตฺตา จ ปากฏเมวาติฯ

๙๓. เอวํ อุทฺทิฏฺฐสิกฺขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภชิตฺวา อิทานิ ยํ ตํ อาทิเยยฺยาติอาทีหิ ฉหิ ปเทหิ สเงฺขปโต อาทานํ ทเสฺสตฺวา สเงฺขปโตเอว ‘‘ปาทํ วา ปาทารหํ วา อติเรกปาทํ วา’’ติ อาทาตพฺพภณฺฑํ ทสฺสิตํ, ตํ ยตฺถ ยตฺถ ฐิตํ, ยถา ยถา อาทานํ คจฺฉติ, อนาคเต ปาปภิกฺขูนํ เลโสกาสนิรุนฺธนตฺถํ ตถา ตถา วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ ‘‘ภูมฏฺฐํ ถลฏฺฐ’’นฺติอาทินา นเยน

มาติกํ ฐเปตฺวา **“ภูมฏฺฐํ นาม ภณฺฑํ ภูมิยํ นิกฺขิตฺตํ โหตี”**ติอาทินา นเยน ตสฺส วิภงฺคํ อาหฯ

ปญฺจวีสติอวหารกถา นิฏฺฐิตาฯ

ภูมฏฺฐกถา

๙๔. ตตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนาย สทฺธึ วินิจฺฉยกถาฯ **นิขาต**นฺติ ภูมิยํ ขณิตฺวา ฐปิตํฯ **ปฏิจฺฉนฺน**นฺติ ปํสุอิฏฺฐกาทีหิ ปฏิจฺฉนฺนํฯ **ภูมฏฺฐํ ภณฺฑํ…เป…. คจฺฉติ วา, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ ตํ เอวํ นิขณิตฺวา วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา วา ฐปิตตฺตา ภูมิยํ ฐิตํ ภณฺฑํ โย ภิกฺขุ เกน จิเทว อุปาเยน ญตฺวา ‘‘อาหริสฺสามี’’ติ เถยฺยจิตฺโต หุตฺวา รตฺติภาเค อุฏฺฐาย คจฺฉติ, โส ภณฺฑฏฺฐานํ อปฺปตฺวาปิ สพฺพกายวจีวิการเสุ ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ กถํ? โส หิ ตสฺส อาหรณตฺถาย อุฏฺฐหนฺโต ยํ ยํ องฺคปจฺจงฺคํ ผนฺทาเปติ, สพฺพตฺถ ทุกฺกฏเมวฯ นิวาสนปารุปนํ สณฺฐเปติ, หตฺถวาเร หตฺถวาเร ทุกฺกฏํฯ ‘‘มหนฺตํ นิธานํ น สกฺกา เอเกน อาหริตุํ, ทุติยํ ปริเยสิสฺสามี’’ติ กสฺสจิ สหายสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม ทฺวารํ วิวรติ, ปทวาเร จ หตฺถวาเร จ ทุกฺกฏํฯ ทฺวารปิทหเน ปน อญฺญสฺมิํ วา คมนสฺส อนุปกาเร อนาปตฺติฯ ตสฺส นิปโนฺนกาสํ คนฺตฺวา ‘‘อิตฺถนฺนามา’’ติ ปโกฺกสติ, ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘เอหิ คจฺฉามา’’ติ วทติ, วาจาย วาจาย ทุกฺกฏํฯ โส ตสฺส วจเนน อุฏฺฐหติ, ตสฺสาปิ ทุกฺกฏํฯ อุฏฺฐหิตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม นิวาสนปารุปนํ สณฺฐเปติ, ทฺวารํ วิวริตฺวา ตสฺส สมีปํ คจฺฉติ, หตฺถวารปทวาเรสุ สพฺพตฺถ ทุกฺกฏํฯ โส ตํ ปุจฺฉติ ‘‘อสุโก จ อสุโก จ กุหิํ, อสุกญฺจ อสุกญฺจ ปโกฺกสาหี’’ติ, วาจาย วาจาย ทุกฺกฏํฯ สเพฺพ สมาคเต ทิสฺวา ‘‘มยา อสุกสฺมิํ นาม ฐาเน เอวรูโป นิธิ อุปลโทฺธ, คจฺฉาม ตํ คเหตฺวา ปุญฺญานิ จ กริสฺสาม, สุขญฺจ ชีวิสฺสามา’’ติ วทติ, วาจาย วาจาย ทุกฺกฏเมวฯ

เอวํ ลทฺธสหาโย กุทาลํ ปริเยสติฯ สเจ ปนสฺส อตฺตโน กุทาโล อตฺถิ, ‘‘ตํ อาหริสฺสามี’’ติ คจฺฉโนฺต จ คณฺหโนฺต จ อาหรโนฺต จ สพฺพตฺถ หตฺถวารปทวาเรสุ ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ สเจ นตฺถิ, อญฺญํ ภิกฺขุํ วา คหฏฺฐํ วา คนฺตฺวา ยาจติ, ยาจโนฺต จ สเจ ‘‘กุทาลํ เม เทหิ, กุทาเลน เม อโตฺถ , กิญฺจิ กาตพฺพมตฺถิ, ตํ กตฺวา ปจฺจาหริสฺสามี’’ติ มุสา อภณโนฺต ยาจติ, วาจาย วาจาย ทุกฺกฏํฯ สเจ ‘‘มาติกา โสเธตพฺพา อตฺถิ, วิหาเร ภูมิกมฺมํ กาตพฺพํ อตฺถี’’ติ มุสาปิ ภณติ, ยํ ยํ วจนํ มุสา, ตตฺถ ตตฺถ ปาจิตฺติยํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน สเจฺจปิ อลิเกปิ ทุกฺกฏเมว วุตฺตํ, ตํ ปมาทลิขิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ น หิ อทินฺนาทานสฺส ปุพฺพปโยเค ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ทุกฺกฏํ นาม อตฺถิฯ สเจ ปน กุทาลสฺส ทโณฺฑ นตฺถิ, ‘‘ทณฺฑํ กริสฺสามี’’ติ วาสิํ วา ผรสุํ วา นิเสติ, ตทตฺถาย คจฺฉติ, คนฺตฺวา สุกฺขกฏฺฐํ ฉินฺทติ ตจฺฉติ อาโกเฏติ, สพฺพตฺถ หตฺถวารปทวาเรสุ ทุกฺกฏํฯ อลฺลรุกฺขํ ฉินฺทติ, ปาจิตฺติยํฯ ตโต ปรํ สพฺพปโยเคสุ ทุกฺกฏํฯ **สเงฺขปฏฺฐกถายํ** ปน **มหาปจฺจริย**ญฺจ ตตฺถ ชาตกกฏฺฐลตาเฉทนตฺถํ วาสิผรสุํ ปริเยสนฺตานมฺปิ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ สเจ ปน เตสํ เอวํ โหติ ‘‘วาสิผรสุกุทาเล ยาจนฺตา อาสงฺกิตา ภวิสฺสาม, โลหํ สมุฏฺฐาเปตฺวา กโรมา’’ติฯ ตโต อรญฺญํ คนฺตฺวา โลหพีชตฺถํ ปถวิํ ขณนฺติ, อกปฺปิยปถวิํ ขณนฺตานํ ทุกฺกเฏหิ สทฺธึ ปาจิตฺติยานีติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ทุกฺกฏา น มุจฺจติฯ กปฺปิยปถวิํ ขณนฺตานํ ทุกฺกฏานิเยวฯ พีชํ ปน คเหตฺวา ตโต ปรํ สพฺพกิริยาสุ ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ

ปิฏกปริเยสเนปิ หตฺถวารปทวาเรสุ วุตฺตนเยเนว ทุกฺกฏํฯ มุสาวาเท ปาจิตฺติยํฯ ปิฏกํ กาตุกามตาย วลฺลิเจฺฉทเน ปาจิตฺติยนฺติ สพฺพํ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพํฯ **คจฺฉติ วา อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอวํ ปริยิฏฺฐสหายกุทาลปิฏโก นิธิฏฺฐานํ คจฺฉติ, ปทวาเร ปทวาเร ทุกฺกฏํฯ

สเจ ปน คจฺฉโนฺต ‘‘อิมํ นิธึ ลทฺธา พุทฺธปูชํ วา ธมฺมปูชํ วา สงฺฆภตฺตํ วา กริสฺสามี’’ติ กุสลํ อุปฺปาเทติ, กุสลจิเตฺตน คมเน อนาปตฺติฯ กสฺมา? ‘‘เถยฺยจิโตฺต ทุติยํ วา…เป.… คจฺฉติ วา, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ อเถยฺยจิตฺตสฺส อนาปตฺติฯ มคฺคโต โอกฺกมฺม นิธานฏฺฐานํ คมนตฺถาย มคฺคํ กโรโนฺต ภูตคามํ ฉินฺทติ, ปาจิตฺติยํฯ สุกฺขกฏฺฐํ ฉินฺทติ, ทุกฺกฏํฯ

ตตฺถชาตกนฺติ จิรนิหิตาย กุมฺภิยา อุปริ ชาตกํฯ **กฏฺฐํ วา ลตํ วา**ติ น เกวลํ กฏฺฐลตเมว, ยํกิญฺจิ อลฺลํ วา สุกฺขํ วา ติณรุกฺขลตาทึ ฉินฺทนฺตสฺส สหปโยคตฺตา ทุกฺกฏเมว โหติฯ

อฏฺฐวิธํ เหตํ **ทุกฺกฏํ** นาม อิมสฺมึ ฐาเน สโมธาเนตฺวา เถเรหิ ทสฺสิตํ – ปุพฺพปโยคทุกฺกฏํ , สหปโยคทุกฺกฏํ, อนามาสทุกฺกฏํ, ทุรุปจิณฺณทุกฺกฏํ, วินยทุกฺกฏํ, ญาตทุกฺกฏํ, ญตฺติทุกฺกฏํ, ปฏิสฺสวทุกฺกฏนฺติฯ ตตฺถ ‘‘เถยฺยจิโตฺต ทุติยํ วา กุทาลํ วา ปิฏกํ วา ปริเยสติ คจฺฉติ วา, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อิทํ **ปุพฺพปโยคทุกฺกฏํ** นามฯ เอตฺถ หิ ทุกฺกฏฏฺฐาเน ทุกฺกฏํ, ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ปาจิตฺติยเมว โหติฯ ‘‘ตตฺถชาตกํ กฏฺฐํ วา ลตํ วา ฉินฺทติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อิทํ **สหปโยคทุกฺกฏํ** นามฯ เอตฺถ ปน ปาจิตฺติยวตฺถุ จ ทุกฺกฏวตฺถุ จ ทุกฺกฏฏฺฐาเนเยว ติฏฺฐติฯ กสฺมา? อวหารสฺส สหปโยคตฺตาติฯ ยํ ปน ทสวิธํ รตนํ, สตฺตวิธํ ธญฺญํ, สพฺพญฺจ อาวุธภณฺฑาทึ อามสนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, อิทํ **อนามาสทุกฺกฏํ** นามฯ ยํ กทลินาฬิเกราทีนํ ตตฺถชาตกผลานิ อามสนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, อิทํ **ทุรุปจิณฺณทุกฺกฏํ** นามฯ ยํ ปน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส ปเตฺต รเช ปติเต ปตฺตํ อปฺปฏิคฺคเหตฺวา อโธวิตฺวา วา ตตฺถ ภิกฺขํ คณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, อิทํ **วินยทุกฺกฏํ** นามฯ ‘‘สุตฺวา น วทนฺติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (ปารา. ๔๑๙) อิทํ **ญาตทุกฺกฏํ** นามฯ ยํ เอกาทสสุ สมนุภาสนาสุ ‘‘ญตฺติยา ทุกฺกฏ’’นฺติ (ปารา. ๔๑๔) วุตฺตํ, อิทํ **ญตฺติทุกฺกฏํ** นามฯ ‘‘ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปุริมิกา จ น ปญฺญายติ, ปฏิสฺสเว จ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๐๗) อิทํ **ปฏิสฺสวทุกฺกฏํ** นามฯ อิทํ ปน สหปโยคทุกฺกฏํฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ยํกิญฺจิ อลฺลํ วา สุกฺขํ วา ติณรุกฺขลตาทึ ฉินฺทนฺตสฺส สหปโยคตฺตา ทุกฺกฏเมว โหตี’’ติฯ

สเจ ปนสฺส ตตฺถชาตเก ติณรุกฺขลตาทิมฺหิ ฉินฺนปิ ลชฺชิธโมฺม โอกฺกมติ, สํวโร อุปฺปชฺชติ, เฉทนปจฺจยา ทุกฺกฏํ เทเสตฺวา มุจฺจติฯ อถ ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา สอุสฺสาโหว ปํสุํ ขณติ, เฉทนทุกฺกฏํ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ขณนทุกฺกเฏ ปติฏฺฐาติฯ อกปฺปิยปถวึ ขณโนฺตปิ หิ อิธ สหปโยคตฺตา ทุกฺกฏเมว อาปชฺชติฯ สเจ ปนสฺส สพฺพทิสาสุ ขณิตฺวา กุมฺภิมูลํ ปตฺตสฺสาปิ ลชฺชิธโมฺม โอกฺกมติ, ขณนปจฺจยา ทุกฺกฏํ เทเสตฺวา มุจฺจติฯ

พฺยูหติ วาติ อถ ปน สอุสฺสาโหว ปํสุํ วิยูหติ, เอกปเสฺส ราสึ กโรติ, ขณนทุกฺกฏํ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, วิยูหนทุกฺกเฏ ปติฏฺฐาติฯ ตญฺจ ปํสุํ ตตฺถ ตตฺถ ปุญฺชํ กโรโนฺต ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ สเจ ปน ราสึ กตฺวาปิ ธุรนิเกฺขปํ กโรติ, ลชฺชิธมฺมํ อาปชฺชติ , วิยูหนทุกฺกฏํ เทเสตฺวา มุจฺจติฯ **อุทฺธรติ วา**ติ อถ ปน สอุสฺสาโหว ปํสุํ อุทฺธริตฺวา พหิ ปาเตติ, วิยูหนทุกฺกฏํ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, อุทฺธรณทุกฺกเฏ ปติฏฺฐาติฯ ปํสุํ ปน กุทาเลน วา หเตฺถหิ วา ปจฺฉิยา วา ตหึ ตหึ ปาเตโนฺต ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ สเจ ปน สพฺพํ ปํสุํ นีหริตฺวา กุมฺภึ ถลฏฺฐํ กตฺวาปิ ลชฺชิธมฺมํ อาปชฺชติ, อุทฺธรณทุกฺกฏํ เทเสตฺวา มุจฺจติฯ อถ ปน สอุสฺสาโหว กุมฺภึ อามสติ, อุทฺธรณทุกฺกฏํ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, อามสนทุกฺกเฏ ปติฏฺฐาติฯ อามสิตฺวาปิ จ ลชฺชิธมฺมํ อาปชฺชโนฺต อามสนทุกฺกฏํ เทเสตฺวา มุจฺจติฯ อถ สอุสฺสาโหว กุมฺภึ ผนฺทาเปติ, อามสนทุกฺกฏํ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ‘‘ผนฺทาเปติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ วุตฺตถุลฺลจฺจเย ปติฏฺฐาติฯ

ตตฺราย์ ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยานํ ทฺวินฺนมฺปิ วจนโตฺถ – ปฐมํ ตาเวตฺถ ทุฏฺฐุ กตํ สตฺถารา วุตฺตกิจฺจํ วิราเธตฺวา กตนฺติ ทุกฺกฏํฯ อถ วา ทุฏฺฐํ กตํ, วิรูปา สา กิริยา ภิกฺขุกิริยานํ มเชฺฌ น โสภตีติ เอวมฺปิ ทุกฺกฏํฯ วุตฺตเญฺจตํ –

‘‘ทุกฺกฏํ อิติ ยํ วุตฺตํ, ตํ สุโณหิ ยถาตถํ;
อปรทฺธํ วิรทฺธญฺจ, ขลิตํ ยญฺจ ทุกฺกฏํฯ

‘‘ยํ มนุโสฺส กเร ปาปํ, อาวิ วา ยทิ วา รโห;
ทุกฺกฏนฺติ ปเวเทนฺติ, เตเนตํ อิติ วุจฺจตี’’ติฯ (ปริ. ๓๓๙);

อิตรํ ปน ถูลตฺตา, อจฺจยตฺตา จ ถุลฺลจฺจยํฯ ‘‘สมฺปราเย จ ทุคฺคติ’’ (สํ. นิ. ๑.๔๙), ‘‘ยํ โหติ กฏุกปฺผล’’นฺติอาทีสุ (ธ. ป. ๖๖; เนตฺติ. ๙๑) วิย เจตฺถ สํโยคภาโว เวทิตโพฺพฯ เอกสฺส สนฺติเก เทเสตเพฺพสุ หิ อจฺจเยสุ เตน สโม ถูโล อจฺจโย นตฺถิฯ ตสฺมา วุตฺตํ ‘‘ถูลตฺตา อจฺจยตฺตา จ ถุลฺลจฺจย’’นฺติฯ วุตฺตเญฺจตํ –

‘‘ถุลฺลจฺจยนฺติ ยํ วุตฺตํ, ตํ สุโณหิ ยถาตถํ;
เอกสฺส มูเล โย เทเสติ, โย จ ตํ ปฏิคฺคณฺหติ;
อจฺจโย เตน สโม นตฺถิ, เตเนตํ อิติ วุจฺจตี’’ติฯ (ปริ. ๓๓๙);

ผนฺทาเปนฺตสฺส จ ปโยเค ปโยเค ถุลฺลจฺจยํฯ ผนฺทาเปตฺวาปิ จ ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกโนฺต ถุลฺลจฺจยํ เทเสตฺวา มุจฺจติฯ สหปโยคโต ปฏฺฐาเยว เจตฺถ ปุริมา ปุริมา อาปตฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สหปโยคํ ปน อกตฺวา ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกเนฺตน ยา ปุพฺพปโยเค ทุกฺกฏปาจิตฺติยา อาปนฺนา, สพฺพา ตา เทเสตพฺพาฯ สหปโยเค จ ตตฺถชาตกเจฺฉทเน พหุกานิปิ ทุกฺกฏานิ ปํสุขณนํ ปตฺวา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติฯ เอกํ ขณนทุกฺกฏเมว โหติฯ ขณเน พหุกานิปิ วิยูหนํ, วิยูหเน พหุกานิปิ อุทฺธรณํ, อุทฺธรเณ พหุกานิปิ อามสนํ, อามสเน พหุกานิปิ ผนฺทาปนํ ปตฺวา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติฯ ปํสุขณนาทีสุ จ ลชฺชิธเมฺม อุปฺปเนฺน พหุกาปิ อาปตฺติโย โหนฺตุ, เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ ปุริมาปตฺติปฏิปฺปสฺสทฺธิ จ นาเมสา ‘‘ญตฺติยา ทุกฺกฏํ, ทฺวีหิ กมฺมวาจาหิ ถุลฺลจฺจยา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตี’’ติ (ปารา. ๔๑๔) เอวํ อนุสาวนาสุเตฺตสุเยว อาคตาฯ อิธ ปน ทุติยปาราชิเก อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน คเหตพฺพาติฯ

ฐานา จาเวติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ โย ปน ผนฺทาเปตฺวาปิ ลชฺชิธมฺมํ อโนกฺกมิตฺวาว ตํ กุมฺภึ ฐานโต อนฺตมโส เกสคฺคมตฺตมฺปิ จาเวติ, ปาราชิกเมว อาปชฺชตีติ อโตฺถฯ ฐานาจาวนเญฺจตฺถ ฉหิ อากาเรหิ เวทิตพฺพํฯ กถํ? กุมฺภึ มุขวฏฺฏิยํ คเหตฺวา อตฺตโน อภิมุขํ อากฑฺฒโนฺต อิมินา อเนฺตน ผุฏฺฐโอกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ปาริมเนฺตน อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ ตเถว คเหตฺวา ปรโต เปเลฺลโนฺต ปาริมเนฺตน ผุฏฺฐโอกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ อิมินา อเนฺตน อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ วามโต วา ทกฺขิณโต วา อปนาเมโนฺต วามเนฺตน ผุฏฺฐโอกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ทกฺขิณเนฺตน อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ ทกฺขิณเนฺตน วา ผุฏฺฐโอกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ วามเนฺตน อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ อุทฺธํ อุกฺขิปโนฺต เกสคฺคมตฺตมฺปิ ภูมิโต โมเจติ, ปาราชิกํฯ ขณิตฺวา เหฏฺฐโต โอสีเทโนฺต พุเนฺทน ผุฏฺฐโอกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ มุขวฏฺฏิยา อติกฺกาเมติ, ปาราชิกนฺติ เอวํ เอกฏฺฐาเน ฐิตาย กุมฺภิยาฯ ยทิ ปน กุมฺภิมุขวฏฺฏิยา ปาสํ กตฺวา โลหขาณุํ วา ขทิรสาราทิขาณุํ วา ปถวิยํ อาโกเฏตฺวา ตตฺถ สงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา ฐเปนฺติ, เอกิสฺสา ทิสาย เอกาย สงฺขลิกาย พทฺธาย เทฺว ฐานานิ ลพฺภนฺติ, ทฺวีสุ ตีสุ จตูสุ ทิสาสุ จตูหิ สงฺขลิกาหิ พทฺธาย ปญฺจ ฐานานิ ลพฺภนฺติฯ

ตตฺถ เอกขาณุเก พทฺธกุมฺภิยา ปฐมํ ขาณุกํ วา อุทฺธรติ, สงฺขลิกํ วา ฉินฺทติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ตโต กุมฺภึ ยถาวุตฺตนเยน เกสคฺคมตฺตมฺปิ ฐานา จาเวติ, ปาราชิกํฯ อถ ปฐมํ กุมฺภึ อุทฺธรติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ตโต ขาณุกํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ฐานา จาเวติ, สงฺขลิกํ วา ฉินฺทติ, ปาราชิกํฯ เอเตน อุปาเยน ทฺวีสุ ตีสุ จตูสุ ขาณุเกสุ พทฺธกุมฺภิยาปิ ปจฺฉิเม ฐานาจาวเน ปาราชิกํฯ เสเสสุ ถุลฺลจฺจยํ เวทิตพฺพํฯ

สเจ ขาณุ นตฺถิ, สงฺขลิกาย อเคฺค วลยํ กตฺวา ตตฺถชาตเก มูเล ปเวสิตํ โหติ, ปฐมํ กุมฺภึ อุทฺธริตฺวา ปจฺฉา มูลํ เฉตฺวา วลยํ นีหรติ, ปาราชิกํฯ อถ มูลํ อเจฺฉตฺวา วลยํ อิโต จิโต จ สาเรติ, รกฺขติฯ สเจ ปน มูลโต อนีหริตฺวาปิ หเตฺถน คเหตฺวา อากาสคตํ กโรติ, ปาราชิกํฯ อยเมตฺถ วิเสโสฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เกจิ ปน นิมิตฺตตฺถาย กุมฺภิมตฺถเก นิโคฺรธรุกฺขาทีนิ โรเปนฺติ, มูลานิ กุมฺภึ วินนฺธิตฺวา ฐิตานิ โหนฺติ, ‘‘มูลานิ ฉินฺทิตฺวา กุมฺภึ คเหสฺสามี’’ติ ฉินฺทนฺตสฺส ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ ฉินฺทิตฺวา โอกาสํ กตฺวา กุมฺภึ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ฐานา จาเวติ, ปาราชิกํฯ มูลานิ ฉินฺทโตว ลฺฐิตฺวา กุมฺภี นินฺนฏฺฐานํ คตา, รกฺขติ ตาวฯ คตฏฺฐานโต อุทฺธรติ, ปาราชิกํฯ สเจ ฉิเนฺนสุ มูเลสุ เอกมูลมเตฺตน กุมฺภี ติฏฺฐติ, โส จ ตํ ‘‘อิมสฺมึ มูเล ฉิเนฺน ปติสฺสตี’’ติ ฉินฺทติ, ฉิเนฺนมเตฺต ปาราชิกํฯ สเจ ปน เอกมูเลเนว ปาเส พทฺธสูกโร วิย ฐิตา โหติ, อญฺญํ กิญฺจิ ลคฺคนกํ นตฺถิ, ตสฺมิมฺปิ มูเล ฉิเนฺนมเตฺต ปาราชิกํฯ สเจ กุมฺภิมตฺถเก มหาปาสาโณ ฐปิโต โหติ, ตํ ทเณฺฑน อุกฺขิปิตฺวา อปเนตุกาโม กุมฺภิมตฺถเก ชาตรุกฺขํ ฉินฺทติ, ทุกฺกฏํฯ ตสฺสา สมีเป ชาตกํ เฉตฺวา อาหรติ, อตฺตถชาตกตฺตา ตํ ฉินฺทโต ปาจิตฺติยํฯ

อตฺตโน ภาชนนฺติ สเจ ปน กุมฺภึ อุทฺธริตุํ อสโกฺกเนฺต กุมฺภิคตภณฺฑคฺคหณตฺถํ อตฺตโน ภาชนํ ปเวเสตฺวา อเนฺตกุมฺภิยํ ปญฺจมาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วา อคฺฆนกํ เถยฺยจิเตฺต อามสติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ปริเจฺฉโท เจตฺถ ปาราชิกนิยมนตฺถํ วุเตฺตฯ เถยฺยจิเตฺตน ปน อูนปญฺจมาสกมฺปิ อามสเนฺต ทุกฺกฏํ อาปชฺชติเยวฯ

ผนฺทาเปตีติ เอตฺถ ยาว เอกาพทฺธํ กตฺวา อตฺตโน ภาชนํ ปเวเสติ, ตาว ผนฺทาเปตีติ วุจฺจติฯ อปิ จ อิโต จิโต จ อปพฺยูหเนฺตปิ ผนฺทาเปติเยว, โส ถุลฺลจฺจยํ อาปชฺชติฯ ยทา ปน เอกาพทฺธภาโว ฉิโนฺน, กุมฺภิคตํ กุมฺภิยเมว, ภาชนคตมฺปิ ภาชเนเยว โหติ, ตทา อตฺตโน ภาชนคตํ นาม โหติฯ เอวํ กตฺวา กุมฺภิโต อนีหเตปิ จ ภาชเน ปาราชิกํ อาปชฺชติฯ

มุฏฺฐึ วา ฉินฺทตีติ เอตฺถ ยถา องฺคุลนฺตเรหิ นิกฺขนฺตกหาปณา กุมฺภิคเต กหาปเณ น สมฺผุสนฺติ, เอวํ มุฏฺฐึ กโรเนฺต มุฏฺฐึ ฉินฺทติ นาม; โสปิ ปาราชิกํ อาปชฺชติฯ

สุตฺตารูฬฺหนฺติ สุเตฺต อารูฬฺหํ; สุเตฺตน อาวุตสฺสาปิ สุตฺตมยสฺสาปิ เอตํ อธิวจนํ ฯ ปามงฺคาทีนิหิ โสวณฺณมยานิปิ โหนฺติ รูปิยมยานิปิ สุตฺตมยานิปิ, มุตฺตาวลิอาทโยปิ เอเตฺถว สงฺคหํ คตาฯ **เวฐน**นฺติ สีสเวฐนปโฏ วุจฺจติฯ เอเตสุ ยํกิญฺจิ เถยฺยจิเตฺต อามสติ, ทุกฺกฏํฯ ผนฺทาเปติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ปามงฺคาทีนิ โกฏิยํ คเหตฺวา อากาสฏฺฐํ อกโรเนฺต อุจฺจาเรติ, ถุลฺลจฺจยํฯ

ฆํสเนฺต นีหรตีติ เอตฺถ ปน ปริปุณฺณาย กุมฺภิยา อุปริ สมติตฺติกํ กุมฺภึ กตฺวา ฐปิตํ วา เอกํ โกฏึ พเนฺธ เอกํ โกฏึ มุขวฏฺฏิยํ กตฺวา ฐปิตํ วา ฆํสนฺตสฺส นีหรโต ถุลฺลจฺจยํฯ กุมฺภิมุขา โมเจนฺตสฺส ปาราชิกํฯ ยํ ปน อุปฑฺฒกุมฺภิยํ วา ริตฺตกุมฺภิยํ วา ฐปิตํ, ตสฺส อตฺตโน ผุโฏฺฐกาโสว ฐานํ, น สกลา กุมฺภี, ตสฺมา ตํ ฆํสนฺตสฺสาปิ นีหรโต ปติฏฺฐิโตกาสโต เกสคฺคมเตฺต มุ

เตฺต ปาราชิกเมวฯ กุมฺภิยา ปน ปริปุณฺณาย วา อูนาย วา อุชุกเมว อุทฺธรนฺตสฺส เหฏฺฐิมโกฏิยา ปติฏฺฐิโตกาสา มุตฺตมเตฺตว ปาราชิกํฯ อโนฺตกุมฺภิยํ ฐปิตํ ยํกิญฺจิ ปาราชิกปฺปโหนกํ ภณฺฑํ สกลกุมฺภิยํ จาเรนฺตสฺส, ปามงฺคาทิญฺจ ฆํสิตฺวา นีหรนฺตสฺส ยาว มุขวฏฺฏึ นาติกฺกมติ, ตาว ถุลฺลจฺจยเมวฯ ตสฺส หิ สพฺพาปิ กุมฺภี ฐานนฺติ **สงฺเขปมหาปจฺจริยาทีสุ** วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘ฐปิตฏฺฐานเมว ฐานํ, น สกลา กุมฺภีฯ ตสฺมา ยถาฐิตฏฺฐานโต เกสคฺคมตฺตมฺปิ โมเจนฺตสฺส ปาราชิกเมวา’’ติ วุตฺตํ, ตํ ปมาณํฯ อิตรํ ปน อากาสคตํ อกโรนฺตสฺส จีวรวํเส ฐปิตจีวรเวฐนกนเยน วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ **วินยวินิจฺฉเย หิ อาคเต ครุเก ฐาตพฺพํ, เอสา วินยธมฺมตาฯ** อปิจ ‘‘อตฺตโน ภาชนคตํ วา กโรติ, มุฏฺฐึ วา ฉินฺทตี’’ติ วจนโต เปตํ เวทิตพฺพํฯ ยถา อโนฺตกุมฺภิยํ ฐิตสฺส น สพฺพา กุมฺภี ฐานนฺติฯ

สปฺปิอาทีสุ ยํกิญฺจิ ปิวโต เอกปโยเคน ปีตมเตฺต ปาราชิกนฺติ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ **มหาปจฺจริยา**ทีสุ ปน อยํ วิภาโค ทสฺสิโต – ‘‘มุขํ อนปเนตฺวา อากฑฺฒนฺตสฺส ปิวโต สเจ ปรคลคตํ ปาทํ น อคฺฆติ, มุขคเตน สทฺธึ อคฺฆติ, รกฺขติ ตาวฯ กเณฺฐน ปน ปริจฺฉินฺนกาเลเยว ปาราชิกํ โหติฯ สเจปิ โอเฏฺฐหิ ปริจฺฉินฺทโนฺต โอเฏฺฐ ปิทหติ, ปาราชิกเมวฯ อุปฺปลทณฺฑเวฬุนาฬินฬนาฬิอาทีหิ ปิวนฺตสฺสาปิ สเจ ปรคลคตเมว ปาทํ อคฺฆติ, ปาราชิกํฯ สเจ สห มุขคเตน อคฺฆติ, น ตาว ปาราชิกํ โหติฯ อุปฺปลทณฺฑาทิคเตน สทฺธึ เอกาพทฺธภาวํ โกเปตฺวา โอเฏฺฐหิ ปริจฺฉินฺนมเตฺต ปาราชิกํฯ สเจ อุปฺปลทณฺฑาทิคเตน สทฺธึ อคฺฆติ, อุปฺปลทณฺฑาทีนํ พุเนฺท องฺคุลิยาปิ ปิหิตมเตฺต ปาราชิกํฯ ปาทคฺฆนเก ปรคลํ อปฺปวิเฏฺฐ อุปฺปลทณฺฑาทีสุ จ มุเข จ อติเรกปาทารหมฺปิ เอกาพทฺธํ หุตฺวา ติฏฺฐติ, รกฺขติเยวา’’ติฯ ตํ สพฺพมฺปิ ยสฺมา ‘‘อตฺตโน ภาชนคตํ วา กโรติ , มุฏฺฐึ วา ฉินฺทตี’’ติ อิมํ นยํ ภชติ, ตสฺมา สุทสฺสิตเมวฯ เอส ตาว เอกาพเทฺธ นโยฯ

สเจ ปน หเตฺถน วา ปเตฺตน วา ถาลกาทินา วา เกนจิ ภาชเนน คเหตฺวา ปิวติ, ยมฺหิ ปโยเค ปาทคฺฆนกํ ปูเรติ, ตมฺหิ คเต ปาราชิกํฯ อถ มหคฺฆํ โหติ, สิปฺปิกายปิ เอกปโยเคเนว ปาทคฺฆนกํ คเหตุํ สกฺกา โหติ, เอกุทฺธาเรเยว ปาราชิกํฯ ภาชนํ ปน นิมุชฺชาเปตฺวา คณฺหนฺตสฺส ยาว เอกาพทฺธํ โหติ, ตาว รกฺขติฯ มุขวฏฺฏิปริเจฺฉเทน วา อุทฺธาเรน วา ปาราชิกํฯ ยทา ปน สปฺปึ วา เตลํ วา อจฺฉํ เตลสทิสเมว มธุผาณิตํ วา กุมฺภึ อาวิเญฺฉตฺวา อตฺตโน ภาชเน ปเวเสติ, ตทา เตสํ อจฺฉตาย เอกาพทฺธตา นตฺถีติ ปาทคฺฆนเก มุขวฏฺฏิโต คฬิตมเตฺต ปาราชิกํฯ

ปจิตฺวา ฐปิตํ ปน มธุผาณิตํ สิเลโส วิย จิกฺกนํ อากฑฺฒนวิกฑฺฒนโยคฺคํ โหติ, อุปฺปเนฺน กุกฺกุเจฺจ เอกาพทฺธเมว หุตฺวา ปฏินีหริตุํ สโกฺกติ, เอตํ มุขวฏฺฏิยา นิกฺขมิตฺวา ภาชเน ปวิฏฺฐมฺปิ พาหิเรน สทฺธึ เอกาพทฺธตฺตา รกฺขติ, มุขวฏฺฏิโต ฉินฺนมเตฺต ปน ปาราชิกํฯ โยปิ เถยฺยจิเตฺตน ปรสฺส กุมฺภิยา ปาทคฺฆนกํ สปฺปึ วา เตลํ วา อวสฺสปิวนกํ ยํกิญฺจิ ทุกูลสาฏกํ วา จมฺมขณฺฑาทีนํ วา อญฺญตรํ ปกฺขิปติ, หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ

ริตฺตกุมฺภิยา ‘‘อิทานิ เตลํ อากิริสฺสนฺตี’’ติ ญตฺวา ยํกิญฺจิ ภณฺฑํ เถยฺยจิโตฺต ปกฺขิปติ, ตํ เจ ตตฺถ เตเล อากิเณฺณ ปญฺจมาสกอคฺฆนกํ ปิวติ, ปีตมเตฺต ปาราชิกนฺติ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ ตํ ปน ตเตฺถว สุกฺขตฬาเก สุกฺขมาติกาย อุชุกรณวินิจฺฉเยน วิรุชฺฌติ, อวหารลกฺขณเญฺจตฺถ น ปญฺญายติ, ตสฺมา น คเหตพฺพํฯ **มหาปจฺจริยา**ทีสุ ปน ตสฺส อุทฺธาเร ปาราชิกํ วุตฺตํ, ตํ ยุตฺตํฯ

ปรสฺส ริตฺตกุมฺภิยา สโงคฺปนตฺถาย ภณฺฑํ ฐเปตฺวา ตตฺถ เตเล อากิเณฺณ ‘‘สเจ อยํ ชานิสฺสติ, มํ ปลิพุชฺฌิสฺสตี’’ติ ภีโต ปาทคฺฆนกํ เตลํ ปีตํ ภณฺฑํ เถยฺยจิตฺเตน อุทฺธรติ, ปาราชิกํฯ สุทฺธจิตฺเตน อุทฺธรติ, ปเร อาหราเปนฺเต ภณฺฑเทยฺยํฯ **ภณฺฑเทยฺยํ** นาม ยํ ปรสฺส นฏฺฐํ, ตสฺส มูลํ วา ตเทว วา ภณฺฑํ ทาตพฺพนฺติ อโตฺถฯ โน เจ เทติ, สามิกสฺส ธุรนิเกฺขเป ปาราชิกํฯ สเจ ปรสฺส กุมฺภิยา อโญฺญ สปฺปิํ วา เตลํ วา อากิรติ, ตตฺร จายํ เถยฺยจิตฺเตน เตลปิวนกํ ภณฺฑํ ปกฺขิปติ, วุตฺตนเยเนว ปาราชิกํฯ อตฺตโน ริตฺตกุมฺภิยา ปรสฺส สปฺปิํ วา เตลํ วา อากิรณภาวํ ญตฺวา เถยฺยจิตฺเตน ภณฺฑํ นิกฺขิปติ, ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว อุทฺธาเร ปาราชิกํฯ สุทฺธจิโตฺต นิกฺขิปิตฺวา ปจฺฉา เถยฺยจิตฺเตน อุทฺธรติ, ปาราชิกเมวฯ สุทฺธจิโตฺตว อุทฺธรติ, เนว อวหาโร, น คีวา; **มหาปจฺจริยํ** ปน อนาปตฺติมตฺตเมว วุตฺตํฯ ‘‘‘กิสฺส มม กุมฺภิยํ เตลํ อากิรสี’ติ กุปิโต อตฺตโน ภณฺฑํ อุทฺธริตฺวา ฉเฑฺฑติ, โน ภณฺฑเทยฺย’’นฺติ **กุรุนฺทิยํ** วุตฺตํฯ เถยฺยจิตฺเตน มุขวฏฺฏิํ คเหตฺวา กุมฺภิํ อาวิญฺฉติ เตลํ คเฬตุกาโม, ปาทคฺฆนเก คฬิเต ปาราชิกํฯ เถยฺยจิตฺเตเนว ชชฺชรํ กโรติ ‘‘สวิตฺวา คมิสฺสตี’’ติ ปาทคฺฆนเก สวิตฺวา คเต ปาราชิกํฯ เถยฺยจิตฺเตเนว ฉิทฺทํ กโรติ โอมฏฺฐํ วา อุมฺมฏฺฐํ วา เวมฏฺฐํ วา, อิทํ ปน สโมฺมหฏฺฐานํ; ตสฺมา สุฏฺฐุ สเลฺลกฺขตพฺพํฯ อยเญฺหตฺถ วินิจฺฉโย – **โอมฏฺฐํ** นาม อโธมุขฉิทฺทํ; **อุมฺมฏฺฐํ** นาม อุทฺธํมุขฉิทฺทํ; **เวมฏฺฐํ** นาม อุชุํกเสฺสว อุชุคตฉิทฺทํฯ ตตฺร โอมฏฺฐสฺส พหิ ปฏฺฐาย กตสฺส อพฺภนฺตรนฺตโต ปาทคฺฆนเก เตเล คฬิเต พหิ อนิกฺขเนฺตปิ ปาราชิกํฯ กสฺมา? ยสฺมา ตโต คฬิตมตฺตเมว พหิคตํ นาม โหติ, น กุมฺภิคตสงฺขฺยํ ลภติฯ อโนฺต ปฏฺฐาย กตสฺส พาหิรนฺตโต ปาทคฺฆนเก คฬิเต ปาราชิกํฯ อุมฺมฏฺฐสฺส ยถา ตถา วา กตสฺส พาหิรนฺตโต ปาทคฺฆนเก คฬิเต ปาราชิกํฯ ตญฺหิ ยาว พาหิรนฺตโต น คฬติ, ตาว กุมฺภิคตเมว โหติฯ ‘‘เวมฏฺฐสฺส จ กปาลมชฺฌโต คฬิตวเสน กาเรตโพฺพ’’ติ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํฯ ตํ ปน อโนฺต จ พหิ จ ปฏฺฐาย มเชฺฌ ฐเปตฺวา กตฉิเทฺท ตฬากสฺส จ มริยาทเภเทน สเมติฯ อโนฺต ปฏฺฐาย กเต ปน พาหิรเนฺตน, พหิ ปฏฺฐาย กเต อพฺภนฺตรเนฺตน กาเรตโพฺพติ อิทเมตฺถ ยุตฺตํฯ โย ปน ‘‘วฏฺฏิตฺวา คจฺฉิสฺสตี’’ติ เถยฺยจิตฺเตน กุมฺภิยา อาธารกํ วา อุปตฺถมฺภนเลฑฺฑุเก วา อปเนติ, วฏฺฏิตฺวา คตาย ปาราชิกํฯ เตลากิรณภาวํ ปน ญตฺวา ริตฺตกุมฺภิยา ชชฺชรภาเว วา ฉิเทฺทสุ วา กเตสุ ปจฺฉา นิกฺขนฺตเตลปฺปมาเณน ภณฺฑเทยฺยํ โหติฯ **อฏฺฐกถาส**ุ ปน กตฺถจิ ปาราชิกนฺติปิ ลิขิตํ, ตํ ปมาทลิขิตํฯ

ปริปุณฺณาย กุมฺภิยา อุปริ กถลํ วา ปาสาณํ วา ‘‘ปติตฺวา ภินฺทิสฺสติ, ตโต เตลํ ปคฺฆริสฺสตี’’ติ เถยฺยจิตฺเตน ทุพฺพนฺธํ วา กโรติ, ทุฏฺฐปิตํ วา ฐเปติ, อวสฺสปตนกํ ตถา กโรนฺตสฺส กตมเตฺต ปาราชิกํฯ ริตฺตกุมฺภิยา อุปริ กโรติ, ตํ ปจฺฉา ปุณฺณกาเล ปติตฺวา ภินฺทติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ อีทิเสสุ หิ ฐาเนสุ ภณฺฑสฺส นตฺถิกาเล กตปโยคตฺตา อาทิโตว ปาราชิกํ น โหติฯ ภณฺฑวินาสทฺวารสฺส ปน กตตฺตา ภณฺฑเทยฺยํ โหติฯ อาหราเปนฺตสุ อททโต สามิกานํ ธุรนิเกฺขเปน ปาราชิกํฯ

เถยฺยจิตฺเตน มาติกํ อุชุกํ กโรติ ‘‘วฏฺฏิตฺวา วา คมิสฺสติ, เวลํ วา อุตฺตราเปสฺสตี’’ติ ; วฏฺฏิตฺวา วา คจฺฉตุ, เวลํ วา อุตฺตรตุ, อุชุกรณกาเล ปาราชิกํฯ อีทิสา หิ ปโยคา ปุพฺพปโยคาวหาเร สงฺคหํ คจฺฉนฺติฯ สุกฺขมาติกาย อุชุกตาย ปจฺฉา อุทเก อาคเต วฏฺฏิตฺวา วา คจฺฉตุ, เวลํ วา อุตฺตรตุ, ภณฺฑเทยฺยํฯ กสฺมา? ฐานา จาวนปโยคสฺส อภาวาฯ ตสฺส ลกฺขณํ นาวฏฺเฐ อาวิ ภวิสฺสติฯ

ตเตฺถว *ภินฺทติ วา*ติอาทีสุ **อฏฺฐกถายํ** ตาว วุตฺตํ – **‘‘*ภินฺทติ วา***ติ มุคฺคเรน โปเถตฺวา ภินฺทติฯ ***ฉเฑฺฑติ วา***ติ อุทกํ วา วาลิกํ วา อากิริตฺวา อุตฺตราเปติฯ **ฌาเปติ วา**ติ ทารูนิ อา

หริตฺวา ฌาเปติฯ **อปริโภคํ วา กโรตี**ติ อขาทิตพฺพํ วา อปาตพฺพํ วา กโรติ; อุจฺจารํ วา ปสฺสาวํ วา วิสํ วา อุจฺฉิฏฺฐํ วา กุณปํ วา ปาเตสิ, **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ ฐานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกฏํ, พุทฺธวิสโย นาเมโสฯ กิญฺจาปิ ทุกฺกฏํ, อาหราเปเนฺต ปน ภณฺฑเทยฺย''นฺติฯ ตตฺถ ปุริมทฺวยํ น สเมติฯ ตณฺหิ กุมฺภิชชฺชรกรเณน จ มาติกาอุชุกรเณน จ สทฺธึ เอกลกฺขณํฯ ปจฺฉิมํ ปน ทฺวยํ ฐานา อจาวเวเนฺตนาปิ สกฺกา กาตุํฯ ตสฺมา เอตฺถ เอวํ วินิจฺฉยํ วทนฺติ – ''อฏฺฐกถายํ กิร 'ฐานา จาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกฏ'นฺติ อิทํ ปจฺฉิมทฺวยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ฐานา จาวนํ อกโรเนฺตเยว หิ เถยฺยจิเตฺตน วา วินาเสตุกามตาย วา ฌาเปยฺยปิ, อปริโภคมฺปิ กเรยฺยฯ ปุริมทฺวเย ปน วุตฺตนเยน ภินฺทนฺตสฺส วา ฉเฑฺฑนฺตสฺส วา ฐานา จาวนํ อตฺถิ, ตสฺมา ตถา กโรนฺตสฺส วินาเสตุกามตาย ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปาราชิก''นฺติฯ ปาฬิยํ ''ทุกฺกฏ''นฺติ วุตฺตตฺตา อยุตฺตนฺติ เจ? น; อญฺญถา คเหตพฺพตฺถโตฯ ปาฬิยญฺหิ เถยฺยจิตฺตปกฺข **''ภินฺทติ วา**ติ อุทเกน สมฺภินฺทติ, **ฉเฑฺฑติ วา**ติ ตตฺถ วมติ วา ปสฺสาวํ วา ฉเฑฺฑตี''ติ เอวเมเก วทนฺติฯ

อยํ ปเนตฺถ สาโร – วินีตวตฺถุมฺหิ ติณชฺฌาปโก วิย ฐานา อจาเวตุกาโมว เกวลํ ภินฺทติ, ภินฺนตฺตา ปน เตลาทีนิ นิกฺขมนฺติ, ยํ วา ปเนตฺถ ปตฺถินฺนํ, ตํ เอกาพทฺธเมว ติฏฺฐติฯ อฉเฑฺฑตุกาโมเยว จ เกวลํ ตตฺถ อุทกวาลิกาทีนิ อากิรติ, อากิณฺณตฺตา ปน เตลํ ฉฑฺฑียติฯ ตสฺมา โวหารวเสน **''ภินฺทติ วา ฉเฑฺฑติ วา''**ติ วุจฺจตีติฯ เอวเมเตสํ ปทานํ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ นาเสตุกามตาปเกฺข ปน อิตรถาปิ ยุชฺชติฯ เอวญฺหิ กถิยมาเน ปาฬิ จ อฏฺฐกถา จ ปุพฺพาปเรน สํสนฺทิตฺวา กถิตา โหนฺติฯ เอตฺตาวตาปิ จ สโนฺตสํ อกตฺวา อาจริเย ปยิรุปาสิตฺวา วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพติฯ

ภูมฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

ถลฏฺฐกถา

๙๕. ถลเฏฺฐ **ถเล นิกฺขิตฺต**นฺติ ภูมิตเล วา ปาสาณตลปพฺพตตลาทีสุ วา ยตฺถ กตฺถจิ ปฏิจฺฉเนฺน วา อปฺปฏิจฺฉเนฺน วา ฐปิตํ ถลฏฺฐนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตํ สเจ ราสิกตํ โหติ, อโนฺตกุมฺภิยํ ภาชนคตกรณมุฏฺฐิเจฺฉทนวินิจฺฉเยน วินิจฺฉินิตพฺพํฯ สเจ เอกาพทฺธํ สิเลสนิยฺยาสาทิ ปกฺกมธุผาณิตวินิจฺฉเยน วินิจฺฉินิตพฺพํฯ สเจ ครุกํ โหติ ภารพทฺธํ โลหปิณฺฑิ-คุฬปิณฺฑิ-เตลมธุฆฏาทิ วา, กุมฺภิยํ ฐานาจาวนวินิจฺฉเยน วินิจฺฉินิตพฺพํฯ สงฺขลิกพทฺธสฺส จ ฐานเภโท สลฺลเกฺขตโพฺพฯ ปตฺถริตฺวา ฐปิตํ ปน ปาวารตฺถรณสาฏกาทึ อุชุกํ คเหตฺวา อากฑฺฒติ, ปาริมเนฺต โอริมเนฺตน ผุฏฺฐโอกาสํ อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ เอวํ สพฺพทิสาสุ สลฺลเกฺขตพฺพํฯ เวเฐตฺวา อุทฺธรติ, เกสคฺคมตฺตํ อากาสคตํ กโรนฺตสฺส ปาราชิกํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

ถลฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

อากาสฏฺฐกถา

๙๖. อากาสเฏฺฐ โมรสฺส ฉหิ อากาเรหิ ฐานปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพ – ปุรโต มุขตุณฺฑเกน, ปจฺฉโต กลาปเคฺคน, อุภยปเสฺสสุ ปกฺขปริยเนฺตหิ, อโธ ปาทนขสิขาย, อุทฺธํ สิขเคฺคนาติฯ ภิกฺขุ ''สสฺสามิกํ อากาสฏฺฐํ โมรํ คเหสฺสามี''ติ ปุรโต วา ติฏฺฐติ, หตฺถํ วา ปสาเรติ, โมโร อากาเสเยว ปเกฺข จาเรติ, วาตํ คาหาเปตฺวา คมนํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา ติฏฺฐติฯ ตสฺส ภิกฺขุโน ทุกฺกฏํฯ ตํ อผเนฺทโนฺต หเตฺถน อามสติ, ทุกฺกฏเมวฯ ฐานา อจาเวโนฺต ผนฺทาเปติ, ถุลฺลจฺจยํฯ หเตฺถน ปน คเหตฺวา วา อคฺคเหตฺวา วา มุขตุณฺฑเกน ผุฏฺฐโอกาสํ กลาปคฺคํ, กลาปเคฺคน วา

ผุโฎฺฐกาสํ มุขตุณฺฑกํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ ตถา วามปกฺขปริยเนฺตน ผุโฎฺฐกาสํ ทกฺขิณปกฺขปริยนฺตํ, ทกฺขิณปกฺขปริยเนฺตน วา ผุโฎฺฐกาสํ วามปกฺขปริยนฺตํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ ตถา ปาทนขสิขาย ผุโฎฺฐกาสํ สิขคฺคํ, สิขเคฺคน วา ผุโฎฺฐกาสํ ปาทนขสิขํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ

อากาเสน คจฺฉโนฺต โมโร สีสาทีสุ ยสฺมิํ อเงฺค นิลียติ, ตํ ตสฺส ฐานํฯ ตสฺมา ตํ หเตฺถ นิลีนํ อิโต จิโต จ กโรโนฺตปิ ผนฺทาเปติเยว, ยทิ ปน อิตเรน หเตฺถน คเหตฺวา ฐานา จาเวติ, ปาราชิกํ ฯ อิตรํ หตฺถํ อุปเนติ, โมโร สยเมว อุเฑฺฑตฺวา ตตฺถ นิลียติ, อนาปตฺติ ฯ อเงฺค นิลีนภาวํ ญตฺวา เถยฺยจิเตฺตน เอกํ ปทวารํ คจฺฉติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ทุติเย ปาราชิกํฯ

ภูมิยํ ฐิตโมโร ทฺวินฺนํ วา ปาทานํ กลาปสฺส จ วเสน ตีณิ ฐานานิ ลภติฯ ตํ อุกฺขิปนฺตสฺส ยาว เอกมฺปิ ฐานํ ปถวิํ ผุสติ, ตาว ถุลฺลจฺจยํฯ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ปถวิยา โมจิตมเตฺต ปาราชิกํฯ ปญฺชเร ฐิตํ สห ปญฺชเรน อุทฺธรติ, ปาราชิกํฯ ยทิ ปน ปาทํ น อคฺฆติ, สพฺพตฺถ อคฺฆวเสน กาตพฺพํฯ อโนฺตวตฺถุมฺหิ จรนฺตํ โมรํ เถยฺยจิเตฺตน ปทสา พหิวตฺถุํ นีหรโนฺต ทฺวารปริเจฺฉทํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ วเช ฐิตพลีพทฺทสฺส หิ วโช วิย อโนฺตวตฺถุ ตสฺส ฐานํฯ หเตฺถน ปน คเหตฺวา อโนฺตวตฺถุสฺมิมฺปิ อากาสคตํ กโรนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ อโนฺตคาเม จรนฺตมฺปิ คามปริเกฺขปํ อติกฺกาเมนฺตสฺส ปาราชิกํ ฯ สยเมว นิกฺขมิตฺวา คามูปจาเร วา วตฺถูปจาเร วา จรนฺตํ ปน เถยฺยจิโตฺต กเฎฺฐน วา กถลาย วา อุตฺราเสตฺวา อฎวิมุขํ กโรติ, โมโร อุเฑฺฑตฺวา อโนฺตคาเม วา อโนฺตวตฺถุมฺหิ วา ฉทนปิเฎฺฐ วา นิลียติ, รกฺขติฯ สเจ ปน อฎวิมุเข อุเฑฺฑติ วา คจฺฉติ วา ‘‘อฎวิํ ปเวเสตฺวา คเหสฺสามี’’ติ ปริกเปฺป อสติ ปถวิโต เกสคฺคมตฺตมฺปิ อุฑฺฑิตมเตฺต วา ทุติยปทวาเร วา ปาราชิกํฯ กสฺมา? ยสฺมา คามโต นิกฺขนฺตสฺส ฐิตฎฺฐานเมว ฐานํ โหติฯ **กปิญฺชราทีสุปิ** อยเมว วินิจฺฉโยฯ

สาฎกํ วาติ วาตเวคุกฺขิตฺตํ ปถวิตเล ปตฺถริตฺวา ฐปิตมิว อากาเสน คจฺฉนฺตํ ขลิพทฺธํ สาฎกํ อภิมุขาคตํ หเตฺถน เอกสฺมิํ อเนฺต คณฺหาติ, อิโต จิโต จ ฐานํ อวิโกเปโนฺตเยว คมนุปเจฺฉเท ทุกฺกฎํฯ ฐานาจาวนํ อกโรโนฺต จาเลติ, ผนฺทาปเน ถุลฺลจฺจยํฯ ฐานา จาเวติ, ปาราชิกํฯ ฐานปริเจฺฉโท จสฺส โมรเสฺสว ฉหิ อากาเรหิ เวทิตโพฺพฯ

อพทฺธสาฎโก ปน เอกสฺมิํ อเนฺต คหิตมเตฺตว ทุติเยนเนฺตน ปติตฺวา ภูมิยํ ปติฎฺฐาติ, ตสฺส เทฺว ฐานานิ โหนฺติ – หโตฺถ เจว ภูมิ จฯ ตํ ยถาคหิตเมว ปฐมํ คหิโตกาสปฺปเทสโต จาเลติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ปจฺฉา ภูมิโต ทุติยหเตฺถน วา ปาเทน วา อุกฺขิปติ, ปาราชิกํฯ ปฐมํ วา ภูมิโต อุทฺธรติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ปจฺฉา คหิโตกาสปฺปเทสโต จาเวติ, ปาราชิกํฯ คหณํ วา อมุญฺจโนฺต อุชุกเมว หตฺถํ โอนาเมตฺวา ภูมิคตํ กตฺวา เตเนว หเตฺถน อุกฺขิปติ, ปาราชิกํฯ **เวฐเน**ปิ อยเมว วินิจฺฉโยฯ

หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา ฉิชฺชมานนฺติ มนุสฺสานํ อลงฺกโรนฺตานํ คีเวยฺยกาทิปิฬนฺธนํ วา สุวณฺณสลากํ ฉินฺทนฺตานํ สุวณฺณการานํ สุวณฺณขณฺฑํ วา ฉิชฺชมานํ ปตติ, ตเญฺจ ภิกฺขุ อากาเสน อาคจฺฉนฺตํ เถยฺยจิโตฺต หเตฺถน คณฺหาติ, คหณเมว ฐานํฯ คหิตปฺปเทสโต หตฺถํ อปเนติ, ปาราชิกํฯ จีวเร ปติตํ หเตฺถน อุกฺขิปติ, ปาราชิกํฯ อนุทฺธริตฺวาว ยาติ, ทุติเย ปทวาเร ปาราชิกํฯ ปเตฺต ปติเตปิ เอเสว นโยฯ สีเส วา มุเข วา ปาเท วา ปติฎฺฐิตํ หเตฺถน คณฺหาติ, ปาราชิกํฯ อคฺคเหตฺวาว ยาติ, ทุติเย ปทวาเร ปาราชิกํฯ ยตฺถ กตฺถจิ ปตติ, ตสฺส ปติโตกาโสว ฐานํ, น สพฺพํ องฺคปจฺจงฺคํ ปตฺตจีวรํ วาติฯ

อากาสฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

เวหาสฏฺฐกถา

๙๗. เวหาสเฏฺฐ มญฺจปีฐาทีสุ ฐปิตํ ภณฺฑํ อามาสํ วา โหตุ อนามาสํ วา, เถยฺยจิตฺเตน อามสนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ มญฺจปีเฐสุ ฐปิตภณฺเฑสุ ปเนตฺถ ถลเฏฺฐ วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ อยํ ปน วิเสโส – สเจ ขลิยา พทฺธสาฏโก มเญฺจ วา ปีเฐ วา ปตฺถโฏ มเชฺฌน มญฺจตลํ น ผุสติ, มญฺจปาเทว ผุสติ, เตสํ วเสน ฐานํ เวทิตพฺพํฯ ปาทานํ อุปริ ผุโฏฺฐกาสเมว หิ อติกฺกมิตมเตฺตน ตตฺถ ปาราชิกํ โหติฯ สห มญฺจปีเฐหิ หรนฺตสฺส ปน มญฺจปีฐปาทานํ ปติฏฺฐิโตกาสวเสน ฐานํ เวทิตพฺพํฯ

จีวรวํเส วาติ จีวรฐปนตฺถาย พนฺธิตฺวา ฐปิเต วํเส วา กฏฺฐทณฺฑเก วาฯ ตตฺถ สํหริตฺวา ปารโต อนฺตํ โอรโต โภคํ กตฺวา ฐปิตจีวรสฺส ปติฏฺฐิโตกาเสน ผุโฏฺฐกาโสว ฐานํ, น สโพฺพ จีวรวํโสฯ ตสฺมา เถยฺยจิตฺเตน ตํ โภเค คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตสฺส ปารโต วํเส ปติฏฺฐิโตกาสํ โอรโต จีวเรน วํสสฺส ผุฏฺฐปฺปเทสํ อติกฺกาเมนฺตสฺส เอกทฺวงฺคุลมตฺตากฑฺฒเนเนว ปาราชิกํฯ อเนฺต คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ ตเตฺถว ปน จีวรวํเส วามโต วา ทกฺขิณโต วา สาเรนฺตสฺส วามเนฺตน ทกฺขิณนฺตฏฺฐานํ ทกฺขิณเนฺตน วา วามนฺตฏฺฐานํ อติกฺกนฺตมเตฺต ทสทฺวาทสงฺคุลมตฺตสารเณเนว ปาราชิกํฯ อุทฺธํ อุกฺขิปนฺตสฺส เกสคฺคมตฺตุกฺขิปเนน ปาราชิกํฯ จีวรวํสํ ผุสนฺตํ วา อผุสนฺตํ วา รชฺชุเกน พนฺธิตฺวา ฐปิตจีวรํ โมเจนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ, มุเตฺต ปาราชิกํฯ มุตฺตมตฺตเมว หิ ตํ ''ฐานา จุต''นฺติ สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ วํเส เวเฐตฺวา ฐปิตํ นิเพฺพเฐนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ, นิเพฺพฐิตมเตฺต ปาราชิกํฯ วลยํ กตฺวา ฐปิเต วลยํ ฉินฺทติ วา โมเจติ วา เอกํ วา วํสโกฏึ โมเจตฺวา นีหรติ, ถุลฺลจฺจยํ ฯ ฉินฺนมเตฺต มุตฺตมเตฺต นีหฏมเตฺต จ ปาราชิกํฯ ตถา อกตฺวาว จีวรวํเส อิโต จิโต จ สาเรติ, รกฺขติ ตาวฯ วลยสฺส หิ สโพฺพปิ จีวรวํโส ฐานํฯ กสฺมา? ตตฺถ สํสรณธมฺมตายฯ ยทา ปน นํ หเตฺถน คเหตฺวา อากาสคตํ กโรติ, ปาราชิกํฯ ปสาเรตฺวา ฐปิตสฺส ปติฏฺฐิโตกาเสน ผุโฏฺฐกาโสว ฐานํฯ ตตฺถ สํหริตฺวา ฐปิเต วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ ยํ ปน เอเกนเนฺตน ภูมึ ผุสิตฺวา ฐิตํ โหติ, ตสฺส จีวรวํเส จ ภูมิยญฺจ ปติฏฺฐิโตกาสวเสน เทฺว ฐานานิฯ ตตฺถ ภูมิยํ เอเกนเนฺตน ปติฏฺฐิเต อพทฺธสาฏเก วุตฺตนเยเนว วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ จีวรรชฺชุยาปิ อยเมว วินิจฺฉโยฯ

องฺกุสเก ลเคฺคตฺวา ฐปิตภณฺฑํ ปน เภสชฺชฆโฏ วา เภสชฺชตฺถวิกา วา สเจ ภิตฺตึ วา ภูมึ วา อผุสิตฺวา ฐปิตํ ลคฺคนกํ ฆํสนฺตสฺส นีหรโต องฺกุสโกฏิโต นิกฺขนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ ลคฺคนกํ พทฺธํ โหติ, พุเนฺทน อุกฺขิปิตฺวา อากาสคตํ กโรนฺตสฺส องฺกุสโกฏิโต อนิกฺขเนฺตปิ ปาราชิกํฯ ภิตฺตินิสฺสิตํ โหติ, ปฐมํ องฺกุสโกฏิโต นีหรติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ปจฺฉา ภิตฺตึ โมเจติ, ปาราชิกํฯ ปฐมํ ภิตฺตึ โมเจตฺวา ปจฺฉา องฺกุสโต นีหรนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ สเจ ปน ภาริยํ ภณฺฑํ นีหริตุํ อสโกฺกนฺโต สยํ ภิตฺตินิสฺสิตํ กตฺวา องฺกุสโต นีหรติ, ปุน ภิตฺตึ อโมเจตฺวาปิ องฺกุสโต นีหฏมเตฺตเยว ปาราชิกํฯ อตฺตนา กตฏฺฐานญฺหิ ฐานํ น โหติฯ ภูมึ ผุสิตฺวา ฐิตสฺส ปน เทฺว เอว ฐานานิฯ ตตฺถ วุโตฺตเยว วินิจฺฉโย ฯ ยํ ปน สิกฺกาย ปกฺขิปิตฺวา ลคฺคิตํ โหติ, ตํ สิกฺกาโต นีหรนฺตสฺสาปิ สห สิกฺกาย องฺกุสโต นีหรนฺตสฺสาปิ ปาราชิกํฯ ภิตฺติภูมิสนฺนิสฺสิตวเสน เจตฺถ ฐานเภโทปิ เวทิตโพฺพฯ

ภิตฺติขีโลติ อุชุกํ กตฺวา ภิตฺติยํ อาโกฏิโต วา ตตฺถชาตโก เอว วา; นาคทโนฺต ปน วงฺก อาโกฏิโต เอวฯ เตสุ ลเคฺคตฺวา ฐปิตํ องฺกุสเก วุตฺตนเยเนว วินิจฺฉินิตพฺพํฯ ทฺวีสุ ตีสุ ปน ปฏิปาฏิยา ฐิเตสุ อาโรเปตฺวา ฐปิตํ กุนฺตํ วา ภินฺทิวาลํ วา อเคฺค วา พุเนฺท วา คเหตฺวา

อากฑฺฒติ, เอกเมกสฺส ผุฏฺฐกาสมเตฺต อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ ผุฏฺฐกาสมตฺตเมว หิ เตสํ ฐานํ โหติ, น สเพฺพ ขีลา วา นาคทนฺตา วาฯ ภิตฺติอภิมุโข ฐตฺวา มเชฺฌ คเหตฺวา อากฑฺฒติ, โอริมเนฺตน ผุฏฺฐกาสํ ปาริมเนฺตน อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ ปรโต เปเลฺลนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ หเตฺถน คเหตฺวา อุชุกํ อุกฺขิปโนฺต เกสคฺคมตฺตมฺปิ อากาสคตํ กโรติ, ปาราชิกํฯ ภิตฺติํ นิสฺสาย ฐปิตํ ภิตฺติํ ฆํสโนฺต อากฑฺฒติ, อเคฺคน ผุฏฺฐกาสํ พุนฺทํ, พุเนฺทน วา ผุฏฺฐกาสํ อคฺคํ อติกฺกาเมนฺตสฺส ปาราชิกํ ฯ ภิตฺติอภิมุโข ฐตฺวา อากฑฺฒโนฺต เอเกนเนฺตน ผุฏฺฐกาสํ อปรนฺตํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ อุชุกํ อุกฺขิปโนฺต เกสคฺคมตฺตํ อากาสคตํ กโรติ, ปาราชิกํฯ

รุเกฺข วา ลคฺคิตนฺติ ตาลรุกฺขาทีสุ อาโรเปตฺวา ลคฺคิเต องฺกุสกาทีสุ วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ ตตฺถชาตกํ ปน ตาลปิณฺฑิํ จาเลนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ ยสฺมิํ ผเล ปาราชิกวตฺถุ ปูรติ, ตสฺมิํ พนฺธนา มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ ปิณฺฑิํ ฉินฺทติ, ปาราชิกํฯ อเคฺคน ปณฺณนฺตรํ อาโรเปตฺวา ฐปิตา เทฺว ฐานานิ ลภติ – ฐปิตฏฺฐานญฺจ วณฺฏฏฺฐานญฺจ; ตตฺถ วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ โย ปน ‘‘ฉินฺนมตฺตา ปตมานา สทฺทํ กเรยฺยา’’ติ ภเยน สยํ อเคฺคน ปณฺณนฺตรํ อาโรเปตฺวา ฉินฺทติ, ฉินฺนมเตฺต ปาราชิกํ ฯ อตฺตนา กตฏฺฐานญฺหิ ฐานํ น โหติฯ เอเตน อุปาเยน สพฺพรุกฺขานํ ปุปฺผผเลสุ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

ปตฺตาธารเกปีติ เอตฺถ รุกฺขาธารโก วา โหตุ วลยาธารโก วา ทณฺฑาธารโก วา ยํกิญฺจิ ปตฺตฏฺฐปนกํ ปจฺฉิกาปิ โหตุ ปตฺตาธารโก เตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ตตฺถ ฐปิตปตฺตสฺส ปเตฺตน ผุฏฺฐกาโส เอว ฐานํฯ ตตฺถ รุกฺขาธารเก ปญฺจหากาเรหิ ฐานปริเจฺฉโท โหติฯ ตตฺถ ฐิตํ ปตฺตํ มุขวฏฺฏิยํ คเหตฺวา จตูสุ ทิสาสุ ยโต กุโตจิ กฑฺฒโนฺต เอเกนเนฺตน ผุฏฺฐกาสํ อปรนฺตํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ อุทฺธํ เกสคฺคมตฺตํ อุกฺขิปโต ปาราชิกํฯ สหาธารเกน หรนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยติฯ

เวหาสฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

อุทกฏฺฐกถา

๙๘. อุทกเฏฺฐ – **อุทเก นิกฺขิตฺตํ โหตี**ติ ราชภยาทิภีเตหิ อุทเกน อวินสฺสนธเมฺมสุ ตมฺพโลหภาชนาทีสุ สุปฺปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา โปกฺขรณีอาทีสุ อสนฺทนเก อุทเก นิกฺขิตฺตํฯ ตสฺส ปติฏฺฐิโตกาโสเยว ฐานํ, น สพฺพํ อุทกํฯ **คจฺฉติ วา อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ อคมฺภีเร อุทเก ปทสา คจฺฉนฺตสฺส ปทวาเร ปทวาเร ทุกฺกฏํฯ คมฺภีเร หเตฺถหิ วา ปาเทหิ วา ปโยคํ กโรนฺตสฺส หตฺถวาเรหิ วา ปทวาเรหิ วา ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ เอเสว นโย กุมฺภิคหณตฺถํ นิมุชฺชนุมฺมุชฺชเนสุฯ สเจ ปน อนฺตรา กิญฺจิ อุทกสปฺปํ วา วาฬมจฺฉํ วา ทิสฺวา ภีโต ปลายติ, อนาปตฺติฯ อามสนาทีสุ ภูมิคตาย กุมฺภิยา วุตฺตนเยเนว วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพ ฯ อยํ ปน วิเสโส – ตตฺถ ภูมิํ ขณิตฺวา กฑฺฒติ, อิธ กทฺทเม โอสาเรติฯ เอวํ ฉหากาเรหิ ฐานปริเจฺฉโท โหติฯ

อุปฺปลาทีสุ ยสฺมิํ ปุเปฺผ วตฺถุํ ปูเรติ, ตสฺมิํ ฉินฺนมเตฺต ปาราชิกํฯ อุปฺปลชาติกานเญฺจตฺถ ยาว เอกสฺมิมฺปิ ปเสฺส วาโก น ฉิชฺชติ, ตาว รกฺขติฯ ปทุมชาติกานํ ปน ทเณฺฑ ฉิเนฺน อพฺภนฺตเร สุตฺตํ อจฺฉินฺนมฺปิ น รกฺขติฯ สามิเกหิ ฉินฺทิตฺวา ฐปิตานิ อุปฺปลาทีนิ โหนฺติ, ยํ วตฺถุํ ปูเรติ, ตสฺมิํ อุทฺธเฏ ปาราชิกํฯ หตฺถกพทฺธานิ โหนฺติ, ยสฺมิํ หตฺถเก วตฺถุ ปูรติ, ตสฺมิํ อุทฺธเฏ ปาราชิกํฯ ภารพทฺธานิ โหนฺติ, ตํ ภารํ ฉนฺนํ อาการานํ เยน เกนจิ อากาเรน ฐานา จาเวนฺตสฺส ภูมฏฺฐกุมฺภิยํ วุตฺตนเยน ปาราชิกํฯ ทีฆนาฬานิ อุปฺปลาทีนิ โหนฺติ, ปุเปฺผสุ วา นาเฬสุ วา เวณิํ กตฺวา อุทกปิเฏฺฐ รชฺชุเกสุ ติณานิ สนฺถริตฺวา ฐเปนฺติ วา พนฺธนฺติ วา, เตสํ ทีฆโต

ปุปฺผเคฺคน จ นาฬิเนฺตน จ ติริยํ ปริยเนฺตหิ เหฏฺฐา ปติฏฺฐิโตกาเสน อุทฺธํ อุปริ ฐิตสฺส ปิฏฺฐิยา ติ ฉหากาเรหิ ฐานา จาวนปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ

โยปิ อุทกปิฏฺฐิยํ ฐปิตปุปฺผกลาปํ อุทกํ จาเลตฺวา วีจึ อุฏฺฐาเปตฺวา เกสคฺคมตฺตมฺปิ ยถา ฐิตฏฺฐานโต จาเวติ, ปาราชิกํฯ อถ ปน ปริกเปฺปติ ''เอตฺถ คตํ คเหสฺสามี''ติ, รกฺขติ ตาว; คตฏฺฐาเน ปน อุทฺธรโต ปาราชิกํฯ อุทกโต อจฺจุคฺคตสฺส ปุปฺผสฺส สกลมุทกํ ฐานํ, ตํ อุปฺปาเฏตฺวา อุชุกํ อุทฺธรนฺตสฺส นาฬิเนฺต เกสคฺคมตฺตํ อุทกโต อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ ปุเปฺผ คเหตฺวา อปนาเมตฺวา อากฑฺฒโนฺต อุปฺปาเฏติ, น อุทกํ ฐานํ, อุปฺปาฏิตมเตฺต ปาราชิกํฯ กลาปพทฺธานิ ปุปฺผานิ อุทกฏฺฐาเน วา รุเกฺข วา คเจฺฉ วา พนฺธิตฺวา ฐเปนฺติ, พนฺธนํ อโมเจตฺวา อิโต จิโต จ กโรนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ, พนฺธเน มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ ปฐมํ พนฺธนํ โมเจตฺวา ปจฺฉา หรติ, เอตฺถ ฉหากาเรหิ ฐานปริเจฺฉโทติ อิทํ อุภยํ **มหาปจฺจริยา**ทีสุ วุตฺตํฯ ปทุมินิยํ ปุปฺผานิ สห ปทุมินิยา คณฺหิตุกามสฺส ปุปฺผนาเฬหิ จ ปตฺตนาเฬหิ จ ผุฏฺฐอุทกวเสน อุทฺธเญฺจว ติริยเญฺจ ฐานปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ ตํ ปนสฺส ปทุมินึ อนุปฺปาเฏตฺวา ปุปฺผานิ วา ปตฺตานิ วา อตฺตโน อภิมุขํ อากฑฺฒนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ อุปฺปาฏิตมเตฺต ปาราชิกํฯ

ปุปฺผปตฺตนาเฬ ฐานโต อจาเวตฺวาปิ ปฐมํ ปทุมินึ อุปฺปาเฏนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ ปจฺฉา ปุปฺผปตฺตนาเฬสุ ฐานา จาวิเตสุ ปาราชิกํฯ อุปฺปาฏิตาย ปทุมินิยา ปุปฺผํ คณฺหโนฺต ปน ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพฯ พหิ ฐปิเต ราสิกตกลาปพทฺธภารพทฺธปุเปฺผปิ เอเสว นโยฯ ภิสํ วา มุฬาลํ วา เยน วตฺถุ ปูรติ, ตํ อุปฺปาเฏนฺตสฺส ปาราชิกํฯ กทฺทเม ผุโฏฺฐกาสวเสน เจตฺถ ฐานํ ปริจฺฉินฺทิตพฺพํฯ ตานิ อุปฺปาเฏนฺตสฺส สุขุมมฺปิ มูลํ อจฺฉินฺนํ โหติ, รกฺขติ ตาวฯ ภิส ปเพฺพ ชาตํ ปตฺตํ วา ปุปฺผํ วา โหติ, ตมฺปิ รกฺขตีติ **มหาอฏฺฐกถาย**เมว วุตฺตํฯ ภิสคณฺฐิมฺหิ ปน กณฺฏโก โหติ โยพฺพนปฺปตฺตานํ มุขปิฬกา วิย, อยํ อทีฆตฺตา น รกฺขติฯ เสสํ อุปฺปลาทีสุ วุตฺตนยเมวฯ

มจฺฉกจฺฉปานํ สสฺสามิกานํ วาปิอาทีสุ สกลมุทกํ ฐานํฯ ตสฺมา โย ปฏิชคฺคนฏฺฐาเน สสฺสามิกํ มจฺฉํ พฬิเสน วา ชาเลน วา กุมเนน วา หเตฺถน วา คณฺหาติ, ตสฺส เยน มเจฺฉน วตฺถุ ปูรติ, ตสฺมิํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ อุทกโต อุทฺธฏมเตฺต ปาราชิกํฯ โกจิ มโจฺฉ คยฺหมาโน อิโต จิโต จ ธาวติ, อากาสํ วา อุปฺปตติ, ตีเร วา ปตติ, อากาเส วา ฐิตํ ตีเร วา ปติตํ คณฺหโตปิ ปาราชิกเมวฯ กจฺฉปมฺปิ พหิ โคจรตฺถํ คตํ คณฺหโต เอเสว นโยฯ อุทกฏฺฐํ ปน อุทกา โมจยโต ปาราชิกํฯ

เตสุ เตสุ ปน ชนปเทสุ สพฺพสาธารณสฺส มหาตฬากสฺส นิทฺธมนตุมฺพํ นิสฺสาย สพฺพสาธารณเมว กุนฺนทีสทิสํ อุทกวาหกํ ขณนฺติฯ ตโต ขุทฺทกมาติกาโย นีหริตฺวา มาติกาโกฏิยํ อตฺตโน อตฺตโน วฬญฺชนตฺถาย อาวาเฏ ขณนฺติฯ เตสํ ปน ยทา อุทเกน อโตฺถ โหติ, ตทา อาวาเฏ ขุทฺทกมาติกาโย อุทกวาหกญฺจ โสเธตฺวา นิทฺธมนตุมฺพํ อุคฺฆาเฏนฺติฯ ตโต อุทเกน สทฺธิํ มจฺฉา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน อาวาเฏ ปตฺวา วสนฺติฯ ตตฺถ ตฬาเก จ อุทกวาหเกสุ จ มเจฺฉ คณฺหเนฺต น วาเรนฺติฯ ขุทฺทกาสุ ปน อตฺตโน อตฺตโน มาติกาสุ อุทกอาวาเฏสุ จ ปวิฏฺฐมเจฺฉ คณฺหิตุํ น เทนฺติ, วาเรนฺติ; ตตฺถ โย ตฬาเก วา นิทฺธมนตุเมฺพ วา อุทกวาหเก วา มเจฺฉ คณฺหาติ, อวหาเรน โส น กาเรตโพฺพฯ ขุทฺทกมาติกาสุ ปน อาวาเฏสุ วา ปวิฏฺฐํ คณฺหโนฺต คหิตสฺส อคฺฆวเสน กาเรตโพฺพฯ สเจ ตโต คยฺหมาโน มโจฺฉ อากาเส วา อุปฺปตติ, ตีเร วา ปตติ, ตํ อากาสฏฺฐํ วา ตีรฏฺฐํ วา อุทกวินิมุตฺตํ คณฺหโต อวหาโร นตฺถิฯ กสฺมา? ยสฺมา อตฺตโน ปริคฺคหฏฺฐาเน ฐิตเสฺสว เต สามิกาฯ เอวรูปา หิ ตตฺถ กติกาฯ กจฺฉเปปิ เอเสว นโยฯ

สเจ ปน มโจฺฉ คยฺหมาโน อาวาฏโต ขุทฺทกมาติกํ อารุหติ, ตตฺถ นํ คณฺหโตปิ อวหาโร เยวฯ ขุทฺทกมาติกาโต ปน อุทกวาหกํ, ตโต จ ตฬากํ อารูฬฺหํ คณฺหโต อวหาโร นตฺถิฯ โย อาวาฏโต ภตฺตสิเตฺถหิ ปโลเภตฺวา มาติกํ อาโรเปตฺวา คณฺหาติ, อวหาโรวฯ ตโต ปน ปโลเภตฺวา อุทกวาหกํ อาโรเปตฺวา คณฺหนฺตสฺส อวหาโร นตฺถิฯ เกจิ ปน กุโตจิเทว สพฺพสาธารณฏฺฐานโต มเจฺฉ อาเนตฺวา ปจฺฉิมวตฺถุภาเค อุทกาวาเฏ ขิปิตฺวา โปเสตฺวา ทิวเส ทิวเส เทฺว ตีณิ อุตฺตริภงฺคตฺถาย มาเรนฺติฯ เอวรูปํ มจฺฉํ อุทเก วา อากาเส วา ตีเร วา ยตฺถ กตฺถจิ ฐิตํ คณฺหโต อวหาโร เอวฯ กจฺฉเปปิ เอเสว นโยฯ

นิทาฆกาเล ปน นทิยา โสเต ปจฺฉิเนฺน กตฺถจิ นิเนฺนฏฺฐาเน อุทกํ ติฏฺฐติ, ตตฺถ มนุสฺสา มจฺฉานํ วินาสาย มทนผลวสาทีนิ ปกฺขิปิตฺวา คจฺฉนฺติ, มจฺฉา ตานิ ขาทนฺตา มริตฺวา อุตฺตานา อุทเก ปฺลวนฺตา ติฏฺฐนฺติฯ โย ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘ยาว สามิกา นาคจฺฉนฺติ, ตาวิเม มเจฺฉ คณฺหิสฺสามี’’ติ คณฺหาติ, อคฺฆวเสน กาเรตโพฺพฯ ปํสุกูลสญฺญาย คณฺหโต อวหาโร นตฺถิ, อาหราเปเนฺต ปน ภณฺฑเทยฺยํฯ มจฺฉวิสํ ปกฺขิปิตฺวา คตมนุสฺสา ภาชนานิ อาหริตฺวา ปูเรตฺวา คจฺฉนฺติ, ยาว ‘‘ปุนปิ อาคจฺฉิสฺสามา’’ติ สาลยา โหนฺติ, ตาว เต สสฺสามิกมจฺฉาวฯ ยทา ปน เต ‘‘อลํ อมฺหาก’’นฺติ นิราลยา ปกฺกมนฺติ, ตโต ปฏฺฐาย เถยฺยจิเตฺตน คณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ ปํสุกูลสญฺญิสฺส อนาปตฺติฯ ยถา จ มจฺฉกจฺฉเปสุ, เอวํ สพฺพายปิ โอทกชาติยา วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพติฯ

อุทกฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

นาวฏฺฐกถา

๙๙. นาวเฏฺฐ – ปฐมํ ตาว นาวํ ทเสฺสโนฺต **‘‘นาวา นาม ยาย ตรตี’’**ติ อาหฯ ตสฺมา อิธ อนฺตมโส รชนโทณิกาปิ เวณุกลาปโกปิ **‘‘นาวา’’**เตฺวว เวทิตโพฺพฯ สีมาสมฺมนฺนเน ปน ธุวนาวา อโนฺต ขณิตฺวา วา ผลเกหิ พนฺธิตฺวา วา กตา สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน ติณฺณํ วาหนิกา เอว วฏฺฏติฯ อิธ ปน เอกสฺสปิ วาหนิกา ‘‘นาวา’’ เตฺวว วุจฺจติฯ **นาวาย นิกฺขิตฺต**นฺติ ยํกิญฺจิ อินฺทฺริยพทฺธํ วา อนินฺทฺริยพทฺธํ วา; ตสฺส อวหารลกฺขณํ ถลเฏฺฐ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ **นาวํ อวหริสฺสามี**ติอาทิมฺหิ จ ทุติยปริเยสนคมนอามสนผนฺทาปนานิ วุตฺตนยาเนวฯ **พนฺธนํ โมเจตี**ติ เอตฺถ ปน ยา พนฺธเนน มุตฺตมเตฺต ฐานา น จวติ, ตสฺสา พนฺธนํ ยาว น มุตฺตํ โหติ, ตาว ทุกฺกฏํฯ มุเตฺต ปน ถุลฺลจฺจยมฺปิ ปาราชิกมฺปิ โหติ, ตํ ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ อยํ ตาว ปาฬิวณฺณนาฯ

อยํ ปเนตฺถ **ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโย** – จณฺฑโสเต พนฺธิตฺวา ฐปิตนาวาย เอกํ ฐานํ พนฺธนเมว , ตสฺมิํ มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ ตตฺถ ยุตฺติ ปุเพฺพ วุตฺตา เอวฯ วิปฺปนฏฺฐา นาวา ปน ยํ ยํ อุทกปฺปเทสํ ผริตฺวา ฐิตา โหติ, สฺวาสฺสา ฐานํฯ ตสฺมา ตํ อุทฺธํ วา อุจฺจาเรนฺตสฺส, อโธ วา โอปิลาเปนฺตสฺส, จตูสุ วา ทิสาสุ ผุฏฺฐฏฺฐกาสํ อติกฺกาเมนฺตสฺส อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ นิจฺจเล อุทเก อพนฺธนํ อตฺตโน ธมฺมตาย ฐิตนาวํ ปุรโต วา ปจฺฉโต วา วามทกฺขิณปสฺสโต วา กฑฺฒนฺตสฺส เอเกนเนฺตน ผุฏฺฐฏฺฐกาสํ อปเรน อุทเก ปติฏฺฐิตเนฺตน อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ อุทฺธํ เกสคฺคมตฺตํ อุทกโต โมจิเต อโธ นาวาตเลน ผุฏฺฐฏฺฐกาสํ มุขวฏฺฏิํ อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ ตีเร พนฺธิตฺวา นิจฺจเล อุทเก ฐปิตนาวาย พนฺธนญฺจ ฐิโตกาโส จาติ เทฺว ฐานานิฯ ตํ ปฐมํ พนฺธนา โมเจติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ปจฺฉา ฉนฺนํ อาการานํ อญฺญตเรน ฐานา จาเวติ, ปาราชิกํฯ ปฐมํ ฐานา จาเวตฺวา ปจฺฉา พนฺธนโมจเนปิ เอเสว นโยฯ ถเล อุสฺสาเทตฺวา อุกฺกุชฺชิตฺวา ฐปิตนาวาย ผุฏฺฐฏฺฐกาโสว ฐานํฯ ตสฺสา ปญฺจหากาเรหิ ฐานปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ

นิกฺกุชฺชิตฺวา ฐปิตนาวาย ปน มุขวฏฺฏิยา ผุฏฺฐกาโสว ฐานํ, ตสฺสาปิ ปญฺจหากาเรหิ ฐานปริเจฺฉทํ ญตฺวา ยโต กุโตจิ ผุฏฺฐกาสํ อุทฺธญฺจ เกสคฺคมตฺตํ อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ ถเล ปน อุสฺสาเทตฺวา ทฺวินฺนํ ทารุฆฏิกานํ อุปริ ฐปิตนาวาย ทารุฆฏิกานํ ผุฏฺฐกาโสเยว ฐานํ, ตสฺมา ตตฺถ มญฺจปาทมตฺถเกสุเยว ปตฺถฏพทฺธสาฏเก นาคทเนฺตสุ ฐปิตภินฺทิวาเล จ วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

โยตฺตพทฺธาย ปน นาวาย สฏฺฐิสตฺตติพฺยามปฺปมาณํ โยตฺตํ อโมเจตฺวาว อากฑฺฒิตฺวา

ปถวิลคฺคํ กตฺวา สห โยเตฺตน ถเล ฐปิตาย นาวาย น ผุฏฺฐกาสมตฺตเมว ฐานํฯ อถ โข โยตฺตโกฏิโต ปฏฺฐาย ยาว นาวาย ปถวิยํ ปติฏฺฐิโตกาสสฺส ปจฺฉิมโนฺต ตาว ทีฆโต, ติริยํ ปน นาวาย จ โยตฺตสฺส จ ปถวิยํ ปติฏฺฐิตปริยนฺตปฺปมาณํ ฐานนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตํ ทีฆโต วา ติริยโต วา กฑฺฒนฺตสฺส เอเกนเนฺตน ผุฏฺฐกาสํ อปเรน ปถวิยํ ปติฏฺฐิตเนฺตน อติกฺกนฺตมเตฺต, อุทฺธํ เกสคฺคมตฺตํ สห โยเตฺตน ปถวิโต โมจิเต ปาราชิกํฯ โย ปน ติเตฺถ ฐิตนาวํ อารุหิตฺวา เถยฺยจิโตฺต อริเตฺตน วา ผิเยน วา ปาเชติ, ปาราชิกํฯ สเจ ปน ฉตฺตํ วา ปณาเมตฺวา จีวรํ วา ปาเทหิ อกฺกมิตฺวา หเตฺถหิ อุกฺขิปิตฺวา ลงฺการสทิสํ กตฺวา วาตํ คณฺหาเปติ, พลวา จ วาโต อาคมฺม นาวํ หรติ, วาเตเนว สา หฏา โหติ; ปุคฺคลสฺส นตฺถิ อวหาโรฯ ปโยโค อตฺถิ, โส ปน ฐานา จาวนปโยโค น โหติฯ ยทิ ปน ตํ นาวํ เอวํ คจฺฉนฺตึ ปกติคมนํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญํ ทิสาภาคํ เนติ, ปาราชิกํฯ สยเมว ยํกิญฺจิ คามติตฺถํ สมฺปตฺตํ ฐานา อจาเวโนฺตว วิกฺกิณิตฺวา คจฺฉติ, เนว อตฺถิ อวหาโรฯ ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหตีติฯ

นาวฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

ยานฏฺฐกถา

๑๐๐. ยานเฏฺฐ – ยานํ ตาว ทเสฺสโนฺต “**ยานํ นาม วยฺห**”นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ อุปริ มณฺฑปสทิสํ ปทรจฺฉนฺนํ สพฺพปลิคุณฺฐิมํ วา ฉาเทตฺวา กตํ **วยฺหํ**ฯ อุโภสุ ปเสฺสสุ สุวณฺณรชตาทิมยา โคปานสิโย ทตฺวา ครุฬปกฺขกนเยน กตา **สนฺทมานิกาฯ รโถ จ สกฏญฺจ** ปากฏเมวฯ เตสุ ยตฺถ กตฺถจิ สวิญฺญาณกํ วา อวิญฺญาณกํ วา ราสิอาทิวเสน ฐปิตํ ภณฺฑํ เถยฺยจิเตฺตน ฐานา จาเวนฺตสฺส นาวเฏฺฐ จ ถลเฏฺฐ จ วุตฺตนเยเนว ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ

อยํ ปน วิเสโส – ยานฏฺฐํ ตณฺฑุลาทิภณฺฑํ ปิฏเกน คณฺหโต ปิฏเก อนุกฺขิเตฺตปิ ปิฏกํ อปหริตฺวา ตณฺฑุลาทีนํ เอกาพทฺธภาเว วิโกปิเต ปาราชิกํฯ ถลฏฺฐาทีสุปิ อยํ นโย ลพฺภติฯ **ยานํ อวหริสฺสามี**ติอาทิมฺหิ ทุติยปริเยสนาทีนิ วุตฺตนยาเนวฯ **ฐานา จาเวตี**ติ เอตฺถ ปน ทุกยุตฺตสฺส ยานสฺส ทฺวินฺนํ โคณานํ อฏฺฐ ปาทา, เทฺว จ จกฺกานีติ ทส ฐานานิฯ ตํ เถยฺยจิตฺตสฺส ธุเร นิสีทิตฺวา ปาชยโต โคณานํ ปาทุทฺธาเร ถุลฺลจฺจยํฯ จกฺกานํ ปน ปถวิยํ ปติฏฺฐิตปฺปเทสโต เกสคฺคมเตฺต อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ สเจ ปน โคณา ‘‘นายํ อมฺหากํ สามิโก’’ติ ญตฺวา ธุรํ ฉเฑฺฑตฺวา อากฑฺฒนฺตา ติฏฺฐนฺติ วา ผนฺทนฺติ วา, รกฺขติ ตาวฯ โคเณ ปุน อุชุกํ ปฏิปาเทตฺวา ธุรํ อาโรเปตฺวา ทฬฺหํ โยเชตฺวา ปาจเนน วิชฺฌิตฺวา ปาเชนฺตสฺส วุตฺตนเยเนว เตสํ ปาทุทฺธาเร ถุลฺลจฺจยํฯ จกฺกาติกฺกเม ปาราชิกํฯ

สเจปิ สกทฺทเม มเคฺค เอกํ จกฺกํ กทฺทเม ลคฺคํ โหติ, ทุติยํ จกฺกํ โคณา ปริวเตฺตนฺตา ปวเตฺตนฺติ, เอกสฺส ฐิตตฺตา น ตาว อวหาโร โหติ ฯ โคเณ ปน ปุน อุชุกํ ปฏิปาเทตฺวา ปาเชนฺ

ตสฺส ฐิตจเกฺก เกสคฺคมตฺตํ ผุฏฺฐกาสํ อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ จตุยุตฺตกสฺส ปน อฏฺฐารส ฐานานิ, อฏฺฐยุตฺตกสฺส จตฺตฺตึสาติ – เอเตนุปาเยน ยุตฺตยานสฺส ฐานเภโท เวทิตโพฺพฯ

ยํ ปน อยุตฺตกํ ธุเร เอกาย ปจฺฉโต จ ทฺวีหิ อุปตฺถมฺภินีหิ อุปตฺถเมฺภตฺวา ฐปิตํ, ตสฺส ติณฺณํ อุปตฺถมฺภินีนํ จกฺกานญฺจ วเสน ปญฺจ ฐานานิฯ สเจ ธุเร อุปตฺถมฺภินี เหฏฺฐาภาเค กปฺปกตา โหติ, ฉ ฐานานิฯ ปจฺฉโต ปน อนุปตฺถเมฺภตฺวา ธุเร อุปตฺถมฺภิตเสฺสว อุปตฺถมฺภินีวเสน ตีณิ วา จตฺตาริ วา ฐานานิฯ ธุเรน ผลกสฺส วา ทารุกสฺส วา อุปริ ฐปิตสฺส ตีณิ ฐานานิฯ ตถา ปถวิยํ ฐปิตสฺสฯ ตํ ธุรํกฑฺฒิตฺวา วา อุกฺขิปิตฺวา วา ปุรโต จ ปจฺฉโต จ ฐานา จาเวนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ จกฺกานํ ปติฏฺฐิตฏฺฐาเน เกสคฺคมตฺตํ อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ จกฺกานิ อปเนตฺวา ทฺวีหิ อกฺขสีเสหิ ทารูนํ อุปริ ฐปิตสฺส เทฺว ฐานานิฯ ตํ กฑฺฒโนฺต วา อุกฺขิปโนฺต วา ผุฏฺฐกาสํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ ภูมิยํ ฐปิตสฺส ธุเรน จ จตูหิ จ อกฺขุทฺธีหิ ปติฏฺฐิตวเสน ปญฺจ ฐานานิฯ ตํ ธุเร คเหตฺวา กฑฺฒโต อุทฺธีนํ ปจฺฉิมเนฺตหิ ปุริมเนฺต อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ อุทฺธีสุ คเหตฺวา กฑฺฒโต อุทฺธีนํ ปุริมเนฺตหิ ปจฺฉิมเนฺต อติกฺกเนฺต ปาราชิกํฯ ปเสฺส คเหตฺวา กฑฺฒโต อุทฺธีนํเยว ติริยํ ปติฏฺฐิตฏฺฐานสฺส อติกฺกเมน ปาราชิกํฯ มเชฺฌ คเหตฺวา อุกฺขิปโต เกสคฺคมตฺตํ ปถวิโต มุเตฺต ปาราชิกํฯ อถ อุทฺธิขาณุกา น โหนฺติ, สมเมว พาหํ กตฺวา มเชฺฌ วิชฺฌิตฺวา อกฺขสีสานิ ปเวสิตานิ โหนฺติ, ตํ เหฏฺฐิมตลสฺส สมนฺตา สพฺพํ ปถวิํ ผุสิตฺวา ติฏฺฐติฯ ตตฺถ จตูสุ ทิสาสุ อุทฺธญฺจ ผุฏฺฐฏฺฐานาติกฺกมวเสน ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ ภูมิยํ นาภิยา ฐปิตจกฺกสฺส เอกเมว ฐานํ, ตสฺส ปญฺจหากาเรหิ ปริเจฺฉโทฯ เนมิปเสฺสน จ นาภิยา จ ผุสิตฺวา ฐิตสฺส เทฺว ฐานานิฯ เนมิยา อุฏฺฐิตภาคํ ปาเทน อกฺกมิตฺวา ภูมิยํ ผุสาเปตฺวา อเรสุ วา เนมิยา วา คเหตฺวา อุกฺขิปนฺตสฺส อตฺตนา กตฏฺฐานํ ฐานํ น โหติ, ตสฺมา ตสฺมิํ ฐิเตปิ อวเสสฏฺฐาเน อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ

ภิตฺติํ นิสฺสาย ฐปิตจกฺกสฺสาปิ เทฺว ฐานานิฯ ตตฺถ ปฐมํ ภิตฺติโต โมเจนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ ปจฺฉา ปถวิโต เกสคฺคมตฺตุทฺธาเร ปาราชิกํฯ ปฐมํ ภูมิโต โมเจนฺตสฺส ปน สเจ ภิตฺติยํ ปติฏฺฐิตฏฺฐานํ น กุปฺปติ, เอเสว นโยฯ อถ อเรสุ คเหตฺวา เหฏฺฐา กฑฺฒนฺตสฺส ภิตฺติํ ผุสิตฺวา ฐิโตกาสสฺส อุปริโม อโนฺต เหฏฺฐิมํ อติกฺกมติ, ปาราชิกํฯ มคฺคปฺปฏิปเนฺน ยาเน ยานสามิโก เกนจิเทว กรณีเยน โอโรหิตฺวา มคฺคา โอกฺกโนฺต โหติ, อถโญฺญ ภิกฺขุ ปฏิปถํ อาคจฺฉโนฺต อารกฺขสุญฺญํ ปสฺสิตฺวา, ‘‘ยานํ อวหริสฺสามี’’ติ อาโรหติ, ตสฺส ปโยคํ วินาเยว โคณา คเหตฺวา ปกฺกนฺตา, อวหาโร นตฺถิฯ เสสํ นาวายํ วุตฺตสทิสนฺติฯ

ยานฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

ภารฏฺฐกถา

๑๐๑. อิโต ปรํ ภาโรเยว **ภารฏฺฐํ**ฯ โส สีสภาราทิวเสน จตุธา ทสฺสิโตฯ ตตฺถ สีสภาราทีสุ อสโมฺมหตฺถํ สีสาทีนํ ปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ สีสสฺส ตาว ปุริมคเล คลวาฏโก, ปิฏฺฐิคเล เกสญฺจิ เกสเนฺต อาวโฏฺฏ โหติ, คลเสฺสว อุโภสุ ปเสฺสสุ เกสญฺจิ เกสา โอรุยฺห ชายนฺติ, เย กณฺณจูฬิกาติ วุจฺจนฺติ, เตสํ อโธภาโค จาติ อยํ เหฏฺฐิมปริเจฺฉโท, ตโต อุปริ สีสํฯ เอตฺถนฺตเร ฐิตภาโร **สีสภาโร** นามฯ

อุโภสุ ปเสฺสสุ กณฺณจูฬิกาหิ ปฏฺฐาย เหฏฺฐา, กปฺปเรหิ ปฏฺฐาย อุปริ, ปิฏฺฐิคลาวตฺตโต จ คลวาฏกโต จ ปฏฺฐาย เหฏฺฐา, ปิฏฺฐิเวมชฺฌาวตฺตโต จ อุรปริเจฺฉทมเชฺฌ หทยอาวาฏโต จ ปฏฺฐาย อุปริ ขโนฺธฯ เอตฺถนฺตเร ฐิตภาโร **ขนฺธภาโร** นามฯ

ปิฏฺฐิเวมชฺฌาวตฺตโต ปน หทยอาวาฎโต จ ปฏฺฐาย เหฏฺฐา ยาว ปาทนขสิขา, อยํ กฏิปริเจฺฉโทฯ เอตฺถนฺตเร สมนฺตโต สรีเร ฐิตภาโร **กฏิภาโร** นามฯ

กปฺปรโต ปฏฺฐาย ปน เหฏฺฐา ยาว หตฺถนขสิขา, อยํ โอลมฺพกปริเจฺฉโทฯ เอตฺถนฺตเร ฐิตภาโร **โอลมฺพโก** นามฯ

อิทานิ **สีเส ภาร**นฺติอาทีสุ อยํ อปุพฺพวินิจฺฉโย – โย ภิกฺขุ ‘‘อิทํ คเหตฺวา เอตฺถ ยาหี’’ติ สามิเกหิ อนาณตฺโต สยเมว ‘‘มยฺหํ อิทํ นาม เทถ, อหํ โว ภณฺฑํ วหามี’’ติ เตสํ ภณฺฑํ สีเสน อาทาย คจฺฉนฺโต เถยฺยจิตฺเตน ตํ ภณฺฑํ อามสติ, ทุกฺกฏํฯ ยถาวุตฺตสีสปริเจฺฉทํ อนติกฺกาเมนฺโตว อิโต จิโต จ ฆํสนฺโต สาเรติปิ ปจฺจาสาเรติปิ, ถุลฺลจฺจยํฯ ขนฺธํ โอโรปิตมตฺเต กิญฺจาปิ สามิกานํ ‘‘วหตู’’ติ จิตฺตํ อตฺถิ, เตหิ ปน อนาณตฺตตฺตา ปาราชิกํฯ ขนฺธํ ปน อโนโรเปตฺวาปิ สีสโต เกสคฺคมตฺตํ โมเจนฺตสฺส ปาราชิกํฯ ยมกภารสฺส ปน เอโก ภาโร สีเส ปติฏฺฐาติ, เอโก ปิฏฺฐิยํ, ตตฺถ ทฺวินฺนํ ฐานานํ วเสน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ อยํ ปน สุทฺธสีสภาราทีนํเยว วเสน เทสนา อารทฺธาฯ โย จายํ สีสภาเร วุโตฺต, ขนฺธภาราทีสุปิ อยเมว วินิจฺฉโยฯ

หเตฺถ ภารนฺติ เอตฺถ ปน หเตฺถน คหิตตฺตา โอลมฺพโก ‘‘หเตฺถ ภาโร’’ติ วุโตฺตฯ

โส ปฐมํเยว ภูมิโต วา คหิโต โหตุ, สุทฺธจิเตฺตน สีสาทีหิ วา, ‘‘หเตฺถ ภาโร’’ เตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติ ฯ ตํ เถยฺยจิเตฺตน ตาทิสํ คหนฏฺฐานํ ทิสฺวา ภูมิยํ วา คจฺฉาทีสุ วา นิกฺขิปนฺตสฺส หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ **ภูมิโต คณฺหาตี**ติ เอตฺถ ปน เตสํ ภารานํ ยํกิญฺจิ ปาตราสาทิการณา สุทฺธจิเตฺตน ภูมิยํ นิกฺขิปิตฺวา ปุน เถยฺยจิเตฺตน เกสคฺคมตฺตํ อุทฺธรนฺตสฺส ปาราชิกนฺติฯ

ภารฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

อารามฏฺฐกถา

๑๐๒. อารามเฏฺฐปิ – อารามํ ตาว ทเสฺสโนฺต **‘‘อาราโม นาม ปุปฺผาราโม ผลาราโม’’**ติ อาหฯ เตสุ วสฺสิกาทีนํ ปุปฺผนโก **ปุปฺผาราโม**ฯ อมฺพผลาทีนํ ผลนโก **ผลาราโม**ฯ อาราเม จตูหิ ฐาเนหิ นิกฺขิตฺตสฺส วินิจฺฉโย ภูมฏฺฐาทีสุ วุตฺตนโย เอวฯ

ตตฺถชาตเก ปน **มูล**นฺติ อุสีรหิริเวราทิกํ ยํกิญฺจิ มูลํ, ตํ อุปฺปาเฏตฺวา วา อุปฺปาฏิตํ วา คณฺหนฺตสฺส เยน มูเลน วตฺถุ ปูรติ, ตสฺมิํ คหิเต ปาราชิกํฯ กโนฺทปิ มูเลเนว สงฺคหิโตฯ อุปฺปาเฏนฺตสฺส เจตฺถ อปฺปมตฺตเกปิ อจฺฉิเนฺน ถุลฺลจฺจยเมวฯ ตตฺถ วินิจฺฉโย ภิเส วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ **ตจ**นฺติ เภสชฺชตฺถาย วา รชนตฺถาย วา อุปโยคคมนูปคํ ยํกิญฺจิ รุกฺขตฺตจํ; ตํ อุปฺปาเฏตฺวา วา อุปฺปาฏิตํ วา คณฺหนฺตสฺส มูเล วุตฺตนเยน ปาราชิกํฯ **ปุปฺผ**นฺติ วสฺสิกมลฺลิกาทิกํ ยํกิญฺจิ ปุปฺผํ, ตํ โอจินิตฺวา วา โอจินิตํ วา คณฺหนฺตสฺส อุปฺปลปทุเมสุ วุตฺตนเยน ปาราชิกํฯ ปุปฺผานมฺปิ หิ วณฺฏํ วา พนฺธนํ วา อจฺฉินฺนํ รกฺขติฯ วณฺฏพฺภนฺตเร ปน เกสญฺจิ สูจิกา โหติ, สา น รกฺขติฯ **ผล**นฺติ อมฺพผลตาลผลาทิกํ ยํกิญฺจิ, ตํ รุกฺขโต คณฺหนฺตสฺส วินิจฺฉโย รุเกฺขลคฺคิตกถายํ วุโตฺตฯ อปเนตฺวา ฐปิตํ ภูมฏฺฐาทิสงฺคหิตเมวฯ

อารามํ อภิยุญฺชตีติ ปรสนฺตกํ ‘‘มม สนฺตโก อย’’นฺติ มุสา ภณิตฺวา อภิยุญฺชติ, อทินฺนาทานสฺส ปโยคตฺตา ทุกฺกฏํฯ **สามิกสฺส วิมติํ อุปฺปาเทตี**ติ วินิจฺฉยกุสลตาย พลวนิสฺสิตาทิภาเวน วา อารามสามิกสฺส สํสยํ ชเนติฯ กถํ? ตญฺหิ ตถา วินิจฺฉยปฺปสุตํ ทิสฺวา สามิโก จิ

เนฺตติ – ‘‘สกฺขิสฺสามิ นุ โข อหํ อิมํ อารามํ อตฺตโน กาตุํ, น สกฺขิสฺสามิ นุ โข’’ติฯ เอวํ ตสฺส วิมติ อุปฺปชฺชมานา เตน อุปฺปาทิตา โหติ, ตสฺมา ถุลฺลจฺจยํ อาปชฺชติฯ

ธุรํ นิกฺขิปตีติ ยทา ปน สามิโก ‘‘อยํ ถทฺโธ กกฺขโฬ ชีวิตพฺรหฺมจริยนฺตรายมฺปิ เม กเรยฺย, อลํ ทานิ มยฺหํ อิมินา อาราเมนา’’ติ ธุรํ นิกฺขิปติ, อภิยุญฺชโก ปาราชิกํ อาปชฺชติฯ สเจ สยมฺปิ กตธุรนิกฺเขโป โหติ, อถ จ ปน สามิเกน ธุเร นิกฺขิเตฺตปิ อภิยุญฺชโก ธุรํ อนิกฺขิปิตฺวาว ‘‘อิมํ สุฏฺฐุ ปีเฬตฺวา มม อาณาปวตฺตึ ทเสฺสตฺวา กิงฺการปฺปฏิสฺสาวิภาเว นํ ฐเปตฺวา ทสฺสามี’’ติ ทาตพฺพภาเว สอุสฺสาโห โหติ, รกฺขติ ตาวฯ อถาปิ อภิยุญฺชโก ‘‘อจฺฉินฺทิตฺวา น ทานิ นํ อิมสฺส ทสฺสามี’’ติ ธุรํ นิกฺขิปติ, สามิโก ปน น ธุรํ นิกฺขิปติ, ปกฺขํ ปริเยสติ, กาลํ อาคเมติ, ‘‘ลชฺชิปริสํ ตาว ลภามิ, ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ ปุน คหเณเยว สอุสฺสาโห โหติ, รกฺขติเยวฯ ยทา ปน โสปิ ‘‘น ทสฺสามี’’ติ, สามิโกปิ ‘‘น ลจฺฉามี’’ติ – เอวํ อุโภปิ ธุรํ นิกฺขิปนฺติ, ตทา อภิยุญฺชกสฺส ปาราชิกํฯ อถ ปน อภิยุญฺชิตฺวา วินิจฺฉยํ กุรุมาโน อนิฏฺฐิเต วินิจฺฉเย สามิเกนปิ ธุรนิกฺเขเป อกเต อตฺตโน อสฺสามิกภาวํ ชานนฺโตเยว ตโต กิญฺจิ ปุปฺผํ วา ผลํ วา คณฺหาติ, ภณฺฑเคฺฆน กาเรตพฺโพฯ

ธมฺมํ จรนฺโตติ ภิกฺขุสเงฺฆ วา ราชกุเล วา วินิจฺฉยํ กโรนฺโตฯ **สามิกํ ปราเชตี**ติ วินิจฺฉยิกานํ อุโกฺกจํ ทตฺวา กูฏสกฺขึ โอตาเรตฺวา อารามสามิกํ ชินาตีติ อโตฺถฯ **อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา**ติ น เกวลํ ตเสฺสว, สญฺจิจฺจ ตสฺส อตฺถสาธเน ปวตฺตานํ กูฏวินิจฺฉยิกานมฺปิ กูฏสกฺขีนมฺปิ สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ เอตฺถ จ สามิกสฺส ธุรนิกฺขปวเสเนว ปราชโย เวทิตโพฺพฯ อนิกฺขิตฺตธุโร หิ อปราชิโตว โหติฯ **ธมฺมํ จรนฺโต ปรชฺชตี**ติ สเจปิ ธเมฺมน วินเยน สตฺถุสาสเนน วินิจฺฉยสฺส ปวตฺตตฺตา สยํ ปราชยํ ปาปุณาติ; เอวมฺปิ มุสาวาเทน สามิกานํ ปีฬากรณปจฺจยา ถุลฺลจฺจยํ อาปชฺชตีติฯ

อารามฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

วิหารฏฺฐกถา

๑๐๓. วิหารเฏฺฐปิ – จตูหิ ฐาเนหิ นิกฺขิตฺตํ วุตฺตนยเมวฯ อภิโยเคปิ เจตฺถ จาตุทฺทิสํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ภิกฺขูนํ ทินฺนํ วิหารํ วา ปริเวณํ วา อาวาสํ วา มหนฺตมฺปิ ขุทฺทกมฺปิ อภิยุญฺชโต อภิโยโค น รุหติฯ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหิตุมฺปิ น สโกฺกติฯ กสฺมา? สเพฺพสํ ธุรนิกฺขปาภาวโตฯ น เหตฺถ สเพฺพ จาตุทฺทิสา ภิกฺขู ธุรนิกฺขปํ กโรนฺตีติ ฯ ทีฆภาณกาทิเภทสฺส ปน คณสฺส เอกปุคฺคลสฺส วา สนฺตกํ อภิยุญฺชิตฺวา คณฺหโนฺต สโกฺกติ เต ธุรํ นิกฺขิปาเปตุํฯ ตสฺมา ตตฺถ อาราเม วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพติฯ

วิหารฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

เขตฺตฏฺฐกถา

๑๐๔. เขตฺตเฏฺฐปิ – เขตฺตํ ตาว ทเสฺสโนฺต **‘‘เขตฺตํ นาม ยตฺถ ปุพฺพณฺณํ วา อปรณฺณํ วา ชายตี**’’ติ อาหฯ ตตฺถ **ปุพฺพณฺณ**นฺติ สาลิอาทีนิ สตฺต ธญฺญานิ; **อปรณฺณ**นฺติ มุคฺคมาสาทีนิ; อุจฺฉุเขตฺตาทิกมฺปิ เอเตฺถว สงฺคหิตํฯ อิธาปิ จตูหิ ฐาเนหิ นิกฺขิตฺตํ วุตฺตนยเมวฯ ตตฺถชาตเก ปน สาลิสีสาทีนิ นิรุมฺภิตฺวา วา เอกเมกํ หเตฺถเนว ฉินฺทิตฺวา วา อสิเตน ลายิตฺวา วา พหูนิ เอกโต อุปฺปาเฏตฺวา วา คณฺหนฺตสฺส ยสฺมึ พีเช วา สีเส วา มุฏฺฐิยํ วา มุคฺคมาสา

ทิผเล วา วตฺถุ ปูรติ, ตสฺมิํ พนฺธนา โมจิตมตฺเต ปาราชิกํฯ อจฺฉิชฺชมาโน ปน ทณฺฑโก วา วาโก วา ตโจ วา อปฺปมตฺตโกปิ รกฺขติฯ

วีหินาฬํ ทีฆมฺปิ โหติ, ยาว อโนฺตนาฬิโต วีหิสีสทณฺฑโก น นิกฺขมติ, ตาว รกฺขติฯ เกส คฺคมตฺตมฺปิ นาฬิโต ทณฺฑกสฺส เหฏฺฐิมตเล นิกฺขเนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ อสิเตน ลายิตฺวา คณฺหโต ปน มุฏฺฐิคเตสุ เหฏฺฐา ฉิเนฺนสุปิ สเจ สีสานิ ชฏิตานิ, รกฺขนฺติ ตาวฯ วิชเฏตฺวา ปน เกสคฺคมตฺตมฺปิ อุกฺขิปโต สเจ วตฺถุ ปูรติ, ปาราชิกํฯ สามิเกหิ ปน ลายิตฺวา ฐปิตํ สภุสํ วา อภุสํ วา กตฺวา คณฺหโต เยน วตฺถุ ปูรติ, ตสฺมิํ คหิเต ปาราชิกํฯ สเจ ปริกเปฺปติ ''อิทํ มทฺทิตฺวา ปโปฺผเฏตฺวา สารเมว คณฺหิสฺสามี''ติ รกฺขติ ตาวฯ มทฺทนปโปฺผฏเนสุ ฐานา จาเวนฺตสฺสาปิ ปาราชิกํ นตฺถิ, ปจฺฉา ภาชนคเต กตมเตฺต ปาราชิกํฯ อภิโยโค ปเนตฺถ วุตฺตนโย เอวฯ

ขีลสงฺกมนาทีสุ ปถวี นาม อนคฺฆาฯ ตสฺมา สเจ เอเกเนว ขีเลน อิโต เกสคฺคมตฺตมฺปิ ปถวิปฺปเทสํ สามิกานํ ปสฺสนฺตานํ วา อปสฺสนฺตานํ วา อตฺตโน สนฺตกํ กโรติ, ตสฺมิํ ขีเล นามํ ฉินฺทิตฺวา วา อจฺฉินฺทิตฺวา วา สงฺกามิตมเตฺต ตสฺส จ, เย จสฺส เอกจฺฉนฺทา, สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ สเจ ปน ทฺวีหิ ขีเลหิ คเหตพฺพํ โหติ, ปฐเม ขีเล ถุลฺลจฺจยํ; ทุติเย ปาราชิกํฯ สเจ ตีหิ คเหตพฺพํ โหติ, ปฐเม ทุกฺกฏํ, ทุติเย ถุลฺลจฺจยํ, ตติเย ปาราชิกํฯ เอวํ พหุเกสุปิ อวสาเน เทฺว ฐเปตฺวา ปุริเมหิ ทุกฺกฏํ, อวสาเน ทฺวินฺนํ เอเกน ถุลฺลจฺจยํ, อิตเรน ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ ตญฺจ โข สามิกานํ ธุรนิเกฺขเปนฯ เอวํ สพฺพตฺถฯ

รชฺชุํ วาติ ''มม สนฺตกํ อิท''นฺติ ญาเปตุกาโม รชฺชุํ วา ปสาเรติ, ยฏฺฐิํ วา ปาเตติ, ทุกฺกฏํฯ ''อิทานิ ทฺวีหิ ปโยเคหิ อตฺตโน สนฺตกํ กริสฺสามี''ติ เตสํ ปฐเม ถุลฺลจฺจยํ, ทุติเย ปาราชิกํฯ

วติํ วาติ ปรสฺส เขตฺตํ ปริเกฺขปวเสน อตฺตโน กาตุกาโม ทารูนิ นิขณติ, ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ เอกสฺมิํ อนาคเต ถุลฺลจฺจยํ, ตสฺมิํ อาคเต ปาราชิกํฯ สเจ ตตฺตเกน อสโกฺกโนฺต สาขาปริวาเรเนว อตฺตโน กาตุํ สโกฺกติ, สาขาปาตเนปิ เอเสว นโยฯ เอวํ เยน เยน ปริกฺขิปิตฺวา อตฺตโน กาตุํ สโกฺกติ, ตตฺถ ตตฺถ ปฐมปโยเคหิ ทุกฺกฏํฯ อวสาเน ทฺวินฺนํ เอเกน ถุลฺลจฺจยํ, อิตเรน ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ

มริยาทํ วาติ ปรสฺส เขตฺตํ ''มม อิท''นฺติ ญาเปตุกาโม อตฺตโน เขตฺตมริยาทํ

เกทารปาฬิํ ยถา ปรสฺส เขตฺตํ อติกฺกมติ, เอวํ สงฺกาเมติ, ปํสุมตฺติกาทีหิ วา วเฑฺฒตฺวา วิตฺถตํ กโรติ, อกตํ วา ปน ปติฏฺฐาเปติ, ปุริมปโยเคหิ ทุกฺกฏํฯ ทฺวินฺนํ ปจฺฉิมานํ เอเกน ถุลฺลจฺจยํ, อิตเรน ปาราชิกนฺติฯ

เขตฺตฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

วตฺถุฏฺฐกถา

๑๐๕. วตฺถุเฏฺฐปิ – วตฺถุํ ตาว ทเสฺสโนฺต **วตฺถุ นาม "อารามวตฺถุ วิหารวตฺถู"**ติ อาหฯ ตตฺถ พีชํ วา อุปโรปเก วา อโรเปตฺวาว เกวลํ ภูมิํ โสเธตฺวา ติณฺณํ ปาการานํ เยน เกนจิ ปริกฺขิปิตฺวา วา อปริกฺขิปิตฺวา วา ปุปฺผารามาทีนํ อตฺถาย ฐปิโต ภูมิภาโค อารามวตฺถุ นามฯ เอเตเนว นเยน เอกวิหารปริเวณอาวาสานํ อตฺถาย ฐปิโต ภูมิภาโค วิหารวตฺถุ นามฯ โยปิ ปุเพฺพ อาราโม จ วิหาโร จ หุตฺวา ปจฺฉา วินสฺสิตฺวา ภูมิมโตฺต ฐิโต, อารามวิหารกิจฺจํ น

กโรติ, โสปิ อารามวิหารวตฺถุสงฺคเหเนว สงฺคหิโตฯ วินิจฺฉโย ปเนตฺถ เขตฺตเฎฺฐ วุตฺตสทิโสเยวาติฯ

วตฺถุฎฺฐกถา นิฎฺฐิตาฯ

๑๐๖. คามเฎฺฐ ยํ วตฺตพฺพํ ตํ วุตฺตเมวฯ

อรญฺญฎฺฐกถา

๑๐๗. อรญฺญเฎฺฐ – อรญฺญํ ตาว ทเสฺสโนฺต **“อรญฺญํ นาม ยํ มนุสฺสานํ ปริคฺคหิตํ โหติ, ตํ อรญฺญ”**นฺติ อาหฯ ตตฺถ ยสฺมา **อรญฺญํ** นาม มนุสฺสานํ ปริคฺคหิตมฺปิ อตฺถิ, อปริคฺคหิตมฺปิ; อิธ ปน ยํ ปริคฺคหิตํ สารกฺขํ, ยโต น วินา มูเลน กฎฺฐลตาทีนิ คเหตุํ ลพฺภนฺติ, ตํ อธิเปฺปตํฯ ตสฺมา ‘‘ยํ มนุสฺสานํ ปริคฺคหิตํ โหตี’’ติ วตฺวา ปุน ‘‘อรญฺญ’’นฺติ วุตฺตํฯ เตน อิมมตฺถํ ทเสฺสติ – ‘‘น ปริคฺคหิตภาโว อรญฺญสฺส ลกฺขณํฯ ยํ ปน อตฺตโน อรญฺญลกฺขเณน อรญฺญํ มนุสฺสานญฺจ ปริคฺคหิตํ, ตํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อรญฺญ’’นฺติฯ ตตฺถ วินิจฺฉโย อารามฎฺฐาทีสุ วุตฺตสทิโสฯ

ตตฺถชาตเกสุ ปเนตฺถ เอกสฺมิมฺปิ มหคฺฆรุเกฺข ฉินฺนมเตฺต ปาราชิกํฯ **ลตํ วา**ติ เอตฺถ จ เวโตฺตปิ ลตาปิ ลตา เอว; ตตฺถ โย เวโตฺต วา ลตา วา ทีฆา โหติ, มหารุเกฺข จ คเจฺฉ จ วินิวิชฺฌิตฺวา วา เวเฐตฺวา วา คตา, สา มูเล ฉินฺนาปิ อวหารํ น ชเนติ อเคฺค ฉินฺนาปิ, ยทา ปน อเคฺคปิ มูเลปิ ฉินฺนา โหติ, ตทา อวหารํ ชเนติฯ สเจ ปน เวเฐตฺวา ฐิตา โหติ, เวเฐตฺวา ฐิตา ปน รุกฺขโต โมจิตมตฺตา อวหารํ ชเนติฯ

ติณํ วาติ เอตฺถ ติณํ วา โหตุ ปณฺณํ วา, สพฺพํ ติณคฺคหเณเนว คหิตํ; ตํ เคหจฺฉทนาทีนมตฺถาย ปเรหิ ฉินฺนํ วา อตฺตนา ฉินฺทิตฺวา วา คณฺหโนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ น เกวลญฺจ ติณปณฺณเมว, อญฺญมฺปิ ยํกิญฺจิ วากฉลฺลิ อาทิ, ยตฺถ สามิกา สาลยา, ตํ คณฺหโนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ ตเจฺฉตฺวา ฐปิโต อทฺธคโตปิ รุโกฺข น คเหตโพฺพฯ โย ปน อเคฺค จ มูเล จ ฉิโนฺน โหติ, สาขาปิสฺส ปูติกา ชาตา, ฉลฺลิโยปิ คฬิตา, ‘‘อยํ สามิเกหิ ฉฑฺฑิโต’’ติ คเหตุํ วฎฺฎติฯ ลกฺขณจฺฉินฺนสฺสาปิ ยทา ลกฺขณํ ฉลฺลิยา ปริโยนทฺธํ โหติ, ตทา คเหตุํ วฎฺฎติฯ เคหาทีนํ อตฺถาย รุเกฺข ฉินฺทิตฺวา ยทา ตานิ กตานิ อชฺฌาวุตฺถานิ จ โหนฺติ, ทารูนิปิ อรเญฺญ วเสฺสน จ อาตเปน จ วินสฺสนฺติ, อีทิสานิปิ ทิสฺวา ‘‘ฉฑฺฑิตานี’’ติ คเหตุํ วฎฺฎติฯ กสฺมา? ยสฺมา อรญฺญสามิกา เอเตสํ อนิสฺสราฯ เยหิ อรญฺญสามิกานํ เทยฺยธมฺมํ ทตฺวา ฉินฺนานิ, เต เอว อิสฺสรา, เตหิ จ ตานิ ฉฑฺฑิตานิ, นิราลยา ตตฺถ ชาตาติฯ

โยปิ ภิกฺขุ ปฐมํเยว อรญฺญปาลานํ เทยฺยธมฺมํ ทตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ยถารุจิเต รุเกฺข คาหาเปติ, ตสฺส เตสํ อารกฺขฎฺฐานํ อคนฺตฺวาปิ ยถารุจิเตน มเคฺคน คนฺตุํ วฎฺฎติฯ อถาปิ ปวิสโนฺต อทตฺวา ‘‘นิกฺขมโนฺต ทสฺสามี’’ติ รุเกฺข คาหาเปตฺวา นิกฺขมโนฺต เตสํ ทาตพฺพํ ทตฺวา คจฺฉติ, วฎฺฎติ เอวฯ อถาปิ อาโภคํ กตฺวา คจฺฉติ ‘‘เทหี’’ติ วุเตฺต ‘‘ทสฺสามี’’ติ, ‘‘เทหี’’ติ วุเตฺต ทาตพฺพเมวฯ สเจ โกจิ อตฺตโน ธนํ ทตฺวา ‘‘ภิกฺขุสฺส คนฺตุํ เทถา’’ติ วทติ, ลทฺธกปฺปเมว, คนฺตุํ วฎฺฎติฯ สเจ ปน โกจิ อิสฺสรชาติโก ธนํ อทตฺวาว ‘‘ภิกฺขูนํ ภาคํ มา คณฺหถา’’ติ วาเรติ, อรญฺญปาลา จ ‘‘มยํ ภิกฺขูนํ ตาปสานญฺจ ภาคํ อคณฺหนฺตา กุโต ลจฺฉาม, เทถ, ภเนฺต’’ติ วทนฺติ, ทาตพฺพเมวฯ

โย ปน อรญฺญปาเลสุ นิทฺทายเนฺตสุ วา กีฬาปสุเตสุ วา กตฺถจิ ปกฺกเนฺตสุ วา อาคนฺตฺวา “กุหึ อรญฺญปาลา”ติ ปโกฺกสิตฺวาปิ อทิสฺวา คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ โยปิ อารกฺขฏฺฐานํ ปตฺวา กมฺมฏฺฐานาทีนิ มนสิกโรโนฺต วา อญฺญวิหิโต วา อสฺสติยา อติกฺกมติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ ยสฺสาปิ ตํ ฐานํ ปตฺตสฺส โจโร วา หตฺถี วา วาฬมิโค วา มหาเมโฆ วา วุฏฺฐหติ, โส จ ตมฺหา อุปทฺทวา มุจฺจิตุกมฺยตาย สหสา ตํ ฐานํ อติกฺกมติ, รกฺขติ ตาว, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหติฯ อิทํ ปน อรเญฺญ อารกฺขฏฺฐานํ นาม สุงฺกฆาตโตปิ ครุกตรํฯ สุงฺกฆาตสฺส หิ ปริเจฺฉทํ อโนกฺกมิตฺวา ทูรโตว ปริหรโนฺต ทุกฺกฏเมว อาปชฺชติฯ อิทํ ปน เถยฺยจิเตฺตน ปริหรนฺตสฺส อากาเสน คจฺฉโตปิ ปาราชิกเมวฯ ตสฺมา เอตฺถ อปฺปมเตฺตน ภวิตพฺพนฺติฯ

อรญฺญฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ

อุทกกถา

๑๐๘. อุทเก ปน – **ภาชนคต**นฺติ อุทกทุลฺลภกาเล อุทกมณิกาทีสุ ภาชเนสุ สโงฺคเปตฺวา ฐปิตํ; ตํ ยสฺมิํ ภาชเน ฐปิตํ โหติ, ตํ ภาชนํ อาวิญฺฉิตฺวา วา ฉิทฺทํ กตฺวา วา ตตฺถ โปกฺขรณีตฬาเกสุ จ อตฺตโน ภาชนํ ปเวเสตฺวา คณฺหนฺตสฺส สปฺปิเตเลสุ วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

มริยาทเจฺฉทเน ปน ตตฺถ ชาตกภูตคาเมน สทฺธิมฺปิ มริยาทํ ฉินฺทนฺตสฺส อทินฺนาทานปโยคตฺตา ทุกฺกฏํฯ ตญฺจ ปน ปหาเร ปหาเร โหติฯ อโนฺตฐตฺวา พหิมุโข ฉินฺทโนฺต พหิ อเนฺตน กาเรตโพฺพฯ พหิ ฐตฺวา อโนฺตมุโข ฉินฺทโนฺต อโนฺตอเนฺตน กาเรตโพฺพฯ อโนฺต จ พหิ จ ฉินฺทิตฺวา มเชฺฌ ฐเปตฺวา ตํ ฉินฺทโนฺต มเชฺฌน กาเรตโพฺพฯ มริยาทํ ทุพฺพลํ กตฺวา คาโว ปโกฺกสติ, คามทารเกหิ วา ปโกฺกสาเปติ, ตา อาคนฺตฺวา ขุเรหิ มริยาทํ ฉินฺทนฺติ, เตเนว ฉินฺนา โหติฯ มริยาทํ ทุพฺพลํ กตฺวา คาโว อุทเก ปเวเสติ, คามทารเกหิ วา ปเวสาเปติ, ตาหิ อุฏฺฐาปิตวีจิโย มริยาทํ ภินฺทิตฺวา คจฺฉนฺติฯ คามทารเก วา “อุทเก กีฬถา”ติ วทติ, กีฬเนฺต วา อุตฺราเสติ, เตหิ อุฏฺฐาปิตวีจิโยปิ มริยาทํ ฉินฺทิตฺวา คจฺฉนฺติฯ อโนฺตอุทเก ชาตรุกฺขํ ฉินฺทติ, อเญฺญน วา ฉินฺทาเปติ, เตนปิ ปตเนฺตน อุฏฺฐาปิตวีจิโย มริยาทํ ฉินฺทิตฺวา คจฺฉนฺติ, เตเนว ฉินฺนา โหติฯ มริยาทํ ทุพฺพลํ กตฺวา ตฬากรกฺขณตฺถาย ตฬากโต นิพฺพหนอุทกํ วา นิทฺธมนตุมฺพํ วา ปิทหติ, อญฺญโต คจฺฉนฺตํ วา อุทกํ ยถา เอตฺถ ปวิสติ, เอวํ ปาฬึ วา พนฺธติ, มาติกํ วา อุชุํ กโรติ, ตสฺส อุปริภาเค ฐิตํ อตฺตโน ตฬากํ วา ภินฺทติ, อุสฺสนฺนํ อุทกํ มริยาทํ คเหตฺวา คจฺฉติ, เตเนว ฉินฺนา โหติฯ สพฺพตฺถ นิกฺขนฺตอุทกคฺฆานุรูเปน อวหาเรน กาเรตโพฺพฯ

นิทฺธมนปนาฬึ อุคฺฆาเฏตฺวา นีหรนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ สเจ ปน เตน มริยาทาย ทุพฺพลาย กตาย อตฺตโน ธมฺมตาย อาคนฺตฺวา วา อนาณเตฺตหิ คามทารเกหิ อาโรปิตา วา คาวิโย ขุเรหิ มริยาทํ ภินฺทนฺติ, อตฺตโนเยว ธมฺมตาย อนาณเตฺตหิ วา คามทารเกหิ อุทเก ปเวสิตา วีจิโย อุฏฺฐาเปนฺติ, คามทารกา วา สยเมว ปวิสิตฺวา กีฬนฺตา อุฏฺฐาเปนฺติ อโนฺตอุทเก วา รุโกฺข อเญฺญน ฉิชฺชมาโน ปติตฺวา อุฏฺฐาเปติ, อุฏฺฐาปิตา วีจิโย มริยาทํ ฉินฺทนฺติ, สเจปิ มริยาทํ ทุพฺพลํ กตฺวา สุกฺขตฬากสฺส อุทกนิพฺพหนฏฺฐานํ วา อุทกนิทฺธมนตุมฺพํ วา ปิทหติ, อญฺญโต คมนมเคฺค วา ปาฬึ พนฺธติ, สุกฺขมาติกํ วา อุชุํ กโรติ, ปจฺฉา เทเว วุเฏฺฐ อุทกํ อาคนฺตฺวา มริยาทํ ภินฺทติ, สพฺพตฺถ ภณฺฑเทยฺยํฯ

โย ปน นิทาเฆ สุกฺขวาปิยา มริยาทํ ยาว ตลํ ปาเปตฺวา ฉินฺทติ, ปจฺฉา เทเว วุเฏฺฐ อาคตาคตํ อุทกํ ปลายติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ ยตฺตกํ ตปฺปจฺจยา สสฺสํ อุปฺปชฺชติ, ตโต ปาทมตฺตคฺฆ

นกมฺปิ อเทโนฺต สามิกานํ ธุรนิเกฺขเปน อสฺสมโณ โหติฯ

ยํ ปน สพฺพสาธารณํ ตฬากํ โหติ; ตฬาเก อุทกสฺส สเพฺพปิ มนุสฺสา อิสฺสราฯ เหฏฺฐโต ปนสฺส สสฺสานิ กโรนฺติ, สสฺสปาลนตฺถํ ตฬากโต มหามาติกา นิกฺขมิตฺวา เขตฺตมเชฺฌน ยาติ, สาปิ สทา สนฺทนกาเล สพฺพสาธารณาฯ ตโต ปน ขุทฺทกมาติกา นีหริตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เกทาเรสุ อุทกํ ปเวเสนฺติฯ ตํ อเญฺญสํ คเหตุํ น เทนฺติฯ นิทาฆสมเยว อุทเก มนฺทีภูเต วาเรน อุทกํ เทนฺติ, โย อุทกวาเร สมฺปเตฺต น ลภติ, ตสฺส สสฺสานิ มิลายนฺติ; ตสฺมา อเญฺญสํ วาเร อโญฺญ คเหตุํ น ลภติฯ ตตฺถ โย ภิกฺขุ ปเรสํ ขุทฺทกมาติกาโต วา เกทารโต วา อุทกํ เถยฺยจิเตฺตน อตฺตโน วา ปรสฺส วา มาติกํ วา เกทารํ วา ปเวเสติ, อฏฺฐิมุขํ วา วาเหติ, อวหาโร วสฺส โหติฯ

โยปิ ‘‘จิเรน เม อุทกวาโร ภวิสฺสติ, อิทญฺจ สสฺสํ มิลายตี’’ติ ปเรสํ เกทาเร

ปวิสนฺตสฺส อุทกสฺส ปวิสนมคฺคํ ปิทหิตฺวา อตฺตโน เกทารํ ปเวเสติ, อวหาโร เอวฯ สเจ ปน ตฬากโต อนิคฺคเต ปเรสํ มาติกามุขํ อสมฺปเตฺตว อุทเก สุกฺขมาติกํเยว ยถา อาคจฺฉนฺตํ อุทกํ อเญฺญสํ เกทาเร อปฺปวิสิตฺวา อตฺตโนเยว เกทารํ ปวิสติ, เอวํ ตตฺถ ตตฺถ พนฺธติฯ อนิกฺขเนฺต พทฺธา สุพทฺธา, นิกฺขเนฺต พทฺธา, ภณฺฑเทยฺยํฯ ตฬากํ คนฺตฺวา สยเมว นิทฺธมนปนาฬิํ อุคฺฆาเฏตฺวา อตฺตโน เกทารํ ปเวเสนฺตสฺสาปิ นตฺถิ อวหาโรฯ กสฺมา? ตฬากํ นิสฺสาย เขตฺตสฺส กตตฺตาฯ **กุรุนฺทิยา**ทีสุ ปน ‘‘อวหาโร’’ติ วุตฺตํฯ ตํ ‘‘วตฺถุํ กาลญฺจ เทสญฺจา’’ติ อิมินา ลกฺขเณน น สเมติฯ ตสฺมา **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตเมว ยุตฺตนฺติฯ

อุทกกถา นิฏฺฐิตาฯ

ทนฺตโปนกถา

๑๐๙. ทนฺตโปณํ อารามฏฺฐกวินิจฺฉเยน วินิจฺฉินิตพฺพํฯ อยํ ปน วิเสโส – โย สงฺฆสฺส เวตนภโต หุตฺวา เทวสิกํ วา ปกฺขมาสวาเรน วา ทนฺตกฏฺฐํ อาหรติ, โส ตํ อาหริตฺวา ฉินฺทิตฺวาปิ ยาว ภิกฺขุสงฺฆํ น สมฺปฏิจฺฉาเปติ, ตาว ตเสฺสว โหติฯ ตสฺมา ตํ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ ตตฺถชาตกํ ปน ครุภณฺฑํ, ตมฺปิ ภิกฺขุสเงฺฆน รกฺขิตโคปิตํ คณฺหโนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ เอเสว นโย คณปุคฺคลคิหิมนุสฺสสนฺตเกปิ ฉินฺนเก อจฺฉินฺนเกจฯ เตสํ อารามุยฺยานภูมีสุ ชาตํ สามเณรา วาเรน ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทนฺตกฏฺฐํ อาหรนฺตา อาจริยุปชฺฌายานมฺปิ อาหรนฺติ, ตํ ยาว ฉินฺทิตฺวา สงฺฆํ น ปฏิจฺฉาเปนฺติ, ตาว สพฺพํ เตสํเยว โหติฯ ตสฺมา ตมฺปิ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ ยทา ปน เต ฉินฺทิตฺวา สงฺฆสฺส ปฏิจฺฉาเปตฺวา ทนฺตกฏฺฐมาฬเก นิกฺขิปนฺติ, ‘‘ยถาสุขํ ภิกฺขุสโงฺฆ ปริภุญฺชตู’’ติ; ตโต ปฏฺฐาย อวหาโร นตฺถิ, วตฺตํ ปน ชานิตพฺพํฯ โย หิ เทวสิกํ สงฺฆมเชฺฌ โอสรติ, เตน ทิวเส ทิวเส เอกเมว ทนฺตกฏฺฐํ คเหตพฺพํฯ โย ปน เทวสิกํ น โอสรติ, ปธานฆเร วสิตฺวา ธมฺมสวเน วา อุโปสถเคฺค วา ทิสฺสติ, เตน ปมาณํ สลฺลเกฺขตฺวา จตฺตาริ ปญฺจทนฺตกฏฺฐานิ อตฺตโน วสนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ขาทิตพฺพานิฯ เตสุ ขีเณสุ สเจ ปุนปิ ทนฺตกฏฺฐมาฬเก พหูนิ โหนฺติเยว, ปุนปิ อาหริตฺวา ขาทิตพฺพานิฯ ยทิ ปน ปมาณํ อสลฺลเกฺขตฺวา อาหรติ, เตสุ อกฺขีเณสุเยว มาฬเก ขียนฺติ, ตโต เกจิ เถรา ‘‘เยหิ คหิตานิ, เต ปฏิอาหรนฺตู’’ติ วเทยฺยุํ, เกจิ ‘‘ขาทนฺตุ, ปุน สามเณรา อาหริสฺสนฺตี’’ติ, ตสฺมา วิวาทปริหรณตฺถํ ปมาณํ สลฺลเกฺขตพฺพํฯ คหเณ ปน โทโส นตฺถิฯ มคฺคํ คจฺฉเนฺตนาปิ เอกํ วา เทฺว วา ถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา คนฺตพฺพนฺติฯ

ทนฺตโปนกถา นิฏฺฐิตาฯ

วนปฺปติกถา

๑๑๐. วนสฺส ปตีติ **วนปฺปติ;** วนเชฏฺฐกรุกฺขเสฺสตํ อธิวจนํฯ อิธ ปน สโพฺพปิ มนุเสฺสหิ ปริคฺคหิตรุโกฺข อธิเปฺปโต อมฺพลพุชปนสาทิโกฯ ยตฺถ วา ปน มริจวลฺลิอาทีนิ อาโรเปนฺติ, โส ฉิชฺชมาโน สเจ เอกายปิ ฉลฺลิยา วา วาเกน วา สกลิกาย วา เผคฺคุนา วา สมฺพโทฺธว หุตฺวา ภูมิยํ ปตติ, รกฺขติ ตาวฯ

โย ปน ฉิโนฺนปิ วลฺลีหิ วา สามนฺตรุกฺขสาขาหิ วา สมฺพโทฺธ สนฺธาริตตฺตา อุชุกเมว ติฏฺฐติ, ปตโนฺต วา ภูมึ น ปาปุณาติ, นตฺถิ ตตฺถ ปริหาโร, อวหาโร เอว โหติฯ โยปิ กกเจน ฉิโนฺน อจฺฉิโนฺน วิย หุตฺวา ตเถว ติฏฺฐติ, ตสฺมิมฺปิ เอเสว นโยฯ

โย ปน รุกฺขํ ทุพฺพลํ กตฺวา ปจฺฉา จาเลตฺวา ปาเตติ, อเญฺญน วา จาลาเปติ; อญฺญํ วาสฺส สนฺติเก รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา อโชฺฌตฺถรติ, ปเรน วา อโชฺฌตฺถราเปติ; มกฺกเฏ วา ปริปาเตตฺวา ตตฺถ อาโรเปติ, อเญฺญน วา อาโรปาเปติ; วคฺคุลิโย วา ตตฺถ อาโรเปติ, ปเรน วา อาโรปาเปติ; ตา ตํ รุกฺขํ ปาเตนฺติ, ตเสฺสว อวหาโรฯ

สเจ ปน เตน รุเกฺข ทุพฺพเล กเต อโญฺญ อนาณโตฺต เอว ตํ จาเลตฺวา ปาเตติ,

รุเกฺขน วา อโชฺฌตฺถรติ, อตฺตโน ธมฺมตาย มกฺกฏา วา วคฺคุลิโย วา อาโรหนฺติ, ปโร วา อนาณโตฺต อาโรเปติ, สยํ วา เอส วาตมุขํ โสเธติ, พลววาโต อาคนฺตฺวา รุกฺขํ ปาเตติ; สพฺพตฺถ ภณฺฑเทยฺยํฯ วาตมุขโสธนํ ปเนตฺถ อสมฺปเตฺต วาเต สุกฺขมาติกาย อุชุกรณาทีหิ สเมติ, โน อญฺญถาฯ รุกฺขํ อาวิชฺฌิตฺวา สเตฺถน วา อาโกเฏติ, อคฺคึ วา เทติ, มณฺฑุกกณฺฏกํ วา วิสํ วา อาโกเฏติ, เยน โส มรติ, สพฺพตฺถ ภณฺฑเทยฺยเมวาติฯ

วนปฺปติกถา นิฏฺฐิตาฯ

หรณกกถา

๑๑๑. หรณเก – **อญฺญสฺส หรณกํ ภณฺฑํ เถยฺยจิโตฺต อามสตีติ** ปรํ สีสภาราทีหิ ภณฺฑํ อาทาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘เอตํ หริสฺสามี’’ติ เวเคน คนฺตฺวา อามสติ, เอตฺตาวตา อสฺส ทุกฺกฏํฯ **ผนฺทาเปตีติ** อากฑฺฒนวิกฑฺฒนํ กโรติ, สามิโก น มุญฺจติ, เตนสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ **ฐานา จาเวตีติ** อากฑฺฒิตฺวา สามิกสฺส หตฺถโต โมเจติ, เตนสฺส ปาราชิกํฯ สเจ ปน ตํ ภณฺฑ สามิโก อุฏฺฐหิตฺวา โปเถตฺวา ปุน ตํ ภณฺฑํ โมจาเปตฺวา คเณฺหยฺย, ภิกฺขุ ปฐมคฺคหเณเนว ปาราชิโกฯ สีสโต วา กณฺณโต วา คีวโต วา หตฺถโต วา อลงฺการํ ฉินฺทิตฺวา วา โมเจตฺวา วา คณฺหนฺตสฺส สีสาทีหิ โมจิตมเตฺต ปาราชิกํฯ หเตฺถ ปน วลยํ วา กฏกํ วา อนีหริตฺวา อคฺคพาหํ ฆํสโนฺตว อปราปรํ วา สาเรติ, อากาสคตํ วา กโรติ, รกฺขติ ตาวฯ รุกฺขมูลจีวรวํเสสุ วลยมิว น ปาราชิกํ ชเนติฯ กสฺมา? สวิญฺญาณกตฺตาฯ สวิญฺญาณกโกฏฺฐาสคตญฺหิ ยาว ตโต น นีหฏํ, ตาว ตเตฺถว โหติฯ เอเสว นโย องฺคุลิมุทฺทิกปาทกฏกกฏิปคปิฬนฺธเนสุฯ

โย ปน ปรสฺส นิวตฺถสาฏกํ อจฺฉินฺทติ, ปโร จ สลชฺชิตาย สหสา น มุญฺจติ, เอเกนเนฺตน โจโร กฑฺฒติ, เอเกนเนฺตน ปโร, รกฺขติ ตาวฯ ปรสฺส หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ อถาปิ ตํ กฑฺฒนฺตสฺส ฉิชฺชิตฺวา เอกเทโส หตฺถคโต โหติ, โส จ ปาทํ อคฺฆติ ปาราชิกเมวฯ **สห**

ภณฺฑหารกนฺติ ‘‘สภณฺฑหารกํ ภณฺฑํ เนสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘อิโต ยาหี’’ติ ภณฺฑหารกํ ตชฺเชติ, โส ภีโต โจเรน อธิเปฺปตทิสาภิมุโข หุตฺวา เอกํ ปาทํ สงฺกาเมติ, โจรสฺส ถุลฺลจฺจยํ; ทุติเย ปาราชิกํฯ **ปาตาเปตี**ติ อถาปิ โจโร ภณฺฑหารกสฺส หเตฺถ อาวุธํ ทิสฺวา สาสโงฺก หุตฺวา ปาตาเปตฺวา คเหตุกาโม เอกมนฺตํ ปฏิกฺกมฺม สนฺตชฺเชตฺวา ปาตาเปติ, ปรสฺส หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ

ปาตาเปติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติอาทิ ปน ปริกปฺปวเสน วุตฺตํฯ โย หิ ภณฺฑํ ปาตาเปตฺวา ‘‘ยํ มม รุจฺจติ, ตํ คเหสฺสามี’’ติ ปริกเปฺปตฺวา ปาตาเปติ, ตสฺส ปาตาปเน จ อามสเน จ ทุกฺกฏํ, ผนฺทาปเน ถุลฺลจฺจยํฯ ปาทคฺฆนกสฺส ฐานา จาวเน ปาราชิกํฯ ตํ ปจฺฉา ปฏิปาติยมานสฺส มุญฺจโตปิ นตฺถิเยว สมณภาโวฯ โยปิ ภณฺฑหารกํ อติกฺกมนฺตํ ทิสฺวา อนุพนฺธโนฺต ‘‘ติฎฺฐ, ติฎฺฐ, ภณฺฑํ ปาเตหี’’ติ วตฺวา ปาตาเปติ, ตสฺสาปิ เตน หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ

โย ปน ‘‘ติฎฺฐ ติฎฺฐา’’ติ วทติ, ‘‘ปาเตหี’’ติ น วทติ; อิตโร จ ตํ โอโลเกตฺวา ‘‘สเจ เอส มํ ปาปุเณยฺย, ฆาเตยฺยาปิ ม’’ นฺติ สาลโยว หุตฺวา ตํ ภณฺฑํ คหนฎฺฐาเน ปกฺขิปิตฺวา ‘‘ปุน นิวตฺติตฺวา คเหสฺสามี’’ติ ปกฺกมติ, ปาตนปจฺจยา ปาราชิกํ นตฺถิฯ อาคนฺตฺวา ปน เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโต อุทฺธาเร ปาราชิกํฯ อถ ปนสฺส เอวํ โหติ – ‘‘มยา ปาตาเปเนฺตเนว อิทํ มม สนฺตกํ กต’’นฺติ ตโต นํ สกสญฺญาย คณฺหาติ; คหเณ รกฺขติ, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหติฯ ‘‘เทหี’’ติ วุเตฺต อเทนฺตสฺส สามิกานํ ธุรนิเกฺขเป ปาราชิกํฯ ‘‘โส อิมํ ฉเฑฺฑตฺวา คโต, อนชฺฌาวุตฺถกํ ทานิ อิท’’นฺติ ปํสุกูลสญฺญาย คณฺหโตปิ เอเสว นโยฯ อถ ปน สามิโก ‘‘ติฎฺฐ ติฎฺฐา’’ติ วุตฺตมเตฺตเนว โอโลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘น ทานิ อิทํ มยฺห’’นฺติ ธุรนิเกฺขปํ กตฺวา นิราลโย ฉเฑฺฑตฺวา ปลายติ, ตํ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโต อุทฺธาเร ทุกฺกฏํฯ อาหราเปเนฺต ทาตพฺพํ, อเทนฺตสฺส ปาราชิกํฯ กสฺมา? ตสฺส ปโยเคน ฉฑฺฑิตตฺตาติ **มหาอฎฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ อเญฺญสุ ปน วิจารณา เอว นตฺถิฯ ปุริมนเยเนว สกสญฺญาย วา ปํสุกูลสญฺญาย วา คณฺหเนฺตปิ อยเมว วินิจฺฉโยติฯ

หรณกกถา นิฎฺฐิตาฯ

อุปนิธิกถา

๑๑๒. อุปนิธิมฺหิ – **นาหํ คณฺหามี**ติ สมฺปชานมุสาวาเทปิ อทินฺนาทานสฺส ปโยคตฺตา ทุกฺกฏํฯ ‘‘กึ ตุเมฺห ภณถ? เนวิทํ มยฺหํ อนุรูปํ, น ตุมฺหาก’’นฺติอาทีนิ วทนฺตสฺสาปิ ทุกฺกฏเมวฯ ‘‘รโห มยา เอตสฺส หเตฺถ ฐปิตํ, น อโญฺญ โกจิ ชานาติ, ‘ทสฺสติ นุ โข เม โน’’’ติ สามิโก วิมตึ อุปฺปาเทติ, ภิกฺขุสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ ตสฺส ผรุสาทิภาวํ ทิสฺวา สามิโก ‘‘น มยฺหํ ทสฺสตี’’ติ ธุรํ นิกฺขิปติ, ตตฺร สจายํ ภิกฺขุ ‘‘กิลเมตฺวา นํ ทสฺสามี’’ติ ทาเน สอุสฺสาโห, รกฺขติ ตาวฯ สเจปิ โส ทาเน นิรุสฺสาโห, ภณฺฑสฺสามิโก ปน คหเณ สอุสฺสาโห , รกฺขเตวฯ ยทิ ปน โส ทาเน นิรุสฺสาโห ภณฺฑสามิโกปิ ‘‘น มยฺหํ ทสฺสตี’’ติ ธุรํ นิกฺขิปติ, เอวํ อุภินฺนํ ธุรนิเกฺขเปน ภิกฺขุโน ปาราชิกํ ฯ ยทิปิ มุเขน ‘‘ทสฺสามี’’ติ วทติ, จิเตฺตน ปน อทาตุกาโม, เอวมฺปิ สามิกสฺส ธุรนิเกฺขเป ปาราชิกํฯ ตํ ปน อุปนิธิ นาม สโงฺคปนตฺถาย อตฺตโน หเตฺถ ปเรหิ ฐปิตภณฺฑํ, อคุตฺตเทสโต ฐานา จาเวตฺวา คุตฺตฎฺฐาเน ฐปนตฺถาย หรโต อนาปตฺติฯ เถยฺยจิเตฺตนปิ ฐานา จาเวนฺตสฺส อวหาโร นตฺถิฯ กสฺมา? อตฺตโน หเตฺถ นิกฺขิตฺตตฺตา, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหติฯ เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโตปิ เอเสว นโยฯ ตาวกาลิกคฺคหเณปิ ตเถวฯ **ธมฺมํ จรโนฺต**ติอาทิ วุตฺตนยเมวฯ อยํ ตาว **ปาฬิวณฺณนา**ฯ

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโย ปเนตฺถ ปตฺตจตุกฺกาทิวเสน เอวํ วุโตฺต – เอโก กิร ภิกฺขุ ปรสฺส มหคฺฆ ปเตฺต โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ หริตุกาโม ฐปิตฏฺฐานมสฺส สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวา อตฺตโนปิ ปตฺตํ ตเสฺสว สนฺติเก ฐเปสิฯ โส ปจฺจูสสมเย อาคนฺตฺวา ธมฺมํ วาจาเปตฺวา นิทฺทายมานํ มหาเถรมาห – ''วนฺทามิ, ภเนฺต''ติฯ ''โก เอโส''ติ? ''อหํ, ภเนฺต, อาคนฺตุกภิกฺขุ, กาลเสฺสวมฺหิ คนฺตุกาโม, อสุกสฺมิญฺจ เม ฐาเน อีทิเสน นาม อํสพทฺธเกน อีทิสาย ปตฺตตฺถวิกาย ปโตฺต ฐปิโตฯ สาธาหํ, ภเนฺต, ตํ ลเภยฺย''นฺติ เถโร ปวิสิตฺวา ตํ คณฺหิฯ อุทฺธาเรเยว โจรสฺส ปาราชิกํฯ สเจ อาคนฺตฺวา ''โกสิ ตฺวํ อเวลาย อาคโต''ติ วุโตฺต ภีโต ปลายติ, ปาราชิกํ ปตฺวาว ปลายติฯ เถรสฺส ปน สุทฺธจิตฺตตฺตา อนาปตฺติฯ เถโร ''ตํ คณฺหิสฺสามี''ติ อญฺญํ คณฺหิ, เอเสว นโยฯ อยํ ปน อญฺญํ ตาทิสเมว คณฺหเนฺต ยุชฺชติ, มนุสฺสวิคฺคเห อาณตฺตสทิสวตฺถุสฺมิํ วิยฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน ''ปทวาเรน กาเรตโพฺพ''ติ วุตฺตํ, ตํ อตาทิสเมว คณฺหเนฺต ยุชฺชติฯ

ตํ มญฺญมาโน อตฺตโน ปตฺตํ คณฺหิตฺวา อทาสิ, โจรสฺส สามิเกน ทินฺนตฺตา ปาราชิกํ นตฺถิ, อสุทฺธจิเตฺตน ปน คหิตตฺตา ทุกฺกฏํฯ ตํ มญฺญมาโน โจรเสฺสว ปตฺตํ คณฺหิตฺวา อทาสิ, อิธาปิ โจรสฺส อตฺตโน สนฺตกตฺตา ปาราชิกํ นตฺถิ, อสุทฺธจิเตฺตน ปน คหิตตฺตา ทุกฺกฏเมวฯ สพฺพตฺถ เถรสฺส อนาปตฺติฯ

อปโร ''ปตฺตํ โจเรสฺสามี''ติ ตเถว นิทฺทายมานํ เถรํ วนฺทิฯ ''โก อย''นฺติ จ วุเตฺต 'อหํ, ภเนฺต, คิลานภิกฺขุ, เอกํ ตาว เม ปตฺตํ เทถ, คามทฺวารํ คนฺตฺวา เภสชฺชํ อาหริสฺสามี''ติฯ เถโร ''อิธ คิลาโน นตฺถิ, โจโร อยํ ภวิสฺสตี''ติ สลฺลเกฺขตฺวา ''อิมํ หรตู''ติ อตฺตโน เวริภิกฺขุสฺส ปตฺตํ นีหริตฺวา อทาสิ, ทฺวินฺนมฺปิ อุทฺธาเรเยว ปาราชิกํฯ ''เวริภิกฺขุสฺส ปโตฺต''ติ สญฺญาย อญฺญสฺส ปตฺตํ อุทฺธรเนฺตปิ เอเสว นโยฯ สเจ ปน ''เวริสฺสาย''นฺติ สญฺญาย โจรเสฺสว ปตฺตํ อุทฺธริตฺวา เทติ, วุตฺตนเยเนว เถรสฺส ปาราชิกํ, โจรสฺส ทุกฺกฏํฯ อถ ''เวริสฺสาย''นฺติ มญฺญมาโน อตฺตโน ปตฺตํ เทติ, วุตฺตนเยเนว อุภินฺนมฺปิ ทุกฺกฏํฯ

เอโก มหาเถโร อุปฏฺฐากํ ทหรภิกฺขุํ ''ปตฺตจีวรํ คณฺห, อสุกํ นาม คามํ คนฺตฺวา ปิณฺฑาย จริสฺสามา''ติ อาหฯ ทหโร คเหตฺวา เถรสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต คจฺฉโนฺต เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา สเจ สีเส ภารํ ขเนฺธ กโรติ, ปาราชิกํ นตฺถิฯ กสฺมา? อาณตฺติยา คหิตตฺตาฯ สเจ ปน มคฺคโต โอกฺกมฺม อฏวิํ ปวิสติ, ปทวาเรน กาเรตโพฺพฯ อถ นิวตฺติตฺวา วิหาราภิมุโข ปลายิตฺวา วิหารํ ปวิสิตฺวา คจฺฉติ, อุปจาราติกฺกเม ปาราชิกํฯ อถาปิ มหาเถรสฺส นิวาสนปริวตฺตนฏฺฐานโต คามาภิมุโข ปลายติ, คามูปจาราติกฺกเม ปาราชิกํฯ ยทิ ปน อุโภปิ ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิตฺวา วา คเหตฺวา วา นิกฺขมนฺติ, เถโร จ ปุนปิ ตํ วทติ – ''ปตฺตจีวรํ คณฺห, วิหารํ คมิสฺสามา''ติฯ ตตฺร เจ โส ปุริมนเยเนว เถยฺยจิเตฺตน สีเส ภารํ ขเนฺธ กโรติ, รกฺขติ ตาวฯ อฏวิํ ปวิสติ, ปทวาเรน กาเรตโพฺพฯ นิวตฺติตฺวา คามาภิมุโข เอว ปลายติ, คามูปจาราติกฺกเม ปาราชิกํฯ ปุรโต วิหาราภิมุโข ปลายิตฺวา วิหาเร อฏฺฐตฺวา อนิสีทิตฺวา อวูปสเนฺตเนว เถยฺยจิเตฺตน คจฺฉติ, อุปจาราติกฺกเม ปาราชิกํฯ โย ปน อนาณโตฺต คณฺหาติ, ตสฺส สีเส ภารํ ขเนฺธ กรณาทีสุปิ ปาราชิกํฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

โย ปน ''อสุกํ นาม วิหารํ คนฺตฺวา จีวรํ โธวิตฺวา รชิตฺวา วา เอหี''ติ วุโตฺต ''สาธู''ติ คเหตฺวา คจฺฉติ, ตสฺสปิ อนฺตรามเคฺค เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา สีเส ภารํ ขเนฺธ กรณาทีสุ ปาราชิกํ นตฺถิฯ มคฺคา โอกฺกมเน ปทวาเรน กาเรตโพฺพฯ ตํ วิหารํ คนฺตฺวา ตเตฺถว วสโนฺต เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโนฺต ชีราเปติ, โจรา วา ตสฺส ตํ หรนฺติ, อวหาโร นตฺถิ, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหติฯ ตโต นิกฺขมิตฺวา อาคจฺฉโตปิ เอเสว นโยฯ

โย ปน อนาณโตฺต เถเรน นิมิเตฺต วา กเต สยเมว วา กิลิฏฺฐํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘เทถ, ภเนฺต, จีวรํ; อสุกํ นาม คามํ คนฺตฺวา รชิตฺวา อาหริสฺสามี’’ติ คเหตฺวา คจฺฉติ; ตสฺส อนฺตรามเคฺค เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา สีเส ภารํ ขเนฺธ กรณาทีสุ ปาราชิกํฯ กสฺมา? อนาณตฺติยา คหิตตฺตาฯ มเคฺคา โอกฺกมโตปิ ปฏินิวตฺติตฺวา ตเมว วิหารํ อาคนฺตฺวา วิหารสีมํ อติกฺกมโตปิ วุตฺตนเยเนว ปาราชิกํฯ ตตฺถ คนฺตฺวา รชิตฺวา ปจฺจาคจฺฉโตปิ เถยฺยจิเตฺต อุปฺปเนฺน เอเสว นโยฯ สเจ ปน ยตฺถ คโต, ตตฺถ วา อนฺตรามเคฺค วิหาเร วา ตเมว วิหารํ ปจฺจาคนฺตฺวา ตสฺส เอกปเสฺส วา อุปจารสีมํ อนติกฺกมิตฺวา วสโนฺต เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโนฺต ชีราเปติ, โจรา วา ตสฺส ตํ หรนฺติ, ยถา วา ตถา วา นสฺสติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ อุปจารสีมํ อติกฺกมโต ปน ปาราชิกํฯ

โย ปน เถเรน นิมิเตฺต กยิรมาเน ‘‘เทถ, ภเนฺต, อหํ รชิตฺวา อาหริสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กตฺถ คนฺตฺวา, ภเนฺต, รชามี’’ติ ปุจฺฉติฯ เถโร จ นํ ‘‘ยตฺถ อิจฺฉสิ, ตตฺถ คนฺตฺวา รชาหี’’ติ วทติ, อยํ ‘‘วิสฺสฏฺฐทูโต’’ นามฯ เถยฺยจิเตฺตน ปลายโนฺตปิ น อวหาเรน กาเรตโพฺพฯ เถยฺยจิเตฺตน ปน ปลายโตปิ ปริโภเคน วา อญฺญถา วา นาสยโตปิ ภณฺฑเทยฺยเมว โหติฯ ภิกฺขุ ภิกฺขุสฺส หเตฺถ กิญฺจิ ปริกฺขารํ ปหิณติ – ‘‘อสุกวิหาเร อสุกภิกฺขุสฺส เทหี’’ติ, ตสฺส เถยฺยจิเตฺต อุปฺปเนฺน สพฺพฏฺฐาเนสุ ‘‘อสุกํ นาม วิหารํ คนฺตฺวา จีวรํ โธวิตฺวา รชิตฺวา วา เอหี’’ติ เอตฺถ วุตฺตสทิโส วินิจฺฉโยฯ

อปโร ภิกฺขุํ ปหิณิตุกาโม นิมิตฺตํ กโรติ – ‘‘โก นุ โข คเหตฺวา คมิสฺสตี’’ติ, ตตฺร เจ เอโก – ‘‘เทถ, ภเนฺต, อหํ คเหตฺวา คมิสฺสามี’’ติ คเหตฺวา คจฺฉติ, ตสฺส เถยฺยจิเตฺต อุปฺปเนฺน สพฺพฏฺฐาเนสุ ‘‘เทถ, ภเนฺต, จีวรํ, อสุกํ นาม คามํ คนฺตฺวา รชิตฺวา อาหริสฺสามี’’ติ เอตฺถ วุตฺตสทิโส วินิจฺฉโยฯ เถเรน จีวรตฺถาย วตฺถํ ลภิตฺวา อุปฏฺฐากกุเล ฐปิตํ โหติฯ อถสฺส อเนฺตวาสิโก วตฺถํ หริตุกาโม ตตฺร คนฺตฺวา ‘‘ตํ กิร วตฺถํ เทถา’’ติ เถเรน เปสิโต วิย วทติ; ตสฺส วจนํ สทฺทหิตฺวา อุปาสเกน ฐปิตํ อุปาสิกา วา, อุปาสิกาย ฐปิตํ อุปาสโก วา อโญฺญ วา, โกจิ นีหริตฺวา เทติ, อุทฺธาเรเยวสฺส ปาราชิกํฯ สเจ ปน เถรสฺส อุปฏฺฐาเกหิ ‘‘อิมํ เถรสฺส ทสฺสามา’’ติ อตฺตโน วตฺถํ ฐปิตํ โหติฯ อถสฺส อเนฺตวาสิโก ตํ หริตุกาโม ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘เถรสฺส กิร วตฺถํ ทาตุกามตฺถ, ตํ เทถา’’ติ วทติฯ เต จสฺส สทฺทหิตฺวา ‘‘มยํ, ภเนฺต, โภเชตฺวา ทสฺสามาติ ฐปยิมฺห, หนฺท คณฺหาหี’’ติ เทนฺติฯ สามิเกหิ ทินฺนตฺตา ปาราชิกํ นตฺถิ, อสุทฺธจิเตฺตน ปน คหิตตฺตา ทุกฺกฏํ, ภณฺฑเทยฺยญฺจ โหติฯ

ภิกฺขุ ภิกฺขุสฺส วตฺวา คามํ คจฺฉติ, ‘‘อิตฺถนฺนาโม มม วสฺสาวาสิกํ ทสฺสติ, ตํ คเหตฺวา ฐเปยฺยาสี’’ติฯ ‘‘สาธู’’ติ โส ภิกฺขุ เตน ทินฺนํ มหคฺฆสาฏกํ อตฺตนา ลเทฺธน อปฺปคฺฆสาฏเกน สทฺธิํ ฐเปตฺวา เตน อาคเตน อตฺตโน มหคฺฆสาฏกสฺส ลทฺธภาวํ ญตฺวา วา อญตฺวา วา ‘‘เทหิ เม วสฺสาวาสิก’’นฺติ วุโตฺต ‘‘ตว ถูลสาฏโก ลโทฺธ, มยฺหํ ปน สาฏโก มหโคฺฆ, เทฺวปิ อสุกสฺมิํ นาม โอกาเส ฐปิตา, ปวิสิตฺวา คณฺหาหี’’ติ วทติฯ เตน ปวิสิตฺวา ถูลสาฏเก คหิเต อิตรสฺส อิตรํ คณฺหโต อุทฺธาเร ปาราชิกํฯ อถาปิ ตสฺส สาฏเก อตฺตโน นามํ อตฺตโน จ สาฏเก ตสฺส นามํ ลิขิตฺวา ‘‘คจฺฉ นามํ วาเจตฺวา คณฺหาหี’’ติ วทติ, ตตฺราปิ เอเสว นโยฯ โย ปน อตฺตนา จ เตน จ ลทฺธสาฏเก เอกโต ฐเปตฺวา ตํ เอวํ วทติ – ‘‘ตยา จ มยา จ ลทฺธสาฏกา เทฺวปิ อโนฺตคเพฺภ ฐปิตา, คจฺฉ ยํ อิจฺฉสิ, ตํ วิจินิตฺวา คณฺหาหี’’ติฯ โส จ ลชฺชาย อาวาสิเกน ลทฺธํ ถูลสาฏกเมว คเณฺหยฺย, ตตฺราวาสิกสฺส วิจินิตฺวา คหิตาวเสสํ อิตรํ คณฺหโต อนาปตฺติฯ อาคนฺตุโก ภิกฺขุ อาวาสิกานํ จีวรกมฺมํ กโรนฺตานํ สมีเป ปตฺตจีวรํ ฐเปตฺวา ‘‘เอเต สโงฺคเปสฺสนฺตี’’ติ มญฺญมาโน นฺหายิตุํ วา อญฺญตฺร วา คจฺฉติฯ สเจ นํ อาวาสิกา สโงฺคเปนฺติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ, นเฏฺฐ คีวา น โหติฯ สเจปิ โส ‘‘อิทํ, ภเนฺต, ฐเปถา’’ติ วตฺวา คจฺฉติ, อิตเร จ

สกิจฺจปฺปสุตตฺตา น ชานนฺติ, เอเสว นโยฯ อถาปิ เต ‘‘อิทํ, ภนฺเต, ฐเปถา’’ติ วุตฺตา ‘‘มยํ พฺยาวฏา’’ติ ปฏิกฺขิปนฺติ, อิตโร จ ‘‘อวสฺสํ ฐเปสฺสนฺตี’’ติ อนาทิยิตฺวา คจฺฉติ, เอเสว นโยฯ สเจ ปน เตน ยาจิตา วา อยาจิตา วา ‘‘มยํ ฐเปสฺสาม, ตฺวํ คจฺฉา’’ติ วทนฺติ; ตํ สโงฺคปิตพฺพํฯ โน เจ สโงฺคเปนฺติ, นเฏฺฐ คีวาฯ กสฺมา? สมฺปฏิจฺฉิตตฺตาฯ

โย ภิกฺขุ ภณฺฑาคาริโก หุตฺวา ปจฺจูสสมเย เอว ภิกฺขูนํ ปตฺตจีวรานิ เหฏฺฐาปาสาทํ โอโรเปตฺวา ทฺวารํ อปิทหิตฺวา เตสมฺปิ อนาโรเจตฺวาว ทูเร ภิกฺขาจารํ คจฺฉติ; ตานิ เจ โจรา หรนฺติ, ตเสฺสว คีวาฯ โย ปน ภิกฺขูหิ ‘‘โอโรเปถ, ภเนฺต, ปตฺตจีวรานิ; กาโล สลากคฺคหณสฺสา’’ติ วุโตฺต ‘‘สมาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, สมาคตมฺหา’’ติ วุเตฺต ปตฺตจีวรานิ นีหริตฺวา นิกฺขิปิตฺวา ภณฺฑาคารทฺวารํ พนฺธิตฺวา ‘‘ตุเมฺห ปตฺตจีวรานิ คเหตฺวา เหฏฺฐาปาสาททฺวารํ ปฏิชคฺคิตฺวา คเจฺฉยฺยาถา’’ติ วตฺวา คจฺฉติฯ ตตฺร เจโก อลสชาติโก ภิกฺขุ ภิกฺขูสุ คเตสุ ปจฺฉา อกฺขีนิ ปุญฺฉโนฺต อุฎฺฐหิตฺวา อุทกฎฺฐานํ มุขโธวนตฺถํ คจฺฉติ, ตํ ขณํ ทิสฺวา โจรา ตสฺส ปตฺตจีวรํ หรนฺติ, สุหฎํฯ ภณฺฑาคาริกสฺส คีวา น โหติฯ

สเจปิ โกจิ ภณฺฑาคาริกสฺส อนาโรเจตฺวาว ภณฺฑาคาเร อตฺตโน ปริกฺขารํ ฐเปติ, ตสฺมิมฺปิ นเฏฺฐ ภณฺฑาคาริกสฺส คีวา น โหติฯ สเจ ปน ภณฺฑาคาริโก ตํ ทิสฺวา ‘‘อฏฺฐาเน ฐปิต’’นฺติ คเหตฺวา ฐเปติ, นเฏฺฐ ตสฺส คีวาฯ สเจปิ ฐปิตภิกฺขุนา ‘‘มยา, ภเนฺต, อีทิโส นาม ปริกฺขาโร ฐปิโต, อุปธาเรยฺยาถา’’ติ วุโตฺต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉติ, ทุนฺนิกฺขิตฺตํ วา มญฺญมาโน อญฺญสฺมึ ฐาเน ฐเปติ, ตเสฺสว คีวาฯ ‘‘นาหํ ชานามี’’ติ ปฏิกฺขิปนฺตสฺส ปน นตฺถิ คีวาฯ โยปิ ตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว ฐเปติ, ภณฺฑาคาริกญฺจ น สมฺปฏิจฺฉาเปติ , นฎฺฐํ สุนฎฺฐเมวฯ สเจ ตํ ภณฺฑาคาริโก อญฺญตฺร ฐเปติ, นเฏฺฐ คีวาฯ สเจ ภณฺฑาคารํ สุคุตฺตํ, สโพฺพ สงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ ปริกฺขาโร ตเตฺถว ฐปียติ, ภณฺฑาคาริโก จ พาโล อพฺยโตฺต ทฺวารํ วิวริตฺวา ธมฺมกถํ วา โสตุํ, อญฺญํ วา กิญฺจิ กาตุํ กตฺถจิ คจฺฉติ, ตํ ขณํ ทิสฺวา ยตฺตกํ โจรา หรนฺติ, สพฺพํ ตสฺส คีวาฯ ภณฺฑาคารโต นิกฺขมิตฺวา พหิ จงฺกมนฺตสฺส วา ทฺวารํ วิวริตฺวา สรีรํ อุตุํ คาหาเปนฺตสฺส วา ตเตฺถว สมณธมฺมานุโยเคน นิสินฺนสฺส วา ตเตฺถว นิสีทิตฺวา เกนจิ กเมฺมน พฺยาวฏสฺส วา อุจฺจารปสฺสาวปีฬิตสฺสาปิ ตโต ตเตฺถว อุปจาเร วิชฺชมาเน พหิ คจฺฉโต วา อเญฺญน วา เกนจิ อากาเรน ปมตฺตสฺส สโต ทฺวารํ วิวริตฺวา วา วิวฏเมว ปวิสิตฺวา วา สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา วา ยตฺตกํ ตสฺส ปมาทปจฺจยา โจรา หรนฺติ, สพฺพํ ตเสฺสว คีวาฯ อุณฺหสมเย ปน วาตปานํ วิวริตฺวา นิปชฺชิตุํ วฎฺฎตีติ วทนฺติฯ อุจฺจารปีฬิตสฺส ปน ตสฺมึ อุปจาเร อสติ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺส คิลานปเกฺข ฐิตตฺตา อวิสโย; ตสฺมา คีวา น โหติฯ

โย ปน อโนฺต อุณฺหปีฬิโต ทฺวารํ สุคุตฺตํ กตฺวา พหิ นิกฺขมติ, โจรา จ นํ คเหตฺวา ‘‘ทฺวารํ วิวรา’’ติ วทนฺติ, ยาว ตติยํ น วิวริตพฺพํฯ ยทิ ปน เต โจรา ‘‘สเจ น วิวรสิ, ตญฺจ มาเรสฺสาม, ทฺวารญฺจ ภินฺทิตฺวา ปริกฺขารํ หริสฺสามา’’ติ ผรสุอาทีนิ อุกฺขิปนฺติฯ ‘‘มยิ จ มเต สงฺฆสฺส จ เสนาสเน วินเฏฺฐ คุโณ นตฺถี’’ติ วิวริตุํ วฎฺฎติฯ อิธาปิ อวิสยตฺตา คีวา นตฺถีติ วทนฺติฯ สเจ โกจิ อาคนฺตุโก กุญฺจิกํ วา เทติ, ทฺวารํ วา วิวรติ, ยตฺตกํ โจรา หรนฺติ, สพฺพํ ตสฺส คีวาฯ สเงฺฆน ภณฺฑาคารคุตฺตตฺถาย สูจิยนฺตกญฺจ กุญฺจิกมุทฺทิกา จ โยเชตฺวา ทินฺนา โหติ, ภณฺฑาคาริโก ฆฎิกมตฺตํ ทตฺวา นิปชฺชติ, โจรา วิวริตฺวา ปริกฺขารํ หรนฺติ, ตเสฺสว คีวาฯ สูจิยนฺตกญฺจ กุญฺจิกมุทฺทิกญฺจ โยเชตฺวา นิปนฺนํ ปเนตํ สเจ โจรา อาคนฺตฺวา ‘‘วิวรา’’ติ วทนฺติ, ตตฺถ ปุริมนเยเนว ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ เอวํ คุตฺตํ กตฺวา นิปเนฺน ปน สเจ ภิตฺตึ วา ฉทนํ วา ภินฺทิตฺวา อุมเงฺคน วา ปวิสิตฺวา หรนฺติ, น ตสฺส คีวาฯ สเจ ภณฺฑาคาเร อเญฺญปิ เถรา วสนฺติ, วิวเฎ ทฺวาเร อตฺตโน อตฺตโน ปริกฺขารํ คเหตฺวา คจฺฉนฺติ, ภณฺฑาคาริโก เตสุ คเตสุ ทฺวารํ น ชคฺคติ, สเจ ตตฺถ

กิญฺจิ อวหรียติ, ภณฺฑาคาริกสฺส อิสฺสรตาย ภณฺฑาคาริกเสฺสว คีวาฯ เถเรหิ ปน สหาเยหิ ภวิตพฺพํฯ อยํ ตตฺถ สามีจิฯ

ยทิ ภณฺฑาคาริโก ''ตุเมฺห พหิ ฐตฺวาว ตุมฺหากํ ปริกฺขารํ คณฺหถ, มา ปวิสิตฺถา''ติ วทติ, เตสญฺจ เอโก โลลมหาเถโร สามเณเรหิ เจว อุปฏฺฐาเกหิ จ สทฺธิํ ภณฺฑาคารํ ปวิสิตฺวา นิสีทติ เจว นิปชฺชติ จ, ยตฺตกํ ภณฺฑํ นสฺสติ, สพฺพํ ตสฺส คีวาฯ ภณฺฑาคาริเกน ปน อวเสสเตฺถเรหิ จ สหาเยหิ ภวิตพฺพํฯ อถ ภณฺฑาคาริโกว โลลสามเณเร จ อุปฏฺฐาเก จ คเหตฺวา ภณฺฑาคาเร นิสีทติ เจว นิปชฺชติ จ, ยํ ตตฺถ นสฺสติ, สพฺพํ ตเสฺสว คีวาฯ ตสฺมา ภณฺฑาคาริเกเนว ตตฺถ วสิตพฺพํฯ อวเสเสหิ อเปฺปว รุกฺขมูเล วสิตพฺพํ, น จ ภณฺฑาคาเรติฯ

เย ปน อตฺตโน อตฺตโน สภาคภิกฺขูนํ วสนคเพฺภสุ ปริกฺขารํ ฐเปนฺติ, ปริกฺขาเร นฏฺฐเยหิ ฐปิโต, เตสํเยว คีวาฯ อิตเรหิ ปน สหาเยหิ ภวิตพฺพํฯ ยทิ ปน สโงฺฆ ภณฺฑาคาริกสฺส วิหาเรเยว ยาคุภตฺตํ ทาเปติ, โส จ ภิกฺขาจารตฺถาย คามํ คจฺฉติ, นฏฺฐํ ตเสฺสว คีวาฯ ภิกฺขาจารํ ปวิสเนฺตหิ อติเรกจีวรรกฺขณตฺถาย ฐปิตวิหารวาริกสฺสาปิ ยาคุภตฺตํ วา นิวาปํ วา ลภมานเสฺสว ภิกฺขาจารํ คจฺฉโต ยํ ตตฺถ นสฺสติ, สพฺพํ คีวาฯ น เกวลญฺจ เอตฺตกเมว, ภณฺฑาคาริกสฺส วิย ยํ ตสฺส ปมาทปฺปจฺจยา นสฺสติ, สพฺพํ คีวาฯ

สเจ วิหาโร มหา โหติ, อญฺญํ ปเทสํ รกฺขิตุํ คจฺฉนฺตสฺส อญฺญสฺมิํ ปเทเส นิกฺขิตฺตํ หรนฺติ, อวิสยตฺตา คีวา น โหติฯ อีทิเส ปน วิหาเร เวมเชฺฌ สเพฺพสํ โอสรณฏฺฐาเน ปริกฺขาเร ฐเปตฺวา นิสีทิตพฺพํฯ วิหารวาริกา วา เทฺว ตโย ฐเปตพฺพาฯ สเจ เตสํ อปฺปมตฺตานํ อิโต จิโต จ รกฺขตํเยว กิญฺจิ นสฺสติ, คีวา น โหติฯ วิหารวาริเก พนฺธิตฺวา หริตภณฺฑมฺปิ โจรานํ ปฏิปถํ คเตสุ อเญฺญน มเคฺคน หริตภณฺฑมฺปิ น เตสํ คีวาฯ สเจ วิหารวาริกานํ วิหาเร ทาตพฺพํ ยาคุภตฺตํ วา นิวาโป วา น โหติ, เตหิ ปตฺตพฺพลาภโต อติเรกา เทฺว ติโสฺส ยาคุสลากา, เตสํ ปโหนกภตฺตสลากา จ ฐเปตุํ วฏฺฏติฯ นิพทฺธํ กตฺวา ปน น ฐเปตพฺพา, มนุสฺสา หิ วิปฺปฏิสาริโน โหนฺติ, ''วิหารวาริกาเยว อมฺหากํ ภตฺตํ ภุญฺชนฺตี''ติฯ ตสฺมา ปริวเตฺตตฺวา ฐเปตพฺพาฯ สเจ เตสํ สภาคา สลากภตฺตานิ อาหริตฺวา เทนฺติ, อิเจฺจตํ กุสลํ; โน เจ เทนฺติ, วารํ คาหาเปตฺวา นีหราเปตพฺพานิฯ สเจ วิหารวาริโก เทฺว ติโสฺส ยาคุสลากา, จตฺตาริ ปญฺจ สลากภตฺตานิ จ ลภมาโนว ภิกฺขาจารํ คจฺฉติ, ภณฺฑาคาริกสฺส วิย สพฺพํ นฏฺฐํ คีวา โหติฯ สเจ สงฺฆสฺส วิหารปาลานํ ทาตพฺพํ ภตฺตํ วา นิวาโป วา นตฺถิ, ภิกฺขู วิหารวารํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน นิสฺสิตเก ชเคฺคนฺติ, สมฺปตฺตวารํ อคฺคเหตุํ น ลภนฺติ, ยถา อเญฺญ ภิกฺขู กโรนฺติ, ตเถว กาตพฺพํฯ ภิกฺขูหิ ปน อสหายกสฺส วา อตฺตทุติยสฺส วา ยสฺส สภาโค ภิกฺขุ ภตฺตํ อาเนตฺวา ทาตา นตฺถิ, เอวรูปสฺส วาโร น ปาเปตโพฺพฯ

ยมฺปิ ปากวตฺตตฺถาย วิหาเร ฐเปนฺติ, ตํ คเหตฺวา อุปชีวเนฺตน ฐาตพฺพํฯ โย ตํ น อุปชีวติ, โส วารํ น คาหาเปตโพฺพฯ ผลาผลตฺถายปิ วิหาเร ภิกฺขุํ ฐเปนฺติ, ชคฺคิตฺวา โคเปตฺวา ผลวาเรน ภาเชตฺวา ขาทนฺติฯ โย ตานิ ขาทติ, เตน ฐาตพฺพํฯ อนุปชีวโนฺต น คาหาเปตโพฺพฯ เสนาสนมญฺจปีฐปจฺจตฺถรณรกฺขณตฺถายปิ ฐเปนฺติ, อาวาเส วสเนฺตน ฐาตพฺพํฯ อโพฺภกาสิโก ปน รุกฺขมูลิโก วา น คาหาเปตโพฺพฯ

เอโก นวโก โหติ, พหุสฺสุโต ปน พหูนํ ธมฺมํ วาเจติ, ปริปุจฺฉํ เทติ, ปาฬิํ วเณฺณติ, ธมฺมกถํ กเถติ, สงฺฆสฺส ภารํ นิตฺถรติ, อยํ ลาภํ ปริภุญฺชโนฺตปิ อาวาเส วสโนฺตปิ วารํ น คาเหตโพฺพฯ **''ปุริสวิเสโส นาม ญาตโพฺพ''**ติ วทนฺติฯ

อุโปสถาคารปฏิมาฆรชคฺคกสฺส ปน ทิคุณํ ยาคุภตฺตํ เทวสิกํ ตณฺฑุลนาฬิ สํวจฺฉเร ติจีวรํ, ทสวีสคฺฆนกํ กปฺปิยภณฺฑญฺจ ทาตพฺพํฯ สเจ ปน ตสฺส ตํ ลภมานเสฺสว ปมาเทน ตตฺถ กิญฺจิ นสฺสติ, สพฺพํ คีวาฯ พนฺธิตฺวา พลกฺกาเรน อจฺฉินฺนํ ปน น คีวาฯ ตตฺถ เจติยสฺส วา สงฺฆสฺส วา สนฺตเกน เจติยสฺส สนฺตกํ รกฺขาเปตุํ วฏฺฏติฯ เจติยสฺส สนฺตเกน สงฺฆสฺส สนฺตกํ รกฺขาเปตุํ น วฏฺฏติฯ ยํ ปน เจติยสฺส สนฺตเกน สทฺธิํ สงฺฆสฺส สนฺตกํ ฐปิตํ โหติ, ตํ เจติยสนฺตเก รกฺขาปิเต รกฺขิตเมว โหตีติ เอวํ วฏฺฏติฯ ปกฺขวาเรน อุโปสถาคาราทีนิ รกฺขโตปิ ปมาทวเสน นฏฺฐํ คีวาเยวาติฯ

อุปนิธิกถา นิฏฺฐิตาฯ

สุงฺกฆาตกถา

๑๑๓. สุงฺกํ ตโต หนนฺตีติ **สุงฺกฆาตํ;** สุงฺกฏฺฐานเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตญฺหิ ยสฺมา ตโต สุงฺการหํ ภณฺฑํ สุงฺกํ อทตฺวา นีหรนฺตา รโญฺญ สุงฺกํ หนนฺติ วินาเสนฺติ, ตสฺมา สุงฺกฆาตนฺติ วุตฺตํฯ **ตตฺร ปวิสิตฺวา**ติ ตตฺร ปพฺพตขณฺฑาทีสุ รญฺญา ปริเจฺฉทํ กตฺวา ฐปิเต สุงฺกฏฺฐาเน ปวิสิตฺวาฯ **ราชคฺคํ ภณฺฑ**นฺติ ราชารหํ ภณฺฑํ; ยโต รโญฺญ ปญฺจมาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วา อคฺฆนกํ สุงฺกํ ทาตพฺพํ โหติ, ตํ ภณฺฑนฺติ อโตฺถฯ ราชกนฺติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ **เถยฺยจิโตฺต**ติ ‘‘อิโต รโญฺญ สุงฺกํ น ทสฺสามี’’ติ เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ภณฺฑํ อามสติ, ทุกฺกฏํฯ ฐปิตฏฺฐานโต คเหตฺวา ถวิกาย วา ปกฺขิปติ, ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน วา อูรุนา สทฺธิํ พนฺธติ, ถุลฺลจฺจยํฯ สุงฺกฏฺฐาเนน ปริจฺฉินฺนตฺตา ฐานาจาวนํ น โหติฯ สุงฺกฏฺฐานปริเจฺฉทํ ทุติยํ ปาทํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ

พหิสุงฺกฆาตํ ปาเตตีติ ราชปุริสานํ อญฺญวิหิตภาวํ ปสฺสิตฺวา อโนฺต ฐิโตว พหิ ปตนตฺถาย ขิปติฯ ตเญฺจ อวสฺสํ ปตนกํ, หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ ตเญฺจ รุเกฺข วา ขาณุมฺหิ วา ปฏิหตํ พลววาตเวคุกฺขิตฺตํ วา หุตฺวา ปุน อโนฺตเยว ปตติ, รกฺขติฯ ปุน คณฺหิตฺวา ขิปติ, ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว ปาราชิกํฯ ภูมิยํ ปติตฺวา วฏฺฏนฺตํ ปุน อโนฺต ปวิสติ, ปาราชิกเมวฯ **กุรุนฺทีสเงฺขปฏฺฐกถาสุ** ปน ‘‘สเจ พหิ ปติตํ ฐตฺวา วฏฺฏนฺตํ ปวิสติ, ปาราชิกํฯ สเจ อติฏฺฐมานํเยว วฏฺฏิตฺวา ปวิสติ รกฺขตี’’ติ วุตฺตํฯ

อโนฺต ฐตฺวา หเตฺถน วา ปาเทน วา ยฏฺฐิยา วา วเฏฺฏติ, อเญฺญน วา วฏฺฏาเปติ, สเจ อฏฺฐตฺวา วฏฺฏมานํ คตํ, ปาราชิกํฯ อโนฺต ฐตฺวา พหิ คจฺฉนฺตํ รกฺขติ, ‘‘วฏฺฏิตฺวา คมิสฺสตี’’ติ วา ‘‘อโญฺญ นํ วเฏฺฏสฺสตี’’ติ วา อโนฺต ฐปิตํ ปจฺฉา สยํ วา วฏฺฏมานํ อเญฺญน วา วฏฺฏิตํ พหิ คจฺฉติ, รกฺขติเยวฯ สุทฺธจิเตฺตน ฐปิเต ปน ตถา คจฺฉเนฺต วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ เทฺว ปุฏเก เอกาพเทฺธ กตฺวา สุงฺกฏฺฐานสีมนฺตเร ฐเปติ, กิญฺจาปิ พหิปุฏเก สุงฺกํ ปาทํ อคฺฆติ, เตน สทฺธิํ เอกาพทฺธตาย ปน อโนฺต ปุฏโก รกฺขติฯ สเจ ปน ปริวเตฺตตฺวา อพฺภนฺตริมํ พหิ ฐเปติ, ปาราชิกํฯ กาเชปิ เอกพทฺธํ กตฺวา ฐปิเต เอเสว นโยฯ สเจ ปน อพนฺธิตฺวา กาชโกฏิยํ ฐปิตมตฺตเมว โหติ, ปาราชิกํฯ

คจฺฉเนฺต ยาเน วา อสฺสปิฏฺฐิอาทีสุ วา ฐเปติ ‘‘พหิ นีหริสฺสตี’’ติ นีหเฏปิ อวหาโร นตฺถิ, ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหติฯ กสฺมา? ‘‘อตฺร ปวิฏฺฐสฺส สุงฺกํ คณฺหนฺตู’’ติ วุตฺตตฺตา อิทญฺจ สุงฺกฏฺฐานสฺส พหิ ฐิตํ, น จ เตน นีตํ, ตสฺมา เนว ภณฺฑเทยฺยํ น ปาราชิกํฯ

ฐิตยานาทีสุ ฐปิเต วินา ตสฺส ปโยคํ คเตสุ เถยฺยจิตฺตปิ สติ เนวตฺถิ อวหาโรฯ ยทิ ปน ฐเปตฺวา ยานาทีนิ ปาเชนฺต อติกฺกาเมติ , หตฺถิสุตฺตาทีสุ วา กตปริจยตฺตา ปุรโต ฐตฺวา ‘‘เอหิ, เร’’ติ ปโกฺกสติ, สีมาติกฺกเม ปาราชิกํฯ เอฬกโลมสิกฺขาปเท อิมสฺมิํ ฐาเน อญฺญํ หราเปติ, อนาปตฺติ, อิธ ปาราชิกํฯ ตตฺร อญฺญสฺส ยาเน วา ภเณฺฑ วา อชานนฺตสฺส ปกฺขิปิตฺวา ติโยชนํ อติกฺกาเมติ, นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺตีติ ปาจิตฺติยํฯ อิธ อนาปตฺติฯ

สุงฺกฏฺฐาเน สุงฺกํ ทตฺวาว คนฺตุํ วฏฺฏติฯ เอโก อาโภคํ กตฺวา คจฺฉติ ‘‘สเจ ‘สุงฺกํ เทหี’ติ วกฺขนฺติ, ทสฺสามิ; โน เจ วกฺขนฺติ, คมิสฺสามี’’ติฯ ตํ ทิสฺวา เอโก สุงฺกิโก ‘‘เอโส ภิกฺขุ คจฺฉติ, คณฺหถ นํ สุงฺก’’นฺติ วทติ, อปโร ‘‘กุโต ปพฺพชิตสฺส สุงฺกํ, คจฺฉตู’’ติ วทติ, ลทฺธกปฺปํ โหติ, คนฺตพฺพํฯ ‘‘ภิกฺขูนํ สุงฺกํ อทตฺวา คนฺตุํ น วฏฺฏติ, คณฺห อุปาสกา’’ติ วุตฺเต ปน ‘‘ภิกฺขุสฺส สุงฺกํ คณฺหเนฺตหิ ปตฺตจีวรํ คเหตพฺพํ ภวิสฺสติ, กิํ เตน, คจฺฉตู’’ติ วุตฺตปิ ลทฺธกปฺปเมวฯ สเจปิ สุงฺกิกา นิทฺทายนฺติ วา, ชูตํ วา กีฬนฺติ, ยตฺถ กตฺถจิ วา คตา, อยญฺจ ‘‘กุหิํ สุงฺกิกา’’ติ ปโกฺกสิตฺวาปิ น ปสฺสติ, ลทฺธกปฺปเมวฯ สเจปิ สุงฺกฏฺฐานํ ปตฺวา อญฺญวิหิโต, กิญฺจิ จินฺเตนฺโต วา สชฺฌายนฺโต วา มนสิการํ อนุยุญฺชนฺโต วา โจรหตฺถิสีหพฺยคฺฆาทีหิ สหสา วุฏฺฐาย สมนุพโทฺธ วา, มหาเมฆํ อุฏฺฐิตํ ทิสฺวา ปุรโต สาลํ ปวิสิตุกาโม วา หุตฺวา ตํ ฐานํ อติกฺกมติ, ลทฺธกปฺปเมวฯ

สุงฺกํ ปริหรตีติ เอตฺถ อุปจารํ โอกฺกมิตฺวา กิญฺจาปิ ปริหรติ, อวหาโรเยวาติ

กุรุนฺทฏฺฐกถายํ วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ**ปน ‘‘‘ปริหรนฺตํ ราชปุริสา วิเหเฐนฺตี’ติ เกวลํ อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา อุปจารํ โอกฺกมิตฺวา ปริหรโต ทุกฺกฏํ, อโนกฺกมิตฺวา ปริหรโต อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ อิทํ ปาฬิยา สเมติฯ เอตฺถ ทฺวีหิ เลฑฺฑุปาเตหิ อุปจาโร ปริจฺฉินฺทิตโพฺพติฯ

สุงฺกฆาตกถา นิฏฺฐิตาฯ

ปาณกถา

๑๑๔. อิโต ปรสฺมิํ เอกํเสน อวหารปฺปโหนกปาณํ ทเสฺสนฺโต **‘‘มนุสฺสปาโณ’’**ติ อาหฯ ตมฺปิ ภุชิสฺสํ หรนฺตสฺส อวหาโร นตฺถิฯ โยปิ ภุชิโสฺส มาตรา วา ปิตรา วา อาฐปิโต โหติ, อตฺตนา วา อตฺตโน อุปริ กตฺวา ปญฺญาสํ วา สฏฺฐิํ วา อคฺคเหสิ, ตมฺปิ หรนฺตสฺส อวหาโร นตฺถิ; ธนํ ปน คตฏฺฐาเน วฑฺฒติฯ อนฺตชาตก-ธนกฺกีต-กรมรานีตปฺปเภทํ ปน ทาสํเยว หรนฺตสฺส อวหาโร โหติฯ ตเมว หิ สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ – ‘‘ปาโณ นาม มนุสฺสปาโณ วุจฺจตี’’ติฯ เอตฺถ จ เคหทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ ทาสสฺส ชาโต อนฺตชาตโก, ธเนน กีโต ธนกฺกีโต, ปรเทสโต ปหริตฺวา อาเนตฺวา ทาสพฺยํ อุปคมิโต กรมรานีโตติ เวทิตโพฺพฯ เอวรูปํ ปาณํ ‘‘หริสฺสามี’’ติ อามสติ, ทุกฺกฏํฯ หเตฺถ วา ปาเท วา คเหตฺวา อุกฺขิปนฺโต ผนฺทาเปติ, ถุลฺลจฺจยํฯ อุกฺขิปิตฺวา ปลายิตุกาโม เกสคฺคมตฺตมฺปิ ฐิตฏฺฐานโต อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ เกเสสุ วา หเตฺถสุ วา คเหตฺวา กฑฺฒติ, ปทวาเรน กาเรตโพฺพฯ

ปทสา เนสฺสามีติ ตเชฺชนฺโต วา ปหรนฺโต วา ‘‘อิโต คจฺฉาหี’’ติ วทติ, เตน วุตฺตทิสาภาคํ คจฺฉนฺตสฺส ทุติยปทวาเรน ปาราชิกํฯ เยปิ เตน สทฺธิํ เอกจฺฉนฺทา โหนฺติ, สเพฺพสํ เอกกฺขเณ ปาราชิกํฯ ภิกฺขุ ทาสํ ทิสฺวา สุขทุกฺขํ ปุจฺฉิตฺวา วา อปุจฺฉิตฺวา วา ‘‘คจฺฉ, ปลายิตฺวา สุขํ ชีวา’’ติ วทติ, โส เจ ปลายติ, ทุติยปทวาเร ปาราชิกํฯ ตํ อตฺตโน สมีปํ อาคตํ อโญฺญ ‘‘ปลายา’’ติ วทติ, สเจ ภิกฺขุสตํ ปฏิปาฏิยา อตฺตโน สมีปมาคตํ วทติ, สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ โย

ปน เวคสา ปลายนฺตํเยว ‘‘ปลาย, ยาว ตํ สามิกา น คณฺหนฺตี’’ติ ภณติ, อนาปตฺติ ปาราชิกสฺส ฯ สเจ ปน สณิกํ คจฺฉนฺตํ ภณติ, โส จ ตสฺส วจเนน สีฆํ คจฺฉติ, ปาราชิกํฯ ปลายิตฺวา อญฺญํ คามํ วา เทสํ วา คตํ ทิสฺวา ตโตปิ ปลาเปนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ

อทินฺนาทานํ นาม ปริยาเยน มุจฺจติฯ โย หิ เอวํ วทติ – ‘‘ตฺวํ อิธ กึ กโรสิ,

กึ เต ปลายิตุํ น วฏฺฏตีติ วา, กึ กตฺถจิ คนฺตฺวา สุขํ ชีวิตุํ น วฏฺฏตีติ วา, ทาสทาสิโย ปลายิตฺวา อมุกํ นาม ปเทสํ คนฺตฺวา สุขํ ชีวนฺตี’’ติ วา, โส จ ตสฺส วจนํ สุตฺวา ปลายติ, อวหาโร นตฺถิฯ โยปิ ‘‘มยํ อมุกํ นาม ปเทสํ คจฺฉาม, ตตฺราคตา สุขํ ชีวนฺติ, อเมฺหหิ จ สทฺธึ คจฺฉนฺตานํ อนฺตรามคฺคปิ ปาเถยฺยาทีหิ กิลมโถ นตฺถี’’ติ วตฺวา สุขํ อตฺตนา สทฺธึ อาคจฺฉนฺตํ คเหตฺวา คจฺฉติ มคฺคคมนวเสน, น เถยฺยจิตฺเตน; เนวตฺถิ อวหาโรฯ อนฺตรามคฺค จ โจเรสุ อุฏฺฐิเตสุ ‘‘อเร! โจรา อุฏฺฐิตา, เวเคน ปลาย, เอหิ ยาหี’’ติ วทนฺตสฺสาปิ โจรนฺตราย โมจนตฺถาย วุตฺตตฺตา อวหารํ น วทนฺตีติฯ

ปาณกถา นิฏฺฐิตาฯ

อปทกถา

อปเทสุ **อหิ** นาม สสฺสามิโก อหิตุณฺฑิกาทีหิ คหิตสโปฺป; ยํ กีฬาเปนฺตา

อฑฺฒมฺปิ ปาทมฺปิ กหาปณมฺปิ ลภนฺติ, มุญฺจนฺตาปิ หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา คเหตฺวาว มุญฺจนฺติฯ เต กสฺสจิ ภิกฺขุโน นิสิโนฺนกาสํ คนฺตฺวา สปฺปกรณฺฑํ ฐเปตฺวา นิทฺทายนฺติ วา, กตฺถจิ วา คจฺฉนฺติ, ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ เถยฺยจิตฺเตน ตํ กรณฺฑํ อามสติ, ทุกฺกฏํฯ ผนฺทาเปติ, ถุลฺลจฺจยํฯ ฐานา จาเวติ, ปาราชิกํฯ สเจ ปน กรณฺฑกํ อุคฺฆาเฏตฺวา สปฺปํ คีวาย คณฺหาติ, ทุกฺกฏํฯ อุทฺธรติ, ถุลฺลจฺจยํฯ อุชุกํ กตฺวา อุทฺธรนฺตสฺส กรณฺฑตลโต สปฺปสฺส นงฺคุฏฺฐ เกสคฺคมตฺตํ มุตฺเต ปาราชิกํฯ ฆํสิตฺวา กฑฺฒนฺตสฺส นงฺคุฏฺฐ มุขวฏฺฏิโต มุตฺตมตฺเต ปาราชิกํ ฯ กรณฺฑมุขํ อีสกํ วิวริตฺวา ปหารํ วา ทตฺวา ‘‘เอหิ, เร’’ติ นาเมน ปโกฺกสิตฺวา นิกฺขาเมติ, ปาราชิกํ ฯ ตเถว วิวริตฺวา มณฺฑูกสทฺทํ วา มูสิกสทฺทํ วา ลาชาวิกิรณํ วา กตฺวา นาเมน ปโกฺกสติ, อจฺฉรํ วา ปหรติ, เอวํ นิกฺขเนฺตปิ ปาราชิกํฯ มุขํ อวิวริตฺวาปิ เอวํ กเต ฉาโต สโปฺป สีเสน กรณฺฑปุฏํ อาหจฺจ โอกาสํ กตฺวา ปลายติ, ปาราชิกเมวฯ สเจ ปน มุเข วิวริเต สยเมว สโปฺป นิกฺขมิตฺวา ปลายติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ อถาปิ มุขํ วิวริตฺวา วา อวิวริตฺวา วา เกวลํ มณฺฑูกมูสิกสทฺทํ ลาชาวิกิรณเมว จ กโรติ, น นามํ คเหตฺวา ปโกฺกสติ, น อจฺฉรํ วา ปหรติ, สโปฺป จ ฉาตตฺตา ‘‘มณฺฑูกาทีนิ ขาทิสฺสามี’’ติ นิกฺขมิตฺวา ปลายติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ มโจฺฉ เกวลํ อิธ อปทคฺคหเณน อาคโตฯ ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ อุทกฏฺฐ วุตฺตเมวาติฯ

อปทกถา นิฏฺฐิตาฯ

ทฺวิปทกถา

๑๑๕. ทฺวิปเทสุ – เย อวหริตุํ สกฺกา, เต ทเสฺสโนฺต **‘‘มนุสฺสา ปกฺขชาตา’’**ติ อาหฯ เทวตา ปน อวหริตุํ น สกฺกาฯ ปกฺขา ชาตา เอเตสนฺติ **ปกฺขชาตา**ฯ เต โลมปกฺขา จมฺมปกฺขา อฏฺฐิปกฺขาติ ติวิธาฯ ตตฺถ โมรกุกฺกุฏาทโย โลมปกฺขา, วคฺคุลิอาทโย จมฺมปกฺขา, ภมราทโย อฏฺฐิปกฺขาติ เวทิตพฺพาฯ เต สเพฺพปิ มนุสฺสา จ ปกฺขชาตา จ เกวลํ อิธ ทฺวิปทคฺคหเณน อาคตาฯ ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ อากาสฏฺฐ จ ปาเณ จ วุตฺตนยเมวาติฯ

ทฺวิปทกถา นิฏฺฐิตาฯ

จตุปฺปทกถา

๑๑๖. จตุปฺปเทสุ – **ปสุกา**ติ ปาฬิยํ อาคตาวเสสา สพฺพา จตุปฺปทชาตีติ เวทิตพฺพาฯ หตฺถิอาทโย ปากฏาเยวฯ ตตฺถ เถยฺยจิตฺเตน หตฺถึ อามสนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, ผนฺทาเปนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ โย ปน มหาพโล พลมเทน ตรุณํ ภิงฺกจฺฉาปํ นาภิมูเล สีเสน อุจฺจาเรตฺวา คณฺหนฺต จตฺตาโร ปาเท, โสณฺฑํ จ ภูมิโต เกสคฺคมตฺตมฺปิ โมเจติ, ปาราชิกํฯ หตฺถี ปน โกจิ หตฺถิสาลายํ พนฺธิตฺวา ฐปิโต โหติ, โกจิ อพทฺโธว ติฏฺฐติ, โกจิ อนฺตวตฺถุมฺหิ ติฏฺฐติ, โกจิ ราชงฺคเณ ติฏฺฐติ, ตตฺถ หตฺถิสาลายํ คีวาย พนฺธิตฺวา ฐปิตสฺส คีวาพนฺธนญฺจ จตฺตาโร จ ปาทาติ ปญฺจ ฐานานิ โหนฺติฯ คีวาย จ เอกสฺมิญฺจ ปาเท อยสงฺขลิกาย พทฺธสฺส ฉ ฐานานิฯ คีวาย จ ทฺวีสุ จ ปาเทสุ พทฺธสฺส สตฺต ฐานานิฯ เตสํ วเสน ผนฺทาปนฐานาจาวนานิ เวทิตพฺพานิฯ อพทฺธสฺส สกลา หตฺถิสาลา ฐานํฯ ตโต อติกฺกมเน, ปาราชิกํฯ อนฺตวตฺถุมฺหิ ฐิตสฺส สกลํ อนฺตวตฺถุเมว ฐานํฯ ตสฺส วตฺถุทฺวาราติกฺกมเน ปาราชิกํฯ ราชงฺคเณ ฐิตสฺส สกลนครํ ฐานํฯ ตสฺส นครทฺวาราติกฺกมเน ปาราชิกํฯ พหินคเร ฐิตสฺส ฐิตฏฺฐานเมว ฐานํฯ ตํ หรโนฺต ปทวาเรน กาเรตโพฺพฯ นิปนฺนสฺส เอกเมว ฐานํฯ ตํ เถยฺยจิตฺเตน อุฏฺฐาเปนฺตสฺส อุฏฺฐิตมตฺเต ปาราชิกํฯ อเสฺสปิ อยเมว วินิจฺฉโยฯ สเจ ปน โส จตูสุ ปาเทสุ พโทฺธ โหติ, อฏฺฐ ฐานานิ เวทิตพฺพานิฯ เอส นโย โอเฏฺฐปิฯ

โคโณปิ โกจิ เคเห พนฺธิตฺวา ฐปิโต โหติฯ โกจิ อพโทฺธว ติฏฺฐติ, โกจิ ปน วเช พนฺธิตฺวา ฐปิโต โหติ, โกจิ อพโทฺธว ติฏฺฐติฯ ตตฺถ เคเห พนฺธิตฺวา ฐปิตสฺส จตฺตาโร ปาทา, พนฺธนญฺจาติ ปญฺจ ฐานานิ; อพทฺธสฺส สกลํ เคหํฯ วเชปิ พทฺธสฺส ปญฺจ ฐานานิฯ อพทฺธสฺส สกโล วโชฯ ตํ วชทฺวารํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ วชํ ภินฺทิตฺวา หรโนฺต ขณฺฑทฺวารํ อติกฺกาเมติ, ปาราชิกํฯ ทฺวารํ วา วิวริตฺวา วชํ วา ภินฺทิตฺวา พหิ ฐิโต นาเมน ปโกฺกสิตฺวา นิกฺขาเมติ, ปาราชิกํฯ สาขาภงฺคํ ทเสฺสตฺวา ปโกฺกสนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ ทฺวารํ อวิวริตฺวา วชํ อภินฺทิตฺวา สาขาภงฺคํ จาเลตฺวา ปโกฺกสติ, โคโณ ฉาตตาย วชํ ลเงฺฆตฺวา นิกฺขมติ, ปาราชิกเมวฯ สเจ ปน ทฺวาเร วิวริเต วเช วา ภิเนฺน สยเมว นิกฺขมติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ ทฺวารํ วิวริตฺวา วา อวิวริตฺวา วา วชมฺปิ ภินฺทิตฺวา วา อภินฺทิตฺวา วา เกวลํ สาขาภงฺคํ จาเลติ, น ปโกฺกสติ, โคโณ ฉาตตาย ปทสา วา ลเงฺฆตฺวา วา นิกฺขมติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ เอโก มชฺฌิม คาเม พโทฺธ ฐิโต, เอโก นิปโนฺนฯ ฐิตโคณสฺส ปญฺจ ฐานานิ โหนฺติ, นิปนฺนสฺส เทฺว ฐานานิ; เตสํ วเสน ผนฺทาปนฐานาจาวนานิ เวทิตพฺพานิฯ

โย ปน นิปนฺนํ อนุฏฺฐาเปตฺวา ตเตฺถว ฆาเตติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ สุปริกฺขิเตฺต ปน ทฺวารยุเตฺต คาเม ฐิตโคณสฺส สกลคาโม ฐานํฯ อปริกฺขิเตฺต ฐิตสฺส วา จรนฺตสฺส วา ปาเทหิ อกฺกนฺตฏฺฐานเมว ฐานํ คทฺรภปสุกาสุปิ อยเมว วินิจฺฉโยติฯ

จตุปฺปทกถา นิฏฺฐิตาฯ

พหุปฺปทกถา

๑๑๗. พหุปฺปเทสุ – สเจ เอกาย สตปทิยา วตฺถุ ปูรติ, ตํ ปทสา เนนฺตสฺส นวนวุติ ถุลฺลจฺจยานิ, เอกํ ปาราชิกํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

พหุปฺปทกถา นิฏฺฐิตาฯ

โอจรกกถา

๑๑๘. โอจรตีติ **โอจรโก,** ตตฺถ ตตฺถ อโนฺต อนุปวิสตีติ วุตฺตํ โหติฯ **โอจริตฺวา**ติ สลฺลเกฺขตฺวา, อุปธาเรตฺวาติ อโตฺถฯ **อาจิกฺขตี**ติ ปรกุเลสุ วา วิหาราทีสุ วา ทุฏฺฐปิตํ อสํวิหิตารกฺขํ ภณฺฑํ อญฺญสฺส โจรกมฺมํ กาตุํ ปฏิพลสฺส อาโรเจติฯ **อาปตฺติ อุภินฺนํ ปาราชิกสฺสา**ติ อวสฺสํ หาริเย ภเณฺฑ โอจรกสฺส อาณตฺติกฺขเณ อิตรสฺส ฐานาจาวเนติ เอวํ อาปตฺติ อุภินฺนํ ปาราชิกสฺสฯ โย ปน ''ปุริโส เคเห นตฺถิ, ภณฺฑํ อสุกสฺมิํ นาม ปเทเส ฐปิตํ อสํวิหิตารกฺขํ, ทฺวารํ อสํวุตํ, คตมเตฺตเนว สกฺกา หริตุํ, นตฺถิ นาม โกจิ ปุริสการูปชีวี, โย ตํ คนฺตฺวา หเรยฺยา''ติอาทินา นเยน ปริยายกถํ กโรติ, ตญฺจ สุตฺวา อโญฺญ ''อหํ ทานิ หริสฺสามี''ติ คนฺตฺวา หรติ, ตสฺส ฐานาจาวเน ปาราชิกํ, อิตรสฺส ปน อนาปตฺติฯ ปริยาเยน หิ อทินฺนาทานโต มุจฺจตีติฯ

โอจรกกถา นิฏฺฐิตาฯ

โอณิรกฺขกถา

โอณิํ รกฺขตีติ **โอณิรโกฺข**ฯ โย ปเรน อตฺตโน วสนฏฺฐาเน อาภตํ ภณฺฑํ ''อิทํ

ตาว, ภเนฺต, มุหุตฺตํ โอโลเกถ, ยาว อหํ อิทํ นาม กิจฺจํ กตฺวา อาคจฺฉามี''ติ วุโตฺต รกฺขติ, ตเสฺสตํ อธิวจนํฯ เตนวาห – **''โอณิรโกฺข นาม อาหฏํ ภณฺฑํ โคเปโนฺต''**ติฯ ตตฺถ โอณิรโกฺข เยภุเยฺยน พนฺธิตฺวา ลเคฺคตฺวา ฐปิตภณฺฑํ อโมเจตฺวาว เหฏฺฐา ปสิพฺพกํ วา ปุฏกํ วา ฉินฺทิตฺวา กิญฺจิมตฺตํ คเหตฺวา สิพฺพนาทีนิ ปุน ปากติกํ กโรติ, ''เอวํ คณฺหิสฺสามี''ติ อามสนาทีนิ กโรนฺตสฺส อนุรูปา อาปตฺติโย เวทิตพฺพาติฯ

โอณิรกฺขกถา นิฏฺฐิตาฯ

สํวิทาวหารกถา

สํวิธาย อวหาโร **สํวิทาวหาโร;** อญฺญมญฺญสญฺญตฺติยา กตาวหาโรติ วุตฺตํ โหติฯ **สํวิทหิตฺวา**ติ เอกจฺฉนฺทตาย เอกชฺฌาสยตาย สมฺมนฺตยิตฺวาติ อโตฺถฯ ตตฺรายํ วินิจฺฉโย – สมฺพหุลา ภิกฺขู ''อสุกํ นาม เคหํ คนฺตฺวา, ฉทนํ วา ภินฺทิตฺวา, สนฺธิํ วา ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑํ หริสฺสามา''ติ สํวิทหิตฺวา คจฺฉนฺติฯ เตสุ เอโก ภณฺฑํ อวหรติฯ ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ **ปริวาเร**ปิ เจตํ วุตฺตํ –

> ''จตฺุโร ชนา สํวิธาย, ครุภณฺฑํ อวาหรุํ;
> ตโย ปาราชิกา, เอโก น ปาราชิโก;
> ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา''ติฯ (ปริ. ๔๗๙);

ตสฺสายํ อโตฺถ – จตฺตาโร ชนา อาจริยเนฺตวาสิกา ฉมาสกํ ครุภณฺฑํ อาหริตุกามา ชาตาฯ ตตฺถ อาจริโย ''ตฺวํ เอกํ มาสกํ หร, ตฺวํ เอกํ, ตฺวํ เอกํ, อหํ ตโย หริสฺสามี''ติ อาหฯ อเนฺตวาสิเกสุ ปน ปฐโม ''ตุเมฺห, ภเนฺต, ตโย หรถ, ตฺวํ เอกํ หร, ตฺวํ เอกํ, อหํ เอกํ หริสฺสามี''ติ อาหฯ อิตเรปิ เทฺว เอวเมว อาหํสุฯ ตตฺถ อเนฺตวาสิเกสุ เอกเมกสฺส เอเกโก มาสโก สาหตฺถิ

โก โหติ, เตน เนสํ ทุกฺกฏาปตฺติโย; ปญฺจ อาณตฺติกา, เตหิ ติณฺณมฺปิ ปาราชิกํฯ อาจริยสฺส ปน ตโย สาหตฺถิกา, เตหิสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ ตโย อาณตฺติกา, เตหิปิ ถุลฺลจฺจยเมวฯ อิมสฺมิญฺหิ อทินฺนาทานสิกฺขาปเท สาหตฺถิกํ วา อาณตฺติกสฺส, อาณตฺติกํ วา สาหตฺถิกสฺส องฺคํ น โหติฯ สาหตฺถิกํ ปน สาหตฺถิเกเนว กาเรตพฺพํ, อาณตฺติกํ อาณตฺติเกเนวฯ เตน วุตฺตํ – ''จตุโร ชนา สํวิธาย…เป…. ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา''ติฯ

อปิจ สํวิทาวหาเร อสมฺโมหตฺถํ ''เอกภณฺฑํ เอกฏฺฐานํ, เอกภณฺฑํ นานาฐานํ; นานาภณฺฑํ เอกฏฺฐานํ, นานาภณฺฑํ นานาฐาน''นฺติ อิทมฺปิ จตุกฺกํ อตฺถโต สลฺลเกฺขตพฺพํฯ ตตฺถ **เอกภณฺฑํ เอกฏฺฐาน**นฺติ เอกกุลสฺส อาปณผลเก ปญฺจมาสกํ ภณฺฑํ ทุฏฺฐปิตํ ทิสฺวา สมฺพหุลา ภิกฺขู เอกํ อาณาเปนฺติ ''คเจฺฉตํ อาหรา''ติ, ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ **เอกภณฺฑํ นานาฐาน**นฺติ เอกกุลสฺส ปญฺจสุ อาปณผลเกสุ เอเกกมาสกํ ทุฏฺฐปิตํ ทิสฺวา สมฺพหุลา เอกํ อาณาเปนฺติ ''คเจฺฉเต อาหรา''ติ, ปญฺจมสฺส มาสกสฺส อุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ **นานาภณฺฑํ เอกฏฺฐาน**นฺติ พหูนํ สนฺตกํ ปญฺจมาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วา อคฺฆนกํ ภณฺฑํ เอกสฺมึ ฐาเน ทุฏฺฐปิตํ ทิสฺวา สมฺพหุลา เอกํ อาณาเปนฺติ ''คเจฺฉตํ อาหรา''ติ, ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ **นานาภณฺฑํ นานาฐาน**นฺติ ปญฺจนฺนํ กุลานํ ปญฺจสุ อาปณผลเกสุ เอเกกมาสกํ ทุฏฺฐปิตํ ทิสฺวา สมฺพหุลา เอกํ อาณาเปนฺติ ''คเจฺฉเต อาหรา''ติ, ปญฺจมสฺส มาสกสฺส อุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิกนฺติฯ

สํวิทาวหารกถา นิฏฺฐิตาฯ

สเงฺกตกมฺมกถา

๑๑๙. **สเงฺกตกมฺม**นฺติ สญฺชานนกมฺมํ; กาลปริเจฺฉทวเสน สญฺญาณกรณนฺติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ ''ปุเรภตฺตํ อวหรา''ติ วุเตฺต อชฺช วา ปุเรภตฺตํ อวหรตุ, เสฺว วา, อนาคเต วา สํวจฺฉเร, นตฺถิ วิสเงฺกโต; อุภินฺนมฺปิ โอจรเก วุตฺตนเยเนว ปาราชิกํฯ สเจ ปน ''อชฺช ปุเรภตฺตํ อวหรา''ติ วุเตฺต เสฺว ปุเรภตฺตํ อวหรติ, ''อชฺชา''ติ นิยามิตํ ตํ สเงฺกตํ อติกฺกมฺม ปจฺฉา อวหฏํ โหติฯ สเจ ''เสฺว ปุเรภตฺตํ อวหรา''ติ วุเตฺต อชฺช ปุเรภตฺตํ อวหรติ , ''เสฺว''ติ นิยามิตํ ตํ สเงฺกตํ อปฺปตฺวา ปุเร อวหฏํ โหติ; เอวํ อวหรนฺตสฺส อวหารกเสฺสว ปาราชิกํ, มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺติฯ ''เสฺว ปุเรภตฺต''นฺติ วุเตฺต ตทเหว วา เสฺว ปจฺฉาภตฺตํ วา หรโนฺตปิ ตํ สเงฺกตํ ปุเร จ ปจฺฉา จ หรตีติ เวทิตโพฺพฯ เอส นโย ปจฺฉาภตฺตรตฺตินฺทิเวสุปิฯ ปุริมยาม-มชฺฌิมยาม-ปจฺฉิมยาม-กาฬชุณฺห-มาส-อุตุ-สํวจฺฉราทิวเสนาปิ เจตฺถ สเงฺกตวิสเงฺกตตา เวทิตพฺพาฯ ''ปุเรภตฺตํ หรา''ติ วุเตฺต ''ปุเรภตฺตเมว หริสฺสามี''ติ วายมนฺตสฺส ปจฺฉาภตฺตํ โหติ; เอตฺถ กถนฺติ? **มหาสุมเตฺถโร** ตาว อาห – ''ปุเรภตฺตปโยโคว เอโส, ตสฺมา มูลโฏฺฐ น มุจฺจตี''ติฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปนาห – ''กาลปริเจฺฉทํ อติกฺกนฺตตฺตา วิสเงฺกตํ, ตสฺมา มูลโฏฺฐ มุจฺจตี''ติฯ

สเงฺกตกมฺมกถา นิฏฺฐิตาฯ

นิมิตฺตกมฺมกถา

๑๒๐. **นิมิตฺตกมฺม**นฺติ สญฺญุปฺปาทนตฺถํ กสฺสจิ นิมิตฺตสฺส กรณํ, ตํ **''อกฺขึ วา นิขณิสฺสามี''**ติอาทินา นเยน ติธา วุตฺตํฯ อญฺญมฺปิ ปเนตฺถ หตฺถลงฺฆน-ปาณิปฺปหารองฺคุลิโผฏน-คีวุนฺนามน-อุกฺกาสนาทิอเนกปฺปการํ สงฺคเหตพฺพํฯ เสสเมตฺถ สเงฺกตกเมฺม วุตฺตนยเมวาติฯ

อาณตฺติกถา

๑๒๑. อิทานิ เอเตเสฺวว สเงฺกตกมฺมนิมิตฺตกเมฺมสุ อสโมฺมหตฺถํ **“ภิกฺขุ ภิกฺขุํ อาณาเปตี”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **โส ตํ มญฺญมาโน ต**นฺติ โส อวหารโก ยํ อาณาปเกน นิมิตฺตสญฺญํ กตฺวา วุตฺตํ, ตํ เอตนฺติ มญฺญมาโน ตเมว อวหรติ, อุภินฺนํ ปาราชิกํฯ **โส ตํ มญฺญมาโน อญฺญ**นฺติ ยํ อวหราติ วุตฺตํ, ตํ เอตนฺติ มญฺญมาโน อญฺญํ ตสฺมิํเยว ฐาเน ฐปิตํ อวหรติ, มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺติฯ **อญฺญํ มญฺญมาโน ต**นฺติ อาณาปเกน นิมิตฺตสญฺญํ กตฺวา วุตฺตภณฺฑํ อปฺปคฺฆํ, อิทํ อญฺญํ ตเสฺสว สมีเป ฐปิตํ สารภณฺฑนฺติ เอวํ อญฺญํ มญฺญมาโน ตเมว อวหรติ, อุภินฺนมฺปิ ปาราชิกํฯ **อญฺญํ มญฺญมาโน อญฺญ**นฺติ ปุริมนเยเนว อิทํ อญฺญํ ตเสฺสว สมีเป ฐปิตํ สารภณฺฑนฺติ มญฺญติ, ตเญฺจ อญฺญเมว โหติ, ตเสฺสว ปาราชิกํฯ

อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทาติอาทีสุ เอโก อาจริโย ตโย พุทฺธรกฺขิต-ธมฺมรกฺขิต-สงฺฆรกฺขิตนามกา อเนฺตวาสิกา ทฎฺฐพฺพาฯ ตตฺถ **ภิกฺขุ ภิกฺขุํ อาณาเปตี**ติ อาจริโย กิญฺจิ ภณฺฑํ กตฺถจิ สลฺลเกฺขตฺวา ตสฺส หรณตฺถาย พุทฺธรกฺขิตํ อาณาเปติฯ **อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทา**ติ คจฺฉ ตฺวํ, พุทฺธรกฺขิต, เอตมตฺถํ ธมฺมรกฺขิตสฺส ปาวทฯ **อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทตู**ติ ธมฺมรกฺขิโตปิ สงฺฆรกฺขิตสฺส ปาวทตุฯ **อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามํ ภณฺฑํ อวหรตู**ติ เอวํ ตยา อาณเตฺตน ธมฺมรกฺขิเตน อาณโตฺต สงฺฆรกฺขิโต อิตฺถนฺนามํ ภณฺฑํ อวหรตุ, โส หิ อเมฺหสุ วีรชาติโก ปฏิพโล อิมสฺมิํ กเมฺมติฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอวํ อาณาเปนฺตสฺส อาจริยสฺส ตาว ทุกฺกฏํฯ สเจ ปน สา อาณตฺติ ยถาธิปฺปายํ คจฺฉติ, ยํ ปรโต ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, อาณตฺติกฺขเณ ตเทว โหติฯ อถ ตํ ภณฺฑํ อวสฺสํ หาริยํ โหติ, ยํ ปรโต ‘‘สเพฺพสํ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ วุตฺตํ, ตโต อิมสฺส ตงฺขเณเยว ปาราชิกํ โหตีติ อยํ ยุตฺติ สพฺพตฺถ เวทิตพฺพาฯ

โส อิตรสฺส อาโรเจตีติ พุทฺธรกฺขิโต ธมฺมรกฺขิตสฺส, ธมฺมรกฺขิโต จ สงฺฆรกฺขิตสฺส ‘‘อมฺหากํ อาจริโย เอวํ วทติ – ‘อิตฺถนฺนามํ กิร ภณฺฑํ อวหร, ตฺวํ กิร อเมฺหสุ จ วีรปุริโส’’’ติ อาโรเจติ, เอวํ เตสมฺปิ ทุกฺกฏํฯ **อวหารโก ปฏิคฺคณฺหาตี**ติ ‘‘สาธุ หริสฺสามี’’ติ สงฺฆรกฺขิโต สมฺปฏิจฺฉติฯ **มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา**ติ สงฺฆรกฺขิเตน ปฏิคฺคหิตมเตฺต อาจริยสฺส ถุลฺลจฺจยํ, มหาชโน หิ เตน ปาเป นิโยชิโตติฯ **โส ตํ ภณฺฑ**นฺติ โส เจ สงฺฆรกฺขิโต ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, สเพฺพสํ จตุนฺนมฺปิ ชนานํ ปาราชิกํฯ น เกวลญฺจ จตุนฺนํ, เอเตน อุปาเยน วิสเงฺกตํ อกตฺวา ปรมฺปราย อาณาเปนฺตํ สมณสตํ สมณสหสฺสํ วา โหตุ, สเพฺพสํ ปาราชิกเมวฯ

ทุติยวาเร – **โส อญฺญํ อาณาเปตี**ติ โส อาจริเยน อาณโตฺต พุทฺธรกฺขิโต ธมฺมรกฺขิตํ อทิสฺวา วา อวตฺตุกาโม วา หุตฺวา สงฺฆรกฺขิตเมว อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อมฺหากํ อาจริโย เอวมาห – ‘อิตฺถนฺนามํ กิร ภณฺฑํ อวหรา’’’ติ อาณาเปติฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ อาณตฺติยา ตาว พุทฺธรกฺขิตสฺส ทุกฺกฏํฯ **ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ สงฺฆรกฺขิเตน สมฺปฏิจฺฉิเต มูลฏฺฐเสฺสว ทุกฺกฏนฺติ เวทิตพฺพํฯ สเจ ปน โส ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, อาณาปกสฺส จ พุทฺธรกฺขิตสฺส, อวหารกสฺส จ สงฺฆรกฺขิตสฺสาติ อุภินฺนมฺปิ ปาราชิกํฯ มูลฏฺฐสฺส ปน อาจริยสฺส วิสเงฺกตตฺตา ปาราชิเกน อนาปตฺติฯ ธมฺมรกฺขิตสฺส อชานนตาย สเพฺพน สพฺพํ อนาปตฺติฯ พุทฺธรกฺขิโต ปน ทฺวินฺนํ โสตฺถิภาวํ กตฺวา อตฺตนา นโฏฺฐฯ

อิโต ปเรสุ จตูสุ อาณตฺติวาเรสุ ปฐเม ตาว **โส คนฺตฺวา ปุน ปจฺจาคจฺฉตี**ติ ภณฺฑฏฺฐานํ คนฺตฺวา อโนฺต จ พหิ จ อารกฺขํ ทิสฺวา อวหริตุํ อสโกฺกโนฺต อาคจฺฉติฯ **ยทา สโกฺกสิ,**

ตหาติ กึ อเชฺชว อวหฏํ โหติ? คจฺฉ ยทา สโกฺกสิ ตทา นํ อวหราติฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอวํ ปุน อาณตฺติยาปิ ทุกฺกฏเมว โหติฯ สเจ ปน ตํ ภณฺฑํ อวสฺสํ หาริยํ โหติ, อตฺถสาธกเจตนา นาม มคฺคานนฺตรผลสทิสา, ตสฺมา อยํ อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิโกฯ สเจปิ อวหารโก สฏฺฐิวสฺสาติกฺกเมน ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, อาณาปโก จ อนฺตราเยว กาลํ วา กโรติ, หีนาย วา อาวตฺตติ; อสฺสมโณว หุตฺวา กาลํ วา กริสฺสติ, หีนาย วา อาวตฺติสฺสติ, อวหารกสฺส ปน อวหารกฺขเณเยว ปาราชิกํฯ

ทุติยวาเร – ยสฺมา ตํ สณิกํ วา ภณโนฺต ตสฺส วา พธิรตาย ‘‘มา อวหรี’’ติ

เอตํ วจนํ น สาเวติ, ตสฺมา มูลโฏฺฐ น มุโตฺตฯ ตติยวาเร – ปน สาวิตตฺตา มุโตฺตฯ จตุตฺถวาเร – เตน จ สาวิตตฺตา, อิตเรน จ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา โอรตตฺตา อุโภปิ มุตฺตาติฯ

อาณตฺติกถา นิฏฺฐิตาฯ

อาปตฺติเภทํ

๑๒๒. อิทานิ ตตฺถ ตตฺถ ฐานา จาวนวเสน วุตฺตสฺส อทินฺนาทานสฺส องฺคํ วตฺถุเภเทน จ อาปตฺติเภทํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ปญฺจหิ อากาเรหี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปญฺจหิ อากาเรหี**ติ ปญฺจหิ การเณหิ; ปญฺจหิ อเงฺคหีติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – อทินฺนํ อาทิยนฺตสฺส **‘‘ปรปริคฺคหิตญฺจ โหตี’’**ติอาทินา นเยน วุเตฺตหิ ปญฺจหากาเรหิ ปาราชิกํ โหติ, น ตโต อูเนหีติฯ ตตฺริเม ปญฺจ อาการา – ปรปริคฺคหิตํ, ปรปริคฺคหิตสญฺญิตา , ปริกฺขารสฺส ครุกภาโว, เถยฺยจิตฺตํ, ฐานาจาวนนฺติฯ อิโต ปเรหิ ปน ทฺวีหิ วาเรหิ ลหุเก ปริกฺขาเร วตฺถุเภเทน ถุลฺลจฺจยญฺจ ทุกฺกฏญฺจ ทสฺสิตํฯ

๑๒๕. **‘‘ฉหากาเรหี’’**ติอาทินา นเยน วุตฺตวารตฺตเย ปน น สกสญฺญิตา, น วิสฺสาสคฺคาหิตา, น ตาวกาลิกตา, ปริกฺขารสฺส ครุกภาโว, เถยฺยจิตฺตํ, ฐานาจาวนนฺติ เอวํ ฉ อาการา เวทิตพฺพาฯ วตฺถุเภเทน ปเนตฺถาปิ ปฐมวาเร ปาราชิกํฯ ทุติยตติเยสุ ถุลฺลจฺจยทุกฺกฏานิ วุตฺตานิฯ ตโต ปเรสุ ปน ตีสุ วาเรสุ วิชฺชมาเนปิ วตฺถุเภเท วตฺถุสฺส ปเรหิ อปริคฺคหิตตฺตา ทุกฺกฏเมว วุตฺตํฯ ตตฺร ยเทตํ **‘‘น จ ปรปริคฺคหิต’’**นฺติ วุตฺตํ, ตํ อนชฺฌาวุตฺถกํ วา โหตุ ฉฑฺฑิตํ ฉินฺนมูลกํ อสฺสามิกวตฺถุ, อตฺตโน สนฺตกํ วา, อุภยมฺปิ ‘‘น จ ปรปริคฺคหิต’’เนฺตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ยสฺมา ปเนตฺถ ปรปริคฺคหิตสญฺญา จ อตฺถิ, เถยฺยจิเตฺตน จ คหิตํ, ตสฺมา อนาปตฺติ น วุตฺตาติฯ

อาปตฺติเภทํ นิฏฺฐิตํฯ

อนาปตฺติเภทํ

๑๓๑. เอวํ วตฺถุวเสน จ จิตฺตวเสน จ อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อนาปตฺติเภทํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อนาปตฺติ สสญฺญิสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สสญฺญิสฺสา**ติ สกสญฺญิสฺส, ‘‘มยฺหํ สนฺตกํ อิทํ ภณฺฑ’’นฺติ เอวํ สสญฺญิสฺส ปรภณฺฑมฺปิ คณฺหโต คหเณ อนาปตฺติ, คหิตํ ปน ปุน ทาตพฺพํฯ สเจ สามิเกหิ ‘‘เทหี’’ติ วุโตฺต น เทติ, เตสํ ธุรนิเกฺขเป ปาราชิกํฯ

วิสฺสาสคฺคาเหติ วิสฺสาสคฺคหเณปิ อนาปตฺติฯ วิสฺสาสคฺคาหลกฺขณํ ปน อิมินา สุเตฺตน ชานิตพฺพํ – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปญฺจหเงฺคหิ สมนฺนาคตสฺส วิสฺสาสํ คเหตุํ – สนฺทิโฏฺฐ จ

โหติ, สมฺภโตฺต จ, อาลปิโต จ, ชีวติ จ, คหิเต จ อตฺตมโน’’ติ (มหาว. ๓๕๖)ฯ ตตฺถ **สนฺทิฏฺฐ**ติ ทิฏฺฐมตฺตกมิโตฺต, **สมฺภโตฺต**ติ ทฬฺหมิโตฺต, **อาลปิโต**ติ ‘‘มม สนฺตกํ ยํ อิจฺฉสิ, ตํ คเณฺหยฺยาสิ, อาปุจฺฉิตฺวา คหเณ การณํ นตฺถี’’ติ วุโตฺตฯ **ชีวตี**ติ อนุฏฺฐานเสยฺยาย สยิโตปิ ยาว ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทํ น ปาปุณาติฯ **คหิเต จ อตฺตมโน**ติ คหิเต ตุฏฺฐจิโตฺต โหติ, เอวรูปสฺส สนฺตกํ ‘‘คหิเต เม อตฺตมโน ภวิสฺสตี’’ติ ชานเนฺตน คเหตุํ วฏฺฏติฯ อนวเสสปริยาทานวเสน เจตานิ ปญฺจงฺคานิ วุตฺตานิฯ วิสฺสาสคฺคาโห ปน ตีหิ อเงฺคหิ รุหติ – สนฺทิโฏฺฐ, ชีวติ, คหิเต อตฺตมโน; สมฺภโตฺต, ชีวติ, คหิเต อตฺตมโน; อาลปิโต, ชีวติ, คหิเต อตฺตมโนติฯ

โย ปน น ชีวติ, น จ คหิเต อตฺตมโน โหติ; ตสฺส สนฺตกํ วิสฺสาสคฺคาเหน คหิตมฺปิ ปุน ทาตพฺพํฯ ททมาเนน จ มตกธนํ ตาว เย ตสฺส ธเน อิสฺสรา คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา, เตสํ ทาตพฺพํฯ อนตฺตมนสฺส สนฺตกํ ตเสฺสว ทาตพฺพํฯ โย ปน ปฐมํเยว ‘‘สุฏฺฐุ กตํ ตยา มม สนฺตกํ คณฺหเนฺตนา’’ติ วจีเภเทน วา จิตฺตุปฺปาทมเตฺตน วา อนุโมทิตฺวา ปจฺฉา เกนจิ การเณน กุปิโต, ปจฺจาหราเปตุํ น ลภติฯ โยปิ อทาตุกาโม จิเตฺตน ปน อธิวาเสติ, น กิญฺจิ วทติ, โสปิ ปุน ปจฺจาหราเปตุํ น ลภติฯ โย ปน ‘‘มยา ตุมฺหากํ สนฺตกํ คหิตํ วา ปริภุตฺตํ วา’’ติ วุเตฺต ‘‘คหิตํ วา โหตุ ปริภุตฺตํ วา, มยา ปน ตํ เกนจิเทว กรณีเยน ฐปิตํ, ปากติกํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทติฯ อยํ ปจฺจาหราเปตุํ ลภติฯ

ตาวกาลิเกติ ‘‘ปฏิทสฺสามิ ปฏิกริสฺสามี’’ติ เอวํ คณฺหนฺตสฺส ตาวกาลิเกปิ คหเณ อนาปตฺติฯ คหิตํ ปน สเจ ภณฺฑสามิโก ปุคฺคโล วา คโณ วา ‘‘ตุเยฺหเวตํ โหตู’’ติ อนุชานาติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ อนุชานาติ, อาหราเปเนฺต ทาตพฺพํฯ สงฺฆสนฺตกํ ปน ปฏิทาตุเมว วฏฺฏติฯ

เปตปริคฺคเหติ เอตฺถ ปน เปตฺติวิสเย อุปปนฺนาปิ กาลํ กตฺวา ตสฺมิํเยว อตฺตภาเว นิพฺพตฺตาปิ จาตุมหาราชิกาทโย เทวาปิ สเพฺพ ‘‘เปตา’’ เตฺวว สงฺขฺยํ คตา, เตสํ ปริคฺคเห อนาปตฺติฯ สเจปิ หิ สโกฺก เทวราชา อาปณํ ปสาเรตฺวา นิสิโนฺน โหติ, ทิพฺพจกฺขุโก จ ภิกฺขุ ตํ ญตฺวา อตฺตโน จีวรตฺถาย สตสหสฺสคฺฆนกมฺปิ สาฎกํ ตสฺส ‘‘มา คณฺห, มา คณฺหา’’ติ วทนฺตสฺสาปิ คเหตฺวา คจฺฉติ, วฏฺฏติฯ เทวตา ปน อุทฺทิสฺส พลิกมฺมํ กโรเนฺตหิ รุกฺขาทีสุ ลคฺคิตสาฎเก วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ

ติรจฺฉานคตปริคฺคเหติ ติรจฺฉานคตานมฺปิ ปริคฺคเห อนาปตฺติฯ สเจปิ หิ นาคราชา วา สุปณฺณมาณวโก วา มนุสฺสรูเปน อาปณํ ปสาเรติ, ตโต จสฺส สนฺตกํ โกจิ ภิกฺขุ ปุริมนเยเนว คเหตฺวา คจฺฉติ, วฏฺฏติฯ สีโห วา พฺยโคฺฆ วา มิคมหิํสาทโย วธิตฺวา ขาทโนฺต ชิฆจฺฉาปีฬิโต อาทิโตว น วาเรตโพฺพฯ อนตฺถมฺปิ หิ กเรยฺยฯ ยทิ ปน โถเก ขายิเต วาเรตุํ สโกฺกติ, วาเรตฺวา คเหตุํ วฏฺฏติฯ เสนาทโยปิ อามิสํ คเหตฺวา คจฺฉเนฺต ปาตาเปตฺวา คณฺหิตุํ วฏฺฏติฯ

ปํสุกูลสญฺญิสฺสาติ อสฺสามิกํ ‘‘อิทํ ปํสุกูล’’นฺติ เอวํสญฺญิสฺสาปิ คหเณ อนาปตฺติฯ สเจ ปน ตํ สสฺสามิกํ โหติ, อาหราเปเนฺต ทาตพฺพํ ฯ **อุมฺมตฺตกสฺสา**ติ ปุเพฺพ วุตฺตปฺปการสฺส อุมฺมตฺตกสฺสาปิ อนาปตฺติฯ **อาทิกมฺมิกสฺสา**ติ อิธ ธนิโย อาทิกมฺมิโก, ตสฺส อนาปตฺติฯ อวเสสานํ ปน รชกภณฺฑิกาทิโจรานํ ฉพฺพคฺคิยาทีนํ อาปตฺติเยวาติฯ

อนาปตฺติเภทํ นิฏฺฐิตํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกกถา

สมุฏฺฐานญฺจ กิริยา, อโถ สญฺญา สจิตฺตกํ;
โลกวชฺชญฺจ กมฺมญฺจ, กุสลํ เวทนาย จาติฯ

อิมสฺมึ ปน ปกิณฺณเก อิทํ สิกฺขาปทํ ติสมุฏฺฐานํ – สาหตฺถิกํ กายโต จ จิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, อาณตฺติกํ วาจโต จ จิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, สาหตฺถิกาณตฺติกํ กายโต จ วาจโต จ จิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติฯ กิริยาสมุฏฺฐานญฺจ, กโรนฺโตเยว หิ เอตํ อาปชฺชติ น อกโรนฺโตฯ ''อทินฺนํ อาทิยามี''ติ สญฺญาย อภาเวน มุจฺจนโต สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ , โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ตุโฏฺฐ วา ภีโต วา มชฺฌตฺโต วา ตํ อาปชฺชตีติ ติเวทนนฺติ สพฺพํ ปฐมสิกฺขาปเท วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

ปกิณฺณกกถา นิฏฺฐิตาฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๓๒. วินีตวตฺถุกถาสุ ฉพฺพคฺคิยวตฺถุ อนุปญฺญตฺติยํ วุตฺตเมวฯ

ทุติยวตฺถุมฺหิ – จิตฺตํ นาม ปุถุชฺชนานํ ราคาทิวเสน ปกตึ วิชหิตฺวา ธาวติ สนฺธาวติ วิธาวติฯ สเจ ภควา กายวจีทฺวารเภทํ วินาปิ จิตฺตุปฺปาทมตฺเตน อาปตฺตึ ปญฺญเปยฺย, โก สกฺกุเณยฺย อนาปตฺติกํ อตฺตานํ กาตุํ! เตนาห – **''อนาปตฺติ ภิกฺขุ จิตฺตุปฺปาเท''**ติฯ จิตฺตวสิเกน ปน น ภวิตพฺพํ, ปฏิสงฺขานพเลน จิตฺตํ นิวาเรตพฺพเมวาติฯ

๑๓๓-๔. อามสน-ผนฺทาปน-ฐานาจาวนวตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ ตโต ปรานิ จ **เถยฺยจิตฺโต ภูมิโต อคฺคเหสี**ติ วตฺถุปริโยสานานิฯ

๑๓๕. นิรุตฺติปถวตฺถุสฺมึ ๑.๓๒๙ **อาทิยี**ติ คณฺหิ, ''โจโรสิ ตฺวํ''นฺติ ปรามสิฯ อิตโร ปน ''เกน อวหฏ''นฺติ วุตฺต ''มยา อวหฏ''นฺติ ปุจฺฉาสภาเคน ปฏิญฺญํ อทาสิฯ ยทิ หิ อิตเรน ''เกน คหิตํ, เกน อปนีตํ, เกน ฐปิต''นฺติ วุตฺตํ อภวิสฺส, อถ อยมฺปิ ''มยา คหิตํ, อปนีตํ, ฐปิต''นฺติ วา วเทยฺยฯ มุขํ นาม ภุญฺชนตฺถาย จ กถนตฺถาย จ กตํ, เถยฺยจิตฺตํ ปน วินา อวหาโร นตฺถิฯ เตนาห ภควา – **''อนาปตฺติ ภิกฺขุ นิรุตฺติปเถ''**ติฯ โวหารวจนมตฺต อนาปตฺตีติ อโตฺถฯ ตโต ปรํ เวฐนวตฺถุ ปริโยสานํ สพฺพํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๑๓๗. อภินฺนสรีรวตฺถุสฺมึ **อธิวโตฺถ**ติ สาฏกตณฺหาย ตสฺมึเยว สรีเร นิพฺพโตฺตฯ **อนาทิยโนฺต**ติ ตสฺส วจนํ อคณฺหโนฺต, อาทรํ วา อกโรโนฺตฯ **ตํ สรีรํ อุฏฺฐหิตฺวา**ติ เปโต อตฺตโน อานุภาเวน ตํ สรีรํ อุฏฺฐาเปสิฯ เตน วุตฺตํ – ''ตํ สรีรํ อุฏฺฐหิตฺวา''ติฯ **ทฺวารํ ถเกสี**ติ ภิกฺขุสฺส สุสานสมีเปเยว วิหาโร, ตสฺมา ภีรุกชาติโก ภิกฺขุ ขิปฺปเมว ตตฺถ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ถเกสิฯ **ตเตฺถว ปริปตี**ติ ทฺวาเร ถกิเต เปโต สาฏเก นิราลโย หุตฺวา ตํ สรีรํ ปหาย ยถากมฺมํ คโต, ตสฺมา ตํ สรีรํ ตเตฺถว ปริปติ, ปติตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

อภิเนฺน สรีเรติ อพฺภุเณฺห อลฺลสรีเร ปํสุกูลํ น คเหตพฺพํ, คณฺหนฺตสฺส เอวรูปา อุปทฺทวา โหนฺติ, ทุกฺกฏญฺจ อาปชฺชติฯ ภิเนฺน ปน คเหตุํ วฏฺฏติฯ กิตฺตาวตา ปน ภินฺนํ โหติ? กาก-กุลล-โสณ-สิงฺคาลาทีหิ มุขตุณฺฑเกน วา ทาฐาย วา อีสกํ ผาลิตมเตฺตนาปิฯ ยสฺส ปน ปตโต ฆํสเนน ฉวิมตฺตํ ฉินฺนํ โหติ, จมฺมํ อจฺฉินฺนํ, เอตํ อภินฺนเมว; จเมฺม ปน ฉิเนฺน ภินฺนํฯ ยสฺ

สาปิ สชีวกาเลเยว ปภินฺนา คณฺฑกฺฏฺฐปิฬกา วา วโณ วา โหติ, อิทมฺปิ ภินฺนํฯ ตติยทิวสโต ปภุติ อุทฺธุมาตกาทิภาเวน กุณปภาวํ อุปคตมฺปิ ภินฺนเมวฯ สเพฺพน สพฺพํ ปน อภิเนฺนปิ สุสานโคปเกหิ วา อเญฺญหิ วา มนุเสฺสหิ คาหาเปตุํ วฏฺฏติฯ โน เจ อญฺญํ ลภติ, สตฺถเกน วา เกนจิ วา วณํ กตฺวา คเหตพฺพํฯ วิสภาคสรีเร ปน สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา สมณสญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา สีเส วา หตฺถปาทปิฏฺฐิยํ วา วณํ กตฺวา คเหตุํ วฏฺฏติฯ

กุสสงฺกามนวตฺถุกถา

๑๓๘. ตทนนฺตเร วตฺถุสฺมึ **กุสํ สงฺกาเมตฺวา จีวรํ อคฺคเหสี**ติ ปุเพฺพ ‘‘อาทิเยยฺยา’’ติ อิมสฺส ปทสฺส อตฺถวณฺณนายํ นามมเตฺตน ทสฺสิเตสุ เถยฺยาวหาร-ปสยฺหาวหาร-ปริกปฺปาวหารปอจฺฉนฺนาวหาร-กุสาวหาเรสุ กุสาวหาเรน อวหรีติ อโตฺถฯ

อิเมสํ ปน อวหารานํ เอวํ นานตฺตํ เวทิตพฺพํ – โย หิ โกจิ สสฺสามิกํ ภณฺฑํ รตฺติภาเค วา ทิวสภาเค วา สนฺธิเจฺฉทาทีนิ กตฺวา อทิสฺสมาโน อวหรติ, กูฏมานกูฏกหาปณาทีหิ วา วเญฺจตฺวา คณฺหาติ, ตเสฺสวํ คณฺหโต อวหาโร **‘‘เถยฺยาวหาโร’’**ติ เวทิตโพฺพฯ

โย ปน ปเร ปสยฺห พลสา อภิภุยฺย, อถ วา ปน สนฺตชฺชตฺวา ภยํ ทเสฺสตฺวา เตสํ สนฺตกํ คณฺหาติ, ปนฺถฆาต-คามฆาตาทีนิ กโรนฺตา ทามริกโจรา วิย โกธวเสน ปรฆรวิโลปํ กโรนฺตา อตฺตโน ปตฺตพลิโต จ อธิกํ พลกฺกาเรน คณฺหนฺตา ราช-ราชมหามตฺตาทโย วิย; ตเสฺสวํ คณฺหโต อวหาโร **‘‘ปสยฺหาวหาโร’’**ติ เวทิตโพฺพฯ

ปริกเปฺปตฺวา คณฺหโต ปน อวหาโร **‘‘ปริกปฺปาวหาโร’’**ติ วุจฺจติ, โส ภณฺฑปริกปฺป-โอกาสปริกปฺปวเสน ทุวิโธ ฯ ตตฺรายํ ***ภณฺฑปริกโปฺป*** – อิเธกโจฺจ สาฏกตฺถิโก อนฺโตคพฺภํ ปวิสิตฺวา ‘‘สเจ สาฏโก ภวิสฺสติ, คณฺหิสฺสามิ; สเจ สุตฺตํ, น คณฺหิสฺสามี’’ติ ปริกเปฺปตฺวา อนฺธกาเร ปสิพฺพกํ คณฺหาติ, สาฏโก เจ ตตฺร โหติ, อุทฺธาเรเยว ปาราชิกํฯ สุตฺตํ เจ โหติ, รกฺขติฯ พหิ นีหริตฺวา มุญฺจิตฺวา ‘‘สุตฺต’’นฺติ ญตฺวา ปุน อาหริตฺวา ยถาฐาเน ฐเปติ, รกฺขติเยวฯ ‘‘สุตฺต’’นฺติ ญตฺวาปิ ‘‘ยํ ลทฺธํ, ตํ คเหตพฺพ’’นฺติ คจฺฉติ, ปทวาเรน กาเรตโพฺพฯ ภูมิยํ ฐเปตฺวา คณฺหาติ, อุทฺธาเร ปาราชิกํฯ ‘‘โจโร, โจโร’’ติ สามิเกหิ ปริยุฏฺฐิโต ฉเฑฺฑตฺวา ปลายติ, รกฺขติฯ สามิกา ตํ ทิสฺวา คณฺหนฺติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ อโญฺญ เจ โกจิ คณฺหาติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ อถ นิวเตฺตสุ สามิเกสุ สยเมว ตํ ทิสฺวา ‘‘ปเคเวตํ มยา นีหฏํ, มม ทานิ สนฺตก’’นฺติ คณฺหาติ, รกฺขติ; ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหติฯ ‘‘สเจ สุตฺตํ ภวิสฺสติ, คณฺหิสฺสามิ; สเจ สาฏโก, น คณฺหิสฺสามิฯ สเจ สปฺปิ ภวิสฺสติ, คณฺหิสฺสามิ; สเจ เตลํ, น คณฺหิสฺสามี’’ติอาทินา นเยน ปริกเปฺปตฺวา คณฺหนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ

มหาปจฺจริยาทีสุ ปน ‘‘สาฏกตฺถิโกปิ สาฏกปสิพฺพกเมว คเหตฺวา นิกฺขโนฺต พหิ ฐตฺวา มุญฺจิตฺวา ‘สาฏโก อย’นฺติ ทิสฺวา คจฺฉโนฺต ปทุทฺธาเรเนว กาเรตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ ปน ‘‘สเจ สาฏโก ภวิสฺสติ, คณฺหิสฺสามี’’ติ ปริกปฺปิตตฺตา ปริกโปฺป ทิสฺสติ, ทิสฺวา หฏตฺตา ปริกปฺปาวหาโร น ทิสฺสติฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน ยํ ปริกปฺปิตํ ตํ อทิฏฺฐํ ปริกปฺปิตภาเว ฐิตํเยว อุทฺธรนฺตสฺส อวหาโร วุโตฺต, ตสฺมา ตตฺถ ปริกปฺปาวหาโร ทิสฺสติฯ ‘‘ตํ มญฺญมาโน ตํ อวหรี’’ติ ปาฬิยา จ สเมตีติฯ ตตฺถ ยฺวายํ ‘‘สเจ สาฏโก ภวิสฺสติ, คณฺหิสฺสามี’’ติอาทินา นเยน ปวโตฺต ปริกโปฺป, อยํ ‘‘ภณฺฑปริกโปฺป’’ นามฯ

โอกาสปริกโปฺป ปน เอวํ เวทิตพฺโพ – อิเธกโจฺจ โลลภิกฺขุ ปรปริเวณํ วา กุลฆรํ วา อรเญฺญ กมฺมนฺตสาลํ วา ปวิสิตฺวา ตตฺถ กถาสลฺลาเปน นิสิโนฺน กิญฺจิ โลภเนยฺยํ ปริกฺขารํ โอโลเกติ, โอโลเกโนฺต จ ปน ทิสฺวา ทฺวารปมุขเหฏฺฐาปาสาทปริเวณทฺวารโกฏฺฐกรุกฺขมูลาทิวเสน ปริเจฺฉทํ กตฺวา ''สเจ มํ เอตฺถนฺตเร ปสฺสิสฺสนฺติ, ทฏฺฐุกามตาย คเหตฺวา วิจรโนฺต วิย เอเตสํเยว ทสฺสามิ; โน เจ ปสฺสิสฺสนฺติ, หริสฺสามี''ติ ปริกเปฺปติฯ ตสฺส ตํ อาทาย ปริกปฺปิตปริเจฺฉทํ อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ สเจ อุปจารสีมํ ปริกเปฺปติ, ตทภิมุโขว คจฺฉโนฺต กมฺมฏฺฐานาทีนิ มนสิ กโรโนฺต วา อญฺญวิหิโต วา อสติยา อุปจารสีมํ อติกฺกมติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ อถาปิสฺส ตํ ฐานํ ปตฺตสฺส โจโร วา หตฺถี วา วาฬมิโค วา มหาเมโฆ วา วุฏฺฐหติ, โส จ ตมฺหา อุปทฺทวา มุจฺจิตุกมฺยตาย สหสา ตํ ฐานํ อติกฺกมติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ เกจิ ปเนตฺถ ''ยสฺมา มูเลว เถยฺยจิเตฺตน คหิตํ, ตสฺมา น รกฺขติ, อวหาโรเยวา''ติ วทนฺติฯ อยํ ตาว **มหาอฏฺฐกถา**นโยฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ''สเจปิ โส อโนฺตปริเจฺฉเท หตฺถึ วา อสฺสํ วา อภิรุหิตฺวา ตํ เนว ปาเชติ, น ปาชาเปติ; ปริเจฺฉเท อติกฺกเนฺตปิ ปาราชิกํ นตฺถิ, ภณฺฑเทยฺยเมวา''ติ วุตฺตํฯ ตตฺร ยฺวายํ ''สเจ มํ เอตฺถนฺตเร ปสฺสิสฺสนฺติ, ทฏฺฐุกามตาย คเหตฺวา วิจรโนฺต วิย เอเตสํเยว ทสฺสามี''ติ ปวโตฺต ปริกโปฺป, อยํ ''โอกาสปริกโปฺป'' นามฯ

เอวมิเมสํ ทฺวินฺนมฺปิ ปริกปฺปานํ วเสน ปริกเปฺปตฺวา คณฺหโต อวหาโร ''ปริกปฺปาวหาโร''ติ เวทิตพฺโพฯ

ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปน อวหรณํ **ปฏิจฺฉนฺนาวหาโร**ฯ โส เอวํ เวทิตพฺโพ – โย ภิกฺขุ มนุสฺสานํ อุยฺยานาทีสุ กีฬนฺตานํ วา ปวิสนฺตานํ วา โอมุญฺจิตฺวา ฐปิตํ อลงฺการภณฺฑํ ทิสฺวา ''สเจ โอนมิตฺวา คเหสฺสามิ, 'กึ สมโณ คณฺหาตี'ติ มํ ชานิตฺวา วิเหเฐยฺยุ''นฺติ ปํสุนา วา ปเณฺณน วา ปฏิจฺฉาเทติ – ''ปจฺฉา คณฺหิสฺสามี''ติ, ตสฺส เอตฺตาวตา อุทฺธาโร นตฺถีติ น ตาว อวหาโร โหติฯ ยทา ปน เต มนุสฺสา อโนฺตคามํ ปวิสิตุกามา ตํ ภณฺฑกํ วิจินนฺตาปิ อปสฺสิตฺวา ''อิทานิ อนฺธกาโร, เสฺว ชานิสฺสามา''ติ สาลยา เอว คตา โหนฺติฯ อถสฺส ตํ อุทฺธรโต อุทฺธาเร ปาราชิกํฯ ''ปฏิจฺฉนฺนกาเลเยว ตํ มม สนฺตก''นฺติ สกสญฺญาย วา ''คตา ทานิ เต, ฉฑฺฑิตภณฺฑํ อิท''นฺติ ปํสุกูลสญฺญาย วา คณฺหนฺตสฺส ปน ภณฺฑเทยฺยํฯ เตสุ ทุติยทิวเส อาคนฺตฺวา วิจินิตฺวา อทิสฺวา ธุรนิเกฺขปํ กตฺวา คเตสุปิ คหิตํ ภณฺฑเทยฺยเมวฯ กสฺมา? ยสฺมา ตสฺส ปโยเคน เตหิ น ทิฏฺฐํ, โย ปน ตถารูปํ ภณฺฑํ ทิสฺวา ยถาฐาเน ฐิตํเยว อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวา เถยฺยจิโตฺต ปาเทน อกฺกมิตฺวา กทฺทเม วา วาลิกาย วา ปเวเสติ, ตสฺส ปเวสิตมเตฺตเยว ปาราชิกํฯ

กุสํ สงฺกาเมตฺวา ปน อวหรณํ **''กุสาวหาโร''**ติ วุจฺจติฯ โสปิ เอวํ เวทิตพฺโพ – โย ภิกฺขุ กุสํ ปาเตตฺวา จีวเร ภาชิยมาเน อตฺตโน โกฏฺฐาสสฺส สมีเป ฐิตํ อปฺปคฺฆตรํ วา มหคฺฆตรํ วา สมสมํ วา อเคฺฆน ปรสฺส โกฏฺฐาสํ หริตุกาโม อตฺตโน โกฏฺฐาเส ปติตํ กุสทณฺฑกํ ปรสฺส โกฏฺฐาเส ปาเตตุกาโม อุทฺธรติ, รกฺขติ ตาวฯ ปรสฺส โกฏฺฐาเส ปาเตติ, รกฺขเตวฯ ยทา ปน ตสฺมึ ปติเต ปรสฺส โกฏฺฐาสโต ปรสฺส กุสทณฺฑกํ อุทฺธรติ, อุทฺธฏมเตฺต ปาราชิโก โหติฯ สเจ ปฐมตรํ ปรโกฏฺฐาสโต กุสทณฺฑกํ อุทฺธรติ อตฺตโน โกฏฺฐาเส ปาเตตุกามตาย อุทฺธาเร รกฺขติ , ปาตเน รกฺขติฯ อตฺตโน โกฏฺฐาสโต ปน อตฺตโน กุสทณฺฑกํ อุทฺธรติ, อุทฺธาเรเยว รกฺขติฯ ตํ อุทฺธริตฺวา ปรโกฏฺฐาเส ปาเตนฺตสฺส หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ

สเจ ปน ทฺวีสุปิ โกฏฺฐาเสสุ ปติตทณฺฑเก อทสฺสนํ คเมติ, ตโต อวเสสภิกฺขูสุ คเตสุ อิตโร '''มยฺหํ, ภเนฺต, ทณฺฑโก น ปญฺญายตี'ติฯ 'มยฺหมฺปิ, อาวุโส, น ปญฺญายตี'ติฯ 'กตโม ปน, ภเนฺต, มยฺหํ ภาโค'ติ? 'อยํ ตุยฺหํ ภาโค'''ติ อตฺตโน ภาคํ ทเสฺสติ, ตสฺมึ วิวทิตฺวา วา อ

วิวทิตฺวา วา ตํ คณฺหิตฺวา คเต อิตโร ตสฺส ภาคํ อุทฺธรติ, อุทฺธาเร ปาราชิกํฯ สเจปิ เตน ‘‘อหํ มม ภาคํ ตุยฺหํ น เทมิ, ตวํ ปน อตฺตโน ภาคํ ญตฺวา คณฺหา’’ติ วุตฺเต ‘‘นายํ มมา’’ติ ชานนฺโตปิ ตเสฺสว ภาคํ คณฺหาติ, อุทฺธาเร ปาราชิกํฯ สเจ ปน อิตโร ‘‘อยํ ตุยฺหํ ภาโค, อยํ มยฺหํ ภาโคติ กึ อิมินา วิวาเทนา’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘มยฺหํ วา ปโตฺต โหตุ, ตุมฺหากํ วา, โย วรภาโค ตํ ตุเมฺห คณฺหถา’’ติ วทติ, ทินฺนกํ นาม คหิตํ โหติ, นเตฺถตฺถ อวหาโรฯ สเจปิ โส วิวาทภีรุโก ภิกฺขุ ‘‘ยํ ตุยฺหํ รุจฺจติ, ตํ คณฺหา’’ติ วุโตฺต อตฺตโน ปตฺตํ วรภาคํ ฐเปตฺวา ลามกํเยว คเหตฺวา คจฺฉติ, ตโต อิตรสฺส วิจินิตาวเสสํ คณฺหนฺตสฺสาปิ อวหาโร นเตฺถวาติฯ

อฏฺฐกถาสุปน วุตฺตํ – ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน กุสสงฺกามนวเสน จีวรภาชนียเมว เอกํ อาคตํ, จตุนฺนมฺปิ ปน ปจฺจยานํ อุปฺปตฺติญฺจ ภาชนียญฺจ นีหริตฺวา ทเสฺสตพฺพ’’นฺติ เอวญฺจ วตฺวา **จีวรกฺขนฺธเก**‘‘ปฏิคฺคณฺหาตุ เม, ภเนฺต, ภควา สีเวยฺยกํ ทุสฺสยุคํ; ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ คหปติจีวรํ อนุชานาตู’’ติ (มหาว. ๓๓๗) อิทํ ชีวกวตฺถุํ อาทิํ กตฺวา **อุปฺปนฺนจีวรกถา,** เสนาสนกฺขนฺธเก ‘‘เตน โข ปน สมเยน ราชคหํ ทุพฺภิกฺขํ โหติ, มนุสฺสา น สโกฺกนฺติ สงฺฆภตฺตํ กาตุํ, อิจฺฉนฺติ อุเทฺทสภตฺตํ นิมนฺตนํ สลากภตฺตํ ปกฺขิกํ อุโปสถิกํ ปาฏิปทิกํ กาตุ’’นฺติ (จูฬว. ๓๒๕) อิทํ สุตฺตมาทิํ กตฺวา **ปิณฺฑปาตกถา,** เสนาสนกฺขนฺธเกเยว ‘‘เตน โข ปน สมเยน สตฺตรสวคฺคิยา ภิกฺขู อญฺญตรํ ปจฺจนฺติมํ มหาวิหารํ ปฏิสงฺขโรนฺติ – ‘อิธ มยํ วสฺสํ วสิสฺสามา’ติฯ อทฺทสํสุ โข ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู สตฺตรสวคฺคิเย ภิกฺขู วิหารํ ปฏิสงฺขโรเนฺต’’ติ (จูฬว. ๓๑๖) อิทํ ฉพฺพคฺคิยวตฺถุํ อาทิํ กตฺวา **อาคตเสนาสนกถา,** ตทวสาเน จ **สปฺปิอาทิเภสชฺชกถา** วิตฺถาเรน กถิตาฯ มยํ ปน ตํ สพฺพํ อาคตาคตฏฺฐาเนเยว กถยิสฺสาม; เอวํ กถเน การณํ ปุเพฺพ วุตฺตเมวฯ

กุสสงฺกามนวตฺถุกถา นิฏฺฐิตาฯ

๑๓๙. อิโต ปรํ ชนฺตาฆรวตฺถุ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๑๔๐. ปญฺจสุ วิฆาสวตฺถูสุ เต ภิกฺขู อนุปสมฺปเนฺนน กปฺปิยํ การาเปตฺวา ปริภุญฺชิํสุฯ วิฆาสํ ปน คณฺหเนฺตน ขาทิตาวเสสํ ฉฑฺฑิตํ คเหตพฺพํฯ ยทิ สโกฺกติ ขาทเนฺต ฉฑฺฑาเปตฺวา คณฺหิตุํ, เอตมฺปิ วฏฺฏติฯ อตฺตคุตฺตตฺถาย ปน ปรานุทฺทยตาย จ น คเหตพฺพํฯ

๑๔๑. โอทนขาทนียปูวอุจฺฉุติมฺพรูสกภาชนียวตฺถูสุ **อปรสฺส ภาคํ เทหี**ติ อสนฺตํ ปุคฺคลํ อาหฯ **อมูลกํ อคฺคเหสี**ติ สามิเกสุ เทเนฺตสุ เอวํ อคฺคเหสิฯ **อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺสา**ติ สามิเกหิ ทินฺนํ อคฺคเหสิ; เตนสฺส อนาปตฺติ วุตฺตาฯ **อาปตฺติ สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยสฺสา**ติ โย ปนาเนน สมฺปชานมุสาวาโท วุโตฺต, ตสฺมิํ ปาจิตฺติยํ อาห; ปรโต เต กฏุลยาคุวตฺถุมฺหิ วิยฯ คหเณ ปน อยํ วินิจฺฉโย – สงฺฆสฺส สนฺตกํ สมฺมเตน วา อาณเตฺตหิ วา อารามิกาทีหิ ทิยฺยมานํ, คิหีนญฺจ สนฺตกํ สามิเกน วา อาณเตฺตน วา ทิยฺยมานํ ‘‘อปรสฺส ภาคํ เทหี’’ติ วตฺวา คณฺหโต ภณฺฑเทยฺยํฯ อเญฺญน ทิยฺยมานํ คณฺหโนฺต ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ อสมฺมเตน วา อนาณเตฺตน วา ทิยฺยมาเน ‘‘อปรมฺปิ ภาคํ เทหี’’ติ วตฺวา วา กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา วา คณฺหโนฺต ปตฺตจตุเกฺก วิย ตสฺสุทฺธาเรเยว ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ อิตเรหิ ทิยฺยมานํ เอวํ คณฺหโต ภณฺฑเทยฺยํฯ สามิเกน ปน ‘‘อิมสฺส เทหี’’ติ ทาปิตํ วา สยํ ทินฺนํ วา สุทินฺนนฺติ อยเมตฺถ **สพฺพอฏฺฐกถา**วินิจฺฉยโต สาโรฯ

๑๔๒-๓. โอทนิยฆราทิวตฺถูสุ – **โอทนิยฆรํ** นาม วิกฺกายิกภตฺตปจนฆรํฯ **สูนฆรํ** นาม วิกฺกายิกมํสปจนฆรํฯ **ปูวฆรํ** นาม วิกฺกายิกขชฺชกปจนฆรํฯ เสสเมตฺถ, ปริกฺขารวตฺถูสุ จ ปา

กฏเมวฯ

๑๔๔. ปีฐวตฺถุสฺมึ – โส ภิกฺขุ ปริกปฺเปตฺวา ‘‘เอตํ ฐานํ สมฺปตฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ สงฺกาเมสิฯ เตนสฺส สงฺกามเน อวหาโร นตฺถิฯ สงฺกาเมตฺวา ปน ปริกปฺปิโตกาสโต คหเณ ปาราชิกํ วุตฺตํฯ เอวํ หรโนฺต จ ยทิ ปีฐเก เถยฺยจิตฺตํ นตฺถิ, ถวิกํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพฯ อถ ปีฐเกปิ อตฺถิ, อุโภ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพติฯ ภิสิอาทีนิ ตีณิ วตฺถูนิ ปากฏาเนวฯ

๑๔๖. วิสฺสาสคฺคาหาทีสุ ตีสุ วตฺถูสุ คหเณ อนาปตฺติ, อาหราเปเนฺตสุ ภณฺฑเทยฺยํฯ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส ปฏิวิโส อโนฺตอุปจารสีมายํ ฐิตเสฺสว คเหตุํ วฏฺฏติฯ ยทิ ปน ทายกา ‘‘พหิอุปจารฏฺฐานมฺปิ ภเนฺต, ภาคํ คณฺหถ, อาคนฺตฺวา ปริภุญฺชิสฺสนฺตี’’ติ วทนฺติ, เอวํ อโนฺตคามฏฺฐานมฺปิ คเหตุํ วฏฺฏติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๑๔๘-๙. สตฺตสุ อมฺพโจรกาทิวตฺถูสุ ปํสุกูลสญฺญาย คหเณ อนาปตฺติ, อาหราเปเนฺตสุ ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปริโภเค ปาราชิกํฯ ตตฺรายํ วินิจฺฉโย – สามิกาปิ สาลยา, โจราปิ สาลยา, ปํสุกูลสญฺญาย ขาทนฺตสฺส ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโต อุทฺธาเรเยว อวหาโร, ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพฯ สามิกา สาลยา, โจรา นิราลยา, เอเสว นโยฯ สามิกา นิราลยา, โจรา สาลยา; ‘‘ปุน คณฺหิสฺสามา’’ติ กิสฺมิญฺจิเทว คหนฏฺฐาเน ขิปิตฺวา คตา, เอเสว นโยฯ อุโภปิ นิราลยา, ปํสุกูลสญฺญาย ขาทโต อนาปตฺติ, เถยฺยจิเตฺตน ทุกฺกฏํฯ

สงฺฆสฺส อมฺพาทีสุ ปน สงฺฆาราเม ชาตํ วา โหตุ, อาเนตฺวา ทินฺนํ วา ปญฺจมาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วา อคฺฆนกํ อวหรนฺตสฺส ปาราชิกํฯ ปจฺจเนฺต โจรุปทฺทเวน คาเมสุ วุฏฺฐหเนฺตสุ ภิกฺขูปิ วิหาเร ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘ปุน อาวสเนฺต ชนปเท อาคมิสฺสามา’’ติ สอุสฺสาหาว คจฺฉนฺติฯ ภิกฺขู ตาทิสํ วิหารํ ปตฺวา อมฺพปกฺกาทีนิ ‘‘ฉฑฺฑิตกานี’’ติ ปํสุกูลสญฺญาย ปริภุญฺชนฺติ, อนาปตฺติ; เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโต อวหาโร โหติ, ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพฯ

มหาปจฺจริยํ ปน **สเงฺขปฏฺฐกถายญฺจ** อวิเสเสน วุตฺตํ – ‘‘ฉฑฺฑิตวิหาเร ปน ผลาผลํ เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโต ปาราชิกํฯ กสฺมา? อาคตานาคตานํ สนฺตกตฺตา’’ติฯ คณสนฺตเก ปน ปุคฺคลิเก จ สอุสฺสาหมตฺตเมว ปมาณํฯ สเจ ปน ตโต อมฺพปกฺกาทึ กุลสงฺคหณตฺถาย เทติ, กุลทูสกทุกฺกฏํฯ เถยฺยจิเตฺตน เทโนฺต อเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ สงฺฆิเกปิ เอเสว นโยฯ เสนาสนตฺถาย นิยมิตํ กุลสงฺคหณตฺถาย ททโต ทุกฺกฏํ, อิสฺสรวตาย ถุลฺลจฺจยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปาราชิกํฯ โน เจ วตฺถุ ปโหติ, อเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ พหิ อุปจารสีมาย นิสีทิตฺวา อิสฺสรวตาย ปริภุญฺชโต คีวาฯ ฆณฺฏึ ปหริตฺวา กาลํ โฆเสตฺวา ‘‘มยฺหํ ปาปุณาตี’’ติ ขาทิตํ สุขาทิตํฯ ฆณฺฏึ อปหริตฺวา กาลเมว โฆเสตฺวา, ฆณฺฏิเมว ปหริตฺวา กาลํ อโฆเสตฺวา, ฆณฺฏิมฺปิ อปหริตฺวา กาลมฺปิ อโฆเสตฺวา อเญฺญสํ นตฺถิภาวํ ญตฺวา ‘‘มยฺหํ ปาปุณาตี’’ติ ขาทิตมฺปิ สุขาทิตเมวฯ ปุปฺผารามวตฺถุทฺวยํ ปากฏเมวฯ

๑๕๐. วุตฺตวาทกวตฺถุตฺตเย **วุโตฺต วเชฺชมี**ติ ตยา วุโตฺต หุตฺวา ‘‘ตว วจเนน วทามี’’ติ อโตฺถฯ **อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺสา**ติ สามิเกหิ ทินฺนตฺตา อนาปตฺติฯ **น จ, ภิกฺขเว, ‘‘วุโตฺต วเชฺชมี’’ติ วตฺตโพฺพ**ติ ‘‘อหํ ตยา วุโตฺต หุตฺวา ตว วจเนน วทามี’’ติ เอวํ อโญฺญ ภิกฺขุ อเญฺญน ภิกฺขุนา น วตฺตโพฺพติ อโตฺถฯ ปริเจฺฉทํ ปน กตฺวา ‘‘อิตฺถนฺนามํ ตว วจเนน คณฺหิสฺสามี’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **วุโตฺต วเชฺชหี**ติ มยา วุโตฺต หุตฺวา มม วจเนน วเทหีติ อโตฺถฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ อิเมสุปิ จ ทฺวีสุ วตฺถูสุ ปริเจฺฉทํ กตฺวา วตฺตุํ วฏฺฏติฯ เอตฺตาวตา หิ อุปารมฺภา มุโตฺต โหตีติฯ

๑๕๑-๒. มณิวตฺถุตฺตยสฺส มชฺฌิเม วตฺถุสฺมึ – **นาหํ อกลฺลโก**ติ นาหํ คิลาโนติ อโตฺถฯ เสสํ ปากฏเมวฯ

๑๕๓. สูกรวตฺถุทฺวเย – กิญฺจาปิ ปฐมสฺส ภิกฺขุโน ฉาตชฺฌตฺตํ ทิสฺวา การุเญฺญน โมจิตตฺตา อนาปตฺติฯ สามิเกสุ ปน อสมฺปฏิจฺฉเนฺตสุ ภณฺฑเทยฺยํ, ตาว มหเนฺต วา มตสูกโร อาหริตฺวา ทาตโพฺพ, ตทคฺฆนกํ วา ภณฺฑํฯ สเจ ปาสสามิเก กุหิญฺจิปิ น ปสฺสติ, ปาสสามนฺตา ตทคฺฆนกํ สาฏกํ วา กาสาวํ วา ถาลกํ วา ยถา เต อาคตา ปสฺสนฺติ, อีทิเส ฐาเน ฐเปตฺวาว คนฺตพฺพํ, เถยฺยจิเตฺตน ปน โมเจนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ เอตฺถ จ โกจิ สูกโร ปาสํ ปาเทน กฑฺฒิตฺวา ฉินฺนมเตฺต ปาเส ฐานาจาวนธเมฺมน ฐาเนน ฐิโต โหติ จณฺฑโสเต พทฺธนาวา วิยฯ โกจิ อตฺตโน ธมฺมตาย ฐิโต, โกจิ นิปโนฺน, โกจิ กูฏปาเสน พโทฺธ โหติฯ **กูฏปาโส** นาม ยสฺส อเนฺต ธนุกํ วา องฺกุสโก วา อโญฺญ วา โกจิ ทณฺฑโก พโทฺธ โหติ, โย ตตฺถ ตตฺถ รุกฺขาทีสุ ลคฺคิตฺวา สูกรสฺส คมนํ นิวาเรติฯ ตตฺร ปาสํ กฑฺฒิตฺวา ฐิตสฺส เอกเมว ฐานํ ปาสพนฺธนํ, โส หิ ปาเส มุตฺตมเตฺต วา ฉินฺนมเตฺต วา ปลายติฯ อตฺตโน ธมฺมตาย ฐิตสฺส พนฺธนญฺจ จตฺตาโร จ ปาทาติ ปญฺจ ฐานานิฯ นิปนฺนสฺส พนฺธนญฺจ สยนญฺจาติ เทฺว ฐานานิฯ กูฏปาสพทฺธสฺส ยตฺถ ยตฺถ คจฺฉติ, ตํ ตเทว ฐานํฯ ตสฺมา ตํ ตโต ตโต โมเจนฺตา ทสปิ วีสติปิ สตมฺปิ ภิกฺขู ปาราชิกํ อาปชฺชนฺติฯ ตตฺถ ตตฺถ อาคตํ ทิสฺวา เอกเมว ทาสํ ปลาเปเนฺต วิยฯ

ปุริมานํ ปน ติณฺณํ จตุปฺปทกถายํ วุตฺตนเยน ผนฺทาปนฐานาจาวนานิ เวทิตพฺพานิฯ สุนขทฏฺฐํ สูกรํ วิสฺสชฺชาเปนฺตสฺสาปิ การุญฺญาธิปฺปาเยน ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปาราชิกํฯ ปาสฏฺฐานํ ปน สุนขสมีปํ วา อสมฺปตฺตํ ปฏิปถํ คนฺตฺวา ปฐมเมว ปลาเปนฺตสฺส อวหาโร นตฺถิฯ โยปิ พทฺธสูกรสฺส ฆาสญฺจ ปานียญฺจ ทตฺวา พลํ คาหาเปตฺวา อุกฺกุฏฺฐึ กโรติ – ‘‘อุฏฺรโสฺต ปลายิสฺสตี’’ติ; โส เจ ปลายติ, ปาราชิกํฯ ปาสํ ทุพฺพลํ กตฺวา อุกฺกุฏฺฐิสเทฺทน ปลาเปนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ

โย ปน ฆาสญฺจ ปานียญฺจ ทตฺวา คจฺฉติ, ‘‘พลํ คเหตฺวา ปลายิสฺสตี’’ติ; โส เจ ปลายติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ ปาสํ ทุพฺพลํ กตฺวา คจฺฉนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ ปาสสนฺติเก สตฺถํ วา อคฺคึ วา ฐเปติ ‘‘ฉิเนฺน วา ทเฑฺฒ วา ปลายิสฺสตี’’ติฯ สูกโร ปาสํ จาเลเนฺต ฉิเนฺน วา ทเฑฺฒ วา ปลายติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ ปาสํ ยฏฺฐิยา สห ปาเตติ, ปจฺฉา สูกโร ตํ มทฺทเนฺต คจฺฉติ , ภณฺฑเทยฺยํฯ สูกโร อทูหลปาสาเณหิ อกฺกเนฺต โหติ, ตํ ปลาเปตุกามสฺส อทูหลํ การุเญฺญน อุกฺขิปโต ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปาราชิกํฯ สเจ อุกฺขิตฺตมเตฺต อคนฺตฺวา ปจฺฉา คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ อุกฺขิปิตฺวา ฐปิตํ อทูหลํ ปาเตติ, ปจฺฉา สูกโร ตํ มทฺทเนฺต คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ โอปาเต ปติตสูกรมฺปิ การุเญฺญน อุทฺธรโต ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปาราชิกํฯ โอปาตํ ปูเรตฺวา นาเสติ, ปจฺฉา สูกโร ตํ มทฺทเนฺต คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ สูเล วิทฺธํ การุเญฺญน อุทฺธรติ, ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปาราชิกํฯ สูลํ อุทฺธริตฺวา ฉเฑฺฑติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ

วิหารภูมิยํ ปน ปาเส วา อทูหลํ วา โอเฑฺฑนฺตา วาเรตพฺพา – ‘‘มิครูปานํ ปฏิสรณฏฺฐานเมตํ, มา อิธ เอวํ กโรถา’’ติฯ สเจ ‘‘หราเปถ, ภเนฺต’’ติ วทนฺติ, หราเปตุํ วฏฺฏติฯ อถ สยํ หรนฺติ, สุนฺทรเมวฯ อถ เนว หรนฺติ, น หริตุํ เทนฺติ, รกฺขํ ยาจิตฺวา หราเปตุํ วฏฺฏติฯ มนุสฺสา สสฺสรกฺขณกาเล เขเตฺตสุ ปาเส จ อทูหลปาสาณาทีนิ จ กโรนฺติ – ‘‘มํสํ ขาทนฺตา สสฺสานิ รกฺขิสฺสามา’’ติฯ วีติวเตฺต สสฺสกาเล เตสุ อนาลเยสุ ปกฺกเนฺตสุ ตตฺถ พทฺธํ วา ปติตํ วา โมเจตุํ วฏฺฏตีติฯ

มิควตฺถุทฺวเยปิ สูกรวตฺถูสุ วุตฺตสทิโสเยว วินิจฺฉโยฯ

มจฺฉวตฺถุทฺวเยปิ เอเสว นโยฯ อยํ ปน วิเสโส – กุมีนมุขํ วิวริตฺวา วา ปจฺฉาปุฏฺกํ มุญฺจิตฺวา วา ปเสฺสน ฉิทฺทํ กตฺวา วา กุมีนโต มเจฺฉ โปเถตฺวา ปลาเปนฺตสฺส ปาราชิกํฯ ภตฺตสิตฺถานิ ทเสฺสตฺวา เอวํ ปลาเปนฺตสฺสาปิ ปาราชิกํฯ สห กุมีเนน อุทฺธรโตปิ ปาราชิกํฯ เกวลํ กุมีนมุขํ วิวรติ, ปจฺฉาปุฏฺกํ มุญฺจติ, ฉิทฺทํ วา กโรติ, มจฺฉา ปน อตฺตโน ธมฺมตาย ปลายนฺติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ เอวํ กตฺวา ภตฺตสิตฺถานิ ทเสฺสติ, มจฺฉา โคจรตฺถาย นิกฺขมิตฺวา ปลายนฺติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ มุขํ อวิวริตฺวา ปจฺฉาปุฏฺกํ อมุญฺจิตฺวา ปเสฺสน ฉิทฺทํ อกตฺวา เกวลํ ภตฺตสิตฺถานิ ทเสฺสติ, มจฺฉา ปน ฉาตชฺฌตฺตา สีเสน ปหริตฺวา โอกาสํ กตฺวา โคจรตฺถาย นิกฺขมิตฺวา ปลายนฺติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ ตุจฺฉกุมีนสฺส มุขํ วา วิวรติ, ปจฺฉาปุฏฺกํ วา มุญฺจติ, ฉิทฺทํ วา กโรติ, อาคตาคตา มจฺฉา ทฺวารํ ปตฺตา ปุฏฺกฉิเทฺทหิ ปลายนฺติ, ภณฺฑเทยฺยเมวฯ ตุจฺฉกุมีนํ คเหตฺวา คุเมฺพ ขิปติ, ภณฺฑเทยฺยเมวาติฯ ยาเน ภณฺฑํ ปีเฐ ถวิกาย สทิสํฯ

มํสเปสิวตฺถุมฺหิ – สเจ อากาเส คณฺหาติ, คหิตฏฺฐานเมว ฐานํฯ ตํ ฉหากาเรหิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ฐานาจาวนํ เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ ทารุโคปาลกรชกสาฏกวตฺถูสุ จ อมฺพโจรกาทิวตฺถูสุ วุตฺตนเยน วินิจฺฉินิตพฺพํฯ

๑๕๕. **กุมฺภิวตฺถุสฺมิํ** – โย สปฺปิเตลาทีนิ อปาทคฺฆนกานิ คเหตฺวา ‘‘น ปุน เอวํ กริสฺสามี’’ติ สํวเร ฐตฺวา ทุติยทิวสาทีสุปิ ปุน จิเตฺต อุปฺปเนฺน เอวเมว ธุรนิเกฺขปํ กตฺวา ปริภุญฺชโนฺต สพฺพมฺปิ ตํ ปริภุญฺชติ, เนวตฺถิ ปาราชิกํฯ ทุกฺกฏํ วา ถุลฺลจฺจยํ วา อาปชฺชติ, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหติฯ อยมฺปิ ภิกฺขุ เอวเมวมกาสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺสา’’ติฯ ธุรนิเกฺขปํ ปน อกตฺวา ‘‘ทิวเส ทิวเส ปริภุญฺชิสฺสามี’’ติ โถกํ โถกมฺปิ ปริภุญฺชโต ยสฺมิํ ทิวเส ปาทคฺฆนกํ ปูรติ, ตสฺมิํ ปาราชิกํฯ

สํวิทาวหารวตฺถูนิ สํวิทาวหาเร, มุฏฺฐิวตฺถูนิ โอทนิยฆราทิวตฺถูสุ เทฺว วิฆาสวตฺถูนิ อมฺพโจรกาทิวตฺถูสุ วุตฺตวินิจฺฉยนเยน เวทิตพฺพานิฯ เทฺว ติณวตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๑๕๖. **อมฺพภาชาปนา**ทิวตฺถูสุ เต ภิกฺขู เอกํ คามกาวาสํ ปริจฺฉินฺนภิกฺขุกํ อคมํสุฯ ตตฺถ ภิกฺขู ผลาผลํ ปริภุญฺชมานาปิ เตสุ อาคเตสุ ‘‘เถรานํ ผลานิ เทถา’’ติ กปฺปิยการเก น อโวจุํฯ อถ เต ภิกฺขู ‘‘กิํ สงฺฆิกํ อมฺหากํ น ปาปุณาตี’’ติ ฆณฺฏิํ ปหริตฺวา ภาชาเปตฺวา เตสมฺปิ วสฺสเคฺคน ภาคํ ทตฺวา อตฺตนาปิ ปริภุญฺชิํสุฯ เตน เนสํ ภควา **‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, ปริโภคตฺถายา’’**ติ อาหฯ ตสฺมา อิทานิปิ ยตฺถ อาวาสิกา อาคนฺตุกานํ น เทนฺติ, ผลวาเร จ สมฺปเตฺต อเญฺญสํ อตฺถิภาวํ ทิสฺวา โจริกาย อตฺตนาว ขาทนฺติ, ตตฺถ อาคนฺตุเกหิ ฆณฺฏิํ ปหริตฺวา ภาเชตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

ยตฺถ ปน อาวาสิกา รุเกฺข รกฺขิตฺวา ผลวาเร สมฺปเตฺต ภาเชตฺวา ขาทนฺติ, จตูสุ ปจฺจเยสุ สมฺมา อุปเนนฺติ, อนิสฺสรา ตตฺถ อาคนฺตุกาฯ เยปิ รุกฺขา จีวรตฺถาย นิยเมตฺวา ทินฺนา, เตสุปิ อาคนฺตุกา อนิสฺสราฯ เอเสว นโย เสสปจฺจยตฺถาย นิยเมตฺวา ทิเนฺนสุปิฯ

เย ปน ตถา อนิยมิตา, อาวาสิกา จ เต รกฺขิตฺวา โคเปตฺวา โจริกาย ปริภุญฺชนฺติ, น เตสุ อาวาสิกานํ กติกาย ฐาตพฺพํฯ เย ผลปริโภคตฺถาย ทินฺนา, อาวาสิกาปิ เน รกฺขิตฺวา โคเปตฺวา สมฺมา อุปเนนฺติ, เตสฺเยว เตสํ กติกาย ฐาตพฺพํฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน วุตฺตํ – ‘‘จตุนฺนํ ปจฺจยานํ นิยเมตฺวา ทินฺนํ เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโนฺต ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพฯ ปริโภควเสเนว ตํ ภาเชตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ภณฺฑเทยฺยํฯ ยํ ปเนตฺถ เสนาสนตฺถาย นิยมิตํ, ตํ ปริโภควเสเนว ภาเชตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยญฺจ ภณฺฑเทยฺยญฺจา’’ติฯ

โอทิสฺส จีวรตฺถาย ทินฺนํ จีวเรเยว อุปเนตพฺพํฯ สเจ ทุพฺภิกฺขํ โหติ, ภิกฺขู ปิณฺฑปาเตน กิลมนฺติ, จีวรํ ปน สุลภํ, สงฺฆสุฏฺฐุตาย อปโลกนกมฺมํ กตฺวา ปิณฺฑปาเตปิ อุปเนตุํ วฏฺฏติฯ เสนาสเนน คิลานปจฺจเยน วา กิลมเนฺตสุ สงฺฆสุฏฺฐุตาย อปโลกนกมฺมํ กตฺวา ตทตฺถายปิ อุปเนตุํ วฏฺฏติฯ โอทิสฺส ปิณฺฑปาตตฺถาย คิลานปจฺจยตฺถาย จ ทินฺนปิ เอเสว นโยฯ โอทิสฺส เสนาสนตฺถาย ทินฺนํ ปน ครุภณฺฑํ โหติ, ตํ รกฺขิตฺวา โคเปตฺวา ตทตฺถเมว อุปเนตพฺพํฯ สเจ ปน ทุพฺภิกฺขํ โหติ, ภิกฺขู ปิณฺฑปาเตน น ยาเปนฺติฯ เอตฺถ ราชโรคโจรภยาทีหิ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตานํ วิหารา ปลุชฺชนฺติ, ตาลนาฬิเกราทิเก วินาเสนฺติ, เสนาสนปจฺจยํ ปน นิสฺสาย ยาเปตุํ สกฺกา โหติฯ เอวรูเป กาเล เสนาสนํ วิสฺสเชฺชตฺวาปิ เสนาสนชคฺคนตฺถาย ปริโภโค ภควตา อนุญฺญาโตฯ ตสฺมา เอกํ วา เทฺว วา วรเสนาสนานิ ฐเปตฺวา อิตรานิ ลามกโกฏฺฐิยา ปิณฺฑปาตตฺถาย วิสฺสเชฺชตุํ วฏฺฏติฯ มูลวตฺถุเจฺฉทํ ปน กตฺวา น อุปเนตพฺพํ ฯ

โย ปน อาราโม จตุปฺปจฺจยตฺถาย นิยเมตฺวา ทิโนฺน, ตตฺถ อปโลกนกมฺมํ น กาตพฺพํฯ เยน ปน ปจฺจเยน อูนํ, ตทตฺถํ อุปเนตุํ วฏฺฏติฯ อาราโม ชคฺคิตโพฺพ, เวตนํ ทตฺวาปิ ชคฺคาเปตุํ วฏฺฏติฯ เย ปน เวตนํ ลภิตฺวา อาราเมเยว เคหํ กตฺวา วสนฺตา รกฺขนฺติ, เต เจ อาคตานํ ภิกฺขูนํ นาฬิเกรํ วา ตาลปกฺกํ วา เทนฺติ, ยํ เตสํ สเงฺฆน อนุญฺญาตํ โหติ – ‘‘ทิวเส ทิวเส เอตฺตกํ นาม ขาทถา’’ติ ตเทว เต ทาตุํ ลภนฺติ; ตโต อุตฺตริ เตสํ ททนฺตานมฺปิ คเหตุํ น วฏฺฏติฯ

โย ปน อารามํ เกณิยา คเหตฺวา สงฺฆสฺส จตุปฺปจฺจยตฺถาย กปฺปิยภณฺฑเมว เทติ, อยํ พหุกมฺปิ ทาตุํ ลภติฯ เจติยสฺส ปทีปตฺถาย วา ขณฺฑผุลฺลปฏิสงฺขรณตฺถาย วา ทิโนฺน อาราโมปิ ปฏิชคฺคิตโพฺพ; เวตนํ ทตฺวาปิ ชคฺคาเปตโพฺพฯ เวตนญฺจ ปเนตฺถ เจติยสนฺตกมฺปิ สงฺฆสนฺตกมฺปิ ทาตุํ วฏฺฏติฯ เอตมฺปิ อารามํ เวตเนน ตเตฺถว วสิตฺวา รกฺขนฺตานญฺจ เกณิยา คเหตฺวา กปฺปิยภณฺฑทายกานญฺจ ตตฺถ ชาตกผลทานํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพนฺติฯ

อมฺพปาลกาทิวตฺถูสุ – **อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, โคปกสฺส ทาเน**ติ เอตฺถ กตรํ ปน โคปกทานํ วฏฺฏติ, กตรํ น วฏฺฏตีติ? **มหาสุมเตฺถโร** ตาว อาห – ‘‘ยํ โคปกสฺส ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทินฺนํ โหติ – ‘เอตฺตกํ ทิวเส ทิวเส คณฺหา’ติ ตเทว วฏฺฏติ; ตโต อุตฺตริ น วฏฺฏตี’’ติฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปนาห – ‘‘กึ โคปกานํ ปณฺณํ อาโรเปตฺวา นิมิตฺตสญฺญํ วา กตฺวา ทินฺนํ อตฺถิ, เอเตสํ หเตฺถ วิสฺสฏฺฐกสฺส เอเต อิสฺสรา, ตสฺมา ยํ เต เทนฺติ ตํ พหุกมฺปิ วฏฺฏตี’’ติฯ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** ปน วุตฺตํ – ‘‘มนุสฺสานํ อารามํ วา อญฺญํ วา ผลาผลํ ทารกา รกฺขนฺติ, เตหิ ทินฺนํ วฏฺฏติ ฯ อาหราเปตฺวา ปน น คเหตพฺพํฯ สงฺฆิเก ปน เจติยสนฺตเก จ เกณิยา คเหตฺวา รกฺขนฺตเสฺสว ทานํ วฏฺฏติฯ เวตเนน รกฺขนฺตสฺส อตฺตโน ภาคมตฺตํ วฏฺฏตี’’ติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ‘‘ยํ คิหีนํ อารามรกฺขกา ภิกฺขูนํ เทนฺติ, เอตํ วฏฺฏติฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปน อารามโคปกา ยํ อตฺตโน ภติยา ขเณฺฑตฺวา เทนฺติ, เอตํ วฏฺฏติฯ โยปิ อุปฑฺฒารามํ วา เกจิเทว รุเกฺข วา ภตึ ลภิตฺวา รกฺขติ, ตสฺสาปิ อตฺตโน ปตฺตรุกฺขโตเยว ทาตุํ วฏฺฏติฯ เกณิยา คเหตฺวา รกฺขนฺตสฺส ปน สพฺพมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ เอตํ ปน สพฺพํ พฺยญฺชนโต นานํ, อตฺถโต เอกเมว; ตสฺมา อธิปฺปายํ ญตฺวา คเหตพฺพํฯ

ทารุวตฺถุมฺหิ – **ตาวกาลิโก อหํ ภควา**ติ ตาวกาลิกจิโตฺต อหํ ภควาติ วตฺตุกาเมน วุตฺตํ, ตาวกาลิกจิโตฺตติ ‘‘ปุน อาหริตฺวา ทสฺสามี’’ติ เอวํจิโตฺต อหนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ภควา **‘‘ตาวกาลิเก อนาปตฺตี’’**ติ อาหฯ

อยํ ปเนตฺถ **ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโย** – สเจ สโงฺฆ สงฺฆิกํ กมฺมํ กาเรติ อุโปสถาคารํ วา โภชนสาลํ วา, ตโต อาปุจฺฉิตฺวา ตาวกาลิกํ หริตพฺพํฯ โย ปน สงฺฆิโก ทพฺพสมฺภาโร อคุโตฺต

เทเว วสฺสเนฺต เตเมติ, อาตเปน สุกฺขติ, ตํ สพฺพมฺปิ อาหริตฺวา อตฺตโน อาวาเส กาตุํ วฏฺฏติฯ สโงฺฆ อาหราเปโนฺต อเญฺญน วา ทพฺพสมฺภาเรน มูเลน วา สญฺญาเปตโพฺพฯ น สกฺกา เจ โหติ สญฺญาเปตุํ, ''สงฺฆิเกน, ภเนฺต, กตํ สงฺฆิกปริโภเคน วฬญฺชถา''ติ วตฺตพฺพํฯ เสนาสนสฺส ปน อยเมว ภิกฺขุ อิสฺสโรฯ สเจปิ ปาสาณตฺถมฺภํ วา รุกฺขตฺถมฺภํ วา กวาฏํ วา วาตปานํ วา นปฺปโหติ, สงฺฆิกํ ตาวกาลิกํ อาหริตฺวา ปากติกํ กาตุํ วฏฺฏติฯ เอส นโย อเญฺญสุปิ ทพฺพสมฺภาเรสูติฯ

อุทกวตฺถุสฺมิํ – ยทา อุทกํ ทุลฺลภํ โหติ, โยชนโตปิ อฑฺฒโยชนโตปิ อาหรียติ, เอวรูเป ปริคฺคหิตอุทเก อวหาโรฯ ยโตปิ อาหริมโต วา โปกฺขรณีอาทีสุ ฐิตโต วา เกวลํ ยาคุภตฺตํ สมฺปาเทนฺติ, ปานียปริโภคญฺจ กโรนฺติ, น อญฺญํ มหาปริโภคํ, ตมฺปิ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโต อวหาโรฯ ยโต ปน เอกํ วา เทฺว วา ฆเฏ คเหตฺวา อาสนํ โธวิตุํ, โพธิรุเกฺข สิญฺจิตุํ อุทกปูชํ กาตุํ, รชนํ ปจิตุํ ลพฺภติ, ตตฺถ สงฺฆสฺส กติกวเสเนว ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ อติเรกํ คณฺหโนฺต, มตฺติกาทีนิ วา เถยฺยจิเตฺตน ปกฺขิปโนฺต ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพฯ

สเจ อาวาสิกา กติกวตฺตํ ทฬฺหํ กโรนฺติ, อเญฺญสํ ภณฺฑกํ โธวิตุํ วา รชิตุํ วา น เทนฺติ, อตฺตนา ปน อเญฺญสํ อปสฺสนฺตานํ คเหตฺวา สพฺพํ กโรนฺติ, เตสํ กติกาย น ฐาตพฺพํฯ ยตฺตกํ เต โธวนฺติ, ตตฺตกํ โธวิตพฺพํฯ สเจ สงฺฆสฺส เทฺว ติโสฺส โปกฺขรณิโย วา อุทกโสณฺฑิโย วา โหนฺติ, กติกา จ กตา ''เอตฺถ นฺหายิตพฺพํ, อิโต ปานียํ คเหตพฺพํ, อิธ สพฺพปริโภโค กาตโพฺพ''ติฯ กติกวเตฺตเนว สพฺพํ กาตพฺพํฯ ยตฺถ กติกา นตฺถิ, ตตฺถ สพฺพปริโภโค วฏฺฏตีติฯ

มตฺติกาวตฺถุสฺมิํ – ยตฺถ มตฺติกา ทุลฺลภา โหติ, นานปฺปการา วา วณฺณมตฺติกา อาหริตฺวา ฐปิตา, ตตฺถ โถกาปิ ปญฺจมาสกํ อคฺฆติ, ตสฺมา ปาราชิกํฯ สงฺฆิเก ปน กเมฺม เจติยกเมฺม จ นิฏฺฐิเต สงฺฆํ อาปุจฺฉิตฺวา วา ตาวกาลิกํ วา คเหตุํ วฏฺฏติฯ สุธายปิ จิตฺตกมฺมวเณฺณสุปิ เอเสว นโยฯ

ติณวตฺถูสุ – ฌาปิตติเณ ฐานาจาวนสฺส อภาวา ทุกฺกฏํ, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหติฯ สโงฺฆ ติณวตฺถุํ ชคฺคิตฺวา สงฺฆิกํ อาวาสํ ฉาเทติ, ปุน กทาจิ ชคฺคิตุํ น สโกฺกติ, อเถโญฺญ เอโก ภิกฺขุ วตฺตสีเสน ชคฺคติ, สงฺฆเสฺสเวตํฯ โน เจ ชคฺคติ, สเงฺฆเนโก ภิกฺขุ วตฺตโพฺพ ''ชคฺคิตฺวา เทหี''ติฯ โส เจ ภาคํ อิจฺฉติ, ภาคํ ทตฺวาปิ ชคฺคาเปตพฺพํฯ สเจ ภาคํ วเฑฺฒติ, ทาตพฺพเมวฯ วเฑฺฒติเยว, ''คจฺฉ ชคฺคิตฺวา สพฺพํ คเหตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ เสนาสนํ ฉาเทหี''ติ วตฺตโพฺพฯ กสฺมา? นเฏฺฐ อโตฺถ นตฺถิฯ ททเนฺตหิ ปน สวตฺถุกํ น ทาตพฺพํ , ครุภณฺฑํ โหติ; ติณมตฺตํ ปน ทาตพฺพํฯ ตสฺมิํ เจ ชคฺคิตฺวา อตฺตโน เสนาสนํ ฉาเทเนฺต ปุน สโงฺฆ ชคฺคิตุํ ปโหติ, ''ตฺวํ มา ชคฺคิ, สโงฺฆ ชคฺคิสฺสตี''ติ วตฺตโพฺพติฯ

มญฺจาทีนิ สตฺต วตฺถูนิ ปากฏาเนวฯ ปาฬิยํ ปน อนาคตมฺปิ ปาสาณตฺถมฺภํ วา รุกฺขตฺถมฺภํ วา อญฺญํ วา กิญฺจิ ปาทคฺฆนกํ หรนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ ปธานฆราทีสุ ฉฑฺฑิตปติตานํ ปริเวณาทีนํ กุฏฺฏมฺปิ ปาการมฺปิ ภินฺทิตฺวา อิฏฺฐกาทีนิ อวหรนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ กสฺมา? สงฺฆิกํ นาม กทาจิ อชฺฌาวสนฺติ, กทาจิ น อชฺฌาวสนฺติฯ ปจฺจเนฺต โจรภเยน ชนปเท วุฏฺฐหเนฺต ฉฑฺฑิตวิหาราทีสุ กิญฺจิ ปริกฺขารํ หรนฺตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ เย ปน ตโต ตาวกาลิกํ หรนฺติ, ปุน อาวสิเตสุ จ วิหาเรสุ ภิกฺขู อาหราเปนฺติ, ทาตพฺพํฯ สเจปิ ตโต อาหริตฺวา เสนาสนํ กตํ โหติ, ตํ วา ตทคฺฆนกํ วา ทาตพฺพเมวฯ ''ปุน อาวสิสฺสามา''ติ อาลยํ อจฺฉินฺทิตฺวา วุฏฺฐิเตสุ ชนปเทสุ คณสนฺตกํ วา ปุคฺคลิกํ วา คหิตํ โหติ; เต เจ อนุชานนฺติ, ปฏิกเมฺมน กิจฺจํ นตฺถิฯ สงฺฆิกํ ปน ครุภณฺฑํ, ตสฺมา ปฏิกมฺมํ กตฺตพฺพเมวฯ

๑๕๗. วิหารปริโภควตฺถุ อุตฺตานตฺถเมวฯ

***อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ตาวกาลิกํ หริตุ**นฺติ* เอตฺถ โย ภิกฺขุ สงฺฆิกํ มญฺจํ วา ปีฐํ วา ตาวกาลิกํ หริตฺวา อตฺตโน ผาสุกฏฺฐาเน เอกมฺปิ เทฺวปิ มาเส สงฺฆิกปริโภเคน ปริภุญฺชติ, อาคตาคตานํ วุฑฺฒตรานํ เทติ, นปฺปฏิพาหติ , ตสฺส ตสฺมึ นฏฺเฐปิ ชิณฺณปิ โจราวหเฏปิ คีวา น โหติฯ วสิตฺวา ปน คจฺฉนฺเตน ยถาฐาเน ฐเปตพฺพํฯ โย ปน ปุคฺคลิกปริโภเคน ปริภุญฺชติ, อาคตาคตานํ วุฑฺฒตรานํ น เทติ, ตสฺมึ นฏฺเฐ ตสฺส คีวา โหติฯ อญฺญํ ปน อาวาสํ หริตฺวา ปริภุญฺชเนฺตน สเจ ตตฺถ วุฑฺฒตโร อาคนฺตฺวา วุฏฺฐาเปติ, ‘‘มยา อิทํ อสุกาวาสโต นาม อาหฏํ, คจฺฉามิ, นํ ปากติกํ กโรมี’’ติ วตฺตพฺพํฯ สเจ โส ภิกฺขุ ‘‘อหํ ปากติกํ กริสฺสามี’’ติ วทติ, ตสฺส ภารํ กตฺวาปิ คนฺตุํ วฏฺฏตีติ **สเงฺขปฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ

จมฺปาวตฺถุมฺหิ – **เตกฏุลยาคู**ติ ติลตณฺฑุลมุเคฺคหิ วา ติลตณฺฑุลมาเสหิ วา ติลตณฺฑุลกุลเตฺถหิ วา ติลตณฺฑุเลหิ สทฺธึ ยํกิญฺจิ เอกํ อปรณฺณํ ปกฺขิปิตฺวา ตีหิ กตา, เอตํ กิร อิเมหิ ตีหิ จตุภาคอุทกสมฺภิเนฺน ขีเร สปฺปิมธุสกฺกราทีหิ โยเชตฺวา กโรนฺติฯ

ราชคหวตฺถุมฺหิ – **มธุโคฬโก**ติ อติรสกปูโว วุจฺจติ; ‘‘มธุสีสก’’นฺติปิ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ วตฺถุทฺวเยปิ โอทนภาชนียวตฺถุสฺมึ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

๑๕๘. อชฺชุกวตฺถุสฺมึ – **เอตทโวจา**ติ คิลาโน หุตฺวา อโวจฯ **อายสฺมา อุปาลิ อายสฺมโต อชฺชุกสฺส ปกฺโข**ติ น อคติคมนวเสน ปกฺโข, อปิ จ โข อนาปตฺติสญฺญิตาย ลชฺชีอนุคฺคเหน วินยานุคฺคเหน จ เถโร ปกฺโขติ เวทิตโพฺพฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

๑๕๙. พาราณสีวตฺถุสฺมึ – **โจเรหิ อุปทฺทุต**นฺติ โจเรหิ วิลุตฺตํฯ **อิทฺธิยา อาเนตฺวา ปาสาเท ฐเปสี**ติ เถโร กิร ตํ กุลํ โสกสลฺลสมปฺปิตํ อาวฏฺฏนฺตํ วิวฏฺฏนฺตํ ทิสฺวา ตสฺส กุลสฺส อนุกมฺปาย ปสาทานุรกฺขณตฺถาย ธมฺมานุคฺคเหน อตฺตโน อิทฺธิยา ‘‘เตสํเยว ปาสาทํ ทารกานํ สมีเป โหตู’’ติ อธิฏฺฐาสิฯ ทารกา ‘‘อมฺหากํ ปาสาโท’’ติ สญฺชานิตฺวา อภิรุหึสุฯ ตโต เถโร อิทฺธึ ปฏิสํหริ, ปาสาโทปิ สกฏฺฐาเนเยว อฏฺฐาสิฯ โวหารวเสน ปน วุตฺตํ ‘‘**เต ทารเก อิทฺธิยา อาเนตฺวา ปาสาเท ฐเปสี**’’ติฯ **อิทฺธิวิสเย**ติ อีทิสาย อธิฏฺฐานิทฺธิยา อนาปตฺติฯ วิกุพฺพนิทฺธิ ปน น วฏฺฏติฯ

๑๖๐-๑. อวสาเน วตฺถุทฺวยํ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย

ทุติยปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ตตฺรายํ อนุสาสนี –

ทุติยํ อทุติเยน, ยํ ชิเนน ปกาสิตํ;
ปราชิตกิเลเสน, ปาราชิกมิทํ อิธฯ

สิกฺขาปทํ สมํ เตน, อญฺญํ กิญฺจิ น วิชฺชติ;
อเนกนยโวกิณฺณํ, คมฺภีรตฺถวินิจฺฉยํฯ

ตสฺมา วตฺถุมฺหิ โอติเณฺณ, ภิกฺขุนา วินยญฺญุนา;
วินยานุคฺคเหเนตฺถ, กโรเนฺตน วินิจฺฉยํฯ

ปาฬึ อฏฺฐกถเญฺจว, สาธิปฺปายมเสสโต;
โอคยฺห อปฺปมเตฺตน, กรณีโย วินิจฺฉโยฯ

อาปตฺติทสฺสนุสฺสาโห, น กตฺตโพฺพ กุทาจนํ;
ปสฺสิสฺสามิ อนาปตฺติ-มิติ กยิราถ มานสํฯ

ปสฺสิตฺวาปิ จ อาปตฺตึ, อวตฺวาว ปุนปฺปุนํ;
วีมํสิตฺวาถ วิญฺญูหิ, สํสนฺทิตฺวา จ ตํ วเทฯ

กปฺปิเยปิ จ วตฺถุสฺมึ, จิตฺตสฺส ลหุวตฺติโน;
วเสน สามญฺญคุณา, จวนฺตีธ ปุถุชฺชนาฯ

ตสฺมา ปรปริกฺขารํ, อาสีวิสมิโวรคํ;
อคฺคึ วิย จ สมฺปสฺสํ, นามเสยฺย วิจกฺขโณติฯ

ปาราชิกกณฺฑ-อฏฺฐกถาย

ปฐโม ภาโค นิฏฺฐิโตฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

วินยปิฏเก

ปาราชิกกณฺฑ-อฏฺฐกถา (ทุติโย ภาโค)

๓. ตติยปาราชิกํ

ตติยํ ตีหิ สุเทฺธน, ยํ พุเทฺธน วิภาวิตํ;
ปาราชิกํ ตสฺส ทานิ, ปโตฺต สํวณฺณนากฺกโมฯ

ยสฺมา ตสฺมา สุวิเญฺญยฺยํ, ยํ ปุเพฺพ จ ปกาสิตํ;
ตํ วชฺชยิตฺวา อสฺสาปิ, โหติ สํวณฺณนา อยํฯ

ปฐมปญฺญตฺตินิทานวณฺณนา

๑๖๒. **เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลาย**นฺติ เอตฺถ **เวสาลิย**นฺติ เอวํนามเก อิตฺถิลิงฺควเสน ปวตฺตโวหาเร นคเรฯ ตญฺหิ นครํ ติกฺขตฺตุํ ปาการปริเกฺขปวฑฺฒเนน วิสาลีภูตตฺตา ‘‘เวสาลี’’ติ วุจฺจติฯ อิทมฺปิ จ นครํ สพฺพญฺญุตปฺปเตฺตเยว สมฺมาสมฺพุเทฺธ สพฺพากาเรน เวปุลฺลํ ปตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ โคจรคามํ ทเสฺสตฺวา นิวาสฎฺฐาน มาห – **‘‘มหาวเน กูฏาคารสาลาย’’**นฺติฯ ตตฺถ **มหาวนํ** นาม สยํชาตํ อโรปิมํ

สปริเจฺฉทํ มหนฺตํ วนํฯ กปิลวตฺถุสามนฺตา ปน มหาวนํ หิมวเนฺตน สห เอกาพทฺธํ อปริเจฺฉทํ หุตฺวา มหาสมุทฺทํ อาหจฺจ ฐิตํฯ อิทํ ตาทิสํ น โหติ, สปริเจฺฉทํ มหนฺตํ วนนฺติ มหาวนํฯ **กูฏาคารสาลา** ปน มหาวนํ นิสฺสาย กเต อาราเม กูฏาคารํ อโนฺต กตฺวา หํสวฏฺฏกจฺฉทเนน กตา สพฺพาการสมฺปนฺนา พุทฺธสฺส ภควโต คนฺธกุฏิ เวทิตพฺพาฯ

อเนกปริยาเยน อสุภกถํ กเถตีติ อเนเกหิ การเณหิ อสุภาการสนฺทสฺสนปฺปวตฺตํ กายวิจฺฉนฺทนิยกถํ กเถติฯ เสยฺยถิทํ – ‘‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา…เป. … มุตฺต’’นฺติฯ กิํ วุตฺตํ โหติ? ภิกฺขเว, อิมสฺมิํ พฺยามมเตฺต กเฬวเร สพฺพากาเรนปิ วิจินโนฺต น โกจิ กิญฺจิ มุตฺตํ วา มณิํ วา เวฬุริยํ วา อครุํ วา จนฺทนํ วา กุงฺกุมํ วา กปฺปูรํ วา วาสจุณฺณาทีนิ วา อณุมตฺตมฺปิ สุจิภาวํ ปสฺสติฯ อถ โข ปรมทุคฺคนฺธํ เชคุจฺฉํ อสฺสิรีกทสฺสนํ เกสโลมาทินานปฺปการํ อสุจิํเยว ปสฺสติฯ ตสฺมา น เอตฺถ ฉโนฺท วา ราโค วา กรณีโยฯ เยปิ หิ อุตฺตมงฺเค สิรสฺมิํ ชาตา เกสา นาม, เตปิ อสุภา เจว อสุจิโน จ ปฏิกฺกูลา จฯ โส จ เนสํ อสุภาสุจิปฏิกฺกูลภาโว วณฺณโตปิ สณฺฐานโตปิ คนฺธโตปิ อาสยโตปิ โอกาสโตปีติ ปญฺจหิ การเณหิ เวทิตโพฺพฯ เอวํ โลมาทีนนฺติฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๑๘๒) วุตฺตนเยน เวทิตโพฺพฯ อิติ ภควา เอกเมกสฺมิํ โกฏฺฐาเส ปญฺจปญฺจปฺปเภเทน อเนกปริยาเยน อสุภกถํ กเถติฯ

อสุภาย วณฺณํ ภาสตีติ อุทฺธุมาตกาทิวเสน อสุภมาติกํ นิกฺขิปิตฺวา ปทภาชนีเยน ตํ วิภชโนฺต วเณฺณโนฺต สํวเณฺณโนฺต อสุภาย วณฺณํ ภาสติฯ ***อสุภภาวนาย วณฺณํ ภาสตีติ*** ยา อยํ เกสาทีสุ วา อุทฺธุมาตกาทีสุ วา อชฺฌตฺตพหิทฺธาวตฺถูสุ อสุภาการํ คเหตฺวา ปวตฺตสฺส จิตฺตสฺส ภาวนา วฑฺฒนา ผาติกมฺมํ, ตสฺสา อสุภภาวนาย อานิสํสํ ทเสฺสโนฺต วณฺณํ ภาสติ, คุณํ ปริกิเตฺตติฯ เสยฺยถิทํ – ‘‘อสุภภาวนาภิยุโตฺต, ภิกฺขเว , ภิกฺขุ เกสาทีสุ วา วตฺถูสุ อุทฺธุมาตกาทีสุ วา ปญฺจงฺควิปฺปหีนํ ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ ติวิธกลฺยาณํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ ปฐมํ ฌานํ ปฏิลภติฯ โส ตํ ปฐมชฺฌานสงฺขาตํ จิตฺตมญฺชูสํ นิสฺสาย วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อุตฺตมตฺถํ อรหตฺตํ ปาปุณาตี’’ติฯ

ตตฺริมานิ ปฐมสฺส ฌานสฺส ทส ลกฺขณานิ – ปาริปนฺถิกโต จิตฺตวิสุทฺธิ, มชฺฌิมสฺส สมาธินิมิตฺตสฺส ปฏิปตฺติ, ตตฺถ จิตฺตปกฺขนฺทนํ, วิสุทฺธสฺส จิตฺตสฺส อชฺฌุเปกฺขนํ, สมถปฺปฏิปนฺนสฺส อชฺฌุเปกฺขนํ, เอกตฺตุปฏฺฐานสฺส อชฺฌุเปกฺขนํ, ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน สมฺปหํสนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน อาเสวนเฏฺฐน สมฺปหํสนาติฯ

ตตฺรายํ ปาฬิ – ‘‘ปฐมสฺส ฌานสฺส โก อาทิ, กิํ มเชฺฌ, กิํ ปริโยสานํ? ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิ, อุเปกฺขานุพฺรูหนา มเชฺฌ, สมฺปหํสนา ปริโยสานํฯ ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิ, อาทิสฺส กติ ลกฺขณานิ? อาทิสฺส ตีณิ ลกฺขณานิ – โย ตสฺส ปริปนฺถตโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ, วิสุทฺธตฺตา จิตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ, ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ ยญฺจ ปริปนฺถโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ, ยญฺจ วิสุทฺธตฺตา จิตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ, ยญฺจ ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิ, อาทิสฺส อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานิฯ เตน วุจฺจติ – ‘ปฐมํ ฌานํ อาทิกลฺยาณเญฺจว โหติ ติลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ’ฯ

‘‘ปฐมสฺส ฌานสฺส อุเปกฺขานุพฺรูหนา มเชฺฌ, มชฺฌสฺส กติ ลกฺขณานิ? มชฺฌสฺส ตีณิ ลกฺขณานิ – วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ, สมถปฺปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ, เอกตฺตุปฏฺฐานํ อชฺฌุเปกฺขติฯ ยญฺจ วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ, ยญฺจ สมถปฺปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ , ยญฺจ เอกตฺตุ

ปฏฺฐานํ อชฺฌุเปกฺขติฯ ปฐมสฺส ฌานสฺส อุเปกฺขานุพฺรูหนา มชฺเฌ, มชฺฌสฺส อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานิฯ เตน วุจฺจติ – ‘ปฐมํ ฌานํ มชฺเฌกลฺยาณญฺเจว โหติ ติลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ’ฯ

‘‘ปฐมสฺส ฌานสฺส สมฺปหํสนา ปริโยสานํ, ปริโยสานสฺส กติ ลกฺขณานิ? ปริโยสานสฺส จตฺตาริ ลกฺขณานิ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนฏฺเฐน สมฺปหํสนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสฏฺเฐน สมฺปหํสนา, ตทุปควีริยวาหนฏฺเฐน สมฺปหํสนา, อาเสวนฏฺเฐน สมฺปหํสนาฯ ปฐมสฺส ฌานสฺส สมฺปหํสนา ปริโยสานํ, ปริโยสานสฺส อิมานิ จตฺตาริ ลกฺขณานิ ฯ เตน วุจฺจติ – ‘ปฐมํ ฌานํ ปริโยสานกลฺยาณญฺเจว โหติ จตุลกฺขณสมฺปนฺนญฺจฯ ‘‘เอวํ ติวิธตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ วิตกฺกสมฺปนฺนญฺเจว โหติ วิจารสมฺปนฺนญฺจ ปีติสมฺปนฺนญฺจ สุขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจา’’ติ (ปฏิ. โร. ๑.๑๕๘)ฯ

อาทิสฺส อาทิสฺส อสุภสมาปตฺติยา วณฺณํ ภาสตีติ ‘‘เอวมฺปิ อิตฺถมฺปี’’ติ ปุนปฺปุนํ ววตฺถานํ กตฺวา อาทิสโนฺต อสุภสมาปตฺติยา วณฺณํ ภาสติ, อานิสํสํ กเถติ, คุณํ ปริกิเตฺตติฯ เสยฺยถิทํ – ‘‘อสุภสญฺญาปริจิเตน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน เจตสา พหุลํ วิหรโต เมถุนธมฺมสมาปตฺติยา จิตฺตํ ปฏิลียติ ปฏิกุฏติ ปฏิวฏฺฏติ, น สมฺปสารียติ, อุเปกฺขา วา ปาฏิกุลฺยตา วา สณฺฐาติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, กุกฺกุฏปตฺตํ วา นฺหารุทฺททุลํ วา อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตํ ปฏิลียติ ปฏิกุฏติ ปฏิวฏฺฏติ, น สมฺปสารียติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อสุภสญฺญาปริจิเตน ภิกฺขุโน เจตสา พหุลํ วิหรโต เมถุนธมฺมสมาปตฺติยา จิตฺตํ ปฏิลียติ ปฏิกุฏติ ปฏิวฏฺฏติ, น สมฺปสารียตี’’ติ (อ. นิ. ๗.๔๙)ฯ

อิจฺฉามหํ, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาสํ ปฏิสลฺลียิตุนฺติ อหํ ภิกฺขเว เอกํ อฑฺฒมาสํ ปฏิสลฺลียิตุํ นิลียิตุํ เอโกว หุตฺวา วิหริตุํ อิจฺฉามีติ อโตฺถฯ **นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตโพฺพ อญฺญตฺร เอเกน ปิณฺฑปาตนีหารเกนา**ติ โย อตฺตนา ปยุตฺตวาจํ อกตฺวา มมตฺถาย สเทฺธสุ กุเลสุ ปฏิยตฺตํ ปิณฺฑปาตํ นีหริตฺวา มยฺหํ อุปนาเมติ, ตํ ปิณฺฑปาตนีหารกํ เอกํ ภิกฺขุํ ฐเปตฺวา นมฺหิ อเญฺญน เกนจิ ภิกฺขุนา วา คหเฏฺฐน วา อุปสงฺกมิตโพฺพติฯ

กสฺมา ปน เอวมาหาติ? อตีเต กิร ปญฺจสตา มิคลุทฺทกา มหตีหิ ทณฺฑวาคุราหิ อรญฺญํ ปริกฺขิปิตฺวา หฎฺฐตุฎฺฐา เอกโตเยว ยาวชีวํ มิคปกฺขิฆาตกเมฺมน ชีวิกํ กเปฺปตฺวา นิรเย อุปฺปนฺนา; เต ตตฺถ ปจฺจิตฺวา ปุเพฺพ กเตน เกนจิเทว กุสลกเมฺมน มนุเสฺสสุ อุปฺปนฺนา กลฺยาณูปนิสฺสยวเสน สเพฺพปิ ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภึสุ; เตสํ ตโต มูลากุสลกมฺมโต อวิปกฺกวิปากา อปราปรเจตนา ตสฺมิํ อฑฺฒมาสพฺภนฺตเร อตฺตูปกฺกเมน จ ปรูปกฺกเมน จ ชีวิตุปเจฺฉทาย โอกาสมกาสิ, ตํ ภควา อทฺทสฯ กมฺมวิปาโก นาม น สกฺกา เกนจิ ปฏิพาหิตุํฯ เตสุ จ ภิกฺขูสุ ปุถุชฺชนาปิ อตฺถิ โสตาปนฺนสกทาคามีอนาคามีขีณาสวาปิฯ ตตฺถ ขีณาสวา อปฺปฏิสนฺธิกา, อิตเร อริยสาวกา นิยตคติกา สุคติปรายณา, ปุถุชฺชนานํ ปน คติ อนิยตาฯ อถ ภควา จิเนฺตสิ – ‘‘อิเม อตฺตภาเว ฉนฺทราเคน มรณภยภีตา น สกฺขิสฺสนฺติ คติํ วิโสเธตุํ, หนฺท เนสํ ฉนฺทราคปฺปหานาย อสุภกถํ กเถมิฯ ตํ สุตฺวา อตฺตภาเว วิคตจฺฉนฺทราคตาย คติวิโสธนํ กตฺวา สเคฺค ปฏิสนฺธิํ คณฺหิสฺสนฺติฯ เอวํ เนสํ มม สนฺติเก ปพฺพชฺชา สาตฺถิกา ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตโต เตสํ อนุคฺคหาย อสุภกถํ กเถสิ กมฺมฏฺฐานสีเสน, โน มรณวณฺณสํวณฺณนาธิปฺปาเยนฯ กเถตฺวา จ ปนสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สเจ มํ อิมํ อฑฺฒมาสํ ภิกฺขู ปสฺสิสฺสนฺติ, ‘อชฺช เอโก ภิกฺขุ มโต, อชฺช เทฺว…เป.… อชฺช ทสา’ติ อาคนฺตฺวา อาคนฺตฺวา อาโรเจสฺสนฺติฯ อยญฺจ

กมฺมวิปาโก น สกฺกา มยา วา อเญฺญน วา ปฏิพาหิตุํฯ สฺวาหํ ตํ สุตฺวาปิ กึ กริสฺสามิ? กึ เม อนตฺถเกน อนยพฺยสเนน สุเตน? หนฺทาหํ ภิกฺขูนํ อทสฺสนํ อุปคจฺฉามี''ติฯ ตสฺมา เอวมาห – ''อิจฺฉามหํ, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาสํ ปติสลฺลียิตุํ; นมฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตพฺโพ อญฺญตฺร เอเกน ปิณฺฑปาตนีหารเกนา''ติฯ

อปเร ปนาหุ – ''ปรูปวาทวิวชฺชนตฺถํ เอวํ วตฺวา ปฏิสลฺลีโน''ติฯ ปเร กิร ภควนฺตํ อุปวทิสฺสนฺติ – ''อยํ 'สพฺพญฺญู, อหํ สทฺธมฺมวรจกฺกวตฺตี'ติ ปฏิชานมาโน อตฺตโนปิ สาวเก อญฺญมญฺญํ ฆาเตเนฺต นิวาเรตุํ น สโกฺกติฯ กิมญฺญํ สกฺขิสฺสตี''ติ? ตตฺถ ปณฺฑิตา วกฺขนฺติ – ''ภควา ปฏิสลฺลานมนุยุโตฺต นยิมํ ปวตฺติํ ชานาติ, โกจิสฺส อาโรจยิตาปิ นตฺถิ, สเจ ชาเนยฺย อทฺธา นิวาเรยฺยา''ติฯ อิทํ ปน อิจฺฉามตฺตํ, ปฐมเมเวตฺถ การณํฯ **นาสฺสุธา**ติ เอตฺถ **''อสฺสุธา''**ติ ปทปูรณมเตฺต อวธารณเตฺถ วา นิปาโต; เนว โกจิ ภควนฺตํ อุปสงฺกมตีติ อโตฺถฯ

อเนเกหิ วณฺณสณฺฐานาทีหิ การเณหิ โวกาโร อสฺสาติ **อเนกาการโวกาโร;** อเนกาการโวกิโณฺณ อเนกการณสมฺมิโสฺสติ วุตฺตํ โหติฯ โก โส? อสุภภาวนานุโยโค, ตํ **อเนกาการโวการํ อสุภภาวนานุโยคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺตี**ติ ยุตฺตปยุตฺตา วิหรนฺติฯ **อฏฺฏียนฺตี**ติ สเกน กาเยน อฏฺฏา ทุกฺขิตา โหนฺติ ฯ **หรายนฺตี**ติ ลชฺชนฺติฯ **ชิคุจฺฉนฺตี**ติ สญฺชาตชิคุจฺฉา โหนฺติฯ **ทหโร**ติ ตรุโณฯ **ยุวา**ติ โยพฺพเนน สมนฺนาคโตฯ **มณฺฑนกชาติโก**ติ มณฺฑนกปกติโกฯ **สีสํนฺหาโต**ติ สีเสน สทฺธิํ นฺหาโตฯ **ทหโร ยุวา**ติ เจตฺถ ทหรวจเนน ปฐมโยพฺพนภาวํ ทเสฺสติฯ ปฐมโยพฺพเน หิ สตฺตา วิเสเสน มณฺฑนกชาติกา โหนฺติฯ สีสํนฺหาโตติ อิมินา มณฺฑนานุโยคกาลํฯ ยุวาปิ หิ กิญฺจิ กมฺมํ กตฺวา สํกิลิฏฺฐสรีโร น มณฺฑนานุยุโตฺต โหติ; สีสํนฺหาโต ปน โส มณฺฑนเมวานุยุญฺชติฯ อหิกุณปาทีนิ ทฏฺฐุมฺปิ น อิจฺฉติฯ โส ตสฺมิํ ขเณ อหิกุณเปน วา กุกฺกุรกุณเปน วา มนุสฺสกุณเปน วา กเณฺฐ อาสเตฺตน เกนจิเทว ปจฺจตฺถิเกน อาเนตฺวา กเณฺฐ พเทฺธน ปฏิมุเกฺกน ยถา อฏฺฏีเยยฺย หราเยยฺย ชิคุเจฺฉยฺย; เอวเมว เต ภิกฺขู สเกน กาเยน อฏฺฏียนฺตา หรายนฺตา ชิคุจฺฉนฺตา โส วิย ปุริโส ตํ กุณปํ วิคตจฺฉนฺทราคตาย อตฺตโน กายํ ปริจฺจชิตุกามา หุตฺวา สตฺถํ อาทาย อตฺตนาปิ อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปนฺติฯ ''ตฺวํ มํ ชีวิตา โวโรเปหิ; อหํ ต''นฺติ เอวํ อญฺญมญฺญมฺปิ ชีวิตา โวโรเปนฺติฯ

มิคลณฺฑิกมฺปิ สมณกุตฺตกนฺติ **มิคลณฺฑิโก**ติ ตสฺส นามํ; **สมณกุตฺตโก**ติ สมณเวสธารโกฯ โส กิร สิขามตฺตํ ฐเปตฺวา สีสํ มุเณฺฑตฺวา เอกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ อํเส กตฺวา วิหารํเยว อุปนิสฺสาย วิฆาสาทภาเวน ชีวติฯ ตมฺปิ มิคลณฺฑิกํ สมณกุตฺตกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทนฺติฯ **สาธู**ติ อายาจนเตฺถ นิปาโตฯ **โน**ติ อุปโยคพหุวจนํ, สาธุ อาวุโส อเมฺห ชีวิตา โวโรเปหีติ วุตฺตํ โหติฯ เอตฺถ จ อริยา เนว ปาณาติปาตํ กริํสุ น สมาทเปสุํ, น สมนุญฺญา อเหสุํฯ ปุถุชฺชนา ปน สพฺพมกํสุฯ **โลหิตกนฺ**ติ โลหิตมกฺขิตํฯ **เยน วคฺคุมุทานที**ติ วคฺคุมตา โลกสฺส ปุญฺญสมฺมตา นทีฯ โสปิ กิร ''ตํ ปาปํ ตตฺถ ปวาเหสฺสามี''ติ สญฺญาย คโต, นทิยา อานุภาเวน อปฺปมตฺตกมฺปิ ปาปํ ปหีนํ นาม นตฺถิฯ

๑๖๓. **อหุเทว กุกฺกุจฺจ**นฺติ เตสุ กิร ภิกฺขูสุ เกนจิปิ กายวิกาโร วา วจีวิกาโร วา น กโต, สเพฺพ สตา สมฺปชานา ทกฺขิเณน ปเสฺสน นิปชฺชิํสุฯ ตํ อนุสฺสรโต ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อโหสิเยวฯ **อหุ วิปฺปฏิสาโร**ติ ตเสฺสว กุกฺกุจฺจสฺส สภาวนิยมนตฺถเมตํ วุตฺตํ ฯ วิปฺปฏิสารกุกฺกุจฺจํ อโหสิ, น วินยกุกฺกุจฺจนฺติฯ **อลาภา วต เม**ติอาทิ กุกฺกุจฺจสฺส ปวตฺติอาการทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อลาภา วต เม**ติ อายติํ ทานิ มม หิตสุขลาภา นาม นตฺถีติ อนุตฺถุนาติฯ **''น วต เม ลาภา''**ติอิมินา ปน ตเมวตฺถํ ทฬฺหํ กโรติฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – สเจปิ โกจิ ''ลาภา เต''ติ วเทยฺย,

ตํ มิจฺฉา, น วต เม ลาภาติฯ **ทุลฺลทฺธํ วต เม**ติ กุสลานุภาเวน ลทฺธมฺปิ อิทํ มนุสฺสตฺตํ ทุลฺลทฺธํ วต เมฯ **น วต เม สุลทฺธ**นฺติอิมินา ปน ตเมวตฺถํ ทฬฺหํ กโรติฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – สเจปิ โกจิ ''สุลทฺธํ เต''ติ วเทยฺย, ตํ มิจฺฉา; น วต เม สุลทฺธนฺติฯ **อปุญฺญํ ปสุต**นฺติ อปุญฺญํ อุปจิตํ ชนิตํ วาฯ กสฺมาติ เจ? **โยหํ ภิกฺขู…เป.… โวโรเปสิ**นฺติ ฯ ตสฺสโตฺถ – โย อหํ สีลวเนฺต ตาย เอว สีลวนฺตตาย กลฺยาณธเมฺม อุตฺตมธเมฺม เสฏฺฐธเมฺม ภิกฺขู ชีวิตา โวโรเปสินฺติฯ

อญฺญตรา มารกายิกาติ นามวเสน อปากฏา เอกา ภุมฺมเทวตา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มารปกฺขิกา มารสฺสนุวตฺติกา ''เอวมยํ มารเธยฺยํ มารวิสยํ นาติกฺกมิสฺสตี''ติ จิเนฺตตฺวา สพฺพาภรณวิภูสิตา หุตฺวา อตฺตโน อานุภาวํ ทสฺสยมานา อภิชฺชมาเน อุทเก ปถวีตเล จงฺกมมานา วิย อาคนฺตฺวา มิคลณฺฑิกํ สมณกุตฺตกํ เอตทโวจฯ **สาธุ สาธู**ติ สมฺปหํสนเตฺถ นิปาโต; ตสฺมา เอว ทฺวิวจนํ กตํฯ **อติเณฺณ ตาเรสี**ติ สํสารโต อติเณฺณ อิมินา ชีวิตาโวโรปเนน ตาเรสิ ปริโมเจสีติฯ อยํ กิร เอติสฺสา เทวตาย พาลาย ทุเมฺมธาย ลทฺธิ ''เย น มตา, เต สํสารโต น มุตฺตาฯ เย มตา, เต มุตฺตา''ติฯ ตสฺมา สํสารโมจกมิลกฺขา วิย เอวํลทฺธิกา หุตฺวา ตมฺปิ ตตฺถ นิโยเชนฺตี เอวมาหฯ อถ โข มิคลณฺฑิโก สมณกุตฺตโก ตาว ภุสํ อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโรปิ ตํ เทวตาย อานุภาวํ ทิสฺวา ''อยํ เทวตา เอวมาห – อทฺธา อิมินา อเตฺถน เอวเมว ภวิตพฺพ''นฺติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา **''ลาภา กิร เม''**ติอาทีนิ ปริกิตฺตยโนฺตฯ **วิหาเรน วิหารํ ปริเวเณน ปริเวณํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทตี**ติ ตํ ตํ วิหารญฺจ ปริเวณญฺจ อุปสงฺกมิตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา ภิกฺขู เอวํ วทติ – ''โก อติโณฺณ, กํ ตาเรมี''ติ?

โหติเยว ภยนฺติ มรณํ ปฏิจฺจ จิตฺตุตฺราโส โหติฯ **โหติ ฉมฺภิตตฺต**นฺติ หทยมํสํ อาทิํ กตฺวา ตสฺมา สรีรจลนํ โหติ; อติภเยน ถทฺธสรีรตฺตนฺติปิ เอเก, ถมฺภิตตฺตญฺหิ ฉมฺภิตตฺตนฺติ วุจฺจติฯ **โลมหํโส**ติ อุทฺธํฐิตโลมตา, ขีณาสวา ปน สตฺตสุญฺญตาย สุทิฏฺฐตฺตา มรณกสตฺตเมว น ปสฺสนฺติ, ตสฺมา เตสํ สพฺพเมฺปตํ นาโหสีติ เวทิตพฺพํฯ **เอกมฺปิ ภิกฺขุํ เทฺวปิ…เป.… สฏฺฐิมฺปิ ภิกฺขู เอกาเหน ชีวิตา โวโรเปสี**ติ เอวํ คณนวเสน สพฺพานิปิ ตานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ ชีวิตา โวโรเปสิฯ

๑๖๔. ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโตติ เตสํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ชีวิตกฺขยปตฺตภาวํ ญตฺวา ตโต เอกีภาวโต วุฏฺฐิโต ชานโนฺตปิ อชานโนฺต วิย กถาสมุฏฺฐาปนตฺถํ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิฯ **กิํ นุ โข อานนฺท ตนุภูโต วิย ภิกฺขุสโงฺฆ**ติ อานนฺท อิโต ปุเพฺพ พหู ภิกฺขู เอกโต อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติ, อุเทฺทสํ ปริปุจฺฉํ คณฺหนฺติ สชฺฌายนฺติ, เอกปโชฺชโต วิย อาราโม ทิสฺสติ, อิทานิ ปน อทฺธมาสมตฺตสฺส อจฺจเยน ตนุภูโต วิย ตนุโก มโนฺท อปฺปโก วิรฬวิรโฬ วิย ชาโต ภิกฺขุสโงฺฆฯ กินฺนุ โข การณํ, กิํ ทิสาสุ ปกฺกนฺตา ภิกฺขูติ?

อถายสฺมา อานโนฺท กมฺมวิปาเกน เตสํ ชีวิตกฺขยปฺปตฺติํ อสลฺลเกฺขโนฺต อสุภกมฺมฏฺฐานานุโยคปจฺจยา ปน สลฺลเกฺขโนฺต **''ตถา หิ ปน ภเนฺต ภควา''**ติอาทิํ วตฺวา ภิกฺขูนํ อรหตฺตปฺปตฺติยา อญฺญํ กมฺมฏฺฐานํ ยาจโนฺต **''สาธุ ภเนฺต ภควา''**ติอาทิมาหฯ ตสฺสโตฺถ – สาธุ ภเนฺต ภควา อญฺญํ การณํ อาจิกฺขตุ, เยน ภิกฺขุสโงฺฆ อรหเตฺต ปติฏฺฐเหยฺย; มหาสมุทฺทํ โอโรหณติตฺถานิ วิย หิ อญฺญานิปิ ทสานุสฺสติทสกสิณจตุธาตุววตฺถานพฺรหฺมวิหารานาปานสติปฺปเภทานิ พหูนิ นิพฺพาโนโรหณกมฺมฏฺฐานานิ สนฺติฯ เตสุ ภควา ภิกฺขู สมสฺสาเสตฺวา อญฺญตรํ กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขตูติ อธิปฺปาโยฯ

อถ ภควา ตถา กาตุกาโม เถรํ อุยฺโยเชนฺโต “**เตนหานนฺทา**”ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **เวสาลึ อุปนิสฺสายา**ติ เวสาลึ อุปนิสฺสาย สมนฺตา คาวุเตปิ อฑฺฒโยชเนปิ ยาวติกา ภิกฺขู วิหรนฺติ , เต สเพฺพ สนฺนิปาเตหีติ อโตฺถฯ **เต สเพฺพ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิปาเตตฺวา**ติ อตฺตนา คนฺตุํ ยุตฺตฏฺฐานํ สยํ คนฺตฺวา อญฺญตฺถ ทหรภิกฺขู ปหิณิตฺวา มุหุเตฺตเนว อนวเสเส ภิกฺขู อุปฏฺฐานสาลายํ สมูหํ กตฺวาฯ **ยสฺส ทานิ ภเนฺต ภควา กาลํ มญฺญตี**ติ เอตฺถ อยมธิปฺปาโย – ภควา ภิกฺขุสโงฺฆ สนฺนิปติโต เอส กาโล ภิกฺขูนํ ธมฺมกถํ กาตุํ, อนุสาสนึ ทาตุํ, อิทานิ ยสฺส ตุเมฺห กาลํ ชานาถ, ตํ กตฺตพฺพนฺติฯ

อานาปานสฺสติสมาธิกถา

๑๖๕. อถ โข ภควา…เป.… ภิกฺขู อามเนฺตสิ – **อยมฺปิ โข ภิกฺขเว**ติ อามเนฺตตฺวา จ ปน ภิกฺขูนํ อรหตฺตปฺปตฺติยา ปุเพฺพ อาจิกฺขิตอสุภกมฺมฏฺฐานโต อญฺญํ ปริยายํ อาจิกฺขโนฺต “**อานาปานสฺสติสมาธี**”ติ อาหฯ

อิทานิ ยสฺมา ภควตา ภิกฺขูนํ สนฺตปณีตกมฺมฏฺฐานทสฺสนตฺถเมว อยํ ปาฬิ วุตฺตา, ตสฺมา อปริหาเปตฺวา อตฺถโยชนากฺกมํ เอตฺถ วณฺณนํ กริสฺสามิฯ ตตฺร **“อยมฺปิ โข ภิกฺขเว”**ติ อิมสฺส ตาว ปทสฺส อยํ โยชนา – ภิกฺขเว น เกวลํ อสุภภาวนาเยว กิเลสปฺปหานาย สํวตฺตติ, อปิจ อยมฺปิ โข อานาปานสฺสติสมาธิ…เป.… วูปสเมตีติฯ

อยํ ปเนตฺถ อตฺถวณฺณนา – **อานาปานสฺสตี**ติ อสฺสาสปสฺสาสปริคฺคาหิกา สติฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปฏิสมฺภิทายํ** –

> “**อาน**นฺติ อสฺสาโส, โน ปสฺสาโสฯ **อปาน**นฺติ ปสฺสาโส, โน อสฺสาโสฯ อสฺสาสวเสน อุปฏฺฐานํ **สติ,** ปสฺสาสวเสน อุปฏฺฐานํ **สติ**ฯ โย อสฺสสติ ตสฺสุปฏฺฐาติ, โย ปสฺสสติ ตสฺสุปฏฺฐาตี’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๖๐)ฯ

สมาธีติ ตาย อานาปานปริคฺคาหิกาย สติยา สทฺธึ อุปฺปนฺนา จิเตฺตกคฺคตา; สมาธิสีเสน จายํ เทสนา, น สติสีเสนฯ ตสฺมา อานาปานสฺสติยา ยุโตฺต สมาธิ อานาปานสฺสติสมาธิ, อานาปานสฺสติยํ วา สมาธิ อานาปานสฺสติสมาธีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ภาวิโต**ติ อุปฺปาทิโต วฑฺฒิโต จฯ **พหุลีกโต**ติ ปุนปฺปุนํ กโตฯ **สโนฺต เจว ปณีโต จา**ติ สโนฺต เจว ปณีโต เจว, อุภยตฺถ เอวสเทฺทน นิยโม เวทิตโพฺพฯ กึ วุตฺตํ โหติ? อยญฺหิ ยถา อสุภกมฺมฏฺฐานํ เกวลํ ปฏิเวธวเสน สนฺตญฺจ ปณีตญฺจ โอฬาริการมฺมณตฺตา ปน ปฏิกูลารมฺมณตฺตา จ อารมฺมณวเสน เนว สนฺตํ น ปณีตํ, น เอวํ เกนจิ ปริยาเยน อสโนฺต วา อปฺปณีโต วา, อปิจ โข อารมฺมณสนฺตตายปิ สโนฺต วูปสโนฺต นิพฺพุโต ปฏิเวธสงฺขาตองฺคสนฺตตายปิ อารมฺมณปฺปณีตตายปิ ปณีโต อติตฺติกโร องฺคปฺปณีตตายปีติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘สโนฺต เจว ปณีโต จา’’ติฯ

อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโรติ เอตฺถ ปน นาสฺส เสจนนฺติ อเสจนโก อนาสิตฺตโก อโพฺพกิโณฺณ ปาเฏโกฺก อาเวณิโก, นเตฺถตฺถ ปริกเมฺมน วา อุปจาเรน วา สนฺตตา อาทิมนสิการโต ปภุติ อตฺตโน สภาเวเนว สโนฺต จ ปณีโต จาติ อโตฺถฯ เกจิ ปน **อเสจนโก**ติ อนาสิตฺตโก โอชวโนฺต สภาเวเนว มธุโรติ วทนฺติฯ เอวมยํ อเสจนโก จ อปฺปิตปฺปิตกฺขเณ กายิกเจตสิกสุขปฺปฏิลาภาย สํวตฺตนโต สุโข จ วิหาโรติ เวทิตโพฺพฯ

อุปฺปนฺนุปฺปเนฺนติ อวิกฺขมฺภิเต อวิกฺขมฺภิเตฯ **ปาปเก**ติ ลามเกฯ **อกุสเล ธมฺเม**ติ อโกสลฺลสมฺภูเต ธมฺเมฯ **ฐานโส อนฺตรธาเปตี**ติ ขเณเนว อนฺตรธาเปติ วิกฺขมฺเภติฯ **วูปสเมตี**ติ สุฏฺฐุ อุปสเมติ, นิเพฺพธภาคิยตฺตา วา อนุปุพฺเพน อริยมคฺควุฑฺฒิปฺปตฺโต สมุจฺฉินฺทติ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตีติปิ อตฺโถฯ

เสยฺยถาปีติ โอปมฺมนิทสฺสนเมตํฯ **คิมฺหานํ ปจฺฉิเม มาเส**ติ อาสาฬฺหมาเสฯ **อูหตํ รโชชลฺล**นฺติ อฏฺฐมาเส วาตาตปสุกฺขาย โคมหึสาทิปาทปฺปหารสมฺภินฺนาย ปถวิยา อุทฺธํ หตํ อูหตํ อากาเส สมุฏฺฐิตํ รชญฺจ เรณุญฺจฯ **มหา อกาลเมโฆ**ติ สพฺพํ นภํ อโชฺฌตฺถริตฺวา อุฏฺฐิโต อาสาฬฺหชุณฺหปกฺข สกลํ อฑฺฒมาสํ วสฺสนกเมโฆฯ โส หิ อสมฺปตฺเต วสฺสกาเล อุปฺปนฺนตฺตา อกาลเมโฆติ อิธาธิเปฺปโตฯ **ฐานโส อนฺตรธาเปติ วูปสเมตี**ติ ขเณเนว อทสฺสนํ เนติ, ปถวิยํ สนฺนิสีทาเปติฯ **เอวเมว โข**ติ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนเมตํฯ ตโต ปรํ วุตฺตนยเมวฯ

อิทานิ **กถํ ภาวิโต จ ภิกฺขเว อานาปานสฺสติสมาธี**ติ เอตฺถ **กถ**นฺติ อานาปานสฺสติสมาธิภาวนํ นานปฺปการโต วิตฺถาเรตุกมฺยตาปุจฺฉาฯ **ภาวิโต จ ภิกฺขเว อานาปานสฺสติสมาธี**ติ นานปฺปการโต วิตฺถาเรตุกมฺยตาย ปุฏฺฐธมฺมนิทสฺสนํ ฯ เอส นโย ทุติยปเทปิฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขปโตฺถ – ภิกฺขเว เกนปกาเรน เกนากาเรน เกน วิธินา ภาวิโต อานาปานสฺสติสมาธิ เกนปกาเรน พหุลีกโต สโนฺต เจว…เป.… วูปสเมตีติฯ

อิทานิ ตมตฺถํ วิตฺถาเรโนฺต **"อิธ ภิกฺขเว"**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขู**ติ ภิกฺขเว อิมสฺมึ สาสเน ภิกฺขุฯ อยเญฺหตฺถ อิธสโทฺท สพฺพปฺปการอานาปานสฺสติสมาธินิพฺพตฺตกสฺส ปุคฺคลสฺส สนฺนิสฺสยภูตสาสนปริทีปโน อญฺญสาสนสฺส ตถาภาวปฏิเสธโน จฯ วุตฺตเญฺหตํ – "อิเธว, ภิกฺขเว, สมโณ…เป.… สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมเณภิ อเญฺญหี"ติ (ม. นิ. ๑.๑๓๙)ฯ เตน วุตฺตํ – "อิมสฺมึ สาสเน ภิกฺขู"ติฯ

อรญฺญคโต วา…เป.… สุญฺญาคารคโต วาติ อิทมสฺส อานาปานสฺสติสมาธิภาวนานุรูปเสนาสนปริคฺคหปริทีปนํฯ อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน ทีฆรตฺตํ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ อนุวิสฏํ จิตฺตํ อานาปานสฺสติสมาธิอารมฺมณํ อภิรุหิตุํ น อิจฺฉติฯ กูฏโคณยุตฺตรโถ วิย อุปฺปถเมว ธาวติฯ ตสฺมา เสยฺยถาปิ นาม โคโป กูฏเธนุยา สพฺพํ ขีรํ ปิวิตฺวา วฑฺฒิตํ กูฏวจฺฉํ ทเมตุกาโม เธนุโต อปเนตฺวา เอกมเนฺต มหนฺตํ ถมฺภํ นิขณิตฺวา ตตฺถ โยเตฺตน พเนฺธยฺยฯ อถสฺส โส วโจฺฉ อิโต จิโต จ วิปฺผนฺทิตฺวา ปลายิตุํ อสโกฺกโนฺต ตเมว ถมฺภํ อุปนิสีเทยฺย วา อุปนิปเชฺชยฺย วา; เอวเมว อิมินาปิ ภิกฺขุนา ทีฆรตฺตํ รูปารมฺมณาทิรสปานวฑฺฒิตํ ทุฏฺฐจิตฺตํ ทเมตุกาเมน รูปาทิอารมฺมณโต อปเนตฺวา อรญฺญํ วา…เป.… สุญฺญาคารํ วา ปเวเสตฺวา ตตฺถ อสฺสาสปสฺสาสถเมฺภ สติโยเตฺตน พนฺธิตพฺพํฯ เอวมสฺส ตํ จิตฺตํ อิโต จิโต จ วิปฺผนฺทิตฺวาปิ ปุเพฺพ อาจิณฺณารมฺมณํ อลภมานํ สติโยตฺตํ ฉินฺทิตฺวา ปลายิตุํ อสโกฺกนฺตํ ตเมวารมฺมณํ อุปจารปฺปนาวเสน อุปนิสีทติ เจว อุปนิปชฺชติ จฯ เตนาหุ โปราณา –

> "ยถา ถเมฺภ นิพเนฺธยฺย, วจฺฉํ ทมฺมํ นโร อิธ;
> พเนฺธเยฺยวํ สกํ จิตฺตํ, สติยารมฺมเณ ทฬฺห"นฺติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๑๗; ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๗๔; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๐๗; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๖๓);

เอวมเสฺสตํ เสนาสนํ ภาวนานุรูปํ โหติฯ เตน วุตฺตํ – "อิทมสฺส อานาปานสฺสติสมอาธิภาวนานุรูปเสนาสนปริคฺคหปริทีปน"นฺติฯ

อถ วา ยสฺมา อิทํ กมฺมฏฺฐานปฺปเภเท มุทฺธภูตํ สพฺพญฺญุพุทฺธปจฺเจกพุทฺธพุทฺธสาวกานํ วิเสสาธิคมทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารปทฏฺฐานํ อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐานํ อิตฺถิปุริสหตฺถิอสฺสาทิสทฺทสมากุลํ คามนฺตํ อปริจฺจชิตฺวา น สุกรํ สมฺปาเทตุํ, สทฺทกณฺฏกตฺตา ฌานสฺสฯ อคามเก ปน อรญฺเญ สุกรํ โยคาวจเรน อิทํ กมฺมฏฺฐานํ ปริคฺคเหตฺวา อานาปานจตุตฺถชฺฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ตเทว จ ปาทกํ กตฺวา สงฺขาเร สมฺมสิตฺวา อคฺคผลํ อรหตฺตํ สมฺปาปุณิตุํ, ตสฺมาสฺส อนุรูปํ เสนาสนํ ทเสฺสนฺโต ภควา ‘‘อรญฺญคโต วา’’ติอาทิมาหฯ

วตฺถุวิชฺชาจริโย วิย หิ ภควา, โส ยถา วตฺถุวิชฺชาจริโย นครภูมึ ปสฺสิตฺวา สุฏฺฐุ อุปปริกฺขิตฺวา ‘‘เอตฺถ นครํ มาเปถา’’ติ อุปทิสติ, โสตฺถินา จ นคเร นิฏฺฐิเต ราชกุลโต มหาสกฺการํ ลภติ; เอวเมว โยคาวจรสฺส อนุรูปเสนาสนํ อุปปริกฺขิตฺวา เอตฺถ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชิตพฺพนฺติ อุปทิสติฯ ตโต ตตฺถ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุตฺเตน โยคินา กเมน อรหตฺเต ปตฺเต ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺโธ วต โส ภควา’’ติ มหนฺตํ สกฺการํ ลภติฯ อยํ ปน ภิกฺขุ ‘‘ทีปิสทิโส’’ติ วุจฺจติฯ ยถา หิ มหาทีปิราชา อรญฺเญ ติณคหนํ วา วนคหนํ วา ปพฺพตคหนํ วา นิสฺสาย นิลียิตฺวา วนมหึสโคกณฺณสูกราทโย มิเค คณฺหาติ; เอวเมวายํ อรญฺญาทีสุ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชนฺโต ภิกฺขุ ยถากฺกเมน โสตาปตฺติสกทาคามิอนาคามิอรหตฺตมคฺเค เจว อริยผลญฺจ คณฺหาตีติ เวทิตพฺพํฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘ยถาปิ ทีปิโก นาม, นิลียิตฺวา คณฺหตี มิเค;
> ตเถวายํ พุทฺธปุตฺโต, ยุตฺตโยโค วิปสฺสโก;
> อรญฺญํ ปวิสิตฺวาน, คณฺหาติ ผลมุตฺตม’’นฺติฯ (มิ. ป. ๖.๑.๕);

เตนสฺส ปรกฺกมชวโยคฺคภูมึ อรญฺญเสนาสนํ ทเสฺสนฺโต ภควา ‘‘อรญฺญคโต วา’’ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **อรญฺญคโต วา**ติ อรญฺญนฺติ ‘‘นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทขีลา สพฺพเมตํ อรญฺญ’’นฺติ (วิภ. ๕๒๙) จ ‘‘อารญฺญกํ นาม เสนาสนํ ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิม’’นฺติ (ปารา. ๖๕๓) จ เอวํ วุตฺตลกฺขเณสุ อรญฺเญสุ อนุรูปํ ยํกิญฺจิ ปวิเวกสุขํ อรญฺญํ คโตฯ **รุกฺขมูลคโต วา**ติ รุกฺขสมีปํ คโตฯ **สุญฺญาคารคโต วา**ติ สุญฺญํ วิวิตฺโตกาสํ คโตฯ เอตฺถ จ ฐเปตฺวา อรญฺญญฺจ รุกฺขมูลญฺจ อวเสสสตฺตวิธเสนาสนคโตปิ สุญฺญาคารคโตติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ เอวมสฺส อุตุตฺตยานุกูลํ ธาตุจริยานุกูลญฺจ อานาปานสฺสติภาวนานุรูปํ เสนาสนํ อุปทิสิตฺวา อลีนานุทฺธจฺจปกฺขิกํ สนฺตมิริยาปถํ อุปทิสนฺโต **‘‘นิสีทตี’’**ติ อาหฯ อถสฺส นิสชฺชาย ทฬฺหภาวํ อสฺสาสปสฺสาสานํ ปวตฺตนสุขตํ อารมฺมณปริคฺคหูปายญฺจ ทเสฺสนฺโต **‘‘ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **ปลฺลงฺก**นฺติ สมนฺตโต อูรุพทฺธาสนํฯ **อาภุชิตฺวา**ติ อาพนฺธิตฺวาฯ **อุชุํ กายํ ปณิธายา**ติ อุปริมํ สรีรํ อุชุกํ ฐเปตฺวา, อฏฺฐารส ปิฏฺฐิกณฺฏเก โกฏิยา โกฏึ ปฏิปาเทตฺวาฯ เอวญฺหิ นิสินฺนสฺส จมฺมมํสนหารูนิ น ปณมนฺติฯ อถสฺส ยา เตสํ ปณมนปฺปจฺจยา ขเณ ขเณ เวทนา อุปฺปเชฺชยฺยุํ, ตา น อุปฺปชฺชนฺติฯ ตาสุ อนุปฺปชฺชมานาสุ จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติฯ กมฺมฏฺฐานํ น ปริปตติฯ วุฑฺฒึ ผาตึ อุปคจฺฉติฯ

ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาติ กมฺมฏฺฐานาภิมุขํ สตึ ฐปยิตฺวาฯ อถ วา **‘‘ปรี’’**ติ ปริคฺคหฏฺโฐ; **‘‘มุข’’**นฺติ นิยฺยานฏฺโฐ; **‘‘สตี’’**ติ อุปฏฺฐานฏฺโฐ; เตน วุจฺจติ – ‘‘ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา’’ติฯ เอวํ **ปฏิสมฺภิทายํ** (ปฏิ. ม. ๑.๑๖๔-๑๖๕) วุตฺตนเยนเปตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ตตฺรายํ สเงฺขโป – ‘‘ปริคฺคหิตนิยฺยานํ สตึ กตฺวา’’ติฯ **โส สโตว อสฺสสตี**ติ โส ภิกฺขุ เอวํ นิสี

ทิตฺวา เอวญฺจ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา ตํ สตึ อวิชหนฺโต สโตเอว อสฺสสติ, สโต ปสฺสสติ, สโตการี โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ เยหากาเรหิ สโตการี โหติ, เต ทเสฺสนฺโต **“ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต”**ติอาทิมาหฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปฏิสมฺภิทายํ** – ‘‘โส สโตว อสฺสสติ, สโต ปสฺสสตี’’ติ เอตเสฺสว วิภเงฺค –

> ‘‘พาตฺตึสาย อาการเรหิ สโตการี โหติฯ ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สโตการี โหติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสน ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สโตการี โหตี’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๖๕)ฯ

ตตฺถ **ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต**ติ ทีฆํ วา อสฺสาสํ ปวเตฺตโนฺตฯ **“อสฺสาโส”**ติ พหิ นิกฺขมนวาโตฯ **“ปสฺสาโส”**ติ อโนฺต ปวิสนวาโตฯ สุตฺตนฺตฏฺฐกถาสุ ปน อุปฺปฏิปาฏิยา อาคตํฯ

ตตฺถ สเพฺพสมฺปิ คพฺภเสยฺยกานํ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนกาเล ปฐมํ อพฺภนฺตรวาโต พหิ นิกฺขมติฯ ปจฺฉา พาหิรวาโต สุขุมํ รชํ คเหตฺวา อพฺภนฺตรํ ปวิสโนฺต ตาลุํ อาหจฺจ นิพฺพายติฯ เอวํ ตาว อสฺสาสปสฺสาสา เวทิตพฺพาฯ ยา ปน เตสํ ทีฆรสฺสตา, สา อทฺธานวเสน เวทิตพฺพาฯ ยถา หิ โอกาสทฺธานํ ผริตฺวา ฐิตํ อุทกํ วา วาลิกา วา ‘‘ทีฆมุทกํ ทีฆา วาลิกา, รสฺสมุทกํ รสฺสา วาลิกา’’ติ วุจฺจติฯ เอวํ จุณฺณวิจุณฺณาปิ อสฺสาสปสฺสาสา หตฺถิสรีเร อหิสรีเร จ เตสํ อตฺตภาวสงฺขาตํ ทีฆํ อทฺธานํ สณิกํ ปูเรตฺวา สณิกเมว นิกฺขมนฺติ, ตสฺมา ‘‘ทีฆา’’ติ วุจฺจนฺติฯ สุนขสสาทีนํ อตฺตภาวสงฺขาตํ รสฺสํ อทฺธานํ สีฆํ ปูเรตฺวา สีฆเมว นิกฺขมนฺติ, ตสฺมา ‘‘รสฺสา’’ติ วุจฺจนฺติฯ มนุเสฺสสุ ปน เกจิ หตฺถิอหิอาทโย วิย กาลทฺธานวเสน ทีฆํ อสฺสสนฺติ จ ปสฺสสนฺติ จฯ เกจิ สุนขสสาทโย วิย รสฺสํฯ ตสฺมา เตสํ กาลวเสน ทีฆมทฺธานํ นิกฺขมนฺตา จ ปวิสนฺตา จ เต ทีฆาฯ อิตฺตรมทฺธานํ นิกฺขมนฺตา จ ปวิสนฺตา จ ‘‘รสฺสา’’ติ เวทิตพฺพาฯ ตตฺรายํ ภิกฺขุ นวหากาเรหิ ทีฆํ อสฺสสโนฺต จ ปสฺสสโนฺต จ ‘‘ทีฆํ อสฺสสามิ ปสฺสสามี’’ติ ปชานาติฯ เอวํ ปชานโต จสฺส เอเกนากาเรน กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา สมฺปชฺชตีติ เวทิตพฺพาฯ ยถาห **ปฏิสมฺภิทายํ** –

> ‘‘กถํ ทีฆํ อสฺสสโนฺต ‘ทีฆํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ, ทีฆํ ปสฺสสโนฺต ‘ทีฆํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ? ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ทีฆํ ปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสติ, ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ฉโนฺท อุปฺปชฺชติ; ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ ปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสติ, ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชติ; ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ ปสฺสาสํ…เป…. ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสา จิตฺตํ วิวตฺตติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ อิเมหิ นวหิ อากาเรหิ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสา กาโย; อุปฏฺฐานํ สติ; อนุปสฺสนา ญาณํ; กาโย อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว

สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๖๖)ฯ

เอเสว นโย รสฺสปเทปิฯ อยํ ปน วิเสโส – ‘‘ยถา เอตฺถ ‘ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต’ติ วุตฺตํ; เอวมิธ ‘รสฺสํ อสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสตี’’ติ อาคตํฯ ตสฺมา ตสฺส วเสน ยาว ‘‘เตน วุจฺจติ กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติ ตาว โยเชตพฺพํฯ เอวมยํ อทฺธานวเสน อิตฺตรวเสน จ อิเมหากาเรหิ อสฺสาสปสฺสาเส ปชานนฺโต ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต ‘‘ทีฆํ อสฺสสามี’’ติ ปชานาติ…เป.… รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต ‘‘รสฺสํ ปสฺสสามี’’ติ ปชานาตีติ เวทิตโพฺพฯ

เอวํ ปชานโต จสฺส –

‘‘ทีโฆ รโสฺส จ อสฺสาโส;
ปสฺสาโสปิ จ ตาทิโส;
จตฺตาโร วณฺณา วตฺตนฺติ;
นาสิกเคฺคว ภิกฺขุโน’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๑๙; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๖๓);

สพฺพกายปฺปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามิ…เป.… ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตีติ สกลสฺส อสฺสาสกายสฺส อาทิมชฺฌปริโยสานํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฏํ กโรนฺโต ‘‘อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ สกลสฺส ปสฺสาสกายสฺส อาทิมชฺฌปริโยสานํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฏํ กโรนฺโต ‘‘ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ เอวํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฏํ กโรนฺโต ญาณสมฺปยุตฺตจิเตฺตน อสฺสสติ เจว ปสฺสสติ จ; ตสฺมา ‘‘อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขตีติ วุจฺจติฯ เอกสฺส หิ ภิกฺขุโน จุณฺณวิจุณฺณวิสเฏ อสฺสาสกาเย ปสฺสาสกาเย วา อาทิ ปากโฏ โหติ, น มชฺฌปริโยสานํฯ โส อาทิเมว ปริคฺคเหตุํ สโกฺกติ, มชฺฌปริโยสาเน กิลมติฯ เอกสฺส มชฺฌํ ปากฏํ โหติ, น อาทิปริโยสานํฯ โส มชฺฌเมว ปริคฺคเหตุํ สโกฺกติ, อาทิปริโยสาเน กิลมติฯ เอกสฺส ปริโยสานํ ปากฏํ โหติ, น อาทิมชฺฌํฯ โส ปริโยสานํเยว ปริคฺคเหตุํ สโกฺกติ, อาทิมเชฺฌ กิลมติฯ เอกสฺส สพฺพมฺปิ ปากฏํ โหติ, โส สพฺพมฺปิ ปริคฺคเหตุํ สโกฺกติ, น กตฺถจิ กิลมติฯ ตาทิเสน ภวิตพฺพนฺติ ทเสฺสนฺโต อาห – ‘‘สพฺพกายปฺปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามิ…เป.… ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **สิกฺขตี**ติ เอวํ ฆฏติ วายมติฯ โย วา ตถาภูตสฺส สํวโร; อยเมตฺถ อธิสีลสิกฺขาฯ โย ตถาภูตสฺส สมาธิ; อยํ อธิจิตฺตสิกฺขาฯ ยา ตถาภูตสฺส ปญฺญา; อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาติฯ อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย ตสฺมิํ อารมฺมเณ ตาย สติยา เตน มนสิกาเรน สิกฺขติ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรตีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ตตฺถ ยสฺมา ปุริมนเย เกวลํ อสฺสสิตพฺพํ ปสฺสสิตพฺพเมว จ, น อญฺญํ กิญฺจิ กาตพฺพํ; อิโต ปฏฺฐาย ปน ญาณุปฺปาทนาทีสุ โยโค กรณีโยฯ ตสฺมา ตตฺถ ‘‘อสฺสสามีติ ปชานาติ ปสฺสสามีติ ปชานาติ’’เจฺจว วตฺตมานกาลวเสน ปาฬิํ วตฺวา อิโต ปฏฺฐาย กตฺตพฺพสฺส ญาณุปฺปาทนาทิโน อาการสฺส ทสฺสนตฺถํ ‘‘สพฺพกายปฺปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’’ติอาทินา นเยน อนาคตวจนวเสน ปาฬิ อาโรปิตาติ เวทิตพฺพาฯ

ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามิ…เป.… ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตีติ โอฬาริกํ กายสงฺขารํ ปสฺสเมฺภนฺโต ปฏิปฺปสฺสเมฺภนฺโต นิโรเธนฺโต วูปสเมนฺโต อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ

ตเตฺรวํ โอฬาริกสุขุมตา จ ปสฺสทฺธิ จ เวทิตพฺพาฯ อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน ปุเพฺพ อปริคฺคหิตกาเล กาโย จ จิตฺตญฺจ สทรถา โหนฺติฯ โอฬาริกานํ กายจิตฺตานํ โอฬาริกเตฺต อวูปสเนฺต

อสฺสาสปสฺสาสาปิ โอฬาริกา โหนฺติ, พลวตรา หุตฺวา ปวตฺตนฺติ, นาสิกา นปฺปโหติ, มุเขน อสฺสสนฺตปิ ปสฺสสนฺตปิ ติฏฺฐติฯ ยทา ปนสฺส กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ปริคฺคหิตา โหนฺติ, ตทา เต สนฺตา โหนฺติ วูปสนฺตาฯ เตสุ วูปสเนฺตสุ อสฺสาสปสฺสาสา สุขุมา หุตฺวา ปวตฺตนฺติ, ''อตฺถิ นุ โข นตฺถี''ติ วิเจตพฺพาการปฺปตฺตา โหนฺติฯ เสยฺยถาปิ ปุริสสฺส ธาวิตฺวา ปพฺพตา วา โอโรหิตฺวา มหาภารํ วา สีสโต โอโรเปตฺวา ฐิตสฺส โอฬาริกา อสฺสาสปสฺสาสา โหนฺติ, นาสิกา นปฺปโหติ, มุเขน อสฺสสนฺตปิ ปสฺสสนฺตปิ ติฏฺฐติฯ ยทา ปเนส ตํ ปริสฺสมํ วิโนเทตฺวา นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ อลฺลสาฏกํ หทเย กตฺวา สีตาย ฉายาย นิปโนฺน โหติ, อถสฺส เต อสฺสาสปสฺสาสา สุขุมา โหนฺติ, ''อตฺถิ นุ โข นตฺถี''ติ วิเจตพฺพาการปฺปตฺตาฯ เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน ปุเพฺพ อปริคฺคหิตกาเล กาโย จ…เป.… วิเจตพฺพาการปฺปตฺตา โหนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ตถา หิสฺส ปุเพฺพ อปริคฺคหิตกาเล ''โอฬาริโกฬาริเก กายสงฺขาเร ปสฺสเมฺภมี''ติ อาโภคสมนฺนาหารมนสิการปจฺจเวกฺขณา นตฺถิ, ปริคฺคหิตกาเล ปน อตฺถิฯ เตนสฺส อปริคฺคหิตกาลโต ปริคฺคหิตกาเล กายสงฺขาโร สุขุโม โหติฯ เตนาหุ โปราณา –

> ''สารเทฺธ กาเย จิเตฺต จ, อธิมตฺตํ ปวตฺตติ;
> อสารทฺธมฺหิ กายมฺหิ, สุขุมํ สมฺปวตฺตตี''ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๒๐; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๖๓);

ปริคฺคเหปิ โอฬาริโก, ปฐมชฺฌานูปจาเร สุขุโม; ตสฺมิมฺปิ โอฬาริโก ปฐมชฺฌาเน สุขุโมฯ ปฐมชฺฌาเน จ ทุติยชฺฌานูปจาเร จ โอฬาริโก, ทุติยชฺฌาเน สุขุโมฯ ทุติยชฺฌาเน จ ตติยชฺฌานูปจาเร จ โอฬาริโก, ตติยชฺฌาเน สุขุโมฯ ตติยชฺฌาเน จ จตุตฺถชฺฌานูปจาเร จ โอฬาริโก, จตุตฺถชฺฌาเน อติสุขุโม อปฺปวตฺติเมว ปาปุณาติฯ อิทํ ตาว **ทีฆภาณกสํยุตฺตภาณกานํ** มตํฯ

มชฺฌิมภาณกา ปน ''ปฐมชฺฌาเน โอฬาริโก, ทุติยชฺฌานูปจาเร สุขุโม''ติ เอวํ เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมชฺฌานโต อุปรูปริชฺฌานูปจาเรปิ สุขุมตรํ อิจฺฉนฺติฯ สเพฺพสํเยว ปน มเตน อปริคฺคหิตกาเล ปวตฺตกายสงฺขาโร ปริคฺคหิตกาเล ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ปริคฺคหิตกาเล ปวตฺตกายสงฺขาโร ปฐมชฺฌานูปจาเร…เป.… จตุตฺถชฺฌานูปจาเร ปวตฺตกายสงฺขาโร จตุตฺถชฺฌาเน ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ อยํ ตาว สมเถ นโยฯ

วิปสฺสนายํ ปน อปริคฺคเห ปวโตฺต กายสงฺขาโร โอฬาริโก, มหาภูตปริคฺคเห สุขุโมฯ โสปิ โอฬาริโก, อุปาทารูปปริคฺคเห สุขุโมฯ โสปิ โอฬาริโก, สกลรูปปริคฺคเห สุขุโมฯ โสปิ โอฬาริโก, อรูปปริคฺคเห สุขุโมฯ โสปิ โอฬาริโก, รูปารูปปริคฺคเห สุขุโมฯ โสปิ โอฬาริโก, ปจฺจยปริคฺคเห สุขุโมฯ โสปิ โอฬาริโก, สปฺปจฺจยนามรูปปริคฺคเห สุขุโมฯ โสปิ โอฬาริโก, ลกฺขณารมฺมณิกวิปสฺสนาย สุขุโมฯ โสปิ ทุพฺพลวิปสฺสนาย โอฬาริโก, พลววิปสฺสนาย สุขุโมฯ ตตฺถ ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว ปุริมสฺส ปุริมสฺส ปจฺฉิเมน ปจฺฉิเมน ปสฺสทฺธิ เวทิตพฺพาฯ เอวเมตฺถ โอฬาริกสุขุมตา จ ปสฺสทฺธิ จ เวทิตพฺพาฯ

ปฏิสมฺภิทายํ ปนสฺส สทฺธิํ โจทนาโสธนาหิ เอวมโตฺถ วุโตฺต – ''กถํ ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามิ…เป.… ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ? กตเม กายสงฺขารา? ทีฆํ อสฺสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา กายปฺปฏิพทฺธา กายสงฺขารา, เต กายสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ ทีฆํ ปสฺสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา…เป.… รสฺสํ อสฺสาสา…เป.… รสฺสํ ปสฺสาสา… สพฺพกายปฺปฏิสํเวที อสฺสาสา… สพฺพกายปฺปฏิสํเวที ปสฺสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา กายปฺปฏิพทฺธา กายสงฺขารา, เต กายสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ

ยถารูเปหิ กายสงฺขาเรหิ ยา กายสฺส อานมนา วินมนา สนฺนมนา ปณมนา อิญฺชนา ผนฺทนา จลนา กมฺปนา ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ

ยถารูเปหิ กายสงฺขาเรหิ ยา กายสฺส น อานมนา น วินมนา น สนฺนมนา น ปณมนา อนิญฺชนา อผนฺทนา อจลนา อกมฺปนา, สนฺตํ สุขุมํ ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ

อิติ กิร ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ เอวํ สเนฺต วาตูปลทฺธิยา จ ปภาวนา น โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา น โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา น โหติ, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา น น โหติ, น จ นํ ตํ สมาปตฺตึ ปณฺฑิตา สมาปชฺชนฺติปิ วุฎฺฐหนฺติปิฯ

อิติ กิร ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามิ…เป…. ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ เอวํ สเนฺต วาตูปลทฺธิยา จ ปภาวนา โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา โหติ, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา โหติ, ตญฺจ นํ สมาปตฺตึ ปณฺฑิตา สมาปชฺชนฺติปิ วุฎฺฐหนฺติปิฯ

ยถา กถํ วิย? เสยฺยถาปิ กํเส อาโกฏิเต ปฐมํ โอฬาริกา สทฺทา ปวตฺตนฺติ, โอฬาริกานํ สทฺทานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุเทฺธปิ โอฬาริเก สเทฺท อถ ปจฺฉา สุขุมกา สทฺทา ปวตฺตนฺติ, สุขุมกานํ สทฺทานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุเทฺธปิ สุขุมเก สเทฺท อถ ปจฺฉา สุขุมสทฺทนิมิตฺตารมฺมณตาปิ จิตฺตํ ปวตฺตติ; เอวเมว ปฐมํ โอฬาริกา อสฺสาสปสฺสาสา ปวตฺตนฺติ, โอฬาริกานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุเทฺธปิ โอฬาริเก อสฺสาสปสฺสาเส อถ ปจฺฉา สุขุมกา อสฺสาสปสฺสาสา ปวตฺตนฺติ, สุขุมกานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุเทฺธปิ สุขุมเก อสฺสาสปสฺสาเส อถ ปจฺฉา สุขุมอสฺสาสปสฺสาสนิมิตฺตารมฺมณตาปิ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติฯ

เอวํ สเนฺต วาตูปลทฺธิยา จ ปภาวนา โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา โหติ, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา โหติ, ตญฺจ นํ สมาปตฺตึ ปณฺฑิตา สมาปชฺชนฺติปิ วุฎฺฐหนฺติปิฯ

ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารนฺติ อสฺสาสปสฺสาสา กาโย, อุปฎฺฐานํ สติ, อนุปสฺสนา ญาณํฯ กาโย อุปฎฺฐานํ โน สติ, สติ อุปฎฺฐานเญฺจว สติ จ, ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กาเย กายานุปสฺสนา สติปฎฺฐานภาวนาติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๗๑)ฯ

อยํ ตาเวตฺถ กายานุปสฺสนาวเสน วุตฺตสฺส ปฐมจตุกฺกสฺส อนุปุพฺพปทวณฺณนาฯ

ยสฺมา ปเนตฺถ อิทเมว จตุกฺกํ อาทิกมฺมิกสฺส กมฺมฎฺฐานวเสน วุตฺตํ, อิตรานิ ปน ตีณิ จตุกฺกานิ เอตฺถ ปตฺตชฺฌานสฺส เวทนาจิตฺตธมฺมานุปสฺสนาวเสน วุตฺตานิ, ตสฺมา อิทํ กมฺมฎฺฐานํ ภาเวตฺวา อานาปานสฺสติจตุตฺถชฺฌานปทฎฺฐานาย วิปสฺสนาย สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิตุกาเมน พุทฺธปุเตฺตน ยํ กาตพฺพํ ตํ สพฺพํ อิเธว ตาว อาทิกมฺมิกสฺส กุลปุตฺตสฺส วเสน อาทิโต ปภุติ เอวํ เวทิตพฺพํฯ จตุพฺพิธํ ตาว สีลํ วิโสเธตพฺพํฯ ตตฺถ ติวิธา วิโสธนา – อนาปชฺ

ชนํ, อาปนฺนวุฏฺฐานํ, กิเลเสหิ จ อปฺปติปีฬนํฯ เอวํ วิสุทฺธสีลสฺส หิ ภาวนา สมฺปชฺชติฯ ยมฺปิทํ เจติยงฺคณวตฺตํ โพธิยงฺคณวตฺตํ อุปชฺฌายวตฺตํ อาจริยวตฺตํ ชนฺตาฆรวตฺตํ อุโปสถาคารวตฺตํ เทฺวอสีติ ขนฺธกวตฺตานิ จุทฺทสวิธํ มหาวตฺตนฺติ อิเมสํ วเสน อาภิสมาจาริกสีลํ วุจฺจติ, ตมฺปิ สาธุกํ ปริปูเรตพฺพํฯ โย หิ ‘‘อหํ สีลํ รกฺขามิ, กึ อาภิสมาจาริเกน กมฺม’’นฺติ วเทยฺย, ตสฺส สีลํ ปริปูเรสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ อาภิสมาจาริกวตฺเต ปน ปริปูเร สีลํ ปริปูรติ, สีเล ปริปูเร สมาธิ คพฺภํ คณฺหาติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อาภิสมาจาริกํ ธมฺมํ อปริปูเรตฺวา ‘สีลานิ ปริปูเรสฺสตี’ติ เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’’ติ (อ. นิ. ๕.๒๑) วิตฺถาเรตพฺพํฯ ตสฺมา เตน ยมฺปิทํ เจติยงฺคณวตฺตาทิ อาภิสมาจาริกสีลํ วุจฺจติ, ตมฺปิ สาธุกํ ปริปูเรตพฺพํฯ ตโต –

> ‘‘อาวาโส จ กุลํ ลาโภ, คโณ กมฺมญฺจ ปญฺจมํ;
> อทฺธานํ ญาติ อาพาโธ, คนฺโถ อิทฺธีติ เต ทสา’’ติฯ

เอวํ วุตฺเตสุ ทสสุ ปลิโพเธสุ โย ปลิโพโธ อตฺถิ, โส อุปจฺฉินฺทิตพฺโพฯ

เอวํ อุปจฺฉินฺนปลิโพเธน กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคเหตพฺพํฯ ตมฺปิ ทุวิธํ โหติ – สพฺพตฺถกกมฺมฏฺฐานญฺจ ปาริหาริยกมฺมฏฺฐานญฺจฯ ตตฺถ สพฺพตฺถกกมฺมฏฺฐานํ นาม ภิกฺขุสงฺฆาทีสุ เมตฺตา มรณสฺสติ จ อสุภสญฺญาติปิ เอเกฯ กมฺมฏฺฐานิเกน หิ ภิกฺขุนา ปฐมํ ตาว ปริจฺฉินฺทิตฺวา สีมฏฺฐกภิกฺขุสเงฺฆ เมตฺตา ภาเวตพฺพา; ตโต สีมฏฺฐกเทวตาสุ, ตโต โคจรคาเม อิสฺสรชเน, ตโต ตตฺถ มนุสฺเส อุปาทาย สพฺพสตฺเตสุฯ โส หิ ภิกฺขุสเงฺฆ เมตฺตาย สหวาสีนํ มุทุจิตฺตตํ ชเนติ, อถสฺส สุขสํวาสตา โหติฯ สีมฏฺฐกเทวตาสุ เมตฺตาย มุทุกตจิตฺตาหิ เทวตาหิ ธมฺมิกาย รกฺขาย สุสํวิหิตารกฺโข โหติฯ โคจรคาเม อิสฺสรชเน เมตฺตาย มุทุกตจิตฺตสนฺตาเนหิ อิสฺสเรหิ ธมฺมิกาย รกฺขาย สุรกฺขิตปริกฺขาโร โหติฯ ตตฺถ มนุสฺเสสุ เมตฺตาย ปสาทิตจิตฺเตหิ เตหิ อปริภูโต หุตฺวา วิจรติฯ สพฺพสตฺเตสุ เมตฺตาย สพฺพตฺถ อปฺปฏิหตจาโร โหติฯ

มรณสฺสติยา ปน ‘‘อวสฺสํ มริตพฺพ’’นฺติ จินฺเตนฺโต อเนสนํ ปหาย อุปรูปริวฑฺฒมานสํเวโค อโนลีนวุตฺติโก โหติฯ อสุภสญฺญาย ทิเพฺพสุปิ อารมฺมเณสุ ตณฺหา นุปฺปชฺชติฯ เตน เสฺวตํ ตยํ เอวํ พหูปการตฺตา ‘‘สพฺพตฺถ อตฺถยิตพฺพํ อิจฺฉิตพฺพ’’นฺติ กตฺวา อธิเปฺปตสฺส จ โยคานุโยคกมฺมสฺส ปทฏฺฐานตฺตา **‘‘สพฺพตฺถกกมฺมฏฺฐาน’’**นฺติ วุจฺจติฯ

อฏฺฐตึสารมฺมเณสุ ปน ยํ ยสฺส จริตานุกูลํ, ตํ ตสฺส นิจฺจํ ปริหริตพฺพตฺตา ยถาวุเตฺตเนว นเยน **‘‘ปาริหาริยกมฺมฏฺฐาน’’**นฺติปิ วุจฺจติฯ อิธ ปน อิทเมว อานาปานสฺสฺสาติกมฺมฏฺฐานํ ‘‘ปาริหาริยกมฺมฏฺฐาน’’นฺติ วุจฺจติฯ อยเมตฺถ สเงฺขโปฯ วิตฺถาโร ปน สีลวิโสธนกถํ ปลิโพธุปเจฺฉทกถญฺจ อิจฺฉเนฺตน **วิสุทฺธิมคฺคโต** คเหตโพฺพฯ

เอวํ วิสุทฺธสีเลน ปน อุปจฺฉินฺนปลิโพเธน จ อิทํ กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคณฺหเนฺตน อิมินาว กมฺมฏฺฐาเนน จตุตฺถชฺฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตสฺส พุทฺธปุตฺตสฺส สนฺติเก อุคฺคเหตพฺพํฯ ตํ อลภเนฺตน อนาคามิสฺส, ตมฺปิ อลภเนฺตน สกทาคามิสฺส, ตมฺปิ อลภเนฺตน โสตาปนฺนสฺส, ตมฺปิ อลภเนฺตน อานาปานจตุตฺถชฺฌานลาภิสฺส, ตมฺปิ อลภเนฺตน ปาฬิยา อฏฺฐกถาย จ อสมฺมูฬฺหสฺส วินิจฺฉยาจริยสฺส สนฺติเก อุคฺคเหตพฺพํฯ อรหนฺตาทโย หิ อตฺตนา อธิคตมคฺคเมว อาจิกฺขนฺติฯ อยํ ปน คหนปเทเส มหาหตฺถิปถํ นีหรโนฺต วิย สพฺพตฺถ อสมฺมูโฬฺห สปฺปายาสปฺปายํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา กเถติฯ

ตตฺรายํ **อนุปุพฺพิกถา** – เตน ภิกฺขุนา สลฺลหุกวุตฺตินา วินยาจารสมฺปเนฺนน วุตฺตปฺปการมาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา วตฺตปฏิปตฺติยา อาราธิตจิตฺตสฺส ตสฺส สนฺติเก ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคเหตพฺพํฯ ตตฺริเม ปญฺจ สนฺธโย – อุคฺคโห, ปริปุจฺฉา, อุปฏฺฐานํ, อปฺปนา, ลกฺขณนฺติฯ ตตฺถ **''อุคฺคโห''** นาม กมฺมฏฺฐานสฺส อุคฺคณฺหนํ, **''ปริปุจฺฉา''** นาม กมฺมฏฺฐานสฺส ปริปุจฺฉนา, **''อุปฏฺฐานํ''** นาม กมฺมฏฺฐานสฺส อุปฏฺฐานํ, **''อปฺปนา''** นาม กมฺมฏฺฐานปฺปนา, **''ลกฺขณํ''** นาม กมฺมฏฺฐานสฺส ลกฺขณํฯ ''เอวํลกฺขณมิทํ กมฺมฏฺฐาน''นฺติ กมฺมฏฺฐานสภาวูปธารณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

เอวํ ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคณฺหโนฺต อตฺตนาปิ น กิลมติ, อาจริยมฺปิ น วิเหเฐติ; ตสฺมา โถกํ อุทฺทิสาเปตฺวา พหุกาลํ สชฺฌายิตฺวา เอวํ ปญฺจสนฺธิกํ กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคเหตฺวา สเจ ตตฺถ สปฺปายํ โหติ, ตเตฺถว วสิตพฺพํฯ โน เจ ตตฺถ สปฺปายํ โหติ, อาจริยํ อาปุจฺฉิตฺวา สเจ มนฺทปโญฺญ โยชนปรมํ คนฺตฺวา, สเจ ติกฺขปโญฺญ ทูรมฺปิ คนฺตฺวา อฏฺฐารสเสนาสนโทสวิวชฺชิตํ, ปญฺจเสนาสนงฺคสมนฺนาคตํ เสนาสนํ อุปคมฺม ตตฺถ วสเนฺตน อุปจฺฉินฺนขุทฺทกปลิโพเธน กตภตฺตกิเจฺจน ภตฺตสมฺมทํ ปฏิวิโนเทตฺวา รตนตฺตยคุณานุสฺสรเณน จิตฺตํ สมฺปหํเสตฺวา อาจริยุคฺคหโต เอกปทมฺปิ อสมฺมุสฺสเนฺตน อิทํ อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐานํ มนสิกาตพฺพํฯ อยเมตฺถ สเงฺขโปฯ วิตฺถาโร ปน อิมํ กถามคฺคํ อิจฺฉเนฺตน **วิสุทฺธิมคฺคโต** (วิสุทฺธิ. ๑.๕๕) คเหตโพฺพฯ

ยํ ปน วุตฺตํ ''อิทํ อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐานํ มนสิกาตพฺพ''นฺติ ตตฺรายํ **มนสิการวิธิ** –

> ''คณนา อนุพนฺธนา, ผุสนา ฐปนา สลฺลกฺขณา;
> วิวฏฺฏนา ปาริสุทฺธิ, เตสญฺจ ปฏิปสฺสนา''ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๒๓; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๖๓);

''คณนา''ติ คณนาเยวฯ **''อนุพนฺธนา''**ติ อนุวหนาฯ **''ผุสนา''**ติ ผุฏฺฐฏฺฐานํฯ **''ฐปนา''**ติ อปฺปนาฯ **''สลฺลกฺขณา''**ติ วิปสฺสนาฯ ''วิวฏฺฏนา''ติ มโคฺคฯ **''ปาริสุทฺธี''**ติ ผลํฯ **''เตสญฺจ ปฏิปสฺสนา''**ติ ปจฺจเวกฺขณาฯ ตตฺถ อิมินา อาทิกมฺมิกกุลปุเตฺตน ปฐมํ คณนาย อิทํ กมฺฏฺฐานํ มนสิกาตพฺพํฯ คเณเนฺตน จ ปญฺจนฺนํ เหฏฺฐา น ฐเปตพฺพํ, ทสนฺนํ อุปริ น เนตพฺพํ, อนฺตเร ขณฺฑํ น ทเสฺสตพฺพํฯ ปญฺจนฺนํ เหฏฺฐา ฐเปนฺตสฺส หิ สมฺพาเธ โอกาเส จิตฺตุปฺปาโท วิปฺผนฺทติ, สมฺพาเธ วเช สนฺนิรุทฺธโคคโณ วิยฯ ทสนฺนํ อุปริ เนนฺตสฺส คณนานิสฺสิโตว จิตฺตุปฺปาโท โหติฯ อนฺตรา ขณฺฑํ ทเสฺสนฺตสฺส ''สิขาปฺปตฺตํ นุ โข เม กมฺมฏฺฐานํ, โน''ติ จิตฺตํ วิกมฺปติฯ ตสฺมา เอเต โทเส วเชฺชตฺวา คเณตพฺพํฯ

คเณเนฺตน จ ปฐมํ ทนฺธคณนาย ธญฺญมาปกคณนาย คเณตพฺพํฯ ธญฺญมาปโก หิ นาฬึ ปูเรตฺวา ''เอก''นฺติ วตฺวา โอกิรติฯ ปุน ปูเรโนฺต กิญฺจิ กจวรํ ทิสฺวา ตํ ฉเฑฺฑโนฺต ''เอกํ เอก''นฺติ วทติฯ เอส นโย ''เทฺว เทฺว''ติอาทีสุฯ เอวเมว อิมินาปิ อสฺสาสปสฺสาเสสุ โย อุปฏฺฐาติ ตํ คเหตฺวา ''เอกํ เอก''นฺติ อาทึ กตฺวา ยาว ''ทส ทสา''ติ ปวตฺตมานํ ปวตฺตมานํ อุปลกฺเขตฺวาว คเณตพฺพํฯ ตเสฺสวํ คณยโต นิกฺขมนฺตา จ ปวิสนฺตา จ อสฺสาสปสฺสาสา ปากฏา โหนฺติฯ

อถาเนน ตํ ทนฺธคณนํ ธญฺญมาปกคณนํ ปหาย สีฆคณนาย โคปาลกคณนาย คเณตพฺพํ ฯ เฉโก หิ โคปาลโก สกฺขราโย อุจฺฉเงฺคน คเหตฺวา รชฺชุทณฺฑหโตฺถ ปาโตว วชํ คนฺตฺวา คาโว ปิฏฺฐิยํ ปหริตฺวา ปลิฆตฺถมฺภมตฺถเก นิสิโนฺน ทฺวารํ ปตฺตํ ปตฺตํเยว คาวํ ''เอโก

เทฺว’’ติ สกฺขรํ ขิปิตฺวา ขิปิตฺวา คเณติฯ ติยามรตฺตึ สมฺพาเธ โอกาเส ทุกฺขํ วุตฺถโคคโณ นิกฺขมนฺโต อญฺญมญฺญํ อุปนิฆํสนฺโต เวเคน เวเคน ปุโณฺช ปุโณฺช หุตฺวา นิกฺขมติฯ โส เวเคน เวเคน ‘‘ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ทสา’’ติ คเณติเยวฯ เอวมิมสฺสาปิ ปุริมนเยน คณยโต อสฺสาสปสฺสาสา ปากฏา หุตฺวา สีฆํ สีฆํ ปุนปฺปุนํ สญฺจรนฺติฯ ตโต เตน ‘‘ปุนปฺปุนํ สญฺจรนฺตี’’ติ ญตฺวา อโนฺต จ พหิ จ อคฺคเหตฺวา ทฺวารปฺปตฺตํ ทฺวารปฺปตฺตํเยว คเหตฺวา ‘‘เอโก เทฺว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ , เอโก เทฺว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ, เอโก เทฺว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ สตฺต…เป…. อฎฺฐ… นว… ทสา’’ติ สีฆํ สีฆํ คเณตพฺพเมวฯ คณนาปฏิพเทฺธ หิ กมฺมฎฺฐาเน คณนาพเลเนว จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ อริตฺตูปตฺถมฺภนวเสน จณฺฑโสเต นาวาฐปนมิวฯ

ตเสฺสวํ สีฆํ สีฆํ คณยโต กมฺมฎฺฐานํ นิรนฺตรปฺปวตฺตํ วิย หุตฺวา อุปฎฺฐาติฯ อถ ‘‘นิรนฺตรํ ปวตฺตตี’’ติ ญตฺวา อโนฺต จ พหิ จ วาตํ อปริคฺคเหตฺวา ปุริมนเยเนว เวเคน เวเคน คเณตพฺพํฯ อโนฺตปวิสนวาเตน หิ สทฺธึ จิตฺตํ ปเวสยโต อพฺภนฺตรํ วาตพฺภาหตํ เมทปูริตํ วิย โหติ, พหินิกฺขมนวาเตน สทฺธึ จิตฺตํ นีหรโต พหิทฺธา ปุถุตฺตารมฺมเณ จิตฺตํ วิกฺขิปติฯ ผุโฎฺฐกาเส ปน สตึ ฐเปตฺวา ภาเวนฺตเสฺสว ภาวนา สมฺปชฺชติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อโนฺต จ พหิ จ วาตํ อปริคฺคเหตฺวา ปุริมนเยเนว เวเคน เวเคน คเณตพฺพ’’นฺติฯ

กีว จิรํ ปเนตํ คเณตพฺพนฺติ? ยาว วินา คณนาย อสฺสาสปสฺสาสารมฺมเณ สติ สนฺติฎฺฐติฯ พหิ วิสฎวิตกฺกวิเจฺฉทํ กตฺวา อสฺสาสปสฺสาสารมฺมเณ สติ สณฺฐปนตฺถํเยว หิ คณนาติฯ

เอวํ คณนาย มนสิกตฺวา อนุพนฺธนาย มนสิกาตพฺพํฯ อนุพนฺธนา นาม คณนํ ปฎิสํหริตฺวา สติยา นิรนฺตรํ อสฺสาสปสฺสาสานํ อนุคมนํ; ตญฺจ โข น อาทิมชฺฌปริโยสานานุคมนวเสนฯ พหินิกฺขมนวาตสฺส หิ นาภิ อาทิ, หทยํ มชฺฌํ, นาสิกคฺคํ ปริโยสานํฯ อพฺภนฺตรปวิสนวาตสฺส นาสิกคฺคํ อาทิ, หทยํ มชฺฌํ, นาภิ ปริโยสานํฯ ตญฺจสฺส อนุคจฺฉโต วิเกฺขปคตํ จิตฺตํ สารทฺธาย เจว โหติ อิญฺชนาย จฯ ยถาห –

> ‘‘อสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต อชฺฌตฺตํ วิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ ปสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต พหิทฺธา วิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จา’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๕๗)ฯ

ตสฺมา อนุพนฺธนาย มนสิกโรเนฺตน น อาทิมชฺฌปริโยสานวเสน มนสิกาตพฺพํฯ อปิจ โข ผุสนาวเสน จ ฐปนาวเสน จ มนสิกาตพฺพํฯ คณนานุพนฺธนาวเสน วิย หิ ผุสนาฐปนาวเสน วิสุํ มนสิกาโร นตฺถิฯ ผุฎฺฐผุฎฺฐฎฺฐาเนเยว ปน คเณโนฺต คณนาย จ ผุสนาย จ มนสิ กโรติฯ ตเตฺถว คณนํ ปฎิสํหริตฺวา เต สติยา อนุพนฺธโนฺต อปฺปนาวเสน จ จิตฺตํ ฐเปโนฺต ‘‘อนุพนฺธนาย จ ผุสนาย จ ฐปนาย จ มนสิ กโรตี’’ติ วุจฺจติฯ สฺวายมโตฺถ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตปงฺคุฬโทวาริโกปมาหิ **ปฎิสมฺภิทายํ** วุตฺตกกโจปมาย จ เวทิตโพฺพฯ

ตตฺรายํ ปงฺคุโฬปมา – ‘‘เสยฺยถาปิ ปงฺคุโฬ โทลาย กีฬตํ มาตาปุตฺตานํ โทลํ ขิปิตฺวา ตเตฺถว โทลตฺถมฺภมูเล นิสิโนฺน กเมน อาคจฺฉนฺตสฺส จ คจฺฉนฺตสฺส จ โทลาผลกสฺส อุโภ โกฎิโย มชฺฌญฺจ ปสฺสติ, น จ อุโภโกฎิมชฺฌานํ ทสฺสนตฺถํ พฺยาวโฎ โหติฯ เอวเมวายํ ภิกฺขุ สติวเสน อุปนิพนฺธนตฺถมฺภมูเล ฐตฺวา อสฺสาสปสฺสาสโทลํ ขิปิตฺวา ตเตฺถว นิมิเตฺต สติยา นิสิโนฺน กเมน อาคจฺฉนฺตานญฺจ คจฺฉนฺตานญฺจ ผุฎฺฐฎฺฐาเน อสฺสาสปสฺสาสานํ อาทิมชฺฌปริโย

สานํ สติยา อนุคจฺฉโนฺต ตตฺถ จ จิตฺตํ ฐเปโนฺต ปสฺสติ, น จ เตสํ ทสฺสนตฺถํ พฺยาวโฏ โหติฯ อยํ ปงฺคุโฬปมาฯ

อยํ ปน โทวาริโกปมา – ‘‘เสยฺยถาปิ โทวาริโก นครสฺส อโนฺต จ พหิ จ ปุริเส ‘โก ตฺวํ, กุโต วา อาคโต, กุหึ วา คจฺฉสิ, กึ วา เต หเตฺถ’ติ น วีมํสติ, น หิ ตสฺส เต ภาราฯ ทฺวารปฺปตฺตํ ทฺวารปฺปตฺตํเยว ปน วีมํสติ; เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน อโนฺต ปวิฏฺฐวาตา จ พหิ นิกฺขนฺตวาตา จ น ภารา โหนฺติ, ทฺวารปฺปตฺตา ทฺวารปฺปตฺตาเยว ภาราติฯ อยํ โทวาริโกปมาฯ

กกโจปมา ปน อาทิโตปภุติ เอวํ เวทิตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘นิมิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสา, อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส;
อชานโต จ ตโย ธเมฺม, ภาวนานุปลพฺภติฯ

‘‘นิมิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสา, อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส;
ชานโต จ ตโย ธเมฺม, ภาวนา อุปลพฺภตี’’ติฯ (ปฏิ. ม. ๑.๑๕๙);

กถํ อิเม ตโย ธมฺมา เอกจิตฺตสฺส อารมฺมณํ น โหนฺติ, น จิเม ตโย ธมฺมา อวิทิตา โหนฺติ, น จ จิตฺตํ วิเกฺขปํ คจฺฉติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติ, วิเสสมธิคจฺฉติ ? เสยฺยถาปิ รุโกฺข สเม ภูมิภาเค นิกฺขิโตฺต, ตเมนํ ปุริโส กกเจน ฉิเนฺทยฺย, รุเกฺข ผุฏฺฐกกจทนฺตานํ วเสน ปุริสสฺส สติ อุปฏฺฐิตา โหติ, น อาคเต วา คเต วา กกจทเนฺต มนสิ กโรติ, น อาคตา วา คตา วา กกจทนฺตา อวิทิตา โหนฺติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติฯ

ยถา รุโกฺข สเม ภูมิภาเค นิกฺขิโตฺต; เอวํ อุปนิพนฺธนนิมิตฺตํฯ ยถา กกจทนฺตา; เอวํ อสฺสาสปสฺสาสาฯ ยถา รุเกฺข ผุฏฺฐกกจทนฺตานํ วเสน ปุริสสฺส สติ อุปฏฺฐิตา โหติ, น อาคเต วา คเต วา กกจทเนฺต มนสิ กโรติ, น อาคตา วา คตา วา กกจทนฺตา อวิทิตา โหนฺติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติ, เอวเมว ภิกฺขุ นาสิกเคฺค วา มุขนิมิเตฺต วา สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา นิสิโนฺน โหติ, น อาคเต วา คเต วา อสฺสาสปสฺสาเส มนสิ กโรติ, น อาคตา วา คตา วา อสฺสาสปสฺสาสา อวิทิตา โหนฺติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติ, วิเสสมธิคจฺฉติฯ

ปธานนฺติ กตมํ **ปธานํ**? อารทฺธวีริยสฺส กาโยปิ จิตฺตมฺปิ กมฺมนิยํ โหติ – อิทํ ปธานํฯ กตโม **ปโยโค**? อารทฺธวีริยสฺส อุปกฺกิเลสา ปหียนฺติ, วิตกฺกา วูปสมฺมนฺติ – อยํ ปโยโคฯ กตโม **วิเสโส**? อารทฺธวีริยสฺส สํโยชนา ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตี โหนฺติ – อยํ วิเสโสฯ เอวํ อิเม ตโย ธมฺมา เอกจิตฺตสฺส อารมฺมณา น โหนฺติ, น จิเม ตโย ธมฺมา อวิทิตา โหนฺติ, น จ จิตฺตํ วิเกฺขปํ คจฺฉติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติ, วิเสสมธิคจฺฉติฯ

‘‘อานาปานสฺสตี ยสฺส, ปริปุณฺณา สุภาวิตา;
อนุปุพฺพํ ปริจิตา, ยถา พุเทฺธน เทสิตา;
โส อิมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุโตฺตว จนฺทิมา’’ติฯ (ปฏิ. ม. ๑.๑๖๐);

อยํ กกโจปมาฯ อิธ ปนสฺส อาคตาคตวเสน อมนสิการมตฺตเมว ปโยชนนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิทํ กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรโต กสฺสจิ นจิเรเนว นิมิตฺตญฺจ อุปฺปชฺชติ, อวเสสชฺฌานงฺคปฏิมณฺฑิตา อปฺปนาสงฺขาตา ฐปนา จ สมฺปชฺชติฯ กสฺสจิ ปน คณนาวเสเนว มนสิการกาลโตปภุติ อนุกฺกมโต โอฬาริกอสฺสาสปสฺสาสนิโรธวเสน กายทรเถ วูปสเนฺต กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ลหุกํ โหติ, สรีรํ อากาเส ลงฺฆนาการปฺปตฺตํ วิย โหติฯ ยถา สารทฺธกายสฺส มเญฺจ วา ปีเฐ วา นิสีทโต

มญฺจปีฐํ โอนมติ, วิกูชติ, ปจฺจตฺถรณํ วลึ คณฺหาติฯ อสารทฺธกายสฺส ปน นิสีทโต เนว มญฺจปีฐํ โอนมติ, น วิกูชติ, น ปจฺจตฺถรณํ วลึ คณฺหาติ, ตูลปิจุปูริตํ วิย มญฺจปีฐํ โหติฯ กสฺมา? ยสฺมา อสารทฺโธ กาโย ลหุโก โหติ; เอวเมว คณนาวเสน มนสิการกาลโตปภุติ อนุกฺกมโต โอฬาริกอสฺสาสปสฺสาสนิโรธวเสน กายทรเถ วูปสเนฺต กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ลหุกํ โหติ, สรีรํ อากาเส ลงฺฆนาการปฺปตฺตํ วิย โหติฯ

ตสฺส โอฬาริเก อสฺสาสปสฺสาเส นิรุเทฺธ สุขุมอสฺสาสปสฺสาสนิมิตฺตารมฺมณํ จิตฺตํ ปวตฺตติ, ตสฺมิมฺปิ นิรุเทฺธ อปราปรํ ตโต สุขุมตรสุขุมตมนิมิตฺตารมฺมณํ ปวตฺตติเยวฯ กถํ? ยถา ปุริโส มหติยา โลหสลากาย กํสตาฬํ อาโกเฏยฺย, เอกปฺปหาเรน มหาสโทฺท อุปฺปเชฺชยฺย, ตสฺส โอฬาริกสทฺทารมฺมณํ จิตฺตํ ปวเตฺตยฺย, นิรุเทฺธ โอฬาริเก สเทฺท อถ ปจฺฉา สุขุมสทฺทนิมิตฺตารมฺมณํ, ตสฺมิมฺปิ นิรุเทฺธ อปราปรํ ตโต สุขุมตรสุขุมตมสทฺทนิมิตฺตารมฺมณํ จิตฺตํ ปวตฺตเตว; เอวนฺติ เวทิตพฺพํฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ – ‘‘เสยฺยถาปิ กํเส อาโกฏิเต’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๗๑) วิตฺถาโรฯ

ยถา หิ อญฺญานิ กมฺมฎฺฐานานิ อุปรูปริ วิภูตานิ โหนฺติ, น ตถา อิทํฯ อิทํ ปน อุปรูปริ ภาเวนฺตสฺส ภาเวนฺตสฺส สุขุมตฺตํ คจฺฉติ, อุปฏฺฐานมฺปิ น อุปคจฺฉติฯ เอวํ อนุปฏฺฐหเนฺต ปน ตสฺมึ น เตน ภิกฺขุนา อุฎฺฐายาสนา จมฺมขณฺฑํ ปโปฺผเฏฺวา คนฺตพฺพํฯ กึ กาตพฺพํ? ‘‘อาจริยํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ วา ‘‘นฏฺฐํ ทานิ เม กมฺมฎฺฐาน’’นฺติ วา น วุฏฺฐาตพฺพํ, อิริยาปถํ วิโกเปตฺวา คจฺฉโต หิ กมฺมฏฺฐานํ นวนวเมว โหติฯ ตสฺมา ยถานิสิเนฺนเนว เทสโต อาหริตพฺพํฯ

ตตฺรายํ อาหรณูปาโยฯ เตน หิ ภิกฺขุนา กมฺมฏฺฐานสฺส อนุปฏฺฐหนภาวํ ญตฺวา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘‘อิเม อสฺสาสปสฺสาสา นาม กตฺถ อตฺถิ, กตฺถ นตฺถิ, กสฺส วา อตฺถิ, กสฺส วา นตฺถี’’ติฯ อเถวํ ปฏิสญฺจิกฺขตา ‘‘อิเม อโนฺตมาตุกุจฺฉิยํ นตฺถิ, อุทเก นิมุคฺคานํ นตฺถิ, ตถา อสญฺญีภูตานํ มตานํ จตุตฺถชฺฌานสมาปนฺนานํ รูปารูปภวสมงฺคีนํ นิโรธสมาปนฺนาน’’นฺติ ญตฺวา เอวํ อตฺตนาว อตฺตา ปฏิโจเทตโพฺพ – ‘‘นนุ ตฺวํ, ปณฺฑิต, เนว มาตุกุจฺฉิคโต, น อุทเก นิมุโคฺค, น อสญฺญีภูโต, น มโต, น จตุตฺถชฺฌานสมอาปโนฺน, น รูปารูปภวสมงฺคี, น นิโรธสมาปโนฺน, อตฺถิเยว เต อสฺสาสปสฺสาสา, มนฺทปญฺญตาย ปน ปริคฺคเหตุํ น สโกฺกสี’’ติฯ อถาเนน ปกติผุฏฺฐวเสเนว จิตฺตํ ฐเปตฺวา มนสิกาโร ปวเตฺตตโพฺพฯ อิเม หิ ทีฆนาสิกสฺส นาสา ปุฏํ ฆเฏฺฏนฺตา ปวตฺตนฺติ, รสฺสนาสิกสฺส อุตฺตโรฏฺฐํฯ ตสฺมาเนน อิมํ นาม ฐานํ ฆเฏฺฏนฺตีติ นิมิตฺตํ ปฏฺฐเปตพฺพํฯ อิมเมว หิ อตฺถวสํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ ภควตา – ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, มุฏฺฐสฺสติสฺส อสมฺปชานสฺส อานาปานสฺสติภาวนํ วทามี’’ติ (ม. นิ. ๓.๑๔๙; สํ. นิ. ๕.๙๙๒)ฯ กิญฺจาปิ หิ ยํกิญฺจิ กมฺมฏฺฐานํ สตสฺส สมฺปชานเสฺสว สมฺปชฺชติ, อิโต อญฺญํ ปน มนสิกโรนฺตสฺส ปากฏํ โหติฯ อิทํ ปน อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐานํ ครุกํ ครุกภาวนํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธพุทฺธปุตฺตานํ มหาปุริสานเมว มนสิการภูมิภูตํ, น เจว อิตฺตรํ, น จ อิตฺตรสตฺตสมาเสวิตํฯ ยถา ยถา มนสิ กรียติ, ตถา ตถา สนฺตเญฺจว โหติ สุขุมญฺจฯ ตสฺมา เอตฺถ พลวตี สติ จ ปญฺญา จ อิจฺฉิตพฺพาฯ

ยถา หิ มฏฺฐสาฏกสฺส ตุนฺนกรณกาเล สูจิปิ สุขุมา อิจฺฉิตพฺพา, สูจิปาสเวธนมฺปิ ตโต สุขุมตรํ; เอวเมว มฏฺฐสาฏกสทิสสฺส อิมสฺส กมฺมฏฺฐานสฺส ภาวนากาเล สูจิปฏิภาคา สติปิ สูจิปาสเวธนปฏิภาคา ตํสมฺปยุตฺตา ปญฺญาปิ พลวตี อิจฺฉิตพฺพาฯ ตาหิ จ ปน สติปญฺญาหิ สมนฺนาคเตน ภิกฺขุนา น เต อสฺสาสปสฺสาสา อญฺญตฺร ปกติผุโฏฺฐกาสา ปริเยสิตพฺพาฯ

ยถา ปน กสฺสโก กสึ กสิตฺวา พลิพเทฺท มุญฺจิตฺวา โคจราภิมุเข กตฺวา ฉายาย นิสิโนฺน วิสฺสเมยฺย, อถสฺส เต พลิพทฺทา เวเคน อฏวึ ปวิเสยฺยุํฯ โย โหติ เฉโก กสฺสโก โส ปุน เต ค

เหตฺวา โยเชตุกาโม น เตสํ อนุปทํ คนฺตฺวา อฏวึ อาหิณฺฑติฯ อถ โข รสฺมิญฺจ ปโตทญฺจ คเหตฺวา อุชุกเมว เตสํ นิปาตติตฺถํ คนฺตฺวา นิสีทติ วา นิปชฺชติ วาฯ อถ เต โคเณ ทิวสภาคํ จริตฺวา นิปาตติตฺถํ โอตริตฺวา นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปจฺจุตฺตริตฺวา ฐิเต ทิสฺวา รสฺมิยา พนฺธิตฺวา ปโตเทน วิชฺฌนฺโต อาเนตฺวา โยเชตฺวา ปุน กมฺมํ กโรติ; เอวเมว เตน ภิกฺขุนา น เต อสฺสาสปสฺสาสา อญฺญตฺร ปกติผุฏฺฐกาสา ปริเยสิตพฺพาฯ สติรสฺมึ ปน ปญฺญาปโตทญฺจ คเหตฺวา ปกติผุฏฺฐกาเส จิตฺตํ ฐเปตฺวา มนสิกาโร ปวเตฺตตโพฺพฯ เอวญฺหิสฺส มนสิกโรโต นจิรเสฺสว เต อุปฏฺฐหนฺติ, นิปาตติเตฺถ วิย โคณาฯ ตโต เตน สติรสฺมิยา พนฺธิตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน โยเชตฺวา ปญฺญาปโตเทน วิชฺฌเนฺตน ปุน กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชิตพฺพํ; ตเสฺสวมนุยุญฺชโต นจิรเสฺสว นิมิตฺตํ อุปฏฺฐาติฯ ตํ ปเนตํ น สเพฺพสํ เอกสทิสํ โหติ ; อปิจ โข กสฺสจิ สุขสมฺผสฺสํ อุปฺปาทยมาโน ตูลปิจุ วิย, กปฺปาสปิจุ วิย, วาตธารา วิย จ อุปฏฺฐาตีติ เอกเจฺจ อาหุฯ

อยํ ปน **อฏฺฐกถาวินิจฺฉโย** – อิทญฺหิ กสฺสจิ ตารกรูปํ วิย, มณิคุฬิกา วิย, มุตฺตาคุฬิกา วิย จ กสฺสจิ ขรสมฺผสฺสํ หุตฺวา กปฺปาสฏฺฐิ วิย, สารทารุสูจิ วิย จ กสฺสจิ ทีฆปามงฺคสุตฺตํ วิย, กุสุมทามํ วิย, ธูมสิขา วิย จ กสฺสจิ วิตฺถต มกฺกฏกสุตฺตํ วิย, วลาหกปฏลํ วิย, ปทุมปุปฺผํ วิย, รถจกฺกํ วิย, จนฺทมณฺฑลํ วิย, สูริยมณฺฑลํ วิย จ อุปฏฺฐาติฯ ตญฺจ ปเนตํ ยถา สมฺพหุเลสุ ภิกฺขูสุ สุตฺตนฺตํ สชฺฌายิตฺวา นิสิเนฺนสุ เอเกน ภิกฺขุนา ''ตุมฺหากํ กีทิสํ หุตฺวา อิทํ สุตฺตํ อุปฏฺฐาตี''ติ วุเตฺต เอโก ''มยฺหํ มหตี ปพฺพเตยฺยา นที วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาตี''ติ อาหฯ อปโร ''มยฺหํ เอกา วนราชิ วิย''ฯ อโญฺญ ''มยฺหํ สีตจฺฉาโย สาขาสมฺปโนฺน ผลภารภริตรุโกฺข วิยา''ติฯ เตสญฺหิ ตํ เอกเมว สุตฺตํ สญฺญานานตาย นานโต อุปฏฺฐาติฯ เอวํ เอกเมว กมฺมฏฺฐานํ สญฺญานานตาย นานโต อุปฏฺฐาติฯ สญฺญชญฺหิ เอตํ สญฺญานิทานํ สญฺญาปฺปภวํ ตสฺมา สญฺญานานตาย นานโต อุปฏฺฐาตีติ เวทิตพฺพํฯ

เอตฺถ จ อญฺญเมว อสฺสาสารมฺมณํ จิตฺตํ, อญฺญํ ปสฺสาสารมฺมณํ, อญฺญํ นิมิตฺตารมฺมณํ ยสฺส หิ อิเม ตโย ธมฺมา นตฺถิ, ตสฺส กมฺมฏฺฐานํ เนว อปฺปนํ น อุปจารํ ปาปุณาติฯ ยสฺส ปนิเม ตโย ธมฺมา อตฺถิ, ตเสฺสว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปนญฺจ อุปจารญฺจ ปาปุณาติฯ วุตฺตเญฺหตํ –

''นิมิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสา, อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส;
อชานโต จ ตโย ธเมฺม, ภาวนานุปลพฺภติฯ

''นิมิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสา, อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส;
ชานโต จ ตโย ธเมฺม, ภาวนา อุปลพฺภตี''ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๓๑);

เอวํ อุปฏฺฐิเต ปน นิมิเตฺต เตน ภิกฺขุนา อาจริยสนฺติกํ คนฺตฺวา อาโรเจตพฺพํ – ''มยฺหํ, ภเนฺต, เอวรูปํ นาม อุปฏฺฐาตี''ติฯ อาจริเยน ปน ''เอตํ นิมิตฺต''นฺติ วา ''น นิมิตฺต''นฺติ วา น วตฺตพฺพํฯ ''เอวํ โหติ, อาวุโส''ติ วตฺวา ปน ''ปุนปฺปุนํ มนสิ กโรหี''ติ วตฺตโพฺพฯ ''นิมิตฺต''นฺติ หิ วุเตฺต โวสานํ อาปเชฺชยฺย; ''น นิมิตฺต''นฺติ วุเตฺต นิราโส วิสีเทยฺยฯ ตสฺมา ตทุภยมฺปิ อวตฺวา มนสิกาเรเยว นิโยเชตโพฺพติฯ เอวํ ตาว **ทีฆภาณกาฯ มชฺฌิมภาณกา** ปนาหุ – ''นิมิตฺตมิทํ, อาวุโส, กมฺมฏฺฐานํ ปุนปฺปุนํ มนสิ กโรหิ สปฺปุริสาติ วตฺตโพฺพ''ติฯ อถาเนน นิมิเตฺตเยว จิตฺตํ ฐเปตพฺพํฯ เอวมสฺสายํ อิโต ปภุติ ฐปนาวเสน ภาวนา โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ โปราเณหิ –

''นิมิเตฺต ฐปยํ จิตฺตํ, นานาการํ วิภาวยํ;

ธีโร อสฺสาสปสฺสาเส, สกํ จิตฺตํ นิพนฺธตี’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๓๒; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๖๓);

ตเสฺสวํ นิมิตฺตุปฏฺฐานโต ปภุติ นีวรณานิ วิกฺขมฺภิตาเนว โหนฺติ กิเลสา สนฺนิสินฺนาว สติ อุปฏฺฐิตาเยว, จิตฺตํ สมาหิตเมวฯ อิทญฺหิ ทฺวีหากาเรหิ จิตฺตํ สมาหิตํ นาม โหหิ – อุปจารภูมิยํ วา นีวรณปฺปหาเนน, ปฏิลาภภูมิยํ วา องฺคปาตุภาเวนฯ ตตฺถ **‘‘อุปจารภูมี’’**ติ อุปจารสมาธิ; **‘‘ปฏิลาภภูมี’’**ติ อปฺปนาสมาธิฯ เตสํ กึ นานากรณํ? อุปจารสมาธิ กุสลวีถิยํ ชวิตฺวา ภวงฺคํ โอตรติ, อปฺปนาสมาธิ ทิวสภาเค อเปฺปตฺวา นิสินฺนสฺส ทิวสภาคมฺปิ กุสลวีถิยํ ชวติ, น ภวงฺคํ โอตรติฯ อิเมสุ ทฺวีสุ สมาธีสุ นิมิตฺตปาตุภาเวน อุปจารสมาธินา สมาหิตํ จิตฺตํ โหติ ฯ อถาเนน ตํ นิมิตฺตํ เนว วณฺณโต มนสิกาตพฺพํ, น ลกฺขณโต ปจฺจเวกฺขิตพฺพํฯ อปิจ โข ขตฺติยมเหสิยา จกฺกวตฺติคโพฺภ วิย กสฺสเกน สาลิยวคโพฺภ วิย จ อปฺปมตฺเตน รกฺขิตพฺพํ; รกฺขิตํ หิสฺส ผลทํ โหติฯ

‘‘นิมิตฺตํ รกฺขโต ลทฺธ, ปริหานิ น วิชฺชติ;
อารกฺขมฺหิ อสนฺตมฺหิ, ลทฺธํ ลทฺธํ วินสฺสตี’’ติฯ

ตตฺรายํ **รกฺขณูปาโย** – เตน ภิกฺขุนา อาวาโส, โคจโร, ภสฺสํ, ปุคฺคโล, โภชนํ, อุตุ, อิริยาปโถติ อิมานิ สตฺต อสปฺปายานิ วเชฺชตฺวา ตาเนว สตฺต สปฺปายานิ เสวเนฺตน ปุนปฺปุนํ ตํ นิมิตฺตํ มนสิกาตพฺพํฯ

เอวํ สปฺปายเสวเนน นิมิตฺตํ ถิรํ กตฺวา วุฑฺฒิํ วิรูฬฺหิํ คมยิตฺวา วตฺถุวิสทกิริยา, อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนตา, นิมิตฺตกุสลตา, ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ สปคฺคเหตพฺพ ตสฺมิํ สมเย จิตฺตปคฺคณฺหนา, ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ นิคฺคเหตพฺพํ ตสฺมิํ สมเย จิตฺตนิคฺคณฺหนา, ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ สมฺปหํเสตพฺพํ ตสฺมิํ สมเย สมฺปหํเสตพฺพํ ตสฺมิํ สมเย จิตฺตสมฺปหํสนา, ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตพฺพํ ตสฺมิํ สมเย จิตฺตอชฺฌุเปกฺขนา, อสมาหิตปุคฺคลปริวชฺชนา, สมาหิตปุคฺคลเสวนา, ตทธิมุตฺตตาติ อิมานิ ทส อปฺปนาโกสลฺลานิ อวิชหเนฺตน โยโค กรณีโยฯ

ตเสฺสวํ อนุยุตฺตสฺส วิหรโต อิทานิ อปฺปนา อุปฺปชฺชิสฺสตีติ ภวงฺคํ วิจฺฉินฺทิตฺวา นิมิตฺตารมฺมณํ มโนทฺวาราวชฺชนํ อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมิญฺจ นิรุเทฺธ ตเทวารมฺมณํ คเหตฺวา จตฺตาริ ปญฺจ วา ชวนานิ, เยสํ ปฐมํ ปริกมฺมํ, ทุติยํ อุปจารํ, ตติยํ อนุโลมํ, จตุตฺถํ โคตฺรภุ , ปญฺจมํ อปฺปนาจิตฺตํฯ ปฐมํ วา ปริกมฺมเญฺจว อุปจารญฺจ, ทุติยํ อนุโลมํ, ตติยํ โคตฺรภุ, จตุตฺถํ อปฺปนาจิตฺตนฺติ วุจฺจติฯ จตุตฺถเมว หิ ปญฺจมํ วา อเปฺปติ, น ฉฏฺฐํ สตฺตมํ วา อาสนฺนภวงฺคปาตตฺตาฯ

อาภิธมฺมิกโคทตฺตเตฺถโร ปนาห – ‘‘อาเสวนปจฺจเยน กุสลา ธมฺมา พลวโนฺต โหนฺติ; ตสฺมา ฉฏฺฐํ สตฺตมํ วา อเปฺปตี’’ติฯ ตํ **อฏฺฐกถาสุ** ปฏิกฺขิตฺตํฯ ตตฺถ ปุพฺพภาคจิตฺตานิ กามาวจรานิ โหนฺติ, อปฺปนาจิตฺตํ ปน รูปาวจรํฯ เอวมเนน ปญฺจงฺควิปฺปหีนํ, ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ, ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ, ติวิธกลฺยาณํ, ปฐมชฺฌานํ อธิคตํ โหติฯ โส ตสฺมิํเยวารมฺมเณ วิตกฺกาทโยวูปสเมตฺวา ทุติยตติยจตุตฺถชฺฌานานิ ปาปุณาติฯ เอตฺตาวตา จ ฐปนาวเสน ภาวนาย ปริโยสานปฺปโตฺต โหติฯ อยเมตฺถ สเงฺขปกถาฯ วิตฺถาโร ปน อิจฺฉเนฺตน **วิสุทฺธิมคฺคโต** คเหตโพฺพฯ

เอวํ ปตฺตจตุตฺถชฺฌาโน ปเนตฺถ ภิกฺขุ สลฺลกฺขณาวิวฏฺฏนาวเสน กมฺมฏฺฐานํ วเฑฺฒตฺวา ปาริสุทฺธิํ ปตฺตุกาโม ตเทว ฌานํ อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปจฺจเวกฺขณสงฺขาเตหิ

ปญฺจหากาเรหิ วสิปฺปตฺตํ ปคุณํ กตฺวา อรูปปุพฺพงฺคมํ วา รูปํ, รูปปุพฺพงฺคมํ วา อรูปนฺติ รูปารูปํ ปริคฺคเหตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปติฯ กถํ? โส หิ ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา ฌานงฺคานิ ปริคฺคเหตฺวา เตสํ นิสฺสยํ หทยวตฺถุํ ตํ นิสฺสยานิ จ ภูตานิ เตสญฺจ นิสฺสยํ สกลมฺปิ กรชกายํ ปสฺสติฯ ตโต ‘‘ฌานงฺคานิ อรูปํ, วตฺถาทีนิ รูป’’นฺติ รูปารูปํ ววตฺถเปติฯ

อถ วา สมาปตฺติโต วุฏฺฐหิตฺวา เกสาทีสุ โกฏฺฐาเสสุ ปถวีธาตุอาทิวเสน จตฺตาริ ภูตานิ ตํนิสฺสิตรูปานิ จ ปริคฺคเหตฺวา ยถาปริคฺคหิตรูปารมฺมณํ ยถาปริคฺคหิตรูปวตฺถุทฺวารารมฺมณํ วา สสมฺปยุตฺตธมฺมํ วิญฺญาณญฺจ ปสฺสติฯ ตโต ‘‘ภูตาทีนิ รูปํ สสมฺปยุตฺตธมฺมํ วิญฺญาณํ อรูป’’นฺติ ววตฺถเปติฯ

อถ วา สมาปตฺติโต วุฏฺฐหิตฺวา อสฺสาสปสฺสาสานํ สมุทโย กรชกาโย จ จิตฺตญฺจาติ ปสฺสติฯ ยถา หิ กมฺมารคคฺคริยา ธมมานาย ภสฺตญฺจ ปุริสสฺส จ ตชฺชํ วายามํ ปฏิจฺจ วาโต สญฺจรติ; เอวเมว กายญฺจ จิตฺตญฺจ ปฏิจฺจ อสฺสาสปสฺสาสาติฯ ตโต อสฺสาสปสฺสาเส จ กายญฺจ รูปํ, จิตฺตญฺจ ตํสมฺปยุตฺตธมฺเม จ อรูปนฺติ ววตฺถเปติฯ

เอวํ นามรูปํ ววตฺถเปตฺวา ตสฺส ปจฺจยํ ปริเยสติ, ปริเยสนฺโต จ ตํ ทิสฺวา ตีสุปิ อทฺธาสุ นามรูปสฺส ปวตฺตึ อารพฺภ กงฺขํ วิตรติฯ วิติณฺณกงฺโข กลาปสมฺมสนวเสน ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา อุทยพฺพยานุปสฺสนาย ปุพฺพภาเค อุปฺปเนฺน โอภาสาทโย ทส วิปสฺสนุปกฺกิเลเส ปหาย อุปกฺกิเลสวิมุตฺตํ ปฏิปทาญาณํ ‘‘มคฺโค’’ติ ววตฺถเปตฺวา อุทยํ ปหาย ภงฺคานุปสฺสนํ ปตฺวา นิรนฺตรํ ภงฺคานุปสฺสเนน ภยโต อุปฏฺฐิเตสุ สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทโนฺต วิรชฺชโนฺต วิมุจฺจโนฺต ยถากฺกมํ จตฺตาโร อริยมคฺเค ปาปุณิตฺวา อรหตฺตผเล ปติฏฺฐาย เอกูนวีสติเภทสฺส ปจฺจเวกฺขณญาณสฺส ปริยนฺตปฺปตฺโต สเทวกสฺส โลกสฺส อคฺคทกฺขิเณยฺโย โหติฯ เอตฺตาวตา จสฺส คณนํ อาทึ กตฺวา วิปสฺสนาปริโยสานา อานาปานสฺสติสมาธิภาวนา จ สมตฺตา โหตีติฯ

อยํ สพฺพาการโต ปฐมจตุกฺกวณฺณนาฯ

อิตเรสุ ปน ตีสุ จตุเกฺกสุ ยสฺมา วิสุํ กมฺมฏฺฐานภาวนานโย นาม นตฺถิ; ตสฺมา อนุปทวณฺณนานเยเนว เนสํ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ปีติปฺปฏิสํเวที**ติ ปีตึ ปฏิสํวิทิตํ กโรโนฺต ปากฏํ กโรโนฺต อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ ตตฺถ ทฺวีหากาเรหิ ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ – อารมฺมณโต จ อสโมฺมหโต จฯ

กถํ อารมฺมณโต ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ? สปฺปีติเก เทฺว ฌาเน สมาปชฺชติ, ตสฺส สมาปตฺติกฺขเณ ฌานปฏิลาเภน อารมฺมณโต ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ อารมฺมณสฺส ปฏิสํวิทิตตฺตาฯ

กถํ อสโมฺมหโต? สปฺปีติเก เทฺว ฌาเน สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมฺปยุตฺตกปีตึ ขยโต วยโต สมฺมสติ, ตสฺส วิปสฺสนากฺขเณ ลกฺขณปฏิเวเธน อสโมฺมหโต ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปฏิสมฺภิทายํ** –

> ‘‘ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน…เป.… รสฺสํ อสฺสาสวเสน… รสฺสํ ปสฺสาสวเสน… สพฺพกายปฺปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… สพฺพกายปฺปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติ, ตาย

สติยา เตน ญาเณน สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติฯ อาวชฺชโต สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ ชานโต… ปสฺสโต… ปจฺจเวกฺขโต… จิตฺตํ อธิฏฺฐหโต… สทฺธาย อธิมุจฺจโต… วีริยํ ปคฺคณฺหโต… สตึ อุปฏฺฐาปยโต… จิตฺตํ สมาทหโต… ปญฺญาย ปชานโต… อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโต… ปริเญฺญยฺยํ ปริชานโต… ปหาตพฺพํ ปชหโต… ภาเวตพฺพํ ภาวยโต… สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโต สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติฯ เอวํ สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตี''ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๗๒)ฯ

เอเตเนว นเยน อวเสสปทานิปิ อตฺถโต เวทิตพฺพานิฯ อิทํ ปเนตฺถ วิเสสมตฺตํฯ ติณฺณํ ฌานานํ วเสน สุขปฏิสํเวทิตา จตุนฺนมฺปิ วเสน จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวทิตา เวทิตพฺพาฯ **"จิตฺตสงฺขาโร"**ติ เวทนาทโย เทฺว ขนฺธาฯ **สุขปฺปฏิสํเวที**ปเท เจตฺถ วิปสฺสนาภูมิทสฺสนตฺถํ ''สุขนฺติ เทฺว สุขานิ – กายิกญฺจ สุขํ เจตสิกญฺจา''ติ **ปฏิสมฺภิทายํ** วุตฺตํฯ **ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขาร**นฺติ โอฬาริกํ โอฬาริกํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสเมฺภโนฺต, นิโรเธโนฺตติ อโตฺถฯ โส วิตฺถารโต กายสงฺขาเร วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ อปิเจตฺถ **ปีติ**ปเท ปีติสีเสน เวทนา วุตฺตาฯ **สุข**ปเท สรูเปเนว เวทนา ฯ ทฺวีสุ จิตฺตสงฺขารปเทสุ ''สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกา เอเต ธมฺมา จิตฺตปฏิพทฺธา จิตฺตสงฺขารา''ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๗๔; ม. นิ. ๑.๔๖๓) วจนโต สญฺญาสมฺปยุตฺตา เวทนาติฯ เอวํ เวทนานุปสฺสนานเยน อิทํ จตุกฺกํ ภาสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ตติยจตุเกฺกปิ จตุนฺนํ ฌานานํ วเสน จิตฺตปฏิสํเวทิตา เวทิตพฺพาฯ **อภิปฺปโมทยํ จิตฺต**นฺติ จิตฺตํ โมเทโนฺต ปโมเทโนฺต หาเสโนฺต ปหาเสโนฺต อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ ตตฺถ ทฺวีหากาเรหิ อภิปฺปโมโท โหติ – สมาธิวเสน จ วิปสฺสนาวเสน จฯ

กถํ สมาธิวเสน? สปฺปีติเก เทฺว ฌาเน สมาปชฺชติ, โส สมาปตฺติกฺขเณ สมฺปยุตฺตาย ปีติยา จิตฺตํ อาโมเทติ ปโมเทติฯ กถํ วิปสฺสนาวเสน? สปฺปีติเก เทฺว ฌาเน สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมฺปยุตฺตกปีตึ ขยโต วยโต สมฺมสติ; เอวํ วิปสฺสนากฺขเณ ฌานสมฺปยุตฺตกปีตึ อารมฺมณํ กตฺวา จิตฺตํ อาโมเทติ ปโมเทติฯ เอวํ ปฏิปโนฺน ''อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตี''ติ วุจฺจติฯ

สมาทหํ จิตฺตนฺติ ปฐมชฺฌานาทิวเสน อารมฺมเณ จิตฺตํ สมํ อาทหโนฺต สมํ ฐเปโนฺต ตานิ วา ปน ฌานานิ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมฺปยุตฺตกจิตฺตํ ขยโต วยโต สมฺมสโต วิปสฺสนากฺขเณ ลกฺขณปฏิเวเธน อุปฺปชฺชติ ขณิกจิเตฺตกคฺคตา; เอวํ อุปฺปนฺนาย ขณิกจิเตฺตกคฺคตาย วเสนปิ อารมฺมเณ จิตฺตํ สมํ อาทหโนฺต สมํ ฐเปโนฺต ''สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตี''ติ วุจฺจติฯ

วิโมจยํ จิตฺตนฺติ ปฐมชฺฌาเนน นีวรเณหิ จิตฺตํ โมเจโนฺต วิโมเจโนฺต, ทุติเยน วิตกฺกวิจาเรหิ, ตติเยน ปีติยา, จตุเตฺถน สุขทุเกฺขหิ จิตฺตํ โมเจโนฺต วิโมเจโนฺตฯ ตานิ วา ปน ฌานานิ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมฺปยุตฺตกจิตฺตํ ขยโต วยโต สมฺมสติฯ โส วิปสฺสนากฺขเณ อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสญฺญาโต จิตฺตํ โมเจโนฺต วิโมเจโนฺต, ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสญฺญาโต, อนตฺตานุปสฺสนาย อตฺตสญฺญาโต, นิพฺพิทานุปสฺสนาย นนฺทิโต, วิราคานุปสฺสนาย ราคโต, นิโรธานุปสฺสนาย สมุทยโต, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทานโต จิตฺตํ โมเจโนฺต วิโมเจโนฺต อสฺสสติ เจว ปสฺสสติ จฯ เตน วุตฺตํ – ''วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตี''ติฯ เอวํ จิตฺตานุปสฺสนาวเสน อิทํ จตุกฺกํ ภาสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

จตุตฺถจตุกฺเก ปน **อนิจฺจานุปสฺสี**ติ เอตฺถ ตาว อนิจฺจํ เวทิตพฺพํ, อนิจฺจตา เวทิตพฺพา, อนิจฺจานุปสฺสนา เวทิตพฺพา , อนิจฺจานุปสฺสี เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ **“อนิจฺจ”**นฺติ ปญฺจกฺขนฺธาฯ กสฺมา? อุปฺปาทวยญฺญถตฺตภาวาฯ **“อนิจฺจตา”**ติ เตสเญฺญว อุปฺปาทวยญฺญถตฺตํ หุตฺวา อภาโว วา นิพฺพตฺตานํ เตเนวากาเรน อฐตฺวา ขณภเงฺคน เภโทติ อโตฺถฯ **“อนิจฺจานุปสฺสนา”**ติ ตสฺสา อนิจฺจตาย วเสน รูปาทีสุ ‘‘อนิจฺจ’’นฺติ อนุปสฺสนา; **“อนิจฺจานุปสฺสี”**ติ ตาย อนุปสฺสนาย สมนฺนาคโต; ตสฺมา เอวํ ภูโต อสฺสสโนฺต จ ปสฺสสโนฺต จ อิธ ‘‘อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามิ, ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตี’’ติ เวทิตโพฺพฯ

วิราคานุปสฺสีติ เอตฺถ ปน เทฺว วิราคา – ขยวิราโค จ อจฺจนฺตวิราโค จฯ ตตฺถ **“ขยวิราโค”**ติ สงฺขารานํ ขณภโงฺค; **“อจฺจนฺตวิราโค”**ติ นิพฺพานํ; **“วิราคานุปสฺสนา”**ติ ตทุภยทสฺสนวเสน ปวตฺตา วิปสฺสนา จ มโคฺค จฯ ตาย ทุวิธายปิ อนุปสฺสนาย สมนฺนาคโต หุตฺวา อสฺสสโนฺต จ ปสฺสสโนฺต จ ‘‘วิราคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตี’’ติ เวทิตโพฺพฯ **นิโรธานุปสฺสี**ปเทปิ เอเสว นโยฯ

ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสีติ เอตฺถาปิ เทฺว ปฏินิสฺสคฺคา – ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺค จ ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโคฺค จฯ ปฏินิสฺสโคฺคเยว อนุปสฺสนา ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา; วิปสฺสนามคฺคานเมตํ อธิวจนํฯ **วิปสฺสนา** หิ ตทงฺควเสน สทฺธึ ขนฺธาภิสงฺขาเรหิ กิเลเส ปริจฺจชติ, สงฺขตโทสทสฺสเนน จ ตพฺพิปรีเต นิพฺพาเน ตนฺนินฺนตาย ปกฺขนฺทตีติ **ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺค** เจว **ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโคฺค จา**ติ วุจฺจติฯ **มโคฺค** สมุเจฺฉทวเสน สทฺธึ ขนฺธาภิสงฺขาเรหิ กิเลเส ปริจฺจชติ, อารมฺมณกรเณน จ นิพฺพาเน ปกฺขนฺทตีติ **ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺค** เจว **ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโค จา**ติ วุจฺจติฯ อุภยมฺปิ ปน ปุริมปุริมญาณานํ อนุอนุ ปสฺสนโต อนุปสฺสนาติ วุจฺจติฯ ตาย ทุวิธาย ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย สมนฺนาคโต หุตฺวา อสฺสสโนฺต จ ปสฺสสโนฺต จ ปฏินิสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตีติ เวทิตโพฺพฯ **เอวํ ภาวิโต**ติ เอวํ โสฬสหิ อากาเรหิ ภาวิโตฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อานาปานสฺสติสมาธิกถา นิฏฺฐิตาฯ

๑๖๗. **อถ โข ภควา**ติอาทิมฺหิ ปน อยํ สเงฺขปโตฺถฯ เอวํ ภควา อานาปานสฺสติสมาธิกถาย ภิกฺขู สมสฺสาเสตฺวา อถ ยํ ตํ ตติยปาราชิกปญฺญตฺติยา นิทานเญฺจว ปกรณญฺจ อุปฺปนฺนํ ภิกฺขูนํ อญฺญมญฺญํ ชีวิตา โวโรปนํ, เอตสฺมึ นิทาเน เอตสฺมึ ปกรเณ ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา ปฏิปุจฺฉิตฺวา วิครหิตฺวา จ ยสฺมา ตตฺถ อตฺตนา อตฺตานํ ชีวิตา โวโรปนํ มิคลณฺฑิเกน จ โวโรปาปนํ ปาราชิกวตฺถุ น โหติ; ตสฺมา ตํ ฐเปตฺวา ปาราชิกสฺส วตฺถุภูตํ อญฺญมญฺญํ ชีวิตา โวโรปนเมว คเหตฺวา ปาราชิกํ ปญฺญเปโนฺต **“โย ปน ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ มนุสฺสวิคฺคห”**นฺติ อาทิมาหฯ อริยปุคฺคลมิสฺสกตฺตา ปเนตฺถ ‘‘โมฆปุริสา’’ติ อวตฺวา ‘‘เต ภิกฺขู’’ติ วุตฺตํฯ

เอวํ มูลเจฺฉชฺชวเสน ทฬฺหํ กตฺวา ตติยปาราชิเก ปญฺญเตฺต อปรมฺปิ อนุปญฺญตฺตตฺถาย มรณวณฺณสํวณฺณนวตฺถุ อุทปาทิ, ตสฺสุปฺปตฺติทีปนตฺถํ ‘‘เอวญฺจิทํ ภควตา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

๑๖๘. ตตฺถ **ปฏิพทฺธจิตฺตา**ติ ฉนฺทราเคน ปฏิพทฺธจิตฺตา; สารตฺตา อเปกฺขวโนฺตติ อโตฺถฯ **มรณวณฺณํ สํวเณฺณมา**ติ ชีวิเต อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา มรณสฺส คุณํ วเณฺณม; อานิสํสํ ทเสฺสมาติฯ **กตกลฺยาโณ**ติอาทีสุ อยํ ปทโตฺถ – กลฺยาณํ สุจิกมฺมํ กตํ ตยาติ ตฺวํ โข อสิ **กตกลฺยาโณ**ฯ ตถา กุสลํ อนวชฺชกมฺมํ กตํ ตยาติ **กตกุสโล**ฯ มรณกาเล สมฺปเตฺต ยา สตฺตานํ อุปฺปชฺชติ ภยสงฺขาตา ภีรุตา, ตโต ตายนํ รกฺขณกมฺมํ กตํ ตยาติ **กตภีรุตฺตาโณ** ปาปํฯ

ลามกกมฺมํ อกตํ ตยาติ **อกตปาโป**ฯ ลุทฺทํ ทารุณํ ทุสฺสีลฺยกมฺมํ อกตํ ตยาติ **อกตลุทฺโท**ฯ กิพฺพิสํ สาหสิกกมฺมํ โลภาทิกิเลสุสฺสทํ อกตํ ตยาติ **อกตกิพฺพิโส**ฯ กสฺมา อิทํ วุจฺจติ? ยสฺมา สพฺพปฺปการมฺปิ กตํ ตยา กลฺยาณํ, อกตํ ตยา ปาปํ; เตน ตํ วทาม – ''กึ ตุยฺหํ อิมินา โรคาภิภูตตฺตา ลามเกน ปาปเกน ทุกฺขพหุลตฺตา ทุชฺชีวิเตน''ฯ **มตํ เต ชีวิตา เสยฺโย**ติ ตว มรณํ ชีวิตา สุนฺทรตรํฯ กสฺมา? ยสฺมา อิโต ตฺวํ กาลงฺกโต กตกาโล หุตฺวา กาลํ กตฺวา มริตฺวาติ อโตฺถฯ กายสฺส เภทา…เป…. อุปปชฺชิสฺสสิฯ เอวํ อุปปโนฺน จ ตตฺถ ทิเพฺพหิ เทวโลเก อุปฺปเนฺนหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ มนาปิยรูปาทิเกหิ ปญฺจหิ วตฺถุกามโกฏฺฐาเสหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจริสฺสสิ สมฺปยุโตฺต สโมธานคโต หุตฺวา อิโต จิโต จ จริสฺสสิ, วิจริสฺสสิ อภิรมิสฺสสีวาติ อโตฺถฯ

๑๖๙. **อสปฺปายานี**ติ อหิตานิ อวุฑฺฒิกรานิ ยานิ ขิปฺปเมว ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๗๒. **สญฺจิจฺจา**ติ อยํ ''สญฺจิจฺจ มนุสฺสวิคฺคห''นฺติ มาติกาย วุตฺตสฺส สญฺจิจฺจปทสฺส อุทฺธาโรฯ ตตฺถ **สํ**ติ อุปสโคฺค, เตน สทฺธึ อุสฺสุกฺกวจนเมตํ สญฺจิจฺจาติ ; ตสฺส สเญฺจเตตฺวา สุฏฺฐุ เจเตตฺวาติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปน โย สญฺจิจฺจ โวโรเปติ, โส ชานโนฺต สญฺชานโนฺต โหติ, ตญฺจสฺส โวโรปนํ เจจฺจ อภิวิตริตฺวา วีติกฺกโม โหติฯ ตสฺมา พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา อตฺถเมว ทเสฺสตุํ ''ชานโนฺต สญฺชานโนฺต เจจฺจ อภิวิตริตฺวา วีติกฺกโม''ติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ชานโนฺต**ติ ''ปาโณ''ติ ชานโนฺตฯ **สญฺชานโนฺต**ติ ''ชีวิตา โวโรเปมี''ติ สญฺชานโนฺต; เตเนว ปาณชานนากาเรน สทฺธึ ชานโนฺตติ อโตฺถฯ **เจจฺจา**ติ วธกเจตนาวเสน เจเตตฺวา ปกเปฺปตฺวาฯ **อภิวิตริตฺวา**ติ อุปกฺกมวเสน มทฺทโนฺต นิราสงฺกจิตฺตํ เปเสตฺวาฯ **วีติกฺกโม**ติ เอวํ ปวตฺตสฺส โย วีติกฺกโม อยํ สญฺจิจฺจสทฺทสฺส สิขาปฺปโตฺต อโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ ''มนุสฺสวิคฺคหํ ชีวิตา โวโรเปยฺยา''ติ เอตฺถ วุตฺตํ มนุสฺสตฺตภาวํ อาทิโต ปฏฺฐาย ทเสฺสตุํ **''มนุสฺสวิคฺคโห นามา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ คพฺภเสยฺยกานํ วเสน สพฺพสุขุมอตฺตภาวทสฺสนตฺถํ **''ยํ มาตุกุจฺฉิสฺมิ''**นฺติ วุตฺตํฯ **ปฐมํ จิตฺต**นฺติ ปฏิสนฺธิจิตฺตํฯ **อุปฺปนฺน**นฺติ ชาตํฯ **ปฐมํ วิญฺญาณํ ปาตุภูต**นฺติ อิทํ ตเสฺสว เววจนํฯ ''มาตุกุจฺฉิสฺมึ ปฐมํ จิตฺต''นฺติ วจเนน เจตฺถ สกลาปิ ปญฺจโวการปฏิสนฺธิ ทสฺสิตา โหติฯ ตสฺมา ตญฺจ ปฐมํ จิตฺตํ ตํสมฺปยุตฺตา จ ตโย อรูปกฺขนฺธา เตน สห นิพฺพตฺตญฺจ กลลรูปนฺติ อยํ สพฺพปฐโม มนุสฺสวิคฺคโหฯ ตตฺถ **''กลลรูป''**นฺติ อิตฺถิปุริสานํ กายวตฺถุภาวทสกวเสน สมตึส รูปานิ, นปุํสกานํ กายวตฺถุทสกวเสน วีสติฯ ตตฺถ อิตฺถิปุริสานํ กลลรูปํ ชาติอุณฺณาย เอเกน อํสุนา อุทฺธฏเตลพินฺทุมตฺตํ โหติ อจฺฉํ วิปฺปสนฺนํฯ วุตฺตเญฺจตํ **อฏฺฐกถายํ** –

> ''ติลเตลสฺส ยถา พินฺทุ, สปฺปิมโณฺฑ อนาวิโล;
> เอวํวณฺณปฺปฏิภาคํ กลลนฺติ ปวุจฺจตี''ติฯ (วิภ. อฏฺฐ. ๒๖ ปกิณฺณกกถา; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๓๕);

เอวํ ปริตฺตกํ วตฺถุํ อาทึ กตฺวา ปกติยา วีสวสฺสสตายุกสฺส สตฺตสฺส ยาว มรณกาลา เอตฺถนฺตเร อนุปุเพฺพน วุฑฺฒิปฺปโตฺต อตฺตภาโว เอโส มนุสฺสวิคฺคโห นามฯ

ชีวิตา โวโรเปยฺยาติ กลลกาเลปิ ตาปนมทฺทเนหิ วา เภสชฺชสมฺปทาเนน วา ตโต วา อุทฺธมฺปิ ตทนุรูเปน อุปกฺกเมน ชีวิตา วิโยเชยฺยาติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปน ชีวิตา โวโรปนํ นาม

อตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทนเมว โหติ, ตสฺมา เอตสฺส ปทภาชเน **“ชีวิตินฺทฺริยํ อุปจฺฉินฺทติ อุปโรเธติ สนฺตตึ วิโกเปตี”**ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ชีวิตินฺทฺริยสฺส ปเวณิฆฏนํ อุปจฺฉินฺทโนฺต อุปโรเธโนฺต จ ‘‘ชีวิตินฺทฺริยํ อุปจฺฉินฺทติ อุปโรเธตี’’ติ วุจฺจติฯ สฺวายมโตฺถ ‘‘สนฺตตึ วิโกเปตี’’ติปเทน ทสฺสิโตฯ **วิโกเปตี**ติ วิโยเชติฯ

ตตฺถ ทุวิธํ ชีวิตินฺทฺริยํ – รูปชีวิตินฺทฺริยํ, อรูปชีวิตินฺทฺริยญฺจฯ เตสุ อรูปชีวิตินฺทฺริเย อุปกฺกโม นตฺถิ, ตํ โวโรเปตุํ น สกฺกาฯ รูปชีวิตินฺทฺริเย ปน อตฺถิ, ตํ โวโรเปตุํ สกฺกาฯ ตํ ปน โวโรเปโนฺต อรูปชีวิตินฺทฺริยมฺปิ โวโรเปติฯ เตเนว หิ สทฺธึ ตํ นิรุชฺฌติ ตทายตฺตวุตฺติโตฯ ตํ ปน โวโรเปโนฺต กึ อตีตํ โวโรเปติ, อนาคตํ, ปจฺจุปฺปนฺนนฺติ? เนว อตีตํ, น อนาคตํ, เตสุ หิ เอกํ นิรุทฺธํ เอกํ อนุปฺปนฺนนฺติ อุภยมฺปิ อสนฺตํ, อสนฺตตฺตา อุปกฺกโม นตฺถิ, อุปกฺกมสฺส นตฺถิตาย เอกมฺปิ โวโรเปตุํ น สกฺกาฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘อตีเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิตฺถ, น ชีวติ; น ชีวิสฺสติฯ อนาคเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิสฺสติ, น ชีวิตฺถ; น ชีวติฯ ปจฺจุปฺปเนฺน จิตฺตกฺขเณ ชีวติ, น ชีวิตฺถ; น ชีวิสฺสตี’’ติ (มหานิ. ๑๐)ฯ

ตสฺมา ยตฺถ ชีวติ ตตฺถ อุปกฺกโม ยุโตฺตติ ปจฺจุปฺปนฺนํ โวโรเปติฯ

ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ นาเมตํ ขณปจฺจุปฺปนฺนํ, สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํ, อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนนฺติ ติวิธํฯ ตตฺถ **“ขณปจฺจุปฺปนฺนํ”** นาม อุปฺปาทชราภงฺคสมงฺคิ, ตํ โวโรเปตุํ น สกฺกาฯ กสฺมา? สยเมว นิรุชฺฌนโตฯ **“สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํ”** นาม สตฺตฏฺฐชวนวารมตฺตํ สภาคสนฺตติวเสน ปวตฺติตฺวา นิรุชฺฌนกํ, ยาว วา อุณฺหโต อาคนฺตฺวา โอวรกํ ปวิสิตฺวา นิสินฺนสฺส อนฺธการํ โหติ, สีตโต วา อาคนฺตฺวา โอวรเก นิสินฺนสฺส ยาว วิสภาคอุตุปาตุภาเวน ปุริมโก อุตุ นปฺปฏิปฺปสฺสมฺภติ, เอตฺถนฺตเร ‘‘สนฺตติปจฺจุปฺปนฺน’’นฺติ วุจฺจติ ฯ ปฏิสนฺธิโต ปน ยาว จุติ, เอตํ **“อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนํ”** นามฯ ตทุภยมฺปิ โวโรเปตุํ สกฺกาฯ กถํ? ตสฺมิญฺหิ อุปกฺกเม กเต ลทฺธุปกฺกมํ ชีวิตนวกํ นิรุชฺฌมานํ ทุพฺพลสฺส ปริหีนเวคสฺส สนฺตานสฺส ปจฺจโย โหติฯ ตโต สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํ วา อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนํ วา ยถาปริจฺฉินฺนํ กาลํ อปตฺวา อนฺตราว นิรุชฺฌติ ฯ เอวํ ตทุภยมฺปิ โวโรเปตุํ สกฺกา, ตสฺมา ตเทว สนฺธาย ‘‘สนฺตตึ วิโกเปตี’’ติ อิทํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อิมสฺส ปนตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ ปาโณ เวทิตโพฺพ, ปาณาติปาโต เวทิตโพฺพ, ปาณาติปาติ เวทิตโพฺพ, ปาณาติปาตสฺส ปโยโค เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ **“ปาโณ”**ติ โวหารโต สโตฺต, ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยํฯ ชีวิตินฺทฺริยญฺหิ อติปาเตโนฺต ‘‘ปาณํ อติปาเตตี’’ติ วุจฺจติ ตํ วุตฺตปฺปการเมวฯ **“ปาณาติปาโต”**ติ ยาย เจตนาย ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกํ ปโยคํ สมุฏฺฐาเปติ, สา วธกเจตนา ‘‘ปาณาติปาโต’’ติ วุจฺจติฯ **“ปาณาติปาตี”**ติ วุตฺตเจตนาสมงฺคิ ปุคฺคโล ทฏฺฐโพฺพฯ **“ปาณาติปาตสฺส ปโยโค”**ติ ปาณาติปาตสฺส ฉปโยคา – สาหตฺถิโก, อาณตฺติโก, นิสฺสคฺคิโย, ถาวโร, วิชฺชามโย, อิทฺธิมโยติฯ

ตตฺถ **“สาหตฺถิโก”**ติ สยํ มาเรนฺตสฺส กาเยน วา กายปฺปฏิพเทฺธน วา ปหรณํฯ **“อาณตฺติโก”**ติ อญฺญํ อาณาเปนฺตสฺส ‘‘เอวํ วิชฺฌิตฺวา วา ปหริตฺวา วา มาเรหี’’ติ อาณาปนํฯ **“นิสฺสคฺคิโย”**ติ ทูเร ฐิตํ มาเรตุกามสฺส กาเยน วา กายปฺปฏิพเทฺธน วา อุสฺสตฺติยนฺตปาสาณาทีนํ นิสฺสชฺชนํฯ **“ถาวโร”**ติ อสญฺจาริเมน อุปกรเณน มาเรตุกามสฺส โอปาตอปเสฺสนอุปนิกฺขิปนํ เภสชฺชสํวิธานํฯ เต จตฺตาโรปิ ปรโต ปาฬิวณฺณนายเมว วิตฺถารโต อาวิภวิสฺสนฺติฯ

วิชฺชามยอิทฺธิมยา ปน ปาฬิยํ อนาคตาฯ เต เอวํ เวทิตพฺพาฯ สงฺเขปโต หิ มารณตฺถํ วิชฺชาปริชปฺปนํ **วิชฺชามโย** ปโยโคฯ **อฏฺฐกถาสุ** ปน ‘‘กตโม วิชฺชามโย ปโยโค? อาถพฺพณิกา อาถพฺพณํ ปโยเชนฺติ; นคเร วา รุทฺเธ สงฺคาเม วา ปจฺจุปฏฺฐิเต ปฏิเสนาย ปจฺจตฺถิเกสุ ปจฺจามิตฺเตสุ อีตึ อุปฺปาเทนฺติ, อุปทฺทวํ อุปฺปาเทนฺติ, โรคํ อุปฺปาเทนฺติ, ปชฺชรกํ อุปฺปาเทนฺติ, สูจิกํ กโรนฺติ, วิสูจิกํ กโรนฺติ, ปกฺขนฺทิยํ กโรนฺติฯ เอวํ อาถพฺพณิกา อาถพฺพณํ ปโยเชนฺติฯ วิชฺชาธารา วิชฺชํ ปริวตฺเตตฺวา นคเร วา รุทฺเธ…เป.… ปกฺขนฺทิยํ กโรนฺตี’’ติ เอวํ วิชฺชามยํ ปโยคํ ทเสฺสตฺวา อาถพฺพณิเกหิ จ วิชฺชาธเรหิ จ มาริตานํ พหูนิ วตฺถูนิ วุตฺตานิ, กึ เตหิ! อิทเมฺหตฺถ ลกฺขณํ มารณาย วิชฺชาปริชปฺปนํ วิชฺชามโย ปโยโคติฯ

กมฺมวิปากชาย อิทฺธิยา ปโยชนํ **อิทฺธิมโย** ปโยโคฯ กมฺมวิปากชิทฺธิ จ นาเมสา นาคานํ นาคิทฺธิ, สุปณฺณานํ สุปณฺณิทฺธิ, ยกฺขานํ ยกฺขิทฺธิ, เทวานํ เทวิทฺธิ, ราชูนํ ราชิทฺธีติ พหุวิธาฯ ตตฺถ ทิฏฺฐทฏฺฐผุฏฺฐวิสานํ นาคานํ ทิสฺวา ฑํสิตฺวา ผุสิตฺวา จ ปรูปฆาตกรเณ **‘‘นาคิทฺธิ’’** เวทิตพฺพาฯ สุปณฺณานํ มหาสมุทฺทโต ทฺวตฺติพฺยามสตปฺปมาณนาคุทฺธรเณ **‘‘สุปณฺณิทฺธิ’’** เวทิตพฺพาฯ ยกฺขา ปน เนว อาคจฺฉนฺตา น ปหรนฺตา ทิสฺสนฺติ, เตหิ ปหฏสตฺตา ปน ตสฺมิํเยว ฐาเน มรนฺติ, ตตฺร เตสํ **‘‘ยกฺขิทฺธิ’’** ทฏฺฐพฺพาฯ เวสฺสวณสฺส โสตาปนฺนกาลโต ปุพฺเพ นย นาวุเธน โอโลกิตกุมฺภณฺฑานํ มรเณ อเญฺญสญฺจ เทวานํ ยถาสกํ อิทฺธานุภาเว **‘‘เทวิทฺธิ’’** เวทิตพฺพาฯ รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส สปริสสฺส อากาสคมนาทีสุ, อโสกสฺส เหฏฺฐา อุปริ จ โย ชเน อาณาปวตฺตนาทีสุ, ปิตุรโญฺญ จ สีหฬนรินฺทสฺส ทาฐาโกฏเนน จูฬสุมนกุฏุมฺพิยสฺสมรเณ **‘‘ราชิทฺธิ’’** ทฏฺฐพฺพาติฯ

เกจิ ปน ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต อญฺญิสฺสา กุจฺฉิคตํ คพฺภํ ปาปเกน มนสาอนุเปกฺขิตา โหติ ‘อโห วตายํ กุจฺฉิคโต คโพฺภ น โสตฺถินา อภินิกฺขเมยฺยา’ติฯ เอวมฺปิ ภิกฺขเว กุลุมฺพสฺส อุปฆาโต โหตี’’ติ อาทิกานิ สุตฺตานิ ทเสฺสตฺวา ภาวนามยิทฺธิยาปิ ปรูปฆาตกมฺมํ วทนฺติ; สห ปรูปฆาตกรเณน จ อาทิตฺตฆรูปริขิตฺตสฺส อุทกฆฏสฺส เภทนมิว อิทฺธิวินาสญฺจ อิจฺฉนฺติ; ตํ เตสํ อิจฺฉามตฺตเมวฯ กสฺมา? ยสฺมา กุสล เวทนาวิตกฺกปริตฺตตฺติเกหิ น สเมติฯ กถํ? อยญฺหิ ภาวนามยิทฺธิ นาม กุสลตฺติเก กุสลา เจว อพฺยากตา จ, ปาณาติปาโต อกุสโลฯ เวทนาตฺติเก อทุกฺขมสุขสมฺปยุตฺตา ปาณาติปาโต ทุกฺขสมฺปยุโตฺตฯ วิตกฺกตฺติเก อวิตกฺกาวิจารา, ปาณาติปาโต สวิตกฺกสวิจาโรฯ ปริตฺตตฺติเก มหคฺคตา, ปาณาติปาโต ปริโตฺตติฯ

สตฺถหารกํ วาสฺส ปริเยเสยฺยาติ เอตฺถ หรตีติ **หารกํ**ฯ กึ หรติ? ชีวิตํฯ อถ วา หริตพฺพนฺติ หารกํ; อุปนิกฺขิปิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ สตฺถญฺจ ตํ หารกญฺจาติ **สตฺถหารกํฯ อสฺสา**ติ มนุสฺสวิคฺคหสฺสฯ **ปริเยเสยฺยา**ติ ยถา ลภติ ตถา กเรยฺย; อุปนิกฺขิเปยฺยาติ อโตฺถฯ เอเตน ถาวรปฺปโยคํ ทเสฺสติฯ อิตรถา หิ ปริยิฏฺฐมเตฺตเนว ปาราชิโก ภเวยฺย; น เจตํ ยุตฺตํฯ **ปาฬิยํ** ปน สพฺพํ พฺยญฺชนํ อนาทิยิตฺวา ยํ เอตฺถ ถาวรปฺปโยคสงฺคหิตํ สตฺถํ, ตเทว ทเสฺสตุํ **‘‘อสิํ วา… เป.… รชฺชุํ วา’’**ติ ปทภาชนํ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **สตฺถนฺ**ติ วุตฺตาวเสสํ ยํกิญฺจิ สมุขํ เวทิตพฺพํฯ ลคุฬปาสาณวิสรชฺชูนญฺจ ชีวิตวินาสนภาวโต สตฺถสงฺคโห เวทิตโพฺพฯ **มรณวณฺณํ วา**ติ เอตฺถ ยสฺมา ‘‘กึ ตุยฺหิมินา ปาปเกน ทุชฺชีวิเตน, โย ตฺวํ น ลภสิ ปณีตานิ โภชนานิ ภุญฺชิตุ’’นฺติอาทินา นเยน ชีวิเต อาทีนวํ ทเสฺสนฺโตปิ ‘‘ตฺวํ โขสิ อุปาสก กตกลฺยาโณ…เป.… อกตํ ตยา ปาปํ, มตํ เต ชีวิตา เสโยฺย, อิโต ตฺวํ กาลงฺกโต ปริจริสฺสสิ อจฺฉราปริวุโต นนฺทนวเน สุขปฺปโตฺต วิหริสฺสสี’’ติอาทินา นเยน

มรเณ วณฺณํ ภณนฺตปิ มรณวณฺณเมว สํวเณฺณติฯ ตสฺมา ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ปทภาชนํ วุตฺตํ – **“ชีวิเต อาทีนวํ ทเสฺสติ, มรเณ วณฺณํ ภณตี”**ติฯ

มรณาย วา สมาทเปยฺยาติ มรณตฺถาย อุปายํ คาหาเปยฺยฯ **สตฺถํ วา อาหรา**ติ อาทีสุ จ ยมฺปิ น วุตฺตํ ‘‘โสเพฺภ วา นรเก วา ปปาเต วา ปปตา’’ติอาทิ, ตํ สพฺพํ ปรโต วุตฺตนยตฺตา อตฺถโต วุตฺตเมวาติ เวทิตพฺพํฯ น หิ สกฺกา สพฺพํ สรูเปเนว วตฺตุํฯ

อิติ จิตฺตมโนติ อิติจิโตฺต อิติมโน; ‘‘มตํ เต ชีวิตา เสโยฺย’’ติ เอตฺถ วุตฺตมรณจิโตฺต มรณมโนติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปเนตฺถ มโน จิตฺตสทฺทสฺส อตฺถทีปนตฺถํ วุโตฺต, อตฺถโต ปเนตํ อุภยมฺปิ เอกเมว, ตสฺมา ตสฺส อตฺถโต อเภทํ ทเสฺสตุํ **“ยํ จิตฺตํ ตํ มโน, ยํ มโน ตํ จิตฺต”**นฺติ วุตฺตํฯ อิติสทฺทํ ปน อุทฺธริตฺวาปิ น ตาว อโตฺถ วุโตฺตฯ **จิตฺตสงฺกโปฺป**ติ อิมสฺมิํ ปเท อธิการวเสน อิติสโทฺท อาหริตโพฺพฯ อิทญฺหิ ‘‘อิติจิตฺตสงฺกโปฺป’’ติ เอวํ อวุตฺตมฺปิ อธิการโต วุตฺตเมว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ ตถา หิสฺส ตเมวตฺถํ ทเสฺสโนฺต **“มรณสญฺญี”**ติอาทิมาหฯ ยสฺมา เจตฺถ ‘‘สงฺกโปฺป’’ติ นยิทํ วิตกฺกสฺส นามํฯ อถ โข สํวิทหนมตฺตเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตญฺจ สํวิทหนํ อิมสฺมิํ อเตฺถ สญฺญาเจตนาธิปฺปาเยหิ สงฺคหํ คจฺฉติฯ ตสฺมา จิโตฺต นานปฺปการโก สงฺกโปฺป อสฺสาติ จิตฺตสงฺกโปฺปติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ตถา หิสฺส ปทภาชนมฺปิ สญฺญาเจตนาธิปฺปายวเสน วุตฺตํฯ เอตฺถ จ ‘‘อธิปฺปาโย’’ติ วิตโกฺก เวทิตโพฺพฯ

อุจฺจาวเจหิ อากาเรหีติ มหนฺตามหเนฺตหิ อุปาเยหิฯ ตตฺถ มรณวณฺณสํวณฺณเน ตาว ชีวิเต อาทีนวทสฺสนวเสน อวจาการตา มรเณ วณฺณภณนวเสน อุจฺจาการตา เวทิตพฺพาฯ สมาทปเน ปน มุฏฺฐิชาณุนิโปฺผฏนาทีหิ มรณสมาทปนวเสน อุจฺจาการตา, เอกโต ภุญฺชนฺตสฺส นเข วิสํ ปกฺขิปิตฺวา มรณาทิสมาทปนวเสน อวจาการตา เวทิตพฺพาฯ

โสเพฺภ วา นรเก วา ปปาเต วาติ เอตฺถ **โสโพฺภ** นาม สมนฺตโต ฉินฺนตโฏ คมฺภีโร อาวาโฏฯ **นรโก** นาม ตตฺถ ตตฺถ ผลนฺติยา ภูมิยา สยเมว นิพฺพตฺตา มหาทรี, ยตฺถ หตฺถีปิ ปตนฺติ, โจราปิ นิลีนา ติฏฺฐนฺติฯ **ปปาโต**ติ ปพฺพตนฺตเร วา ถลนฺตเร วา เอกโต ฉิโนฺน โหติฯ **ปุริเม อุปาทายา**ติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา อทินฺนญฺจ อาทิยิตฺวา ปาราชิกํ อาปตฺติํ อาปเนฺน ปุคฺคเล อุปาทายฯ เสสํ ปุเพฺพ วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานตฺถตฺตา จ ปากฏเมวาติฯ

๑๗๔. เอวํ อุทฺทิฏฺฐสิกฺขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภชิตฺวา อิทานิ ยสฺมา เหฏฺฐา ปทภาชนียมฺหิ สเงฺขเปเนว มนุสฺสวิคฺคหปาราชิกํ ทสฺสิตํ, น วิตฺถาเรน อาปตฺติํ อาโรเปตฺวา ตนฺติ ฐปิตาฯ สเงฺขปทสฺสิเต จ อเตฺถ น สพฺพากาเรเนว ภิกฺขู นยํ คเหตุํ สโกฺกนฺติ, อนาคเต จ ปาปปุคฺคลานมฺปิ โอกาโส โหติ, ตสฺมา ภิกฺขูนญฺจ สพฺพากาเรน นยคฺคหณตฺถํ อนาคเต จ ปาปปุคฺคลานํ โอกาสปฏิพาหนตฺถํ ปุน **“สามํ อธิฏฺฐายา”**ติอาทินา นเยน มาติกํ ฐเปตฺวา วิตฺถารโต มนุสฺสวิคฺคหปาราชิกํ ทเสฺสโนฺต **“สามนฺติ สยํ หนตี”**ติอาทิมาหฯ

ตตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนาย สทฺธิํ วินิจฺฉยกถา – **กาเยนา**ติ หเตฺถน วา ปาเทน วา มุฏฺฐินา วา ชาณุนา วา เยน เกนจิ องฺคปจฺจเงฺคนฯ **กายปฏิพเทฺธนา**ติ กายโต อโมจิเตน อสิอาทินา ปหรเณนฯ **นิสฺสคฺคิเยนา**ติ กายโต จ กายปฏิพทฺธโต จ โมจิเตน อุสฺสตฺติอาทินาฯ เอตฺตาวตา สาหตฺถิโก จ นิสฺสคฺคิโย จาติ เทฺว ปโยคา วุตฺตา โหนฺติฯ

ตตฺถ เอกเมโก อุทฺทิสฺสานุทฺทิสฺสเภทโต ทุวิโธฯ ตตฺถ อุเทฺทสิเก ยํ อุทฺทิสฺส ปหรติ, ตเสฺสว มรเณน กมฺมุนา พชฺฌติฯ ‘‘โย โกจิ มรตู’’ติ เอวํ อนุเทฺทสิเก ปหารปฺปจฺจยา ยสฺส

กสฺสจิ มรเณน กมฺมุนา พชฺฌติฯ อุภยถาปิ จ ปหริตมตฺเต วา มรตุ ปจฺฉา วา เตเนว โรเคน, ปหริตมตฺเตเยว กมฺมุนา พชฺฌติฯ มรณาธิปฺปาเยน จ ปหารํ ทตฺวา เตน อมตสฺส ปุน อญฺญจิตฺเตน ปหาเร ทินฺเน ปจฺฉาปิ ยทิ ปฐมปฺปหาเรเนว มรติ, ตทา เอว กมฺมุนา พทฺโธฯ อถ ทุติยปฺปหาเรน มรติ, นตฺถิ ปาณาติปาโตฯ อุภเยหิ มเตปิ ปฐมปฺปหาเรเนว กมฺมุนา พทฺโธฯ อุภเยหิ อมเต เนวตฺถิ ปาณาติปาโตฯ เอส นโย พหูหิปิ เอกสฺส ปหาเร ทินฺเนฯ ตตฺราปิ หิ ยสฺส ปหาเรน มรติ, ตเสฺสว กมฺมุนา พทฺโธ โหตีติฯ

กมฺมาปตฺติพฺยตฺติภาวตฺถเญฺจตฺถ เอฬกจตุกฺกมฺปิ เวทิตพฺพํฯ โย หิ เอฬกํ เอกสฺมิํ ฐาเน นิปนฺนํ อุปธาเรติ ''รตฺติํ อาคนฺตฺวา วธิสฺสามี''ติฯ เอฬกสฺส จ นิปนฺนกาเส ตสฺส มาตา วา ปิตา วา อรหา วา ปณฺฑุกาสาวํ ปารุปิตฺวา นิปนฺโน โหติฯ โส รตฺติภาเค อาคนฺตฺวา ''เอฬกํ มาเรมี''ติ มาตรํ วา ปิตรํ วา อรหนฺตํ วา มาเรติฯ ''อิมํ วตฺถุํ มาเรมี''ติ เจตนาย อตฺถิภาวโต ฆาตโก จ โหติ, อนนฺตริยกมฺมญฺจ ผุสติ, ปาราชิกญฺจ อาปชฺชติ ฯ อโญฺญ โกจิ อาคนฺตุโก นิปนฺโน โหติ , ''เอฬกํ มาเรมี''ติ ตํ มาเรติ, ฆาตโก จ โหติ ปาราชิกญฺจ อาปชฺชติ, อานนฺตริยํ น ผุสติฯ ยโกฺข วา เปโต วา นิปโนฺน โหติ, ''เอฬกํ มาเรมี''ติ ตํ มาเรติ ฆาตโกว โหติ, น จานนฺตริยํ ผุสติ, น จ ปาราชิกํ อาปชฺชติ, ถุลฺลจฺจยํ ปน โหติฯ อโญฺญ โกจิ นิปโนฺน นตฺถิ, เอฬโกว โหติ ตํ มาเรติ, ฆาตโก จ โหติ, ปาจิตฺติยญฺจ อาปชฺชติฯ ''มาตาปิตุอรหนฺตานํ อญฺญตรํ มาเรมี''ติ เตสํเยว อญฺญตรํ มาเรติ, ฆาตโก จ โหติ, อานนฺตริยญฺจ ผุสติ, ปาราชิกญฺจ อาปชฺชติฯ ''เตสํ อญฺญตรํ มาเรสฺสามี''ติ อญฺญํ อาคนฺตุกํ มาเรติ, ยกฺขํ วา เปตํ วา มาเรติ, เอฬกํ วา มาเรติ, ปุเพฺพ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน เจตนา ทารุณา โหตีติฯ

อญฺญานิปิ เอตฺถ ปลาลปุญฺชาทิวตฺถูนิ เวทิตพฺพานิฯ โย หิ ''โลหิตกํ อสิํ วา สตฺติํ วา ปุจฺฉิสฺสามี''ติ ปลาลปุเญฺช ปเวเสนฺโต ตตฺถ นิปนฺนํ มาตรํ วา ปิตรํ วา อรหนฺตํ วา อาคนฺตุกปุริสํ วา ยกฺขํ วา เปตํ วา ติรจฺฉานคตํ วา มาเรติ, โวหารวเสน ''ฆาตโก''ติ วุจฺจติ, วธกเจตนาย ปน อภาวโต เนว กมฺมํ ผุสติ, น อาปตฺติํ อาปชฺชติฯ โย ปน เอวํ ปเวเสนฺโต สรีรสมฺผสฺสํ สลฺลเกฺขตฺวา ''สโตฺต มเญฺญ อพฺภนฺตรคโต มรตู''ติ ปเวเสตฺวา มาเรติ, ตสฺส เตสํ วตฺถูนํ อนุรูเปน กมฺมพโทฺธ จ อาปตฺติ จ เวทิตพฺพาฯ เอส นโย ตตฺถ นิทหนตฺถํ ปเวเสนฺตสฺสาปิ วนปฺปคุมฺพาทีสุ ขิปนฺตสฺสาปิฯ

โยปิ ''โจรํ มาเรมี''ติ โจรเวเสน คจฺฉนฺตํ ปิตรํ มาเรติ, อานนฺตริยญฺจ ผุสติ, ปาราชิโก จ โหติฯ โย ปน ปรเสนาย อญฺญญฺจ โยธํ ปิตรญฺจ กมฺมํ กโรเนฺต ทิสฺวา โยธสฺส อุสุํ ขิปติ, ''เอตํ วิชฺฌิตฺวา มม ปิตรํ วิชฺฌิสฺสตี''ติ ยถาธิปฺปายํ คเต ปิตุฆาตโก โหติฯ ''โยเธ วิเทฺธ มม ปิตา ปลายิสฺสตี''ติ ขิปติ, อุสุ อยถาธิปฺปายํ คนฺตฺวา ปิตรํ มาเรติ, โวหารวเสน ''ปิตุฆาตโก''ติ วุจฺจติ; อานนฺตริยํ ปน นตฺถีติฯ

อธิฎฺฐหิตฺวาติ สมีเป ฐตฺวาฯ **อาณาเปตี**ติ อุทฺทิสฺส วา อนุทฺทิสฺส วา อาณาเปติฯ ตตฺถ ปรเสนาย ปจฺจุปฎฺฐิตาย อนุทฺทิเสฺสว ''เอวํ วิชฺฌ , เอวํ ปหร, เอวํ ฆาเตหี''ติ อาณเตฺต ยตฺตเก อาณโตฺต ฆาเตติ, ตตฺตกา อุภินฺนํ ปาณาติปาตาฯ สเจ ตตฺถ อาณาปกสฺส มาตาปิตโร โหนฺติ, อานนฺตริยมฺปิ ผุสติฯ สเจ อาณตฺตเสฺสว มาตาปิตโร, โสว อานนฺตริยํ ผุสติฯ สเจ อรหา โหติ, อุโภปิ อานนฺตริยํ ผุสนฺติฯ อุทฺทิสิตฺวา ปน ''เอตํ ทีฆํ รสฺสํ รตฺตกญฺจุกํ นีลกญฺจุกํ หตฺถิกฺขเนฺธ นิสินฺนํ มเชฺฌ นิสินฺนํ วิชฺฌ ปหร ฆาเตหี''ติ อาณเตฺต สเจ โส ตเมว ฆาเตติ, อุภินฺนมฺปิ ปาณาติปาโต; อานนฺตริยวตฺถุมฺหิ จ อานนฺตริยํฯ สเจ อญฺญํ มาเรติ, อาณาปกสฺส นตฺถิ ปาณาติปาโตฯ เอเตน อาณตฺติโก ปโยโค วุโตฺต โหติฯ ตตฺถ –

วตฺถุํ กาลญฺจ โอกาสํ, อาวุธํ อิริยาปถํ;
ตุลยิตฺวา ปญฺจ ฐานานิ, ธาเรยฺยตฺถํ วิจกฺขโณฯ

อปโร นโย –

วตฺถุ กาโล จ โอกาโส, อาวุธํ อิริยาปโถ;
กิริยาวิเสโสติ อิเม, ฉ อาณตฺตินิยามกาฯ

ตตฺถ **“วตฺถู”**ติ มาเรตพฺโพ สตฺโตฯ **“กาโล”**ติ ปุพฺพณฺหสายนฺหาทิกาโล จ โยพฺพน ถาวริยาทิกาโล จฯ **“โอกาโส”**ติ คาโม วา วนํ วา เคหทฺวารํ วา เคหมชฺฌํ วา รถิกา วา สิงฺฆาฏกํ วาติ เอวมาทิฯ **“อาวุธ”**นฺติ อสิ วา อุสุ วา สตฺติ วาติ เอวมาทิฯ **“อิริยาปโถ”**ติ มาเรตพฺพสฺส คมนํ วา นิสชฺชา วาติ เอวมาทิฯ **“กิริยาวิเสโส”**ติ วิชฺฌนํ วา เฉทนํ วา เภทนํ วา สงฺขมุณฺฑกํ วาติ เอวมาทิฯ

ยทิ หิ วตฺถุํ วิสํวาเทตฺวา ‘‘ยํ มาเรหี’’ติ อาณตฺโต ตโต อญฺญํ มาเรติ, ‘‘ปุรโต ปหริตฺวา มาเรหี’’ติ วา อาณตฺโต ปจฺฉโต วา ปสฺสโต วา อญฺญสฺมิํ วา ปเทเส ปหริตฺวา มาเรติฯ อาณาปกสฺส นตฺถิ กมฺมพนฺโธ; อาณตฺตเสฺสว กมฺมพนฺโธฯ อถ วตฺถุํ อวิสํวาเทตฺวา ยถาณตฺติยา มาเรติ, อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขเณ อาณตฺตสฺส จ มารณกฺขเณติ อุภเยสมฺปิ กมฺมพนฺโธฯ วตฺถุวิเสเสน ปเนตฺถ กมฺมวิเสโส จ อาปตฺติวิเสโส จ โหตีติฯ เอวํ ตาว วตฺถุมฺหิ สเงฺกตวิสเงฺกตตา เวทิตพฺพาฯ

กาเล ปน โย ‘‘อชฺช เสฺว’’ติ อนิยเมตฺวา ‘‘ปุพฺพเณฺห มาเรหี’’ติ อาณตฺโต ยทา กทาจิ ปุพฺพเณฺห มาเรติ, นตฺถิ วิสเงฺกโตฯ โย ปน ‘‘อชฺช ปุพฺพเณฺห’’ติ วุตฺโต มชฺฌเนฺห วา สายเนฺห วา เสฺว วา ปุพฺพเณฺห มาเรติฯ วิสเงฺกโต โหติ, อาณาปกสฺส นตฺถิ กมฺมพนฺโธฯ ปุพฺพเณฺห มาเรตุํ วายมนฺตสฺส มชฺฌเนฺห ชาเตปิ เอเสว นโยฯ เอเตน นเยน สพฺพกาลปฺปเภเทสุ สเงฺกตวิสเงฺกตตา เวทิตพฺพาฯ

โอกาเสปิ โย ‘‘เอตํ คาเม ฐิตํ มาเรหี’’ติ อนิยเมตฺวา อาณตฺโต ตํ ยตฺถ กตฺถจิ มาเรติ, นตฺถิ วิสเงฺกโตฯ โย ปน ‘‘คาเมเยวา’’ติ นิยเมตฺวา อาณตฺโต วเน มาเรติ, ตถา ‘‘วเน’’ติ อาณตฺโต คาเม มาเรติฯ ‘‘อโนฺตเคหทฺวาเร’’ติ อาณตฺโต เคหมเชฺฌ มาเรติ, วิสเงฺกโตฯ เอเตน นเยน สโพฺพกาสเภเทสุ สเงฺกตวิสเงฺกตตา เวทิตพฺพาฯ

อาวุเธปิ โย ‘‘อสินา วา อุสุนา วา’’ติ อนิยเมตฺวา ‘‘อาวุเธน มาเรหี’’ติ อาณตฺโต เยน เกนจิ อาวุเธน มาเรติ, นตฺถิ วิสเงฺกโตฯ โย ปน ‘‘อสินา’’ติ วุตฺโต อุสุนา, ‘‘อิมินา วา อสินา’’ติ วุตฺโต อเญฺญน อสินา มาเรติฯ เอตเสฺสว วา อสิสฺส ‘‘อิมาย ธาราย มาเรหี’’ติ วุตฺโต อิตราย วา ธาราย ตเลน วา ตุเณฺฑน วา ถรุนา วา มาเรติ, วิสเงฺกโตฯ เอเตน นเยน สพฺพอาวุธเภเทสุ สเงฺกตวิสเงฺกตตา เวทิตพฺพาฯ

อิริยาปเถ ปน โย ‘‘เอตํ คจฺฉนฺตํ มาเรหี’’ติ วทติ, อาณตฺโต จ นํ สเจ คจฺฉนฺตํ มาเรติ, นตฺถิ วิสเงฺกโตฯ ‘‘คจฺฉนฺตเมว มาเรหี’’ติ วุตฺโต ปน สเจ นิสินฺนํ มาเรติฯ ‘‘นิสินฺนเมว วา มาเรหี’’ติ วุตฺโต คจฺฉนฺตํ มาเรติ, วิสเงฺกโต โหติฯ เอเตน นเยน สพฺพอิริยาปถเภเทสุ สเงฺกตวิสเงฺกตตา เวทิตพฺพาฯ

กิริยาวิเสเสปิ โย ‘‘วิชฺฌิตฺวา มาเรหี’’ติ วุตฺโต วิชฺฌิตฺวาว มาเรติ, นตฺถิ วิสงฺเกโตฯ โย ปน ‘‘วิชฺฌิตฺวา มาเรหี’’ติ วุตฺโต ฉินฺทิตฺวา มาเรติ, วิสงฺเกโตฯ เอเตน นเยน สพฺพกิริยาวิเสสเภเทสุ สงฺเกตวิสงฺเกตตา เวทิตพฺพาฯ

โย ปน ลิงฺควเสน ‘‘ทีฆํ รสฺสํ กาฬํ โอทาตํ กิสํ ถูลํ มาเรหี’’ติ อนิยเมตฺวา อาณาเปติ, อาณตฺโต จ ยํกิญฺจิ ตาทิสํ มาเรติ, นตฺถิ วิสงฺเกโต อุภินฺนํ ปาราชิกํฯ อถ ปน โส อตฺตานํ สนฺธาย อาณาเปติ, อาณตฺโต จ ‘‘อยเมว อีทิโส’’ติ อาณาปกเมว มาเรติ, อาณาปกสฺส ทุกฺกฏํ, วธกสฺส ปาราชิกํฯ อาณาปโก อตฺตานํ สนฺธาย อาณาเปติ, อิตโร อญฺญํ ตาทิสํ มาเรติ, อาณาปโก มุจฺจติ, วธกเสฺสว ปาราชิกํฯ กสฺมา? โอกาสสฺส อนิยมิตตฺตาฯ สเจ ปน อตฺตานํ สนฺธาย อาณาเปนฺโตปิ โอกาสํ นิยเมติ, ‘‘อสุกสฺมิํ นาม รตฺติฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน วา เถราสเน วา นวาสเน วา มชฺฌิมาสเน วา นิสินฺนํ เอวรูปํ นาม มาเรหี’’ติฯ ตตฺถ จ อโญฺญ นิสิโนฺน โหติ, สเจ อาณตฺโต ตํ มาเรติ, เนว วธโก มุจฺจติ น อาณาปโกฯ กสฺมา? โอกาสสฺส นิยมิตตฺตาฯ สเจ ปน นิยมิโตกาสโต อญฺญตฺร มาเรติ, อาณาปโก มุจฺจตีติ อยํ นโย **มหาอฏฺฐกถายํ** สุฏฺฐุ ทฬฺหํ กตฺวา วุตฺโตฯ ตสฺมา เอตฺถ น อนาทริยํ กาตพฺพนฺติฯ

อธิฏฺฐายาติ มาติกาวเสน อาณตฺติกปโยคกถา นิฏฺฐิตาฯ

อิทานิ เย **ทูเตนา**ติ อิมสฺส มาติกาปทสฺส นิเทฺทสทสฺสนตฺถํ **‘‘*ภิกฺขุ ภิกฺขุํ อาณาเปตี*’’**ติอาทโย จตฺตาโร วารา วุตฺตาฯ เตสุ **โส ตํ มญฺญมาโน**ติ โส อาณตฺโต โย อาณาปเกน ‘‘อิตฺถนฺนาโม’’ติ อกฺขาโต, ตํ มญฺญมาโน ตเมว ชีวิตา โวโรเปติ, อุภินฺนํ ปาราชิกํฯ **ตํ มญฺญมาโน อญฺญ**นฺติ ‘‘ยํ ชีวิตา โวโรเปหี’’ติ วุตฺโต ตํ มญฺญมาโน อญฺญํ ตาทิสํ ชีวิตา โวโรเปติ, มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺติฯ **อญฺญํ มญฺญมาโน ต**นฺติ โย อาณาปเกน วุตฺโต, ตสฺส พลวสหายํ สมีเป ฐิตํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส พเลนายํ คชฺชติ, อิมํ ตาว ชีวิตา โวโรเปมี’’ติ ปหรโนฺต อิตรเมว ปริวตฺติตฺวา ตสฺมิํ ฐาเน ฐิตํ ‘‘สหาโย’’ติ มญฺญมาโน ชีวิตา โวโรเปติ, อุภินฺนํ ปาราชิกํฯ **อญฺญํ มญฺญมาโน อญฺญ**นฺติ ปุริมนเยเนว ‘‘อิมํ ตาวสฺส สหายํ ชีวิตา โวโรเปมี’’ติ สหายเมว โวโรเปติ, ตเสฺสว ปาราชิกํฯ

ทูตปรมฺปราปทสฺส นิเทฺทสวาเร **อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทา**ติอาทีสุ เอโก อาจริโย ตโย พุทฺธรกฺขิตธมฺมรกฺขิตสงฺฆรกฺขิตนามกา อเนฺตวาสิกา ทฏฺฐพฺพาฯ ตตฺถ ***ภิกฺขุ ภิกฺขุํ อาณาเปตี***ติ อาจริโย กญฺจิ ปุคฺคลํ มาราเปตุกาโม ตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา พุทฺธรกฺขิตํ อาณาเปติฯ **อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทา**ติ คจฺฉ ตฺวํ, พุทฺธรกฺขิต, เอตมตฺถํ ธมฺมรกฺขิตสฺส ปาวทฯ **อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส ปาวทตู**ติ ธมฺมรกฺขิโตปิ สงฺฆรกฺขิตสฺส ปาวทตุฯ **อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามํ ชีวิตา โวโรเปตู**ติ เอวํ ตยา อาณเตฺตน ธมฺมรกฺขิเตน อาณตฺโต สงฺฆรกฺขิโต อิตฺถนฺนามํ ปุคฺคลํ ชีวิตา โวโรเปตุ; โส หิ อเมฺหสุ วีรชาติโก ปฏิพโล อิมสฺมิํ กเมฺมติฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอวํ อาณาเปนฺตสฺส อาจริยสฺส ตาว ทุกฺกฏํฯ **โส อิตรสฺส อาโรเจตี**ติ พุทฺธรกฺขิโต ธมฺมรกฺขิตสฺส, ธมฺมรกฺขิโต จ สงฺฆรกฺขิตสฺส ‘‘อมฺหากํ อาจริโย เอวํ วทติ – ‘อิตฺถนฺนามํ กิร ชีวิตา โวโรเปหี’ติฯ ตฺวํ กิร อเมฺหสุ วีรปุริโส’’ติ อาโรเจติ; เอวํ เตสมฺปิ ทุกฺกฏํฯ **วธโก ปฏิคฺคณฺหาตี**ติ ‘‘สาธุ โวโรเปสฺสามี’’ติ สงฺฆรกฺขิโต สมฺปฏิจฺฉติฯ **มูลฏฺฐสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา**ติ สงฺฆรกฺขิเตน ปฏิคฺคหิตมเตฺต อาจริยสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ มหาชโน หิ เตน ปาเป นิโยชิโตติฯ **โส ต**นฺติ โส เจ สงฺฆรกฺขิโต ตํ ปุคฺคลํ ชีวิตา โวโรเปติ, สเพฺพสํ จตุนฺนมฺปิ ชนานํ ปาราชิกํฯ น เกวลญฺจ จตุนฺนํ, เอเตนูปาเยน วิสงฺเกตํ อกตฺวา ปรมฺปราย อาณาเปนฺตํ สมณสตํ สมณสหสฺสํ วา โหตุ สเพฺพสํ ปาราชิกเมวฯ

วิสกฺกิยทูตปทนิเทฺทเส **โส อญฺญํ อาณาเปตี**ติ โส อาจริเยน อาณโตฺต พุทฺธรกฺขิโต ธมฺมรกฺขิตํ อทิสฺวา วา อวตฺตุกาโม วา หุตฺวา สงฺฆรกฺขิตเมว อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อมฺหากํ อาจริโย เอวมาห – ‘อิตฺถนฺนามํ กิร ชีวิตา โวโรเปหี’’ติ วิสเงฺกตํ กโรโนฺต อาณาเปติฯ วิสเงฺกตกรเณเนว หิ เอส **‘‘วิสกฺกิยทูโต’’**ติ วุจฺจติฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ อาณตฺติยา ตาว พุทฺธรกฺขิตสฺส ทุกฺกฏํฯ **ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ สงฺฆรกฺขิเตน สมฺปฏิจฺฉิเต มูลฏฺฐเสฺสว ทุกฺกฏนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ สเนฺต ปฏิคฺคหเณ อาปตฺติเยว น สิยา, สญฺจริตฺต ปฏิคฺคหณมรณาภินนฺทเนสฺุปิ จ อาปตฺติ โหติ, มรณปฏิคฺคหเณ กถํ น สิยา ตสฺมา ปฏิคฺคณฺหนฺตเสฺสเวตํ ทุกฺกฏํฯ เตเนเวตฺถ ‘‘มูลฏฺฐสฺสา’’ติ น วุตฺตํฯ ปุริมนเยปิ เจตํ ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส เวทิตพฺพเมว; โอกาสาภาเวน ปน น วุตฺตํฯ ตสฺมา โย โย ปฏิคฺคณฺหาติ, ตสฺส ตสฺส ตปฺปจฺจยา อาปตฺติเยวาติ อยเมตฺถ อมฺหากํ ขนฺติฯ ยถา เจตฺถ เอวํ อทินฺนาทาเนปีติฯ

สเจ ปน โส ตํ ชีวิตา โวโรเปติ, อาณาปกสฺส จ พุทฺธรกฺขิตสฺส โวโรปกสฺส จ สงฺฆรกฺขิตสฺสาติ อุภินฺนมฺปิ ปาราชิกํฯ มูลฏฺฐสฺส ปน อาจริยสฺส วิสเงฺกตตฺตา ปาราชิเกน อนาปตฺติฯ ธมฺมรกฺขิตสฺส อชานนตาย สเพฺพน สพฺพํ อนาปตฺติฯ พุทฺธรกฺขิโต ปน ทฺวินฺนํ โสตฺถิภาวํ กตฺวา อตฺตนา นโฏฺฐติฯ

คตปจฺจาคตทูตนิเทฺทเส – **โส คนฺตฺวา ปุน ปจฺจาคจฺฉตี**ติ ตสฺส ชีวิตา โวโรเปตพฺพสฺส สมีปํ คนฺตฺวา สฺสํวิหิตารกฺขตฺตา ตํ ชีวิตา โวโรเปตุํ อสโกฺกโนฺต อาคจฺฉติฯ **ยทา สโกฺกสิ ตทา**ติ กึ อเชฺชว มาริโต มาริโต โหติ, คจฺฉ ยทา สโกฺกสิ, ตทา นํ ชีวิตา โวโรเปหีติฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอวํ ปุน อาณตฺติยาปิ ทุกฺกฏเมว โหติฯ สเจ ปน โส อวสฺสํ ชีวิตา โวโรเปตโพฺพ โหติ, อตฺถสาธกเจตนา มคฺคานนฺตรผลสทิสา, ตสฺมา อยํ อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิโกฯ สเจปิ วธโก สฏฺฐิวสฺสาติกฺกเมน ตํ วธติ, อาณาปโก จ อนฺตราว กาลงฺกโรติ, หีนาย วา อาวตฺตติ, อสฺสมโณว หุตฺวา กาลญฺจ กริสฺสติ, หีนาย วา อาวตฺติสฺสติฯ สเจ อาณาปโก คิหิกาเล มาตรํ วา ปิตรํ วา อรหนฺตํ วา สนฺธาย เอวํ อาณาเปตฺวา ปพฺพชติ, ตสฺมึ ปพฺพชิเต อาณโตฺต ตํ มาเรติ, อาณาปโก คิหิกาเลเยว มาตุฆาตโก ปิตุฆาตโก อรหนฺตฆาตโก วา โหติ, ตสฺมา เนวสฺส ปพฺพชฺชา , น อุปสมฺปทา รุหติฯ สเจปิ มาเรตพฺพปุคฺคโล อาณตฺติกฺขเณ ปุถุชฺชโน, ยทา ปน นํ อาณโตฺต มาเรติ ตทา อรหา โหติ, อาณตฺตโต วา ปหารํ ลภิตฺวา ทุกฺขมูลิกํ สทฺธํ นิสฺสาย วิปสฺสโนฺต อรหตฺตํ ปตฺวา เตเนวาพาเธน กาลํกโรติ, อาณาปโก อาณตฺติกฺขเณเยว อรหนฺตฆาตโกฯ วธโก ปน สพฺพตฺถ อุปกฺกมกรณกฺขเณเยว ปาราชิโกติฯ

อิทานิ เย สเพฺพสฺเยว อิเมสุ ทูตวเสน วุตฺตมาติกาปเทสุ สเงฺกตวิสเงฺกตทสฺสนตฺถํ

วุตฺตา ตโย วารา, เตสุ ปฐมวาเร ตาว – ยสฺมา ตํ สณิกํ วา ภณโนฺต ตสฺส วา พธิรตาย ‘‘มา ฆาเตหี’’ติ เอตํ วจนํ น สาเวติ, ตสฺมา มูลโฏฺฐ น มุโตฺตฯ ทุติยวาเร – สาวิตตฺตา มุโตฺตฯ ตติยวาเร ปน เตน จ สาวิตตฺตา อิตเรน จ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา โอรตตฺตา อุโภปิ มุตฺตาติฯ

ทูตกถา นิฏฺฐิตาฯ

๑๗๕. อรโห รโหสญฺญีนิเทฺทสาทีสุ **อรโห**ติ สมฺมุเขฯ **รโห**ติ ปรมฺมุเขฯ ตตฺถ โย อุปฏฺฐานกาเล เวริภิกฺขุมฺหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ อาคนฺตฺวา ปุรโต นิสิเนฺนเยว อนฺธการโทเสน ตสฺส อาคตภาวํ อชานโนฺต ‘‘อโห วต อิตฺถนฺนาโม หโต อสฺส, โจราปิ นาม ตํ น หนนฺติ, สโปฺป วา น ฑํสติ, น สตฺถํ วา วิสํ วา อาหรตี’’ติ ตสฺส มรณํ อภินนฺทโนฺต อีทิสานิ วจนานิ อุลฺลปติ, อยํ **อรโห รโหสญฺญี อุลฺลปติ** นามฯ สมฺมุเขว ตสฺมึ ปรมฺมุขสญฺญีติ อโตฺถฯ โย ปน ตํ ปุรโต นิ

สินฺนํ ทิสฺวา ปุน อุปฏฺฐานํ กตฺวา คเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ คเตปิ ตสฺมึ ‘‘อิเธว โส นิสิโนฺน’’ติ สญฺญี หุตฺวา ปุริมนเยเนว อุลฺลปติ, อยํ **รโห อรโหสญฺญี อุลฺลปติ** นามฯ เอเตเนวุปาเยน อรโห อรโหสญฺญี จ รโห รโหสญฺญี จ เวทิตโพฺพฯ จตุนฺนมฺปิ จ เอเตสํ วาจาย วาจาย ทุกฺกฎนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ มรณวณฺณสํวณฺณนาย วิภาคทสฺสนตฺถํ วุเตฺตสุ ปญฺจสุ กาเยน สํวณฺณนาทิมาติกานิเทฺทเสสุ – **กาเยน วิการํ กโรตี**ติ ยถา โส ชานาติ ‘‘สตฺถํ วา อาหริตฺวา วิสํ วา ขาทิตฺวา รชฺชุยา วา อุพฺพนฺธิตฺวา โสพฺภาทีสุ วา ปปติตฺวา โย มรติ โส กิร ธนํ วา ลภติ, ยสํ วา ลภติ, สคฺคํ วา คจฺฉตีติ อยมโตฺถ เอเตน วุโตฺต’’ติ ตถา หตฺถมุทฺทาทีหิ ทเสฺสติฯ **วาจาย ภณตี**ติ ตเมวตฺถํ วากฺยเภทํ กตฺวา ภณติฯ ตติยวาโร อุภยวเสน วุโตฺตฯ สพฺพตฺถ สํวณฺณนาย ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฎํฯ ตสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยํ สํวณฺณกสฺส ถุลฺลจฺจยํฯ ยํ อุทฺทิสฺส สํวณฺณนา กตา, ตสฺมึ มเต สํวณฺณนกฺขเณเยว สํวณฺณกสฺส ปาราชิกํฯ โส ตํ น ชานาติ อโญฺญ ญตฺวา ‘‘ลโทฺธ วต เม สุขุปฺปตฺติอุปาโย’’ติ ตาย สํวณฺณนาย มรติ, อนาปตฺติฯ ทฺวินฺนํ อุทฺทิสฺส สํวณฺณนาย กตาย เอโก ญตฺวา มรติ, ปาราชิกํฯ เทฺวปิ มรนฺติ, ปาราชิกญฺจ อกุสลราสิ จฯ เอส นโย สมฺพหุเลสุฯ อนุทฺทิสฺส มรณํ สํวเณฺณโนฺต อาหิณฺฑติ, โย โย ตํ สํวณฺณนํ ญตฺวา มรติ, สโพฺพ เตน มาริโต โหติฯ

ทูเตน สํวณฺณนายํ ‘‘อสุกํ นาม เคหํ วา คามํ วา คนฺตฺวา อิตฺถนฺนามสฺส เอวํ มรณวณฺณํ สํวเณฺณหี’’ติ สาสเน อาโรจิตมเตฺต ทุกฺกฎํฯ ยสฺสตฺถาย ปหิโต ตสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยา มูลฏฺฐสฺส ถุลฺลจฺจยํ, มรเณน ปาราชิกํฯ ทูโต ‘‘ญาโต ทานิ อยํ สคฺคมโคฺค’’ติ ตสฺส อนาโรเจตฺวา อตฺตโน ญาติสฺส วา สาโลหิตสฺส วา อาโรเจติ, ตสฺมึ มเต วิสเงฺกโต โหติ, มูลโฏฺฐ มุจฺจติฯ ทูโต ตเถว จิเนฺตตฺวา สยํ สํวณฺณนาย วุตฺตํ กตฺวา มรติ, วิสเงฺกโตวฯ อนุทฺทิสฺส ปน สาสเน อาโรจิเต ยตฺตกา ทูตสฺส สํวณฺณนาย มรนฺติ, ตตฺตกา ปาณาติปาตาฯ สเจ มาตาปิตโร มรนฺติ, อานนฺตริยมฺปิ โหติฯ

๑๗๖. เลขาสํวณฺณนาย – **เลขํ ฉินฺทตี**ติ ปเณฺณ วา โปตฺถเก วา อกฺขรานิ ลิขติ – ‘‘โย สตฺถํ วา อาหริตฺวา ปปาเต วา ปปติตฺวา อเคฺคิหิ วา อคฺคิปฺปเวสนอุทกปฺปเวสนาทีหิ อุปาเยหิ มรติ, โส อิทญฺจิทญฺจ ลภตี’’ติ วา ‘‘ตสฺส ธโมฺม โหตี’’ติ วาติฯ เอตฺถาปิ ทุกฺกฎถุลฺลจฺจยา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ อุทฺทิสฺส ลิขิเต ปน ยํ อุทฺทิสฺส ลิขิตํ ตเสฺสว มรเณน ปาราชิกํฯ พหู อุทฺทิสฺส ลิขิเต ยตฺตกา มรนฺติ, ตตฺตกา ปาณาติปาตาฯ มาตาปิตูนํ มรเณน อานนฺตริยํฯ อนุทฺทิสฺส ลิขิเตปิ เอเสว นโยฯ ‘‘พหู มรนฺตี’’ติ วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน ตํ โปตฺถกํ ฌาเปตฺวา วา ยถา วา อกฺขรานิ น ปญฺญายนฺติ ตถา กตฺวา มุจฺจติฯ สเจ โส ปรสฺส โปตฺถโก โหติ, อุทฺทิสฺส ลิขิโต วา โหติ อนุทฺทิสฺส ลิขิโต วา, คหิตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา มุจฺจติฯ สเจ มูเลน กีโต โหติ, โปตฺถกสฺสามิกานํ โปตฺถกํ, เยสํ หตฺถโต มูลํ คหิตํ, เตสํ มูลํ ทตฺวา มุจฺจติฯ สเจ สมฺพหุลา ‘‘มรณวณฺณํ ลิขิสฺสามา’’ติ เอกชฺฌาสยา หุตฺวา เอโก ตาลรุกฺขํ อาโรหิตฺวา ปณฺณํ ฉินฺทติ, เอโก อาหรติ, เอโก โปตฺถกํ กโรติ, เอโก ลิขติ, เอโก สเจ กณฺฏกเลขา โหติ, มสึ มเกฺขติ, มสึ มเกฺขตฺวา ตํ โปตฺถกํ สเชฺชตฺวา สเพฺพว สภายํ วา อาปเณ วา ยตฺถ วา ปน เลขาทสฺสนโกตูหลกา พหู สนฺนิปตนฺติ, ตตฺถ ฐเปนฺติฯ ตํ วาเจตฺวา สเจปิ เอโก มรติ, สเพฺพสํ ปาราชิกํฯ สเจ พหุกา มรนฺติ, วุตฺตสทิโสว นโยฯ วิปฺปฏิสาเร ปน อุปฺปเนฺน ตํ โปตฺถกํ สเจปิ มญฺชูสายํ โคเปนฺติ, อโญฺญ จ ตํ ทิสฺวา นีหริตฺวา ปุน พหูนํ ทเสฺสติ, เนว มุจฺจนฺติฯ ติฎฺฐตุ มญฺชูสา, สเจปิ ตํ โปตฺถกํ นทิยํ วา สมุเทฺท วา ขิปนฺติ วา โธวนฺติ วา ขณฺฑาขณฺฑํ วา ฉินฺทนฺติ,

อคฺคิมฺหิ วา ฌาเปนฺติ, ยาว สงฺฆฏฺฏิเตปิ ทุโทฺธเต วา ทุชฺฌาปิเต วา ปเตฺต อกฺขรานิ ปญฺญายนฺติ, ตาว น มุจฺจนฺติฯ ยถา ปน อกฺขรานิ น ปญฺญายนฺติ ตเถว กเต มุจฺจนฺตีติฯ

อิทานิ ถาวรปโยคสฺส วิภาคทสฺสนตฺถํ วุเตฺตสุ โอปาตาทิมาติกานิเทฺทเสสุ **มนุสฺสํ อุทฺทิสฺส โอปาตํ ขนตี**ติ ‘‘อิตฺถนฺนาโม ปติตฺวา มริสฺสตี’’ติ กญฺจิ มนุสฺสํ อุทฺทิสิตฺวา ยตฺถ โส เอกโต วิจรติ, ตตฺถ อาวาฏํ ขนติ, ขนนฺตสฺส ตาว สเจปิ ชาตปถวิยา ขนติ, ปาณาติปาตสฺส ปโยคตฺตา ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ ยํ อุทฺทิสฺส ขนติ, ตสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, มรเณน ปาราชิกํฯ อญฺญสฺมิํ ปติตฺวา มเต อนาปตฺติฯ สเจ อนุทฺทิสฺส ‘‘โย โกจิ มริสฺสตี’’ติ ขโต โหติ, ยตฺตกา ปติตฺวา มรนฺติ, ตตฺตกา ปาณาติปาตาฯ อานนฺตริยวตฺถูสุ จ อานนฺตริยํ ถุลฺลจฺจยปาจิตฺติยวตฺถูสุ ถุลฺลจฺจยปาจิตฺติยานิฯ

พหู ตตฺถ เจตนา; กตมาย ปาราชิกํ โหตีติ? **มหาอฏฺฐกถายํ** ตาว วุตฺตํ – ‘‘อาวาฏํ คมฺภีรโต จ อายามวิตฺถารโต จ ขนิตฺวา ปมาเณ ฐเปตฺวา ตเจฺฉตฺวา ปุญฺฉิตฺวา ปํสุปจฺฉิํ อุทฺธรนฺตสฺส สนฺนิฏฺฐาปิกา อตฺถสาธกเจตนา มคฺคานนฺตรผลสทิสาฯ สเจปิ วสฺสสตสฺส อจฺจเยน ปติตฺวา อวสฺสํ มรณกสโตฺต โหติ, สนฺนิฏฺฐาปกเจตนายเมว ปาราชิก’’นฺติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน **สงฺเขปฏฺฐกถายญฺจ** – ‘‘อิมสฺมิํ อาวาเฏ ปติตฺวา มริสฺสตีติ เอกสฺมิมฺปิ กุทฺทาลปฺปหาเร ทิเนฺน สเจ โกจิ ตตฺถ ปกฺขลิโต ปติตฺวา มรติ, ปาราชิกเมวฯ **สุตฺตนฺติกเตฺถรา** ปน สนฺนิฏฺฐาปกเจตนํ คณฺหนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

เอโก ‘‘โอปาตํ ขนิตฺวา อสุกํ นาม อาเนตฺวา อิธ ปาเตตฺวา มาเรหี’’ติ อญฺญํ อาณาเปติ, โส ตํ ปาเตตฺวา มาเรติ, อุภินฺนํ ปาราชิกํฯ อญฺญํ ปาเตตฺวา มาเรติ, สยํ ปติตฺวา มรติ, อโญฺญ อตฺตโน ธมฺมตาย ปติตฺวา มรติ, สพฺพตฺถ วิสเงฺกโต โหติ, มูลโฏฺฐ มุจฺจติฯ ‘‘อสุโก อสุกํ อาเนตฺวา อิธ มาเรสฺสตี’’ติ ขเตปิ เอเสว นโยฯ มริตุกามา อิธ มริสฺสนฺตีติ ขนติ, เอกสฺส มรเณ ปาราชิกํฯ พหุนฺนํ มรเณ อกุสลราสิ , มาตาปิตูนํ มรเณ อานนฺตริยํ, ถุลฺลจฺจยปาจิตฺติยวตฺถูสุ ถุลฺลจฺจยปาจิตฺติยานิฯ

‘‘เย เกจิ มาเรตุกามา, เต อิธ ปาเตตฺวา มาเรสฺสนฺตี’’ติ ขนติ, ตตฺถ ปาเตตฺวา มาเรนฺติ , เอกสฺมิํ มเต ปาราชิกํ, พหูสุ อกุสลราสิ, อานนฺตริยาทิวตฺถูสุ อานนฺตริยาทีนิฯ อิเธว อรหนฺตาปิ สงฺคหํ คจฺฉนฺติฯ ปุริมนเย ปน ‘‘เตสํ มริตุกามตาย ปตนํ นตฺถี’’ติ เต น สงฺคยฺหนฺติฯ ทฺวีสุปิ นเยสุ อตฺตโน ธมฺมตาย ปติตฺวา มเต วิสเงฺกโตฯ ‘‘เย เกจิ อตฺตโน เวริเก เอตฺถ ปาเตตฺวา มาเรสฺสนฺตี’’ติ ขนติ, ตตฺถ จ เวริกา เวริเก ปาเตตฺวา มาเรนฺติ, เอกสฺมิํ มาริเต ปาราชิกํ, พหูสุ อกุสลราสิ, มาตริ วา ปิตริ วา อรหเนฺต วา เวริเกหิ อาเนตฺวา ตตฺถ มาริเต อานนฺตริยํฯ อตฺตโน ธมฺมตาย ปติตฺวา มเตสุ วิสเงฺกโตฯ

โย ปน ‘‘มริตุกามา วา อมริตุกามา วา มาเรตุกามา วา อมาเรตุกามา วา เย เกจิ เอตฺถ ปติตา วา ปาติตา วา มริสฺสนฺตี’’ติ สพฺพถาปิ อนุทฺทิเสฺสว ขนติฯ โย โย มรติ ตสฺส ตสฺส มรเณน ยถานุรูปํ กมฺมญฺจ ผุสติ, อาปตฺติญฺจ อาปชฺชติฯ สเจ คพฺภินี ปติตฺวา สคพฺภา มรติ, เทฺว ปาณาติปาตาฯ คโพฺภเยว วินสฺสติ, เอโกฯ คโพฺภ น วินสฺสติ, มาตา มรติ, เอโกเยวฯ โจเรหิ อนุพโทฺธ ปติตฺวา มรติ, โอปาตขนกเสฺสว ปาราชิกํฯ โจรา ตตฺถ ปาเตตฺวา มาเรนฺติ, ปาราชิกเมวฯ ตตฺถ ปติตํ พหิ นีหริตฺวา มาเรนฺติ, ปาราชิกเมวฯ กสฺมา? โอปาเต ปติตปฺปโยเคน คหิตตฺตาฯ โอปาตโต นิกฺขมิตฺวา เตเนว อาพาเธน มรติ, ปาราชิกเมวฯ พหูนิ วสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา ปุน กุปิเตน เตเนวาพาเธน มรติ, ปาราชิกเมวฯ โอปาเต ปตนปฺปจฺจยา อุปฺปนฺนโรเคน คิลานเสฺสว อโญฺญ โรโค อุปฺปชฺชติ, โอปาตโรโค พลวตโร โหติ, เตน มเตปิ โอ

ปาตขณโก น มุจฺจติฯ สเจ ปจฺฉา อุปฺปนฺนโรโค พลวา โหติ, เตน มเต มุจฺจติฯ อุโภหิ มเต น มุจฺจติฯ โอปาเต โอปปาติกมนุสฺส นิพฺพตฺติตฺวา อุตฺตริตุํ อสโกฺกโนฺต มรติ, ปาราชิกเมวฯ มนุสฺสํ อุทฺทิสฺส ขเต ยกฺขาทีสุ ปติตฺวา มเตสุ อนาปตฺติฯ ยกฺขาทโย อุทฺทิสฺส ขเต มนุสฺสาทีสุ มรเนฺตสุปิ เอเสว นโยฯ ยกฺขาทโย อุทฺทิสฺส ขนนฺตสฺส ปน ขนเนปิ เตสํ ทุกฺขุปฺปตฺติยมฺปิ ทุกฺกฏเมวฯ มรเณ วตฺถุวเสน ถุลฺลจฺจยํ วา ปาจิตฺติยํ วาฯ อนุทฺทิสฺส ขเต โอปาเต ยกฺขรูเปน วา เปตรูเปน วา ปตติ, ติรจฺฉานรูเปน มรติ, ปตนรูปํ ปมาณํ, ตสฺมา ถุลฺลจฺจยนฺติ **อุปติสฺสเตฺถโร**ฯ มรณรูปํ ปมาณํ, ตสฺมา ปาจิตฺติยนฺติ **ผุสฺสเทวเตฺถโร**ฯ ติรจฺฉานรูเปน ปติตฺวา ยกฺขเปตรูเปน มเตปิ เอเสว นโยฯ

โอปาตขนโก โอปาตํ อญฺญสฺส วิกฺกิณาติ วา มุธา วา เทติ, โย โย ปติตฺวา มรติ, ตปฺปจฺจยา ตเสฺสว อาปตฺติ จ กมฺมพโนฺธ จฯ เยน ลโทฺธ โส นิโทฺทโสฯ อถ โสปิ ‘‘เอวํ ปติตา อุตฺตริตุํ อสโกฺกนฺตา นสฺสิสฺสนฺติ, สุอุทฺธรา วา น ภวิสฺสนฺตี’’ติ ตํ โอปาตํ คมฺภีรตรํ วา อุตฺตานตรํ วา ทีฆตรํ วา รสฺสตรํ วา วิตฺถตตรํ วา สมฺพาธตรํ วา กโรติ, อุภินฺนมฺปิ อาปตฺติ จ กมฺมพโนฺธ จฯ พหู มรนฺตีติ วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน โอปาตํ ปํสุนา ปูเรติ, สเจ โกจิ ปํสุมฺหิ ปติตฺวา มรติ, ปูเรตฺวาปิ มูลโฎฺฐ น มุจฺจติฯ เทเว วสฺสเนฺต กทฺทโม โหติ, ตตฺถ ลคฺคิตฺวา มเตปิฯ รุโกฺข วา ปตโนฺต วาโต วา วโสฺสทกํ วา ปํสุํ หรติ, กนฺทมูลตฺถํ วา ปถวิํ ขนนฺตา ตตฺถ อาวาฎํ กโรนฺติฯ ตตฺถ สเจ โกจิ ลคฺคิตฺวา วา ปติตฺวา วา มรติ, มูลโฎฺฐ น มุจฺจติฯ ตสฺมิํ ปน โอกาเส มหนฺตํ ตฬากํ วา โปกฺขรณิํ วา กาเรตฺวา เจติยํ วา ปติฎฺฐาเปตฺวา โพธิํ วา โรเปตฺวา อาวาสํ วา สกฏมคฺคํ วา กาเรตฺวา มุจฺจติฯ ยทาปิ ถิรํ กตฺวา ปูริเต โอปาเต รุกฺขาทีนํ มูลานิ มูเลหิ สํสิพฺพิตานิ โหนฺติ , ชาตปถวี ชาตา, ตทาปิ มุจฺจติฯ สเจปิ นที อาคนฺตฺวา โอปาตํ หรติ, เอวมฺปิ มุจฺจตีติฯ อยํ ตาว โอปาตกถาฯ

โอปาตเสฺสว ปน อนุโลเมสุ ปาสาทีสุปิ โย ตาว ปาสํ โอเฑฺฑติ ‘‘เอตฺถ พชฺฌิตฺวา สตฺตา มริสฺสนฺตี’’ติ อวสฺสํ พชฺฌนกสตฺตานํ วเสน หตฺถา มุตฺตมเตฺต ปาราชิกานนฺตริยถุลฺลจฺจยปาจิตฺติยานิ เวทิตพฺพานิฯ อุทฺทิสฺส กเต ยํ อุทฺทิสฺส โอฑฺฑิโต, ตโต อเญฺญสํ พนฺธเน อนาปตฺติฯ ปาเส มูเลน วา มุธา วา ทิเนฺนปิ มูลฎฺฐเสฺสว กมฺมพโนฺธฯ สเจ เยน ลโทฺธ โส อุคฺคลิตํ วา ปาสํ สณฺฐเปติ, ปเสฺสน วา คจฺฉเนฺต ทิสฺวา วติํ กตฺวา สมฺมุเข ปเวเสติ, ถทฺธตรํ วา ปาสยฎฺฐิํ ฐเปติ, ทฬฺหตรํ วา ปาสรชฺชุํ พนฺธติ, ถิรตรํ วา ขาณุกํ วา อาโกเฎฺฏติ, อุโภปิ น มุจฺจนฺติฯ สเจ วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน ปาสํ อุคฺคลาเปตฺวา คจฺฉติ, ตํ ทิสฺวา ปุน อเญฺญ สณฺฐเปนฺติ, พทฺธา พทฺธา มรนฺติ, มูลโฎฺฐ น มุจฺจติฯ

สเจ ปน เตน ปาสยฎฺฐิ สยํ อกตา โหติ, คหิตฎฺฐาเน ฐเปตฺวา มุจฺจติฯ ตตฺถชาตกยฎฺฐิํ ฉินฺทิตฺวา มุจฺจติฯ สยํ กตยฎฺฐิํ ปน โคเปโนฺตปิ น มุจฺจติฯ ยทิ หิ ตํ อโญฺญ คณฺหิตฺวา ปาสํ สณฺฐเปติ, ตปฺปจฺจยา มรเนฺตสุ มูลโฎฺฐ น มุจฺจติฯ สเจ ตํ ฌาเปตฺวา อลาตํ กตฺวา ฉเฑฺฑติ, เตน อลาเตน ปหารํ ลทฺธา มรเนฺตสุปิ น มุจฺจติฯ สพฺพโส ปน ฌาเปตฺวา วา นาเสตฺวา วา มุจฺจติ, ปาสรชฺชุมฺปิ อเญฺญหิ จ วฎฺฏิตํ คหิตฎฺฐาเน ฐเปตฺวา มุจฺจติฯ รชฺชุเก ลภิตฺวา สยํ วฎฺฏิตํ อุพฺพเฎฺฏตฺวา วาเก ลภิตฺวา วฎฺฏิตํ หีรํ หีรํ กตฺวา มุจฺจติฯ อรญฺญโต ปน สยํ วาเก อาหริตฺวา วฎฺฏิตํ โคเปโนฺตปิ น มุจฺจติฯ สพฺพโส ปน ฌาเปตฺวา วา นาเสตฺวา วา มุจฺจติฯ

อทูหลํ สเชฺชโนฺต จตูสุ ปาเทสุ อทูหลมญฺจํ ฐเปตฺวา ปาสาเณ อาโรเปติ, ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฎํฯ สพฺพสชฺชํ กตฺวา หตฺถโต มุตฺตมเตฺต อวสฺสํ อโชฺฌตฺถริตพฺพกสตฺตานํ วเสน อุทฺทิสฺสกานุทฺทิสฺสกานุรูเปน ปาราชิกาทีนิ เวทิตพฺพานิฯ อทูหเล มูเลน วา มุธา วา ทิเนฺนปิ

มูลฏฺฐเสฺสว กมฺมพโทฺธฯ สเจ เยน ลทฺธํ โส ปติตํ วา อุกฺขิปติ, อเญฺญปิ ปาสาเณ อาโรเปตฺวา ครุกตรํ วา กโรติ, ปเสฺสน วา คจฺฉเนฺต ทิสฺวา วตึ กตฺวา อทูหเล ปเวเสติ, อุโภปิ น มุจฺจนฺติฯ สเจปิ วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน อทูหลํ ปาเตตฺวา คจฺฉติ, ตํ ทิสฺวา อโญฺญ สณฺฐเปติ, มูลโฎฺฐ น มุจฺจติฯ ปาสาเณ ปน คหิตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา อทูหลปาเท จ ปาสยฏฺฐิยํ วุตฺตนเยน คหิตฏฺฐาเน วา ฐเปตฺวา ฌาเปตฺวา วา มุจฺจติฯ

สูลํ โรเปนฺตสฺสาปิ สพฺพสชฺชํ กตฺวา หตฺถโต มุตฺตมเตฺต สูลมุเข ปติตฺวา อวสฺสํ มรณกสตฺตานํ วเสน อุทฺทิสฺสานุทฺทิสฺสานุรูปโต ปาราชิกาทีนิ เวทิตพฺพานิฯ สูเล มูเลน วา มุธา วา ทิเนฺนปิ มูลฏฺฐเสฺสว กมฺมพโทฺธฯ สเจ เยน ลทฺธํ โส ‘‘เอกปฺปหาเรเนว มริสฺสนฺตี’’ติ ติขิณตรํ วา กโรติ, ‘‘ทุกฺขํ มริสฺสนฺตี’’ติ กุณฺฐตรํ วา กโรติ, ‘‘อุจฺจ’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา นีจตรํ วา ‘‘นีจ’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา อุจฺจตรํ วา ปุน โรเปติ, วงฺกํ วา อุชุกํ อติอุชุกํ วา อีสกํ โปณํ กโรติ, อุโภปิ น มุจฺจนฺติฯ สเจ ปน ‘‘อฏฺฐาเน ฐิต’’นฺติ อญฺญสฺมึ ฐาเน ฐเปติ, ตํ เจ มารณตฺถาย อาทิโต ปภุติ ปริเยสิตฺวา กตํ โหติ, มูลโฎฺฐ น มุจฺจติฯ อปริเยสิตฺวา ปน กตเมว ลภิตฺวา โรปิเต มูลโฎฺฐ มุจฺจติฯ วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน ปาสยฏฺฐิยํ วุตฺตนเยน คหิตฏฺฐาเน วา ฐเปตฺวา ฌาเปตฺวา วา มุจฺจติฯ

๑๗๗. อปเสฺสเน **สตฺถํ วา**ติ เอตฺถ **อปเสฺสนํ** นาม นิจฺจปริโภโค มโญฺจ วา ปีฐํ วา อปเสฺสนผลกํ วา ทิวาฏฺฐาเน นิสีทนฺตสฺส อปเสฺสนกตฺถโมฺภ วา ตตฺถชาตกรุโกฺข วา จงฺกเม อปสฺสาย ติฏฺฐนฺตสฺส อาลมฺพนรุโกฺข วา อาลมฺพนผลกํ วา สพฺพเมฺปตํ อปสฺสยนียเฏฺฐน อปเสฺสนํ นาม; ตสฺมึ อปเสฺสเน ยถา อปสฺสยนฺตํ วิชฺฌติ วา ฉินฺทติ วา ตถา กตฺวา วาสิผรสฺสตฺติอารกณฺฏกาทีนํ อญฺญตรํ สตฺถํ ฐเปติ, ทุกฺกฏํฯ ธุวปริโภคฏฺฐาเน นิราสงฺกสฺส นิสีทโต วา นิปชฺชโต วา อปสฺสยนฺตสฺส วา สตฺถสมฺผสฺสปจฺจยา ทุกฺขุปฺปตฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, มรเณน ปาราชิกํฯ ตํ เจ อโญฺญปิ ตสฺส เวริภิกฺขุ วิหารจาริกํ จรโนฺต ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส มเญฺญ มรณตฺถาย อิทํ นิขิตฺตํ, สาธุ สุฏฺฐุ มรตู’’ติ อภินนฺทโนฺต คจฺฉติ, ทุกฺกฏํฯ สเจ ปน โสปิ ตตฺถ ‘‘เอวํ กเต สุกตํ ภวิสฺสตี’’ติ ติขิณตราทิกรเณน กิญฺจิ กมฺมํ กโรติ, ตสฺสาปิ ปาราชิกํฯ สเจ ปน ‘‘อฏฺฐาเน ฐิต’’นฺติ อุทฺธริตฺวา อญฺญสฺมึ ฐาเน ฐเปติ ตทตฺถเมว กตฺวา ฐปิเต มูลโฎฺฐ น มุจฺจติฯ ปากติกํ ลภิตฺวา ฐปิตํ โหติ, มุจฺจติฯ ตํ อปเนตฺวา อญฺญํ ติขิณตรํ ฐเปติ มูลโฎฺฐ มุจฺจเตวฯ

วิสมกฺขเนปิ ยาว มรณาภินนฺทเน ทุกฺกฏํ ตาว เอเสว นโยฯ สเจ ปน โสปิ ขุทฺทกํ วิสมณฺฑลนฺติ สลฺลเกฺขตฺวา มหนฺตตรํ วา กโรติ , มหนฺตํ วา ‘‘อติเรกํ โหตี’’ติ ขุทฺทกํ กโรติ, ตนุกํ วา พหลํ; พหลํ วา ตนุกํ กโรติ, อคฺคินา ตาเปตฺวา เหฏฺฐา วา อุปริ วา สญฺจาเรติ, ตสฺสาปิ ปาราชิกํฯ ‘‘อิทํ อฐาเน ฐิต’’นฺติ สพฺพเมว ตเจฺฉตฺวา ปุญฺฉิตฺวา อญฺญสฺมึ ฐาเน ฐเปติ, อตฺตนา เภสชฺชานิ โยเชตฺวา กเต มูลโฎฺฐ น มุจฺจติ , อตฺตนา อกเต มุจฺจติฯ สเจ ปน โส ‘‘อิทํ วิสํ อติปริตฺต’’นฺติ อญฺญมฺปิ อาเนตฺวา ปกฺขิปติ, ยสฺส วิเสน มรติ, ตสฺส ปาราชิกํฯ สเจ อุภิเนฺนมฺปิ สนฺตเกน มรติ, อุภิเนฺนมฺปิ ปาราชิกํฯ ‘‘อิทํ วิสํ นิพฺพิส’’นฺติ ตํ อปเนตฺวา อตฺตโน วิสเมว ฐเปติ, ตเสฺสว ปาราชิกํ มูลโฎฺฐ มุจฺจติฯ

ทุพฺพลํ วา กโรตีติ มญฺจปีฐํ อฏนิยา เหฏฺฐาภาเค ฉินฺทิตฺวา วิทเลหิ วา รชฺชุเกหิ วา เยหิ วีตํ โหติ, เต วา ฉินฺทิตฺวา อปฺปาวเสสเมว กตฺวา เหฏฺฐา อาวุธํ นิกฺขิปติ ‘‘เอตฺถ ปติตฺวา มริสฺสตี’’ติฯ อปเสฺสนผลกาทีนมฺปิ จงฺกเม อาลมฺพนรุกฺขผลกปริโยสานานํ ปรภาคํ ฉินฺทิตฺวา เหฏฺฐา อาวุธํ นิกฺขิปติ, โสพฺภาทีสุ มญฺจํ วา ปีฐํ วา อปเสฺสนผลกํ วา อาเนตฺวา ฐเปติ, ยถา ตตฺถ นิสิเนฺนมโตฺต วา อปสฺสิตมโตฺต วา ปตติ, โสพฺภาทีสุ วา สญฺจรณเสตุ โหติ, ตํ ทุพฺพลํ ก

โรติ; เอวํ กโรนฺตสฺส กรเณ ทุกฺกฏํฯ อิตรสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, มรเณ ปาราชิกํฯ ภิกฺขุํ อาเนตฺวา โสพฺภาทีนํ ตเฏ ฐเปติ ''ทิสฺวา ภเยน กเมฺปโนฺต ปติตฺวา มริสฺสตี''ติ ทุกฺกฏํฯ โส ต เตฺถว ปตติ, ทุกฺขุปฺปตฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, มรเณ ปาราชิกํฯ สยํ วา ปาเตติ, อเญฺญน วา ปาตา เปติ, อโญฺญ อวุโตฺต วา อตฺตโน ธมฺมตาย ปาเตติ, อมนุโสฺส ปาเตติ, วาตปฺปหาเรน ปตติ, อตฺตโน ธมฺมตาย ปตตฺติ, สพฺพตฺถ มรเณ ปาราชิกํฯ กสฺมา? ตสฺส ปโยเคน โสพฺภาทิตเฏ ฐิต ตฺตาฯ

อุปนิกฺขิปนํ นาม สมีเป นิกฺขิปนํฯ ตตฺถ ''โย อิมินา อสินา มโต โส ธนํ วา ลภตี''ติอาทิ นา นเยน มรณวณฺณํ วา สํวเณฺณตฺวา ''อิมินา มรณตฺถิกา มรนฺตุ, มารณตฺถิกา มาเรนฺตู''ติ วา วตฺวา อสึ อุปนิกฺขิปติ, ตสฺส อุปนิกฺขิปเน ทุกฺกฏํฯ มริตุกาโม วา เตน อตฺตานํ ปหรตุ , มาเรตุ กาโม วา อญฺญํ ปหรตุ, อุภยถาปิ ปรสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยา อุปนิเกฺขปกสฺส ถุลฺลจฺจยํ, มรเณ ปา ราชิกํฯ อนุทฺทิสฺส นิกฺขิเตฺต พหูนํ มรเณ อกุสลราสิฯ ปาราชิกาทิวตฺถูสุ ปาราชิกาทีนิฯ วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน อสึ คหิตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา มุจฺจติฯ กิณิตฺวา คหิโต โหติ, อสิสฺสามิกานํ อสึ, เยสํ หตฺถโต มูลํ คหิตํ, เตสํ มูลํ ทตฺวา มุจฺจติฯ สเจ โลหปิณฺฑึ วา ผาลํ วา กุทาลํ วา ค เหตฺวา อสิ การาปิโต โหติ, ยํ ภณฺฑํ คเหตฺวา การิโต, ตเทว กตฺวา มุจฺจติฯ สเจ กุทาลํ ค เหตฺวา การิตํ วินาเสตฺวา ผาลํ กโรติ, ผาเลน ปหารํ ลภิตฺวา มรเนฺตสุปิ ปาณาติปาตโต น มุจฺจติฯ สเจ ปน โลหํ สมุฏฺฐาเปตฺวา อุปนิกฺขิปนตฺถเมว การิโต โหติ, อเรน ฆํสิตฺวา จุณฺณวิ จุณฺณํ กตฺวา วิปฺปกิเณฺณ มุจฺจติฯ สเจปิ สํวณฺณนาโปตฺถโก วิย พหูหิ เอกชฺฌาสเยหิ กโต โหติ, โปตฺถเก วุตฺตนเยเนว กมฺมพนฺธวินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ เอส นโย **สตฺติเภณฺฑีสุฯ ล คุเฬ** ปาสยฏฺฐิสทิโส วินิจฺฉโยฯ ตถา **ปาสาเณฯ สเตฺถ** อสิสทิโสวฯ **วิสํ วา**ติ วิสํ อุปนิกฺขิ ปเนฺตสฺส วตฺถุวเสน อุทฺทิสฺสานุทฺทิสฺสานุรูปโต ปาราชิกาทิวตฺถูสุ ปาราชิกาทีนิ เวทิตพฺพา นิฯ กิณิตฺวา ฐปิเต ปุริมนเยน ปฏิปากติกํ กตฺวา มุจฺจติฯ สยํ เภสเชฺชหิ โยชิเต อวิสํ กตฺวา มุจฺจติฯ **รชฺชุยา** ปาสรชฺชุสทิโสว วินิจฺฉโยฯ

เภสชฺช – โย ภิกฺขุ เวริภิกฺขุสฺส ปชฺชรเก วา วิสภาคโรเค วา อุปฺปเนฺน อสปฺปายานิปิ สปฺปิอาทีนิ สปฺปายานีติ มรณาธิปฺปาโย เทติ, อญฺญํ วา กิญฺจิ กนฺทมูลผลํ ตสฺส เอวํ เภสชฺช ทาเน ทุกฺกฏํฯ ปรสฺส ทุกฺขุปฺปตฺติยํ มรเณ จ ถุลฺลจฺจยปาราชิกานิ, อานนฺตริยวตฺถุมฺหิ อานนฺ ตริยนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๑๗๘. รูปูปหาเร – **อุปสํหรตี**ติ ปรํ วา อมนาปรูปํ ตสฺส สมีเป ฐเปติ, อตฺตนา วา ยกฺข เปตาทิเวสํ คเหตฺวา ติฏฺฐติ, ตสฺส อุปสํหารมเตฺต ทุกฺกฏํฯ ปรสฺส ตํ รูปํ ทิสฺวา ภยุปฺปตฺติยํ ถุลฺ ลจฺจยํ, มรเณ ปาราชิกํฯ สเจ ปน ตเทว รูปํ เอกจฺจสฺส มนาปํ โหติ, อลาภเกน จ สุสฺสิตฺวา มรติ, วิสเงฺกโตฯ **มนาปิเยปิ** เอเสว นโยฯ ตตฺถ ปน วิเสเสน อิตฺถีนํ ปุริสรูปํ ปุริสานญฺจ อิตฺ ถิรูปํ มนาปํ ตํ อลงฺกริตฺวา อุปสํหรติ, ทิฏฺฐมตฺตกเมว กโรติ, อติจิรํ ปสฺสิตุมฺปิ น เทติ, อิตโร อ ลาภเกน สุสฺสิตฺวา มรติ, ปาราชิกํฯ สเจ อุตฺตสิตฺวา มรติ , วิสเงฺกโตฯ อถ ปน อุตฺตสิตฺวา วา อลาภเกน วาติ อวิจาเรตฺวา ''เกวลํ ปสฺสิตฺวา มริสฺสตี''ติ อุปสํหรติ, อุตฺตสิตฺวา วา สุสฺสิตฺวา วา มเต ปาราชิกเมวฯ เอเตเนวูปาเยน **สทฺทูปหาราทโยปิ** เวทิตพฺพาฯ เกวลเญฺหตฺถ อม นุสฺสสทฺทาทโย อุตฺราสชนกา อมนาปสทฺทา, ปุริสานํ อิตฺถิสทฺทมธุรคนฺธพฺพสทฺทาทโย จิตฺ ตสฺสาทกรา มนาปสทฺทาฯ หิมวเนฺต วิสรุกฺขานํ มูลาทิคนฺธา กุณปคนฺธา จ อมนาปคนฺธา, กาฬานุสารีมูลคนฺธาทโย มนาปคนฺธา ฯ ปฏิกูลมูลรสาทโย อมนาปรสา, อปฺปฏิกูลมูลรสาท โย มนาปรสาฯ วิสผสฺสมหากจฺฉุผสฺสาทโย อมนาปโผฏฺฐพฺพา, จีนปฏหํสปุปฺผตูลิกผสฺสาท โย มนาปโผฏฺฐพฺพาติ เวทิตพฺพาฯ

ธมฺมูปหาเร – **ธมฺโม**ติ เทสนาธมฺโม เวทิตพฺโพฯ เทสนาวเสน วา นิรเย จ สเคฺค จ วิปตฺติสมฺปตฺติเภทํ ธมฺมารมฺมณเมวฯ **เนรยิกสฺสา**ติ ภินฺนสํวรสฺส กตปาปสฺส นิรเย นิพฺพตฺตนารหสฺส สตฺตสฺส ปญฺจวิธพนฺธนกมฺมกรณาทินิรยกถํ กเถติฯ ตํ เจ สุตฺวา โส อุตฺตสิตฺวา มรติ, กถิกสฺส ปาราชิกํฯ สเจ ปน โส สุตฺวาปิ อตฺตโน ธมฺมตาย มรติ, อนาปตฺติฯ ‘‘อิทํ สุตฺวา เอวรูปํ ปาปํ น กริสฺสติ โอรมิสฺสติ วิรมิสฺสตี’’ติ นิรยกถํ กเถติ, ตํ สุตฺวา อิตโร อุตฺตสิตฺวา มรติ, อนาปตฺติฯ **สคฺคกถ**นฺติ เทวนาฏกาทีนํ นนฺทนวนาทีนญฺจ สมฺปตฺติกถํ; ตํ สุตฺวา อิตโร สคฺคาธิมุตฺโต สีฆํ ตํ สมฺปตฺตึ ปาปุณิตุกาโม สตฺถาหรณวิสขาทนอาหารุปเจฺฉท-อสฺสาสปสฺสาสสนฺนิรุนฺธนาทีหิ ทุกฺขํ อุปฺปาเทติ, กถิกสฺส ถุลฺลจฺจยํ, มรติ ปาราชิกํฯ สเจ ปน โส สุตฺวาปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา อตฺตโน ธมฺมตาย มรติ, อนาปตฺติ ฯ ‘‘อิมํ สุตฺวา ปุญฺญานิ กริสฺสตี’’ติ กเถติ, ตํ สุตฺวา อิตโร อธิมุตฺโต กาลํกโรติ, อนาปตฺติฯ

๑๗๙. อาจิกฺขนาย – **ปุฏฺโฐ ภณตี**ติ ‘‘ภเนฺต กถํ มโต ธนํ วา ลภติ สเคฺค วา อุปปชฺชตี’’ติ เอวํ ปุจฺฉิโต ภณติฯ

อนุสาสนิยํ – **อปุฏฺโฐ**ติ เอวํ อปุจฺฉิโต สามเญฺญว ภณติฯ

สเงฺกตกมฺมนิมิตฺตกมฺมานิ อทินฺนาทานกถายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพานิฯ

เอวํ นานปฺปการโต อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อนาปตฺติเภทํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อนาปตฺติ อสญฺจิจฺจา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อสญฺจิจฺจา**ติ ‘‘อิมินา อุปกฺกเมน อิมํ มาเรมี’’ติ อเจเตตฺวาฯ เอวญฺหิ อเจเตตฺวา กเตน อุปกฺกเมน ปเร มเตปิ อนาปตฺติ, วกฺขติ จ ‘‘อนาปตฺติ ภิกฺขุ อสญฺจิจฺจา’’ติฯ **อชานนฺตสฺสา**ติ ‘‘อิมินา อยํ มริสฺสตี’’ติ อชานนฺตสฺส อุปกฺกเมน ปเร มเตปิ อนาปตฺติ, วกฺขติ จ วิสคตปิณฺฑปาตวตฺถุสฺมิํ ‘‘อนาปตฺติ ภิกฺขุ อชานนฺตสฺสา’’ติฯ **นมรณาธิปฺปายสฺสา**ติ มรณํ อนิจฺฉนฺตสฺสฯ เยน หิ อุปกฺกเมน ปโร มรติ, เตน อุปกฺกเมน ตสฺมิํ มาริเตปิ นมรณาธิปฺปายสฺส อนาปตฺติฯ วกฺขติ จ ‘‘อนาปตฺติ ภิกฺขุ นมรณาธิปฺปายสฺสา’’ติฯ **อุมฺมตฺตกา**ทโย ปุเพฺพ วุตฺตนยา เอวฯ อิธ ปน อาทิกมฺมิกา อญฺญมญฺญํ ชีวิตา โวโรปิตภิกฺขู, เตสํ อนาปตฺติฯ อวเสสานํ มรณวณฺณสํวณฺณนกาทีนํ อาปตฺติเยวาติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ – อิทํ สิกฺขาปทํ ติสมุฏฺฐานํ; กายจิตฺตโต จ วาจาจิตฺตโต จ กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติฯ กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ทุกฺขเวทนํฯ สเจปิ หิ สิริสยนํ อารูโฬฺห รชฺชสมฺปตฺติสุขํ อนุภวโนฺต ราชา ‘‘โจโร เทว อานีโต’’ติ วุเตฺต ‘‘คจฺฉถ นํ มาเรถา’’ติ หสมาโนว ภณติ, โทมนสฺสจิเตฺตเนว ภณตีติ เวทิตพฺโพฯ สุขโวกิณฺณตฺตา ปน อนุปฺปพนฺธาภาวา จ ทุชฺชานเมตํ ปุถุชฺชเนหีติฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๘๐. วินีตวตฺถุกถาสุ ปฐมวตฺถุสฺมิํ – **การุเญฺญนา**ติ เต ภิกฺขู ตสฺส มหนฺตํ เคลญฺญทุกฺขํ ทิสฺวา การุญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘สีลวา ตฺวํ กตกุสโล, กสฺมา มียมาโน ภายสิ, นนุ สีลวโต สโคฺค นาม มรณมตฺตปฏิพโทฺธเยวา’’ติ เอวํ มรณตฺถิกาว หุตฺวา มรณตฺถิกภาวํ อชานนฺตา มรณวณฺณํ สํวเณฺณสุํฯ โสปิ ภิกฺขุ เตสํ สํวณฺณนาย อาหารุปเจฺฉทํ กตฺวา อนฺตราว กาลมกาสิฯ ตสฺมา อาปตฺตึ อาปนฺนาฯ โวหารวเสน ปน วุตฺตํ ‘‘การุเญฺญน มรณวณฺณํ สํวเณฺณสุ’’นฺติฯ

ตสฺมา อิทานิปิ ปณฺฑิเตน ภิกฺขุนา คิลานสฺส ภิกฺขุโน เอวํ มรณวโณฺณ น สํวเณฺณตโพฺพฯ สเจ หิ ตสฺส สํวณฺณนํ สุตฺวา อาหารูปเจฺฉทาทินา อุปกฺกเมน เอกชวนวาราวเสเสปิ อายุสฺมิํ อนฺตรา กาลํกโรติ, อิมินาว มาริโต โหติฯ อิมินา ปน นเยน อนุสิฎฺฐิ ทาตพฺพา – ‘‘สีลวโต นาม อนจฺฉริยา มคฺคผลุปฺปตฺติ, ตสฺมา วิหาราทีสุ อาสตฺติํ อกตฺวา พุทฺธคตํ ธมฺมคตํ สงฺฆคตํ กายคตญฺจ สติํ อุปฎฺฐเปตฺวา มนสิกาเร อปฺปมาโท กาตโพฺพ’’ติฯ มรณวเณฺณ จ สํวณฺณิเตปิ โย ตาย สํวณฺณนาย กญฺจิ อุปกฺกมํ อกตฺวา อตฺตโน ธมฺมตาย ยถายุนา ยถานุสนฺธินาว มรติ, ตปฺปจฺจยา สํวณฺณโก อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพติฯ

ทุติยวตฺถุสฺมิํ – **น จ ภิกฺขเว อปฺปฎิเวกฺขิตฺวา**ติ เอตฺถ กีทิสํ อาสนํ ปฎิเวกฺขิตพฺพํ , กีทิสํ น ปฎิเวกฺขิตพฺพํ? ยํ สุทฺธํ อาสนเมว โหติ อปจฺจตฺถรณกํ, ยญฺจ อาคนฺตฺวา ฐิตานํ ปสฺสนฺตานํเยว อตฺถรียติ, ตํ นปจฺจเวกฺขิตพฺพํ , นิสีทิตุํ วฎฺฎติฯ ยมฺปิ มนุสฺสา สยํ หเตฺถน อกฺกมิตฺวา ‘‘อิธ ภเนฺต นิสีทถา’’ติ เทนฺติ, ตสฺมิมฺปิ วฎฺฎติฯ สเจปิ ปฐมเมวาคนฺตฺวา นิสินฺนา ปจฺฉา อุฎฺฐาย ทาตุํ วา อโธ วา สงฺกมนฺติ, ปจฺจเวกฺขณกิจฺจํ นตฺถิฯ ยมฺปิ ตนุเกน วเตฺถน ยถา ตลํ ทิสฺสติ, เอวํ ปฎิจฺฉนฺนํ โหติ, ตสฺมิมฺปิ ปจฺจเวกฺขณกิจฺจํ นตฺถิฯ ยํ ปน ปฎิกเจฺจว ปาวารโกชวาทีหิ อตฺถตํ โหติ, ตํ หเตฺถน ปรามสิตฺวา สลฺลเกฺขตฺวา นิสีทิตพฺพํฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ‘‘ฆนสาฎเกนาปิ อตฺถเต ยสฺมิํ วลิ น ปญฺญายติ, ตํ นปฺปฎิเวกฺขิตพฺพนฺติ วุตฺตํฯ

มุสลวตฺถุสฺมิํ – **อสญฺจิโจฺจ**ติ อวธกเจตโน วิรทฺธปโยโค หิ โสฯ เตนาห ‘‘อสญฺจิโจฺจ อห’’นฺติฯ **อุทุกฺขลวตฺถุ** อุตฺตานเมวฯ **วุฑฺฒปพฺพชิตวตฺถูสุ**ปฐมวตฺถุสฺมิํ ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปฎิพนฺธํ มา อกาสี’’ติ ปณาเมสิฯ ทุติยวตฺถุสฺมิํ – สงฺฆมเชฺฌปิ คณมเชฺฌปิ ‘‘มหลฺลกเตฺถรสฺส ปุโตฺต’’ติ วุจฺจมาโน เตน วจเนน อฎฺฎียมาโน ‘‘มรตุ อย’’นฺติ ปณาเมสิฯ ตติยวตฺถุสฺมิํ – ตสฺส ทุกฺขุปฺปาทเนน ถุลฺลจฺจยํฯ

๑๘๑. ตโต ปรานิ ตีณิ วตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ **วิสคตปิณฺฑปาตวตฺถุสฺมิํ** – สาราณียธมฺมปูรโก โส ภิกฺขุ อคฺคปิณฺฑํ สพฺรหฺมจารีนํ ทตฺวาว ภุญฺชติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อคฺคการิกํ อทาสี’’ติฯ **อคฺคการิก**นฺติ อคฺคกิริยํ; ปฐมํ ลทฺธปิณฺฑปาตํ อคฺคคฺคํ วา ปณีตปณีตํ ปิณฺฑปาตนฺติ อโตฺถฯ ยา ปน ตสฺส ทานสงฺขาตา อคฺคกิริยา, สา น สกฺกา ทาตุํ, ปิณฺฑปาตญฺหิ โส เถราสนโต ปฎฺฐาย อทาสิฯ **เต ภิกฺขู**ติ เต เถราสนโต ปฎฺฐาย ปริภุตฺตปิณฺฑปาตา ภิกฺขู; เต กิร สเพฺพปิ กาลมกํสุฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อสฺสเทฺธสุ ปน มิจฺฉาทิฎฺฐิเกสุ กุเลสุ สกฺกจฺจํ ปณีตโภชนํ ลภิตฺวา อนุปปริกฺขิตฺวา เนว อตฺตนา ปริภุญฺชิตพฺพํ, น ปเรสํ ทาตพฺพํฯ ยมฺปิ อาภิโทสิกํ ภตฺตํ วา ขชฺชกํ วา ตโต ลภติ, ตมฺปิ น ปริภุญฺชิตพฺพํฯ อปิหิตวตฺถุมฺปิ หิ สปฺปวิจฺฉิกาทีหิ อธิสยิตํ ฉฑฺฑนียธมฺมํ ตานิ กุลานิ เทนฺติฯ คนฺธหลิทฺทาทิมกฺขิโตปิ ตโต ปิณฺฑปาโต น คเหตโพฺพฯ สรีเร โรคฎฺฐานานิ ปุญฺฉิตฺวา ฐปิตภตฺตมฺปิ หิ ตานิ ทาตพฺพํ มญฺญนฺตีติฯ

วีมํสนวตฺถุสฺมิํ – วีมํสมาโน เทฺว วีมํสติ – ‘‘สโกฺกติ นุ โข อิมํ มาเรตุํ โน’’ติ วิสํ วา วีมํสติ, ‘‘มเรยฺย นุ โข อยํ อิมํ วิสํ ขาทิตฺวา โน’’ติ ปุคฺคลํ วาฯ อุภยถาปิ วีมํสาธิปฺปาเยน ทิเนฺน มรตุ วา มา วา ถุลฺลจฺจยํฯ ‘‘อิทํ วิสํ เอตํ มาเรตู’’ติ วา ‘‘อิทํ วิสํ ขาทิตฺวา อยํ มรตู’’ติ วา เอวํ ทิเนฺน ปน สเจ มรติ, ปาราชิกํ; โน เจ, ถุลฺลจฺจยํฯ

๑๘๒-๓. อิโต ปรานิ ตีณิ สิลาวตฺถูนิ ตีณิ อิฎฺฐกวาสิโคปานสีวตฺถูนิ จ อุตฺตานตฺถาเนวฯ น เกวลญฺจ สิลาทีนํเยว วเสน อยํ อาปตฺตานาปตฺติเภโท โหติ, ทณฺฑมุคฺครนิขาทนเวมาทีนมฺปิ วเสน โหติเยว, ตสฺมา ปาฬิยํ อนาคตมฺปิ อาคตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

อฏฺฐกวตฺถูสุ – **อฏฺฐโก**ติ เวหาสมโญฺจ วุจฺจติ; ยํ เสตกมฺมมาลากมฺมลตากมฺมาทีนํ อตฺถาย พนฺธนฺติฯ ตตฺถ **อาวุโส อตฺรฏฺฐิโต พนฺธาหี**ติ มรณาธิปฺปาโย ยตฺร ฐิโต ปติตฺวา ขาณุนา วา ภิเชฺชยฺย, โสพฺภปปาตาทีสุ วา มเรยฺย , ตาทิสํ ฐานํ สนฺธายาหฯ เอตฺถ จ โกจิ อุปริฐานํ นิยาเมติ ‘‘อิโต ปติตฺวา มริสฺสตี’’ติ, โกจิ เหฏฺฐา ฐานํ ‘‘อิธ ปติตฺวา มริสฺสตี’’ติ, โกจิ อุภยมฺปิ ‘‘อิโต อิธ ปติตฺวา มริสฺสตี’’ติฯ ตตฺร โย อุปริ นิยมิตฏฺฐานา อปติตฺวา อญฺญโต ปตติ, เหฏฺฐา นิยมิตฏฺฐาเน วา อปติตฺวา อญฺญตฺถ ปตติ, อุภยนิยาเม วา ยํกิญฺจิ เอกํ วิราเธตฺวา ปตติ, ตสฺมิํ มเต วิสงฺเกตตฺตา อนาปตฺติฯ **วิหารจฺฉาทนวตฺถุสฺมิมฺปิ** เอเสว นโยฯ

อนภิรติวตฺถุสฺมิํ – โส กิร ภิกฺขุ กามวิตกฺกาทีนํ สมุทาจารํ ทิสฺวา นิวาเรตุํ อสโกฺกโนฺต สาสเน อนภิรโต คิหิภาวาภิมุโข ชาโตฯ ตโต จิเนฺตสิ – ‘‘ยาว สีลเภทํ น ปาปุณามิ ตาว มริสฺสามี’’ติฯ อถ ตํ ปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา ปปาเต ปปตโนฺต อญฺญตรํ วิลีวการํ โอตฺถริตฺวา มาเรสิฯ **วิลีวการ**นฺติ เวณุการํฯ **น จ ภิกฺขเว อตฺตานํ ปาเตตพฺพ**นฺติ น อตฺตา ปาเตตโพฺพฯ วิภตฺติพฺยตฺตเยน ปเนตํ วุตฺตํฯ เอตฺถ จ น เกวลํ น ปาเตตพฺพํ, อเญฺญนปิ เยน เกนจิ อุปกฺกเมน อนฺตมโส อาหารุปเจฺฉเทนปิ น มาเรตโพฺพฯ โยปิ หิ คิลาโน วิชฺชมาเน เภสเชฺช จ อุปฏฺฐาเกสุ จ มริตุกาโม อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ, ทุกฺกฏเมวฯ ยสฺส ปน มหาอาพาโธ จิรานุพโทฺธ, ภิกฺขู อุปฏฺฐหนฺตา กิลมนฺติ ชิคุจฺฉนฺติ ‘‘กทา นุ โข คิลานโต มุจฺจิสฺสามา’’ติ อฏฺฏียนฺติฯ สเจ โส ‘‘อยํ อตฺตภาโว ปฏิชคฺคิยมาโนปิ น ติฏฺฐติ, ภิกฺขู จ กิลมนฺตี’’ติ อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ, เภสชฺชํ น เสวติ วฏฺฏติฯ โย ปน ‘‘อยํ โรโค ขโร, อายุสงฺขารา น ติฏฺฐนฺติ, อยญฺจ เม วิเสสาธิคโม หตฺถปฺปโตฺต วิย ทิสฺสตี’’ติ อุปจฺฉินฺทติ วฏฺฏติเยวฯ อคิลานสฺสาปิ อุปฺปนฺนสํเวคสฺส ‘‘อาหารปริเยสนํ นาม ปปโญฺจ, กมฺมฏฺฐานเมว อนุยุญฺชิสฺสามี’’ติ กมฺมฏฺฐานสีเสน อุปจฺฉินฺทนฺตสฺส วฏฺฏติฯ วิเสสาธิคมํ พฺยากริตฺวา อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ, น วฏฺฏติฯ สภาคานญฺหิ ลชฺชีภิกฺขูนํ กเถตุํ วฏฺฏติฯ

สิลาวตฺถุสฺมิํ – **ทวายา**ติ ทเวน หเสฺสน; ขิฑฺฑายาติ อโตฺถฯ **สิลา**ติ ปาสาโณ; น เกวลญฺจ ปาสาโณ, อญฺญมฺปิ ยํกิญฺจิ ทารุขณฺฑํ วา อิฏฺฐกาขณฺฑํ วา หเตฺถน วา ยเนฺตน วา ปวิชฺฌิตุํ น วฏฺฏติฯ เจติยาทีนํ อตฺถาย ปาสาณาทโย หสนฺตา หสนฺตา ปวเฏฺฏนฺติปิ ขิปนฺติปิ อุกฺขิปนฺติปิ กมฺมสมโยติ วฏฺฏติฯ อญฺญมฺปิ อีทิสํ นวกมฺมํ วา กโรนฺตา ภณฺฑกํ วา โธวนฺตา รุกฺขํ วา โธวนทณฺฑกํ วา อุกฺขิปิตฺวา ปวิชฺฌนฺติ, วฏฺฏติฯ ภตฺตวิสฺสคฺคกาลาทีสุ กาเก วา โสเณ วา กฏฺฐํ วา กถลํ วา ขิปิตฺวา ปลาเปติ, วฏฺฏติฯ

๑๘๔. **เสหนาทิวตฺถูนิ** สพฺพาเนว อุตฺตานตฺถานิฯ เอตฺถ จ **อหํ กุกฺกุจฺจโก**ติ น คิลานุปฏฺฐานํ น กาตพฺพํ, หิตกามตาย สพฺพํ คิลานสฺส พลาพลญฺจ รุจิญฺจ สปฺปายาสปฺปายญฺจ อุปลเกฺขตฺวา กาตพฺพํฯ

๑๘๕. ชารคพฺภินิวตฺถุสฺมิํ – **ปวุตฺถปติกา**ติ ปวาสํ คตปติกาฯ **คพฺภปาตน**นฺติ เยน ปริภุเตฺตน คโพฺภ ปตติ, ตาทิสํ เภสชฺชํฯ เทฺว **ปชาปติกวตฺถูนิ** อุตฺตานตฺถาเนวฯ **คพฺภมทฺทนวตฺถุสฺมิํ** – ‘‘มทฺทิตฺวา ปาเตหี’’ติ วุเตฺต อเญฺญน มทฺทาเปตฺวา ปาเตติ, วิสเงฺกตํฯ ‘‘มทฺทาเปตฺวา ปาตาเปหี’’ติ วุเตฺตปิ สยํ มทฺทิตฺวา ปาเตติ, วิสเงฺกตเมวฯ มนุสฺสวิคฺคเห ปริยาโย นาม นตฺถิฯ ตสฺมา ‘‘คโพฺภ นาม มทฺทิเต ปตตี’’ติ วุเตฺต สา สยํ วา มทฺทตุ, อเญฺญน วา มทฺทาเปตฺวา ปาเตตุ, วิสเงฺกโต นตฺถิ; ปาราชิกเมว **ตาปนวตฺถุสฺมิมฺปิ** เอเสว นโยฯ

วญฺฌิตฺถิวตฺถุสฺมิํ – **วญฺฌิตฺถี** นาม ยา คพฺภํ น คณฺหาติฯ คพฺภํ อคณฺหนกอิตฺถี นาม นตฺถิ, ยสฺสา ปน คหิโตปิ คโพฺภ น สณฺฐาติ, ตํเยว สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ อุตุสมเย กิร สพฺพิตฺถิโย

คพฺภํ คณฺหนฺติฯ ยา ปนายํ ‘‘วณฺณา’’ติ วุจฺจติ, ตสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตสตฺตานํ อกุสลวิปาโก สมฺปาปุณาติฯ เต ปริตฺตกุสลวิปาเกน คหิตปฏิสนฺธิกา อกุสลวิปาเกน อธิภูตา วินสฺสนฺติฯ อภินวปฏิสนฺธิยํเยว หิ กมฺมานุภาเวน ทฺวีหากาเรหิ คโพฺภ น สณฺฐาติ – วาเตน วา ปาณเกหิ วาฯ วาโต โสเสตฺวา อนฺตรธาเปติ, ปาณกา ขาทิตฺวาฯ ตสฺส ปน วาตสฺส ปาณกานํ วา ปฏิฆาตาย เภสเชฺช กเต คโพฺภ สณฺฐเหยฺย; โส ภิกฺขุ ตํ อกตฺวา อญฺญํ ขรเภสชฺชํ อทาสิฯ เตน สา กาลมกาสิฯ ภควา เภสชฺชสฺส กฏตฺตา ทุกฺกฏํ ปญฺญาเปสิฯ

ทุติยวตฺถุสฺมิมฺปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมา อาคตาคตสฺส ปรชนสฺส เภสชฺชํ น กาตพฺพํ, กโรโนฺต ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ ปญฺจนฺนํ ปน สหธมฺมิกานํ กาตพฺพํ ภิกฺขุสฺส ภิกฺขุนิยา สิกฺขมานาย สามเณรสฺส สามเณริยาติฯ สมสีลสทฺธาปญฺญานญฺหิ เอเตสํ ตีสุ สิกฺขาสุ ยุตฺตานํ เภสชฺชํ อกาตุํ น ลพฺภติ, กโรเนฺตน จ สเจ เตสํ อตฺถิ, เตสํ สนฺตกํ คเหตฺวา โยเชตฺวา ทาตพฺพํฯ สเจ นตฺถิ, อตฺตโน สนฺตกํ กาตพฺพํฯ สเจ อตฺตโนปิ นตฺถิ, ภิกฺขาจารวเตฺตน วา ญาตกปวาริตฏฺฐานโต วา ปริเยสิตพฺพํฯ อลภเนฺตน คิลานสฺส อตฺถาย อกตวิญฺญตฺติยาปิ อาหริตฺวา กาตพฺพํฯ

อปเรสมฺปิ ปญฺจนฺนํ กาตุํ วฏฺฏติ – มาตุ, ปิตุ, ตทุปฏฺฐากานํ, อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกรสฺส, ปณฺฑุปลาสสฺสาติฯ **ปณฺฑุปลาโส** นาม โย ปพฺพชฺชาเปโกฺข ยาว ปตฺตจีวรํ ปฏิยาทิยติ ตาว วิหาเร วสติฯ เตสุ สเจ มาตาปิตโร อิสฺสรา โหนฺติ, น ปจฺจาสีสนฺติ, อกาตุํ วฏฺฏติฯ สเจ ปน รเชฺชปิ ฐิตา ปจฺจาสีสนฺติ, อกาตุํ น วฏฺฏติฯ เภสชฺชํ ปจฺจาสีสนฺตานํ เภสชฺชํ ทาตพฺพํ, โยเชตุํ อชานนฺตานํ โยเชตฺวา ทาตพฺพํฯ สเพฺพสํ อตฺถาย สหธมฺมิเกสุ วุตฺตนเยเนว ปริเยสิตพฺพํฯ สเจ ปน มาตรํ วิหาเร อาเนตฺวา ชคฺคติ, สพฺพํ ปริกมฺมํ อนามสเนฺตน กาตพฺพํฯ ขาทนียํ โภชนียํ สหตฺถา ทาตพฺพํฯ ปิตา ปน ยถา สามเณโร เอวํ สหเตฺถน นฺหาปนสมฺพาหนาทีนิ กตฺวา อุปฏฺฐาตโพฺพฯ เย จ มาตาปิตโร อุปฏฺฐหนฺติ ปฏิชคฺคนฺติ, เตสมฺปิ เอวเมว กาตพฺพํฯ **เวยฺยาวจฺจกโร** นาม โย เวตนํ คเหตฺวา อรเญฺญ ทารูนิ วา ฉินฺทติ, อญฺญํ วา กิญฺจิ กมฺมํ กโรติ, ตสฺส โรเค อุปฺปเนฺน ยาว ญาตกา น ปสฺสนฺติ ตาว เภสชฺชํ กาตพฺพํฯ โย ปน ภิกฺขุนิสฺสิตโกว หุตฺวา สพฺพกมฺมานิ กโรติ, ตสฺส เภสชฺชํ กาตพฺพเมวฯ ปณฺฑุปลาเสปิ สามเณเร วิย ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ

อปเรสมฺปิ ทสนฺนํ กาตุํ วฏฺฏติ – เชฏฺฐภาตุ, กนิฏฺฐภาตุ, เชฏฺฐภคินิยา, กนิฏฺฐภคินิยา, จูฬมาตุยา, มหามาตุยา, จูฬปิตุโน, มหาปิตุโน, ปิตุจฺฉาย, มาตุลสฺสาติฯ เตสํ ปน สเพฺพสมฺปิ กโรเนฺตน เตสํเยว สนฺตกํ เภสชฺชํ คเหตฺวา เกวลํ โยเชตฺวา ทาตพฺพํฯ สเจ ปน นปฺปโหนฺติ, ยาจนฺติ จ ‘‘เทถ โน, ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปฏิทสฺสามา’’ติ ตาวกาลิกํ ทาตพฺพํฯ สเจปิ น ยาจนฺติ, ‘‘อมฺหากํ เภสชฺชํ อตฺถิ, ตาวกาลิกํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา วา ‘‘ยทา เนสํ ภวิสฺสติ ตทา ทสฺสนฺตี’’ติ อาโภคํ วา กตฺวา ทาตพฺพํฯ สเจ ปฏิเทนฺติ, คเหตพฺพํ, โน เจ เทนฺติ, น โจเทตพฺพาฯ เอเต ทส ญาตเก ฐเปตฺวา อเญฺญสํ น กาตพฺพํฯ

เอเตสํ ปุตฺตปรมฺปราย ปน ยาว สตฺตโม กุลปริวโฏฺฏ ตาว จตฺตาโร ปจฺจเย อาหราเปนฺตสฺส อกตวิญฺญตฺติ วา เภสชฺชํ กโรนฺตสฺส เวชฺชกมฺมํ วา กุลทูสกาปตฺติ วา น โหติฯ สเจ ภาตุชายา ภคินิสามิโก วา คิลานา โหนฺติ, ญาตกา เจ, เตสมฺปิ วฏฺฏติฯ อญฺญาตกา เจ, ภาตุ จ ภคินิยา จ กตฺวา ทาตพฺพํ, ‘‘ตุมฺหากํ ชคฺคนฏฺฐาเน เทถา’’ติฯ อถ วา เตสํ ปุตฺตานํ กตฺวา ทาตพฺพํ, ‘‘ตุมฺหากํ มาตาปิตูนํ เทถา’’ติฯ เอเตนุปาเยน สพฺพปเทสุปิ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

เตสํ อตฺถาย จ สามเณเรหิ อรญฺญโต เภสชฺชํ อาหราเปนฺเตน ญาติสามเณเรหิ วา อาหราเปตพฺพํฯ อตฺตโน อตฺถาย วา อาหราเปตฺวา ทาตพฺพํฯ เตหิปิ ''อุปชฺฌายสฺส อาหรามา''ติ วตฺตสีเสน อาหริตพฺพํฯ อุปชฺฌายสฺส มาตาปิตโร คิลานา วิหารํ อาคจฺฉนฺติ, อุปชฺฌาโย จ ทิสาปกฺกนฺโต โหติ, สทฺธิวิหาริเกน อุปชฺฌายสฺส สนฺตกํ เภสชฺชํ ทาตพฺพํฯ โน เจ อตฺถิ, อตฺตโน เภสชฺชํ อุปชฺฌายสฺส ปริจฺจชิตฺวา ทาตพฺพํฯ อตฺตโนปิ อสเนฺต วุตฺตนเยน ปริเยสิตฺวา อุปชฺฌายสฺส สนฺตกํ กตฺวา ทาตพฺพํฯ อุปชฺฌาเยนปิ สทฺธิวิหาริกสฺส มาตาปิตูสุ เอวเมว ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ เอส นโย อาจริยเนฺตวาสิเกสุปิฯ อโญฺญปิ โย อาคนฺตุโก วา โจโร วา ยุทฺธปราชิโต อิสฺสโร วา ญาตเกหิ ปริจฺจโตฺต กปโณ วา คมิยมนุโสฺส วา คิลาโน หุตฺวา วิหารํ ปวิสติ, สเพฺพสํ อปจฺจาสีสเนฺตน เภสชฺชํ กาตพฺพํฯ

สทฺธํ กุลํ โหติ จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐายกํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส มาตาปิตุฏฺฐานิยํ, ตตฺร เจ โกจิ คิลาโน โหติ, ตสฺสตฺถาย วิสฺสาเสน ''เภสชฺชํ กตฺวา ภเนฺต เทถา''ติ วทนฺติ, เนว ทาตพฺพํ น กาตพฺพํฯ อถ ปน กปฺปิยํ ญตฺวา เอวํ ปุจฺฉนฺติ – ''ภเนฺต, อสุกสฺส นาม โรคสฺส กึ เภสชฺชํ กโรนฺตี''ติ? ''อิทญฺจิทญฺจ คเหตฺวา กโรนฺตี''ติ วตฺตุํ วฎฺฎติฯ ''ภเนฺต, มยฺหํ มาตา คิลานา, เภสชฺชํ ตาว อาจิกฺขถา''ติ เอวํ ปุจฺฉิเต ปน น อาจิกฺขิตพฺพํฯ อญฺญมญฺญํ ปน กถา กาตพฺพา – ''อาวุโส, อสุกสฺส นาม ภิกฺขุโน อิมสฺมึ โรเค กึ เภสชฺชํ กรึสู''ติ? ''อิทญฺจิทญฺจ ภเนฺต''ติฯ ตํ สุตฺวา อิตโร มาตุ เภสชฺชํ กโรติ, วฎฺฎเตวฯ

มหาปทุมเตฺถโรปิ กิร วสภรโญฺญ เทวิยา โรเค อุปฺปเนฺน เอกาย อิตฺถิยา อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิโต ''น ชานามี''ติ อวตฺวา เอวเมว ภิกฺขูหิ สทฺธึ สมุลฺลเปสิฯ ตํ สุตฺวา ตสฺสา เภสชฺชมกํสุฯ วูปสเนฺต จ โรเค ติจีวเรน ตีหิ จ กหาปณสเตหิ สทฺธึ เภสชฺชจงฺโกฎกํ ปูเรตฺวา อาหริตฺวา เถรสฺส ปาทมูเล ฐเปตฺวา ''ภเนฺต, ปุปฺผปูชํ กโรถา''ติ อาหํสุฯ เถโร ''อาจริยภาโค นามาย''นฺติ กปฺปิยวเสน คาหาเปตฺวา ปุปฺผปูชํ อกาสิฯ เอวํ ตาว เภสเชฺช ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ

ปริเตฺต ปน ''คิลานสฺส ปริตฺตํ กโรถ, ภเนฺต''ติ วุเตฺต น กาตพฺพํ, ''ภณถา''ติ วุเตฺต ปน กาตพฺพํฯ สเจ ปิสฺส เอวํ โหติ ''มนุสฺสา นาม น ชานนฺติ, อกยิรมาเน วิปฺปฏิสาริโน ภวิสฺสนฺตี''ติ กาตพฺพํ; ''ปริโตฺตทกํ ปริตฺตสุตฺตํ กตฺวา เทถา''ติ วุเตฺตน ปน เตสํเยว อุทกํ หเตฺถน จาเลตฺวา สุตฺตํ ปริมเชฺชตฺวา ทาตพฺพํฯ สเจ วิหารโต อุทกํ อตฺตโน สนฺตกํ วา สุตฺตํ เทติ, ทุกฺกฎํฯ มนุสฺสา อุทกญฺจ สุตฺตญฺจ คเหตฺวา นิสีทิตฺวา ''ปริตฺตํ ภณถา''ติ วทนฺติ, กาตพฺพํฯ โน เจ ชานนฺติ, อาจิกฺขิตพฺพํฯ ภิกฺขูนํ นิสินฺนานํ ปาเทสุ อุทกํ อากิริตฺวา สุตฺตญฺจ ฐเปตฺวา คจฺฉนฺติ ''ปริตฺตํ กโรถ, ปริตฺตํ ภณถา''ติ น ปาทา อปเนตพฺพาฯ มนุสฺสา หิ วิปฺปฏิสาริโน โหนฺติฯ อโนฺตคาเม คิลานสฺสตฺถาย วิหารํ เปเสนฺติ, ''ปริตฺตํ ภณนฺตู''ติ ภณิตพฺพํฯ อโนฺตคาเม ราชเคหาทีสุ โรเค วา อุปทฺทเว วา อุปฺปเนฺน ปโกฺกสาเปตฺวา ภณาเปนฺติ, **อาฎานาฎิยสุตฺตาทีนิ** ภณิตพฺพานิฯ ''อาคนฺตฺวา คิลานสฺส สิกฺขาปทานิ เทนฺตุ, ธมฺมํ กเถนฺตุฯ ราชเนฺตปุเร วา อมจฺจเคเห วา อาคนฺตฺวา สิกฺขาปทานิ เทนฺตุ, ธมฺมํ กเถนฺตู''ติ เปสิเตปิ คนฺตฺวา สิกฺขาปทานิ ทาตพฺพานิ, ธโมฺม กเถตโพฺพฯ ''มตานํ ปริวารตฺถํ อาคจฺฉนฺตู''ติ ปโกฺกสนฺติ, น คนฺตพฺพํฯ สีวถิกทสฺสเน อสุภทสฺสเน จ มรณสฺสตึ ปฏิลภิสฺสามีติ กมฺมฏฺฐานสีเสน คนฺตุํ วฎฺฎติฯ **เอวํ ปริเตฺต ปฏิปชฺชิตพฺพํ**ฯ

ปิณฺฑปาเต ปน – อนามฏฺฐปิณฺฑปาโต กสฺส ทาตโพฺพ, กสฺส น ทาตโพฺพ? มาตาปิตูนํ ตาว ทาตโพฺพฯ สเจปิ กหาปณคฺฆนโก โหติ, สทฺธาเทยฺยวินิปาตนํ นตฺถิฯ มาตาปิตุอุปฏฺฐากานํ เวยฺยาวจฺจกรสฺส ปณฺฑุปลาสสฺสาติ เอเตสมฺปิ ทาตโพฺพฯ ตตฺถ ปณฺฑุปลาสสฺส

ถาลเก ปกฺขิปิตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏติฯ ตํ ฐเปตฺวา อเญฺญสํ อาคาริกานํ มาตาปิตูนมฺปิ น วฏฺฏติฯ **ปพฺพชิตปริโภโค หิ อาคาริกานํ เจติยฏฺฐานิโย**ฯ อปิจ อนามฏฺฐปิณฺฑปาโต นาเมส สมฺปตฺตสฺส ทามริกโจรสฺสาปิ อิสฺสรสฺสาปิ ทาตโพฺพฯ กสฺมา? เต หิ อทียมาเนปิ ''น เทนฺตี''ติ อามสิตฺวา ทียมาเนปิ ''อุจฺฉิฏฺฐกํ เทนฺตี''ติ กุชฺฌนฺติฯ กุทฺธา ชีวิตาปิ โวโรเปนฺติ, สาสนสฺสาปิ อนฺตรายํ กโรนฺติฯ รชฺชํ ปตฺถยมานสฺส วิจรโต โจรนาคสฺส วตฺถุ เจตฺถ กเถตพฺพํฯ เอวํ ปิณฺฑปาเต ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ

ปฏิสนฺถาโร ปน กสฺส กาตโพฺพ, กสฺส น กาตโพฺพ? ปฏิสนฺถาโร นาม วิหารํ สมฺปตฺตสฺส ยสฺส กสฺสจิ อาคนฺตุกสฺส วา ทลิทฺทสฺส วา โจรสฺส วา อิสฺสรสฺส วา กาตโพฺพเยวฯ กถํ? อาคนฺตุกํ ตาว ขีณปริพฺพยํ วิหารํ สมฺปตฺตํ ทิสฺวา ปานียํ ทาตพฺพํ, ปาทมกฺขนเตลํ ทาตพฺพํฯ กาเล อาคตสฺส ยาคุภตฺตํ, วิกาเล อาคตสฺส สเจ ตณฺฑุลา อตฺถิ; ตณฺฑุลา ทาตพฺพาฯ อเวลายํ สมฺปโตฺต ''คจฺฉาหี''ติ น วตฺตโพฺพฯ สยนฏฺฐานํ ทาตพฺพํฯ สพฺพํ อปจฺจาสีสเนฺตเนว กาตพฺพํฯ ''มนุสฺสา นาม จตุปจฺจยทายกา เอวํ สงฺคเห กยิรมาเน ปุนปฺปุนํ ปสีทิตฺวา อุปการํ กริสฺสนฺตี''ติ จิตฺตํ น อุปฺปาเทตพฺพํฯ โจรานํ ปน สงฺฆิกมฺปิ ทาตพฺพํฯ

ปฏิสนฺถารานิสํสทีปนตฺถญฺจ โจรนาควตฺถุ, ภาตรา สทฺธึ ชมฺพุทีปคตสฺส มหานาคโญฺญ วตฺถุ, ปิตุราชสฺส รเชฺช จตุนฺนํ อมจฺจานํ วตฺถุ, อภยโจรวตฺถูติ เอวมาทีนิ พหูนิ วตฺถูนิ **มหาอฏฺฐกถายํ** วิตฺถารโต วุตฺตานิฯ

ตตฺรายํ เอกวตฺถุทีปนา – สีหฬทีเป กิร อภโย นาม โจโร ปญฺจสตปริวาโร เอกสฺมึ ฐาเน ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา สมนฺตา ติโยชนํ อุพฺพาเสตฺวา วสติฯ อนุราธปุรวาสิโน กทมฺพนทึ น อุตฺตรนฺติ, เจติยคิริมเคฺค ชนสญฺจาโร อุปจฺฉิโนฺนฯ อเถกทิวสํ โจโร ''เจติยคิรึ วิลุมฺปิสฺสามี''ติ อคมาสิฯ อารามิกา ทิสฺวา ทีฆภาณกอภยเตฺถรสฺส อาโรเจสุํฯ เถโร ''สปฺปิผาณิตาทีนิ อตฺถี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อตฺถิ, ภเนฺต''ติฯ ''โจรานํ เทถ, ตณฺฑุลา อตฺถี''ติ? ''อตฺถิ, ภเนฺต, สงฺฆสฺสตฺถาย อาหฏา ตณฺฑุลา จ ปตฺตสากญฺจ โครโส จา''ติฯ ''ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา โจรานํ เทถา''ติฯ อารามิกา ตถา กรึสุฯ โจรา ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ''เกนายํ ปฏิสนฺถาโร กโต''ติ ปุจฺฉึสุฯ ''อมฺหากํ อเยฺยน อภยเตฺถเรนา''ติฯ โจรา เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อาหํสุ – ''มยํ สงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ สนฺตกํ อจฺฉินฺทิตฺวา คเหสฺสามาติ อาคตา, ตุมฺหากํ ปน อิมินา ปฏิสนฺถาเรนมฺห ปสนฺนา, อชฺช ปฏฺฐาย วิหาเร ธมฺมิกา รกฺขา อมฺหากํ อายตฺตา โหตุ, นาครา อาคนฺตฺวา ทานํ เทนฺตุ, เจติยํ วนฺทนฺตู''ติฯ ตโต ปฏฺฐาย จ นาคเร ทานํ ทาตุํ อาคจฺฉเนฺต นทีตีเรเยว ปจฺจุคฺคนฺตฺวา รกฺขนฺตา วิหารํ เนนฺติ, วิหาเรปิ ทานํ เทนฺตานํ รกฺขํ กตฺวา ติฏฺฐนฺติฯ เตปิ ภิกฺขูนํ ภุตฺตาวเสสํ โจรานํ เทนฺติฯ คมนกาเลปิ เต โจรา นทีตีรํ ปาเปตฺวา นิวตฺตนฺติฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขุสเงฺฆ ขียนกกถา อุปฺปนฺนา ''เถโร อิสฺสรวตาย สงฺฆสฺส สนฺตกํ โจรานํ อทาสี''ติฯ เถโร สนฺนิปาตํ การาเปตฺวา อาห – ''โจรา สงฺฆสฺส ปกติวฏฺฏญฺจ เจติยสนฺตกญฺจ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหิสฺสามา''ติ อาคมึสุฯ อถ เนสํ มยา เอวํ น หริสฺสนฺตีติ เอตฺตโก นาม ปฏิสนฺถาโร กโต, ตํ สพฺพมฺปิ เอกโต สมฺปิเณฺฑตฺวา อคฺฆาเปถฯ เตน การเณน อวิลุตฺตํ ภณฺฑํ เอกโต สมฺปิเณฺฑตฺวา อคฺฆาเปถาติฯ ตโต สพฺพมฺปิ เถเรน ทินฺนกํ เจติยฆเร เอกํ วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรณํ น อคฺฆติฯ ตโต อาหํสุ – ''เถเรน กตปฏิสนฺถาโร สุกโต โจเทตุํ วา สาเรตุํ วา น ลพฺภา, คีวา วา อวหาโร วา นตฺถี''ติฯ เอวํ มหานิสํโส ปฏิสนฺถาโรติ สลฺลเกฺขตฺวา กตฺตโพฺพ ปณฺฑิเตน ภิกฺขุนาติฯ

๑๘๗. องฺคุลิปโตทกวตฺถุสฺมึ – **อุตฺตโนฺต**ติ กิลมโนฺต ฯ **อนสฺสาสโก**ติ นิรสฺสาโส ฯ อิมสฺมึ ปน วตฺถุสฺมึ ยาย อาปตฺติยา ภวิตพฺพํ สา ''ขุทฺทเกสุ นิทิฏฺฐา''ติ อิธ น วุตฺตา ฯ

ตทนนฺตเร วตฺถุสฺมึ – **โอตฺถริตฺวา**ติ อกฺกมิตฺวา ฯ โส กิร เตหิ อากฑฺฒิยมาโน ปติโต ฯ เอโก ตสฺส อุทรํ อภิรุหิตฺวา นิสีทิ ฯ เสสาปิ ปนฺนรส ชนา ปถวิยํ อโชฺฌตฺถริตฺวา อทูหลปาสาณา วิย มิคํ มาเรสุํ ฯ ยสฺมา ปน เต กมฺมาธิปฺปายา, น มรณาธิปฺปายา; ตสฺมา ปาราชิกํ น วุตฺตํ ฯ

ภูตเวชฺชกวตฺถุสฺมึ – **ยกฺขํ มาเรสี**ติ ภูตวิชฺชากปาฐกา ยกฺขคหิตํ โมเจตุกามา ยกฺขํ อาวาเหตฺวา มุญฺจาติ วทนฺติ ฯ โน เจ มุญฺจติ, ปิเฏฺฐน วา มตฺติกาย วา รูปํ กตฺวา หตฺถปาทาทีนิ ฉินฺทนฺติ, ยํ ยํ ตสฺส ฉิชฺชติ ตํ ตํ ยกฺขสฺส ฉินฺนเมว โหติ ฯ สีเส ฉินฺเน ยโกฺขปิ มรติ ฯ เอวํ โสปิ มาเรสิ; ตสฺมา ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ ฯ น เกวลญฺจ ยกฺขเมว, โยปิ หิ สกฺกํ เทวราชํ มาเรยฺย, โสปิ ถุลฺลจฺจยเมว อาปชฺชติ ฯ

วาฬยกฺขวตฺถุสฺมึ – **วาฬยกฺขวิหาร**นฺติ ยสฺมึ วิหาเร วาโฬ จโณฺฑ ยโกฺข วสติ, ตํ วิหารํ ฯ โย หิ เอวรูปํ วิหารํ อชานโนฺต เกวลํ วสนตฺถาย เปเสติ, อนาปตฺติ ฯ โย มรณาธิปฺปาโย เปเสติ, โส อิตรสฺส มรเณน ปาราชิกํ, อมรเณน ถุลฺลจฺจยํ อาปชฺชติ ฯ ยถา จ วาฬยกฺขวิหารํ; เอวํ ยตฺถ วาฬสีหพฺยคฺฆาทิมิคา วา อชครกณฺหสปฺปาทโย ทีฆชาติกา วา วสนฺติ, ตํ วาฬวิหารํ เปเสนฺตสฺสาปิ อาปตฺตานาปตฺติเภโท เวทิตโพฺพ ฯ อยํ **ปาฬิมุตฺตกนโย** ฯ ยถา จ ภิกฺขุํ วาฬยกฺขวิหารํ เปเสนฺตสฺส; เอวํ วาฬยกฺขมฺปิ ภิกฺขุสนฺติกํ เปเสนฺตสฺส อาปตฺตานาปตฺติเภโท เวทิตโพฺพ ฯ เอเสว นโย **วาฬกนฺตารา**ทิวตฺถูสุปิ ฯ เกวลเญฺหตฺถ ยสฺมึ กนฺตาเร วาฬมิคา วา ทีฆชาติกา วา อตฺถิ, โส **วาฬกนฺตาโร** ฯ ยสฺมึ โจรา อตฺถิ, โส **โจรกนฺตาโร**ติ เอวํ ปทตฺถมตฺตเมว นานํ ฯ มนุสฺสวิคฺคหปาราชิกญฺจ นาเมตํ สณฺหํ, ปริยายกถาย น มุจฺจติ; ตสฺมา โย วเทยฺย ''อสุกสฺมึ นาม โอกาเส โจโร นิสิโนฺน , โย ตสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา อาหรติ, โส ราชโต สกฺการวิเสสํ ลภตี''ติ ฯ ตสฺส เจตํ วจนํ สุตฺวา โกจิ นํ คนฺตฺวา มาเรติ, อยํ ปาราชิโก โหตีติ ฯ

๑๘๘. **ตํ มญฺญมาโน**ติ อาทีสุ โส กิร ภิกฺขุ อตฺตโน เวริภิกฺขุํ มาเรตุกาโม จิเนฺตสิ – ''อิมํ เม ทิวา มาเรนฺตสฺส น สุกรํ ภเวยฺย โสตฺถินา คนฺตุํ, รตฺตึ นํ มาเรสฺสามี''ติ สลฺลเกฺขตฺวา รตฺตึ อาคมฺม พหูนํ สยิตฏฺฐาเน ตํ มญฺญมาโน ตเมว ชีวิตา โวโรเปสิ ฯ อปโร ตํ มญฺญมาโน อญฺญํ, อปโร อญฺญํ ตเสฺสว สหายํ มญฺญมาโน ตํ, อปโร อญฺญํ ตเสฺสว สหายํ มญฺญมาโน อญฺญํ ตสฺส สหายเมว ชีวิตา โวโรเปสิ ฯ สเพฺพสมฺปิ ปาราชิกเมว ฯ

อมนุสฺสคหิตวตฺถูสุ ปฐเม วตฺถุสฺมึ ''ยกฺขํ ปลาเปสฺสามี''ติ ปหารํ อทาสิ, อิตโร ''น ทานายํ วิรชฺฌิตุํ สมโตฺถ, มาเรสฺสามิ น''นฺติ ฯ เอตฺถ จ นมรณาธิปฺปายสฺส อนาปตฺติ วุตฺตาติ ฯ น เอตฺตเกเนว อมนุสฺสคหิตสฺส ปหาโร ทาตโพฺพ, ตาลปณฺณํ ปน ปริตฺตสุตฺตํ วา หเตฺถ วา ปาเท วา พนฺธิตพฺพํ, รตนสุตฺตาทีนิ ปริตฺตานิ ภณิตพฺพานิ, ''มา สีลวนฺตํ ภิกฺขุํ วิเหเฐหี''ติ ธมฺมกถา กาตพฺพาติ ฯ **สคฺคกถาทีนิ** อุตฺตานตฺถานิ ฯ ยเญฺหตฺถ วตฺตพฺพํ ตํ วุตฺตเมว ฯ

๑๘๙. **รุกฺขเจฺฉทนวตฺถุ** อฏฺฏพนฺธนวตฺถุสทิสํ ฯ อยํ ปน วิเสโส – โย รุเกฺขน โอตฺถโตปิ น มรติ , สกฺกา จ โหติ เอเกน ปเสฺสน รุกฺขํ เฉตฺวา ปถวึ วา ขนิตฺวา นิกฺขมิตุํ, หเตฺถ จสฺส วาสิ วา กุฐารี วา อตฺถิ, เตน อปิ ชีวิตํ ปริจฺจชิตพฺพํ, น จ รุโกฺข วา ฉินฺทิตโพฺพ, น ปถวี วา ขณิตพฺพา ฯ กสฺมา? เอวํ กโรโนฺต หิ ปาจิตฺติยํ อาปชฺชติ, พุทฺธสฺส อาณํ ภญฺชติ, น ชีวิตปริยนฺตํ สีลํ กโรติ ฯ ตสฺมา อปิ ชีวิตํ ปริจฺจชิตพฺพํ, น จ สีลนฺติ ปริคฺคเหตฺวา น เอวํ กาตพฺพํ ฯ

อญฺญสฺส ปน ภิกฺขุโน รุกฺขํ วา ฉินฺทิตฺวา ปถวึ วา ขนิตฺวา ตํ นีหริตุํ วฏฺฏติฯ สเจ อุทุกฺขลยนฺต เกน รุกฺขํ ปวเฏฺฏตฺวา นีหริตโพฺพ โหติ, ตํเยว รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา อุทุกฺขลํ คเหตพฺพนฺติ **มหาสุม เตฺถโร** อาหฯ อญฺญมฺปิ ฉินฺทิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏตีติ **มหาปทุมเตฺถโร**ฯ โสพฺภาทีสุ ปติตสฺสาปิ นิเสฺสณึ พนฺธิตฺวา อุตฺตารเณ เอเสว นโยฯ อตฺตนา ภูตคามํ ฉินฺทิตฺวา นิเสฺสณี น กาตพฺพา, อเญฺญสํ กตฺวา อุทฺธริตุํ วฏฺฏตีติฯ

๑๙๐. ทายาลิมฺปนวตฺถูสุ – **ทายํ อาลิเมฺปสุ**นฺติ วเน อคฺคึ อทํสุฯ เอตฺถ ปน อุทฺทิสฺสา นุทฺทิสฺสวเสน ปาราชิกานนฺตริยถุลฺลจฺจยปาจิตฺติวตฺถูนํ อนุรูปโต ปาราชิกาทีนิ อกุสลราสิ ภาโว จ ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ ‘‘อลฺลติณวนปฺปคุมฺพาทโย ฑยฺหนฺตู’’ติ อาลิเมฺ ปนฺตสฺส จ ปาจิตฺติยํฯ ‘‘ทพฺพูปกรณานิ วินสฺสนฺตู’’ติ อาลิเมฺปนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ ขิฑฺฑาธิปฺปา เยนาปิ ทุกฺกฏนฺติ **สเงฺขปฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ ‘‘ยํกิญฺจิ อลฺลสุกฺขํ สอินฺทฺริยานินฺทฺริยํ ฑยฺหตู’’ติ อาลิเมฺปนฺตสฺส วตฺถุวเสน ปาราชิกถุลฺลจฺจยปาจิตฺติยทุกฺกฏานิ เวทิตพฺพานิฯ

ปฏฺคฺคิทานํ ปน ปริตฺตกรณญฺจ ภควตา อนุญฺญาตํ, ตสฺมา อรเญฺญ วนกมฺมิเกหิ วา ทินฺ นํ สยํ วา อุฏฺฐิตํ อคฺคึ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ติณกุฏิโย มา วินสฺสนฺตู’’ติ ตสฺส อคฺคิโน ปฏิอคฺคึ ทาตุํ วฏฺฏติ, เยน สทฺธึ อาคจฺฉโนฺต อคฺคิ เอกโต หุตฺวา นิรุปาทาโน นิพฺพาติฯ ปริตฺตมฺปิ กา ตุํ วฏฺฏติ ติณกุฏิกานํ สมนฺตา ภูมิตจฺฉนํ ปริขาขณนํ วา, ยถา อาคโต อคฺคิ อุปาทานํ อลภิตฺ วา นิพฺพาติฯ เอตญฺจ สพฺพํ อุฏฺฐิเตเยว อคฺคิสฺมึ กาตุํ วฏฺฏติฯ อนุฏฺฐิเต อนุปสมฺปเนฺนหิ กปฺ ปิยโวหาเรน กาเรตพฺพํฯ อุทเกน ปน นิพฺพาเปเนฺตหิ อปฺปาณกเมว อุทกํ อาสิญฺจิตพฺพํฯ

๑๙๑. **อาฆาตนวตฺถุสฺมึ** – ยถา เอกปฺปหารวจเน; เอวํ ‘‘ทฺวีหิ ปหาเรหี’’ติ อาทิวจเน สุปิ ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ทฺวีหี’’ติ วุเตฺต จ เอเกน ปหาเรน มาริเตปิ เขตฺตเมว โอติณฺณตฺตา ปาราชิกํ, ตีหิ มาริเต ปน วิสเงฺกตํฯ อิติ ยถาปริเจฺฉเท วา ปริเจฺฉทพฺภนฺตเร วา อวิสเงฺกตํ, ปริ เจฺฉทาติกฺกเม ปน สพฺพตฺถ วิสเงฺกตํ โหติ, อาณาปโก มุจฺจติ, วธกเสฺสว โทโสฯ ยถา จ ปหา เรสุ; เอวํ ปุริเสสุปิ ‘‘เอโก มาเรตู’’ติ วุเตฺต เอเกเนว มาริเต ปาราชิกํ, ทฺวีหิ มาริเต วิสเงฺกตํฯ ‘‘เทฺว มาเรนฺตู’’ติ วุเตฺต เอเกน วา ทฺวีหิ วา มาริเต ปาราชิกํ, ตีหิ มาริเต วิสเงฺกตนฺติ เวทิ ตพฺพํฯ เอโก สงฺคาเม เวเคน ธาวโต ปุริสสฺส สีสํ อสินา ฉินฺทติ, อสีสกํ กพนฺธํ ธาวติ, ตมโญฺญ ปหริตฺวา ปาเตสิ, กสฺส ปาราชิกนฺติ วุเตฺต อุปฑฺฒา เถรา ‘‘คมนูปเจฺฉทกสฺสา’’ติ อาหํสุฯ **อาภิธมฺมิกโคทตฺตเตฺถโร** ‘‘สีสเจฺฉทกสฺสา’’ติฯ เอวรูปานิปิ วตฺถูนิ อิมสฺส วตฺถุสฺส อตฺถทีปเน วตฺตพฺพานีติฯ

๑๙๒. **ตกฺกวตฺถุสฺมึ** – อนิยเมตฺวา ‘‘ตกฺกํ ปาเยถา’’ติ วุเตฺต ยํ วา ตํ วา ตกฺกํ ปาเยตฺวา มาริเต ปาราชิกํฯ นิยเมตฺวา ปน ‘‘โคตกฺกํ มหิํสตกฺกํ อชิกาตกฺก’’นฺติ วา, ‘‘สีตํ อุณฺหํ ธูปิตํ อ ธูปิต’’นฺติ วา วุเตฺต ยํ วุตฺตํ, ตโต อญฺญํ ปาเยตฺวา มาริเต วิสเงฺกตํฯ

โลณโสวีรกวตฺถุสฺมึ – **โลณโสวีรกํ** นาม สพฺพรสาภิสงฺขตํ เอกํ เภสชฺชํฯ ตํ กิร กโรนฺ ตา หรีตกามลกวิภีตกกสาเว สพฺพธญฺญานิ สพฺพอปรณฺณานิ สตฺตนฺนมฺปิ ธญฺญานํ โอทนํ ก ทลิผลาทีนิ สพฺพผลานิ เวตฺตเกตกขชฺชูริกฬีราทโย สพฺพกฬีเร มจฺฉมํสขณฺฑานิ อเนกานิ จ มธุผาณิตสินฺธวโลณนิกฏุกาทีนิ เภสชฺชานิ ปกฺขิปิตฺวา กุมฺภิมุขํ ลิมฺปิตฺวา เอกํ วา เทฺว วา ตีณิ วา สํวจฺฉรานิ ฐเปนฺติ, ตํ ปริปจฺจิตฺวา ชมฺพุรสวณฺณํ โหติฯ วาตกาสกุฏฺฐปณฺฑุภคนฺทรา ทีนํ สินิทฺธโภชนํ ภุตฺตานญฺจ อุตฺตรปานํ ภตฺตชีรณกเภสชฺชํ ตาทิสํ นตฺถิฯ ตํ ปเนตํ ภิกฺขูนํ ปจฺฉาภตฺตมฺปิ วฏฺฏติ, คิลานานํ ปากติกเมว, อคิลานานํ ปน อุทกสมฺภินฺนํ ปานปริโภเคนาติฯ

๔. จตุตฺถปาราชิกํ

จตุสจฺจวิทู สตฺถา, จตุตฺถํ ยํ ปกาสยิ;
ปาราชิกํ ตสฺส ทานิ, ปตฺโต สํวณฺณนากฺกโมฯ

ยสฺมา ตสฺมา สุวิเญฺญยฺยํ, ยํ ปุพฺเพ จ ปกาสิตํ;
ตํ วชฺชยิตฺวา อสฺสาปิ, โหติ สํวณฺณนา อยํฯ

วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุวณฺณนา

๑๙๓. **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ...เป.... คิหีนํ กมฺมนฺตํ อธิฏฺฐมา**ติ คิหีนํ เขเตฺตสุ เจว อารามาทีสุ จ กตฺตพฺพกิจฺจํ อธิฏฺฐาม; ‘‘เอวํ กาตพฺพํ, เอวํ น กาตพฺพ’’นฺติ อาจิกฺขาม เจว อนุสาสาม จาติ วุตฺตํ โหติฯ **ทูเตยฺย**นฺติ ทูตกมฺมํฯ **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺสา**ติ มนุสฺเส อุตฺติณฺณธมฺมสฺส; มนุสฺเส อติกฺกมิตฺวา พฺรหฺมตฺตํ วา นิพฺพานํ วา ปาปนกธมฺมสฺสาติ อโตฺถฯ อุตฺตริมนุสฺสานํ วา เสฏฺฐปุริสานํ ฌายีนญฺจ อริยานญฺจ ธมฺมสฺสฯ **อสุโก ภิกฺขู**ติอาทีสุ อตฺตนา เอวํ มนฺตยิตฺวา ปจฺฉา คิหีนํ ภาสนฺตา ‘‘พุทฺธรกฺขิโต นาม ภิกฺขุ ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี, ธมฺมรกฺขิโต ทุติยสฺสา’’ติ เอวํ นามวเสเนว วณฺณํ ภาสิํสูติ เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ **เอโสเยว โข อาวุโส เสโยฺย**ติ กมฺมนฺตาธิฏฺฐานํ ทูเตยฺยหรณญฺจ พหุสปตฺตํ มหาสมารมฺภํ น จ สมณสารุปฺปํฯ ตโต ปน อุภยโตปิ เอโส เอว เสโยฺย ปาสํสตโร สุนฺทรตโร โย อมฺหากํ คิหีนํ อญฺญมญฺญสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส วโณฺณ ภาสิโตฯ กิํ วุตฺตํ โหติ? อิริยาปถํ สณฺฐเปตฺวา นิสินฺนํ วา จงฺกมนฺตํ วา ปุจฺฉนฺตานํ วา อปุจฺฉนฺตานํ วา คิหีนํ ‘‘อยํ อสุโก นาม ภิกฺขุ ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี’’ติ เอวมาทินา นเยน โย อมฺหากํ อเญฺญน อญฺญสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส วโณฺณ ภาสิโต ภวิสฺสติ, เอโส เอว เสโยฺยติฯ อนาคตสมฺพเนฺธ ปน อสติ น เอเตหิ โส ตสฺมิํ ขเณ ภาสิโตว ยสฺมา น ยุชฺชติ, ตสฺมา อนาคตสมฺพนฺธํ กตฺวา ‘‘โย เอวํ ภาสิโต ภวิสฺสติ, โส เอว เสโยฺย’’ติ เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ลกฺขณํ ปน สทฺทสตฺถโต ปริเยสิตพฺพํฯ

๑๙๔. **วณฺณวา อเหสุ**นฺติ อโญฺญเยว เนสํ อภินโว สรีรวโณฺณ อุปฺปชฺชิ, เตน วเณฺณน วณฺณวโนฺต อเหสุํฯ **ปีณินฺทฺริยา**ติ ปญฺจหิ ปสาเทหิ อภินิวิโฏฺฐกาสสฺส ปริปุณฺณตฺตา มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานํ อมิลาตภาเวน ปีณินฺทฺริยาฯ **ปสนฺนมุขวณฺณา**ติ กิญฺจาปิ อวิเสเสน วณฺณวโนฺต สรีรวณฺณโต ปน เนสํ มุขวโณฺณ อธิกตรํ ปสโนฺน; อโจฺฉ อนาวิโล ปริสุโทฺธติ อโตฺถฯ **วิปฺปสนฺนฉวิวณฺณา**ติ เยน จ เต มหากณิการปุปฺผาทิสทิเสน วเณฺณน วณฺณวโนฺต, ตาทิโส อเญฺญสมฺปิ มนุสฺสานํ วโณฺณ อตฺถิฯ ยถา ปน อิเมสํ; เอวํ น เตสํ ฉวิวโณฺณ วิปฺปสโนฺนฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘วิปฺปสนฺนฉวิวณฺณา’’ติฯ อิติห เต ภิกฺขู เนว อุเทฺทสํ น ปริปุจฺฉํ น กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชนฺตาฯ อถ โข กุหกตาย อภูตคุณสํวณฺณนาย ลทฺธานิ ปณีตโภชนานิ ภุญฺชิตฺวา ยถาสุขํ นิทฺทารามตํ สงฺคณิการามตญฺจ อนุยุญฺชนฺตา อิมํ สรีรโสภํ ปาปุณิํสุ, ยถา ตํ พาลา ภนฺตมิคปฺปฏิภาคาติฯ

วคฺคุมุทาตีริยาติ วคฺคุมุทาตีรวาสิโนฯ **กจฺจิ ภิกฺขเว ขมนียนฺ**ติ ภิกฺขเว กจฺจิ ตุมฺหากํ อิทํ จตุจกฺกํ นวทฺวารํ สรีรยนฺตํ ขมนียํ สกฺกา ขมิตุํ สหิตุํ ปริหริตุํ น กิญฺจิ ทุกฺขํ อุปฺปาเทตีติฯ **กจฺจิ ยาปนียนฺ**ติ กจฺจิ สพฺพกิเจฺจสุ ยาเปตุํ คเมตุํ สกฺกา, น กิญฺจิ อนฺตรายํ ทเสฺสตีติฯ **กจฺฉิ ปริกโนฺต**ติ กจฺฉิ ปริกนฺติโต วรํ ภเวยฺย; ''ปริกโตฺต''ติปิ ปาโฐ ยุชฺชติฯ เอวํ วคฺคุมุทาตีริเย อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา อิทานิ ยสฺมา เตหิ กตกมฺมํ โจรกมฺมํ โหติ, ตสฺมา อายตึ อเญฺญ สมฺปิ เอวรูปสฺส กมฺมสฺส อกรณตฺถํ อถ โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิฯ

๑๙๕. อามเนฺตตฺวา จ ปน **''ปญฺจิเม ภิกฺขเว มหาโจรา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สโนฺต สํวิชฺชมานา**ติ อตฺถิ เจว อุปลพฺภนฺติ จาติ วุตฺตํ โหติฯ **อิธา**ติ อิมสฺมึ สตฺตโลเกฯ **เอวํ โหตี**ติ เอวํ ปุพฺพภาเค อิจฺฉา อุปฺปชฺชติฯ **กุทาสฺสุ นามาหนฺ**ติ เอตฺถ สฺอิติ นิปาโต; กุทา นามาติ อโตฺถฯ **โส อปเรน สมเยนา**ติ โส ปุพฺพภาเค เอวํ จิเนฺตตฺวา อนุกฺกเมน ปริสํ วเฑฺฒโนฺต ปนฺถทูหนกมฺมํ ปจฺจนฺติมคามวิโลปนฺติ เอวมาทีนิ กตฺวา เวปุลฺลปฺปตฺตปริโส หุตฺวา คาเมปิ อคาเม, ชนปเทปิ อชนปเท กโรโนฺต **หนโนฺต ฆาเตโนฺต ฉินฺทโนฺต เฉทาเปโนฺต ปจโนฺต ปาเจโนฺต**ฯ

อิติ พาหิรกมหาโจรํ ทเสฺสตฺวา เตน สทิเส สาสเน ปญฺจ มหาโจเร ทเสฺสตุํ **''เอวเมว โข''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปาปภิกฺขุโน**ติ อเญฺญสุ ฐาเนสุ มูลจฺฉิโนฺน ปาราชิกปฺปโตฺต ''ปาปภิกฺขู''ติ วุจฺจติฯ อิธ ปน ปาราชิกํ อนาปโนฺน อิจฺฉาจาเร ฐิโต ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ มทฺทิตฺวา วิจรโนฺต ''ปาปภิกฺขู''ติ อธิเปฺปโตฯ ตสฺสาปิ พาหิรกโจรสฺส วิย ปุพฺพภาเค เอวํ โหติ – **''กุทาสฺสุ นามาหํ...เป.... ปริกฺขาราน''**นฺติฯ ตตฺถ **สกฺกโต**ติ สกฺการปฺปโตฺตฯ **ครุกโต**ติ ครุการปฺปโตฺตฯ **มานิโต**ติ มนสา ปิยายิโตฯ **ปูชิโต**ติ จตุปจฺจยาภิหารปูชาย ปูชิโตฯ **อปจิโต**ติ อปจิติปฺปโตฺตฯ ตตฺถ ยสฺส จตฺตาโร ปจฺจเย สกฺกริตฺวา สุฎฺฐุ อภิสงฺขเต ปณีตปณีเต กตฺวา เทนฺติ, โส สกฺกโตฯ ยสฺมึ ครุภาวํ ปจฺจุเปตฺวา เทนฺติ, โส ครุกโตฯ ยํ มนสา ปิยายนฺติ, โส มานิโตฯ ยสฺส สพฺพเมฺปตํ กโรนฺติ, โส ปูชิโตฯ ยสฺส อภิวาทนปจฺจุฎฺฐานอญฺชลิกมฺมาทิวเสน ปรมนิปจฺจการํ กโรนฺติ, โส อปจิโตฯ อิมสฺส จ ปน สพฺพมฺปิ อิมํ โลกามิสํ ปตฺถยมานสฺส เอวํ โหติฯ

โส อปเรน สมเยนาติ โส ปุพฺพภาเค เอวํ จิเนฺตตฺวา อนุกฺกเมน สิกฺขาย อติพฺพคารเว อุทฺธเต อุนฺนเฬ จปเล มุขเร วิกิณฺณวาเจ มุฎฺฐสฺสตี อสมฺปชาเน ปากตินฺทฺริเย อาจริยุปชฺฌาเยหิ ปริจฺจตฺตเก ลาภครุเก ปาปภิกฺขู สงฺคณฺหิตฺวา อิริยาปถสณฺฐปนาทีนิ กุหกวตฺตานิ สิกฺขาเปตฺวา ''อยํ เถโร อสุกสฺมึ นาม เสนาสเน วสฺสํ อุปคมฺม วตฺตปฎิปตฺตึ ปูรยมาโน วสฺสํ วสิตฺวา นิคฺคโต''ติ โลกสมฺมตเสนาสนสํวณฺณนาทีหิ อุปาเยหิ โลกํ ปริปาเจตุํ ปฎิพเลหิ ชาตกาทีสุ กตปริจเยหิ สรสมฺปเนฺนหิ ปาปภิกฺขูหิ สํวณฺณิยมานคุโณ หุตฺวา **สเตน วา สหเสฺสน วา ปริวุโต...เป.... เภสชฺชปริกฺขารานํฯ อยํ ภิกฺขเว ปฐโม มหาโจโร**ติ อยํ สนฺธิเจฺฉทาทิโจรโก วิย น เอกํ กุลํ น เทฺว, อถ โข มหาชนํ วเญฺจตฺวา จตุปจฺจยคหณโต **''ปฐโม มหาโจโร''**ติ เวทิตโพฺพฯ เย ปน สุตฺตนฺติกา วา อาภิธมฺมิกา วา วินยธรา วา ภิกฺขู ภิกฺขาจาเร อสมฺปชฺชมาเน ปาฬึ วาเจนฺตา อฎฺฐกถํ กเถนฺตา อนุโมทนาย ธมฺมกถาย อิริยาปถสมฺปตฺติยา จ โลกํ ปสาเทนฺตา ชนปทจาริกํ จรนฺติ สกฺกตา ครุกตา มานิตา ปูชิตา อปจิตา, เต ''ตนฺติปเวณิฆฎนกา สาสนโชตกา''ติ เวทิตพฺพาฯ

ตถาคตปฺปเวทิตนฺติ ตถาคเตน ปฎิวิทฺธํ ปจฺจกฺขกตํ ชานาปิตํ วาฯ **อตฺตโน ทหตี**ติ ปริสมเชฺฌ ปาฬิญฺจ อฎฺฐกถญฺจ สํสนฺทิตฺวา มธุเรน สเรน ปสาทนียํ สุตฺตนฺตํ กเถตฺวา ธมฺมก

ถาวเสน อจฺฉริยพฺภุตชาเตน วิญฺญูชเนน ‘‘อโห, ภนฺเต, ปาฬิ จ อฏฺฐกถา จ สุปริสุทฺธา, กสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘โก อมฺหาทิเส อุคฺคหาเปตุํ สมตฺโถ’’ติ อาจริยํ อนุทฺทิสิตฺวา อตฺตนา ปฏิวิทฺธํ สยมฺภุญาณาธิคตํ ธมฺมวินยํ ปเวเทติฯ อยํ ตถาคเตน สตสหสฺสกปฺปาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ ปารมิโย ปูเรตฺวา กิจฺเฉน กสิเรน ปฏิวิทฺธธมฺมเตฺถนโก **ทุติโย มหาโจโร**ฯ

สุทฺธํ พฺรหฺมจารินฺติ ขีณาสวภิกฺขุํฯ **ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จรนฺต**นฺติ นิรุปกฺกิเลสํ เสฏฺฐจริยํ จรนฺตํ; อญฺญมฺปิ วา อนาคามึ อาทึ กตฺวา ยาว สีลวนฺตํ ปุถุชฺชนํ อวิปฺปฏิสาราทิวตฺถุกํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตํฯ **อมูลเกน อพฺรหฺมจริเยน อนุทฺธํเสตี**ติ ตสฺมึ ปุคฺคเล อวิชฺชมาเนน อนฺติมวตฺถุนา อนุวทติ โจเทติ; อยํ วิชฺชมานคุณมกฺขี อริยคุณเตฺถนโก **ตติโย มหาโจโร**ฯ

ครุภณฺฑานิ ครุปริกฺขารานีติ ยถา อทินฺนาทาเน ‘‘จตุโร ชนา สํวิธาย ครุภณฺฑํ อวาหรุ’’นฺติ (ปริ. ๔๗๙) เอตฺถ ปญฺจมาสกคฺฆนกํ ‘‘ครุภณฺฑ’’นฺติ วุจฺจติ, อิธ ปน น เอวํฯ อถ โข ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, อวิสฺสชฺชิยานิ น วิสฺสเชฺชตพฺพานิ สงฺเฆน วา คเณน วา ปุคฺคเลน วาฯ วิสฺสชฺชิตานิปิ อวิสฺสชฺชิตานิ โหนฺติฯ โย วิสฺสเชฺชยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ กตมานิ ปญฺจ? อาราโม, อารามวตฺถุ…เป.… ทารุภณฺฑํ, มตฺติกาภณฺฑ’’นฺติ วจนโต อวิสฺสชฺชิตพฺพตฺตา ครุภณฺฑานิฯ ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, อเวภงฺคิยานิ น วิภชิตพฺพานิ สงฺเฆน วา คเณน วา ปุคฺคเลน วาฯ วิภตฺตานิปิ อวิภตฺตานิ โหนฺติฯ โย วิภเชยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ กตมานิ ปญฺจ? อาราโม, อารามวตฺถุ…เป.… ทารุภณฺฑํ, มตฺติกาภณฺฑ’’นฺติ (จูฬว. ๓๒๒) วจนโต อเวภงฺคิยตฺตา สาธารณปริกฺขารภาเวน ครุปริกฺขารานิฯ **อาราโม อารามวตฺถู**ติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ ตํ สพฺพํ ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, อวิสฺสชฺชิยานี’’ติ **ขนฺธเก** อาคตสุตฺตวณฺณนายเมว ภณิสฺสามฯ **เตหิ คิหี สงฺคณฺหาตี**ติ ตานิ ทตฺวา ทตฺวา คิหึ สงฺคณฺหาติ อนุคฺคณฺหาติฯ **อุปลาเปตี**ติ ‘‘อโห อมฺหากํ อโยฺย’’ติ เอวํ ลปนเก อนุพนฺธนเก สเสฺนเห กโรติฯ อยํ อวิสฺสชฺชิยํ อเวภงฺคิยญฺจ ครุปริกฺขารํ ตถาภาวโต เถเนตฺวา คิหิ สงฺคณฺหนโก **จตุโตฺถ มหาโจโร**ฯ โส จ ปนายํ อิมํ ครุภณฺฑํ กุลสงฺคณฺหนตฺถํ วิสฺสเชฺชโนฺต กุลทูสกทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ ปพฺพาชนียกมฺมารโห จ โหติฯ ภิกฺขุสงฺฆํ อภิภวิตฺวา อิสฺสรวตาย วิสฺสเชฺชโนฺต ถุลฺลจฺจยํ อาปชฺชติฯ เถยฺยจิเตฺตน วิสฺสเชฺชโนฺต ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพติฯ

อยํ อโคฺค มหาโจโรติ อยํ อิเมสํ โจรานํ เชฏฺฐโจโร; อิมินา สทิโส โจโร นาม นตฺถิ, โย ปญฺจินฺทฺริยคฺคหณาตีตํ อติสณฺหสุขุมํ โลกุตฺตรธมฺมํ เถเนติฯ กึ ปน สกฺกา โลกุตฺตรธโมฺม หิรญฺญสุวณฺณาทีนิ วิย วเญฺจตฺวา เถเนตฺวา คเหตุนฺติ? น สกฺกา, เตเนวาห – **‘‘โย อสนฺตํ อภูตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลฺลปตี’’**ติฯ อยญฺหิ อตฺตนิ อสนฺตํ ตํ ธมฺมํ เกวลํ ‘‘อตฺถิ มยฺหํ เอโส’’ติ อุลฺลปติ, น ปน สโกฺกติ ฐานา จาเวตุํ, อตฺตนิ วา สํวิชฺชมานํ กาตุํฯ อถ กสฺมา โจโรติ วุโตฺตติ? ยสฺมา ตํ อุลฺลปิตฺวา อสนฺตสมฺภาวนาย อุปฺปเนฺน ปจฺจเย คณฺหาติฯ เอวญฺหิ คณฺหตา เต ปจฺจยา สุขุเมน อุปาเยน วเญฺจตฺวา เถเนตฺวา คหิตา โหนฺติฯ เตเนวาห – **‘‘ตํ กิสฺส เหตุ? เถยฺยาย โว ภิกฺขเว รฏฺฐปิโณฺฑ ภุโตฺต’’**ติฯ อยญฺหิ เอตฺถ อโตฺถ – ยํ อโวจุมฺห – ‘‘อยํ อโคฺค มหาโจโร, โย อสนฺตํ อภูตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลฺลปตี’’ติ ฯ **ตํ กิสฺส เหตู**ติ เกน การเณน เอตํ อโวจุมฺหาติ เจฯ **‘‘เถยฺยาย โว ภิกฺขเว รฏฺฐปิโณฺฑ ภุโตฺต’’**ติ ภิกฺขเว ยสฺมา โส เตน รฏฺฐปิโณฺฑ เถยฺยาย เถยฺยจิเตฺตน ภุโตฺต โหติฯ เอตฺถ หิ โวกาโร ‘‘เย หิ โว อริยา อรญฺญวนปตฺถานี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๕-๓๖) วิย ปทปูรณมเตฺต นิปาโตฯ ตสฺมา ‘‘ตุเมฺหหิ ภุโตฺต’’ติ เอวมสฺส อโตฺถ น ทฏฺฐโพฺพฯ

อิทานิ ตเมวตฺถํ คาถาหิ วิภูตตรํ กโรโนฺต **“อญฺญถา สนฺต”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อญฺญถา สนฺต**นฺติ อปริสุทฺธกายสมาจาราทิเกน อเญฺญนากาเรน สนฺตํฯ **อญฺญถา โย ปเวทเย**ติ ปริสุทฺธกายสมาจาราทิเกน อเญฺญน อากาเรน โย ปเวเทยฺยฯ ‘‘ปรมปริสุโทฺธ อหํ, อตฺถิ เม อพฺภนฺตเร โลกุตฺตรธโมฺม’’ติ เอวํ ชานาเปยฺยฯ ปเวเทตฺวา จ ปน ตาย ปเวทนาย อุปฺปนฺนํ โภชนํ อรหา วิย ภุญฺชติฯ **นิกจฺจ กิตวเสฺสว ภุตฺตํ เถเยฺยน ตสฺส ตนฺติ นิกจฺจา**ติ วเญฺจตฺวา อญฺญถา สนฺตํ อญฺญถา ทเสฺสตฺวาฯ อคุมฺพอคจฺฉภูตเมว สาขาปลาสปลฺลวาทิจฺฉาทเนน คุมฺพมิว คจฺฉมิว จ อตฺตานํ ทเสฺสตฺวาฯ **กิตวเสฺสวา**ติ วญฺจกสฺส เกราฏิกสฺส คุมฺพคจฺฉสญฺญาย อรเญฺญ อาคตาคเต สกุเณ คเหตฺวา ชีวิตกปฺปกสฺส สากุณิกเสฺสวฯ **ภุตฺตํ เถเยฺยน ตสฺส ต**นฺติ ตสฺสาปิ อนรหนฺตเสฺสว สโต อรหนฺตภาวํ ทเสฺสตฺวา ลทฺธโภชนํ ภุญฺชโต; ยํ ตํ ภุตฺตํ ตํ ยถา สากุณิกกิตวสฺส นิกจฺจ วเญฺจตฺวา สกุณคฺคหณํ, เอวํ มนุเสฺส วเญฺจตฺวา ลทฺธสฺส โภชนสฺส ภุตฺตตฺตา เถเยฺยน ภุตฺตํ นาม โหติฯ

อิมํ ปน อตฺถวสํ อชานนฺตา เย เอวํ ภุญฺชนฺติ, **กาสาวกณฺฐา...เป.... นิรยํ เต อุปปชฺชเร กาสาวกณฺฐา**ติ กาสาเวน เวฐิตกณฺฐาฯ เอตฺตกเมว อริยทฺธชธารณมตฺตํ, เสสํ สามญฺญํ นตฺถีติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘ภวิสฺสนฺติ โข ปนานนฺท อนาคตมทฺธานํ โคตฺรภุโน กาสาวกณฺฐา’’ติ (ม. นิ. ๓.๓๘๐) เอวํ วุตฺตทุสฺสีลานํ เอตํ อธิวจนํฯ **ปาปธมฺมา**ติ ลามกธมฺมาฯ **อสญฺญตา**ติ กายาทีหิ อสญฺญตาฯ **ปาปา**ติ ลามกปุคฺคลาฯ **ปาเปหิ กเมฺมหี**ติ เตหิ กรณกาเล อาทีนวํ อทิสฺวา กเตหิ ปรวญฺจนาทีหิ ปาปกเมฺมหิฯ **นิรยํ เต อุปปชฺชเร**ติ นิรสฺสาทํ ทุคฺคติํ เต อุปปชฺชนฺติ; ตสฺมา **เสโยฺย อโยคุโฬ**ติ คาถาฯ ตสฺสโตฺถ – สจายํ ทุสฺสีโล อสญฺญโต อิจฺฉาจาเร ฐิโต กุหนาย โลกํ วญฺจโก ปุคฺคโล ตตฺตํ อคฺคิสิขูปมํ อโยคุฬํ ภุเญฺชยฺย อโชฺฌหเรยฺย, ตสฺส ยเญฺจตํ รฏฺฐปิณฺฑํ ภุเญฺชยฺย, ยเญฺจตํ อโยคุฬํ, เตสุ ทฺวีสุ อโยคุโฬว ภุโตฺต เสโยฺย สุนฺทรตโร ปณีตตโร จ ภเวยฺย, น หิ อโยคุฬสฺส ภุตฺตตฺตา สมฺปราเย สพฺพญฺญุตญฺญาเณนาปิ ทุชฺชานปริเจฺฉทํ ทุกฺขํ อนุภวติฯ เอวํ ปฏิลทฺธสฺส ปน ตสฺส รฏฺฐปิณฺฑสฺส ภุตฺตตฺตา สมฺปราเย วุตฺตปฺปการํ ทุกฺขํ อนุโภติ, อยญฺหิ โกฏิปฺปโตฺต มิจฺฉาชีโวติฯ

เอวํ ปาปกิริยาย อนาทีนวทสฺสาวีนํ อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อถ โข ภควา วคฺคุมุทาตีริเย ภิกฺขู อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา ทุพฺภรตาย ทุโปฺปสตาย…เป.… อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถา’’ติ จ วตฺวา จตุตฺถปาราชิกํ ปญฺญเปโนฺต **‘‘โย ปน ภิกฺขุ อนภิชาน’’**นฺติ อาทิมาหฯ

เอวํ มูลเจฺฉชฺชวเสน ทฬฺหํ กตฺวา จตุตฺถปาราชิเก ปญฺญเตฺต อปรมฺปิ อนุปฺปญฺญตฺตตฺถาย อธิมานวตฺถุ อุทปาทิฯ ตสฺสุปฺปตฺติทีปนตฺถํ เอตํ วุตฺตํ – ‘‘เอวญฺจิทํ ภควตา ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ โหตี’’ติฯ

อธิมานวตฺถุวณฺณนา

๑๙๖. ตตฺถ **อทิเฎฺฐ ทิฎฺฐสญฺญิโน**ติ อรหเตฺต ญาณจกฺขุนา อทิเฎฺฐเยว ‘‘ทิฎฺฐํ อเมฺหหิ อรหตฺต’’นฺติ ทิฎฺฐสญฺญิโน หุตฺวาฯ เอส นโย อปฺปตฺตาทีสุฯ อยํ ปน วิเสโส – **อปฺปเตฺต**ติ อตฺตโน สนฺตาเน อุปฺปตฺติวเสน อปฺปเตฺตฯ **อนธิคเต**ติ มคฺคภาวนาย อนธิคเต; อปฺปฏิลเทฺธติปิ อโตฺถฯ **อสจฺฉิกเต**ติ อปฺปฏิวิเทฺธ ปจฺจเวกฺขณวเสน วา อปฺปจฺจกฺขกเตฯ **อธิมาเนนา**ติ อธิคตมาเนน; ‘‘อธิคตา มย’’นฺติ เอวํ อุปฺปนฺนมาเนนาติ อโตฺถ, อธิกมาเนน วา ถทฺธมาเนนาติ อโตฺถฯ **อญฺญํ พฺยากริํสู**ติ อรหตฺตํ พฺยากริํสุ; ‘‘ปตฺตํ อาวุโส อเมฺหหิ อรหตฺตํ, กตํ กรณีย’’นฺติ ภิกฺขูนํ อาโรเจสุํฯ เตสํ มเคฺคน อปฺปหีนกิเลสตฺตา เกวลํ สมถวิปสฺ

สนาพเลน วิกฺขมฺภิตกิเลสานํ อปเรน สมเยน ตถารูปปจฺจยสมาโยเค **ราคาย จิตฺตํ นมติ;** ราคตฺถาย นมตีติ อโตฺถฯ เอส นโย อิตเรสุฯ

ตญฺจ โข เอตํ อโพฺพหาริกนฺติ ตญฺจ โข เอตํ เตสํ อญฺญพฺยากรณํ อโพฺพหาริกํ อาปตฺติปญฺญาปเน โวหารํ น คจฺฉติ; อาปตฺติยา องฺคํ น โหตีติ อโตฺถฯ

กสฺส ปนายํ อธิมาโน อุปฺปชฺชติ, กสฺส นุปฺปชฺชตีติ? อริยสาวกสฺส ตาว นุปฺปชฺชติ โส หิ มคฺคผลนิพฺพานปหีนกิเลสอวสิฎฺฐกิเลสปจฺจเวกฺขเณน สญฺชาตโสมนโสฺส อริยคุณปฎิเวเธ นิกฺกโงฺขฯ ตสฺมา โสตาปนฺนาทีนํ ‘‘อหํ สกทาคามี’’ติอาทิวเสน อธิมาโน นุปฺปชฺชติฯ ทุสฺสีลสฺส นุปฺปชฺชติ, โส หิ อริยคุณาธิคเม นิราโสวฯ สีลวโตปิ ปริจฺจตฺตกมฺมฎฺฐานสฺส นิทฺทารามตาทิมนุยุตฺตสฺส นุปฺปชฺชติฯ สุปริสุทฺธสีลสฺส ปน กมฺมฎฺฐาเน อปฺปมตฺตสฺส นามรูปํ ววตฺถเปตฺวา ปจฺจยปริคฺคเหน วิติณฺณกงฺขสฺส ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสนฺตสฺส อารทฺธวิปสฺสกสฺส อุปฺปชฺชติ, อุปฺปโนฺน จ สุทฺธสมถลาภึ วา สุทฺธวิปสฺสนาลาภึ วา อนฺตรา ฐเปติ, โส หิ ทสปิ วีสติปิ ตึสมฺปิ วสฺสานิ กิเลสสมุทาจารํ อปสฺสิตฺวา ‘‘อหํ โสตาปโนฺน’’ติ วา ‘‘สกทาคามี’’ติ วา ‘‘อนาคามี’’ติ วา มญฺญติฯ สมถวิปสฺสนาลาภึ ปน อรหเตฺตเยว ฐเปติฯ ตสฺส หิ สมาธิพเลน กิเลสา วิกฺขมฺภิตา, วิปสฺสนาพเลน สงฺขารา สุปริคฺคหิตา, ตสฺมา สฎฺฐิมฺปิ วสฺสานิ อสีติมฺปิ วสฺสานิ วสฺสสตมฺปิ กิเลสา น สมุทาจรนฺติ, ขีณาสวเสฺสว จิตฺตจาโร โหติฯ โส เอวํ ทีฆรตฺตํ กิเลสสมุทาจารํ อปสฺสโนฺต อนฺตรา อฐตฺวาว ‘‘อรหา อห’’นฺติ มญฺญตีติฯ

สวิภงฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๗. **อนภิชาน**นฺติ น อภิชานํฯ ยสฺมา ปนายํ อนภิชานํ สมุทาจรติ, สฺวสฺส สนฺตาเน อนุปฺปโนฺน ญาเณน จ อสจฺฉิกโตติ อภูโต โหติฯ เตนสฺส ปทภาชเน ‘‘อสนฺตํ อภูตํ อสํวิชฺชมาน’’นฺติ วตฺวา ‘‘อชานโนฺต อปสฺสโนฺต’’ติ วุตฺตํ ฯ

อุตฺตริมนุสฺสธมฺมนฺติ อุตฺตริมนุสฺสานํ ฌายีนเญฺจว อริยานญฺจ ธมฺมํฯ **อตฺตุปนายิก**นฺติ อตฺตนิ ตํ อุปเนติ, อตฺตานํ วา ตตฺถ อุปเนตีติ อตฺตุปนายิโก, ตํ อตฺตุปนายิกํ; เอวํ กตฺวา สมุทาจเรยฺยาติ สมฺพโนฺธฯ ปทภาชเน ปน ยสฺมา อุตฺตริมนุสฺสธโมฺม นาม ฌานํ วิโมกฺขํ สมาธิ สมาปตฺติ ญาณทสฺสนํ…เป.… สุญฺญาคาเร อภิรตีติ เอวํ ฌานาทโย อเนกธมฺมา วุตฺตาฯ ตสฺมา เตสํ สเพฺพสํ วเสน อตฺตุปนายิกภาวํ ทเสฺสโนฺต ‘‘เต วา กุสเล ธเมฺม อตฺตนิ อุปเนตี’’ติ พหุวจนนิเทฺทสํ อกาสิฯ ตตฺถ ‘‘เอเต ธมฺมา มยิ สนฺทิสฺสนฺตี’’ติ สมุทาจรโนฺต อตฺตนิ อุปเนติฯ ‘‘อหํ เอเตสุ สนฺทิสฺสามี’’ติ สมุทาจรโนฺต อตฺตานํ เตสุ อุปเนตีติ เวทิตโพฺพฯ

อลมริยญาณทสฺสนนฺติ เอตฺถ โลกิยโลกุตฺตรา ปญฺญา ชานนฎฺฐน **ญาณํ,** จกฺขุนา ทิฎฺฐมิว ธมฺมํ ปจฺจกฺขกรณโต ทสฺสนฎฺฐน ทสฺสนนฺติ **ญาณทสฺสนํ**ฯ อริยํ วิสุทฺธํ อุตฺตมํ ญาณทสฺสนนฺติ **อริยญาณทสฺสนํ**ฯ อลํ ปริยตฺตํ กิเลสวิทฺธํสนสมตฺถํ อริยญาณทสฺสนเมตฺถ, ฌานาทิเภเท อุตฺตริมนุสฺสธเมฺม อลํ วา อริยญาณทสฺสนมสฺสาติ อลมริยญาณทสฺสโน, ตํ อลมริยญาณทสฺสนํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมนฺติ เอวํ ปทตฺถสมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ เยน ญาณทสฺสเนน โส อลมริยญาณทสฺสโนติ วุจฺจติฯ ตเทว ทเสฺสตุํ ‘‘ญาณนฺติ ติโสฺส วิชฺชา, ทสฺสนนฺติ ยํ ญาณํ ตํ ทสฺสนํ; ยํ ทสฺสนํ ตํ ญาณ’’นฺติ วิชฺชาสีเสน ปทภาชนํ วุตฺตํฯ มหคฺคตโลกุตฺตรา ปเนตฺถ สพฺพาปิ ปญฺญา ‘‘ญาณ’’นฺติ เวทิตพฺพาฯ

สมุทาจเรยฺยาติ วุตฺตปฺปการเมตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อตฺตุปนายิกํ กตฺวา อาโรเจยฺยฯ **อิตฺถิยา วา**ติอาทิ ปน อาโรเจตพฺพปุคฺคลนิทสฺสนํฯ เอเตสญฺหิ อาโรจิเต อาโรจิตํ โหติ น เทวมารพฺรหฺมานํ, นาปิ เปตยกฺขติรจฺฉานคตานนฺติฯ **อิติ ชานามิ อิติ ปสฺสามี**ติ สมุทาจรณาการนิทสฺสนเมตํฯ ปทภาชเน ปนสฺส ''ชานามหํ เอเต ธมฺเม, ปสฺสามหํ เอเต ธมฺเม''ติ อิทํ เตสุ ฌานาทีสุ ธมฺเมสุ ชานนปสฺสนานํ ปวตฺติทีปนํ, ''อตฺถิ จ เม เอเต ธมฺมา''ติอาทิ อตฺตุปนายิกภาวทีปนํ ฯ

๑๙๘. **ตโต อปเรน สมเยนา**ติ อาปตฺติปฏิชานนสมยทสฺสนเมตํฯ อยํ ปน อาโรจิตกฺขเณเยว ปาราชิกํ อาปชฺชติฯ อาปตฺตึ ปน อาปนฺโน ยสฺมา ปเรน โจทิโต วา อโจทิโต วา ปฏิชานาติ; ตสฺมา **''สมนุคฺคาหิยมาโน วา อสมนุคฺคาหิยมาโน วา''**ติ วุตฺตํฯ

ตตฺถ สมนุคฺคาหิยมาเน ตาว – **กึ เต อธิคต**นฺติ อธิคมปุจฺฉา; ฌานวิโมกฺขาทีสุ, โสตาปตฺติมคฺคาทีสุ วา กึ ตยา อธิคตนฺติฯ **กินฺติ เต อธิคต**นฺติ อุปายปุจฺฉาฯ อยญฺหิ เอตฺถาธิปฺปาโย – กึ ตยา อนิจฺจลกฺขณํ ธุรํ กตฺวา อธิคตํ, ทุกฺขานตฺตลกฺขเณสุ อญฺญตรํ วา? กึ วา สมาธิวเสน อภินิวิสิตฺวา, อุทาหุ วิปสฺสนาวเสน? ตถา กึ รูเป อภินิวิสิตฺวา, อุทาหุ อรูเป? กึ วา อชฺฌตฺตํ อภินิวิสิตฺวา, อุทาหุ พหิทฺธาติ? **กทา เต อธิคต**นฺติ กาลปุจฺฉาฯ ปุพฺพณฺหมชฺฌนฺหิกาทีสุ กตรสฺมึ กาเลติ วุตฺตํ โหติ? **กตฺถ เต อธิคต**นฺติ โอกาสปุจฺฉาฯ กตรสฺมึ โอกาเส, กึ รตฺติฏฺฐาเน, ทิวาฏฺฐาเน, รุกฺขมูเล, มณฺฑเป, กตรสฺมึ วา วิหาเรติ วุตฺตํ โหติฯ **กตเม เต กิเลสา ปหีนา**ติ ปหีนกิเลสปุจฺฉาฯ กตรมคฺควชฺฌา ตว กิเลสา ปหีนาติ วุตฺตํ โหติฯ **กตเมสํ ตฺวํ ธมฺมานํ ลาภี**ติ ปฏิลทฺธธมฺมปุจฺฉาฯ ปฐมมคฺคาทีสุ กตเมสํ ธมฺมานํ ตฺวํ ลาภีติ วุตฺตํ โหติฯ

ตสฺมา อิทานิ เจปิ โกจิ ภิกฺขุ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาธิคมํ พฺยากเรยฺย, น โส เอตฺตาวตาว สกฺกาตโพฺพฯ อิเมสุ ปน ฉสุ ฐาเนสุ โสธนตฺถํ วตฺตโพฺพ – ''กึ เต อธิคตํ, กึ ฌานํ, อุทาหุ วิโมกฺขาทีสุ อญฺญตร''นฺติ? โย หิ เยน อธิคโต ธโมฺม, โส ตสฺส ปากโฏ โหติฯ สเจ ''อิทํ นาม เม อธิคต''นฺติ วทติ, ตโต ''กินฺติ เต อธิคต''นฺติ ปุจฺฉิตโพฺพ, ''อนิจฺจลกฺขณาทีสุ กึ ธุรํ กตฺวา อฏฺฐตึสาย วา อารมฺมเณสุ รูปารูปอชฺฌตฺตพหิทฺธาทิเภเทสุ วา ธเมฺมสุ เกน มุเขน อภินิวิสิตฺวา''ติ โย หิ ยสฺสาภินิเวโส, โส ตสฺส ปากโฏ โหติฯ สเจ ''อยํ นาม เม อภินิเวโส เอวํ มยา อธิคต''นฺติ วทติ, ตโต ''กทา เต อธิคต''นฺติ ปุจฺฉิตโพฺพ, ''กึ ปุพฺพเณฺห, อุทาหุ มชฺฌนฺหิกาทีสุ อญฺญตรสฺมึ กาเล''ติ สเพฺพสญฺหิ อตฺตนา อธิคตกาโล ปากโฏ โหติฯ สเจ ''อสุกสฺมึ นาม กาเล อธิคตนฺติ วทติ, ตโต ''กตฺถ เต อธิคต''นฺติ ปุจฺฉิตโพฺพ, ''กึ ทิวาฏฺฐาเน, อุทาหุ รตฺติฏฺฐานาทีสุ อญฺญตรสฺมึ โอกาเส''ติ สเพฺพสญฺหิ อตฺตนา อธิคโตกาโส ปากโฏ โหติฯ สเจ ''อสุกสฺมึ นาม เม โอกาเส อธิคต''นฺติ วทติ, ตโต ''กตเม เต กิเลสา ปหีนา''ติ ปุจฺฉิตโพฺพ, ''กึ ปฐมมคฺควชฺฌา, อุทาหุ ทุติยาทิมคฺควชฺฌา''ติ สเพฺพสญฺหิ อตฺตนา อธิคตมเคฺคน ปหีนกิเลสา ปากฏา โหนฺติฯ สเจ ''อิเม นาม เม กิเลสา ปหีนา''ติ วทติ, ตโต ''กตเมสํ ตฺวํ ธมฺมานํ ลาภี''ติ ปุจฺฉิตโพฺพ , ''กึ โสตาปตฺติมคฺคสฺส, อุทาหุ สกทาคามิมคฺคาทีสุ อญฺญตรสฺสา''ติ สเพฺพสํ หิ อตฺตนา อธิคตธมฺมา ปากฏา โหนฺติฯ สเจ ''อิเมสํ นามาหํ ธมฺมานํ ลาภี''ติ วทติ, เอตฺตาวตาปิสฺส วจนํ น สทฺธาตพฺพํ, พหุสฺสุตา หิ อุคฺคหปริปุจฺฉากุสลา ภิกฺขู อิมานิ ฉ ฐานานิ โสเธตุํ สโกฺกนฺติฯ

อิมสฺส ปน ภิกฺขุโน อาคมนปฏิปทา โสเธตพฺพาฯ ยทิ อาคมนปฏิปทา น สุชฺฌติ, ''อิมาย ปฏิปทาย โลกุตฺตรธโมฺม นาม น ลพฺภตี''ติ อปเนตโพฺพฯ ยทิ ปนสฺส อาคมนปฏิปทา

สุชฺฌติ, ‘‘ทีฆรตฺตํ ตีสุ สิกฺขาสุ อปฺปมตฺโต ชาคริยมนุยุตฺโต จตูสุ ปจฺจเยสุ อลคฺโค อากาเส ปาณิสเมน เจตสา วิหรตี’’ติ ปญฺญายติ, ตสฺส ภิกฺขุโน พฺยากรณํ ปฏิปทาย สทฺธึ สํสนฺทติฯ ‘‘เสยฺยถาปิ นาม คงฺโคทกํ ยมุโนทเกน สทฺธึ สํสนฺทติ สเมติ; เอวเมว สุปญฺญตฺตา เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา สํสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏิปทา จา’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๙๖) วุตฺตสทิสํ โหติฯ

อปิจ โข น เอตฺตเกนาปิ สกฺกาโร กาตพฺโพฯ กสฺมา? เอกจฺจสฺส หิ ปุถุชฺชนสฺสาปิ สโต ขีณาสวปฏิปตฺติสทิสา ปฏิปทา โหติ, ตสฺมา โส ภิกฺขุ เตหิ เตหิ อุปาเยหิ อุตฺตาเสตพฺโพฯ ขีณาสวสฺส นาม อสนิยาปิ มตฺถเก ปตมานาย ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา น โหติฯ สจสฺส ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา อุปฺปชฺชติ, ‘‘น ตฺวํ อรหา’’ติ อปเนตพฺโพฯ สเจ ปน อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี หุตฺวา สีโห วิย นิสีทติ, อยํ ภิกฺขุ สมฺปนฺนเวยฺยากรโณ สมนฺตา ราชราชมหามตฺตาทีหิ เปสิตํ สกฺการํ อรหตีติฯ

ปาปิโจฺฉติ ยา สา ‘‘อิเธกโจฺจ ทุสฺสีโลว สมาโน สีลวาติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉตี’’ติ อาทินา (วิภ. ๘๕๑) นเยน วุตฺตา ปาปิจฺฉา ตาย สมนฺนาคโตฯ **อิจฺฉาปกโต**ติ ตาย ปาปิกาย อิจฺฉาย อปกโต อภิภูโต ปาราชิโก หุตฺวาฯ

วิสุทฺธาเปโกฺขติ อตฺตโน วิสุทฺธึ อเปกฺขมาโน อิจฺฉมาโน ปตฺถยมาโนฯ อยญฺหิ ยสฺมา ปาราชิกํ อาปโนฺน, ตสฺมา ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา อภโพฺพ ฌานาทีนิ อธิคนฺตุํ, ภิกฺขุภาโว หิสฺส สคฺคนฺตราโย เจว โหติ มคฺคนฺตราโย จฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘สามญฺญํ ทุปฺปรามฏฺฐํ นิรยายุปกฑฺฒตี’’ติ (ธ. ป. ๓๑๑)ฯ อปรมฺปิ วุตฺตํ – ‘‘สิถิโล หิ ปริพฺพาโช, ภิโยฺย อากิรเต รช’’นฺติ (ธ. ป. ๓๑๓)ฯ อิจฺจสฺส ภิกฺขุภาโว วิสุทฺธิ นาม น โหติ ฯ ยสฺมา ปน คิหี วา อุปาสโก วา อารามิโก วา สามเณโร วา หุตฺวา ทานสรณสีลสํวราทีหิ สคฺคมคฺคํ วา ฌานวิโมกฺขาทีหิ โมกฺขมคฺคํ วา อาราเธตุํ ภโพฺพ โหติ, ตสฺมาสฺส คิหิอาทิภาโว วิสุทฺธิ นาม โหติ, ตสฺมา ตํ วิสุทฺธึ อเปกฺขนโต ‘‘วิสุทฺธาเปโกฺข’’ติ วุจฺจติฯ เตเนว จสฺส ปทภาชเน ‘‘คิหี วา โหตุกาโม’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

เอวํ วเทยฺยาติ เอวํ ภเณยฺยฯ กถํ? **‘‘อชานเมวํ อาวุโส อวจํ ชานามิ, อปสฺสํ ปสฺสามี’’**ติฯ ปทภาชเน ปน ‘‘เอวํ วเทยฺยา’’ติ อิทํ ปทํ อนุทฺธริตฺวาว ยถา วทโนฺต ‘‘อชานเมวํ อาวุโส อวจํ ชานามิ, อปสฺสํ ปสฺสามี’’ติ วทติ นามาติ วุจฺจติ, ตํ อาการํ ทเสฺสตุํ ‘‘นาหํ เอเต ธเมฺม ชานามี’’ติอาทิ วุตฺตํฯ **ตุจฺฉํ มุสา วิลปิ**นฺติ อหํ วจนตฺถวิรหโต ตุจฺฉํ วญฺจนาธิปฺปายโต มุสา วิลปึ, อภณินฺติ วุตฺตํ โหติฯ ปทภาชเน ปนสฺส อเญฺญน ปทพฺยญฺชเนน อตฺถมตฺตํ ทเสฺสตุํ ‘‘ตุจฺฉกํ มยา ภณิต’’นฺติอาทิ วุตฺตํฯ

ปุริเม อุปาทายาติ ปุริมานิ ตีณิ ปาราชิกานิ อาปเนฺน ปุคฺคเล อุปาทายฯ เสสํ ปุเพฺพ วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานตฺถตฺตา จ ปากฏเมวาติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๙๙. เอวํ อุทฺทิฏฺฐสิกฺขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภชิตฺวา อิทานิ ยสฺมา เหฏฺฐา ปทภาชนียมฺหิ ‘‘ฌานํ วิโมกฺขํ สมาธิ สมาปตฺติ ญาณทสฺสนํ…เป…. สุญฺญาคาเร อภิรตี’’ติ เอวํ สํขิเตฺตเนว อุตฺตริมนุสฺสธโมฺม ทสฺสิโต, น วิตฺถาเรน อาปตฺตึ อาโรเปตฺวา ตนฺติ ฐปิตาฯ สเงฺขปทสฺสิเต จ อเตฺถ น สเพฺพ สพฺพากาเรน นยํ คเหตุํ สโกฺกนฺติ, ตสฺมา สพฺพากาเรน นยคฺคหณตฺถํ ปุน ตเทว ปทภาชนํ มาติกาฐาเน ฐเปตฺวา วิตฺถารโต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ท

เสฺสตฺวา อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตุกาโม **“ฌานนฺติ ปฐมํ ฌานํ, ทุติยํ ฌาน”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ ปฐมชฺฌานาทีหิ เมตฺตาฌานาทีนิปิ อสุภชฺฌานาทีนิปิ อานาปานสฺสติสมาธิชฺฌานมฺปิ โลกิยชฺฌานมฺปิ โลกุตฺตรชฺฌานมฺปิ สงฺคหิตเมวฯ ตสฺมา ‘‘ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชินฺติปิ…เป…. จตุตฺถํ ชฺฌานํ, เมตฺตาฌานํ, อุเปกฺขาฌานํ อสุภชฺฌานํ อานาปานสฺสติสมาธิชฺฌานํ , โลกิยชฺฌานํ, โลกุตฺตรชฺฌานํ สมาปชฺชิ’’นฺติปิ ภณโนฺต ปาราชิโกว โหตีติ เวทิตโพฺพฯ

สุฏฺฐุ มุโตฺต วิวิเธหิ วา กิเลเสหิ มุโตฺตติ **วิโมโกฺข**ฯ โส ปนายํ ราคโทสโมเหหิ สุญฺญตฺตา **สุญฺญโต**ฯ ราคโทสโมหนิมิเตฺตหิ อนิมิตฺตตฺตา **อนิมิโตฺต**ฯ ราคโทสโมหปณิธีนํ อภาวโต **อปฺปณิหิโต**ติ วุจฺจติฯ จิตฺตํ สมํ อาทหติ อารมฺมเณ ฐเปตีติ **สมาธิ**ฯ อริเยหิ สมาปชฺชิตพฺพโต **สมาปตฺติ**ฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ เอตฺถ จ วิโมกฺขตฺติเกน จ สมาธิตฺติเกน จ อริยมโคฺคว วุโตฺตฯ สมาปตฺติตฺติเกน ปน ผลสมาปตฺติฯ เตสุ ยํกิญฺจิ เอกมฺปิ ปทํ คเหตฺวา ‘‘อหํ อิมสฺส ลาภีมฺหี’’ติ ภณโนฺต ปาราชิโกว โหติฯ

ติโสฺส วิชฺชาติ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติ, ทิพฺพจกฺขุ, อาสวานํ ขเย ญาณนฺติฯ ตตฺถ เอกิสฺสาปิ นามํ คเหตฺวา ‘‘อหํ อิมิสฺสา วิชฺชาย ลาภีมฺหี’’ติ ภณโนฺต ปาราชิโก โหติฯ **สเงฺขปฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘วิชฺชานํ ลาภีมฺหี’ติ ภณโนฺตปิ ‘ติสฺสนฺนํ วิชฺชานํ ลาภีมฺหี’ติ ภณโนฺตปิ ปาราชิโกวา’’ติ วุตฺตํฯ มคฺคภาวนาปทภาชเน วุตฺตา สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺมา มคฺคสมฺปยุตฺตา โลกุตฺตราว อิธาธิเปฺปตาฯ ตสฺมา โลกุตฺตรานํ สติปฏฺฐานานํ สมฺมปฺปธานานํ อิทฺธิปาทานํ อินฺทฺริยานํ พลานํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ลาภีมฺหีติ วทโต ปาราชิกนฺติ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ **มหาปจฺจริยา**ทีสุ ปน ‘‘สติปฏฺฐานานํ ลาภีมฺหี’ติ เอวํ เอเกกโกฏฺฐาสวเสนาปิ ‘กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานสฺส ลาภีมฺหี’ติ เอวํ ตตฺถ เอเกกธมฺมวเสนาปิ วทโต ปาราชิกเมวา’’ติ วุตฺตํ ตมฺปิ สเมติฯ กสฺมา? มคฺคกฺขณุปฺปเนฺนเยว สนฺธาย วุตฺตตฺตาฯ ผลสจฺฉิกิริยายปิ เอเกกผลวเสน ปาราชิกํ เวทิตพฺพํฯ

ราคสฺส ปหานนฺติอาทิตฺติเก กิเลสปฺปหานเมว วุตฺตํฯ ตํ ปน ยสฺมา มเคฺคน วินา นตฺถิ, ตติยมเคฺคน หิ กามราคโทสานํ ปหานํ, จตุเตฺถน โมหสฺส, ตสฺมา ‘‘ราโค เม ปหีโน’’ติอาทีนิ วทโตปิ ปาราชิกํ วุตฺตํฯ

ราคา จิตฺตํ วินีวรณตาติอาทิตฺติเก โลกุตฺตรจิตฺตเมว วุตฺตํฯ ตสฺมา ‘‘ราคา เม จิตฺตํ วินีวรณ’’นฺติอาทีนิ วทโตปิ ปาราชิกเมวฯ

สุญฺญาคารปทภาชเน ปน ยสฺมา ฌาเนน อฌเฏฺตฺวา ‘‘สุญฺญาคาเร อภิรมามี’’ติ วจนมเตฺตน ปาราชิกํ นาธิเปฺปตํ, ตสฺมา **“ปฐเมน ฌาเนน สุญฺญาคาเร อภิรตี**’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ตสฺมา โย ฌาเนน ฌเฏฺตฺวา ‘‘อิมินา นาม ฌาเนน สุญฺญาคาเร อภิรมามี’’ติ วทติ, อยเมว ปาราชิโก โหตีติ เวทิตโพฺพฯ

ยา จ “ญาณ”นฺติ อิมสฺส ปทภาชเน **อมฺพฏฺฐสุตฺตา**ทีสุ (ที. นิ. ๑.๒๕๔ อาทโย) วุตฺตาสุ อฏฺฐสุ วิชฺชาสุ วิปสฺสนาญาณมโนมยิทฺธิอิทฺธิวิธทิพฺพโสตเจโตปริยญาณเภทา ปญฺจ วิชฺชา น อาคตา, ตาสุ เอกา วิปสฺสนาว ปาราชิกวตฺถุ น โหติ, เสสา โหนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ ตสฺมา ‘‘วิปสฺสนาย ลาภีมฺหี’’ติปิ ‘‘วิปสฺสนาญาณสฺส ลาภีมฺหี’’ติปิ วทโต ปาราชิกํ นตฺถิฯ **ผุสฺสเทวเตฺถโร** ปน ภณติ – ‘‘อิตราปิ จตโสฺส วิชฺชา ญาเณน อฌฺฌิตา ปาราชิกวตฺถู น โหนฺติฯ ตสฺมา ‘มโนมยสฺส ลาภีมฺหิ, อิทฺธิวิธสฺส, ทิพฺพาย โสตธาตุยา, เจโตปริยสฺส ลาภีมฺหี’ติ วทโตปิ ปาราชิกํ นตฺถี’’ติฯ ตํ ตสฺส อเนฺตวาสิเกเหว ปฏิกฺขิตฺตํ – ‘‘อาจริโย น อาภิธมฺมิโก ภุมฺ

มนุตรํ น ชานาติ, อภิญฺญา นาม จตุตฺถชฺฌานปาทโกว มหคฺคตธมฺโม, ฌาเนเนว อิชฺฌติฯ ตสฺมา มโนมยสฺส ลาภีมฺหี’ติ วา ‘มโนมยญาณสฺส ลาภีมฺหี’ติ วา ยถา วา ตถา วา วทตุ ปาราชิกเมวา’’ติฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ นิพฺพานํ ปาฬิยา อนาคตํ, อถ โข ‘‘นิพฺพานํ เม ปตฺต’’นฺติ วา ‘‘สจฺฉิกต’’นฺติ วา วทโต ปาราชิกเมวฯ กสฺมา? นิพฺพานสฺส นิพฺพตฺติตโลกุตฺตรตฺตาฯ ตถา ‘‘จตฺตาริ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌิํ ปฏิวิทฺธานิ มยา’’ติ วทโตปิ ปาราชิกเมวฯ กสฺมา? สจฺจปฺปฏิเวโธติ หิ มคฺคสฺส ปริยายวจนํฯ ยสฺมา ปน ‘‘ติโสฺส ปฏิสมฺภิทา กามาวจรกุสลโต จตูสุ ญาณสมฺปยุตฺเตสุ จิตฺตุปฺปาเทสุ อุปฺปชฺชนฺติ, กฺริยโต จตูสุ ญาณสมฺปยุตฺเตสุ จิตฺตุปฺปาเทสุ อุปฺปชฺชนฺติ, อตฺถปฏิสมฺภิทา เอเตสุ เจว อุปฺปชฺชติ, จตูสุ มเคฺคสุ จตูสุ ผเลสุ จ อุปฺปชฺชตี’’ติ **วิภเงฺค** (วิภ. ๗๔๖) วุตฺตํฯ ตสฺมา ‘‘ธมฺมปฏิสมฺภิทาย ลาภีมฺหี’’ติ วา, ‘‘นิรุตฺติ... เป.... ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย ลาภีมฺหี’’ติ วา ‘‘โลกิยอตฺถปฏิสมฺภิทาย ลาภีมฺหี’’ติ วา วุเตฺตปิ ปาราชิกํ นตฺถิฯ ‘‘ปฏิสมฺภิทานํ ลาภีมฺหี’’ติ วุเตฺต น ตาว สีสํ โอตรติฯ ‘‘โลกุตฺตรอตฺถปฏิสมฺภิทาย ลาภีมฺหี’’ติ วุเตฺต ปน ปาราชิกํ โหติฯ **สเงฺขปฏฺฐกถายํ** ปน อตฺถปฏิสมฺภิทาปฺปโตฺตมฺหีติ อวิเสเสนาปิ วทโต ปาราชิกํ วุตฺตํฯ **กุรุนฺทิยมฺปิ** ‘‘น มุจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘เอตฺตาวตา ปาราชิกํ นตฺถิ, เอตฺตาวตา สีสํ น โอตรติ, เอตฺตาวตา น ปาราชิก’’นฺติ วิจาริตตฺตา น สกฺกา อญฺญํ ปมาณํ กาตุนฺติฯ

‘‘นิโรธสมาปตฺติํ สมาปชฺชามี’’ติ วา ‘‘ลาภีมฺหาหํ ตสฺสา’’ติ วา วทโตปิ ปาราชิกํ นตฺถิฯ กสฺมา? นิโรธสมาปตฺติยา เนว โลกิยตฺตา น โลกุตฺตรตฺตาติฯ สเจ ปนสฺส เอวํ โหติ – ‘‘นิโรธํ นาม อนาคามี วา ขีณาสโว วา สมาปชฺชติ, เตสํ มํ อญฺญตโรติ ชานิสฺสตี’’ติ พฺยากโรติ, โส จ นํ ตถา ชานาติ, ปาราชิกนฺติ **มหาปจฺจริสเงฺขปฏฺฐกถาสุ** วุตฺตํฯ ตํ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

‘‘อตีตภเว กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล โสตาปโนฺนมฺหี’’ติ วทโตปิ ปาราชิกํ นตฺถิฯ อตีตกฺขนฺธานญฺหิ ปรามฏฺฐตฺตา สีสํ น โอตรตีติฯ **สเงฺขปฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘อตีเต อฏฺฐสมาปตฺติลาภีมฺหี’’ติ วทโต ปาราชิกํ นตฺถิ, กุปฺปธมฺมตฺตา อิธ ปน ‘‘อตฺถิ อกุปฺปธมฺมตฺตาติ เกจิ วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ ตเตฺถว ‘‘อตีตตฺตภาวํ สนฺธาย กเถนฺตสฺส ปาราชิกํ น โหติ, ปจฺจุปฺปโนฺนตฺตภาวํ สนฺธาย กเถนฺตเสฺสว โหตี’’ติ ปฏิกฺขิตฺตํฯ

สุทฺธิกวารกถาวณฺณนา

๒๐๐. เอวํ ฌานาทีนิ ทส มาติกาปทานิ วิตฺถาเรตฺวา อิทานิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลฺลปโนฺต ยํ สมฺปชานมุสาวาทํ ภณติ, ตสฺส องฺคํ ทเสฺสตฺวา ตเสฺสว วิตฺถารสฺส วเสน จกฺกเปยฺยาลํ พนฺธโนฺต อุลฺลปนาการญฺจ อาปตฺติเภทญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘ตีหากาเรหี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ สุทฺธิกวาโร วตฺถุกามวาโร ปจฺจยปฏิสํยุตฺตวาโรติ ตโย มหาวาราฯ เตสุ สุทฺธิกวาเร ปฐมชฺฌานํ อาทิํ กตฺวา ยาว **โมหา จิตฺตํ วินีวรณปทํ,** ตาว เอกเมกสฺมิํ ปเท **สมาปชฺชิํ, สมาปชฺชามิ, สมาปโนฺน, ลาภีมฺหิ, วสีมฺหิ, สจฺฉิกตํ มยา**ติ อิเมสุ ฉสุ ปเทสุ เอกเมกํ ปทํ ตีหากาเรหิ, จตูหิ, ปญฺจหิ, ฉหิ, สตฺตหากาเรหีติ เอวํ ปญฺจกฺขตฺตุํ โยเชตฺวา **สุทฺธิกนโย** นาม วุโตฺตฯ ตโต **ปฐมญฺจ ฌานํ, ทุติยญฺจ ฌาน**นฺติ เอวํ ปฐมชฺฌาเนน สทฺธิํ เอกเมกํ ปทํ ฆเฏเนฺตน สพฺพปทานิ ฆเฏตฺวา เตเนว วิตฺถาเรน **ขณฺฑจกฺกํ** นาม วุตฺตํฯ ตญฺหิ ปุน อาเนตฺวา ปฐมชฺฌานาทีหิ น โยชิตํ, ตสฺมา ‘‘ขณฺฑจกฺก’’นฺติ วุจฺจติฯ ตโต **ทุติยญฺจ ฌานํ, ตติยญฺจ ฌาน**นฺติ เอวํ ทุติยชฺฌาเนน สทฺธิํ เอกเมกํ ปทํ ฆเฏตฺวา ปุน อาเนตฺวา ปฐมชฺฌาเนน สทฺธิํ สมฺพนฺธิตฺวา เตเนว วิตฺถาเรน **พทฺธจกฺกํ** นาม วุตฺตํฯ ตโต ยถา ทุติยชฺฌาเนน สทฺธิํ, เอวํ ตติยชฺฌานาทีหิปิ สทฺธิํ, เอกเมกํ ปทํ ฆเฏตฺวา ปุน อาเนตฺวา ทุติยชฺฌานาทีหิ สทฺธิํ สมฺพนฺธิตฺวา เตเนว วิตฺถา

เรน อญฺญานิปิ เอกูนตึส พทฺธจกฺกานิ วตฺวา **เอกมูลกนโย** นิฏฺฐาปิโตฯ ปาโฐ ปน สเงฺขเปน ทสฺสิโต, โส อสมฺมุยฺหเนฺตน วิตฺถารโต เวทิตโพฺพฯ

ยถา จ เอกมูลโก, เอวํ ทุมูลกาทโยปิ สพฺพมูลกปริโยสานา จตุนฺนํ สตานํ อุปริ ปญฺจ ตึส นยา วุตฺตาฯ เสยฺยถิทํ – ทฺวิมูลกา เอกูนตึส, ติมูลกา อฏฺฐวีส, จตุมูลกา สตฺตวีส; เอวํ ปญฺจมูลกาทโยปิ เอเกกํ อูนํ กตฺวา ยาว ตึสมูลกา, ตาว เวทิตพฺพาฯ ปาเฐ ปน เตสํ นามมฺปิ สงฺขิปิตฺวา **“อิทํ สพฺพมูลก”**นฺติ ตึสมูลกนโย เอโก ทสฺสิโตฯ ยสฺมา จ สุญฺญาคารปทํ ฌาเนน อฆฏิตํ สีสํ น โอตรติ, ตสฺมา ตํ อนามสิตฺวา โมหา จิตฺตํ วินีวรณปทปริโยสานาเยว สพฺพตฺถ โยชนา ทสฺสิตาติ เวทิตพฺพาฯ เอวํ ปฐมชฺฌานาทีนิ ปฏิปาฏิยา วา อุปฺปฏิปาฏิยา วา ทุติยชฺฌานาทีหิ ฆเฏตฺวา วา อฆเฏตฺวา วา สมาปชฺชินฺติอาทินา นเยน อุลฺลปโต โมโกฺข นตฺถิ, ปาราชิกํ อาปชฺชติเยวาติฯ

อิมสฺส อตฺถสฺส ทสฺสนวเสน วุเตฺต จ ปเนตสฺมิํ สุทฺธิกมหาวาเร อยํ สเงฺขปโต อตฺถวณฺณนา – **ตีหากาเรหี**ติ สมฺปชานมุสาวาทสฺส องฺคภูเตหิ ตีหิ การเณหิฯ **ปุเพฺพวสฺส โหตี**ติ ปุพฺพภาเคเยว อสฺส ปุคฺคลสฺส เอวํ โหติ ‘‘มุสา ภณิสฺส’’นฺติฯ ***ภณนฺตสฺส โหตี***ติ ภณมานสฺส โหติฯ ***ภณิตสฺส โหตี***ติ ภณิเต อสฺส โหติ, ยํ วตฺตพฺพํ ตสฺมิํ วุเตฺต โหตีติ อโตฺถฯ อถ วา ***ภณิตสฺสา***ติ วุตฺตวโต นิฏฺฐิตวจนสฺส โหตีติฯ โย เอวํ ปุพฺพภาเคปิ ชานาติ, ภณโนฺตปิ ชานาติ, ปจฺฉาปิ ชานาติ, ‘‘มุสา มยา ภณิต’’นฺติ โส ‘‘ปฐมชฺฌานํ สมาปชฺชิ’’นฺติ ภณโนฺต ปาราชิกํ อาปชฺชตีติ อยเมตฺถ อโตฺถ ทสฺสิโตฯ กิญฺจาปิ ทสฺสิโต, อถ โข อยเมตฺถ วิเสโส – ปจฺฉา ตาว โหติ ‘‘‘มุสา ภณิสฺส’นฺติ ปุพฺพภาโค อตฺถิ, ‘มุสา มยา ภณิต’นฺติ ปจฺฉาภาโค นตฺถิ, วุตฺตมตฺตเมว หิ โกจิ ปมุสฺสติ, กิํ ตสฺส ปาราชิกํ โหติ, น โหตี’’ติ? สา เอวํ **อฏฺฐกถาสุ** วิสฺสชฺชิตา – ปุพฺพภาเค ‘‘มุสา ภณิสฺส’’นฺติ จ ภณนฺตสฺส ‘‘มุสา ภณามี’’ติ จ ชานโต ปจฺฉาภาเค ‘‘มุสา มยา ภณิต’’นฺติ น สกฺกา น ภวิตุํฯ สเจปิ น โหติ ปาราชิกเมวฯ ปุริมเมว หิ องฺคทฺวยํ ปมาณํฯ ยสฺสาปิ ปุพฺพภาเค ‘‘มุสา ภณิสฺส’’นฺติ อาโภโค นตฺถิ, ภณโนฺต ปน ‘‘มุสา ภณามี’’ติ ชานาติ, ภณิเตปิ ‘‘มุสา มยา ภณิต’’นฺติ ชานาติ, โส อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพฯ ปุพฺพภาโค หิ ปมาณตโรฯ ตสฺมิํ อสติ ทวา ภณิตํ วา รวา ภณิตํ วา โหตี’’ติฯ

เอตฺถ จ ตํญาณตา จ ญาณสโมธานญฺจ ปริจฺจชิตพฺพํฯ **ตํญาณตา ปริจฺจชิตพฺพา**ติ เยน จิเตฺตน ‘‘มุสา ภณิสฺส’’นฺติ ชานาติ, เตเนว ‘‘มุสา ภณามี’’ติ จ ‘‘มุสา มยา ภณิต’’นฺติ จ ชานาตีติ เอวํ เอกจิเตฺตเนว ตีสุ ขเณสุ ชานาตีติ อยํ ตํญฺญาณตา ปริจฺจชิตพฺพา, น หิ สกฺกา เตเนว จิเตฺตน ตํ จิตฺตํ ชานิตุํ ยถา น สกฺกา เตเนว อสินา โส อสิ ฉินฺทิตุนฺติฯ ปุริมํ ปุริมํ ปน จิตฺตํ ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส จิตฺตสฺส ตถา อุปฺปตฺติยา ปจฺจโย หุตฺวา นิรุชฺฌติฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘ปมาณํ ปุพฺพภาโคว, ตสฺมิํ สติ น เหสฺสติ;
> เสสทฺวยนฺติ นเตฺถต, มิติ วาจา ติวงฺคิกา’’ติฯ

‘‘ญาณสโมธานํ ปริจฺจชิตพฺพ’’นฺติ เอตานิ ตีณิ จิตฺตานิ เอกกฺขเณ อุปฺปชฺชนฺตีติ น คเหตพฺพานิฯ อิทญฺหิ จิตฺตํ นาม –

> อนิรุทฺธมฺหิ ปฐเม, น อุปฺปชฺชติ ปจฺฉิมํ;
> นิรนฺตรุปฺปชฺชนโต, เอกํ วิย ปกาสติฯ

อิโต ปรํ ปน ยฺวายํ ‘‘ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชิ’’นฺติ สมฺปชานมุสา ภณติ, ยสฺมา โส ‘‘นตฺถิ เม ปฐมํ ฌาน’’นฺติ เอวํทิฏฺฐิโก โหติ, ตสฺส หิ อเตฺถวายํ ลทฺธิฯ ตถา ‘‘นตฺถิ เม ปฐมํ ฌาน’’นฺติ เอวมสฺส ขมติ เจว รุจฺจติ จฯ เอวํสภาวเมว จสฺส จิตฺตํ ‘‘นตฺถิ เม ปฐมํ ฌาน’’นฺติฯ ยทา ปน มุสา วตฺตุกาโม โหติ, ตทา ตํ ทิฏฺฐึ วา ทิฏฺฐิยา สห ขนฺตึ วา ทิฏฺฐิขนฺตีหิ สทฺธึ รุจึ วา, ทิฏฺฐิขนฺติรุจีหิ สทฺธึ ภาวํ วา วินิธาย นิกฺขิปิตฺวา ปฏิจฺฉาเทตฺวา อภูตํ กตฺวา ภณติ, ตสฺมา เตสมฺปิ วเสน องฺคเภทํ ทเสฺสตุํ **‘‘จตูหากาเรหี**’’ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปริวาเร** จ ‘‘อฏฺฐงฺคิโก มุสาวาโท’’ติ (ปฏิ. ๓๒๘) วุตฺตตฺตา ตตฺถ อธิเปฺปตาย สญฺญาย สทฺธึ อโญฺญปิ อิธ ‘‘อฏฺฐหากาเรหี’’ติ เอโก นโย โยเชตโพฺพฯ

เอตฺถ จ **วินิธาย ทิฏฺฐิ**นฺติ พลวธมฺมวินิธานวเสเนตํ วุตฺตํฯ **วินิธาย ขนฺติ**นฺติอาทีนิ ตโต ทุพฺพลทุพฺพลานํ วินิธานวเสนฯ **วินิธาย สญฺญ**นฺติ อิทํ ปเนตฺถ สพฺพทุพฺพลธมฺมวินิธานํฯ สญฺญามตฺตมฺปิ นาม อวินิธาย สมฺปชานมุสา ภาสิสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ ยสฺมา ปน ‘‘สมาปชฺชิสฺสามี’’ติอาทินา อนาคตวจเนน ปาราชิกํ น โหติ, ตสฺมา ‘‘สมาปชฺชิ’’นฺติอาทีนิ อตีตวตฺตมานปทาเนว ปาเฬ วุตฺตานีติ เวทิตพฺพานิฯ

๒๐๗. อิโต ปรํ สพฺพมฺปิ อิมสฺมึ สุทฺธิกมหาวาเร อุตฺตานตฺถเมวฯ น เหตฺถ ตํ อตฺถิ – ยํ อิมินา วินิจฺฉเยน น สกฺกา ภเวยฺย วิญฺญาตุํ, ฐเปตฺวา กิเลสปฺปหานปทสฺส ปทภาชเน ‘‘ราโค เม จโตฺต วโนฺต’’ติอาทีนํ ปทานํ อตฺถํฯ สฺวายํ วุจฺจติ – เอตฺถ หิ **จโตฺต**ติ อิทํ สกภาวปริจฺจชนวเสน วุตฺตํฯ **วโนฺต**ติ อิทํ ปุน อนาทิยนภาวทสฺสนวเสนฯ **มุโตฺต**ติ อิทํ สนฺตติโต วิโมจนวเสนฯ **ปหีโน**ติ อิทํ มุตฺตสฺสาปิ กฺวจิ อนวฏฺฐานทสฺสนวเสนฯ **ปฏินิสฺสโฏฺฐ**ติ อิทํ ปุเพฺพ อาทินฺนปุพฺพสฺส ปฏินิสฺสคฺคทสฺสนวเสนฯ **อุเกฺขฏิโต**ติ อิทํ อริยมเคฺคน อุตฺตาสิตตฺตา ปุน อนลฺลียนภาวทสฺสนวเสนฯ สฺวายมโตฺถ สทฺทสตฺถโต ปริเยสิตโพฺพ ฯ **สมุเกฺขฏิโต**ติ อิทํ สุฏฺฐุ อุตฺตาเสตฺวา อณุสหคตสฺสาปิ ปุน อนลฺลียนภาวทสฺสนวเสน วุตฺตนฺติฯ

สุทฺธิกวารกถา นิฏฺฐิตาฯ

วตฺถุกามวารกถา

๒๑๕. วตฺถุกามวาเรปิ ‘‘ตีหากาเรหี’’ติอาทีนํ อโตฺถ, วารเปยฺยาลปฺปเภโท จ สโพฺพ อิธ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ เกวลญฺหิ ยํ ‘‘มยา วิรชฺฌิตฺวา อญฺญํ วตฺตุกาเมน อญฺญํ วุตฺตํ, ตสฺมา นตฺถิ มยฺหํ อาปตฺตี’’ติ เอวํ โอกาสคเวสกานํ ปาปปุคฺคลานํ โอกาสนิเสธนตฺถํ วุโตฺตฯ ยเถว หิ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วตฺตุกาโม ‘‘ธมฺมํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทีสุ สิกฺขาปจฺจกฺขานปเทสุ ยํ วา ตํ วา วทโนฺตปิ เขเตฺต โอติณฺณตฺตา สิกฺขาปจฺจกฺขาตโกว โหติ; เอวํ ปฐมชฺฌานาทีสุ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปเทสุ ยํกิญฺจิ เอกํ วตฺตุกาโม ตโต อญฺญํ ยํ วา ตํ วา วทโนฺตปิ เขเตฺต โอติณฺณตฺตา ปาราชิโกว โหติฯ สเจ ยสฺส วทติ, โส ตมตฺถํ ตงฺขณเญฺญว ชานาติฯ ชานนลกฺขณเญฺจตฺถ สิกฺขาปจฺจกฺขาเน วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

อยํ ปน วิเสโส – สิกฺขาปจฺจกฺขานํ หตฺถมุทฺทาย สีสํ น โอตรติฯ อิทํ อภูตาโรจนํ หตฺถมุทฺทายปิ โอตรติฯ โย หิ หตฺถวิการาทีหิปิ องฺคปจฺจงฺคโจปเนหิ อภูตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ วิญฺญตฺติปเถ ฐิตสฺส ปุคฺคลสฺส อาโรเจติ, โส จ ตมตฺถํ ชานาติ, ปาราชิโกว โหติฯ อถ ปน ยสฺส อาโรเจติ, โส น ชานาติ ‘‘กิ อยํ ภณตี’’ติ, สํสยํ วา อาปชฺชติ, จิรํ วีมํสิตฺวา วา ปจฺฉา ชานาติ, อปฺปฏิวิชานโนฺต อิเจฺจว สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ เอวํ อปฺปฏิวิชานนฺตสฺส วุเตฺต ถุลฺลจฺจยํ โหติฯ โย ปน ฌานาทีนิ อตฺตโน อธิคมวเสน วา อุคฺคหปริปุจฺฉาทิวเสน วา น ชานาติ, เกวลํ ฌานนฺ

ติ วา วิโมโกฺขติ วา วจนมตฺตเมว สุตํ โหติ, โสปิ เตน วุเตฺต ‘‘ฌานํ กิร สมาปชฺชินฺติ เอส วทตี’’ติ ยทิ เอตฺตกมตฺตมฺปิ ชานาติ, ชานาติเจฺจว สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ตสฺส วุเตฺต ปาราชิกเมวฯ เสโส เอกสฺส วา ทฺวินฺนํ วา พหูนํ วา นิยมิตานิยมิตวเสน วิเสโส สโพฺพ สิกฺขาปจฺจกฺขานกถายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพติฯ

วตฺถุกามวารกถา นิฎฺฐิตาฯ

ปจฺจยปฎิสํยุตฺตวารกถา

๒๒๐. ปจฺจยปฎิสํยุตฺตวาเรปิ – สพฺพํ วารเปยฺยาลเภทํ ปุเพฺพ อาคตปทานญฺจ อตฺถํ วุตฺตนเยเนว ญตฺวา ปาฬิกฺกโม ตาว เอวํ ชานิตโพฺพฯ เอตฺถ หิ ‘‘โย เต วิหาเร วสิ, โย เต จีวรํ ปริภุญฺชิ, โย เต ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิ, โย เต เสนาสนํ ปริภุญฺชิ, โย เต คิลานปจฺจยเภสชฺช ปริกฺขารํ ปริภุญฺชี’’ติ อิเม ปญฺจ ปจฺจตฺตวจนวารา, ‘‘เยน เต วิหาโร ปริภุโตฺต’’ติอาทโย ปญฺจ กรณวจนวารา, ‘‘ยํ ตฺวํ อาคมฺม วิหารํ อทาสี’’ติอาทโย ปญฺจ อุปโยควจนวารา วุตฺตา , เตสํ วเสน อิธ วุเตฺตน สุญฺญาคารปเทน สทฺธิํ ปุเพฺพ วุเตฺตสุ ปฐมชฺฌานาทีสุ สพฺพปเทสุ วารเปยฺยาลเภโท เวทิตโพฺพฯ ‘‘โย เต วิหาเร, เยน เต วิหาโร, ยํ ตฺวํ อาคมฺม วิหาร’’นฺติ เอวํ ปริยาเยน วุตฺตตฺตา ปน ‘‘อห’’นฺติ จ อวุตฺตตฺตา ปฎิวิชานนฺตสฺส วุเตฺตปิ อิธ ถุลฺลจฺจยํ, อปฎิวิชานนฺตสฺส ทุกฺกฎนฺติ อยเมตฺถ วินิจฺฉโยฯ

อนาปตฺติเภทกถา

เอวํ วิตฺถารวเสน อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อนาปตฺติํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อนาปตฺติ อธิมาเนนา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อธิมาเนนา**ติ อธิคตมาเนน สมุทาจรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺสา**ติ โกหเญฺญ อิจฺฉาจาเร อฐตฺวา อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺส สพฺรหฺมจารีนํ สนฺติเก อญฺญํ พฺยากโรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ อุมฺมตฺตกาทโย ปุเพฺพ วุตฺตนยาเอวฯ อิธ ปน อาทิกมฺมิกา วคฺคุมุทาตีริยา ภิกฺขูฯ เตสํ อนาปตฺตีติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

สมุฎฺฐานาทีสุ อิทํ สิกฺขาปทํ ติสมุฎฺฐานํ – หตฺถมุทฺทาย อาโรเจนฺตสฺส กายจิตฺตโต, วจีเภเทน อาโรเจนฺตสฺส วาจาจิตฺตโต, อุภยํ กโรนฺตสฺส กายวาจาจิตฺตโต สมุฎฺฐาติฯ กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ติเวทนํ หสโนฺตปิ หิ โสมนสฺสิโก อุลฺลปติ ภายโนฺตปิ มชฺฌโตฺตปีติฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๒๒๓. วินีตวตฺถูสุ – อธิมานวตฺถุ อนุปญฺญตฺติยํ วุตฺตนยเมวฯ

ทุติยวตฺถุสฺมิํ – **ปณิธายา**ติ ปตฺถนํ กตฺวาฯ **เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตี**ติ เอวํ อรเญฺญ วสนฺตํ มํ ชโน อรหเตฺต วา เสกฺขภูมิยํ วา สมฺภาเวสฺสติ, ตโต โลกสฺส สกฺกโต ภวิสฺสามิ ครุกโต มานิโต ปูชิโตติฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา**ติ เอวํ ปณิธาย ‘‘อรเญฺญ วสิสฺสามี’’ติ คจฺฉนฺตสฺส ปทวาเร ปทวาเร ทุกฺกฎํฯ ตถา อรเญฺญ กุฎิกรณจงฺกมนนิสีทนนิวาสนปารุปนาทีสุ สพฺพกิเจฺจสุ ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฎํฯ ตสฺมา เอวํ อรเญฺญ น วสิตพฺพํฯ เอวํ วสโนฺต หิ สมฺภาวนํ ลภตุ วา มา วา ทุกฺกฎํ อาปชฺชติฯ โย ปน สมาทินฺนธุตโงฺค ‘‘ธุตงฺคํ รกฺขิสฺสามี’’ติ วา ‘‘คามเนฺต

เม วสโต จิตฺตํ วิกฺขิปติ, อรญฺญํ สปฺปาย''นฺติ จินฺเตตฺวา วา ''อทฺธา อรญฺเญ ติณฺณํ วิเวกานํ อญฺญตรํ ปาปุณิสฺสามี''ติ วา ''อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อรหตฺตํ อปาปุณิตฺวา น นิกฺขมิสฺสามี''ติ วา ''อรญฺญวาโส นาม ภควตา ปสตฺโถ, มยิ จ อรญฺเญ วสนฺเต พหู สพฺรหฺมจาริโน คามนฺตํ หิตฺวา อารญฺญกา ภวิสฺสนฺตี''ติ วา เอวํ อนวชฺชวาสํ วสิตุกาโม โหติ, เตน วสิตพฺพํฯ

ตติยวตฺถุสฺมิมฺปิ – ''อภิกฺกนฺตาทีนิ สณฺฐเปตฺวา ปิณฺฑาย จริสฺสามี''ติ นิวาสนปารุปน กิจฺจโต ปภุติ ยาว โภชนปริโยสานํ ตาว ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ สมฺภาวนํ ลภตุ วา มา วา ทุกฺกฏเมวฯ ขนฺธกวตฺตเสขิยวตฺตปริปูรณตฺถํ ปน สพฺรหฺมจารีนํ ทิฏฺฐานุคติอาปชฺชนตฺถํ วา ปาสาทิเกหิ อภิกฺกมปฏิกฺกมาทีหิ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต อนุปวชฺโช วิญฺญูนนฺติฯ

จตุตฺถปญฺจมวตฺถูสุ – ''โย เต วิหาเร วสี''ติ เอตฺถ วุตฺตนเยเนว ''อห''นฺติ อวุตฺตตฺตา ปาราชิกํ นตฺถิฯ อตฺตุปนายิกเมว หิ สมุทาจรนฺตสฺส ปาราชิกํ วุตฺตํฯ

ปณิธาย จงฺกมีติอาทีนิ เหฏฺฐา วุตฺตนยาเนวฯ

สํโยชนวตฺถุสฺมึ – **สํโยชนา ปหีนา**ติปิ ''ทส สํโยชนา ปหีนา''ติปิ ''เอกํ สํโยชนํ ปหีน''นฺติปิ วทโต กิเลสปฺปหานเมว อาโรจิตํ โหติ, ตสฺมา ปาราชิกํฯ

๒๒๔. รโหวตฺถูสุ – **รโห อุลฺลปตี**ติ ''รโหคโต อรหา อห''นฺติ วทติ, น มนสา จินฺติตเมว กโรติฯ เตเนตฺถ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ

วิหารวตฺถุ อุปฏฺฐานวตฺถุ จ วุตฺตนยเมวฯ

๒๒๕. น ทุกฺกรวตฺถุสฺมึ – ตสฺส ภิกฺขุโน อยํ ลทฺธิ – ''อริยปุคฺคลาว ภควโต สาวกา''ติฯ เตนาห – ''เย โข เต ภควโต สาวกา เต เอวํ วเทยฺยุ''นฺติฯ ยสฺมา จสฺส อยมธิปฺปาโย – ''สีลวตา อารทฺธวิปสฺสเกน น ทุกฺกรํ อญฺญํ พฺยากาตุํ, ปฏิพโล โส อรหตฺตํ ปาปุณิตุ''นฺติฯ ตสฺมา ''อนุลฺลปนาธิปฺปาโย อห''นฺติ อาหฯ

วีริยวตฺถุสฺมึ **อาราธนีโย**ติ สกฺกา อาราเธตุํ สมฺปาเทตุํ นิพฺพตฺเตตุนฺติ อตฺโถฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

มจฺจุวตฺถุสฺมึ โส ภิกฺขุ ''ยสฺส วิปฺปฏิสาโร อุปฺปชฺชติ, โส ภาเยยฺยฯ มยฺหํ ปน อวิปฺปฏิสารวตฺถุกานิ ปริสุทฺธานิ สีลานิ, สฺวาหํ กึ มรณสฺส ภายิสฺสามี''ติ เอตมตฺถวสํ ปฏิจฺจ ''นาหํ อาวุโส มจฺจุโน ภายามี''ติ อาหฯ เตนสฺส อนาปตฺติฯ

วิปฺปฏิสารวตฺถุสฺมิมฺปิ เอเสว นโยฯ ตโต ปรานิ ตีณิ วตฺถูนิ วีริยวตฺถุสทิสาเนวฯ

เวทนาวตฺถูสุปฐมสฺมึ ตาว โส ภิกฺขุ ปฏิสงฺขานพเลน อธิวาสนขนฺติยํ ฐตฺวา ''นาวุโส สกฺกา เยน วา เตน วา อธิวาเสตุ''นฺติ อาหฯ เตนสฺส อนาปตฺติฯ

ทุติเย ปน อตฺตุปนายิกํ อกตฺวา ''นาวุโส สกฺกา ปุถุชฺชเนนา''ติ ปริยาเยน วุตฺตตฺตา ถุลฺลจฺจยํฯ

๒๒๖. **พฺราหฺมณวตฺถูสุ**โส กิร พฺราหฺมโณ น เกวลํ ''อายนฺตุ โภนฺโต อรหนฺโต''ติ อาหฯ ยํ ยํ ปนสฺส วจนํ มุขโต นิคฺคจฺฉติ, สพฺพํ ''อรหนฺตานํ อาสนานิ ปญฺญเปถ, ปาโททกํ

เทถ, อรหนฺโต ปาเท โธวนฺตู’’ติ อรหนฺตวาทปฏิสํยุตฺตํเยวฯ ตํ ปนสฺส ปสาทภญฺญํ สทฺธา จริตตฺตา อตฺตโน สทฺธาพเลน สมุสฺสาหิตสฺส วจนํฯ ตสฺมา ภควา **“อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, ปสาทภเญฺญ”**ติ อาหฯ เอวํ วุจฺจมาเนน ปน ภิกฺขุนา น หฏฺฐตุเฏฺฐเนว ปจฺจยา ปริภุญฺชิตพฺพา, ‘‘อรหตฺตสมฺปาปิกํ ปฏิปทํ ปริปูเรสฺสามี’’ติ เอวํ โยโค กรณีโยติฯ

อญฺญพฺยากรณวตฺถูนิสํโยชนวตฺถุสทิสาเนวฯ **อคารวตฺถุสฺมิ** โส ภิกฺขุ คิหิภาเว อนตฺถิกตาย อนเปกฺขตาย ‘‘อภพฺโพ โข อาวุโส มาทิโส’’ติ อาห, น อุลฺลปนาธิปฺปาเยนฯ เตนสฺส อนาปตฺติฯ

๒๒๗. **อาวฏกามวตฺถุสฺมิ** โส ภิกฺขุ วตฺถุกาเมสุ จ กิเลสกาเมสุ จ โลกิเยเนว อาทีนวทสฺสเนน นิรเปกฺโขฯ ตสฺมา **“อาวฏา เม อาวุโส กามา”**ติ อาหฯ เตนสฺส อนาปตฺติฯ เอตฺถ จ **อาวฏา**ติ อาวาริตา นิวาริตา, ปฏิกฺขิตฺตาติ อโตฺถฯ

อภิรติวตฺถุสฺมิํ โส ภิกฺขุ สาสเน อนุกฺกณฺฐิตภาเวน อุเทฺทสปริปุจฺฉาทีสุ จ อภิรตภาเวน ‘‘อภิรโต อหํ อาวุโส ปรมาย อภิรติยา’’ติ อาห, น อุลฺลปนาธิปฺปาเยนฯ เตนสฺส อนาปตฺติฯ

ปกฺกมนวตฺถุสฺมิํ **โย อิมมฺหา อาวาสา ปฐมํ ปกฺกมิสฺสตี**ติ เอวํ อาวาสํ วา มณฺฑปํ วา สีมํ วา ยํกิญฺจิ ฐานํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา กตาย กติกาย โย ‘‘มํ อรหาติ ชานนฺตู’’ติ ตมฺหา ฐานา ปฐมํ ปกฺกมติ, ปาราชิโก โหติฯ โย ปน อาจริยุปชฺฌายานํ วา กิเจฺจน มาตาปิตูนํ วา เกนจิเทว กรณีเยน ภิกฺขาจารตฺถํ วา อุเทฺทสปริปุจฺฉานํ วา อตฺถาย อเญฺญน วา ตาทิเสน กรณีเยน ตํ ฐานํ อติกฺกมิตฺวา คจฺฉติ, อนาปตฺติฯ สเจปิสฺส เอวํ คตสฺส ปจฺฉา อิจฺฉาจาโร อุปฺปชฺชติ ‘‘น ทานาหํ ตตฺถ คมิสฺสามิ เอวํ มํ อรหาติ สมฺภาเวสฺสนฺตี’’ติ อนาปตฺติเยวฯ

โยปิ เกนจิเทว กรณีเยน ตํ ฐานํ ปตฺวา สชฺฌายมนสิการาทิวเสน อญฺญวิหิโต วา หุตฺวา โจราทีหิ วา อนุพโทฺธ เมฆํ วา อุฏฺฐิตํ ทิสฺวา อโนวสฺสกํ ปวิสิตุกาโม ตํ ฐานํ อติกฺกมติ, อนาปตฺติฯ ยาเนน วา อิทฺธิยา วา คจฺฉโนฺตปิ ปาราชิกํ นาปชฺชติ, ปทคมเนเนว อาปชฺชติฯ ตมฺปิ เยหิ สห กติกา กตา, เตหิ สทฺธิํ อปุพฺพํอจริมํ คจฺฉโนฺต นาปชฺชติฯ เอวํ คจฺฉนฺตา หิ สเพฺพปิ อญฺญมญฺญํ รกฺขนฺติฯ สเจปิ มณฺฑปรุกฺขมูลาทีสุ กิญฺจิ ฐานํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘โย เอตฺถ นิสีทติ วา จงฺกมติ วา, ตํ อรหาติ ชานิสฺสาม’’ ปุปฺผานิ วา ฐเปตฺวา ‘‘โย อิมานิ คเหตฺวา ปูชํ กริสฺสติ, ตํ อรหาติ ชานิสฺสามา’’ติอาทินา นเยน กติกา กตา โหติ, ตตฺราปิ อิจฺฉาจารวเสน ตถา กโรนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ สเจปิ อุปาสเกน อนฺตรามเคฺค วิหาโร วา กโต โหติ, จีวราทีนิ วา ฐปิตานิ โหนฺติ, ‘‘เย อรหโนฺต เต อิมสฺมิํ วิหาเร วสนฺตุ, จีวราทีนิ จ คณฺหนฺตู’’ติฯ ตตฺราปิ อิจฺฉาจารวเสน วสนฺตสฺส วา จีวราทีนิ วา คณฺหนฺตสฺส ปาราชิกเมว ฯ เอตํ ปน อธมฺมิกกติกวตฺตํ , ตสฺมา น กาตพฺพํ, อญฺญํ วา เอวรูปํ ‘‘อิมสฺมิํ เตมาสพฺภนฺตเร สเพฺพว อารญฺญกา โหนฺตุ, ปิณฺฑปาติกงฺคาทิอวเสสธุตงฺคธรา วา อถ วา สเพฺพว ขีณาสวา โหนฺตู’’ติ เอวมาทิฯ นานาเวรชฺชกา หิ ภิกฺขู สนฺนิปตนฺติฯ ตตฺถ เกจิ ทุพฺพลา อปฺปถามา เอวรูปํ วตฺตํ อนุปาเลตุํ น สโกฺกนฺติฯ ตสฺมา เอวรูปมฺปิ วตฺตํ น กาตพฺพํฯ ‘‘อิมํ เตมาสํ สเพฺพเหว น อุทฺทิสิตพฺพํ, น ปริปุจฺฉิตพฺพํ, น ปพฺพาเชตพฺพํ, มูคพฺพตํ คณฺหิตพฺพํ, พหิ สีมฏฺฐสฺสาปิ สงฺฆลาโภ ทาตโพฺพ’’ติ เอวมาทิกํ ปน น กาตพฺพเมวฯ

๒๒๘. **ลกฺขณสํยุตฺต** ยุวายํ **อายสฺมา จ ลกฺขโณ**ติ ลกฺขณเตฺถโร วุโตฺต, เอส ชฏิลสหสฺสสฺส อพฺภนฺตเร เอหิภิกฺขูปสมฺปทาย อุปสมฺปโนฺน อาทิตฺตปริยายาวสาเน อรหตฺตปฺปโตฺต เอโก มหาสาวโกติ เวทิตโพฺพฯ ยสฺมา ปเนส ลกฺขณสมฺปเนฺนน สพฺพาการปริปูเรน

พฺรหฺมสเมน อตฺตภาเวน สมนฺนาคโต, ตสฺมา ลกฺขโณติ สงฺขํ คโตฯ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ปน ปพฺพชิตทิวสโต สตฺตเม ทิวเส อรหตฺตปฺปตฺโต ทุติโย อคฺคสาวโกฯ

สิตํ ปาตฺวากาสีติ มนฺทหสิตํ ปาตฺอกาสิ, ปกาสยิ ทเสฺสสีติ วุตฺตํ โหติฯ กึ ปน ทิสฺวา เถโร สิตํ ปาตฺวากาสีติ? อุปริ ปาฬิยํ อาคตํ อฏฺฐิกสงฺขลิกํ เอกํ เปตโลเก นิพฺพตฺตํ สตฺตํ ทิสฺวา, ตญฺจ โข ทิเพฺพน จกฺขุนา, น ปสาทจกฺขุนาฯ ปสาทจกฺขุสฺส หิ เอเต อตฺตภาวา น อาปาถํ อาคจฺฉนฺติฯ เอวรูปํ ปน อตฺตภาวํ ทิสฺวา การุเญฺญ กาตเพฺพ กสฺมา สิตํ ปาตฺวากาสีติ? อตฺตโน จ พุทฺธญาณสฺส จ สมฺปตฺติสมนุสฺสรณโตฯ ตญฺหิ ทิสฺวา เถโร ''อทิฏฺฐสเจฺจน นาม ปุคฺคเลน ปฏิลภิตพฺพา เอวรูปา อตฺตภาวา มุตฺโต อหํ, ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม''ติ อตฺตโน จ สมฺปตฺตึ อนุสฺสริตฺวา ''อโห พุทฺธสฺส ภควโต ญาณสมฺปตฺติ, โย 'กมฺมวิปาโก, ภิกฺขเว, อจินฺเตโยฺย; น จินฺเตตโพฺพ'ติ (อ. นิ. ๔.๗๗) เทเสสิ, ปจฺจกฺขํ วต กตฺวา พุทฺธา เทเสนฺติ, สุปฺปฏิวิทฺธา พุทฺธานํ ธมฺมธาตู''ติ เอวํ พุทฺธญาณสมฺปตฺติญฺจ สริตฺวา สิตํ ปาตฺวากาสีติฯ ยสฺมา ปน ขีณาสวา นาม น อการณา สิตํ ปาตุกโรนฺติ, ตสฺมา ตํ ลกฺขณตฺเถโร ปุจฺฉิ – **''โก นุ โข อาวุโส โมคฺคลฺลาน เหตุ, โก ปจฺจโย สิตสฺส ปาตุกมฺมายา''**ติฯ เถโร ปน ยสฺมา เยหิ อยํ อุปฺปตฺติ สามํ อทิฏฺฐา, เต ทุสฺสทฺธาปยา โหนฺติ, ตสฺมา ภควนฺตํ สกฺขึ กตฺวา พฺยากาตุกามตาย **''อกาโล โข, อาวุโส''**ติอาทิมาห ฯ ตโต ภควโต สนฺติเก ปุฏฺโฐ **''อิธาหํ อาวุโส''**ติอาทินา นเยน พฺยากาสิฯ

ตตฺถ **อฏฺฐิกสงฺขลิก**นฺติ เสตํ นิมฺมํสโลหิตํ อฏฺฐิสงฺฆาตํฯ **คิชฺฌาปิ กากาปิ กุลลาปี**ติ เอเตปิ ยกฺขคิชฺฌา เจว ยกฺขกากา จ ยกฺขกุลลา จ ปเจฺจตพฺพาฯ ปากติกานํ ปน คิชฺฌาทีนํ อาปาถมฺปิ เอตํ รูปํ นาคจฺฉติฯ **อนุปติตฺวา อนุปติตฺวา**ติ อนุพนฺธิตฺวา อนุพนฺธิตฺวาฯ **วิตุเทนฺตี**ติ วินิวิชฺฌิตฺวา คจฺฉนฺติฯ วิตุเทนฺตีติ วา ปาโฐ, อสิธารูปเมหิ ติขิเณหิ โลหตุเณฺฑหิ วิชฺฌนฺตีติ อโตฺถฯ **สา สุทํ อฏฺฏสฺสรํ กโรตี**ติ เอตฺถ **สุท**นฺติ นิปาโต, สา อฏฺฐิกสงฺขลิกา อฏฺฏสฺสรํ อาตุรสฺสรํ กโรตีติ อโตฺถฯ อกุสลวิปากานุภวนตฺถํ กิร โยชนปฺปมาณาปิ ตาทิสา อตฺตภาวา นิพฺพตฺตนฺติ, ปสาทุสฺสทา จ โหนฺติ ปกฺกคณฺฑสทิสา; ตสฺมา สา อฏฺฐิกสงฺขลิกา พลวเวทนาตุรา ตาทิสํ สรมกาสีติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ''วฏฺฏคามิกสตฺตา นาม เอวรูปา อตฺตภาวา น มุจฺจนฺตี''ติ สเตฺตสุ การุญฺญํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนํ ธมฺมสํเวคํ ทเสฺสโนฺต **''ตสฺส มยฺหํ อาวุโส เอตทโหสิ; อจฺฉริยํ วต โภ''**ติอาทิมาหฯ

***ภิกฺขู* อุชฺฌายนฺตี**ติ เยสํ สา เปตูปปตฺติ อปฺปจฺจกฺขา, เต อุชฺฌายนฺติ ฯ ภควา ปน เถรสฺสานุภาวํ ปกาเสโนฺต **''จกฺขุภูตา วต *ภิกฺขเว* สาวกา วิหรนฺตี''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ จกฺขุภูตํ ชาตํ อุปฺปนฺนํ เตสนฺติ **จกฺขุภูตา;** ภูตจกฺขุกา อุปฺปนฺนจกฺขุกา, จกฺขุํ อุปฺปาเทตฺวา, วิหรนฺตีติ อโตฺถฯ ทุติยปเทปิ เอเสว นโยฯ **ยตฺร หิ นามา**ติ เอตฺถ **ยตฺรา**ติ การณวจนํฯ ตตฺรายมตฺถโยชนา; ยสฺมา นาม สาวโกปิ เอวรูปํ ญสฺสติ วา ทกฺขติ วา สกฺขึ วา กริสฺสติ, ตสฺมา อโวจุมฺห – ''จกฺขุภูตา วต ภิกฺขเว สาวกา วิหรนฺติ, ญาณภูตา วต ภิกฺขเว สาวกา วิหรนฺตี''ติฯ

ปุเพฺพว เม โส *ภิกฺขเว* สโตฺต ทิโฏฺฐติ โพธิมเณฺฑ สพฺพญฺญุตญาณปฺปฏิเวเธน อปฺปมาเณสุ จกฺกวาเฬสุ อปฺปมาเณ สตฺตนิกาเย ภวคติโยนิฐิตินิวาเส จ ปจฺจกฺขํ กโรเนฺตน มยา ปุเพฺพว โส สโตฺต ทิโฏฺฐติ วทติฯ

โคฆาตโกติ คาโว วธิตฺวา วธิตฺวา อฏฺฐิโต มํสํ โมเจตฺวา วิกฺกิณิตฺวา ชีวิกกปฺปนกสโตฺตฯ **ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสนา**ติ ตสฺส นานาเจตนาหิ อายูหิตสฺส อปราปริยกมฺมสฺสฯ ตตฺร หิ ยาย เจตนาย นรเก ปฏิสนฺธิ ชนิตา, ตสฺสา วิปาเก ปริกฺขีเณ อวเสสกมฺมํ

วา กมฺมนิมิตฺตํ วา อารมฺมณํ กตฺวา ปุน เปตาทีสุ ปฏิสนฺธิ นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา สา ปฏิสนฺธิ กมฺมสภาคตาย วา อารมฺมณสภาคตาย วา ''ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสโส''ติ วุจฺจติฯ อยญฺจ สโตฺต เอวํ อุปฺปโนฺนฯ เตนาห – ''ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสนา''ติฯ ตสฺส กิร นรกา จวนกาเล นิมฺมํสกตานํ คุนฺนํ อฎฺฐิราสิ เอว นิมิตฺตํ อโหสิฯ โส ปฏิจฺฉนฺนมฺปิ ตํ กมฺมํ วิญฺญูนํ ปากฎํ วิย กโรโนฺต อฎฺฐิสงฺขลิกเปโต ชาโตฯ

๒๒๙. มํสเปสิวตฺถุสฺมิํ **โคฆาตโก**ติ โคมํสเปสิโย กตฺวา สุกฺขาเปตฺวา วลฺลูรวิกฺกเยน อเนกานิ วสฺสานิ ชีวิกํ กเปฺปสิฯ เตนสฺส นรกา จวนกาเล มํสเปสิเยว นิมิตฺตํ อโหสิฯ โส มํสเปสิเปโต ชาโตฯ

มํสปิณฺฑวตฺถุสฺมิํ โส สากุณิโก สกุเณ คเหตฺวา วิกฺกิณนกาเล นิปฺปกฺขจเมฺม มํสปิณฺฑมเตฺต กตฺวา วิกฺกิณโนฺต ชีวิกํ กเปฺปสิฯ เตนสฺส นรกา จวนกาเล มํสปิโณฺฑว นิมิตฺตํ อโหสิฯ โส มํสปิณฺฑเปโต ชาโตฯ

นิจฺฉวิวตฺถุสฺมิํ ตสฺส โอรพฺภิกสฺส เอฬเก วธิตฺวา นิจฺจเมฺม กตฺวา กปฺปิตชีวิกสฺส ปุริมนเยเนว นิจฺจมฺมํ เอฬกสรีรํ นิมิตฺตมโหสิฯ โส นิจฺฉวิเปโต ชาโตฯ

อสิโลมวตฺถุสฺมิํ โส สูกริโก ทีฆรตฺตํ นิวาปปุเฎฺฐ สูกเร อสินา วธิตฺวา วธิตฺวา ทีฆรตฺตํ ชีวิกํ กเปฺปสิฯ เตนสฺส อุกฺขิตฺตาสิกภาโวว นิมิตฺตํ อโหสิฯ ตสฺมา อสิโลมเปโต ชาโตฯ

สตฺติโลมวตฺถุสฺมิ โส มาควิโก เอกํ มิคญฺจ สตฺติญฺจ คเหตฺวา วนํ คนฺตฺวา ตสฺส มิคสฺส สมีปํ อาคตาคเต มิเค สตฺติยา วิชฺฌิตฺวา มาเรสิ, ตสฺส สตฺติยา วิชฺฌนกภาโวเยว นิมิตฺตํ อโหสิฯ ตสฺมา สตฺติโลมเปโต ชาโตฯ

อุสุโลมวตฺถุสฺมิํ **การณิโก**ติ ราชาปราธิเก อเนกาหิ การณาหิ ปีเฬตฺวา อวสาเน กเณฺฑน วิชฺฌิตฺวา มารณกปุริโสฯ โส กิร อสุกสฺมิํ ปเทเส วิโทฺธ มรตีติ ญตฺวาว วิชฺฌติฯ ตเสฺสวํ ชีวิกํ กเปฺปตฺวา นรเก อุปฺปนฺนสฺส ตโต ปกฺกาวเสเสน อิธูปปตฺติกาเล อุสุนา วิชฺฌนภาโวเยว นิมิตฺตํ อโหสิฯ ตสฺมา อุสุโลมเปโต ชาโตฯ

สูจิโลมวตฺถุสฺมิํ **สารถี**ติ อสฺสทมโกฯ โคทมโกติปิ **กุรุนฺทฎฺฐกถายํ**วุตฺตํฯ ตสฺส ปโตทสูจิยา วิชฺฌนภาโวเยว นิมิตฺตํ อโหสิฯ ตสฺมา สูจิโลมเปโต ชาโตฯ

ทุติยสูจิโลมวตฺถุสฺมิํ **สูจโก**ติ เปสุญฺญการโก ฯ โส กิร มนุเสฺส อญฺญมญฺญญฺจ ภินฺทิฯ ราชกุเล จ ''อิมสฺส อิมํ นาม อตฺถิ, อิมินา อิทํ นาม กต''นฺติ สูเจตฺวา สูเจตฺวา อนยพฺยสนํ ปาเปสิฯ ตสฺมา ยถาเนน สูเจตฺวา มนุสฺสา ภินฺนา, ตถา สูจีหิ เภทนทุกฺขํ ปจฺจนุโภตุํ กมฺมเมว นิมิตฺตํ กตฺวา สูจิโลมเปโต ชาโตฯ

อณฺฑภาริตวตฺถุสฺมิํ **คามกูโฎ**ติ วินิจฺฉยามโจฺจฯ ตสฺส กมฺมสภาคตาย กุมฺภมตฺตา มหาฆฎปฺปมาณา อณฺฑา อเหสุํฯ โส หิ ยสฺมา รโห ปฏิจฺฉนฺเน ฐาเน ลญฺชํ คเหตฺวา กูฎวินิจฺฉเยน ปากฎํ โทสํ กโรโนฺต สามิเก อสฺสามิเก อกาสิฯ ตสฺมาสฺส รหสฺสํ องฺคํ ปากฎํ นิพฺพตฺตํฯ ยสฺมา ทณฺฑํ ปฏฺฐเปโนฺต ปเรสํ อสยฺหํ ภารํ อาโรเปสิ, ตสฺมาสฺส รหสฺสงฺคํ อสยฺหภาโร หุตฺวา นิพฺพตฺตํฯ ยสฺมา ยสฺมิํ ฐาเน ฐิเตน สเมน ภวิตพฺพํ, ตสฺมิํ ฐตฺวา วิสโม อโหสิ, ตสฺมาสฺส รหสฺสเงฺค วิสมา นิสชฺชา อโหสีติฯ

ปารทาริกวตฺถุสฺมึ โส สโต ปรสฺส รกฺขิตํ โคปิตํ สสฺสามิกํ ผสฺสํ ผุสโนฺต มีฬฺหสุเขน กามสุเขน จิตฺตํ รมยิตฺวา กมฺมสภาคตาย คูถผสฺสํ ผุสโนฺต ทุกฺขมนุภวิตุํ ตตฺถ นิพฺพโตฺต ฯ **ทุฏฺฐพฺราหฺมณวตฺถุ** ปากฏเมวฯ

๒๓๐. นิจฺฉวิตฺถิวตฺถุสฺมึ ยสฺมา มาตุคาโม นาม อตฺตโน ผเสฺส อนิสฺสโร, สา จ ตํ สามิกสฺส สนฺตกํ ผสฺสํ เถเนตฺวา ปเรสํ อภิรตึ อุปฺปาเทสิ, ตสฺมา กมฺมสภาคตาย สุขสมฺผสฺสา ธํสิตฺวา ทุกฺขสมฺผสฺสํ อนุภวิตุํ นิจฺฉวิตฺถี หุตฺวา อุปปนฺนาฯ

มงฺคุลิตฺถิวตฺถุสฺมึ **มงฺคุลินฺ**ติ วิรูปํ ทุทฺทสิกํ พีภจฺฉํ, สา กิร อิกฺขณิกากมฺมํ ยกฺขทาสิกมฺมํ กโรนฺตี ''อิมินา จ อิมินา จ เอวํ พลิกเมฺม กเต อยํ นาม ตุมฺหากํ วฑฺฒิ ภวิสฺสตี''ติ มหาชนสฺส คนฺธปุปฺผาทีนิ วญฺจนาย คเหตฺวา มหาชนํ ทุทฺทิฏฺฐึ มิจฺฉาทิฏฺฐึ คณฺหาเปสิ, ตสฺมา ตาย กมฺมสภาคตาย คนฺธปุปฺผาทีนํ เถนิตตฺตา ทุคฺคนฺธา ทุทฺทสฺสนสฺส คาหิตตฺตา ทุทฺทสิกา วิรูปา พีภจฺฉา หุตฺวา นิพฺพตฺตาฯ

โอกิลินิวตฺถุสฺมึ **อุปฺปกฺกํ โอกิลินึ โอกิรินินฺ**ติ สา กิร องฺคารจิตเก นิปนฺนา วิปฺผนฺทมานา วิปริวตฺตมานา ปจฺจติ, ตสฺมา อุปฺปกฺกา เจว โหติ ขเรน อคฺคินา ปกฺกสรีรา; โอกิลินี จ กิลินฺนสรีรา พินฺทุพินฺทูนิ หิสฺสา สรีรโต ปคฺฆรนฺติฯ โอกิรินี จ องฺคารสมฺปริกิณฺณา, ตสฺสา หิเหฏฺฐโตปิ กึสุกปุปฺผวณฺณา องฺคารา, อุภยปเสฺสสุปิ , อากาสโตปิสฺสา อุปริ องฺคารา ปตนฺติ, เตน วุตฺตํ – ''อุปฺปกฺกํ โอกิลินึ โอกิรินิ''นฺติฯ **สา อิสฺสาปกตา สปตฺตึ องฺคารกฏาเหน โอกิรี**ติ ตสฺสา กิร กลิงฺครโญฺญ เอกา นาฏกินี องฺคารกฏาหํ สมีเป ฐเปตฺวา คตฺตโต อุทกญฺจ ปุญฺฉติ, ปาณินา จ เสทํ กโรติฯ ราชาปิ ตาย สทฺธึ กถญฺจ กโรติ, ปริตุฏฺฐาการญฺจ ทเสฺสติฯ อคฺคมเหสี ตํ อสหมานา อิสฺสาปกตา หุตฺวา อจิรปกฺกนฺตสฺส รโญฺญ ตํ องฺคารกฏาหํ คเหตฺวา ตสฺสา อุปริ องฺคาเร โอกิริฯ สา ตํ กมฺมํ กตฺวา ตาทิสํเยว วิปากํ ปจฺจนุภวิตุํ เปตโลเก นิพฺพตฺตาฯ

โจรฆาตกวตฺถุสฺมึ โส รโญฺญ อาณาย ทีฆรตฺตํ โจรานํ สีสานิ ฉินฺทิตฺวา เปตโลเก นิพฺพตฺตโนฺต อสีสกํ กพนฺธํ หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

ภิกฺขุวตฺถุสฺมึ **ปาปภิกฺขู**ติ ลามกภิกฺขุฯ โส กิร โลกสฺส สทฺธาเทยฺยํ จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชิตฺวา กายวจีทฺวาเรหิ อสํ ยโต ภินฺนาชีโว จิตฺตเกฬึ กีฬโนฺต วิจริฯ ตโต เอกํ พุทฺธนฺตรํ นิรเย ปจฺจิตฺวา เปตโลเก นิพฺพตฺตโนฺต ภิกฺขุสทิเสเนว อตฺตภาเวน นิพฺพตฺติฯ **ภิกฺขุนี-สิกฺขมานา-สามเณร-สามเณรีวตฺถูสุปิ** อยเมว วินิจฺฉโยฯ

๒๓๑. ตโปทาวตฺถุสฺมึ **อโจฺฉทโก**ติ ปสโนฺนทโกฯ **สีโตทโก**ติ สีตลอุทโกฯ **สาโตทโก**ติ มธุโรทโกฯ **เสตโก**ติ ปริสุโทฺธ นิเสฺสวาลปณกกทฺทโมฯ **สุปฺปติโตฺถ**ติ สุนฺทเรหิ ติเตฺถหิ อุปปโนฺนฯ **รมณีโย**ติ รติชนโกฯ **จกฺกมตฺตานี**ติ รถจกฺกปฺปมาณานิฯ **กุถิตา สนฺทตี**ติ ตตฺรา สนฺตตฺตา หุตฺวา สนฺทติฯ **ยตายํ ภิกฺขเว**ติ ยโต อยํ ภิกฺขเวฯ **โส ทโห**ติ โส รหโทฯ กุโต ปนายํ สนฺทตีติ? เวภารปพฺพตสฺส กิร เหฏฺฐา ภุมฺมฏฺฐกนาคานํ ปญฺจโยชนสติกํ นาคภวนํ เทวโลกสทิสํ มณิมเยน ตเลน อารามุยฺยาเนหิ จ สมนฺนาคตํ; ตตฺถ นาคานํ กีฬนฏฺฐาเน โส อุทกทโห, ตโต อยํ ตโปทา สนฺทติฯ **ทฺวินฺนํ มหานิรยานํ อนฺตริกาย อาคจฺฉตี**ติ ราชคหนครํ กิร อาวิเณฺชตฺวา มหาเปตโลโก, ตตฺถ ทฺวินฺนํ มหาโลหกุมฺภินิรยานํ อนฺตเรน อยํ ตโปทา อาคจฺฉติ, ตสฺมา กุถิตา สนฺทตีติฯ

ยุทฺธวตฺถุสฺมิํ **นนฺที จรตี**ติ วิชยเภรี อาหิณฺฑติฯ **ราชา อาวุโส ลิจฺฉวีหี**ติ เถโร กิร อตฺตโน ทิวาฏฺฐาเน จ รตฺติฏฺฐาเน จ นิสีทิตฺวา ‘‘ลิจฺฉวโย กตหตฺถา กตูปาสนา, ราชา จ เตหิ สทฺธิํ สมฺปหารํ เทตี’’ติ อาวชฺชโนฺต ทิเพฺพน จกฺขุนา ราชานํ ปราชิตํ ปลายมานํ อทฺทสฯ ตโต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา **‘‘ราชา อาวุโส ตุมฺหากํ อุปฏฺฐาโก ลิจฺฉวีหิ ปภโคฺค’’**ติ อาหฯ **สจฺจํ, ภิกฺขเว, โมคฺคลฺลาโน อาหา**ติ ปราชิกกาเล อาวชฺชิตฺวา ยํ ทิฏฺฐํ ตํ ภณโนฺต สจฺจํ อาหฯ

๒๓๒. นาโคคาหวตฺถุสฺมิํ **สปฺปินิกายา**ติ เอวํนามิกายฯ **อาเนญฺชํ สมาธิ**นฺติ อเนชํ อจลํ กายวาจาวิปฺผนฺทวิรหิตํ จตุตฺถชฺฌานสมาธิํฯ **นาคาน**นฺติ หตฺถีนํฯ **โอคยฺห อุตฺตรนฺตาน**นฺติ โอคยฺห โอคาเหตฺวา ปุน อุตฺตรนฺตานํฯ เต กิร คมฺภีรํ อุทกํ โอตริตฺวา ตตฺถ นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ โสณฺฑาย อุทกํ คเหตฺวา อญฺญมญฺญํ อาโลเลนฺตา อุตฺตรนฺติ, เตสํ เอวํ โอคยฺห อุตฺตรนฺตานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **โกญฺจํ กโรนฺตาน**นฺติ นทีตีเร ฐตฺวา โสณฺฑํ มุเข ปกฺขิปิตฺวา โกญฺจนาทํ กโรนฺตานํฯ **สทฺทํ อโสฺสสิ**นฺติ ตํ โกญฺจนาทสทฺทํ อโสฺสสิํฯ **อเตฺถโส, ภิกฺขเว, สมาธิ โส จ โข อปริสุโทฺธ**ติ อตฺถิ เอโส สมาธิ โมคฺคลฺลานสฺส, โส จ โข ปริสุโทฺธ น โหติฯ เถโร กิร ปพฺพชิตโต สตฺตเม ทิวเส ตทหุอรหตฺตปฺปโตฺต อฏฺฐสุ สมาปตฺตีสุ ปญฺจหากาเรหิ อนาจิณฺณวสีภาโว สมาธิปริปนฺถเก ธเมฺม น สุฏฺฐุ ปริโสเธตฺวา อาวชฺชนสมาปชฺชนาธิฏฺฐานวุฏฺฐานปจฺจเวกฺขณานํ สญฺญามตฺตกเมว กตฺวา จตุตฺถชฺฌานํ อเปฺปตฺวา นิสิโนฺน, ฌานงฺคหิ วุฏฺฐาย นาคานํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘อโนฺตสมาปตฺติยํ อโสฺสสิ’’นฺติ เอวํสญฺญี อโหสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อเตฺถโส, ภิกฺขเว, สมาธิ; โส จ โข อปริสุโทฺธ’’ติฯ

โสภิตวตฺถุสฺมิํ **อหํ, อาวุโส, ปญฺจ กปฺปสตานิ อนุสฺสรามี**ติ เอกาวชฺชเนน อนุสฺสรามีติ อาหฯ อิตรถา หิ อนจฺฉริยํ อริยสาวกานํ ปฏิปาฏิยา นานาวชฺชเนน ตสฺส ตสฺส อตีเต นิวาสสฺส อนุสฺสรณนฺติ น ภิกฺขู อุชฺฌาเยยฺยุํฯ ยสฺมา ปเนส ‘‘เอกาวชฺชเนน อนุสฺสรามี’’ติ อาห, ตสฺมา ภิกฺขู อุชฺฌายิํสุฯ **อเตฺถสา, ภิกฺขเว, โสภิตสฺส, สา จ โข เอกาเยว ชาตี**ติ ยํ โสภิโต ชาติํ อนุสฺสรามีติ อาห, อเตฺถสา ชาติ โสภิตสฺส, สา จ โข เอกาเยว อนนฺตรา น อุปฺปฏิปาฏิยา อนุสฺสริตาติ อธิปฺปาโยฯ

กถํ ปนายํ เอตํ อนุสฺสรีติ? อยํ กิร ปญฺจนฺนํ กปฺปสตานํ อุปริ ติตฺถายตเน

ปพฺพชิตฺวา อสญฺญสมาปตฺติํ นิพฺพเตฺตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน กาลํ กตฺวา อสญฺญภเว นิพฺพตฺติฯ ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา อวสาเน มนุสฺสโลเก อุปฺปโนฺน สาสเน ปพฺพชิตฺวา ติโสฺส วิชฺชา สจฺฉากาสิฯ โส ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรมาโน อิมสฺมิํ อตฺตภาเว ปฏิสนฺธิํ ทิสฺวา ตโต ปรํ ตติเย อตฺตภาเว จุติเมว อทฺทสฯ อถ อุภินฺนมนฺตรา อจิตฺตกํ อตฺตภาวํ อนุสฺสริตุํ อสโกฺกโนฺต นยโต สลฺลเกฺขสิ – ‘‘อทฺธาอหํ อสญฺญภเว นิพฺพโตฺต’’ติฯ เอวํ สลฺลเกฺขเนฺตน ปนาเนน ทุกฺกรํ กตํ, สตธา ภินฺนสฺส วาลสฺส โกฏิยา โกฏิ ปฏิวิทฺธา, อากาเส ปทํ ทสฺสิตํฯ ตสฺมา นํ ภควา อิมสฺมิํเยว วตฺถุสฺมิํ เอตทเคฺค ฐเปสิ – ‘‘เอตทคฺคํ ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรนฺตานํ ยทิทํ โสภิโต’’ติ (อ. นิ. ๑.๒๑๙, ๒๒๗)ฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิคมนวณฺณนา

๒๓๓. อุทฺทิฏฺฐา โข อายสฺมนฺโต จตฺตาโร ปาราชิกา ธมฺมาติ อิทํ อิธ อุทฺทิฏฺฐปาราชิกปริทีปนเมวฯ สโมธาเนตฺวา ปน สพฺพาเนว จตุวีสติ ปาราชิกานิ เวทิตพฺพานิฯ กตมานิ จตุวีสติ? ปาฬิยํ อาคตานิ ตาว ภิกฺขูนํ จตฺตาริ, ภิกฺขุนีนํ อสาธารณานิ จตฺตารีติ อฏฺฐฯ เอกาทส อภพฺพปุคฺคลา, เตสุ ปณฺฑกติรจฺฉานคตอุภโตพฺยญฺชนกา, ตโย วตฺถุวิปนฺนา อเหตุกปฏิสนฺธิกา, เตสํ สโคฺค อวาริโต มโคฺค ปน วาริโต, อภพฺพา หิ เต มคฺคปฺปฏิลาภาย วตฺถุวิปนฺนตฺตาติฯ ปพฺพชฺชาปิ เนสํ ปฏิกฺขิตฺตา, ตสฺมา เตปิ ปาราชิกาฯ เถยฺยสํวาสโก, ติตฺถิยปกฺกนฺตโก, มาตุฆาตโก, ปิตุฆาตโก, อรหนฺตฆาตโก, ภิกฺขุนีทูสโก, โลหิตุปฺปาทโก, สงฺฆเภทโกติ อิเม อฏฺฐ อตฺตโน กิริยาย วิปนฺนตฺตา อภพฺพฏฺฐานํ ปตฺตาติ ปาราชิกาวฯ เตสุ เถยฺยสํวาสโก, ติตฺถิยปกฺกนฺตโก, ภิกฺขุนีทูสโกติ อิเมสํ ติณฺณํ สโคฺค อวาริโต มโคฺค ปน วาริโตวฯ อิตเรสํ ปญฺจนฺนํ อุภยมฺปิ วาริตํฯ เต หิ อนนฺตรภเว นรเก นิพฺพตฺตนกสตฺตาฯ อิติ อิเม จ เอกาทส, ปุริมา จ อฏฺฐาติ เอกูนวีสติฯ เต คิหิลิเงฺค รุจิํ อุปฺปาเทตฺวา คิหินิวาสนนิวตฺถาย ภิกฺขุนิยา สทฺธิํ วีสติฯ สา หิ อชฺฌาจารวีติกฺกมํ อกตฺวาปิ เอตฺตาวตาว อสฺสมณีติ อิมานิ ตาว วีสติ ปาราชิกานิฯ

อปรานิปิ – ลมฺพี, มุทุปิฏฺฐิโก, ปรสฺส องฺคชาตํ มุเขน คณฺหาติ, ปรสฺส องฺคชาเต อภินิสีทตีติ อิเมสํ จตุนฺนํ วเสน จตฺตาริ อนุโลมปาราชิกานีติ วทนฺติฯ เอตานิ หิ ยสฺมา อุภินฺนํ ราควเสน สทิสภาวูปคตานํ ธโมฺม ''เมถุนธโมฺม''ติ วุจฺจติฯ ตสฺมา เอเตน ปริยาเยน เมถุนธมฺมํ อปฺปฏิเสวิตฺวาเยว เกวลํ มเคฺคน มคฺคปฺปเวสนวเสน อาปชฺชิตพฺพตฺตา เมถุนธมฺมปาราชิกสฺส อนุโลเมนฺตีติ อนุโลมปาราชิกานีติ วุจฺจนฺติฯ อิติ อิมานิ จ จตฺตาริ ปุริมานิ จ วีสตีติ สโมธาเนตฺวา สพฺพาเนว จตุวีสติ ปาราชิกานิ เวทิตพฺพานิฯ

น ลภติ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ สํวาสนฺติ อุโปสถ-ปวารณ-ปาติโมกฺขุเทฺทส-สงฺฆกมฺมปฺปเภทํ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ สํวาสํ น ลภติฯ **ยถา ปุเร ตถา ปจฺฉา**ติ ยถา ปุเพฺพ คิหิกาเล อนุปสมฺปนฺนกาเล จ ปจฺฉา ปาราชิกํ อาปโนฺนปิ ตเถว อสํวาโส โหติฯ นตฺถิ ตสฺส ภิกฺขูหิ สทฺธิํ อุโปสถปวารณปาติโมกฺขุเทฺทสสงฺฆกมฺมปฺปเภโท สํวาโสติ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ สํวาสํ น ลภติฯ **ตตฺถายสฺมเนฺต ปุจฺฉามี**ติ เตสุ จตูสุ ปาราชิเกสุ อายสฺมเนฺต ''กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา''ติ ปุจฺฉามิฯ **กจฺจิตฺถา**ติ กจฺจิ เอตฺถ; เอเตสุ จตูสุ ปาราชิเกสุ กจฺจิ ปริสุทฺธาติ อโตฺถฯ อถ วา **กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา**ติ กจฺจิ ปริสุทฺธา อตฺถ, ภวถาติ อโตฺถฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย

จตุตฺถปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สงฺฆาทิเสสกณฺฑํ

๑. สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา

ยํ ปาราชิกกณฺฑสฺส, สงฺคีตํ สมนนฺตรํ;
ตสฺส เตรสกสฺสายมปุพฺพปทวณฺณนาฯ

๒๓๔. เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา เสยฺยสโก อนภิรโต พฺรหฺมจริยํ จรตีติ เอตฺถ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํฯ **เสยฺยสโก**ติ ตสฺส ภิกฺขุโน นามํฯ **อนภิรโต**ติ วิกฺขิตฺตจิตฺโต กามราคปริฬาเหน ปริฑยฺหมาโน น ปน คิหิภาวํ ปตฺถยมาโนฯ **โส เตน กิโส โหตี**ติ โส เสยฺยสโก เตน อนภิรตภาเวน กิโส โหติฯ

อทฺทสา โข อายสฺมา อุทายีติ เอตฺถ **อุทายี**ติ ตสฺส เถรสฺส นามํ, อยญฺหิ เสยฺยสกสฺส อุปชฺฌาโย ลาฬุทายี นาม ภนฺตมิคสปฺปฏิภาโค นิทฺทารามตาทิมนุยุตฺตานํ อญฺญตโร โลลภิกฺขุฯ **กจฺจิ โน ตฺวนฺ**ติ กจฺจิ นุ ตฺวํฯ **ยาวทตฺถํ ภุญฺชา**ติอาทีสุ ยาวตา อโตฺถติ ยาวทตฺถํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยาวตา เต โภชเนน อโตฺถ ยตฺตกํ ตฺวํ อิจฺฉสิ ตตฺตกํ ภุญฺช, ยตฺตกํ กาลํ รตฺตึ วา ทิวา วา สุปิตุํ อิจฺฉสิ ตตฺตกํ สุป, มตฺติกาทีหิ กายํ อุพฺพเฏฺฏตฺวา จุณฺณาทีหิ ฆํสิตฺวา ยตฺตกํ นฺหานํ อิจฺฉสิ ตตฺตกํ นฺหาย, อุเทฺทเสน วา ปริปุจฺฉาย วา วตฺตปฏิปตฺติยา วา กมฺมฏฺฐาเนน วา อโตฺถ นตฺถีติฯ **ยทา เต อนภิรติ อุปฺปชฺชตี**ติ ยสฺมึ กาเล ตว กามราควเสน อุกฺกณฺฐิตตา วิกฺขิตฺตจิตฺตตา อุปฺปชฺชติฯ **ราโค จิตฺตํ อนุทฺธํเสตี**ติ กามราโค จิตฺตํ ธํเสติ ปธํเสติ วิกฺขิปติ เจว มิลาเปติ จฯ **ตทา หเตฺถน อุปกฺกมิตฺวา อสุจึ โมเจหี**ติ ตสฺมึ กาเล หเตฺถน วายมิตฺวา อสุจิโมจนํ กโรหิ, เอวญฺหิ เต จิเตฺตกคฺคตา ภวิสฺสติฯ อิติ ตํ อุปชฺฌาโย อนุสาสิ ยถา ตํ พาโล พาลํ มโค มคํฯ

๒๓๕. **เตสํ มุฏฺฐสฺสตีนํ อสมฺปชานานํ นิทฺทํ โอกฺกมนฺตานนฺ**ติ สติสมฺปชญฺญํ ปหาย นิทฺทํ โอตรนฺตานํฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ นิทฺทํ โอกฺกมนฺตานํ อพฺยากโต ภวงฺควาโร ปวตฺตติ, สติสมฺปชญฺญวาโร คฬติ, ตถาปิ สยนกาเล มนสิกาโร กาตโพฺพฯ ทิวา สุปเนฺตน ยาว นฺหาตสฺส ภิกฺขุโน เกสา น สุกฺขนฺติ ตาว สุปิตฺวา วุฏฺฐหิสฺสามีติ สอุสฺสาเหน สุปิตพฺพํฯ รตฺตึ สุปเนฺตน เอตฺตกํ นาม รตฺติภาคํ สุปิตฺวา จเนฺทน วา ตารกาย วา อิทํ นาม ฐานํ ปตฺตกาเล วุฏฺฐหิสฺสามีติ สอุสฺสาเหน สุปิตพฺพํฯ พุทฺธานุสฺสติอาทีสุ จ ทสสุ กมฺมฏฺฐาเนสุ เอกํ อญฺญํ วา จิตฺตรุจิยํ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวาว นิทฺทา โอกฺกมิตพฺพาฯ เอวํ กโรเนฺต หิ สโต สมฺปชาโน สติญฺจ สมฺปชญฺญญฺจ อวิชหิตฺวาว นิทฺทํ โอกฺกมตีติ วุจฺจติฯ เต ปน ภิกฺขู พาลา โลลา ภนฺตมิคสปฺปฏิภาคา น เอวมกํสุฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เตสํ มุฏฺฐสฺสตีนํ อสมฺปชานานํ นิทฺทํ โอกฺกมนฺตาน’’นฺติฯ

อตฺถิ เจตฺถ เจตนา ลพฺภตีติ เอตฺถ จ สุปินเนฺต อสฺสาทเจตนา อตฺถิ อุปลพฺภติฯ **อเตฺถสา, ภิกฺขเว, เจตนา; สา จ โข อโพฺพหาริกา**ติ ภิกฺขเว เอสา อสฺสาทเจตนา อตฺถิ, สา จ โข อวิสเย อุปฺปนฺนตฺตา อโพฺพหาริกา, อาปตฺติยา องฺคํ น โหติฯ อิติ ภควา สุปินเนฺต เจตนาย อโพฺพหาริกภาวํ ทเสฺสตฺวา ‘‘เอวญฺจ ปน ภิกฺขเว อิมํ สิกฺขาปทํ อุทฺทิเสยฺยาถ, **สเญฺจตนิกา สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ อญฺญตฺร สุปินนฺตา สงฺฆาทิเสโส**’’ติ สานุปญฺญตฺติกํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิฯ

๒๓๖-๒๓๗. ตตฺถ สํวิชฺชติ เจตนา อสฺสาติ สเญฺจตนา, สเญฺจตนาว **สเญฺจตนิกา,** สเญฺจตนา วา อสฺสา อตฺถีติ สเญฺจตนิกาฯ ยสฺมา ปน ยสฺส สเญฺจตนิกา สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ โหติ โส ชานโนฺต สญฺชานโนฺต โหติ, สา จสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ เจจฺจ อภิวิตริตฺวา วีติกฺกโม โหติ, ตสฺมา พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา อตฺถเมว ทเสฺสตุํ **“ชานโนฺต สญฺชานโนฺต เจจฺจ อภิวิตริตฺวา วีติกฺกโม”**ติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ชานโนฺต**ติ อุปกฺกมามีติ ชานโนฺตฯ **สญฺชานโนฺต**ติ สุกฺกํ โมเจมีติ สญฺชานโนฺต, เตเนว อุปกฺกมชานนากาเรน สทฺธึ ชานโนฺตติ อโตฺถฯ **เจจฺจา**ติ โมจนสฺสาทเจตนาวเสน เจเตตฺวา ปกเปฺปตฺวาฯ **อภิวิตริตฺวา**ติ อุปกฺกมวเสน มทฺทโนฺต นิราสงฺกจิตฺตํ เปเสตฺวาฯ **วีติกฺกโม**ติ เอวํ ปวตฺตสฺส โย วีติกฺกโม อยํ สเญฺจตนิกา สทฺทสฺส สิขาปฺปโตฺต อโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ สุกฺกวิสฺสฏฺฐีติ เอตฺถ ยสฺส สุกฺกสฺส วิสฺสฏฺฐิ ตํ ตาว สงฺขฺยาโต วณฺณเภทโต จ ทเสฺสตุํ **“สุกฺกนฺติ ทส สุกฺกานี”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ สุกฺกานํ อาสยเภทโต ธาตุนานตฺตโต จ นีลาทิวณฺณเภโท เวทิตโพฺพฯ

วิสฺสฏฺฐีติ วิสฺสโคฺค, อตฺถโต ปเนตํ ฐานาจาวนํ โหติ, เตนาห – ‘‘วิสฺสฏฺฐีติ ฐานโตจาวนา วุจฺจตี’’ติฯ ตตฺถ วตฺถิสีสํ กฏิ กาโยติ ติธา สุกฺกสฺส ฐานํ ปกเปฺปนฺติ, เอโก กิราจริโย ‘‘วตฺถิสีสํ สุกฺกสฺส ฐาน’’นฺติ อาหฯ เอโก ‘‘กฏี’’ติ, เอโก ‘‘สกโล กาโย’’ติ, เตสุ ตติยสฺส ภาสิตํ สุภาสิตํฯ เกสโลมนขทนฺตานญฺหิ มํสวินิมุตฺตฏฺฐานํ อุจฺจารปสฺสาวเขฬสิงฺฆาณิกาถทฺธสุกฺขจมฺมานิ จ วเชฺชตฺวา อวเสโส ฉวิมํสโลหิตานุคโต สโพฺพปิ กาโย กายปฺปสาทภาวชีวิตินฺทฺริยาพทฺธปิตฺตานํ สมฺภวสฺส จ ฐานเมวฯ ตถา หิ ราคปริยุฏฺฐาเนนาภิภูตานํ หตฺถีนํ อุโภหิ กณฺณจูฬิกาหิ สมฺภโว นิกฺขมติ, มหาเสนราชา จ ราคปริยุฏฺฐิโต สมฺภวเวคํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต สเตฺถน พาหุสีสํ ผาเลตฺวา วณมุเขน นิกฺขนฺตํ สมฺภวํ ทเสฺสสีติฯ

เอตฺถ ปน ปฐมสฺส อาจริยสฺส วาเท โมจนสฺสาเทน นิมิเตฺต อุปกฺกมโต ยตฺตกํ เอกา ขุทฺทกมกฺขิกา ปิเวยฺย ตตฺตเก อสุจิมฺหิ วตฺถิสีสโต มุญฺจิตฺวา ทกโสตํ โอติณฺณมเตฺต พหินิกฺขเนฺต วา อนิกฺขเนฺต วา สงฺฆาทิเสโสฯ ทุติยสฺส วาเท ตเถว กฏิโต มุจฺจิตฺวา ทกโสตํ โอติณฺณมเตฺต, ตติยสฺส วาเท ตเถว สกลกายํ สโงฺขเภตฺวา ตโต มุจฺจิตฺวา ทกโสตํ โอติณฺณมเตฺต พหิ นิกฺขเนฺต วา อนิกฺขเนฺต วา สงฺฆาทิเสโสฯ ทกโสโตโรหณเญฺจตฺถ อธิวาเสตฺวา อนฺตรา นิวาเรตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย วุตฺตํ, ฐานา จุตญฺหิ อวสฺสํ ทกโสตํ โอตรติฯ ตสฺมา ฐานา จาวนมเตฺตเนเวตฺถ อาปตฺติ เวทิตพฺพา, สา จ โข นิมิเตฺต อุปกฺกมนฺตเสฺสว หตฺถปริกมฺมปาทปริกมฺมคตฺตปริกมฺมกรเณน สเจปิ อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ อยํ สพฺพาจริยสาธารณวินิจฺฉโยฯ

อญฺญตฺร สุปินนฺตาติ เอตฺถ สุปิโน เอว **สุปินโนฺต,** ตํ ฐเปตฺวา อปเนตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ ตญฺจ ปน สุปินํ ปสฺสโนฺต จตูหิ การเณหิ ปสฺสติ ธาตุโกฺขภโต วา อนุภูตปุพฺพโต วา เทวโต ปสํหารโต วา ปุพฺพนิมิตฺตโต วาติฯ

ตตฺถ ปิตฺตาทีนํ โขภกรณปจฺจยโยเคน ขุภิตธาตุโก ธาตุโกฺขภโต สุปินํ ปสฺสติ, ปสฺสโนฺต จ นานาวิธํ สุปินํ ปสฺสติ – ปพฺพตา ปตโนฺต วิย, อากาเสน คจฺฉโนฺต วิย, วาฬมิคหตฺถีโจราทีหิ อนุพโทฺธ วิย โหติฯ อนุภูตปุพฺพโต ปสฺสโนฺต ปุเพฺพ อนุภูตปุพฺพํ อารมฺมณํ ปสฺสติฯ เทวโตปสํหารโต ปสฺสนฺตสฺส เทวตา อตฺถกามตาย วา อนตฺถกามตาย วา อตฺถาย วา อนตฺถาย วา นานาวิธานิ อารมฺมณานิ อุปสํหรนฺติ, โส ตาสํ เทวตานํ อานุภาเวน ตานิ อารมฺมณานิ ปสฺสติฯ ปุพฺพนิมิตฺตโต ปสฺสโนฺต ปุญฺญาปุญฺญวเสน อุปฺปชฺชิตุกามสฺส อตฺถสฺส

วา อนตฺถสฺส วา ปุพฺพนิมิตฺตภูตํ สุปินํ ปสฺสติ, โพธิสตฺตสฺสมาตา วิย ปุตฺตปฏิลาภนิมิตฺตํ, โพธิสตฺต วิย ปญฺจ มหาสุปิเน (อ. นิ. ๕.๑๙๖), โกสลราชา วิย โสฬส สุปิเนติฯ

ตตฺถ ยํ ธาตุกฺขภโต อนุภูตปุพฺพโต จ สุปินํ ปสฺสติ น ตํ สจฺจํ โหติฯ ยํ เทวโตปสํหารโต ปสฺสติ ตํ สจฺจํ วา โหติ อลีกํ วา, กุทฺธา หิ เทวตา อุปาเยน วินาเสตุกามา วิปรีตมฺปิ กตฺวา ทเสฺสนฺติฯ ยํ ปน ปุพฺพนิมิตฺตโต ปสฺสติ ตํ เอกนฺตสจฺจเมว โหติฯ เอเตสญฺจ จตุนฺนํ มูลการณานํ สํสคฺคเภทโตปิ สุปินเภโท โหติเยวฯ

ตญฺจ ปเนตํ จตุพฺพิธมฺปิ สุปินํ เสกฺขปุถุชฺชนาว ปสฺสนฺติ อปฺปหีนวิปลฺลาสตฺตา, อเสกฺขา ปน น ปสฺสนฺติ ปหีนวิปลฺลาสตฺตาฯ กึ ปเนตํ ปสฺสโนฺต สุโตฺต ปสฺสติ ปฏิพุโทฺธ, อุทาหุ เนว สุโตฺต น ปฏิพุโทฺธติ? กิเญฺจตฺถ ยทิ ตาว สุโตฺต ปสฺสติ อภิธมฺมวิโรโธ อาปชฺชติ, ภวงฺคจิเตฺตน หิ สุปติ ตํ รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณํ ราคาทิสมฺปยุตฺตํ วา น โหติ, สุปินํ ปสฺสนฺตสฺส จ อีทิสานิ จิตฺตานิ อุปฺปชฺชนฺติฯ อถ ปฏิพุโทฺธ ปสฺสติ วินยวิโรโธ อาปชฺชติ, ยญฺหิ ปฏิพุโทฺธ ปสฺสติ ตํ สโพฺพหาริกจิเตฺตน ปสฺสติ, สโพฺพหาริกจิเตฺตน จ กเต วีติกฺกเม อนาปตฺติ นาม นตฺถิฯ สุปินํ ปสฺสเนฺตน ปน กเตปิ วีติกฺกเม เอกนฺตํ อนาปตฺติ เอวฯ อถ เนว สุโตฺต น ปฏิพุโทฺธ ปสฺสติ, โก นาม ปสฺสติ; เอวญฺจ สติ สุปินสฺส อภาโวว อาปชฺชตีติ, น อภาโวฯ กสฺมา ? ยสฺมา กปิมิทฺธปเรโต ปสฺสติฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘กปิมิทฺธปเรโต โข, มหาราช, สุปินํ ปสฺสตี’’ติฯ **กปิมิทฺธปเรโต**ติ มกฺกฏนิทฺทาย ยุโตฺตฯ ยถา หิ มกฺกฏสฺส นิทฺทา ลหุปริวตฺตา โหติ; เอวํ ยา นิทฺทา ปุนปฺปุนํ กุสลาทิจิตฺตโวกิณฺณตฺตา ลหุปริวตฺตา, ยสฺสา ปวตฺติยํ ปุนปฺปุนํ ภวงฺคโต อุตฺตรณํ โหติ ตาย ยุโตฺต สุปินํ ปสฺสติ, เตนายํ สุปิโน กุสโลปิ โหติ อกุสโลปิ อพฺยากโตปิฯ ตตฺถ สุปินเนฺต เจติยวนฺทนธมฺมสฺสวนธมฺมเทสนาทีนิ กโรนฺตสฺส กุสโล, ปาณาติปาตาทีนิ กโรนฺตสฺส อกุสโล, ทฺวีหิ อเนฺตหิ มุโตฺต อาวชฺชนตทารมฺมณกฺขเณ อพฺยากโตติ เวทิตโพฺพฯ สฺวายํ ทุพฺพลวตฺถุกตฺตา เจตนาย ปฏิสนฺธึ อากฑฺฒิตุํ อสมโตฺถ, ปวเตฺต ปน อเญฺญหิ กุสลากุสเลหิ อุปตฺถมฺภิโต วิปากํ เทติฯ กิญฺจาปิ วิปากํ เทติ? อถ โข อวิสเย อุปฺปนฺนตฺตา อโพฺพหาริกาว สุปินนฺตเจตนาฯ เตนาห – **‘‘ฐเปตฺวา สุปินนฺต’’**นฺติฯ

สงฺฆาทิเสโสติ อิมสฺส อาปตฺตินิกายสฺส นามํฯ ตสฺมา ยา อญฺญตฺร สุปินนฺตา สเญฺจตนิกา สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ , อยํ สงฺฆาทิเสโส นาม อาปตฺตินิกาโยติ เอวเมตฺถ สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพ ฯ วจนโตฺถ ปเนตฺถ สโงฺฆ อาทิมฺหิ เจว เสเส จ อิจฺฉิตโพฺพ อสฺสาติ สงฺฆาทิเสโสฯ กึ วุตฺตํ โหติ? อิมํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาตุกามสฺส ยํ ตํ อาปตฺติวุฏฺฐานํ, ตสฺส อาทิมฺหิ เจว ปริวาสทานตฺถาย อาทิโต เสเส จ มเชฺฌ มานตฺตทานตฺถาย มูลาย ปฏิกสฺสเนน วา สห มานตฺตทานตฺถาย อวสาเน อพฺภานตฺถาย สโงฺฆ อิจฺฉิตโพฺพฯ น เหตฺถ เอกมฺปิ กมฺมํ วินา สเงฺฆน สกฺกา กาตุนฺติ สโงฺฆ อาทิมฺหิ เจว เสเส จ อิจฺฉิตโพฺพ อสฺสาติ สงฺฆาทิเสโสติฯ พฺยญฺชนํ ปน อนาทิยิตฺวา อตฺถเมว ทเสฺสตุํ ‘‘สโงฺฆว ตสฺสา อาปตฺติยา ปริวาสํ เทติ, มูลาย ปฏิกสฺสติ, มานตฺตํ เทติ, อเพฺภติ น สมฺพหุลา น เอกปุคฺคโล, เตน วุจฺจติ สงฺฆาทิเสโส’’ติ อิทมสฺส ปทภาชนํ –

‘‘สงฺฆาทิเสโสติ ยํ วุตฺตํ, ตํ สุโณหิ ยถาตถํ;
สโงฺฆว เทติ ปริวาสํ, มูลาย ปฏิกสฺสติ;
มานตฺตํ เทติ อเพฺภติ, เตเนตํ อิติ วุจฺจตี’’ติฯ (ปริ. ๓๓๙) –

ปริวาเร วจนการณญฺจ วุตฺตํ, ตตฺถ ปริวาสทานาทีนิ **สมุจฺจยกฺขนฺธเก** วิตฺถารโต อาคตานิ, ตเตฺถว เนสํ สํวณฺณนํ กริสฺสามฯ

ตเสฺสว อาปตฺตินิกายสฺสาติ ตสฺส เอว อาปตฺติสมูหสฺสฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ อยํ เอกาว อาปตฺติ, รูฬฺหิสเทฺทน ปน อวยเว สมูหโวหาเรน วา ‘‘นิกาโย’’ติ วุโตฺต – ‘‘เอโก เวทนากฺขนฺโธ, เอโก วิญฺญาณกฺขนฺโธ’’ติอาทีสุ วิยฯ

เอวํ อุทฺทิฎฺฐสิกฺขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภชิตฺวา อิทานิ อิมํ สุกฺกวิสฺสฎฺฐึ อาปชฺชนฺตสฺส อุปายญฺจ กาลญฺจ อธิปฺปายญฺจ อธิปฺปายวตฺถุญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘อชฺฌตฺตรูเป โมเจตี’’**ติอาทิมาหฯ เอตฺถ หิ อชฺฌตฺตรูปาทีหิ จตูหิ ปเทหิ อุปาโย ทสฺสิโต, อชฺฌตฺตรูเป วา โมเจยฺย พหิทฺธารูเป วา อุภยตฺถ วา อากาเส วา กฎึ กเมฺปโนฺต, อิโต ปรํ อโญฺญ อุปาโย นตฺถิฯ ตตฺถ รูเป ฆเฎฺฎตฺวา โมเจโนฺตปิ รูเปน ฆเฎฺฎตฺวา โมเจโนฺตปิ รูเป โมเจติเจฺจว เวทิตโพฺพฯ รูเป หิ สติ โส โมเจติ น รูปํ อลภิตฺวาฯ ราคูปตฺถมฺภาทีหิ ปน ปญฺจหิ กาโล ทสฺสิโตฯ ราคูปตฺถมฺภาทิกาเลสุ หิ องฺคชาตํ กมฺมนิยํ โหติ, ยสฺส กมฺมนิยเตฺต สติ โมเจติฯ อิโต ปรํ อโญฺญ กาโล นตฺถิ, น หิ วินา ราคูปตฺถมฺภาทีหิ ปุพฺพณฺหาทโย กาลเภทา โมจเน นิมิตฺตํ โหนฺติฯ

อาโรคฺยตฺถายาติอาทีหิ ทสหิ อธิปฺปาโย ทสฺสิโต, เอวรูเปน หิ อธิปฺปายเภเทน โมเจติ น อญฺญถาฯ นีลาทีหิ ปน ทสหิ นวมสฺส อธิปฺปายสฺส วตฺถุ ทสฺสิตํ, วีมํสโนฺต หิ นีลาทีสุ อญฺญตรสฺส วเสน วีมํสติ น เตหิ วินิมุตฺตนฺติฯ

๒๓๘. อิโต ปรํ ปน อิเมสํเยว อชฺฌตฺตรูปาทีนํ ปทานํ ปกาสนตฺถํ **‘‘อชฺฌตฺตรูเปติ อชฺฌตฺตํ อุปาทิเนฺน รูเป**’’ติอาทิ วุตฺตํ, ตตฺถ **อชฺฌตฺตํ อุปาทิเนฺน รูเป**ติ อตฺตโน หตฺถาทิเภเท รูเปฯ **พหิทฺธา อุปาทิเนฺน**ติ ปรสฺส ตาทิเสเยวฯ **อนุปาทิเนฺน**ติ ตาฬจฺฉิทฺทาทิเภเทฯ **ตทุภเย**ติ อตฺตโน จ ปรสฺส จ รูเป, อุภยฆฎฺฎนวเสเนตํ วุตฺตํฯ อตฺตโน รูเปน จ อนุปาทินฺนรูเปน จ เอกโต ฆฎฺฎเนปิ ลพฺภติฯ **อากาเส วายมนฺตสฺสา**ติ เกนจิ รูเปน อฆเฎฺฎตฺวา อากาเสเยว กฎิกมฺปนปโยเคน องฺคชาตํ จาเลนฺตสฺสฯ

ราคูปตฺถเมฺภติ ราคสฺส พลวภาเว, ราเคน วา องฺคชาตสฺส อุปตฺถเมฺภ, ถทฺธภาเว สญฺชาเตติ วุตฺตํ โหติฯ **กมฺมนิยํ โหตี**ติ โมจนกมฺมกฺขมํ อชฺฌตฺตรูปาทีสุ อุปกฺกมารหํ โหติฯ

อุจฺจาลิงฺคปาณกทฎฺฐูปตฺถเมฺภติ อุจฺจาลิงฺคปาณกทเฎฺฐน องฺคชาเต อุปตฺถเมฺภฯ อุจฺจาลิงฺคปาณกา นาม โลมสปาณกา โหนฺติ, เตสํ โลเมหิ ผุฎฺฐํ องฺคชาตํ กณฺฑุํ คเหตฺวา ถทฺธํ โหติ, ตตฺถ ยสฺมา ตานิ โลมานิ องฺคชาตํ ฑํสนฺตานิ วิย วิชฺฌนฺติ, ตสฺมา ‘‘อุจฺจาลิงฺคปาณกทเฎฺฐนา’’ติ วุตฺตํ, อตฺถโต ปน อุจฺจาลิงฺคปาณกโลมเวธเนนาติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๓๙. **อโรโค ภวิสฺสามี**ติ โมเจตฺวา อโรโค ภวิสฺสามิฯ **สุขํ เวทนํ อุปฺปาเทสฺสามี**ติ โมจเนน จ มุจฺจนุปฺปตฺติยา มุตฺตปจฺจยา จ ยา สุขา เวทนา โหติ, ตํ อุปฺปาเทสฺสามีติ อโตฺถฯ **เภสชฺชํ ภวิสฺสตี**ติ อิทํ เม โมจิตํ กิญฺจิเทว เภสชฺชํ ภวิสฺสติฯ **ทานํ ทสฺสามี**ติ โมเจตฺวา กีฎกิปิลฺลิกาทีนํ ทานํ ทสฺสามิฯ **ปุญฺญํ ภวิสฺสตี**ติ โมเจตฺวา กีฎาทีนํ เทนฺตสฺส ปุญฺญํ ภวิสฺสติฯ **ยญฺญํ ยชิสฺสามี**ติ โมเจตฺวา กีฎาทีนํ ยญฺญํ ยชิสฺสามิฯ กิญฺจิ กิญฺจิ มนฺตปทํ วตฺวา ทสฺสามีติ วุตฺตํ โหติฯ **สคฺคํ คมิสฺสามี**ติ โมเจตฺวา กีฎาทีนํ ทินฺนทาเนน วา ปุเญฺญน วา ยเญฺญน วา สคฺคํ คมิสฺสามิฯ **พีชํ ภวิสฺสตี**ติ กุลวํสงฺกุรสฺส ทารกสฺส พีชํ ภวิสฺสติ, ‘‘อิมินา พีเชน ปุโตฺต นิพฺพตฺติสฺสตี’’ติ อิมินา อธิปฺปาเยน โมเจตีติ อโตฺถฯ **วีมํสตฺถายา**ติ ชานนตฺถายฯ **นีลํ ภวิสฺสตี**ติอาทีสุ ชานิสฺสามิ ตาว กึ เม โมจิตํ นีลํ ภวิสฺสติ ปีตกาทีสุ อญฺญตรวณฺณนฺติ เอวมโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ **ขิฑฺฑาธิปฺปาโย**ติ ขิฑฺฑาปสฺสุโต, เตน เตน อธิปฺปาเยน กีฬโนฺต โมเจตีติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๔๐. อิทานิ ยทิทํ ‘‘อชฺฌตฺตรูเป โมเจตี’’ติอาทิ วุตฺตํ ตตฺถ ยถา โมเจโนฺต อาปตฺตึ อาปชฺชติ, เตสญฺจ ปทานํ วเสน ยตฺตโก อาปตฺติเภโท โหติ, ตํ สพฺพํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อชฺฌตฺตรูเป เจเตติ อุปกฺกมติ มุจฺจติ อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **เจเตตี**ติ โมจนสฺสาทสมฺปยุตฺตาย เจตนาย มุจฺจตูติ เจเตติฯ **อุปกฺกมตี**ติ ตทนุรูปํ วายามํ กโรติฯ **มุจฺจตี**ติ เอวํ เจเตนฺตสฺส ตทนุรูเปน วายาเมน วายมโต สุกฺกํ ฐานา จวติฯ **อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา**ติ อิเมหิ ตีหิ องฺคหิ อสฺส ปุคฺคลสฺส สงฺฆาทิเสโส นาม อาปตฺตินิกาโย โหตีติ อโตฺถฯ เอส นโย **พหิทฺธารูเป**ติอาทีสุปิ อวเสเสสุ อฎฺฐวีสติยา ปเทสุฯ

เอตฺถ ปน เทฺว อาปตฺติสหสฺสานิ นีหริตฺวา ทเสฺสตพฺพานิฯ กถํ? อชฺฌตฺตรูเป ตาว ราคูปตฺถเมฺภ อาโรคฺยตฺถาย นีลํ โมเจนฺตสฺส เอกา อาปตฺติ, อชฺฌตฺตรูเปเยว ราคูปตฺถเมฺภ อาโรคฺยตฺถาย ปีตาทีนํ โมจนวเสน อปรา นวาติ ทสฯ ยถา จ อาโรคฺยตฺถาย ทส, เอวํ สุขาทีนํ นวนฺนํ ปทานํ อตฺถาย เอเกกปเท ทส ทส กตฺวา นวุติ, อิติ อิมา จ นวุติ ปุริมา จ ทสาติ ราคูปตฺถเมฺภ ตาว สตํฯ ยถา ปน ราคูปตฺถเมฺภ เอวํ วจฺจูปตฺถมฺภาทีสุปิ จตูสุ เอเกกสฺมึ อุปตฺถเมฺภ สตํ สตํ กตฺวา จตฺตาริ สตานิ, อิติ อิมานิ จตฺตาริ ปุริมญฺจ เอกนฺติ อชฺฌตฺตรูเป ตาว ปญฺจนฺนํ อุปตฺถมฺภานํ วเสน ปญฺจ สตานิฯ ยถา จ อชฺฌตฺตรูเป ปญฺจ, เอวํ พหิทฺธารูเป ปญฺจ, อชฺฌตฺตพหิทฺธารูเป ปญฺจ, อากาเส กฎึ กเมฺปนฺตสฺส ปญฺจาติ สพฺพานิปิ จตุนฺนํ ปญฺจกานํ วเสน เทฺว อาปตฺติสหสฺสานิ เวทิตพฺพานิฯ

อิทานิ **อาโรคฺยตฺถายา**ติอาทีสุ ตาว ทสสุ ปเทสุ ปฎิปาฎิยา วา อุปฺปฎิปาฎิยา วา เหฎฺฐา วา คเหตฺวา อุปริ คณฺหนฺตสฺส, อุปริ วา คเหตฺวา เหฎฺฐา คณฺหนฺตสฺส, อุภโต วา คเหตฺวา มเชฺฌ ฐเปนฺตสฺส, มเชฺฌ วา คเหตฺวา อุภโต หรนฺตสฺส, สพฺพมูลํ วา กตฺวา คณฺหนฺตสฺส เจตนูปกฺกมโมจเน สติ วิสงฺเกโต นาม นตฺถีติ ทเสฺสตุํ **‘‘อาโรคฺยตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจา’’**ติ ขณฺฑจกฺกพทฺธจกฺกาทิเภทวิจิตฺตํ ปาฬิมาหฯ

ตตฺถ **อาโรคฺยตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจ อาโรคฺยตฺถญฺจ เภสชฺชตฺถญฺจา** ติ เอวํ อาโรคฺยปทํ สพฺพปเทหิ โยเชตฺวา วุตฺตเมกํ ขณฺฑจกฺกํฯ สุขปทาทีนิ สพฺพปเทหิ โยเชตฺวา ยาว อตฺตโน อตฺตโน อตีตานนฺตรปทํ ตาว อาเนตฺวา วุตฺตานิ นว พทฺธจกฺกานีติ เอวํ เอเกกมูลกานิ ทส จกฺกานิ โหนฺติ, ตานิ ทุมูลกาทีหิ สทฺธึ อสโมฺมหโต วิตฺถาเรตฺวา เวทิตพฺพานิฯ อโตฺถ ปเนตฺถ ปากโฎเยวฯ

ยถา จ อาโรคฺยตฺถายาติอาทีสุ ทสสุ ปเทสุ, เอวํ นีลาทีสุปิ **‘‘นีลญฺจ ปีตกญฺจ เจเตติ อุปกฺกมตี’’**ติอาทินา นเยน ทส จกฺกานิ วุตฺตานิ, ตานิปิ อสโมฺมหโต วิตฺถาเรตฺวา เวทิตพฺพานิฯ อโตฺถ ปเนตฺถ ปากโฎเยวฯ

ปุน **อาโรคฺยตฺถญฺจ นีลญฺจ อาโรคฺยตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจ นีลญฺจ ปีตกญฺจา**ติ เอเกเนกํ ทฺวีหิ เทฺว…เป…. ทสหิ ทสาติ เอวํ ปุริมปเทหิ สทฺธึ ปจฺฉิมปทานิ โยเชตฺวา เอกํ มิสฺสกจกฺกํ วุตฺตํฯ

อิทานิ ยสฺมา ‘‘นีลํ โมเจสฺสามี’’ติ เจเตตฺวา อุปกฺกมนฺตสฺส ปีตกาทีสุ มุเตฺตสฺวิปิ ปีตกาทิวเสน เจเตตฺวา อุปกฺกมนฺตสฺส อิตเรสุ มุเตฺตสฺวิปิ เนวตฺถิ วิสงฺเกโต , ตสฺมา เอตมฺปิ นยํ ทเสฺสตุํ **‘‘นีลํ โมเจสฺสามีติ เจเตติ อุปกฺกมติ ปีตกํ มุจฺจตี’’**ติอาทินา นเยน จกฺกานิ วุตฺตานิฯ ตโต ปรํ สพฺพปจฺฉิมปทํ นีลาทีหิ นวหิ ปเทหิ สทฺธึ โยเชตฺวา กุจฺฉิจกฺกํ นาม วุตฺตํฯ ตโต

ปีตกาทีนิ นว ปทานิ เอเกน นีลปเทเนว สทฺธึ โยเชตฺวา ปิฏฺฐิจกฺกํ นาม วุตฺตํฯ ตโต โลหิตกาทีนิ นว ปทานิ เอเกน ปีตกปเทเนว สทฺธึ โยเชตฺวา ทุติยํ ปิฏฺฐิจกฺกํ วุตฺตํฯ เอวํ โลหิตกปทาทีหิ สทฺธึ อิตรานิ นว นว ปทานิ โยเชตฺวา อญฺญานิปิ อฏฺฐ จกฺกานิ วุตฺตานีติ เอวํ ทสคติกํ ปิฏฺฐิจกฺกํ เวทิตพฺพํฯ

เอวํ ขณฺฑจกฺกาทีนํ อเนเกสํ จกฺกานํ วเสน วิตฺถารโต ครุกาปตฺติเมว ทเสฺสตฺวา อิทานิ องฺควเสเนว ครุกาปตฺติญฺจ ลหุกาปตฺติญฺจ อนาปตฺติญฺจ ทเสฺสตุํ **“เจเตติ อุปกฺกมติ มุจฺจตี”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ปุริมนเยน อชฺฌตฺตรูปาทีสุ ราคาทิอุปตฺถมฺเภ สติ อาโรคฺยาทีนํ อตฺถาย เจเตนฺตสฺส อุปกฺกมิตฺวา อสุจิโมจเน ติวงฺคสมฺปนฺนา ครุกาปตฺติ วุตฺตาฯ ทุติเยน นเยน เจเตนฺตสฺส อุปกฺกมนฺตสฺส จ โมจเน อสติ ทุวงฺคสมฺปนฺนา ลหุกา ถุลฺลจฺจยาปตฺติฯ **“เจเตติ น อุปกฺกมติ มุจฺจตี”**ติอาทีหิ ฉหิ นเยหิ อนาปตฺติฯ

อยํ ปน อาปตฺตานาปตฺติเภโท สโณฺห สุขุโม, ตสฺมา สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขตโพฺพ ฯ สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวา กุกฺกุจฺจํ ปุจฺฉิเตน อาปตฺติ วา อนาปตฺติ วา อาจิกฺขิตพฺพา, วินยกมฺมํ วา กาตพฺพํฯ อสลฺลเกฺขตฺวา กโรโนฺต หิ โรคนิทานํ อชานิตฺวา เภสชฺชํ กโรโนฺต เวโชฺช วิย วิฆาตญฺจ อาปชฺชติ, น จ ตํ ปุคฺคลํ ติกิจฺฉิตุํ สมโตฺถ โหติฯ ตตฺรายํ สลฺลกฺขณวิธิ – กุกฺกุเจฺจน อาคโต ภิกฺขุ ยาวตติยํ ปุจฺฉิตโพฺพ – ‘‘กตเรน ปโยเคน กตเรน ราเคน อาปโนฺนสี’’ติฯ สเจ ปฐมํ อญฺญํ วตฺวา ปจฺฉา อญฺญํ วทติ น เอกมเคฺคน กเถติ, โส วตฺตโพฺพ – ‘‘ตฺวํ น เอกมเคฺคน กเถสิ ปริหรสิ, น สกฺกา ตว วินยกมฺมํ กาตุํ คจฺฉ โสตฺถึ คเวสา’’ติฯ สเจ ปน ติกฺขตฺตุมฺปิ เอกมเคฺคเนว กเถติ, ยถาภูตํ อตฺตานํ อาวิกโรติ, อถสฺส อาปตฺตานาปตฺติครุกลหุกาปตฺติวินิจฺฉยตฺถํ เอกาทสนฺนํ ราคานํ วเสน เอกาทส ปโยคา สมเวกฺขิตพฺพาฯ

ตตฺริเม เอกาทส ราคา – โมจนสฺสาโท, มุจฺจนสฺสาโท, มุตฺตสฺสาโท, เมถุนสฺสาโท, ผสฺสสฺสาโท, กณฺฑุวนสฺสาโท, ทสฺสนสฺสาโท, นิสชฺชสฺสาโท, วาจสฺสาโท, เคหสฺสิตเปมํ, วนภงฺคิยนฺติฯ ตตฺถ โมเจตุํ อสฺสาโท โมจนสฺสาโท, มุจฺจเน อสฺสาโท มุจฺจนสฺสาโท, มุเตฺต อสฺสาโท มุตฺตสฺสาโท, เมถุเน อสฺสาโท เมถุนสฺสาโท, ผเสฺส อสฺสาโท ผสฺสสฺสาโท, กณฺฑุวเน อสฺสาโท กณฺฑุวนสฺสาโท, ทสฺสเน อสฺสาโท ทสฺสนสฺสาโท, นิสชฺชาย อสฺสาโท นิสชฺชสฺสาโท, วาจาย อสฺสาโท วาจสฺสาโท, เคหสฺสิตํ เปมํ เคหสฺสิตเปมํ, วนภงฺคิยนฺติ ยํกิญฺจิ ปุปฺผผลาทิ วนโต ภญฺชิตฺวา อาหฏํฯ เอตฺถ จ นวหิ ปเทหิ สมฺปยุตฺตอสฺสาทสีเสน ราโค วุโตฺตฯ เอเกน ปเทน สรูเปเนว, เอเกน ปเทน วตฺถุนา วุโตฺต, วนภโงฺค หิ ราคสฺส วตฺถุ น ราโคเยวฯ

เอเตสํ ปน ราคานํ วเสน เอวํ ปโยคา สมเวกฺขิตพฺพา – โมจนสฺสาเท โมจนสฺสาทเจตนาย เจเตโนฺต เจว อสฺสาเทโนฺต จ อุปกฺกมติ มุจฺจติ สงฺฆาทิเสโสฯ ตเถว เจเตโนฺต จ อสฺสาเทโนฺต จ อุปกฺกมติ น มุจฺจติ ถุลฺลจฺจยํฯ สเจ ปน สยนกาเล ราคปริยุฏฺฐิโต หุตฺวา อูรุนา วา มุฏฺฐินา วา องฺคชาตํ คาฬฺหํ ปีเฬตฺวา โมจนตฺถาย สอุสฺสาโหว สุปติ, สุปนฺตสฺส จสฺส อสุจิ มุจฺจติ สงฺฆาทิเสโสฯ สเจ ราคปริยุฏฺฐานํ อสุภมนสิกาเรน วูปสเมตฺวา สุทฺธจิโตฺต สุปติ, สุปนฺตสฺส มุเตฺตปิ อนาปตฺติฯ

มุจฺจนสฺสาเท อตฺตโน ธมฺมตาย มุจฺจมานํ อสฺสาเทติ น อุปกฺกมติ อนาปตฺติฯ สเจ ปน มุจฺจมานํ อสฺสาเทโนฺต อุปกฺกมติ, เตน อุปกฺกเมน มุเตฺต สงฺฆาทิเสโสฯ อตฺตโน ธมฺมตาย มุจฺจมาเน ‘‘มา กาสาวํ วา เสนาสนํ วา ทุสฺสี’’ติ องฺคชาตํ คเหตฺวา ชคฺคนตฺถาย อุทกฏฺฐานํ คจฺฉติ วฏฺฏตีติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ

มุตฺตสฺสาเท อตฺตโน ธมฺมตาย มุเตฺต ฐานา จุเต อสุจิมฺหิ ปจฺฉา อสฺสาเทนฺตสฺส วินา อุปกฺกเมน มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ สเจ อสฺสาเทตฺวา ปุน โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

เมถุนสฺสาเท เมถุนราเคน มาตุคามํ คณฺหาติ, เตน ปโยเคน อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ เมถุนธมฺมสฺส ปโยคตฺตา ปน ตาทิเส คหเณ ทุกฺกฏํ, สีสํ ปเตฺต ปาราชิกํฯ สเจ เมถุนราเคน รโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

ผสฺสสฺสาเท ทุวิโธ ผโสฺส – อชฺฌตฺติโก, พาหิโร จฯ อชฺฌตฺติเก ตาว อตฺตโน นิมิตฺตํ ถทฺธํ มุทุกนฺติ ชานิสฺสามีติ วา โลลภาเวน วา กีฬาปยโต อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ สเจ กีฬาเปนฺโต อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ พาหิรผเสฺส ปน กายสํสคฺคราเคน มาตุคามสฺส องฺคมงฺคานิ ปรามสโต เจว อาลิงฺคโต จ อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ กายสํสคฺคสงฺฆาทิเสสํ ปน อาปชฺชติฯ สเจ กายสํสคฺคราเคน รโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ วิสฏฺฐิปจฺจยาปิ สงฺฆาทิเสโสฯ

กณฺฑุวนสฺสาเท ททฺทุกจฺฉุปิฬกปาณกาทีนํ อญฺญตรวเสน กณฺฑุวมานํ นิมิตฺตํ กณฺฑุวนสฺสาเท เนว กณฺฑุวโต อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ กณฺฑุวนสฺสาเทน รโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

ทสฺสนสฺสาเท ทสฺสนสฺสาเทน ปุนปฺปุนํ มาตุคามสฺส อโนกาสํ อุปนิชฺฌายโต อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ มาตุคามสฺส อโนกาสุปนิชฺฌาเน ปน ทุกฺกฏํฯ สเจ ทสฺสนสฺสาเทน รโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

นิสชฺชสฺสาเท มาตุคาเมน สทฺธิํ รโห นิสชฺชสฺสาทราเคน นิสินฺนสฺส อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ รโห นิสชฺชปจฺจยา ปน อาปนฺนาย อาปตฺติยา กาเรตโพฺพฯ สเจ นิสชฺชสฺสาเทน รโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

วาจสฺสาเท วาจสฺสาทราเคน มาตุคามํ เมถุนสนฺนิสฺสิตาหิ วาจาหิ โอภาสนฺตสฺส อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ ทุฏฺฐุลฺลวาจาสงฺฆาทิเสสํ ปน อาปชฺชติฯ สเจ วาจสฺสาเทน รโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

เคหสฺสิตเปเม มาตรํ วา มาตุเปเมน ภคินิํ วา ภคินิเปเมน ปุนปฺปุนํ ปรามสโต เจว อาลิงฺคโต จ อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ เคหสฺสิตเปเมน ปน ผุสนปจฺจยา ทุกฺกฏํฯ สเจ เคหสฺสิตเปเมน รโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ

วนภเงฺค อิตฺถิปุริสา อญฺญมญฺญํ กิญฺจิเทว ตมฺพูลคนฺธปุปฺผวาสาทิปฺปการํ ปณฺณาการํ มิตฺตสนฺถวภาวสฺส ทฬฺหภาวตฺถาย เปเสนฺติ อยํ วนภโงฺค นามฯ ตเญฺจ มาตุคาโม กสฺสจิ สํสฏฺฐวิหาริกสฺส กุลูปกภิกฺขุโน เปเสติ, ตสฺส จ ''อสุกาย นาม อิทํ เปสิต''นฺติ สารตฺตสฺส ปุนปฺปุนํ หเตฺถหิ ตํ วนภงฺคํ กีฬาปยโต อสุจิ มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ สเจ วนภเงฺค สารโตฺต ปุน อสฺสาเทตฺวา โมจนตฺถาย นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา โมเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ สเจ อุปกฺกมเนฺตปิ น มุจฺจติ, ถุลฺลจฺจยํฯ

เอวเมเตสํ เอกาทสนฺนํ ราคานํ วเสน อิเม เอกาทส ปโยเค สเมเวกฺขิตฺวา อาปตฺติ วา อนาปตฺติ วา สลฺลเกฺขตพฺพาฯ สลฺลเกฺขตฺวา สเจ ครุกา โหติ ''ครุกา''ติ อาจิกฺขิตพฺพาฯ สเจ

ลหุกา โหติ ‘‘ลหุกา’’ติ อาจิกฺขิตพฺพาฯ ตทนุรูปญฺจ วินยกมฺมํ กาตพฺพํฯ เอวญฺหิ กตํ สุกตํ โหติ โรคนิทานํ ญตฺวา เวชฺเชน กตเภสชฺชมิว, ตสฺส จ ปุคฺคลสฺส โสตฺถิภาวาย สํวตฺตติฯ

๒๖๒. **เจเตติ น อุปกฺกมตี**ติอาทีสุ โมจนสฺสาทเจตนาย เจเตติ, น อุปกฺกมติ, มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ โมจนสฺสาทปีฬิโต ‘‘อโห วต มุเจฺจยฺยา’’ติ เจเตติ, น อุปกฺกมติ, น มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ โมจนสฺสาเทน น เจเตติ, ผสฺสสฺสาเทน กณฺฑุวนสฺสาเทน วา อุปกฺกมติ, มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ ตเถว น เจเตติ, อุปกฺกมติ, น มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ กามวิตกฺกํ วิตเกฺกโนฺต โมจนตฺถาย น เจเตติ, น อุปกฺกมติ, มุจฺจติ, อนาปตฺติฯ สเจ ปนสฺส วิตกฺกยโตปิ น มุจฺจติ อิทํ อาคตเมว โหติ, ‘‘น เจเตติ, น อุปกฺกมติ, น มุจฺจติ, อนาปตฺตี’’ติฯ

อนาปตฺติ สุปินเนฺตนาติ สุตฺตสฺส สุปิเน เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺตสฺส วิย กายสํสคฺคาทีนิ อาปชฺชนฺตสฺส วิย สุปินเนฺตเนว การเณน ยสฺส อสุจิ มุจฺจติ, ตสฺส อนาปตฺติฯ สุปิเน ปน อุปฺปนฺนาย อสฺสาทเจตนาย สจสฺส วิสโย โหติ, นิจฺจเลน ภวิตพฺพํ, น หเตฺถน นิมิตฺตํ กีฬาเปตพฺพํ, กาสาวปจฺจตฺถรณรกฺขณตฺถํ ปน หตฺถปุเฏน คเหตฺวา ชคฺคนตฺถาย อุทกฏฺฐานํ คนฺตุํ วฏฺฏติฯ

นโมจนาธิปฺปายสฺสาติ ยสฺส เภสเชฺชน วา นิมิตฺตํ อาลิมฺปนฺตสฺส อุจฺจาราทีนิ วา กโรนฺตสฺส นโมจนาธิปฺปายสฺส มุจฺจติ, ตสฺสาปิ อนาปตฺติฯ อุมฺมตฺตกสฺส ทุวิธสฺสาปิ อนาปตฺติฯ อิธ เสยฺยสโก อาทิกมฺมิโก, ตสฺส อนาปตฺติ อาทิกมฺมิกสฺสาติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ สิกฺขาปทํ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานํ กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาติฯ กิริยา, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ทฺวิเวทนํ, สุขมชฺฌตฺตทฺวเยนาติฯ

๒๖๓. วินีตวตฺถูสุ สุปินวตฺถุ อนุปญฺญตฺติยํ วุตฺตนยเมวฯ อุจฺจารปสฺสาววตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

วิตกฺกวตฺถุสฺมิํ **กามวิตกฺกก**นฺติ เคหสฺสิตกามวิตกฺกํฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ อนาปตฺติ วุตฺตา, อถ โข วิตกฺกคติเกน น ภวิตพฺพํฯ อุโณฺหทกวตฺถูสุ ปฐมํ อุตฺตานเมวฯ ทุติเย โส ภิกฺขุ โมเจตุกาโม อุโณฺหทเกน นิมิตฺตํ ปหริตฺวา ปหริตฺวา นฺหายิ, เตนสฺส อาปตฺติ วุตฺตาฯ ตติเย อุปกฺกมสฺส อตฺถิตาย ถุลฺลจฺจยํฯ เภสชฺชกณฺฑุวนวตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๒๖๔. **มคฺควตฺถูสุ** ปฐมสฺส ถุลอูรุกสฺส มคฺคํ คจฺฉนฺตสฺส สมฺพาธฏฺฐาเน ฆฏฺฏนาย อสุจิ มุจฺจิ, ตสฺส นโมจนาธิปฺปายตฺตา อนาปตฺติฯ ทุติยสฺส ตเถว มุจฺจิ, โมจนาธิปฺปายตฺตา ปน สงฺฆาทิเสโสฯ ตติยสฺส น มุจฺจิ, อุปกฺกมสพฺภาวโต ปน ถุลฺลจฺจยํฯ ตสฺมา มคฺคํ คจฺฉเนฺตน อุปฺปเนฺน ปริฬาเห น คนฺตพฺพํ, คมนํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อสุภาทิมนสิกาเรน จิตฺตํ วูปสเมตฺวา สุทฺธจิเตฺตน กมฺมฏฺฐานํ อาทาย คนฺตพฺพํฯ สเจ ฐิโต วิโนเทตุํ น สโกฺกติ, มคฺคา โอกฺกมฺม นิสีทิตฺวา วิโนเทตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อาทาย สุทฺธจิเตฺตเนว คนฺตพฺพํฯ

วตฺถิวตฺถูสุ เต ภิกฺขู วตฺถิํ ทฬฺหํ คเหตฺวา ปูเรตฺวา ปูเรตฺวา วิสฺสเชฺชนฺตา คามทารกา วิย ปสฺสาวมกํสุฯ **ชนฺตาฆรวตฺถุสฺมิํ** อุทรํ ตาเปนฺตสฺส โมจนาธิปฺปายสฺสาปิ อโมจนาธิปฺปายสฺสาปิ มุเตฺต อนาปตฺติเยวฯ ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส นิมิตฺตจาลนวเสน อสุจิ มุจฺจิ, ตสฺมา อาปตฺติฏฺฐาเน อาปตฺติ วุตฺตาฯ

๒๖๕. **อูรุฆฏฺฏาปนวตฺถูสุ** เยสํ อาปตฺติ วุตฺตา เต องฺคชาตมฺปิ ผุสาเปสฺนฺติ เวทิตพฺพาติ เอวํ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ สามเณราทิวตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๒๖๖. กายตฺถมฺภนวตฺถุสฺมึ **กายํ ถเมฺภนฺตสฺสา**ติ จิรํ นิสีทิตฺวา วา นิปชฺชิตฺวา วา นวกมฺมํ วา กตฺวา อาลสิยวิโมจนตฺถํ วิชเมฺภนฺตสฺสฯ

อุปนิชฺฌายนวตฺถุสฺมึ สเจปิ ปฏฺสตํ นิวตฺถา โหติ ปุรโต วา ปจฺฉโต วา ฐตฺวา ‘‘อิมสฺมึ นาม โอกาเส นิมิตฺต’’นฺติ อุปนิชฺฌายนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวฯ อนิวตฺถานํ คามทาริกานํ นิมิตฺตํ อุปนิชฺฌายนฺตสฺส ปน กิเมว วตฺตพฺพํฯ ติรจฺฉานคตานมฺปิ นิมิเตฺต เอเสว นโยฯ อิโต จิโต จ อวิโลเกตฺวา ปน ทิวสมฺปิ เอกปโยเคน อุปนิชฺฌายนฺตสฺส เอกเมว ทุกฺกฏํฯ อิโต จิโต จ วิโลเกตฺวา ปุนปฺปุนํ อุปนิชฺฌายนฺตสฺส ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ อุมฺมีลนนิมีลนวเสน ปน น กาเรตพฺพํฯ สหสา อุปนิชฺฌายิตฺวา ปุน ปฏิสงฺขาย สํวเร ติฏฺฐโต อนาปตฺติ, ตํ สํวรํ ปหาย ปุน อุปนิชฺฌายโต ทุกฺกฏเมวฯ

๒๖๗. **ตาฬจฺฉิทฺทาทิวตฺถูนิ** อุตฺตานตฺถาเนวฯ **นฺหานวตฺถูสุ** เย อุทกโสตํ นิมิเตฺตน ปหริํสุ เตสํ อาปตฺติ วุตฺตาฯ **อุทญฺชลวตฺถูสุ**ปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ จ **อุทญฺชล**นฺติ อุทกจิกฺขลฺลํ วุจฺจติฯ เอเตเนว อุปาเยน อิโต ปรานิ สพฺพาเนว อุทเก ธาวนาทิวตฺถูนิ เวทิตพฺพานิฯ อยํ ปน วิเสโสฯ **ปุปฺผาวฬิยวตฺถูสุ** สเจปิ นโมจนาธิปฺปายสฺส อนาปตฺติ, กีฬนปจฺจยา ปน ทุกฺกฏํ โหตีติฯ

สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๖๙. **เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา**ติ กายสํสคฺคสิกฺขาปทํฯ ตตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนา – **อรเญฺญ วิหรตี**ติ น อาเวณิเก อรเญฺญ, เชตวนวิหารเสฺสว ปจฺจเนฺต เอกปเสฺสฯ **มเชฺฌ คโพฺภ**ติ ตสฺส จ วิหารสฺส มเชฺฌ คโพฺภ โหติฯ **สมนฺตา ปริยาคาโร**ติ สมนฺตา ปนสฺส มณฺฑลมาฬปริเกฺขโป โหติฯ โส กิร มเชฺฌ จตุรสฺสํ คพฺภํ กตฺวา พหิ มณฺฑลมาฬปริเกฺขเปน กโต, ยถา สกฺกา โหติ อโนฺตเยว อาวิญฺฉเนฺตหิ วิจริตุํฯ

สุปญฺญตฺตนฺติ สุฏฺฐุ ฐปิตํ, ยถา ยถา ยสฺมึ ยสฺมิญฺจ โอกาเส ฐปิตํ ปาสาทิกํ โหติ โลกรญฺชกํ ตถา ตถา ตสฺมึ ตสฺมึ โอกาเส ฐปิตํ, วตฺตสีเสน หิ โสํ เอกกิจฺจมฺปิ น กโรติฯ **เอกเจฺจวาตปาเน วิวรโนฺต**ติ เยสุ วิวเฏสุ อนฺธกาโร โหติ ตานิ วิวรโนฺต เยสุ วิวเฏสุ อาโลโก โหติ ตานิ ถเกโนฺตฯ

เอวํ วุเตฺต สา พฺราหฺมณี ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจาติ เอวํ เตน พฺราหฺมเณน ปสํสิตฺวา วุเตฺต สา พฺราหฺมณี ‘‘ปสโนฺน อยํ พฺราหฺมโณ ปพฺพชิตุกาโม มเญฺญ’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา นิคูหิตพฺพมฺปิ ตํ อตฺตโน วิปฺปการํ ปกาเสนฺตี เกวลํ ตสฺส สทฺธาวิฆาตาเปกฺขา หุตฺวา เอตํ **‘‘กุโต ตสฺส อุฬารตฺตตา’’**ติอาทิวจนมโวจฯ ตตฺถ อุฬาโร อตฺตา อสฺสาติ **อุฬารตฺตา,** อุฬารตฺตโน ภาโว อุฬฺฐารตฺตตาฯ **กุลิตฺถีหี**ติอาทีสุ กุลิตฺถิโย นาม ฆรสฺสามินิโยฯ **กุลธีตโร** นาม ปุริสนฺตรคตา กุลธีตโร ฯ **กุลกุมาริโย** นาม อนิวิฏฺฐา วุจฺจนฺติฯ **กุลสุณฺหา** นาม ปรกุลโต อานีตา กุลทารกานํ วธุโยฯ

๒๗๐. โอติโณฺณติ ยกฺขาทีหิ วิย สตฺตา อโนฺต อุปฺปชฺชเนฺตน ราเคน โอติโณฺณ, กูปาทีนิ วิย สตฺตา อสมเปกฺขิตฺวา รชนีเย ฐาเน รชฺชโนฺต สยํ วา ราคํ โอติโณฺณ, ยสฺมา ปน อุภยถาปิ ราคสมงฺคิเสฺสเวตํ อธิวจนํ, ตสฺมา ‘‘โอติโณฺณ นาม สารโตฺต อเปกฺขวา ปฏิพทฺธจิโตฺต’’ติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **สารโตฺต**ติ กายสํสคฺคราเคน สุฏฺฐุ รโตฺตฯ **อเปกฺขวา**ติ กายสํสคฺคาเปกฺขาย อเปกฺขวาฯ **ปฏิพทฺธจิโตฺต**ติ กายสํสคฺคราเคเนว ตสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ ปฏิพทฺธจิโตฺตฯ **วิปริณเตนา**ติ ปริสุทฺธภวงฺคสนฺตติสงฺขาตํ ปกติํ วิชหิตฺวา อญฺญถา ปวเตฺตน, วิรูปํ วา ปริณเตน วิรูปํ ปริวเตฺตน, ยถา ปริวตฺตมานํ วิรูปํ โหติ เอวํ ปริวตฺติตฺวา ฐิเตนาติ อธิปฺปาโยฯ

๒๗๑. ยสฺมา ปเนตํ ราคาทีหิ สมฺปโยคํ นาติวตฺตติ, ตสฺมา **‘‘วิปริณตนฺติ รตฺตมฺปิ จิตฺต**’’นฺติอาทินา นเยนสฺส ปทภาชนํ วตฺวา อเนฺต อิธาธิเปฺปตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อปิจ รตฺตํ จิตฺตํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปตํ วิปริณต**’’นฺติ อาหฯ

ตทหุชาตาติ ตํทิวสํ ชาตา ชาตมตฺตา อลฺลมํสเปสิวณฺณา, เอวรูปายปิ หิ สทฺธิํ กายสํสเคฺค สงฺฆาทิเสโส, เมถุนวีติกฺกเม ปาราชิกํ, รโห นิสชฺชสฺสาเท ปาจิตฺติยญฺจ โหติฯ **ปเควา**ติ ปฐมเมวฯ

กายสํสคฺคํ สมาปเชฺชยฺยาติ หตฺถคฺคหณาทิกายสมฺปโยคํ กายมิสฺสีภาวํ สมาปเชฺชยฺย, ยสฺมา ปเนตํ สมาปชฺชนฺตสฺส โย โส กายสํสโคฺค นาม โส อตฺถโต อชฺฌาจาโร โหติ, ราควเสน อภิภวิตฺวา สญฺญมเวลํ อาจาโร, ตสฺมาสฺส สเงฺขปน อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อชฺฌาจาโร วุจฺจตี**’’ติ ปทภาชนมาหฯ

หตฺถคฺคาหํ วาติอาทิเภทํ ปนสฺส วิตฺถาเรน อตฺถทสฺสนํฯ ตตฺถ หตฺถาทีนํ วิภาคทสฺสนตฺถํ **‘‘หโตฺถ นาม กปฺปรํ อุปาทายา**’’ติอาทิมาห ตตฺถ **กปฺปรํ อุปาทายา**ติ ทุติยํฯ มหาสนฺธิํ อุปาทายฯ อญฺญตฺถ ปน มณิพนฺธโต ปฏฺฐาย ยาว อคฺคนขา หโตฺถ อิธ สทฺธิํ อคฺคพาหาย กปฺปรโต ปฏฺฐาย อธิเปฺปโตฯ

สุทฺธเกสา วาติ สุตฺตาทีหิ อมิสฺสา สุทฺธา เกสาเยวฯ **เวณี**ติ ตีหิ เกสวฏฺฏีหิ วินนฺธิตฺวา กตเกสกลาปเสฺสตํ นามํฯ **สุตฺตมิสฺสา**ติ ปญฺจวเณฺณน สุเตฺตน เกเส มิเสฺสตฺวา กตาฯ **มาลามิสฺสา**ติ วสฺสิกปุปฺผาทีหิ มิเสฺสตฺวา ตีหิ เกสวฏฺฏีหิ วินนฺธิตฺวา กตา, อวินโทฺธปิ วา เกวลํ ปุปฺผมิสฺสโก เกสกลาโป อิธ ‘‘เวณี’’ติ เวทิตโพฺพฯ **หิรญฺญมิสฺสา**ติ กหาปณมาลาย มิเสฺสตฺวา กตาฯ **สุวณฺณมิสฺสา**ติ สุวณฺณจีรเกหิ วา ปามงฺคาทีหิ วา มิเสฺสตฺวา กตาฯ **มุตฺตามิสฺสา**ติ มุตฺตาวลีหิ มิเสฺสตฺวา กตาฯ **มณิมิสฺสา**ติ สุตฺตารูเฬฺหหิ มณีหิ มิเสฺสตฺวา กตาฯ เอตาสุ หิ ยํกิญฺจิ เวณิํ คณฺหนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโสเยวฯ ‘‘อหํ มิสฺสกเวณิํ อคฺคเหสิ’’นฺติ วทนฺตสฺส โมโกฺข นตฺถิฯ เวณิคฺคหเณน เจตฺถ เกสาปิ คหิตาว โหนฺติ, ตสฺมา โย เอกมฺปิ เกสํ คณฺหาติ ตสฺสปิ อาปตฺติเยวฯ

หตฺถญฺจ เวณิญฺจ ฐเปตฺวาติ อิธ วุตฺตลกฺขณํ หตฺถญฺจ สพฺพปฺปการญฺจ เวณิํ ฐเปตฺวา อวเสสํ สรีรํ ‘‘องฺค’’นฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ ปริจฺฉิเนฺนสุ หตฺถาทีสุ หตฺถสฺส คหณํ **หตฺถคฺคาโห,** เวณิยา คหณํ **เวณิคฺคาโห,** อวเสสสสรีรสฺส ปรามสนํ **อญฺญตรสฺส วา อญฺญตรสฺส วา องฺคสฺส ปรามสนํ,** โย ตํ หตฺถคฺคาหํ วา เวณิคฺคาหํ วา อญฺญตรสฺส วา อญฺญตรสฺส วา

องฺคสฺส ปรามสนํ สมาปชฺชยฺย, ตสฺส สงฺฆาทิเสโส นาม อาปตฺตินิกาโย โหตีติฯ อยํ สิกฺขาปทสฺส อโตฺถฯ

๒๗๒. ยสฺมา ปน โย จ หตฺถคฺคาโห โย จ เวณิคฺคาโห ยญฺจ อวเสสสฺส องฺคสฺส ปรามสนํ ตํ สพฺพมฺปิ เภทโต ทฺวาทสวิธํ โหติ, ตสฺมา ตํ เภทํ ทเสฺสตุํ **“อามสนา ปรามสนา”**ติ อาทินา นเยนสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ ตตฺถ ยญฺจ วุตฺตํ **“อามสนา นาม อามฎฺฐมตฺตา”**ติ ยญฺจ **“ฉุปนํ นาม ผุฎฺฐมตฺต”**นฺติ, อิเมสํ อยํ วิเสโส – **อามสนา**ติ อามชฺชนา ผุโฎฺฐกาสํ อนติกฺกมิตฺวาปิ ตเตฺถว สงฺฆฎฺฎนาฯ อยญฺหิ ‘‘อามฎฺฐมตฺตา’’ติ วุจฺจติฯ **ฉุปน**นฺติ อสงฺฆเฎฺฎตฺวา ผุฎฺฐมตฺตํฯ

ยมฺปิ อุมฺมสนาย จ อุลฺลงฺฆนาย จ นิเทฺทเส ‘‘อุทฺธํ อุจฺจารณา’’ติ เอกเมว ปทํ วุตฺตํฯ ตตฺราปิ อยํ วิเสโส – ปฐมํ อตฺตโน กายสฺส อิตฺถิยา กาเย อุทฺธํ เปสนวเสน วุตฺตํ, ทุติยํ อิตฺถิยา กายํ อุกฺขิปนวเสน, เสสํ ปากฎเมวฯ

๒๗๓. อิทานิ ยฺวายํ โอติโณฺณ วิปริณเตน จิเตฺตน กายสํสคฺคํ สมาปชฺชติ, ตสฺส เอเตสํ ปทานํ วเสน วิตฺถารโต อาปตฺติเภทํ ทเสฺสโนฺต **“อิตฺถี จ โหติ อิตฺถิสญฺญี สารโตฺต จ ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา กาเยน กาย”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ ***ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา กาเยน กาย***นฺติ โส สารโตฺต จ อิตฺถิสญฺญี จ ภิกฺขุ อตฺตโน กาเยนฯ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ อถ วา เอตํ ตสฺสา อิตฺถิยา หตฺถาทิเภทํ กายํฯ **อามสติ ปรามสตี**ติ เอเตสุ เจ เอเกนาปิ อากาเรน อชฺฌาจรติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสฯ ตตฺถ สกึ อามสโต เอกา อาปตฺติ, ปุนปฺปุนํ อามสโต ปโยเค ปโยเค สงฺฆาทิเสโสฯ

ปรามสโนฺตปิ สเจ กายโต อโมเจตฺวาว อิโต จิโต จ อตฺตโน หตฺถํ วา กายํ วา สโญฺจเปติ หรติ เปเสติ ทิวสมฺปิ ปรามสโต เอกาว อาปตฺติฯ สเจ กายโต โมเจตฺวา โมเจตฺวา ปรามสติ ปโยเค ปโยเค อาปตฺติฯ

โอมสโนฺตปิ สเจ กายโต อโมเจตฺวาว อิตฺถิยา มตฺถกโต ปฎฺฐาย ยาว ปาทปิฎฺฐึ โอมสติ เอกาว อาปตฺติฯ สเจ ปน อุทราทีสุ ตํ ตํ ฐานํ ปตฺวา มุญฺจิตฺวา มุญฺจิตฺวา โอมสติ ปโยเค ปโยเค อาปตฺติฯ **อุมฺมสนายปิ** ปาทโต ปฎฺฐาย ยาว สีสํ อุมฺมสนฺตสฺส เอเสว นโยฯ

โอลงฺฆนาย มาตุคามํ เกเสสุ คเหตฺวา นาเมตฺวา จุมฺพนาทีสุ ยํ อชฺฌาจารํ อิจฺฉติ ตํ กตฺวา มุญฺจโต เอกาว อาปตฺติฯ อุฎฺฐิตํ ปุนปฺปุนํ นามยโต ปโยเค ปโยเค อาปตฺติฯ **อุลฺลงฺฆนายปิ** เกเสสุ วา หเตฺถสุ วา คเหตฺวา วุฎฺฐาปยโต เอเสว นโยฯ

อากฑฺฒนาย อตฺตโน อภิมุขํ อากฑฺฒโนฺต ยาว น มุญฺจติ ตาว เอกาว อาปตฺติฯ มุญฺจิตฺวา มุญฺจิตฺวา อากฑฺฒนฺตสฺส ปโยเค ปโยเค อาปตฺติฯ **ปติกฑฺฒนายปิ** ปรมฺมุขํ ปิฎฺฐิยํ คเหตฺวา ปฎิปฺปณามยโต เอเสว นโยฯ

อภินิคฺคณฺหนาย หเตฺถ วา พาหาย วา ทฬฺหํ คเหตฺวา โยชนมฺปิ คจฺฉโต เอกาว อาปตฺติฯ มุญฺจิตฺวา ปุนปฺปุนํ คณฺหโต ปโยเค ปโยเค อาปตฺติฯ อมุญฺจิตฺวา ปุนปฺปุนํ ผุสโต จ อาลิงฺคโต จ ปโยเค ปโยเค อาปตฺตีติ **มหาสุมเตฺถโร** อาหฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปนาห – ‘‘มูลคฺคหณเมว ปมาณํ, ตสฺมา ยาว น มุญฺจติ ตาว เอกา เอว อาปตฺตี’’ติฯ

อภินิปฺปีฬนาย วเตฺถน วา อาภรเณน วา สทฺธึ ปีฬิยโต องฺคํ อผุสนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ, ผุสนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโส, เอกปโยเคน เอกา อาปตฺติ, นานาปโยเคน นานาฯ

คหณฉุปเนสุ อญฺญํ กิญฺจิ วิการํ อกโรนฺตปิ คหิตมตฺตผุฏฺฐมตฺตนาปิ อาปตฺตึ อาปชฺชติฯ

เอวเมเตสุ อามสนาทีสุ เอเกนาปิ อากาเรน อชฺฌาจารโต อิตฺถิยา อิตฺถิสญฺญิสฺส สงฺฆาทิเสโส, เวมติกสฺส ถุลฺลจฺจยํ, ปณฺฑกปุริสติรจฺฉานคตสญฺญิสฺสาปิ ถุลฺลจฺจยเมวฯ ปณฺฑเก ปณฺฑกสญฺญิสฺส ถุลฺลจฺจยํ, เวมติกสฺส ทุกฺกฏํฯ ปุริสติรจฺฉานคตอิตฺถิสญฺญิสฺสาปิ ทุกฺกฏเมวฯ ปุริเส ปุริสสญฺญิสฺสาปิ เวมติกสฺสาปิ อิตฺถิปณฺฑกติรจฺฉานคตสญฺญิสฺสาปิ ทุกฺกฏเมวฯ ติรจฺฉานคเตปิ สพฺพากาเรน ทุกฺกฏเมวาติฯ อิมา เอกมูลกนเย วุตฺตา อาปตฺติโย สลฺลกฺเขตฺวา อิมินาว อุปาเยน **“เทฺว อิตฺถิโย ทฺวินฺนํ อิตฺถีน”**นฺติอาทิวเสน วุตฺเต ทุมูลกนเยปิ ทิคุณา อาปตฺติโย เวทิตพฺพาฯ ยถา จ ทฺวีสุ อิตฺถีสุ เทฺว สงฺฆาทิเสสา; เอวํ สมฺพหุลาสุ สมฺพหุลา เวทิตพฺพาฯ

โย หิ เอกโต ฐิตา สมฺพหุลา อิตฺถิโย พาหาหิ ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหาติ โส ยตฺตกา อิตฺถิโย ผุฏฺฐา ตาสํ คณนาย สงฺฆาทิเสเส อาปชฺชติ, มชฺฌคตานํ คณนาย ถุลฺลจฺจเยฯ ตา หิ เตน กายปฺปฏิพทฺเธน อามฏฺฐา โหนฺติฯ โย ปน สมฺพหุลานํ องฺคุลิโย วา เกเส วา เอกโต กตฺวา คณฺหาติ, โส องฺคุลิโย จ เกเส จ อคเณตฺวา อิตฺถิโย คเณตฺวา สงฺฆาทิเสเสหิ กาเรตพฺโพฯ ยาสญฺจ อิตฺถีนํ องฺคุลิโย วา เกสา วา มชฺฌคตา โหนฺติ, ตาสํ คณนาย ถุลฺลจฺจเย อาปชฺชติฯ ตา หิ เตน กายปฺปฏิพทฺเธน อามฏฺฐา โหนฺติ, สมฺพหุลา ปน อิตฺถิโย กายปฺปฏิพทฺธหิ รชฺชุวตฺถาทีหิ ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหนฺโต สพฺพาสํเยว อนนฺตปริเกฺขปคตานํ คณนาย ถุลฺลจฺจเย อาปชฺชติฯ **มหาปจฺจริยํ** อผุฏฺฐาสุ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ ตตฺถ ยสฺมา ปาฬิยํ กายปฺปฏิพทฺธปฺปฏิพเทฺธน อามสนํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา สพฺพมฺปิ กายปฺปฏิพทฺธปฺปฏิพทฺธํ กายปฺปฏิพเทฺธเนว สงฺคเหตฺวา **มหาอฏฺฐกถายญฺจ กุรุนฺทิยญฺจ** วุตฺโตฺต ปุริมนโยเยเวตฺถ ยุตฺตตโร ทิสฺสติฯ

โย หิ หเตฺถน หตฺถํ คเหตฺวา ปฏิปาฏิยา ฐิตาสุ อิตฺถีสุ สมสาราโค เอกํ หเตฺถ คณฺหาติ, โส คหิติตฺถิยา วเสน เอกํ สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติ, อิตราสํ คณนาย ปุริมนเยเนว ถุลฺลจฺจเยฯ สเจ โส ตํ กายปฺปฏิพเทฺธ วเตฺถ วา ปุเปฺผ วา คณฺหาติ, สพฺพาสํ คณนาย ถุลฺลจฺจเย อาปชฺชติฯ ยเถว หิ รชฺชุวตฺถาทีหิ ปริกฺขิปเนฺตน สพฺพาปิ กายปฺปฏิพเทฺธน อามฏฺฐา โหนฺติ, ตถา อิธาปิ สพฺพาปิ กายปฺปฏิพเทฺธน อามฏฺฐา โหนฺติฯ สเจ ปน ตา อิตฺถิโย อญฺญมญฺญํ วตฺถโกฏิยํ คเหตฺวา ฐิตา โหนฺติ, ตตฺร เจโส ปุริมนเยเนว ปฐมํ อิตฺถึ หเตฺถ คณฺหาติ คหิตาย วเสน สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติ, อิตราสํ คณนาย ทุกฺกฏานิฯ สพฺพาสญฺหิ ตาสํ เตน ปุริมนเยเนว กายปฏิพเทฺธน กายปฺปฏิพทฺธํ อามฏฺฐํ โหติฯ สเจ ปน โสปิ ตํ กายปฺปฏิพเทฺธเยว คณฺหาติ ตสฺสา วเสน ถุลฺลจฺจยํ อาปชฺชติ, อิตราสํ คณนาย อนนฺตรนเยเนว ทุกฺกฏานิฯ

โย ปน ฆนวตฺถนิวตฺถํ อิตฺถึ กายสํสคฺคราเคน วเตฺถ ฆเฏฺฏติ, ถุลฺลจฺจยํฯ วิรฬวตฺถนิวตฺถํ ฆเฏฺฏติ, ตตฺร เจ วตฺถนฺตเรหิ อิตฺถิยา วา นิกฺขนฺตโลมานิ ภิกฺขุํ ภิกฺขุโน วา ปวิฏฺฐโลมานิ อิตฺถึ ผุสนฺติ, อุภินฺนํ โลมานิเยว วา โลมานิ ผุสนฺติ, สงฺฆาทิเสโสฯ อุปาทินฺนเกน หิ กมฺมชรูเปน อุปาทินฺนกํ วา อนุปาทินฺนกํ วา อนุปาทินฺนเกนปิ เกนจิ เกสาทินา อุปาทินฺนกํ วา อนุปาทินฺนกํ วา ผุสโนฺตปิ สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติเยวฯ

ตตฺถ **กุรุนฺทิยํ** ‘‘โลมานิ คเณตฺวา สงฺฆาทิเสโส’’ติ วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘โลมานิ คเณตฺวา อาปตฺติยา น กาเรตพฺโพ, เอกเมว สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติฯ สงฺฆิกมเญฺจ ปน อปจฺจตฺถริตฺวา นิปโนฺน โลมานิ คเณตฺวา กาเรตโพฺพ’’ติ วุตฺตํ , ตเทว ยุตฺตํฯ อิตฺถิวเสน หิ อยํ อาปตฺติ, น โกฏฺฐาสวเสนาติฯ

เอตฺถาห ‘‘โย ปน ‘กายปฺปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามี’ติ กายํ คณฺหาติ, ‘กายํ คณฺหิสฺสามี’ติ กายปฺปฏิพทฺธํ คณฺหาติ, โส กึ อาปชฺชตี’’ติฯ **มหาสุมเตฺถโร** ตาว ‘‘ยถาวตฺถุกเมวา’’ติ วทติฯ อยํ กิรสฺส ลทฺธิ –

> ‘‘วตฺถุ สญฺญา จ ราโค จ, ผสฺสปฺปฏิวิชานนา;
> ยถานิทฺทิฏฺฐนิเทฺทเส, ครุกํ เตน การเย’’ติฯ

เอตฺถ **‘‘วตฺถู’’**ติ อิตฺถีฯ **‘‘สญฺญา’’**ติ อิตฺถิสญฺญาฯ **‘‘ราโค’’**ติ กายสํสคฺคราโคฯ **‘‘ผสฺสปฺปฏิวิชานนา’’**ติ กายสํสคฺคผสฺสชานนาฯ ตสฺมา โย อิตฺถิยา อิตฺถิสญฺญี กายสํสคฺคราเคน ‘‘กายปฺปฏิพทฺธํ คเหสฺสามี’’ติ ปวโตฺตปิ กายํ ผุสติ, ครุกํ สงฺฆาทิเสสํเยว อาปชฺชติฯ อิตโรปิ ถุลฺลจฺจยนฺติ **มหาปทุมเตฺถโร** ปนาห –

> ‘‘สญฺญาย วิราคิตมฺหิ, คหเณ จ วิราคิเต;
> ยถานิทฺทิฏฺฐนิเทฺทเส, ครุกํ ตตฺถ น ทิสฺสตี’’ติฯ

อสฺสาปายํ ลทฺธิ อิตฺถิยา อิตฺถิสญฺญิโน หิ สงฺฆาทิเสโส วุโตฺตฯ อิมินา จ อิตฺถิสญฺญา วิราคิตา กายปฺปฏิพเทฺธ กายปฺปฏิพทฺธสญฺญา อุปฺปาทิตา, ตํ คณฺหนฺตสฺส ปน ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ อิมินา จ คหณมฺปิ วิราคิตํ ตํ อคฺคเหตฺวา อิตฺถี คหิตา, ตสฺมา เอตฺถ อิตฺถิสญฺญาย อภาวโต สงฺฆาทิเสโส น ทิสฺสติ, กายปฺปฏิพทฺธสฺส อคฺคหิตตฺตา ถุลฺลจฺจยํ น ทิสฺสติ, กายสํสคฺคราเคน ผุฏฺฐตฺตา ปน ทุกฺกฏํฯ กายสํสคฺคราเคน หิ อิมํ นาม วตฺถุํ ผุสโต อนาปตฺตีติ นตฺถิ, ตสฺมา ทุกฺกฏเมวาติฯ

อิทญฺจ ปน วตฺวา อิทํ จตุกฺกมาหฯ ‘‘สารตฺตํ คณฺหิสฺสามี’ติ สารตฺตํ คณฺหิ สงฺฆาทิเสโส, ‘วิรตฺตํ คณฺหิสฺสามี’ติ วิรตฺตํ คณฺหิ ทุกฺกฏํ, ‘สารตฺตํ คณฺหิสฺสามี’ติ วิรตฺตํ คณฺหิ ทุกฺกฏํ, ‘วิรตฺตํ คณฺหิสฺสามี’ติ สารตฺตํ คณฺหิ ทุกฺกฏเมวา’’ติฯ กิญฺจาปิ เอวมาห? อถ โข **มหาสุมเตฺถรวาโท**เยเวตฺถ ‘‘อิตฺถิ จ โหติ อิตฺถิสญฺญี สารโตฺต จ ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา กาเยน กายปฺปฏิพทฺธํ อามสติ ปรามสติ…เป.… คณฺหาติ ฉุปติ อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ อิมาย ปาฬิยา ‘‘โย หิ เอกโต ฐิตา สมฺพหุลา อิตฺถิโย พาหาหิ ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหาติ, โส ยตฺตกา อิตฺถิโย ผุฏฺฐา ตาสํ คณนาย สงฺฆาทิเสเส อาปชฺชติ, มชฺฌคตานํ คณนาย ถุลฺลจฺจเย’’ติอาทีหิ อฏฺฐกถาวินิจฺฉเยหิ จ สเมติฯ ยทิ หิ สญฺญาทิวิราเคน วิราคิตํ นาม ภเวยฺย ‘‘ปณฺฑโก จ โหติ อิตฺถิสญฺญี’’ติอาทีสุ วิย ‘‘กายปฺปฏิพทฺธญฺจ โหติ กายสญฺญี จา’’ติอาทินาปิ นเยน ปาฬิยํ วิเสสํ วเทยฺยฯ ยสฺมา ปน โส น วุโตฺต, ตสฺมา อิตฺถิยา อิตฺถิสญฺญาย สติ อิตฺถึ อามสนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโส, กายปฺปฏิพทฺธํ อามสนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยนฺติ ยถาวตฺถุกเมว ยุชฺชติฯ

มหาปจฺจริยมฺปิ เจตํ วุตฺตํ – ‘‘นีลํ ปารุปิตฺวา สยิตาย กาฬิตฺถิยา กายํ ฆเฏฺฏสฺสามี’ติ กายํ ฆเฏฺฏติ, สงฺฆาทิเสโส; ‘กายํ ฆเฏฺฏสฺสามี’ติ นีลํ ฆเฏฺฏติ, ถุลฺลจฺจยํ; ‘นีลํ ฆเฏฺฏสฺสามี’ติ กายํ ฆเฏฺฏติ, สงฺฆาทิเสโส; ‘นีลํ ฆเฏฺฏสฺสามี’ติ นีลํ ฆเฏฺฏติ, ถุลฺลจฺจย’’นฺติฯ โยปายํ ‘‘อิตฺถี

จ ปณฺฑโก จา’’ติอาทินา นเยน วตฺถุมิสฺสกนโย วุโตฺต, ตสฺมิมฺปิ วตฺถุ สญฺญาวิมติวเสน วุตฺตา อาปตฺติโย ปาฬิยํ อสมฺมุยฺหเนฺตน เวทิตพฺพาฯ

กาเยนกายปฺปฏิพทฺธวาเร ปน อิตฺถิยา อิตฺถิสญฺญิสฺส กายปฺปฏิพทฺธํ คณฺหโต ถุลฺลจฺจยํ, เสเส สพฺพตฺถ ทุกฺกฏํฯ กายปฺปฏิพเทฺธนกายวาเรปิ เอเสว นโยฯ กายปฺปฏิพเทฺธน กอายปฺปฏิพทฺธวาเร จ นิสฺสคฺคิเยนกายวาราทีสุ จสฺส สพฺพตฺถ ทุกฺกฏเมวฯ

‘‘อิตฺถี จ โหติ อิตฺถิสญฺญี สารโตฺต จ อิตฺถี จ นํ ภิกฺขุสฺส กาเยน กาย’’นฺติอาทิวาโร ปน ภิกฺขุมฺหิ มาตุคามสฺส ราควเสน วุโตฺตฯ ตตฺถ **อิตฺถี จ นํ ภิกฺขุสฺส กาเยน กาย**นฺติ ภิกฺขุมฺหิ สารตฺตา อิตฺถี ตสฺส นิสิโนฺนกาสํ วา นิปโนฺนกาสํ วา คนฺตฺวา อตฺตโน กาเยน ตํ ภิกฺขุสฺส กายํ อามสติ…เป.… ฉุปติฯ **เสวนาธิปฺปาโย กาเยน วายมติ, ผสฺสํ ปฏิวิชานาตี**ติ เอวํ ตาย อามโฏฺฐ วา ฉุปิโต วา เสวนาธิปฺปาโย หุตฺวา สเจ ผสฺสปฺปฏิวิชานนตฺถํ อีสกมฺปิ กายํ จาเลติ ผเนฺทติ, สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติฯ

เทฺว อิตฺถิโยติ เอตฺถ เทฺว สงฺฆาทิเสเส อาปชฺชติ, อิตฺถิยา จ ปณฺฑเก จ สงฺฆาทิเสเสน สห ทุกฺกฏํ ฯ เอเตน อุปาเยน ยาว **‘‘นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยํ อามสติ, เสวนาธิปฺปาโย กาเยน วายมติ น จ ผสฺสํ ปฏิวิชานาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’**ติ ตาว ปุริมนเยเนว อาปตฺติเภโท เวทิตโพฺพฯ

เอตฺถ จ **กาเยน วายมติ น จ ผสฺสํ ปฏิวิชานาตี**ติ อตฺตนา นิสฺสฏฺฐํ ปุปฺผํ วา ผลํ วา อิตฺถึ อตฺตโน นิสฺสคฺคิเยน ปุเปฺผน วา ผเลน วา ปหรนฺตึ ทิสฺวา กาเยน วิการํ กโรติ, องฺคุลึ วา จาเลติ, ภมุกํ วา อุกฺขิปติ, อกฺขึ วา นิขณติ, อญฺญํ วา เอวรูปํ วิการํ กโรติ, อยํ วุจฺจติ ‘‘กาเยน วายมติ น จ ผสฺสํ ปฏิวิชานาตี’’ติฯ อยมฺปิ กาเยน วายมิตตฺตา ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ, ทฺวีสุ อิตฺถีสุ เทฺว, อิตฺถีปณฺฑเกสุปิ เทฺว เอว ทุกฺกเฏ อาปชฺชติฯ

๒๗๙. เอวํ วตฺถุวเสน วิตฺถารโต อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ลกฺขณวเสน สเงฺขปโต อาปตฺติเภทญฺจ อนาปตฺติเภทญฺจ ทเสฺสโนฺต **‘‘เสวนาธิปฺปาโย’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ปุริมนเย อิตฺถิยา ผุโฏฺฐ สมาโน เสวนาธิปฺปาโย กาเยน วายมติ, ผสฺสํ ปฏิวิชานาตีติ ติวงฺคสมฺปตฺติยา สงฺฆาทิเสโสฯ ทุติเย นเย นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยามสเน วิย วายมิตฺวา อฉุปเน วิย จ ผสฺสสฺส อปฺปฏิวิชานนโต ทุวงฺคสมฺปตฺติยา ทุกฺกฏํฯ ตติเย กาเยน อวายมโต อนาปตฺติฯ โย หิ เสวนาธิปฺปาโยปิ นิจฺจเลน กาเยน เกวลํ ผสฺสํ ปฏิวิชานาติ สาทิยติ อนุโภติ, ตสฺส จิตฺตุปฺปาทมเตฺต อาปตฺติยา อภาวโต อนาปตฺติฯ จตุเตฺถ ปน นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยามสเน วิย ผสฺสปฺปฏิวิชานนาปิ นตฺถิ, เกวลํ จิตฺตุปฺปาทมตฺตเมว, ตสฺมา อนาปตฺติฯ โมกฺขาธิปฺปายสฺส สพฺพากาเรสุ อนาปตฺติเยวฯ

เอตฺถ ปน โย อิตฺถิยา คหิโต ตํ อตฺตโน สรีรา โมเจตุกาโม ปฏิปฺปณาเมติ วา ปหรติ วา อยํ กาเยน วายมติ ผสฺสํ ปฏิวิชานาติฯ โย อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา ตโต มุญฺจิตุกาโม อุตฺตาเสตฺวา ปลาเปติ, อยํ กาเยน วายมติ น จ ผสฺสํ ปฏิวิชานาติฯ โย ตาทิสํ ทีฆชาตึ กาเย อารุฬฺหํ ทิสฺวา ‘‘สณิกํ คจฺฉตุ ฆฏฺฏิยมานา อนตฺถาย สํวเตฺตยฺยา’’ติ น ฆเฏฺฏติ, อิตฺถิเมว วา องฺคํ ผุสมานํ ญตฺวา ‘‘เอสา ‘อนตฺถิโก อยํ มยา’ติ สยเมว ปกฺกมิสฺสตี’’ติ อชานโนฺต วิย นิจฺจโล โหติ, พลวิตฺถิยา วา คาฬฺหํ อาลิงฺคิตฺวา คหิโต ทหรภิกฺขุ ปลายิตุกาโมปิ สุฏฺฐุ คหิตตฺตา นิจฺจโล โหติ, อยํ น จ กาเยน วายมติ, ผสฺสํ ปฏิวิชานาติฯ โย ปน อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา ‘‘อาคจฺฉตุ ตาว

ตโต นํ ปหริตฺวา วา ปณาเมตฺวา วา ปกฺกมิสฺสามี’’ติ นิจฺจโล โหติ, อยํ โมกฺขาธิปฺปาโย น จ กาเยน วายมติ, น จ ผสฺสํ ปฏิวิชานาตีติ เวทิตพฺพํฯ

๒๘๐. **อสญฺจิจฺจา**ติ อิมินา อุปาเยน อิมํ ผุสิสฺสามีติ อเจเตตฺวา, เอวญฺหิ อเจเตตฺวา ปตฺตปฺปฏิคฺคหณาทีสุ มาตุคามสฺส อเงฺค ผุฏฺเฐปิ อนาปตฺติฯ

อสติยาติ อญฺญวิหิโต โหติ มาตุคามํ ผุสามีติ สติ นตฺถิ, เอวํ อสติยา หตฺถปาทปสารณาทิกาเล ผุสนฺตสฺส อนาปตฺติฯ

อชานนฺตสฺสาติ ทารกเวเสน ฐิตํ ทาริกํ ‘‘อิตฺถี’’ติ อชานโนฺต เกนจิเทว กรณีเยน ผุสติ, เอวํ ‘‘อิตฺถี’’ติ อชานนฺตสฺส ผุสโต อนาปตฺติฯ

อสาทิยนฺตสฺสาติ กายสํสคฺคํ อสาทิยนฺตสฺส, ตสฺส พาหาปรมฺปราย นีตภิกฺขุสฺส วิย อนาปตฺติฯ อุมฺมตฺตกาทโย วุตฺตนยาเอวฯ อิธ ปน อุทายิเตฺถโร อาทิกมฺมิโก, ตสฺส อนาปตฺติ อาทิกมฺมิกสฺสาติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ สิกฺขาปทํ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานํ กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาติ, กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ทฺวิเวทนํ, สุขมชฺฌตฺตทฺวเยนาติฯ

๒๘๑. วินีตวตฺถูสุ – **มาตุยา มาตุเปเมนา**ติ มาตุเปเมน มาตุยา กายํ อามสิฯ เอส นโย **ธีตุภคินิวตฺถูสุ**ฯ ตตฺถ ยสฺมา มาตา วา โหตุ ธีตา วา อิตฺถี นาม สพฺพาปิ พฺรหฺมจริยสฺส ปาริปนฺถิกาวฯ ตสฺมา ‘‘อยํ เม มาตา อยํ ธีตา อยํ เม ภคินี’’ติ เคหสฺสิตเปเมน อามสโตปิ ทุกฺกฏเมว วุตฺตํฯ

อิมํ ปน ภควโต อาณํ อนุสฺสรเนฺตน สเจปิ นทีโสเตน วุยฺหมานํ มาตรํ ปสฺสติ เนว หเตฺถน ปรามสิตพฺพาฯ ปณฺฑิเตน ปน ภิกฺขุนา นาวา วา ผลกํ วา กทลิกฺขโนฺธ วา ทารุกฺขโนฺธ วา อุปสํหริตพฺพํฯ ตสฺมิํ อสติ กาสาวมฺปิ อุปสํหริตฺวา ปุรโต ฐเปตพฺพํ, ‘‘เอตฺถ คณฺหาหี’’ติ ปน น วตฺตพฺพาฯ คหิเต ปริกฺขารํ กฑฺฒามีติ กฑฺฒเนฺตน คนฺตพฺพํฯ สเจ ภายติ ปุรโต ปุรโต คนฺตฺวา ‘‘มา ภายี’’ติ สมสฺสาเสตพฺพาฯ สเจ ภายมานา ปุตฺตสฺส สหสา ขเนฺธ วา อภิรุหติ, หเตฺถ วา คณฺหาติ, น ‘‘อเปหิ มหลฺลิเก’’ติ นิทฺธุนิตพฺพา, ถลํ ปาเปตพฺพาฯ กทฺทเม ลคฺคายปิ กูเป ปติตายปิ เอเสว นโยฯ

ตตฺรปิ หิ โยตฺตํ วา วตฺถํ วา ปกฺขิปิตฺวา หเตฺถน คหิตภาวํ ญตฺวา อุทฺธริตพฺพา, นเตฺวว อามสิตพฺพาฯ น เกวลญฺจ มาตุคามสฺส สรีรเมว อนามาสํ, นิวาสนปาวุรณมฺปิ อาภรณภณฺฑมฺปิ ติณณฺฑุปกํ วา ตาฬปณฺณมุทฺทิกํ วา อุปาทาย อนามาสเมว, ตญฺจ โข นิวาสนปารุปนํ ปิฬนฺธนตฺถาย ฐปิตเมวฯ สเจ ปน นิวาสนํ วา ปารุปนํ วา ปริวเตฺตตฺวา จีวรตฺถาย ปาทมูเล ฐเปติ วฎฺฎติฯ อาภรณภเณฺฑสุ ปน สีสปสาธนกทนฺตสูจิอาทิกปฺปิยภณฺฑํ ‘‘อิมํ ภเนฺต ตุมฺหากํ คณฺหถา’’ติ ทิยฺยมานํ สิปาฏิกาสูจิอาทิอุปกรณตฺถาย คเหตพฺพํฯ สุวณฺณรชตมุตฺตาทิมยํ ปน อนามาสเมว ทิยฺยมานมฺปิ น คเหตพฺพํฯ น เกวลญฺจ เอตาสํ สรีรูปคเมว อนามาสํ, อิตฺถิสณฺฐาเนน กตํ กฏฺฐรูปมฺปิ ทนฺตรูปมฺปิ อยรูปมฺปิ โลหรูปมฺปิ ติปุรูปมฺปิ โปตฺถกรูปมฺปิ สพฺพรตนรูปมฺปิ อนฺตมโส ปิฏฺฐมยรูปมฺปิ อนามาสเมวฯ ปริโภคตฺถาย ปน ‘‘อิทํ ตุมฺหากํ โหตู’’ติ

ลภิตฺวา ฐเปตฺวา สพฺพรตนมยํ อวเสสํ ภินฺทิตฺวา อุปกรณารหํ อุปกรเณ ปริโภคารหํ ปริโภเค อุปเนตุํ วฏฺฏติฯ

ยถา จ อิตฺถิรูปกํ; เอวํ สตฺตวิธมฺปิ ธญฺญํ อนามาสํฯ ตสฺมา เขตฺตมเชฺฌน คจฺฉตา ตตฺถ ชาตกมฺปิ ธญฺญผลํ น อามสเนฺตน คนฺตพฺพํฯ สเจ ฆรทฺวาเร วา อนฺตรามเคฺค วา ธญฺญํ ปสาริตํ โหติ ปเสฺสน จ มโคฺค อตฺถิ น มทฺทเนฺตน คนฺตพฺพํฯ คมนมเคฺค อสติ มคฺคํ อธิฏฺฐาย คนฺตพฺพํฯ อนฺตรฆเร ธญฺญสฺส อุปริ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา เทนฺติ นิสีทิตุํ วฏฺฏติฯ เกจิ อาสนสาลายํ ธญฺญํ อากิรนฺติ, สเจ สกฺกา โหติ หราเปตุํ หราเปตพฺพํ, โน เจ เอกมนฺตํ ธญฺญํ อมทฺทเนฺตน ปีฐกํ ปญฺญเปตฺวา นิสีทิตพฺพํฯ สเจ โอกาโส น โหติ, มนุสฺสา ธญฺญมเชฺฌเยว อาสนํ ปญฺญเปตฺวา เทนฺติ, นิสีทิตพฺพํฯ ตตฺถชาตกานิ มุคฺคมาสาทีนิ อปรณฺณานิปิ ตาลปนสาทีนิ วา ผลานิ กีฬเนฺตน น อามสิตพฺพานิฯ มนุเสฺสหิ ราสิกเตสฺวปิ เอเสว นโยฯ อรเญฺญ ปน รุกฺขโต ปติตานิ ผลานิ ''อนุปสมฺปนฺนานํ ทสฺสามี''ติ คณฺหิตุํ วฏฺฏติฯ

มุตฺตา , มณิ, เวฬุริโย, สโงฺข, สิลา, ปวาฬํ, รชตํ, ชาตรูปํ, โลหิตโงฺก, มสารคลฺลนฺติ อิเมสุ ทสสุ รตเนสุ มุตฺตา อโธตา อนิวิทฺธา ยถาชาตาว อามสิตุํ วฏฺฏติฯ เสสา อนามาสาติ วทนฺติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ''มุตฺตา โธตาปิ อโธตาปิ อนามาสา ภณฺฑมูลตฺถาย จ สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติ, กุฏฺฐโรคสฺส เภสชฺชตฺถาย ปน วฏฺฏตี''ติ วุตฺตํฯ อนฺตมโส ชาติผลิกํ อุปาทาย สโพฺพปิ นีลปีตาทิวณฺณเภโท มณิ โธตวิทฺธวฏฺฏิโต อนามาโส, ยถาชาโต ปน อากรมุตฺโต ปตฺตาทิภณฺฑมูลตฺถํ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตีติ วุโตฺตฯ โสปิ **มหาปจฺจริยํ** ปฏิกฺขิโตฺต, ปจิตฺวา กโต กาจมณิเยเวโก วฏฺฏตีติ วุโตฺตฯ เวฬุริเยปิ มณิสทิโสว วินิจฺฉโยฯ

สโงฺข ธมนสโงฺข จ โธตวิโทฺธ จ รตนมิโสฺส อนามาโสฯ ปานียสโงฺข โธโตปิ อโธโตปิ อามาโสว เสสญฺจ อญฺชนาทิเภสชฺชตฺถายปิ ภณฺฑมูลตฺถายปิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ สิลา โธตวิทฺธา รตนสํยุตฺตา มุคฺควณฺณาว อนามาสาฯ เสสา สตฺถกนิสานาทิอตฺถาย คณฺหิตุํ วฏฺฏติฯ เอตฺถ จ รตนสํยุตฺตาติ สุวเณฺณน สทฺธิํ โยเชตฺวา ปจิตฺวา กตาติ วทนฺติฯ ปวาฬํ โธตวิทฺธํ อนามาสํฯ เสสํ อามาสํ ภณฺฑมูลตฺถญฺจ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ''โธตมฺปิ อโธตมฺปิ สพฺพํ อนามาสํ, น จ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี''ติ วุตฺตํฯ

รชตํ ชาตรูปญฺจ กตภณฺฑมฺปิ อกตภณฺฑมฺปิ สเพฺพน สพฺพํ พีชโต ปฏฺฐาย อนามาสญฺจ อสมฺปฏิจฺฉิยญฺจ, อุตฺตรราชปุโตฺต กิร สุวณฺณเจติยํ กาเรตฺวา **มหาปทุมเตฺถรสฺส** เปเสสิฯ เถโร ''น กปฺปตี''ติ ปฏิกฺขิปิฯ เจติยฆเร สุวณฺณปทุมสุวณฺณพุพฺพุฬกาทีนิ โหนฺติ, เอตานิปิ อนามาสานิฯ เจติยฆรโคปกา ปน รูปิยฉฑฺฑกฏฺฐาเน ฐิตา, ตสฺมา เตสํ เกฬาปยิตุํ วฏฺฏตีติ วุตฺตํฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน ตํ ปฏิกฺขิตฺตํฯ สุวณฺณเจติเย กจวรเมว หริตุํ วฏฺฏตีติ เอตฺตกเมว อนุญฺญาตํฯ อารกูฏโลหมฺปิ ชาตรูปคติกเมว อนามาสนฺติ **สพฺพอฏฺฐกถาสุ** วุตฺตํฯ เสนาสนปริโภโค ปน สพฺพกปฺปิโย, ตสฺมา ชาตรูปรชตมยา สเพฺพปิ เสนาสนปริกฺขารา อามาสาฯ ภิกฺขูนํ ธมฺมวินยวณฺณนฏฺฐาเน รตนมณฺฑเป กโรนฺติ ผลิกตฺถเมฺภ รตนทามปติมณฺฑิเต, ตตฺถ สพฺพูปกรณานิ ภิกฺขูนํ ปฏิชคฺคิตุํ วฏฺฏติฯ

โลหิตงฺกมสารคลฺลา โธตวิทฺธา อนามาสา, อิตเร อามาสา, ภณฺฑมูลตฺถาย วฏฺฏนฺตีติ วุตฺตาฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ''โธตาปิ อโธตาปิ สพฺพโส อนามาสา น จ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏนฺตี''ติ วุตฺตํฯ

สพฺพํ อาวุธภณฺฑํ อนามาสํ, ภณฺฑมูลตฺถาย ทียฺยมานมฺปิ น สมฺปฏิจฺฉิตพฺพํฯ สตฺถวณิชฺชา นาม น วฏฺฏติฯ สุทฺธธนุทโณฺฑปิ ธนุชิยาปิ ปโตโทปิ องฺกุโสปิ อนฺตมโส วาสิผรสุอาทีนิปิ อาวุธสเงฺขเปน กตานิ อนามาสานิฯ สเจ เกนจิ วิหาเร สตฺติ วา โตมโร วา ฐปิโต โหติ, วิหารํ ชคฺคเนฺตน ‘‘หรนฺตู’’ติ สามิกานํ เปเสตพฺพํฯ สเจ น หรนฺติ, ตํ อจาเลเนฺตน วิหาโร ปฏิชคฺคิตโพฺพฯ ยุทฺธภูมิยํ ปติตํ อสึ วา สตฺตึ วา โตมรํ วา ทิสฺวา ปาสาเณน วา เกนจิ วา อสึ ภินฺทิตฺวา สตฺถกตฺถาย คเหตุํ วฏฺฏติ, อิตรานิปิ วิโยเชตฺวา กิญฺจิ สตฺถกตฺถาย คเหตุํ วฏฺฏติ กิญฺจิ กตฺตรทณฺฑาทิอตฺถายฯ ‘‘อิทํ คณฺหถา’’ติ ทียฺยมานํ ปน ‘‘วินาเสตฺวา กปฺปิยภณฺฑํ กริสฺสามี’’ติ สพฺพมฺปิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ

มจฺฉชาลปกฺขิชาลาทีนิปิ ผลกชาลิกาทีนิ สรปริตฺตานานีปิ สพฺพานิ อนามาสานิฯ ปริโภคตฺถาย ลพฺภมาเนสุ ปน ชาลํ ตาว ‘‘อาสนสฺส วา เจติยสฺส วา อุปริ พนฺธิสฺสามิ, ฉตฺตํ วา เวเฐสฺสามี’’ติ คเหตุํ วฏฺฏติฯ สรปริตฺตานํ สพฺพมฺปิ ภณฺฑมูลตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ ปรูปโรธนิวารณญฺหิ เอตํ น อุปโรธกรนฺติ ผลกํ ทนฺตกฏฺฐภาชนํ กริสฺสามีติ คเหตุํ วฏฺฏติฯ

จมฺมวินทฺธานิ วีณาเภริอาทีนิ อนามาสานิฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน ‘‘เภริสงฺฆาโฏปิ วีณาสงฺฆาโฏปิ ตุจฺฉโปกฺขรมฺปิ มุขวฏฺฏิยํ อาโรปิตจมฺมมฺปิ วีณาทณฺฑโกปิ สพฺพํ อนามาส’’นฺติ วุตฺตํฯ โอนหิตุํ วา โอนหาเปตุํ วา วาเทตุํ วา วาทาเปตุํ วา น ลพฺภติเยวฯ เจติยงฺคเณ ปูชํ กตฺวา มนุเสฺสหิ ฉฑฺฑิตํ ทิสฺวาปิ อจาเลตฺวาว อนฺตรนฺตเร สมฺมชฺชิตพฺพํ, กจวรฉฑฺฑนกาเล ปน กจวรนิยาเมเนว หริตฺวา เอกมนฺตํ นิกฺขิปิตุํ วฏฺฏตีติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ ภณฺฑมูลตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุมฺปิ วฏฺฏติฯ ปริโภคตฺถาย ลพฺภมาเนสุ ปน วีณาโทณิกญฺจ เภริโปกฺขรญฺจ ทนฺตกฏฺฐภาชนํ กริสฺสาม จมฺมํ สตฺถกโกสกนฺติ เอวํ ตสฺส ตสฺส ปริกฺขารสฺส อุปกรณตฺถาย คเหตฺวา ตถา ตถา กาตุํ วฏฺฏติฯ

ปุราณทุติยิกาวตฺถุ อุตฺตานเมวฯ **ยกฺขิวตฺถุสฺมึ** สเจปิ ปรนิมฺมิตวสวตฺติเทวิยา กายสํสคฺคํ สมาปชฺชติ ถุลฺลจฺจยเมวฯ **ปณฺฑกวตฺถุ** จ **สุตฺติตฺถิวตฺถุ** จ ปากฏเมวฯ **มตตฺถิวตฺถุสฺมึ** ปาราชิกปฺปโหนกกาเล ถุลฺลจฺจยํ, ตโต ปรํ ทุกฺกฏํฯ **ติรจฺฉานคตวตฺถุสฺมึ** นาคมาณวิกายปิ สุปณฺณมาณวิกายปิ กินฺนริยาปิ คาวิยาปิ ทุกฺกฏเมวฯ **ทารุธีตลิกาวตฺถุสฺมึ** น เกวลํ ทารุนา เอว, อนฺตมโส จิตฺตกมฺมลิขิเตปิ อิตฺถิรูเป ทุกฺกฏเมวฯ

๒๘๒. **สมฺปีฬนวตฺถุ** อุตฺตานตฺถเมวฯ **สงฺกมวตฺถุสฺมึ** เอกปทิกสงฺกโม วา โหตุ สกฏมคฺคสงฺกโม วา, จาเลสฺสามีติ ปโยเค กตมเตฺตว จาเลตุ วา มา วา, ทุกฺกฏํฯ มคฺควตฺถุ ปากฏเมวฯ รุกฺขวตฺถุสฺมึ รุโกฺข มหโนฺต วา โหตุ มหาชมฺพุปฺปมาโณ ขุทฺทโก วา, ตํ จาเลตุํ สโกฺกตุ วา มา วา, ปโยคมเตฺตน ทุกฺกฏํฯ **นาวาวตฺถุสฺมิมฺปิ** เอเสว นโยฯ **รชฺชุวตฺถุสฺมึ** ยํ รชฺชุํ อาวิญฺฉนฺโต ฐานา จาเลตุํ สโกฺกติ, ตตฺถ ถุลฺลจฺจยํฯ ยา มหารชฺชุ โหติ, อีสกมฺปิ ฐานา น จลติ, ตตฺถ ทุกฺกฏํฯ ทเณฺฑปิ เอเสว นโยฯ ภูมิยํ ปติตมหารุโกฺขปิ หิ ทณฺฑคฺคหเณเนว อิธ คหิโตฯ **ปตฺตวตฺถุ** ปากฏเมวฯ **วนฺทนวตฺถุสฺมึ** อิตฺถี ปาเท สมฺพาหิตฺวา วนฺทิตุกามา วาเรตพฺพา ปาทา วา ปฏิจฺฉาเทตพฺพา, นิจฺจเลน วา ภวิตพฺพํฯ นิจฺจลสฺส หิ จิเตฺตน สาทิยโตปิ อนาปตฺติฯ อวสาเน **คหณวตฺถุ**ปากฏเมวาติฯ

กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๓. **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา**ติ ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อาทิสฺสา**ติ อปทิสิตฺวาฯ **วณฺณมฺปิ ภณตี**ติอาทีนิ ปรโต อาวิ ภวิสฺสนฺติฯ **ฉินฺนิกา**ติ ฉินฺนโอตฺตปฺปาฯ **ธุตฺติกา**ติ สฐาฯ **อหิริกาโย**ติ นิลฺลชฺชา ฯ **อุหสนฺตี**ติ สิตํ กตฺวา มนฺทหสิตํ หสนฺติฯ **อุลฺลปนฺตี**ติ ‘‘อโห อโยฺย’’ติอาทินา นเยน อุจฺจกรณึ นานาวิธํ ปโลภนกถํ กเถนฺติฯ **อุชฺชคฺฆนฺตี**ติ มหาหสิตํ หสนฺติฯ **อุปฺปเณฺฑนฺตี**ติ ‘‘ปณฺฑโก อยํ, นายํ ปุริโส’’ติอาทินา นเยน ปริหาสํ กโรนฺติฯ

๒๘๕. **สารโตฺต**ติ ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทราเคน สารโตฺตฯ **อเปกฺขวา ปฏิพทฺธจิโตฺต**ติ วุตฺตนยเมว, เกวลํ อิธ วาจสฺสาทราโค โยเชตโพฺพฯ **มาตุคามํ ทุฏฺฐุลฺลาหิ วาจาหี**ติ เอตฺถ อธิเปฺปตํ มาตุคามํ ทเสฺสโนฺต **‘‘มาตุคาโม’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วิญฺญู ปฏิพลา สุภาสิตทุพฺภาสิตํ ทุฏฺฐุลฺลาทุฏฺฐุลฺลํ อาชานิตุ**นฺติ ยา ปณฺฑิตา สาตฺถกนิรตฺถกกถํ อสทฺธมฺมสทฺธมฺมปฏิสํยุตฺตกถญฺจ ชานิตุํ ปฏิพลา, อยํ อิธ อธิเปฺปตาฯ ยา ปน มหลฺลิกาปิ พาลา เอลมูคา อยํ อิธ อนธิเปฺปตาติ ทเสฺสติฯ

โอภาเสยฺยาติ อวภาเสยฺย นานาปฺปการกํ อสทฺธมฺมวจนํ วเทยฺยฯ ยสฺมา ปเนวํ โอภาสนฺตสฺส โย โส โอภาโส นาม, โส อตฺถโต อชฺฌาจาโร โหติ ราควเสน อภิภวิตฺวา สญฺญมเวลํ อาจาโร, ตสฺมา ตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต ‘‘โอภาเสยฺยาติ อชฺฌาจาโร วุจฺจตี’’ติ อาหฯ **ยถา ต**นฺติ เอตฺถ **ต**นฺติ นิปาตมตฺตํ, ยถา ยุวา ยุวตินฺติ อโตฺถฯ

เทฺว มเคฺค อาทิสฺสาติอาทิ เยนากาเรน โอภาสโต สงฺฆาทิเสโส โหติ, ตํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **เทฺว มเคฺค**ติ วจฺจมคฺคญฺจ ปสฺสาวมคฺคญฺจฯ เสสํ อุเทฺทเส ตาว ปากฏเมวฯ นิเทฺทเส ปน **โถเมตี**ติ ‘‘อิตฺถิลกฺขเณน สุภลกฺขเณน สมนฺนาคตาสี’’ติ วทติ, น ตาว สีสํ เอติฯ ‘‘ตว วจฺจมโคฺค จ ปสฺสาวมโคฺค จ อีทิโส เตน นาม อีทิเสน อิตฺถิลกฺขเณน สุภลกฺขเณน สมนฺนาคตาสี’’ติ วทติ, สีสํ เอติ, สงฺฆาทิเสโสฯ **วเณฺณติ ปสํสตี**ติ อิมานิ ปน โถมนปทเสฺสว เววจนานิฯ

ขุํเสตีติ วาจาปโตเทน ฆเฏฺฏติฯ **วมฺเภตี**ติ อปสาเทติฯ **ครหตี**ติ โทสํ เทติฯ ปรโต ปน ปาฬิยา อาคเตหิ **‘‘อนิมิตฺตาสี’’**ติอาทีหิ เอกาทสหิ ปเทหิ อฆฏิเต สีสํ น เอติ, ฆฏิเตปิ เตสุ **สิขรณีสิ สมฺภินฺนาสิ อุภโตพฺยญฺชนาสี**ติ อิเมหิ ตีหิ ฆฏิเตเยว สงฺฆาทิเสโสฯ

เทหิ เมติ ยาจนายปิ เอตฺตเกเนว สีสํ น เอติ, ‘‘เมถุนํ ธมฺมํ เทหี’’ติ เอวํ เมถุนธเมฺมน ฆฏิเต เอว สงฺฆาทิเสโสฯ

กทา เต มาตา ปสีทิสฺสตีติอาทีสุ อายาจนวจเนสุปิ เอตฺตเกเนว สีสํ น เอติ, ‘‘กทา เต มาตา ปสีทิสฺสติ, กทา เต เมถุนํ ธมฺมํ ลภิสฺสามี’’ติ วา ‘‘ตว มาตริ ปสนฺนาย เมถุนํ ธมฺมํ ลภิสฺสามี’’ติ วา อาทินา ปน นเยน เมถุนธเมฺมน ฆฏิเตเยว สงฺฆาทิเสโสฯ

กถํ ตฺวํ สามิกสฺส เทสีติอาทีสุ ปุจฺฉาวจเนสุปิ เมถุนธมฺมนฺติ วุเตฺตเยว สงฺฆาทิเสโส, น อิตรถาฯ **เอวํ กิร ตฺวํ สามิกสฺส เทสี**ติ ปฏิปุจฺฉาวจเนสุปิ เอเสว นโยฯ

อาจิกฺขนาย **ปุโฏฺฐ ภณตี**ติ ‘‘กถํ ททมานา สามิกสฺส ปิยา โหตี’’ติ เอวํ ปุโฏฺฐ อาจิกฺขติฯ เอตฺถ จ ‘‘เอวํ เทหิ เอวํ ททมานา’’ติ วุเตฺตปิ สีสํ น เอติฯ ‘‘เมถุนธมฺมํ เอวํ เทหิ เอวํ อุปเนหิ เอวํ เมถุนธมฺมํ ททมานา อุปนยมานา ปิยา โหตี’’ติอาทินา ปน นเยน เมถุนธเมฺมน ฆฏิเตเยว สงฺฆาทิเสโสฯ อนุสาสนีวจเนสุปิ เอเสว นโยฯ

อโกฺกสนิเทฺทเส – **อนิมิตฺตาสี**ติ นิมิตฺตรหิตาสิ, กุญฺจิกปณาลิมตฺตเมว ตว ทกโสตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

นิมิตฺตมตฺตาสีติ ตว อิตฺถินิมิตฺตํ อปริปุณฺณํ สญฺญามตฺตเมวาติ วุตฺตํ โหติฯ **อโลหิตา**ติ สุกฺขโสตาฯ **ธุวโลหิตา**ติ นิจฺจโลหิตา กิลินฺนทกโสตาฯ **ธุวโจฬา**ติ นิจฺจปกฺขิตฺตาณิโจฬา, สทา อาณิโจฬกํ เสวสีติ วุตฺตํ โหติฯ **ปคฺฆรนฺตี**ติ สวนฺตี; สทา เต มุตฺตํ สวตีติ วุตฺตํ โหติฯ **สิขรณี**ติ พหินิกฺขนฺตอาณิมํสาฯ **อิตฺถิปณฺฑกา**ติ อนิมิตฺตาว วุจฺจติฯ **เวปุริสิกา**ติ สมสฺสุทาฐิกา ปุริสรูปา อิตฺถีฯ **สมฺภินฺนา**ติ สมฺภินฺนวจฺจมคฺคปสฺสาวมคฺคาฯ **อุภโตพฺยญฺชนา**ติ อิตฺถินิมิตฺเตน จ ปุริสนิมิตฺเตน จาติ อุโภหิ พฺยญฺชเนหิ สมนฺนาคตาฯ

อิเมสุ จ ปน เอกาทสสุ ปเทสุ สิขรณีสิ สมฺภินฺนาสิ อุภโตพฺยญฺชนาสีติ อิมานิเยว ตีณิ ปทานิ สุทฺธานิ สีสํ เอนฺติฯ อิติ อิมานิ จ ตีณิ ปุริมานิ จ วจฺจมคฺคปสฺสาวมคฺคเมถุนธมฺมปทานิ ตีณีติ ฉ ปทานิ สุทฺธานิ อาปตฺติกรานิฯ เสสานิ อนิมิตฺตาติอาทีนิ ‘‘อนิมิตฺเต เมถุนธมฺมํ เม เทหี’’ติ วา ‘‘อนิมิตฺตาสิ เมถุนธมฺมํ เม เทหี’’ติ วา อาทินา นเยน เมถุนธมฺเมน ฆฏิตาเนว อาปตฺติกรานิ โหนฺตีติ เวทิตพฺพานิฯ

๒๘๖. อิทานิ ยฺวายํ โอติโณฺณ วิปริณเตน จิตฺเตน โอภาสติ, ตสฺส วจฺจมคฺคปสฺสาวมคฺค อาทิสฺส เอเตสํ วณฺณภณนาทีนํ วเสน วิตฺถารโต อาปตฺติเภทํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อิตฺถี จ โหติ อิตฺถิสญฺญี’’**ติอาทิมาหฯ เตสํ อโตฺถ กายสํสเคฺค วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

อยํ ปน วิเสโส – **อธกฺขก**นฺติ อกฺขกโต ปฏฺฐาย อโธฯ **อุพฺภชาณุมณฺฑล**ชาณุมณฺฑลโต ปฏฺฐาย อุทฺธํฯ **อุพฺภกฺขก**นฺติ อกฺขกโต ปฏฺฐาย อุทฺธํฯ **อโธชาณุมณฺฑล**นฺติ ชาณุมณฺฑลโต ปฏฺฐาย อโธฯ อกฺขกํ ปน ชาณุมณฺฑลญฺจ เอเตฺถว ทุกฺกฏเกฺขเตฺต สงฺคหํ คจฺฉนฺติ ภิกฺขุนิยา กายสํสเคฺค วิยฯ น หิ พุทฺธา ครุกาปตฺตึ สาวเสสํ ปญฺญเปนฺตีติฯ **กายปฺปฏิพทฺธ**นฺติ วตฺถํ วา ปุปฺผํ วา อาภรณํ วาฯ

๒๘๗. **อตฺถปุเรกฺขารสฺสา**ติ อนิมิตฺตาติอาทีนํ ปทานํ อตฺถํ กเถนฺตสฺส, อฏฺฐกถํ วา สชฺฌายํ กโรนฺตสฺสฯ

ธมฺมปุเรกฺขารสฺสาติ ปาฬึ วาเจนฺตสฺส วา สชฺฌายนฺตสฺส วาฯ เอวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ ปุรกฺขตฺวา ภณนฺตสฺส อตฺถปุเรกฺขารสฺส จ ธมฺมปุเรกฺขารสฺส จ อนาปตฺติฯ

อนุสาสนิปุเรกฺขารสฺสาติ ‘‘อิทานิปิ อนิมิตฺตาสิ อุภโตฺตพฺยญฺชนาสิ อปฺปมาทํ อิทานิ กเรยฺยาสิ, ยถา อายติมฺปิ เอวรูปา น โหหิสี’’ติ เอวํ อนุสิฏฺฐึ ปุรกฺขตฺวา ภณนฺตสฺส อนุสาสนิปุเรกฺขารสฺส อนาปตฺติฯ โย ปน ภิกฺขุนีนํ ปาฬึ วาเจโนฺต ปกติวาจนามคฺคํ ปหาย หสโนฺต หสโนฺต ‘‘สิขรณีสิ สมฺภินฺนาสิ อุภโตพฺยญฺชนาสี’’ติ ปุนปฺปุนํ ภณติ, ตสฺส อาปตฺติเยวฯ อุมฺมตฺตกสฺส อนาปตฺติฯ อิธ อาทิกมฺมิโก อุทายิเตฺถโร, ตสฺส อนาปตฺติ อาทิกมฺมิกสฺสาติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ สิกฺขาปทํ ติสมุฏฺฐานํ กายจิตฺตโต วาจาจิตฺตโต กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ , สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ทฺวิเวทนนฺติฯ

๒๘๘. วินีตวตฺถูสุ โลหิตวตฺถุสฺมึ โส ภิกฺขุ อิตฺถิยา โลหิตกํ นิมิตฺตํ สนฺธายาห – อิตรา น อญฺญาสิ, ตสฺมา ทุกฺกฏํฯ

กกฺกสโลมนฺติ รสฺสโลเมหิ พหุโลมํฯ **อากิณฺณโลม**นฺติ ชฏิตโลมํฯ **ขรโลม**นฺติ ถทฺธโลมํฯ **ทีฆโลม**นฺติ อรสฺสโลมํฯ สพฺพํ อิตฺถินิมิตฺตเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ

๒๘๙. **วาปิตํ โข เต**ติ อสทฺธมฺมํ สนฺธายาห, สา อสลฺลเกฺขตฺวา **โน จ โข ปฏิวุตฺต**นฺติ อาหฯ **ปฏิวุตฺตํ** นาม อุทกวเปฺป พีเชหิ อปฺปติฏฺฐิโตกาเส ปาณเกหิ วินาสิตพีเช วา โอกาเส ปุน พีชํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อุทเกน อาสิตฺตํ, ถลวเปฺป วิสมปติตานํ วา พีชานํ สมกรณตฺถาย ปุน อฏฺฐทนฺตเกน สมีกตํ, เตสุ อญฺญตรํ สนฺธาย เอสา อาหฯ

มคฺควตฺถุสฺมึ **มโคฺค สํสีทตี**ติ องฺคชาตมคฺคํ สนฺธายาหฯ เสสํ อุตฺตานเมวาติฯ

ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๐. **เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา**ติ อตฺตกามสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **กุลูปโก**ติ กุลปยิรุปาสนโก จตุนฺนํ ปจฺจยานํ อตฺถาย กุลูปสงฺกมเน นิจฺจปฺปยุโตฺตฯ

จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารนฺติ จีวรญฺจ ปิณฺฑปาตญฺจ เสนาสนญฺจ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารญฺจฯ **คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาร**นฺติ เจตฺถ ปติกรณเฏฺฐน ปจฺจโย, ยสฺส กสฺสจิ สปฺปายเสฺสตํ อธิวจนํฯ ภิสกฺกสฺส กมฺมํ เตน อนุญฺญาตตฺตาติ เภสชฺชํฯ คิลานปจฺจโยว เภสชฺชํ คิลานปจฺจยเภสชฺชํ, ยํกิญฺจิ คิลานสฺส สปฺปายํ ภิสกฺกกมฺมํ เตลมธุผาณิตาทีติ วุตฺตํ โหติฯ **ปริกฺขาโร**ติ ปน ‘‘สตฺตหิ นครปริกฺขาเรหิ สุปริกฺขตํ โหตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๗.๖๗) ปริวาโร วุจฺจติฯ ‘‘รโถ สีลปริกฺขาโร ฌานโกฺข จกฺกวีริโย’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๕.๔) อลงฺกาโรฯ ‘‘เย จิเม ปพฺพชิเตน ชีวิตปริกฺขารา สมุทาเนตพฺพา’’ติอาทีสุ (โร. นิ. ๑.๑.๑๙๑) สมฺภาโรฯ อิธ ปน สมฺภาโรปิ ปริวาโรปิ วฏฺฏติฯ ตญฺหิ คิลานปจฺจยเภสชฺชํ ชีวิตสฺส ปริวาโรปิ โหติ ชีวิตวินาสกาพาธุปฺปตฺติยา อนฺตรํ อทตฺวา รกฺขณโต, สมฺภาโรปิ ยถา จิรํ ปวตฺตติ เอวมสฺส การณภาวโต, ตสฺมา ปริกฺขาโรติ วุจฺจติฯ เอวํ คิลานปจฺจยเภสชฺชญฺจ ตํ ปริกฺขาโร จาติ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร, ตํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารนฺติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

วสลนฺติ หีนํ ลามกํฯ อถ วา วสฺสตีติ วสโล, ปคฺฆรตีติ อโตฺถ, ตํ วสลํ, อสุจิปคฺฆรณกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **นิฏฺฐุหิตฺวา**ติ เขฬํ ปาเตตฺวาฯ

กสฺสาหํ เกน หายามีติ อหํ กสฺสา อญฺญิสฺสา อิตฺถิยา เกน โภเคน วา อลงฺกาเรน วา รูเปน วา ปริหายามิ, กา นาม มยา อุตฺตริตราติ ทีเปติฯ

๒๙๑. **สนฺติเก**ติ อุปจาเร ฐตฺวา สามนฺตา อวิทูเร, ปทภาชเนปิ อยเมวโตฺถ ทีปิโต ฯ **อตฺตกามปาริจริยายา**ติ เมถุนธมฺมสงฺขาเตน กาเมน ปาริจริยา กามปาริจริยาฯ อตฺตโน อตฺถาย กามปาริจริยา อตฺตกามปาริจริยา, อตฺตนา วา กามิตา อิจฺฉิตาติ อตฺตกามา, สยํ เมถุนราควเสน ปตฺถิตาติ อโตฺถฯ อตฺตกามา จ สา ปาริจริยา จาติ อตฺตกามปาริจริยา, ตสฺสา อตฺตกามปาริจริยายฯ **วณฺณํ ภาเสยฺยา**ติ คุณํ อานิสํสํ ปกาเสยฺยฯ

ตตฺร ยสฺมา ‘‘อตฺตโน อตฺถาย กามปาริจริยา’’ติ อิมสฺมึ อตฺถวิกปฺเป กาโม เจว เหตุ จ ปาริจริยา จ อโตฺถ, เสสํ พฺยญฺชนํฯ ‘‘อตฺตกามา จ สา ปาริจริยา จาติ อตฺตกามปาริจริยา’’ติ อิมสฺมึ อตฺถวิกปฺเป อธิปฺปาโย เจว ปาริจริยา จาติ อโตฺถ, เสสํ พฺยญฺชนํฯ ตสฺมา พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ ‘‘อตฺตโน กามํ อตฺตโน เหตุํ อตฺตโน อธิปฺปายํ อตฺตโน ปาริจริย’’นฺติ ปทภาชนํ วุตฺตํฯ ‘‘อตฺตโน กามํ อตฺตโน เหตุํ อตฺตโน ปาริจริย’’นฺติ หิ วุเตฺต ชานิสฺสนฺติ ปณฺฑิตา ‘‘เอตฺตาวตา อตฺตโน อตฺถาย กามปาริจริยา วุตฺตา’’ติฯ ‘‘อตฺตโน อธิปฺปายํ อตฺตโน ปาริจริย’’นฺติ วุเตฺตปิ ชานิสฺสนฺติ ‘‘เอตฺตาวตา อตฺตนา อิจฺฉิตกามิตเฎฺฐน อตฺตกามปาริจริยา วุตฺตา’’ติฯ

อิทานิ ตสฺสา อตฺตกามปาริจริยาย วณฺณภาสนาการํ ทเสฺสโนฺต **‘‘เอตทคฺค’’**นฺติอาทิมาหฯ ตํ อุเทฺทสโตปิ นิเทฺทสโตปิ อุตฺตานตฺถเมวฯ อยํ ปเนตฺถ ปทสมฺพโนฺธ จ อาปตฺติวินิจฺฉโย จ – **เอตทคฺคํ...เป.... ปริจเรยฺยา**ติ ยา มาทิสํ สีลวนฺตํ กลฺยาณธมฺมํ พฺรหฺมจาริํ เอเตน ธเมฺมน ปริจเรยฺย, ตสฺสา เอวํ มาทิสํ ปริจรนฺติยา ยา อยํ ปาริจริยา นาม, เอตทคฺคํ ปาริจริยานนฺติฯ

เมถุนุปสํหิเตน สงฺฆาทิเสโสติ เอวํ อตฺตกามปาริจริยาย วณฺณํ ภาสโนฺต จ เมถุนุปสํหิเตน เมถุนธมฺมปฎิสํยุเตฺตเนว วจเนน โย ภาเสยฺย, ตสฺส สงฺฆาทิเสโสติฯ

อิธานิ ยสฺมา เมถุนุปสํหิเตเนว ภาสนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโส วุโตฺต, ตสฺมา ‘‘อหมฺปิ ขตฺติโย, ตฺวมฺปิ ขตฺติยา, อรหติ ขตฺติยา ขตฺติยสฺส ทาตุํ สมชาติกตฺตา’’ติ เอวมาทีหิ วจเนหิ ปาริจริยาย วณฺณํ ภาสมานสฺสาปิ สงฺฆาทิเสโส นตฺถิฯ ‘‘อหมฺปิ ขตฺติโย’’ติอาทิเก ปน พหูปิ ปริยาเย วตฺวา ‘‘อรหสิ ตฺวํ มยฺหํ เมถุนธมฺมํ ทาตุ’’นฺติ เอวํ เมถุนปฺปฎิสํยุเตฺตเนว ภาสมานสฺส สงฺฆาทิเสโสติฯ

อิตฺถี จ โหตีติอาทิ ปุเพฺพ วุตฺตนยเมวฯ อิธ อุทายิเตฺถโร อาทิกมฺมิโก, ตสฺส อนาปตฺติ อาทิกมฺมิกสฺสาติฯ

สมุฎฺฐานาทิ สพฺพํ ทุฎฺฐุลฺลวาจาสทิสํฯ วินีตวตฺถูนิ อุตฺตานตฺถาเนวาติฯ

อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๖. เตน สมเยน พุโทฺธ ภควาติ สญฺจริตฺตํฯ ตตฺถ **ปณฺฑิตา**ติ ปณฺฑิเจฺจน สมนฺนาคตา คติมนฺตาฯ **พฺยตฺตา**ติ เวยฺยตฺติเยน สมนฺนาคตา, อุปาเยน สมนฺนาคตา อุปายญฺญู วิสารทาฯ **เมธาวินี**ติ เมธาย สมนฺนาคตา, ทิฎฺฐํ ทิฎฺฐํ กโรติฯ **ทกฺขา**ติ เฉกาฯ **อนลสา**ติ อุฎฺฐานวีริยสมฺปนฺนาฯ **ฉนฺนา**ติ อนุจฺฉวิกาฯ

กิสฺมึ วิยาติ กิจฺฉํ วิย กิเลโส วิย, หิริ วิย อมฺหากํ โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **กุมาริกาย วตฺตุ**นฺติ ‘‘อิมํ ตุเมฺห คณฺหถา’’ติ กุมาริกาย การณา วตฺตุํฯ

อาวาหาทีสุ **อาวาโห**ติ ทารกสฺส ปรกุลโต ทาริกาย อาหรณํฯ **วิวาโห**ติ อตฺตโน ทาริกาย ปรกุลเปสนํฯ **วาเรยฺย**นฺติ ‘‘เทถ โน ทารกสฺส ทาริก’’นฺติ ยาจนํ, ทิวสนกฺขตฺตมุหุตฺตปริเจฺฉทกรณํ วาฯ

๒๙๗. **ปุราณคณกิยา**ติ เอกสฺส คณกสฺส ภริยาย, สา ตสฺมึ ชีวมาเน คณกีติ ปญฺญายิตฺถ, มเต ปน ปุราณคณกีติ สงฺขํ คตาฯ **ติโรคาโม**ติ พหิคาโม, อโญฺญ คาโมติ อธิปฺปาโยฯ **มนุสฺสา**ติ อุทายิสฺส อิมํ สญฺจริตฺตกมฺมํ ยุตฺตปยุตฺตภาวํ ชานนกมนุสฺสาฯ

สุณิสโภเคนาติ เยน โภเคน สุณิสา ภุญฺชิตพฺพา โหติ รนฺธาปนปจาปนปอเวสนาทินา, เตน ภุญฺชึสุฯ **ตโต อปเรน ทาสิโภเคนา**ติ มาสาติกฺกเม เยน โภเคน ทาสี ภุญฺชิตพฺพา โหติ เขตฺตกมฺมกจวรฉฑฺฑนอุทกาหรณาทินา, เตน ภุญฺชึสุฯ **ทุคฺคตา**ติ ทลิทฺทา, ยตฺถ วา คตา ทุคฺคตา โหติ ตาทิสํ กุลํ คตาฯ **มาโยฺย อิมํ กุมาริกํ**ติ มา อโยฺย อิมํ กุมาริกํฯ **อาหารูปหาโร**ติ อาหาโร จ อุปหาโร จ คหณญฺจ ทานญฺจ, น อเมฺหหิ กิญฺจิ อาหฏํ น อุปาหฏํ ตยา สทฺธึ กยวิกฺกโย โวหาโร อมฺหากํ นตฺถีติ ทีเปนฺติฯ **สมเณน ภวิตพฺพํ อพฺยาวเฏน, สมโณ อสฺส สุสมโณ**ติ สมเณน นาม อีทิเสสุ กเมฺมสุ อพฺยาวเฏน อพฺยาปาเรน ภวิตพฺพํ, เอวํ ภวโนฺต หิ สมโณ สุสมโณ อสฺสาติ, เอวํ นํ อปสาเทตฺวา **“คจฺฉ ตฺวํ น มยํ ตํ ชานามา”**ติ อาหํสุฯ

๒๙๘. **สชฺชิโต**ติ สพฺพูปกรณสมฺปโนฺน มณฺฑิตปสาธิโต วาฯ

๓๐๐. **ธุตฺตา**ติ อิตฺถิธุตฺตาฯ **ปริจาเรนฺตา**ติ มนาปิเยสุ รูปาทีสุ อิโต จิโต จ สมนฺตา อินฺทฺริยานิ จาเรนฺตา, กีฬนฺตา อภิรมนฺตาติ วุตฺตํ โหติฯ **อพฺภุตมกํสู**ติ ยทิ กริสฺสติ ตฺวํ เอตฺตกํ ชิโต, ยทิ น กริสฺสติ อหํ เอตฺตกนฺติ ปณมกํสุฯ ภิกฺขูนํ ปน อพฺภุตํ กาตุํ น วฏฺฏติฯ โย กโรติ ปราชิเตน ทาตพฺพนฺติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ

กถญฺหิ นาม อโยฺย อุทายี ตงฺขณิกนฺติ เอตฺถ **ตงฺขโณ**ติ อจิรกาโล วุจฺจติฯ **ตงฺขณิกนฺ**ติ อจิรกาลาธิการิกํฯ

๓๐๑. **สญฺจริตฺตํ สมาปเชฺชยฺยา**ติ สญฺจรณภาวํ สมาปเชฺชยฺยฯ ยสฺมา ปน ตํ สมาปชฺชเนฺตน เกนจิ เปสิเตน กตฺถจิ คนฺตพฺพํ โหติ, ปรโต จ ‘‘อิตฺถิยา วา ปุริสมติ’’นฺติ อาทิวจนโต อิธ อิตฺถิปุริสา อธิเปฺปตา, ตสฺมา ตมตฺถํ ทเสฺสตุํ ‘‘อิตฺถิยา วา ปหิโต ปุริสสฺส สนฺติเก คจฺฉติ, ปุริเสน วา ปหิโต อิตฺถิยา สนฺติเก คจฺฉตี’’ติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ **อิตฺถิยา วา ปุริสมตึ ปุริสสฺส วา อิตฺถิมตินฺ**ติ เอตฺถ อาโรเจยฺยาติ ปาฐเสโส ทฏฺฐโพฺพ, เตเนวสฺส ปทภาชเน ‘‘ปุริสสฺส มตึ อิตฺถิยา อาโรเจติ, อิตฺถิยา มตึ ปุริสสฺส อาโรเจตี’’ติ วุตฺตํฯ

อิทานิ ยทตฺถํ ตํ เตสํ มตึ อธิปฺปายํ อชฺฌาสยํ ฉนฺทํ รุจึ อาโรเจติ, ตํ ทเสฺสโนฺต **“ชายตฺตเน วา ชารตฺตเน วา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ชายตฺตเน**ติ ชายาภาเวฯ **ชารตฺตเน**ติ ชารภาเวฯ ปุริสสฺส หิ มตึ อิตฺถิยา อาโรเจโนฺต ชายตฺตเน อาโรเจติ, อิตฺถิยา มตึ ปุริสสฺส อาโรเจโนฺต ชารตฺตเน อาโรเจติ; อปิจ ปุริสเสฺสว มตึ อิตฺถิยา อาโรเจโนฺต ชายตฺตเน วา อาโรเจติ นิพทฺธภริยาภาเว, ชารตฺตเน วา มิจฺฉาจารภาเวฯ ยสฺมา ปเนตํ อาโรเจเนฺตน ‘‘ตฺวํ กิรสฺส ชายา ภวิสฺสสี’’ติอาทิ วตฺตพฺพํ โหติ, ตสฺมา ตํ วตฺตพฺพตาการํ ทเสฺสตุํ ‘‘ชายตฺตเน วาติ ชายา ภวิสฺสสิ, ชารตฺตเน วาติ ชารี ภวิสฺสสี’’ติ อสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ เอเตเนว จ อุปาเยน อิตฺถิยา มตึ ปุริสสฺส อาโรจเนปิ ปติ ภวิสฺสสิ, สามิโก ภวิสฺสสิ, ชาโร ภวิสฺสสีติ วตฺตพฺพตากาโร เวทิตโพฺพฯ

อนฺตมโส ตงฺขณิกายปีติ สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน ยา อยํ ตงฺขเณ มุหุตฺตมเตฺตปฏิสํวสิตพฺพโต ตงฺขณิกาติ วุจฺจติ, มุหุตฺติกาติ อโตฺถฯ ตสฺสาปิ ‘‘มุหุตฺติกา ภวิสฺสสี’’ติ เอวํ

ปุริสมตฺตึ อาโรเจนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโสฯ เอเตเนวุปาเยน ‘‘มุหุตฺติโก ภวิสฺสสี’’ติ เอวํ ปุริสสฺส อิตฺถิมตฺตึ อาโรเจโนฺตปิ สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชตีติ เวทิตโพฺพฯ

๓๐๓. อิทานิ ‘‘อิตฺถิยา วา ปุริสมติ’’นฺติ เอตฺถ อธิเปฺปตา อิตฺถิโย ปเภทโต ทเสฺสตฺวา ตาสุ สญฺจริตฺตวเสน อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตุํ **‘‘ทส อิตฺถิโย’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **มาตุรกฺขิตา**ติ มาตรา รกฺขิตาฯ ยถา ปุริเสน สํวาสํ น กเปฺปติ, เอวํ มาตรา รกฺขิตา, เตนสฺส ปทภาชเนปิ วุตฺตํ – ‘‘มาตา รกฺขติ โคเปติ อิสฺสริยํ กาเรติ วสํ วเตฺตตี’’ติฯ ตตฺถ **รกฺขตี**ติ กตฺถจิ คนฺตุํ น เทติฯ **โคเปตี**ติ ยถา อเญฺญ น ปสฺสนฺติ, เอวํ คุตฺตฏฺฐาเน ฐเปติฯ **อิสฺสริยํ กาเรตี**ติ เสริวิหารมสฺสา นิเสเธนฺตี อภิภวิตฺวา ปวตฺตติฯ **วสํ วเตฺตตี**ติ ‘‘อิทํ กโรหิ, อิทํ มา อกาสี’’ติ เอวํ อตฺตโน วสํ ตสฺสา อุปริ วเตฺตติฯ เอเตนุปาเยน ปิตุรกฺขิตาทโยปิ ญาตพฺพาฯ โคตฺตํ วา ธโมฺม วา น รกฺขติ, สโคเตฺตหิ ปน สหธมฺมิเกหิ จ เอกํ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิเตหิ เอกคณปริยาปเนฺนหิ จ รกฺขิตา ‘‘โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา’’ติ วุจฺจติ, ตสฺมา เตสํ ปทานํ ‘‘สโคตฺตา รกฺขนฺตี’’ติอาทินา นเยน ปทภาชนํ วุตฺตํฯ

สห อารเกฺขนาติ **สารกฺขา**ฯ สห ปริทเณฺฑนาติ **สปริทณฺฑา**ฯ ตาสํ นิเทฺทสา ปากฏาวฯ อิมาสุ ทสสุ ปจฺฉิมานํ ทฺวินฺนเมว ปุริสนฺตรํ คจฺฉนฺตีนํ มิจฺฉาจาโร โหติ, น อิตราสํฯ

ธนกฺกีตาทีสุ อเปฺปน วา พหุนา วา ธเนน กีตา **ธนกฺกีตา**ฯ ยสฺมา ปน สา น กีตมเตฺตเอว สํวาสตฺถาย ปน กีตตฺตา ภริยา, ตสฺมาสฺส นิเทฺทเส ธเนน กิณิตฺวา วาเสตีติ วุตฺตํฯ

ฉเนฺทน อตฺตโน รุจิยา วสตีติ **ฉนฺทวาสินี**ฯ ยสฺมา ปน สา น อตฺตโน ฉนฺทมเตฺตเนว ภริยา โหติ ปุริเสน ปน สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา, ตสฺมาสฺส นิเทฺทเส ‘‘ปิโย ปิยํ วาเสตี’’ติ วุตฺตํฯ

โภเคน วสตีติ **โภควาสินี**ฯ อุทุกฺขลมุสลาทิฆรูปกรณํ ลภิตฺวา ภริยาภาวํ คจฺฉนฺติยา ชนปทิตฺถิยา เอตํ อธิวจนํฯ

ปเฏน วสตีติ **ปฏวาสินี**ฯ นิวาสนมตฺตมฺปิ ปาวุรณมตฺตมฺปิ ลภิตฺวา ภริยาภาวํ อุปคจฺฉนฺติยา ทลิทฺทิตฺถิยา เอตํ อธิวจนํฯ

โอทปตฺตกินีติ อุภินฺนํ เอกิสฺสา อุทกปาติยา หเตฺถ โอตาเรตฺวา ‘‘อิทํ อุทกํ วิย สํสฏฺฐา อเภชฺชา โหถา’’ติ วตฺวา ปริคฺคหิตาย โวหารนามเมตํ, นิเทฺทเสปิสฺส ‘‘ตาย สห อุทกปตฺตํ อามสิตฺวา ตํ วาเสตี’’ติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

โอภฏํ โอโรปิตํ จุมฺพฏมสฺสาติ **โอภฏจุมฺพฏา,** กฏฺฐหาริกาทีนํ อญฺญตรา, ยสฺสา สีสโต จุมฺพฏํ โอโรเปตฺวา ฆเร วาเสติ, ตสฺสา เอตํ อธิวจนํฯ

ทาสี จาติ อตฺตโนเยว ทาสี จ โหติ ภริยา จฯ

กมฺมการี นาม เคเห ภติยา กมฺมํ กโรติ, ตาย สทฺธึ โกจิ ฆราวาสํ กเปฺปติ อตฺตโน ภริยาย อนตฺถิโก หุตฺวาฯ อยํ วุจฺจติ ‘‘กมฺมการี จ ภริยา จา’’ติฯ

ธเชน อาหฏา **ธชาหฏา,** อุสฺสิตทฺธชาย เสนาย คนฺตฺวา ปรวิสยํ วิลุมฺปิตฺวา อานีตาติ วุตฺตํ โหติ, ตํ โกจิ ภริยํ กโรติ, อยํ ธชาหฏา นามฯ **มุหุตฺติกา** วุตฺตนยาเอว, เอตาสํ ทสนฺ

นมฺปิ ปุริสนฺตรคมเน มิจฺฉาจาโร โหติฯ ปุริสานํ ปน วีสติยาปิ เอตาสุ มิจฺฉาจาโร โหติ, ภิกฺขุโน จ สญฺจริตฺตํ โหตีติฯ

๓๐๕. อิทานิ **ปุริโส ภิกฺขุํ ปหิณตี**ติอาทีสุ **ปฏิคฺคณฺหาตี**ติ โส ภิกฺขุ ตสฺส ปุริสสฺส ''คจฺฉ, ภนฺเต, อิตฺถนฺนามํ มาตุรกฺขิตํ พฺรูหิ, โหหิ กิร อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา ธนกฺกีตา''ติ เอวํ วุตฺตวจนํ ''สาธุ อุปาสกา''ติ วา ''โหตู''ติ วา ''อาโรเจสฺสามี''ติ วา เยน เกนจิ อากาเรน วจีเภทํ กตฺวา วา สีสกมฺปนาทีหิ วา สมฺปฏิจฺฉติฯ **วีมํสตี**ติ เอวํ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา ตสฺสา อิตฺถิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ สาสนํ อาโรเจติฯ **ปจฺจาหรตี**ติ เตน อาโรจิเต สา อิตฺถี ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉตุ วา ปฏิกฺขิปตุ วา ลชฺชาย วา ตุณฺหี โหตุ, ปุน อาคนฺตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจติฯ

เอตฺตาวตา อิมาย ปฏิคฺคหณาโรจนปจฺจาหรณสงฺขาตาย ติวงฺคสมฺปตฺติยา สงฺฆาทิเสโส โหติฯ สา ปน ตสฺส ภริยา โหตุ วา มา วา, อการณเมตํฯ สเจ ปน โส มาตุรกฺขิตาย สนฺติกํ เปสิโต ตํ อทิสฺวา ตสฺสา มาตุยา ตํ สาสนํ อาโรเจติ, พหิทฺธา วิมฏฺฐํ นาม โหติ, ตสฺมา วิสเงฺกตนฺติ **มหาปทุมเตฺถโร** อาหฯ **มหาสุมเตฺถโร** ปน มาตา วา โหตุ ปิตา วา อนฺตมโส เคหทาสีปิ อโญฺญ วาปิ โย โกจิ ตํ กิริยํ สมฺปาเทสฺสติ, ตสฺส วุเตฺตปิ วิมฏฺฐํ นาม น โหติ, ติวงฺคสมฺปตฺติกาเล อาปตฺติเยวฯ

นนุ ยถา ''พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี''ติ วตฺตุกาโม วิรชฺฌิตฺวา ''ธมฺมํ ปจฺจกฺขามี''ติ วเทยฺย ปจฺจกฺขาตาวสฺส สิกฺขาฯ ยถา วา ''ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชามี''ติ วตฺตุกาโม วิรชฺฌิตฺวา ''ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชามี''ติ วเทยฺย อาปโนฺนวสฺส ปาราชิกํฯ เอวํสมฺปทมิทนฺติ อาหฯ ตํ ปเนตํ ''ปฏิคฺคณฺหาติ, อเนฺตวาสึ วีมํสาเปตฺวา อตฺตนา ปจฺจาหรติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา''ติ อิมินา สเมติ, ตสฺมา สุภาสิตํฯ

ยถา จ ''มาตุรกฺขิตํ พฺรูหี''ติ วุตฺตสฺส คนฺตฺวา ตสฺสา อาโรเจตุํ สมตฺถานํ มาตาทีนมฺปิ วทโต วิสเงฺกโต นตฺถิ, เอวเมว ''โหหิ กิร อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา ธนกฺกีตา''ติ วตฺตเพฺพ ''โหหิ กิร อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา ฉนฺทวาสินี''ติ เอวํ ปาฬิยํ วุเตฺตสุ ฉนฺทวาสินิอาทีสุ วจเนสุ อญฺญตรวเสน วา อวุเตฺตสุปิ ''โหหิ กิร อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา ชายา ปชาปติ ปุตฺตมาตา ฆรณี ฆรสามินี ภตฺตรนฺธิกา สุสฺสูสิกา ปริจาริกา''ติเอวมาทีสุ สํวาสปริทีปเกสุ วจเนสุ อญฺญตรวเสน วา วทนฺตสฺสาปิ วิสเงฺกโต นตฺถิ ติวงฺคสมฺปตฺติยา อาปตฺติเยวฯ ''มาตุรกฺขิตํ พฺรูหี''ติ เปสิตสฺส ปน คนฺตฺวา อญฺญาสุ ปิตุรกฺขิตาทีสุ อญฺญตรํ วทนฺตสฺส วิสเงฺกตํฯ เอส นโย ''ปิตุรกฺขิตํ พฺรูหี''ติอาทีสุปิฯ

เกวลเญฺหตฺถ เอกมูลกทฺวิมูลกาทิวเสน ''ปุริสสฺส มาตา ภิกฺขุํ ปหิณติ, มาตุรกฺขิตาย มาตา ภิกฺขุํ ปหิณตี''ติ เอวมาทีนํ มูลฏฺฐานญฺจ วเสน เปยฺยาลเภโทเยว วิเสโส ฯ โสปิ ปุเพฺพ วุตฺตนยตฺตา ปาฬิอนุสาเรเนว สกฺกา ชานิตุนฺติ นาสฺส วิภาคํ ทเสฺสตุํ อาทรํ กริมฺหฯ

๓๓๘. ปฏิคฺคณฺหาตีติอาทีสุ ปน ทฺวีสุ จตุเกฺกสุ ปฐมจตุเกฺก อาทิปเทน ติวงฺคสมฺปตฺติยา สงฺฆาทิเสโส, มเชฺฌ ทฺวีหิ ทฺวงฺคสมฺปตฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, อเนฺต เอเกน เอกงฺคสมฺปตฺติยา ทุกฺกฏํฯ ทุติยจตุเกฺก อาทิปเทน ทฺวงฺคสมฺปตฺติยา ถุลฺลจฺจยํ, มเชฺฌ ทฺวีหิ เอกงฺคสมฺปตฺติยา ทุกฺกฏํ, อเนฺต เอเกน องฺคาภาวโต อนาปตฺติฯ ตตฺถ **ปฏิคฺคณฺหาตี**ติ อาณาปกสฺส สาสนํ ปฏิคฺคณฺหาติฯ **วีมํสตี**ติ ปหิตฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ อาโรเจติฯ **ปจฺจาหรตี**ติ ปุน อาคนฺตฺวา มูลฏฺฐสฺส อาโรเจติฯ

น ปจฺจาหรตีติ อาโรเจตฺวา เอโตฺตว ปกฺกมติฯ **ปฏิคฺคณฺหาติ น วีมํสตีติ** ปุริเสน ''อิตฺถนฺนามํ คนฺตฺวา พฺรูหี''ติ วุจฺจมาโน ''สาธู''ติ ตสฺส สาสนํ ปฏิคฺคณฺหิตฺวา ตํ ปมุสฺสิตฺวา วา อปฺปมุสฺสิตฺวา วา อเญฺญน กรณีเยน ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา กิญฺจิเทว กถํ กเถนฺโต นิสีทติ, เอตฺตาวตา ''ปฏิคฺคณฺหาติ น วีมํสติ นามา''ติ วุจฺจติฯ อถ นํ สา อิตฺถี สยเมว วทติ ''ตุมฺหากํ กิร อุปฏฺฐาโก มํ เคเห กาตุกาโม''ติ เอวํ วตฺวา จ ''อหํ ตสฺส ภริยา ภวิสฺสามี''ติ วา ''น ภวิสฺสามี''ติ วา วทติฯ โส ตสฺสา วจนํ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา ตุณฺหีภูโตว อุฏฺฐายาสนา ตสฺส ปุริสสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจติ, เอตฺตาวตา **''น วีมํสติ ปจฺจาหรติ นามา''**ติ วุจฺจติฯ **น วีมํสติ น ปจฺจาหรตีติ** เกวลํ สาสนาโรจนกาเล ปฏิคฺคณฺหาติเยว, อิตรํ ปน ทฺวยํ น กโรติฯ

น ปฏิคฺคณฺหาติ วีมํสติ ปจฺจาหรตีติ โกจิ ปุริโส ภิกฺขุสฺส ฐิตฏฺฐาเน วา นิสินฺนฏฺฐาเน วา ตถารูปึ กถํ กเถติ, ภิกฺขุ เตน อปฺปหิโตปิ ปหิโต วิย หุตฺวา อิตฺถิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ''โหหิ กิร อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา''ติอาทินา นเยน วีมํสิตฺวา ตสฺสา รุจึ วา อรุจึ วา ปุน อาคนฺตฺวา อิมสฺส อาโรเจติฯ เตเนว นเยน วีมํสิตฺวา อปจฺจาหรโนฺต **''น ปฏิคฺคณฺหาติ วีมํสติ น ปจฺจาหรตี''**ติ วุจฺจติฯ เตเนว นเยน คโต อวีมํสิตฺวา ตาย สมุฏฺฐาปิตํ กถํ สุตฺวา ปฐมจตุกฺกสฺส ตติยปเท วุตฺตนเยน อาคนฺตฺวา อิมสฺส อาโรเจโนฺต **''น ปฏิคฺคณฺหาติ น วีมํสติ ปจฺจาหรตี''**ติ วุจฺจติฯ จตุตฺถปทํ ปากฏเมวฯ

สมฺพหุเล ภิกฺขู อาณาเปตีติอาทินยา ปากฏาเยวฯ ยถา ปน สมฺพหุลาปิ เอกวตฺถุมฺหิ อาปชฺชนฺติ, เอวํ เอกสฺสปิ สมฺพหุลวตฺถูสุ สมฺพหุลา อาปตฺติโย เวทิตพฺพาฯ กถํ? ปุริโส ภิกฺขุํ อาณาเปติ ''คจฺฉ, ภเนฺต, อสุกสฺมึ นาม ปาสาเท สฏฺฐิมตฺตา วา สตฺตติมตฺตา วา อิตฺถิโย ฐิตา ตา วเทหิ, โหถ กิร อิตฺถนฺนามสฺส ภริยาโย''ติฯ โส สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา อาโรเจตฺวา ปุน ตํ สาสนํ ปจฺจาหรติฯ ยตฺตกา อิตฺถิโย ตตฺตกา อาปตฺติโย อาปชฺชติฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปริวาเรปิ** –

''ปทวีติหารมเตฺตน, วาจาย ภณิเตน จ;
สพฺพานิ ครุกานิ สปฺปฏิกมฺมานิ;
จตุสฏฺฐิ อาปตฺติโย อาปเชฺชยฺย เอกโต;
ปญฺหาเมสา กุสเลหิ จินฺติตา''ติฯ (ปริ. ๔๘๐);

อิมํ กิร อตฺถวสํ ปฏิจฺจ อยํ ปโญฺห วุโตฺตฯ วจนสิลิฏฺฐตาย เจตฺถ ''จตุสฏฺฐิ อาปตฺติโย''ติ วุตฺตํฯ เอวํ กโรโนฺต ปน สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ อาปชฺชตีติฯ ยถา จ เอเกน เปสิตสฺส เอกสฺส สมฺพหุลาสุ อิตฺถีสุ สมฺพหุลา อาปตฺติโย, เอวํ เอโก ปุริโส สมฺพหุเล ภิกฺขู เอกิสฺสา สนฺติกํ เปเสติ, สเพฺพสํ สงฺฆาทิเสโสฯ เอโก สมฺพหุเล ภิกฺขู สมฺพหุลานํ อิตฺถีนํ สนฺติกํ เปเสติ, อิตฺถิคณนาย สงฺฆาทิเสสาฯ สมฺพหุลา ปุริสา เอกํ ภิกฺขุํ เอกิสฺสา สนฺติกํ เปเสนฺติ, ปุริสคณนาย สงฺฆาทิเสสาฯ สมฺพหุลา เอกํ สมฺพหุลานํ อิตฺถีนํ สนฺติกํ เปเสนฺติ, วตฺถุคณนาย สงฺฆาทิเสสาฯ สมฺพหุลา สมฺพหุเล เอกิสฺสา สนฺติกํ เปเสนฺติ, วตฺถุคณนาย สงฺฆาทิเสสาฯ สมฺพหุลา ปุริสา สมฺพหุเล ภิกฺขู สมฺพหุลานํ อิตฺถีนํ สนฺติกํ เปเสนฺติ, วตฺถุคณนาย สงฺฆาทิเสสาฯ เอส นโย ''เอกา อิตฺถี เอกํ ภิกฺขุ''นฺติอาทีสุปิฯ เอตฺถ จ สภาควิภาคตา นาม อปฺปมาณํ, มาตาปิตุนมฺปิ ปญฺจสหธมฺมิกานมฺปิ สญฺจริตฺตกมฺมํ กโรนฺตสฺส อาปตฺติเยวฯ

ปุริโส ภิกฺขุํ อาณาเปติ คจฺฉ ภเนฺตติ จตุกฺกํ องฺควเสน อาปตฺติเภท ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตสฺส ปจฺฉิมปเท **อเนฺตวาสี วีมํสิตฺวา พหิทฺธา ปจฺจาหรตีติ** อาคนฺตฺวา อาจริยสฺส อนาโร

เจตฺวา เอโตฺตว คนฺตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส อาโรเจติฯ **อาปตฺติ อุภินฺนํ ถุลฺลจฺจยสฺสา**ติ อาจริยสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตา จ วีมํสาปิตตฺตา จ ทฺวีหงฺคหิ ถุลฺลจฺจยํ, อเนฺตวาสิกสฺส วีมํสิตตฺตา จ ปจฺจาหฏตฺตา จ ทฺวีหงฺคหิ ถุลฺลจฺจยํฯ เสสํ ปากฏเมวฯ

๓๓๙. **คจฺฉโนฺต สมฺปาเทตี**ติ ปฏิคฺคณฺหาติ เจว วีมํสติ จฯ **อาคจฺฉโนฺต วิสํวาเทตี**ติ น ปจฺจาหรติฯ **คจฺฉโนฺต วิสํวาเทตี**ติ น ปฏิคฺคณฺหาติฯ **อาคจฺฉโนฺต สมฺปาเทตี**ติ วีมํสติ เจว ปจฺจาหรติ จฯ เอวํ อุภยตฺถ ทฺวีหงฺคหิ ถุลฺลจฺจยํฯ ตติยปเท อาปตฺติ, จตุเตฺถ อนาปตฺติฯ

๓๔๐. **อนาปตฺติ สงฺฆสฺส วา เจติยสฺส วา คิลานสฺส วา กรณีเยน คจฺฉติ อุมฺมตฺตกสฺส อาทิกมฺมิกสฺสา**ติ เอตฺถ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุโปสถาคารํ วา กิญฺจิ วา วิปฺปกตํ โหติฯ ตตฺถ การุกานํ ภตฺตเวตนตฺถาย อุปาสโก วา อุปาสิกาย สนฺติกํ ภิกฺขุํ ปหิเณยฺย, อุปาสิกา วา อุปาสกสฺส, เอวรูเปน สงฺฆสฺส กรณีเยน คจฺฉนฺตสฺส อนาปตฺติฯ เจติยกเมฺม กยิรมาเนปิ เอเสว นโยฯ คิลานสฺส เภสชฺชตฺถายปิ อุปาสเกน วา อุปาสิกาย สนฺติกํ อุปาสิกาย วา อุปาสกสฺส สนฺติกํ ปหิตสฺส คจฺฉโต อนาปตฺติฯ อุมฺมตฺตกอาทิกมฺมิกา วุตฺตนยา เอวฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ สิกฺขาปทํ ฉสมุฏฺฐานํ, สีสุกฺขิปนาทินา กายวิกาเรน สาสนํ คเหตฺวา คนฺตฺวา หตฺถมุทฺทาย วีมํสิตฺวา ปุน อาคนฺตฺวา หตฺถมุทฺทาย เอว อาโรเจนฺตสฺส กายโต สมุฏฺฐาติฯ อาสนสาลาย นิสินฺนสฺส ‘‘อิตฺถนฺนามา อาคมิสฺสติ, ตสฺสา จิตฺตํ ชาเนยฺยาถา’’ติ เกนจิ วุเตฺต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตํ อาคตํ วตฺวา ตสฺสา คตาย ปุน ตสฺมิํ ปุริเส อาคเต อาโรเจนฺตสฺส วาจโต สมุฏฺฐาติฯ วาจาย ‘‘สาธู’’ติ สาสนํ คเหตฺวา อเญฺญน กรณีเยน ตสฺสา ฆรํ คนฺตฺวา อญฺญตฺถ วา คมนกาเล ตํ ทิสฺวา วจีเภเทเนว วีมํสิตฺวา ปุน อเญฺญเนว กรณีเยน ตโต อปกฺกมฺม กทาจิเทว ตํ ปุริสํ ทิสฺวา อาโรเจนฺตสฺสาปิ วาจโตว สมุฏฺฐาติฯ ปณฺณตฺติํ อชานนฺตสฺส ปน ขีณาสวสฺสาปิ กายวาจโต สมุฏฺฐาติฯ กถํ? สเจ หิสฺส มาตาปิตโร กุชฺฌิตฺวา อลํวจนียา โหนฺติ, ตญฺจ ภิกฺขุํ ฆรํ อุปคตํ เถรปิตา วทติ ‘‘มาตา เต ตาต มํ มหลฺลกํ ฉเฑฺฑตฺวา ญาติกุลํ คตา, คจฺฉ ตํ มํ อุปฏฺฐาตุํ เปเสหี’’ติฯ โส เจ คนฺตฺวา ตํ วตฺวา ปุน ปิตุโน ตสฺสา อาคมนํ วา อนาคมนํ วา อาโรเจติ, สงฺฆาทิเสโสฯ อิมานิ ตีณิ อจิตฺตกสมุฏฺฐานานิฯ

ปณฺณตฺติํ ปน ชานิตฺวา เอเตเหว ตีหิ นเยหิ สญฺจริตฺตํ สมาปชฺชโต กายจิตฺตโต วาจาจิตฺตโต กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติฯ อิมานิ ตีณิ ปณฺณตฺติชานนจิเตฺตน สจิตฺตกสมุฏฺฐานานิฯ กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, กุสลาทิวเสน เจตฺถ ตีณิ จิตฺตานิ, สุขาทิวเสน ติโสฺส เวทนาติฯ

๓๔๑. วินีตวตฺถูสุ อาทิโต วตฺถุปญฺจเก ปฏิคฺคหิตมตฺตตฺตา ทุกฺกฏํฯ

กลหวตฺถุสฺมิํ **สโมฺมทนียํ อกาสี**ติ ตํ สญฺญาเปตฺวา ปุน เคหคมนียํ

อกาสิฯ **นาลํวจนียา**ติ น ปริจฺจตฺตาติ อโตฺถฯ ยา หิ ยถา ยถา เยสุ เยสุ ชนปเทสุ ปริจฺจตฺตา ปริจฺจตฺตาว โหติ, ภริยาภาวํ อติกฺกมติ, อยํ ‘‘อลํวจนียา’’ติ วุจฺจติฯ เอสา ปน น อลํวจนียา เกนจิเทว การเณน กลหํ กตฺวา คตา, เตเนวตฺถ ภควา **‘‘อนาปตฺตี’’**ติ อาหฯ ยสฺมา ปน กายสํสเคฺค ยกฺขิยา ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, ตสฺมา ทุฏฺฐุลฺลาทีสุปิ ยกฺขิเปติโย ถุลฺลจฺจยวตฺถุเมวาติ เวทิตพฺพาฯ อฏฺฐกถาสุ ปเนตํ น วิจาริตํฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๒. **เตน สมเยนา**ติ กุฏิการสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อาฬวกา**ติ อาฬวิรฏฺเฐ ชาตา ทารกา อาฬวกา นาม, เต ปพฺพชิตกาเลปิ ‘‘อาฬวกา’’เตฺวว ปญฺญายิํสุฯ เต สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘อาฬวกา ภิกฺขู’’ติฯ **สญฺญาจิกาโย**ติ สยํ ยาจิตฺวา คหิตูปกรณาโยฯ **การาเปนฺตี**ติ กโรนฺติปิ การาเปนฺติปิ, เต กิร สาสเน วิปสฺสนาธุรญฺจ คนฺถธุรญฺจาติ เทฺวปิ ธุรานิ ฉเฑฺฑตฺวา นวกมฺมเมว ธุรํ กตฺวา ปคฺคณฺหิํสุฯ **อสฺสามิกาโย**ติ อนิสฺสราโย, กาเรตา ทายเกน วิรหิตาโยติ อโตฺถฯ **อตฺตุเทฺทสิกาโย**ติ อตฺตานํ อุทฺทิสฺส อตฺตโน อตฺถาย อารทฺธาโยติ อโตฺถฯ **อปฺปมาณิกาโย**ติ ‘‘เอตฺตเกน นิฏฺฐํ คจฺฉิสฺสนฺตี’’ติ เอวํ อปริจฺฉินฺนปฺปมาณาโย, วุทฺธิปฺปมาณาโย วา มหนฺตปฺปมาณาโยติ อโตฺถฯ

ยาจนา เอว พหุลา เอเตสํ มนุสฺสานํ, อญฺญํ กมฺมนฺติ **ยาจนพหุลา**ฯ เอวํ **วิญฺญตฺติพหุลา** เวทิตพฺพาฯ อตฺถโต ปเนตฺถ นานากรณํ นตฺถิ, อเนกกฺขตฺตุํ ‘‘ปุริสํ เทถ, ปุริสตฺถกรํ เทถา’’ติ ยาจนฺตานเมตํ อธิวจนํฯ ตตฺถ มูลเจฺฉชฺชาย ปุริสํ ยาจิตุํ น วฏฺฏติ, สหายตฺถาย กมฺมกรณตฺถาย ‘‘ปุริสํ เทถา’’ติ ยาจิตุํ วฏฺฏติฯ **ปุริสตฺถกร**นฺติ ปุริเสน กาตพฺพํ หตฺถกมฺมํ วุจฺจติ, ตํ ยาจิตุํ วฏฺฏติฯ หตฺถกมฺมํ นาม กิญฺจิ วตฺถุ น โหติ, ตสฺมา ฐเปตฺวา มิคลุทฺทกมจฺฉพนฺธกาทีนํ สกกมฺมํ อวเสสํ สพฺพํ กปฺปิยํฯ ‘‘กิํ, ภเนฺต, อาคตตฺถ เกน กมฺม’’นฺติ ปุจฺฉิเต วา อปุจฺฉิเต วา ยาจิตุํ วฏฺฏติ, วิญฺญตฺติปจฺจยา โทโส นตฺถิฯ ตสฺมา มิคลุทฺทกาทโย สกกมฺมํ น ยาจิตพฺพา, ‘‘หตฺถกมฺมํ เทถา’’ติ อนิยเมตฺวาปิ น ยาจิตพฺพา; เอวํ ยาจิตา หิ เต ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ภิกฺขู อุโยฺยเชตฺวา มิเคปิ มาเรตฺวา อาหเรยฺยุํฯ นิยเมตฺวา ปน ‘‘วิหาเร กิญฺจิ กตฺตพฺพํ อตฺถิ, ตตฺถ หตฺถกมฺมํ เทถา’’ติ ยาจิตพฺพาฯ ผาลนงฺคลาทีนิ อุปกรณานิ คเหตฺวา กสิตุํ วา วปิตุํ วา ลายิตุํ วา คจฺฉนฺตํ สกิจฺจปสุตมฺปิ กสฺสกํ วา อญฺญํ วา กิญฺจิ หตฺถกมฺมํ ยาจิตุํ วฏฺฏเตวฯ โย ปน วิฆาสาโท วา อโญฺญ วา โกจิ นิกฺกโมฺม นิรตฺถกกถํ กเถโนฺต นิทฺทายโนฺต วา วิหรติ, เอวรูปํ อยาจิตฺวาปิ ‘‘เอหิ เร อิทํ วา อิทํ วา กโรหี’’ติ ยทิจฺฉกํ การาเปตุํ วฏฺฏติฯ

หตฺถกมฺมสฺส ปน สพฺพกปฺปิยภาวทีปนตฺถํ อิมํ นยํ กเถนฺติฯ สเจ หิ ภิกฺขุ ปาสาทํ กาเรตุกาโม โหติ, ถมฺภตฺถาย ปาสาณโกฏฺฏกานํ ฆรํ คนฺตฺวา วตฺตพฺพํ ‘‘หตฺถกมฺมํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ อุปาสกา’’ติฯ กิํ กาตพฺพํ, ภเนฺต,ติ? ปาสาณตฺถมฺภา อุทฺธริตฺวา ทาตพฺพาติฯ สเจ เต อุทฺธริตฺวา วา เทนฺติ, อุทฺธริตฺวา นิกฺขิเตฺต อตฺตโน ถเมฺภ วา เทนฺติ, วฏฺฏติฯ อถาปิ วทนฺติ – ‘‘อมฺหากํ, ภเนฺต, หตฺถกมฺมํ กาตุํ ขโณ นตฺถิ, อญฺญํ อุทฺธราเปถ, ตสฺส มูลํ ทสฺสามา’’ติ อุทฺธราเปตฺวา ‘‘ปาสาณตฺถเมฺภ อุทฺธฏมนุสฺสานํ มูลํ เทถา’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ เอเตเนวุปาเยน ปาสาททารูนํ อตฺถาย วฑฺฒกีนํ สนฺติกํ อิฏฺฐกตฺถาย อิฏฺฐกวฑฺฒกีนํ ฉทนตฺถาย เคหจฺฉาทกานํ จิตฺตกมฺมตฺถาย จิตฺตการานนฺติ เยน เยน อโตฺถ โหติ, ตสฺส ตสฺส อตฺถาย เตสํ เตสํ สิปฺปการกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา หตฺถกมฺมํ ยาจิตุํ วฏฺฏติฯ หตฺถกมฺมยาจนวเสน จ มูลเจฺฉชฺชาย วา ภตฺตเวตนานุปฺปทาเนน วา ลทฺธมฺปิ สพฺพํ คเหตุํ วฏฺฏติฯ อรญฺญโต อาหราเปเนฺตน จ สพฺพํ อนชฺฌาวุตฺถกํ อาหราเปตพฺพํฯ

น เกวลญฺจ ปาสาทํ กาเรตุกาเมน มญฺจปีฐปตฺตปริสฺสาวนธมกรกจีวราทีนิ การาเปตุกาเมนาปิ ทารุโลหสุตฺตาทีนิ ลภิตฺวา เต เต สิปฺปการเก อุปสงฺกมิตฺวา วุตฺตนเยเนว หตฺถกมฺมํ ยาจิตพฺพํฯ หตฺถกมฺมยาจนวเสน จ มูลเจฺฉชฺชาย วา ภตฺตเวตนานุปฺปทาเนน วา ลทฺธมฺปิ

สพฺพํ คเหตพฺพํฯ สเจ ปน กาตุํ น อิจฺฉนฺติ, ภตฺตเวตนํ ปจฺจาสีสนฺติ, อกปฺปิยกหาปณาทิ น ทาตพฺพํฯ ภิกฺขาจารวเตฺตน ตณฺฑุลาทีนิ ปริเยสิตฺวา ทาตุํ วฏฺฏติฯ

หตฺถกมฺมวเสน ปตฺตํ กาเรตฺวา ตเถว ปาเจตฺวา นวปกฺกสฺส ปตฺตสฺส ปุญฺฉนเตลตฺถาย อโนฺตคามํ ปวิเฏฺฐน ‘‘ภิกฺขาย อาคโต’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ยาคุยา วา ภเตฺต วา อานีเต หเตฺถน ปโตฺต ปิธาตโพฺพฯ สเจ อุปาสิกา ‘‘กิํ, ภเนฺต’’ติ ปุจฺฉติ, ‘‘นวปโกฺก ปโตฺต ปุญฺฉนเตเลน อโตฺถ’’ติ วตฺตพฺพํฯ สเจ สา ‘‘เทหิ, ภเนฺต’’ติ ปตฺตํ คเหตฺวา เตเลน ปุญฺฉิตฺวา ยาคุยา วา ภตฺตสฺส วา ปูเรตฺวา เทติ, วิญฺญตฺติ นาม น โหติ, คเหตุํ วฏฺฏตีติฯ

ภิกฺขู ปเคว ปิณฺฑาย จริตฺวา อาสนสาลํ คนฺตฺวา อาสนํ อปสฺสนฺตา ติฏฺฐนฺติฯ ตตฺร เจ อุปาสกา ภิกฺขู ฐิเต ทิสฺวา สยเมว อาสนานิ อาหราเปนฺติ, นิสีทิตฺวา คจฺฉเนฺตหิ อาปุจฺฉิตฺวา คนฺตพฺพํฯ อนาปุจฺฉา คตานมฺปิ นฏฺฐํ คีวา น โหติ, อาปุจฺฉิตฺวา คมนํ ปน วตฺตํฯ สเจ ภิกฺขูหิ ‘‘อาสนานิ อาหรถา’’ติ วุเตฺตหิ อาหฏานิ โหนฺติ, อาปุจฺฉิตฺวาว คนฺตพฺพํฯ อนาปุจฺฉา คตานํ วตฺตเภโท จ นฏฺฐญฺจ คีวาติฯ อตฺถรณโกชวาทีสุปิ เอเสว นโยฯ

มกฺขิกาโย พหุกา โหนฺติ, ‘‘มกฺขิกาพีชนิํ อาหรถา’’ติ วตฺตพฺพํฯ ปุจฺฉิมนฺทสาขาทีนิ อาหรนฺติ, กปฺปิยํ การาเปตฺวา ปฏิคฺคเหตพฺพานิฯ อาสนสาลาย อุทกภาชนํ ริตฺตํ โหติ, ‘‘ธมกรณํ คณฺหา’’ติ น วตฺตพฺพํฯ ธมกรกญฺหิ ริตฺตภาชเน ปกฺขิปโนฺต ภิเนฺทยฺย ‘‘นทิํ วา ตฬากํ วา คนฺตฺวา ปน อุทกํ อาหรา’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘เคหโต อาหรา’’ติ เนว วตฺตุํ วฏฺฏติ, น อาหฏํ ปริภุญฺชิตพฺพํฯ อาสนสาลายํ วา อรญฺญเก วา ภตฺตกิจฺจํ กโรเนฺตหิ ตตฺถชาตกํ อนชฺฌาวุตฺถกํ ยํกิญฺจิ อุตฺตริภงฺคารหํ ปตฺตํ วา ผลํ วา สเจ กิญฺจิ กมฺมํ กโรนฺตํ อาหราเปติ, หตฺถกมฺมวเสน อาหราเปตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ อลชฺชีหิ ปน ภิกฺขูหิ วา สามเณเรหิ วา หตฺถกมฺมํ น กาเรตพฺพํฯ อยํ ตาว ปุริสตฺถกเร นโยฯ

โคณํ ปน อญฺญาตกอปฺปวาริตฏฺฐานโต อาหราเปตุํ น วฏฺฏติ, อาหราเปนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ ญาติปวาริตฏฺฐานโตปิ มูลเจฺฉชฺชาย ยาจิตุํ น วฏฺฏติ, ตาวกาลิกนเยน สพฺพตฺถ วฏฺฏติฯ เอวํ อาหราปิตญฺจ โคณํ รกฺขิตฺวา ชคฺคิตฺวา สามิกา ปฏิจฺฉาเปตพฺพาฯ สจสฺส ปาโท วา สิงฺคํ วา ภิชฺชติ วา นสฺสติ วา สามิกา เจ สมฺปฏิจฺฉนฺติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ สมฺปฏิจฺฉนฺติ, คีวา โหติฯ สเจ ‘‘ตุมฺหากํเยว เทมา’’ติ วทนฺติ น สมฺปฏิจฺฉิตพฺพํฯ ‘‘วิหารสฺส เทมา’’ติ วุเตฺต ปน ‘‘อารามิกานํ อาจิกฺขถ ชคฺคนตฺถายา’’ติ วตฺตพฺพํฯ

‘‘สกฏํ เทถา’’ติปิ อญฺญาตกอปฺปวาริเต วตฺตุํ น วฏฺฏติ, วิญฺญตฺติเอว โหติ ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ ญาติปวาริตฏฺฐาเน ปน วฏฺฏติ, ตาวกาลิกํ วฏฺฏติ กมฺมํ กตฺวา ปุน ทาตพฺพํฯ สเจ เนมิยาทีนิ ภิชฺชนฺติ ปากติกานิ กตฺวา ทาตพฺพํฯ นเฏฺฐ คีวา โหติฯ ‘‘ตุมฺหากเมว เทมา’’ติ วุเตฺต ทารุภณฺฑํ นาม สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ เอส นโย วาสิผรสุกุฐารีกุทาลนิขาทเนสุฯ วลฺลิอาทีสุ จ ปรปริคฺคหิเตสุฯ ครุภณฺฑปฺปโหนเกสฺเวว จ วลฺลิอาทีสุ วิญฺญตฺติ โหติ, น ตโต โอรํฯ

อนชฺฌาวุตฺถกํ ปน ยํกิญฺจิ อาหราเปตุํ วฏฺฏติฯ รกฺขิตโคปิตฏฺฐาเนเยว หิ วิญฺญตฺติ นาม วุจฺจติฯ สา ทฺวีสุ ปจฺจเยสุ สเพฺพน สพฺพํ น วฏฺฏติ, เสนาสนปจฺจเย ปน ‘‘อาหร เทหี’’ติ วิญฺญตฺติมตฺตเมว น วฏฺฏติ , ปริกโถภาสนิมิตฺตกมฺมานิ วฏฺฏนฺติฯ ตตฺถ อุโปสถาคารํ วา โภชนสาลํ วา อญฺญํ วา ยํกิญฺจิ เสนาสนํ อิจฺฉโต ‘‘อิมสฺมิํ วต โอกาเส เอวรูปํ เสนาสนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วา ‘‘ยุตฺต’’นฺติ วา ‘‘อนุรูป’’นฺติ วาติอาทินา นเยน วจนํ **ปริกถา** นามฯ ‘‘อุปาสกา ตุเมฺห กุหิํ วสถา’’ติ? ‘‘ปาสาเท, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ ภิกฺขูนํ ปน อุปาสกา ปาสาโท น วฏฺฏตี’’ติ

เอวมาทิวจนํ **โอภาโส** นามฯ มนุเสฺส ทิสฺวา รชฺชุํ ปสาเรติ, ขีเล อาโกฏาเปติฯ ‘‘กึ อิทํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘อิธ อาวาสํ กริสฺสามา’’ติ เอวมาทิกรณํ ปน **นิมิตฺตกมฺมํ** นามฯ คิลาน ปจฺจเย ปน วิญฺญตฺติปิ วฏฺฏติ, ปเคว ปริกถาทีนิฯ

มนุสฺสา อุปทฺทุตา ยาจนาย อุปทฺทุตา วิญฺญตฺติยาติ เตสํ ภิกฺขูนํ ตาย ยาจนาย จ วิญฺญตฺติยา จ ปีฬิตาฯ **อุพฺพิชฺชนฺติปี**ติ ‘‘กึ นุ อาหราเปสฺสนฺตี’’ติ อุเพฺพคํ อิญฺชนํ จลนํ ปฏิลภนฺติฯ **อุตฺตสนฺติปี**ติ อหึ วิย ทิสฺวา สหสา ตสิตฺวา อุกฺกมนฺติฯ **ปลายนฺติปี**ติ ทูรโตว เยน วา เตน วา ปลายนฺติฯ **อเญฺญนปิ คจฺฉนฺตี**ติ ยํ มคฺคํ ปฏิปนฺนา ตํ ปหาย นิวตฺติตฺวา วามํ วา ทกฺขิณํ วา คเหตฺวา คจฺฉนฺติ, ทฺวารมฺปิ ถเกนฺติฯ

๓๔๔. **ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว**ติ อิติ ภควา เต ภิกฺขู ครหิตฺวา ตทนุรูปญฺจ ธมฺมึ กถํ กตฺวา ปุนปิ วิญฺญตฺติยา โทสํ ปากฏํ กุรุมาโน อิมินา ‘‘ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว’’ติอาทินา นเยน ตีณิ วตฺถูนิ ทเสฺสสิฯ ตตฺถ **มณิกโณฺฐ**ติ โส กิร นาคราชา สพฺพกามททํ มหคฺฆํ มณึ กเณฺฐ ปิลนฺธิตฺวา จรติ, ตสฺมา ‘‘มณิกโณฺฐ’’ เตฺวว ปญฺญายิตฺถฯ **อุปริมุทฺธนิ มหนฺตํ ผณํ กริตฺวา อฏฺฐาสี**ติ โส กิร เตสํ ทฺวินฺนํ อิสีนํ กนิโฏฺฐ อิสิ เมตฺตาวิหารี อโหสิ, ตสฺมา นาคราชา นทิโต อุตฺตริตฺวา เทววณฺณํ นิมฺมินิตฺวา ตสฺส สนฺติเก นิสีทิตฺวา สโมฺมทนียํ กถํ กตฺวา ตํ เทววณฺณํ ปหาย สก วณฺณเมว อุปคนฺตฺวา ตํ อิสึ ปริกฺขิปิตฺวา ปสนฺนาการํ กโรโนฺต อุปริมุทฺธนิ มหนฺตํ ผณํ กริตฺวา ฉตฺตํ วิย ธารยมาโน มุหุตฺตํ ฐตฺวา ปกฺกมติ, เตน วุตฺตํ ‘‘อุปริมุทฺธนิ มหนฺตํ ผณํ กริตฺวา อฏฺฐาสี’’ติฯ **มณิมสฺส กเณฺฐ ปิลนฺธน**นฺติ มณึ อสฺส กเณฺฐ ปิลนฺธิตํ, อามุกฺกนฺติ อโตฺถฯ **เอกมนฺตํ อฏฺฐาสี**ติ เตน เทววเณฺณน อาคนฺตฺวา ตาปเสน สทฺธึ สโมฺมทมาโน เอกสฺมึ ปเทเส อฏฺฐาสิฯ

มมนฺนปานนฺติ มม อนฺนญฺจ ปานญฺจฯ **วิปุล**นฺติ พหุลํฯ **อุฬาร**นฺติ ปณีตํ ฯ **อติยาจโกสี**ติ อติวิย ยาจโก, อสิ ปุนปฺปุนํ ยาจสีติ วุตฺตํ โหติฯ **สุสู**ติ ตรุโณ, ถามสมฺปโนฺน โยพฺพนปฺปตฺตปุริโสฯ สกฺขรา วุจฺจติ กาฬสิลา, ตตฺถ โธโต อสิ ‘‘สกฺขรโธโต นามา’’ติ วุจฺจติ, สกฺขรโธโต ปาณิมฺหิ อสฺสาติ **สกฺขรโธตปาณิ,** ปาสาเณ โธตนิสิตขคฺคหโตฺถติ อโตฺถฯ ยถา โส อสิหโตฺถ ปุริโส ตาเสยฺย, เอวํ **ตาเสสิ มํ เสลํ ยาจมาโน,** มณึ ยาจโนฺตติ อโตฺถฯ

น ตํ ยาเจติ ตํ น ยาเจยฺยฯ กตรํ? **ยสฺส ปิยํ ชิคีเส**ติ ยํ อสฺส สตฺตสฺส ปิยนฺติ ชาเนยฺยฯ

กิมงฺคํ ปน มนุสฺสภูตานนฺติ **มนุสฺสภูตานํ** อมนาปาติ กิเมเวตฺถ วตฺตพฺพํฯ

๓๔๕. **สกุณสงฺฆสฺส สเทฺทน อุพฺพาโฬฺห**ติ โส กิร สกุณสโงฺฆ ปฐมยามญฺจ ปจฺฉิม ยามญฺจ นิรนฺตรํ สทฺทเมว กโรติ, โส ภิกฺขุ เตน สเทฺทน ปีฬิโต หุตฺวา ภควโต สนฺติกํ อคมาสิฯ เตนาห – ‘‘เยนาหํ เตนุปสงฺกมี’’ติฯ

กุโต จ ตฺวํ ภิกฺขุ อาคจฺฉสีติ เอตฺถ นิสิโนฺน โส ภิกฺขุ น อาคจฺฉติ วตฺตมานสมีเป ปน เอวํ วตฺตุํ ลพฺภติฯ เตนาห – ‘‘กุโต จ ตฺวํ ภิกฺขุ อาคจฺฉสี’’ติ, กุโต อาคโตสีติ อโตฺถฯ ตโต อหํ ภควา อาคจฺฉามีติ เอตฺถาปิ โส เอว นโยฯ **อุพฺพาโฬฺห**ติ ปีฬิโต, อุกฺกณฺฐาปิโต หุตฺวาติ อโตฺถฯ

โส สกุณสโงฺฆ ‘‘ภิกฺขุ ปตฺตํ ยาจตี’’ติ เอตฺถ น เต สกุณา ภิกฺขุโน วจนํ ชานนฺติ, ภควา ปน อตฺตโน อานุภาเวน ยถา ชานนฺติ ตถา อกาสิฯ

๓๔๖. **อปาหํ เต น ชานามี**ติ อปิ อหํ เต ชเน ‘‘เก วา อิเม, กสฺส วา อิเม’’ติ น ชานามิฯ **สงฺคมฺม ยาจนฺตี**ติ สมาคนฺตฺวา วคฺควคฺคา หุตฺวา ยาจนฺติฯ **ยาจโก อปฺปิโย โหตี**ติ โย ยาจติ โส อปฺปิโย โหติฯ **ยาจํ อททมปฺปิโย**ติ **ยาจ**นฺติ ยาจิตํ วุจฺจติ, ยาจิตมตฺถํ อททโนฺตปิ อปฺปิโย โหติฯ อถ วา **ยาจ**นฺติ ยาจนฺตสฺส, **อททมปฺปิโย**ติ อเทโนฺต อปฺปิโย โหติฯ **มา เม วิเทสฺสนา อหู**ติ มา เม อปฺปิยภาโว อหุ, อหํ วา ตว, ตฺวํ วา มม วิเทโสฺส อปฺปิโย มา อโหสีติ อโตฺถฯ

๓๔๗. **ทุสฺสํหรานี**ติ กสิโครกฺขาทีหิ อุปาเยหิ ทุเกฺขน สํหรณียานิฯ

๓๔๘-๙. **สญฺญาจิกาย ปน ภิกฺขุนา**ติ เอตฺถ **สญฺญาจิกา** นาม สยํ ปวตฺติตยาจนา วุจฺจติ, ตสฺมา ‘‘สญฺญาจิกายา’’ติ อตฺตโน ยาจนายาติ วุตฺตํ โหติ, สยํ ยาจิตเกหิ อุปกรเณหีติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปน สา สยํยาจิตเกหิ กยิรมานา สยํ ยาจิตฺวา กยิรมานา โหติ, ตสฺมา ตํ อตฺถปริยายํ ทเสฺสตุํ ‘‘สยํ ยาจิตฺวา ปุริสมฺปี’’ติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ

อุลฺลิตฺตาติ อโนฺตลิตฺตาฯ **อวลิตฺตา**ติ พหิลิตฺตาฯ **อุลฺลิตฺตาวลิตฺตา**ติ อนฺตรพาหิรลิตฺตาติ วุตฺตํ โหติฯ

การยมาเนนาติ อิมสฺส ปทภาชเน ‘‘การาเปเนฺตนา’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ สิยา, เอวญฺหิ พฺยญฺชนํ สเมติฯ ยสฺมา ปน สญฺญาจิกาย กุฎึ กโรเนฺตนาปิ อิธ วุตฺตนเยเนว ปฎิปชฺชิตพฺพํ, ตสฺมา กโรโนฺต วา โหตุ การาเปโนฺต วา อุโภเปเต ‘‘การยมาเนนา’’ติ อิมินาว ปเทน สงฺคหิตาติ เอตมตฺถํ ทเสฺสตุํ ‘‘กโรโนฺต วา การาเปโนฺต วา’’ติ วุตฺตํฯ ยทิ ปน กโรเนฺตน วา การาเปเนฺตน วาติ วเทยฺย, พฺยญฺชนํ วิโลมิตํ ภเวยฺย, น หิ การาเปโนฺต กโรโนฺต นาม โหติ, ตสฺมา อตฺถมตฺตเมเวตฺถ ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อตฺตุเทฺทสนฺติ ‘‘มยฺหํ เอสา’’ติ เอวํ อตฺตา อุเทฺทโส อสฺสาติ อตฺตุเทฺทสา, ตํ อตฺตุเทฺทสํฯ ยสฺมา ปน ยสฺสา อตฺตา อุเทฺทโส สา อตฺตโน อตฺถาย โหติ, ตสฺมา อตฺถปริยายํ ทเสฺสโนฺต ‘‘อตฺตุเทฺทสนฺติ อตฺตโน อตฺถายา’’ติ อาหฯ **ปมาณิกา กาเรตพฺพา**ติ ปมาณยุตฺตา กาเรตพฺพาฯ **ตตฺริทํ ปมาณ**นฺติ ตสฺสา กุฎิยา อิทํ ปมาณํฯ **สุคตวิทตฺถิยา**ติ สุคตวิทตฺถิ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ติโสฺส วิทตฺถิโย วฑฺฒกีหเตฺถน ทิยโฑฺฒ หโตฺถ โหติฯ **พาหิริเมน มาเนนา**ติ กุฎิยา พหิกุฎฺฎมาเนน ทฺวาทส วิทตฺถิโย, มินเนฺตน ปน สพฺพปฐมํ ทิโนฺน มหามตฺติกปริยโนฺต น คเหตโพฺพฯ ถุสปิณฺฑปริยเนฺตน มินิตพฺพํฯ ถุสปิณฺฑสฺสอุปริ เสตกมฺมํ อโพฺพหาริกํฯ สเจ ถุสปิเณฺฑน อนตฺถิโก มหามตฺติกาย เอว นิฎฺฐาเปติ, มหามตฺติกาว ปริเจฺฉโทฯ

ติริยนฺติ วิตฺถารโตฯ **สตฺตา**ติ สตฺต สุคตวิทตฺถิโยฯ **อนฺตรา**ติ อิมสฺส ปน อยํ นิเทฺทโส , ‘‘อพฺภนฺตริเมน มาเนนา’’ติ, กุฎฺฎสฺส พหิ อนฺตํ อคฺคเหตฺวา อพฺภนฺตริเมน อเนฺตน มินิยมาเน ติริยํ สตฺต สุคตวิทตฺถิโย ปมาณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

โย ปน เลสํ โอเฑฺฑโนฺต ยถาวุตฺตปฺปมาณเมว กริสฺสามีติ ทีฆโต เอกาทส วิทตฺถิโย ติริยํ อฎฺฐ วิทตฺถิโย, ทีฆโต วา เตรส วิทตฺถิโย ติริยํ ฉ วิทตฺถิโย กเรยฺย, น วฎฺฎติฯ เอกโตภาเคน อติกฺกนฺตมฺปิ หิ ปมาณํ อติกฺกนฺตเมว โหติฯ ติฎฺฐตุ วิทตฺถิ, เกสคฺคมตฺตมฺปิ ทีฆโต วา หาเปตฺวา ติริยํ ติริยโต วา หาเปตฺวา ทีฆํ วเฑฺฒตุํ น วฎฺฎติ, โก ปน วาโท อุภโต วฑฺฒเน? วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘อายามโต วา วิตฺถารโต วา อนฺตมโส เกสคฺคมตฺตมฺปิ อติกฺกมิตฺวา กโรติ วา

การาเปติ วา ปโยเค ทุกฺกฏ''นฺติอาทิ (ปารา. ๓๕๓)ฯ ยถาวุตฺตปฺปมาณา เอว ปน วฏฺฏติฯ ยา ปน ทีฆโต สฏฺฐิหตฺถาปิ โหติ ติริยํ ติหตฺถา วา อูนกจตุหตฺถา วา ยตฺถ ปมาณยุตฺโต มญฺจ อิโต จิโต จ น ปริวตฺตติ, อยํ กุฏีติ สงฺขฺยํ น คจฺฉติ, ตสฺมา อยมฺปิ วฏฺฏติฯ **มหาปจฺจริยํ ปน** ปจฺฉิมโกฏิยา จตุหตฺถวิตฺถารา วุตฺตา, ตโต เหฏฺฐา อกุฏิฯ ปมาณิกาปิ ปน อเทสิตวตฺถุกา วา สารมฺภา วา อปริกฺกมนา วา น วฏฺฏติฯ ปมาณิกา เทสิตวตฺถุกา อนารมฺภา สปริกฺกมนาว วฏฺฏติฯ ปมาณโต อูนตรมฺปิ จตุหตฺถํ ปญฺจหตฺถมฺปิ กโรเนฺตน เทสิตวตฺถุกาว กาเรตพฺพาฯ ปมาณาติกฺกนฺตญฺจ ปน กโรนฺต เลปปริโยสาเน ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชติฯ

ตตฺถ เลโป จ อเลโป จ เลโปกาโส จ อเลโปกาโส จ เวทิตโพฺพฯ เสยฺยถิทํ – เลโปติ เทฺว เลปา – มตฺติกาเลโป จ สุธาเลโป จฯ ฐเปตฺวา ปน อิเม เทฺว เลเป อวเสโส ภสฺมโคมยาทิเภโท เลโป, อเลโปฯ สเจปิ กลลเลโป โหติ, อลโป เอวฯ เลโปกาโสติ ภิตฺติโย เจว ฉทนญฺจ, ฐเปตฺวา ปน ภิตฺติจฺฉทเน อวเสโส ถมฺภตุลาปิฏฺฐสงฺฆาฏวาตปานธูมจฺฉิทฺทาทิ อเลปารโห โอกาโส สโพฺพปิ อเลโปกาโสติ เวทิตโพฺพฯ

ภิกฺขู อภิเนตพฺพา วตฺถุเทสนายาติ ยสฺมิํ ฐาเน กุฏิํ กาเรตุกาโม โหติ, ตตฺถ วตฺถุเทสนตฺถาย ภิกฺขู เนตพฺพาฯ **เตน กุฏิการเกนา**ติอาทิ ปน เยน วิธินา เต ภิกฺขู อภิเนตพฺพา, ตสฺส ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **กุฏิวตฺถุํ โสเธตฺวา**ติ น วิสมํ อรญฺญํ ภิกฺขู คเหตฺวา คนฺตพฺพํ , กุฏิวตฺถุํ ปน ปฐมเมว โสเธตฺวา สมตลํ สีมมณฺฑลสทิสํ กตฺวา ปจฺฉา สงฺฆํ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจิตฺวา เนตพฺพาติ ทเสฺสติฯ **เอวมสฺส วจนีโย**ติ สโงฺฆ เอวํ วตฺตโพฺพ อสฺสฯ ปรโต ปน ''ทุติยมฺปิ ยาจิตพฺพา''ติ ภิกฺขู สนฺธาย พหุวจนํ วุตฺตํฯ **โน เจ สโพฺพ สโงฺฆ อุสฺสหตี**ติ สเจ สโพฺพ สโงฺฆ น อิจฺฉติ, สชฺฌายมนสิการาทีสุ อุยฺยุตฺตา เต เต ภิกฺขู โหนฺติฯ **สารมฺภํ อนารมฺภ**นฺติ สอุปทฺทวํ อนุปทฺทวํฯ **สปริกฺกมนํ อปริกฺกมน**นฺติ สอุปจารํ อนุปจารํฯ

ปตฺตกลฺลนฺติ ปโตฺต กาโล อิมสฺส โอโลกนสฺสาติ ปตฺตกาลํ, ปตฺตกาลเมว ปตฺตกลฺลํฯ อิทญฺจ วตฺถุํโอโลกนตฺถาย สมฺมุติกมฺมํ อนุสาวนานเยน โอโลเกตฺวาปิ กาตุํ วฏฺฏติฯ ปรโต ปน วตฺถุเทสนากมฺมํ ยถาวุตฺตาย เอว ญตฺติยา จ อนุสาวนาย จ กาตพฺพํ, โอโลเกตฺวา กาตุํ น วฏฺฏติฯ

๓๕๓. กิปิลฺลิกานนฺติ รตฺตกาฬปิงฺคลาทิเภทานํ ยาสํ กาสญฺจิ กิปิลฺลิกานํฯ กิปีลฺลกานนฺติปิ ปาโฐฯ **อาสโย**ติ นิพทฺธวสนฏฺฐานํ, ยถา จ กิปิลฺลิกานํ เอวํ อุปจิกาทีนมฺปิ นิพทฺธวสนฏฺฐานํเยว อาสโย เวทิตโพฺพฯ ยตฺถ ปน เต โคจรตฺถาย อาคนฺตฺวา คจฺฉนฺติ, สเพฺพสมฺปิ ตาทิโส สญฺจรณปฺปเทโส อวาริโต, ตสฺมา ตตฺถ อปเนตฺวา โสเธตฺวา กาตุํ วฏฺฏติฯ อิมานิ ตาว ฉ ฐานานิสตฺตานุทฺทยาย ปฏิกฺขิตฺตานิฯ

หตฺถีนํ วาติ หตฺถีนํ ปน นิพทฺธวสนฏฺฐานมฺปิ นิพทฺธโคจรฏฺฐานมฺปิ น วฏฺฏติ, สีหาทีนํ อาสโย จ โคจราย ปกฺกมนฺตานํ นิพทฺธคมนมโคฺค จ น วฏฺฏติฯ เอเตสํ โคจรภูมิ น คหิตาฯ **เยสํ เกสญฺจี**ติ อเญฺญสมฺปิ วาฬานํ ติรจฺฉานคตานํ ฯ อิมานิ สตฺต ฐานานิ สปฺปฏิภยานิ ภิกฺขูนํ อาโรคฺยตฺถาย ปฏิกฺขิตฺตานิฯ เสสานิ นานาอุปทฺทเวหิ สอุปทฺทวานิฯ ตตฺถ **ปุพฺพณฺณนิสฺสิต**นฺติ ปุพฺพณฺณํ นิสฺสิตํ สตฺตนฺนํ ธญฺญานํ วิรุหนกเขตฺตสามนฺตา ฐิตํฯ เอเสว นโย อปรณฺณนิสฺสิตาทีสุปิฯ เอตฺถ ปน **อพฺภาฆาต**นฺติ การณาฆรํ เวริฆรํ, โจรานํ มารณตฺถาย กตนฺติ **กุรุนฺทิอาทีสุ**ฯ

อาฆาตนนฺติ ธมฺมคนฺธิกา วุจฺจติฯ **สุสาน**นฺติ มหาสุสานํฯ **สํสรณ**นฺติ อนิพฺพิชฺฌคมนี โย คตปจฺจาคตมโคฺค วุจฺจติฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

น สกฺกา โหติ ยถายุเตฺตน สกเฎนาติ ทฺวีหิ พลิพเทฺทหิ ยุเตฺตน สกเฎน เอกํ จกฺกํ นิโพฺพทกปเตนฎฺฐาเน เอกํ พหิ กตฺวา อาวิชฺชิตุํ น สกฺกา โหติฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน ‘‘จตูหิ ยุเตฺตนา’’ติ วุตฺตํฯ **สมนฺตา นิเสฺสณิยา อนุปริคนฺตุ**นฺติ นิเสฺสณิยํ ฐตฺวา เคหํ ฉาเทเนฺตหิ น สกฺกา โหติ สมนฺตา นิเสฺสณิยา อาวิชฺชิตุํฯ อิติ เอวรูเป สารเมฺภ จ อปริกฺกมเน จ ฐาเน น กาเรตพฺพาฯ อนารเมฺภ ปน สปริกฺกมเน กาเรตพฺพา, ตํ วุตฺตปฎิปกฺขนเยน ปาฬิยํ อาคตเมวฯ

ปุน **สญฺญาจิกา นามา**ติ เอวมาทิ ‘‘สารเมฺภ เจ ภิกฺขุ วตฺถุสฺมิํ อปริกฺกมเน สญฺญาจิกาย กุฎิํ กาเรยฺยา’’ติ เอวํ วุตฺตสํยาจิกาทีนํ อตฺถปฺปกาสนตฺถํ วุตฺตํฯ

ปโยเค ทุกฺกฎนฺติ เอวํ อเทสิตวตฺถุกํ วา ปมาณาติกฺกนฺตํ วา กุฎิํ กาเรสฺสามีติ อรญฺญโต รุกฺขา หรณตฺถาย วาสิํ วา ผรสุํ วา นิเสติ ทุกฺกฎํ, อรญฺญํ ปวิสติ ทุกฺกฎํ, ตตฺถ อลฺลติณานิ ฉินฺทติ ทุกฺกเฎน สทฺธิํ ปาจิตฺติยํ, สุกฺขานิ ฉินฺทติ ทุกฺกฎํฯ รุเกฺขสฺปิ เอเสว นโยฯ ภูมิํ โสเธติ ขณติ, ปํสุํ อุทฺธรติ, จินาติ; เอวํ ยาว ปาจีรํ พนฺธติ ตาว ปุพฺพปโยโค นาม โหติฯ ตสฺมิํ ปุพฺพปโยเค สพฺพตฺถ ปาจิตฺติยฎฺฐาเน ทุกฺกเฎน สทฺธิํ ปาจิตฺติยํ, ทุกฺกฎฎฺฐาเน ทุกฺกฎํ, ตโต ปฎฺฐาย สหปโยโค นามฯ ตตฺถ ถเมฺภหิ กาตพฺพาย ถมฺภํ อุสฺสาเปติ, ทุกฺกฎํฯ อิฎฺฐกาหิ จินิตพฺพาย อิฎฺฐกํ อาจินาติ, ทุกฺกฎํฯ เอวํ ยํ ยํ อุปกรณํ โยเชติ, สพฺพตฺถ ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฎํฯ ตจฺฉนฺตสฺส หตฺถวาเร หตฺถวาเร ตทตฺถาย คจฺฉนฺตสฺส ปเท ปเท ทุกฺกฎํฯ เอวํ กตํ ปน ทารุกุฎิกํ วา อิฎฺฐกกุฎิกํ วา สิลากุฎิกํ วา อนฺตมโส ปณฺณสาลมฺปิ สภิตฺติจฺฉทนํ ลิมฺปิสฺสามีติ สุธาย วา มตฺติกาย วา ลิมฺปนฺตสฺส ปโยเค ปโยเค ยาว ถุลฺลจฺจยํ น โหติ, ตาว ทุกฺกฎํฯ เอตํ ปน ทุกฺกฎํ มหาเลเปเนว วฎฺฎติ, เสตรตฺตวณฺณกรเณ วา จิตฺตกเมฺม วา อนาปตฺติฯ

เอกํ ปิณฺฑํ อนาคเตติ โย สพฺพปจฺฉิโม เอโก เลปปิโณฺฑ, ตํ เอกํ ปิณฺฑํ อสมฺปเตฺต กุฎิกเมฺมฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ, อิทานิ ทฺวีหิ ปิเณฺฑหิ นิฎฺฐานํ คมิสฺสตีติ เตสุ ปฐมปิณฺฑทาเน ถุลฺลจฺจยนฺติฯ

ตสฺมิํ ปิเณฺฑ อาคเตติ ยํ เอกํ ปิณฺฑํ อนาคเต กุฎิกเมฺม ถุลฺลจฺจยํ โหติ, ตสฺมิํ อวสานปิเณฺฑ อาคเต ทิเนฺน ฐปิเต เลปสฺส ฆฎิตตฺตา อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสฯ เอวํ เลมฺปนฺตสฺส จ อโนฺตเลเป วา อโนฺตเลเปน สทฺธิํ ภิตฺติญฺจ ฉทนญฺจ เอกาพทฺธํ กตฺวา ฆฎิเต พหิเลเป วา พหิเลเปน สทฺธิํ ฆฎิเต สงฺฆาทิเสโสฯ สเจ ปน ทฺวารพทฺธํ วา วาตปานํ วา อฎฺฐเปตฺวาว มตฺติกาย ลิมฺปติ, ตสฺมิญฺจ ตโสฺสกาสํ ปุน วเฑฺฒตฺวา วา อวเฑฺฒตฺวา วา ฐปิเต เลโป น ฆฎียติ รกฺขติ ตาว, ปุน ลิมฺปนฺตสฺส ปน ฆฎิตมเตฺต สงฺฆาทิเสโสฯ สเจ ตํ ฐปิยมานํ ปฐมํ ทินฺนเลเปน สทฺธิํ นิรนฺตรเมว หุตฺวา ติฎฺฐติ, ปฐมเมว สงฺฆาทิเสโสฯ อุปจิกาโมจนตฺถํ อฎฺฐงฺคุลมเตฺตน อปฺปตฺตจฺฉทนํ กตฺวา ภิตฺติํ ลิมฺปติ, อนาปตฺติฯ อุปจิกาโมจนตฺถเมว เหฎฺฐา ปาสาณกุฎฺฎํ กตฺวา ตํ อลิมฺปิตฺวา อุปริ ลิมฺปติ, เลโป น ฆฎิยติ นาม, อนาปตฺติเยวฯ

อิฎฺฐกกุฎิกาย อิฎฺฐกาหิเยว วาตปาเน จ ธูมเนตฺตานิ จ กโรติ, เลปฆฎเนเนว อาปตฺติฯ ปณฺณสาลํ ลิมฺปติ, เลปฆฎเนเนว อาปตฺติฯ ตตฺถ อาโลกตฺถาย อฎฺฐงฺคุลมตฺตํ ฐเปตฺวา ลิมฺปติ, เลโป น ฆฎียติ นาม, อนาปตฺติเยวฯ สเจ ‘‘วาตปานํ ลทฺธา เอตฺถ ฐเปสฺสามี’’ติ กโรติ, วาตปาเน ฐปิเต เลปฆฎเนน อาปตฺติฯ สเจ มตฺติกาย กุฎฺฎํ กโรติ, ฉทนเลเปน สทฺธิํ ฆฎเน

อาปตฺติฯ เอโก เอกปิณฺฑาวเสสํ กตฺวา ฐเปติ, อโญฺญ ตํ ทิสฺวา ‘‘ทุกฺกตํ อิท’’นฺติ วตฺตสีเสน ลิมฺปติ อุภินฺนมฺปิ อนาปตฺติฯ

๓๕๔. ***ภิกฺขุ กุฏึ กโรตี***ติ เอวมาทีนิ ฉตฺตึส จตุกฺกานิ อาปตฺติเภททสฺสนตฺถํ วุตฺตานิ, ตตฺถ สารมฺภาย ทุกฺกฏํ, อปริกฺกมนาย ทุกฺกฏํ , ปมาณาติกฺกนฺตาย สงฺฆาทิเสโส, อเทสิตวตฺถุกาย สงฺฆาทิเสโส, เอเตสํ วเสน โวมิสฺสกาปตฺติโย เวทิตพฺพาฯ

๓๕๕. **อาปตฺติ ทฺวินฺนํ สงฺฆาทิเสเสน ทฺวินฺนํ ทุกฺกฏานนฺ**ติอาทีสุ จ ทฺวีหิ สงฺฆาทิเสเสหิ สทฺธึ ทฺวินฺนํ ทุกฺกฏานนฺติอาทินา นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๓๖๑. **โส เจ วิปฺปกเต อาคจฺฉตี**ติอาทีสุ ปน อยํ อตฺถวินิจฺฉโยฯ **โส**ติ สมาทิสิตฺวา ปกฺกนฺตภิกฺขุฯ **วิปฺปกเต**ติ อนิฎฺฐิเต กุฏิกเมฺมฯ **อญฺญสฺส วา ทาตพฺพา**ติ อญฺญสฺส ปุคฺคลสฺส วา สงฺฆสฺส วา จชิตฺวา ทาตพฺพาฯ ***ภินฺทิตฺวา วา ปุน กาตพฺพา***ติ กิตฺตเกน ภินฺนา โหติ, สเจ ถมฺภา ภูมิยํ นิขาตา, อุทฺธริตพฺพาฯ สเจ ปาสาณานํ อุปริ ฐปิตา, อปเนตพฺพาฯ อิฏฺฐกจิตาย ยาว มงฺคลิฏฺฐกา ตาว กุฏฺฏา อปจินิตพฺพาฯ สเงฺขปโต ภูมิสมํ กตฺวา วินาสิตา ภินฺนา โหติ, ภูมิโต อุปริ จตุรงฺคุลมเตฺตปิ ฐิเต อภินฺนาวฯ เสสํ สพฺพจตุเกฺกสุ ปากฏเมวฯ น เหตฺถ อญฺญํ กิญฺจิ อตฺถิ, ยํ ปาฬิอนุสาเรเนว ทุพฺพิเญฺญยฺยํ สิยาฯ

๓๖๓. **อตฺตนา วิปฺปกตนฺ**ติอาทีสุ ปน อตฺตนา อารทฺธํ กุฏึฯ **อตฺตนา ปริโยสาเปตี**ติ มหามตฺติกาย วา ถุสมตฺติกาย วา ยาย กตํ ปริโยสิตภาวํ ปาเปตุกาโม โหติ, ตาย อวสานปิณฺฑํ เทโนฺต ปริโยสาเปติ ฯ

ปเรหิ ปริโยสาเปตีติ อตฺตโนว อตฺถาย ปเรหิ ปริโยสาเปติฯ อตฺตนา วา หิ วิปฺปกตา โหตุ ปเรหิ วา อุภเยหิ วา, ตํ เจ อตฺตโน อตฺถาย อตฺตนา วา ปริโยสาเปติ, ปเรหิ วา ปริโยสาเปติ, อตฺตนา จ ปเรหิ จาติ ยุคนทฺธํ วา ปริโยสาเปติ, สงฺฆาทิเสโสเยวาติ อยเมตฺถ วินิจฺฉโยฯ

กุรุนฺทิยํปน วุตฺตํ – ‘‘เทฺว ตโย ภิกฺขู ‘เอกโต วสิสฺสามา’ติ กโรนฺติ, รกฺขติ ตาว, อวิภตฺตตฺตา อนาปตฺติฯ ‘อิทํ ฐานํ ตว, อิทํ มมา’ติ วิภชิตฺวา กโรนฺติ อาปตฺติฯ สามเณโร จ ภิกฺขุ จ เอกโต กโรนฺติ, ยาว อวิภตฺตา ตาว รกฺขติฯ ปุริมนเยน วิภชิตฺวา กโรนฺติ, ภิกฺขุสฺส อาปตฺตี’’ติฯ

๓๖๔. **อนาปตฺติ เลเณ**ติอาทีสุ เลณํ มหนฺตมฺปิ กโรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ น เหตฺถ เลโป ฆฏียติฯ คุหมฺปิ อิฏฺฐกาคุหํ วา สิลาคุหํ วา ทารุคุหํ วา ภูมิคุหํ วา มหนฺตมฺปิ กโรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ

ติณกุฏิกายาติ สตฺตภูมิโกปิ ปาสาโท ติณปณฺณจฺฉทโน ‘‘ติณกุฏิกา’’ติ วุจฺจติฯ อฎฺฐกถาสุ ปน กุกฺกุฏจฺฉิกเคหนฺติ ฉทนํ ทณฺฑเกหิ ชาลพทฺธํ กตฺวา ติเณหิ วา ปเณฺณหิ วา ฉาทิตกุฏิกาว วุตฺตา, ตตฺถ อนาปตฺติฯ มหนฺตมฺปิ ติณจฺฉทนเคหํ กาตุํ วฏฺฏติ, อุลฺลิตฺตาทิภาโวเอว หิ กุฏิยา ลกฺขณํ, โส จ ฉทนเมว สนฺธาย วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ จงฺกมนสาลายํ ติณจุณฺณํ ปริปตติ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, โอคุเมฺผตฺวา อุลฺลิตฺตาวลิตฺตํ กาตุ’’นฺติอาทีนิ (จูฬว. ๒๖๐) เจตฺถ สาธกานิ, ตสฺมา อุภโต ปกฺขํ วา กูฏพทฺธํ วา วฏฺฏํ วา จตุรสฺสํ วา ยํ ‘‘อิมํ เอตสฺส เคหสฺส ฉทน’’นฺติ ฉทนสเงฺขเปน กตํ โหติ, ตสฺส ภิตฺติเลเปน สทฺธึ เลเป ฆฏิเต อาปตฺติฯ สเจ

ปน อุลฺลิตฺตาวลิตฺตจฺฉทนสฺส เคหสฺส เลปรกฺขณตฺถํ อุปริ ติเณน ฉาเทนฺติ, เอตฺตาวตา ติณ กุฏิ นาม น โหติฯ กึ ปเนตฺถ อเทสิตวตฺถุกปฺปมาณาติกฺกนฺตปจฺจยาว อนาปตฺติ, อุทาหุ สา รมฺภอปริกฺกมนปจฺจยาปีติ สพฺพตฺถาปิ อนาปตฺติฯ ตถา หิ ตาทิสํ กุฏึ สนฺธาย **ปริวาเร** วุตฺตํ –

> ‘‘ภิกฺขุ สญฺญาจิกาย กุฏึ กโรติ;
> อเทสิตวตฺถุกํ ปมาณาติกฺกนฺตํ;
> สารมฺภํ อปริกฺกมนํ อนาปตฺติ;
> ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา’’ติฯ (ปริ. ๔๗๙);

อญฺญสฺสตฺถายาติ กุฏิลกฺขณปฺปตฺตมฺปิ กุฏึ อญฺญสฺส อุปชฺฌายสฺส วา อาจริยสฺส วา สงฺฆสฺส วา อตฺถาย กโรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ ยํ ปน ‘‘อาปตฺติ การุกานํ ติณฺณํ ทุกฺกฏาน’’นฺติ อาทิ ปาฬิยํ วุตฺตํ, ตํ ยถาสมาทิฏฺฐาย อกรณปจฺจยา วุตฺตํฯ

วาสาคารํ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถาติ อตฺตโน วสนตฺถาย อคารํ ฐเปตฺวา อญฺญํ อุโปสถา คารํ วา ชนฺตาฆรํ วา โภชนสาลา วา อคฺคิสาลา วา ภวิสฺสตีติ กาเรติ, สพฺพตฺถ อนาปตฺติฯ ส เจปิสฺส โหติ ‘‘อุโปสถาคารญฺจ ภวิสฺสติ, อหญฺจ วสิสฺสามิ ชนฺตาฆรญฺจ โภชนสาลา จ อคฺคิ สาลา จ ภวิสฺสติ, อหญฺจ วสิสฺสามี’’ติ การิเตปิ อานาปตฺติเยวฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ‘‘อนาปตฺ ตี’’ติ วตฺวา ‘‘อตฺตโน วาสาคารตฺถาย กโรนฺตเสฺสว อาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ **อุมฺมตฺตกสฺส อาทิกมฺ มิกานญฺจ อาฬวกานํ ภิกฺขูนํ** อนาปตฺติฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ ฉสมุฏฺฐานํ กิริยญฺจ กิริยากิริยญฺจ, อิทญฺหิ วตฺถุํ เทสาเปตฺวา ปมาณาติกฺ กนฺตํ กโรโต กิริยโต สมุฏฺฐาติ, วตฺถุํ อเทสาเปตฺวา กโรโต กิริยากิริยโต, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๕. **เตน สมเยนา**ติ วิหารการสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **โกสมฺพิย**นฺติ เอวํนามเก นคเรฯ **โฆ สิตาราเม**ติ โฆสิตสฺส อาราเมฯ โฆสิตนามเกน กิร เสฏฺฐินา โส การิโต, ตสฺมา ‘‘โฆสิตารา โม’’ติ วุจฺจติฯ **ฉนฺนสฺสา**ติ โพธิสตฺตกาเล อุปฏฺฐากฉนฺนสฺสฯ **วิหารวตฺถุํ, ภเนฺต, ชานาหี**ติ วิหารสฺส ปติฏฺฐานฏฺฐานํ, ภเนฺต, ชานาหิฯ เอตฺถ จ **วิหาโร**ติ น สกลวิหาโร, เอโก อาวาโส, เตเนวาห – ‘‘อยฺยสฺส วิหารํ การาเปสฺสามี’’ติฯ

เจติยรุกฺขนฺติ เอตฺถ จิตฺตีกตเฏฺฐน เจติยํ, ปูชารหานํ เทวฏฺฐานานเมตํ อธิวจนํ, ‘‘เจติย’’นฺติ สมฺมตํ รุกฺขํ เจติยรุกฺขํฯ คาเมน ปูชิตํ คามสฺส วา ปูชิตนฺติ **คามปูชิตํ**ฯ เอเสว นโย เสสปเทสุปิฯ อปิเจตฺถ **ชนปโท**ติ เอกสฺส รโญฺญ รเชฺช เอเกโก โกฏฺฐาโสฯ **รฏฺฐ**นฺติ สกลรชฺชํ เวทิตพฺพํ, สกลรชฺชมฺปิ หิ กทาจิ กทาจิ ตสฺส รุกฺขสฺส ปูชํ กโรติ, เตน วุตฺตํ ‘‘รฏฺฐ ปูชิต’’นฺติฯ **เอกินฺทฺริย**นฺติ กายินฺทฺริยํ สนฺธาย วทนฺติฯ **ชีวสญฺญิโน**ติ สตฺตสญฺญิโนฯ

๓๖๖. **มหลฺลก**นฺติ สสฺสามิกภาเวน สํยาจิกกุฏิโต มหนฺตภาโว เอตสฺส อตฺถีติ มหลฺล โกฯ ยสฺมา วา วตฺถุํ เทสาเปตฺวา ปมาณาติกฺกเมนปิ กาตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา ปมาณมหนฺตตายปิ มหลฺลโก , ตํ มหลฺลกํฯ ยสฺมา ปนสฺส ตํ ปมาณมหตฺตํ สสฺสามิกตฺตาว ลพฺภติ, ตสฺมา ตทตฺถทสฺสนตฺถํ **‘‘มหลฺลโก นาม วิหาโร สสฺสามิโก วุจฺจตี’’**ติ ปทภาชนํ วุตฺตํฯ เสสํ

สพฺพํ กุฏิการสิกฺขาปเท วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ สทฺธึ สมุฏฺฐานาทีหิฯ สสฺสามิกภาวมตฺตเมว หิ เอตฺถ กิริยโต สมุฏฺฐานาภาโว ปมาณนิยมาภาโว จ วิเสโส, ปมาณนิยมาภาวา จ จตุกฺกปาริหานีติฯ

วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ปฐมทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๐. **เตน สมเยน พุทฺธ ภควา**ติ ทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป**ติ **เวฬุวน**นฺติ ตสฺส อุยฺยานสฺส นามํ, ตํ กิร เวฬูหิ จ ปริกฺขิตฺตํ อโหสิ อฏฺฐารสหตฺเถน จ ปาการเรน โคปุรฏฺฏาลกยุตฺตํ นีโลภาสํ มโนรมํ เตน ‘‘เวฬุวน’’นฺติ วุจฺจติ, กลนฺทกานเญฺจตฺถ นิวาปํ อทํสุ เตน ‘‘กลนฺทกนิวาป’’ติ วุจฺจติฯ

ปุเพฺพ กิร อญฺญตโร ราชา ตตฺถ อุยฺยานกีฬนตฺถํ อาคโต, สุรามเทน มโตฺต ทิวาเสยฺยํ สุปิ, ปริชโนปิสฺส สุโตฺต ราชาติ ปุปฺผผลาทีหิ ปโลภิยมาโน อิโต จิโต จ ปกฺกมิฯ อถ สุราคเนฺธน อญฺญตรสฺมา สุสิรรุกฺขา กณฺหสโปฺป นิกฺขมิตฺวา รโญฺญ อภิมุโข อาคจฺฉติ, ตํ ทิสฺวา รุกฺขเทวตา ‘‘รโญฺญ ชีวิตํ ทสฺสามี’’ติ กาฬกเวเสน อาคนฺตฺวา กณฺณมูเล สทฺทมกาสิ, ราชา ปฏิพุชฺฌิ, กณฺหสโปฺป นิวโตฺต, โส ตํ ทิสฺวา ‘‘อิมาย กาฬกาย มม ชีวิตํ ทินฺน’’นฺติ กาฬกานํ ตตฺถ นิวาปํ ปฏฺฐเปสิ, อภยโฆสนญฺจ โฆสาเปสิ , ตสฺมา ตํ ตโตปภุติ กลนฺทกนิวาปนฺติ สงฺขฺยํ คตํฯ **กลนฺทกา**ติ หิ กาฬกานํ เอตํ นามํฯ

ทโพฺพติ ตสฺส เถรสฺส นามํฯ **มลฺลปุโตฺต**ติ มลฺลราชสฺส ปุโตฺตฯ **ชาติยา สตฺตวเสฺสน อรหตฺตํ สจฺฉิกต**นฺติ เถโร กิร สตฺตวสฺสิโกว สํเวคํ ลภิตฺวา ปพฺพชิโต ขุรเคฺคเยว อรหตฺตํ ปาปุณีติ เวทิตโพฺพฯ **ยํกิญฺจิ สาวเกน ปตฺตพฺพํ สพฺพํ เตน อนุปฺปตฺต**นฺติ สาวเกน ปตฺตพฺพํ นาม ติโสฺส วิชฺชา, จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา, ฉ อภิญฺญา, นว โลกุตฺตรธมฺมาติ อิทํ คุณชาตํ, ตํ สพฺพํ เตน อนุปฺปตฺตํ โหติฯ **นตฺถิ จสฺส กิญฺจิ อุตฺตริ กรณีย**นฺติ จตูสุ สเจฺจสุ, จตูหิ มเคฺคหิ, โสฬสวิธสฺส กิจฺจสฺส กตตฺตา อิทานิสฺส กิญฺจิ อุตฺตริ กรณียํ นตฺถิฯ **กตสฺส วา ปติจโย**ติ ตเสฺสว กตสฺส กิจฺจสฺส ปุน วฑฺฒนมฺปิ นตฺถิ, โธตสฺส วิย วตฺถสฺส ปฏิโธวนํ ปิสิตสฺส วิย คนฺธสฺส ปฏิปิสนํ, ปุปฺผิตสฺส วิย จ ปุปฺผสฺส ปฏิปุปฺผนนฺติฯ **รโหคตสฺสา**ติ รหสิ คตสฺสฯ **ปฏิสลฺลีนสฺสา**ติ ตโต ตโต ปฏิกฺกมิตฺวา สลฺลีนสฺส, เอกีภาวํ คตสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ

อถ โข อายสฺมโต ทพฺพสฺส มลฺลปุตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘‘ยนฺนูนาหํ สงฺฆสฺส เสนาสนญฺจ ปญฺญเปยฺยํ ภตฺตานิ จ อุทฺทิเสยฺย’’นฺติ เถโร กิร อตฺตโน กตกิจฺจภาวํ ทิสฺวา ‘‘อหํ อิมํ อนฺติมสรีรํ ธาเรมิ, ตญฺจ โข วาตมุเข ฐิต ปทีโป วิย อนิจฺจตามุเข ฐิตํ, นจิรเสฺสว นิพฺพายนธมฺมํ ยาว น นิพฺพายติ ตาว กินฺนุ โข อหํ สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กเรยฺย’’นฺติ จิเนฺตโนฺต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘‘ติโรรเฏฺฐสุ พหู กุลปุตฺตา ภควนฺตํ อทิสฺวาว ปพฺพชนฺติ, เต ภควนฺตํ ‘ปสฺสิสฺสาม เจว วนฺทิสฺสาม จา’ติ ทูรโตปิ อาคจฺฉนฺติ, ตตฺร เยสํ เสนาสนํ นปฺปโหติ, เต สิลาปฏฺฏเกปิ เสยฺยํ กเปฺปนฺติฯ ปโหมิ โข ปนาหํ อตฺตโน อานุภาเวน เตสํ กุลปุตฺตานํ อิจฺฉาวเสน ปาสาทวิหารอฑฺฒโยคาทีนิ มญฺจปีฐกตฺถรณาทีนิ จ เสนาเสนานิ นิมฺมินิตฺวา ทาตุํฯ ปุนทิวเส เจตฺถ เอกเจฺจ อติวิย กิลนฺตรูปา โหนฺติ, เต คารเวน ภิกฺขูนํ ปุรโต ฐตฺวา ภตฺตานิปิ น อุทฺทิสาเปนฺติ, อหํ โข ปน เนสํ ภตฺตานิปิ อุทฺทิสิตุํ ปโหมี’’ติฯ อิติ ปฏิสญฺจิกฺขนฺตสฺส **‘‘อถ โข อายสฺมโต ทพฺพสฺส มลฺลปุตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘ยนฺนูนาหํ สงฺฆสฺส เสนาสนญฺจ ปญฺญเปยฺยํ ภตฺตานิ จ อุทฺทิเสยฺย’’**นฺติฯ

นนุ จ อิมานิ เทฺว ฐานานิ ภสฺสารามตาทิมนุยุตฺตสฺส ยุตฺตานิ, อยญฺจ ขีณาสโว นิปฺปปญฺจาราโม, อิมสฺส กสฺมา อิมานิ ปฏิภํสูติ? ปุพฺพปตฺถนาย โจทิตตฺตาฯ สพฺพพุทฺธานํ กิร อิมํ ฐานนฺตรํ ปตฺตา สาวกา โหนฺติเยวฯ อยญฺจ ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล อญฺญตรสฺมึ กุเล ปจฺจาชาโต อิมํ ฐานนฺตรํ ปตฺตสฺส ภิกฺขุโน อานุภาวํ ทิสฺวา อฏฺฐสฏฺฐิยา ภิกฺขุสตสหเสฺสหิ สทฺธึ ภควนฺตํ สตฺต ทิวสานิ นิมเนฺตตฺวา มหาทานํ ทตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘อนาคเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนกาเล อหมฺปิ อิตฺถนฺนาโม ตุมฺหากํ สาวโก วิย เสนาสนปญฺญาปโก จ ภตฺตุเทฺทสโก จ อสฺส’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ ภควา อนาคตํสญาณํ เปเสตฺวา อทฺทส, ทิสฺวา จ อิโต กปฺปสตสหสฺสสฺส อจฺจเยน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตทา ตฺวํ ทโพฺพ นาม มลฺลปุโตฺต หุตฺวา ชาติยา สตฺตวโสฺส นิกฺขมฺม ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ สจฺฉิกริสฺสสิ, อิมญฺจ ฐานนฺตรํ ลจฺฉสี’’ติ พฺยากาสิฯ โส ตโตปภุติ ทานสีลาทีนิ ปูรยมาโน เทวมนุสฺสสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา อมฺหากํ ภควโต กาเล เตน ภควตา พฺยากตสทิสเมว อรหตฺตํ สจฺฉากาสิฯ อถสฺส รโหคตสฺส ‘‘กินฺนุ โข อหํ สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กเรยฺย’’นฺติ จินฺตยโต ตาย ปุพฺพปตฺถนาย โจทิตตฺตา อิมานิ เทฺว ฐานานิ ปฏิภํสูติฯ

อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อหํ โข อนิสฺสโรสฺมิ อตฺตนิ, สตฺถารา สทฺธึ เอกฏฺฐาเน วสามิ, สเจ มํ ภควา อนุชานิสฺสติ , อิมานิ เทฺว ฐานานิ สมาทิยิสฺสามี’’ติ ภควโต สนฺติกํ อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อถ โข อายสฺมา ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต…เป…. ภตฺตานิ จ อุทฺทิสิตุ’’นฺติฯ อถ นํ ภควา ‘‘สาธุ สาธุ ทพฺพา’’ติ สมฺปหํเสตฺวา ยสฺมา อรหติ เอวรูโป อคติคมนปริพาหิโร ภิกฺขุ อิมานิ เทฺว ฐานานิ วิจาเรตุํ, ตสฺมา **‘‘เตน หิ ตฺวํ ทพฺพ สงฺฆสฺส เสนาสนญฺจ ปญฺญเปหิ ภตฺตานิ จ อุทฺทิสา’’**ติ อาหฯ **ภควโต ปจฺจโสฺสสี**ติ ภควโต วจนํ ปติอโสฺสสิ อภิมุโข อโสฺสสิ, สมฺปฏิจฺฉีติ วุตฺตํ โหติฯ

ปฐมํ ทโพฺพ ยาจิตโพฺพติ กสฺมา ภควา ยาจาเปติ? ครหโมจนตฺถํฯ ปสฺสติ หิ ภควา ‘‘อนาคเต ทพฺพสฺส อิมํ ฐานํ นิสฺสาย เมตฺติยภุมฺมชกานํ วเสน มหาอุปทฺทโว อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตตฺร เกจิ ครหิสฺสนฺติ ‘อยํ ตุณฺหีภูโต อตฺตโน กมฺมํ อกตฺวา กสฺมา อีทิสํ ฐานํ วิจาเรตี’ติฯ ตโต อเญฺญ วกฺขนฺติ ‘โก อิมสฺส โทโส เอเตเหว ยาจิตฺวา ฐปิโต’ติ เอวํ ครหโต มุจฺจิสฺสตี’’ติฯ เอวํ ครหโมจนตฺถํ ยาจาเปตฺวาปิ ปุน ยสฺมา อสมฺมเต ภิกฺขุสฺมึ สงฺฆมเชฺฌ กิญฺจิ กถยมาเน ขิยฺยนธโมฺม อุปฺปชฺชติ ‘‘อยํ กสฺมา สงฺฆมเชฺฌ อุจฺจาสทฺทํ กโรติ, อิสฺสริยํ ทเสฺสตี’’ติฯ สมฺมเต ปน กเถเนฺต ‘‘มายสฺมโนฺต กิญฺจิ อวจุตฺถ, สมฺมโต อยํ, กเถตุ ยถาสุข’’นฺติ วตฺตาโร ภวนฺติฯ อสมฺมตญฺจ อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺตสฺส ลหุกา อาปตฺติ โหติ ทุกฺกฏมตฺตาฯ สมฺมตํ ปน อพฺภาจิกฺขโต ครุกตรา ปาจิตฺติยาปตฺติ โหติฯ อถ สมฺมโต ภิกฺขุ อาปตฺติยา ครุกภาเวน เวรีหิปิ ทุปฺปธํสิยตโร โหติ, ตสฺมา ตํ อายสฺมนฺตํ สมฺมนฺนาเปตุํ **‘‘พฺยเตฺตน ภิกฺขุนา’’**ติอาทิมาหฯ กึ ปน เทฺว สมฺมุติโย เอกสฺส ทาตุํ วฏฺฏนฺตีติ? น เกวลํ เทฺว, สเจ ปโหติ, เตรสาปิ ทาตุํ วฏฺฏนฺติฯ อปฺปโหนฺตานํ ปน เอกาปิ ทฺวินฺนํ วา ติณฺณํ วา ทาตุํ วฏฺฏติฯ

๓๘๒. **สภาคานนฺ**ติ คุณสภาคานํ, น มิตฺตสนฺถวสภาคานํฯ เตเนวาห ‘‘เย เต ภิกฺขู สุตฺตนฺติกา เตสํ เอกชฺฌ’’นฺติอาทิ ฯ ยาวติกา หิ สุตฺตนฺติกา โหนฺติ, เต อุจฺจินิตฺวา เอกโต เตสํ อนุรูปเมว เสนาสนํ ปญฺญเปติ; เอวํ เสสานํฯ **กายทฬฺหีพหุลา**ติ กายสฺส ทฬฺหีภาวกรณพหุลา, กายโปสนพหุลาติ อโตฺถฯ **อิมายปิเม อายสฺมโนฺต รติยา**ติ อิมาย สคฺคมคฺคสฺส ติรจฺฉานภูตาย ติรจฺฉานกถารติยาฯ **อจฺฉิสฺสนฺตี**ติ วิหริสฺสนฺติฯ

เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา เตเนวาโลเกนาติ เตโชกสิณจตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย อภิญฺญาญาเณน องฺคุลิชลนํ อธิฏฺฐาย เตเนว เตโชธาตุสมาปตฺติชนิเตน องฺคุลิชาลาโลเกนาติ อโตฺถฯ อยํ ปน เถรสฺส อานุภาโว นจิรเสฺสว สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ อโหสิ, ตํ สุตฺวา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุกามา **อปิสฺสุ ภิกฺขู สญฺจิจฺจ วิกาเล อาคจฺฉนฺติฯ เต สญฺจิจฺจ ทูเร อปทิสนฺตี**ติ ชานนฺตาว ทูเร อปทิสนฺติฯ กถํ? **''อมฺหากํ อาวุโส ทพฺพ คิชฺฌกูเฏ''**ติ อิมินา นเยนฯ

องฺคุลิยา ชลมานาย ปุรโต ปุรโต คจฺฉตีติ สเจ เอโก ภิกฺขุ โหติ, สยเมว คจฺฉติฯ สเจ พหู โหนฺติ, พหู อตฺตภาเว นิมฺมินาติฯ สเพฺพ อตฺตนา สทิสา เอว เสนาสนํ ปญฺญเปนฺติฯ

อยํ มโญฺจติอาทีสุ ปน เถเร ''อยํ มโญฺจ''ติ วทเนฺต นิมฺมิตาปิ อตฺตโน อตฺตโน คตคตฏฺฐาเน ''อยํ มโญฺจ''ติ วทนฺติ; เอวํ สพฺพปเทสุฯ อยญฺหิ นิมฺมิตานํ ธมฺมตา –

> ''เอกสฺมิํ ภาสมานสฺมิํ, สเพฺพ ภาสนฺติ นิมฺมิตา;
> เอกสฺมิํ ตุณฺหิมาสีเน, สเพฺพ ตุณฺหี ภวนฺติ เต''ติฯ

ยสฺมิํ ปน วิหาเร มญฺจปีฐาทีนิ น ปริปูรนฺติ, ตสฺมิํ อตฺตโน อานุภาเวน ปูเรนฺติฯ เตน นิมฺมิตานํ อวตฺถุกวจนํ น โหติฯ

เสนาสนํ ปญฺญเปตฺวา ปุนเทว เวฬุวนํ ปจฺจาคจฺฉตีติ เตหิ สทฺธิํ ชนปทกถํ กเถโนฺต น นิสีทติ, อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว ปจฺจาคจฺฉติฯ

๓๘๓. **เมตฺติยภูมชกา**ติ เมตฺติโย เจว ภูมชโก จ, ฉพฺพคฺคิยานํ อคฺคปุริสา เอเตฯ **ลามกานิ จ ภตฺตานี**ติ เสนาสนานิ ตาว นวกานํ ลามกานิ ปาปุณนฺตีติ อนจฺฉริยเมตํฯ ภตฺตานิ ปน สลากาโย ปจฺฉิยํ วา จีวรโภเค วา ปกฺขิปิตฺวา อาโลเฬตฺวา เอกเมกํ อุทฺธริตฺวา ปญฺญาเปนฺติ, ตานิปิ เตสํ มนฺทปุญฺญตาย ลามกานิ สพฺพปจฺฉิมาเนว ปาปุณนฺติฯ ยมฺปิ เอกจาริกภตฺตํ โหติ, ตมฺปิ เอเตสํ ปตฺตทิวเส ลามกํ วา โหติ, เอเต วา ทิสฺวาว ปณีตํ อทตฺวา ลามกเมว เทนฺติฯ

อภิสงฺขาริกนฺติ นานาสมฺภาเรหิ อภิสงฺขริตฺวา กตํ สุสชฺชิตํ, สุสมฺปาทิตนฺติ อโตฺถฯ **กณาชก**นฺติ สกุณฺฑกภตฺตํฯ **พิลงฺคทุติย**นฺติ กญฺชิกทุติยํฯ

กลฺยาณภตฺติโกติ กลฺยาณํ สุนฺทรํ อติวิย ปณีตํ ภตฺตมสฺสาติ กลฺยาณภตฺติโก, ปณีตทายกตฺตา ภเตฺตเนว ปญฺญาโตฯ **จตุกฺกภตฺตํ เทตี**ติ จตฺตาริ ภตฺตานิ เทติ, ตทฺธิตโวหาเรน ปน ''จตุกฺกภตฺต''นฺติ วุตฺตํฯ **อุปติฏฺฐิตฺวา ปริวิสตี**ติ สพฺพกมฺมเนฺต วิสฺสเชฺชตฺวา มหนฺตํ ปูชาสกฺการํ กตฺวา สมีเป ฐตฺวา ปริวิสติฯ **โอทเนน ปุจฺฉนฺตี**ติ โอทนหตฺถา อุปสงฺกมิตฺวา ''กิํ ภเนฺต โอทนํ เทมา''ติ ปุจฺฉนฺติ, เอวํ กรณเตฺถเยว กรณวจนํ โหติฯ เอส นโย สูปาทีสุฯ

สฺวาตนายาติ เสฺว ภโว ภตฺตปริโภโค สฺวาตโน ตสฺสตฺถาย, สฺวาตนาย เสฺว กตฺตพฺพสฺส ภตฺตปริโภคสฺสตฺถายาติ วุตฺตํ โหติฯ **อุทฺทิฏฺฐํ โหตี**ติ ปาเปตฺวา ทินฺนํ โหติฯ **เมตฺติยภูมชกานํ โข คหปตี**ติ อิทํ เถโร อสมนฺนาหริตฺวา อาหฯ เอวํพลวตี หิ เตสํ มนฺทปุญฺญตา, ยํ สติเวปุลฺลปฺปตฺตานมฺปิ อสมนฺนาหาโร โหติฯ **เย เช**ติ เอตฺถ **เช**ติ ทาสิํ อาลปติฯ

หิโยฺย โข อาวุโส อมฺหากนฺติ รตฺตึ สมฺมนฺตยมานา อตีตํ ทิวสภาคํ สนฺธาย ‘‘หิโยฺย’’ติ วทนฺติฯ **น จิตฺตรูปนฺ**ติ น จิตฺตานุรูปํ, ยถา ปุเพฺพ ยตฺตกํ อิจฺฉนฺติ, ตตฺตกํ สุปนฺติ, น เอวํ สุปึสุ, อปฺปกเมว สุปึสูติ วุตฺตํ โหติฯ

พหารามโกฎฺฐเกติ เวฬุวนวิหารสฺส พหิทฺวารโกฎฺฐเกฯ **ปตฺตกฺขนฺธา**ติ ปติตกฺขนฺธา ขนฺธฏฺฐิกํ นาเมตฺวา นิสินฺนาฯ **ปชฺฌายนฺตา**ติ ปฐูปายนฺตาฯ

ยโต นิวาตํ ตโต สวาตนฺติ ยตฺถ นิวาตํ อปฺปโกปิ วาโต นตฺถิ, ตตฺถ มหาวาโต อุฎฺฐิโตติ อธิปฺปาโยฯ **อุทกํ มเญฺญ อาทิตฺตนฺ**ติ อุทกํ วิย อาทิตฺตํฯ

๓๘๔. **สรสิ ตฺวํ ทพฺพ เอวรูปํ กตฺตา**ติ ตฺวํ ทพฺพ เอวรูปํ กตฺตา สรสิฯ อถ วา สรสิ ตฺวํ ทพฺพ เอวรูปํ ยถายํ ภิกฺขุนี อาห, กตฺตา ธาสิ เอวรูปํ, ยถายํ ภิกฺขุนี อาหาติ เอวํ โยเชตฺวา เปตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ เย ปน ‘‘กตฺวา’’ติ ปฐนฺติ เตสํ อุชุกเมวฯ

ยถา มํ ภเนฺต ภควา ชานาตีติ เถโร กึ ทเสฺสติฯ ภควา ภเนฺต สพฺพญฺญู, อหญฺจ ขีณาสโว, นตฺถิ มยฺหํ วตฺถุปฎิเสวนา, ตํ มํ ภควา ชานาติ, ตตฺราหํ กึ วกฺขามิ, ยถา มํ ภควา ชานาติ ตเถวาหํ ทฎฺฐโพฺพติฯ

น โข ทพฺพ ทพฺพา เอวํ นิเพฺพเฐนฺตีติ เอตฺถ น โข ทพฺพ ปณฺฑิตา ยถา ตฺวํ ปรปฺปจฺจเยน นิเพฺพเฐสิ, เอวํ นิเพฺพเฐนฺติ; อปิ จ โข ยเทว สามํ ญาตํ เตน นิเพฺพเฐนฺตีติ เอวมโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ **สเจ ตยา กตํ กตนฺ**ติ อิมินา กึ ทเสฺสติ? น หิ สกฺกา ปริสพเลน วา ปกฺขุปตฺถเมฺภน วา อการโก การโก กาตุํ, การโก วา อการโก กาตุํ, ตสฺมา ยํ สยํ กตํ วา อกตํ วา ตเทว วตฺตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ กสฺมา ปน ภควา ชานโนฺตปิ ‘‘อหํ ชานามิ, ขีณาสโว ตฺวํ; นตฺถิ ตุยฺหํ โทโส, อยํ ภิกฺขุนี มุสาวาทินี’’ติ นาโวจาติ? ปรานุทฺทยตายฯ สเจ หิ ภควา ยํ ยํ ชานาติ ตํ ตํ วเทยฺย, อเญฺญน ปาราชิกํ อาปเนฺนน ปุเฎฺฐน ‘‘อหํ ชานามิ ตฺวํ ปาราชิโก’’ติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, ตโต โส ปุคฺคโล ‘‘อยํ ปุเพฺพ ทพฺพํ มลฺลปุตฺตํ สุทฺธํ กตฺวา อิทานิ มํ อสุทฺธํ กโรติ; กสฺส ทานิ กึ วทามิ, ยตฺร สตฺถาปิ สาวเกสุ ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ; กุโต อิมสฺส สพฺพญฺญุภาโว’’ติ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา อปายูปโค ภเวยฺย, ตสฺมา ภควา อิมาย ปรานุทฺทยตาย ชานโนฺตปิ นาโวจฯ

กิญฺจ ภิโยฺย อุปวาทปริวชฺชนโตปิ นาโวจฯ ยทิ หิ ภควา เอวํ วเทยฺย, เอวํ อุปวาโท ภเวยฺย ‘‘ทพฺพสฺส มลฺลปุตฺตสฺส วุฎฺฐานํ นาม ภาริยํ, สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปน สกฺขึ ลภิตฺวา วุฎฺฐิโต’’ติฯ อิทญฺจ วุฎฺฐานลกฺขณํ มญฺญมานา ‘‘พุทฺธกาเลปิ สกฺขินา สุทฺธิ วา อสุทฺธิ วา โหติ มยํ ชานาม, อยํ ปุคฺคโล อสุโทฺธ’’ติ เอวํ ปาปภิกฺขู ลชฺชิมฺปิ วินาเสยฺยุนฺติฯ อปิจ อนาคเตปิ ภิกฺขู โอติเณฺณ วตฺถุสฺมึ โจเทตฺวา สาเรตฺวา ‘‘สเจ ตยา กตํ, ‘กต’นฺติ วเทหี’’ติ ลชฺชีนํ ปฎิญฺญํ คเหตฺวา กมฺมํ กริสฺสนฺตีติ วินยลกฺขเณ ตนฺตึ ฐเปโนฺต ‘‘อหํ ชานามี’’ติ อวตฺวาว ‘‘สเจ ตยา กตํ, ‘กต’นฺติ วเทหี’’ติ อาหฯ

นาภิชานามิ สุปินเนฺตนปิ เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวิตาติ สุปินเนฺตนปิ เมถุนํ ธมฺมํ น อภิชานามิ, น ปฎิเสวิตา อหนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อถ วา ปฎิเสวิตา หุตฺวา สุปินเนฺตนปิ เมถุนํ ธมฺมํ น ชานามีติ วุตฺตํ โหติฯ เย ปน ‘‘ปฎิเสวิตฺวา’’ติ ปฐนฺติ เตสํ อุชุกเมวฯ **ปเคว ชาครโร**ติ ชาครโนฺต ปน ปฐมํเยว น ชานามีติฯ

เตน หิ ภิกฺขเว เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถาติ ยสฺมา ทพฺพสฺส จ อิมิสฺสา จ วจนํ น ฆฏียติ ตสฺมา เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถาติ วุตฺตํ โหติฯ

ตตฺถ **ติโสฺส นาสนา** – ลิงฺคนาสนา, สํวาสนาสนา, ทณฺฑกมฺมนาสนาติฯ ตาสุ ‘‘ทูสโก นาเสตโพฺพ’’ติ (ปารา. ๖๖) อยํ **‘‘ลิงฺคนาสนา’’**ฯ อาปตฺติยา อทสฺสเน วา อปฺปฏิกเมฺม วา ปาปิกาย ทิฏฺฐิยา อปฺปฏินิสฺสเคฺค วา อุเกฺขปนียกมฺมํ กโรนฺติ, อยํ **‘‘สํวาสนาสนา’’**ฯ ‘‘จร ปิเร วินสฺสา’’ติ (ปาจิ. ๔๒๙) ทณฺฑกมฺมํ กโรนฺติ, อยํ **‘‘ทณฺฑกมฺมนาสนา’’**ฯ อิธ ปน ลิงฺคนาสนํ สนฺธายาห – ‘‘เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถา’’ติฯ

อิเม จ ภิกฺขู อนุยุญฺชถาติ อิมินา อิมํ ทีเปติ ‘‘อยํ ภิกฺขุนี อตฺตโน ธมฺมตาย อการิกา อทฺธา อเญฺญหิ อุโยฺยชิตา, ตสฺมา เยหิ อุโยฺยชิตา อิเม ภิกฺขู อนุยุญฺชถ คเวสถ ชานาถา’’ติฯ

กึ ปน ภควตา เมตฺติยา ภิกฺขุนี ปฏิญฺญาย นาสิตา อปฺปฏิญฺญาย นาสิตาติ, กิเญฺจตฺถ ยทิ ตาว ปฏิญฺญาย นาสิตา, เถโร การโก โหติ สโทโส? อถ อปฺปฏิญฺญาย, เถโร อการโก โหติ นิโทฺทโสฯ

ภาติยราชกาเลปิ มหาวิหารวาสีนญฺจ อภยคิริวาสีนญฺจ เถรานํ อิมสฺมึเยว ปเท วิวาโท อโหสิฯ อภยคิริวาสิโนปิ อตฺตโน สุตฺตํ วตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ วาเท เถโร การโก โหตี’’ติ วทนฺติฯ มหาวิหารวาสิโนปิ อตฺตโน สุตฺตํ วตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ วาเท เถโร การโก โหตี’’ติ วทนฺติฯ ปโญฺห น ฉิชฺชติฯ ราชา สุตฺวา เถเร สนฺนิปาเตตฺวา ทีฆการายนํ นาม พฺราหฺมณชาติยํ อมจฺจํ ‘‘เถรานํ กถํ สุณาหี’’ติ อาณาเปสิฯ อมโจฺจ กิร ปณฺฑิโต ภาสนฺตรกุสโล โส อาห – ‘‘วทนฺตุ ตาว เถรา สุตฺต’’นฺติฯ ตโต อภยคิริเถรา อตฺตโน สุตฺตํ วทึสุ – ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ สกาย ปฏิญฺญาย นาเสถา’’ติฯ อมโจฺจ ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ วาเท เถโร การโก โหติ สโทโส’’ติ อาหฯ มหาวิหารวาสิโนปิ อตฺตโน สุตฺตํ วทึสุ – ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถา’’ติฯ อมโจฺจ ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ วาเท เถโร อการโก โหติ นิโทฺทโส’’ติ อาหฯ กึ ปเนตฺถ ยุตฺตํ? ยํ ปจฺฉา วุตฺตํ วิจาริตเญฺหตํ อฎฺฐกถาจริเยหิ, ภิกฺขุ ภิกฺขุํ อมูลเกน อนฺติมวตฺถุนา อนุทฺธํเสติ, สงฺฆาทิเสโส; ภิกฺขุนึ อนุทฺธํเสติ, ทุกฺกฏํฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน ‘‘มุสาวาเท ปาจิตฺติย’’นฺติ วุตฺตํฯ

ตตฺรายํ วิจารณา, ปุริมนเย ตาว อนุทฺธํสนาธิปฺปายตฺตา ทุกฺกฏเมว ยุชฺชติฯ ยถา สติปิ มุสาวาเท ภิกฺขุโน ภิกฺขุสฺมึ สงฺฆาทิเสโส, สติปิ จ มุสาวาเท อสุทฺธํ สุทฺธทิฏฺฐิโน อโกฺกสาธิปฺปาเยน วทนฺตสฺส โอมสวาเทเนว ปาจิตฺติยํ, น สมฺปชานมุสาวาเทน; เอวํ อิธาปิ อนุทฺธํสนาธิปฺปายตฺตา สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยํ น ยุชฺชติ, ทุกฺกฏเมว ยุตฺตํฯ ปจฺฉิมนเยปิ มุสาวาทตฺตา ปาจิตฺติยเมว ยุชฺชติ, วจนปฺปมาณโต หิ อนุทฺธํสนาธิปฺปาเยน ภิกฺขุสฺส ภิกฺขุสฺมึ สงฺฆาทิเสโสฯ อโกฺกสาธิปฺปายสฺส จ โอมสวาโทฯ ภิกฺขุสฺส ปน ภิกฺขุนิยา ทุกฺกฏนฺติวจนํ นตฺถิ, สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยนฺติ วจนมตฺถิ, ตสฺมา ปาจิตฺติยเมว ยุชฺชติฯ

ตตฺร ปน อิทํ อุปปริกฺขิตพฺพํ – ‘‘อนุทฺธํสนาธิปฺปาเย อสติ ปาจิตฺติยํ, ตสฺมึ สติ เกน ภวิตพฺพ’’นฺติ? ตตฺร ยสฺมา มุสา ภณนฺตสฺส ปาจิตฺติเย สิเทฺธปิ อมูลเกน สงฺฆาทิเสเสน อนุทฺธํสเน วิสุํ ปาจิตฺติยํ วุตฺตํ, ตสฺมา อนุทฺธํสนาธิปฺปาเย สติ สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยสฺส โอกาโส น ทิสฺสติ, น จ สกฺกา อนุทฺธํเสนฺตสฺส อนาปตฺติยา ภวิตุนฺติ ปุริมนโยเวตฺถ ปริสุทฺธตโร ขายติฯ ตถา ภิกฺขุนี ภิกฺขุนึ อมูลเกน อนฺติมวตฺถุนา อนุทฺธํเสติ สงฺฆาทิเสโส, ภิกฺขุํ อนุทฺธํเสติ ทุกฺกฏํ, ตตฺร สงฺฆาทิเสโส วุฎฺฐานคามี ทุกฺกฏํ, เทสนาคามี เอเตหิ นาสนา นตฺถิฯ ยสฺ

มา ปน สา ปกติยาว ทุสฺสีลา ปาปภิกฺขุนี อิทานิ จ สยเมว ‘‘ทุสฺสีลามฺหี’’ติ วทติ ตสฺมา นํ ภควา อสุทฺธตฺตาเยว นาเสสีติฯ

อถ โข เมตฺติยภูมชกาติ เอวํ ‘‘เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถ, อิเม จ ภิกฺขู อนุยุญฺชถา’’ติ วตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิเฏฺฐ ภควติ เตหิ ภิกฺขูหิ ‘‘เทถ ทานิ อิมิสฺสา เสตกานี’’ติ นาสิยมานํ ตํ ภิกฺขุนึ ทิสฺวา เต ภิกฺขู ตํ โมเจตุกามตาย อตฺตโน อปราธํ อาวิกรึสุ, เอตมตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘อถ โข เมตฺติยภูมชกา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ

๓๘๕-๖. **ทุโฏฺฐ โทโส**ติ ทูสิโต เจว ทูสโก จฯ อุปฺปเนฺนน หิ โทเส ปุคฺคโล เตน โทเสน ทูสิโต โหติ ปกติภาวํ ชหาปิโต, ตสฺมา ‘‘ทุโฏฺฐ’’ติ วุจฺจติฯ ปรญฺจ ทูเสติ วินาเสติ, ตสฺมา ‘‘โทโส’’ติ วุจฺจติฯ อิติ ‘‘ทุโฏฺฐ โทโส’’ติ เอกเสฺสเวตํ ปุคฺคลสฺส อาการนานเตฺตน นิทสฺสนํ, เตน วุตฺตํ ‘‘ทุโฏฺฐ โทโสติ ทูสิโต เจว ทูสโก จา’’ติ ตตฺถ สทฺทลกฺขณํ ปริเยสิตพฺพํฯ ยสฺมา ปน โส ‘‘ทุโฏฺฐ โทโส’’ติ สงฺขฺยํ คโต ปฏิฆสมงฺคีปุคฺคโล กุปิตาทิภาเว ฐิโตว โหติ, เตนสฺส ปทภาชเน **‘‘กุปิโต’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **กุปิโต**ติ กุปฺปภาวํ ปกติโต จวนภาวํ ปโตฺตฯ **อนตฺตมโน**ติ น สกมโน อตฺตโน วเส อฐิตจิโตฺต; อปิจ ปีติสุเขหิ น อตฺตมโน น อตฺตจิโตฺตติ อนตฺตมโนฯ **อนภิรโทฺธ**ติ น สุขิโต น วา ปสาทิโตติ อนภิรโทฺธฯ ปฏิเฆน อาหตํ จิตฺตมสฺสาติ **อาหตจิโตฺต**ฯ จิตฺตถทฺธภาวจิตฺตกจวรสงฺขาตํ ปฏิฆขีลํ ชาตมสฺสาติ **ขิลชาโตฯ อปฺปตีโต**ติ นปฺปตีโต ปีติสุขาทีหิ วชฺชิโต, น อภิสโฏติ อโตฺถฯ ปทภาชเน ปน เยสํ ธมฺมานํ วเสน อปฺปตีโต โหติ, เต ทเสฺสตุํ **‘‘เตน จ โกเปนา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **เตน จ โกเปนา**ติ เยน ทุโฏฺฐติ จ กุปิโตติ จ วุโตฺต อุภยมฺปิ เหตํ ปกติภาวํ ชหาปนโต เอกาการํ โหติฯ **เตน จ โทเสนา**ติ เยน ‘‘โทโส’’ติ วุโตฺตฯ อิเมหิ ทฺวีหิ สงฺขารกฺขนฺธเมว ทเสฺสติฯ

ตาย จ อนตฺตมนตายาติ ยาย ‘‘อนตฺตมโน’’ติ วุโตฺตฯ **ตาย จ อนภิรทฺธิยา**ติ ยาย ‘‘อนภิรโทฺธ’’ติ วุโตฺตฯ อิเมหิ ทฺวีหิ เวทนากฺขนฺธํ ทเสฺสติฯ

อมูลเกน ปาราชิเกนาติ เอตฺถ นาสฺส มูลนฺติ อมูลกํ, ตํ ปนสฺส อมูลกตฺตํ ยสฺมา โจทกวเสน อธิเปฺปตํ, น จุทิตกวเสนฯ ตสฺมา ตมตฺถํ ทเสฺสตุํ ปทภาชเน ‘‘อมูลกํ นาม อทิฎฺฐํ อสฺสุตํ อปริสงฺกิต’’นฺติ อาหฯ เตน อิมํ ทีเปติ ‘‘ยํ ปาราชิกํ โจทเกน จุทิตกมฺหิ ปุคฺคเล เนว ทิฎฺฐํ น สุตํ น ปริสงฺกิตํ อิทํ เอเตสํ ทสฺสนสวนปริสงฺกาสงฺขาตานํ มูลานํ อภาวโต อมูลกํ นาม, ตํ ปน โส อาปโนฺน วา โหตุ อนาปโนฺน วา เอตํ อิธ อปฺปมาณนฺติฯ

ตตฺถ **อทิฎฺฐํ** นาม อตฺตโน ปสาทจกฺขุนา วา ทิพฺพจกฺขุนา วา อทิฎฺฐํฯ **อสฺสุตํ** นาม ตเถว เกนจิ วุจฺจมานํ น สุตํฯ **อปริสงฺกิตํ** นาม จิเตฺตน อปริสงฺกิตํฯ

‘‘ทิฎฺฐํ’’ นาม อตฺตนา วา ปเรน วา ปสาทจกฺขุนา วา ทิพฺพจกฺขุนา วา ทิฎฺฐํฯ **‘‘สุตํ’’** นาม ตเถว สุตํฯ **‘‘ปริสงฺกิต’’มฺปิ** อตฺตนา วา ปเรน วา ปริสงฺกิตํฯ ตตฺถ อตฺตนา ทิฎฺฐํ ทิฎฺฐเมว, ปเรหิ ทิฎฺฐํ อตฺตนา สุตํ, ปเรหิ สุตํ, ปเรหิ ปริสงฺกิตนฺติ อิทํ ปน สพฺพมฺปิ อตฺตนา สุตฏฺฐาเนเยว ติฎฺฐติฯ

ปริสงฺกิตํ ปน ติวิธํ – ทิฎฺฐปริสงฺกิตํ, สุตปริสงฺกิตํ, มุตปริสงฺกิตนฺติฯ ตตฺถ ทิฎฺฐปริสงฺกิตํ นาม เอโก ภิกฺขุ อุจฺจารปสฺสาวกเมฺมน คามสมีเป เอกํ คุมฺพํ ปวิโฏฺฐ, อญฺญตราปิ อิตฺถี เกนจิ

เทว กรณีเยน ตํ คุมฺพํ ปวิสิตฺวา นิวตฺตา, นาปิ ภิกฺขุ อิตฺถึ อทฺทส; น อิตฺถี ภิกฺขุํ, อทิสฺวาว อุโภปิ ยถารุจึ ปกฺกนฺตา, อญฺญตโร ภิกฺขุ อุภินฺนํ ตโต นิกฺขมนํ สลฺลกฺเขตฺวา ‘‘อทฺธา อิเมสํ กตํ วา กริสฺสนฺติ วา’’ติ ปริสงฺกติ, อิทํ ทิฏฺฐปริสงฺกิตํ นามฯ

สุตปริสงฺกิตํ นาม อิเธกโจฺจ อนฺธกาเร วา ปฏิจฺฉเนฺน วา โอกาเส มาตุคาเมน สทฺธึ ภิกฺขุโน ตาทิสํ ปฏิสนฺถารวจนํ สุณาติ, สมีเป อญฺญํ วิชฺชมานมฺปิ ‘‘อตฺถิ นตฺถี’’ติ น ชานาติ, โส ‘‘อทฺธา อิเมสํ กตํ วา กริสฺสนฺติ วา’’ติ ปริสงฺกติ, อิทํ สุตปริสงฺกิตํ นามฯ

มุตปริสงฺกิตํ นาม สมฺพหุลา ธุตฺตา รตฺติภาเค ปุปฺผคนฺธมํสสุราทีนิ คเหตฺวา อิตฺถีหิ สทฺธึ เอกํ ปจฺจนฺตวิหารํ คนฺตฺวา มณฺฑเป วา โภชนสาลาทีสุ วา ยถาสุขํ กีฬิตฺวา ปุปฺผาทีนิ วิกิริตฺวา คตา, ปุนทิวเส ภิกฺขู ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ‘‘กสฺสิทํ กมฺม’’นฺติ วิจินนฺติฯ ตตฺร จ เกนจิ ภิกฺขุนา ปเคว วุฏฺฐหิตฺวา วตฺตสีเสน มณฺฑปํ วา โภชนสาลํ วา ปฏิชคฺคเนฺตน ปุปฺผาทีนิ อามฏฺฐานิ โหนฺติ, เกนจิ อุปฏฺฐากกุลโต อาภเตหิ ปุปฺผาทีหิ ปูชา กตา โหติ, เกนจิ เภสชฺชตฺถํ อริฏฺฐํ ปีตํ โหติ, อถ เต ‘‘กสฺสิทํ กมฺม’’นฺติ วิจินนฺตา ภิกฺขู เตสํ หตฺถคนฺธญฺจ มุขคนฺธญฺจ ฆายิตฺวา เต ภิกฺขู ปริสงฺกนฺติ, อิทํ มุตปริสงฺกิตํ นามฯ

ตตฺถ ทิฏฺฐํ อตฺถิ สมูลกํ, อตฺถิ อมูลกํ; ทิฏฺฐเมว อตฺถิ สญฺญาสมูลกํ, อตฺถิ สญฺญาอมูลกํฯ เอส นโย สุเตปิฯ ปริสงฺกิเต ปน ทิฏฺฐปริสงฺกิตํ อตฺถิ สมูลกํ, อตฺถิ อมูลกํ; ทิฏฺฐปริสงฺกิตเมว อตฺถิ สญฺญาสมูลกํ , อตฺถิ สญฺญาอมูลกํฯ เอส นโย สุตมุตปริสงฺกิเตสุฯ ตตฺถ ทิฏฺฐํ สมูลกํ นาม ปาราชิกํ อาปชฺชนฺตํ ทิสฺวาว ‘‘ทิโฏฺฐ มยา’’ติ วทติ, อมูลกํ นาม ปฏิจฺฉเนฺนกาสโต นิกฺขมนฺตํ ทิสฺวา วีติกฺกมํ อทิสฺวา ‘‘ทิโฏฺฐ มยา’’ติ วทติฯ ทิฏฺฐเมว สญฺญาสมูลกํ นาม ทิสฺวาว ทิฏฺฐสญฺญี หุตฺวา โจเทติ, สญฺญาอมูลกํ นาม ปุเพฺพ ปาราชิกวีติกฺกมํ ทิสฺวา ปจฺฉา อทิฏฺฐสญฺญี ชาโต, โส สญฺญาย อมูลกํ กตฺวา ‘‘ทิโฏฺฐ มยา’’ติ โจเทติฯ เอเตน นเยน สุตมุตปริสงฺกิตานิปิ วิตฺถารโต เวทิตพฺพานิฯ เอตฺถ จ สพฺพปฺปกาเรณาปิ สมูลเกน วา สญฺญาสมูลเกน วา โจเทนฺตสฺส อนาปตฺติ, อมูลเกน วา ปน สญฺญาอมูลเกน วา โจเทนฺตเสฺสว อาปตฺติฯ

อนุทฺธํเสยฺยาติ ธํเสยฺย ปธํเสยฺย อภิภเวยฺย อโชฺฌตฺถเรยฺยฯ ตํ ปน อนุทฺธํสนํ ยสฺมา อตฺตนา โจเทโนฺตปิ ปเรน โจทาเปโนฺตปิ กโรติเยว, ตสฺมาสฺส ปทภาชเน ‘‘โจเทติ วา โจทาเปติ วา’’ติ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **โจเทตี**ติ ‘‘ปาราชิกํ ธมฺมํ อาปโนฺนสี’’ติอาทีหิ วจเนหิ สยํ โจเทติ, ตสฺส วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโสฯ **โจทาเปตี**ติ อตฺตนา สมีเป ฐตฺวา อญฺญํ ภิกฺขุํ อาณาเปติ, โส ตสฺส วจเนน ตํ โจเทติ, โจทาปกเสฺสว วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโสฯ อถ โสปิ ‘‘มยา ทิฏฺฐํ สุตํ อตฺถี’’ติ โจเทติ, ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโสฯ

โจทนาปฺปเภทโกสลฺลตฺถํ ปเนตฺถ เอกวตฺถุเอกโจทกาทิจตุกฺกํ ตาว เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ เอโก ภิกฺขุ เอกํ ภิกฺขุํ เอเกน วตฺถุนา โจเทติ, อิมิสฺสา โจทนาย เอกํ วตฺถุ เอโก โจทโกฯ สมฺพหุลา เอกํ เอกวตฺถุนา โจเทนฺติ, ปญฺจสตา เมตฺติยภูมชกปฺปมุขา ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ ทพฺพํ มลฺลปุตฺตมิว, อิมิสฺสา โจทนาย เอกํ วตฺถุ นานาโจทกาฯ เอโก ภิกฺขุ เอกํ ภิกฺขุํ สมฺพหุเลหิ วตฺถูหิ โจเทติ, อิมิสฺสา โจทนาย นานาวตฺถูนิ เอโก โจทโกฯ สมฺพหุลา สมฺพหุเล สมฺพหุเลหิ วตฺถูหิ โจเทนฺติ, อิมิสฺสา โจทนาย นานาวตฺถูนิ นานาโจทกาฯ

โจเทตุํ ปน โก ลภติ, โก น ลภตีติ? ทุพฺพลโจทกวจนํ ตาว คเหตฺวา โกจิ น ลภติฯ ทุพฺพลโจทโก นาม สมฺพหุเลสุ กถาสลฺลาเปน นิสินฺเนสุ เอโก เอกํ อารพฺภ อโนทิสฺสกํ กตฺวา ปาราชิกวตฺถุํ กเถติ, อโญฺญ ตํ สุตฺวา อิตรสฺส คนฺตฺวา อาโรเจติฯ โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตฺวํ กิร มํ อิทญฺจิทญฺจ วทสี’’ติ วทติฯ โส ‘‘นาหํ เอวรูปํ ชานามิ, กถาปวตฺติยํ ปน มยา อโนทิสฺสกํ กตฺวา วุตฺตมตฺถิ, สเจ อหํ ตว อิมํ ทุกฺขุปฺปตฺตึ ชาเนยฺยํ, เอตฺตกมฺปิ น กเถยฺย’’นฺติ อยํ ทุพฺพลโจทโกฯ ตเสฺสตํ กถาสลฺลาปํ คเหตฺวา ตํ ภิกฺขุํ โกจิ โจเทตุํ น ลภติฯ เอตํ ปน อคฺคเหตฺวา สีลสมฺปโนฺน ภิกฺขุ ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนึ วา สีลสมฺปนฺนา จ ภิกฺขุนี ภิกฺขุนีเมว โจเทตุํ ลภตีติ **มหาปทุมเตฺถโร** อาหฯ **มหาสุมเตฺถโร** ปน ‘‘ปญฺจปิ สหธมฺมิกา ลภนฺตี’’ติ อาหฯ **โคทตฺตเตฺถโร** ปน ‘‘น โกจิ น ลภตี’’ติ วตฺวา ‘‘ภิกฺขุสฺส สุตฺวา โจเทติ, ภิกฺขุนิยา สุตฺวา โจเทติ…เป.… ติตฺถิยสาวกานํ สุตฺวา โจเทตี’’ติ อิทํ สุตฺตมาหริฯ ติณฺณมฺปิ เถรานํ วาเท จุทิตกเสฺสว ปฏิญฺญาย กาเรตโพฺพฯ

อยํ ปน โจทนา นาม ทูตํ วา ปณฺณํ วา สาสนํ วา เปเสตฺวา โจเทนฺตสฺส สีสํ น เอติ, ปุคฺคลสฺส ปน สมีเป ฐตฺวาว หตฺถมุทฺทาย วา วจีเภเทน วา โจเทนฺตเสฺสว สีสํ เอติฯ สิกฺขาปจฺจกฺขานเมว หิ หตฺถมุทฺทาย สีสํ น เอติ, อิทํ ปน อนฺทฺธสนํ อภูตาโรจนญฺจ เอติเยวฯ โย ปน ทฺวินฺนํ ฐิตฏฺฐาเน เอกํ นิยเมตฺวา โจเทติ, โส เจ ชานาติ, สีสํ เอติฯ อิตโร ชานาติ, สีสํ น เอติฯ เทฺวปิ นิยเมตฺวา โจเทติ, เอโก วา ชานาตุ เทฺว วา, สีสํ เอติเยวฯ เอเสว นโย สมฺพหุเลสุฯ ตงฺขเณเยว จ ชานนํ นาม ทุกฺกรํ, สมเยน อาวชฺชิตฺวา ญาเต ปน ญาตเมว โหติฯ ปจฺฉา เจ ชานาติ, สีสํ น เอติฯ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ อภูตาโรจนํ ทุฏฺฐุลฺลวาจา-อตฺตกาม-ทุฏฺฐโทสภูตาโรจนสิกฺขาปทานีติ สพฺพาเนว หิ อิมานิ เอกปริเจฺฉทานิฯ

เอวํ กายวาจาวเสน จายํ ทุวิธาปิ โจทนาฯ ปุน ทิฏฺฐโจทนา, สุตโจทนา, ปริสงฺกิตโจทนาติ ติวิธา โหติฯ อปราปิ จตุพฺพิธา โหติ – สีลวิปตฺติโจทนา, อาจารวิปตฺติโจทนา, ทิฏฺฐิวิปตฺติโจทนา, อาชีววิปตฺติโจทนาติฯ ตตฺถ ครุกานํ ทฺวินฺนํ อาปตฺติกฺขนฺธานํ วเสน สีลวิปตฺติโจทนา เวทิตพฺพาฯ อวเสสานํ วเสน อาจารวิปตฺติโจทนา, มิจฺฉาทิฏฺฐิอนฺตคฺคาหิกทิฏฺฐิวเสน ทิฏฺฐิวิปตฺติโจทนา, อาชีวเหตุ ปญฺญตฺตานํ ฉนฺนํ สิกฺขาปทานํ วเสน อาชีววิปตฺติโจทนา เวทิตพฺพาฯ

อปราปิ จตุพฺพิธา โหติ – วตฺถุสนฺทสฺสนา, อาปตฺติสนฺทสฺสนา, สํวาสปฏิเกฺขโป, สามีจิปฏิเกฺขโปติฯ ตตฺถ **วตฺถุสนฺทสฺสนา** นาม ‘‘ตฺวํ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺถ, อทินฺนํ อาทิยิตฺถ, มนุสฺสํ ฆาตยิตฺถ, อภูตํ อาโรจยิตฺถา’’ติ เอวํ ปวตฺตาฯ **อาปตฺติสนฺทสฺสนา** นาม ‘‘ตฺวํ เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺตึ อาปโนฺน’’ติ เอวมาทินยปฺปวตฺตาฯ **สํวาสปฏิเกฺขโป** นาม ‘‘นตฺถิ ตยา สทฺธึ อุโปสโถ วา ปวารณา วา สงฺฆกมฺมํ วา’’ติ เอวํ ปวตฺตา; เอตฺตาวตา ปน สีสํ น เอติ, ‘‘อสฺสมโณสิ อสกฺยปุตฺติโยสี’’ติอาทิวจเนหิ สทฺธึ ฆฏิเตเยว สีสํ เอติฯ **สามีจิปฏิเกฺขโป** นาม อภิวาทน-ปจฺจุฏฺฐาน-อญฺชลิกมฺม-พีชนาทิกมฺมานํ อกรณํฯ ตํ ปฏิปาฏิยา วนฺทนาทีนิ กโรโต เอกสฺส อกตฺวา เสสานํ กรณกาเล เวทิตพฺพํฯ เอตฺตาวตา จ โจทนา นาม โหติ, อาปตฺติ ปน สีสํ น เอติฯ ‘‘กสฺมา มม วนฺทนาทีนิ น กโรสี’’ติ ปุจฺฉิเต ปน ‘‘อสฺสมโณสิ อสกฺยปุตฺติโยสี’’ติ อาทิวจเนหิ สทฺธึ ฆฏิเตเยว สีสํ เอติฯ ยาคุภตฺตาทินา ปน ยํ อิจฺฉติ ตํ อาปุจฺฉติ, น ตาวตา โจทนา โหติฯ

อปราปิ **ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธเก** ‘‘เอกํ, ภิกฺขเว, อธมฺมิกํ ปาติโมกฺขฏฺฐปนํ เอกํ ธมฺมิก’’นฺติ อาทึ ‘‘กตฺวา ยาว ทส อธมฺมิกานิ ปาติโมกฺขฏฺฐปนานิ ทส ธมฺมิกานี’’ติ (จูฬว.

๓๘๗) เอวํ อธมฺมิกา ปญฺจปญฺญาส ธมฺมิกา ปญฺจปญฺญาสาติ ทสุตฺตรสตํ โจทนา วุตฺตาฯ ตา ทิฏฺเฐน โจเทนฺตสฺส ทสุตฺตรสตํ, สุเตน โจเทนฺตสฺส ทสุตฺตรสตํ, ปริสงฺกิเตน โจเทนฺตสฺส ทสุตฺตรสตนฺติ ตึสานิ ตีณิ สตานิ โหนฺติฯ ตานิ กาเยน โจเทนฺตสฺส, วาจาย โจเทนฺตสฺส, กายวาจาหิ โจเทนฺตสฺสาติ ติคุณานิ กตานิ นวุตานิ นว สตานิ โหนฺติฯ ตานิ อตฺตนา โจเทนฺตสฺสาปิ ปเรน โจทาเปนฺตสฺสาปิ ตตฺตกาเนวาติ วีสติอูนานิ เทฺว สหสฺสานิ โหนฺติ, ปุน ทิฏฺฐาทิเภเท สมูลกามูลกวเสน อเนกสหสฺสา โจทนา โหนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ

อิมสฺมึ ปน ฐาเน ฐตฺวา อฏฺฐกถาย ''อตฺตาทานํ อาทาตุกาเมน อุปาลิ ภิกฺขุนา ปญฺจงฺค สมนฺนาคตํ อตฺตาทานํ อาทาตพฺพ''นฺติ (จูฬว. ๓๙๘) จ ''โจทเกน อุปาลิ ภิกฺขุนา ปรํ โจเทตุกาเมน ปญฺจ ธมฺเม อชฺฌตฺตํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปโร โจเทตโพฺพ''ติ (จูฬว. ๓๙๙) จ เอวํ อุปาลิปญฺจกาทีสุ วุตฺตานิ พหูนิ สุตฺตานิ อาหริตฺวา อตฺตาทานลกฺขณญฺจ โจทกวตฺตญฺจ จุทิตกวตฺตญฺจ สเงฺฆน กาตพฺพกิจฺจญฺจ อนุวิชฺชกวตฺตญฺจ สพฺพํ วิตฺถาเรน กถิตํ, ตํ มยํ ยถาอาคตฏฺฐาเนเยว วณฺณยิสฺสามฯ

วุตฺตปฺปเภทาสุ ปน อิมาสุ โจทนาสุ ยาย กายจิ โจทนาย วเสน สงฺฆมชฺฌํ โอสเฏ วตฺถุสฺมึ จุทิตกโจทกา วตฺตพฺพา ''ตุเมฺห อมฺหากํ วินิจฺฉเยน ตุฏฺฐา ภวิสฺสถา''ติฯ สเจ ''ภวิสฺสามา''ติ วทนฺติ, สเงฺฆน ตํ อธิกรณํ สมฺปฏิจฺฉิตพฺพํฯ อถ ปน ''วินิจฺฉินถ ตาว, ภเนฺต, สเจ อมฺหากํ ขมิสฺสติ, คณฺหิสฺสามา''ติ วทนฺติฯ ''เจติยํ ตาว วนฺทถา''ติอาทีนิ วตฺวา ทีฆสุตฺตํ กตฺวา วิสฺสชฺชิตพฺพํฯ เต เจ จิรรตฺตํ กิลนฺตา ปกฺกนฺตปริสา อุปจฺฉินฺนปกฺขา หุตฺวา ปุน ยาจนฺติ, ยาวตติยํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ยทา นิมฺมทา โหนฺติ ตทา เนสํ อธิกรณํ วินิจฺฉินิตพฺพํฯ วินิจฺฉินเนฺตหิ จ สเจ อลชฺชุสฺสนฺนา โหติ, ปริสา อุพฺพาหิกาย ตํ อธิกรณํ วินิจฺฉินิตพฺพํฯ สเจ พาลุสฺสนฺนา โหติ ปริสา ''ตุมฺหากํ สภาเค วินยธเร ปริเยสถา''ติ วินยธเร ปริเยสาเปตฺวา เยน ธเมฺมน เยน วินเยน เยน สตฺถุสาสเนน ตํ อธิกรณํ วูปสมติ, ตถา ตํ อธิกรณํ วูปสเมตพฺพํฯ

ตตฺถ จ **''ธโมฺม''**ติ ภูตํ วตฺถุฯ **''วินโย''**ติ โจทนา สารณา จฯ **''สตฺถุสาสน''**นฺติ ญตฺติสมฺปทา จ อนุสาวนสมฺปทา จฯ ตสฺมา โจทเกน วตฺถุสฺมึ อาโรจิเต จุทิตโก ปุจฺฉิตโพฺพ ''สนฺตเมตํ, โน''ติฯ เอวํ วตฺถุํ อุปปริกฺขิตฺวา ภูเตน วตฺถุนา โจเทตฺวา สาเรตฺวา จ ญตฺติสมฺปทาย อนุสาวนสมฺปทาย จ ตํ อธิกรณํ วูปสเมตพฺพํฯ ตตฺร เจ อลชฺชี ลชฺชึ โจเทติ, โส จ อลชฺชี พาโล โหติ อพฺยตฺโต นาสฺส นโย ทาตโพฺพฯ เอวํ ปน วตฺตโพฺพ – ''กิมฺหิ นํ โจเทสี''ติ? อทฺธา โส วกฺขติ – ''กิมิทํ, ภเนฺต, กิมฺหิ นํ นามา''ติฯ ตฺวํ กิมฺหิ นมฺปิ น ชานาสิ, น ยุตฺตํ ตยา เอวรูเปน พาเลน ปรํ โจเทตุนฺติ อุโยฺยเชตโพฺพ นาสฺส อนุโยโค ทาตโพฺพฯ สเจ ปน โส อลชฺชี ปณฺฑิโต โหติ พฺยตฺโต ทิเฏฺฐน วา สุเตน วา อโชฺฌตฺถริตฺวา สมฺปาเทตุํ สโกฺกติ เอตสฺส อนุโยคํ ทตฺวา ลชฺชิเสฺสว ปฏิญฺญาย กมฺมํ กาตพฺพํฯ

สเจ ลชฺชี อลชฺชึ โจเทติ, โส จ ลชฺชี พาโล โหติ อพฺยตฺโต, น สโกฺกติ อนุโยคํ ทาตุํฯ ตสฺส นโย ทาตโพฺพ – ''กิมฺหิ นํ โจเทสิ สีลวิปตฺติยา วา อาจารวิปตฺติอาทีสุ วา เอกิสฺสา''ติฯ กสฺมา ปน อิมเสฺสว เอวํ นโย ทาตโพฺพ, น อิตรสฺส? นนุ น ยุตฺตํ วินยธรานํ อคติคมนนฺติ? น ยุตฺตเมวฯ อิทํ ปน อคติคมนํ น โหติ, ธมฺมานุคฺคโห นาม เอโส อลชฺชินิคฺคหตฺถาย หิ ลชฺชิปคฺคหตฺถาย จ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํฯ ตตฺร อลชฺชี นยํ ลภิตฺวา อโชฺฌตฺถรโนฺต เอหีติ, ลชฺชี ปน นยํ ลภิตฺวา ทิเฏฺฐ ทิฏฺฐสนฺตาเนน, สุเต สุตสนฺตาเนน ปติฏฺฐาย กเถสฺสติ, ตสฺมา ตสฺส ธมฺมานุคฺคโห วฏฺฏติฯ สเจ ปน โส ลชฺชี ปณฺฑิโต โหติ พฺยโตฺต, ปติฏฺฐาย กเถติ, อลชฺชี จ ''เอตมฺปิ นตฺถิ, เอตมฺปิ นตฺถี''ติ ปฏิญฺญํ น เทติ, อลชฺชิสฺส ปฏิญฺญาย เอว กาตพฺพํฯ

ตทตฺถทีปนตฺถญฺจ อิทํ วตฺถุ เวทิตพฺพํฯ **เตปิฏกจูฬาภยเตฺถโร** กิร โลหปาสาทสฺส เหฏฺฐา ภิกฺขูนํ วินยํ กเถตฺวา สายนฺหสมเย วุฏฺฐาติ, ตสฺส วุฏฺฐานสมเย เทฺว อตฺตปจฺจตฺถิกา กถํ ปวเตฺตสุํฯ เอโก ''เอตมฺปิ นตฺถิ, เอตมฺปิ นตฺถี''ติ ปฏิญฺญํ น เทติฯ อถ อปฺปาวเสเส ปฐมยาเม เถรสฺส ตสฺมึ ปุคฺคเล ''อยํ ปติฏฺฐาย กเถติ, อยํ ปน ปฏิญฺญํ น เทติ, พหูนิ จ วตฺถูนิ โอสฏานิ อทฺธา เอตํ กตํ ภวิสฺสตี''ติ อสุทฺธลทฺธิ อุปฺปนฺนาฯ ตโต พีชนีทณฺฑเกน ปาทกถลิกาย สญฺญํ ทตฺวา ''อหํ อาวุโส วินิจฺฉินิตุํ อนนุจฺฉวิโก อเญฺญน วินิจฺฉินาเปหี''ติ อาหฯ กสฺมา ภเนฺตติ? เถโร ตมตฺถํ อาโรเจสิ, จุทิตกปุคฺคลสฺส กาเย ฑาโห อุฏฺฐิโต, ตโต โส เถรํ วนฺทิตฺวา ''ภเนฺต, วินิจฺฉินิตุํ อนุรูเปน วินยธเรน นาม ตุมฺหาทิเสเนว ภวิตุํ วฏฺฏติฯ โจทเกน จ อีทิเสเนว ภวิตุํ วฏฺฏตี''ติ วตฺวา เสตกานิ นิวาเสตฺวา ''จิรํ กิลมิตตฺถ มยา''ติ ขมาเปตฺวา ปกฺกามิฯ

เอวํ ลชฺชินา โจทิยมาโน อลชฺชี พหูสุปิ วตฺถูสุ อุปฺปเนฺนสุ ปฏิญฺญํ น เทติ, โส เนว ''สุทฺโธ''ติ วตฺตพฺโพ น ''อสุทฺโธ''ติฯ ชีวมตโก นาม อามกปูติโก นาม เจสฯ

สเจ ปนสฺส อญฺญมฺปิ ตาทิสํ วตฺถุํ อุปฺปชฺชติ น วินิจฺฉินิตพฺพํ ฯ ตถา นาสิตโกว ภวิสฺสติฯ สเจ ปน อลชฺชีเยว อลชฺชึ โจเทติ, โส วตฺตพฺโพ ''อาวุโส ตว วจเนนายํ กึ สกฺกา วตฺตุ''นฺติ อิตรมฺปิ ตเถว วตฺวา อุโภปิ ''เอกสโมฺภคปริโภคา หุตฺวา ชีวถา''ติ วตฺวา อุโยฺยเชตพฺพา, สีลตฺถาย เตสํ วินิจฺฉโย น กาตโพฺพฯ ปตฺตจีวรปริเวณาทิอตฺถาย ปน ปติรูปํ สกฺขึ ลภิตฺวา กาตโพฺพฯ

อถ ลชฺชี ลชฺชึ โจเทติ, วิวาโท จ เนสํ กิสฺมิญฺจิเทว อปฺปมตฺตเก โหติ, สญฺญาเปตฺวา ''มา เอวํ กโรถา''ติ อจฺจยํ เทสาเปตฺวา อุโยฺยเชตพฺพาฯ อถ ปเนตฺถ จุทิตเกน สหสา วิรทฺธํ โหติ, อาทิโต ปฏฺฐาย อลชฺชี นาม นตฺถิฯ โส จ ปกฺขานุรกฺขณตฺถาย ปฏิญฺญํ น เทติ, ''มยํ สทฺทหาม, มยํ สทฺทหามา''ติ พหู อุฏฺฐหนฺติฯ โส เตสํ ปฏิญฺญาย เอกวารํ เทฺววารํ สุทฺโธ โหตุฯ อถ ปน วิรทฺธกาลโต ปฏฺฐาย ฐาเน น ติฏฺฐติ, วินิจฺฉโย น ทาตโพฺพฯ

เอวํ ยาย กายจิ โจทนาย วเสน สงฺฆมเชฺฌ โอสเฏ วตฺถุสฺมึ จุทิตกโจทเกสุ ปฏิปตฺตึ ญตฺวา ตสฺสาเยว โจทนาย สมฺปตฺติวิปตฺติชานนตฺถํ อาทิมชฺฌปริโยสานาทีนํ วเสน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ เสยฺยถิทํ โจทนาย โก อาทิ, กึ มชฺฌํ, กึ ปริโยสานํ? โจทนาย ''อหํ ตํ วตฺตุกาโม, กโรตุ เม อายสฺมา โอกาส''นฺติ เอวํ โอกาสกมฺมํ อาทิ, โอติเณฺณน วตฺถุนา โจเทตฺวา สาเรตฺวา วินิจฺฉโย มชฺฌํ, อาปตฺติยํ วา อนาปตฺติยํ วา ปติฏฺฐาปเนน สมโถ ปริโยสานํฯ

โจทนาย กติ มูลานิ, กติ วตฺถูนิ, กติ ภูมิโย? โจทนาย เทฺว มูลานิ – สมูลิกา วา อมูลิกา วา; ตีณิ วตฺถูนิ – ทิฏฺฐํ, สุตํ, ปริสงฺกิตํ; ปญฺจ ภูมิโย – กาเลน วกฺขามิ โน อกาเลน, ภูเตน วกฺขามิ โน อภูเตน, สเณฺหน วกฺขามิ โน ผรุเสน, อตฺถสํหิเตน วกฺขามิ โน อนตฺถสํหิเตน, เมตฺตจิโตฺต วกฺขามิ โน โทสนฺตโรติฯ อิมาย จ ปน โจทนาย โจทเกน ปุคฺคเลน ''ปริสุทฺธกายสมาจาโร นุ โขมฺหี''ติอาทินา (จูฬว. ๓๙๙) นเยน อุปาลิปญฺจเก วุเตฺตสุ ปนฺนรสสุ ธเมฺมสุ ปติฏฺฐาตพฺพํ, จุทิตเกน ทฺวีสุ ธเมฺมสุ ปติฏฺฐาตพฺพํ สเจฺจ จ อกุเปฺป จาติฯ

อเปฺปว นาม นํ อิมมฺหา พฺรหฺมจริยา จาเวยฺยนฺติ อปิ เอว นาม นํ ปุคฺคลํ อิมมฺหา เสฏฺฐจริยา จาเวยฺยํ, ''สาธุ วตสฺส สจาหํ อิมํ ปุคฺคลํ อิมมฺหา พฺรหฺมจริยา จาเวยฺย''นฺติ อิมินา อธิปฺปาเยน อนุทฺธํเสยฺยาติ วุตฺตํโหติฯ ปทภาชเน ปน ''พฺรหฺมจริยา จาเวยฺย''นฺติ อิมเสฺสว ปริยายมตฺถํ ทเสฺสตุํ ''ภิกฺขุภาวา จาเวยฺย''นฺติอาทิ วุตฺตํฯ

ขณาทีนิ สมยเววจนานิฯ **ตํ ขณํ ตํ ลยํ ตํ มุหุตฺตํ วีติวเตฺต**ติ ตสฺมึ ขเณ ตสฺมึ ลเย ตสฺมึ มุหุเตฺต วีติวเตฺตฯ ภุมฺมปฺปตฺติยา หิ อิทํ อุปโยควจนํฯ

สมนุคฺคาหิยมานนิเทฺทเส **เยน วตฺถุนา อนุทฺธํสิโต โหตี**ติ จตูสุ ปาราชิกวตฺถูสุ เยน วตฺถุนา โจทเกน จุทิตโก อนุทฺธํสิโต อภิภูโต อโชฺฌตฺถโฎ โหติฯ **ตสฺมึ วตฺถุสฺมึ สมนุคฺคาหิยมาโน**ติ ตสฺมึ โจทเกน วุตฺตวตฺถุสฺมึ โส โจทโก อนุวิชฺชเกน ''กึ เต ทิฎฺฐํ, กินฺติ เต ทิฎฺฐ''นฺติอาทินา นเยน อนุวิชฺชิยมาโน วีมํสิยมาโน อุปปริกฺขิยมาโนฯ

อสมนุคฺคาหิยมานนิเทฺทเส **น เกนจิ วุจฺจมาโน**ติ อนุวิชฺชเกน วา อเญฺญน วา เกนจิ, อถ วา ทิฎฺฐาทีสุ วตฺถูสุ เกนจิ อวุจฺจมาโนฯ เอเตสญฺจ ทฺวินฺนํ มาติกาปทานํ ปรโต ''ภิกฺขุ จ โทสํ ปติฎฺฐาตี''ติอิมินา สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ อิทญฺหิ วุตฺตํ โหติ – ''เอวํ สมนุคฺคาหิยมาโน วา อสมนุคฺคาหิยมาโน วา ภิกฺขุ จ โทสํ ปติฎฺฐาติ ปฎิจฺจ ติฎฺฐติ ปฎิชานาติ สงฺฆาทิเสโส''ติฯ อิทญฺจ อมูลกภาวสฺส ปากฎกาลทสฺสนตฺถเมว วุตฺตํฯ อาปตฺตึ ปน อนุทฺธํสิตกฺขเณเยว อาปชฺชติฯ

อิทานิ ''อมูลกเญฺจว ตํ อธิกรณํ โหตี''ติ เอตฺถ ยสฺมา อมูลกลกฺขณํ ปุเพฺพ วุตฺตํ, ตสฺมา ตํ อวตฺวา อปุพฺพเมว ทเสฺสตุํ **''อธิกรณํ นามา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ยสฺมา อธิกรณํ อธิกรณเฎฺฐน เอกมฺปิ วตฺถุวเสน นานา โหติ, เตนสฺส ตํ นานตฺตํ ทเสฺสตุํ **''จตฺตาริ อธิกรณานิ วิวาทาธิกรณ''**นฺติอาทิมาหฯ โก ปน โส อธิกรณโฎฺฐ, เยเนตํ เอกํ โหตีติ? สมเถหิ อธิกรณียตาฯ ตสฺมา ยํ อธิกิจฺจ อารพฺภ ปฎิจฺจ สนฺธาย สมถา วตฺตนฺติ, ตํ ''อธิกรณ''นฺติ เวทิตพฺพํฯ

อฎฺฐกถาสุ ปน วุตฺตํ – ''อธิกรณนฺติ เกจิ คาหํ วทนฺติ, เกจิ เจตนํ, เกจิ อกฺขนฺตึ เกจิ โวหารํ, เกจิ ปณฺณตฺติ''นฺติฯ ปุน เอวํ วิจาริตํ ''ยทิ คาโห อธิกรณํ นาม, เอโก อตฺตาทานํ คเหตฺวา สภาเคน ภิกฺขุนา สทฺธึ มนฺตยมาโน ตตฺถ อาทีนวํ ทิสฺวา ปุน จชติ, ตสฺส ตํ อธิกรณํ สมถปฺปตฺตํ ภวิสฺสติฯ ยทิ เจตนา อธิกรณํ, ''อิทํ อตฺตาทานํ คณฺหามี''ติ อุปฺปนฺนา เจตนา นิรุชฺฌติฯ ยทิ อกฺขนฺติ อธิกรณํ, อกฺขนฺติยา อตฺตาทานํ คเหตฺวาปิ อปรภาเค วินิจฺฉยํ อลภมาโน วา ขมาปิโต วา จชติฯ ยทิ โวหาโร อธิกรณํ, กเถนฺโต อาหิณฺฑิตฺวา อปรภาเค ตุณฺหี โหติ นิรโว, เอวมสฺส ตํ อธิกรณํ สมถปฺปตฺตํ ภวิสฺสติ, ตสฺมา ปณฺณตฺติ อธิกรณนฺติฯ

ตํ ปเนตํ ''เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺติ เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺติยา ตพฺภาคิยา…เป.… เอวํ อาปตฺตาธิกรณํ อาปตฺตาธิกรณสฺส ตพฺภาคิยนฺติ จ วิวาทาธิกรณํ สิยา กุสลํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต''นฺติ จ เอวมาทีหิ วิรุชฺฌติฯ น หิ เต ปณฺณตฺติยา กุสลาทิภาวํ อิจฺฉนฺติ, น จ ''อมูลเกน ปาราชิเกน ธเมฺมนา''ติ เอตฺถ อาคโต ปาราชิกธโมฺม ปณฺณตฺติ นาม โหติฯ กสฺมา? อจฺจนฺตอกุสลตฺตาฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ – ''อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต''นฺติ (ปริ. ๓๐๓)ฯ

ยเญฺจตํ ''อมูลเกน ปาราชิเกนา''ติ เอตฺถ อมูลกํ ปาราชิกํ นิทฺทิฎฺฐํ, ตเสฺสวายํ ''อมูลกเญฺจว ตํ อธิกรณํ โหตี''ติ ปฎินิเทฺทโส, น ปณฺณตฺติยา น หิ อญฺญํ นิทฺทิสิตฺวา อญฺญํ ปฎินิทฺทิสติฯ ยสฺมา ปน ยาย ปณฺณตฺติยา เยน อภิลาเปน โจทเกน โส ปุคฺคโล ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺนติ ปญฺญตฺโต, ปาราชิกสงฺขาตสฺส อธิกรณสฺส อมูลกตฺตา สาปิ ปญฺญตฺติ อมูลิกา โหติ, อธิกรเณ ปวตฺตตฺตา จ อธิกรณํฯ ตสฺมา อิมินา ปริยาเยน ปณฺณตฺติ ''อธิกรณ''นฺติ ยุเชฺชยฺย, ยสฺมา วา ยํ อมูลกํ นาม อธิกรณํ ตํ สภาวโต นตฺถิ, ปญฺญตฺติมตฺตเมว

อตฺถิฯ ตสฺมาปิ ปณฺณตฺติ อธิกรณนฺติ ยุชฺชยฺยฯ ตญฺจ โข อิเธว น สพฺพตฺถฯ น หิ วิวาทาทีนํ ปณฺณตฺติ อธิกรณํฯ อธิกรณโฏฺฐ ปน เตสํ ปุเพฺพ วุตฺตสมเถหิ อธิกรณียตาฯ อิติ อิมินา อธิกรณเฏฺฐน อิเธกโจฺจ วิวาโท วิวาโท เจว อธิกรณญฺจาติ วิวาทาธิกรณํฯ เอส นโย เสเสสุ ฯ

ตตฺถ ''อิธ ภิกฺขู วิวทนฺติ ธโมฺมติ วา อธโมฺมติ วา''ติ เอวํ อฎฺฐารส เภทกรวตฺถูนิ นิสฺสาย อุปฺปโนฺน วิวาโท **วิวาทาธิกรณํ**ฯ ''อิธ ภิกฺขู ภิกฺขุํ อนุวทนฺติ สีลวิปตฺติยา วา''ติ เอวํ จตโสฺส วิปตฺติโย นิสฺสาย อุปฺปโนฺน อนุวาโท **อนุวาทาธิกรณํ**ฯ ''ปญฺจปิ อาปตฺติกฺขนฺธา อาปตฺตาธิกรณํ, สตฺตปิ อาปตฺติกฺขนฺธา อาปตฺตาธิกรณ''นฺติ เอวํ อาปตฺติเยว **อาปตฺตาธิกรณํ**ฯ ''ยา สงฺฆสฺส กิจฺจยตา กรณียตา อปโลกนกมฺมํ ญตฺติกมฺมํ ญตฺติทุติยกมฺมํ ญตฺติจตุตฺถกมฺม''นฺติ (จูฬว. ๒๑๕) เอวํ จตุพฺพิธํ สงฺฆกิจฺจํ **กิจฺจาธิกรณ**นฺติ เวทิตพฺพํฯ

อิมสฺมิํ ปนเตฺถ ปาราชิกาปตฺติสงฺขาตํ อาปตฺตาธิกรณเมว อธิเปฺปตํฯ เสสานิ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตานิ, เอตฺตกา หิ อธิกรณสทฺทสฺส อตฺถาฯ เตสุ ปาราชิกเมว อิธ อธิเปฺปตํฯ ตํ ทิฎฺฐาทีหิ มูเลหิ อมูลกเญฺจว อธิกรณํ โหติฯ อยญฺจ ภิกฺขุ โทสํ ปติฎฺฐาติ, ปฎิจฺจ ติฎฺฐติ ''ตุจฺฉกํ มยา ภณิต''นฺติอาทีนิ วทโนฺต ปฎิชานาติฯ ตสฺส ภิกฺขุโน อนุทฺธํสิตกฺขเณเยว สงฺฆาทิเสโสติ อยํ ตาวสฺส สปทานุกฺกมนิเทฺทสสฺส สิกฺขาปทสฺส อโตฺถฯ

๓๘๗. อิทานิ ยานิ ตานิ สเงฺขปโต ทิฎฺฐาทีนิ โจทนาวตฺถูนิ วุตฺตานิ, เตสํ วเสน วิตฺถารโต อาปตฺติํ โรเปตฺวา ทเสฺสโนฺต **''อทิฎฺฐสฺส โหตี''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อทิฎฺฐสฺส โหตี**ติ อทิโฎฺฐ อสฺส โหติฯ เอเตน โจทเกน อทิโฎฺฐ โหติ, โส ปุคฺคโล ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺตติ อโตฺถฯ เอส นโย อสฺสุตสฺส โหตีติอาทีสุปิฯ

ทิโฎฺฐ มยาติ ทิโฎฺฐสิ มยาติ วุตฺตํ โหติฯ เอส นโย **สุโต มยา**ติอาทีสุปิฯ เสสํ อทิฎฺฐมูลเก อุตฺตานตฺถเมวฯ ทิฎฺฐมูลเก ปน ตเญฺจ โจเทติ ''สุโต มยา''ติ เอวํ วุตฺตานํ สุตฺตาทีนํ อาภาเวน อมูลกตฺตํ เวทิตพฺพํฯ

สพฺพสฺมิํเยว จ อิมสฺมิํ โจทกวาเร ยถา อิธาคเตสุ ''ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺนสิ, อสฺสมโณสิ, อสกฺยปุตฺติโยสี''ติ อิเมสุ วจเนสุ เอเกกสฺส วเสน วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโส โหติ, เอวํ อญฺญตฺร อาคเตสุ ''ทุสฺสีโล, ปาปธโมฺม, อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร, ปฎิจฺฉนฺนกมฺมโนฺต , อสฺสมโณ สมณปฎิโญฺญ, อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฎิโญฺญ, อโนฺตปูติ, อวสฺสุโต, กสมฺพุชาโต''ติ อิเมสุปิ วจเนสุ เอเกกสฺส วเสน วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโส โหติเยวฯ

''นตฺถิ ตยา สทฺธิํ อุโปสโถ วา ปวารณา วา สงฺฆกมฺมํ วา''ติ อิมานิ ปน สุทฺธานิ สีสํ น เอนฺติ, ''ทุสฺสีโลสิ นตฺถิ ตยา สทฺธิํ อุโปสโถ วา''ติ เอวํ ทุสฺสีลาทิปเทสุ ปน ''ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺนสี''ติอาทิปเทสุ วา เยน เกนจิ สทฺธิํ ฆฎิตาเนว สีสํ เอนฺติ, สงฺฆาทิเสสกรานิ โหนฺติฯ

มหาปทุมเตฺถโร ปนาห – ''น เกวลํ อิธ ปาฬิยํ อนาคตานิ 'ทุสฺสีโล ปาปธโมฺม'ติอาทิปทาเนว สีสํ เอนฺติ, 'โกโณฺฐสิ มหาสามเณโรสิ, มหาอุปาสโกสิ, เชฎฺฐพฺพติโกสิ, นิคโณฺฐสิ, อาชีวโกสิ, ตาปโสสิ, ปริพฺพาชโกสิ, ปณฺฑโกสิ, เถยฺยสํวาสโกสิ, ติตฺถิยปกฺกนฺตโกสิ, ติรจฺฉานคโตสิ, มาตุฆาตโกสิ, ปิตุฆาตโกสิ, อรหนฺตฆาตโกสิ, สงฺฆเภทโกสิ, โลหิตุปฺปาทโกสิ, ภิกฺขุนีทูสโกสิ, อุภโตพฺยญฺชนกโอสี'ติ อิมานิปิ สีสํ เอนฺติเยวา''ติฯ **มหาปทุมเตฺถโร**เยว

จ ‘‘ทิฏฺเฐ เวมติโกติอาทีสุ ยทเคฺคน เวมติโก ตทเคฺคน โน กเปฺปติ, ยทเคฺคน โน กเปฺปติ ตทเคฺคน นสฺสรติ, ยทเคฺคน นสฺสรติ ตทเคฺคน ปมุฏฺฐ โหตี’’ติ วทติฯ

มหาสุมตฺเถโร ปน เอเกกํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา จตุนฺนมฺปิ ปาเฏกฺกํ นยํ ทเสฺสติฯ กถํ? ทิฏฺเฐ เวมติโกติ อยํ ตาว ทสฺสเน วา เวมติโก โหติ ปุคฺคเล วา, ตตฺถ ‘‘ทิโฏฺฐ นุโข มยา น ทิโฏฺฐ’’ติ เอวํ ทสฺสเน เวมติโก โหติฯ ‘‘อยํ นุโข มยา ทิโฏฺฐ อโญฺญ’’ติ เอวํ ปุคฺคเล เวมติโก โหติฯ เอวํ ทสฺสนํ วา โน กเปฺปติ ปุคฺคลํ วา, ทสฺสนํ วา นสฺสรติ ปุคฺคลํ วา, ทสฺสนํ วา ปมุฏฺฐ โหติ ปุคฺคลํ วาฯ เอตฺถ จ **เวมติโก**ติ วิมติชาโตฯ **โน กเปฺปตี**ติ น สทฺทหติฯ **นสฺสรตี**ติ อสาริยมาโน นสฺสรติฯ ยทา ปน ตํ ‘‘อสุกสฺมิํ นาม ภเนฺต ฐาเน อสุกสฺมิํ นาม กาเล’’ติ สาเรนฺติ ตทา สรติฯ **ปมุฏฺฐ**ติ โย เตหิ เตหิ อุปาเยหิ สาริยมาโนปิ นสฺสรติเยวาติ ฯ เอเตเนวุปาเยน โจทาปกวาโรปิ เวทิตโพฺพ, เกวลญฺหิ ตตฺถ ‘‘มยา’’ติ ปริหีนํ, เสสํ โจทกวารสทิส เมวฯ

๓๘๙. ตโต ปรํ อาปตฺติเภทํ อนาปตฺติเภทญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘อสุเทฺธ สุทฺธทิฏฺฐี’’**ติอาทิกํ จตุกฺกํ ฐเปตฺวา เอกเมกํ ปทํ จตูหิ จตูหิ เภเทหิ นิทฺทิฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ปาฬินเยเนว สกฺกา ชานิตุํฯ เกวลํ เหตฺถาธิปฺปายเภโท เวทิตโพฺพฯ อยญฺหิ อธิปฺปาโย นาม – จาวนาธิปฺปาโย, อโกฺกสาธิปฺปาโย, กมฺมาธิปฺปาโย, วุฏฺฐานาธิปฺปาโย, อุโปสถปวารณฏฺฐปนาธิปฺปาโย, อนุวิชฺชนาธิปฺปาโย, ธมฺมกถาธิปฺปาโยติ อเนกวิโธฯ ตตฺถ ปุริเมสุ จตูสุ อธิปฺปาเยสุ โอกาสํ อการาเปนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ โอกาสํ การาเปตฺวาปิ จ สมฺมุขา อมูลเกน ปาราชิเกน อนุทฺธํเสนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโสฯ อมูลเกน สงฺฆาทิเสเสน อนุทฺธํเสนฺตสฺส ปาจิตฺติยํฯ อาจารวิปตฺติยา อนุทฺธํเสนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ อโกฺกสาธิปฺปาเยน วทนฺตสฺส ปาจิตฺติยํฯ อสมฺมุขา ปน สตฺตหิปิ อาปตฺติกฺขเนฺธหิ วทนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ อสมฺมุขา เอว สตฺตวิธมฺปิ กมฺมํ กโรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวฯ

กุรุนฺทิยํ ปน ‘‘วุฏฺฐานาธิปฺปาเยน ‘ตฺวํ อิมํ นาม อาปตฺติํ อาปโนฺน ตํ ปฏิกโรหี’ติ วทนฺตสฺส โอกาสกิจฺจํ นตฺถี’’ติ วุตฺตํฯ สพฺพเตฺถว ปน ‘‘อุโปสถปวารณํ ฐเปนฺตสฺส โอกาสกมฺมํ นตฺถี’’ติ วุตฺตํฯ ฐปนเกฺขตฺตํ ปน ชานิตพฺพํฯ ‘‘สุณาตุ เม ภเนฺต สโงฺฆ อชฺชุโปสโถ ปนฺนรโส ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ สโงฺฆ อุโปสถํ กเรยฺย’’ติ เอตสฺมิญฺหิ **เร**-กาเร อนติกฺกเนฺตเยว ฐเปตุํ ลพฺภติฯ ตโต ปรํ ปน **ยฺย**-กาเร ปเตฺต น ลพฺภติฯ เอส นโย ปวารณายฯ อนุวิชฺชกสฺสาปิ โอสเฏ วตฺถุสฺมิํ ‘‘อเตฺถตํ ตวา’’ติ อนุวิชฺชนาธิปฺปาเยน วทนฺตสฺส โอกาสกมฺมํ นตฺถิฯ

ธมฺมกถิกสฺสาปิ ธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘โย อิทญฺจิทญฺจ กโรติ, อยํ ภิกฺขุ อสฺสมโณ’’ติ อาทินา นเยน อโนทิสฺส ธมฺมํ กเถนฺตสฺส โอกาสกมฺมํ นตฺถิฯ สเจ ปน โอทิสฺส นิยเมตฺวา ‘‘อสุโก จ อสุโก จ อสฺสมโณ อนุปาสโก’’ติ กเถติ, ธมฺมาสนโต โอโรหิตฺวา อาปตฺติํ เทเสตฺวา คนฺตพฺพํฯ ยํ ปน ตตฺถ ตตฺถ ‘‘อโนกาสํ การาเปตฺวา’’ติ วุตฺตํ ตสฺส โอกาสํ อการาเปตฺวาติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพ, น หิ โกจิ อโนกาโส นาม อตฺถิ, ยโมกาสํ การาเปตฺวา อาปตฺติํ อาปชฺชติ, โอกาสํ ปน อการาเปตฺวา อาปชฺชตีติฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ ติสมุฏฺฐานํ – กายจิตฺตโต, วาจาจิตฺตโต, กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติฯ กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ทุกฺขเวทนนฺติฯ

ปฐมทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๑. **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา**ติ ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **หนฺท มยํ อาวุโส อิมํ ฉคลกํ ทพฺพํ มลฺลปุตฺตํ นาม กโรมา**ติ เต กิร ปฐมวตฺถุสฺมึ อตฺตโน มโนรถํ สมฺปาเทตุํ อสโกฺกนฺตา ลทฺธนิคฺคหา วิฆาตปฺปตฺตา ''อิทานิ ชานิสฺสามา''ติ ตาทิสํ วตฺถุํ ปริเยสมานา วิจรนฺติฯ อเถกทิวสํ ทิสฺวา ตุฏฺฐา อญฺญมญฺญํ โอโลเกตฺวา เอวมาหํสุ – ''หนฺท มยํ, อาวุโส, อิมํ ฉคลกํ ทพฺพํ มลฺลปุตฺตํ นาม กโรมา''ติ, ''ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต นามาย''นฺติ เอวมสฺส นามํ กโรมาติ วุตฺตํ โหติฯ เอส นโย **เมตฺติยํ นาม ภิกฺขุนิ**นฺติ เอตฺถาปิฯ

เต ภิกฺขู เมตฺติยภุมฺมชเก ภิกฺขู อนุยุญฺชึสูติ เอวํ อนุยุญฺชึสุ –''อาวุโส, กุหึ ตุเมฺหหิ ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต เมตฺติยาย ภิกฺขุนิยา สทฺธึ ทิโฏฺฐ''ติ? ''คิชฺฌกูฏปพฺพตปาเท''ติฯ ''กายเวลาย''ติ? ''ภิกฺขาจารคมนเวลายา''ติฯ อาวุโส ทพฺพ อิเม เอวํ วทนฺติ – ''ตฺวํ ตทา กุหิ''นฺติ? ''เวฬุวเน ภตฺตานิ อุทฺทิสามี''ติฯ ''ตว ตาย เวลาย เวฬุวเน อตฺถิภาวํ โก ชานาตี''ติ? ''ภิกฺขุสโงฺฆ, ภเนฺต''ติฯ เต สงฺฆํ ปุจฺฉึสุ – ''ชานาถ ตุเมฺห ตาย เวลาย อิมสฺส เวฬุวเน อตฺถิภาว''นฺติฯ ''อาม, อาวุโส, ชานาม, เถโร สมฺมุติลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย เวฬุวเนเยวา''ติฯ ตโต เมตฺติยภุมฺมชเก อาหํสุ – ''อาวุโส, ตุมฺหากํ กถา น สเมติ, กจฺจิ โน เลสํ โอเฑฺฑตฺวา วทถา''ติฯ เอวํ เต เตหิ ภิกฺขูหิ อนุยุญฺชิยมานา อาม อาวุโสติ วตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ

กิํ ปน ตุเมฺห, อาวุโส, อายสฺมนฺตํ ทพฺพํ มลฺลปุตฺตํ อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺสาติ เอตฺถ อญฺญภาคสฺส อิทํ, อญฺญภาโค วา อสฺส อตฺถีติ **อญฺญภาคิยํฯ อธิกรณ**นฺติ อาธาโร เวทิตโพฺพ, วตฺถุ อธิฏฺฐานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ โย หิ โส ''ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต นามา''ติ ฉคลโก วุโตฺต, โส ยฺวายํ อายสฺมโต ทพฺพสฺส มลฺลปุตฺตสฺส ภาโค โกฏฺฐาโส ปโกฺข มนุสฺสชาติ เจว ภิกฺขุภาโว จ ตโต อญฺญสฺส ภาคสฺส โกฏฺฐาสสฺส ปกฺขสฺส โหติ ติรจฺฉานชาติยา เจว ฉคลกภาวสฺส จ โส วา อญฺญภาโค อสฺส อตฺถีติ ตสฺมา อญฺญภาคิยสงฺขฺยํ ลภติฯ ยสฺมา จ เตสํ ''อิมํ มยํ ทพฺพํ มลฺลปุตฺตํ นาม กโรมา''ติ วทนฺตานํ ตสฺสา นามกรณสญฺญาย อาธาโร วตฺถุ อธิฏฺฐานํ, ตสฺมา อธิกรณนฺติ เวทิตโพฺพฯ ตญฺหิ สนฺธาย ''เต ภิกฺขู อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺสา''ติ อาหํสุ, น วิวาทาธิกรณาทีสุ อญฺญตรํฯ กสฺมา? อสมฺภวโตฯ น หิ เต จตุนฺนํ อธิกรณานํ กสฺสจิ อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺส กญฺจิเทสํ เลสมตฺตํ อุปาทิยึสุฯ น จ จตุนฺนํ อธิกรณานํ เลโส นาม อตฺถิฯ ชาติเลสาทโย หิ ปุคฺคลานํเยว เลสา วุตฺตา, น วิวาทาธิกรณาทีนํฯ อิทญฺจ ''ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต''ติ นามํ ตสฺส อญฺญภาคิยาธิกรณภาเว ฐิตสฺส ฉคลกสฺส โกจิ เทโส โหติ เถรํ อมูลเกน ปาราชิเกน อนุทฺธํเสตุํ เลสมโตฺตฯ

เอตฺถ จ ทิสฺสติ อปทิสฺสติ อสฺส อยนฺติ โวหรียตีติ **เทโส**ฯ ชาติอาทีสุ อญฺญตรโกฏฺฐาสเสฺสตํ อธิวจนํฯ อญฺญมฺปิ วตฺถุํ ลิสฺสติ สิลิสฺสติ โวหารมเตฺตเนว อีสกํ อลฺลียตีติ **เลโส**ฯ ชาติอาทีนํเยว อญฺญตรโกฏฺฐาสเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตโต ปรํ อุตฺตานตฺถเมวฯ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยมฺปิ อยเมวโตฺถฯ ปทภาชเน ปน ยสฺส อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺส กิญฺจิเทสํ เลสมตฺตํ อุปาทาย ปาราชิเกน ธเมฺมน อนุทฺธํเสยฺย , ตํ ยสฺมา อฏฺฐุปฺปตฺติวเสเนว อาวิภูตํ, ตสฺมา น วิภตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๓๙๓. ยานิ ปน อธิกรณนฺติ วจนสามญฺญโต อตฺถุทฺธารวเสน ปวตฺตานิ จตฺตาริ อธิกรณานิ, เตสํ อญฺญภาคิยตา จ ตพฺภาคิยตา จ ยสฺมา อปากฏา ชานิตพฺพา จ วินยธเรหิ, ตสฺมา วจนสามญฺญโต ลทฺธํ อธิกรณํ นิสฺสาย ตํ อาวิกโรโนฺต **''อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺสาติ อาปตฺตญฺญภาคิยํ วา โหติ อธิกรณญฺญภาคิยํ วา''**ติอาทิมาหฯ ยา จ สา อวสาเน

อาปตฺตญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺส วเสน โจทนา วุตฺตา, ตมฺปิ ทเสฺสตุํ อยํ สพฺพาธิกรณานํ ตพฺภาคิยอญฺญภาคิยตา สมาหฏาติ เวทิตพฺพาฯ

ตตฺถ จ **อาปตฺตญฺญภาคิยํ วา**ติ ปฐมํ อุทฺทิฏฺฐตฺตา ‘‘กถญฺจ อาปตฺติ อาปตฺติยา อญฺญภาคิยา โหตี’’ติ นิเทฺทเส อารภิตเพฺพ ยสฺมา อาปตฺตาธิกรณสฺส ตพฺภาคิยวิจารณายํเยว อยมตฺโถ อาคมิสฺสติ, ตสฺมา เอวํ อนารภิตฺวา ‘‘กถญฺจ อธิกรณํ อธิกรณสฺส อญฺญภาคิย’’นฺติ ปจฺฉิมปทํเยว คเหตฺวา นิเทฺทโส อารโทฺธติ เวทิตโพฺพฯ

ตตฺถ อญฺญภาคิยวาโร อุตฺตานโตฺถเยวฯ เอกเมกญฺหิ อธิกรณํ อิตเรสํ ติณฺณํ ติณฺณํ อญฺญภาคิยํ อญฺญปกฺขิยํ อญฺญโกฏฺฐาสิยํ โหติ, วตฺถุวิสภาคตฺตา, ตพฺภาคิยวาเร ปน วิวาทาธิกรณํ วิวาทาธิกรณสฺส ตพฺภาคิยํ ตปฺปกฺขิยํ ตํโกฏฺฐาสิยํ วตฺถุสภาคตฺตา, ตถา อนุวาทาธิกรณํ อนุวาทาธิกรณสฺสฯ กถํ? พุทฺธกาลโต ปฏฺฐาย หิ อฎฺฐารส เภทกรวตฺถูนิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนวิวาโท จ อิทานิ อุปฺปชฺชนกวิวาโท จ วตฺถุสภาคตาย เอกํ วิวาทาธิกรณเมว โหติ, ตถา พุทฺธกาลโต ปฏฺฐาย จตโสฺส วิปตฺติโย นิสฺสาย อุปฺปนฺนอนุวาโท จ อิทานิ อุปฺปชฺชนกอนุวาโท จ วตฺถุสภาคตาย เอกํ อนุวาทาธิกรณเมว โหติฯ ยสฺมา ปน อาปตฺตาธิกรณํ อาปตฺตาธิกรณสฺส สภาควิสภาควตฺถุโต สภาคสริกฺขาสริกฺขโต จ เอกํเสน ตพฺภาคิยํ น โหติ, ตสฺมา **อาปตฺตาธิกรณํ อาปตฺตาธิกรณสฺส สิยา ตพฺภาคิยํ สิยา อญฺญภาคิย**นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ อาทิโต ปฏฺฐาย อญฺญภาคิยสฺส ปฐมํ นิทฺทิฏฺฐตฺตา อิธาปิ อญฺญภาคิยเมว ปฐมํ นิทฺทิฏฺฐํ, ตตฺถ อญฺญภาคิยตฺตญฺจ ปรโต ตพฺภาคิยตฺตญฺจ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

กิจฺจาธิกรณํ กิจฺจาธิกรณสฺส ตพฺภาคิยนฺติ เอตฺถ ปน พุทฺธกาลโต ปฏฺฐาย จตฺตาริ สงฺฆกมฺมานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ อธิกรณญฺจ อิทานิ จตฺตาริ สงฺฆกมฺมานิ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกํ อธิกรณญฺจ สภาคตาย สริกฺขตาย จ เอกํ กิจฺจาธิกรณเมว โหติฯ กิํ ปน สงฺฆกมฺมานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ อธิกรณํ กิจฺจาธิกรณํ, อุทาหุ สงฺฆกมฺมานเมเวตํ อธิวจนนฺติ? สงฺฆกมฺมานเมเวตํ อธิวจนํฯ เอวํ สเนฺตปิ สงฺฆกมฺมํ นาม ‘‘อิทญฺจิทญฺจ เอวํ กตฺตพฺพ’’นฺติ ยํ กมฺมลกฺขณํ มนสิกโรติ ตํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนโต ปุริมํ ปุริมํ สงฺฆกมฺมํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนโต จ สงฺฆกมฺมานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ อธิกรณํ กิจฺจาธิกรณนฺติ วุตฺตํฯ

๓๙๔. **กิญฺจิ เทสํ เลสมตฺตํ อุปาทายา**ติ เอตฺถ ปน ยสฺมา เทโสติ วา เลสมโตฺตติ วา ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว พฺยญฺชนโต นานํ อตฺถโต เอกํ, ตสฺมา **‘‘เลโส นาม ทส เลสา ชาติเลโส นามเลโส’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ชาติเยว **ชาติเลโส**ฯ เอส นโย เสเสสุฯ

๓๙๕. อิทานิ ตเมว เลสํ วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ ยถา ตํ อุปาทาย อนุทฺธํสนา โหติ ตถา สวตฺถุกํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘ชาติเลโส นาม ขตฺติโย ทิโฏฺฐ โหตี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ขตฺติโย ทิโฏฺฐ โหตี**ติ อโญฺญ โกจิ ขตฺติยชาติโย อิมินา โจทเกน ทิโฏฺฐ โหติฯ **ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺต**ติ เมถุนธมฺมาทีสุ อญฺญตรํ อาปชฺชโนฺตฯ **อญฺญํ ขตฺติยํ ปสฺสิตฺวา โจเทตี**ติ อถ โส อญฺญํ อตฺตโน เวริํ ขตฺติยชาติยํ ภิกฺขุํ ปสฺสิตฺวา ตํ ขตฺติยชาติเลสํ คเหตฺวา เอวํ โจเทติ ‘‘ขตฺติโย มยา ทิโฏฺฐ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺต, ตฺวํ ขตฺติโย, ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺนสี’’ อถ วา ‘‘ตฺวํ โส ขตฺติโย, น อโญฺญ, ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺนสิ, อสฺสมโณสิ อสกฺยปุตฺติโยสิ นตฺถิ ตยา สทฺธิํ อุโปสโถ วา ปวารณา วา สงฺฆกมฺมํ วา’’ติ, อาปตฺติ วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสสสฺสฯ เอตฺถ จ เตสํ ขตฺติยานํ อญฺญมญฺญํ อสทิสสฺส ตสฺส ตสฺส ทีฆาทิโน วา ทิฏฺฐาทิโน วา วเสน อญฺญภาคิยตา ขตฺติยชาติปญฺญตฺติยา อาธารวเสน อธิกรณตา จ เวทิตพฺพา, เอเตนุปาเยน สพฺพปเทสุ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

๔๐๐. ปตฺตเลสนิเทฺทเส จ **สาฏกปโตฺต**ติ โลหปตฺตสทิโส สุสณฺฐาโน สุจฺฉวิ สินิทฺธ ภมรวณฺณ มตฺติกาปตฺต วุจฺจติฯ **สุมฺภกปโตฺต**ติ ปกติมตฺติกาปตฺตฯ

๔๐๖. ยสฺมา ปน อาปตฺติเลสสฺส เอกปเทเนว สงฺเขปโต นิเทฺทโส วุโตฺต, ตสฺมา วิตฺถารโตปิ ตํ ทเสฺสตุํ ''ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ อชฺฌาปชฺชนฺต ทิโฏฺฐ โหตี''ติอาทิ วุตฺตํฯ กสฺมา ปนสฺส ตเตฺถว นิเทฺทสํ อวตฺวา อิธ วิสุํ วุโตฺตติ? เสสนิเทฺทเสหิ อสภาคตฺตาฯ เสสนิเทฺทสา หิ อญฺญํ ทิสฺวา อญฺญสฺส โจทนาวเสน วุตฺตาฯ อยํ ปน เอกเมว อญฺญํ อาปตฺตึ อาปชฺชนฺตํ ทิสฺวา อญฺญาย อาปตฺติยา โจทนาวเสน วุโตฺตฯ ยทิ เอวํ กถํ อญฺญภาคิยํ อธิกรณํ โหตีติ? อาปตฺติยาฯ เตเนว วุตฺตํ – ''เอวมฺปิ อาปตฺตญฺญภาคิยญฺจ โหติ เลโส จ อุปาทิโนฺน''ติฯ ยญฺหิ โส สงฺฆาทิเสสํ อาปโนฺน ตํ ปาราชิกสฺส อญฺญภาคิยํ อธิกรณํฯ ตสฺส ปน อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺส เลโส นาม โย โส สพฺพขตฺติยานํ สาธารโณ ขตฺติยภาโว วิย สพฺพาปตฺตีนํ สาธารโณ อาปตฺติภาโวฯ เอเตนุปาเยน เสสาปตฺติมูลกนโย โจทาปกวาโร จ เวทิตโพฺพฯ

๔๐๘. **อนาปตฺติ ตถาสญฺญี โจเทติ วา โจทาเปติ วา**ติ ''ปาราชิกํเยว อยํ อาปโนฺน''ติ โย เอวํ ตถาสญฺญี โจเทติ วา โจทาเปติ วา ตสฺส อนาปตฺติฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวฯ สมุฎฺฐานาทีนิปิ ปฐมทุฏฺฐโทสสทิสาเนวาติฯ

ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๙. **เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา**ติ สงฺฆเภทสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อถ โข เทวทโตฺต**ติอาทีสุ โย จ เทวทโตฺต, ยถา จ ปพฺพชิโต, เยน จ การเณน โกกาลิกาทโย อุปสงฺกมิตฺวา ''เอถ มยํ อาวุโส สมณสฺส โคตมสฺส สงฺฆเภทํ กริสฺสาม จกฺกเภท''นฺติ อาหฯ ตํ สพฺพํ **สงฺฆเภทกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๓๔๓) อาคตเมวฯ ปญฺจวตฺถุยาจนา ปน กิญฺจาปิ ตเตฺถว อาคมิสฺสติฯ อถ โข อิธาปิ อาคตตฺตา ยเทตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ วตฺวาว คมิสฺสามฯ

สาธุ ภเนฺตติ อายาจนาฯ **ภิกฺขู ยาวชีวํ อารญฺญิกา อสฺสู**ติ อารญฺญิกธุตงฺคํ สมาทาย สเพฺพปิ ภิกฺขู ยาว ชีวนฺติ ตาว อารญฺญิกา โหนฺตุ , อรเญฺญเยว วสนฺตุฯ **โย คามนฺตํ โอสเรยฺย วชฺชํ นํ ผุเสยฺยา**ติ โย เอกภิกฺขุปิ อรญฺญํ ปหาย นิวาสตฺถาย คามนฺตํ โอสเรยฺย, วชฺชํ ตํ ผุเสยฺย นํ ภิกฺขุํ โทโส ผุสตุ, อาปตฺติยา นํ ภควา กาเรตู''ติ อธิปฺปาเยน วทติฯ เอส นโย เสสวตฺถูสุปิฯ

๔๑๐. **ชนํ สญฺญาเปสฺสามา**ติ ชนํ อมฺหากํ อปฺปิจฺฉตาทิภาวํ ชานาเปสฺสาม, อถ วา ปริโตเสสฺสาม ปสาเทสฺสามาติ วุตฺตํ โหติฯ

อิมานิ ปน ปญฺจ วตฺถูนิ ยาจโต เทวทตฺตสฺส วจนํ สุตฺวาว อญฺญาสิ ภควา ''สงฺฆเภทตฺถิโก หุตฺวา อยํ ยาจตี''ติฯ ยสฺมา ปน ตานิ อนุชานิยมานานิ พหูนํ กุลปุตฺตานํ มคฺคนฺตรายาย สํวตฺตนฺติ, ตสฺมา ภควา **''อลํ เทวทตฺตา''**ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา **''โย อิจฺฉติ อารญฺญิโก โหตู''**ติ อาทิมาหฯ

เอตฺถ ปน ภควโต อธิปฺปายํ วิทิตฺวา กุลปุเตฺตน อตฺตโน ปติรูปํ เวทิตพฺพํฯ อยเญฺหตฺถ ภควโต อธิปฺปาโย – ''เอโก ภิกฺขุ มหชฺฌาสโย โหติ มหุสฺสาโห, สโกฺกติ คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อรเญฺญ วิหรโนฺต ทุกฺขสฺสนฺตํ กาตุํฯ เอโก ทุพฺพโล โหติ อปฺปถาโม อรเญฺญ น

สโกฺกติ, คามเนฺตเยว สโกฺกติฯ เอโก มหพฺพโล สมฺปวตฺตธาตุโก อธิวาสนขนฺติสมฺปโนฺน อิฏฺฐานิเฏฺฐสุ สมจิโตฺต อรเญฺญปิ คามเนฺตปิ สโกฺกติเยวฯ เอโก เนว คามเนฺต น อรเญฺญ ส โกฺกติ ปทปรโม โหติฯ

ตตฺร ยฺวายํ มหชฺฌาสโย โหติ มหุสฺสาโห, สโกฺกติ คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อรเญฺญ วิหรโนฺต ทุกฺขสฺสนฺตํ กาตุํ, โส อรเญฺญเยว วสตุ, อิทมสฺส ปติรูปํฯ สทฺธิวิหาริกาท โยปิ จสฺส อนุสิกฺขมานา อรเญฺญ วิหาตพฺพเมว มญฺญิสฺสนฺติฯ

โย ปน ทุพฺพโล โหติ อปฺปถาโม คามเนฺตเยว สโกฺกติ ทุกฺขสฺสนฺตํ กาตุํ, น อรเญฺญ โส คามเนฺตเยว วสตุ, ยฺวายํ มหพฺพโล สมฺปวตฺตธาตุโก อธิวาสนขนฺติสมฺปโนฺน อิฏฺฐานิเฏฺฐสุ สมจิโตฺต อรเญฺญปิ คามเนฺตปิ สโกฺกติเยว, อยมฺปิ คามนฺตเสนาสนํ ปหาย อรเญฺญ วิหรตุ, อิ ทมสฺส ปติรูปํ สทฺธิวิหาริกาปิ หิสฺส อนุสิกฺขมานา อรเญฺญ วิหาตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติฯ

โย ปนายํ เนว คามเนฺต น อรเญฺญ สโกฺกติ ปทปรโม โหติฯ อยมฺปิ อรเญฺญเยว วสตุฯ อยํ หิสฺส ธุตงฺคเสวนา กมฺมฏฺฐานภาวนา จ อายตึ มคฺคผลานํ อุปนิสฺสโย ภวิสฺสติฯ สทฺธิวิหา ริกาทโย จสฺส อนุสิกฺขมานา อรเญฺญ วิหาตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺตีติฯ

เอวํ ยฺวายํ ทุพฺพโล โหติ อปฺปถาโม คามเนฺตเยว วิหรโนฺต สโกฺกติ ทุกฺขสฺสนฺตํ กาตุํ น อรเญฺญ, อิมํ ปุคฺคลํ สนฺธาย ภควา ‘‘โย อิจฺฉติ คามเนฺต วิหรตู’’ติ อาหฯ อิมินา จ ปุคฺคเลน อเญฺญสมฺปิ ทฺวารํ ทินฺนํฯ

ยทิ ปน ภควา เทวทตฺตสฺส วาทํ สมฺปฏิเจฺฉยฺย, ยฺวายํ ปุคฺคโล ปกติยา ทุพฺพโล โหติ อปฺปถาโม, โยปิ ทหรกาเล อรญฺญวาสํ อภิสมฺภุณิตฺวา ชิณฺณกาเล วา วาตปิตฺตาทีหิ สมฺปฺ ปนฺนธาตุโกฺขภกาเล วา นาภิสมฺภุณาติ, คามเนฺตเยว ปน วิหรโนฺต สโกฺกติ ทุกฺขสฺสนฺตํ กาตุํ, เตสํ อริยมคฺคุปเจฺฉโท ภเวยฺย, อรหตฺตผลาธิคโม น ภเวยฺย, อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ วิโลมํ อนิยฺ ยานิกํ สตฺถุ สาสนํ ภเวยฺย, สตฺถา จ เตสํ อสพฺพญฺญู อสฺส ‘‘สกวาทํ ฉเฑฺฑตฺวา เทวทตฺตวา เท ปติฏฺฐิโต’’ติ คารโยฺห จ ภเวยฺยฯ ตสฺมา ภควา เอวรูเป ปุคฺคเล สงฺคณฺหโนฺต เทวทตฺตสฺส วาทํ ปฏิกฺขิปิฯ เอเตเนวูปาเยน ปิณฺฑปาติกวตฺถุสฺมิมฺปิ ปํสุกูลิกวตฺถุสฺมิมฺปิ อฏฺฐ มาเส รุกฺขมู ลิกวตฺถุสฺมิมฺปิ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ จตฺตาโร ปน มาเส รุกฺขมูลเสนาสนํ ปฏิกฺขิตฺตเมวฯ

มจฺฉมํสวตฺถุสฺมึ **ติโกฏิปริสุทฺธ**นฺติ ตีหิ โกฏีหิ ปริสุทฺธํ, ทิฏฺฐาทีหิ อปริสุทฺธีหิ วิรหิตนฺติ อโตฺถฯ เตเนวาห – ‘‘อทิฏฺฐํ, อสฺสุตํ, อปริสงฺกิต’’นฺติฯ ตตฺถ **‘‘อทิฏฺฐํ’’** นาม ภิกฺขูนํ อตฺถาย มิ คมเจฺฉ วธิตฺวา คยฺหมานํ อทิฏฺฐํฯ ‘‘อสฺสุตํ’’ นาม ภิกฺขูนํ อตฺถาย มิคมเจฺฉ วธิตฺวา คหิตนฺติ อสฺ สุตํฯ **‘‘อปริสงฺกิตํ’’** ปน ทิฏฺฐปริสงฺกิตํ สุตปริสงฺกิตํ ตทุภยวิมุตฺตปริสงฺกิตญฺจ ญตฺวา ตพฺพิ ปกฺขโต ชานิตพฺพํฯ กถํ? อิธ ภิกฺขู ปสฺสนฺติ มนุเสฺส ชาลวาคุราทิหเตฺถ คามโต ว นิกฺขมเนฺต อรเญฺญ วา วิจรเนฺต, ทุติยทิวเส จ เนสํ ตํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐานํ สมจฺฉมํสํ ปิณฺฑปาตํ อภิห รนฺติฯ เต เตน ทิเฏฺฐน ปริสงฺกนฺติ ‘‘ภิกฺขูนํ นุโข อตฺถาย กต’’นฺติ อิทํ **ทิฏฺฐปริสงฺกิตํ,** นาม เอตํ คเหตุํ น วฏฺฏติฯ ยํ เอวํ อปริสงฺกิตํ ตํ วฏฺฏติฯ สเจ ปน เต มนุสฺสา ‘‘กสฺมา ภเนฺต น คณฺหถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ‘‘นยิทํ ภเนฺต ภิกฺขูนํ อตฺถาย กตํ, อเมฺหหิ อตฺตโน อตฺ ถาย วา ราชยุตฺตาทีนํ อตฺถาย วา กต’’นฺติ วทนฺติ กปฺปติฯ

นเหว โข ภิกฺขู ปสฺสนฺติ; อปิจ สุณนฺติ, มนุสฺสา กิร ชาลวาคุราทิหตฺถา คามโต วา นิกฺ ขมนฺติ, อรเญฺญ วา วิจรนฺตี’’ติฯ ทุติยทิวเส จ เนสํ ตํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐานํ ‘‘ภิกฺขูนํ นุโข

อตฺถาย กต''นฺติ อิทํ **''สุตปริสงฺกิตํ''** นามฯ เอตํ คเหตุํ น วฏฺฏติ, ยํ เอวํ อปริสงฺกิตํ ตํ วฏฺฏติฯ สเจ ปน เต มนุสฺสา ''กสฺมา, ภนฺเต, น คณฺหถา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ''นยิทํ, ภนฺเต, ภิกฺขูนํ อตฺถาย กตํ, อเมฺหหิ อตฺตโน อตฺถาย วา ราชยุตฺตาทีนํ อตฺถาย วา กต''นฺติ วทนฺติ กปฺปติฯ

นเหว โข ปน ภิกฺขู ปสฺสนฺติ, น สุณนฺติ; อปิจ โข เตสํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐานํ ปตฺตํ คเหตฺวา สมจฺฉมํสํ ปิณฺฑปาตํ อภิสงฺขริตฺวา อภิหรนฺติ, เต ปริสงฺกนฺติ ''ภิกฺขูนํ นุโข อตฺถาย กต''นฺติ อิทํ **''ตทุภยวิมุตฺตปริสงฺกิตํ''** นามฯ เอตํ คเหตุํ น วฏฺฏติฯ ยํ เอวํ อปริสงฺกิตํ ตํ วฏฺฏติฯ สเจ ปน เต มนุสฺสา ''กสฺมา, ภนฺเต, น คณฺหถา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ''นยิทํ, ภนฺเต, ภิกฺขูนํ อตฺถาย กตํ อเมฺหหิ อตฺตโน อตฺถาย วา ราชยุตฺตาทีนํ อตฺถาย วา กตํ ปวตฺตมํสํ วา กปฺปิยเมว ลภิตฺวา ภิกฺขูนํ อตฺถาย สมฺปาทิต''นฺติ วทนฺติ กปฺปติฯ มตานํ เปตกิจฺจตฺถาย มงฺคลาทีนํ วา อตฺถาย กเตปิ เอเสว นโยฯ ยํ ยญฺหิ ภิกฺขูนํเยว อตฺถาย อกตํ, ยตฺถ จ นิเพฺพมติโก โหติ, ตํ สพฺพํ กปฺปติฯ

สเจ ปน เอกสฺมิํ วิหาเร ภิกฺขู อุทฺทิสฺส กตํ โหติ, เต จ อตฺตโน อตฺถาย กตภาวํ น ชานนฺติ, อเญฺญ ชานนฺติฯ เย ชานนฺติ, เตสํ น วฏฺฏติ , อิตเรสํ วฏฺฏติฯ อเญฺญ น ชานนฺติ, เตเยว ชานนฺติ, เตสํเยว น วฏฺฏติ, อเญฺญสํ วฏฺฏติฯ เตปิ อมฺหากํ อตฺถาย กตนฺติ ชานนฺติ, อเญฺญปิ เอเตสํ อตฺถาย กตนฺติ ชานนฺติ, สเพฺพสมฺปิ น วฏฺฏติ, สเพฺพ น ชานนฺติ, สเพฺพสมฺปิ วฏฺฏติฯ ปญฺจสุ หิ สหธมฺมิเกสุ ยสฺส วา ตสฺส วา อตฺถาย อุทฺทิสฺส กตํ, สเพฺพสํ น กปฺปติฯ

สเจ ปน โกจิ เอกํ ภิกฺขุํ อุทฺทิสฺส ปาณํ วธิตฺวา ตสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา เทติ, โส จ อตฺตโน อตฺถาย กตภาวํ ชานํเยว คเหตฺวา อญฺญสฺส ภิกฺขุโน เทติ, โส ตสฺส สทฺธาย ปริภุญฺชติ, กสฺส อาปตฺตีติ? ทฺวินฺนมฺปิ อนาปตฺติฯ ยญฺหิ อุทฺทิสฺส กตํ ตสฺส อภุตฺตตาย อนาปตฺติ, อิตรสฺส อชานนตายฯ กปฺปิยมํสสฺส หิ ปฏิคฺคหเณ อาปตฺติ นตฺถิฯ อุทฺทิสฺส กตญฺจ อชานิตฺวา ภุตฺตสฺส ปจฺฉา ญตฺวา อาปตฺติเทสนากิจฺจํ นาม นตฺถิ, อกปฺปิยมํสํ ปน อชานิตฺวา ภุเตฺตน ปจฺฉา ญตฺวาปิ อาปตฺติ เทเสตพฺพา, อุทฺทิสฺส กตญฺหิ ญตฺวา ภุญฺชโตว อาปตฺติฯ อกปฺปิยมํสํ อชานิตฺวา ภุญฺชนฺตสฺสาปิ อาปตฺติเยวฯ ตสฺมา อาปตฺติภีรุเกน รูปํ สลฺลเกฺขเนฺตนปิ ปุจฺฉิตฺวาว มํสํ ปฏิคฺคเหตพฺพํฯ ปริโภคกาเล ปุจฺฉิตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามีติ วา คเหตฺวา ปุจฺฉิตฺวาว ปริภุญฺชิตพฺพํฯ กสฺมา? ทุวิเญฺญยฺยตฺตาฯ อจฺฉมํสํ หิ สูกรมํสสทิสํ โหติ, ทีปิมํสาทีนิปิ มิคมํสาทิสทิสานิ, ตสฺมา ปุจฺฉิตฺวา คหณเมว วตฺตนฺติ วทนฺติฯ

หโฏฺฐ อุทโคฺคติ ตุโฎฺฐ เจว อุนฺนตกายจิโตฺต จ หุตฺวาฯ โส กิร ''น ภควา อิมานิ ปญฺจ วตฺถูนิ อนุชานาติ, อิทานิ สกฺขิสฺสามิ สงฺฆเภทํ กาตุ''นฺติ โกกาลิกสฺส อิงฺคิตาการํ ทเสฺสตฺวา ยถา วิสํ วา ขาทิตฺวา รชฺชุยา วา อุพฺพนฺธิตฺวา สตฺถํ วา อาหริตฺวา มริตุกาโม ปุริโส วิสาทีสุ อญฺญตรํ ลภิตฺวา ตปฺปจฺจยา อาสนฺนมฺปิ มรณทุกฺขํ อชานโนฺต หโฏฺฐ อุทโคฺค โหติ; เอวเมว สงฺฆเภทปจฺจยา อาสนฺนมฺปิ อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ปฏิสํเวทนียํ ทุกฺขํ อชานโนฺต ''ลทฺโธ ทานิ เม สงฺฆเภทสฺส อุปาโย''ติ หโฏฺฐ อุทโคฺค สปริโส อุฎฺฐายาสนา เตเนว หฎฺฐภาเวน ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

เต มยํ อิเมหิ ปญฺจหิ วตฺถูหิ สมาทาย วตฺตามาติ เอตฺถ ปน ''อิมานิ ปญฺจ วตฺถูนี''ติ วตฺตเพฺพปิ เต มยํ อิเมหิ ปญฺจหิ วตฺถูหิ ชนํ สญฺญาเปสฺสามาติ อภิณฺหํ ปริวิตกฺกวเสน วิภตฺติวิปลฺลาสํ อสลฺลเกฺขตฺวา อภิณฺหํ ปริวิตกฺกานุรูปเมว ''เต มยํ อิเมหิ ปญฺจหิ วตฺถูหี''ติ อาห, ยถา ตํ วิกฺขิตฺตจิโตฺตฯ

ธุตา สเลฺลขวุตฺติโนติ ยา ปฏิปทา กิเลเส ธุนาติ, ตาย สมนฺนาคตตฺตา **ธุตา**ฯ ยา จ กิเลเส สลฺลิขติ, สา เอเตสํ วุตฺตีติ **สเลฺลขวุตฺติโน**ฯ

พาหุลิโกติ จีวราทีนํ ปจฺจยานํ พหุลภาโว พาหุลฺลํ, ตํ พาหุลฺลมสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา พาหุเลฺล นิยุตฺโต ฐิโตติ พาหุลิโกฯ **พาหุลฺลาย เจเตตี**ติ พาหุลตฺตาย เจเตติ กเปฺปติ ปกเปฺปติฯ กถญฺหิ นาม มยฺหญฺจ สาวกานญฺจ จีวราทีนํ ปจฺจยานํ พหุลภาโว ภเวยฺยาติ เอวํ อุสฺสุกฺกมาปนฺนนฺติ อธิปฺปาโยฯ **จกฺกเภทายา**ติ อาณาเภทายฯ

ธมฺมิํ กถํ กตฺวาติ ขนฺธเก วุตฺตนเยน ‘‘อลํ, เทวทตฺต, มา เต รุจฺจิ สงฺฆเภโทฯ ครุโก โข, เทวทตฺต, สงฺฆเภโทฯ โย โข, เทวทตฺต, สมคฺคํ สงฺฆํ ภินฺทติ, กปฺปฏฺฐิกํ กิพฺพิสํ ปสวติ, กปฺปํ นิรยมฺหิ ปจฺจติ, โย จ โข, เทวทตฺต, ภินฺนํ สงฺฆํ สมคฺคํ กโรติ, พฺรหฺมํ ปุญฺญํ ปสวติ, กปฺปํ สคฺคมฺหิ โมทตี’’ติ (จูฬว. ๓๔๓) เอวมาทิกํ อเนกปฺปการํ เทวทตฺตสฺส จ ภิกฺขูนญฺจ ตทนุจฺฉวิกํ ตทนุโลมิกํ ธมฺมิํ กถํ กตฺวาฯ

๔๑๑. **สมคฺคสฺสา**ติ สหิตสฺส จิเตฺตน จ สรีเรน จ อวิยุตฺตสฺสาติ อโตฺถฯ ปทภาชเนปิ หิ อยเมว อโตฺถ ทสฺสิโตฯ **สมานสํวาสโก**ติ หิ วทตา จิเตฺตน อวิโยโค ทสฺสิโต โหติฯ **สมานสีมายํ ฐิโต**ติ วทตา สรีเรนฯ กถํ? สมานสํวาสโก หิ ลทฺธินานาสํวาสเกน วา กมฺมนานาสํวาสเกน วา วิรหิโต สมจิตฺตตาย จิเตฺตน อวิยุโตฺต โหติฯ สมานสีมายํ ฐิโต กายสามคฺคิทานโต สรีเรน อวิยุโตฺตฯ

เภทนสํวตฺตนิกํ วา อธิกรณนฺติ เภทนสฺส สงฺฆเภทสฺส อตฺถาย สํวตฺตนิกํ การณํฯ อิมสฺมิญฺหิ โอกาเส ‘‘กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณ’’นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๑๖๘) วิย การณํ อธิกรณนฺติ อธิเปฺปตํฯ ตญฺจ ยสฺมา อฎฺฐารสวิธํ โหติ, ตสฺมา ปทภาชเน ‘‘อฎฺฐารส เภทกรวตฺถูนี’’ติ วุตฺตํฯ ตานิ ปน ‘‘อิธูปาลิ, ภิกฺขุ อธมฺมํ ธโมฺมติ ทีเปตี’’ติอาทินา (จูฬว. ๓๕๒) นเยน ขนฺธเก อาคตานิ, ตสฺมา ตเตฺรว เนสํ อตฺถํ วณฺณยิสฺสามฯ โยปิ จายํ อิมานิ วตฺถูนิ นิสฺสาย อปเรหิปิ กเมฺมน, อุเทฺทเสน, โวหาเรน, อนุสาวนาย, สลากคฺคาเหนาติ ปญฺจหิ การเณหิ สงฺฆเภโท โหติ, ตมฺปิ อาคตฎฺฐาเนเยว ปกาสยิสฺสามฯ สเงฺขปโต ปน **เภทนสํวตฺตนิกํ วา อธิกรณํ สมาทายา**ติ เอตฺถ สงฺฆเภทสฺส อตฺถาย สํวตฺตนิกํ สงฺฆเภทนิปฺผตฺติสมตฺถํ การณํ คเหตฺวาติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ปคฺคยฺหา**ติ ปคฺคหิตํ อพฺภุสฺสิตํ ปากฎํ กตฺวาฯ **ติเฎฺฐยฺยา**ติ ยถาสมาทินฺนํ ยถาปคฺคหิตเมว จ กตฺวา อเจฺฉยฺย ฯ ยสฺมา ปน เอวํ ปคฺคณฺหตา ติฎฺฐตา จ ตํ ทีปิตเญฺจว อปฺปฎินิสฺสฎฺฐญฺจ โหติ, ตสฺมา ปทภาชเน ‘‘ทีเปยฺยา’’ติ จ ‘‘นปฺปฎินิสฺสเชฺชยฺยา’’ติ จ วุตฺตํฯ

ภิกฺขูหิ เอวมสฺส วจนีโยติ อเญฺญหิ ลชฺชีหิ ภิกฺขูหิ เอวํ วตฺตโพฺพ ภเวยฺยฯ ปทภาชเน จสฺส **เย ปสฺสนฺตี**ติ เย สมฺมุขา ปคฺคยฺห ติฎฺฐนฺตํ ปสฺสนฺติฯ **เย สุณนฺตี**ติ เยปิ ‘‘อสุกสฺมิํ นาม วิหาเร ภิกฺขู เภทนสํวตฺตนิกํ อธิกรณํ สมาทาย ปคฺคยฺห ติฎฺฐนฺตี’’ติ สุณนฺติฯ

สเมตายสฺมา สเงฺฆนาติ อายสฺมา สเงฺฆน สทฺธิํ สเมตุ สมาคจฺฉตุ เอกลทฺธิโก โหตูติ อโตฺถฯ กิํ การณา? **สมโคฺค หิ สโงฺฆ สโมฺมทมาโน อวิวทมาโน เอกุเทฺทโส ผาสุ วิหรตี**ติฯ

ตตฺถ **สโมฺมทมาโน**ติ อญฺญมญฺญํ สมฺปตฺติยา สฎฺฐุ โมทมาโนฯ **อวิวทมาโน**ติ ‘‘อยํ ธโมฺม, นายํ ธโมฺม’’ติ เอวํ น วิวทมาโนฯ เอโก อุเทฺทโส อสฺสาติ **เอกุเทฺทโส,** เอกโต ปวตฺต

ปาติโมกฺขุเทฺทโส, น วิสุนฺติ อโตฺถฯ **ผาสุ วิหรตี**ติ สุขํ วิหรติฯ

อิเจฺจตํ กุสลนฺติ เอตํ ปฏินิสฺสชฺชนํ กุสลํ เขมํ โสตฺถิภาโว ตสฺส ภิกฺขุโนฯ **โน เจ ปฏินิสฺสชฺชติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ ติกฺขตฺตุํ วุตฺตสฺส อปฺปฏินิสฺสชฺชโต ทุกฺกฏํฯ **สุตฺวา น วทนฺติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เย สุตฺวา น วทนฺติ, เตสมฺปิ ทุกฺกฏํฯ กีวทูเร สุตฺวา อวทนฺตานํ ทุกฺกฏํ? เอกวิหาเร ตาว วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ **อฑฺฒโยชเน** ปน วุตฺตํ ''สมนฺตา อฑฺฒโยชเน ภิกฺขูนํ ภาโรฯ ทูตํ วา ปณฺณํ วา เปเสตฺวา วทโตปิ อาปตฺติโมโกฺข นตฺถิฯ สยเมว คนฺตฺวา 'ครุโก โข, อาวุโส, สงฺฆเภโท , มา สงฺฆเภทาย, ปรกฺกมี'ติ นิวาเรตโพฺพ''ติฯ ปโหเนฺตน ปน ทูรมฺปิ คนฺตพฺพํ อคิลานานญฺหิ ทูเรปิ ภาโรเยวฯ

อิทานิ ''เอวญฺจ โส ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน''ติอาทีสุ อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ **''โส ภิกฺขุ สงฺฆมชฺฌมฺปิ อากฑฺฒิตฺวา วตฺตโพฺพ''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สงฺฆมชฺฌมฺปิ อากฑฺฒิตฺวา**ติ สเจ ปุริมนเยน วุจฺจมาโน น ปฏินิสฺสชฺชติ หเตฺถสุ จ ปาเทสุ จ คเหตฺวาปิ สงฺฆมชฺฌํ อากฑฺฒิตฺวา ปุนปิ ''มา อายสฺมา''ติอาทินา นเยน ติกฺขตฺตุํ วตฺตโพฺพฯ

ยาวตติยํ สมนุภาสิตโพฺพติ ยาว ตติยํ สมนุภาสนํ ตาว สมนุภาสิตโพฺพฯ ตีหิ สมนุภาสนกมฺมวาจาหิ กมฺมํ กาตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ปทภาชเน ปนสฺส อตฺถเมว คเหตฺวา สมนุภาสนวิธึ ทเสฺสตุํ ''โส ภิกฺขุ สมนุภาสิตโพฺพฯ เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, สมนุภาสิตโพฺพ''ติอาทิ วุตฺตํฯ

๔๑๔. ตตฺถ **ญตฺติยา ทุกฺกฏํ ทฺวีหิ กมฺมวาจาหิ ถุลฺลจฺจยา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตี**ติ ยญฺจ ญตฺติปริโยสาเน ทุกฺกฏํ อาปโนฺน, เย จ ทฺวีหิ กมฺมวาจาหิ ถุลฺลจฺจเย, ตา ติโสฺสปิ อาปตฺติโย ''ยสฺส นกฺขมติ โส ภาเสยฺยา''ติ เอวํ **ยฺย**-การปฺปตฺตมตฺตาย ตติยกมฺมวาจาย ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ สงฺฆาทิเสโสเยว ติฏฺฐติฯ กิํ ปน อาปนฺนาปตฺติโย ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ อนาปนฺนาติ? **มหาสุมเตฺถโร** ตาว วทติ ''โย อวสาเน ปฏินิสฺสชฺชิสฺสติ, โส ตา อาปตฺติโย น อาปชฺชติ, ตสฺมา อนาปนฺนา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตี''ติฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปน ลิงฺคปริวเตฺตน อสาธารณาปตฺติโย วิย อาปนฺนา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ, อนาปนฺนานํ กิํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา''ติ อาหฯ

๔๑๕. **ธมฺมกเมฺม ธมฺมกมฺมสญฺญี**ติ ตเญฺจ สมนุภาสนกมฺมํ ธมฺมกมฺมํ โหติ, ตสฺมิํ ธมฺมกมฺมสญฺญีติ อโตฺถฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ อิธ สญฺญา น รกฺขติ, กมฺมสฺส ธมฺมิกตฺตา เอว อปฺปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาปชฺชติฯ

๔๑๖. **อสมนุภาสนฺตสฺสา**ติ อสมนุภาสิยมานสฺส อปฺปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺสาปิ สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺติฯ

ปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺสาติ ญตฺติโต ปุเพฺพ วา ญตฺติกฺขเณ วา ญตฺติปริโยสาเน วา ปฐมาย วา อนุสาวนาย ทุติยาย วา ตติยาย วา ยาว **ยฺย**-การํ น สมฺปาปุณาติ, ตาว ปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺส สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺติฯ

อาทิกมฺมิกสฺสาติฯ เอตฺถ ปน ''เทวทโตฺต สมคฺคสฺส สงฺฆสฺส เภทาย ปรกฺกมิ, ตสฺมิํ วตฺถุสฺมิ''นฺติ **ปริวาเร** (ปริ. ๑๗) อาคตตฺตา เทวทโตฺต อาทิกมฺมิโกฯ โส จ โข สงฺฆเภทาย ปรกฺกมนเสฺสว, น อปฺปฏินิสฺสชฺชนสฺสฯ น หิ ตสฺส ตํ กมฺมํ กตํฯ กถมิทํ ชานิตพฺพนฺติ เจ? สุตฺตโตฯ ยถา หิ ''อริโฏฺฐ ภิกฺขุ คทฺธพาธิปุโพฺพ ยาวตติยํ สมนุภาสนาย น ปฏินิสฺสชฺชิ, ตสฺมิํ

วตฺถุสฺมิ''นฺติ **ปริวาเร** (ปริ. ๑๒๑) อาคตตฺตา อริฏฺฐสฺส กมฺมํ กตนฺติ ปญฺญายติ, น ตถา เทวทตฺตสฺสฯ อถาปิสฺส กเตน ภวิตพฺพนฺติ โกจิ อตฺตโน รุจิมเตฺตน วเทยฺย, ตถาปิ อปฺปฏินิสฺสชฺชเน อาทิกมฺมิกสฺส อนาปตฺติ นาม นตฺถิฯ น หิ ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมนฺตสฺส อญฺญตฺร อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตโต อนาปตฺติ นาม ทิสฺสติฯ ยมฺปิ อริฏฺฐสิกฺขาปทสฺส อนาปตฺติยํ **''อาทิกมฺมิกสฺสา''**ติ โปตฺถเกสุ ลิขิตํ, ตํ **ปมาทลิขิตํ**ฯ ปมาทลิขิตภาโว จสฺส ''ปฐมํ อริโฏฺฐ ภิกฺขุ โจเทตโพฺพ, โจเทตฺวา สาเรตโพฺพ, สาเรตฺวา อาปตฺตึ โรเปตโพฺพ''ติ (จูฬว. ๖๕) เอวํ กมฺมกฺขนฺธเก อาปตฺติโรปนวจนโต เวทิตโพฺพฯ

อิติ เภทาย ปรกฺกมเน อาทิกมฺมิกสฺส เทวทตฺตสฺส ยสฺมา ตํ กมฺมํ น กตํ, ตสฺมาสฺส อาปตฺติเยว น ชาตาฯ สิกฺขาปทํ ปน ตํ อารพฺภ ปญฺญตฺตนฺติ กตฺวา **''อาทิกมฺมิโก''**ติ วุโตฺตฯ อิติ อาปตฺติยา อภาวโตเยวสฺส อนาปตฺติ วุตฺตาฯ สา ปเนสา กิญฺจาปิ อสมนุภาสนฺตสฺสาติ อิมินาว สิทฺธา, ยสฺมา ปน อสมนุภาสโนฺต นาม ยสฺส เกวลํ สมนุภาสนํ น กโรนฺติ, โส วุจฺจติ, น อาทิกมฺมิโกฯ อยญฺจ เทวทโตฺต อาทิกมฺมิโกเยว, ตสฺมา **''อาทิกมฺมิกสฺสา''**ติ วุตฺตํฯ เอเตนุปาเยน ฐเปตฺวา อริฏฺฐสิกฺขาปทํ สพฺพสมนุภาสนาสุ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวฯ

สมุฎฺฐานาทีสุ ติวงฺคิกํ เอกสมุฎฺฐานํ, สมนุภาสนสมุฎฺฐานํ นามเมตํ, กายวาจาจิตฺตโต สมุฎฺฐาติฯ ปฏินิสฺสชฺชามีติ กายวิการํ วา วจีเภทํ วา อกโรนฺตเสฺสว ปน อาปชฺชนโต อกิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ทุกฺขเวทนนฺติฯ

ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๗-๘. เตน สมเยน พุโทฺธ ภควาติ ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อนุวตฺตกา**ติ ตสฺส ทิฎฺฐิขนฺติรุจิคฺคหเณน อนุปฏิปชฺชนกาฯ วคฺคํ อสามคฺคิปกฺขิยวจนํ วทนฺตีติ **วคฺควาทกา**ฯ ปทภาชเน ปน ''ตสฺส วณฺณาย ปกฺขาย ฐิตา โหนฺตี''ติ วุตฺตํ, ตสฺส สงฺฆเภทาย ปรกฺกมนฺตสฺส วณฺณตฺถาย จ ปกฺขวุฑฺฒิอตฺถาย จ ฐิตาติ อโตฺถฯ เย หิ วคฺควาทกา, เต นิยเมน อีทิสา โหนฺติ, ตสฺมา เอวํ วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน ติณฺณํ อุทฺธํ กมฺมารหา น โหนฺติ, น หิ สโงฺฆ สงฺฆสฺส กมฺมํ กโรติ, ตสฺมา เอโก วา เทฺว วา ตโย วาติ วุตฺตํฯ

ชานาติ โนติ อมฺหากํ ฉนฺทาทีนิ ชานาติฯ **ภาสตี**ติ ''เอวํ กโรมา''ติ อเมฺหหิ สทฺธึ ภาสติฯ **อมฺหากเมฺปตํ ขมตี**ติ ยํ โส กโรติ, เอตํ อมฺหากมฺปิ รุจฺจติฯ

สเมตายสฺมนฺตานํ สเงฺฆนาติ อายสฺมนฺตานํ จิตฺตํ สเงฺฆน สทฺธึ สเมตุ สมาคจฺฉตุ, เอกีภาวํ ยาตูติ วุตฺตํ โหติฯ เสสเมตฺถ ปฐมสิกฺขาปเท วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานตฺถตฺตา จ ปากฏเมวฯ

สมุฎฺฐานาทีนิปิ ปฐมสิกฺขาปทสทิสาเนวาติฯ

ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๔. **เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา**ติ ทุพฺพจสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อนาจารํ อาจรตี**ติ อเนกปฺปการํ กายวจีทฺวารวีติกฺกมํ กโรติฯ **กิํ นุ โข นามา**ติ วมฺภนวจนเมตํฯ **อหํ โข นามา**ติ อุกฺกํสวจนํฯ **ตุเมฺห วเทยฺย**นฺติ ‘‘อิทํ กโรถ, อิทํ มา กโรถา’’ติ อหํ ตุเมฺห วตฺตุํ อรหามีติ ทเสฺสติฯ กสฺมาติ เจ? ยสฺมา อมฺหากํ พุโทฺธ ภควา กณฺฐกํ อารุยฺห มยา สทฺธิํ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโตติเอวมาทิมตฺถํ สนฺธายาหฯ ‘‘อมฺหากํ ธโมฺม’’ติ วตฺวา ปน อตฺตโน สนฺตกภาเว ยุตฺติํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อมฺหากํ อยฺยปุเตฺตน ธโมฺม อภิสมิโต’’**ติ อาหฯ ยสฺมา อมฺหากํ อยฺยปุเตฺตน จตุสจฺจธโมฺม ปฏิวิโทฺธ, ตสฺมา ธโมฺมปิ อมฺหากนฺติ วุตฺตํ โหติฯ สงฺฆํ ปน อตฺตโน เวริปเกฺข ฐิตํ มญฺญมาโน อมฺหากํ สโงฺฆติ น วทติฯ อุปมํ ปน วตฺวา สงฺฆํ อปสาเทตุกาโม **‘‘เสยฺยถาปิ นามา’’**ติอาทิมาหฯ **ติณกฏฺฐปณฺณสฏ**นฺติ ตตฺถ ตตฺถ ปติตํ ติณกฏฺฐปณฺณํฯ อถ วา ติณญฺจ นิสฺสารกํ ลหุกํ กฏฺฐญฺจ **ติณกฏฺฐํฯ ปณฺณสฏ**นฺติ ปุราณปณฺณํฯ **อุสฺสาเรยฺยา**ติ ราสิํ กเรยฺยฯ

ปพฺพเตยฺยาติ ปพฺพตปฺปภวา, สา หิ สีฆโสตา โหติ, ตสฺมา ตเมว คณฺหาติฯ **สงฺขเสวาลปณก**นฺติ เอตฺถ **สโงฺข**ติ ทีฆมูลโก ปณฺณเสวาโล วุจฺจติฯ **เสวาโล**ติ นีลเสวาโล, อวเสโส อุทกปปฺปฏกติลพีชกาทิ สโพฺพปิ **ปณโก**ติ สงฺขฺยํ คจฺฉติฯ **เอกโต อุสฺสาริตา**ติ เอกฏฺฐาเน เกนาปิ สมฺปิณฺฑิตา ราสีกตาติ ทเสฺสติฯ

๔๒๕-๖. **ทุพฺพจชาติโก**ติ ทุพฺพจสภาโว วตฺตุํ อสกฺกุเณยฺยติ อโตฺถฯ ปทภาชเนปิสฺส **ทุพฺพโจ**ติ ทุเกฺขน กิเจฺฉน วทิตโพฺพ, น สกฺกา สุเขน วตฺตุนฺติ อโตฺถฯ **โทวจสฺสกรเณหี**ติ ทุพฺพจภาวกรณีเยหิ, เย ธมฺมา ทุพฺพจํ ปุคฺคลํ กโรนฺติ, เตหิ สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ เต ปน ‘‘กตเม จ, อาวุโส, โทวจสฺสกรณา ธมฺมา? อิธาวุโส, ภิกฺขุ ปาปิโจฺฉ โหตี’’ติอาทินา นเยน ปฏิปาฏิยา **อนุมานสุเตฺต** (ม. นิ. ๑.๑๘๑) อาคตา ปาปิจฺฉตา, อตฺตุกฺกํสกปรวมฺภกตา, โกธนตา, โกธเหตุ อุปนาหิตา, โกธเหตุอภิสงฺคิตา, โกธเหตุโกธสามนฺตวาจานิจฺฉารณตา, โจทกํ ปฏิปฺผรณตา, โจทกํ อปสาทนตา, โจทกสฺส ปจฺจาโรปนตา, อเญฺญน อญฺญํปฏิจรณตา , อปทาเนน น สมฺปายนตา, มกฺขิปฬาสิตา, อิสฺสุกีมจฺฉริตา, สฐมายาวิตา, ถทฺธาติมานิตา, สนฺทิฏฺฐิปรามาสิอาธานคฺคหิทุปฺปฏินิสฺสคฺคิตาติ เอกูนวีสติ ธมฺมา เวทิตพฺพาฯ

โอวาทํ นกฺขมติ น สหตีติ **อกฺขโม**ฯ ยถานุสิฏฺฐํ อปฺปฏิปชฺชนโต ปทกฺขิเณน อนุสาสนิํ น คณฺหาตีติ **อปฺปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนิํ**ฯ

อุเทฺทสปริยาปเนฺนสูติ อุเทฺทเส ปริยาปเนฺนสุ อโนฺตคเธสุฯ ‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺติ, โส อาวิกเรยฺยา’’ติ เอวํ สงฺคหิตตฺตา อโนฺต ปาติโมกฺขสฺส วตฺตมาเนสูติ อโตฺถฯ **สหธมฺมิกํ วุจฺจมาโน**ติ สหธมฺมิเกน วุจฺจมาโน กรณเตฺถ อุปโยควจนํ, ปญฺจหิ สหธมฺมิเกหิ สิกฺขิตพฺพตฺตา เตสํ วา สนฺตกตฺตา สหธมฺมิกนฺติ ลทฺธนาเมน พุทฺธปญฺญเตฺตน สิกฺขาปเทน วุจฺจมาโนติ อโตฺถฯ

วิรมถายสฺมโนฺต มม วจนายาติ เยน วจเนน มํ วทถ, ตโต มม วจนโต วิรมถฯ มา มํ ตํ วจนํ วทถาติ วุตฺตํ โหติฯ

วทตุ สหธเมฺมนาติ สหธมฺมิเกน สิกฺขาปเทน สหธเมฺมน วา อเญฺญนปิ ปาสาทิกภาวสํวตฺตนิเกน วจเนน วทตุฯ **ยทิท**นฺติ วุฑฺฒิการณนิทสฺสนเตฺถ นิปาโตฯ เตน ‘‘ยํ อิทํ อญฺญมญฺญสฺส หิตวจนํ อาปตฺติโต วุฏฺฐาปนญฺจ เตน อญฺญมญฺญวจเนน

อญฺญมญฺญวุฏฺฐาปเนน จ สํวฑฺฒมา ปริสา’’ติ เอวํ ปริสาย วุฑฺฒิการณํ ทสฺสิตํ โหติฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีนิ ปฐมสงฺฆเภทสทิสาเนวาติฯ

ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๓. กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๑. **เตน สมเยน พุทฺธ ภควา**ติ กุลทูสกสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อสฺสชิปุนพฺพสุกา นามา**ติ อสฺสชิ เจว ปุนพฺพสุโก จฯ **กีฏาคิริสฺมิ**นฺติ เอวํนามเก ชนปเทฯ **อาวาสิกา โหนฺตี**ติ เอตฺถ อาวาโส เอเตสํ อตฺถีติ อาวาสิกาฯ ‘‘อาวาโส’’ติ วิหาโร วุจฺจติฯ โส เยสํ อายตฺโต นวกมฺมกรณปุราณปฏิสงฺขรณาทิภารหารตาย, เต อาวาสิกาฯ เย ปน เกวลํ วิหาเร วสนฺติ, เต เนวาสิกาติ วุจฺจนฺติฯ อิเม อาวาสิกา อเหสุํฯ **อลชฺชิโน ปาปภิกฺขู**ติ นิลฺลชฺชา ลามกภิกฺขู, เต หิ ฉพฺพคฺคิยานํ เชฏฺฐกฉพฺพคฺคิยาฯ

สาวตฺถิยํ กิร ฉ ชนา สหายกา ‘‘กสิกมฺมาทีนิ ทุกฺกรานิ, หนฺท มยํ สมฺมา ปพฺพชาม! ปพฺพชเนฺตหิ จ อุปฺปเนฺน กิเจฺจ นิตฺถรณกฏฺฐาเน ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สมฺมนฺตยิตฺวา ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ เต ปญฺจวสฺสา หุตฺวา มาติกํ ปคุณํ กตฺวา มนฺตยึสุ ‘‘ชนปโท นาม กทาจิ สุภิกฺโข โหติ กทาจิ ทุพฺภิกฺโข, มยํ มา เอกฏฺฐาเน วสิมฺห, ตีสุ ฐาเนสุ วสามา’’ติฯ ตโต ปณฺฑุกโลหิตเก อาหํสุ – ‘‘อาวุโส, สาวตฺถิ นาม สตฺตปณฺณาสาย กุลสตสหเสฺสหิ อชฺฌาวุตฺถา, อสีติคามสหสฺสปฏิมณฺฑิตานํ ติโยชนสติกานํ ทฺวินฺนํ กาสิโกสลรฏฺฐานํ อายมุขภูตา, ตตฺร ตุเมฺห ธุรฏฺฐาเนเยว ปริเวณานิ กาเรตฺวา อมฺพปนสนาฬิเกราทีนิ โรเปตฺวา ปุเปฺผหิ จ ผเลหิ จ กุลานิ สงฺคณฺหนฺตา กุลทารเก ปพฺพาเชตฺวา ปริสํ วเฑฺฒถา’’ติฯ

เมตฺติยภูมชเก อาหํสุ – ‘‘อาวุโส, ราชคหํ นาม อฏฺฐารสหิ มนุสฺสโกฏีหิ อชฺฌาวุตฺถํ อสีติคามสหสฺสปฏิมณฺฑิตานํ ติโยชนสติกานํ ทฺวินฺนํ องฺคมคธรฏฺฐานํ อายมุขภูตํ, ตตฺร ตุเมฺห ธุรฏฺฐาเนเยว…เป.… ปริสํ วเฑฺฒถา’’ติฯ

อสฺสชิปุนพฺพสุเก อาหํสุ – ‘‘อาวุโส, กีฏาคิริ นาม ทฺวีหิ เมเฆหิ อนุคฺคหิโต ตีณิ สสฺสานิ ปสวนฺติ, ตตฺร ตุเมฺห ธุรฏฺฐาเนเยว ปริเวณานิ กาเรตฺวา…เป.… ปริสํ วเฑฺฒถา’’ติฯ เต ตถา อกํสุฯ เตสุ เอกเมกสฺส ปกฺขสฺส ปญฺจ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ ปริวารา, เอวํ สมธิกํ ทิยฑฺฒภิกฺขุสหสฺสํ โหติฯ ตตฺร ปณฺฑุกโลหิตกา สปริวารา สีลวโนฺตว ภควตา สทฺธึ ชนปทจาริกมฺปิ จรนฺติ, เต อกตวตฺถุํ อุปฺปาเทนฺติ, ปญฺญตฺตสิกฺขาปทํ ปน น มทฺทนฺติ, อิตเร สเพฺพ อลชฺชิโน อกตวตฺถุญฺจ อุปฺปาเทนฺติ, ปญฺญตฺตสิกฺขาปทญฺจ มทฺทนฺติ, เตน วุตฺตํ – ‘‘อลชฺชิโน ปาปภิกฺขู’’ติฯ

เอวรูปนฺติ เอวํชาติกํฯ **อนาจารํ อาจรนฺตี**ติ อนาจริตพฺพํ อาจรนฺติ, อกาตพฺพํ กโรนฺติฯ **มาลาวจฺฉ**นฺติ ตรุณปุปฺผรุกฺขํ, ตรุณกา หิ ปุปฺผรุกฺขาปิ ปุปฺผคจฺฉาปิ มาลาวจฺฉา เตฺวว วุจฺจนฺติ, เต จ อเนกปฺปการํ มาลาวจฺฉํ สยมฺปิ โรเปนฺติ, อเญฺญนปิ โรปาเปนฺติ, เตน วุตฺตํ – ‘‘มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปี’’ติฯ **สิญฺจนฺตี**ติ สยเมว อุทเกน สิญฺจนฺติฯ **สิญฺจาเปนฺตี**ติ อเญฺญนปิ สิญฺจาเปนฺติฯ

เอตฺถ ปน อกปฺปิยโวหาโร กปฺปิยโวหาโร ปริยาโย โอภาโส นิมิตฺตกมฺมนฺติ อิมานิ ปญฺจ ชานิตพฺพานิฯ ตตฺถ **อกปฺปิยโวหาโร** นาม อลฺลหริตานํ โกฏฺฏนํ โกฏฺฏาปนํ, อาวาฏสฺส ขณนํ ขณาปนํ, มาลาวจฺฉสฺส โรปนํ โรปาปนํ, อาฬิยา พนฺธนํ พนฺธาปนํ, อุทกสฺส เสจนํ เสจาปนํ, มาติกาย สมฺมุขกรณํ กปฺปิยอุทกสิญฺจนํ หตฺถมุขปาทโธวนนฺหาโนทกสิญฺจนนฺติฯ **กปฺปิยโวหาโร** นาม ‘‘อิมํ รุกฺขํ ชาน, อิมํ อาวาฏํ ชาน, อิมํ มาลาวจฺฉํ ชาน, เอตฺถ อุทกํ ชานา’’ติ วจนํ สุกฺขมาติกาย อุชุกรณญฺจฯ **ปริยาโย** นาม ‘‘ปณฺฑิเตน นาม มาลาวจฺฉาทโย โรปาเปตพฺพา นจิรเสฺสว อุปการาย สํวตฺตนฺตี’’ติอาทิวจนํฯ **โอภาโส** นาม กุทาลขณิตฺตาทีนิ จ มาลาวเจฺฉ จ คเหตฺวา ฐานํ, เอวํ ฐิตญฺหิ สามเณราทโย ทิสฺวา เถโร การาเปตุกาโมติ คนฺตฺวา กโรนฺติฯ **นิมิตฺตกมฺมํ** นาม กุทาล-ขณิตฺติ-วาสิ-ผรสุ-อุทกภาชนานิ อาหริตฺวา สมีเปฐปนํฯ

อิมานิ ปญฺจปิ **กุลสงฺคหตฺถาย** โรปเน น วฏฺฏนฺติ, **ผลปริโภคตฺถาย** กปฺปิยากปฺปิยโวหารทฺวยเมว น วฏฺฏติ, อิตรตฺตยํ วฏฺฏติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ‘‘กปฺปิยโวหาโรปิ วฏฺฏติฯ ยญฺจ อตฺตโน ปริโภคตฺถาย วฏฺฏติ, ตํ อญฺญปุคฺคลสฺส วา สงฺฆสฺส วา เจติยสฺส วา อตฺถายปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ

อารามตฺถาย ปน **วนตฺถายจ** **ฉายตฺถาย** จ อกปฺปิยโวหารมตฺตเมว น จ วฏฺฏติ, เสสํ วฏฺฏติ, น เกวลญฺจ เสสํ ยํกิญฺจิ มาติกมฺปิ อุชุํ กาตุํ กปฺปิยอุทกํ สิญฺจิตุํ นฺหานโกฏฺฐกํ กตฺวา นฺหายิตุํ หตฺถปาทมุขโธวนุทกานิ จ ตตฺถ ฉฑฺเฑตุมฺปิ วฏฺฏติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน **กุรุนฺทิยญฺจ** ‘‘กปฺปิยปถวิยํ สยํ โรเปตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ อารามาทิอตฺถาย ปน โรปิตสฺส วา โรปาปิตสฺส วา ผลํ ปริภุญฺชิตุมฺปิ วฏฺฏติฯ

โอจินนโอจินาปเน ปกติยาปิ ปาจิตฺติยํฯ กุลทูสนตฺถาย ปน ปาจิตฺติยเญฺจว ทุกฺกฏญฺจฯ คนฺถนาทีสุ จ อุรจฺฉทปริโยสาเนสุ กุลทูสนตฺถาย อญฺญตฺถาย วา กโรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมว ฯ กสฺมา? อนาจารตฺตา, ‘‘ปาปสมาจาโร’’ติ เอตฺถ วุตฺตปาปสมาจารตฺตา จฯ อารามาทิอตฺถาย รุกฺขโรปเน วิย วตฺถุปูชนตฺถาย กสฺมา น อนาปตฺตีติ เจ? อนาปตฺติเยวฯ ยถา หิ ตตฺถ กปฺปิยโวหาเรน ปริยายาทีหิ จ อนาปตฺติ ตถา วตฺถุปูชตฺถายปิ อนาปตฺติเยวฯ

นนุ จ ตตฺถ ‘‘กปฺปิยปถวิยํ สยํ โรเปตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตนฺติ? วุตฺตํ, น ปน **มหาอฏฺฐกถายํ**ฯ อถาปิ มเญฺญยฺยาสิ อิตราสุ วุตฺตมฺปิ ปมาณํฯ มหาอฏฺฐกถายญฺจ กปฺปิยอุทกเสจนํ วุตฺตํ, ตํ กถนฺติ? ตมฺปิ น วิรุชฺฌติฯ ตตฺร หิ อวิเสเสน ‘‘รุกฺขํ โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปิ, สิญฺจนฺติปิ สิญฺจาเปนฺติปี’’ติ วตฺตพฺพ ‘‘มาลาวจฺฉ’’นฺติ วทโนฺต ญาเปติ ‘‘กุลสงฺคหตฺถาย ปุปฺผผลูปคเมว สนฺธาเยตํ วุตฺตํ, อญฺญตฺร ปน ปริยาโย อตฺถี’’ติฯ ตสฺมา ตตฺถ ปริยายํ, อิธ จ ปริยายาภาวํ ญตฺวา ยํ **อฏฺฐกถาสุ** วุตฺตํ, ตํ สุวุตฺตเมวฯ วุตฺตเญฺจตํ –

‘‘พุเทฺธน ธโมฺม วินโย จ วุโตฺต;
โย ตสฺส ปุเตฺตหิ ตเถว ญาโต;
โส เยหิ เตสํ มติมจฺจชนฺตา;
ยสฺมา ปุเร อฏฺฐกถา อกํสุฯ

‘‘ตสฺมา หิ ยํ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํ;
ตํ วชฺชยิตฺวาน ปมาทเลขํ;
สพฺพมฺปิ สิกฺขาสุ สคารวานํ;

ยสฺมา ปมาณํ อิธ ปณฺฑิตาน’’นฺติฯ

สพฺพํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ สิยา ยทิ วตฺถุปูชนตฺถายปิ คนฺถานาทีสุ อาปตฺติ, หรณาทีสุ กสฺมา อนาปตฺตีติ? กุลิตฺถีอาทีนํ อตฺถาย หรณโต หรณาธิกาเร หิ วิเสเสตฺวา เต กุลิตฺถีนนฺติอาทิ วุตฺตํ, ตสฺมา พุทฺธาทีนํ อตฺถาย หรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ

ตตฺถ **เอกโตวณฺฏิก**นฺติ ปุปฺผานํ วณฺฏํ เอกโต กตฺวา กตมาลํฯ **อุภโตวณฺฏิก**นฺติ อุโภหิ ปเสฺสหิ ปุปฺผวณฺฏํ กตฺวา กตมาลํฯ **มญฺชริก**นฺติอาทีสุ ปน มญฺชรี วิย กตา ปุปฺผวิกติ มญฺชริกาติ วุจฺจติฯ **วิธูติกา**ติ สูจิยา วา สลากาย วา สินฺทุวารปุปฺผาทีนิ วิชฺฌิตฺวา กตาฯ **วฏํสโก**ติ วตํสโกฯ **อาเวฬา**ติ กณฺณิกาฯ **อุรจฺฉโท**ติ หารสทิสํ อุเร ฐปนกปุปฺผทามํฯ อยํ ตาว เอตฺถ ปทวณฺณนาฯ

อยํ ปน อาทิโต ปฏฺฐาย วิตฺถาเรน อาปตฺติวินิจฺฉโยฯ กุลทูสนตฺถาย อกปฺปิยปถวิยํ มาลาวจฺฉํ โรเปนฺตสฺส ปาจิตฺติยเญฺจว ทุกฺกฏญฺจ, ตถา อกปฺปิยโวหาเรน โรปาเปนฺตสฺสฯ กปฺปิยปถวิยํ โรปเนปิ โรปาปเนปิ ทุกฺกฏเมวฯ อุภยตฺถาปิ สกึ อาณตฺติยา พหุนฺนมฺปิ โรปเน เอกเมว สปาจิตฺติยทุกฺกฏํ วา สุทฺธทุกฺกฏํ วา โหติฯ ปริโภคตฺถาย หิ กปฺปิยภูมิยํ วา อกปฺปิยภูมิยํ วา กปฺปิยโวหาเรน โรปาปเน อนาปตฺติฯ อารามาทิอตฺถายปิ อกปฺปิยปถวิยํ โรเปนฺตสฺส วา อกปฺปิยวจเนน โรปาเปนฺตสฺส วา ปาจิตฺติยํฯ อยํ ปน นโย **มหาอฏฺฐกถายํ** น สุฏฺฐุ วิภตฺโต, **มหาปจฺจริยํ** วิภตฺโตติฯ

สิญฺจนสิญฺจาปเน ปน อกปฺปิยอุทเกน สพฺพตฺถ ปาจิตฺติยํ, กุลทูสนปริโภคตฺถาย ทุกฺกฏมฺปิฯ กปฺปิเยน เตสํเยว ทฺวินฺนมตฺถาย ทุกฺกฏํฯ ปริโภคตฺถาย เจตฺถ กปฺปิยโวหาเรน สิญฺจาปเน อนาปตฺติฯ อาปตฺติฏฺฐาเน ปน ธาราวจฺเฉทวเสน ปโยคพหุลตาย อาปตฺติพหุลตา เวทิตพฺพาฯ

กุลทูสนตฺถาย โอจินเน ปุปฺผคณนาย ทุกฺกฏปาจิตฺติยานิ อญฺญตฺถ ปาจิตฺติยาเนวฯ พหูนิ ปน ปุปฺผานิ เอกปโยเคน โอจินนฺโต ปโยควเสน กาเรตพฺโพฯ โอจินาปเน กุลทูสนตฺถาย สกึ อาณตฺโต พหุมฺปิ โอจินติ, เอกเมว สปาจิตฺติยทุกฺกฏํ, อญฺญตฺร ปาจิตฺติยเมวฯ

คนฺถนาทีสุ สพฺพาปิ ฉ ปุปฺผวิกติโย เวทิตพฺพา – คนฺถิมํ, โคปฺผิมํ, เวธิมํ, เวฐิมํ, ปูริมํ, วายิมนฺติฯ ตตฺถ **“คนฺถิมํ”** นาม สทณฺฑเกสุ วา อุปฺปลปทุมาทีสุ อเญฺญสุ วา ทีฆวเณฺฏสุ ปุเปฺผสุ ทฏฺฐพฺพํฯ ทณฺฑเกน ทณฺฑกํ วเณฺฏน วา วณฺฏํ คเนฺถตฺวา กตเมว หิ คนฺถิมํฯ ตํ ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุนิยา วา กาตุมฺปิ อกปฺปิยวจเนน การาเปตุมฺปิ น วฏฺฏติฯ เอวํ ชาน, เอวํ กเต โสเภยฺย, ยถา เอตานิ ปุปฺผานิ น วิกิริยนฺติ ตถา กโรหีติอาทินา ปน กปฺปิยวจเนน กาเรตุํ วฏฺฏติฯ

“โคปฺผิมํ” นาม สุเตฺตน วา วากาทีหิ วา วสฺสิกปุปฺผาทีนํ เอกโตวณฺฏิกอุภโตวณฺฏิกมาลาวเสน โคปฺผนํ, วากํ วา รชฺชุํ วา ทิคุณํ กตฺวา ตตฺถ อวณฺฏกานิ นีปปุปฺผาทีนิ ปเวเสตฺวา ปฏิปาฏิยา พนฺธนฺติ, เอตมฺปิ โคปฺผิมเมวฯ สพฺพํ ปุริมนเยเนว น วฏฺฏติฯ

“เวธิมํ” นาม สวณฺฏกานิ วสฺสิกปุปฺผาทีนิ วเณฺฏสุ, อวณฺฏกานิ วา วกุลปุปฺผาทีนิ อโนฺตฉิเทฺท สูจิตาลหีราทีหิ วินิวิชฺฌิตฺวา อาวุนนฺติ, เอตํ เวธิมํ นาม, ตมฺปิ ปุริมนเยเนว น วฏฺฏติฯ เกจิ ปน กทลิกฺขนฺธมฺหิ กณฺฏเก วา ตาลหีราทีนิ วา ปเวเสตฺวา ตตฺถ ปุปฺผานิ วิชฺฌิตฺวา

ฐเปนฺติ, เกจิ กณฺฏกสาขาสุ, เกจิ ปุปฺผจฺฉตฺตปุปฺผกูฏาคารกรณตฺถํ ฉเตฺต จ ภิตฺติยญฺจ ปเวเสตฺวา ฐปิตกณฺฏเกสุ, เกจิ ธมฺมาสนวิตาเน พทฺธกณฺฏเกสุ, เกจิ กณิการปุปฺผาทีนิ สลากาหิ วิชฺฌนฺติ, ฉตฺตาธิฉตฺตํ วิย จ กโรนฺติ, ตํ อติโอฬาริกเมว ฯ ปุปฺผวิชฺฌนตฺถํ ปน ธมฺมาสนวิตาเน กณฺฏกมฺปิ พนฺธิตุํ กณฺฏกาทีหิ วา เอกปุปฺผมฺปิ วิชฺฌิตุํ ปุปฺผเยว วา ปุปฺผํ ปเวเสตุํ น วฏฺฏติฯ ชาลวิตานเวทิก-นาคทนฺตก ปุปฺผปฏิจฺฉกตาลปณฺณคุฬิกาทีนํ ปน ฉิทฺทสุ อโสกปิณฺฑิยา วา อนฺตเรสุ ปุปฺผานิ ปเวเสตุํ น โทโสฯ เอตํ เวธิมํ นาม น โหติฯ ธมฺมรชฺชุยมฺปิ เอเสว นโยฯ

“**เวฐิมํ**” นาม ปุปฺผทามปุปฺผหตฺถเกสุ ทฏฺฐพฺพํฯ เกจิ หิ มตฺถกทามํ กโรนฺตา เหฏฺฐา ฆฏกาการํ ทเสฺสตุํ ปุปฺผหิ เวเฐนฺติ, เกจิ อฏฺฐฏฺฐ วา ทส ทส วา อุปฺปลปุปฺผาทีนิ สุตฺเตน วา วาเกน วา ทณฺฑเกสุ พนฺธิตฺวา อุปฺปลหตฺถเก วา ปทุมหตฺถเก วา กโรนฺติ, ตํ สพฺพํ ปุริมนเยเนว น วฏฺฏติฯ สามเณเรหิ อุปฺปาเฏตฺวา ถเล ฐปิตอุปฺปลาทีนิ กาสาเวน ภณฺฑิกมฺปิ พนฺธิตุํ น วฏฺฏติฯ เตสํเยว ปน วาเกน วา ทณฺฑเกน วา พนฺธิตุํ อํสภณฺฑิกํ วา กาตุํ วฏฺฏติฯ อํสภณฺฑิกา นาม ขเนฺธ ฐปิตกาสาวสฺส อุโภ อเนฺต อาหริตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา ตสฺมึ ปสิพฺพเก วิย ปุปฺผานิ ปกฺขิปนฺติ, อยํ วุจฺจติ อํสภณฺฑิกา, เอตํ กาตุํ วฏฺฏติฯ ทณฺฑเกหิ ปทุมินิปณฺณํ วิชฺฌิตฺวา อุปฺปลาทีนิ ปเณฺณน เวเฐตฺวา คณฺหนฺติ, ตตฺราปิ ปุปฺผานํ อุปริ ปทุมินิปณฺณเมว พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ เหฏฺฐา ทณฺฑกํ ปน พนฺธิตุํ น วฏฺฏติฯ

“**ปูริมํ**” นาม มาลาคุเณ จ ปุปฺผปเฏ จ ทฏฺฐพฺพํฯ โย หิ มาลาคุเณน เจติยํ วา โพธึ วา เวทิกํ วา ปริกฺขิปโนฺต ปุน อาเนตฺวา ปูริมฐานํ อติกฺกาเมติ, เอตฺตาวตาปิ ปูริมํ นาม โหติฯ โก ปน วาโท อเนกกฺขตฺตุํ ปริกฺขิปนฺตสฺส, นาคทนฺต-กนฺตเรหิ ปเวเสตฺวา หรโนฺต โอลมฺพกํ กตฺวา ปุน นาคทนฺตกํ ปริกฺขิปติ, เอตมฺปิ ปูริมํ นามฯ นาคทนฺตเก ปน ปุปฺผวลยํ ปเวเสตุํ วฏฺฏติฯ มาลาคุเณหิ ปุปฺผปฏํ กโรนฺติฯ ตตฺราปิ เอกเมว มาลาคุณํ หริตุํ วฏฺฏติฯ ปุน ปจฺจาหรโต ปูริมเมว โหติ, ตํ สพฺพํ ปุริมนเยเนว น วฏฺฏติฯ มาลาคุเณหิ ปน พหูหิปิ กตํ ปุปฺผทามํ ลภิตฺวา อาสนมตฺถกาทีสุ พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ อติทีฆํ ปน มาลาคุณํ เอกวารํ หริตฺวา วา ปริกฺขิปิตฺวา วา ปุน อญฺญสฺส ภิกฺขุโน ทาตุํ วฏฺฏติฯ เตนาปิ ตเถว กาตุํ วฏฺฏติฯ

“**วายิมํ**” นาม ปุปฺผชาลปุปฺผปฏปุปฺผรูเปสุ ทฏฺฐพฺพํฯ เจติเยสุ ปุปฺผชาลํ กโรนฺตสฺส เอกเมกมฺหิ ชาลจฺฉิทฺเท ทุกฺกฏํฯ ภิตฺติจฺฉตฺตโพธิตฺถมฺภาทีสุปิ เอเสว นโยฯ ปุปฺผปฏํ ปน ปเรหิ ปูริตมฺปิ วายิตุํ น ลพฺภติฯ โคปฺผิมปุปฺเผหเว หตฺถิอสฺสาทิรูปกานิ กโรนฺติ, ตานิปิ วายิมฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติฯ ปุริมนเยเนว สพฺพํ น วฏฺฏติฯ อเญฺญหิ กตปริเจฺฉเท ปน ปุปฺผานิ ฐเปเนฺตน หตฺถิอสฺสาทิรูปกมฺปิ กาตุํ วฏฺฏติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน กลมฺพเกน อฑฺฒจนฺทเกน จ สทฺธึ อฏฺฐ ปุปฺผวิกติโย วุตฺตาฯ ตตฺถ **กลมฺพโก**ติ อฑฺฒจนฺทกนฺตเร ฆฏิกทามโอลมฺพโก วุโตฺตฯ “**อฑฺฒจนฺทโก**”ติ อฑฺฒจนฺทากาเรน มาลาคุณปริเกฺขโปฯ ตทุภยมฺปิ ปูริเมเยว ปวิฏฺฐํฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน “เทฺว ตโย มาลาคุเณ เอกโต กตฺวา ปุปฺผทามกรณมฺปิ วายิมํเยวา”ติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ อิธ ปูริมฏฺฐาเนเยว ปวิฏฺฐํ, น เกวลญฺจ ปุปฺผคุฬทามเมว ปิฏฺฐมยทามมฺปิ เคณฺฑุกปุปฺผทามมฺปิ กุรุนฺทิยํ วุตฺตํ, ขรปตฺตทามมฺปิ สิกฺขาปทสฺส สาธารณตฺตา ภิกฺขูนมฺปิ ภิกฺขุนีนมฺปิ เนว กาตุํ น การาเปตุํ วฏฺฏติฯ ปูชานิมิตฺตํ ปน กปฺปิยวจนํ สพฺพตฺถ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ปริยาย โอภาสนิมิตฺตกมฺมานิ วฏฺฏนฺติเยวฯ

ตุวเฏฺฏนฺตีติ นิปชฺชนฺติฯ **ลาเสนฺตี**ติ ปีติยา อุปฺปิลวมานา วิย อุฏฺฐหิตฺวา ลาสิยนาฏกํ นาเฏนฺติ, เรจกํ เทนฺติฯ **นจฺจนฺติยาปิ นจฺจนฺตี**ติ ยทา นาฏกิตฺถี นจฺจติ, ตทา เตปิ ตสฺสา ปุร

โต วา ปจฺฉโต วา คจฺฉนฺตา นจฺจนฺติฯ **นจฺจนฺติยาปิ คายนฺตี**ติ ยทา สา นจฺจติ, ตทา นจฺจา นุรูปํ คายนฺติฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **อฏฺฐปเทปิ กีฬนฺตี**ติ อฏฺฐปทผลเก ชูตํ กีฬนฺติฯ ตถา **ทสปเท, อากาเสปี**ติ อฏฺฐปททสปเทสุ วิย อากาเสเยว กีฬนฺติฯ **ปริหารปเถปี**ติ ภูมิยํ นา นาปถมณฺฑลํ กตฺวา ตตฺถ ปริหริตพฺพปถํ ปริหรนฺตา กีฬนฺติฯ **สนฺติกายปิ กีฬนฺตี**ติ สนฺติ กกีฬาย กีฬนฺติ, เอกชฺฌํ ฐปิตา สาริโย วา ปาสาณสกฺขราโย วา อจาเลนฺตา นเขเนว อปเนนฺ ติ จ อุปเนนฺติ จ, สเจ ตตฺถ กาจิ จลติ, ปราชโย โหติฯ **ขลิกายา**ติ ชูตผลเก ปาสกกีฬาย กีฬนฺติฯ **ฆฏิกายา**ติ ฆฏิกา วุจฺจติ ทณฺฑกกีฬา, ตาย กีฬนฺติฯ ทีฆทณฺฑเกน รสฺสทณฺฑกํ ปหรนฺตา วิจรนฺติฯ

สลากหเตฺถนาติ ลาขาย วา มญฺชฏฺฐิยา วา ปิฏฺฐอุทเก วา สลากหตฺถํ เตเมตฺวา ‘‘กึ โหตู’’ติ ภูมิยํ วา ภิตฺติยํ วา ตํ ปหริตฺวา หตฺถิอสฺสาทีรูปานิ ทเสฺสนฺตา กีฬนฺติฯ **อเกฺขนา**ติ คุเฬนฯ **ปงฺคจีเรนา**ติ ปงฺคจีรํ วุจฺจติ ปณฺณนาฬิกา, ตํ ธมนฺตา กีฬนฺติฯ **วงฺกเกนา**ติ คามทา รกานํ กีฬนเกน ขุทฺทกนงฺคเลนฯ **โมกฺขจิกายา**ติ โมกฺขจิกา วุจฺจติ สมฺปริวตฺตกกีฬา, อากา เส วา ทณฺฑํ คเหตฺวา, ภูมิยํ วา สีสํ ฐเปตฺวา เหฏฺฐุปริยภาเวน ปริวตฺตนฺตา กีฬนฺตีติ อโตฺถฯ **จิงฺคุลเกนา**ติ จิงฺคุลกํ วุจฺจติ ตาลปณฺณาทีหิ กตํ วาตปฺปหาเรน ปริพฺภมนจกฺกํ, เตน กีฬนฺ ติฯ **ปตฺตาฬฺหเกนา**ติ ปตฺตาฬฺหกํ วุจฺจติ ปณฺณนาฬิ, ตาย วาลิกาทีนิ มินนฺตา กีฬนฺติฯ **รถ เกนา**ติ ขุทฺทกรเถนฯ **ธนุเกนา**ติ ขุทฺทกธนุนาฯ

อกฺขริกายาติ อกฺขริกา วุจฺจติ อากาเส วา ปิฏฺฐิยํ วา อกฺขรชานนกีฬา, ตาย กีฬนฺติฯ **มเนสิกายา**ติ มเนสิกา วุจฺจติ มนสา จินฺติตชานนกีฬา, ตาย กีฬนฺติฯ **ยถาวเชฺชนา**ติ ยถา วชฺชํ วุจฺจติ กาณกุณิกขญฺชาทีนํ ยํ ยํ วชฺชํ ตํ ตํ ปโยเชตฺวา ทสฺสนกีฬา ตาย กีฬนฺติ, เวลมฺภ กา วิยฯ **หตฺถิสฺมิมฺปิ สิกฺขนฺตี**ติ หตฺถินิมิตฺตํ ยํ สิปฺปํ สิกฺขิตพฺพํ, ตํ สิกฺขนฺติฯ เอเสว นโย อสฺ สาทีสุฯ **ธาวนฺติปี**ติ ปรมฺมุขา คจฺฉนฺตา ธาวนฺติฯ **อาธาวนฺติปี**ติ ยตฺตกํ ธาวนฺติ, ตตฺตกเมว อภิมุขา ปุน อาคจฺฉนฺตา อาธาวนฺติฯ **นิพฺพุชฺฌนฺตี**ติ มลฺลยุทฺธํ กโรนฺติฯ **นลาฏิกมฺปิ เทนฺ ตี**ติ ‘‘สาธุ, สาธุ, ภคินี’’ติ อตฺตโน นลาเฏ องฺคุลึ ฐเปตฺวา ตสฺสา นลาเฏ ฐเปนฺติฯ **วิวิธมฺปิ อนาจารํ อาจรนฺตี**ติ อญฺญมฺปิ ปาฬิยํ อนาคตํ มุขฑิณฺฑิมาทิวิวิธํ อนาจารํ อาจรนฺติฯ

๔๓๒. **ปาสาทิเกนา**ติ ปสาทาวเหน, สารุเปฺปน สมณานุจฺฉวิเกนฯ **อภิกฺกเนฺตนา**ติ คมเนนฯ **ปฏิกฺกเนฺตนา**ติ นิวตฺตเนนฯ **อาโลกิเตนา**ติ ปุรโต ทสฺสเนนฯ **วิโลกิเตนา**ติ อิโต จิโต จ ทสฺสเนนฯ **สมิญฺชิเตนา**ติ ปพฺพสโงฺกจเนนฯ **ปสาริเตนา**ติ เตสํเยว ปสารเณนฯ สพฺพตฺถ อิตฺถมฺภูตาขฺยานเตฺถ กรณวจนํ, สติสมฺปชญฺญหิ อภิสงฺขตตฺตา ปาสาทิก อภิกฺ กนฺต-ปฏิกฺกนฺต-อาโลกิต-วิโลกิต-สมิญฺชิต-ปสาริโต หุตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **โอกฺขิตฺตจกฺขู**ติ เหฏฺฐา-ขิตฺตจกฺขุ ฯ **อิริยาปถสมฺปโนฺน**ติ ตาย ปาสาทิกอภิกฺกนฺตาทิตาย สมฺปนฺนอิริยาป โถฯ

กฺวายนฺติ โก อยํฯ **อพลพโล วิยา**ติ อพโล กิร โพโนฺท วุจฺจติ, อติสยเตฺถ จ อิทํ อา เมฑิตํ, ตสฺมา อติโพโนฺท วิยาติ วุตฺตํ โหติฯ **มนฺทมโนฺท**ติ อภิกฺกนฺตาทีนํ อนุทฺธตตาย อติ มโนฺทฯ อติสโณฺหติ เอวํ คุณเมว โทสโต ทเสฺสนฺติฯ **ภากุฏิกภากุฏิโก วิยา**ติ โอกฺขิตฺต จกฺขุตาย ภกุฏึ กตฺวา สงฺกุฏิตมุโข กุปิโต วิย วิจรตีติ มญฺญมานา วทนฺติฯ **สโณฺหา**ติ นิปุณา, ‘‘อมฺม ตาต ภคินี’’ติ เอวํ อุปาสกชนํ ยุตฺตฏฺฐาเน อุปเนตุํ เฉกา, น ยถา อยํ; เอวํ อพลพโล วิ ยาติ อธิปฺปาโยฯ **สขิลา**ติ สาขเลฺยน ยุตฺตาฯ **สุขสมฺภาสา**ติ อิทํ ปุริมสฺส การณวจนํฯ เยส ญฺหิ สุขสมฺภาสา สโมฺมทนียกถา เนลา โหติ กณฺณสุขา, เต สขิลาติ วุจฺจนฺติฯ เตนาหํสุ –

‘‘สขิลา สุขสมฺภาสา’’ติฯ อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย – อมฺหากํ อยฺยา อุปาสเก ทิสฺวา มธุรํ สโมฺม ทนียํ กถํ กเถนฺติ, ตสฺมา สขิลา สุขสมฺภาสา, น ยถา อยํ; เอวํ มนฺทมนฺทา วิยาติฯ **มิหิตปุพฺพงฺคมา**ติ มิหิตํ ปุพฺพงฺคมํ เอเตสํ วจนสฺสาติ มิหิตปุพฺพงฺคมา, ปฐมํ สิตํ กตฺวา ปจฺฉา วทนฺตีติ อโตฺถฯ **เอหิสฺวาคตวาทิโน**ติ อุปาสกํ ทิสฺวา ‘‘เอหิ สฺวาคตํ ตวา’’ติ เอวํวาทิโน, น ยถา อยํ; เอวํ สงฺกุฎิตมุขตาย ภากุฎิกภากุฎิกา วิย เอวํ มิหิตปุพฺพงฺคมาทิตาย อภากุฎิกภาวํ อตฺถ โต ทเสฺสตฺวา ปุน สรูเปนปิ ทเสฺสโนฺต อาหํสุ – **‘‘อภากุฎิกา อุตฺตานมุขา ปุพฺพภาสิโน’’**ติฯ อุปฺปฎิปาฎิยา วา ติณฺณมฺปิ อาการานํ อภาวทสฺสนเมตนฺติ เวทิตพฺพํฯ กถํ? เอตฺถ หิ **‘‘อภากุฎิกา’’**ติ อิมินา ภากุฎิกภากุฎิกาการสฺส อภาโว ทสฺสิโตฯ **‘‘อุตฺตานมุขา’’**ติ อิมินา มนฺทมนฺทาการสฺส, เย หิ จกฺขูนิ อุมฺมิเลตฺวา อาโลกเนน อุตฺตานมุขา โหนฺติ, น เต มนฺทมนฺทาฯ **ปุพฺพภาสิโน**ติ อิมินา อพลพลาการสฺส อภาโว ทสฺสิโต, เย หิ อาภาสนกุสลตาย ‘‘อมฺม ตาตา’’ติ ปฐมตรํ อาภาสนฺติ, น เต อพลพลาติฯ

เอหิ, ภเนฺต, ฆรํ คมิสฺสามาติ โส กิร อุปาสโก ‘‘น โข, อาวุโส, ปิโณฺฑ ลพฺภตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุมฺหากํ ภิกฺขูหิเยว เอตํ กตํ , สกลมฺปิ คามํ วิจรนฺตา น ลจฺฉถา’’ติ วตฺวา ปิณฺฑปาตํ ทาตุกาโม ‘‘เอหิ, ภเนฺต, ฆรํ คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ กึ ปนายํ ปยุตฺตวาจา โหติ, น โหตีติ? น โหติฯ ปุจฺฉิตปโญฺห นามายํ กเถตุํ วฎฺฎติฯ ตสฺมา อิทานิ เจปิ ปุพฺพเณฺห วา สายเณฺห วา อนฺตรฆรํ ปวิฎฺฐํ ภิกฺขุํ โกจิ ปุเจฺฉยฺย – ‘‘กสฺมา, ภเนฺต, จรถา’’ติ? เยนเตฺถน จรติ, ตํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘ลทฺธํ น ลทฺธ’’นฺติ วุเตฺต สเจ น ลทฺธํ, ‘‘น ลทฺธ’’นฺติ วตฺวา ยํ โส เทติ, ตํ คเหตุํ วฎฺฎติฯ

ทุโฎฺฐติ น ปสาทาทีนํ วินาเสน ทุโฎฺฐ, ปุคฺคลวเสน ทุโฎฺฐฯ **ทานปถานี**ติ ทานานิเยว วุจฺจนฺติฯ อถ วา **ทานปถานี**ติ ทานนิพทฺธานิ ทานวตฺตานีติ วุตฺตํ โหติฯ **อุปจฺฉินฺนานี**ติ ทายเกหิ อุปจฺฉินฺนานิ, น เต ตานิ เอตรหิ เทนฺติฯ **ริญฺจนฺตี**ติ วิสุํ โหนฺติ นานา โหนฺติ, ปกฺกมนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **สณฺฐเหยฺยา**ติ สมฺมา ติเฎฺฐยฺย, เปสลานํ ภิกฺขูนํ ปติฎฺฐา ภเวยฺยฯ

เอวมาวุโสติ โข โส ภิกฺขุ สทฺธสฺส ปสนฺนสฺส อุปาสกสฺส สาสนํ สมฺปฎิจฺฉิฯ เอวรูปํ กิร สาสนํ กปฺปิยํ หริตุํ วฎฺฎติ, ตสฺมา ‘‘มม วจเนน ภควโต ปาเท วนฺทถา’’ติ วา ‘‘เจติยํ ปฎิมํ โพธึ สงฺฆเตฺถรํ วนฺทถา’’ติ วา ‘‘เจติเย คนฺธปูชํ กโรถ, ปุปฺผปูชํ กโรถา’’ติ วา ‘‘ภิกฺขู สนฺนิปาเตถ, ทานํ ทสฺสาม , ธมฺมํ โสสฺสามาติ วา อีทิเสสุ สาสเนสุ กุกฺกุจฺจํ น กาตพฺพํฯ กปฺปิยสาสนานิ เอตานิ น คิหีนํ คิหิกมฺมปฎิสํยุตฺตานีติฯ **กุโต จ ตฺวํ, ภิกฺขุ, อาคจฺฉสี**ติ นิสิโนฺน โส ภิกฺขุ น อาคจฺฉติ อตฺถโต ปน อาคโต โหติ; เอวํ สเนฺตปิ วตฺตมานสมีเป วตฺตมานวจนํ ลพฺภติ, ตสฺมา น โทโสฯ ปริโยสาเน ‘‘ตโต อหํ ภควา อาคจฺฉามี’’ติ เอตฺถาปิ วจเน เอเสว นโยฯ

๔๓๓. **ปฐมํ อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู โจเทตพฺพา**ติ ‘‘มยํ ตุเมฺห วตฺตุกามา’’ติ โอกาสํ กาเรตฺวา วตฺถุนา จ อาปตฺติยา จ โจเทตพฺพาฯ โจเทตฺวา ยํ น สรนฺติ, ตํ สาเรตพฺพาฯ สเจ วตฺถุญฺจ อาปตฺติญฺจ ปฎิชานนฺติ, อาปตฺติเมว วา ปฎิชานนฺติ, น วตฺถุํ, อาปตฺตึ โรเปตพฺพาฯ อถ วตฺถุเมว ปฎิชานนฺติ, นาปตฺตึ; เอวมฺปิ ‘‘อิมสฺมึ วตฺถุสฺมึ อยํ นาม อาปตฺตี’’ติ โรเปตพฺพา เอวฯ ยทิ เนว วตฺถุํ, นาปตฺตึ ปฎิชานนฺติ, อาปตฺตึ น โรเปตพฺพา อยเมตฺถ วินิจฺฉโยฯ ยถาปฎิญฺญาย ปน อาปตฺตึ โรเปตฺวา; เอวํ ปพฺพาชนียกมฺมํ กาตพฺพนฺติ ทเสฺสโนฺต **‘‘พฺยเตฺตน ภิกฺขุนา’’**ติอาทิมาห, ตํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

เอวํ ปพฺพาชนียกมฺมกเตน ภิกฺขุนา ยสฺมึ วิหาเร วสเนฺตน ยสฺมึ คาเม กุลทูสกกมฺมํ กตํ โหติ, ตสฺมึ วิหาเร วา ตสฺมึ คาเม วา น วสิตพฺพํฯ ตสฺมึ วิหาเร วสเนฺตน สามนฺตคาเมปิ ปิณฺฑาย น จริตพฺพํฯ สามนฺตวิหาเรปิ วสเนฺตน ตสฺมึ คาเม ปิณฺฑาย น จริตพฺพํฯ **อุปติสฺส**

เตฺถโร ปน ‘‘ภเนฺต นครํ นาม มหนฺตํ ทฺวาทสโยชนิกมฺปิ โหตี’’ติ อเนฺตวาสิเกหิ วุโตฺต ‘‘ยสฺสา วีถิยา กุลทูสกกมฺมํ กตํ ตเตฺถว วาริต’’นฺติ อาหฯ ตโต ‘‘วีถิปิ มหตี นครปฺปมาณาว โหตี’’ติ วุโตฺต ‘‘ยสฺสา ฆรปฏิปาฏิยา’’ติ อาห, ‘‘ฆรปฏิปาฏีปิ วีถิปฺปมาณาว โหตี’’ติ วุโตฺต อิโต จิโต จ สตฺต ฆรานิ วาริตานี’’ติ อาหฯ ตํ ปน สพฺพํ เถรสฺส มโนรถมเตฺตเมวฯ สเจปิ วิหาโร ติโยชนปรโม โหติ ทฺวาทสโยชนปรมญฺจ นครํ, เนว วิหาเร วสิตุํ ลพฺภติ, น นคเร จริตุนฺติฯ

๔๓๕. เต สเงฺฆน ปพฺพาชนียกมฺมกตาติ กถํ สโงฺฆ เตสํ กมฺมํ อกาสิ? น คนฺตฺวาว อโชฺฌตฺถริตฺวา อกาสิ, อถ โข กุเลหิ นิมเนฺตตฺวา สงฺฆภเตฺตสุ กยิรมาเนสุ ตสฺมิํ ตสฺมิํ ฐาเน เถรา สมณปฏิปทํ กเถตฺวา ‘‘อยํ สมโณ, อยํ อสฺสมโณ’’ติ มนุเสฺส สญฺญาเปตฺวา เอกํ เทฺว ภิกฺขู สีมํ ปเว เสตฺวา เอเตเนวุปาเยน สเพฺพสํ ปพฺพาชนียกมฺมํ อกํสูติฯ เอวํ ปพฺพาชนียกมฺมกตสฺส จ อฏฺฐารส วตฺตานิ ปูเรตฺวา ยาจนฺตสฺส กมฺมํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตพฺพํฯ ปฏิปฺปสฺสทฺธกเมฺมนาปิ จ เตน เยสุ กุเลสุ ปุเพฺพ กุลทูสกกมฺมํ กตํ, ตโต ปจฺจยา น คเหตพฺพา, อาสวกฺขยปฺปเตฺตนาปิ น คเหตพฺพา, อกปฺปิยาว โหนฺติฯ ‘‘กสฺมา น คณฺหถา’’ติ ปุจฺฉิเตน ‘‘ปุเพฺพ เอวํ กตตฺตา’’ติ วุเตฺต, สเจ วทนฺติ ‘‘น มยํ เตน การเณน เทม อิทานิ สีลวนฺตตาย เทมา’’ติ คเหตพฺพาฯ ปกติยา ทานฏฺฐาเนเยว กุลทูสกกมฺมํ กตํ โหติฯ ตโต ปกติทานเมว คเหตุํ วฏฺฏติ, ยํ วเฑฺฒตฺวา เทนฺติ, ตํ น วฏฺฏติฯ

น สมฺมา วตฺตนฺตีติ เต ปน อสฺสชิปุนพฺพสุกา อฏฺฐารสสุ วเตฺตสุ สมฺมา น วตฺตนฺติฯ **น โลมํ ปาเตนฺตี**ติ อนุโลมปฏิปทํ อปฺปฏิปชฺชนตาย น ปนฺนโลมา โหนฺติฯ **น เนตฺถารํ วตฺตนฺตี**ติ อตฺตโน นิตฺถรณมคฺคํ น ปฏิปชฺชนฺติ ฯ **น ภิกฺขู ขมาเปนฺตี**ติ ‘‘ทุกฺกฏํ, ภเนฺต, อเมฺหหิ, น ปุน เอวํ กริสฺสาม, ขมถ อมฺหาก’’นฺติ เอวํ ภิกฺขูนํ ขมาปนํ น กโรนฺติฯ **อโกฺกสนฺตี**ติ การกสงฺฆํ ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อโกฺกสนฺติฯ **ปริภาสนฺตี**ติ ภยํ เนสํ ทเสฺสนฺติฯ **ฉนฺทคามิตา…เป.… ภยคามิตา ปาเปนฺตี**ติ เอเต ฉนฺทคามิโน จ…เป.… ภยคามิโน จาติ เอวํ ฉนฺทคามิตายปิ…เป.… ภยคามิตายปิ ปาเปนฺติ, โยเชนฺตีติ อโตฺถฯ **ปกฺกมนฺตี**ติ เตสํ ปริวาเรสุ ปญฺจสุ สมณสเตสุ เอกเจฺจ ทิสา ปกฺกมนฺติฯ **วิพฺภมนฺตี**ติ เอกเจฺจ คิหี โหนฺติฯ **กถญฺหิ นาม อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู**ติ เอตฺถ ทฺวินฺนํ ปโมกฺขานํ วเสน สเพฺพปิ ‘‘อสฺสชิปุนพฺพสุกา’’ติ วุตฺตาฯ

๔๓๖-๗. คามํ วาติ เอตฺถ นครมฺปิ คามคฺคหเณเนว คหิตํฯ เตนสฺส ปทภาชเน ‘‘คาโมปิ นิคโมปิ นครมฺปิ คาโม เจว นิคโม จา’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ อปาการปริเกฺขโป สอาปโณ **นิคโม**ติ เวทิตโพฺพฯ

กุลานิ ทูเสตีติ **กุลทูสโก**ฯ ทูเสโนฺต จ น อสุจิกทฺทมาทีหิ ทูเสติ, อถ โข อตฺตโน ทุปฺปฏิปตฺติยา เตสํ ปสาทํ วินาเสติฯ เตเนวสฺส ปทภาชเน ‘‘ปุเปฺผน วา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ โย หริตฺวา วา หราเปตฺวา วา ปโกฺกสิตฺวา วา ปโกฺกสาเปตฺวา วา สยํ วา อุปคตานํ ยํกิญฺจิ อตฺตโน สนฺตกํ ปุปฺผํ กุลสงฺคหตฺถาย เทติ, ทุกฺกฏํฯ ปรสนฺตกํ เทติ, ทุกฺกฏเมวฯ เถยฺยจิเตฺตน เทติ, ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ เอเสว นโย สงฺฆิเกปิฯ อยํ ปน วิเสโส, เสนาสนตฺถาย นิยามิตํ อิสฺสรวตาย ททโต ถุลฺลจฺจยํฯ

ปุปฺผํ นาม กสฺส ทาตุํ วฏฺฏติ, กสฺส น วฏฺฏตีติ? มาตาปิตูนฺนํ ตาว หริตฺวาปิ หราเปตฺวาปิ ปโกฺกสิตฺวาปิ ปโกฺกสาเปตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏติ, เสสญาตกานํ ปโกฺกสาเปตฺวาวฯ ตญฺจ โข วตฺถุปูชนตฺถาย, มณฺฑนตฺถาย ปน สิวลิงฺคาทิปูชนตฺถาย วา กสฺสจิปิ ทาตุํ น วฏฺฏติฯ มาตาปิ

ตูนญฺจ หราเปนฺตน ญาติสามเณเรเหว หราเปตพฺพํฯ อิตเร ปน ยทิ สยเมว อิจฺฉนฺติ, วฏฺฏติฯ สมฺมเตน ปุปฺผภาชเกน ภาชนกาเล สมฺปตฺตานํ สามเณรานํ อุปฑฺฒภาคํ ทาตุํ วฏฺฏติฯ **กุรุนฺทิยํ** สมฺปตฺตคิหีนํ อุปฑฺฒภาคํฯ **มหาปจฺจริยํ** ''จูฬกํ ทาตุํ วฏฺฏตี''ติ วุตฺตํฯ อสมฺมเตน อปโลเกตฺวา ทาตพฺพํฯ

อาจริยุปชฺฌาเยสุ สคารวา สามเณรา พหูนิ ปุปฺผานิ อาหริตฺวา ราสึ กตฺวา ฐเปนฺติ, เถรา ปาโตว สมฺปตฺตานํ สทฺธิวิหาริกาทีนํ อุปาสกานํ วา ''ตฺวํ อิทํ คณฺห, ตฺวํ อิทํ คณฺหา''ติ เทนฺติ, ปุปฺผทานํ นาม น โหติฯ ''เจติยํ ปูเชสฺสามา''ติ คเหตฺวา คจฺฉนฺตาปิ ปูชํ กโรนฺตาปิ ตตฺถ ตตฺถ สมฺปตฺตานํ เจติยปูชนตฺถาย เทนฺติ, เอตมฺปิ ปุปฺผทานํ นาม น โหติฯ อุปาสเก อกฺกปุปฺผาทีหิ ปูเชนฺเต ทิสฺวา ''วิหาเร กณิการปุปฺผาทีนิ อตฺถิ, อุปาสกา ตานิ คเหตฺวา ปูเชถา''ติ วตฺตุมฺปิ วฏฺฏติฯ ภิกฺขู ปุปฺผปูชํ กตฺวา ทิวาตรํ คามํ ปวิฏฺเฐ ''กึ, ภนฺเต, อติทิวา ปวิฏฺฐตฺถา''ติ ปุจฺฉนฺติ, ''วิหาเร พหูนิ ปุปฺผานิ ปูชํ อกริมฺหา''ติ วทนฺติฯ มนุสฺสา ''พหูนิ กิร วิหาเร ปุปฺผานี''ติ ปุนทิวเส ปหูตํ ขาทนียํ โภชนียํ คเหตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ปุปฺผปูชญฺจ กโรนฺติ, ทานญฺจ เทนฺติ, วฏฺฏติฯ มนุสฺสา ''มยํ, ภนฺเต, อสุกทิวสํ นาม ปูเชสฺสามา''ติ ปุปฺผวารํ ยาจิตฺวา อนุญฺญาตทิวเส อาคจฺฉนฺติ, สามเณเรหิ จ ปเคว ปุปฺผานิ โอจินิตฺวา ฐปิตานิ โหนฺติ, เต รุกฺเขสุ ปุปฺผานิ อปสฺสนฺตา ''กุหึ, ภนฺเต, ปุปฺผานี''ติ วทนฺติ, สามเณเรหิ โอจินิตฺวา ฐปิตานิ ตุมฺเห ปน ปูเชตฺวา คจฺฉถ, สโงฺฆ อญฺญํ ทิวสํ ปูเชสฺสตีติฯ เต ปูเชตฺวา ทานํ ทตฺวา คจฺฉนฺติ, วฏฺฏติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน **กุรุนฺทิยญฺจ** ''เถรา สามเณเรหิ ทาเปตุํ น ลภนฺติฯ สเจ สยเมว ตานิ ปุปฺผานิ เตสํ เทนฺติ, วฏฺฏติฯ เถเรหิ ปน 'สามเณเรหิ โอจินิตฺวา ฐปิตานี'ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ สเจ ปน ปุปฺผวารํ ยาจิตฺวา อโนจิเตสุ ปุเปฺผสุ ยาคุภตฺตาทีนิ อาทาย อาคนฺตฺวา สามเณเร ''โอจินิตฺวา เทถา''ติ วทนฺติฯ ญาตกสามเณรานํเยว โอจินิตฺวา ทาตุํ วฏฺฏติฯ อญฺญาตเก อุกฺขิปิตฺวา รุกฺขสาขาย ฐเปนฺติ, น โอโรหิตฺวา ปลายิตพฺพํ, โอจินิตฺวา ทาตุํ วฏฺฏติฯ สเจ ปน โกจิ ธมฺมกถิโก ''พหูนิ อุปาสกา วิหาเร ปุปฺผานิ ยาคุภตฺตาทีนิ อาทาย คนฺตฺวา ปุปฺผปูชํ กโรถา''ติ วทติ, ตเสฺสว น กปฺปตีติ **มหาปจฺจริยญฺจ กุรุนฺทิยญฺจ** วุตฺตํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน ''เอตํ อกปฺปิยํ น วฏฺฏตี''ติ อวิเสเสน วุตฺตํฯ

ผลมฺปิ อตฺตโน สนฺตกํ วุตฺตนเยเนว มาตาปิตูนํญฺจ เสสญาตกานญฺจ ทาตุํ วฏฺฏติฯ กุลสงฺคหตฺถาย ปน เทนฺตสฺส วุตฺตนเยเนว อตฺตโน สนฺตเก ปรสนฺตเก สงฺฆิเก เสนาสนตฺถาย นิยามิเต จ ทุกฺกฏาทีนิ เวทิตพฺพานิฯ อตฺตโน สนฺตกํเยว คิลานมนุสฺสานํ วา สมฺปตฺตอิสฺสรานํ วา ขีณปริพฺพยานํ วา ทาตุํ วฏฺฏติ, ผลทานํ น โหติฯ ผลภาชเกนาปิ สมฺมเตน สงฺฆสฺส ผลภาชนกาเล สมฺปตฺตมนุสฺสานํ อุปฑฺฒภาคํ ทาตุํ วฏฺฏติฯ อสมฺมเตน อปโลเกตฺวา ทาตพฺพํฯ สงฺฆาราเมปิ ผลปริเจฺฉเทน วา รุกฺขปริเจฺฉเทน วา กติกา กาตพฺพาฯ ตโต คิลานมนุสฺสานํ วา อเญฺญสํ วา ผลํ ยาจนฺตานํ ยถาปริเจฺฉเทน จตฺตาริ ปญฺจ ผลานิ ทาตพฺพานิฯ รุกฺขา วา ทเสฺสตพฺพา ''อิโต คเหตุํ ลพฺภตี''ติฯ ''อิม ผลานิ สุนฺทรานิ, อิโต คณฺหถา''ติ เอวํ ปน น วตฺตพฺพํฯ

จุเณฺณนาติ เอตฺถ อตฺตโน สนฺตกํ สิรีสจุณฺณํ วา อญฺญํ วา กสาวํ ยํกิญฺจิ กุลสงฺคหตฺถาย เทติ, ทุกฺกฏํฯ ปรสนฺตกาทีสุปิ วุตฺตนเยเนว วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ อยํ ปน วิเสโส – อิธ สงฺฆสฺส รกฺขิตโคปิตาปิ รุกฺขจฺฉลฺลิ ครุภณฺฑเมวฯ มตฺติกทนฺตกฏฺฐเวฬูสุปิ ครุภณฺฑูปคํ ญตฺวา จุเณฺณ วุตฺตนเยเนว วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ ปณฺณทานํ ปน เอตฺถ น อาคตํ, ตมฺปิ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ปรโตปิ ครุภณฺฑวินิจฺฉเย สพฺพํ วิตฺถาเรน วณฺณยิสฺสามฯ

เวชฺชิกาย วาติ เอตฺถ เวชฺชกมฺมวิธิ ตติยปาราชิกวณฺณนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

ชงฺฆเปสนิเกนาติ เอตฺถ **ชงฺฆเปสนิย**นฺติ คิหีนํ ทูเตยฺยสาสนหรณกมฺมํ วุจฺจติ, ตํ น กาตพฺพํฯ คิหีนญฺหิ สาสนํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตสฺส ปเท ปเท ทุกฺกฏํฯ ตํ กมฺมํ นิสฺสาย ลทฺธโภชนํ ภุญฺชนฺตสฺสาปิ อโชฺฌหาเร อโชฺฌหาเร ทุกฺกฏํฯ ปฐมํ สาสนํ อคฺคเหตฺวาปิ ปจฺฉา ‘‘อยํ ทานิ โส คาโม หนฺท ตํ สาสนํ อาโรเจมี’’ติ มคฺคา โอกฺกมนฺตสฺสาปิ ปเท ปเท ทุกฺกฏํฯ สาสนํ อาโรเจตฺวา ลทฺธโภชนํ ภุญฺชโต ปุริมนเยเนว ทุกฺกฏํฯ สาสนํ อคฺคเหตฺวา อาคเตน ปน ‘‘ภเนฺต ตสฺมิํ คาเม อิตฺถนฺนามสฺส กา ปวตฺตี’’ติ ปุจฺฉิยมาเนน กเถตุํ วฏฺฏติ, ปุจฺฉิตปเญฺห โทโส นตฺถิฯ ปญฺจนฺนํ ปน สหธมฺมิกานํ มาตาปิตูนํ ปณฺฑุปลาสสฺส อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกรสฺส จ สาสนํ หริตุํ วฏฺฏติ, คิหีนญฺจ ปุเพฺพ วุตฺตปฺปการํ กปฺปิยสาสนํฯ อิทญฺหิ ชงฺฆเปสนิยกมฺมํ นาม น โหติฯ อิเมหิ ปน อฏฺฐหิ กุลทูสกกเมฺมหิ อุปฺปนฺนปจฺจยา ปญฺจนฺนมฺปิ สหธมฺมิกานํ น กปฺปนฺติ, อภูตาโรจนรูปิยสํโวหาเรหิ อุปฺปนฺนปจฺจยสทิสาว โหนฺติฯ

ปาปา สมาจารา อสฺสาติ **ปาปสมาจาโร**ฯ เต ปน ยสฺมา มาลาวจฺฉโรปนาทโย อิธ อธิเปฺปตา, ตสฺมา ‘‘มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปี’’ติอาทินา นเยนสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ **ติโรกฺขา**ติ ปรมฺมุขาฯ **กุลานิ จ เตน ทุฏฺฐานี**ติ เอตฺถ ปน ยสฺมา ‘‘กุลานี’’ติ โวหารมตฺตเมตํ, อตฺถโต หิ มนุสฺสา เตน ทุฏฺฐา โหนฺติ, ตสฺมาสฺส ปทภาชเน ‘‘ปุเพฺพ สทฺธา หุตฺวา’’ติอาทิมาหฯ **ฉนฺทคามิโน**ติ ฉเนฺทน คจฺฉนฺตีติ ฉนฺทคามิโนฯ เอส นโย เสเสสุฯ **สมนุภาสิตโพฺพ ตสฺส ปฏินิสฺสคฺคายา**ติ เอตฺถ กุลทูสกกเมฺมน ทุกฺกฏเมวฯ ยํ ปน โส สงฺฆํ ปริภวิตฺวา ‘‘ฉนฺทคามิโน’’ติอาทิมาหฯ ตสฺส ปฏินิสฺสคฺคาย สมนุภาสนกมฺมํ กาตพฺพนฺติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีนิปิ ปฐมสงฺฆเภทสทิสาเนวาติฯ

กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิคมนวณฺณนา

๔๔๒. **อุทฺทิฏฺฐา โข...เป.... เอวเมตํ ธารยามี**ติ เอตฺถ ปฐมํ อาปตฺติ เอเตสนฺติ **ปฐมาปตฺติกา,** ปฐมํ วีติกฺกมกฺขเณเยว อาปชฺชิตพฺพาติ อโตฺถฯ อิตเร ปน ยถา ตติเย จตุเตฺถ จ ทิวเส โหตีติ ชโร ‘‘ตติยโก จตุตฺถโก’’ติ จ วุจฺจติ; เอวํ ยาวตติเย สมนุภาสนกเมฺม โหนฺตีติ **ยาวตติยกา**ติ เวทิตพฺพาฯ

ยาวตีหํ ชานํ ปฏิจฺฉาเทตีติ ยตฺตกานิ อหานิ ชานโนฺต ปฏิจฺฉาเทติ, ‘‘อหํ อิตฺถนฺนามํ อาปตฺติํ อาปโนฺน’’ติ สพฺรหฺมจารีนํ นาโรเจติฯ **ตาวตีห**นฺติ ตตฺตกานิ อหานิฯ **อกามา ปริวตฺถพฺพ**นฺติ น กาเมน, น วเสน, อถ โข อกาเมน อวเสน ปริวาสํ สมาทาย วตฺถพฺพํฯ **อุตฺตริฉารตฺต**นฺติ ปริวาสโต อุตฺตริ ฉ รตฺติโยฯ **ภิกฺขุมานตฺตายา**ติ ภิกฺขูนํ มานนภาวาย, อาราธนตฺถายาติ วุตฺตํ โหติฯ วีสติสโงฺฆ คโณ อสฺสาติ **วีสติคโณ ฯ ตตฺรา**ติ ยตฺร สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน วีสติคโณ ภิกฺขุสโงฺฆ อตฺถิ ตตฺรฯ **อเพฺภตโพฺพ**ติ อภิเอตโพฺพ สมฺปฏิจฺฉิตโพฺพ, อพฺภานกมฺมวเสน โอสาเรตโพฺพติ วุตฺตํ โหติ , อวฺหาตโพฺพติ วา อโตฺถฯ **อนพฺภิโต**ติ น อพฺภิโต, อสมฺปฏิจฺฉิโต, อกตพฺภานกโมฺมติ วุตฺตํ โหติ, อนวฺหาโตติ วา อโตฺถฯ **สามีจี**ติ อนุธมฺมตา, โลกุตฺตรธมฺมํ อนุคตา โอวาทานุสาสนี, สามีจิ ธมฺมตาติ วุตฺตํ โหติฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวาติฯ

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย

เตรสกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อนิยตกณฺฑํ

๑. ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๔๓. เตน สมเยน พุโทฺธ ภควาติ ปฐมอนิยตสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **กาลยุตฺตํ สมุลฺลปโนฺต**ติ กาลํ สลฺลเกฺขตฺวา ยทา น อโญฺญ โกจิ สมีเปน คจฺฉติ วา อาคจฺฉติ วา ตทา ตทนุรูปํ ‘‘กจฺจิ น อุกฺกณฺฐสิ, น กิลมสิ, น ฉาตาสี’’ติอาทิกํ เคหสฺสิตํ กถํ กเถโนฺตฯ **กาลยุตฺตํ ธมฺมํ ภณโนฺต**ติ กาลํ สลฺลเกฺขตฺวา ยทา อโญฺญ โกจิ สมีเปน คจฺฉติ วา อาคจฺฉติ วา ตทา ตทนุรูปํ ‘‘อุโปสถํ กเรยฺยาสิ, สลากภตฺตํ ทเทยฺยาสี’’ติอาทิกํ ธมฺมกถํ กเถโนฺตฯ

พหู ธีตโร จ ปุตฺตา จ อสฺสาติ **พหุปุตฺตา**ฯ ตสฺสา กิร ทส ปุตฺตา ทส ธีตโร อเหสุํ, พหู นตฺตาโร อสฺสาติ **พหุนตฺตา**ฯ ยเถว หิ ตสฺสา เอวมสฺสา ปุตฺตธีตานมฺปิ วีสติ วีสติ ทารกา อเหสุํ, อิติ สา วีสุตฺตรจตุสตปุตฺตนตฺตปริวารา อโหสิฯ **อภิมงฺคลสมฺมตา**ติ อุตฺตมมงฺคลสมฺมตาฯ **ยเญฺญสู**ติ ทานปฺปทาเนสุฯ **ฉเณสู**ติ อาวาหวิวาหมงฺคลาทีสุ อนฺตรุสฺสเวสุฯ **อุสฺสเวสู**ติ อาสาฬฺหีปวารณนกฺขตฺตาทีสุ มหุสฺสเวสุฯ **ปฐมํ โภเชนฺตี**ติ ‘‘อิเมปิ ทารกา ตยา สมานายุกา นิโรคา โหนฺตู’’ติ อายาจนฺตา ปฐมํเยว โภเชนฺติ, เยปิ สทฺธา โหนฺติ ปสนฺนา, เตปิ ภิกฺขู โภเชตฺวา ตทนนฺตรํ สพฺพปฐมํ ตํเยว โภเชนฺติฯ **นาทิยี**ติ ตสฺสา วจนํ น อาทิยิ, น คณฺหิ, น วา อาทรมกาสีติ อโตฺถฯ

๔๔๔-๕. อลํกมฺมนิเยติ กมฺมกฺขมํ กมฺมโยคฺคนฺติ กมฺมนิยํ, อลํ ปริยตฺตํ กมฺมนิยภาวายาติ อลํกมฺมนิยํ, ตสฺมิํ อลํกมฺมนิเย, ยตฺถ อชฺฌาจารํ กโรนฺตา สโกฺกนฺติ, ตํ กมฺมํ กาตุํ ตาทิเสติ อโตฺถฯ เตเนวสฺส ปทภาชเน วุตฺตํ – ‘‘สกฺกา โหติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุ’’นฺติ, ยตฺถ เมถุนํ ธมฺมํ สกฺกา โหติ ปฏิเสวิตุนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **นิสชฺชํ กเปฺปยฺยา**ติ นิสชฺชํ กเรยฺย, นิสีเทยฺยาติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปน นิสีทิตฺวาว นิปชฺชติ, เตนสฺส ปทภาชเน อุภยมฺปิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อุปนิสิโนฺน**ติ อุปคนฺตฺวา นิสิโนฺนฯ เอวํ **อุปนิปโนฺน**ปิ เวทิตโพฺพฯ **ภิกฺขุ นิสิเนฺน**ติ ภิกฺขุมฺหิ นิสิเนฺนติ อโตฺถฯ **อุโภ วา นิสินฺนา**ติ เทฺวปิ อปจฺฉา อปุริมํ นิสินฺนาฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ ปาฬิยํ ‘‘โสตสฺส รโห’’ติ อาคตํ, จกฺขุสฺส รเหเนว ปน ปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ สเจปิ หิ ปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส ทฺวาเร นิสิโนฺน วิญฺญู ปุริโส โหติ, เนว อนาปตฺติํ กโรติฯ อปิหิตกวาฏสฺส ปน ทฺวาเร นิสิโนฺน อนาปตฺติํ กโรติฯ น เกวลญฺจ ทฺวาเร อโนฺตทฺวาทสหเตฺถปิ โอกาเส นิสิโนฺน, สเจ สจกฺขุโก วิกฺขิโตฺตปิ นิทฺทายโนฺตปิ อนาปตฺติํ กโรติฯ สมีเป ฐิโตปิ อโนฺธ น กโรติ, จกฺขุมาปิ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต น กโรติฯ อิตฺถีนํ ปน สตมฺปิ อนาปตฺติํ น กโรติเยวฯ

สเทฺธยฺยวจสาติ สทฺธาตพฺพวจนาฯ สา ปน ยสฺมา อริยสาวิกาว โหติ, เตนสฺส ปทภาชเน ‘‘อาคตผลา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ อาคตํ ผลํ อสฺสาติ **อาคตผลา** ปฏิลทฺธโสตาปตฺติผลาติ อโตฺถฯ **อภิสเมตาวินี**ติ ปฏิวิทฺธจตุสจฺจาฯ วิญฺญาตํ สิกฺขตฺตยสาสนํ เอตายาติ **วิญฺญาตสาสนาฯ นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโน**ติ กิญฺจาปิ เอวรูปา อุปาสิกา ทิสฺวา วทติ, อถ โข ภิกฺขุ นิสชฺชํ ปฏิชานมาโนเยว ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน กาเรตโพฺพ, น อปฺปฏิชานมาโนติ อโตฺถฯ

เยน วา สา สเทฺธยฺยวจสา อุปาสิกา วเทยฺย เตน โส ภิกฺขุ กาเรตโพฺพติ นิสชฺชาทีสุ อาการเสุ เยน วา อาการเน สทฺธิํ เมถุนธมฺมาทีนิ อาโรเปตฺวา สา อุปาสิกา วเทยฺย, ปฏิ

ชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตโพฺพฯ เอวรูปายปิ อุปาสิกาย วจนมเตฺตน น กาเรตโพฺพติ อ โตฺถฯ กสฺมา? ยสฺมา ทิฏฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อญฺญถาปิ โหติฯ

ตทตฺถโชตนตฺถญฺจ อิทํ วตฺถุํ อุทาหรนฺติ – มลฺลารามวิหาเร กิร เอโก ขีณาสวเตฺถโร เอกทิวสํ อุปฏฺฐากกุลํ คนฺตฺวา อโนฺตเคเห นิสีทิ, อุปาสิกาปิ สยนปลฺลงฺกํ นิสฺสาย ฐิตา โห ติฯ อเถโก ปิณฺฑจาริโก ทฺวาเร ฐิโต ทิสฺวา ‘‘เถโร อุปาสิกาย สทฺธิํ เอกาสเน นิสิโนฺน’’ติ สญฺญํ ปฏิลภิตฺวา ปุนปฺปุนํ โอโลเกสิฯ เถโรปิ ‘‘อยํ มยิ อสุทฺธลทฺธิโก ชาโต’’ติ สลฺลเกฺขตฺ วา กตภตฺตกิโจฺจ วิหารํ คนฺตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา อโนฺตว นิสีทิฯ โสปิ ภิกฺขุ ‘‘เถรํ โจเทสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา อุกฺกาสิตฺวา ทฺวารํ วิวริฯ เถโร ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺ วา กูฏาคารกณฺณิกํ นิสฺสาย ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ โสปิ ภิกฺขุ อโนฺต ปวิสิตฺวา มญฺจญฺจ เหฏฺฐามญฺจญฺจ โอโลเกตฺวา เถรํ อปสฺสโนฺต อุทฺธํ อุโลฺลเกสิ, อถ อากาเส นิสินฺนํ เถรํ ทิสฺ วา ‘‘ภเนฺต, เอวํ มหิทฺธิกา นาม ตุเมฺห มาตุคาเมน สทฺธิํ เอกาสเน นิสินฺนภาวํ วทาเปถ เอวา’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘อนฺตรฆรเสฺสเวโส อาวุโส โทโส, อหํ ปน ตํ สทฺธาเปตุํ อสโกฺกโนฺต เอวมกาสิํ, รเกฺขยฺยาสิ ม’’นฺติ วตฺวา โอตรีติฯ

๔๔๖. อิโต ปรํ **สา เจ เอวํ วเทยฺยา**ติอาทิ สพฺพํ ปฏิญฺญาย การณาการทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, ตตฺถ **มาตุคามสฺส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวโนฺต**ติ มาตุคามสฺส มเคฺค เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสว โนฺตติ อโตฺถฯ **นิสชฺชาย กาเรตโพฺพ**ติ นิสชฺชํ ปฏิชานิตฺวา เมถุนธมฺมปฏิเสวนํ อปฺปฏิชาน โนฺต เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺติยา อกาเรตฺวา นิสชฺชามเตฺตน ยํ อาปตฺติํ อาปชฺชติ ตาย กา เรตโพฺพ, ปาจิตฺติยาปตฺติยา กาเรตโพฺพติ อโตฺถฯ เอเตน นเยน สพฺพจตุเกฺกสุ วินิจฺฉโย เวทิ ตโพฺพฯ

๔๕๑. สิกฺขาปทปริโยสาเน ปน อาปตฺตานาปตฺติปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุเตฺตสุ **คมนํ ปฏิ ชานาตี**ติอาทีสุ **คมนํ ปฏิชานาตี**ติ ‘‘รโหนิสชฺชสฺสาทตฺถํ คโตมฺหี’’ติ เอวํ คมนํ ปฏิชานา ติ, **นิสชฺชนฺ**ติ นิสชฺชสฺสาเทเนว นิสชฺชํ ปฏิชานาติฯ **อาปตฺตินฺ**ติ ตีสุ อญฺญตรํ อาปตฺติํฯ **อา ปตฺติยา กาเรตโพฺพ**ติ ตีสุ ยํ ปฏิชานาติ, ตาย กาเรตโพฺพฯ เสสเมตฺถ จตุเกฺก อุตฺตานาธิปฺ ปายเมวฯ ทุติยจตุเกฺก ปน **คมนํ น ปฏิชานาตี**ติ รโห นิสชฺชสฺสาทวเสน น ปฏิชานาติ , ‘‘สลากภตฺตาทินา อตฺตโน กเมฺมน คโตมฺหิ, สา ปน มยฺหํ นิสินฺนฏฺฐานํ อาคตา’’ติ วทติฯ เส สเมตฺถาปิ อุตฺตานาธิปฺปายเมวฯ

อยํ ปน สพฺพตฺถ วินิจฺฉโย – **รโห นิสชฺชสฺสาโท**ติ เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลโส วุจฺจติฯ โย ภิกฺขุ เตนสฺสาเทน มาตุคามสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม อกฺขิํ อเญฺชติ, ทุกฺกฏํฯ นิวาสนํ นิวาเส ติ, กายพนฺธนํ พนฺธติ, จีวรํ ปารุปติ, สพฺพตฺถ ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ คจฺฉติ, ปทวาเร ปทวา เร ทุกฺกฏํฯ คนฺตฺวา นิสีทติ, ทุกฺกฏเมวฯ มาตุคาเม อาคนฺตฺวา นิสินฺนมเตฺต ปาจิตฺติยํฯ สเจ สา อิตฺถี เกนจิ กรณีเยน อุฏฺฐายุฏฺฐาย ปุนปฺปุนํ นิสีทติ, นิสชฺชาย นิสชฺชาย ปาจิตฺติยํฯ ยํ สนฺธาย คโต, สา น ทิฏฺฐา, อญฺญา อาคนฺตฺวา นิสีทติ, อสฺสาเท อุปฺปเนฺน ปาจิตฺติยํฯ **มหา ปจฺจริยํ** ปน ‘‘คมนกาลโต ปฏฺฐาย อสุทฺธจิตฺตตฺตา อาปตฺติเยวา’’ติ วุตฺตํฯ สเจ สมฺพหุลา อาคจฺฉนฺติ, มาตุคามคณนาย ปาจิตฺติยานิฯ สเจ อุฏฺฐายุฏฺฐาย ปุนปฺปุนํ นิสีทนฺติ, นิสชฺชา คณนาย ปาจิตฺติยานิฯ อนิยเมตฺวา ทิฏฺฐทิฏฺฐาย สทฺธิํ รหสฺสาทํ กเปฺปสฺสามีติ คนฺตฺวา นิสินฺ นสฺสาปิ อาคตาคตานํ วเสน ปุนปฺปุนํ นิสชฺชาวเสน จ วุตฺตนเยเนว อาปตฺติโย เวทิตพฺพาฯ สเจ สุทฺธจิเตฺตน คนฺตฺวา นิสินฺนสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา นิสินฺนาย อิตฺถิยา รหสฺสาโท อุปฺปชฺช ติ อนาปตฺติฯ

สมุฏฺฐานาทีนิ ปฐมปาราชิกสทิสาเนวาติฯ

ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๒. **เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา**ติ ทุติยอนิยตสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ภควตา ปฏิกฺขิตฺต**นฺติอาทิมฺหิ ‘‘ยํ เอโก เอกาย รโห ปฏิจฺฉเนฺน อาสเน อลํกมฺมนิเย นิสชฺชํ กเปฺปยฺย, ตํ นิสชฺชํ กเปฺปตุํ ปฏิกฺขิตฺต’’นฺติ เอวํ สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ อิตรถา หิ ‘‘เอกสฺส เอกายา’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา, กสฺมา? ‘‘ปฏิกฺขิตฺต’’นฺติ วุตฺตตฺตาฯ สามิอเตฺถ วา เอตํ ปจฺจตฺตวจนํ เวทิตพฺพํฯ

๔๕๓. **น เหว โข ปน ปฏิจฺฉนฺน**นฺติ เอตฺถ ปน ยมฺปิ พหิ ปริกฺขิตฺตํ อโนฺต วิวฏํ ปริเวณงฺคณาทิ, ตมฺปิ อโนฺตคธนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวรูปญฺหิ ฐานํ อปฺปฏิจฺฉเนฺนเยว คหิตนฺติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ เสสํ ปฐมสิกฺขาปทนเยเนว เวทิตพฺพํฯ เกวลญฺหิ อิธ อิตฺถีปิ ปุริโสปิ โย โกจิ วิญฺญู อนโนฺธ อพธิโร อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ โอกาเส ฐิโต วา นิสิโนฺน วา วิกฺขิโตฺตปิ นิทฺทายโนฺตปิ อนาปตฺตึ กโรติฯ พธิโร ปน จกฺขุมาปิ อโนฺธ วา อพธิโรปิ น กโรติฯ ปาราชิกาปตฺติญฺจ ปริหาเปตฺวา ทุฏฺฐุลฺลวาจาปตฺติ วุตฺตาติ อยํ วิเสโสฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ อุภยตฺถาปิ อุมฺมตฺตกอาทิกมฺมิกานํ อนาปตฺติฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํสิกฺขาปทํ ติสมุฏฺฐานํ – กายจิตฺตโต, วาจาจิตฺตโต, กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติฯ กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, สุขมชฺฌตฺตเวทนาหิ ทฺวิเวทนํฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย

อนิยตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. นิสฺสคฺคิยกณฺฑํ

๑. จีวรวคฺค

๑. ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

ตึส นิสฺสคฺคิยา ธมฺมา, เย วุตฺตา สมิตาวินา;
เตสํ ทานิ กริสฺสามิ, อปุพฺพปทวณฺณนํฯ

๔๕๙. เตน สมเยน พุทฺธ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ โคตมเก เจติเยฯ เตน โข ปน สมเยน ภควตา ภิกฺขูนํ ติจีวรํ อนุญฺญาตํ โหตีติ เอตฺถ **ติจีวร**นฺติ อนฺตรวาสโก อุตฺตราสโงฺค สงฺฆาฏีติ อิทํ จีวรตฺตยํ ปริภุญฺชิตุํ อนุญฺญาตํ โหติฯ ยตฺถ ปเนตํ อนุญฺญาตํ, ยทา จ อนุญฺญาตํ, เยน จ การเณน อนุญฺญาตํ, ตํ สพฺพํ จีวรกฺขนฺธเก ชีวกวตฺถุสฺมิํ (มหาว. ๓๒๖ อาทโย) อาคตเมวฯ **อเญฺญเนว ติจีวเรน คามํ ปวิสนฺตี**ติ เยน วิหาเร อจฺฉนฺติ นฺหานญฺจ โอตรนฺติ, ตโต อเญฺญน, เอวํ ทิวเส ทิวเส นว จีวรานิ ธาเรนฺติฯ

๔๖๐. **อุปฺปนฺนํ โหตี**ติ อนุปญฺญตฺติยา ทฺวารํ ททมานํ ปฏิลาภวเสน อุปฺปนฺนํ โหติ, โน นิปฺผตฺติวเสนฯ

อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ทาตุกาโม โหตีติ อายสฺมา กิร อานโนฺท ภควนฺตํ ฐเปตฺวา อโญฺญ เอวรูโป คุณวิสิโฏฺฐ ปุคฺคโล นตฺถีติ คุณพหุมาเนน อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อติมมายติฯ โส สทาปิ มนาปํ จีวรํ ลภิตฺวา รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา เถรเสฺสว เทติ, ปุเรภตฺต ปณีตํ ยาคุขชฺชกํ วา ปิณฺฑปาตํ วา ลภิตฺวาปิ เถรเสฺสว เทติ, ปจฺฉาภตฺต มธุผาณิตาทีนิ ลภิตฺวาปิ เถรเสฺสว เทติ, อุปฏฺฐากกุเลหิ ทารเก นิกฺขาเมตฺวา ปพฺพาเชตฺวาปิ เถรสฺส สนฺติเก อุปชฺฌํ คาหาเปตฺวา สยํ อนุสาวนกมฺมํ กโรติฯ อายสฺมาปิ สาริปุโตฺต ''ปิตุ กตฺตพฺพกิจฺจํ นาม เชฏฺฐปุตฺตสฺส ภาโร, ตํ มยา ภควโต กตฺตพฺพํ กิจฺจํ อานโนฺท กโรติ, อหํ อานนฺทํ นิสฺสาย อโปฺปสฺสุโกฺก วิหริตุํ ลภามี''ติ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อติวิย มมายติ, โสปิ มนาปํ จีวรํ ลภิตฺวา อานนฺทเตฺถรเสฺสว เทตีติ สพฺพํ ปุริมสทิสเมว ฯ เอวํ คุณพหุมาเนน มมายโนฺต ตทา อุปฺปนฺนมฺปิ ตํ จีวรํ อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ทาตุกาโม โหตีติ เวทิตโพฺพฯ

นวมํ วา ภควา ทิวสํ ทสมํ วาติ เอตฺถ ปน สเจ ภเวยฺย ''กถํ เถโร ชานาตี''ติ? พหูหิ การเณหิ ชานาติฯ สาริปุตฺตเตฺถโร กิร ชนปทจาริกํ ปกฺกมโนฺต อานนฺทเตฺถรํ อาปุจฺฉิตฺวาว ปกฺกมติ ''อหํ เอตฺตเกน นาม กาเลน อาคจฺฉิสฺสามิ, เอตฺถนฺตเร ภควนฺตํ มา ปมชฺชี''ติฯ สเจ สมฺมุขา น อาปุจฺฉติ, ภิกฺขู เปเสตฺวาปิ อาปุจฺฉิตฺวาว คจฺฉติฯ สเจ อญฺญตฺถ วสฺสํ วสติ, เย ปฐมตรํ ภิกฺขู อาคจฺฉนฺติ, เต เอวํ ปหิณติ ''มม วจเนน ภควโต จ ปาเท สิรสา วนฺทถ, อานนฺทสฺส จ อาโรคฺยํ วตฺวา มํ 'อสุกทิวเส นาม อาคมิสฺสตี'ติ วทถา''ติ สทา จ ยถาปริจฺฉินฺนทิวเสเยว เอติฯ อปิจายสฺมา อานโนฺท อนุมาเนนปิ ชานาติ ''เอตฺตเก ทิวเส ภควตา วิโยคํ สหโนฺต อธิวาเสโนฺต อายสฺมา สาริปุโตฺต วสิ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย อสุกํ นาม ทิวสํ น อติกฺกมิสฺสติ อทฺธา อาคมิสฺสตี''ติฯ เยสํ เยสญฺหิ ปญฺญา มหตี เตสํ เตสํ ภควติ เปมญฺจ คารโว จ มหา โหตีติ อิมินา นเยนาปิ ชานาติฯ เอวํ พหูหิ การเณหิ ชานาติฯ เตนาห – ''นวมํ วา ภควา ทิวสํ ทสมํ วา''ติฯ เอวํ วุเตฺต ยสฺมา อิทํ สิกฺขาปทํ ปณฺณตฺติวชฺชํ, น โลกวชฺชํ; ตสฺมา อายสฺมตา อานเนฺทน วุตฺตสทิสเมว ปริเจฺฉทํ กโรโนฺต **''อถ โข ภควา...เป.... ธาเรตุ''**นฺ

ติฯ สเจ ปน เถเรน อทฺธมาโส วา มาโส วา อุทฺทิโฏฺฐ อภวิสฺส, โสปิ ภควตา อนุญฺญาโต อสฺสฯ

๔๖๒-๓. **นิฏฺฐิตจีวรสฺมิ**นฺติ เยน เกนจิ นิฏฺฐาเนน นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึฯ ยสฺมา ปน ตํ จีวรํ กรเณนปิ นิฏฺฐิตํ โหติ, นสฺสนาทีหิปิ ตสฺมาสฺส ปทภาชเน อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ ภิกฺขุโน จีวรํ กตํ วา โหตีติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **กต**นฺติ สูจิกมฺมปริโยสาเนน กตํ, สูจิกมฺมปริโยสานํ นาม ยํกิญฺจิ สูจิยา กตฺตพฺพํ ปาสปฏฺฏคณฺฐิกปฏฺฏปริโยสานํ กตฺวา สูจิยา ปฏิสามนํฯ **นฏฺฐ**นฺติ โจราทีหิ หฏํ, เอตมฺปิ หิ กรณปลิโพธสฺส นิฏฺฐิตตฺตา นิฏฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ **วินฏฺฐ**นฺติ อุปจิกาทีหิ ขายิตํฯ **ทฑฺฒ**นฺติ อคฺคินา ทฑฺฒํฯ **จีวราสา วา อุปจฺฉินฺนา**ติ ‘‘อสุกสฺมึ นาม กุเล จีวรํ ลภิสฺสามี’’ติ ยา จีวราสา อุปฺปนฺนา โหติ, สา วา อุปจฺฉินฺนา, เอเตสมฺปิ หิ กรณปลิโพธเสฺสว นิฏฺฐิตตฺตา นิฏฺฐิตภาโว เวทิตโพฺพฯ

อุพฺภตสฺมึ กถิเนติ กถิเน จ อุพฺภตสฺมึฯ เอเตน ทุติยสฺส ปลิโพธสฺส อภาวํ ทเสฺสติฯ ตํ ปน กถินํ ยสฺมา อฏฺฐสุ วา มาติกาสุ เอกาย อนฺตรุพฺภาเรน วา อุทฺธรียติ, เตนสฺส นิเทฺทเส ‘‘อฏฺฐนฺนํ มาติกาน’’นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘อฏฺฐิมา, ภิกฺขเว, มาติกา กถินสฺส อุพฺภาราย – ปกฺกมนนฺติกา, นิฏฺฐานนฺติกา, สนฺนิฏฺฐานนฺติกา, นาสนนฺติกา, สวนนฺติกา, อาสาวเจฺฉทิกา, สีมาติกฺกนฺติกา, สหุพฺภารา’’ติ เอวํ อฏฺฐ มาติกาโย **กถินกฺขนฺธเก** อาคตาฯ อนฺตรุพฺภาโรปิ ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ; ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สโงฺฆ กถินํ อุทฺธเรยฺย, เอสา ญตฺติฯ สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ; สโงฺฆ กถินํ อุทฺธรติ, ยสฺสายสฺมโต ขมติ, กถินสฺส อุพฺภาโร, โส ตุณฺหสฺส; ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺยฯ อุพฺภตํ สเงฺฆน กถินํ, ขมติ สงฺฆสฺส, ตสฺมา ตุณฺหี, เอวเมตํ ธารยามี’’ติ (ปาจิ. ๙๒๖) เอวํ ภิกฺขุนีวิภเงฺค อาคโตฯ ตตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ ตํ อาคตฏฺฐาเนเยว วณฺณยิสฺสามฯ อิธ ปน วุจฺจมาเน ปาฬิ อาหริตพฺพา โหติ, อโตฺถปิ วตฺตโพฺพฯ วุโตฺตปิ จ น สุวิเญฺญยฺโย โหติ, อฏฺฐาเน วุตฺตตฺตายฯ

ทสาหปรมนฺติ ทส อหานิ ปรโม ปริเจฺฉโท อสฺสาติ ทสาหปรโม, ตํ ทสาหปรมํ กาลํ ธาเรตพฺพนฺติ อโตฺถฯ ปทภาชเน ปน อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ ‘‘ทสาหปรมตา ธาเรตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ อิทญฺหิ วุตฺตํ โหติ ‘‘ทสาหปรม’’นฺติ เอตฺถ ยา ทสาหปรมตา ทสาหปรมภาโว, อยํ เอตฺตโก กาโล ยาว นาติกฺกมติ ตาว ธาเรตพฺพนฺติฯ

อธิฏฺฐิตวิกปฺปิเตสุ อปริยาปนฺนตฺตา อติเรกํ จีวรนฺติ **อติเรกจีวรํ**ฯ เตเนวสฺส ปทภาชเน วุตฺตํ ‘‘อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิต’’นฺติฯ

ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรนฺติ โขมํ, กปฺปาสิกํ, โกเสยฺยํ, กมฺพลํ, สาณํ, ภงฺคนฺติ อิเมสํ ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรํฯ เอเตน จีวรสฺส ชาตึ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ปมาณํ ทเสฺสตุํ ‘‘วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม’’นฺติ อาหฯ ตสฺส ปมาณํ ทีฆโต เทฺว วิทตฺถิโย, ติริยํ วิทตฺถิฯ ตตฺรายํ ปาฬิ – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อายาเมน อฏฺฐงฺคุลํ สุคตงฺคุเลน จตุรงฺคุลวิตฺถตํ ปจฺฉิมํ จีวรํ วิกเปฺปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘)ฯ

ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ตํ ยถาวุตฺตชาติปฺปมาณํ จีวรํ ทสาหปรมํ กาลํ อติกฺกามยโต, เอตฺถนฺตเร ยถา อติเรกจีวรํ น โหติ ตถา อกุพฺพโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ตญฺจ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ปาจิตฺติยาปตฺติ จสฺส โหตีติ อโตฺถฯ อถ วา นิสฺสชฺชนํ นิสฺสคฺคิยํ, ปุพฺพภาเค กตฺตพฺพสฺส วินยกมฺมเสฺสตํ นามํฯ นิสฺสคฺคิยมสฺส อตฺถีติ นิสฺสคฺคิยมิเจฺจวฯ กินฺตํ? ปาจิตฺติยํฯ ตํ อติกฺกามยโต สนิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ ปทภา

ชเน ปน ปฐมํ ตาว อตฺถวิกปฺปํ ทเสฺสตุํ ‘‘ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ โหตี’’ติ มาติกํ ฐเปตฺวา ‘‘เอกาทเส อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํ โหติ, นิสฺสชฺชิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ปุน ยสฺส จ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ยถา จ นิสฺสชฺชิตพฺพํ, ตํ ทเสฺสตุํ ‘‘สงฺฆสฺส วา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **เอกาทเส อรุณุคฺคมเน**ติ เอตฺถ ยํ ทิวสํ จีวรํ อุปฺปนฺนํ ตสฺส โย อรุโณ, โส อุปฺปนฺนทิวสนิสฺสิโต, ตสฺมา จีวรุปฺปาททิวส เอน สทฺธึ เอกาทเส อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ สเจปิ พหูนิ เอกชฺฌํ พนฺธิตฺวา วา เวเฐตฺวา วา ฐปิตานิ เอกาว อาปตฺติฯ อพทฺธาเวฐิเตสุ วตฺถุคณนาย อาปตฺติโยฯ

นิสฺสชฺชิตฺวา อาปตฺติ เทเสตพฺพาติ กถํ เทเสตพฺพา? ยถา **ขนฺธเก** วุตฺตํ, กถญฺจ ตตฺถ วุตฺตํ? เอวํ วุตฺตํ – ‘‘เตน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา สงฺฆํ อุปสงฺกมิตฺวา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา วุฑฺฒานํ ภิกฺขูนํ ปาเท วนฺทิตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อหํ, ภนฺเต, อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปนฺโน, ตํ ปฏิเทเสมี’’’ติ (จูฬว. ๒๓๙)ฯ อิธ ปน สเจ เอกํ จีวรํ โหติ ‘‘เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’นฺติ วตฺตพฺพํฯ สเจ เทฺว, ‘‘เทฺว’’ติ วตฺตพฺพํฯ สเจ พหูนิ ‘‘สมฺพหุลานี’’ติ วตฺตพฺพํฯ นิสฺสชฺชเนปิ สเจ เอกํ ยถาปาฬิเมว ‘‘อิทํ เม, ภนฺเต, จีวร’’นฺติ วตฺตพฺพํฯ สเจ เทฺว วา พหูนิ วา, ‘‘อิมานิ เม, ภนฺเต, จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามี’’ติ วตฺตพฺพํฯ ปาฬึ วตฺตุํ อสโกฺกนฺเตน อญฺญถาปิ วตฺตพฺพํฯ

พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน อาปตฺติ ปฏิคฺคเหตพฺพาติ ขนฺธเก วุตฺตนเยเนว ปฏิคฺคเหตพฺพาฯ เอวญฺหิ ตตฺถ วุตฺตํ – ‘‘พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน สโงฺฆ ญาเปตโพฺพ –

> ‘สุณาตุ เม ภนฺเต สโงฺฆ, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ วิวรติ อุตฺตานึ กโรติ เทเสติ, ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺตึ ปฏิคฺคเณฺหยฺย’นฺติฯ

เตน วตฺตโพฺพ ‘ปสฺสสี’ติ? ‘อาม, ปสฺสามี’ติฯ อายตึ สํวเรยฺยาสี’’ติ (จูฬว. ๒๓๙)ฯ ทฺวีสุ ปน สมฺพหุลาสุ วา ปุริมนเยเนว วจนเภโท ญาตโพฺพฯ

จีวรทาเนปิ ‘‘สโงฺฆ อิมํ จีวรํ อิมานิ จีวรานี’’ติ วตฺถุวเสน วจนเภโท เวทิตโพฺพฯ คณสฺส จ ปุคฺคลสฺส จ นิสฺสชฺชเนปิ เอเสว นโยฯ

อาปตฺติเทสนาปฏิคฺคหเณสุ ปเนตฺถ อยํ ปาฬิ – ‘‘เตน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา สมฺพหุเล ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กตฺวา วุฑฺฒานํ ภิกฺขูนํ ปาเท วนฺทิตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘อหํ, ภนฺเต, อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปนฺโน ตํ ปฏิเทเสมี’ติฯ พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน เต ภิกฺขู ญาเปตพฺพา –

> ‘สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ วิวรติ อุตฺตานึ กโรติ เทเสติฯ ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ, อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺตึ ปฏิคฺคเณฺหยฺย’นฺติฯ

เตน วตฺตโพฺพ ‘ปสฺสสี’ติ? ‘อาม, ปสฺสามี’ติฯ ‘อายตึ สํวเรยฺยาสี’ติฯ

เตน ภิกฺขุนา เอกํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อหํ, อาวุโส, อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปนฺโน ตํ ปฏิเทเสมี’ติฯ เตน วตฺตโพฺพ ‘ปสฺสสี’ติ, อาม ปสฺสามีติ อายตึ สํวเรยฺยาสี’’ติ (จูฬว. ๒๓๙)ฯ ตตฺถ ปุริมนเยเนว อาปตฺติยา นามคฺคหณํ วจนเภโท จ เวทิตโพฺพฯ

ยถา จ คณสฺส นิสฺสชฺชเน เอวํ ทฺวินฺนํ นิสฺสชฺชเนปิ ปาฬิ เวทิตพฺพาฯ ยทิ หิ วิเสโส ภเวยฺย, ยเถว "อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติณฺณนฺนํ ปาริสุทฺธิอุโปสถํ กาตุํ, เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, กาตโพฺพฯ พฺยเตฺตน ภิกฺขุนา ปฏิพเลน เต ภิกฺขู ญาเปตพฺพา"ติอาทินา นเยน "ติณฺณนฺนํ ปาริสุทฺธิอุโปสถํ กาตุ"นฺติ วตฺวา ปุน "อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทฺวินฺนํ ปาริสุทฺธิอุโปสถํ กาตุํ, เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, กาตโพฺพฯ เถเรน ภิกฺขุนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺค"นฺติอาทินา (มหาว. ๑๖๘) นเยน วิสุํเยว ทฺวินฺนํ ปาริสุทฺธิอุโปสโถ วุโตฺต, เอวมิธาปิ วิสุํ ปาฬิํ วเทยฺย, ยสฺมา ปน นตฺถิ, ตสฺมา อวตฺวา คโตติ, คณสฺส วุตฺตา ปาฬิเยเวตฺถ ปาฬิฯ

อาปตฺติปฏิคฺคหเณ ปน อยํ วิเสโส, ยถา คณสฺส นิสฺสชฺชิตฺวา อาปตฺติยา เทสิยมานาย อาปตฺติปฏิคฺคาหโก ภิกฺขุ ญตฺติํ ฐเปติ, เอวํ อฐเปตฺวา ทฺวีสุ อญฺญตเรน ยถา เอกปุคฺคโล ปฏิคฺคณฺหาติ, เอวํ อาปตฺติ ปฏิคฺคเหตพฺพาฯ ทฺวินฺนญฺหิ ญตฺติฏฺฐปนา นาม นตฺถิ, ยทิ สิยา ทฺวินฺนํ ปาริสุทฺธิอุโปสถํ วิสุํ น วเทยฺยฯ

นิสฺสฏฺฐจีวรทาเนปิ ยถา "อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมี"ติ เอโก วทติ, เอวํ "อิมํ มยํ จีวรํ อายสฺมโต เทมา"ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ อิโต ครุกตรานิ หิ ญตฺติทุติยกมฺมานิปิ "อปโลเกตฺวา กาตพฺพานี"ติ วุตฺตานิ อตฺถิ, เตสํ เอตํ อนุโลมํ นิสฺสฏฺฐจีวรํ ปน ทาตพฺพเมว อทาตุํ น ลพฺภติ, วินยกมฺมมตฺตเมฺหตํฯ น ตํ เตน สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา ทินฺนเมว โหตีติฯ

๔๖๘. **ทสาหาติกฺกเนฺต อติกฺกนฺตสญฺญี**ติ ทสาหํ อติกฺกเนฺต จีวเร "อติกฺกนฺตํ อิท"นฺติ เอวํสญฺญี, ทสาเห วา อติกฺกเนฺต "อติกฺกโนฺต ทสาโห"ติ เอวํสญฺญีฯ **นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย**นฺติ น อิธ สญฺญา รกฺขติฯ โยปิ เอวํสญฺญี, ตสฺสปิ ตํ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยาปตฺติ จฯ สนิสฺสคฺคิยวินยกมฺมํ วา ปาจิตฺติยนฺติ อุโภปิ อตฺถวิกปฺปา ยุชฺชนฺติฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ

อวิสฺสชฺชิเต วิสฺสชฺชิตสญฺญีติ กสฺสจิ อทิเนฺน อปริจฺจเตฺต "ปริจฺจตฺตํ มยา"ติ เอวํสญฺญีฯ

อนเฏฺฐ นฏฺฐสญฺญีติ อตฺตโน จีวเรน สทฺธิํ พหูนิ อเญฺญสํ จีวรานิ เอกโต ฐปิตานิ โจรา หรนฺติฯ ตเตฺรส อตฺตโน จีวเร อนเฏฺฐ นฏฺฐสญฺญี โหติฯ เอส นโย อวินฏฺฐาทีสุปิฯ

อวิลุเตฺตติ เอตฺถ ปน คพฺภํ ภินฺทิตฺวา ปสยฺหาวหารวเสน อวิลุเตฺตติ เวทิตพฺพํฯ

อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ สกิํ นิวตฺถํ วา สกิํ ปารุตํ วา กายโต อโมเจตฺวา ทิวสมฺปิ วิจรติ, เอกาว อาปตฺติฯ โมเจตฺวา โมเจตฺวา นิวาเสติ วา ปารุปติ วา ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ ทุนฺนิวตฺถํ วา ทุปฺปารุตํ วา สณฺฐเปนฺตสฺส อนาปตฺติฯ อญฺญสฺส ตํ ปริภุญฺชโตปิ อนาปตฺติ, "อนาปตฺติ อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชตี"ติ (ปารา. ๕๗๐) อาทิวจนเญฺจตฺถ สาธกํฯ อนติกฺกเนฺต อติกฺกนฺตสญฺญิโน เวมติกสฺส จ ทุกฺกฏํ ปริโภคํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๔๖๙. **"อนาปตฺติ อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตี"**ติ เอตฺถ ปน อธิฏฺฐานุปคํ วิกปฺปนุปคญฺจ เวทิตพฺพํฯ ตตฺรายํ ปาฬิ – อถ โข ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ – "ยานิ ตานิ ภควตา อนุญฺญาตานิ 'ติจีวร'นฺติ วา 'วสฺสิกสาฏิกา'ติ วา 'นิสีทน'นฺติ วา 'ปจฺจตฺถรณ'นฺติ วา 'กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาที'ติ วา มุขปุญฺฉนโจฬกนฺติ วา ปริกฺขารโจฬนฺติ วา สพฺพานิ ตานิ อธิฏฺฐาตพฺพานีติ นุ โข อุทาหุ วิกเปฺปตพฺพานี"ติ, ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ –

‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ; วสฺสิกสาฏิกํ วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตุํ; นิสีทนํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ; ปจฺจตฺถรณํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ; กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทึ ยาวอาพาธา อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกปฺเปตุํ; มุขปุญฺฉนโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ; ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘)ฯ

‘‘ตตฺถ **ติจีวรํ’’** อธิฏฺฐหเนฺตน รชิตฺวา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปมาณยุตฺตเมว อธิฏฺฐาตพฺพํฯ ตสฺส ปมาณํ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉเทน สุคตจีวรโต อูนกํ วฏฺฏติ, ลามกปริเจฺฉเทน สงฺฆาฏิยา อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจกํ ติริยํ มุฏฺฐิตฺติกํ ปมาณํ วฏฺฏติฯ อนฺตรวาสโก ทีฆโต มุฏฺฐิปญฺจโก ติริยํ ทฺวิหโตฺถปิ วฏฺฏติฯ ปารุปเณนปิ หิ สกฺกา นาภึ ปฏิจฺฉาเทตุนฺติฯ วุตฺตปฺปมาณโต ปน อติเรกํ อูนกญฺจ ปริกฺขารโจฬนฺติ อธิฏฺฐาตพฺพํฯ

ตตฺถ ยสฺมา ‘‘เทฺว จีวรสฺส อธิฏฺฐานา – กาเยน วา อธิเฏฺฐติ, วาจาย วา อธิเฏฺฐตี’’ติ (ปริ. ๓๒๒) วุตฺตํ, ตสฺมา ปุราณสงฺฆาฏึ ‘‘อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามี’’ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา นวํ สงฺฆาฏึ หเตฺถน คเหตฺวา ‘‘อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี’’ติ จิเตฺตน อาโภคํ กตฺวา กายวิการํ กโรเนฺตน กาเยน อธิฏฺฐาตพฺพาฯ อิทํ กาเยน อธิฏฺฐานํ, ตํ เยน เกนจิ สรีราวยเวน อผุสนฺตสฺส น วฏฺฏติฯ วาจาย อธิฏฺฐาเน ปน วจีเภทํ กตฺวา วาจาย อธิฏฺฐาตพฺพาฯ ตตฺร ทุวิธํ อธิฏฺฐานํ – สเจ หตฺถปาเส โหติ ‘‘อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี’’ติ วาจา ภินฺทิตพฺพาฯ อถ อโนฺตคเพฺภ วา อุปริปาสาเท วา สามนฺตวิหาเร วา โหติ ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘เอตํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี’’ติ วาจา ภินฺทิตพฺพาฯ เอส นโย อุตฺตราสเงฺค อนฺตรวาสเก จฯ นามมตฺตเมว หิ วิเสโสฯ ตสฺมา สพฺพานิ สงฺฆาฏึ อุตฺตราสงฺคํ อนฺตรวาสกนฺติ เอวํ อตฺตโน นาเมเนว อธิฏฺฐาตพฺพานิฯ สเจ อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวเตฺถหิ สงฺฆาฏิอาทีนิ กโรติ, นิฏฺฐิเต รชเน จ กเปฺป จ อิมํ ‘‘ปจฺจุทฺธรามี’’ติ ปจฺจุทฺธริตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพานิฯ อธิฏฺฐิเตน ปน สทฺธึ มหนฺตตรเมว ทุติยปฏฺฏํ วา ขณฺฑํ วา สํสิพฺพเนฺตน ปุน อธิฏฺฐาตพฺพเมวฯ สเม วา ขุทฺทเก วา อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิฯ

ติจีวรํ ปน ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติ น วฏฺฏตีติ? **มหาปทุมเตฺถโร** กิราห – ‘‘ติจีวรํ ติจีวรเมว อธิฏฺฐาตพฺพํฯ สเจ ปริกฺขารโจฬาธิฏฺฐานํ ลเภยฺย อุโทสิตสิกฺขาปเท ปริหาโร นิรตฺถโก ภเวยฺยา’’ติฯ เอวํ วุเตฺต กิร อวเสสา ภิกฺขู อาหํสุ – ‘‘ปริกฺขารโจฬมฺปิ ภควตาว อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา วฏฺฏตี’’ติฯ **มหาปจฺจริยมฺปิ** วุตฺตํ ‘‘ปริกฺขารโจฬํ นาม ปาเฏกฺกํ นิธานมุขเมตนฺติ ติจีวรํ ปริกฺขารโจฬนฺติ อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ อุโทสิตสิกฺขาปเท ปน ติจีวรํ อธิฏฺฐหิตฺวา ปริหรนฺตสฺส ปริหาโร วุโตฺต’’ติฯ อุภโตวิภงฺคภาณโก ปุณฺณวาลิกวาสี **มหาติสฺสเตฺถโรปิ** กิร อาห – ‘‘มยํ ปุเพฺพ มหาเถรานํ อสฺสุมฺห, อรญฺญวาสิโน ภิกฺขู รุกฺขสุสิราทีสุ จีวรํ ฐเปตฺวา ปธานํ ปทหนฺตฺถาย คจฺฉนฺติฯ สามนฺตวิหาเร ธมฺมสวนตฺถาย คตานญฺจ เนสํ สูริเย อุฏฺฐิเต สามเณรา วา ทหรภิกฺขู วา ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา คจฺฉนฺติ, ตสฺมา สุขปริโภคตฺถํ ติจีวรํ ปริกฺขารโจฬนฺติ อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ **มหาปจฺจริยมฺปิ** วุตฺตํ ปุเพฺพ อารญฺญิกา ภิกฺขู อพทฺธสีมายํ ทุปฺปริหารนฺติ ติจีวรํ ปริกฺขารโจฬเมว อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชึสู’’ติฯ

‘‘วสฺสิกสาฏิกา’’ อนติริตฺตปฺปมาณา นามํ คเหตฺวา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส อธิฏฺฐาตพฺพา, ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพาฯ วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏติฯ เทฺว ปน น วฏฺฏนฺติฯ **‘‘นิสีทนํ’’** วุตฺตนเยน อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ตญฺจ โข ปมาณยุตฺตํ เอกเมว, เทฺว น วฏฺฏนฺติฯ **‘‘ปจฺจตฺถรณ’’มฺปิ** อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ตํ ปน มหนฺตมฺปิ วฏฺฏติ, เอกมฺปิ วฏฺฏติ, พหูนิปิ วฏฺฏนฺติฯ นีลมฺปิ ปีตกมฺปิ สทสมฺปิ ปุปฺผทสมฺปีติ สพฺพปฺปการํ วฏฺฏติฯ สกึ อธิฏฺฐิตํ อธิฏฺฐิตเมว โหติฯ **‘‘กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ’’** ยาว อาพาโธ อตฺถิ, ตาว ปมาณิกา อธิ

ฏฺฐาตพฺพาฯ อาพาเธ วูปสเนฺต ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพา, เอกาว วฏฺฏติ ฯ **“มุขปุญฺฉนโจฬํ”** อธิฏฺฐาตพฺพเมว, ยาว เอกํ โธวิยติ, ตาว อญฺญํ ปริโภคตฺถาย อิจฺฉิตพฺพนฺติ เทฺว วฏฺฏนฺติฯ อปเร ปน เถรา ‘‘นิธานมุขเมตํ พหูนิปิ วฏฺฏนฺตี’’ติ วทนฺติฯ **ปริกฺขารโจเฬ** คณนา นตฺถิ, ยตฺตกํ อิจฺฉติ ตตฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมวฯ **ถวิกาปิ ปริสฺสาวนมฺปิ** วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิมจีวรปฺปมาณํ ‘‘ปริกฺขารโจฬก’’นฺติ อธิฏฺฐาตพฺพเมวฯ พหูนิ เอกโต กตฺวา ‘‘อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามี’’ติ อธิฏฺฐาตุมฺปิ วฏฺฏติเยวฯ เภสชฺชนวกมฺมมาตาปิตุอาทีนํ อตฺถาย ฐเปนฺเตนปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมวฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ‘‘อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ มญฺจภิสิ ปีฐกภิสิ พิโมฺพหนํ ปาวาโร โกชโวติ เอเตสุ ปน เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรเณ จ อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิเยวฯ

อธิฏฺฐิตจีวรํ ปน ปริภุญฺชโต กถํ อธิฏฺฐานํ วิชหตีติ? อญฺญสฺส ทาเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณน, วิสฺสาสคฺคาเหน, หีนายาวตฺตเนน, สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน , กาลํกิริยาย, ลิงฺคปริวตฺตเนน, ปจฺจุทฺธรเณน, ฉิทฺทภาเวนาติ อิเมหิ นวหิ การเณหิ วิชหติฯ ตตฺถ ปุริเมหิ อฏฺฐหิ สพฺพจีวรานิ อธิฏฺฐานํ วิชหนฺติ, ฉิทฺทภาเวน ปน ติจีวรเสฺสว สพฺพอฏฺฐกถาสุ อธิฏฺฐานวิชหนํ วุตฺตํ, ตญฺจ นขปิฏฺฐิปฺปมาเณน ฉิเทฺทนฯ ตตฺถ นขปิฏฺฐิปฺปมาณํ กนิฏฺฐงฺคุลินขวเสน เวทิตพฺพํ, ฉิทฺทญฺจ วินิพฺพิทฺธฉิทฺทเมวฯ ฉิทฺทสฺส หิ อพฺภนฺตเร เอกตนฺตุ เจปิ อจฺฉิโนฺน โหติ, รกฺขติฯ ตตฺถ สงฺฆาฏิยา จ อุตฺตราสงฺคสฺส จ ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณสฺส ติริยนฺตโต อฏฺฐงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ, ปรโต น ภินฺทติฯ อนฺตรวาสกสฺส ปน ทีฆนฺตโต วิทตฺถิปฺปมาณเสฺสว ติริยนฺตโต จตุรงฺคุลปฺปมาณสฺส ปเทสสฺส โอรโต ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ, ปรโต น ภินฺทติฯ ตสฺมา ชาเต ฉิเทฺท ตํ จีวรํ อติเรกจีวรฏฺฐาเน ติฏฺฐติ, สูจิกมฺมํ กตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํฯ **มหาสุมเตฺถโร** ปนาห – ‘‘ปมาณจีวรสฺส ยตฺถ กตฺถจิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ, มหนฺตสฺส ปน ปมาณโต พหิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น ภินฺทติ, อโนฺตชาตํ ภินฺทตี’’ติฯ **กรวีกติสฺสเตฺถโร** อาห – ‘‘ขุทฺทกํ มหนฺตํ น ปมาณํ, เทฺว จีวรานิ ปารุปนฺตสฺส วามหเตฺถ สงฺฆริตฺวา ฐปิตฏฺฐาเน ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น ภินฺทติ, โอรภาเค ภินฺทติฯ อนฺตรวาสกสฺสปิ โอวฏฺฏิกํ กโรเนฺตน สงฺฆริตฏฺฐาเน ฉิทฺทํ น ภินฺทติ, ตโต โอรํ ภินฺทตี’’ติฯ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** ปน ติจีวเร **มหาสุมเตฺถร**วาทํ ปมาณํ กตฺวา อุตฺตริมฺปิ อิทํ วุตฺตํ ‘‘ปจฺฉิมปฺปมาณํ อธิฏฺฐานํ รกฺขตี’’ติฯ ปริกฺขารโจเฬ ทีฆโส อฏฺฐงฺคุเล สุคตงฺคุเลน ติริยํ จตุรงฺคุเล ยตฺถ กตฺถจิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ วิชหติฯ มหเนฺต โจเฬ ตโต ปเรน ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น วิชหติฯ เอส นโย สเพฺพสุ อธิฏฺฐาตพฺพเกสุ จีวเรสู’’ติฯ

ตตฺถ ยสฺมา สเพฺพสมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพกจีวรานํ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมปฺปมาณโต อญฺญํ ปจฺฉิมปฺปมาณํ นาม นตฺถิ, ยญฺหิ นิสีทน-กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ-วสฺสิกสาฏิกานํ ปมาณํ วุตฺตํ, ตํ อุกฺกฏฺฐํ, ตโต อุตฺตริ ปฏิสิทฺธตฺตา น ปจฺฉิมํ ตโต เหฏฺฐา อปฺปฏิสิทฺธตฺตาฯ ติจีวรสฺสาปิ สุคตจีวรปฺปมาณโต อูนกตฺตํ อุกฺกฏฺฐปฺปมาณเมวฯ ปจฺฉิมํ ปน วิสุํ สุเตฺต วุตฺตํ นตฺถิฯ มุขปุญฺฉนปจฺจตฺถรณปริกฺขารโจฬานํ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโท นตฺถิเยวฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิเมน ปน ปจฺฉิมปริเจฺฉโท วุโตฺตฯ ตสฺมา ยํ ตาว **อนฺธกฏฺฐกถายํ** ‘‘ปจฺฉิมปฺปมาณํ อธิฏฺฐานํ รกฺขตี’’ติ วตฺวา ตตฺถ ปริกฺขารโจฬเสฺสว สุคตงฺคุเลน อฏฺฐงฺคุลจตุรงฺคุลปจฺฉิมปฺปมาณํ ทเสฺสตฺวา อิตเรสํ ติจีวราทีนํ มุฏฺฐิปญฺจกาทิปเภทํ ปจฺฉิมปฺปมาณํ สนฺธาย ‘‘เอส นโย สเพฺพสุ อธิฏฺฐาตพฺพเกสุจีวเรสู’’ติ วุตฺตํ, ตํ น สเมติฯ

กรวีกติสฺสเตฺถรวาเทปิ ทีฆนฺตโตเยว ฉิทฺทํ ทสฺสิตํ, ติริยนฺตโต น ทสฺสิตํ, ตสฺมา โส อปริจฺฉิโนฺนฯ **มหาสุมเตฺถร**วาเท ‘‘ปมาณจีวรสฺส ยตฺถ กตฺถจิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ ภินฺทติ, ม

หนฺตสฺส ปน ปมาณโต พหิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น ภินฺทตี’’ติ วุตฺตํฯ อิทํ ปน น วุตฺตํ – ‘‘อิทํ นาม ปมาณจีวรํ อิโต อุตฺตริ มหนฺตํ จีวร’’นฺติฯ อปิเจตฺถ ติจีวราทีนํ มุฏฺฐิปญฺจกาทิเภทํ ปจฺฉิมปฺปมาณนฺติ อธิเปฺปตํฯ ตตฺถ ยทิ ปจฺฉิมปฺปมาณโต พหิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น ภิเนฺทยฺย, อุกฺกฏฺฐปตฺตสฺสาปิ มชฺฌิมปตฺตสฺส วา โอมกปฺปมาณโต พหิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น ภิเนฺทยฺย, น จ น ภินฺทติฯ ตสฺมา อยมฺปิ วาโท อปริจฺฉิโนฺนฯ

โย ปนายํ สพฺพปฐโม **อฏฺฐกถาวาโท,** อยเมเวตฺถ ปมาณํฯ กสฺมา? ปริเจฺฉทสพฺภาวโตฯ ติจีวรสฺส หิ ปจฺฉิมปฺปมาณญฺจ ฉิทฺทปฺปมาณญฺจ ฉิทฺทุปฺปตฺติเทสปฺปมาณญฺจ **สพฺพอฏฺฐกถาสุ**เยว ปริจฺฉินฺทิตฺวา วุตฺตํ, ตสฺมา เสฺวว วาโท ปมาณํฯ อทฺธา หิ โส ภควโต อธิปฺปายํ อนุคนฺตฺวา วุโตฺตฯ อิตเรสุ ปน เนว ปริเจฺฉโท อตฺถิ, น ปุพฺพาปรํ สเมตีติฯ

โย ปน ทุพฺพลฏฺฐาเน ปฐมํ อคฺคฬํ ทตฺวา ปจฺฉา ทุพฺพลฏฺฐานํ ฉินฺทิตฺวา อปเนติ, อธิฏฺฐานํ น ภิชฺชติฯ มณฺฑลปริวตฺตเนปิ เอเสว นโยฯ ทุปฏฺฏสฺส เอกสฺมิํ ปฏเล ฉิเทฺท วา ชาเต คฬิเต วา อธิฏฺฐานํ น ภิชฺชติ, ขุทฺทกํ จีวรํ มหนฺตํ กโรติ, มหนฺตํ วา ขุทฺทกํ กโรติ, อธิฏฺฐานํ น ภิชฺชติฯ อุโภ โกฏิโย มเชฺฌ กโรโนฺต สเจ ปฐมํ ฉินฺทิตฺวา ปจฺฉา ฆเฏติ, อธิฏฺฐานํ ภิชฺชติฯ อถ ฆเฏตฺวา ฉินฺทติ, น ภิชฺชติ, รชเกหิ โธวาเปตฺวา เสตํ การาเปนฺตสฺสาปิ อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานเมวาติ ฯ อยํ ตาว **‘‘อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ วิกเปฺปตี’’**ติ เอตฺถ อธิฏฺฐาเน วินิจฺฉโยฯ

วิกปฺปเน ปน เทฺว วิกปฺปนา – สมฺมุขาวิกปฺปนา จ ปรมฺมุขาวิกปฺปนา จฯ กถํ สมฺมุขาวิกปฺปนา โหตีติ? จีวรานํ เอกพหุภาวํ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวญฺจ ญตฺวา ‘‘‘อิมํ จีวร’นฺติ วา ‘อิมานิ จีวรานี’ติ วา ‘เอตํ จีวร’นฺติ วา ‘เอตานิ จีวรานี’’’ติ วา ‘‘ตุยฺหํ วิกเปฺปมี’’ติ วตฺตพฺพํ, อยเมกา สมฺมุขาวิกปฺปนาฯ เอตฺตาวตา นิเธตุํ วฏฺฏติ, ปริภุญฺชิตุํ ปน วิสฺสเชฺชตุํ วา อธิฏฺฐาตุํ วา น วฏฺฏติฯ ‘‘มยฺหํ สนฺตกํ, มยฺหํ สนฺตกานิ ปริภุญฺช วา วิสฺสเชฺชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหี’’ติ เอวํ ปน วุเตฺต ปจฺจุทฺธาโร นาม โหติฯ ตโตปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺติฯ

อปโรปิ นโย – ตเถว จีวรานํ เอกพหุภาวํ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวญฺจ ญตฺวา ตเสฺสว ภิกฺขุโน สนฺติเก ‘‘‘อิมํ จีวร’นฺติ วา ‘อิมานิ จีวรานี’ติ วา ‘เอตํ จีวร’นฺติ วา ‘เอตานิ จีวรานี’’’ติ วา วตฺวา ปญฺจสุ สหธมฺมิเกสุ อญฺญตรสฺส อตฺตนา อภิรุจิตสฺส ยสฺส กสฺสจิ นามํ คเหตฺวา ‘‘‘ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน วิกเปฺปมี’ติ วา ‘ติสฺสาย ภิกฺขุนิยา, สิกฺขมานาย, ติสฺสสฺส สามเณรสฺส, ติสฺสาย สามเณริยา วิกเปฺปมี’’’ติ วา วตฺตพฺพํ, อยํ อปราปิ สมฺมุขาวิกปฺปนาฯ เอตฺตาวตา นิเธตุํ วฏฺฏติ, ปริโภคาทีสุ ปน เอกมฺปิ น วฏฺฏติฯ เตน ปน ภิกฺขุนา ‘‘ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน สนฺตกํ… เป.… ติสฺสาย สามเณริยา สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสเชฺชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหี’’ติ วุเตฺต ปจฺจุทฺธาโร นาม โหติฯ ตโตปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺติฯ

กถํ ปรมฺมุขาวิกปฺปนา โหตีติ? จีวรานํ ตเถว เอกพหุภาวํ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวญฺจ ญตฺวา ‘‘‘อิมํ จีวร’นฺติ วา ‘อิมานิ จีวรานี’ติ วา ‘เอตํ จีวร’นฺติ วา ‘เอตานิ จีวรานี’’’ติ วา วตฺวา ‘‘ตุยฺหํ วิกปฺปนตฺถาย ทมฺมี’’ติ วตฺตพฺพํฯ เตน วตฺตโพฺพ – ‘‘โก เต มิโตฺต วา สนฺทิโฏฺฐ วา’’ติ? ตโต อิตเรน ปุริมนเยเนว ‘‘ติโสฺส ภิกฺขูติ วา…เป.… ติสฺสา สามเณรี’’ติ วา วตฺตพฺพํฯ ปุน เตน ภิกฺขุนา ‘‘อหํ ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน ทมฺมีติ วา…เป.… ติสฺสาย สามเณริยา ทมฺมี’’ติ วา วตฺตพฺพํ, อยํ ปรมฺมุขาวิกปฺปนาฯ เอตฺตาวตา นิเธตุํ วฏฺฏติ, ปริโภคาทีสุ ปน เอกมฺปิ น วฏฺฏติฯ เตน ปน ภิกฺขุนา ทุติยสมฺมุขาวิกปฺปนายํ วุตฺตนเยเนว ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสเชฺชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหี’’ติ วุเตฺต ปจฺจุทฺธาโร นาม โหติฯ ตโตปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺติฯ

ทฺวินฺนํ วิกปฺปนานํ กึ นานากรณํ? สมฺมุขาวิกปฺปนายํ สยํ วิกเปฺปตฺวา ปเรน ปจฺจุทฺธราเปติ ฯ ปรมฺมุขาวิกปฺปนาย ปเรเนว วิกปฺปาเปตฺวา ปเรเนว ปจฺจุทฺธราเปติ, อิทเมตฺถ นานากรณํฯ สเจ ปน ยสฺส วิกเปฺปติ, โส ปญฺญตฺติโกวิโท น โหติ, น ชานาติ ปจฺจุทฺธริตุํ, ตํ จีวรํ คเหตฺวา อญฺญสฺส พฺยตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุน วิกเปฺปตฺวา ปจฺจุทฺธราเปตพฺพํฯ วิกปฺปิตวิกปฺปนา นาเมสา วฏฺฏติฯ อยํ **“วิกเปฺปตี”**ติ อิมสฺมึ ปเท วินิจฺฉโยฯ

‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ’’นฺติอาทิวจนโต จ อิทํ ‘‘วิกเปฺปตี’’ติ อวิเสเสน วุตฺตวจนํ วิรุทฺธํ วิย ทิสฺสติ, น จ วิรุทฺธํ ตถาคตา ภาสนฺติฯ ตสฺมา เอวมสฺส อโตฺถ เวทิตโพฺพ, ติจีวรํ ติจีวรสเงฺขเปเนว ปริหรโต อธิฏฺฐาตุเมว อนุชานามิ, น วิกเปฺปตุํฯ วสฺสิกสาฏิกํ ปน จาตุมาสโต ปรํ วิกเปฺปตุเมว น อธิฏฺฐาตุํฯ เอวญฺจ สติ โย ติจีวเร เอเกน จีวเรน วิปฺปวสิตุกาโม โหติ, ตสฺส ติจีวราธิฏฺฐานํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิปฺปวาสสุขตฺถํ วิกปฺปนาย โอกาโส ทิโนฺน โหติฯ ทสาหาติกฺกเม จ อนาปตฺตีติ เอเตนุปาเยน สพฺพตฺถ วิกปฺปนาย อปฺปฏิสิทฺธภาโว เวทิตโพฺพฯ

วิสฺสเชฺชตีติ อญฺญสฺส เทติฯ กถํ ปน ทินฺนํ โหติ, กถํ คหิตํ? ‘‘อิมํ ตุยฺหํ เทมิ ททามิ ทชฺชามิ โอโณเชมิ ปริจฺจชามิ นิสฺสชฺชามิ วิสฺสชฺชามีติ วา ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส เทมิ…เป.… นิสฺสชฺชามี’’ติ วา วทติ, สมฺมุขาปิ ปรมฺมุขาปิ ทินฺนํเยว โหติฯ ‘‘ตุยฺหํ คณฺหาหี’’ติ วุเตฺต ‘‘มยฺหํ คณฺหามี’’ติ วทติ, สุทินฺนํ สุคฺคหิตญฺจฯ ‘‘ตว สนฺตกํ กโรหิ, ตว สนฺตกํ โหตุ, ตว สนฺตกํ กริสฺสสี’’ติ วุเตฺต ‘‘มม สนฺตกํ กโรมิ, มม สนฺตกํ โหตุ, มม สนฺตกํ กริสฺสามี’’ติ วทติ, ทุทฺทินฺนํ ทุคฺคหิตญฺจฯ เนว ทาตา ทาตุํ ชานาติ, น อิตโร คเหตุํฯ สเจ ปน ‘‘ตว สนฺตกํ กโรหี’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ, ภเนฺต, มยฺหํ คณฺหามี’’ติ คณฺหาติ, สุคฺคหิตํฯ สเจ ปน ‘‘เอโก คณฺหาหี’’ติ วทติ, อิตโร ‘‘น คณฺหามี’’ติ ปุน โส ‘‘ทินฺนํ มยา ตุยฺหํ, คณฺหาหี’’ติ วทติ, อิตโรปิ ‘‘น มยฺหํ อิมินา อโตฺถ’’ติ วทติฯ ตโต ปุริโมปิ ‘‘มยา ทินฺน’’นฺติ ทสาหํ อติกฺกาเมติ, ปจฺฉิโมปิ ‘‘มยา ปฏิกฺขิตฺต’’นฺติฯ กสฺส อาปตฺตีติ? น กสฺสจิ อาปตฺติฯ ยสฺส ปน รุจฺจติ, เตน อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ

โย ปน อธิฏฺฐาเน เวมติโก, เตน กึ กาตพฺพํ? เวมติกภาวํ อาโรเจตฺวา สเจ อนธิฏฺฐิตํ ภวิสฺสติ, เอวํ เม กปฺปิยํ โหตีติ วตฺวา วุตฺตนเยเนว นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ น หิ เอวํ ชานาเปตฺวา วินยกมฺมํ กโรนฺตสฺส มุสาวาโท โหติฯ เกจิ ปน ‘‘เอเกน ภิกฺขุนา วิสฺสาสํ คเหตฺวา ปุน ทินฺนํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุชฺชติฯ น หิ ตเสฺสตํ วินยกมฺมํ, นาปิ ตํ เอตฺตเกน อญฺญํ วตฺถุํ โหติฯ

นสฺสตีติอาทิ อุตฺตานตฺถเมวฯ **โย น ทเทยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอตฺถ ‘‘มยฺหํ ทินฺนํ อิมินา’’ติ อิมาย สญฺญาย น เทนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ ตสฺส สนฺตกภาวํ ปน ญตฺวา เลเสน อจฺฉินฺทโนฺต ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพติฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ สิกฺขาปทํ กถินสมุฏฺฐานํ นาม กายวาจาโต จ กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, อนธิฏฺฐาเนน จ อวิกปฺปเนน จ อาปชฺชนโต อกิริยํ, สญฺญาย อภาเวปิ น มุจฺจติ, อชานโนฺตปิ อาปชฺชตีติ โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๑. **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา**ติ อุทฺทิสิตสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **สนฺตรุตฺตเรนา**ติ อนฺตรนฺติ อนฺตรวาสโก วุจฺจติ, อุตฺตรนฺติ อุตฺตราสงฺโค, สห อนฺตเรน อุตฺตรํ สนฺตรุตฺตรํ, เตน สนฺตรุตฺตเรน, สห อนฺตรวาสเกน อุตฺตราสงฺเคนาติ อตฺโถฯ **กณฺณกิตานี**ติ เสเทน ผุฏฺฐกาเสสุ สญฺชาตกาฬเสตมณฺฑลานิฯ **อทฺทส โข อายสฺมา อานนฺโท เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺโต**ติ เถโร กิร ภควติ ทิวา ปฏิสลฺลานตฺถาย คนฺธกุฏึ ปวิฏฺเฐ ตํ โอกาสํ ลภิตฺวา ทุนฺนิกฺขิตฺตานิ ทารุภณฺฑมตฺติกาภณฺฑานิ ปฏิสาเมนฺโต อสมฺมฏฺฐฏฺฐานํ สมฺมชฺชนฺโต คิลาเนหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรนฺโต เตสํ ภิกฺขูนํ เสนาสนฏฺฐานํ สมฺปตฺโต อทฺทสฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อทฺทส โข อายสฺมา อานนฺโท เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺโต’’ติฯ

๔๗๓. **อวิปฺปวาสสมฺมุตึ ทาตุ**นฺติ อวิปฺปวาเส สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติ, อวิปฺปวาสาย วา สมฺมุติ อวิปฺปวาสสมฺมุติฯ โก ปเนตฺถ อานิสํโส? เยน จีวเรน วิปฺปวสติ, ตํ นิสฺสคฺคิยํ น โหติ, อาปตฺติญฺจ นาปชฺชติฯ กิตฺตกํ กาลํ? **มหาสุมตฺเถโร** ตาว อาห – ‘‘ยาว โรโค น วูปสมติ, วูปสเนฺต ปน โรเค สีฆํ จีวรฏฺฐานํ อาคนฺตพฺพ’’นฺติ ฯ **มหาปทุมตฺเถโร** อาห – ‘‘สีฆํ อาคจฺฉโต โรโค ปฏิกุเปฺปยฺย, ตสฺมา สณิกํ อาคนฺตพฺพํฯ ยโต ปฏฺฐาย หิ สตฺถํ วา ปริเยสติ, ‘คจฺฉามี’ติ อาโภคํ วา กโรติ, ตโต ปฏฺฐาย วฏฺฏติฯ ‘น ทานิ คมิสฺสามี’ติ เอวํ ปน ธุรนิเกฺขปํ กโรเนฺตน ปจฺจุทฺธริตพฺพํ, อติเรกจีวรฏฺฐาเน ฐสฺสตี’’ติฯ สเจ ปนสฺส โรโค ปฏิกุปฺปติ, กึ กาตพฺพนฺติ? **ผุสฺสเทวตฺเถโร** ตาว อาห – ‘‘สเจ โสเยว โรโค ปฏิกุปฺปติ, สา เอว สมฺมุติ, ปุน สมฺมุติทานกิจฺจํ นตฺถิฯ อถญฺโญ กุปฺปติ, ปุน ทาตพฺพา สมฺมุตี’’ติฯ **อุปติสฺสตฺเถโร** อาห – ‘‘โส วา โรโค โหตุ, อญฺโญ วา ปุน สมฺมุติทานกิจฺจํ นตฺถี’’ติฯ

๔๗๕-๖. **นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา**ติ อิธ ปน ปุริมสิกฺขาปเท วิย อตฺถํ อคฺคเหตฺวา นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโนติ เอวํ สามิวเสน กรณวจนสฺส อตฺโถ เวทิตพฺโพฯ กรณวเสน หิ ภิกฺขุนา อิทํ นาม กาตพฺพนฺติ นตฺถิฯ สามิวเสน ปน ภิกฺขุโน จีวรสฺมึ นิฏฺฐิเต กถิเน จ อุพฺภเต เอวํ ฉินฺนปลิโพโธ เอกรตฺตมฺปิ เจ ภิกฺขุ ติจีวเรน วิปฺปวเสยฺยาติ เอวํ อตฺโถ ยุชฺชติฯ ตตฺถ **ติจีวเรนา**ติ อธิฏฺฐิเตสุ ตีสุ จีวเรสุ เยน เกนจิฯ เอเกน วิปฺปวุตฺโถปิ หิ ติจีวเรน วิปฺปวุตฺโถ โหติ, ปฏิสิทฺธปริยาปเนฺนน วิปฺปวุตฺถตฺตาฯ เตเนวสฺส ปทภาชเน ‘‘สงฺฆาฏิยา วา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ **วิปฺปวเสยฺยา**ติ วิปฺปยุตฺโต วเสยฺยฯ

๔๗๗-๘. **คาโม เอกูปจาโร**ติอาทิ อวิปฺปวาสลกฺขณววตฺถาปนตฺถํ วุตฺตํฯ ตโต ปรํ ยถากฺกเมน ตาเนว ปนฺนรส มาติกาปทานิ วิตฺถาเรนฺโต **‘‘คาโม เอกูปจาโร นานา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **เอกกุลสฺส คาโม**ติ เอกสฺส รญฺโญ วา โภชกสฺส วา คาโมฯ **ปริกฺขิตฺโต**ติ เยน เกนจิ ปากาเรน วา วติยา วา ปริกฺขาย วา ปริกฺขิตฺโตฯ เอตฺตาวตา เอกกุลคามสฺส เอกูปจารตา ทสฺสิตาฯ **อนฺโตคาเม วตฺถพฺพ**นฺติ เอวรูเป คาเม จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา คามพฺภนฺตเร ยถารุจิเต ฐาเน อรุณํ อุฏฺฐาเปตุํ วฏฺฏติฯ **อปริกฺขิตฺโต**ติ อิมินา ตเสฺสว คามสฺส นานูปจารตา ทสฺสิตาฯ เอวรูเป คาเม ยสฺมึ ฆเร จีวรํ นิกฺขิตฺตํ, ตตฺถ วตฺถพฺพํฯ **หตฺถปาสา วา น วิชหิตพฺพ**นฺติ อถ วา ตํ ฆรํ สมนฺตโต หตฺถปาสา น วิชหิตพฺพํ, อฑฺฒเตยฺยรตนปฺปมาณปฺปเทสา อุทฺธํ น วิชหิตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อฑฺฒเตยฺยรตนพฺภนฺตเร ปน วตฺถุํ วฏฺฏติฯ ตํ ปมาณํ อติกฺกมิตฺวา สเจปิ อิทฺธิมา ภิกฺขู อากาเส อรุณํ อุฏฺฐาเปติ, นิสฺสคฺคิยเมว โหติฯ เอตฺถ จ **ยสฺมึ ฆเร**ติ ฆรปริจฺเฉโท ‘‘เอกกุลสฺส นิเวสนํ โหตี’’ติอาทินา (ปารา. ๔๘๐) ลกฺขเณน เวทิตพฺโพฯ

๔๗๙. **นานากุลสฺส คาโม**ติ นานาราชูนํ วา โภชกานํ วา คาโม, เวสาลิกุสินาราทิสทิโสฯ **ปริกฺขิตฺโต**ติ อิมินา นานากุลคามสฺส เอกูปจารตา ทสฺสิตาฯ **สภาเย วา ทฺวา**

รมูเล วาติ เอตฺถ สภายนฺติ ลิงฺคพฺยตฺตเยน สภา วุตฺตาฯ **ทฺวารมูเล**ติ นครทฺวารสฺส สมีเปฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอวรูเป คาเม ยสฺมึ ฆเร จีวรํ นิกฺขิตฺตํ, ตตฺถ วา วตฺถพฺพํฯ ตตฺถ สทฺท สงฺฆฏฺฏเนน วา ชนสมฺพาเธน วา วสิตุํ อสโกฺกเนฺตน สภาเย วา วตฺถพฺพํ นครทฺวารมูเล วาฯ ตตฺรปิ วสิตุํ อสโกฺกเนฺตน ยตฺถ กตฺถจิ ผาสุกฏฺฐาเน วสิตฺวา อโนฺตอรุเณ อาคมฺม เตสํเยว สภายทฺวารมูลานํ หตฺถปาสา วา น วิชหิตพฺพํฯ ฆรสฺส ปน จีวรสฺส วา หตฺถปาเส วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ

สภายํ คจฺฉเนฺตน หตฺถปาเส จีวรํ นิกฺขิปิตฺวาติ สเจ ฆเร อฏฺฐเปตฺวา สภาเย ฐเปสฺสามีติ สภายํ คจฺฉติ, เตน สภายํ คจฺฉเนฺตน หตฺถปาเสติ หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘หนฺทิมํ จีวรํ ฐเปมี’’ติ เอวํ นิเกฺขปสฺเข หตฺถปาสคเต กิสฺมิญฺจิ อาปเณ จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา ปุริมนเยเนว สภาเย วา วตฺถพฺพํ ทฺวารมูเล วา, หตฺถปาสา วา น วิชหิตพฺพํฯ

ตตฺรายํ วินิจฺฉโย – **ผุสฺสเทวเตฺถโร** ตาว อาห – ‘‘จีวรหตฺถปาเส วสิตพฺพํ นตฺถิ, ยตฺถ กตฺถจิ วีถิหตฺถปาเสปิ สภายหตฺถปาเสปิ ทฺวารหตฺถปาเสปิ วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ **อุปติสฺสเตฺถโร** ปนาห – ‘‘นครสฺส พหูนิปิ ทฺวารานิ โหนฺติ พหูนิปิ สภายานิ, ตสฺมา สพฺพตฺถ น วฏฺฏติฯ ยสฺสา ปน วีถิยา จีวรํ ฐปิตํ ยํ ตสฺสา สมฺมุขฏฺฐาเน สภายญฺจ ทฺวารญฺจ ตสฺส สภายสฺส จ ทฺวารสฺส จ หตฺถปาสา น วิชหิตพฺพํฯ เอวญฺหิ สติ สกฺกา จีวรสฺส ปวตฺติ ชานิตุ’’นฺติฯ สภายํ ปน คจฺฉเนฺตน ยสฺส อาปณิกสฺส หเตฺถ นิกฺขิตฺตํ, สเจ โส ตํ จีวรํ อติหริตฺวา ฆเร นิกฺขิปติ, วีถิหตฺถปาโส น รกฺขติ, ฆรสฺส หตฺถปาเส วตฺถพฺพํฯ สเจ มหนฺตํ ฆรํ โหติ, เทฺว วีถิโย ผริตฺวา ฐิตํ ปุรโต วา ปจฺฉโต วา หตฺถปาเสเยว อรุณํ อุฏฺฐาเปตพฺพํฯ สภาเย นิกฺขิปิตฺวา ปน สภาเย วา ตสฺส สมฺมุเข นครทฺวารมูเล วา เตสํเยว หตฺถปาเส วา อรุณํ อุฏฺฐาเปตพฺพํฯ

อปริกฺขิโตฺตติอิมินา ตเสฺสว คามสฺส นานูปจารตา ทสฺสิตาฯ เอเตเนวุปาเยน สพฺพตฺถ เอกูปจารตา จ นานูปจารตา จ เวทิตพฺพาฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘คาโม เอกูปจาโร นามา’’ติ เอวํ อาทิมฺหิ ‘‘อโชฺฌกาโส เอกูปจาโร นามา’’ติ เอวํ อเนฺต จ เอกเมว มาติกาปทํ อุทฺธริตฺวา ปทภาชนํ วิตฺถาริตํฯ ตสฺมา ตเสฺสว ปทสฺสานุสาเรน สพฺพตฺถ ปริเกฺขปาทิวเสน เอกูปจารตา จ นานูปจารตา จ เวทิตพฺพาฯ

๔๘๐-๑. **นิเวสนาทีสุ โอวรกา**ติ คพฺภานํเยเวตํ ปริยายวจนํฯ **หตฺถปาสา วา**ติ คพฺภสฺส หตฺถปาสาฯ **ทฺวารมูเล วา**ติ สเพฺพสํ สาธารเณ ฆรทฺวารมูเลฯ **หตฺถปาสา วา**ติ คพฺภสฺส วา ฆรทฺวารมูลสฺส วา หตฺถปาสาฯ

๔๘๒-๗. **อุโทสิโต**ติ ยานาทีนํ ภณฺฑานํ สาลาฯ อิโต ปฏฺฐาย จ นิเวสเน วุตฺตนเยเนว วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ **อโฏฺฏ**ติ ปฏิราชาทิปฏิพาหนตฺถํ อิฏฺฐกาหิ กโต พหลภิตฺติโก จตุปญฺจภูมิโก ปติสฺสยวิเสโสฯ **มาโฬ**ติ เอกกูฏสงฺคหิโต จตุรสฺสปาสาโทฯ **ปาสาโท**ติ ทีฆปาสาโทฯ **หมฺมิย**นฺติ มุณฺฑจฺฉทนปาสาโทฯ

๔๘๙. **สตฺตพฺภนฺตรา**ติเอตฺถ เอกํ อพฺภนฺตรํ อฏฺฐวีสติหตฺถํ โหติฯ สเจ สโตฺถ คจฺฉโนฺต คามํ วา นทึ วา ปริยาทิยิตฺวา ติฏฺฐติ อโนฺตปวิเฏฺฐน สทฺธึ เอกาพโทฺธ หุตฺวา โอรญฺจ ปารญฺจ ผริตฺวา ฐิโต โหติ, สตฺถปริหาโรว ลพฺภติฯ อถ คาเม วา นทิยา วา ปริยาปโนฺน โหติ อโนฺตปวิโฏฺฐ , คามปริหาโร เจว นทีปริหาโร จ ลพฺภติฯ สเจ วิหารสีมํ อติกฺกมิตฺวา ติฏฺฐติ, อโนฺตสีมาย จ จีวรํ โหติ, วิหารํ คนฺตฺวา วสิตพฺพํฯ สเจ พหิสีมาย จีวรํ โหติ สตฺถสมีเปเยว วสิต

พฺพํฯ สเจ คจฺฉนฺโต สกเฏ วา ภเคฺค โคเณ วา นเฏฺฐ อนฺตรา ฉิชฺชติ, ยสฺมึ โกฏฺฐาเส จีวรํ ตตฺถ วสิตพฺพํฯ

๔๙๐. เอกกุลสฺส เขเตฺต หตฺถปาโส นาม จีวรหตฺถปาโสเยว, นานากุลสฺส เขเตฺต หตฺถปาโส นาม เขตฺตทฺวารสฺส หตฺถปาโสฯ อปริกฺขิเตฺต จีวรเสฺสว หตฺถปาโสฯ

๔๙๑-๔. **ธญฺญกรณ**นฺติ ขลํ วุจฺจติฯ **อาราโม**ติ ปุปฺผาราโม วา ผลาราโม วาฯ ทฺวีสุปิ เขเตฺต วุตฺตสทิโสว วินิจฺฉโยฯ **วิหาโร** นิเวสนสทิโสฯ รุกฺขมูเล **อโนฺตฉายาย**นฺติ ฉายาย ผุโฏฺฐกาสสฺส อโนฺต เอวฯ วิรฬสาขสฺส ปน รุกฺขสฺส อาตเปน ผุโฏฺฐกาเส ฐปิตํ นิสฺสคฺคิยเมว โหติ, ตสฺมา ตาทิสสฺส สาขาจฺฉายาย วา ขนฺธจฺฉายาย วา ฐเปตพฺพํฯ สเจ สาขาย วา วิฏเป วา ฐเปติ, อุปริ อญฺญสาขาจฺฉายาย ผุโฏฺฐกาเสเยว ฐเปตพฺพํฯ ขุชฺชรุกฺขสฺส ฉายา ทูรํ คจฺฉติ, ฉายาย คตฏฺฐาเน ฐเปตุํ วฏฺฏติเยวฯ อิธาปิ หตฺถปาโส จีวรหตฺถปาโสเยวฯ

อคามเก อรเญฺญติ อคามกํ นาม อรญฺญํ วิญฺฌาฏวีอาทีสุ วา สมุทฺทมเชฺฌ วา มจฺฉพนฺธานํ อคมนปเถ ทีปเกสุ ลพฺภติฯ **สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรา**ติ มเชฺฌ ฐิตสฺส สมนฺตา สพฺพทิสาสุ สตฺตพฺภนฺตรา, วินิเพฺพเธน จุทฺทส โหนฺติฯ มเชฺฌ นิสิโนฺน ปุรตฺถิมาย วา ปจฺฉิมาย วา ทิสาย ปริยเนฺต ฐปิตจีวรํ รกฺขติฯ สเจ ปน อรุณุคฺคมนสมเย เกสคฺคมตฺตมฺปิ ปุรตฺถิมํ ทิสํ คจฺฉติ, ปจฺฉิมาย ทิสาย จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ เอส นโย อิตรสฺมิํฯ อุโปสถกาเล ปน ปริสปริยเนฺต นิสินฺนภิกฺขุโต ปฏฺฐาย สตฺตพฺภนฺตรสีมา โสเธตพฺพาฯ ยตฺตกํ ภิกฺขุสโงฺฆ วฑฺฒติ, สีมาปิ ตตฺตกํ วฑฺฒติฯ

๔๙๕. **อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอตฺถ สเจ ปธานิโก ภิกฺขุ สพฺพรตฺติํ ปธานมนุยุญฺชิตฺวา ปจฺจุสสมเย ‘‘นฺหายิสฺสามี’’ติ ตีณิปิ จีวรานิ ตีเร ฐเปตฺวา นทิํ โอตรติ, นฺหายนฺตเสฺสว จสฺส อรุณํ อุฎฺฐหติ, กิํ กาตพฺพํฯ โส หิ ยทิ อุตฺตริตฺวา จีวรํ นิวาเสติ, นิสฺสคฺคิยจีวรํ อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชนปจฺจยา ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ อถ นโคฺค คจฺฉติ, เอวมฺปิ ทุกฺกฏํ อาปชฺชตีติ? น อาปชฺชติฯ โส หิ ยาว อญฺญํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา วินยกมฺมํ น กโรติ, ตาว เตสํ จีวรานํ อปริโภคารหตฺตา นฏฺฐจีวรฏฺฐาเน ฐิโต โหติฯ นฏฺฐจีวรสฺส จ อกปฺปิยํ นาม นตฺถิฯ ตสฺมา เอกํ นิวาเสตฺวา เทฺว หเตฺถน คเหตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา วินยกมฺมํ กาตพฺพํฯ สเจ ทูเร วิหาโร โหติ, อนฺตรามเคฺค มนุสฺสา สญฺจรนฺติฯ เอกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา เอกํ อํสกูเฏ ฐเปตฺวา คนฺตพฺพํฯ สเจ วิหาเร สภาคภิกฺขู น ปสฺสติ, ภิกฺขาจารํ คตา โหนฺติ, สงฺฆาฏิํ พหิคาเม ฐเปตฺวา สนฺตรุตฺตเรน อาสนสาลํ คนฺตฺวา วินยกมฺมํ กาตพฺพํฯ สเจ พหิคาเม โจรภยํ โหติ, ปารุปิตฺวา คนฺตพฺพํฯ สเจ อาสนสาลา สมฺพาธา โหติ ชนากิณฺณา, น สกฺกา เอกมเนฺต จีวรํ อปเนตฺวา วินยกมฺมํ กาตุํ, เอกํ ภิกฺขุํ อาทาย พหิคามํ คนฺตฺวา วินยกมฺมํ กตฺวา จีวรานิ ปริภุญฺชิตพฺพานิฯ

สเจ ภิกฺขู ทหรานํ หเตฺถ ปตฺตจีวรํ ทตฺวา มคฺคํ คจฺฉนฺตา ปจฺฉิเม ยาเม สยิตุกามา โหนฺติ, อตฺตโน อตฺตโน จีวรํ หตฺถปาเส กตฺวาว สยิตพฺพํฯ สเจ คจฺฉนฺตานํเยว อสมฺปเตฺตสุ ทหเรสุ อรุณํ อุคฺคจฺฉติ, จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, นิสฺสโย ปน น ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ทหรานมฺปิ ปุรโต คจฺฉนฺตานํ เถเรสุ อสมฺปเตฺตสุ เอเสว นโยฯ มคฺคํ วิรชฺฌิตฺวา อรเญฺญ อญฺญมญฺญํ อปสฺสเนฺตสุปิ เอเสว นโยฯ สเจ ปน ทหรา ‘‘มยํ, ภเนฺต, มุหุตฺตํ สยิตฺวา อสุกสฺมิํ นาม โอกาเส ตุเมฺห สมฺปาปุณิสฺสามา’’ติ วตฺวา ยาว อรุณุคฺคมนา สยนฺติ, จีวรญฺจ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, นิสฺสโย จ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ทหเร อุโยฺยเชตฺวา เถเรสุ สยเนฺตสุปิ เอเสว นโยฯ เทฺวธาปถํ ทิสฺวา เถรา ‘‘อยํ มโคฺค’’ ทหรา ‘‘อยํ มโคฺค’’ติ วตฺวา อญฺญมญฺญสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวา คตา, สห

อรุณุคฺคมนา จีวรานิ จ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ , นิสฺสโย จ ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สเจ ทหรา มคฺคโต โอกฺกมฺม ‘‘อโนฺตอรุเณเยว นิวตฺติสฺสามา’’ติ เภสชฺชตฺถาย คามํ ปวิสิตฺวา อาคจฺฉนฺติฯ อสมฺปตฺตานํเยว จ เตสํ อรุโณ อุคฺคจฺฉติ, จีวรานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, นิสฺสโย ปน น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สเจ ปน เธนุภเยน วา สุนขภเยน วา ‘‘มุหุตฺตํ ฐตฺวา คมิสฺสามา’’ติ ฐตฺวา วา นิสีทิตฺวา วา คจฺฉนฺติ, อนฺตรา อรุเณ อุคฺคเต จีวรานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, นิสฺสโย จ ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สเจ ‘‘อโนฺตอรุเณเยว อาคมิสฺสามา’’ติ อโนฺตสีมายํ คามํ ปวิฏฺฐานํ อนฺตรา อรุโณ อุคฺคจฺฉติ, เนว จีวรานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, น นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สเจ ปน ‘‘วิภายตุ ตาววา’’ติ นิสีทนฺติ, อรุเณ อุคฺคเตปิ น จีวรานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, นิสฺสโย ปน ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ เยปิ ‘‘อโนฺตอรุเณเยว อาคมิสฺสามา’’ติ สามนฺตวิหารํ ธมฺมสวนตฺถาย สอุสฺสาหา คจฺฉนฺติ, อนฺตรามเคฺคเยว จ เนสํ อรุโณ อุคฺคจฺฉติ, จีวรานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, นิสฺสโย ปน น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ สเจ ธมฺมคารเวน ‘‘ยาว ปริโยสานํ สุตฺวาว คมิสฺสามา’’ติ นิสีทนฺติ, สห อรุณสฺสุคฺคมนา จีวรานิปิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, นิสฺสโยปิ ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ เถเรน ทหรํ จีวรโธวนตฺถาย คามกํ เปเสเนฺตน อตฺตโน จีวรํ ปจฺจุทฺธริตฺวาว ทาตพฺพํฯ ทหรสฺสาปิ จีวรํ ปจฺจุทฺธราเปตฺวา ฐเปตพฺพํฯ สเจ อสฺสติยา คจฺฉติ, อตฺตโน จีวรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา ทหรสฺส จีวรํ วิสฺสาเสน คเหตฺวา ฐเปตพฺพํฯ สเจ เถโร นสฺสรติ, ทหโร เอว สรติ, ทหเรน อตฺตโน จีวรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา เถรสฺส จีวรํ วิสฺสาเสน คเหตฺวา คนฺตฺวา วตฺตโพฺพ ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ จีวรํ อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชถา’’ติ อตฺตโนปิ จีวรํ อธิฏฺฐาตพฺพํฯ เอวํ เอกสฺส สติยาปิ อาปตฺติโมโกฺข โหตีติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมว ฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ ปฐมกถินสิกฺขาปเท อนธิฏฺฐานํ อวิกปฺปนญฺจ อกิริยํ, อิธ อปจฺจุทฺธรณํ อยเมว วิเสโสฯ เสสํ สพฺพตฺถ วุตฺตนยเมวาติฯ

อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๗. **เตน สมเยนา**ติ ตติยกถินสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อุสฺสาเปตฺวา ปุนปฺปุนํ วิมชฺชตี**ติ ‘‘วลีสุ นฏฺฐาสุ อิทํ มหนฺตํ ภวิสฺสตี’’ติ มญฺญมาโน อุทเกน สิญฺจิตฺวา ปาเทหิ อกฺกมิตฺวา หเตฺถหิ อุสฺสาเปตฺวา อุกฺขิปิตฺวา ปิฏฺฐิยํ ฆํสติ, ตํ อาตเป สุกฺขํ ปฐมปฺปมาณเมว โหติฯ โส ปุนปิ ตถา กโรติ, เตน วุตฺตํ – ‘‘อุสฺสาเปตฺวา ปุนปฺปุนํ วิมชฺชตี’’ติฯ ตํ เอวํ กิลมนฺตํ ภควา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว ทิสฺวา นิกฺขมิตฺวา เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑโนฺต วิย ตตฺถ อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อทฺทส โข ภควา’’ติอาทิฯ

๔๙๙-๕๐๐. **เอกาทสมาเส**ติ เอกํ ปจฺฉิมกตฺติกมาสํ ฐเปตฺวา เสเส เอกาทสมาเสฯ **สตฺตมาเส**ติ กตฺติกมาสํ เหมนฺติเก จ จตฺตาโรติ ปญฺจมาเส ฐเปตฺวา เสเส สตฺตมาเสฯ **กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนน**ฺติ สงฺฆสฺส วา ‘‘อิทํ อกาลจีวร’’นฺติ อุทฺทิสิตฺวา ทินฺนํ, เอกปุคฺคลสฺส วา ‘‘อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมี’’ติ ทินฺนํฯ

สงฺฆโต วาติ อตฺตโน ปตฺตภาควเสน สงฺฆโต วา อุปฺปเชฺชยฺยฯ **คณโต วา**ติ อิทํ สุตฺตนฺติกคณสฺส เทม, อิทํ อาภิธมฺมิกคณสฺสาติ เอวํ คณสฺส เทนฺติฯ ตโต อตฺตโน ปตฺตภาควเสน คณโต วา อุปฺปเชฺชยฺยฯ

โน จสฺส ปาริปูรีติ โน เจ ปาริปูรี ภเวยฺย, ยตฺตเกน กยิรมานํ อธิฏฺฐานจีวรํ ปโหติ, ตเณฺจ จีวรํ ตตฺตกํ น ภเวยฺย, อูนกํ ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ

ปจฺจาสา โหติ สงฺฆโต วาติอาทีสุ อสุกทิวสํ นาม สโงฺฆ จีวรานิ ลภิสฺสติ, คโณ ลภิสฺสติ, ตโต เม จีวรํ อุปฺปชฺชิสฺสตีติ เอวํ สงฺฆโต วา คณโต วา ปจฺจาสา โหติฯ ญาตเกหิ เม จีวรตฺถาย เปสิตํ, มิเตฺตหิ เปสิตํ, เต อาคตา จีวเร ทสฺสนฺตีติ เอวํ ญาติโต วา มิตฺตโต วา ปจฺจาสา โหติฯ **ปํสุกูลํ วา**ติ เอตฺถ ปน ปํสุกูลํ วา ลจฺฉามีติ เอวํ ปจฺจาสา โหตีติ โยเชตพฺพํฯ **อตฺตโน วา ธเนนา**ติ อตฺตโน กปฺปาสสุตฺตาทินา ธเนน, อสุกทิวสํ นาม ลจฺฉามีติ เอวํ วา ปจฺจาสา โหตีติ อโตฺถฯ

ตโต เจ อุตฺตริ นิกฺขิเปยฺย สติยาปิ ปจฺจาสายาติ มาสปรมโต เจ อุตฺตริ นิกฺขิเปยฺย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ อโตฺถฯ เอวํ ปน อวตฺวา ยสฺมา อนฺตรา อุปฺปชฺชมาเน ปจฺจาสาจีวเร มูลจีวรสฺส อุปฺปนฺนทิวสโต ยาว วีสติโม ทิวโส ตาว อุปฺปนฺนํ ปจฺจาสาจีวรํ มูลจีวรํ อตฺตโน คติกํ กโรติ, ตโต อุทฺธํ มูลจีวรํ ปจฺจาสาจีวรํ อตฺตโน คติกํ กโรติฯ ตสฺมา ตํ วิเสสํ ทเสฺสตุํ ‘‘ตทหุปฺปเนฺน มูลจีวเร’’ติอาทินา นเยน ปทภาชนํ วุตฺตํ, ตํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

วิสภาเค อุปฺปเนฺน มูลจีวเรติ ยทิ มูลจีวรํ สณฺหํ, ปจฺจาสาจีวรํ ถูลํ, น สกฺกา โยเชตุํฯ รตฺติโย จ เสสา โหนฺติ, น ตาว มาโส ปูรติ , น อกามา นิคฺคเหน จีวรํ กาเรตพฺพํฯ อญฺญํ ปจฺจาสาจีวรํ ลภิตฺวาเยว กาลพฺภนฺตเร กาเรตพฺพํฯ ปจฺจาสาจีวรมฺปิ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพํฯ อถ มูลจีวรํ ถูลํ โหติ, ปจฺจาสาจีวรํ สณฺหํ, มูลจีวรํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐหิตฺวา ปจฺจาสาจีวรเมว มูลจีวรํ กตฺวา ฐเปตพฺพํฯ ตํ ปุน มาสปริหารํ ลภติ, เอเตนุปาเยน ยาว อิจฺฉติ ตาว อญฺญมญฺญํ มูลจีวรํ กตฺวา ฐเปตุํ วฏฺฏตีติฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีนิ ปฐมกถินสทิสาเนวาติฯ

ตติยกถินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๓-๕. เตน สมเยนาติ ปุราณจีวรสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา**ติ ปิตุปิตา ปิตามโห, ปิตามหสฺส ยุคํ ปิตามหยุคํฯ ยุคนฺติ อายุปฺปมาณํ วุจฺจติฯ อภิลาป มตฺตเมว เจตํฯ อตฺถโต ปน ปิตามโหเยว ปิตามหยุคํฯ ตโต อุทฺธํ สเพฺพปิ ปุพฺพปุริสา ปิตามหคฺคหเณเนว คหิตาฯ เอวํ ยาว สตฺตโม ปุริโส ตาว ยา อสมฺพทฺธา สา ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อสมฺพทฺธาติ วุจฺจติฯ เทสนามุขเมว เจตํฯ ‘‘มาติโต วา ปิติโต วา’’ติวจนโต ปน ปิตามหยุคมฺปิ ปิตามหิยุคมฺปิ มาตามหยุคมฺปิ มาตามหิยุคมฺปิ เตสํ ภาตุภคินีภาคิเนยฺยปุตฺตปปุตฺตาทโยปิ สเพฺพ อิธ สงฺคหิตา เอวาติ เวทิตพฺพาฯ

ตตฺรายํ วิตฺถารนโย – ปิตา ปิตุปิตา ตสฺส ปิตา ตสฺสาปิ ปิตาติ เอวํ ยาว สตฺตมา ยุคา, ปิตา ปิตุมาตา ตสฺสา ปิตา จ มาตา จ ภาตา จ ภคินี จ ปุตฺตา จ ธีตโร จาติ เอวมฺปิ อุทฺธญฺจ อโธ จ ยาว สตฺตมา ยุคา, ปิตา ปิตุภาตา ปิตุภคินี ปิตุปุตฺตา ปิตุธีตโร เตสมฺปิ ปุตฺตธีตุปรมฺปราติ เอวมฺปิ ยาว สตฺตมา ยุคา, มาตา มาตุมาตา ตสฺสา มาตา ตสฺสาปิ มาตาติ เอวมฺปิ ยาว สตฺตมา ยุคา, มาตา มาตุปิตา ตสฺส มาตา จ ปิตา จ ภาตา จ ภคินี จ ปุตฺตา จ ธีตโร จาติ, เอวมฺปิ อุทฺธญฺจ อโธ จ ยาว สตฺตมา ยุคา, มาตา มาตุภาตา มาตุภคินี มาตุปุตฺตา มาตุธีตโร เต

สมฺปิ ปุตฺตธีตุปรมฺปราติ เอวมฺปิ ยาว สตฺตมา ยุคา, เนว มาตุสมฺพเนฺธน น ปิตุสมฺพเนฺธน สมฺพทฺธา, อยํ **อญฺญาติกา นาม**ฯ

อุภโต สเงฺฆติ ภิกฺขุนิสเงฺฆ ญตฺติจตุเตฺถน ภิกฺขุสเงฺฆ ญตฺติจตุเตฺถนาติ อฏฺฐวาจิกวินยกเมฺมน อุปสมฺปนฺนาฯ

สกึ นิวตฺถมฺปิ สกึ ปารุตมฺปีติ รชิตฺวา กปฺปํ กตฺวา เอกวารมฺปิ นิวตฺถํ วา ปารุตํ วาฯ อนฺตมโส ปริโภคสีเสน อํเส วา มตฺถเก วา กตฺวา มคฺคํ คโต โหติ, อุสฺสีสกํ วา กตฺวา นิปนฺโน โหติ, เอตมฺปิ ปุราณจีวรเมวฯ สเจ ปน ปจฺจตฺถรณสฺส เหฏฺฐา กตฺวา นิปชฺชติ, หเตฺถหิ วา อุกฺขิปิตฺวา อากาเส วิตานํ กตฺวา สีเสน อผุสเนฺต คจฺฉติ, อยํ ปริโภโค นาม น โหตีติ **กุรุนฺทิยํ** วุตฺตํฯ

โธตํ นิสฺสคฺคิยนฺติ เอตฺถ เอวํ อาณตฺตา ภิกฺขุนี โธวนตฺถาย อุทฺธนํ สเชฺชติ, ทารูนิ สํหรติ, อคฺคึ กโรติ, อุทกํ อาหรติ ยาว นํ โธวิตฺวา อุกฺขิปติ, ตาว ภิกฺขุนิยา ปโยเค ปโยเค ภิกฺขุสฺส ทุกฺกฏํฯ โธวิตฺวา อุกฺขิตฺตมเตฺต นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ สเจ ทุโทฺธตนฺติ มญฺญมานา ปุน สิญฺจติ วา โธวติ วา ยาว นิฏฺฐานํ น คจฺฉติ ตาว ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ เอส นโย รชนาโกฏเนสุฯ รชนโทณิยญฺหิ รชนํ อากิริตฺวา ยาว สกึ จีวรํ รชติ, ตโต ปุเพฺพ ยํกิญฺจิ รชนตฺถาย กโรติ, ปจฺฉา วา ปฏิรชติ, สพฺพตฺถ ปโยเค ปโยเค ภิกฺขุสฺส ทุกฺกฏํฯ เอวํ อาโกฏเนปิ ปโยโค เวทิตโพฺพฯ

๕๐๖. **อญฺญาติกาย อญฺญาติกสญฺญี ปุราณจีวรํ โธวาเปตี**ติ โย เจปิ ‘‘อิมํ โธวา’’ติ วทติ, อถ โข โธวนตฺถาย กายวิการํ กตฺวา หเตฺถน วา หเตฺถ เทติ, ปาทมูเล วา ฐเปติ, อุปริ วา ขิปติ, สิกฺขมานาสามเณรีสามเณรอุปาสกติตฺถิยาทีนํ วา หเตฺถ เปเสติ, นทีติเตฺถ โธวนฺติยา อุปจาเร วา ขิปติ, อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ โอกาเส ฐตฺวา, โธวาปิตํเยว โหติฯ สเจ ปน อุปจารํ มุญฺจิตฺวา โอรโต ฐเปติ สา เจ โธวิตฺวา อาเนติ, อนาปตฺติฯ สิกฺขมานาย วา สามเณริยา วา อุปาสิกาย วา หเตฺถ โธวนตฺถาย เทติ, สา เจ อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ, อาปตฺติเยวฯ อุปาสกสฺส หเตฺถ เทติ, โส เจ ลิเงฺค ปริวเตฺต ภิกฺขุนีสุ ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปชฺชิตฺวา โธวติ , อาปตฺติเยวฯ สามเณรสฺส วา ภิกฺขุสฺส วา หเตฺถ ทิเนฺนปิ ลิงฺคปริวตฺตเน เอเสว นโยฯ

โธวาเปติ รชาเปตีติอาทีสุ เอเกน วตฺถุนา นิสฺสคฺคิยํ, ทุติเยน ทุกฺกฏํฯ ตีณิปิ การาเปนฺตสฺส เอเกน นิสฺสคฺคิยํ, เสเสหิ เทฺว ทุกฺกฏานิฯ ยสฺมา ปเนตานิ โธวนาทีนิ ปฏิปาฏิยา วา อุปฺปฏิปาฏิยา วา กาเรนฺตสฺส โมโกฺข นตฺถิ, ตสฺมา เอตฺถ ตีณิ จตุกฺกานิ วุตฺตานิฯ สเจปิ หิ ‘‘อิมํ จีวรํ รชิตฺวา โธวิตฺวา อาเนหี’’ติ วุเตฺต สา ภิกฺขุนี ปฐมํ โธวิตฺวา ปจฺฉา รชติ, นิสฺสคฺคิเยน ทุกฺกฏเมวฯ เอวํ สเพฺพสุ วิปรีตวจเนสุ นโย เนตโพฺพฯ สเจ ปน ‘‘โธวิตฺวา อาเนหี’’ติ วุตฺตา โธวติ เจว รชติ จ, โธวาปนปจฺจยา เอว อาปตฺติ, รชเน อนาปตฺติฯ เอวํ สพฺพตฺถ วุตฺตาธิกกรเณ ‘‘อวุตฺตา โธวตี’’ติ อิมินา ลกฺขเณน อนาปตฺติ เวทิตพฺพาฯ ‘‘อิมสฺมึ จีวเร ยํ กาตพฺพํ, สพฺพํ ตํ ตุยฺหํ ภาโร’’ติ วทโนฺต ปน เอกวาจาย สมฺพหุลา อาปตฺติโย อาปชฺชตีติฯ

อญฺญาติกาย เวมติโก อญฺญาติกาย ญาติกสญฺญีติ อิมานิปิ ปทานิ วุตฺตานํเยว ติณฺณํ จตุกฺกานํ วเสน วิตฺถารโต เวทิตพฺพานิฯ

เอกโต อุปสมฺปนฺนายาติ ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนาย โธวาเปนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนาย ปน ยถาวตฺถุกเมว, ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นาม ปญฺจสตา

สากิยานิโยฯ

๕๐๗. **อวุตฺตา โธวตี**ติ อุเทฺทสาย วา โอวาทาย วา อาคตา กิลินฺนํ จีวรํ ทิสฺวา ฐปิตฏฺฐานโต คเหตฺวา วา ‘‘เทถ, อยฺย, โธวิสฺสามี’’ติ อาหราเปตฺวา วา โธวติ เจว รชติ จ อาโกเฏติ จ, อยํ อวุตฺตา โธวติ นามฯ ยาปิ ‘‘อิมํ จีวรํ โธวา’’ติ ทหรํ วา สามเณรํ วา อาณาเปนฺตสฺส ภิกฺขุโน สุตฺวา ‘‘อาหรถยฺย อหํ โธวิสฺสามี’’ติ โธวติ, ตาวกาลิกํ วา คเหตฺวา โธวิตฺวา รชิตฺวา เทติ, อยมฺปิ อวุตฺตา โธวติ นามฯ

อญฺญํ ปริกฺขารนฺติ อุปาหนตฺถวิกปตฺตตฺถวิกอํสพทฺธกกายพนฺธนมญฺจปีฐภิสิตฏฺฏิกาทิํ ยํกิญฺจิ โธวาเปติ, อนาปตฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ ปน อิทํ สิกฺขาปทํ ฉสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํ, วจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๘. **เตน สมเยนา**ติ จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา**ติ ปิณฺฑปาตโต ปฏิกฺกนฺตาฯ **เยน อนฺธวนํ เตนุปสงฺกมี**ติ อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท เยน อนฺธวนํ เตนุปสงฺกมิฯ **กตกมฺมา**ติ กตโจริกกมฺมา, สนฺธิเจฺฉทนาทีหิ ปรภณฺฑํ หริตาติ วุตฺตํ โหติฯ **โจรคามณิโก**ติ โจรเชฏฺฐโกฯ โส กิร ปุเพฺพ เถริํ ชานาติ, ตสฺมา โจรานํ ปุรโต คจฺฉโนฺต ทิสฺวา ‘‘อิโต มา คจฺฉถ, สเพฺพ อิโต เอถา’’ติ เต คเหตฺวา อเญฺญน มเคฺคน อคมาสิฯ **สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา**ติ เถรี กิร ปริจฺฉินฺนเวลายํเยว สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิฯ โสปิ ตสฺมิํเยว ขเณ เอวํ อวจ, ตสฺมา สา อโสฺสสิ, สุตฺวา จ ‘‘นตฺถิ ทานิ อโญฺญ เอตฺถ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อญฺญตฺร มยา’’ติ ตํ มํสํ อคฺคเหสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อถ โข อุปฺปลวณฺณา ภิกฺขุนี’’ติอาทิฯ

โอหิยฺยโกติ อวหียโก อวเสโส, วิหารวารํ ปตฺวา เอโกว วิหาเร ฐิโตติ อโตฺถฯ **สเจ เมตฺวํ อนฺตรวาสกํ ทเทยฺยาสี**ติ กสฺมา อาห? สณฺหํ ฆนมฏฺฐํ อนฺตรวาสกํ ทิสฺวา โลเภน, อปิจ อปฺปโก ตสฺสา อนฺตรวาสเก โลโภ, เถริยา ปน สิขาปฺปตฺตา โกฏฺฐาสสมฺปตฺติ เตนสฺสา สรีรปาริปูริํ ปสฺสิสฺสามีติ วิสมโลภํ อุปฺปาเทตฺวา เอวมาหฯ **อนฺติม**นฺติ ปญฺจนฺนํ จีวรานํ สพฺพปริยนฺตํ หุตฺวา อนฺติมํ, อนฺติมนฺติ ปจฺฉิมํฯ อญฺญํ เลเสนาปิ วิกเปฺปตฺวา วา ปจฺจุทฺธริตฺวา วา ฐปิตํ จีวรํ นตฺถีติ เอวํ ยถาอนุญฺญาตานํ ปญฺจนฺนํ จีวรานํ ธารณวเสเนว อาห, น โลเภน, น หิ ขีณาสวานํ โลโภ อตฺถิฯ **นิปฺปีฬิยมานา**ติ อุปมํ ทเสฺสตฺวา คาฬฺหํ ปีฬิยมานาฯ

อนฺตรวาสกํ ทตฺวา อุปสฺสยํ อคมาสีติ สงฺกจฺจิกํ นิวาเสตฺวา ยถา ตสฺส มโนรโถ น ปูรติ, เอวํ หตฺถตเลเยว ทเสฺสตฺวา อคมาสิฯ

๕๑๐. กสฺมา ปาริวตฺตกจีวรํ อปฺปฏิคฺคณฺหเนฺต อุชฺฌายิํสุ? ‘‘สเจ เอตฺตโกปิ อเมฺหสุ อยฺยานํ วิสฺสาโส นตฺถิ, กถํ มยํ ยาเปสฺสามา’’ติ วิหตฺถตาย สมภิตุนฺนตฺตาฯ

อนุชานามิ ภิกฺขเว อิเมสํ ปญฺจนฺนนฺติ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ สหธมฺมิกานํ สมสทฺธานํ สมสีลานํ สมทิฏฺฐีนํ ปาริวตฺตกํ คเหตุํ อนุชานามีติ อโตฺถฯ

๕๑๒. **ปโยเค ทุกฺกฏ**นฺติ คหณตฺถาย หตฺถปฺปสารณาทีสุ ทุกฺกฏํฯ **ปฏิลาเภนา**ติ ปฏิคฺคหเณนฯ ตตฺถ จ หเตฺถน วา หเตฺถ เทตุ, ปาทมูเล วา ฐเปตุ, อุปริ วา ขิปตุ, โส เจ สาทิยติ , คหิตเมว โหติฯ สเจ ปน สิกฺขมานาสามเณรสามเณรีอุปาสกอุปาสิกาทีนํ หเตฺถ เปสิตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, อนาปตฺติฯ ธมฺมกถํ กเถนฺตสฺส จตโสฺสปิ ปริสา จีวรานิ จ นานาวิราควตฺถานิ จ อาเนตฺวา ปาทมูเล ฐเปนฺติ, อุปจาเร วา ฐตฺวา อุปจารํ วา มุญฺจิตฺวา ขิปนฺติ, ยํ ตตฺถ ภิกฺขุนีนํ สนฺตกํ, ตํ อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา คณฺหนฺตสฺส อาปตฺติเยวฯ อถ ปน รตฺติภาเค ขิตฺตานิ โหนฺติ, ‘‘อิทํ ภิกฺขุนิยา, อิทํ อเญฺญสฺส’’นฺติ ญาตุํ น สกฺกา, ปาริวตฺตกกิจฺจํ นตฺถีติ **มหาปจฺจริยํ กุรุนฺทิยญฺจ** วุตฺตํ, ตํ อจิตฺตกภาเวน น สเมติฯ สเจ ภิกฺขุนี วสฺสาวาสิกํ เทติ, ปาริวตฺตกเมว กาตพฺพํฯ สเจ ปน สงฺการกูฏาทีสุ ฐเปติ, ‘‘ปํสุกูลํ คณฺหิสฺสนฺตี’’ติ ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏติฯ

๕๑๓. **อญฺญาติกาย อญฺญาติกสญฺญี**ติ ติกปาจิตฺติยํฯ **เอกโต อุปสมฺปนฺนายา**ติ ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนาย หตฺถโต คณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนาย ปน ปาจิตฺติยเมวฯ

๕๑๔. **ปริเตฺตน วา วิปุล**นฺติ อปฺปคฺฆจีวเรน วา อุปาหนตฺถวิกปตฺตตฺถวิกอํสพทฺธกกายพนฺธนาทินา วา มหคฺฆํ เจตาเปตฺวา สเจปิ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ, อนาปตฺติฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ‘‘อนฺตมโส หรีตกีขเณฺฑนาปี’’ติ วุตฺตํฯ **วิปุเลน วา ปริตฺต**นฺติ อิทํ วุตฺตวิปลฺลาเสน เวทิตพฺพํฯ **อญฺญํ ปริกฺขาร**นฺติ ปตฺตตฺถวิกาทิํ ยํ กิญฺจิ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมจีวรปฺปมาณํ ปน ปฏปริสฺสาวนมฺปิ น วฏฺฏติฯ ยํ เนว อธิฏฺฐานุปคํ น วิกปฺปนุปคํ ตํ สพฺพํ วฏฺฏติฯ สเจปิ มญฺจปฺปมาณา ภิสิจฺฉวิ โหติ, วฏฺฏติเยว; โก ปน วาโท ปตฺตตฺถวิกาทีสุฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ ฉสมุฏฺฐานํ, กิริยากิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ , ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๑๕. **เตน สมเยนา**ติ อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อุปนโนฺท สกฺยปุโตฺต**ติ อสีติสหสฺสมตฺตานํ สกฺยกุลา ปพฺพชิตานํ ภิกฺขูนํ ปติกิโฏฺฐ โลลชาติโกฯ **ปโฏฺฐ**ติ เฉโก สมโตฺถ ปฏิพโล สรสมฺปโนฺน กณฺฐมาธุริเยน สมนฺนาคโตฯ **กิสฺมิํ วิยา**ติ กิํสุ วิย กิเลโส วิย, หิโรตฺตปฺปวเสน กมฺปนํ วิย สงฺกมฺปนํ วิย โหตีติ อโตฺถฯ

อทฺธานมคฺคนฺติ อทฺธานสงฺขาตํ ทีฆมคฺคํ, น นครวีถิมคฺคนฺติ อโตฺถฯ **เต ภิกฺขู อจฺฉินฺทิํสู**ติ มุสิํสุ, ปตฺตจีวรานิ เนสํ หริํสูติ อโตฺถฯ **อนุยุญฺชาหี**ติ ภิกฺขุภาวชานนตฺถาย ปุจฺฉฯ **อนุยุญฺชิยมานา**ติ ปพฺพชฺชาอุปสมฺปทาปตฺตจีวราธิฏฺฐานาทีนิ ปุจฺฉิยมานาฯ **เอตมตฺถํ อาโรเจสุ**นฺติ ภิกฺขุภาวํ ชานาเปตฺวา โย ‘‘สาเกตา สาวตฺถิํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺนา’’ติอาทินา นเยน วุโตฺต, เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ

๕๑๗. **อญฺญาตกํ คหปติํ วา**ติอาทีสุ ยํ ปรโต ‘‘ติเณน วา ปเณฺณน วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา’’ติ วุตฺตํ, ตํ อาทิํ กตฺวา เอวํ อนุปุพฺพกถา เวทิตพฺพาฯ สเจ โจเร ปสฺสิตฺวา ทหรา ปตฺตจีวรานิ คเหตฺวา ปลาตา, โจรา เถรานํ นิวาสนปารุปนมตฺตํเยว หริตฺวา คจฺฉนฺติ, เถเรหิ เนว ตาว

จีวรํ วิญฺญาเปตพฺพํ, น สาขาปลาสํ ภญฺชิตพฺพํฯ อถ ทหรา สพฺพํ ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลาตา, โจรา เถรานํ นิวาสนปารุปนํ ตญฺจ ภณฺฑกํ คเหตฺวา คจฺฉนฺติ, ทหเรหิ อาคนฺตฺวา อตฺตโน นิวาสนปารุปนานิ น ตาว เถรานํ ทาตพฺพานิ, น หิ อนจฺฉินฺนจีวรา อตฺตโน อตฺถาย สาขาปลาสํ ภญฺชิตุํ ลภนฺติ, อจฺฉินฺนจีวรานํ ปน อตฺถาย ลภนฺติ, อจฺฉินฺนจีวราว อตฺตโนปิ ปเรสมฺปิ อตฺถาย ลภนฺติฯ ตสฺมา เถเรหิ วา สาขาปลาสํ ภญฺชิตฺวา วากาทีหิ คนฺเถตฺวา ทหรานํ ทาตพฺพํ, ทหเรหิ วา เถรานํ อตฺถาย ภญฺชิตฺวา คนฺเถตฺวา เตสํ หตฺเถ ทตฺวา วา อทตฺวา วา อตฺตนา นิวาเสตฺวา อตฺตโน นิวาสนปารุปนานิ เถรานํ ทาตพฺพานิ, เนว ภูตคามปาตพฺยตาย ปาจิตฺติยํ โหติ, น เตสํ ธารเณ ทุกฺกฏํฯ

สเจ อนฺตรามคฺเค รชกตฺถรณํ วา โหติ, อญฺญ วา ตาทิเส มนุสฺเส ปสฺสนฺติ, จีวรํ วิญฺญาเปตพฺพํฯ ยานิ จ เนสํ เต วา วิญฺญตฺตมนุสฺสา อญฺญ วา สาขาปลาสนิวาสเน ภิกฺขู ทิสฺวา อุสฺสาหชาตา วตฺถานิ เทนฺติ, ตานิ สทสานิ วา โหนฺตุ อทสานิ วา นีลาทินานาวณฺณานิ วา กปฺปิยานิปิ อกปฺปิยานิปิ สพฺพานิ อจฺฉินฺนจีวรฏฺฐาเน ฐิตตฺตา เตสํ นิวาเสตุญฺจ ปารุปิตุญฺจ วฏฺฏนฺติฯ วุตฺตมฺปิเหตํ **ปริวาเร** –

> ‘‘อกปฺปกตํ นาปิ รชนาย รตฺตํ;
> เตน นิวตฺโถ เยน กามํ วเชยฺย;
> น จสฺส โหติ อาปตฺติ;
> โส จ ธโมฺม สุคเตน เทสิโต;
> ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา’’ติฯ (ปริ. ๔๘๑);

อยญฺหิ ปโญฺห อจฺฉินฺนจีวรกํ ภิกฺขุํ สนฺธาย วุโตฺตฯ อถ ปน ติตฺถิเยหิ สหคจฺฉนฺติ, เต จ เนสํ กุสจีรวากจีรผลกจีรานิ เทนฺติ, ตานิปิ ลทฺธึ อคฺคเหตฺวา นิวาเสตุํ วฏฺฏนฺติ, นิวาเสตฺวาปิ ลทฺธิ น คเหตพฺพาฯ

อิทานิ ‘‘ยํ อาวาสํ ปฐมํ อุปคจฺฉติ, สเจ ตตฺถ โหติ สงฺฆสฺส วิหารจีวรํ วา’’ติอาทีสุ **วิหารจีวรํ** นาม มนุสฺสา อาวาสํ กาเรตฺวา ‘‘จตฺตาโรปิ ปจฺจยา อมฺหากํเยว สนฺตกา ปริโภคํ คจฺฉนฺตู’’ติ ติจีวรํ สเชฺชตฺวา อตฺตนา การาปิเต อาวาเส ฐเปนฺติ, เอตํ วิหารจีวรํ นามฯ **อุตฺตรตฺถรณ**นฺติ มญฺจกสฺส อุปริ อตฺถรณกํ วุจฺจติฯ **ภุมตฺถรณ**นฺติ ปริกมฺมกตาย ภูมิยา รกฺขณตฺถํ จิมิลิกาหิ กตอตฺถรณํ ตสฺส อุปริ ตฏฺฏิกํ ปตฺถริตฺวา จงฺกมนฺติฯ **ภิสิจฺฉวี**ติ มญฺจภิสิยา วา ปีฐภิสิยา วา ฉวิ, สเจ ปูริตา โหติ วิธุนิตฺวาปิ คเหตุํ วฏฺฏติฯ เอวเมเตสุ วิหารจีวราทีสุ ยํ ตตฺถ อาวาเส โหติ, ตํ อนาปุจฺฉาปิ คเหตฺวา นิวาเสตุํ วา ปารุปิตุํ วา อจฺฉินฺนจีวรกานํ ภิกฺขูนํ ลพฺภตีติ เวทิตพฺพํฯ ตญฺจ โข ลภิตฺวา โอทหิสฺสามิ ปุน ฐเปสฺสามีติ อธิปฺปาเยน น มูลเจฺฉชฺชายฯ ลภิตฺวา จ ปน ญาติโต วา อุปฏฺฐากโต วา อญฺญโต วา กุโตจิ ปากติกเมว กาตพฺพํฯ วิเทสคเตน เอกสฺมิํ สงฺฆิเก อาวาเส สงฺฆิกปริโภเคน ปริภุญฺชนตฺถาย ฐเปตพฺพํฯ สจสฺส ปริโภเคเนว ตํ ชีรติ วา นสฺสติ วา คีวา น โหติฯ สเจ ปน เอเตสํ วุตฺตปฺปการานํ คิหิวตฺถาทีนํ ภิสิจฺฉวิปริยนฺตานํ กิญฺจิ น ลพฺภติ, เตน ติเณน วา ปเณฺณน วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา อาคนฺตพฺพนฺติฯ

๕๑๙. **เยหิ เกหิจิ วา อจฺฉินฺน**นฺติ เอตฺถ ยมฺปิ อจฺฉินฺนจีวรา อาจริยุปชฺฌายา อญฺญ ‘‘อาหรถ, อาวุโส, จีวร’’นฺติ ยาจิตฺวา วา วิสฺสาเสน วา คณฺหนฺติ, ตมฺปิ สงฺคหํ คจฺฉตีติ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ

ปริโภคชิณฺณํ วาติ เอตฺถ จ อจฺฉินฺนจีวรานํ อาจริยุปชฺฌายาทีนํ อตฺตนา ติณปเณฺณหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ทินฺนจีวรมฺปิ สงฺคหํ คจฺฉตีติ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ เอวญฺหิ เต อจฺฉินฺนจีวรฏฺฐาเน นฏฺฐจีวรฏฺฐาเน จ ฐิตา ภวิสฺสนฺติ, เตน เนสํ วิญฺญตฺติยํ อกปฺปิยจีวรปริโภเค จ อนาปตฺติ อนุรูปา ภวิสฺสติฯ

๕๒๑. ญาตกานํ ปวาริตานนฺติ เอตฺถ ‘‘เอเตสํ สนฺตกํ เทถา’’ติ วิญฺญาเปนฺตสฺส ยาจนฺตสฺส อนาปตฺตีติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ น หิ ญาตกปวาริตานํ อาปตฺติ วา อนาปตฺติ วา โหติฯ **อตฺตโน ธเนนา**ติ เอตฺถาปิ อตฺตโน กปฺปิยภเณฺฑน กปฺปิยโวหาเรเนว จีวรํ วิญฺญาเปนฺตสฺส เจตาเปนฺตสฺส ปริวตฺตาเปนฺตสฺส อนาปตฺตีติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **ปวาริตาน**นฺติ เอตฺถ จ สงฺฆวเสน ปวาริเตสุ ปมาณเมว วฏฺฏติฯ ปุคฺคลิกปวารณาย ยํ ยํ ปวาเรติ, ตํ ตํเยว วิญฺญาเปตพฺพํฯ โย จตูหิ ปจฺจเยหิ ปวาเรตฺวา สยเมว สลฺลเกฺขตฺวา กาลานุกาลํ จีวรานิ ทิวเส ทิวเส ยาคุภตฺตาทีนีติ เอวํ เยน เยนโตฺถ ตํ ตํ เทติ, ตสฺส วิญฺญาปนกิจฺจํ นตฺถิฯ โย ปน ปวาเรตฺวา พาลตาย วา สติสโมฺมเสน วา น เทติ, โส วิญฺญาเปตโพฺพฯ โย ‘‘มยฺหํ เคหํ ปวาเรมี’’ติ วทติ, ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ยถาสุขํ นิสีทิตพฺพํ นิปชฺชิตพฺพํ, น กิญฺจิ คเหตพฺพํฯ โย ปน ‘‘ยํ มยฺหํ เคเห อตฺถิ, ตํ ปวาเรมี’’ติ วทติฯ ยํ ตตฺถ กปฺปิยํ, ตํ วิญฺญาเปตพฺพํ, เคเห ปน นิสีทิตุํ วา นิปชฺชิตุํ วา น ลพฺภตีติ **กุรุนฺทิยํ** วุตฺตํฯ

อญฺญสฺสตฺถายาติ เอตฺถ อตฺตโน ญาตกปวาริเต น เกวลํ อตฺตโน อตฺถาย, อถ โข อญฺญสฺสตฺถาย วิญฺญาเปนฺตสฺส อนาปตฺตีติ อยเมโก อโตฺถฯ อยํ ปน ทุติโย อญฺญสฺสาติ เย อญฺญสฺส ญาตกปวาริตา, เต ตเสฺสว ‘‘อญฺญสฺสา’’ติ ลทฺธโวหารสฺส พุทฺธรกฺขิตสฺส วา ธมฺมรกฺขิตสฺส วา อตฺถาย วิญฺญาเปนฺตสฺส อนาปตฺตีติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทมฺปิ ฉสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ตตุตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๒-๔. เตน สมเยนาติ ตตุตฺตริสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อภิหฏฺฐุ**นฺติ อภีติ อุปสโคฺค, หริตุนฺติ อโตฺถ, คณฺหิตุนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ปวาเรยฺยา**ติ อิจฺฉาเปยฺย, อิจฺฉํ รุจึ อุปฺปาเทยฺย, วเทยฺย นิมเนฺตยฺยาติ อโตฺถฯ อภิหฏฺฐุํ ปวาเรนฺเตน ปน ยถา วตฺตพฺพํ, ตํ อาการํ ทเสฺสตุํ ‘‘ยาวตกํ อิจฺฉสิ ตาวตกํ คณฺหาหี’’ติ เอวมสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ อถ วา ยถา ‘‘เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต’’ติ (สุ. นิ. ๔๒๖, ๑๑๐๔; จูฬนิ. ชตุกณฺณิมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๖๗) เอตฺถ ทิสฺวาติ อโตฺถ, เอวมิธาปิ ‘‘อภิอฏฺฐุํ ปวาเรยฺยา’’ติ อภิหริตฺวา ปวาเรยฺยาติ อโตฺถฯ ตตฺถ กายาภิหาโร วาจาภิหาโรติ ทุวิโธ อภิหาโร, กาเยน วา หิ วตฺถานิ อภิหริตฺวา ปาทมูเล ฐเปตฺวา ‘‘ยตฺตกํ อิจฺฉสิ ตตฺตกํ คณฺหาหี’’ติ วทโนฺต ปวาเรยฺย, วาจาย วา ‘‘อมฺหากํ ทุสฺสโกฏฺฐาคารํ ปริปุณฺณํ, ยตฺตกํ อิจฺฉสิ ตตฺตกํ คณฺหาหี’’ติ วทโนฺต ปวาเรยฺย, ตทุภยมฺปิ เอกชฺฌํ กตฺวา ‘‘อภิหฏฺฐุํ ปวาเรยฺยา’’ติ วุตฺตํฯ

สนฺตรุตฺตรปรมนฺติ สอนฺตรํ อุตฺตรํ ปรมํ อสฺส จีวรสฺสาติ สนฺตรุตฺตรปรมํ, นิวาสเนน สทฺธึ ปารุปนํ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโท อสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ **ตโต จีวรํ สาทิตพฺพ**นฺติ ตโต อภิหฏจีวรโต เอตฺตกํ จีวรํ คเหตพฺพํ, น อิโต ปรนฺติ อโตฺถฯ ยสฺมา ปน อจฺฉินฺนสพฺพจีวเรน ติจีวริเก

เนว ภิกฺขุนา เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพํ, อเญฺญน อญฺญถาปิ, ตสฺมา ตํ วิภาคํ ทเสฺสตุํ ‘‘สเจ ตีณิ นฎฺฐานิ โหนฺตี’’ติอาทินา นเยนสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํฯ

ตตฺรายํ วินิจฺฉโย – ยสฺส ตีณิ นฏฺฐานิ, เตน เทฺว สาทิตพฺพานิ, เอกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อญฺญํ สภาคฏฺฐานโต ปริเยสิสฺสติฯ ยสฺส เทฺว นฏฺฐานิ, เตน เอกํ สาทิตพฺพํฯ สเจ ปกติยาว สนฺตรุตฺตเรน จรติ, เทฺว สาทิตพฺพานิฯ เอวํ เอกํ สาทิยนฺเตเนว สโม ภวิสฺสติฯ ยสฺส ตีสุ เอกํ นฏฺฐํ, น สาทิตพฺพํฯ ยสฺส ปน ทฺวีสุ เอกํ นฏฺฐํ, เอกํ สาทิตพฺพํฯ ยสฺส เอกํเยว โหติ, ตญฺจ นฏฺฐํ, เทฺว สาทิตพฺพานิฯ ภิกฺขุนิยา ปน ปญฺจสุปิ นฏฺเฐสุ เทฺว สาทิตพฺพานิฯ จตูสุ นฏฺเฐสุ เอกํ สาทิตพฺพํ, ตีสุ นฏฺเฐสุ กิญฺจิ น สาทิตพฺพํ, โก ปน วาโท ทฺวีสุ วา เอกสฺมิํ วาฯ เยน เกนจิ หิ สนฺตรุตฺตรปรมตาย ฐาตพฺพํ, ตโต อุตฺตริ น ลพฺภตีติ อิทเมตฺถ ลกฺขณํฯ

๕๒๖. **เสสกํ อาหริสฺสามี**ติ เทฺว จีวรานิ กตฺวา เสสํ ปุน อาหริสฺสามีติ อโตฺถฯ **น อจฺฉินฺนการณา**ติ พาหุสจฺจาทิคุณวเสน เทนฺติฯ **ญาตกาน**นฺติอาทีสุ ญาตกานํ เทนฺตานํ สาทิยนฺตสฺส ปวาริตานํ เทนฺตานํ สาทิยนฺตสฺส อตฺตโน ธเนน สาทิยนฺตสฺส อนาปตฺตีติ อโตฺถฯ อฎฺฐกถาสุ ปน ‘‘ญาตกปวาริตฏฺฐาเน ปกติยา พหุมฺปิ วฏฺฏติ, อจฺฉินฺนการณา ปมาณเมว วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ ตํ ปาฬิยา น สเมติฯ ยสฺมา ปนิทํ สิกฺขาปทํ อญฺญสฺสตฺถาย วิญฺญาปนวตฺถุสฺมิํเยว ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา อิธ ‘‘อญฺญสฺสตฺถายา’’ติ น วุตฺตํฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทมฺปิ ฉสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

ตตุตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. ปฐมอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๗. **เตน สมเยนา**ติ อุปกฺขฏสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อตฺถาวุโส มํ โส อุปฏฺฐาโก**ติ อาวุโส, ยํ ตฺวํ ภณสิ, อตฺถิ เอวรูโป โส มม อุปฏฺฐาโกติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **อปิ เมยฺย เอวํ โหตี**ติ อปิ เม อยฺย เอวํ โหติ, อปิ มยฺยา เอวนฺติปิ ปาโฐฯ

๕๒๘-๙. ***ภิกฺขุํ*** **ปเนว อุทฺทิสฺสา**ติ เอตฺถ อุทฺทิสฺสาติ อปทิสฺส อารพฺภฯ ยสฺมา ปน ยํ อุทฺทิสฺส อุปกฺขฏํ โหติ, ตํ ตสฺสตฺถาย อุปกฺขฏํ นาม โหติฯ ตสฺมาสฺส ปทภาชเน ‘‘*ภิกฺขุสฺสตฺถายา*’’ติ วุตฺตํฯ

ภิกฺขุํ **อารมฺมณํ กริตฺวา**ติ *ภิกฺขุํ* ปจฺจยํ กตฺวา, ยญฺหิ *ภิกฺขุํ* อุทฺทิสฺส อุปกฺขฏํ, ตํ นิยเมเนว *ภิกฺขุํ* ปจฺจยํ กตฺวา อุปกฺขฏํ โหติ, เตน วุตฺตํ – ‘‘*ภิกฺขุํ* อารมฺมณํ กริตฺวา’’ติฯ ปจฺจโยปิ หิ ‘‘ลภติ มาโร อารมฺมณ’’นฺติอาทีสุ (สํ. นิ. ๔.๒๔๓) อารมฺมณนฺติ อาคโตฯ อิทานิ ‘‘อุทฺทิสฺสา’’ติ เอตฺถ โย กตฺตา, ตสฺส อาการทสฺสนตฺถํ ‘‘*ภิกฺขุํ* อจฺฉาเทตุกาโม’’ติ วุตฺตํฯ *ภิกฺขุํ* อจฺฉาเทตุกาเมน หิ เตน ตํ อุทฺทิสฺส อุปกฺขฏํ, น อเญฺญน การเณนฯ อิติ โส อจฺฉาเทตุกาโม โหติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘*ภิกฺขุํ* อจฺฉาเทตุกาโม’’ติฯ

อญฺญาตกสฺส คหปติสฺส วาติ อญฺญาตเกน คหปตินา วาติ อโตฺถฯ กรณเตฺถ หิ อิทํ สามิวจนํฯ ปทภาชเน ปน พฺยญฺชนํ อวิจาเรตฺวา อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ ‘‘อญฺญาตโก นาม… เป.… คหปติ นามา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

จีวรเจตาปนฺนนฺติ จีวรมูลํ, ตํ ปน ยสฺมา หิรญฺญาทีสุ อญฺญตรํ โหติ, ตสฺมา ปทภาชเน ''หิรญฺญํ วา''ติอาทิ วุตฺตํฯ **อุปกฺขฏํ โหตี**ติ สชฺชิตํ โหติ, สํหริตฺวา ฐปิตํ, ยสฺมา ปน ''หิรญฺญํ วา''ติอาทินา วจเนนสฺส อุปกฺขฏภาโว ทสฺสิโต โหติ, ตสฺมา ''อุปกฺขฏํ นามา''ติ ปทํ อุทฺธริตฺวา วิสุํ ปทภาชนํ น วุตฺตํฯ **อิมินา**ติ อุปกฺขฏํ สนฺธายาห, เตเนวสฺส ปทภาชเน ''ปจฺจุปฏฺฐิเตนา''ติ วุตฺตํฯ ยญฺหิ อุปกฺขฏํ สํหริตฺวา ฐปิตํ, ตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหตีติฯ **อจฺฉาเทสฺสามี**ติ โวหารวจนเมตํ ''อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามี''ติ อยํ ปเนตฺถ อโตฺถฯ เตเนวสฺส ปทภาชเนปิ ''ทสฺสามี''ติ วุตฺตํฯ

ตตฺร เจ โส ภิกฺขูติ ยตฺร โส คหปติ วา คหปตานี วา ตตฺร โส ภิกฺขุ ปุเพฺพ อปฺปวาริโต อุปสงฺกมิตฺวา จีวเร วิกปฺปํ อาปเชฺชยฺย เจติ อยเมตฺถ ปทสมฺพนฺโธฯ ตตฺถ อุปสงฺกมิตฺวาติ อิมสฺส คนฺตฺวาติ อิมินาว อเตฺถ สิเทฺธ ปจุรโวหารวเสน ''ฆร''นฺติ วุตฺตํฯ ยตฺร ปน โส ทายโก ตตฺร คนฺตฺวาติ อยเมเวตฺถ อโตฺถ, ตสฺมา ปุนปิ วุตฺตํ ''ยตฺถ กตฺถจิ อุปสงฺกมิตฺวา''ติฯ **วิกปฺปํ อาปเชฺชยฺยา**ติ วิสิฏฺฐกปฺปํ อธิกวิธานํ อาปเชฺชยฺย, ปทภาชเน ปน เยนากาเรน วิกปฺปํ อาปนฺโน โหติ ตเมว ทเสฺสตุํ ''อายตํ วา''ติอาทิ วุตฺตํฯ **สาธู**ติ อายาจเน นิปาโตฯ **วตา**ติ ปริวิตเกฺกฯ **มนฺ**ติ อตฺตานํ นิทฺทิสติฯ **อายสฺมา**ติ ปรํ อาลปติ อามเนฺตติฯ ยสฺมา ปนิทํ สพฺพํ พฺยญฺชนมตฺตเมว, อุตฺตานตฺถเมว, ตสฺมาสฺส ปทภาชเน อโตฺถ น วุโตฺตฯ **กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทายา**ติ สุนฺทรกามตํ วิสิฏฺฐกามตํ จิเตฺตน คเหตฺวา, ตสฺส ''อาปเชฺชยฺย เจ''ติ อิมินา สมฺพนฺโธฯ ยสฺมา ปน โย กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย อาปชฺชติ, โส สาธตฺถิโก มหคฺฆตฺถิโก โหติ, ตสฺมาสฺส ปทภาชเน พฺยญฺชนํ ปหาย อธิเปฺปตตฺถเมว ทเสฺสตุํ ตเทว วจนํ วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน น อิมสฺส อาปชฺชนมเตฺตเนว อาปตฺติ สีสํ เอติ, ตสฺมา ''ตสฺส วจเนนา''ติอาทิ วุตฺตํฯ

๕๓๑. **อนาปตฺติ ญาตกาน**นฺติอาทีสุ ญาตกานํ จีวเร วิกปฺปํ อาปชฺชนฺตสฺส อนาปตฺตีติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **มหคฺฆํ เจตาเปตุกามสฺส อปฺปคฺฆํ เจตาเปตี**ติ คหปติสฺส วีสติอคฺฆนกํ จีวรํ เจตาเปตุกามสฺส ''อลํ มยฺหํ เอเตน, ทสคฺฆนกํ วา อฏฺฐคฺฆนกํ วา เทหี''ติ วทติ อนาปตฺติฯ **อปฺปคฺฆ**นฺติ อิทญฺจ อติเรกนิวารณตฺถเมว วุตฺตํ, สมเกปิ ปน อนาปตฺติ , ตญฺจ โข อคฺฆวเสเนว น ปมาณวเสน, อคฺฆวฑฺฒนกญฺหิ อิทํ สิกฺขาปทํฯ ตสฺมา โย วีสติอคฺฆนกํ อนฺตรวาสกํ เจตาเปตุกาโม , ''ตํ เอตฺตกเมว เม อคฺฆนกํ จีวรํ เทหี''ติ วตฺตุมฺปิ วฏฺฏติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีนิปิ ตตฺตฺตริสิกฺขาปทสทิสาเนวาติฯ

ปฐมอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุติยอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๒. ทุติยอุปกฺขเฏปิ อิมินาว นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ตญฺหิ อิมสฺส อนุปญฺญตฺติสทิสํฯ เกวลํ ปฐมสิกฺขาปเท เอกสฺส ปีฬา กตา, ทุติเย ทฺวินฺนํ, อยเมเวตฺถ วิเสโสฯ เสสํ สพฺพํ ปฐมสทิสเมวฯ ยถา จ ทฺวินฺนํ, เอวํ พหูนํ ปีฬํ กตฺวา คณฺหโตปิ อาปตฺติ เวทิตพฺพาติฯ

ทุติยอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ราชสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๗. เตน สมเยนาติ ราชสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อุปาสกํ สญฺญาเปตฺวา**ติ ชานาเปตฺวา, ‘‘อิมินา มูเลน จีวรํ กิณิตฺวา เถรสฺส เทหี’’ติ เอวํ วตฺวาติ อธิปฺปาโยฯ **ปญฺญาสพโนฺธ**ติ ปญฺญาสกหาปณทโณฺฑติ วุตฺตํ โหติฯ ปญฺญาสํ พโทฺธติปิ ปาโฐ, ปญฺญาสํ ชิโต ปญฺญาสํ ทาเปตโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ **อชฺชโณฺห, ภเนฺต, อาคเมหี**ติ ภเนฺต, อชฺช เอกทิวสํ อมฺหากํ ติฎฺฐ, อธิวาเสหีติ อโตฺถฯ **ปรามสี**ติ คณฺหิฯ **ชีโนสี**ติ ชิโตสิฯ

๕๓๘-๙. ราชโภโคฺคติ ราชโต โภคฺคํ ภุญฺชิตพฺพํ อสฺสตฺถีติ ราชโภโคฺค, ราชโภโค ติปิ ปาโฐ, ราชโต โภโค อสฺส อตฺถีติ อโตฺถฯ

ปหิเณยฺยาติ เปเสยฺย, อุตฺตานตฺถตฺตา ปนสฺส ปทภาชนํ น วุตฺตํฯ ยถา จ เอตสฺส, เอวํ ‘‘จีวรํ อิตฺถนฺนามํ ภิกฺขุ’’นฺติอาทีนมฺปิ ปทานํ อุตฺตานตฺถตฺตาเยว ปทภาชนํ น วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ **อาภต**นฺติ อานีตํฯ **กาเลน กปฺปิย**นฺติ ยุตฺตปตฺตกาเลน, ยทา โน อโตฺถ โหติ, ตทา กปฺปิยํ จีวรํ คณฺหามาติ อโตฺถฯ

เวยฺยาวจฺจกโรติ กิจฺจกโร, กปฺปิยการโกติ อโตฺถฯ **สญฺญโตฺต โส มยา**ติ อาณโตฺต โส มยา, ยถา ตุมฺหากํ จีวเรน อเตฺถ สติ จีวรํ ทสฺสติ, เอวํ วุโตฺตติ อโตฺถฯ **อโตฺถ เม อาวุโส จีวเรนา**ติ โจทนาลกฺขณนิทสฺสนเมตํ, อิทญฺหิ วจนํ วตฺตพฺพํ, อสฺส วา อโตฺถ ยาย กายจิ ภาสาย; อิทํ โจทนาลกฺขณํฯ **“เทหิ เม จีวร”**นฺติอาทีนิ ปน นวตฺตพฺพาการทสฺสนตฺถํ วุตฺตานิ, เอตานิ หิ วจนานิ เอเตสํ วา อโตฺถ ยาย กายจิ ภาสาย น วตฺตโพฺพฯ

ทุติยมฺปิ วตฺตโพฺพ ตติยมฺปิ วตฺตโพฺพติ ‘‘อโตฺถ เม อาวุโส จีวเรนา’’ติ อิทเมว ยาว ตติยํ วตฺตโพฺพติฯ เอวํ ‘‘ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โจเทตโพฺพ สาเรตโพฺพ’’ติ เอตฺถ อุทฺทิฎฺฐโจทนาปริเจฺฉทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ‘‘ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน สารยมาโน ตํ จีวรํ อภินิปฺผาเทยฺย, อิเจฺจตํ กุสล’’นฺติ อิเมสํ ปทานํ สเงฺขปโต อตฺถํ ทเสฺสโนฺต ‘‘สเจ อภินิปฺผาเทติ, อิเจฺจตํ กุสล’’นฺติ อาหฯ เอวํ ยาวตติยํ โจเทโนฺต ตํ จีวรํ ยทิ นิปฺผาเทติ, สโกฺกติ อตฺตโน ปฎิลาภวเสน นิปฺผาเทตุํ, อิเจฺจตํ กุสลํ สาธุ สุฎฺฐุ สุนฺทรํฯ

จตุกฺขตฺตุํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุปรมํ ตุณฺหีภูเตน อุทฺทิสฺส ฐาตพฺพนฺติ ฐานลกฺขณนิทสฺสนเมตํฯ ฉกฺขตฺตุปรมนฺติ จ ภาวนปุํสกวจนเมตํ, ฉกฺขตฺตุปรมญฺหิ เอเตน จีวรํ อุทฺทิสฺส ตุณฺหีภูเตน ฐาตพฺพํ, น อญฺญํ กิญฺจิ กาตพฺพํ, อิทํ ฐานลกฺขณํฯ ตตฺถ โย สพฺพฎฺฐานานํ สาธารโณ ตุณฺหีภาโว, ตํ ตาว ทเสฺสตุํ ปทภาชเน ‘‘ตตฺถ คนฺตฺวา ตุณฺหีภูเตนา’’ติ อาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **น อาสเน นิสีทิตพฺพ**นฺติ ‘‘อิธ, ภเนฺต, นิสีทถา’’ติ วุเตฺตนาปิ น นิสีทิตพฺพํฯ **น อามิสํ ปฎิคฺคเหตพฺพ**นฺติ ยาคุขชฺชกาทิเภทํ กิญฺจิ อามิสํ ‘‘คณฺหถ, ภเนฺต’’ติ ยาจิยมาเนนาปิ น คณฺหิตพฺพํฯ **น ธโมฺม ภาสิตโพฺพ**ติ มงฺคลํ วา อนุโมทนํ วา ภาสถาติ ยาจิยมาเนนาปิ กิญฺจิ น ภาสิตพฺพํ, เกวลํ ‘‘กึ การณา อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิยมาเนน ‘‘ชานาสิ, อาวุโส’’ติ วตฺตโพฺพฯ **ปุจฺฉิยมาโน**ติ อิทญฺหิ กรณเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํฯ อถ วา ปุจฺฉํ กุรุมาโน ปุจฺฉิยมาโนติ เอวเมฺปเตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ โย หิ ปุจฺฉํ กโรติ, โส เอตฺตกํ วตฺตโพฺพติ **ฐานํ ภญฺชตี**ติ อาคตการณํ ภญฺชติฯ

อิทานิ ยา ติโสฺส โจทนา, ฉ จ ฐานานิ วุตฺตานิฯ ตตฺถ วุฑฺฒิญฺจ หานิญฺจ ทเสฺสโนฺต **“จตุกฺขตฺตุํ โจเทตฺวา”**ติอาทิมาหฯ ยสฺมา จ เอตฺถ เอกโจทนาวุฑฺฒิยา ทฺวินฺนํ ฐานานํ หานิ วุตฺตา, ตสฺมา ‘‘เอกา โจทนา ทิคุณํ ฐาน’’นฺติ ลกฺขณํ ทสฺสิตํ โหติฯ อิติ อิมินา ลกฺขเณน ติกฺขตฺตุํ โจเทตฺวา ฉกฺขตฺตุํ ฐาตพฺพํ, ทฺวิกฺขตฺตุํ โจเทตฺวา อฎฺฐกฺขตฺตุํ ฐาตพฺพํ, สกึ

โจเทตฺวา ทสกฺขตฺตุํ ฐาตพฺพนฺติฯ ยถา จ ‘‘ฉกฺขตฺตุํ โจเทตฺวา น ฐาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, เอวํ ‘‘ทฺวาทสกฺขตฺตุํ ฐตฺวา น โจเทตพฺพ’’นฺติปิ วุตฺตเมว โหติฯ ตสฺมา สเจ โจเทติเยว น ติฏฺฐติ, ฉ โจทนา ลพฺภนฺติฯ สเจ ติฏฺฐติเยว น โจเทติ, ทฺวาทส ฐานานิ ลพฺภนฺติฯ สเจ โจเทติปิ ติฏฺฐติปิ, เอกาย โจทนาย เทฺว ฐานานิ หาเปตพฺพานิฯ ตตฺถ โย เอกทิวสเมว ปุนปฺปุนํ คนฺตฺวา ฉกฺขตฺตุํ โจเทติ, สกิํเยว วา คนฺตฺวา ‘‘อตฺโถ เม, อาวุโส, จีวเรนา’’ติ ฉกฺขตฺตุํ วทติฯ ตถา เอกทิวสเมว ปุนปฺปุนํ คนฺตฺวา ทฺวาทสกฺขตฺตุํ ติฏฺฐติ, สกิํเยว วา คนฺตฺวา ตตฺร ตตฺร ฐาเน ติฏฺฐติ, โสปิ สพฺพโจทนาโย สพฺพฏฺฐานานิ จ ภญฺชติฯ โก ปน วาโท นานาทิวเสสุ เอวํ กโรนฺตสฺสาติ เอวเมตฺถ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภตนฺติ ยโต ราชโต วา ราชโภคฺคโต วา อสฺส ภิกฺขุโน จีวรเจตาปนฺนํ อานีตํฯ ยตฺวสฺสาติปิ ปาโฐฯ อยเมวโตฺถฯ ‘‘ยตฺถสฺสา’’ติปิ ปฐนฺติ, ยสฺมิํ ฐาเน อสฺส จีวรเจตาปนฺนํ เปสิตนฺติ จ อตฺถํ กเถนฺติ, พฺยญฺชนํ ปน น สเมติฯ **ตตฺถาติ** ตสฺส รโญฺญ วา ราชโภคฺคสฺส วา สนฺติเก; สมีปเตฺถ หิ อิทํ ภุมฺมวจนํฯ **น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อตฺถํ อนุโภตีติ** ตํ จีวรเจตาปนฺนํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อปฺปมตฺตกมฺปิ กมฺมํ น นิปฺผาเทติฯ **ยุญฺชนฺตายสฺมโนฺต สกนฺติ** อายสฺมโนฺต อตฺตโน สนฺตกํ ธนํ ปาปุณนฺตุฯ **มา โว สกํ วินสฺสาติ** ตุมฺหากํ สนฺตกํ มา วินสฺสตุฯ โย ปน เนว สามํ คจฺฉติ, น ทูตํ ปาเหติ, วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ

กิํ ปน สพฺพกปฺปิยการเกสุ เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ? น ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ อยญฺหิ กปฺปิยการโก นาม สเงฺขปโต ทุวิโธ นิทฺทิโฏฺฐ จ อนิทฺทิโฏฺฐ จฯ ตตฺถ นิทฺทิโฏฺฐ ทุวิโธ – ภิกฺขุนา นิทฺทิโฏฺฐ, ทูเตน นิทฺทิโฏฺฐติฯ อนิทฺทิโฏฺฐปิ ทุวิโธ – มุขเววฏฺฏิก กปฺปิยการโก, ปรมฺมุขกปฺปิยการโกติฯ เตสุ ภิกฺขุนา นิทฺทิโฏฺฐ สมฺมุขาสมฺมุขวเสน จตุพฺพิโธ โหติฯ ตถา ทูเตน นิทฺทิโฏฺฐปิฯ

กถํ? อิเธกโจฺจ ภิกฺขุสฺส จีวรตฺถาย ทูเตน อกปฺปิยวตฺถุํ ปหิณติ, ทูโต ตํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อิทํ, ภเนฺต, อิตฺถนฺนาเมน ตุมฺหากํ จีวรตฺถาย ปหิตํ, คณฺหถ น’’นฺติ วทติ, ภิกฺขุ ‘‘นยิทํ กปฺปตี’’ติ ปฏิกฺขิปติ, ทูโต ‘‘อตฺถิ ปน เต, ภเนฺต, เวยฺยาวจฺจกโร’’ติ ปุจฺฉติ, ปุญฺญตฺถิเกหิ จ อุปาสเกหิ ‘‘ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจํ กโรถา’’ติ อาณตฺตา วา, ภิกฺขูนํ วา สนฺทิฏฺฐา สมฺภตฺตา เกจิ เวยฺยาวจฺจกรา โหนฺติ, เตสํ อญฺญตโร ตสฺมิํ ขเณ ภิกฺขุสฺส สนฺติเก นิสิโนฺน โหติ, ภิกฺขุ ตํ นิทฺทิสติ ‘‘อยํ ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร’’ติฯ ทูโต ตสฺส หเตฺถ อกปฺปิยวตฺถุํ ทตฺวา ‘‘เถรสฺส จีวรํ กิณิตฺวา เทหี’’ติ คจฺฉติ, อยํ ภิกฺขุนา สมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐฯ

โน เจ ภิกฺขุสฺส สนฺติเก นิสิโนฺน โหติ, อปิจ โข ภิกฺขุ นิทฺทิสติ – ‘‘อสุกสฺมิํ นาม คาเม อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร’’ติ, โส คนฺตฺวา ตสฺส หเตฺถ อกปฺปิยวตฺถุํ ทตฺวา ‘‘เถรสฺส จีวรํ กิณิตฺวา ทเทยฺยาสี’’ติ อาคนฺตฺวา ภิกฺขุสฺส อาโรเจตฺวา คจฺฉติ, อยเมโก ภิกฺขุนา อสมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐฯ

น เหว โข โส ทูโต อตฺตนา อาคนฺตฺวา อาโรเจติ, อปิจ โข อญฺญํ ปหิณติ ‘‘ทินฺนํ มยา, ภเนฺต, ตสฺส หเตฺถ จีวรเจตาปนฺนํ, จีวรํ คเณฺหยฺยาถา’’ติ, อยํ ทุติโย ภิกฺขุนา อสมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐฯ

น เหว โข อญฺญํ ปหิณติ, อปิจ โข คจฺฉโนฺตว ภิกฺขุํ วทติ ‘‘อหํ ตสฺส หเตฺถ จีวรเจตาปนฺนํ ทสฺสามิ, ตุเมฺห จีวรํ คเณฺหยฺยาถา’’ติ, อยํ ตติโย ภิกฺขุนา อสมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐติ เอวํ

เอโก สมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐ ตโย อสมฺมุขานิทฺทิฏฺฐาติ อิเม จตฺตาโร ภิกฺขุนา นิทฺทิฏฺฐเวยฺยาวจฺจกรา นามฯ เอเตสุ อิมสฺมิํ ราชสิกฺขาปเท วุตฺตนเยเนว ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ

อปโร ภิกฺขุ ปุริมนเยเนว ทูเตน ปุจฺฉิโต นตฺถิตาย วา, อวิจาเรตุกามตาย วา ‘‘นตฺถมฺหากํ กปฺปิยการโก’’ติ วทติ, ตสฺมิญฺจ ขเณ โกจิ มนุโสฺส อาคจฺฉติ, ทูโต ตสฺส หเตฺถ อกปฺปิยวตฺถุํ ทตฺวา ‘‘อิมสฺส หตฺถโต จีวรํ คเณฺหยฺยาถา’’ติ วตฺวา คจฺฉติ, อยํ ทูเตน สมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐฯ

อปโร ทูโต คามํ ปวิสิตฺวา อตฺตนา อภิรุจิตสฺส กสฺสจิ หเตฺถ อกปฺปิยวตฺถุํ ทตฺวา ปุริมนเยเนว อาคนฺตฺวา อาโรเจติ, อญฺญํ วา ปหิณติ, ‘‘อหํ อสุกสฺส นาม หเตฺถ จีวรเจตาปนฺนํ ทสฺสามิ, ตุเมฺห จีวรํ คเณฺหยฺยาถา’’ติ วตฺวา วา คจฺฉติ, อยํ ตติโย ทูเตน อสมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐติ เอวํ เอโก สมฺมุขานิทฺทิโฏฺฐ, ตโย อสมฺมุขานิทฺทิฏฺฐาติ อิเม จตฺตาโร ทูเตน นิทฺทิฏฺฐเวยฺยาวจฺจกรา นามฯ เอเตสุ เมณฺฑกสิกฺขาปเท วุตฺตนเยน ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, มนุสฺสา สทฺธา ปสนฺนา, เต กปฺปิยการกานํ หเตฺถ หิรญฺญํ อุปนิกฺขิปนฺติ – ‘อิมินา อยฺยสฺส ยํ กปฺปิยํ ตํ เทถา’ติฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ยํ ตโต กปฺปิยํ ตํ สาทิตุํ, น เตฺววาหํ, ภิกฺขเว, เกนจิ ปริยาเยน ชาตรูปรชตํ สาทิตพฺพํ ปริเยสิตพฺพนฺติ วทามี’’ติ (มหาว. ๒๙๙)ฯ เอตฺถ จ โจทนาย ปมาณํ นตฺถิ, มูลํ อสาทิยเนฺตน สหสฺสกฺขตฺตุมฺปิ โจทนาย วา ฐาเนน วา กปฺปิยภณฺฑํ สาทิตุํ วฏฺฏติฯ โน เจ เทติ, อญฺญํ กปฺปิยการกํ ฐเปตฺวาปิ อาหราเปตพฺพํฯ สเจ อิจฺฉติ มูลสามิกานมฺปิ กเถตพฺพํ; โน เจ อิจฺฉติ น กเถตพฺพํฯ

อปโร ภิกฺขุ ปุริมนเยเนว ทูเตน ปุจฺฉิโต ‘‘นตฺถมฺหากํ กปฺปิยการโก’’ติ วทติ, ตทโญฺญ สมีเป ฐิโต สุตฺวา ‘‘อาหร โภ อหํ อยฺยสฺส จีวรํ เจตาเปตฺวา ทสฺสามี’’ติ วทติฯ ทูโต ‘‘หนฺท โภ ทเทยฺยาสี’’ติ ตสฺส หเตฺถ ทตฺวา ภิกฺขุสฺส อนาโรเจตฺวาว คจฺฉติ, อยํ มุขเววฏิกกปฺปิยการโกฯ อปโร ภิกฺขุโน อุปฏฺฐากสฺส วา อญฺญสฺส วา หเตฺถ อกปฺปิยวตฺถุํ ทตฺวา ‘‘เถรสฺส จีวรํ ทเทยฺยาสี’’ติ เอตฺตกเมว วตฺวา ปกฺกมติ, อยํ ปรมฺมุขกปฺปิยการโกติ อิเม เทฺว อนิทฺทิฏฺฐกปฺปิยการกา นามฯ เอเตสุ อญฺญาตกอปฺปวาริเตสุ วิย ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ สเจ สยเมว จีวรํ อาเนตฺวา ททนฺติ, คเหตพฺพํฯ โน เจ, กิญฺจิ น วตฺตพฺพาฯ เทสนามตฺตเมว เจตํ ‘‘ทูเตน จีวรเจตาปนฺนํ ปหิเณยฺยา’’ติ สยํ อาหริตฺวาปิ ปิณฺฑปาตาทีนํ อตฺถาย ททเนฺตสุปิ เอเสว นโยฯ น เกวลญฺจ อตฺตโนเยว อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติ, สเจปิ โกจิ ชาตรูปรชตํ อาเนตฺวา ‘‘อิทํ สงฺฆสฺส ทมฺมิ, อารามํ วา กโรถ เจติยํ วา โภชนสาลาทีนํ วา อญฺญตร’’นฺติ วทติ, อิทมฺปิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติฯ ยสฺส กสฺสจิ หิ อญฺญสฺสตฺถาย สมฺปฏิจฺฉนฺตสฺส ทุกฺกฏํ โหตีติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ

สเจ ปน ‘‘นยิทํ ภิกฺขูนํ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิเตฺต ‘‘วฑฺฒกีนํ วา กมฺมกรานํ วา หเตฺถ ภวิสฺสติ, เกวลํ ตุเมฺห สุกตทุกฺกฏํ ชานาถา’’ติ วตฺวา เตสํ หเตฺถ ทตฺวา ปกฺกมติ, วฏฺฏติฯ อถาปิ ‘‘มม มนุสฺสานํ หเตฺถ ภวิสฺสติ มยฺหเมว วา หเตฺถ ภวิสฺสติ, เกวลํ ตุเมฺห ยํ ยสฺส ทาตพฺพํ, ตทตฺถาย เปเสยฺยาถา’’ติ วทติ, เอวมฺปิ วฏฺฏติฯ

สเจ ปน สงฺฆํ วา คณํ วา ปุคฺคลํ วา อนามสิตฺวา ‘‘อิทํ หิรญฺญสุวณฺณํ เจติยสฺส เทม, วิหารสฺส เทม, นวกมฺมสฺส เทมา’’ติ วทนฺติ, ปฏิกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติฯ ‘‘อิเม อิทํ ภณนฺตี’’ติ กปฺปิยการกานํ อาจิกฺขิตพฺพํฯ ‘‘เจติยาทีนํ อตฺถาย ตุเมฺห คเหตฺวา ฐเปถา’’ติ วุเตฺตน ปน ‘‘อมฺหากํ คเหตุํ น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิปิตพฺพํฯ

สเจ ปน โกจิ พหุํ หิรญฺญสุวณฺณํ อาเนตฺวา ‘‘อิทํ สงฺฆสฺส ทมฺมิ, จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชถา’’ติ วทติ, ตํ เจ สโงฺฆ สมฺปฏิจฺฉติ, ปฏิคฺคหเณปิ ปริโภเคปิ อาปตฺติฯ ตตฺร เจ เอโก ภิกฺขุ ‘‘นยิทํ กปฺปตี’’ติ ปฏิกฺขิปติ, อุปาสโก จ ‘‘ยทิ น กปฺปติ, มยฺหเมว ภวิสฺสตี’’ติ คจฺฉติฯ โส ภิกฺขุ ‘‘ตยา สงฺฆสฺส ลาภนฺตราโย กโต’’ติ น เกนจิ กิญฺจิ วตฺตโพฺพฯ โย หิ ตํ โจเทติ, เสฺวว สาปตฺติโก โหติ, เตน ปน เอเกน พหู อนาปตฺติกา กตาฯ สเจ ปน ภิกฺขูหิ ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิเตฺต ‘‘กปฺปิยการกานํ วา หเตฺถ ภวิสฺสติ, มม ปุริสานํ วา มยฺหํ วา หเตฺถ ภวิสฺสติ, เกวลํ ตุเมฺห ปจฺจเย ปริภุญฺชถา’’ติ วทติ, วฏฺฏติฯ

จตุปจฺจยตฺถาย จ ทินฺนํ เยน เยน ปจฺจเยน อโตฺถ โหติ, ตทตฺถํ อุปเนตพฺพํ, จีวรตฺถาย ทินฺนํ จีวเรเยว อุปเนตพฺพํฯ สเจ จีวเรน ตาทิโส อโตฺถ นตฺถิ, ปิณฺฑปาตาทีหิ สโงฺฆ กิลมติ, สงฺฆสุฏฺฐุตาย อปโลเกตฺวา ตทตฺถายปิ อุปเนตพฺพํฯ เอส นโย ปิณฺฑปาตคิลานปจฺจยตฺถาย ทิเนฺนปิ, เสนาสนตฺถาย ทินฺนํ ปน เสนาสนสฺส ครุภณฺฑตฺตา เสนาสเนเยว อุปเนตพฺพํฯ สเจ ปน ภิกฺขูสุ เสนาสนํ ฉเฑฺฑตฺวา คเตสุ เสนาสนํ วินสฺสติ, อีทิเส กาเล เสนาสนํ วิสฺสเชฺชตฺวาปิ ภิกฺขูนํ ปริโภโค อนุญฺญาโต, ตสฺมา เสนาสนชคฺคนตฺถํ มูลเจฺฉชฺชํ อกตฺวา ยาปนมตฺตํ ปริภุญฺชิตพฺพํฯ

น เกวลญฺจ หิรญฺญสุวณฺณเมว, อญฺญมฺปิ เขตฺตวตฺถาทิ อกปฺปิยํ น สมฺปฏิจฺฉิตพฺพํฯ สเจ หิ โกจิ ‘‘มยฺหํ ติสสฺสสมฺปาทนกํ มหาตฬากํ อตฺถิ, ตํ สงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติ วทติ, ตํ เจ สโงฺฆ สมฺปฏิจฺฉติ, ปฏิคฺคหเณปิ ปริโภเคปิ อาปตฺติเยวฯ โย ปน ตํ ปฏิกฺขิปติ, โส ปุริมนเยเนว น เกนจิ กิญฺจิ วตฺตโพฺพฯ โย หิ ตํ โจเทติ, เสฺวว สาปตฺติโก โหติ, เตน ปน เอเกน พหู อนาปตฺติกา กตาฯ

โย ปน ‘‘ตาทิสํเยว ตฬากํ ทมฺมี’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิโตฺต วทติ ‘‘อสุกญฺจ อสุกญฺจ สงฺฆสฺส ตฬากํ อตฺถิ, ตํ กถํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส วตฺตโพฺพ – ‘‘กปฺปิยํ กตฺวา ทินฺนํ ภวิสฺสตี’’ติฯ กถํ ทินฺนํ กปฺปิยํ โหตีติ? ‘‘จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชถา’’ติ วตฺวา ทินฺนนฺติฯ โส สเจ ‘‘สาธุ, ภเนฺต, จตฺตาโร ปจฺจเย สโงฺฆ ปริภุญฺชตู’’ติ เทติ, วฏฺฏติฯ อถาปิ ‘‘ตฬากํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิโตฺต ‘‘กปฺปิยการโก อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถี’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทํ อสุโก นาม วิจาเรสฺสติ, อสุกสฺส วา หเตฺถ, มยฺหํ วา หเตฺถ ภวิสฺสติ, สโงฺฆ กปฺปิยภณฺฑํ ปริภุญฺชตู’’ติ วทติ, วฏฺฏติฯ สเจปิ ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิโตฺต ‘‘อุทกํ ปริภุญฺชิสฺสติ, ภณฺฑกํ โธวิสฺสติ, มิคปกฺขิโน ปิวิสฺสนฺตี’’ติ วทติ, เอวมฺปิ วฏฺฏติฯ อถาปิ ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิโตฺต วทติ ‘‘กปฺปิยสีเสน คณฺหถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, อุปาสก, สโงฺฆ ปานียํ ปิวิสฺสติ, ภณฺฑกํ โธวิสฺสติ, มิคปกฺขิโน ปิวิสฺสนฺตี’’ติ วตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

อถาปิ ‘‘มม ตฬากํ วา โปกฺขรณึ วา สงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติ ‘‘วุเตฺต, สาธุ, อุปาสก, สโงฺฆ ปานียํ ปิวิสฺสตี’’ติอาทีนิ วตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติเยวฯ ยทิ ปน ภิกฺขูหิ หตฺถกมฺมํ ยาจิตฺวา สหเตฺถน จ กปฺปิยปถวึ ขนิตฺวา อุทกปริโภคตฺถาย ตฬากํ การิตํ โหติ, ตํ เจ นิสฺสาย สสฺสํ นิปฺผาเทตฺวา มนุสฺสา วิหาเร กปฺปิยภณฺฑํ เทนฺติ, วฏฺฏติฯ อถ มนุสฺสา เอว สงฺฆสฺส อุปการตฺถาย สงฺฆิกภูมึ ขนิตฺวา ตํ นิสฺสาย นิปฺผนฺนสสฺสโต กปฺปิยภณฺฑํ เทนฺติ, เอวมฺปิ วฏฺฏติฯ ‘‘อมฺหากํ เอกํ กปฺปิยการกํ ฐเปถา’’ติ วุเตฺต จ ฐเปตุมฺปิ ลพฺภติฯ อถ ปน เต มนุสฺสา ราชพลินา อุปทฺทุตา ปกฺกมนฺติ, อเญฺญ ปฏิปชฺชนฺติ, น จ ภิกฺขูนํ กิญฺจิ เทนฺติ, อุทกํ วาเรตุํ ลพฺภติฯ ตญฺจ โข กสิกมฺมกาเลเยว, น สสฺสกาเลฯ สเจ เต วทนฺติ ‘‘นนุ, ภเนฺต, ปุเพฺพปิ มนุสฺสา อิมํ นิสฺสาย

สสฺสํ อกํสู’’ติ ฯ ตโต วตฺตพฺพา – ‘‘เต สงฺฆสฺส อิมญฺจ อิมญฺจ อุปการํ อกํสุ, อิทญฺจิทญฺจ กปฺปิยภณฺฑํ อทํสู’’ติฯ สเจ วทนฺติ – ‘‘มยมฺปิ ทสฺสามา’’ติ, เอวมฺปิ วฏฺฏติฯ

สเจ ปน โกจิ อพฺยตฺโต อกปฺปิยโวหาเรน ตฬากํ ปฏิคฺคณฺหาติ วา กาเรติ วา, ตํ ภิกฺขูหิ น ปริภุญฺชิตพฺพํ, ตํ นิสฺสาย ลทฺธํ กปฺปิยภณฺฑมฺปิ อกปฺปิยเมวฯ สเจ ภิกฺขูหิ ปริจฺจตฺตภาวํ ญตฺวา สามิโก วา ตสฺส ปุตฺตธีตโร วา อญฺโญ วา โกจิ วํเส อุปฺปนฺโนฺน ปุน กปฺปิยโวหาเรน เทติ, วฏฺฏติฯ ปจฺฉินฺเน กุลวํเส โย ตสฺส ชนปทสฺส สามิโก, โส อจฺฉินฺทิตฺวา ปุน เทติ, จิตฺตลปพฺพเต ภิกฺขุนา นีหฏอุทกวาหกํ **อฬนาคราชมเหสี วิย,** เอวมฺปิ วฏฺฏติฯ

กปฺปิยโวหาเรปิ อุทกวเสน ปฏิคฺคหิตตฬาเก สุทฺธจิตฺตานํ มตฺติกุทฺธรณปาฬิพนฺธนาทีนิ จ กาตุํ วฏฺฏติฯ ตํ นิสฺสาย ปน สสฺสํ กโรเนฺต ทิสฺวา กปฺปิยการกํ ฐเปตุํ น วฏฺฏติฯ ยทิ เต สยเมว กปฺปิยภณฺฑํ เทนฺติ, คเหตพฺพํฯ โน เจ เทนฺติ, น โจเทตพฺพํ, น สาเรตพฺพํฯ ปจฺจยวเสน ปฏิคฺคหิตตฬาเก กปฺปิยการกํ ฐเปตุํ วฏฺฏติฯ มตฺติกุทฺธรณปาฬิพนฺธนาทีนิ ปน กาตุํ น วฏฺฏติฯ สเจ กปฺปิยการกา สยเมว กโรนฺติ, วฏฺฏติฯ อพฺยตฺเตน ปน ลชฺชิภิกฺขุนา การาปิเตสุ กิญฺจาปิ ปฏิคฺคหเณ กปฺปิยํ, ภิกฺขุสฺส ปโยคปจฺจยา อุปฺปเนฺนน มิสฺสกตฺตา วิสคตปิณฺฑปาโต วิย อกปฺปิยมํสรสมิสฺสกโภชนํ วิย จ ทุพฺพินิโพฺภคํ โหติ, สเพฺพสํ อกปฺปิยเมวฯ

สเจ ปน ‘‘อุทกสฺส โอกาโส อตฺถิ, ตฬากสฺส ปาฬิ ถิรา, ยถา พหุํ อุทกํ คณฺหาติ, เอวํ กโรหิ, ตีรสมีเป อุทกํ กโรหี’’ติ เอวํ อุทกเมว วิจาเรติ, วฏฺฏติฯ อุทฺธเน อคฺคิํ น ปาเตนฺติ, ‘‘อุทกกมฺมํ ลพฺภตุ อุปาสกา’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘สสฺสํ กตฺวา อาหรถา’’ติ วตฺตุํ ปน น วฏฺฏติฯ สเจ ปน ตฬาเก อติพหุํ อุทกํ ทิสฺวา ปสฺสโต วา ปิฏฺฐิโต วา มาติกํ นีหราเปติ, วนํ ฉินฺทาเปตฺวา เกทาเร การาเปติ, โปราณเกทาเรสุ วา ปกติภาคํ อคฺคเหตฺวา อติเรกํ คณฺหาติ, นวสเสฺส วา อกาลสเสฺส วา อปริจฺฉินฺนภาเค ‘‘เอตฺตเก กหาปเณ เทถา’’ติ กหาปเณ อุฏฺฐาเปติ, สเพฺพสํ อกปฺปิยํฯ

โย ปน ‘‘กสฺสถ วปถา’’ติ อวตฺวา ‘‘เอตฺตกาย ภูมิยา, เอตฺตโก นาม ภาโค’’ติ เอวํ ภูมิํ วา ปติฏฺฐเปติ, ‘‘เอตฺตเก ภูมิภาเค อเมฺหหิ สสฺสํ กตํ, เอตฺตกํ นาม ภาคํ คณฺหถา’’ติ วทเนฺตสุ กสฺสเกสุ ภูมิปฺปมาณคฺคหณตฺถํ รชฺชุยา วา ทเณฺฑน วา มินาติ, ขเล วา ฐตฺวา รกฺขติ, ขลโต วา นีหราเปติ, โกฏฺฐาคาเร วา ปฏิสาเมติ, ตเสฺสว ตํ อกปฺปิยํฯ

สเจ กสฺสกา กหาปเณ อาหริตฺวา ‘‘อิเม สงฺฆสฺส อาหฏา’’ติ วทนฺติ, อญฺญตโร จ ภิกฺขุ ‘‘น สโงฺฆ กหาปเณ ขาทตี’’ติ สญฺญาย ‘‘เอตฺตเกหิ กหาปเณหิ สาฏเก อาหร, เอตฺตเกหิ ยาคุอาทีนิ สมฺปาเทหี’’ติ วทติฯ ยํ เต อาหรนฺติ, สเพฺพสํ อกปฺปิยํฯ กสฺมา? กหาปณานํ วิจาริตตฺตาฯ

สเจ ธญฺญํ อาหริตฺวา อิทํ สงฺฆสฺส อาหฏนฺติ วทนฺติ, อญฺญตโร จ ภิกฺขุ ปุริมนเยเนว ‘‘เอตฺตเกหิ วีหีหิ อิทญฺจิทญฺจ อาหรถา’’ติ วทติฯ ยํ เต อาหรนฺติ, ตเสฺสว อกปฺปิยํฯ กสฺมา? ธญฺญสฺส วิจาริตตฺตาฯ

สเจ ตณฺฑุลํ วา อปรณฺณํ วา อาหริตฺวา ‘‘อิทํ สงฺฆสฺส อาหฏ’’นฺติ วทนฺติ, อญฺญตโร จ ภิกฺขุ ปุริมนเยเนว ‘‘เอตฺตเกหิ ตณฺฑุเลหิ อิทญฺจิทญฺจ อาหรถา’’ติ วทติฯ ยํ เต อาหรนฺติ, สเพฺพสํ กปฺปิยํฯ กสฺมา? กปฺปิยานํ ตณฺฑุลาทีนํ วิจาริตตฺตาฯ กยวิกฺกเยปิ อนาปตฺติ, กปฺปิยการกสฺส อาจิกฺขิตตฺตาฯ

ปุเพฺพ ปน จิตฺตลปพฺพเต เอโก ภิกฺขุ จตุสาลทฺวาเร ‘‘อโห วต เสฺว สงฺฆสฺส เอตฺตกปฺปมาเณ ปูเว ปเจยฺยุ’’นฺติ อารามิกานํ สญฺญาชนนตฺถํ ภูมิยํ มณฺฑลํ อกาสิ, ตํ ทิสฺวา เฉโก อารามิโก ตเถว กตฺวา ทุติยทิวเส เภริยา อาโกฏิตาย สนฺนิปติเต สเงฺฆ ปูวํ คเหตฺวา สงฺฆเตฺถรํ อาห – ‘‘ภเนฺต, อเมฺหหิ อิโต ปุเพฺพ เนว ปิตูนํ น ปิตามหานํ เอวรูปํ สุตปุพฺพํ, เอเกน อยฺเยน จตุสฺสาลทฺวาเร ปูวตฺถาย สญฺญา กตา, อิโต ทานิ ปภุติ อยฺยา อตฺตโน อตฺตโน จิตฺตานุรูปํ วทนฺตุ, อมฺหากมฺปิ ผาสุวิหาโร ภวิสฺสตี’’ติฯ มหาเถโร ตโตว นิวตฺติ, เอกภิกฺขุนาปิ ปูโว น คหิโตฯ เอวํ ปุเพฺพ ตตฺรุปฺปาทมฺปิ น ปริภุญฺชิํสุฯ ตสฺมา –

> สเลฺลขํ อจฺจชเนฺตน, อปฺปมเตฺตน ภิกฺขุนา;
> กปฺปิเยปิ น กาตพฺพา, อามิสตฺถาย โลลตาติฯ

โย จายํ ตฬากเก วุโตฺต, โปกฺขรณี-อุทกวาหกมาติกาทีสุปิ เอเสว นโยฯ

ปุพฺพณฺณาปรณฺณอุจฺฉุผลาผลาทีนํ วิรุหนฎฺฐานํ ยํ กิญฺจิ เขตฺตํ วา วตฺถุํ วา ทมฺมีติ วุเตฺตปิ ‘‘น วฎฺฎตี’’ติ ปฎิกฺขิปิตฺวา ตฬากเก วุตฺตนเยเนว ยทา กปฺปิยโวหาเรน ‘‘จตุปฺปจฺจยปริโภคตฺถาย ทมฺมี’’ติ วทติ, ตทา สมฺปฎิจฺฉิตพฺพํ, ‘‘วนํ ทมฺมิ, อรญฺญํ ทมฺมี’’ติ วุเตฺต ปน วฎฺฎติฯ สเจ มนุสฺสา ภิกฺขูหิ อนาณตฺตาเยว ตตฺถ รุเกฺข ฉินฺทิตฺวา อปรณฺณาทีนิ สมฺปาเทตฺวา ภิกฺขูนํ ภาคํ เทนฺติ, วฎฺฎติ; อเทนฺตา น โจเทตพฺพาฯ สเจ เกนจิเทว อนฺตราเยน เตสุ ปกฺกเนฺตสุ อเญฺญ กโรนฺติ, น จ ภิกฺขูนํ กิญฺจิ เทนฺติ, เต วาเรตพฺพาฯ สเจ วทนฺติ – ‘‘นนุ, ภเนฺต, ปุเพฺพปิ มนุสฺสา อิธ สสฺสานิ อกํสู’’ติ, ตโต เต วตฺตพฺพา – ‘‘เต สงฺฆสฺส อิทญฺจิทญฺจ กปฺปิยภณฺฑํ อทํสู’’ติฯ สเจ วทนฺติ – ‘‘มยมฺปิ ทสฺสามา’’ติ เอวํ วฎฺฎติฯ

กญฺจิ สสฺสุฎฺฐานกํ ภูมิปฺปเทสํ สนฺธาย ‘‘สีมํ เทมา’’ติ วทนฺติ, วฎฺฎติฯ สีมา ปริเจฺฉทนตฺถํ ปน ถมฺภา วา ปาสาณา วา สยํ น ฐเปตพฺพาฯ กสฺมา? ภูมิ นาม อนคฺฆา อปฺปเกนาปิ ปาราชิโก ภเวยฺย, อารามิกานํ ปน วตฺตพฺพํ – ‘‘อิมินา ฐาเนน อมฺหากํ สีมา คตา’’ติฯ สเจปิ หิ เต อธิกํ คณฺหนฺติ, ปริยาเยน กถิตตฺตา อนาปตฺติฯ ยทิ ปน ราชราชมหามตฺตาทโย สยเมว ถเมฺภ ฐปาเปตฺวา ‘‘จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชถา’’ติ เทนฺติ, วฎฺฎติเยวฯ

สเจ โกจิ อโนฺตสีมาย ตฬากํ ขนติ, วิหารมชฺฌเฌน วา มาติกํ เนติ, เจติยงฺคณโพธิยงฺคณาทีนิ ทุสฺสนฺติ, วาเรตโพฺพฯ สเจ สโงฺฆ กิญฺจิ ลภิตฺวา อามิสครุกตาย น วาเรติ, เอโก ภิกฺขุ วาเรติ, โสว ภิกฺขุ อิสฺสโรฯ สเจ เอโก ภิกฺขุ น วาเรติ, ‘‘เนถ ตุเมฺห’’ติ เตสํเยว ปโกฺขโหติ, สโงฺฆ วาเรติ, สโงฺฆว อิสฺสโรฯ สงฺฆิเกสุ หิ กเมฺมสุ โย ธมฺมกมฺมํ กโรติ, โสว อิสฺสโรฯ สเจ วาริยมาโนปิ กโรติ, เหฎฺฐา คหิตํ ปํสุํ เหฎฺฐา ปกฺขิปิตฺวา, อุปริ คหิตํ ปํสุํ อุปริ ปกฺขิปิตฺวา ปูเรตพฺพาฯ

สเจ โกจิ ยถาชาตเมว อุจฺฉุํ วา อปรณฺณํ วา อลาพุกุมฺภณฺฑาทิกํ วา วลฺลิผลํ ทาตุกาโม ‘‘เอตํ สพฺพํ อุจฺฉุเขตฺตํ อปรณฺณวตฺถุํ วลฺลิผลาวาฎํ ทมฺมี’’ติ วทติ, สห วตฺถุนา ปรามฎฺฐตฺตา ‘‘น วฎฺฎตี’’ติ **มหาสุมเตฺถโร** อาหฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปน ‘‘อภิลาปมตฺตเมตํ สามิกานํเยว หิ โส ภูมิภาโค ตสฺมา วฎฺฎตี’’ติ อาหฯ

‘‘ทาสํ ทมฺมี’’ติ วทติ, น วฎฺฎติฯ ‘‘อารามิกํ ทมฺมิ, เวยฺยาวจฺจกรํ ทมฺมิ, กปฺปิยการกํ ทมฺมี’’ติ วุเตฺต วฎฺฎติฯ สเจ โส อารามิโก ปุเรภตฺตมฺปิ ปจฺฉาภตฺตมฺปิ สงฺฆเสฺสว กมฺมํ กโรติ, สามเณรสฺส วิย สพฺพํ เภสชฺชปฎิชคฺคนมฺปิ ตสฺส กาตพฺพํฯ สเจ ปุเรภตฺตเมว สงฺฆสฺส กมฺมํ ก

โรติ, ปจฺฉาภตฺตํ อตฺตโน กมฺมํ กโรติ, สายํ นิวาโป น ทาตโพฺพฯ เยปิ ปญฺจทิวสวาเรน วา ปกฺขวาเรน วา สงฺฆสฺส กมฺมํ กตฺวา เสสกาเล อตฺตโน กมฺมํ กโรนฺติ, เตสมฺปิ กรณกาเลเยว ภตฺตญฺจ นิวาโป จ ทาตโพฺพฯ สเจ สงฺฆสฺส กมฺมํ นตฺถิ, อตฺตโนเยว กมฺมํ กตฺวา ชีวนฺติ, เต เจ หตฺถกมฺมมูลํ อาเนตฺวา เทนฺติ, คเหตพฺพํฯ โน เจ เทนฺติ, น กิญฺจิ วตฺตพฺพาฯ ยํ กิญฺจิ รชกทาสมฺปิ เปสการทาสมฺปิ อารามิกนาเมน สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ

สเจ ‘‘คาโว เทมา’’ติ วทนฺติ, ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิปิตพฺพาฯ อิมา คาโว กุโตติ ปญฺเห เตหิ ปญฺจ โครสปริโภคตฺถาย ทินฺนาติ, ‘‘มยมฺปิ ปญฺจโครสปริโภคตฺถาย เทมา’’ติ วุเตฺต วฏฺฏติฯ อชิกาทีสุปิ เอเสว นโยฯ ‘‘หตฺถึ เทม, อสฺสํ มหิสํ กุกฺกุฏํ สูกรํ เทมา’’ติ วทนฺติ, สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติฯ สเจ เกจิ มนุสฺสา ‘‘อโปฺปสฺสุกฺกา, ภเนฺต, ตุเมฺห โหถ, มยํ อิเม คเหตฺวา ตุมฺหากํ กปฺปิยภณฺฑํ ทสฺสามา’’ติ คณฺหนฺติ, วฏฺฏติฯ ‘‘กุกฺกุฏสูกรา สุขํ ชีวนฺตู’’ติ อรเญฺญ วิสฺสเชฺชตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘อิมํ ตฬากํ, อิมํ เขตฺตํ, อิมํ วตฺถุํ, วิหารสฺส เทมา’’ติ วุเตฺต ปฏิกฺขิปิตุํ น ลพฺภตีติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทมฺปิ ฉสมุฏฺฐานํ กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ , ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

ราชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต จีวรวโคฺค ปฐโมฯ

๒. โกสิยวโคฺค

๑. โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๔๒. **เตน สมเยนา**ติ โกสิยสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **สนฺถริตฺวา กตํ โหตี**ติ สเม ภูมิภาเค โกสิยํสูนิ อุปรูปริ สนฺถริตฺวา กญฺชิกาทีหิ สิญฺจิตฺวา กตํ โหติฯ **เอเกนปิ โกสิยํสุนา มิสฺสิตฺวา**ติ ติฏฺฐตุ อตฺตโน รุจิวเสน มิสฺสิตํ, สเจปิ ตสฺส กรณฏฺฐาเน วาโต เอกํ โกสิยํสุํ อาเนตฺวา ปาเตติ, เอวมฺปิ มิเสฺสตฺวา กตเมว โหตีติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ฉสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ,

ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สุทฺธกาฬกสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๔๗. **เตน สมเยนา**ติ สุทฺธกาฬกสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **สุทฺธกาฬกาน**นฺติ สุทฺธานํ กาฬกานํ , อเญฺญหิ อมิสฺสิตกาฬกานนฺติ อโตฺถฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ สมุฏฺฐานาทีนิปิ โกสิยสิกฺขาปทสทิสาเนวาติฯ

สุทฺธกาฬกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๒. **เตน สมเยนา**ติ เทฺวภาคสิกฺขาปทํฯ **ตตฺถ อเนฺต อาทิยิตฺวา**ติ สนฺถตสฺส อเนฺต อนุวาตํ วิย ทเสฺสตฺวา โอทาตํ อลฺลิยาเปตฺวาฯ

เทฺว ภาคาติ เทฺว โกฏฺฐาสาฯ **อาทาตพฺพา**ติ คเหตพฺพาฯ **โคจริยานํ**ติ กปิลวณฺณานํฯ **เทฺว ตุลา อาทาตพฺพา**ติ จตูหิ ตุลาหิ กาเรตุกามํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อตฺถโต ปน ยตฺตเกหิ เอฬกโลเมหิ กาตุกาโม โหติ, เตสุ เทฺว โกฏฺฐาสา กาฬกานํ เอโก โอทาตานํ, เอโก โคจริยานนฺติ อิทเมว ทสฺสิตํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีนิปิ โกสิยสิกฺขาปทสทิสาเนวฯ เกวลํ อิทํ อาทาย อนาทาย จ กรณโต กิริยากิริยํ เวทิตพฺพนฺติฯ

เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๗. **เตน สมเยนา**ติ ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อูหทนฺติปิ อุมฺมิหนฺติปี**ติ สนฺถตานํ อุปริ วจฺจมฺปิ ปสฺสาวมฺปิ กโรนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ

ทินฺนา สเงฺฆน อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน สนฺถตสมฺมุตีติ เอวํ ลทฺธสมฺมุติโก ภิกฺขุ ยาว โรโค น วูปสมฺมติ, ตาว ยํ ยํ ฐานํ คจฺฉติ, ตตฺถ ตตฺถ สนฺถตํ กาตุํ ลภติฯ สเจ อโรโค หุตฺวา ปุน มูลพฺยาธินาว คิลาโน โหติ, โสเยว ปริหาโร, นตฺถญฺญํ สมฺมุติกิจฺจนฺติ **ผุสฺสเทวตฺเถโร** อาหฯ **อุปติสฺสตฺเถโร** ปน ''โส วา พฺยาธิ ปฏิกุปฺปตุ, อโญฺญ วา, 'สกึ คิลาโน'ติ นามํ ลทฺธํ ลทฺธเมว, ปุน สมฺมุติกิจฺจํ นตฺถี''ติ อาหฯ

โอเรน เจ ฉนฺนํ วสฺสานนฺติ ฉนฺนํ วสฺสานํ โอริมภาเค, อโนฺตติ อโตฺถฯ ปทภาชเน ปน สงฺขฺยามตฺตทสฺสนตฺถํ ''อูนกฉพฺพสฺสานี''ติ วุตฺตํฯ

อนาปตฺติ ฉพฺพสฺสานิ กโรตีติ ยทา ฉพฺพสฺสานิ ปริปุณฺณานิ โหนฺติ, ตทา สนฺถตํ กโรติฯ ทุติยปเทปิ ''ยทา อติเรกฉพฺพสฺสานิ โหนฺติ, ตทา กโรตี''ติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ น หิ โส ฉพฺพสฺสานิ กโรตีติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีนิ โกสิยสิกฺขาปทสทิสาเนวาติฯ

ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๖๕. **เตน สมเยนา**ติ นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อิจฺฉามหํ ภิกฺขเว**ติ ภควา กิร ตํ เตมาสํ น กิญฺจิ โพธเนยฺยสตฺตํ อทฺทส, ตสฺมา เอวมาหฯ เอวํ สเนฺตปิ ตนฺติวเสน ธมฺมเทสนา กตฺตพฺพา สิยาฯ ยสฺมา ปนสฺส เอตทโหสิ – ''มยิ โอกาสํ กาเรตฺวา ปฏิสลฺลีเน ภิกฺขู อธมฺมิกํ กติกวตฺตํ กริสฺสนฺติ, ตํ อุปเสโน ภินฺทิสฺสติฯ อหํ ตสฺส ปสีทิตฺวา ภิกฺขูนํ ทสฺสนํ อนุชานิสฺสามิ, ตโต มํ ปสฺสิตุกามา พหู ภิกฺขู ธุตงฺคานิ สมาทิยิสฺสนฺติ, อหญฺจ เตหิ อุชฺฌิตสนฺถตปจฺจยา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามี''ติ, ตสฺมา เอวมาหฯ เอวํ พหูนิ หิ เอตฺถ อานิสํสานีติฯ

สปริโส เยน ภควา เตนุปสงฺกมีติ เถโร กิร ‘‘น, ภิกฺขเว, อูนทสวเสฺสน อุปสมฺปาเทตพฺพ, โย อุปสมฺปาเทยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๗๕) อิมสฺมึ ขนฺธกสิกฺขาปเท ‘‘กถญฺหิ นาม ตฺวํ โมฆปุริส อเญฺญหิ โอวทิโย อนุสาสิโย อญฺญํ โอวทิตุํ อนุสาสิตุํ มญฺญิสฺสสี’’ติ เอวมาทินา นเยน ครหํ ลภิตฺวา ‘‘สตฺถา มยฺหํ ปริสํ นิสฺสาย ครหํ อทาสิ, โส ทานาหํ ภควนฺตํ เตเนว ปุณฺณจนฺทสสฺสิรีเกน สพฺพาการปริปุเณฺณน มุเขน พฺรหฺมโฆสํ นิจฺฉาเรตฺวา ปริสํเยว นิสฺสาย สาธุการํ ทาเปสฺสามี’’ติ สุหทโย กุลปุตฺโต อติเรกโยชนสตํ ปฏิกฺกมิตฺวา ปริสํ จินิตฺวา ปญฺจมเตฺตหิ ภิกฺขุสเตหิ ปริวุโต ปุน ภควนฺตํ อุปสงฺกมโนฺตฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘สปริโส เยน ภควา เตนุปสงฺกมี’’ติฯ น หิ สกฺกา พุทฺธานํ อญฺญถา อาราเธตุํ อญฺญตฺร วตฺตสมฺปตฺติยาฯ

***ภควโต* อวิทูเร นิสีโนฺน**ติ วตฺตสมฺปตฺติยา ปริสุทฺธภาเวน นิราสโงฺก สีโห วิย กญฺจนปพฺพตสฺส ภควโต อวิทูเร นิสีโนฺนฯ **เอตทโวจา**ติ กถาสมุฎฺฐาปนตฺถํ เอตํ อโวจฯ **มนาปานิ เต *ภิกฺขุ* ปํสุกูลานี**ติ ภิกฺขุ ตว อิมานิ ปํสุกูลานิ มนาปานิ, อตฺตโน รุจิยา ขนฺติยา คหิตานีติ อโตฺถฯ **น โข เม, *ภเนฺต,* มนาปานี**ติ, ภเนฺต น มยา อตฺตโน รุจิยา คหิตานิ, คลคฺคาเหน วิย มตฺถกตาฬเนน วิย จ คาหิโตมฺหีติ ทเสฺสติฯ

ปญฺญายิสฺสตีติ ปญฺญาโต อภิญฺญาโต ภวิสฺสติ, ตตฺถ สนฺทิสฺสิสฺสตีติ วุตฺตํ โหติฯ **น มยํ อปญฺญตฺตํ ปญฺญเปสฺสามา**ติ มยํ สาวกา นาม อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปสฺสาม, พุทฺธวิสโย หิ เอโส ยทิทํ ‘‘ปาจิตฺติยํ ทุกฺกฏ’’นฺติอาทินา นเยน อปญฺญตฺตสิกฺขาปทปญฺญปนํ ปญฺญตฺตสมุจฺฉินฺทนํ วาฯ **สมาทายา**ติ ตํ ตํ สิกฺขาปทํ สมาทิยิตฺวา, ‘‘สาธุ สุฎฺฐู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ยถาปญฺญเตฺตสุ สพฺพสิกฺขาปเทสุ สิกฺขิสฺสามาติ ทเสฺสติฯ ตสฺส อารทฺธจิโตฺต ปุนปิ ‘‘สาธุ สาธู’’ติ สาธุการมทาสิฯ

๕๖๖. **อนุญฺญาตาวุโส**ติ อนุญฺญาตํ, อาวุโสฯ **ปิเหนฺตา**ติ ปิหยนฺตาฯ **สนฺถตานิ อุชฺฌิตฺวา**ติ สนฺถเต จตฺตุตฺถจีวรสญฺญิตาย สพฺพสนฺถตานิ อุชฺฌิตฺวาฯ **ธมฺมิํ กถํ กตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสี**ติ ภควา สนฺถตานิ วิปฺปกิณฺณานิ ทิสฺวา ‘‘สทฺธาเทยฺยวินิปาตเน การณํ นตฺถิ, ปริโภคุปายํ เนสํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ ธมฺมิํ กถํ กตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิฯ

๕๖๗. **สกิํ นิวตฺถมฺปิ สกิํ ปารุตมฺปี**ติ สกิํ นิสินฺนเญฺจว นิปนฺนญฺจฯ **สามนฺตา**ติ เอกปสฺสโต วฎฺฎํ วา จตุรสฺสํ วา ฉินฺทิตฺวา คหิตฎฺฐานํ ยถา วิทตฺถิมตฺตํ โหติ, เอวํ คเหตพฺพํ, สนฺถรเนฺตน ปน ปาฬิยํ วุตฺตนเยเนว เอกเทเส วา สนฺถริตพฺพํ, วิชเฎตฺวา วา มิสฺสกํ กตฺวา สนฺถริตพฺพํ, เอวํ ถิรตรํ โหตีติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฎฺฐานาทีนิ กิริยากิริยตฺตา อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส เทฺวภาคสิกฺขาปทสทิสานีติฯ

อิเมสุ ปน ปญฺจสุ สนฺถเตสุ ปุริมานิ ตีณิ วินยกมฺมํ กตฺวา ปฎิลภิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฎฺฎนฺติ, ปจฺฉิมานิ เทฺว วฎฺฎนฺตีติ เวทิตพฺพานีติฯ

นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๖. เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๗๑. **เตน สมเยนา**ติ เอฬกโลมสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อุปฺปเณฺฑสฺสุ**นฺติ ‘‘กิตฺตเกน, ภเนฺต, กีตานี’’ติอาทีนิ วทนฺตา อวหสิํสุฯ **ฐิตโกว *อาสุมฺภี*ติ** ยถา มนุสฺสา อรญฺญโต มหนฺตํ ทารุ

ภารํ อาเนตฺวา กิลนฺตา ฐิตกาว ปาเตนฺติ, เอวํ ปาเตสีติ อโตฺถฯ

๕๗๒. **สหตฺถา**ติ สหเตฺถน, อตฺตนา หริตพฺพานีติ วุตฺตํ โหติฯ **พหิติโยชนํ ปาเตตี**ติ ติโยชนโต พหิ ปาเตติฯ อนนฺตราเยน ปตนเก หตฺถโต มุตฺตมเตฺต โลมคณนาย นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยานิฯ สเจ พหิติโยชเน รุเกฺข วา ถเมฺภ วา ปฏิหญฺญิตฺวา ปุน อโนฺต ปตนฺติ, อนาปตฺติ ฯ ภูมิยํ ปติตฺวา ฐตฺวา ฐตฺวา วฏฺฏมานานา เอฬกโลมภณฺฑิกา ปุน อโนฺต ปวิสติ, อาปตฺติเยวฯ อโนฺต ฐตฺวา หเตฺถน วา ปาเทน วา ยฏฺฐิยา วา วเฏฺฏติ ฐตฺวา วา อฐตฺวา วา วฏฺฏมานา ภณฺฑิกา คจฺฉตุ, อาปตฺติเยวฯ ‘‘อโญฺญ หริสฺสตี’’ติ ฐเปติ, เตน หริเตปิ อาปตฺติเยวฯ สุทฺธจิเตฺตน ฐปิตํ วาโต วา อโญฺญ วา อตฺตโน ธมฺมตาย พหิ ปาเตติ, อาปตฺติเยวฯ สอุสฺสาหตฺตา อจิตฺตกตฺตา จ สิกฺขาปทสฺสฯ **กุรุนฺทิยา**ทีสุ ปน ‘‘เอตฺถ อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตา, สา อนาปตฺติ ปาฬิยา น สเมติฯ อุภโตภณฺฑิกํ เอกาพทฺธํ กตฺวา เอกํ ภณฺฑิกํ อโนฺตสีมาย เอกํ พหิสีมาย กโรโนฺต ฐเปติ, รกฺขติ ตาวฯ เอกาพเทฺธ กาเชปิ เอเสว นโยฯ ยทิ ปน อพนฺธิตฺวา กาชโกฏิยํ ฐปิตมตฺตเมว โหติ, น รกฺขติฯ เอกาพเทฺธปิ ปริวเตฺตตฺวา ฐปิเต อาปตฺติเยวฯ

อญฺญสฺส ยาเน วาติ เอตฺถ คจฺฉเนฺต ยาเน วา หตฺถิปิฏฺฐิอาทีสุ วา สามิกสฺส อชานนฺตเสฺสว หริสฺสตีติ ฐเปติ, ตสฺมิํ ติโยชนํ อติกฺกเนฺต อาปตฺติฯ อคจฺฉเนฺตปิ เอเสว นโยฯ สเจ ปน อคจฺฉเนฺต ยาเน วา หตฺถิปิฏฺฐิยาทีสุ วา ฐเปตฺวา อภิรุหิตฺวา สาเรติ, เหฏฺฐา วา คจฺฉโนฺต โจเทติ, ปโกฺกสโนฺต วา อนุพนฺธาเปติ, ‘‘อญฺญํ หราเปตี’’ติ วจนโต อนาปตฺติฯ **กุรุนฺทิยา**ทีสุ ปน ‘‘อาปตฺตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ ‘‘อญฺญํ หราเปตี’’ติ อิมินา น สเมติฯ อทินฺนาทาเน ปน สุงฺกฆาเต อาปตฺติ โหติฯ ยา หิ ตตฺถ อาปตฺติ, สา อิธ อนาปตฺติฯ ยา อิธ อาปตฺติ, สา ตตฺถ อนาปตฺติฯ ตํ ฐานํ ปตฺวา อญฺญวิหิโต วา โจราทีหิ วา อุปทฺทุโต คจฺฉติ, อาปตฺติเยวฯ สพฺพตฺถ โลมคณนาย อาปตฺติปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ

๕๗๕. ติโยชนํ **วาสาธิปฺปาโย คนฺตฺวา ตโต ปรํ หรตี**ติ ยตฺถ คโต, ตตฺถ อุเทฺทสปริปุจฺฉาทีนํ วา ปจฺจยาทีนํ วา อลาเภน ตโต ปรํ อญฺญตฺถ คจฺฉติ, ตโตปิ อญฺญตฺถาติ เอวํ โยชนสตมฺปิ หรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **อจฺฉินฺนํ ปฏิลภิตฺวา**ติ โจรา อจฺฉินฺทิตฺวา นิรตฺถกภาวํ ญตฺวา ปฏิเทนฺติ, ตํ หรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **นิสฺสฏฺฐํ ปฏิลภิตฺวา**ติ วินยกมฺมกตํ ปฏิลภิตฺวาติ อโตฺถฯ

กตภณฺฑนฺติ กตํภณฺฑํ กมฺพลโกชวสนฺถตาทิํ ยํ กิญฺจิ อนฺตมโส สุตฺตเกน พทฺธมตฺตมฺปิฯ โย ปน ตนุกปตฺตตฺถวิกนฺตเร วา อาโยคอํสพทฺธกกายพนฺธนาทีนํ อนฺตเรสุ วา ปิปฺผลิกาทีนํ มลรกฺขณตฺถํ สิปาฏิกาย วา อนฺตมโส วาตาพาธิโก กณฺณจฺฉิเทฺทปิ โลมานิ ปกฺขิปิตฺวา คจฺฉติ, อาปตฺติเยวฯ สุตฺตเกน ปน พนฺธิตฺวา ปกฺขิตฺตํ กตภณฺฑฏฺฐาเน ติฏฺฐติ, เวณิํ กตฺวา หรติ, อิทํ นิธานมุขํ นาม, อาปตฺติเยวาติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ อิทํ เอฬกโลมสมุฏฺฐานํ นาม, กายโต จ กายจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๗๖. **เตน สมเยนา**ติ เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ริญฺจนฺตี**ติ อุชฺฌนฺติ วิสฺสชฺชนฺติ, น สโกฺกนฺติ อนุยุญฺชิตุนฺติ วุตฺตํ โหติฯ เสสเมตฺถ ปุราณจีวรสิกฺขาปเท วุตฺตน เยเนว สทฺธึ สมุฏฺฐานาทีหีติฯ

เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๒. **เตน สมเยนา**ติ รูปิยสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ปฏิวิโส**ติ โกฏฺฐาโสฯ

๕๘๓-๔. **ชาตรูปรชต**นฺติ เอตฺถ ชาตรูปนฺติ สุวณฺณสฺส นามํฯ ตํ ปน ยสฺมา ตถาคตสฺส วณฺณสทิสํ โหติ, ตสฺมา ‘‘สตฺถุวโณฺณ วุจฺจตี’’ติ ปทภาชเน วุตฺตํฯ ตสฺสโตฺถ – ‘‘โย สตฺถุวโณฺณ โลหวิเสโส, อิทํ ชาตรูปํ นามา’’ติ รชตํ ปน ‘‘สโงฺข, สิลา, ปวาล, รชตํ, ชาตรูป’’นฺติอาทีสุ (ปาจิ. ๕๐๖) รูปิยํ วุตฺตํฯ อิธ ปน ยํ กิญฺจิ โวหารคมนียํ กหาปณาทิ อธิเปฺปตํฯ เตเนวสฺส ปทภาชเน ‘‘กหาปโณ โลหมาสโก’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **กหาปโณ**ติ โสวณฺณมโย วา รูปิยมโย วา ปากติโก วาฯ **โลหมาสโก**ติ ตมฺพโลหาทีหิ กตมาสโกฯ **ทารุมาสโก**ติ สารทารุนา วา เวฬุเปสิกาย วา อนฺตมโส ตาลปเณฺณนาปิ รูปํ ฉินฺทิตฺวา กตมาสโกฯ **ชตุมาสโก**ติ ลาขาย วา นิยฺยาเสน วา รูปํ สมุฏฺฐาเปตฺวา กตมาสโกฯ **‘‘เย โวหารํ คจฺฉนฺตี’’**ติ อิมินา ปน ปเทน โย โย ยตฺถ ยตฺถ ชนปเท ยทา ยทา โวหารํ คจฺฉติ, อนฺตมโส อฏฺฐิมโยปิ จมฺมมโยปิ รุกฺขผลพีชมโยปิ สมุฏฺฐาปิตรูโปปิ อสมุฏฺฐาปิตรูโปปิ สโพฺพ สงฺคหิโตฯ

อิเจฺจตํ สพฺพมฺปิ รชตํ ชาตรูปํ ชาตรูปมาสโก, วุตฺตปฺปเภโท สโพฺพปิ รชตมาสโกติ จตุพฺพิธํ นิสฺสคฺคิยวตฺถุ โหติฯ มุตฺตา, มณิ, เวฬุริโย, สโงฺข, สิลา, ปวาล, โลหิตโงฺก, มสารคลฺลํ, สตฺต ธญฺญานิ, ทาสิทาสเขตฺตวตฺถุปุปฺผารามผลารามาทโยติ อิทํ ทุกฺกฏวตฺถุฯ สุตฺตํ ผาโลปฏโก กปฺปาโส อเนกปฺปการํ อปรณฺณํ สปฺปินวนีตเตลมธุผาณิตาทิเภสชฺชญฺจ อิทํ กปฺปิยวตฺถุฯ ตตฺถ นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ อตฺตโน วา สงฺฆคณปุคฺคลเจติยานํ วา อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติฯ อตฺตโน อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ โหติ, เสสานํ อตฺถาย ทุกฺกฏํฯ ทุกฺกฏวตฺถุํ สเพฺพสมฺปิ อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉโต ทุกฺกฏเมวฯ กปฺปิยวตฺถุมฺหิ อนาปตฺติฯ สพฺพมฺปิ นิกฺขิปนตฺถาย ภณฺฑาคาริกสีเสน สมฺปฏิจฺฉโต อุปริ รตนสิกฺขาปเท อาคตวเสน ปาจิตฺติยํฯ

อุคฺคเณฺหยฺยาติ คเณฺหยฺยฯ ยสฺมา ปน คณฺหโนฺต อาปตฺตึ อาปชฺชติ, เตนสฺส ปทภาชเน ‘‘สยํ คณฺหาติ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’นฺติ วุตฺตํฯ เอส นโย เสสปเทสุปิฯ

ตตฺถ ชาตรูปรชตภเณฺฑสุ กหาปณมาสเกสุ จ เอกํ คณฺหโต วา คณฺหาปยโต วา เอกา อาปตฺติฯ สหสฺสํ เจปิ เอกโต คณฺหาติ, คณฺหาเปติ, วตฺถุคณนาย อาปตฺติโยฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน **กุรุนฺทิยญฺจ** สิถิลพทฺธาย ถวิกาย สิถิลปูริเต วา ภาชเน รูปคณนาย อาปตฺติฯ ฆนพเทฺธ ปน ฆนปูริเต วา เอกาว อาปตฺตีติ วุตฺตํฯ

อุปนิกฺขิตฺตสาทิยเน ปน ‘‘อิทํ อยฺยสฺส โหตู’’ติ วุเตฺต สเจปิ จิเตฺตน สาทิยติ, คณฺหิตุกาโม โหติ, กาเยน วา วาจาย วา ‘‘นยิทํ กปฺปตี’’ติ ปฏิกฺขิปติ, อนาปตฺติฯ กายวาจาหิ วา อปฺปฏิกฺขิปิตฺวาปิ สุทฺธจิโตฺต หุตฺวา ‘‘นยิทํ อมฺหากํ กปฺปตี’’ติ น สาทิยติ, อนาปตฺติเยวฯ ตีสุ ทฺวาเรสุ หิ เยน เกนจิ ปฏิกฺขิตฺตํ ปฏิกฺขิตฺตเมว โหติฯ สเจ ปน กายวาจาหิ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา จิ

เตฺตน อธิวาเสติ, กายวาจาหิ กตฺตพฺพสฺส ปฏิเกฺขปสฺส อกรณโต อกิริยสมุฏฺฐานํ กายทฺวาเร จ วจีทฺวาเร จ อาปตฺตึ อาปชฺชติ, มโนทฺวาเร ปน อาปตฺติ นาม นตฺถิฯ

เอโก สตํ วา สหสฺสํ วา ปาทมูเล ฐเปติ ‘‘ตุยฺหิทํ โหตู’’ติ, ภิกฺขุ ‘‘นยิทํ กปฺปตี’’ติ ปฏิกฺขิปติ, อุปาสโก ปริจฺจตฺตํ มยา ตุมฺหากนฺติ คโต, อโญฺญ ตตฺถ อาคนฺตฺวา ปุจฺฉติ – ‘‘กึ, ภเนฺต, อิท’’นฺติ? ยํ เตน อตฺตนา จ วุตฺตํ, ตํ อาจิกฺขิตพฺพํฯ โส เจ วทติ – ‘‘โคปยิสฺสามิ, ภเนฺต, คุตฺตฏฺฐานํ ทเสฺสถา’’ติ, สตฺตภูมิกมฺปิ ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ‘‘อิทํ คุตฺตฏฺฐาน’’นฺติ อาจิกฺขิตพฺพํ, ‘‘อิธ นิกฺขิปาหี’’ติ น วตฺตพฺพํฯ เอตฺตาวตา กปฺปิยญฺจ อกปฺปิยญฺจ นิสฺสาย ฐิตํ โหติฯ ทฺวารํ ปิทหิตฺวา รกฺขเนฺตน วสิตพฺพํฯ สเจ กิญฺจิ วิกฺกายิกภณฺฑํ ปตฺตํ วา จีวรํ วา อาคจฺฉติ, ‘‘อิทํ คเหสฺสถ ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘อุปาสก อตฺถิ อมฺหากํ อิมินา อโตฺถ, วตฺถุ จ เอวรูปํ นาม สํวิชฺชติ, กปฺปิยการโก นตฺถี’’ติ วตฺตพฺพํฯ สเจ โส วทติ, ‘‘อหํ กปฺปิยการโก ภวิสฺสามิ, ทฺวารํ วิวริตฺวา เทถา’’ติ, ทฺวารํ วิวริตฺวา ‘‘อิมสฺมึ โอกาเส ฐปิต’’นฺติ วตฺตพฺพํ, ‘‘อิทํ คณฺหา’’ติ น วตฺตพฺพํฯ เอวมฺปิ กปฺปิยญฺจ อกปฺปิยญฺจ นิสฺสาย ฐิตเมว โหติ, โส เจ ตํ คเหตฺวา ตสฺส กปฺปิยภณฺฑํ เทติ, วฏฺฏติฯ สเจ อธิกํ คณฺหาติ, ‘‘น มยํ ตว ภณฺฑํ คณฺหาม, ‘‘นิกฺขมาหี’’ติ วตฺตโพฺพฯ

สงฺฆมเชฺฌ นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ เอตฺถ ยสฺมา รูปิยํ นาม อกปฺปิยํ, ‘‘ตสฺมา นิสฺสชฺชิตพฺพํ สงฺฆสฺส วา คณสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา’’ติ น วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน ตํ ปฏิคฺคหิตมตฺตเมว น เตน กิญฺจิ กปฺปิยภณฺฑํ เจตาปิตํ, ตสฺมา อุปาเยน ปริโภคทสฺสนตฺถํ ‘‘สงฺฆมเชฺฌ นิสฺสชฺชิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **กปฺปิยํ อาจิกฺขิตพฺพํ สปฺปิ วา**ติ ‘‘ปพฺพชิตานํ สปฺปิ วา เตลํ วา วฏฺฏติ อุปาสกา’’ติ เอวํ อาจิกฺขิตพฺพํฯ

รูปิยปฏิคฺคาหกํ ฐเปตฺวา สเพฺพเหว ปริภุญฺชิตพฺพนฺติ สเพฺพหิ ภาเชตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ รูปิยปฏิคฺคาหเกน ภาโค น คเหตโพฺพฯ อเญฺญสํ ภิกฺขูนํ วา อารามิกานํ วา ปตฺตภาคมฺปิ ลภิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ, อนฺตมโส มกฺกฏาทีหิ ตโต หริตฺวา อรเญฺญ ฐปิตํ วา เตสํ หตฺถโต คฬิตํ วา ติรจฺฉานคตปริคฺคหิตมฺปิ ปํสุกูลมฺปิ น วฏฺฏติเยว, ตโต อาหเฏน ผาณิเตน เสนาสนธูปนมฺปิ น วฏฺฏติฯ สปฺปินา วา เตเลน วา ปทีปํ กตฺวา ทีปาโลเก นิปชฺชิตุํ กสิณปริกมฺมมฺปิ กาตุํ, โปตฺถกมฺปิ วาเจตุํ น วฏฺฏติฯ เตลมธุผาณิเตหิ ปน สรีเร วณํ มเกฺขตุํ น วฏฺฏติเยวฯ เตน วตฺถุนา มญฺจปีฐาทีนิ วา คณฺหนฺติ, อุโปสถาคารํ วา โภชนสาลํ วา กโรนฺติ, ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติฯ ฉายาปิ เคหปริเจฺฉเทน ฐิตา น วฏฺฏติ, ปริเจฺฉทาติกฺกนฺตา อาคนฺตุกตฺตา วฏฺฏติฯ ตํ วตฺถุํ วิสฺสเชฺชตฺวา กเตน มเคฺคนปิ เสตุนาปิ นาวายปิ อุฬุมฺปนปิ คนฺตุํ น วฏฺฏติ, เตน วตฺถุนา ขนาปิตาย โปกฺขรณิยา อุพฺภิโททกํ ปาตุํ วา ปริภุญฺชิตุํ วา น วฏฺฏติฯ อโนฺต อุทเก ปน อสติ อญฺญํ อาคนฺตุกํ อุทกํ วา วโสฺสทกํ วา ปวิฏฺฐํ วฏฺฏติฯ กีตาย เยน อุทเกน สทฺธึ กีตา ตํ อาคนฺตุกมฺปิ น วฏฺฏติ, ตํ วตฺถุํ อุปนิเกฺขปํ ฐเปตฺวา สโงฺฆ ปจฺจเย ปริภุญฺชติ, เตปิ ปจฺจยา ตสฺส น วฏฺฏนฺติฯ อาราโม คหิโต โหติ, โสปิ ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติฯ ยทิ ภูมิปิ พีชมฺปิ อกปฺปิยํ เนว ภูมึ น ผลํ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ สเจ ภูมึเยว กิณิตฺวา อญฺญานิ พีชานิ โรปิตานิ ผลํ วฏฺฏติ, อถ พีชานิ กิณิตฺวา กปฺปิยภูมิยํ โรปิตานิ, ผลํ น วฏฺฏติ, ภูมิยํ นิสีทิตุํ วา นิปชฺชิตุํ วา วฏฺฏติฯ

สเจ โส ฉเฑฺฑตีติ ยตฺถ กตฺถจิ ขิปติ, อถาปิ น ฉเฑฺฑติ, สยํ คเหตฺวา คจฺฉติ, น วาเรตโพฺพฯ **โน เจ ฉเฑฺฑตี**ติ อถ เนว คเหตฺวา คจฺฉติ, น ฉเฑฺฑติ, กึ มยฺหํ อิมินา พฺยาปาเรนาติ เยน กามํ ปกฺกมติ, ตโต ยถาวุตฺตลกฺขโณ รูปิยฉฑฺฑโก สมฺมนฺนิตโพฺพฯ

โย น ฉนฺทาคตินฺติอาทีสุ โลภวเสน ตํ วตฺถุํ อตฺตโน วา กโรโนฺต อตฺตานํ วา อุกฺกํเส โนฺต ฉนฺทาคตึ นาม คจฺฉติ ฯ โทสวเสน ''เนวายํ มาติกํ ชานาติ, น วินย''นฺติ ปรํ อปสาเท โนฺต **โทสาคตึ** นาม คจฺฉติฯ โมหวเสน มุฏฺฐปมุฏฺฐสฺสติภาวํ อาปชฺชโนฺต **โมหาคตึ** นาม คจฺฉติฯ รูปิยปฏิคฺคาหกสฺส ภเยน ฉเฑฺฑตุํ อวิสหโนฺต ภยาคตึ นาม คจฺฉติฯ เอวํ อกโรโนฺต น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉตีติ เวทิตโพฺพฯ

๕๘๕. อนิมิตฺตํ กตฺวาติ นิมิตฺตํ อกตฺวา, อกฺขีนิ นิมฺมีเลตฺวา นทิยา วา ปปาเต วา วน คหเน วา คูถํ วิย อนเปเกฺขน ปติโตกาสํ อสมนฺนาหรเนฺตน ปาเตตพฺพนฺติ อโตฺถฯ เอวํ ชิ คุจฺฉิตเพฺพปิ รูปิเย ภควา ปริยาเยน ภิกฺขูนํ ปริโภคํ อาจิกฺขิฯ รูปิยปฏิคฺคาหกสฺส ปน เกนจิ ปริยาเยน ตโต อุปฺปนฺนปจฺจยปริโภโค น วฎฺฎติฯ ยถา จายํ เอตสฺส น วฎฺฎติ, เอวํ อสนฺตสมฺ ภาวนาย วา กุลทูสกกเมฺมน วา กุหนาทีหิ วา อุปฺปนฺนปจฺจยา เนว ตสฺส น อญฺญสฺส วฎฺฎนฺติ, ธเมฺมน สเมน อุปฺปนฺนาปิ อปฺปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฎฺฎนฺติฯ

จตฺตาโร หิ **ปริโภคา** – เถยฺยปริโภโค, อิณปริโภโค, ทายชฺชปริโภโค, สามิปริโภโคติฯ ตตฺถ สงฺฆมเชฺฌปิ นิสีทิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุสฺสีลสฺส ปริโภโค **''เถยฺยปริโภโค''** นามฯ สี ลวโต อปฺปจฺจเวกฺขิตปริโภโค **''อิณปริโภโค''** นามฯ ตสฺมา จีวรํ ปริโภเค ปริโภเค ปจฺจเวกฺ ขิตพฺพํ, ปิณฺฑปาโต อาโลเป อาโลเปฯ ตถา อสโกฺกเนฺตน ปุเรภตฺตปจฺฉาภตฺตปุริมยาม ปจฺฉิมยาเมสุฯ สจสฺส อปฺปจฺจเวกฺขโตว อรุโณ อุคฺคจฺฉติ, อิณปริโภคฏฺฐาเน ติฏฺฐติฯ เสนา สนมฺปิ ปริโภเค ปริโภเค ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ, เภสชฺชสฺส ปฏิคฺคหเณปิ ปริโภเคปิ สติปจฺจยตา วฎฺฎติ, เอวํ สเนฺตปิ ปฏิคฺคหเณ สตึ กตฺวา ปริโภเค อกโรนฺตเสฺสว อาปตฺติ, ปฏิคฺคหเณ ปน สตึ อกตฺวา ปริโภเค กโรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ

จตุพฺพิธา หิ **สุทฺธิ** – เทสนาสุทฺธิ, สํวรสุทฺธิ, ปริเยฏฺฐิสุทฺธิ, ปจฺจเวกฺขณสุทฺธีติฯ ตตฺถ **เทสนาสุทฺธิ** นาม ปาติโมกฺขสํวรสีลํ , ตญฺหิ เทสนาย สุชฺฌนโต ''เทสนาสุทฺธี''ติ วุจฺจติฯ **สํวรสุทฺธิ** นาม อินฺทฺริยสํวรสีลํ, ตญฺหิ น ปุน เอวํ กริสฺสามีติ จิตฺตาธิฏฺฐานสํวเรเนว สุชฺฌนโต ''สํวรสุทฺธี''ติ วุจฺจติฯ **ปริเยฏฺฐิสุทฺธิ** นาม อาชีวปาริสุทฺธิสีลํ, ตญฺหิ อเนสนํ ปหาย ธเมฺมน สเมน ปจฺจเย อุปฺปาเทนฺตสฺส ปริเยสนาย สุทฺธตฺตา ''ปริเยฏฺฐิสุทฺธี''ติ วุจฺจติฯ **ปจฺจเวกฺขณ สุทฺธิ** นาม ปจฺจยปริโภคสนฺนิสฺสิตสีลํ, ตญฺหิ ''ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวตี''ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๒๓; อ. นิ. ๖.๕๘) นเยน วุตฺเตน ปจฺจเวกฺขเณน สุชฺฌนโต ''ปจฺจเวกฺขณสุทฺธี''ติ วุจฺจ ติฯ เตน วุตฺตํ – ''ปฏิคฺคหเณ ปน สตึ อกตฺวา ปริโภเค กโรนฺตสฺส อนาปตฺตี''ติฯ

สตฺตนฺนํ เสกฺขานํ ปจฺจยปริโภโค **ทายชฺชปริโภโค** นาม, เต หิ ภควโต ปุตฺตา, ตสฺมา ปิตุสนฺตกานํ ปจฺจยานํ ทายาทา หุตฺวา เต ปจฺจเย ปริภุญฺชนฺติฯ กึ ปน เต ภควโต ปจฺจเย ปริ ภุญฺชนฺติ, คิหีนํ ปจฺจเย ปริภุญฺชนฺตีติ? คิหีหิ ทินฺนาปิ ภควตา อนุญฺญาตตฺตา ภควโต สนฺตกา โหนฺติ, ตสฺมา เต ภควโต ปจฺจเย ปริภุญฺชนฺตีติ (ม. นิ. ๑.๒๙) เวทิตพฺพํ, **ธมฺมทายาทสุตฺ ต**เณฺจตฺถ สาธกํฯ

ขีณาสวานํ ปริโภโค **สามิปริโภโค** นาม, เต หิ ตณฺหาย ทาสพฺยํ อตีตตฺตา สามิโน หุตฺ วา ปริภุญฺชนฺตีติฯ อิเมสุ ปริโภเคสุ สามิปริโภโค จ ทายชฺชปริโภโค จ สเพฺพสมฺปิ วฎฺฎติฯ อิณปริโภโค น วฎฺฎติ, เถยฺยปริโภเค กถาเยว นตฺถิฯ

อปเรปิ จตฺตาโร **ปริโภคา** – ลชฺชิปริโภโค, อลชฺชิปริโภโค, ธมฺมิยปริโภโค, อธมฺมิยปริ โภโคติฯ

ตตฺถ อลชฺชิโน ลชฺชินา สทฺธึ ปริโภโค วฏฺฏติ, อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพฯ ลชฺชิโน อลชฺชินา สทฺธึ ยาว น ชานาติ, ตาว วฏฺฏติฯ อาทิโต ปฏฺฐาย หิ อลชฺชี นาม นตฺถิ, ตสฺมา ยทาสฺส อลชฺชีภาวํ ชานาติ ตทา วตฺตโพฺพ ''ตุเมฺห กายทฺวาเร จ วจีทฺวาเร จ วีติกฺกมํ กโรถ, ตํ อปฺปติรูปํ มา เอวมกตฺถา''ติฯ สเจ อนาทิยิตฺวา กโรติเยว, ยทิ เตน สทฺธึ ปริโภคํ กโรติ, โสปิ อลชฺชีเยว โหติฯ โยปิ อตฺตโน ภารภูเตน อลชฺชินา สทฺธึ ปริโภคํ กโรติ, โสปิ นิวาเรตโพฺพฯ สเจ น โอรมติ, อยมฺปิ อลชฺชีเยว โหติฯ เอวํ เอโก อลชฺชี อลชฺชีสตมฺปิ กโรติฯ อลชฺชิโน ปน อลชฺชินาว สทฺธึ ปริโภเค อาปตฺติ นาม นตฺถิฯ ลชฺชิโน ลชฺชินา สทฺธึ ปริโภโค ทฺวินฺนํ ขตฺติยกุมารานํ สุวณฺณปาติยํ โภชนสทิโสติฯ

ธมฺมิยาธมฺมิยปริโภโค ปจฺจยวเสน เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ สเจ ปุคฺคโลปิ อลชฺชี ปิณฺฑปาโตปิ อธมฺมิโย, อุโภ เชคุจฺฉาฯ ปุคฺคโล อลชฺชี ปิณฺฑปาโต ธมฺมิโย, ปุคฺคลํ ชิคุจฺฉิตฺวา ปิณฺฑปาโต น คเหตโพฺพฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ทุสฺสีโล สงฺฆโต อุเทฺทสภตฺตาทีนิ ลภิตฺวา สงฺฆเสฺสว เทติ, เอตานิ ยถาทานเมว คตตฺตา วฏฺฏนฺตีติ วุตฺตํฯ ปุคฺคโล ลชฺชี ปิณฺฑปาโต อธมฺมิโย, ปิณฺฑปาโต เชคุโจฺฉ น คเหตโพฺพฯ ปุคฺคโล ลชฺชี, ปิณฺฑปาโตปิ ธมฺมิโย, วฏฺฏติฯ

อปเร เทฺว ปคฺคหา; เทฺว จ ปริโภคา – ลชฺชิปคฺคโห, อลชฺชิปคฺคโห; ธมฺมปริโภโค อามิสปริโภโคติฯ

ตตฺถ อลชฺชิโน ลชฺชึ ปคฺคเหตุํ วฏฺฏติ, น โส อาปตฺติยา กาเรตโพฺพฯ สเจ ปน ลชฺชี อลชฺชึ ปคฺคณฺหาติ, อนุโมทนาย อเชฺฌสติ, ธมฺมกถาย อเชฺฌสติ, กุเลสุ อุปตฺถเมฺภติ ฯ อิตโรปิ ''อมฺหากํ อาจริโย อีทิโส จ อีทิโส จา''ติ ตสฺส ปริสติ วณฺณํ ภาสติ, อยํ สาสนํ โอสกฺกาเปติ อนฺตรธาเปตีติ เวทิตโพฺพฯ

ธมฺมปริโภค-อามิสปริโภเคสุ ปน ยตฺถ อามิสปริโภโค วฏฺฏติ, ตตฺถ ธมฺมปริโภโคปิ วฏฺฏติฯ โย ปน โกฏิยํ ฐิโต คนฺถํ ตสฺส ปุคฺคลสฺส อจฺจเยน นสฺสิสฺสติ, ตํ ธมฺมานุคฺคเหน อุคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏตีติ วุตฺตํฯ

ตตฺริทํ วตฺถุ – มหาภเย กิร เอกเสฺสว ภิกฺขุโน มหานิเทฺทโส ปคุโณ อโหสิฯ อถ **จตุนิกายิกติสฺสเตฺถรสฺส** อุปชฺฌาโย **มหาติปิฏกเตฺถโร** นาม **มหารกฺขิตเตฺถรํ** อาห – ''อาวุโส มหารกฺขิต, เอตสฺส สนฺติเก มหานิเทฺทสํ คณฺหาหี''ติฯ ''ปาโป กิรายํ, ภเนฺต, น คณฺหามี''ติฯ ''คณฺหาวุโส, อหํ เต สนฺติเก นิสีทิสฺสามี''ติฯ ''สาธุ, ภเนฺต, ตุเมฺหสุ นิสิเนฺนสุ คณฺหิสฺสามี''ติ ปฏฺฐเปตฺวา รตฺตินฺทิวํ นิรนฺตรํ ปริยาปุณโนฺต โอสานทิวเส เหฏฺฐามเญฺจ อิตฺถึ ทิสฺวา ''ภเนฺต, สุตํเยว เม ปุเพฺพ, สจาหํ เอวํ ชาเนยฺยํ, น อีทิสสฺส สนฺติเก ธมฺมํ ปริยาปุเณยฺย''นฺติ อาหฯ ตสฺส ปน สนฺติเก พหู มหาเถรา อุคฺคณฺหิตฺวา มหานิเทฺทสํ ปติฏฺฐาเปสุํฯ

๕๘๖. **รูปิเย รูปิยสญฺญี**ติ เอตฺถ สพฺพมฺปิ ชาตรูปรชตํ รูปิยสงฺคหเมว คตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

รูปิเย เวมติโกติ ''สุวณฺณํ นุ โข, ขรปตฺตํ นุ โข''ติอาทินา นเยน สํสยชาโตฯ

รูปิเย อรูปิยสญฺญีติ สุวณฺณาทีสุ ขรปตฺตาทิสญฺญีฯ อปิจ ปุญฺญกามา ราโชโรธาทโย ภตฺตขชฺชกคนฺธปิณฺฑาทีสุ ปกฺขิปิตฺวา หิรญฺญสุวณฺณํ เทนฺติ, โจฬกภิกฺขาย จรนฺตานํ ทสฺสเนฺต พทฺธกหาปณาทีหิเยว สทฺธึ โจฬกานิ เทนฺติ, ภิกฺขู ภตฺตาทิสญฺญาย วา

โจฬกสญฺญาย วา ปฏิคฺคณฺหนฺติ, เอวมฺปิ รูปิเย อรูปิยสญฺญี รูปิยํ คณฺหาตีติ เวทิตพฺพํฯ ปฏิคฺคณฺหเนฺตน ปน ‘‘อิมสฺมึ เคเห อิทํ ลทฺธ’’นฺติ สลฺลเกฺขตพฺพํฯ เยน หิ อสฺสติยา ทินฺนํ โหติ, โส สตึ ปฏิลภิตฺวา ปุน อาคจฺฉติ, อถสฺส วตฺตพฺพํ – ‘‘ตว โจฬกํ ปสฺสาหี’’ติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

สมุฏฺฐานาทีสุ ฉสมุฏฺฐานํ, สิยา กิริยํ คหเณน อาปชฺชนโต, สิยา อกิริยํ ปฏิเกฺขปสฺส อกรณโต รูปิยอญฺญวาทกอุปสฺสุติสิกฺขาปทานิ หิ ตีณิ เอกปริเจฺฉทานิ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๗. **เตน สมเยนา**ติ รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **นานปฺปการก**นฺติ กตากตาทิวเสน อเนกวิธํฯ **รูปิยสํโวหาร**นฺติ ชาตรูปรชตปริวตฺตนํฯ **สมาปชฺชนฺตี**ติ ปฏิคฺคหณเสฺสว ปฏิกฺขิตตฺตา ปฏิคฺคหิตปริวตฺตเน โทสํ อปสฺสนฺตา กโรนฺติฯ

๕๘๙. **สีสูปค**นฺติอาทีสุ สีสํ อุปคจฺฉตีติ สีสูปคํ, โปตฺถเกสุ ปน ‘‘สีสูปก’’นฺติ ลิขิตํ, ยสฺส กสฺสจิ สีสาลงฺการเสฺสตํ อธิวจนํฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **กเตน กต**นฺติอาทีสุ สุทฺธ รูปิยสํโวหาโรเยวฯ

รูปิเย รูปิยสญฺญีติอาทิมฺหิ ปุริมสิกฺขาปเท วุตฺตวตฺถูสุ นิสฺสคฺคิยวตฺถุนา นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ เจตาเปนฺตสฺส มูลคฺคหเณ ปุริมสิกฺขาปเทน นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, อปราปรปริวตฺตเน อิมินา นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยเมวฯ นิสฺสคฺคิยวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุํ วา กปฺปิยวตฺถุํ วา เจตาเปนฺตสฺสปิ เอเสว นโยฯ โย หิ อยํ **อรูปิเย รูปิยสญฺญี รูปิยํ เจตาเปตี**ติอาทิ ทุติโย ติโก วุโตฺต, ตสฺสานุโลมตฺตา อวุโตฺตปิ อยมปโรปิ **รูปิเย รูปิยสญฺญี อรูปิยํ เจตาเปตี**ติอาทิ ติโก เวทิตพฺโพฯ อตฺตโน วา หิ อรูปิเยน ปรสฺส รูปิยํ เจตาเปยฺย อตฺตโน วา รูปิเยน ปรสฺส อรูปิยํ, อุภยถาปิ รูปิยสํโวหาโร กโตเยว โหติ, ตสฺมา ปาฬิยํ เอกเนฺตน รูปิยปเกฺข เอโกเยว ติโก วุโตฺตติฯ

ทุกฺกฏวตฺถุนา ปน นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ เจตาเปนฺตสฺส มูลคฺคหเณ ปุริมสิกฺขาปเทน ทุกฺกฏํ, ปจฺฉา ปริวตฺตเน อิมินา นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ, ครุกสฺส เจตาปิตตฺตาฯ ทุกฺกฏวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุเมว, กปฺปิยวตฺถุํ วา เจตาเปนฺตสฺส มูลคฺคหเณ ปุริมสิกฺขาปเทน ทุกฺกฏํ, ปจฺฉา ปริวตฺตเนปิ อิมินา ทุกฺกฏเมวฯ กสฺมา? อกปฺปิยวตฺถุนา เจตาปิตตฺตาฯ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘สเจ กยวิกฺกยํ สมาปเชฺชยฺย, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’นฺติ ภาสิตํ, ตํ ทุพฺภาสิตํฯ กสฺมา? น หิ ทานคฺคหณโต อโญฺญ กยวิกฺกโย นาม อตฺถิ, กยวิกฺกยสิกฺขาปทญฺจ กปฺปิยวตฺถุนา กปฺปิยวตฺถุปริวตฺตนเมว สนฺธาย วุตฺตํ, ตญฺจ โข อญฺญตฺร สหธมฺมิเกหิฯ อิทํ สิกฺขาปทํ รูปิเยน จ รูปิยารูปิยเจตาปนํ อรูปิเยน จ รูปิยเจตาปนํฯ ทุกฺกฏวตฺถุนา ปน ทุกฺกฏวตฺถุโน เจตาปนํ เนว อิธ น ตตฺถ ปาฬิยํ วุตฺตํ, น เจตฺถ อนาปตฺติ ภวิตุํ อรหติฯ ตสฺมา ยเถว ทุกฺกฏวตฺถุโน ปฏิคฺคหเณ ทุกฺกฏํ, ตเถว ตสฺส วา เตน วา เจตาปเนปิ ทุกฺกฏํ ยุตฺตนฺติ ภควโต อธิปฺปายญฺญูหิ วุตฺตํฯ

กปฺปิยวตฺถุนา ปน นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ เจตาเปนฺตสฺส มูลคฺคหเณ ปุริมสิกฺขาปเทน อนาปตฺติ, ปจฺฉา ปริวตฺตเน อิมินา นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘อรูปิเย อรูปิยสญฺญี รูปิยํ เจตา

เปติ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย''นฺติ ฯ เตเนว กปฺปิยวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุํ เจตาเปนฺตสฺส มูลปฏิคฺคหเณ ตเถว อนาปตฺติ, ปจฺฉา ปริวตฺตเน อิมินา ทุกฺกฏํฯ กสฺมา? อกปฺปิยสฺส เจตาปิตตฺตาฯ กปฺปิยวตฺถุนา ปน กปฺปิยวตฺถุํ อญฺญตฺร สหธมฺมิเกหิ เจตาเปนฺตสฺส มูลคฺคหเณ ปุริมสิกฺขาปเทน อนาปตฺติ, ปจฺฉา ปริวตฺตเน อุปริ กยวิกฺกยสิกฺขาปเทน นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ กยวิกฺกยํ โมเจตฺวา คณฺหนฺตสฺส อุปริสิกฺขาปเทนปิ อนาปตฺติ, วฑฺฒึ ปโยเชนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ

อิมสฺส จ รูปิยสํโวหารสฺส ครุกภาวทีปกํ อิทํ ปตฺตจตุกฺกํ เวทิตพฺพํฯ โย หิ รูปิยํ อุคฺคณฺหิตฺวา เตน อยพีชํ สมุฏฺฐาเปติ, ตํ โกฏฺฏาเปตฺวา เตน โลเหน ปตฺตํ กาเรติ, อยํ ปโตฺต มหาอกปฺปิโย นาม, น สกฺกา เกนจิ อุปาเยน กปฺปิโย กาตุํฯ สเจ หิ ตํ วินาเสตฺวา ถาลกํ กาเรติ, ตมฺปิ อกปฺปิยํฯ วาสึ กาเรติ, ตาย ฉินฺนํ ทนฺตกฏฺฐมฺปิ อกปฺปิยํฯ พฬิสํ กาโรติ, เตน มาริตา มจฺฉาปิ อกปฺปิยาฯ วาสิผลํ ตาเปตฺวา อุทกํ วา ขีรํ วา อุณฺหาเปติ, ตมฺปิ อกปฺปิยเมวฯ

โย ปน รูปิยํ อุคฺคณฺหิตฺวา เตน ปตฺตํ กิณาติ, อยมฺปิ ปโตฺต อกปฺปิโยฯ ''ปญฺจนฺนมฺปิ สหธมฺมิกานํ น กปฺปตี''ติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ สกฺกา ปน กปฺปิโย กาตุํ, โส หิ มูเล มูลสามิกานํ ปตฺเต จ ปตฺตสามิกานํ ทินฺเน กปฺปิโย โหติฯ กปฺปิยภณฺฑํ ทตฺวา คเหตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

โยปิ รูปิยํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา กปฺปิยการเกน สทฺธึ กมฺมารกุลํ คนฺตฺวา ปตฺตํ ทิสฺวา ''อยํ มยฺหํ รุจฺจตี''ติ วทติฯ กปฺปิยการโก จ ตํ รูปิยํ ทตฺวา กมฺมารํ สญฺญาเปติ, อยมฺปิ ปโตฺต กปฺปิยโวหาเรน คหิโตปิ ทุติยปตฺตสทิโสเยว, มูลสฺส สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา อกปฺปิโยฯ กสฺมา เสสานํ น กปฺปตีติ? มูลสฺส อนิสฺสฏฺฐตฺตาฯ

โย ปน รูปิยํ อสมฺปฏิจฺฉิตฺวา ''เถรสฺส ปตฺตํ กิณิตฺวา เทหี''ติ ปหิตกปฺปิยการเกน สทฺธึ กมฺมารกุลํ คนฺตฺวา ปตฺตํ ทิสฺวา ''อิเม กหาปเณ คเหตฺวา อิมํ เทหี''ติ กหาปเณ ทาเปตฺวา คหิโต, อยํ ปโตฺต เอตเสฺสว ภิกฺขุโน น วฏฺฏติ ทุพฺพิจาริตตฺตา, อเญฺญสํ ปน วฏฺฏติ, มูลสฺส อสมฺปฏิจฺฉิตตฺตาฯ

มหาสุมเตฺถรสฺส กิร อุปชฺฌาโย **อนุรุทฺธเตฺถโร** นาม อโหสิฯ โส อตฺตโน เอวรูปํ ปตฺตํ สปฺปิสฺส ปูเรตฺวา สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชิฯ **ติปิฏกจูฬนาคเตฺถรสฺสปิ** สทฺธิวิหาริกานํ เอวรูโป ปโตฺต อโหสิฯ ตํ เถโรปิ สปฺปิสฺส ปูราเปตฺวา สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชาเปสีติฯ อิทํ อกปฺปิยปตฺตจตุกฺกํฯ

สเจ ปน รูปิยํ อสมฺปฏิจฺฉิตฺวา ''เถรสฺส ปตฺตํ กิณิตฺวา เทหี''ติ ปหิตกปฺปิยการเกน สทฺธึ กมฺมารกุลํ คนฺตฺวา ปตฺตํ ทิสฺวา ''อยํ มยฺหํ รุจฺจตี''ติ วา ''อิมาหํ คเหสฺสามี''ติ วา วทติ, กปฺปิยการโก จ ตํ รูปิยํ ทตฺวา กมฺมารํ สญฺญาเปติ, อยํ ปโตฺต สพฺพกปฺปิโย พุทฺธานมฺปิ ปริโภคารโหติฯ

๕๙๑. **อรูปิเย รูปิยสญฺญี**ติ ขรปตฺตาทีสุ สุวณฺณาทิสญฺญีฯ **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ สเจ เตน อรูปิยํ เจตาเปติ ทุกฺกฏาปตฺติ โหติฯ เอส นโย เวมติเกฯ อรูปิยสญฺญิสฺส ปน ปญฺจหิ สหธมฺมิเกหิ สทฺธิ ''อิทํ คเหตฺวา อิทํ เทถา''ติ กยวิกฺกยํ กโรนฺตสฺสาปิ อนาปตฺติฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

ฉสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๙๓. เตน สมเยนาติ กยวิกฺกยสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **กติ หิปิ ตฺยาย**นฺติ กติ เต อยํ, หิกาโร ปเนตฺถ ปทปูรโณ, ปิกาโร ครหายํ, อยํ ทุพฺพลสงฺฆาฏิ ตว กติ ทิวสานิ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ อถ วา **กติหมฺปิ ตฺยาย**นฺติปิ ปาโฐฯ ตตฺถ กติหนฺติ กติ อหานิ, กติ ทิวสานีติ วุตฺตํ โหติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ **กติหิปิ มฺยาย**นฺติ อิทมฺปิ เอเตเนว นเยน เวทิตพฺพํฯ **คิหีปิ นํ คิหิสฺสา**ติ เอตฺถ **น**นฺติ นามเตฺถ นิปาโต, คิหี นาม คิหิสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ

๕๙๔. นานปฺปการกนฺติ จีวราทีนํ กปฺปิยภณฺฑานํ วเสน อเนกวิธํฯ เตเนวสฺส ปทภาชเน จีวรํ อาทิํ กตฺวา ทสิกสุตฺตปริโยสานํ กปฺปิยภณฺฑเมว ทสฺสิตํฯ อกปฺปิยภณฺฑปริวตฺตนญฺหิ กยวิกฺกยสงฺคหํ น คจฺฉติฯ **กยวิกฺกย**นฺติ กยเญฺจว วิกฺกยญฺจฯ ‘‘อิมินา อิมํ เทหี’’ติ อาทินา หิ นเยน ปรสฺส กปฺปิยภณฺฑํ คณฺหโนฺต กยํ สมาปชฺชติ, อตฺตโน กปฺปิยภณฺฑํ เทโนฺต วิกฺกยํ ฯ

๕๙๕. อชฺฌาจรตีติ อภิภวิตฺวา จรติ, วีติกฺกมวาจํ ภาสตีติ อโตฺถฯ **ยโต กยิตญฺจ โหติ วิกฺกยิตญฺจา**ติ ยทา กยิตญฺจ โหติ ปรภณฺฑํ อตฺตโน หตฺถคตํ กโรเนฺตน, วิกฺกีตญฺจ อตฺตโน ภณฺฑํ ปรหตฺถคตํ กโรเนฺตนฯ ‘‘อิมินา อิม’’นฺติอาทิวจนานุรูปโต ปน ปาเฐ ปฐมํ อตฺตโน ภณฺฑํ ทสฺสิตํฯ

นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ เอวํ ปรสฺส หตฺถโต กยวเสน คหิตกปฺปิยภณฺฑํ นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ อยญฺหิ กยวิกฺกโย ฐเปตฺวา ปญฺจ สหธมฺมิเก อวเสเสหิ คิหิปพฺพชิเตหิ อนฺตมโส มาตาปิตูหิปิ สทฺธิํ น วฏฺฏติฯ

ตตฺรายํ วินิจฺฉโย – วเตฺถน วา วตฺถํ โหตุ ภเตฺตน วา ภตฺตํ, ยํ กิญฺจิ กปฺปิยํ ‘‘อิมินา อิมํ เทหี’’ติ วทติ, ทุกฺกฏํฯ เอวํ วตฺวา มาตุยาปิ อตฺตโน ภณฺฑํ เทติ, ทุกฺกฏํฯ ‘‘อิมินา อิมํ เทหี’’ติ วุโตฺต วา ‘‘อิมํ เทหิ, อิมํ เต ทสฺสามี’’ติ วตฺวา วา มาตุยาปิ ภณฺฑํ อตฺตนา คณฺหาติ, ทุกฺกฏํฯ อตฺตโน ภเณฺฑ ปรหตฺถํ ปรภเณฺฑ จ อตฺตโน หตฺถํ สมฺปเตฺต นิสฺสคฺคิยํฯ มาตรํ ปน ปิตรํ วา ‘‘อิมํ เทหี’’ติ วทโต วิญฺญตฺติ น โหติฯ ‘‘อิมํ คณฺหาหี’’ติ วทโต สทฺธาเทยฺยวินิปาตนํ น โหติฯ อญฺญาตกํ ‘‘อิมํ เทหี’’ติ วทโต วิญฺญตฺติ โหติฯ ‘‘อิมํ คณฺหาหี’’ติ วทโต สทฺธาเทยฺยวินิปาตนํ โหติฯ ‘‘อิมินา อิมํ เทหี’’ติ กยวิกฺกยํ อาปชฺชโต นิสฺสคฺคิยํฯ ตสฺมา กปฺปิยภณฺฑํ ปริวเตฺตเนฺตน มาตาปิตูหิปิ สทฺธิํ กยวิกฺกยํ อญฺญาตเกหิ สทฺธิํ ติโสฺส อาปตฺติโย โมเจเนฺตน ปริวเตฺตตพฺพํฯ

ตตฺรายํ ปริวตฺตนวิธิ – ภิกฺขุสฺส ปาเถยฺยตณฺฑุลา โหนฺติ, โส อนฺตรามเคฺค ภตฺตหตฺถํ ปุริสํ ทิสฺวา ‘‘อมฺหากํ ตณฺฑุลา อตฺถิ, น จ โน อิเมหิ อโตฺถ, ภเตฺตน ปน อโตฺถ’’ติ วทติฯ ปุริโส ตณฺฑุเล คเหตฺวา ภตฺตํ เทติ, วฏฺฏติฯ ติโสฺสปิ อาปตฺติโย น โหนฺติฯ อนฺตมโส นิมิตฺตกมฺมมตฺตมฺปิ น โหติฯ กสฺมา? มูลสฺส อตฺถิตายฯ ปรโต จ วุตฺตเมว ‘‘อิทํ อมฺหากํ อตฺถิ, อมฺหากญฺจ อิมินา จ อิมินา จ อโตฺถติ ภณตี’’ติฯ โย ปน เอวํ อกตฺวา ‘‘อิมินา อิมํ เทหี’’ติ ปริวเตฺตติ; ยถาวตฺถุกเมว ฯ วิฆาสาทํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ โอทนํ ภุญฺชิตฺวา, รชนํ วา ทารูนิ วา อาหรา’’ติ วทติ, รชนฉลฺลิคณนาย ทารุคณนาย จ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติฯ ‘‘อิมํ โอทนํ ภุญฺชิตฺวา อิทํ นาม กโรถา’’ติ ทนฺตการาทีหิ สิปฺปิเกหิ ธมกรณาทีสุ ตํ ตํ ปริกฺขารํ กาเรติ, รชเกหิ วา วตฺถํ โธวาเปติ;

ยถาวตฺถุกเมวฯ นฺหาปิเตน เกเส ฉินฺทาเปติ, กมฺมกาเรหิ นวกมฺมํ กาเรติ; ยถาวตฺถุกเมวฯ สเจ ปน ‘‘อิทํ ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา อิทํ กโรถา’’ติ น วทติ ‘‘อิทํ ภตฺตํ ภุญฺช ภุตฺโตสิ ภุญฺชิสฺสสิ, อิทํ นาม กโรหี’’ติ วทติ, วฏฺฏติฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ วตฺถโธวเน วา เกสเจฺฉทเน วา ภูมิโสธนาทินวกมฺเม วา ปรภณฺฑํ อตฺตโน หตฺถคตํ นิสฺสชฺชิตพฺพํ นาม นตฺถิฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ปน ทฬฺหํ กตฺวา วุตฺตตฺตา น สกฺกา เอตํ ปฏิกฺขิปิตุํ, ตสฺมา ยถา นิสฺสคฺคิยวตฺถุมฺหิ ปริภุตฺเต วา นฏฺเฐ วา ปาจิตฺติยํ เทเสติ, เอวมิธาปิ เทเสตพฺพํฯ

๕๙๖. **กยวิกฺกเย กยวิกฺกยสญฺญี**ติอาทิมฺหิ โย กยวิกฺกยํ สมาปชฺชติ, โส ตสฺมิํ กยวิกฺกยสญฺญี วา ภวตุ เวมติโก วา, น กยวิกฺกยสญฺญี วา นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยเมวฯ **จูฬตฺติเก** ทฺวีสุ ปเทสุ ทุกฺกฏเมวาติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

๕๙๗. **อคฺฆํ ปุจฺฉตี**ติ ‘‘อยํ ตว ปโตฺต กิํ อคฺฆตี’’ติ ปุจฺฉติฯ ‘‘อิทํ นามา’’ติ วุเตฺต ปน สเจ ตสฺส กปฺปิยภณฺฑํ มหคฺฆํ โหติ, เอวญฺจ นํ ปฏิวทติ ‘‘อุปาสก, มม อิทํ วตฺถุ มหคฺฆํ, ตว ปตฺตํ อญฺญสฺส เทหี’’ติฯ ตํ สุตฺวา อิตโร ‘‘อญฺญํ ถาลกมฺปิ ทสฺสามี’’ติ วทติ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ, ‘‘อิทํ อมฺหากํ อตฺถี’’ติ วุตฺตลกฺขเณ ปตติ ฯ สเจ โส ปโตฺต มหโคฺฆ, ภิกฺขุโน วตฺถุ อปฺปคฺฆํ, ปตฺตสามิโก จสฺส อปฺปคฺฆภาวํ น ชานาติ, ปโตฺต น คเหตโพฺพ, ‘‘มม วตฺถุ อปฺปคฺฆ’’นฺติ อาจิกฺขิตพฺพํฯ มหคฺฆภาวํ ญตฺวา วเญฺจตฺวา คณฺหโนฺต หิ คหิตภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตพฺพตํ อาปชฺชติฯ สเจ ปตฺตสามิโก ‘‘โหตุ, ภเนฺต, เสสํ มม ปุญฺญํ ภวิสฺสตี’’ติ เทติ, วฏฺฏติฯ

กปฺปิยการกสฺส อาจิกฺขตีติ ยสฺส หตฺถโต ภณฺฑํ คณฺหาติ, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญํ อนฺตมโส ตสฺส ปุตฺตภาติกมฺปิ กปฺปิยการกํ กตฺวา ‘‘อิมินา อิมํ นาม คเหตฺวา เทหี’’ติ อาจิกฺขติฯ โส เจ เฉโก โหติ, ปุนปฺปุนํ อปเนตฺวา วิวทิตฺวา คณฺหาติ, ตุณฺหีภูเตน ฐาตพฺพํฯ โน เจ เฉโก โหติ, น ชานาติ คเหตุํ, วาณิชโก ตํ วเญฺจติ, ‘‘มา คณฺหา’’ติ วตฺตโพฺพฯ

อิทํ อมฺหากนฺติอาทิมฺหิ ‘‘อิทํ ปฏิคฺคหิตํ เตลํ วา สปฺปิ วา อมฺหากํ อตฺถิ, อมฺหากญฺจ อเญฺญน อปฺปฏิคฺคหิตเกน อโตฺถ’’ติ ภณติฯ สเจ โส ตํ คเหตฺวา อญฺญํ เทติ, ปฐมํ อตฺตโน เตลํ น มินาเปตพฺพํฯ กสฺมา? นาฬิยญฺหิ อวสิฏฺฐเตลํ โหติ, ตํ ปจฺฉา มินนฺตสฺส อปฺปฏิคฺคหิตกํ ทูเสยฺยาติฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

ฉสมุฏฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต โกสิยวโคฺค ทุติโยฯ

๓. ปตฺตวโคฺค

๑. ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๙๘. **เตน สมเยนา**ติ ปตฺตสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ปตฺตวาณิชฺช**นฺติ คามนิคมาทีสุ วิจรนฺตา ปตฺตวาณิชฺชํ วา กริสฺสนฺติฯ **อามตฺติกาปณํ วา**ติ อมตฺตานิ วุจฺจนฺติ ภาชนานิ, ตานิ เยสํ ภณฺฑํ เต อามตฺติกา, เตสํ อามตฺติกานํ อาปณํ อามตฺติกาปณํ, กุลาลภณฺฑวาณิชกาปณนฺติ อโตฺถฯ

๖๐๒. ตโย ปตฺตสฺส วณฺณาติ ตีณิ ปตฺตสฺส ปมาณานิฯ **อฑฺฒาฬฺหโกทนํ คณฺหาตีติ** มคธนาฬิยา ทฺวินฺนํ ตณฺฑุลนาฬีนํ โอทนํ คณฺหาติฯ มคธนาฬิ นาม อฑฺฒเตรสปลา โหตีติ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ สีหฬทีเป ปกตินาฬิ มหนฺตา, ทมิฬนาฬิ ขุทฺทกา, มคธนาฬิ ปมาณยุตฺตา, ตาย มคธนาฬิยา ทิยฑฺฒนาฬิ เอกา สีหฬนาฬิ โหตีติ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ **จตุภาคํ ขาทนนฺติ** โอทนสฺส จตุตฺถภาคปฺปมาณํ ขาทนํ, ตํ หตฺถหาริยสฺส มุคฺคสูปสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ **ตทุปิยํ พฺยญฺชนนฺติ** ตสฺส โอทนสฺส อนุรูปํ มจฺฉมํสสากผลกฬีราทิพฺยญฺชนํฯ

ตตฺรายํ วินิจฺฉโย – อนุปหตปุราณสาลิตณฺฑุลานํ สุโกฏฺฏิตปริสุทฺธานํ เทฺว มคธนาฬิโย คเหตฺวา เตหิ ตณฺฑุเลหิ อนุตฺตณฺฑุลํ อกิลินฺนํ อปิณฺฑิตํ สุวิสทํ กุนฺทมกุฬราสิสทิสํ อวสฺสาวิโตทนํ ปจิตฺวา นิรวเสสํ ปตฺเต ปกฺขิปิตฺวา ตสฺส โอทนสฺส จตุตฺถภาคปฺปมาโณ นาติฆโน นาติตนุโก หตฺถหาริโย สพฺพสมฺภารสงฺขโต มุคฺคสูโป ปกฺขิปิตโพฺพฯ ตโต อาโลปสฺส อาโลปสฺส อนุรูปํ ยาวจริมาโลปปฺปโหนกํ มจฺฉมํสาทิพฺยญฺชนํ ปกฺขิปิตพฺพํ, สปฺปิเตลตกฺกรสกญฺชิกาทีนิ ปน คณนูปคานิ น โหนฺติ, ตานิ หิ โอทนคติกาเนว, เนว หาเปตุํ น วฑฺฒetุํ สโกฺกนฺติฯ เอวเมตํ สพฺพมฺปิ ปกฺขิตฺตํ สเจ ปตฺตสฺส มุขวฏฺฏิยา เหฏฺฐิมราชิสมํ ติฏฺฐติ, สุตฺเตน วา หีเรน วา ฉินฺทนฺตสฺส สุตฺตสฺส วา หีรสฺส วา เหฏฺฐิมนฺตํ ผุสติ, อยํ อุกฺกโฏฺฐ นาม ปโตฺตฯ สเจ ตํ ราชึ อติกฺกมฺม ถูปีกตํ ติฏฺฐติ, อยํ อุกฺกโฏฺฐมโก นาม ปโตฺตฯ สเจ ตํ ราชึ น สมฺปาปุณาติ, อโนฺตคตเมว โหติ, อยํ อุกฺกฏฺฐุกฺกโฏฺฐ นาม ปโตฺตฯ

นาฬิโกทนนฺติ มคธนาฬิยา เอกาย ตณฺฑุลนาฬิยา โอทนํฯ **ปโตฺถทนนฺติ** มคธนาฬิยา อุปฑฺฒนาฬิโกทนํฯ เสสํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ อยํ ปน นามมเตฺต วิเสโส – สเจ นาฬิโกทนาทิ สพฺพมฺปิ ปกฺขิตฺตํ วุตฺตนเยเนว เหฏฺฐิมราชิสมํ ติฏฺฐติ, อยํ มชฺฌิโม นาม ปโตฺตฯ สเจ ตํ ราชึ อติกฺกมฺม ถูปีกตํ ติฏฺฐติ, อยํ มชฺฌิโมมโก นาม ปโตฺตฯ สเจ ตํ ราชึ น สมฺปาปุณาติ อโนฺตคตเมว โหติ, อยํ มชฺฌิมุกฺกโฏฺฐ นาม ปโตฺตฯ สเจ ปโตฺถทนาทิ สพฺพมฺปิ ปกฺขิตฺตํ เหฏฺฐิมราชิสมํ ติฏฺฐติ, อยํ โอมโก นาม ปโตฺตฯ สเจ ตํ ราชึ อติกฺกมฺม ถูปีกตํ ติฏฺฐติ, อยํ โอมโกมโก นาม ปโตฺตฯ สเจ ตํ ราชึ น ปาปุณาติ อโนฺตคตเมว โหติ, อยํ โอมกุกฺกโฏฺฐ นาม ปโตฺตติ เอวเมเต นว ปตฺตาฯ เตสุ เทฺว อปตฺตา อุกฺกฏฺฐุกฺกโฏฺฐ จ โอมโกมโก จฯ ‘‘ตโต อุกฺกโฏฺฐ อปโตฺต โอมโก อปโตฺต’’ติ อิทญฺหิ เอเต สนฺธาย วุตฺตํฯ อุกฺกฏฺฐุกฺกโฏฺฐ หิ เอตฺถ อุกฺกฏฺฐโต อุกฺกฏฺฐตฺตา ‘‘ตโต อุกฺกโฏฺฐ อปโตฺต’’ติ วุโตฺตฯ โอมโกมโก จ โอมกโต โอมกตฺตา ตโต โอมโก อปโตฺตติ วุโตฺตฯ ตสฺมา เอเต ภาชนปริโภเคน ปริภุญฺชิตพฺพา, น อธิฏฺฐานุปคา, น วิกปฺปนุปคาฯ อิตเร ปน สตฺต อธิฏฺฐหิตฺวา วา วิกเปฺปตฺวา วา ปริภุญฺชิตพฺพา, เอวํ อกตฺวา ตํ ทสาหํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยนฺติ ตํ สตฺตวิธมฺปิ ปตฺตํ ทสาหปรมํ กาลํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ

๖๐๗. นิสฺสคฺคิยํ ปตฺตํ อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชตีติ ยาคุํ ปิวิตฺวา โธเต ทุกฺกฏํ, ขชฺชกํ ขาทิตฺวา ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา โธเต ทุกฺกฏนฺติ เอวํ ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏํฯ

๖๐๘. อนาปตฺติ อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ วิกเปฺปตีติ เอตฺถ ปน ปมาณยุตฺตสฺสปิ อธิฏฺฐานวิกปฺปนุปคตฺตํ เอวํ เวทิตพฺพํ – อโยปโตฺต ปญฺจหิ ปาเกหิ มตฺติกาปโตฺต ทฺวีหิ ปาเกหิ ปโกฺก อธิฏฺฐานุปโค, อุโภปิ ยํ มูลํ ทาตพฺพํ, ตสฺมึ ทินฺนเยวฯ สเจ เอโกปิ ปาโก อูโน โหติ, กากณิกมตฺตมฺปิ วา มูลํ อทินฺนํ, น อธิฏฺฐานุปโคฯ สเจปิ ปตฺตสามิโก วทติ ‘‘ยทา ตุมฺหากํ มูลํ ภวิสฺสติ, ตทา ทสฺสถ, อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชถา’’ติ เนว อธิฏฺฐานุปโค โหติ, ปากสฺส หิ

อูนตฺตา ปตฺตสงฺขํ น คจฺฉติ, มูลสฺส สกลสฺส วา เอกเทสสฺส วา อทินฺนตฺตา สกภาวํ น อุเปติ, อญฺญเสฺสว สนฺตโก โหติ, ตสฺมา ปาเก จ มูเล จ นิฏฺฐิเตเยว อธิฏฺฐานุปโค โหติฯ โย อธิฏฺฐานุปโค, เสฺวว วิกปฺปนุปโค, โส หตฺถํ อาคโตปิ อนาคโตปิ อธิฏฺฐาตพฺโพ วิกเปฺปตพฺโพ วาฯ ยทิ หิ ปตฺตการโก มูลํ ลภิตฺวา สยํ วา ทาตุกาโม หุตฺวา ''อหํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปตฺตํ กตฺวา อสุกทิวเส นาม ปจิตฺวา ฐเปสฺสามี''ติ วทติ, ภิกฺขุ จ เตน ปริจฺฉินฺนทิวสโต ทสาหํ อติกฺกาเมติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ สเจ ปน ปตฺตการโก ''อหํ ตุมฺหากํ ปตฺตํ กตฺวา ปจิตฺวา สาสนํ เปเสสฺสามี''ติ วตฺวา ตเถว กโรติ, เตน เปสิตภิกฺขุ ปน ตสฺส ภิกฺขุโน น อาโรเจติ, อโญฺญ ทิสฺวา วา สุตฺวา วา ''ตุมฺหากํ, ภเนฺต, ปโตฺต นิฏฺฐิโต''ติ อาโรเจติ, เอตสฺส อาโรจนํ นปมาณํฯ ยทา ปน เตน เปสิโตเยว อาโรเจติ, ตสฺส วจนํ สุตทิวสโต ปฏฺฐาย ทสาหํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ สเจ ปตฺตการโก ''อหํ ตุมฺหากํ ปตฺตํ กตฺวา ปจิตฺวา กสฺสจิ หเตฺถ ปหิณิสฺสามี''ติ วตฺวา ตเถว กโรติ, ปตฺตํ คเหตฺวา อาคตภิกฺขุ ปน อตฺตโน ปริเวเณ ฐเปตฺวา ตสฺส น อาโรเจติ, อโญฺญ โกจิ ภณติ ''อปิ, ภเนฺต, อธุนา อาภโต ปโตฺต สุนฺทโร''ติ! ''กุหึ, อาวุโส, ปโตฺต''ติ? ''อิตฺถนฺนามสฺส หเตฺถ เปสิโต''ติฯ เอตสฺสปิ วจนํ น ปมาณํฯ ยทา ปน โส ภิกฺขุ ปตฺตํ เทติ , ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย ทสาหํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ ตสฺมา ทสาหํ อนติกฺกาเมตฺวาว อธิฏฺฐาตพฺโพ วิกเปฺปตพฺโพ วาฯ

ตตฺถ เทฺว ปตฺตสฺส **อธิฏฺฐานา** – กาเยน วา อธิฏฺฐาติ, วาจาย วา อธิฏฺฐาติฯ เตสํ วเสน อธิฏฺฐหเนฺตน จ ''อิมํ ปตฺตํ ปจฺจุทฺธรามี''ติ วา ''เอตํ ปตฺตํ ปจฺจุทฺธรามี''ติ วา เอวํ สมฺมุเข วา ปรมฺมุเข วา ฐิตํ ปุราณปตฺตํ ปจฺจุทฺธริตฺวา อญฺญสฺส วา ทตฺวา นวํ ปตฺตํ ยตฺถ กตฺถจิ ฐิตํ หเตฺถน ปรามสิตฺวา ''อิมํ ปตฺตํ อธิฏฺฐามี''ติ จิเตฺตน อาโภคํ กตฺวา กายวิการํ กโรเนฺตน กาเยน วา อธิฏฺฐาตพฺโพ, วจีเภทํ กตฺวา วาจาย วา อธิฏฺฐาตพฺโพฯ ตตฺร ทุวิธํ อธิฏฺฐานํ – สเจ หตฺถปาเส โหติ ''อิมํ ปตฺตํ อธิฏฺฐามี''ติ วาจา ภินฺทิตพฺพาฯ อถ อโนฺตคเพฺภ วา อุปริปาสาเท วา สามนฺตวิหาเร วา โหติ, ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลเกฺขตฺวา ''เอตํ ปตฺตํ อธิฏฺฐามี''ติ วาจา ภินฺทิตพฺพาฯ

อธิฏฺฐหเนฺตน ปน เอกเกน อธิฏฺฐาตุมฺปิ วฏฺฏติ, อญฺญสฺส สนฺติเก อธิฏฺฐาตุมฺปิ วฏฺฏติฯ อญฺญสฺส สนฺติเก อยมานิสํโส – สจสฺส ''อธิฏฺฐิโต นุ โข เม, โน''ติ วิมติ อุปฺปชฺชติ, อิตโร สาเรตฺวา วิมตึ ฉินฺทิสฺสตีติฯ สเจ โกจิ ทส ปเตฺต ลภิตฺวา สเพฺพว อตฺตนาว ปริภุญฺชิตุกาโม โหติ, น สเพฺพ อธิฏฺฐาตพฺพาฯ เอกํ ปตฺตํ อธิฏฺฐาย ปุนทิวเส ตํ ปจฺจุทฺธริตฺวา อโญฺญ อธิฏฺฐาตพฺโพฯ เอเตนุปาเยน วสฺสสตมฺปิ ปริหริตุํ สกฺกาฯ

เอวํ อปฺปมตฺตสฺส ภิกฺขุโน สิยา อธิฏฺฐานวิชหนนฺติ? สิยาฯ สเจ หิ อยํ ปตฺตํ อญฺญสฺส วา เทติ, วิพฺภมติ วา สิกฺขํ วา ปจฺจกฺขาติ, กาลํ วา กโรติ, ลิงฺคํ วาสฺส ปริวตฺตติ, ปจฺจุทฺธรติ วา, ปเตฺต วา ฉิทฺทํ โหติ, อธิฏฺฐานํ วิชหติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ''ทินฺนวิพฺภนฺตปจฺจกฺขา , กาลํกิริยกเตน จ;
> ลิงฺคปจฺจุทฺธรา เจว, ฉิเทฺทน ภวติ สตฺตม''นฺติฯ

โจรหรณวิสฺสาสคฺคาเหหิปิ วิชหติเยวฯ กิตฺตเกน ฉิเทฺทน อธิฏฺฐานํ ภิชฺชติ? เยน กงฺคุสิตฺถํ นิกฺขมติ เจว ปวิสติ จฯ อิทญฺหิ สตฺตนฺนํ ธญฺญานํ ลามกธญฺญสิตฺถํ, ตสฺมึ อยจุเณฺณน วา อาณิยา วา ปฏิปากติเก กเต ทสาหพฺภนฺตเร ปุน อธิฏฺฐาตโพฺพฯ อยํ ตาว **''อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ วิกเปฺปตี''**ติ เอตฺถ อธิฏฺฐาเน วินิจฺฉโยฯ

วิกปฺปเน ปน **เทฺว วิกปฺปนา** – สมฺมุขาวิกปฺปนา จ ปรมฺมุขาวิกปฺปนา จฯ กถํ สมฺมุขาวิกปฺปนา โหติ? ปตฺตานํ เอกพหุภาวํ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวญฺจ ญตฺวา ‘‘อิมํ ปตฺต’’นฺติ วา ‘‘อิเม ปตฺเต’’ติ วา ‘‘เอตํ ปตฺต’’นฺติ วา ‘‘เอเต ปตฺเต’’ติ วา วตฺวา ‘‘ตุยฺหํ วิกปฺเปมี’’ติ วตฺตพฺพํฯ อยเมกา สมฺมุขาวิกปฺปนาฯ เอตฺตาวตา นิเธตุํ วฏฺฏติ, ปริภุญฺชิตุํ วา วิสฺสชฺเชตุํ วา อธิฏฺฐาตุํ วา น วฏฺฏติฯ ‘‘มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหี’’ติ เอวํ ปน วุตฺเต ปจฺจุทฺธาโร นาม โหติ, ตโตปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺติฯ

อปโร นโย – ตเถว ปตฺตานํ เอกพหุภาวํ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวญฺจ ญตฺวา ตสฺเสว ภิกฺขุโน สนฺติเก ‘‘อิมํ ปตฺต’’นฺติ วา ‘‘อิเม ปตฺเต’’ติ วา ‘‘เอตํ ปตฺต’’นฺติ วา ‘‘เอเต ปตฺเต’’ติ วา วตฺวา ปญฺจสุ สหธมฺมิเกสุ อญฺญตรสฺส อตฺตนา อภิรุจิตสฺส ยสฺส กสฺสจิ นามํ คเหตฺวา ‘‘ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน วิกปฺเปมี’’ติ วา ‘‘ติสฺสาย ภิกฺขุนิยา สิกฺขมานาย สามเณรสฺส ติสฺสาย สามเณริยา วิกปฺเปมี’’ติ วา วตฺตพฺพํ, อยํ อปราปิ สมฺมุขาวิกปฺปนาฯ เอตฺตาวตา นิเธตุํ วฏฺฏติ, ปริโภคาทีสุ ปน เอกมฺปิ น วฏฺฏติฯ เตน ปน ภิกฺขุนา ‘‘ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน สนฺตกํ…เป.… ติสฺสาย สามเณริยา สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหี’’ติ วุตฺเต ปจฺจุทฺธาโร นาม โหติฯ ตโตปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺติฯ

กถํ ปรมฺมุขาวิกปฺปนา โหติ? ปตฺตานํ ตเถว เอกพหุภาวํ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวญฺจ ญตฺวา ‘‘อิมํ ปตฺต’’นฺติ วา ‘‘อิเม ปตฺเต’’ติ วา ‘‘เอตํ ปตฺต’’นฺติ วา ‘‘เอเต ปตฺเต’’ติ วา วตฺวา ‘‘ตุยฺหํ วิกปฺปนตฺถาย ทมฺมี’’ติ วตฺตพฺพํฯ เตน วตฺตโพฺพ – ‘‘โก เต มิตฺโต วา สนฺทิโฏฺฐ วา’’ติ? ตโต อิตเรน ปุริมนเยเนว ‘‘ติโสฺส ภิกฺขูติ วา…เป.… ติสฺสา สามเณรี’’ติ วา วตฺตพฺพํฯ ปุน เตน ภิกฺขุนา ‘‘อหํ ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน ทมฺมี’’ติ วา…เป.… ‘‘ติสฺสาย สามเณริยา ทมฺมี’’ติ วา วตฺตพฺพํ, อยํ ปรมฺมุขาวิกปฺปนาฯ เอตฺตาวตฺตา นิเธตุํ วฏฺฏติ, ปริโภคาทีสุ ปน เอกมฺปิ น วฏฺฏติฯ เตน ปน ภิกฺขุนา ทุติยสมฺมุขาวิกปฺปนายํ วุตฺตนเยเนว ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหี’’ติ วุตฺเต ปจฺจุทฺธาโร นาม โหติฯ ตโตปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺติฯ

อิมาสํ ปน ทฺวินฺนํ วิกปฺปนานํ นานากรณํ, อวเสโส จ วจนกฺกโม สโพฺพ ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพ สทฺธึ สมุฏฺฐานาทีหิติฯ

ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๐๙. **เตน สมเยนา**ติ อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **น ยาเปตี**ติ โส กิร ยทิ อริยสาวโก นาภวิสฺสา, อญฺญถตฺตมฺปิ อคมิสฺสา, เอวํ เตหิ อุพฺพาโฬฺห, โสตาปนฺนตฺตา ปน เกวลํ สรีเรเนว น ยาเปติ, เตน วุตฺตํ – ‘‘อตฺตนาปิ น ยาเปติ, ปุตฺตทาราปิสฺส กิลมนฺตี’’ติฯ

๖๑๒-๓. **อูนปญฺจพนฺธเนนา**ติ เอตฺถ อูนานิ ปญฺจ พนฺธนานิ อสฺสาติ อูนปญฺจพนฺธโน, นาสฺส ปญฺจ พนฺธนานิ ปูเรนฺตีติ อโตฺถ, เตน อูนปญฺจพนฺธเนนฯ อิตฺถมฺภูตสฺส ลกฺขเณ กรณวจนํฯ ตตฺถ ยสฺมา อพนฺธนสฺสาปิ ปญฺจ พนฺธนานิ น ปูเรนฺติ, สพฺพโส นตฺถิตาย, ตสฺมา ปทภาชเน ‘‘อพนฺธโน วา’’ติอาทิ วุตฺตํ ฯ ‘‘อูนปญฺจพนฺธเนนา’’ติ จ วุตฺตตฺตา ยสฺส ปญฺจ พนฺธโน ปโตฺต โหติ, ตสฺส โส อปโตฺต, ตสฺมา อญฺญํ วิญฺญาเปตุํ วฏฺฏติฯ พนฺธนญฺจ นาเมตํ

ยสฺมา พนฺธโนกาเส สติ โหติ, อสติ น โหติ, ตสฺมา ตสฺส ลกฺขณํ ทเสฺสตุํ ‘‘อพนฺธโนกาโส นามา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

ทฺวงฺคุลา ราชิ น โหตีติ มุขวฏฺฏิโต เหฏฺฐา ทฺวงฺคุลปฺปมาณา เอกาปิ ราชิ น โหติฯ **ยสฺส ทฺวงฺคุลา ราชิ โหตี**ติ ยสฺส ปน ตาทิสา เอกา ราชิ โหติ, โส ตสฺสา ราชิยา เหฏฺฐิมปริยนฺเต ปตฺตเวธเกน วิชฺฌิตฺวา ปจิตฺวา สุตฺตรชฺชุก-มกจิรชฺชุกาทีหิ วา ติปุสุตฺตเกน วา พนฺธิตโพฺพ, ตํ พนฺธนํ อามิสสฺส อลคฺคนตฺถํ ติปุปฏฺฏเกน วา เกนจิ พทฺธสิเลเสน วา ปฏิจฺฉาเทตพฺพํฯ โส จ ปโตฺต อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตโพฺพ, สุขุมํ วา ฉิทฺทํ กตฺวา พนฺธิตโพฺพฯ สุเทฺธหิ ปน มธุสิตฺถกลาขาสชฺชุลสาทีหิ พนฺธิตุํ น วฏฺฏติฯ ผาณิตํ ฌาเปตฺวา ปาสาณจุเณฺณน พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ มุขวฏฺฏิสมีเป ปน ปตฺตเวธเกน วิชฺฌิยมาโน กปาลสฺส พหลตฺตา ภิชฺชติ, ตสฺมา เหฏฺฐา วิชฺฌิตโพฺพฯ ยสฺส ปน เทฺว ราชิโย เอกาเยว วา จตุรงฺคุลา, ตสฺส เทฺว พนฺธนานิ ทาตพฺพานิฯ ยสฺส ติโสฺส เอกาเยว วา ฉฬงฺคุลา, ตสฺส ตีณิฯ ยสฺส จตโสฺส เอกาเยว วา อฏฺฐงฺคุลา, ตสฺส จตฺตาริฯ ยสฺส ปญฺจ เอกาเยว วา ทสงฺคุลา, โส พโทฺธปิ อพโทฺธปิ อปโตฺตเยว, อโญฺญ วิญฺญาเปตโพฺพฯ เอส ตาว มตฺติกาปเตฺต วินิจฺฉโยฯ

อโยปเตฺต ปน สเจปิ ปญฺจ วา อติเรกานิ วา ฉิทฺทานิ โหนฺติ, ตานิ เจ อยจุเณฺณน วา อาณิยา วา โลหมณฺฑลเกน วา พทฺธานิ มฏฺฐานิ โหนฺติ, เสฺวว ปโตฺต ปริภุญฺชิตโพฺพ, น อโญฺญ วิญฺญาเปตโพฺพฯ อถ ปน เอกมฺปิ ฉิทฺทํ มหนฺตํ โหติ, โลหมณฺฑลเกน พทฺธมฺปิ มฏฺฐํ น โหติ, ปเตฺต อามิสํ ลคฺคติ, อกปฺปิโย โหติ, อยํ อปโตฺตฯ อโญฺญ วิญฺญาเปตโพฺพฯ

๖๑๕. **เถโร วตฺตโพฺพ**ติ ปเตฺต อานิสํสํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อยํ, ภเนฺต, ปโตฺต ปมาณยุโตฺต สุนฺทโร เถรานุรูโป, ตํ คณฺหถา’’ติ วตฺตโพฺพฯ **โย น คเณฺหยฺยา**ติ อนุกมฺปาย น คณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ โย ปน สนฺตุฏฺฐิยา ‘‘กึ เม อเญฺญน ปเตฺตนา’’ติ น คณฺหาติ, ตสฺส อนาปตฺติฯ **ปตฺตปริยโนฺต**ติ เอวํ ปริวเตฺตตฺวา ปริยเนฺต ฐิตปโตฺตฯ

น อเทเสติ มญฺจปีฐฉตฺตนาคทนฺตกาทิเก อเทเส, น นิกฺขิปิตโพฺพฯ ยตฺถ ปุริมํ สุนฺทรํ ปตฺตํ ฐเปติ, ตเตฺถว ฐเปตโพฺพฯ ปตฺตสฺส หิ นิกฺขิปนเทโส ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อาธารก’’นฺติอาทินา นเยน **ขนฺธเก** วุโตฺตเยวฯ

น อโภเคนาติ ยาคุรนฺธนรชนปจนาทินา อปริโภเคน น ปริภุญฺชิตโพฺพฯ อนฺตรามเคฺค ปน พฺยาธิมฺหิ อุปฺปเนฺน อญฺญสฺมึ ภาชเน อสติ มตฺติกาย ลิเมฺปตฺวา ยาคุํ วา ปจิตุํ อุทกํ วา ตาเปตุํ วฏฺฏติฯ

น วิสฺสเชฺชตโพฺพติ อญฺญสฺส น ทาตโพฺพฯ สเจ ปน สทฺธิวิหาริโก วา อเนฺตวาสิโก วา อญฺญํ วรปตฺตํ ฐเปตฺวา ‘‘อยํ มยฺหํ สารุโปฺป, อยํ เถรสฺสา’’ติ คณฺหาติ, วฏฺฏติฯ อโญฺญ วา ตํ คเหตฺวา อตฺตโน ปตฺตํ เทติ, วฏฺฏติฯ ‘‘มยฺหเมว ปตฺตํ อาหรา’’ติ วตฺตพฺพกิจฺจํ นตฺถิฯ

๖๑๗. **ปวาริตาน**นฺติ เอตฺถ สงฺฆวเสน ปวาริตฏฺฐาเน ปญฺจพนฺธเนเนว วฏฺฏติฯ ปุคฺคลวเสน ปวาริตฏฺฐาเน อูนปญฺจพนฺธเนนาปิ วฏฺฏตีติ **กุรุนฺทิยํ** วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ฉสมุฏฺฐานํ , กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๑๘. **เตน สมเยนา**ติ เภสชฺชสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **อโตฺถ, ภเนฺต**ติ ราชา ภิกฺขู อุยฺยุตฺตปฺปยุเตฺต เถรสฺส เลณตฺถาย ปพฺภารํ โสเธเนฺต ทิสฺวา อารามิกํ ทาตุกาโม ปุจฺฉิฯ

๖๑๙-๒๑. **ปาฏิเยโกฺก**ติ วิสุํ เอโกฯ **มาลากิเต**ติ กตมาเล มาลาธเร, กุสุมมาลาปฏิมณฺฑิเตติ อโตฺถฯ **ติณณฺฑุปกนฺติ** ติณจุมฺพฏกํฯ **ปฏิมุญฺจี**ติ ฐเปสิฯ **สา อโหสิ สุวณฺณมาลา**ติ ทาริกาย สีเส ฐปิตมตฺตาเยว เถรสฺส อธิฏฺฐานวเสน สุวณฺณปทุมมาลา อโหสิฯ ตญฺหิ ติณณฺฑุปกํ สีเส ฐปิตมตฺตเมว ‘‘สุวณฺณมาลา โหตู’’ติ เถโร อธิฏฺฐาสิฯ ทุติยมฺปิ โข… เป.…ฯ เตนุปสงฺกมีติ ทุติยทิวเสเยว อุปสงฺกมิฯ

สุวณฺณนฺติ อธิมุจฺจีติ ‘‘โสวณฺณมโย โหตู’’ติ อธิฏฺฐาสิฯ **ปญฺจนฺนํ เภสชฺชาน**นฺติ สปฺปิอาทีนํฯ **พาหุลิกา**ติ ปจฺจยพาหุลิกตาย ปฏิปนฺนาฯ **โกลเมฺพปิ ฆเฏปี**ติเอตฺถ โกลมฺพา นาม มหามุขจาฏิโย วุจฺจนฺติฯ **โอลีนวิลีนานี**ติ เหฏฺฐา จ อุภโตปเสฺสสุ จ คฬิตานิฯ **โอกิณฺณวิกิณฺณา**ติ สปฺปิอาทีนํ คเนฺธน ภูมิํ ขนเนฺตหิ โอกิณฺณา, ภิตฺติโย ขนเนฺตหิ อุปริ สญฺจรเนฺตหิ จ วิกิณฺณาฯ **อโนฺตโกฏฺฐาคาริกา**ติ อพฺภนฺตเร สํวิหิตโกฏฺฐาคาราฯ

๖๒๒. **ปฏิสายนียานี**ติ ปฏิสายิตพฺพานิ, ปริภุญฺชิตพฺพานีติ อโตฺถฯ **เภสชฺชานี**ติ เภสชฺชกิจฺจํ กโรนฺตุ วา มา วา, เอวํ ลทฺธโวหารานิฯ **‘‘โคสปฺปี’’**ติอาทีหิ โลเก ปากฏํ ทเสฺสตฺวา **‘‘เยสํ มํสํ กปฺปตี’’**ติ อิมินา อเญฺญสมฺปิ มิคโรหิตสสาทีนํ สปฺปิํ สงฺคเหตฺวา ทเสฺสสิฯ เยสญฺหิ ขีรํ อตฺถิ, สปฺปิปิ เตสํ อตฺถิเยว, ตํ ปน สุลภํ วา โหตุ ทุลฺลภํ วา, อสโมฺมหตฺถํ วุตฺตํฯ เอวํ นวนีตมฺปิฯ

สนฺนิธิการกํ ปริภุญฺชิตพฺพานีติ สนฺนิธิํ กตฺวา นิทหิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพานิฯ กถํ? ปาฬิยา อาคตสปฺปิอาทีสุ สปฺปิ ตาว ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ ตทหุปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ นิรามิสมฺปิ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สตฺตาหํ นิรามิสํ ปริภุญฺชิตพฺพํฯ สตฺตาหาติกฺกเม สเจ เอกภาชเน ฐปิตํ, เอกํ นิสฺสคฺคิยํฯ สเจ พหูสุ วตฺถุคณนาย นิสฺสคฺคิยานิ, ปจฺฉาภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ สตฺตาหํ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ ปุเรภตฺตํ วา ปจฺฉาภตฺตํ วา อุคฺคหิตกํ กตฺวา นิกฺขิตฺตํ อโชฺฌหริตุํ น วฏฺฏติ; อพฺภญฺชนาทีสุ อุปเนตพฺพํฯ สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติ, อนโชฺฌหรณียตํ อาปนฺนตฺตาฯ ‘‘ปฏิสายนียานี’’ติ หิ วุตฺตํฯ สเจ อนุปสมฺปโนฺน ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตนวนีเตน สปฺปิํ กตฺวา เทติ, ปุเรภตฺตํ สามิสํ วฏฺฏติฯ สเจ สยํ กโรติ, สตฺตาหมฺปิ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ ปจฺฉาภตฺตํ ปฏิคฺคหิตนวนีเตน ปน เยน เกนจิ กตสปฺปิ สตฺตาหมฺปิ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ อุคฺคหิตเกน กเต ปุเพฺพ วุตฺตสุทฺธสปฺปินเยเนว วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตขีเรน วา ทธินา วา กตสปฺปิ อนุปสมฺปเนฺนน กตํ สามิสมฺปิ ตทหุปุเรภตฺตํ วฏฺฏติฯ สยํกตํ นิรามิสเมว วฏฺฏติ ฯ นวนีตํ ตาเปนฺตสฺส หิ สามํปาโก น โหติ, สามํปเกฺกน ปน เตน สทฺธิํ อามิสํ น วฏฺฏติฯ ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย จ น วฏฺฏติเยวฯ สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติ, สวตฺถุกสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตา, ‘‘ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา’’ติ หิ วุตฺตํฯ ปจฺฉาภตฺตํ ปฏิคฺคหิเตหิ กตํ ปน อพฺภญฺชนาทีสุ อุปเนตพฺพํฯ ปุเรภตฺตมฺปิ จ อุคฺคหิตเกหิ กตํ อุภเยสมฺปิ สตฺตาหาติกฺกเม อนาปตฺติฯ เอเสว นโย อกปฺปิยมํสสปฺปิมฺหิฯ อยํ ปน วิเสโส – ยตฺถ ปาฬิยํ อาคตสปฺปินา นิสฺสคฺคิยํ, ตตฺถ อิมินา ทุกฺกฏํฯ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** การณปติรูปกํ วตฺวา มนุสฺสสปฺปิ จ นวนีตญฺจ ปฏิกฺขิตฺตํ, ตํ ทุปฺปฏิกฺขิตฺตํ, สพฺพอฏฺฐกถาสุ อนุญฺญาตตฺตาฯ ปรโต จสฺส วินิจฺฉโยปิ อาคจฺฉิสฺสติฯ

ปาฬิยํ อาคตํ นวนีตมฺปิ ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ ตทหุปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย นิรามิสเมวฯ สตฺตาหาติกฺกเม นานาภาชเนสุ ฐปิเต ภาชนคณนาย เอกภาชเนปิ อมิเสฺสตฺวา ปิณฺฑปิณฺฑวเสน ฐปิเต ปิณฺฑคณนาย นิสฺสคฺคิยานิฯ ปจฺฉาภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ สปฺปินเยเนว เวทิตพฺพํฯ เอตฺถ ปน ทธิคุฬิกาโยปิ ตกฺกพินฺทูนิปิ โหนฺติ, ตสฺมา ตํ โธตํ วฏฺฏตีติ **อุปฺฑฺฒเตฺถรา** อาหํสุฯ **มหาสีวเตฺถโร** ปน ‘‘ภควตา อนุญฺญาตกาลโต ปฏฺฐาย ตกฺกโต อุทฺธฏมตฺตเมว ขาทิํสู’’ติ อาหฯ ตสฺมา นวนีตํ ปริภุญฺชเนฺตน โธวิตฺวา ทธิตกฺกมกฺขิกากิปิลฺลิกาทีนิ อปเนตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ ปจิตฺวา สปฺปิํ กตฺวา ปริภุญฺชิตุกาเมน อโธตมฺปิ ปจิตุํ วฏฺฏติฯ ยํ ตตฺถ ทธิคตํ วา ตกฺกคตํ วา ตํ ขยํ คมิสฺสติ, เอตฺตาวตา หิ สวตฺถุกปฏิคฺคหิตํ นาม น โหตีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ อามิเสน สทฺธิํ ปกฺกตฺตา ปน ตสฺมิมฺปิ กุกฺกุจฺจายนฺติ กุกฺกุจฺจกาฯ อิทานิ อุคฺคเหตฺวา ฐปิตนวนีเต จ ปุเรภตฺตํ ขีรทธีนิ ปฏิคฺคเหตฺวา กตนวนีเต จ ปจฺฉาภตฺตํ ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา กตนวนีเต จ อุคฺคหิเตหิ กตนววีเต จ อกปฺปิยมํสนวนีเต จ สโพฺพ อาปตฺตานาปตฺติปริโภคาปริโภคนโย สปฺปิมฺหิ วุตฺตกฺกเมเนว คเหตโพฺพฯ

เตลภิกฺขาย ปวิฏฺฐานํ ปน ภิกฺขูนํ ตเตฺถว สปฺปิมฺปิ นวนีตมฺปิ ปกฺกเตลมฺปิ อปกฺกเตลมฺปิ อากิรนฺติ, ตตฺถ ตกฺกทธิพินฺทูนิปิ ภตฺตสิตฺถานิปิ ตณฺฑุลกณาปิ มกฺขิกาทโยปิ โหนฺติฯ อาทิจฺจปากํ กตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา คหิตํ สตฺตาหกาลิกํ โหติ, ปฏิคฺคเหตฺวา ฐปิตเภสเชฺชหิ สทฺธิํ ปจิตฺวา นตฺถุปานมฺปิ กาตุํ วฏฺฏติฯ สเจ วทฺทลิสมเย ลชฺชิ สามเณโร ยถา ตตฺถ ปติตตณฺฑุลกณาทโย น ปจฺจนฺติ, เอวํ สามิสปากํ โมเจโนฺต อคฺคิมฺหิ วิลียาเปตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา ปุน ปจิตฺวา เทติ, ปุริมนเยเนว สตฺตาหํ วฏฺฏติฯ

เตเลสุ ติลเตลํ ตาว ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย นิรามิสเมวฯ สตฺตาหาติกฺกเม ปนสฺส ภาชนคณนาย นิสฺสคฺคิยภาโว เวทิตโพฺพฯ ปจฺฉาภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ สตฺตาหํ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ อุคฺคหิตกํ กตฺวา นิกฺขิตฺตํ อโชฺฌหริตุํ น วฏฺฏติ, สีสมกฺขนาทีสุ อุปเนตพฺพํ, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ ปุเรภตฺตํ ติเล ปฏิคฺคเหตฺวา กตเตลํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย อนโชฺฌหรณียํ โหติ, สีสมกฺขนาทีสุ อุปเนตพฺพํ, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ ปจฺฉาภตฺตํ ติเล ปฏิคฺคเหตฺวา กตเตลํ อนโชฺฌหรณียเมว, สวตฺถุกปฏิคฺคหิตตฺตา, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติ, สีสมกฺขนาทีสุ อุปเนตพฺพํฯ ปุเรภตฺตํ วา ปจฺฉาภตฺตํ วา อุคฺคหิตกติเลหิ กตเตเลปิ เอเสว นโยฯ

ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตกติเล ภชฺชิตฺวา วา ติลปิฏฺฐํ วา เสเทตฺวา อุโณฺหทเกน วา เตเมตฺวา กตเตลํ สเจ อนุปสมฺปเนฺนน กตํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติฯ อตฺตนา กตเตลํ ปน นิพฺพฏฺฏิตตฺตา ปุเรภตฺตํ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ สามํปกฺกตฺตา สามิสํ น วฏฺฏติ, สวตฺถุกปฏิคฺคหิตตฺตา ปน ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย อุภยมฺปิ อนโชฺฌหรณียํ, สีสมกฺขนาทีสุ อุปเนตพฺพํ, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ ยทิ ปน อปฺปํ อุโณฺหทกํ โหติ อพฺภุกฺกิรณมตฺตํ, อโพฺพหาริกํ โหติ, สามปากคณนํ น คจฺฉติฯ สาสปเตลาทีสุปิ อวตฺถุกปฏิคฺคหิเตสุ อวตฺถุกติลเตเล วุตฺตสทิโสว วินิจฺฉโยฯ

สเจ ปน ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตานํ สาสปาทีนํ จุเณฺณหิ อาทิจฺจปาเกน สกฺกา เตลํ กาตุํ, ตํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย นิรามิสเมว, สตฺตาหาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยํฯ ยสฺมา ปน สาสปมธุกจุณฺณาทีนิ เสเทตฺวา เอรณฺฑกฏฺฐีนิ จ ภชฺชิตฺวา เอว เตลํ กโรนฺติ, ตสฺมา เตสํ เตลํ อนุปสมฺปเนฺนหิ กตํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติฯ วตฺถูนํ ยาวชีวิกตฺตา ปน

สวตฺถุกปฏิคฺคหเณ โทโส นตฺถีติฯ อตฺตนา กตํ สตฺตาหํ นิรามิสปริโภเคเนว ปริภุญฺชิตพฺพํฯ อุคฺคหิตเกหิ กตํ อนโชฺฌหรณียํ พาหิรปริโภเค วฏฺฏติ, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ

เตลกรณตฺถาย สาสปมธุกเอรณฺฑฏฺฐีนิ วา ปฏิคฺคเหตฺวา กตํ เตลํ สตฺตาหกาลิกํฯ ทุติยทิวเส กตํ ฉาหํ วฏฺฏติฯ ตติยทิวเส กตํ ปญฺจาหํ วฏฺฏติฯ จตุตฺถ-ปญฺจม-ฉฏฺฐสตฺตมทิวเส กตํ ตทเหว วฏฺฏติฯ สเจ ยาว อรุณสฺส อุคฺคมนา ติฏฺฐติ, นิสฺสคฺคิยํฯ อฏฺฐเม ทิวเส กตํ อนโชฺฌหรณียํฯ อนิสฺสคฺคิยตฺตา ปน พาหิรปริโภเค วฏฺฏติฯ สเจปิ น กโรติ, เตลตฺถาย คหิตสาสปาทีนํ สตฺตาหาติกฺกมเน ทุกฺกฏเมวฯ ปาฬิยํ ปน อนาคตานิ อญฺญานิปิ นาฬิเกรนิมฺพโกสมฺพกรมนฺทอฏฐีอาทีนํ เตลานิ อตฺถิ, ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา สตฺตาหํ อติกฺกามยโต ทุกฺกฏํ โหติฯ อยเมเตสุ วิเสโสฯ เสสํ ยาวกาลิกวตฺถุํ ยาวชีวิกวตฺถุญฺจ สลฺลเกฺขตฺวา สามํปากสวตฺถุกปุเรภตฺตปจฺฉาภตฺตปฏิคฺคหิตอุคฺคหิตกวตฺถุวิธานํ สพฺพํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

๖๒๓. วสาเตลนฺติ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสานิ เภสชฺชานิ, อจฺฉวสํ, มจฺฉวสํ, สุสุกาวสํ, สูกรวสํ, คทฺรภวสํ''นฺติ (มหาว. ๒๖๒) เอวํ อนุญฺญาตวสานํ เตลํฯ เอตฺถ จ ''อจฺฉวสํ''นฺติ วจเนน ฐเปตฺวา มนุสฺสวสํ สเพฺพสํ อกปฺปิยมํสาน วสา อนุญฺญาตาฯ มจฺฉคฺคหเณน จ สุสุกาปิ คหิตา โหนฺติ, วาฬมจฺฉตฺตา ปน วิสุํ วุตฺตํฯ มจฺฉาทิคฺคหเณน เจตฺถ สเพฺพสมฺปิ กปฺปิยมํสานํ วสา อนุญฺญาตาฯ มํเสสุ หิ ทสมนุสฺส-หตฺถิ-อสฺส-สุนข-อหิ-สีห-พฺยคฺฆ-ทีปิ-อจฺฉ-ตรจฺฉานํ มํสานิ อกปฺปิยานิฯ วสาสุ เอกา มนุสฺสวสาวฯ ขีราทีสุ อกปฺปิยํ นาม นตฺถิฯ

อนุปสมฺปเนนหิ กตนิพฺพฏฺฏิตวสาเตลํ ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติฯ ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สตฺตาหํ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ ยํ ปน ตตฺถ สุขุมรชสทิสํ มํสํ วา นฺหารุ วา อฏฺฐิ วา โลหิตํ วา โหติ, ตํ อโพฺพหาริกํฯ สเจ ปน วสํ ปฏิคฺคเหตฺวา สยํ กโรติ, ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ปจิตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา สตฺตาหํ นิรามิสปริโภเคน ปริภุญฺชิตพฺพํ ฯ นิรามิสปริโภคญฺหิ สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ – ''กาเล ปฏิคฺคหิตํ กาเล นิปฺปกฺกํ กาเล สํสฏฺฐํ เตลปริโภเคน ปริภุญฺชิตุ''นฺติ (มหาว. ๒๖๒)ฯ ตตฺราปิ อโพฺพหาริกํ อโพฺพหาริกเมวฯ ปจฺฉาภตฺตํ ปน ปฏิคฺคหิตุํ วา กาตุํ วา น วฏฺฏติเยวฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ''วิกาเล เจ, ภิกฺขเว, ปฏิคฺคหิตํ วิกาเล นิปฺปกฺกํ วิกาเล สํสฏฺฐํ, ตํ เจ ปริภุเญฺชยฺย, อาปตฺติ ติณฺณํ ทุกฺกฏานํฯ กาเล เจ, ภิกฺขเว, ปฏิคฺคหิตํ วิกาเล นิปฺปกฺกํ วิกาเล สํสฏฺฐํ, ตํ เจ ปริภุเญฺชยฺย, อาปตฺติ ทฺวินฺนํ ทุกฺกฏานํฯ กาเล เจ, ภิกฺขเว, ปฏิคฺคหิตํ กาเล นิปฺปกฺกํ วิกาเล สํสฏฺฐํ, ตํ เจ ปริภุเญฺชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ กาเล เจ, ภิกฺขเว, ปฏิคฺคหิตํ กาเล นิปฺปกฺกํ กาเล สํสฏฺฐํ, ตํ เจ ปริภุเญฺชยฺย, อนาปตฺตี''ติฯ

อุปติสฺสเตฺถรํ ปน อเนฺตวาสิกา ปุจฺฉึสุ – ''ภเนฺต, สปฺปินวนีตวสานิ เอกโต ปจิตฺวา นิพฺพฏฺฏิตานิ วฏฺฏนฺติ, น วฏฺฏนฺตี''ติ? ''น วฏฺฏนฺติ, อาวุโส''ติฯ เถโร กิเรตฺถ ปกฺกเตลกสเฏ วิย กุกฺกุจฺจายติฯ ตโต นํ อุตฺตริ ปุจฺฉึสุ – ''ภเนฺต, นวนีเต ทธิคุฬิกา วา ตกฺกพินฺทุ วา โหติ, เอตํ วฏฺฏตี''ติ? ''เอตมฺปิ, อาวุโส, น วฏฺฏตี''ติฯ ตโต นํ อาหํสุ – ''ภเนฺต, เอกโต ปจิตฺวา สํสฏฺฐานิ เตชวนฺตานิ โหนฺติ, โรคํ นิคฺคณฺหนฺตี''ติ? ''สาธาวุโส''ติ เถโร สมฺปฏิจฺฉิฯ

มหาสุมเตฺถโร ปนาห – ''กปฺปิยมํสวสา สามิสปริโภเค วฏฺฏติ, อิตรา นิรามิสปริโภเค วฏฺฏตี''ติฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปน ''อิทํ กิ''นฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ''นนุ วาตาพาธิกา ภิกฺขู ปญฺจมูลกสาวยาคุยํ อจฺฉสูกรเตลาทีนิ ปกฺขิปิตฺวา ยาคุํ ปิวนฺติ, สา เตชุสฺสทตฺตา โรคํ นิคฺคณฺหาตี''ติ วตฺวา ''วฏฺฏตี''ติ อาหฯ

มธุ นาม มกฺขิกามธูติ มธุกรีหิ นาม มธุมกฺขิกาหิ ขุทฺทกมกฺขิกาหิ ภมรมกฺขิกาหิ จ กตํ มธุฯ ตํ ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ ปุเรภตฺตํ สามิสปริโภคมฺปิ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สตฺตาหํ นิรามิสปริโภคเมว วฏฺฏติฯ สตฺตาหาติกฺกเม สเจ สิเลสสทิสํ มหามธุํ ขณฺฑํ ขณฺฑํ กตฺวา ฐปิตํ, อิตรํ วา นานาภาชเนสุ, วตฺถุคณนาย นิสฺสคฺคิยานิฯ สเจ เอกเมว ขณฺฑํ, เอกภาชเน วา อิตรํ เอกเมว นิสฺสคฺคิยํฯ อุคฺคหิตกํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ, อรุมกฺขนาทีสุ อุปเนตพฺพํฯ มธุปฏลํ วา มธุสิตฺถกํ วา สเจ มธุนา อมกฺขิตํ ปริสุทฺธํ, ยาวชีวิกํฯ มธุมกฺขิตํ ปน มธุคติกเมวฯ จีริกา นาม สปกฺขา ทีฆมกฺขิกา, ตุมฺพลนามิกา จ อฏฺฐิปกฺขา กาฬมหาภมรา โหนฺติ, เตสํ อาสเยสุ นิยฺยาสสทิสํ มธุ โหติ, ตํ ยาวชีวิกํฯ

ผาณิตํ นาม อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺตนฺติ อุจฺฉุรสํ อุปาทาย อปกฺกา วา อวตฺถุกปกฺกา วา สพฺพาปิ อวตฺถุกา อุจฺฉุวิกติ ผาณิตนฺติ เวทิตพฺพาฯ ตํ ผาณิตํ ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สตฺตาหํ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ สตฺตาหาติกฺกเม วตฺถุคณนาย นิสฺสคฺคิยํฯ พหู ปิณฺฑา จุณฺณิตฺวา เอกภาชเน ปกฺขิตฺตา โหนฺติ ฆนสนฺนิเวสา, เอกเมว นิสฺสคฺคิยํฯ อุคฺคหิตกํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ, ฆรธูปนาทีสุ อุปเนตพฺพํฯ ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิเตน อปริสฺสาวิตอุจฺฉุรเสน กตผาณิตํ สเจ อนุปสมฺปนฺเนน กตํ, สามิสมฺปิ วฏฺฏติฯ สยํกตํ นิรามิสเมว วฏฺฏติฯ ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย ปน สวตฺถุกปฏิคฺคหิตตฺตา อนโชฺฌหรณียํ, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ ปจฺฉาภตฺตํ อปริสฺสาวิตปฏิคฺคหิเตน กตมฺปิ อนโชฺฌหรณียเมว, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ เอส นโย อุจฺฉุํ ปฏิคฺคเหตฺวา กตผาณิเตปิฯ ปุเรภตฺตํ ปน ปริสฺสาวิตปฏิคฺคหิตเกน กตํ สเจ อนุปสมฺปนฺเนน กตํ ปุเรภตฺตํ สามิสมฺปิ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สตฺตาหํ นิรามิสเมวฯ สยํกตํ ปุเรภตฺตมฺปิ นิรามิสเมวฯ ปจฺฉาภตฺตํ ปริสฺสาวิตปฏิคฺคหิเตน กตํ ปน นิรามิสเมว สตฺตาหํ วฏฺฏติฯ อุคฺคหิตกกตํ วุตฺตนยเมวฯ ''ฌามอุจฺฉุผาณิตํ วา โกฏฺฏิตอุจฺฉุผาณิตํ วา ปุเรภตฺตเมว วฏฺฏตี''ติ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ

มหาปจฺจริยํ ปน ''เอตํ สวตฺถุกปกฺกํ วฏฺฏติ, โน วฏฺฏตี''ติ ปุจฺฉํ กตฺวา ''อุจฺฉุผาณิตํ ปจฺฉาภตฺตํ โนวฏฺฏนกํ นาม นตฺถี''ติ วุตฺตํ, ตํ ยุตฺตํฯ สีตุทเกน กตํ มธุกปุปฺผผาณิตํ ปุเรภตฺตํ สามิสํ วฏฺฏติ, ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สตฺตาหํ นิรามิสเมวฯ สตฺตาหาติกฺกเม วตฺถุคณนาย ทุกฺกฏํฯ ขีรํ ปกฺขิปิตฺวา กตํ มธุกผาณิตํ ยาวกาลิกํฯ ขณฺฑสกฺขรํ ปน ขีรชลฺลิกํ อปเนตฺวา โสเธนฺติ, ตสฺมา วฏฺฏติฯ มธุกปุปฺผํ ปน ปุเรภตฺตํ อลฺลํ วฏฺฏติ, ภชฺชิตมฺปิ วฏฺฏติฯ ภชฺชิตฺวา ติลาทีหิ มิสฺสํ วา อมิสฺสํ วา กตฺวา โกฏฺฏิตมฺปิ วฏฺฏติฯ ยทิ ปน ตํ คเหตฺวา เมรยตฺถาย โยเชนฺติ, โยชิตํ พีชโต ปฏฺฐาย น วฏฺฏติฯ กทลี-ขชฺชูรี-อมฺพ-ลพุช-ปนส-จิญฺจาทีนํ สเพฺพสํ ยาวกาลิกผลานํ ผาณิตํ ยาวกาลิกเมวฯ มริจปเกฺกหิ ผาณิตํ กโรนฺติ, ตํ ยาวชีวิกํฯ

ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวาติ สเจปิ สพฺพานิปิ ปฏิคฺคเหตฺวา เอก ฆเฏ อวินิโพฺภคานิ กตฺวา นิกฺขิปติ , สตฺตาหาติกฺกเม เอกเมว นิสฺสคฺคิยํฯ วินิภุตฺเตสุ ปญฺจ นิสฺสคฺคิยานิฯ สตฺตาหํ ปน อนติกฺกาเมตฺวา คิลาเนนปิ อคิลาเนนปิ วุตฺตนเยเนว ยถาสุขํ ปริภุญฺชิตพฺพํฯ สตฺตวิธญฺหิ **โอทิสฺสํ นาม** – พฺยาธิโอทิสฺสํ, ปุคฺคโลทิสฺสํ, กาโลทิสฺสํ, สมโยทิสฺสํ, เทโสทิสฺสํ, วโสทิสฺสํ, เภสโชฺชทิสฺสนฺติฯ

ตตฺถ **พฺยาธิโอทิสฺสํ** นาม – ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อมนุสฺสิกาพาเธ อามกมํสํ อามกโลหิต''นฺติ (มหาว. ๒๖๔) เอวํ พฺยาธึ อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตํ, ตํ เตเนว อาพาเธน อาพาธิกสฺส วฏฺฏติ, น อญฺญสฺสฯ ตญฺจ โข กาเลปิ วิกาเลปิ กปฺปิยมฺปิ อกปฺปิยมฺปิ วฏฺฏติเยวฯ

ปุคฺคโลทิสฺสํ นาม – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, โรมนฺถกสฺส โรมนฺถนํฯ น จ, ภิกฺขเว, พหิมุขทฺวารํ นีหริตฺวา อโชฺฌหริตพฺพ’’นฺติ (จูฬว. ๒๗๓) เอวํ ปุคฺคลํ อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตํ, ตํ ตเสฺสว วฏฺฏติ, น อญฺญสฺสฯ

กาโลทิสฺสํ นาม – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, จตฺตาริ มหาวิกฏานิ ทาตุํ – คูถํ, มุตฺตํ, ฉาริกํ, มตฺติก’’นฺติ (มหาว. ๒๖๘) เอวํ อหินา ทฏฺฐกาลํ อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตํ, ตํ ตสฺมิํเยว กาเล อปฺปฏิคฺคหิตกมฺปิ วฏฺฏติ, น อญฺญสฺมิํฯ

สมโยทิสฺสํ นาม – ‘‘คณโภชเน อญฺญตฺร สมยา’’ติอาทินา (ปาจิ. ๒๑๗) นเยน ตํ ตํ สมยํ อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตา อนาปตฺติโย, ตา ตสฺมิํ ตสฺมิํเยว สมเย อนาปตฺติโย โหนฺติ, น อญฺญทาฯ

เทโสทิสฺสํ นาม – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, เอวรูเปสุ ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ วินยธรปญฺจเมน คเณน อุปสมฺปท’’นฺติ (มหาว. ๒๕๙) เอวํ ปจฺจนฺตเทเส อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตานิ อุปสมฺปทาทีนิ, ตานิ ตเตฺถว วฏฺฏนฺติ, น มชฺฌิมเทเสฯ

วโสทิสฺสํ นาม – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสานิ เภสชฺชานี’’ติ (มหาว. ๒๖๒) เอวํ วสานาเมน อนุญฺญาตํ , ตํ ฐเปตฺวา มนุสฺสวสํ สเพฺพสํ กปฺปิยากปฺปิยวสานํ เตลํ ตํตทตฺถิกานํ เตลปริโภเคน ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

เภสโชฺชทิสฺสํ นาม – ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปญฺจ เภสชฺชานี’’ติ (มหาว. ๒๖๐-๒๖๑) เอวํ เภสชฺชนาเมน อนุญฺญาตานิ อาหารตฺถํ ผริตุํ สมตฺถานิ สปฺปินวนีตเตลมธุผาณิตนฺติฯ ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา ตทหุปุเรภตฺตํ ยถาสุขํ ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สติ ปจฺจเย วุตฺตนเยเนว สตฺตาหํ ปริภุญฺชิตพฺพานิฯ

๖๒๔. **สตฺตาหาติกฺกเนฺต อติกฺกนฺตสญฺญี นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยน**ฺติ สเจปิ สาสปมตฺตํ โหติ สกิํ วา องฺคุลิยา คเหตฺวา ชิวฺหาย สายนมตฺตํ นิสฺสชฺชิตพฺพเมว, ปาจิตฺติยญฺจ เทเสตพฺพํฯ

น กายิเกน ปริโภเคน ปริภุญฺชิตพฺพนฺติ กาโย วา กาเย อรุ วา น มเกฺขตพฺพํฯ เตหิ มกฺขิตานิ กาสาวกตฺตรยฏฺฐิอุปาหนปาทกถลิกมญฺจปีฐาทีนิปิ อปริโภคานิฯ ‘‘ทฺวารวาตปานกวาเฏสุปิ หเตฺถน คหณฏฺฐานํ น มเกฺขตพฺพ’’นฺติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ ‘‘กสาเว ปน ปกฺขิปิตฺวา ทฺวารวาตปานกวาฏานิ มเกฺขตพฺพานี’’ติ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ

อนาปตฺติ อโนฺตสตฺตาหํ อธิเฏฺฐตีติ สตฺตาหพฺภนฺตเร สปฺปิญฺจ เตลญฺจ วสญฺจ มุทฺธนิเตลํ วา อพฺภญฺชนํ วา มธุํ อรุมกฺขนํ ผาณิตํ ฆรธูปนํ อธิเฏฺฐติ, อนาปตฺติฯ สเจ อธิฏฺฐิตเตลํ อนธิฏฺฐิตเตลภาชเน อากิริตุกาโม โหติ, ภาชเน เจ สุขุมํ ฉิทฺทํ ปวิฏฺฐํ ปวิฏฺฐํ เตลํ ปุราณเตเลน อโชฺฌตฺถรียติ, ปุน อธิฏฺฐาตพฺพํฯ อถ มหามุขํ โหติ, สหสาว พหุเตลํ ปวิสิตฺวา ปุราณเตลํ อโชฺฌตฺถรติ, ปุน อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิฯ อธิฏฺฐิตคติกเมว หิ ตํ โหติ, เอเตน นเยน อธิฏฺฐิตเตลภาชเน อนธิฏฺฐิตเตลากิรณมฺปิ เวทิตพฺพํฯ

๖๒๕. **วิสฺสเชฺชตีติ** เอตฺถ สเจ ทฺวินฺนํ สนฺตกํ เอเกน ปฏิคฺคหิตํ อวิภตฺตํ โหติ, สตฺตาหาติกฺกเม ทฺวินฺนมฺปิ อนาปตฺติ, ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฏฺฏติฯ สเจ เยน ปฏิคฺคหิตํ, โส อิตรํ ภณติ

– ‘‘อาวุโส, อิมํ เตลํ สตฺตาหมตฺตํ ปริภุญฺช ตฺว’’นฺติฯ โส จ ปริโภคํ น กโรติ, กสฺส อาปตฺติ? น กสฺสจิปิ อาปตฺติ ฯ กสฺมา? เยน ปฏิคฺคหิตํ เตน วิสฺสชฺชิตตฺตา, อิตรสฺส อปฺปฏิคฺคหิตตฺตาฯ

วินสฺสตีติ อปริโภคํ โหติฯ **จเตฺตนา**ติอาทีสุ เยน จิเตฺตน เภสชฺชํ จตฺตญฺจ วนฺตญฺจ มุตฺตญฺจ โหติ, ตํ จิตฺตํ จตฺตํ วนฺตํ มุตฺตนฺติ วุจฺจติฯ เตน จิเตฺตน ปุคฺคโล อนเปโกฺขติ วุจฺจติ, เอวํ อนเปโกฺข สามเณรสฺส ทตฺวาติ อโตฺถฯ อิทํ กสฺมา วุตฺตํ? ‘‘เอวํ อโนฺตสตฺตาเห ทตฺวา ปจฺฉา ลภิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺติทสฺสนตฺถ’’นฺติ **มหาสุมเตฺถโร** อาหฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปนาห – ‘‘นยิทํ ยาจิตพฺพํ, อโนฺตสตฺตาเห ทินฺนสฺส หิ ปุน ปริโภเค อาปตฺติเยว นตฺถิฯ สตฺตาหาติกฺกนฺตสฺส ปน ปริโภเค อนาปตฺติทสฺสนตฺถมิทํ วุตฺต’’นฺติฯ ตสฺมา เอวํ ทินฺนํ เภสชฺชํ สเจ สามเณโร อภิสงฺขริตฺวา วา อนภิสงฺขริตฺวา วา ตสฺส ภิกฺขุโน นตฺถุกมฺมตฺถํ ทเทยฺย, คเหตฺวา นตฺถุกมฺมํ กาตพฺพํฯ สเจ พาโล โหติ, ทาตุํ น ชานาติ, อเญฺญน ภิกฺขุนา วตฺตโพฺพ – ‘‘อตฺถิ เต, สามเณร, เตล’’นฺติ ‘‘อาม, ภเนฺต, อตฺถี’’ติฯ ‘‘อาหร, เถรสฺส เภสชฺชํ กริสฺสามา’’ติฯ เอวมฺปิ วฎฺฎติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

กถินสมุฎฺฐานํ, อกิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ,

ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. วสฺสิกสาฎิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๒๖. **เตน สมเยนา**ติ วสฺสิกสาฎิกสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **วสฺสิกสาฎิกา อนุญฺญาตา**ติ จีวรกฺขนฺธเก วิสาขาวตฺถุสฺมิํ (มหาว. ๓๔๙ อาทโย) อนุญฺญาตาฯ **ปฎิกเจฺจวา**ติ ปุเรเยวฯ

๖๒๗. **มาโส เสโส คิมฺหาน**นฺติ จตุนฺนํ คิมฺหมาสานํ เอโก ปจฺฉิมมาโส เสโสฯ **กตฺวา**ติ สิพฺพนรชนกปฺปปริโยสาเนน นิฎฺฐเปตฺวาฯ กโรเนฺตน จ เอกเมว กตฺวา สมเย อธิฎฺฐาตพฺพํ, เทฺว อธิฎฺฐาตุํ น วฎฺฎนฺติฯ

อติเรกมาเส เสเส คิมฺหาเนติ คิมฺหานนามเก อติเรกมาเส เสเสฯ

อติเรกทฺธมาเส เสเส คิมฺหาเน กตฺวา นิวาเสตีติ เอตฺถ ปน ฐตฺวา วสฺสิกสาฎิกาย ปริเยสนเกฺขตฺตํ กรณเกฺขตฺตํ นิวาสนเกฺขตฺตํ อธิฎฺฐานเกฺขตฺตนฺติ จตุพฺพิธํ เขตฺตํ, กุจฺฉิสมโย ปิฎฺฐิสมโยติ ทุวิโธ สมโย, ปิฎฺฐิสมยจตุกฺกํ กุจฺฉิสมยจตุกฺกนฺติ เทฺว จตุกฺกานิ จ เวทิตพฺพานิฯ

ตตฺถ เชฎฺฐมูลปุณฺณมาสิยา ปจฺฉิมปาฎิปททิวสโต ปฎฺฐาย ยาว กาฬปกฺขุโปสถา, อยเมโก อทฺธมาโส ปริเยสนเกฺขตฺตเญฺจว กรณเกฺขตฺตญฺจฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร วสฺสิกสาฎิกํ อลทฺธํ ปริเยสิตุํ ลทฺธํ กาตุญฺจ วฎฺฎติ, นิวาเสตุํ อธิฎฺฐาตุญฺจ น วฎฺฎติฯ กาฬปกฺขุโปสถสฺส ปจฺฉิมปาฎิปททิวสโต ปฎฺฐาย ยาว อาสาฬฺหีปุณฺณมา, อยเมโก อทฺธมาโส ปริเยสนกรณนิวาสนานํ ติณฺณมฺปิ เขตฺตํฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร ปริเยสิตุํ กาตุํ นิวาเสตุญฺจ วฎฺฎติ, อธิฎฺฐาตุํเยว น วฎฺฎติฯ อาสาฬฺหีปุณฺณมาสิยา ปจฺฉิมปาฎิปททิวสโต ปฎฺฐาย ยาว กตฺติกปุณฺณมา, อิเม จตฺตาโร มาสา ปริเยสนกรณนิวาสนาธิฎฺฐานานํ จตุนฺนํ เขตฺตํฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร

อลทฺธํ ปริเยสิตุํ ลทฺธํ กาตุํ นิวาเสตุํ อธิฏฺฐาตุญฺจ วฏฺฏติฯ อิทํ ตาว จตุพฺพิธํ เขตฺตํ เวทิตพฺพํฯ

กตฺติกปุณฺณมาสิยา ปน ปจฺฉิมปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย ยาว เชฏฺฐมูลปุณฺณมา, อิเม สตฺต มาสา ปิฏฺฐิสมโย นามฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร ‘‘กาโล วสฺสิกสาฏิกายา’’ติอาทินา นเยน สตุปฺปาทํ กตฺวา อญฺญาตกอปฺปวาริตฏฺฐานโต วสฺสิกสาฏิกจีวรํ นิปฺผาเทนฺตสฺส อิมินา สิกฺขาปเทน นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ ‘‘เทถ เม วสฺสิกสาฏิกจีวร’’นฺติอาทินา นเยน วิญฺญตฺตึ กตฺวา นิปฺผาเทนฺตสฺส อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ วุตฺตนเยเนว สตุปฺปาทํ กตฺวา ญาตกปวาริตฏฺฐานโต นิปฺผาเทนฺตสฺส อิมินาว สิกฺขาปเทน นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ฯ วิญฺญตฺตึ กตฺวา นิปฺผาเทนฺตสฺส อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน อนาปตฺติฯ วุตฺตเญฺหตํ **ปริวาเร** –

> ‘‘มาตรํ จีวรํ ยาเจ, โน จ สเงฺฆ ปริณตํ;
> เกนสฺส โหติ อาปตฺติ, อนาปตฺติ จ ญาตเก;
> ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา’’ติฯ (ปริ. ๔๘๑);

อยญฺหิ ปโญฺห อิมมตฺถํ สนฺธาย วุโตฺตติฯ เอวํ ปิฏฺฐิสมยจตุกฺกํ เวทิตพฺพํฯ

เชฏฺฐมูลปุณฺณมาสิยา ปน ปจฺฉิมปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย ยาว กตฺติกปุณฺณมา, อิเม ปญฺจ มาสา กุจฺฉิสมโย นามฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร วุตฺตนเยน สตุปฺปาทํ กตฺวา อญฺญาตกอปฺปวาริตฏฺฐานโต วสฺสิกสาฏิกจีวรํ นิปฺผาเทนฺตสฺส วตฺตเภเท ทุกฺกฏํฯ เย มนุสฺสา ปุเพฺพปิ วสฺสิกสาฏิกจีวรํ เทนฺติ, อิเม ปน สเจปิ อตฺตโน อญฺญาตกอปฺปวาริตา โหนฺติ, วตฺตเภโท นตฺถิ, เตสุ สตุปฺปาทกรณสฺส อนุญฺญาตตฺตาฯ วิญฺญตฺตึ กตฺวา นิปฺผาเทนฺตสฺส อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ อิทํ ปน ปกติยา วสฺสิกสาฏิกทายเกสุปิ โหติเยวฯ วุตฺตนเยเนว สตุปฺปาทํ กตฺวา ญาตกปวาริตฏฺฐานโต นิปฺผาเทนฺตสฺส อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺติฯ วิญฺญตฺตึ กตฺวา นิปฺผาเทนฺตสฺส อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน อนาปตฺติฯ **‘‘น วตฺตพฺพา เทถ เม’’**ติ อิทญฺหิ ปริเยสนกาเล อญฺญาตกอปฺปวาริเตเยว สนฺธาย วุตฺตํฯ เอวํ กุจฺฉิสมยจตุกฺกํ เวทิตพฺพํฯ

นโคฺค กายํ โอวสฺสาเปติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ เอตฺถ อุทกผุสิตคณนาย อกตฺวา นฺหานปริโยสานวเสน ปโยเค ปโยเค ทุกฺกเฏน กาเรตโพฺพฯ โส จ โข วิวฏงฺคเณ อากาสโต ปติตอุทเกเนว นฺหายโนฺตฯ นฺหานโกฏฺฐกวาปิอาทีสุ ฆเฏหิ อาสิตฺตอุทเกน วา นฺหายนฺตสฺส อนาปตฺติฯ

วสฺสํ อุกฺกฑฺฒิยตีติ เอตฺถ สเจ กตปริเยสิตาย วสฺสิกสาฏิกาย คิมฺหานํ ปจฺฉิมํ มาสํ เขเปตฺวา ปุน วสฺสานสฺส ปฐมมาสํ อุกฺกฑฺฒิตฺวา คิมฺหานํ ปจฺฉิมมาสเมว กโรนฺติ, วสฺสิกสาฏิกา โธวิตฺวา นิกฺขิปิตพฺพาฯ อนธิฏฺฐิตา อวิกปฺปิตา เทฺว มาเส ปริหารํ ลภติ, วสฺสูปนายิกทิวเส อธิฏฺฐาตพฺพาฯ สเจ สติสโมฺมเสน วา อปฺปโหนกภาเวน วา อกตา โหติ, เต จ เทฺว มาเส วสฺสานสฺส จ จาตุมาสนฺติ ฉ มาเส ปริหารํ ลภติฯ สเจ ปน กตฺติกมาเส กถินํ อตฺถรียติ, อปเรปิ จตฺตาโร มาเส ลภติ, เอวํ ทส มาสา โหนฺติฯ ตโต ปรมฺปิ สติยา ปจฺจาสาย มูลจีวรํ กตฺวา ฐเปนฺตสฺส เอกมาสนฺติ เอวํ เอกาทส มาเส ปริหารํ ลภติฯ สเจ ปน เอกาหทฺวีหาทิวเสน ยาว ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย อโนฺตวเสฺส วา ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ, กทา อธิฏฺฐาตพฺพาติ เอตํ **อฏฺฐกถาสุ** น วิจาริตํฯ ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย อโนฺตทสาเห นิฏฺฐิตา ปน ตสฺมิํเยว อโนฺต

ทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพาฯ ทสาหาติกฺกเม นิฏฺฐิตา ตทเหว อธิฏฺฐาตพฺพาฯ ทสาเห อปฺปโหเนฺต จีวรกาลํ นาติกฺกเมตพฺพาติ อยํ โน อตฺตโนมติฯ กสฺมา? ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุํ; วสฺสิกสาฏิกํ วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ, ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘) หิ วุตฺตํฯ ตสฺมา วสฺสูปนายิกโต ปุเพฺพ ทสาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ ‘‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’’นฺติ (ปารา. ๔๖๒) จ วุตฺตํฯ ตสฺมา เอกาหทฺวีหาทิวเสน ยาว ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย อโนฺตวเสฺส วา ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ วุตฺตนเยเนว อโนฺตทสาเห วา ตทหุ วา อธิฏฺฐาตพฺพา, ทสาเห อปฺปโหเนฺต จีวรกาลํ นาติกฺกเมตพฺพาฯ

ตตฺถ สิยา ‘‘วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุ’’นฺติ วจนโต ‘‘จาตุมาสพฺภนฺตเร ยทา วา ตทา วา อธิฏฺฐาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ยทิ เอวํ, ‘‘กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทึ ยาว อาพาธา อธิฏฺฐาตุ’’นฺติ วุตฺตํ สาปิ, จ ทสาหํ อติกฺกาเมตพฺพา สิยาฯ เอวญฺจ สติ ‘‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’’นฺติ อิทํ วิรุชฺฌติฯ ตสฺมา ยถาวุตฺตเมว คเหตพฺพํ, อญฺญํ วา อจลํ การณํ ลภิตฺวา ฉเฑฺฑตพฺพํฯ อปิจ **กุรุนฺทิยมฺปิ** นิสฺสคฺคิยาวสาเน วุตฺตํ – ‘‘กทา อธิฏฺฐาตพฺพา? ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย อโนฺตทสาเห นิฏฺฐิตา ปน ตสฺมิํเยว อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพาฯ ยทิ นปฺปโหติ ยาว กตฺติกปุณฺณมา ปริหารํ ลภตี’’ติฯ

๖๓๐. **อจฺฉินฺนจีวรสฺสา**ติ เอตํ วสฺสิกสาฏิกเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ เตสญฺหิ นคฺคานํ กาโย วสฺสาปเน อนาปตฺติฯ เอตฺถ จ มหคฺฆวสฺสิกสาฏิกํ นิวาเสตฺวา นฺหายนฺตสฺส โจรุปทฺทโว **อาปทา** นามฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ฉสมุฎฺฐานํ , กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๑. **เตน สมเยนา**ติ จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ยมฺปิ ตฺยาห**นฺติ ยมฺปิ เต อหํฯ โส กิร ‘‘มม ปตฺตจีวรอุปาหนปจฺจตฺถรณานิ วหโนฺต มยา สทฺธิํ จาริกํ ปกฺกมิสฺสตี’’ติ อทาสิฯ เตเนวมาหฯ **อจฺฉินฺที**ติ พลกฺกาเรน อคฺคเหสิ, สกสญฺญาย คหิตตฺตา ปนสฺส ปาราชิกํ นตฺถิ, กิลเมตฺวา คหิตตฺตา อาปตฺติ ปญฺญตฺตาฯ

๖๓๓. **สยํ อจฺฉินฺทติ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย**นฺติ เอกํ จีวรํ เอกาพทฺธานิ จ พหูนิ อจฺฉินฺทโต เอกา อาปตฺติฯ เอกโต อพทฺธานิ วิสุํ วิสุํ ฐิตานิ จ พหูนิ อจฺฉินฺทโต ‘‘สงฺฆาฎิํ อาหร, อุตฺตราสงฺคํ อาหรา’’ติ เอวํ อาหราปยโต จ วตฺถุคณนาย อาปตฺติโยฯ ‘‘มยา ทินฺนานิ สพฺพานิ อาหรา’’ติ วทโตปิ เอกวจเนเนว สมฺพหุลา อาปตฺติโยฯ

อญฺญํ อาณาเปติ อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสาติ ‘‘จีวรํ คณฺหา’’ติ อาณาเปติ, เอกํ ทุกฺกฎํฯ อาณโตฺต พหูนิ คณฺหาติ, เอกํ ปาจิตฺติยํ ‘‘สงฺฆาฎิํ คณฺห, อุตฺตราสงฺคํ คณฺหา’’ติ วทโต วาจาย วาจาย ทุกฺกฎํฯ ‘‘มยา ทินฺนานิ สพฺพานิ คณฺหา’’ติ วทโต เอกวาจาย สมฺพหุลา อาปตฺติโยฯ

๖๓๔. **อญฺญํ ปริกฺขาร**นฺติ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมจีวรํ ฐเปตฺวา ยํ กิญฺจิ อนฺตมโส สูจิมฺปิฯ เวเฐตฺวา ฐปิตสูจิสุปิ วตฺถุคณนาย ทุกฺกฎานิฯ สิถิลเวฐิตาสุ เอวํฯ คาฬฺหํ กตฺวา พทฺธาสุ ปน

เอกเมว ทุกฺกฏนฺติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตํฯ สูจิฆเร ปกฺขิตฺตาสุปิ เอเสว นโยฯ ถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา สิถิลพทฺธ คาฬฺหพเทฺธสุ ติกฏฺกาทีสุ เภสเชฺชสุปิ เอเสว นโยฯ

๖๓๕. **โส วา เทตี**ติ ''ภเนฺต, ตุมฺหากํเยว อิทํ สารุปฺป''นฺติ เอวํ วา เทติ, อถ วา ปน ''อาวุโส, มยํ ตุยฺหํ 'วตฺตปฏิปตฺติํ กริสฺสติ, อมฺหากํ สนฺติเก อุปชฺฌํ คณฺหิสฺสติ, ธมฺมํ ปริยาปุณิสฺสตี'ติ จีวรํ อทมฺห, โส ทานิ ตฺวํ น วตฺตํ กโรสิ, น อุปชฺฌํ คณฺหาสิ, น ธมฺมํ ปริยาปุณาสี''ติ เอวมาทีนิ วุโตฺต ''ภเนฺต, จีวรตฺถาย มเญฺญ ภณถ, อิทํ โว จีวร''นฺติ เทติ, เอวมฺปิ โส วา เทติฯ ทิสาปกฺกนฺตํ วา ปน ทหรํ ''นิวเตฺตถ น''นฺติ ภณติ, โส น นิวตฺตติฯ จีวรํ คเหตฺวา รุนฺธถาติ, เอวํ เจ นิวตฺตติ, สาธุฯ สเจ ''ปตฺตจีวรตฺถาย มเญฺญ ตุเมฺห ภณถ, คณฺหถ น''นฺติ เทติฯ เอวมฺปิ โส วา เทติ, วิพฺภนฺตํ วา ทิสฺวา ''มยํ ตุยฺหํ 'วตฺตํ กริสฺสตี'ติ ปตฺตจีวรํ อทมฺห, โส ทานิ ตฺวํ วิพฺภมิตฺวา จรสี''ติ วทติฯ อิตโร ''คณฺหถ ตุมฺหากํ ปตฺตจีวร''นฺติ เทติ, เอวมฺปิ โส วา เทติฯ ''มม สนฺติเก อุปชฺฌํ คณฺหนฺตเสฺสว เทมิ, อคณฺหนฺตสฺส น เทมิฯ วตฺตํ กโรนฺตเสฺสว เทมิ, อกโรนฺตสฺส น เทมิ, ธมฺมํ ปริยาปุณนฺตเสฺสว เทมิ, อปริยาปุณนฺตสฺส น เทมิ, อวิพฺภมนฺตเสฺสว เทมิ, วิพฺภมนฺตสฺส น เทมี''ติ เอวํ ปน ทาตุํ น วฏฺฏติ, ททโต ทุกฺกฏํฯ อาหราเปตุํ ปน วฏฺฏติฯ จชิตฺวา ทินฺนํ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหโนฺต ภณฺฑฆเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวาติฯ

ติสมุฏฺฐานํ – กายจิตฺตโต วาจาจิตฺตโต กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ทุกฺขเวทนนฺติฯ

จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๖. **เตน สมเยนา**ติ สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **โขม**นฺติ โขมวาเกหิ กตสุตฺตํฯ **กปฺปาสิก**นฺติ กปฺปาสโต นิพฺพตฺตํฯ **โกเสยฺย**นฺติ โกสิยํสูหิ กนฺติตฺวา กตสุตฺตํฯ **กมฺพล**นฺติ เอฬกโลมสุตฺตํฯ **สาณ**นฺติ สาณวากสุตฺตํฯ **ภงฺค**นฺติ ปาเฏกฺกํ วากสุตฺตเมวาติ เอเกฯ เอเตหิ ปญฺจหิ มิเสฺสตฺวา กตสุตฺตํ ปน ''ภงฺค''นฺติ เวทิตพฺพํฯ

วายาเปติ ปโยเค ปโยเค ทุกฺกฏนฺติ สเจ ตนฺตวายสฺส ตุริเวมาทีนิ นตฺถิ, ตานิ ''อรญฺญโต อาหริสฺสามี''ติ วาสิํ วา ผรสุํ วา นิเสติ, ตโต ปฏฺฐาย ยํ ยํ อุปกรณตฺถาย วา จีวรวายนตฺถาย วา กโรติ, สพฺพตฺถ ตนฺตวายสฺส ปโยเค ปโยเค ภิกฺขุสฺส ทุกฺกฏํฯ ทีฆโต วิทตฺถิมตฺตํ ติริยญฺจ หตฺถมตฺตํ วีเต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน ''ยาว ปริโยสานํ วายาเปนฺตสฺส ผลเก ผลเก นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย''นฺติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ อิทเมว ปมาณํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมญฺหิ จีวรสงฺขฺยํ คจฺฉตีติฯ

อปิเจตฺถ เอวํ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพ – สุตฺตํ ตาว สามํ วิญฺญาปิตํ อกปฺปิยํ, เสสํ ญาตกาทิวเสน อุปฺปนฺนํ กปฺปิยํฯ ตนฺตวาโยปิ อญฺญาตกอปฺปวาริโต วิญฺญตฺติยา ลโทฺธ อกปฺปิโย, เสโส กปฺปิโยฯ ตตฺถ อกปฺปิยสุตฺตํ อกปฺปิยตนฺตวาเยน วายาเปนฺตสฺส ปุเพฺพ วุตฺตนเยน นิสฺสคฺคิยํฯ เตเนว ปน กปฺปิยสุตฺตํ วายาเปนฺตสฺส ยถา ปุเพฺพ นิสฺสคฺคิยํ, เอวํ ทุกฺกฏํฯ เตเนว กปฺปิยํ อกปฺปิยญฺจ สุตฺตํ วายาเปนฺตสฺส ยทิ ปจฺฉิมจีวรปฺปมาเณน เอโก ปริเจฺฉโท สุทฺธกปฺปิยสุตฺตมโย, เอโก อกปฺปิยสุตฺตมโยติ เอวํ เกทารพทฺธํ วิย จีวรํ โหติ, อกปฺปิยสุตฺตมเย ปริเจฺฉเท ปาจิตฺติยํ, อิตรสฺมิํ ตเถว ทุกฺกฏํฯ ยทิ ตโต อูนปริเจฺฉทา โหนฺติ, อนฺตมโส

อจฺฉิมณฺฑลปฺปมาณาปิ, สพฺพปริเจฺฉเทสุ ปริเจฺฉทคณนาย ทุกฺกฏํฯ อถ เอกนฺตริเกน วา สุ เตฺตน ทีฆโต วา กปฺปิยํ ติริยํ อกปฺปิยํ กตฺวา วีตํ โหติ, ผลเก ผลเก ทุกฺกฏํฯ กปฺปิยตนฺตวา เยนปิ อกปฺปิยสุตฺตํ วายาเปนฺตสฺส ยถา ปุเพฺพ นิสฺสคฺคิยํ, เอวํ ทุกฺกฏํฯ เตเนว กปฺปิยญฺจ อกปฺปิยญฺจ สุตฺตํ วายาเปนฺตสฺส สเจ ปจฺฉิมจีวรปฺปมาณา อูนกา วา อกปฺปิยสุตฺตปริเจฺฉทา โหนฺติ, เตสุ ปริเจฺฉทคณนาย ทุกฺกฏํฯ กปฺปิยสุตฺตปริเจฺฉเทสุ อนาปตฺติฯ อถ เอกนฺตริเกน วา สุเตฺตน ทีฆโต วา กปฺปิยํ ติริยํ อกปฺปิยํ กตฺวา วีตํ โหติ, ผลเก ผลเก ทุกฺกฏํฯ

ยทิ ปน เทฺว ตนฺตวายา โหนฺติ, เอโก กปฺปิโย เอโก อกปฺปิโย, สุตฺตญฺจ อกปฺปิยํ, เต เจ วาเรน วินนฺติ, อกปฺปิยตนฺตวาเยน วีเต ผลเก ผลเก ปาจิตฺติยํ, อูนตเร ทุกฺกฏํฯ อิตเรน วีเต อุภยตฺถ ทุกฺกฏํฯ สเจ เทฺวปิ เวมํ คเหตฺวา เอกโต วินนฺติ, ผลเก ผลเก ปาจิตฺติยํฯ อถ สุตฺตํ กปฺปิยํ, จีวรญฺจ เกทารพทฺธาทีหิ สปริเจฺฉทํ, อกปฺปิยตนฺตวาเยน วีเต ปริเจฺฉเท ปริเจฺฉเท ทุกฺกฏํ, อิตเรน วีเต อนาปตฺติฯ สเจ เทฺวปิ เวมํ คเหตฺวา เอกโต วินนฺติ, ผลเก ผลเก ทุกฺกฏํฯ อถ สุตฺตมฺปิ กปฺปิยญฺจ อกปฺปิยญฺจ, เต เจ วาเรน วินนฺติ, อกปฺปิยตนฺตวาเยน อกปฺปิยสุตฺตมเยสุ ปจฺฉิมจีวรปฺปมาเณสุ ปริเจฺฉเทสุ วีเตสุ ปริเจฺฉทคณนาย ปาจิตฺติยํฯ อูนกตเรสุ กปฺปิยสุตฺตมเยสุ จ ทุกฺกฏํฯ กปฺปิยตนฺตวาเยน อกปฺปิยสุตฺตมเยสุ ปมาณยุเตฺตสุ วา อูนเกสุ วา ทุกฺกฏเมวฯ กปฺปิยสุตฺตมเยสุ อนาปตฺติฯ

อถ เอกนฺตริเกน วา สุเตฺตน ทีฆโต วา อกปฺปิยํ ติริยํ กปฺปิยํ กตฺวา วินนฺติ, อุโภปิ วา เต เวมํ คเหตฺวา เอกโต วินนฺติ, อปริเจฺฉเท จีวเร ผลเก ผลเก ทุกฺกฏํ, สปริเจฺฉเท ปริเจฺฉทวเสน ทุกฺกฏานิติฯ อยํ ปน อโตฺถ **มหาอฏฺฐกถายํ** อปากโฏ, **มหาปจฺจริยา**ทีสุ ปากโฏฯ อิธ สพฺพากาเรเนว ปากโฏฯ

สเจ สุตฺตมฺปิ กปฺปิยํ, ตนฺตวาโยปิ กปฺปิโย ญาตกปฺปวาริโต วา มูเลน วา ปโยชิโต, วายาปนปจฺจยา อนาปตฺติฯ ทสาหาติกฺกมนปจฺจยา ปน อาปตฺตึ รกฺขเนฺตน วิกปฺปนุปคปฺปมาณมเตฺต วีเต ตเนฺต ฐิตํเยว อธิฏฺฐาตพฺพํฯ ทสาหาติกฺกเมน นิฏฺฐาปิยมานญฺหิ นิสฺสคฺคิยํ ภเวยฺยาติฯ ญาตกาทีหิ ตนฺตํ อาโรเปตฺวา ''ตุมฺหากํ, ภเนฺต, อิทํ จีวรํ คเณฺหยฺยาถา''ติ นิยฺยาติเตปิ เอเสว นโยฯ

สเจ ตนฺตวาโย เอวํ ปโยชิโต วา สยํ ทาตุกาโม วา หุตฺวา ''อหํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ จีวรํ อสุกทิวเส นาม วายิตฺวา ฐเปสฺสามี''ติ วทติ, ภิกฺขุ จ เตน ปริจฺฉินฺนทิวสโต ทสาหํ อติกฺกาเมติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ

สเจ ปน ตนฺตวาโย ''อหํ ตุมฺหากํ จีวรํ วายิตฺวา สาสนํ เปเสสฺสามี''ติ วตฺวา ตเถว กโรติ, เตน เปสิตภิกฺขุ ปน ตสฺส ภิกฺขุโน น อาโรเจติ, อโญฺญ ทิสฺวา วา สุตฺวา วา ''ตุมฺหากํ, ภเนฺต, จีวรํ นิฏฺฐิต''นฺติ อาโรเจติ, เอตสฺส อาโรจนํ น ปมาณํฯ ยทา ปน เตน เปสิโตเยว อาโรเจติ, ตสฺส วจนํ สุตทิวสโต ปฏฺฐาย ทสาหํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ

สเจ ตนฺตวาโย ''อหํ ตุมฺหากํ จีวรํ วายิตฺวา กสฺสจิ หเตฺถ ปหิณิสฺสามี''ติ วตฺวา ตเถว กโรติ, จีวรํ คเหตฺวา คตภิกฺขุ ปน อตฺตโน ปริเวเณ ฐเปตฺวา ตสฺส น อาโรเจติ, อโญฺญ โกจิ ภณติ ''อปิ, ภเนฺต, อธุนา อาภตํ จีวรํ สุนฺทร''นฺติ? ''กุหึ, อาวุโส, จีวร''นฺติ? ''อิตฺถนฺนามสฺส หเตฺถ เปสิต''นฺติฯ เอตสฺสปิ วจนํ น ปมาณํฯ ยทา ปน โส ภิกฺขุ จีวรํ เทติ, ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย ทสาหํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ สเจ ปน วายาปนมูลํ อทินฺนํ โหติ, ยาว กากณิกมตฺตมฺปิ อวสิฏฺฐํ, ตาว รกฺขติฯ

๖๔๐. **อนาปตฺติ จีวรํ สิเพฺพตุ**นฺติ จีวรสิพฺพนตฺถาย สุตฺตํ วิญฺญาเปนฺตสฺส อนาปตฺตีติ อโตฺถฯ **อาโยเค**ติอาทีสุปิ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมวจนํ, อาโยคาทินิมิตฺตํ วิญฺญาเปนฺตสฺส อนาปตฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

ฉสมุฎฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๑. **เตน สมเยนา**ติ มหาเปสการสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **สุตฺตํ ธารยิตฺวา**ติ สุตฺตํ ตุเลตฺวา ปลปริเจฺฉทํ กตฺวาฯ **อปฺปิต**นฺติ ฆนํฯ **สุวีต**นฺติ สุฎฺฐุ วีตํ, สพฺพฎฺฐาเนสุ สมํ กตฺวา วีตํฯ **สุปฺปวายิต**นฺติ สุฎฺฐุ ปวายิตํ สพฺพฎฺฐาเนสุ สมํ กตฺวา ตเนฺต ปสาริตํฯ **สุวิเลขิต**นฺติ เลขนิยา สุฎฺฐุ วิลิขิตํฯ **สุวิตจฺฉิต**นฺติ โกเจฺฉน สุฎฺฐุ วิตจฺฉิตํ, สุนิโทฺธตนฺติ อโตฺถฯ **ปฎิพทฺธ**นฺติ เวกลฺลํ ฯ **ตเนฺต**ติ ตเนฺต ทีฆโต ปสารเณเยว อุปเนตฺวาติ อโตฺถฯ

๖๔๒. **ตตฺร เจ โส ภิกฺขู**ติ ยตฺร คาเม วา นิคเม วา เต ตนฺตวายา ตตฺรฯ **วิกปฺปํ อาปเชฺชยฺยา**ติ วิสิฎฺฐํ กปฺปํ อธิกวิธานํ อาปเชฺชยฺยฯ ปาฬิยํ ปน เยนากาเรน วิกปฺปํ อาปโนฺน โหติ, ตํ ทเสฺสตุํ ''อิทํ โข, อาวุโส''ติอาทิ วุตฺตํฯ

ธมฺมมฺปิ ภณตีติ ธมฺมกถมฺปิ กเถติ, ''ตสฺส วจเนน อายตํ วา วิตฺถตํ วา อปฺปิตํ วา''ติ สุตฺตวฑฺฒนอาการเมว ทเสฺสติฯ

ปุเพฺพ อปฺปวาริโตติ จีวรสามิเกหิ ปุเพฺพ อปฺปวาริโต หุตฺวาฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

ฉสมุฎฺฐานํ, กิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ,

ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๖-๙. **เตน สมเยนา**ติ อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ทสาหานาคต**นฺติ ทส อหานิ ทสาหํ, เตน ทสาเหน อนาคตา ทสาหานาคตา, ทสาเหน อสมฺปตฺตาติ อโตฺถ, ตํ ทสาหานาคตํ, อจฺจนฺตสํโยควเสน ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนํ, เตเนวสฺส ปทภาชเน ''ทสาหานาคตายา''ติ วุตฺตํฯ **ปวารณายา**ติ อิทํ ปน ยา สา ทสาหานาคตาติ วุตฺตา, ตํ สรูปโต ทเสฺสตุํ อสโมฺมหตฺถํ อนุปโยควจนํฯ

กตฺติกเตมาสิกปุณฺณมนฺติ ปฐมกตฺติกเตมาสิกปุณฺณมํฯ อิธาปิ ปฐมปทสฺส อนุปโยคตฺตา ปุริมนเยเนว ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – '''ยโต ปฎฺฐาย ปฐมมหาปวารณา ทสาหานาคตา'ติ วุจฺจติ, สเจปิ ตานิ ทิวสานิ อจฺจนฺตเมว ภิกฺขุโน อเจฺจกจีวรํ อุปฺปเชฺชยฺย, 'อเจฺจกํ อิท'นฺติ ชานมาเนน ภิกฺขุนา สพฺพมฺปิ ปฎิคฺคเหตพฺพ''นฺติฯ เตน ปวารณามาสสฺส ชุณฺหปกฺขปญฺจมิโต ปฐาย อุปฺปนฺนสฺส จีวรสฺส นิธานกาโล ทสฺสิโต โหติฯ กาม

เญฺจส ‘‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’’นฺติ อิมินาว สิโทฺธ, อตฺถุปฺปตฺติวเสน ปน อปุพฺพํ วิย อตฺถํ ทเสฺสตฺวา สิกฺขาปทํ ฐปิตํฯ

อเจฺจกจีวรนฺติ อจฺจายิกจีวรํ วุจฺจติ, ตสฺส ปน อจฺจายิกภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘เสนาย วา คนฺตุกาโม โหตี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สทฺธา**ติ อิมินา สทฺธามตฺตกเมว ทสฺสิตํฯ **ปสาโท**ติ อิมินา สุปฺปสนฺนา พลวสทฺธาฯ **เอตํ อเจฺจกจีวรํ นามา**ติ เอตํ อิเมหิ การเณหิ ทาตุกาเมน ทูตํ วา เปเสตฺวา สยํ วา อาคนฺตฺวา ‘‘วสฺสาวาสิกํ ทสฺสามี’’ติ เอวํ อาโรจิตํ จีวรํ อเจฺจกจีวรํ นาม โหตีฯ ฉฎฺฐิโต ปฎฺฐาย ปน อุปฺปนฺนํ อนเจฺจกจีวรมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา ฐปิตจีวรมฺปิ เอตํ ปริหารํ ลภติเยวฯ

สญฺญาณํ กตฺวา นิกฺขิปิตพฺพนฺติ กิญฺจิ นิมิตฺตํ กตฺวา ฐเปตพฺพํฯ กสฺมา เอตํ วุตฺตํ? ยทิ หิ ตํ ปุเร ปวารณาย วิภชนฺติฯ เยน คหิตํ, เตน ฉินฺนวเสฺสน น ภวิตพฺพํฯ สเจ ปน โหติ, ตํ จีวรํ สงฺฆิกเมว โหติฯ ตโต สลฺลเกฺขตฺวา สุขํ ทาตุํ ภวิสฺสตีติฯ

๖๕๐. **อเจฺจกจีวเร อเจฺจกจีวรสญฺญี**ติ เอวมาทิ วิภชิตฺวา คหิตเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ สเจ ปน อวิภตฺตํ โหติ, สงฺฆสฺส วา ภณฺฑาคาเร, จีวรสมยาติกฺกเมปิ อนาปตฺติฯ อิติ อติเรกจีวรสฺส ทสาหํ ปริหาโรฯ อกตสฺส วสฺสิกสาฎิกจีวรสฺส อนตฺถเต กถิเน ปญฺจ มาสา, วเสฺส อุกฺกฑฺฒิเต ฉ มาสา, อตฺถเต กถิเน อปเร จตฺตาโร มาสาฯ เหมนฺตสฺส ปจฺฉิเม ทิวเส มูลจีวราธิฎฺฐานวเสน อปโรปิ เอโก มาโสติ เอกาทส มาสา ปริหาโรฯ สติยา ปจฺจาสาย มูลจีวรสฺส เอโก มาโส, อเจฺจกจีวรสฺส อนตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสา, ตโต ปรํ เอกทิวสมฺปิ ปริหาโร นตฺถีติ เวทิตพฺพํฯ

อนเจฺจกจีวเรติ อเจฺจกจีวรสทิเส อญฺญสฺมิํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

กถินสมุฎฺฐานํ – อกิริยํ, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๒. **เตน สมเยนา**ติ สาสงฺกสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **วุตฺถวสฺสา อารญฺญเกสู**ติ เต ปุเพฺพปิ อรเญฺญเยว วิหริํสุฯ ทุพฺพลจีวรตฺตา ปน ปจฺจยวเสน คามนฺตเสนาสเน วสฺสํ วสิตฺวา นิฎฺฐิตจีวรา หุตฺวา ‘‘อิทานิ นิปฺปลิโพธา สมณธมฺมํ กริสฺสามา’’ติ อารญฺญเกสุ เสนาสเนสุ วิหรนฺติฯ **กตฺติกโจรกา**ติ กตฺติกมาเส โจราฯ **ปริปาเตนฺตี**ติ อุปทฺทวนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ อาธาวิตฺวา อุตฺตาเสนฺติ ปลาเปนฺติฯ **อนฺตรฆเร นิกฺขิปิตุ**นฺติ อโนฺตคาเม นิกฺขิปิตุํฯ ภควา ยสฺมา ปจฺจยา นาม ธเมฺมน สเมน ทุลฺลภา, สเลฺลขวา หิ ภิกฺขุ มาตรมฺปิ วิญฺญาเปตุํ น สโกฺกติฯ ตสฺมา จีวรคุตฺตตฺถํ อนฺตรฆเร นิกฺขิปิตุํ อนุชานาติฯ ภิกฺขูนํ ปน อนุรูปตฺตา อรญฺญวาสํ น ปฎิกฺขิปิฯ

๖๕๓. **อุปวสฺสํ โข ปนา**ติ เอตฺถ อุปวสฺสนฺติ อุปวสฺส; อุปวสิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ อุปสมฺปชฺชนฺติอาทีสุ วิย หิ เอตฺถ อนุนาสิโก ทฎฺฐโพฺพฯ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา วสิตฺวา จาติ อโตฺถฯ อิมสฺส จ ปทสฺส ‘‘ตถารูเปสุ ภิกฺขุ เสนาสเนสุ วิหรโนฺต’’ติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ กิํ วุตฺตํ โหติ? วสฺสํ อุปคนฺตฺวา วสิตฺวา จ ตโต ปรํ ปจฺฉิมกตฺติกปุณฺณมปริโยสานกาลํ ยานิ โข ปน ตานิ

อารญฺญกานิ เสนาสนานิ สาสงฺกสมฺมตานิ สปฺปฏิภยานิ; ตถารูเปสุ ภิกฺขุ เสนาสเนสุ วิหรนฺโต อากงฺขมาโน ติณฺณํ จีวรานํ อญฺญตรํ จีวรํ อนฺตรฆเร นิกฺขิเปยฺยาติฯ ยสฺมา ปน โย วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ยาว ปฐมกตฺติกปุณฺณมํ วสติ, โส วุฏฺฐวสฺสานํ อพฺภนฺตโร โหติ, ตสฺมา อิทํ อติคหนํ พฺยญฺชนวิจารณํ อกตฺวา ปทภาชเน เกวลํ จีวรนิเกฺขปารหํ ปุคฺคลํ ทเสฺสตุํ ‘‘วุฏฺฐวสฺสาน’’นฺติ วุตฺตํฯ ตสฺสาปิ **‘‘ภิกฺขุ เสนาสเนสุ วิหรนฺโต’’**ติ อิมินา สมฺพนฺโธฯ อยญฺหิ เอตฺถ อโตฺถ ‘‘วุฏฺฐวสฺสานํ ภิกฺขุ เสนาสเนสุ วิหรนฺโต’’ติ เอวรูปานํ ภิกฺขูนํ อพฺภนฺตเร โย โกจิ ภิกฺขูติ วุตฺตํ โหติฯ

อรญฺญลกฺขณํ **อทินฺนาทานวณฺณนายํ** วุตฺตํฯ อยํ ปน วิเสโส – สเจ วิหาโร ปริกฺขิโตฺต โหติ, ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อินฺทขีลโต อปริกฺขิตฺตสฺส ปริเกฺขปารหฏฺฐานโต ปฏฺฐาย ยาว วิหารปริเกฺขปา มินิตพฺพํฯ สเจ วิหาโร อปริกฺขิโตฺต โหติ, ยํ สพฺพปฐมํ เสนาสนํ วา ภตฺตสาลา วา ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานํ วา โพธิวา เจติยํ วา ทูเร เจปิ เสนาสนโต โหติ, ตํ ปริเจฺฉทํ กตฺวา มินิตพฺพํฯ สเจปิ อาสเนฺน คาโม โหติ, วิหาเร ฐิเตหิ ฆรมานุสกานํ สโทฺท สูยติ, ปพฺพตนทีอาทีหิ ปน อนฺตริตตฺตา น สกฺกา อุชุํ คนฺตุํ, โย จสฺส ปกติมโคฺค โหติ, สเจปิ นาวาย สญฺจริตโพฺพ, เตน มเคฺคน คามโต ปญฺจธนุสติกํ คเหตพฺพํฯ โย อาสนฺนคามสฺส องฺคสมฺปาทนตฺถํ ตโต ตโต มคฺคํ ปิทหติ, อยํ ‘‘ธุตงฺคโจโร’’ติ เวทิตโพฺพฯ

สาสงฺกสมฺมตานีติ ‘‘สาสงฺกานี’’ติ สมฺมตานิ; เอวํ สญฺญาตานีติ อโตฺถฯ ปทภาชเน ปน เยน การเณน ตานิ สาสงฺกสมฺมตานิ, ตํ ทเสฺสตุํ ‘‘อาราเม อารามูปจาเร’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

สห ปฏิภเยน **สปฺปฏิภยานิ,** สนฺนิหิตพลวภยานีติ อโตฺถฯ ปทภาชเน ปน เยน การเณน ตานิ สปฺปฏิภยานิ; ตํ ทเสฺสตุํ ‘‘อาราเม อารามูปจาเร’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

สมนฺตา โคจรคาเม นิกฺขิเปยฺยาติ อารญฺญกสฺส เสนาสนสฺส สมนฺตา สพฺพทิสาภาเคสุ อตฺตนา อภิรุจิเต โคจรคาเม สติยา องฺคสมฺปตฺติยา นิกฺขิเปยฺยฯ

ตตฺรายํ องฺคสมฺปตฺติ – ปุริมิกาย อุปคนฺตฺวา มหาปวารณาย ปวาริโต โหติ, อิทเมกํ องฺคํฯ สเจ ปจฺฉิมิกาย วา อุปคโต โหติ ฉินฺนวโสฺส วา, นิกฺขิปิตุํ น ลภติฯ กตฺติกมาโสเยว โหติ, อิทํ ทุติยํ องฺคํฯ กตฺติกมาสโต ปรํ น ลภติ, ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิมเมว ปมาณยุตฺตํ เสนาสนํ โหติ, อิทํ ตติยํ องฺคํฯ อูนปฺปมาเณ วา คาวุตโต อติเรกปฺปมาเณ วา น ลภติ, ยตฺร หิ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปุน วิหารํ ภตฺตเวลายํ สกฺกา อาคนฺตุํ, ตเทว อิธ อธิเปฺปตํฯ นิมนฺติโต ปน อฑฺฒโยชนมฺปิ โยชนมฺปิ คนฺตฺวา วสิตุํ ปเจฺจติ, อิทมฺปฺปมาณํฯ สาสงฺกสปฺปฏิภยเมว โหติ, อิทํ จตุตฺถํ องฺคํฯ อนาสงฺกอปฺปฏิภเย หิ องฺคยุเตฺตปิ เสนาสเน วสโนฺต นิกฺขิปิตุํ น ลภตีติฯ

อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยาติ ยา อุโทสิตสิกฺขาปเท โกสมฺพกสมฺมุติ (ปารา. ๔๗๕) อนุญฺญาตา ตสฺสา สมฺมุติยา อญฺญตฺร; สเจ สา ลทฺธา โหติ, ฉารตฺตาติเรกมฺปิ วิปฺปวสิตุํ วฏฺฏติฯ

ปุน คามสีมํ โอกฺกมิตฺวาติ สเจ โคจรคามโต ปุรตฺถิมาย ทิสาย เสนาสนํ; อยญฺจ ปจฺฉิมทิสํ คโต โหติ, เสนาสนํ อาคนฺตฺวา สตฺตมํ อรุณํ อุฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกเนฺตน คามสีมมฺปิ โอกฺกมิตฺวา สภายํ วา ยตฺถ กตฺถจิ วา วสิตฺวา จีวรปฺปวตฺตึ ญตฺวา ปกฺกมิตุํ วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ เอวํ อสโกฺกเนฺตน ตเตฺถว ฐิเตน ปจฺจุทฺธริตพฺพํ, อติเรกจีวรฏฺฐาเน ฐสฺสตีติฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

กถินสมุฏฺฐานํ – กายวาจโต กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, อกิริยา, โนสญฺญาวิโมกฺขํ, อจิตฺตกํ, ปณฺณตฺติวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, ติจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๗. **เตน สมเยนา**ติ ปริณตสิกฺขาปทํฯ ตตฺถ **ปูคสฺสา**ติ สมูหสฺส; ธมฺมคณสฺสาติ อโตฺถฯ **ปฏิยตฺต**นฺติ ปฏิยาทิตํฯ **พหู สงฺฆสฺส ภตฺตา**ติ สงฺฆสฺส พหูนิ ภตฺตานิ อเนกานิ ลาภมุขานิ; น สงฺฆสฺส เกนจิ ปริหานีติ ทีเปนฺติฯ **โอโณเชถา**ติ เทถฯ กึ ปเนวํ วตฺตุํ วฏฺฏตีติ กสฺมา น วฏฺฏติ? อยญฺหิ อภิหฏภิกฺขา อภิหริตฺวา เอกสฺมึ โอกาเส สงฺฆสฺสตฺถาย ปฏิยตฺตา อภิหฏปฏิยตฺต จ อุทฺทิสฺส ฐปิตภาเค จ ปยุตฺตวาจา นาม นตฺถิฯ

๖๕๘. **สงฺฆิก**นฺติ สงฺฆสฺส สนฺตกํฯ โส หิ สงฺฆสฺส ปริณตตฺตา หตฺถํ อนารูโฬฺหปิ เอเกน ปริยาเยน สงฺฆสฺส สนฺตโก โหติ, ปทภาชเน ปน ''สงฺฆิกํ นาม สงฺฆสฺส ทินฺนํ โหติ ปริจฺจตฺต''นฺติ เอวํ อตฺถุทฺธารวเสน นิปฺปริยายโตว สงฺฆิกํ ทสฺสิตํฯ **ลาภ**นฺติ ปฏิลภิตพฺพวตฺถุํ อาหฯ เตเนวสฺส นิเทฺทเส ''จีวรมฺปิ''ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปริณต**นฺติ สงฺฆสฺส นินฺนํ สงฺฆสฺส โปณํ สงฺฆสฺส ปพฺภารํ หุตฺวา ฐิตํฯ เยน ปน การเณน โส ปริณโต โหติ, ตํ ทเสฺสตุํ ''ทสฺสาม กริสฺสามาติ วาจา ภินฺนา โหตี''ติ ปทภาชนํ วุตฺตํฯ

๖๕๙. **ปโยเค ทุกฺกฏ**นฺติ ปริณตลาภสฺส อตฺตโน ปริณามนปโยเค ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภน ตสฺมึ หตฺถํ อารูเฬฺห นิสฺสคฺคิยํฯ สเจ ปน สงฺฆสฺส ทินฺนํ โหติ, ตํ คเหตุํ น วฏฺฏติ, สงฺฆเสฺสว ทาตพฺพํฯ โยปิ อารามิเกหิ สทฺธึ เอกโต ขาทติ, ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตโพฺพฯ ปริณตํ ปน สหธมฺมิกานํ วา คิหีนํ วา อนฺตมโส มาตุสนฺตกมฺปิ ''อิทํ มยฺหํ เทหี''ติ สงฺฆสฺส ปริณตภาวํ ญตฺวา อตฺตโน ปริณาเมตฺวา คณฺหนฺตสฺส นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ ''อิมสฺส ภิกฺขุโน เทหี''ติ เอวํ อญฺญสฺส ปริณาเมนฺตสฺส สุทฺธิกปาจิตฺติยํฯ เอกํ ปตฺตํ วา จีวรํ วา อตฺตโน, เอกํ อญฺญสฺส ปริณาเมติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเญฺจว สุทฺธิกปาจิตฺติยญฺจฯ เอเสว นโย พหูสุฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ''นิสฺสคฺคิเยน อาปตฺตึ, สุทฺธิเกน ปาจิตฺติยํ;
> อาปเชฺชยฺย เอกโต;
> ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา''ติฯ (ปริ. ๔๘๐);

อยญฺหิ ปริณามนํ สนฺธาย วุโตฺตฯ โยปิ วสฺสิกสาฏิกสมเย มาตุฆเรปิ สงฺฆสฺส ปริณตํ วสฺสิกสาฏิกํ ญตฺวา อตฺตโน ปริณาเมติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ ปรสฺส ปริณาเมติ, สุทฺธิกปาจิตฺติยํฯ มนุสฺสา ''สงฺฆภตฺตํ กริสฺสามา''ติ สปฺปิเตลาทีนิ อาหรนฺติ, คิลาโน เจปิ ภิกฺขุ สงฺฆสฺส ปริณตภาวํ ญตฺวา กิญฺจิ ยาจติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยเมวฯ สเจ ปน โส ''ตุมฺหากํ สปฺปิอาทีนิ อาภฏานิ อตฺถี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อาม, อตฺถี''ติ วุเตฺต ''มยฺหมฺปิ เทถา''ติ วทติ, วฏฺฏติฯ อถาปิ นํ กุกฺกุจฺจายนฺตํ อุปาสกา วทนฺติ – ''สโงฺฆปิ อเมฺหหิ ทินฺนเมว ลภติ; คณฺหถ, ภเนฺต''ติ เอวมฺปิ วฏฺฏติฯ

๖๖๐. **สงฺฆสฺส ปริณตํ อญฺญสงฺฆสฺสา**ติ เอกสฺมึ วิหาเร สงฺฆสฺส ปริณตํ อญฺญํ วิหารํ อุทฺทิสิตฺวา ''อสุกสฺมึ นาม มหาวิหาเร สงฺฆสฺส เทถา''ติ ปริณาเมติ ฯ

เจติยสฺส วาติ ‘‘กึ สงฺฆสฺส ทินฺเนน, เจติยสฺสปูชํ กโรถา’’ติ เอวํ เจติยสฺส วา ปริณาเมติฯ

เจติยสฺส ปริณตนฺติ เอตฺถ นิยเมตฺวา อญฺญเจติยสฺสตฺถาย โรปิตมาลาวจฺฉโต อญฺญเจติยมฺหิ ปุปฺผมฺปิ อาโรเปตุํ น วฏฺฏติฯ เอกสฺส เจติยสฺส ปน ฉตฺตํ วา ปฏากํ วา อาโรเปตฺวา ฐิตํ ทิสฺวา เสสํ อญฺญสฺส เจติยสฺส ทาเปตุํ วฏฺฏติฯ

ปุคฺคลสฺส ปริณตนฺติ อนฺตมโส สุนขสฺสาปิ ปริณตํ ‘‘อิมสฺส สุนขสฺส มา เทหิ, เอตสฺส เทหี’’ติ เอวํ อญฺญปุคฺคลสฺส ปริณาเมติ, ทุกฺกฏํฯ สเจ ปน ทายกา ‘‘มยํ สงฺฆสฺส ภตฺตํ ทาตุกามา, เจติยสฺส ปูชํ กาตุกามา, เอกสฺส ภิกฺขุโน ปริกฺขารํ ทาตุกามา, ตุมฺหากํ รุจิยา ทสฺสาม; ภณถ, กตฺถ เทมา’’ติ วทนฺติฯ เอวํ วุเตฺต เตน ภิกฺขุนา ‘‘ยตฺถ อิจฺฉถ, ตตฺถ เทถา’’ติ วตฺตพฺพาฯ สเจ ปน เกวลํ ‘‘กตฺถ เทมา’’ติ ปุจฺฉนฺติ, ปาฬิยํ อาคตนเยเนว วตฺตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ติสมุฏฺฐานํ – กายจิตฺตโต วาจาจิตฺตโต กายวาจาจิตฺตโต จ สมุฏฺฐาติ, กิริยํ, สญฺญาวิโมกฺขํ, สจิตฺตกํ, โลกวชฺชํ, กายกมฺมวจีกมฺมํ, อกุสลจิตฺตํ, ติเวทนนฺติฯ

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย

ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต ปตฺตวโคฺค ตติโยฯ

นิสฺสคฺคิยวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาราชิกกณฺฑ-อฏฺฐกถา นิฏฺฐิตาฯ